BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE ROMA
19 — M
16

Ex Bibliotheca
majori Coll. Rom.
Societ. Jesu

57.2.33
5
A
34

Pighius Albertus

ALBERTI

PII CARporum Comitis illuſtriſſimi. & viri longe doctiſſimi, prẹter præfationem & operis concluſionem, tres & viginti libri in locos lucubrationum variarum D. Eraſmi Roterodami, quos cenſet ab eo recognoſcendos & retractandos.

Impreſſi prelo Aſcenſiano, conceſſis gratia & priuilegio tergo huius explicandis.

Iodocus Badius Aſcenſius, Pio & vere Chriſtiano lectori. S.

ILLVSTRISSIMVS Carporum Comes, Albertus & re & nomine Pius, heroiciſq; virtutibus & literis optimis præter cęteros mortaleis præditus & ornatus, ob eaſq; ſumma laude digniſſimus, tametſi graui eoq; fere perpetuo morbo, grandiq; ætate confectus, non ceſſauit tamen in ſupremam vſq; diem & pietati & catholicę conſulere fidei: hoſq; luculentiſſimos libros ob duas pręcipue cauſas conſcripſit: alterã, vt liquido probaret, quod in paręnetica ad D. Eraſmum ſcripſerat epiſtola, plurima eſſe ab illo emiſſa, quæ & eccleſiaſticæ dignitati & catholicæ derogarent fidei: alteram, vt rurſus benigne monendo & modeſte docendo illum ad locos, in tot lucubrationibus ipſius ſuſpectos ac male ſonanteis retractãdos induceret. Quos quidem libros cum ſint ad pietatẽ colendam & hæreſim Lutheranã deuitãdam accommodatiſſimi, quãta maxima potui, & fide & accuratione coimpreſſi: ſtrenuam admodum operam in eis ex archetypo tranſcribendis & recognoſcendis, mihi nauante ornatiſſimo cum literis cultis, tum moribus iuuene, Frãciſco Florido natione Sabino & Comitis ipſius, dũ inter mortaleis agebat, per multos annos contubernali & amanuenſi: aſtipulanteq; nobis, & quaſi manum e ſublimi porrigente, Chriſtianiſſimo Francorum Rege Franciſco primo: qui ob labores & impendia per nos in eis imprimendis facta, hanc nobis gratiam, hocq; conceſſit priuilegium.

TENOR Priuilegii a Chriſtianiſſimo Francorum Rege Franciſco primo, Iodoco Badio Aſcenſio, horum impreſſori, clementer conceſſi.

Chriſtianiſſimus Francorũ Rex, Frãciſcus primus de ſingulari gratia cõceſſit Iodoco Badio Aſcenſio, qui ſuis impenſis & accuratione, hoc opus felicis recordationis dñi Alberti Pii clariſſimi & longe doctiſſimi Principis, imprimendum curauit, priuilegium in quatuor annos proximos, cauẽs ſpeciali prohibitione, nequis præter ipſum Badium aut eius rem agentem audeat dictum opus, durante quatuor annorum ſpatio in inclyto Francorum regno, & tota ditione rurſus imprimere aut imprimendum locare, aliubive forte impreſſum vendere, aut vænundare, ſub pœna confiſcationis omnium librorum contra hanc prohibitionem impreſſorum & ſub emenda arbitraria, ad fiſcum regium applicanda.

Datum eſt hoc priuilegium ab ipſa maieſtate regia. Anno Domini Milleſimoquingenteſimo trigeſimo. ad Idus Martias ante Reſurrectionẽ dominicam, ſub diplomate regio, ſic ſignato.

Iehan Breton

TABELLA

Librorum & argumentorum in hoc opere cõ-tentorum, qua ſerie ſunt impreſſa.

EPiſtola expoſtulatoria D.Eraſmi Rotero-dami ad Alb.Pii Carporũ Comi.i.
Alberti Pii ad epiſtolam Eraſmi reſponſio, Pa-rænetica quę eſt lib.i.fo.ii
Eraſmi ad dictam Alb.epiſtolam reſponſio & in eam Alberti notę.lib.ii.fo.xlvii.
Alberti Pii in opus pręfatio.fo.lxvi.
In moria Eraſmi ſententiarum diſcuſſio & ex-aminatio.lib.iii.fo.lxxiii.
De ieiunio & ciborũ delectu.lib.iiii.f. lxxxiiii.
De monachis & religione.lib.v.fo.xciii.
De cerimoniis eccleſiaſticis lib.vi.fo.ciii.
Argumenta Eraſmi contra dictas cerimonias & eorum ſolutio.fo.cvii.
De templorum ornatu lib.vii.fo.cxx
De imaginum ſanctorum veneratione lib. vii fo.cxxiii
De ſanctorum & reliquiarum eorumdem cul-tu, deq; Mariæ ſacroſanctæ virginis pręco-niis, & ſanctorum canonizatione, ſeu ad ca-talogũ beatorꝝ adſcriptione, lib.ix.fo.cxlvii.
De nouitiis theologis & ſcholaſtica theolo-gia ab Alberto defenſa, lib.x.fo.clxxii
De ſacrarum ſcripturarum authoritate & de-fenſione, lib.xi.fo.clxxvii
De myſterio trinitatis & peruerſo dogmate Arriano &c.lib.xii.fo.clxxxi
De epiſcoporum & minorũ ſacerdotũ autho-ritate, eorũq; functionibus, lib.xiii.fo.lxxxvi
De diui Petri primatu pontificiſq; maximi poteſtate &c.li.xiiii.fo.cxciiii
De conſtitutionibus eccleſiaſticis ac legibus ab homine latis, lib.xv.fo.ccvi
De voto continentiæ & cæteris votis Deo fa-ctis non infringendis, lib.xvi.fo.ccx
De virginitate & cælibatu, lib.xvii.fo.ccxvii
De matrimonio, ꝙ ſit vnum e ſeptem ſacra-mentis, & quomodo ſit indiſſolubile viuen-te vtroq; coniuge, lib.xviii.ccxxiiii
De confeſſione ſacerdoti in aurem facienda & eius inſtitutione, lib.xix.fo.ccxxvii
De fide & operibus bonis, lib.xx.fo.ccxxx
De bello & eius legibus vt licitũ ſit vel Chri-ſtianis, lib.xxi.fo.ccvxxix
De iureiurando & eius permiſſione dummo-do decenter fiat, lib.xxii.folioccxliiii
De mẽdacio & eiꝰ ꝓhibitiõe, lib.xxiii.ccxlviii
Operis concluſio & ſuſcepta ratio, fo. ccli

FINIS.

Sententiarum illuſtrium & totius farragi-nis in opere ſequenti, inſignis tabella per ſeriẽ literarum ſedulo collecta.

ABrahæ opera & ſabbatorum ſanctifica-tionem non recte ſcribit Eraſmus: il-la ab Apoſtolo, hanc a domino vili-pendi, ccxxxii.G
Abrahæ opera nuſq̃ reprehendit Apoſtolus, vt iterum, ſed apertius probat.ccxxxiii.N
Abſolute & ſimpliciter male prædicatur de ali quo, quod illi non omni & ſemper conuenit. Beneq; dicitur, Bonum eſt homini ſeruire deo: & bonũ eſt mihi lex oris dei: non aũt bonum eſt homini eſſe album, &c.ccxx.K
Abuſus referendi inter ſanctos, qui ſancti non erant, vnde ſit ortus.clxxii.K
Agnes ſeu Agnetis virginis & martyris mira-cula, cliiii.poſt K
Aldum Manutium, quia grãmaticam edidit, ingrato animo taxat Eraſmus, lxxiiii.D
Ambitio non ſemper cum peccato fit, nec fuit in Maria virgine, clxviii.E & F
Anathemata ab epiſcopis lata & excommuni cationes ridet Eraſ.lxxxii.Z
Annatas, quas vocant, exigi, & grauamina mul ta eccleſiæ Chriſti fieri a ſummo pontifice improbe queritur Eraſmus, cum ſe res lon ge ſecus habeat, ccv.Et
Apocalypſis eſt Ioan.Euangeliſtæ, clxxviii.E F
Apologi licet rem vere geſtam non contineãt, non tamen quenq̃ decipiũt, ccli.poſt V & X
Apoſtatæ & ſimiles Luthero adhęrentes non purgantur, per hoc ꝙ dicunt ſeſe putaſſe in principio Lutherum recte ſapere, xxviii.C
Apoſtolos & euangeliſtas nihil protuliſſe aut ſcripſiſſe memoria lapſos, clxxix.I
Apoſtolum Paulum nihil in ſcripturis torſiſſe, nullaq; vafritie vſum, nec contra q̃ ſentiret quicq̃ locutum, clxxix.K
Nec vſum vafritie in Athenienſes cum dice ret ſe vidiſſe aram ignoto deo inſcriptam. folio, clxxx.L
Apoſtoli non ſemper eandem vitæ formam in amictu & victu tenuerunt: cxciiii.Q
Apoſtoli omnes poſt ſuſceptum apoſtolatum a re vxoria & coniugali, ſi coniugem habue runt, abſtinuerunt: paucique dum vocabantur coniugem habebant, ccxxii.O & P
Arbitrium liberum ſtulte aufert homini Lu-ther, acſi hominem ab homine ſeparet, folio xlv.L
Argumentis contra venerationem imaginum ab Eraſ. factis, reſpõdet Pius, xxxviii. I K L

Argumenta Eraſmi quibus Deum & nō ſanctos inuocandos contendit diluuntur a Pio fo.clvii.O

Argumenta probantia mendacium officioſum licere,& ſolutiones eorumdem .ccxlix. Q.R

Ariſtotelis in tradenda philoſophia forma & excellentia,clxxiiii.O

Arma etiam inuaſura vt gladios,tela bombardas &c.epiſcopis habere licet bene eis vtentibus,ccxliiii.Et

Arrianam hæreſim falſo definit Eraſmus factionem & ſchiſma potius dicendam q̄ hæreſim, falſoque dicit eius defenſorum numerum catholicorum numero fuiſſe parem & eloquentia ac doctrina ſuperiorem. fo.clxxxi.P

Artium liberalium profeſſores nomine logodędalorum ridet in Moria Eraſmus.lxxiii.C

Auguſtini etiā de monachis verba.xciii. B.C

Auguſtini interpretationem illorum verborū. Et ſuper hanc petram &c.declarat,cci.H

Auguſtino falſo impingit Eraſmus q̄ duas habuerit concubinas: impudenter etiam q̄ habuerat adhuc Ethnicus vnam:quia Chriſtianus factus & epiſcopus caſte vixit, folio,ccxxiiii.Z

Aulicos ridet Eraſmus,lxxx.S

BAbilę ſancti poſt mortem miracula per Chryſoſtomum recenſita.cliiii. poſt L

Badiū vt vere ita igenue purgat Pius,xlvii.E

Beatitudo æterna nulli debetur ex condigno ob opera bona:ſed ex liberalitate dei ob pręmia opib⁹ bonis ab eo ꝓmiſſa,ccxxxvi. A.B

Bella Chriſtianis interdicentia Eraſmica verba,ccxxxix.O. Eiuſdem verba de eadem ſententia inter ſe diſcrepantia.ccxl.P.Et eorum improbatio ibidem.

Bellum etiam in lege naturæ permiſſum quandoq; eſt neceſſarium,& ita licitū.ccxl. P.Q

Bellum iuſtū lege euangelica non eſt vetitum ſed permiſſum vt probatur,ccxli.Q & R

Bellum a Chriſtianis iuſte ſuſcipi in Turcas contra Eraſmum probat,ccxlii.T.V

Benedictus abbas ſanctiſſimus non renuit poſſeſſiones monaſteriis ſuis a piis hominibus collatis.cxciii.O

Bonum eſt mulierem non tangere,quod dicit Apoſtol⁹ nō recte exponit Eraſmus.ccxix.I

CAelibatum poſtponit Eraſmus matrimonio,ccxvi.A. Cenſetq; abrogandum & matrimonium ſacerdotibus admittendum fo,ccxix. H

Cęlibatus obſeruandi lex iis qui in maioribus ſunt ordinibus conſtituti non eſt abroganda, nec male conſtituta licet vtrunq; dicat Eraſmus.ccxxii.S & ccxxiii.V

Campanas,quoq; taxat Eraſmus.cxxxiii.L

Cancelli ferrei quibus clauſtrales feneſtrę muniuntur non ſunt culpandi,xcviii.L

Canonicas leges & conſtitutiones quas humanas vocat & concremandas cēſuit,inique damnat Lutherus.xxxiiii.T

Canonizationem ſeu inter diuos ſanctorum relationem rite a ſummo pontifice nunc fieri comprobat,clxxi.H.Et quare ſit inſtituta docet ibidem

Cantum perfractū quem diſcantū vocant, nō magnopere in tēplis probat Pius. xxxvii. Z

Cantica eccleſiaſtica & pſalmodias defendit Pius,cxii.R

Cantica noui teſtamenti a ſanctis edita & ab eccleſia recepta ,cxiii.S

Cantandi diuina mos q̄ ſit vtilis & commodus oſtendit Pius,cxvi.T.Et quantis teſtimoniis ſit probatus,cxvii.in princ.

Carenſis bene vocat lucrum ſeculare lucrum turpe vt oſtendit,cxciiii.T

Carniū eſus poti⁹ ꝓmiſſus a dn̄o aut cōceſſus quibuſdam dicendus q̄ comprobatus,xci.P

Carnium eſus non facit lōgiorem vitā,xcii.R

Carnium ab Ethnicis deteſtatio,xcii.R & S

Caſtitatē vt apoſtoli ſeruent exegit dominus, omneſq; ex illo caſtitatē ſeruauerūt.ccxvii.B

Caſu & fortuito fieri multa quæ nunq̄ fuerant ab agente propoſita,lxvi.A

Cauſæ ſecundarię nihil poſſunt ſine prima:at prima ſine ſecūdis quę vult om̄ia.cl. poſt B

Cenſorem ſe negat Eraſmus & tamen probat & improbat quæcunq; vult,li.M

Cerimonię nō ſunt īductę ꝑ legē Moyſi vt de⁹ ſuo pp̄lo īponat tāut iſm̄ decipiat,cvii.i finē.

Cerimonias eccleſiaſticas vt cantus,res diuinas & leges ac ritus receptos inique & temerarie damnat Lutherus,xxxiii.S

Ceremoniarum ab eccleſia receptarum aſſertio,& commendatio.ciii.lib.vi.per tot. Earumdem ab Eraſmo vilipenſio ibidem A

Ceremoniarum plena ſunt fere omnia veteris ac noui teſtamenti ſcripta,ciiii.C. in ſepultura domini,in reſurrectione. In aſcenſione & cilliſq; opus fuit ibidem D E H

Ceremonię noui teſtamenti vt ſacramentorū perpetuæ ſunt,cvi.I

Cerimonias Moſaicas tm̄ exterminat Apoſtolus.cvii.ad finem vbi eſſet K

Cerimoniis autem Chriſtianis detraxit idem Apoſtolus nihil,cviii.L
Eas autem non ſpernendas docet,cix.M
Charitas vbi ſit nulla opus eſſe lege,vt Eraſ. aſſerit,falſum eſt,ccvii.C
Chriſtum ſtultos ſemper probaſſe & religionum inſtitutores ſtultos fuiſſe & ſimilia per deriſum dicit Eraſmus,lxxxiii.D
Chriſtianorum felicitatem dicit nihil aliud eſſe q̃ quoddam ſtultitiæ genus,lxxxiiii.C
Chriſtianorum nullo voto aſtrictorum vita longe differt a monachorum vita,c.Q
Chriſtus licet voluit religionem latiſſime patere,ſemitam tamen perfectorū edocuit,ci.R
Chriſti onus leue &c.vide onus,ccix.
Chriſtus ſibi honorem imperādi permiſit,nec is tantum myſticus erat &c.cxxii.D
Chriſtus quare in ſcripturis non extollatur elogiis ipſi debitis,clxv.X
Chriſto quare ſtulti impenſe placuerunt, meminit cum Chriſti irriſione,quaſi & ipſe ſtultus fuerit,lxxxiii.B
Chriſtus nō eſt paſſus diſcipulos ſuos ad tempus errare,putantes ip̄m Chriſtū neſcire q̃n dies iudicii futura eēt.q̄d tñ aſſeruit Er.180.M
Chriſtū nō recte dicit Eraſ.arcano quodā cōſilio p̄teā quēdā rep̄ſentare varietate vitę atq; doctrinę,cum eo nihil ſit ſimplicius.cxcv.C
Chriſti quia ſint omnia,nulla eſt Turcis hoſtibus eius iuſta poſſeſſio,ccxliii.X
Ciborum delectum rite fieri,lxxxiiii.A
Cōfitēdi formā ab Eraſmo traditā notat,v.H
Confeſſioni auriculari & occultę ſacerdoti factæ detrahit Eraſmus,ccxxvii,G
Confeſſionem auricularem non fuiſſe tempore b.Hieronymi male dicit Eraſmus,ibid. H
Confeſſores qui nunc dicuntur quodammodo etiam martyres ſunt,clxxii.I
Confeſſores ſancti crediti,qui tamen ſancti nō erunt inter ſanctos quandoq; relati ſunt amicorum & parentum ambitu,clxxii.K
Conſecrationis Euchariſtiæ verba perperam exponit Oecolampadius,clxxxiiii.V
Conſtitutiones eccleſiaſticas quibus verbis vilipendat Eraſmus,ccvi.A
Conſtitutionum & legum eccleſiaſticarum multæ ſunt ſpecies.ccvii.B.Et ideo indecenter pari cenſura omneis taxat Eraſmus ibidem,Vbi oſtenditur vtile eſſe religioni Chriſtianæ humanis conſtitutionibus explicari:quod & Apoſtoli fecerunt præter diuina mandata multa præcipientes ibidem
Conſtitutiones de votis,decimis, reſtitutionibus,remiſſionibus & ſimiles, ſunt eccleſiæ nec inutiles,nec ad eas ſtabiliēdas ſunt monachi & ſcholaſtici theologi acciti,ccix.F
Si vero ad quæſtum plus faciunt q̃ ad Chriſti gloriam,id ex prefectorum eccleſiæ abuſu accidit, nec id probat ipſe Pius ibidem.
Piaculum autem eſt & ſcandaloſum conſtitutiones eccleſiaſticas tranſgredi,ibidem G
Cōſtitutionibus & legibus paucioribus opus fuit eccleſiæ primitiuæ,ccvii.C
Conſtitutionibus eccleſiaſticis non contaminantur Chriſtianæ,ccviii.D
Conſtitutionum primitiuæ eccleſiæ quædam ſunt nunc antiquatæ,ccviii.D. Non tamen conſtitutiones nouæ cum antiquis pugnāt. fo.ccviii.E Nec conſtatura eſſet tam integra Chriſtiana religio,ſine nouis eccleſiæ conſtitutionibus,ccix.F
Conſtitutionibus humanis totam Chriſtianorum vitam onerari nemo probet, licet id Eraſmus fieri innuat,ccx.N
Conſuetudines probatas & ritus ac cerimonias eccleſiæ ridet Eraſmus,lxxxii.Y
Conſuetudines ab epiſcopis inductæ & a populo receptæ illis a quibus receptę ſunt vim legis obtinent,non apud non recipientes nec recipere obnoxios,ccx.L
Continentiæ perpetuæ difficultatem non recte legi de cęlibatu obiicit Eraſm⁹. ccxxii.S
Continentiæ perpetuo conſeruandæ difficultatem profitetur Pius,ccxxiii.T
Continentiæ ſacerdotalis lex non eſt abroganda licet in eam multi peccent, ccxxiii. V X
Continenter tamen non pauci viuunt pręſertim monachi licet incōtinētes id negēt ib.Y
Corpus domini eſſe in caſtris papæ non eſt nefas nec illic conſecrari,ccxliiii.Z
Cultu interno non fuit contētus dominus,ſed etiam externum exegit,cxxx.S.Etiam eū qui eſt in templorum ornatu ibidem T

DAre eelemoſynam aut cereum in honorem ſanctorum ,non arguit eorum cultum,clii.G
Decimarum cōſuetarum a ſacerdotibus quorum ſunt,exactio nō eſt tyrānica.clxxxix,G
Decimatus eſt dominus,id eſt decimas accepit ab Abraham in Melchiſedech &c.cxci.I
Decet & expedit imagīes ſctōꝝ venerari.cxl.N
Decorū perſonarū vel in verbis ſeruādū,lx.H
Decorum perſonarū in diſputationibus & collocutionib⁹ nō ſeruat Eraſmus.ccix.poſt G
Delectū ciborū q̄liter īprobet Eraſ.lxxxviii.H
Decretalium pręcepta,ccx,poſt N

Deprecatur Pius culpam ſi inter diſputādum quoppiam verbum inſolentius emiſerit.non enim lædendi ſed humaniter monendi animo ſcripſit. ccli. Z. Cauſamq́ reddit, quamobrem ſcripta Eraſmi in quibus errorem deprehendit diligenter in principio libellorum ſcripſerit,& nonnũq́ inter diſputandum repetierit,ccli.Z

Detortum aut violēter introductum nihil eſt in ſcripturis ſanctis,clxxix.I

Detraxiſſe ſe nomini Eraſmico apud patres purpuratos Romę pernegat.iii.C.Et detractorie ſe aſſeruiſſe quicquid tumult⁹ Lutherani ſubortum eſſet ex Eraſmo ortum eſſe itidem negat.iii.D.Innuit autē Eraſmi culpa factum q́ in eã ſuſpicionem apud multos venerit.iiii. E. Idq́ ex diuerſis eius lucubrationibus ſic ſcripſis,vt facile imperitos rerum & minus argutos traherent in errorē. iiii.F.Et primo ex Morię Encomio. v. G. Secundo ex ſcriptis de modo confitendi.H. Tertio ex paraphraſibus euangeliorum non ſatis verecunde editis. vi. I Quarto ex ſilentio Eraſmi q nihil tũ adhuc in Lutherum ſcripſerat docet ſuſpicionem conſenſus cum eo ortam.vii.K

Deum vnum eſſe:& perſonas tres,vnũq́ indiuiduum conſtituere probat.clxxvii. R & S.

Dialecticos & dialecticem ridet,lxxiiii.G

Dies feſtos ab Apoſtolis & eorum ſucceſſoribus inſtitutos cenſet.cx, O. Eos non violandos opere ſeruili docet.cxi.P. Et argumētum Eraſmi diluit ibidem in fine.Q.

Diem iudicii quomō Apoſtoli putarint Chriſtum ignorare.clxxx.M

Diſciplinas liberales ſugillat Eraſ.lxxiii.C

Diſpenſatio eccleſiæ in votis non ſolennibus rite fit ob cauſas poſitas,ccxiiii.T

Diuitias habere licet eccleſiaſticis.lxxxi.X

Diſtinctiones theologales inique taxat in Moria Eraſmus.lxxviii.M

Diuortium vtrum alia q̃ fornicationis cauſa fieri poſſit. ita vt dimiſſa alteri nubat vt Eraſmus aſſerit.ccxxv.C

Domini non inepte vocantur papa, epiſcopi & cæteri eccleſiarum præfecti.cciii.R

Donaria templorum improbat Eraſ.lxxxii.A

Dorpio licet eum prius non nouerit bene p̄catur Pius,q́ Eraſmũ fortiter admonuerit.folio.lvi.L

ECcleſiaſticas cerimonias licet probatas ridet Eraſmus,lxxxii.Y

Eccleſiaſticas conſtitutiones & humanas leges quibus verbis ſugillet ac deprimat Eraſmus,ccvi.A

Eccleſia definiuit licere tueri rem Chriſtianã viribus & armis aduerſus impios,ccxlii.V

Eleemoſynam fraudari epiſcoporũ luxu in canibus, auibus, ſatellitibus prauis & ſimilibus paſcendis iuſtius quæreretur Eraſmus quàm in templis ornandis & extruendis,cxxxii.X

Emittendę epiſtolę paręneticę coactionem explicat Pius.lxix.I & lxx.K

Epiſcopos & pontifices inique taxat q́ ſenſu abundent,lxxxi.X

Epiſcoporum & aliorum antiſtitũ eccleſię poteſtatem deprimit Eraſmus,clxxxvi.A

Epiſcopi licet mali & turpes ſint,non ſunt tamen impudēter & temere ab homine priuato,qualis eſt Eraſmus ſugillandi. clxxxvi.B

Epiſcopis licere ditionē ſecularē habere exēplis & authoritate non caret, cxcii.M. Et quomodo id ab eccleſia receptũ ſit,cxciii.N

Epiſcoporum authoritati plurima attribuentes nihil authoritati diuinę,cxciii.R

Epiſcoporum tituli,cxciiii.poſt R

Epiſcopi vt eligantur habentes vxorem & liberos monet Paulus,vt vnam duntaxat duxerint & liberos bene gubernauerint, nō tamen ſuadet,nec pręcipit non habentibus vt habeant,ſi velint epiſcopi fieri,ccxx.L

Epiſcopis licet non ſit pręceptum a paulo habere vxorē & liberos,permiſſum tamē fuiſſe conſtat:quomodo ergo nunc prohibetur.folio.ccxxi.N

Epiſtola expoſtulatoria Eraſmi Roterodami ad Albertum Pium Carporum Comitem Romę tum agentem.fo.i.

Epiſtola paraenetica eiuſdem Alberti ad Eraſmum in qua plurima ſunt lutheri dogma ĩpugnantia.fo.ii

Epiſtolam primam Eraſmi ad ſe datam dubitat vtrum dicat plus gaudii attuliſſe,an triſtitię,rationeſq́ ſubiicit,fo.ii.A

Epiſtola Eraſmi reſpondens epiſtolę paręneticę Pii Carporum comitis:ad quam Pius ipſe per ſcholia in marginibus teſperſa reſpondet eam ſubinde refellens,xlvii.per to.

Epiſtola prima Eraſmi vt a Pio emitteretur effecit Eraſmus,xlvii.C

Epiſtolę pricę argumētũ repetit& declarat.xvii B.Epiſtolę ſecũdę in Alb.iacula.lxvii.O

Epiſtolę omẽs quę beatis apoſtolis,Petro, Paulo,Ioanni,Iacobo & Iudę ab eccleſia adſcribũtur ſunt eorundem.clxxix.G

Epiſcopi & apoſtoloꝝ ſucceſſores, vt illorum officio ſic & poteſtate funguntur.ccii.P.
Nec mali ea priuantur dummodo fidem ſeruant, paulo ante P.fo.ccii.
Eraſmi de conſtitutionibus eccleſiaſticis & legibus humanis ſententiæ.ccvi.A
Eraſmus nõ obſeruat decorum perſonarũ in diſputationib⁹ p pſonas introductas.ccix.G
Eraſmi in Lutherũ ſilentiũ docet de cõſenſu cum illo ſuſpectum eſſe viii.K.& xiii.R
Eraſmi excuſationẽ, ſi dixerit ſe ad Lutherũ expugnandũ impares habere vires, improbat, cum tam impium & ſtolidum ſit illius dogma.viii.L
Eraſmi ſcripta ſi probauit papa, non ob ſenſum, ſed propter elegantiam id fecit.lx. D
Eraſmus inter ſe quędam minus opportune ſcripſiſſe fatetur.xlix.V
Eraſmus Metamorphoſin agit ſeſe e leone in culicem tranſformans.l.I.
Eraſmũ non noſcentes theologi multi agnouerunt eum cum Luthero colludere.l.S
Eraſmi ſophiſtica reſponſio.vii.R
Eraſmus inepte reſpondet ſe de quauis re aliis reſpõdiſſe, cum Pius quæ ad alios ſcripſerat, cum parçneticam epiſtolam ſcriberet, non viderit.lix.O
Eraſmus non recte dicit ſi admonitus fuiſſet officio ſuo functum fuiſſe, cũ ſępe etiã a papa admonitus id non fecerit.lxiii.C
Eraſm⁹ i Lutherũ pprie ſcripſit nihil.lxiiii.M
Eraſmi in epiſtola expoſtulatoria in Albertũ Piũ iacula conuiciatoria.lxvii.C
Eraſmum vero ſimile oſtendit parata multo ante habuiſſe quę ad epiſtolam parçneticã reſponderet, cum eã tanto tempore anteq̃ emiſſa eſſet habuiſſet.lxxi.M
Eraſmi argumenta contra cęrimonias facta diluũtur.cvii. K.
Eraſmi contra imaginum ſanctorum cultum verba, & eorum reprehenſio. fo. cxxxiii. in fine.& cxxxiiii.B.
Eraſmi detractoriis verbis quo ordine ſpondere conſtituerit Pius.cxliii.C.
Eraſmi de nouitiis theologis & de theologia q̃ nũc vtunt, detractoria verba.clxxii.L
Eraſmi ſcripta temeraria de ſcripturarũ ſanctarũ authoritate.clxxvii. A. Et de authorum ſacræ ſcripturę & earũdẽ ſcriptorum conſtantia & grauitate.ibidem.B,& C
Eraſmi in cultũ & venerationẽ ſanctorũ verba ac ſcripta retractanda.cxlvii. A
Eraſmi de ſummi pontificis poteſtate diminuenda verba.cxciiii.A
Eraſmi quæ viſa ſit Pio tanti in Romanum pontificem odii cauſa.ccv.Y
Eraſ.de votoꝝ irritatiõe verba.ccx.O.ccxi.P
Eraſmi aduerſus cęlibatum & virginitatem verba.ccxvi.A
Eraſmi verba inter ſe pugnãtia.ccxxii.poſt S
Eraſmi in cauillando mos frequẽs. ccxxxii.G
Euangeliſtarum in ſcribendo euangelio ſcopus & propoſitum.clxv.poſt X
Euãgeliũ lex dici põt.ccxxxvii.H.ccxxxviii.K.
Qđ probat iterũ multipliciter.ccxxxviii.L
Euchariſtiã ſeu corpus dñici a volẽtib⁹ domi ſumi potuiſſe pernegat Pius.cxix.Z
Excõmunicationes contumaciũ ſunt eccleſiæ & honori diuino vtiles.clxxxviii.E
Excuſationẽ Eraſmi de impie in Moria dictis non recipit Pius,lxxxiiii.F
Excuſat Pius prolixitatem diſputationis, & veniam precatur ſiquid in tanta diſputatione errauerit, in fine operis.
Exemplis & teſtimoniis ſanctorũ patrũ probat Pius ſanctos meruiſſe vt nunc in cælis opitulentur ſibi deuotis.cxlix.D
Expedire imagines ſanctorũ colere. cxli.P.
Extẽporatia oĩa eſſe quę in ſcđa epl'a ſcripſit Eraſm⁹, nõ recipit Pius, policeturq; ſe oĩb⁹ ſibi obiectis reſpõſurũ.lxviii.E.F
FAllere nõ ſemper eſt peccatũ.ccxlviii.N
Feſta ſanctorum nihil habent redundãs a debito cultu.clii.F
Fictio & ſimulatio q̃ geſtu quopiã aut alio peragitur; non tam eſt deteſtanda q̃ mendacium.ccxlix.N
Fide hominẽ iuſtificari non ex operibus propriis, vt aſſerit Lutherus, quomodo ſit intelligendum vide fo.xli.G
Fidẽ ſyncerã habẽtes nõ omnes a prauis operibus abſtinẽt, nec charitatẽ hñt.ccxxxi. E
Fide nõ ſola placuit Abrahã deus, nec ob eã ſolã factę ſunt illi tot pmiſſiones. xliiii.K.
Filius dei Chriſtus verus eſt deus natura & eſſentia, nõ creatus nec factus, ſed genitus, clxxxii.poſt R.Eſtq; idem indiuiduũ cũ patre, licet non eadem perſona.ibidem.
Filii quatenus & in quibus teneantur parẽtibus obedire.ccxii.poſt R
Fornicationem omnem arctiſſime prohibet Paulus Apoſtolus.ccxxiii.poſt T
Fratres dñi peculiariter dicti.ccxxii.Q
Funeralia & quæ in funeribus Chriſtianorũ fiunt omnia ridet Eraſmus.cxxxii.Y
Fides ſępe eſt ianua ad grãm gratificãtẽ.ib.C
Fides & opera bona vt ſint ad ſalutẽ neceſſaria & de eis Eraſmi ſcripta.ccxxx.A

GAudet comes ſe aperte per Eraſmi epiſtolam expoſtularí.ii.B.

Germania nô tota eſt Lutherana hæreſi infecta,bonaq; Chriſtianorũ pars ab illa pura eſt.xxix.N.

Gladii vſum nõ oẽm vetuit dñs dicẽs Petro, Mitte gladium tuũ in vaginã.ccxl. poſt P.

Grãmaticen & Grãmaticos taxat.lxxiiii.D.

Gratia dei pręſto fuit Paulo apoſtolo ad ſeruandum eum a lapſu in peccatum carnis, licet illi non abſtulerit ſtimulum carnis. fo.ccxxii.poſt S.

Gratiam dei poteſt quiſq; obtinere prius q̃ illi fidat vt Paulus,Mattheus, & cæteri apoſtoli Ieſu Chriſti.ccxxx.B.

Gratia dei deſtituti & peccato mortali polluti nihil ad ſalutẽ æternã faciens operari poſſunt:non tñ omnia illoꝝ opera ſunt vt peccata illis imputanda , ita vt de illis ſumatur ſupplicium.ccxxxvi.D.

Gratiæ diuiſio in gratiã gratis datam & gratum facientem non eſt bona, niſi recte intelligatur & ad bonũ ſenſum.ccxxxvii.F.

HAereſi iſti Lutheranę anſam prębuiſſe corruptam quorundam ſacerdotum vitã & theologorũ faſtũ ac monachorũ inſolentiã fatetur quidem Comes.fo.xiiii.S. ſed etiam alias cauſas fuiſſe demonſtrat. ibidem.T.

Hæreſeos occaſionem iterũ exquirit.xvii.B.

Hęreſim e ſcripturis nõ detortis nemo colligit.lv.E.

Hieronym⁹ nuſq̃ obſtrepit põtif.max.liii.S.

Hominũ vitã,quam non niſi fabulam cenſet, taxat vniuerſam Eraſm.lxxxi.T.

Hieronymus de vita monachorum ſui temporis verba.xciii.A.& xciiii.B.

Hieronymũ falſo ſugillat Eraſ.clxxxiii.T.

Hieronymi ſacerdotibus & epiſcopis debita reuerentia verba præclara.clxxxvi.B.

Hieronymi de Petri poteſtate verba,non ex illius ſententia dicta, ſed vt hominẽ quicũ agit confutet,oſtendit.cxcix.G.

Hieronymo irreuerẽter,& falſo virginitatẽ detrahit.ccxxiiii.poſt Z.

Hieronymus bella non damnat.ccxli.S.

Hieroſolymorum vetuſta monimẽta adhuc extantia illic videri.ccxvi.poſt Z.

Hypodiaconos quos ſubdiaconos vulgo vocant eccleſia rite matrimonio arcet.ccxix.I.

Horas canonicas & cęteras deo exhibitas laudes,inque damnat Lutherus.xxxiiii.V.

IAcobus Apoſtolus maior quomodo compoſtellę pręſit.clvi.N.

Iacobi quæ dicitur epiſtola ipſius vere eſt, ſed ab hęreticis reiicitur eo ꝙ fidem ſine operibus mortuam teſtatur.clxxix.G.

Iacobum Apoſtolũ loqui de confeſſione ſacramentali probat, & purgat obiectionem Eraſmi.ccxxix.M.

Idola non ſic colebantur a gentibus, quia nõ verum repręſentabant numen, vt imagines ſanctorum,verum ſanctum.cxxxv.E. Damnãtur autem ab Apoſtolo eo ꝙ gloriam dei illis conferebant.ibi.F.

Ieiuniũ & ciborũ delectũ ab Eraſmo irriſum commendat Pius.lxxxiiii.A. per tot.

Ieiunii quadrageſimalis præſertim diſtrictio apud eremicolas & cœnobitas. lxxxvii.G.

Ieiunia quia ſunt ab eccleſia probata,& eſus carniũ in eis vetitus,certũ eſt delectũ ciborũ ab ea probatum eſſe.lxxxiiii.B.

Ieiuniũ a domino Apoſtolis cõmẽdatũ fuiſſe vero ſimile ducit Pius.lxxxv.C.

Ieiuniũ a deo probatũ oſtendit vet.teſt.teſtimoniis.lxxxv.C.& noui.lxxxvi.D.

Ieiunii dies ab eccleſia inſcriptos & declaratos eſſe oſtendit Pius.lxxxvi.E. nec id negat Auguſtinus.lxxxvii.F.

Ieiunii varios eſſe modos inter ſe valde diſtãtes declarat.lxxxviii.I.

Ieiunent cur catholici.lxxxix.K,& L

Ieiuniũ ab eccleſia diuino ſpiritu directa eſt perpetuo obſeruatum & cultum.xc.M.

Ieſus Chriſtus dñs noſter licet ſit pro nobis apud deum patrem aduocatus indefeſſus, vult tamen per ſanctos preces noſtras illi offerri.clx.P.

Imagines Chriſti & ſanctoꝝ & ſtatuę nõ recte tollũtur e tẽplis ab impiis. xxxvii.A.

Imaginẽ ignotã cuius ſit nõ veneramur ob artem artificis,licet admiremur: quocirca veneratio non imagini repręſentati,ſed repręſentato impenditur.cxxxv. D.

Imaginũ ſanctorum veneratio defendit. fol. cxxxiii.lib.viii.per to.

Imagines ſanctorum venerari licet conuenit decet & expedit.cxxxvi.G

Imaginũ violatores quas pœnas luerint animaduerſione diuina.cxliii.T.

Imagines ſctõrũ venerari decet.cxxxviii.I.K

Imaginem formare & colere quia non licuit Iudęis, male argumẽtatur Eraſmus, nõ licere itidẽ Chriſtianis.cxl.C.

Imaginum vſus Chriſtiano populo eſt vtilis vt probatur fo.cxli. Q.& cxlii.R.S.

Imagines ſanctorum rite coli probatur vſu experientia,ratione & eccleſiæ authoritate

vſu.cxliiii.V.Experiētia &c. in ſequētib⁹. Earūdē vtilitatē dū colūtur oſtēdit.cxlvi.Y

Imaginū tñ vſū moderatū eſſe decet.cxlvi.Z

Inſtituta quædā hominū ſunt perfectiora pceptis dominicis.ccxxxii. L. Soluitq; quod contra illud obiici poſſet.ccxxxii. K.

Intellectus humanus quatenus diuina capere poteſt.clxxxi.O.

Ioſeph patriarchę oſſa poſt eius obitum & ſepulturā prophetarunt.cliii. poſt L.

Iudæorū inſtituta ſi imitari licet in quibuſdā,qa recta ſunt,& a patribus Chriſtianis cōmendata,cur non omnia? cxxx.S.

Iudicio in extremo qui dicent,Dñe quādo te vidimus ſitientē &c.nō dicent ſe neſciuiſſe opera charitatis feciſſe. ſed q̄ pauperibus impēderint Chriſto ipſi impēdiſſe.ccxxxi.F

Iura eccleſiaſtica vendi & mercedē pro mortuariis & ſacramētorum aut ſacramētaliū adminiſtratione accipere,quatenus,qbus, & quando liceat.clxxxix.F.

Iurauit Apoſtolus ſępe.ccxlv.poſt B.

Iurare vetans dñs facilitatem iurādi vitare docuit,nō iurare quoties neceſſe aut expediēs ſit ſic iurare.ccxlv.C.Ex facilitate naſcitur cōſuetudo q̄ peierandi occaſionē prębet.ccxlv.D. Vetuitq; dñs ſuis iurare ne vt Iudæi peierēt,qbus pmiſſum erat verū iuſiurandum pręſtare:vetuit etiā per creaturam iurent.ibidem.

Iurauit dñs deus pluribus in locis. ccxlvi.F. Et ſi ex eius exēplo nō poſſit cōuinci nobis quoq; licere,tñ ex eo cōuincitur ꝙ ſanctiſſimi quoq; iurauerunt,vt Abraham, Iacob, Moyſes,& ex eo ꝙ iuramentū exigitur ab iuſtitiæ adminiſtratoribus.ibidem.

Iurare quomodo vetuerit Chriſtus ſi licitū eſt.ccxlvii.G.

Iurare frequenter quare etiā in vetere lege diſſuadeat.ccxlvii.H.Qñ iurādū ſit. ibidē.

Iurare pro quacūq; re,& aſtringere ad iurādū etiā ab iudice nō probat Pius,pſertim a criminoſis.Et ſi prius iuramēto adacti fuerint non ſuadet torquendos.ccxlvii.I.

Iurās frequēter leui de cauſa, nō tñ peierās, vtrum peccet mortaliter.ccxlviii.K.

Iuſiurandū omne tanq̄ a Chriſto prohibitū Eraſmus Chriſtianis nō licere perperā docet.ccxliiii.A.Admittit tñ Paulum iuraſſe pro re ſacra,quaſi liceret p re ſacra iurare & nō pro prophana dū res exigat. ibidem.

Iuſiurandum non eſt ex ſui natura execrādū, nec a Chriſto prohibitum.ccxlv.B.

Iuſtitiæ noſtrę quomō ſint dño tāq̄ pannus menſtruatę,ſeu menſtruo pfluuio pollutę mulieris iuxta verbū Eſaiæ.ccxxxvi. C.H

LAbi facile poſſe eosq multa, vel dicūt, vel ſcribunt,vel faciunt,magnaq; conātur.fo.ccli. Y.

Latrię cultū qui ſūmus eſt non impendi niſi deo,illiq; nequa eleemoſyna & cętera miſericordię opa pręferēda. cxx. A.B.

Latriæ officia quæ ſummo deo impendūtur, nō omnia ſunt æqualia.cxxvii.L.

Latrię cultus q ſit & ꝙ nō impēdaẽ ſanctis nec eorum imaginibus.cxxxiiii. C.

Laudes diuinas & horarias preces q̄ in templis fiunt ſacrilegi damnant & calumniātur hęretici.xxxi.ii.V.

Legibus nec diuinis nec humanis eximitur vir etiam perfectus.ccix.I.

Legi nos obnoxios eſſe, qđ negat Eraſmus, declarat quō verū ſit Pius ex verbis Apoſtoli de lege circūciſionis .ccxxxvii.H. & I.

Lex euāgelica prius non lex, ſed gratia dicta eſt nō ſine cauſis.ccxxxviii.poſt H.

Legis ſcđm grāmaticos & iuriſperitos deſcriptio.bcxxxviii.K.

Legis immuuẽ eſſe populū Chriſtianū, falſa & erronea,eſt aſſertio.ccxxxix. M. Et ſimiliter euangelium nō eſt legem ac populum Chriſtianum euangelio audientem legi nulli eſſe obnoxium.ccxxxix.N.

Leguleios & iureconſultos taxat & ridet in Moria Eraſmus.lxxiiii.F.

Libros circūtuliſſe Apoſtolos non eſt veriſimile.cxciiii.P.

Liber vitę vniuſcuiuſq; aperietur in die iudicii,& reuelabuntur omnia.ccxxxvi.F

Liberū arbitriū,vide arbitrium.xli.L.

Licere imagines colere.cxxxix.M.

Linguarum plurium ſcientia nō eſt theologo neceſſaria licet ſæpe conducat.lxiiii.V. Chriſtus docuit myſteria non eſſe vulgo pandenda.lxiiii.T.

Lřis bonis & cultiorib⁹ nō ſūt īputāda quorūdā ſciolorū vitia & in fide errata.xiii.V

Literarū cultiorum ſtudiū minus confert ad theologiā q̄ philoſophia.xv.X.

Literę ſacrę,vide verbo ſcripturæ.

Locus a non ſcripto ad non eſſe, quo Eraſm⁹ ſæpe vtitur,eſt inualidus.vt hoc non eſt in canonica ſeu catholica ſcriptura,ergo non eſt recipiendum.clxxviii.E.

Locus etiā quo cōtēdit dū phraſis eſt diuerſa nō eſſe eiuſdē authoris opus,eſt imbecillus,cū authores ſæpe ſtilū mutēt pro argumenti varietate,ibidem paulo poſt.

Lucrũ turpe bene dicitur ſeculare.cxciiii.T.

Lutherũ ſpiritu ſancto nõ afflari ꝓbat.xi.P.

Lutherus cũ nõ faciat miracula,nec doctrina eius ædificet,cõuincit̃ nõ eſſe a deo.xii.Q.

Lutherus cũ dogma & ipſũ & ſtolidũ docet, facile poſſe ab Eraſmo expugnari,eiuſq; dicti ratiõe accingit̃ ad illud cõfutandũ.viii.L

Lutheri dogmata nituntur duobus maxime principiis,altero falſo & improbabili,videlicet nihil accipiendũ vt fide dignũ in religione Chriſtinana quod nõ ſit in canonica ſcriptura ſcriptũ:altero ridendo & execrãdo,videlicet ipm ſolũ tenere verũ ſenſum ſcripturæ ſacræ, ideoq; nulli doctori aliter ſentienti auſcultare.prius habet̃.fo.ix.M. & cõfutatur.ibidem.N.poſteri⁹ declarat̃.fo.eodem.M.& confutatur.fo.xi.P.

Lutheto tria hominũ genera prauis affectibus permota nomina dederũt, & eius hęreſi eſſe aſcripſerũt.xxii.H.

Lutheranoꝝ tertiũ genus notat.xxxi.R.

Luthero ominat̃ triſtẽ inſtare exitũ.xlv.M.

Cur in eũ ſic inuectus ſit docet.xlvi.N.

Lutherum licet damnatum ab eccleſia & hęreticum declaratum, & bonę partis Germanię peruerſorem dicit Eraſmus, ſe dubitare an deus miſerit &c.lii.R.

Lutheri errata in epiſtola parętnetica ſe declaraſſe citra Eraſmi detrimentum aſſerit Pius,expoſtulatq; ꝙ Eraſmus reſponſionẽ in eam epiſtolam cũ reſponſione ad Bedam miſcuit.lxix.H

Luthero obiecta non multo ante ſeparata habuiſſe oſtendit Pius.lxx.L

MAgdalenę opus in effuſione vnguenti ꝑcioſi ſup caput Chriſti, magis cõmẽdat̃ q̃ ſi i eleemoſynas cõuertiſſet.127.M.N

Magiſtri noſtri non inepte nec ſuperbe vocantur doctores theologi.cciii.S.Nec dñs ſi bene intelligatur,vetuit eos magiſtros vocari,ſicut nec patres.cciiii.T

Manuũ impoſitio multiplex.xxi.G

Manibus illotis manducare nõ inquinat qdẽ hominẽ,ſed id dictũ Chriſti nihil ad delectũ ciborum non faciendum facit.xc.N

Marci euangelium nõ eſt Matthęi epitome, neq; Petri apoſtoli dictatũ,licet ab eo recognitũ & approbatum.clxxix.I.

Mariæ virginis honori detrahẽtia.cxlviii.B

Marię ꝑconiis derogat Eraſmus.clxii.S

Marię pręconia quę in ſcripturis nõ ſunt expreſſa,ſed ex illis eliciuntur aut maiora,nõ ſunt illi detrahenda. Et quare ſcriptura pauca expreſſerit Chriſti & matris eius

Mariæ præconia.clxv.X.Y.

Maria non colit̃ a piis impenſius aut vltra q̃ decet.Nec inepte canitur eius laus ſub veſꝑerum.clxvi.A,B. Si qui autem illi nimiũ tribuant,ſint ab epiſcopis & concionatoribus erudiendi.clxvi.C

Mariã omnis tã originalis peccati q̃ actualis fuiſſe immunem probat,ibidem.D.E.

Purgat ea q̃ Eraſmus ex Chryſoſtomo & Auguſtino illi obiicit.clxviii.E.& clxix.F.

Mariæ quod Chriſtus in nuptiis reſpondit, nullã habuit acerbitatem.clxx.G.

Martyres multi qui militię ad bella gerenda nomina dedere.ccxli.poſt R.

Mathematicã taxat Eraſmus.lxxv.poſt G

Matrimoniũ verũ aliquod poſſit voto continentiæ diſſolui,& quomodo & qñ.ccxi.R

Matrimoniũ tempore Hieronymi nõ fuiſſe receptum inter eccleſiæ ſacramẽta, & ipm dirimi poſſe, non ſola fornicationis cauſa, ita vt poſt diuortium alteri cuilibet nubere liceat,aſſerit Eraſmus.ccxxiiii.A.

Id improbat Comes Pius.B,& C

Matrimoniũ virginitati præferendum eſſe argumentatur Eraſmus.ccxviii.D

Matrimonium non prohibuiſſent priſci patres Chriſtiani etiam ſi Paulus ipſum non commẽdaſſet cum dñs ipſe illud ſatis commenearit & approbarit.ccxviii.F.

Matthęũ Hebraice ſcripſiſſe probabile eſt, q̃uis an extet dubium ſit.clxxix.H

Matrimonium ſolo conſenſu contrahi poſſe vt cenſet eccleſia calumniatur Eraſmus.fo.ccxxvi.E

Matrimonium contractum contra parentum voluntatem male dirimi permittit lex humana,cum diuina id vetet.ccxxvii.F.

Melius eſt nubere q̃ vri, non de religioſis & voto aſtrictis dictum eſt.xcvii.I.

Mendacium leue aut officioſum non eſſe peccatum contendit Eraſmus vt ſcripta eius indicãt.ccxlix.L.Qđ incipit cõfutare.ibi.M

Mendacium officioſum licere, argumenta & exempla magnorum qui mentiti leguntur.fo.ccxlix.Q.

Mendaciũ quare vltima diſputatione excluſerit,& ea opus ſuũ clauſerit.ccli.X.

Mẽtiri verũ quãdoq; liceat maioris boni cõſequẽdi,aut ingẽtis mali euitãdi gr̃a.ccl.S.

Mẽtiri nõ licet̃ ꝓbat variis ſcripturis.249.O

Mentiendum non eſt vt ſeruet̃ vel augeat̃ bonum corporale.ccl.T

Mendicitatem ſodalium religioſorum comprobat Pius,lxxx.R.

Mercatutam & negociationem ridet,lxxix.O
Mercedem & precium an pro eccleſiaſtica adminiſtratione recipere liceat,clxxxix.F
Mercedem deberi bonæ operationi probatur, ex verbis domini & Apoſtoli Petri, Pauli & & aliorꝫ,ccxxv.V. Et authoritatib⁹,vet. teſt.fo.ccxxxv.X
Naturali idem probat ratione,ccxxxv.Y
Militiam ridet Eraſmus,lxxix.poſt O
Militum Chriſtianorũ etiam ſanctorũ copia, tẽporibus priſcę & integrę religionis docet militiam non eſſe vetitam,ccxli.R
Militia cum ſit in cęlis,& Michael cũ dracone illic pręliũ magnũ geſſiſſe legatur,dominusq́ ipſe omnipotens,dominus exercituum dicatur,patet militiam ,non dedecere principes Chriſtianos,nec improprie ſunt militiæ nomina cœleſtibus indita,ccxliii.Y
Miracula ad ſanctorum reliquias oſtenſa,tam in veteri q̃ in nouo teſtamento recitantur fo.cliii.I
Miracula quæ apud imagines fiunt idicãt eas rite a piis coli,cxlii.S
Miracula cur non fiant m̃odo,nec multi emineant qui ea facere valeant,cciiii.X
Miſecicordiæ opera non non ſunt latriæ cultu maiora,nec illi pręferenda,cxxi.B
Miſericordiæ opus ſi alicubi quiſpiam ſanctorum præferre videatur ſtudio diuini cultus externi,intelligẽdum eſt eum id ſentire,cum maior ingruerit neceſſitas pauperũ,cxxvi K
Monachos defendit a calumnia,xviii.D
Monachorum commendationes,xcv.D
Eorũ ſtatuta prius rudia paulatim ad perfectiorem gradum ſunt perducta,ibidem.E
Nec eorum vitæ inſtitutum ſumptum eſt ex placitis Pythagoræ, vt vult Eraſmus,xcv.F
Eſt tamen longe ante Chriſti aduentum inſtitutum & ſeruatum,xcvi.G Eorũ veſtitum varium inique taxat Eraſmus,ibidẽ.H
Monachos & eorum vitã immodeſte & impie inſectatur & ſuggillat Eraſmus,xciii.A
De ipſis Hieron.& Auguſt.verba.B & C
Monachorum acta & ſeuera inſtituta,quaſi velint Eſſenos imitari impie ridet & ſugillat Eraſmus,xcviii.M
Monachos in viis publicis offẽdi in vehiculis & equis ac mulis taxat Eraſmus,ciii.V
Monachis p̃ſtat vouere q̃ non vouere,xcvii.K
Monachorum cœnobitarum vitam & mores & poſſeſſiones in coĩ inique taxat Eraſ.c.P,
Monachos & eorum profeſſionem ab Eraſmo damnari concludit Pius,ciii.Y
Monaſticam vitam & religionẽ profeſſos ſugillat Eraſmus,lxxix.P
Monaſteriorum eſſe modũ inique cenſet Eraſ. in libro de inſtit,principis,ci.S
Moriam Eraſmi notat,v.G
Moriã Eraſmi per tranſitum taxat,lvi.Y Z &c.
Moriæ in Encomio ab Eraſmo non ſatis pie ſcripta notat,lxxiii.A B &c.
Mũda mũdis licet ſint oĩa,tñ eccleſia p̃ſcribere potuit certos dies ad ieiuniũ obſeruãdũ,xci.O
NEceſſarium multiplex ccxlvi,poſt E
Nemini manũ cito impoſueris:apoſtoli mandatum explicatur,cxxix.Q
OBnoxii ſum⁹ oẽs legi naturę & euãgeliicę,q̃ legẽ dñi de p̃ceptis cõprobat 237.I K
Offerentium deo munera pietas ſemper fuit deo grata & accepta,cxxii.C
Omittere vxorẽ ꝑpter fornicationẽ vnuſquiſq́ põt,nemo tñ cogit, & ita nõ tã dura ẽ conditio cõiugii,ac eã cẽſet Eraſ.ccxxvi.D
Onera & exactiões aut grauamina nulla ĩponit papa citra modũ & rationem,xxxi.Q
On⁹ Chriſti eſt leue,nec ſit graue ꝑ eccleſiaſticas traditiões:nec verũ eſt Chriſtũ nihil p̃ter mutuã charitatẽ p̃cepiſſe, ccx.K
Opera bona non eſſe neceſſaria ad ſalutem vbi fieri poſſunt impie aſſerunt hęretici,xli.B
Opera bona a nobis a deo requiri plurimis ſcripturę diuinæ teſtimoniis declarat Pi⁹,xliii.I
Opus manuum vt exerceant monachi,ſi quod habẽt ab opere diuino vacuum tempus vtile illis cenſet Pius,ciii.X
Opera nulla ſine fide & fiducia in Chriſtũ ſalutẽ æternã efficaciter conferunt,ccxxxi.D
Opera bona neceſſaria ſunt adultis ratione vtẽtibus,vt p̃cepta dei adĩpleãt,ccxxxi. poſt D
Opera bona ab hominibus inſtituta, nemo eorum qui inſtituerunt ea ęquat aut cõfert ſeu comparat cum pręceptis domini,folio ccxxxii.H
Opera Abrahę non ſunt ab Apoſtolo vilipenſa ccxxxii.L
Opera quidem Abrahæ erant bona deoq́ accẽcepta,& ab eo cõmendata ac remunerata, & nuſq̃ ab Apoſt.vilipẽſa:licet ad ſalutem ęternã conſequendam illis prætulerit gratiam dei, citra enim dominum noſtrũ Ieſum Chriſtum omnia opera noſtra mortua ſunt, infirmaq́ & inefficacia ad placãdam diuinã iuſtitiam & ad optinendam ſalutem,ccxxxiii.N & O
Opera nouę legis nõ vilipendit Apoſtolus,ſed veteris duntaxat per nouam abrogata,folio ccxxxiiii.P

Opera bona variis ſcriptis Apoſtoli commendantur & exquiruntur,ccxxxiiii.Q Et aliis quoq; ſcripturis ſacris,ccxxxiiii.R

Opera cuiuſcūq; bona tanq̃ ſeruorum ſint inutilia exiſtimat Eraſmus,ccxxxiiii. S. Cum tamen ſeruorum opera bona,Chriſtus nunq̃ dicat inutilia,nec pręmio ſuo caritura, folio ccxxxv.T & Z

Opera bona digna ſunt mercede,ſed non ſalute æterna&c.ſicut nec ſeruorum bona opera merentur ex condigno libertatem, ccxxxv.A Merentur tamen vtcunq; ex liberalitate nobis facta promiſſione domini,ccxxxvi.B

Opāri cuiq; etiā ſeruo debeť merces.ccxxxv.T

Opera bona in quo ſenſu a recte ſentientibus dicantur meritoria,ccxxxvii.G

Orare pro nō ſacerdotibꝰ p modū intercesſionis proprium eſt ſacerdotis,ccxxix.N

Ordines ſacros aut dignitatem epiſcopalē nō adipiſcuntur Romæ,promouente eos ſummo pontifice,paulo ante a ſeculo aut paganiſmo conuerſi,ccv.Y

Origenis & Cyrilli,de Petri poteſtate ſententiæ,cci.K

Ornatus templorum,cxx.lib.vii.per totum.

Ornatus templo impenſus non augeat pios animos a ſpirituali honore dei,cxxiii.B

Ornatū templorum Eraſmus inique taxat ob baptiſteria, cādelabra, imagines ſanctorum, cantus,organa,&c.cxxviii.O P

Paciſci cum ſanctis nolle, eſt magis indicium imbecillitatis fidei q̃ grauitatis 'al,ccxvi.Z

Papæ ſeu Pontif.Max.dignitatem iniquiſſime ſuggillant hæretici noui,xcv.K

Papę onera & exactiones non ſunt immodica nec citra iuſtas cauſas xxxi.Q

Papam primatem appellare non eſt ſatis dignitati eius,quia & alii primates ſunt,lii.B

Papæ & epiſcoporum tituli , vt vocentur domini,non ſunt illis indigni,cxciiii.S

Papæ poteſtatem non extolli hodie in immenſum,ccii.L. Et verum ſi Papa deduceret omneis animas ad infernum,illi reſiſtendi ius cuiq̃ eſſet,ccii.M

Papę ineſſe enormia vitia nō facile eſt creditu, & ſi cōſtet occultāda ſunt,& nō diuulgāda a ſubditis,& pro eo vt reſipiſcat orare debēt, nō tñ vitia citra hęreſī illi poteſtatē auferūt,ccii.O

Papæ ſedes & poteſtas nō eſt tyrānica,cciiii.V

Parabolis & ęnigmatibus quare plurima in ſacris literis tradantur,clxxx.N

Paraphraſes Eraſmi notat,vi.I

Paraphraſtes a commentatore diſtat,lx. K

Paraphaſtē agens Eraſmus, male illius legem & præſcripta illi ſeruat,lxi.P

Pariſinæ academiæ dignitatis non erat cū Luthero ſuboriente pugnare,l.L

Paſſione Chriſti omne meritum conſtare non in operibus noſtris bonis,qualiter ſit accipiendum docet,xliiii.H

Patientia & tolerantia non eſt ſemper ſeruāda facto,ſed animo quatinus decet,ccxlii.V

Paulus Apoſtolus doctrina philoſophica & ex gentilibus aſcita, multos conuicit & ad fidem attraxit,clxxvi.poſt R

Pauli Apoſt. de preſbyteris & epiſcop. exhibēda reuerētia & obſeruātia verba, clxxxvii.C

Paulus quomodo a domino vocatus & eruditus,ac doctor gentium cōſtitutus ſit,nō a Petro,ccii.N

Pauli Apoſtoli verba inique torquet ad ſuam ſententiam Eraſmus:non enim omnibus viduis minoribus ſuadent vt nubāt,ſed tātum nolentibus ſe continere,ccxviii.B

Paulus ſemper prætulit virginitatem caſtitati coniugali,ccxviii.in fine B

Paulus falſo diciť habuiſſe coniugem,ccxix G

Pauli verbum,Bonum eſt mulierem non tangere,inepte exponit Eraſmus,ccxix.I

Pecuniam decenter amantem deus amare poteſt : nec bella geruntur a bonis tantum,ob repetendas pecunias ccxliiii.Et

Perfectis maxime diſconuenit iurare, ccxlvi.B Q; aūt Chryſoſtomꝰ cēſet nulli cōuenire iureiurādo vti,etiā vrgēte neceſſitate,exponiť,ib.

Petrus quibus verbis ſit Apoſtolorū princeps, & Chriſti vicarius conſtitutus,xxvi.L Quō ea verba ab hęreticis detorq̄āť,xxviii.M

Petro ſoli dictum eſſe, Tibi dabo claues regni cælorum,cxcv.poſt B

Petrū dicit Eraſ. in pſona totius populi Chriſtiani reſpōdiſſe Chriſto,Tu es Chriſtus filiꝰ dei viui:& Chriſtū iuxta quorūdā ſententiā dixiſſe de Petro verba q̄ ad vniuerſū Chriſtianorū corpꝰ ptinebāt,Tu es Petrꝰ & ſup hāc petrā &c.Itē paſce agnos meos,&c.cxcv.D Quę verba docet aliter a ſanctis patribus accepta,cxcvi.E

Petrū eſſe Apoſtolorū pricipē,eccleſię caput & fundamentum cōcludit,cxcviii.ante F

Philippi filię,diaconi non Apoſtoli filiæ fuerunt,ccxxii.poſt Q

Philoſophię ſtudia quanto ſint eloquentię ſtudiis præſtantiora,xvi.A

Philoſophiam inique & impudenter ac imprudenter reiicit Lutherus, xxxi.M

Philoſophia qualis ſit & quare theologis vti-
lis,& in quo a theologia differat,fo.clxxiii.N
Philoſophia ab orbe condito fuit,licet minus
perfecta,ibidem poſt N
Philoſophia cõducit ſcientiis & diuinis & hu-
manis & præcipue theologiæ,lxxv.H
Pius cur Eraſmo reſponderit, & loca iſtius no-
tauerat,cauſas aſſignat,lxxi.N.& lxxii.O
Præfationemq́ honeſti fine concludit, folio,
lxxii.P
Pio Comiti quæ fuerit ſcribendi in Eraſmi
ſcripta cauſa,ccli. X & ꝙ conatus eius licet
non aſſecutus ſit quantum voluerit,non ſit re-
prehenſione dignus,ccli.Y
Piſculẽri dies quos moleſte fert Eraſ.lxxxix.R
Platonis conſtituta & placita non omnia ſunt
ſeruanda, quia ab eccleſia quædam minus
ſunt probata.paulo poſt V.ccl.
Poetas vt ſtultos ridet Moria,lxxiiii.L
Poteſtatis nomine non inepte vtuntur pontifi-
ces,cum ſummus,tum aliis,cciiii.Q
Pręcepta ſiqua deus dederit quę a nobis ſerua-
ri non poſſent iniquus,eſſet,xli.F
Præcepta domini facere in peccato,ſine nouo
peccato,ſed citra pręmium ęternæ vitæ,folio
ccxxxvi.D
Preces lõgas ĩprobe calũniãtur hæret.xxxv.X
Principum & præſulũ mores deprauatos recẽ-
ſet per riſum Eraſmus,lxxxi.V
Proteum non agit Chriſtus,cxcv.C
Pſalmos numeratos aut preces deo dicere aut
decantare illi eſt acceptum & homini vtile:
& a vetuſtiſſimis patribus & cœnobitis fa-
ctitatum in Aegypto,Syria & Gallia a diui
Martini vſq; temporibus,ccxxxiii.M
Punitiones & animaduerſiones ſeueræ Chriſti
domini,Petri,Pauli & cæterorum Apoſtolo-
rum,item Moyſi,Helię & ſimiliũ,quos imita
ri proceres eccleſię nõnq; expedit clxxxviii.poſt E
Purgatorii remittendi cuiq̃ poteſtas qualiter
ſit papæ conceſſa,ccxxviii.L
QVAdrageſimale ieiunium mire com-
mendat,lxxxv.C & lxxxvi.D & E
Quæſtiones theologicas inique taxat Eraſm⁹,
folio.lxxviii.K
Quæſtionũ quibus theologia nunc traditur
& tractatur vtilitas clxxiii.P
Quæſtiones theologorum neotericorum, neq;
ſpinoſę ſunt neq; redundantes,licet non ſem-
per aut non omnes ſint ad rem omnem neceſ-
ſariæ,clxxvi.S
REges ac principes & aulicos omnes ta-
xat Moria Eraſmi,lxxx.C
Religioſos & eorum nomina ridet Eraſmus,
vt funigeros Bernardinos,lxxix.P.
Eorum gloriationem, ꝙ ſe religioſos vo-
cent & mendicitatem notat,ibidem.Q R
Religionem monachorum ridet, eamq́; facti-
tiam vocat Eraſmus,xcix.N. Religionis
aut religioſorum varietatem,quam defendit
ibidem Pius:vide monachos.
Reliquias ſanctorum vnerari nihil continet ni
mii aut ſuperflui cultus, clii.H
Reliquias ſanctorum,qui transferendas religi-
oſe curauerint, cliiii.L
Res conſeruandæ ſunt,non ſemper ea via qua
partæ,ccxlii.V
Reſponſionem Eraſmi dicit Pius præter conui-
cia,& fucata quædam verbula parum conti-
nere,lxv.H
Reſponſio ſuccincta ad poſtulata Eraſmi, in
Epiſtola apologetica,& præfatio in libros hu-
ius operis,fo.xlvi.
Reſponderit cur ad Eraſmi Epiſtolas cauſas
reddit Pius,lxxi.N. Et quare loca notaue-
rit, quæ ille ſcripſiſſe ſe negarat, folio
lxxii.O
Reuelatio omnium abſconditorũ vitæ noſtræ
fiet in die iudicii,auhore Apoſtolo,ccxxxi.F
Romanam ſedem ſibi poſtremo loco Petrus
non ſine nutu diuino elegit,xxix.O
Eam tamen hæretici calumniantur propter
innatum eis in Ro.nomen odium,xxx.P
Romani pontificis ſedes & poteſtas impie vo-
catur ab Eraſmo palliata Chriſti nomine ty-
rannis,cciiii.V.
Romanum pontificem non agnoſcentes quo
ſenſu & animo ſentiat Eraſmus extra eccle-
ſiam eſſe,ccv.Z
SABbatorum ſanctificatio rite facta non
eſt a dño vilipenſa,ſed mãdata,ccxxxii.L
Sacerdotium depellere conatur Lutheri inſa-
nia cum eo nihil nobis ſit præſtantius, xx.F
differuntq; a prophanis ſacerdotes, xxi.G
Sacerdotes iuſte opes poſſident,xxiiii.I
Sacerdotes rem diuinam peragentes iniquiſſi-
mis conuiciis perſequũtur hęretici,xxxix.C
Sacerdotes importune nunc taxat Eraſmus,
li.Y.Z. Clauſtrum naſſa eſt ſalutaris,li.E
Sacerdotes non omnes ſunt epiſcopi, nec vnq̃
fuerunt,clxxvii.D
Sacerdotes & quicunq; deo conſecrati nõ ſunt
ſoluendis tributis obnoxii:erantq; in veteri
lege immunes,cxci. K. Nec,ex eo ꝙ Chri-
ſtus tributum ſoluit,trahitur argumentum
efficax ſacerdotes debere illud ſoluere,ibi.L

Sacramentum in quo conſiſtit eccleſiaſticum nõ continuo plus habet dignitatis omnibus aliis donis, quæ citra ſacramẽtum ſunt, quia nec dono martyrii nec virginitatis, ccxvii.C
Sacramenta noui teſtamẽti, non ſolũ ſignãt ea, quorũ ſacramẽta ſũt, ſed etiã efficiũt, cxxix.R
Salomonis opera diu nõ erant a Iudæis inter canonica recepta, clxxviii.F
Sacramẽta omnia a deo ſunt inſtituta, nec gratiam conferrent ſacramenta etiam noui teſtamenti, niſi ſint a Chriſto domino inſtituta, folio, ccxxviii.I
Sanctorum imagines impie eiiciunt templis hæretici, xxxvii. & magis impie vetant eos orari, vt intercedant pro nobis, xxxviii.B
Sanctorum cultus & reliquiarum eorum iuſta veneratio, cxlvii, lib. ix. per totum.
Sanctorum animæ ſunt nobis honorandæ & orandæ, vt pro nobis orent, cxlviii. poſt C
Sanctos diuerſos, & in diuerſis locis ac pro diuerſis ac eiſdem operibus implorari ridet Eraſmus, clv.M
Sancti licet cælos habitant, variis tamen in terra locis præſunt, & in illis ipſos implorantibus opitulantur, clvi.N
Sancti etiam & non ſolus deus ſunt innuocandi, vt auxilientur nobis intercedẽdo pro nobis apud deum, clvii. poſt N
Sanctis ſupplicatum eſſe a patriarchis & Apoſtolis, licet ſcriptum non ſit, pie tamẽ credendum eſt, & ratio id monſtrat, clx.Q
Sancti non fruſtra rogantur, licet vltro & non rogati præſtent, clxi.R
Scribendi in Eraſmi ſcripta quæ Pio fuerit occaſio, immo & cauſa, ccli. poſt X
Scripta non omnia ſunt, quę a Chriſto & ab Apoſtolis ſunt præcepta, clxiii.T. Et ideo ab eccleſia recepta non ſunt reiicienda, licet non comperiantur ſcripta, ibidem. V
Scripta quæ in canone non ſunt, ſi ex illic ſcriptis inferũtur, ſatis probata ſunt, lviii.S
Scripta etiam de rebus ſanctis, non omnia ſunt ſcitu neceſſaria, tametſi vtilia, folio, clxxv.Q
Scripturis etiam ſacris expreſſa non omnia eandem obtinent authoritatem. x.O
Scripturæ ſacræ & canonicę non ſunt cuilibet & in quacunq; lingua, vt in vernacula vulgi & mulierum diuulganda, xv.Z
Scripturę varios teſtatur Pius eſſe ſenſus. fol, lix.C
Scripturam ſacram qui carminibus ſcripſerũt non ſunt vt illarum interpretes habendi, ſeu laudandi aut citandi, lx.H
Scripturarum ſanctarũ & earum ſcriptorum authoritati multũ derogat Eraſmus, fo. clxxvii. A & B
Scripturas ab eccleſia receptas & approbatas eſſe eiuſdem authoritatis, clxxvii.C
Scripturæ verba ad ſenſum in quo ab eccleſia recipiuntur interpretanda ſunt, non ad ſenſum ſingularem torquenda, clxxxiiii.V
Sebaſtiani martyris in militia virtus & probitas, ccxli. poſt R
Sedentium ſuper cathedram Moyſi præcepta ſunt ſeruanda, dummodo non ſint diuinis contraria, & alioqui vtilia, licet ipſi legem Moyſi non recte interpretentur, ccx.M
Sẽſui proprio non licuit inniti Eraſmo contra Auguſtini & omnium theologorũ ſententiam de mendacio, ccxlix.P
Sepeliendorum prophanorum in fanis cõmunibus morem non probat, clxxxix. poſt F
Seruo qui effectus eſt Chriſtianus, licet nunc ab infideli domino diſcedere, licet olim non licuerit: ſed in hoc conſtitutio eccleſiæ non eſt contraria cõſtitutioni Apoſtoli, ccviii. E
Seruis ẽt bñ operãtib9 debet̃ merces, ccxxxv.T
Silentium Eraſmi in Lutherum damnat, vt quod anſam faciat ſuſpicandi eum cum Luthero ſentire, vii. K & xiii.R
Symbolum Apoſtolorum de fide eſt intemeratę authoritatis, nec primum in Niceno cõcilio editum licet comprobatum, clxxviii. D Aliud autem eſt illic ad explicandum Apoſtolorum ſymbolum editum, quod etiam vulgo Nicenum dicit̃ & in miſſa canit̃, ibi.
Socios erroris habere non purgat, l.F
Solum licet dici poſſit quod præcipuum adhæret, nõ tñ Eraſmi ſẽtẽtiã cõfirmat. ccxxxi.B
Spiritum ſanctũ appellabimus Deũ, clxxxii.R
Spiritus ſanctus eſt a catholicis ſemper creditus & nuncupatus Deus, clxxxv.Y
Spiritusſancti reuelatio, inſpiratio, ſeu afflatus quibus modis flat, ccxxviii.K
Stunicam ante libellos ab eo editos non nouerat Pius, xlviii.P
Sua repetere a Turcis & impiis vi non ſolum licet, ſed ab ea occupantibus etiam alia extorquere, ccxliii.X
Tabernaculi veteris ornat9 tã p̃cioſ9 idicat tẽplorũ ornatũ nõ rep̃hẽdẽdũ. cxxiii. F
Templorum ornatum & funebres cerimonias taxat Eraſmus, cxix.A
Templum Dei ſpirituale licet ſint corda fidelium, nihil tamen vetat exterius quoq; templum ad honorem exornari, cxxv.G

Templum dei multiplex eſt,nec eorũ aliquod præiudicat cęteris quo minus debeât exornati,cxxv.H.Nec ex ſanctorum patrũ ſcriptis conuincimur templorum ornatũ poſthabere,cxxvi.I

Templa potius eſſe ornanda q̃ ſaturandum pauperem fame pereuntem nequaq̃ aſſerit Pius:nec id in controuerſo eſt,ſed vtrum derogandum ſit templorum ornatui propter eleemoſynam &c.cxxxi.V

Tempora diuerſa diuerſos poſtulare mores, nec conducere eccleſiæ vt omnia noſtris tẽporibus proceres eccleſiarũ faciant quæ ſuis temporibus apoſtoli fecerunt,clxxxviii.E

Theologia rite philoſophia vtitur,clxxiii.M

Theologię cęterę ſciẽtię ſunt pediſſequę.xv.Y

Theologorum inſtitutum petulanter & procaciter inſectatur Moria Eraſ.lxxvi.I

Theologi non ſunt taxandi quia de rebus altiſſimis vtpote diuinis loquũtur.lxxviii.L.

Theologorũ inter ipſos diſſenſiões vnde proueniunt citra vitium,lxxviii.N

Theologia ſine philoſophia recte tractari nequit.clxxiiii.N. Et vtiliter per quæſtiones traditur ibidem P

Theologum ſugillat profeſſorẽ religionis quę baptiſmi religionem pene reddidit irreligioſam,nec aliter eum indicat,cii.T

Theologorum genus duplex,clxxiiii.poſt P

Theologus quis ſit vocandus,& quis eo nomine dignus,clxxv.Q

Theologus excellentior eſt qui theologiæ philoſophiam admiſcet,q̃ qui eam inſpiratam tm̃ habet,clxxv.R

Theologorum nouorum aut epiſcoporum culpa non periit priſca theologia,ſed in melius eſt conuerſa & commutata,clxxvi.T

Theologos a Chriſto delendos impie cenſet Eraſmus,clxxvi.V

Typus quid proprie ſit,cci.I

Tres qui teſtimoniũ dant in cælo, pater & filius & ſpirituſſanctus,& hi tres vnum ſunt: in epiſtolis Ioannis contineri,clxxxiii.T

Trinitatis ſeu triados diuinæ homuſion,quia Chriſtus expreſſe docuit,expreſſe nos credere & confiteri oportet,clxxxiiii.X

Turcis noſtra occupantibus vi noſtra eripere poſſumus,ccxlii.V

Turcæ quare præter cæteros infideles ſunt a Chriſtianis oppugnandi,ccxliii.X

VEnerationi ſanctorum nihil nimiũ impenditur ab eorum cultoribus,cl.B

Veneris diem piſculentam nobis ſenſim redditam non recte ſentit Eraſ.lxxxix.K

Veſtitum varium monachorum diuerſorum inique taxat Eraſ.xcvi.H

Veſtium diſcrimen erat etiam lege moſaica conſtitutum,ccix.H

Virginitatem & cælibatũ matrimonio poſtponit Eraſmus,ccxvi.A

Virginitatem matrimonio præferendam eſſe authoritatibus probat,ccxvii.B

Viſa non eſſe Eraſmi a Pio opera,& inualida eſſe Pii in Lutherum argumenta,lxix.G

Vitalis & Agricolæ in tranſlatione eorũ miracula,cliiii.poſt H

Viuere de altario,decimis,& ſimilibus,qui illi ſeruiunt licere probatur,cxc.H

Vnum eſſe patrem,filium & ſpiritum ſanctũ non recte interpretať Eraſmus,clxxxii.Q.R

Vocabulis nouis & profeſſioni ſuę propriis licet vti theologis & cæteris,lxxvi.I per to.

Vota quæ monachi faciunt non ſunt temeraria,nec exemplo probato carent,xix.E

Vota rurſus deo nuncupari pium eſſe contra blaſphemiam Lutheri docet,xxxix.D.

Vota deſpicit & deridet Eraſ.ccx.O.& ccxi.P Quæ vota temere ſuſcepta cenſeat,ccxi.Q

Votum religionis inuitis parentibus nuncupari & ſuſcipi poteſt,ccxi.R

Voto ſolẽni aſtrictus religioni non poteſt per eccleſiam diſpenſari in iis quæ de ſubſtantia voti ſunt & præcipua eius,ccxiiii.poſt T

Vota ſanctis fieri ridet,lxxxii.B

Voto vel ob votum factum non minus libere factum eſt,q̃ quod ſine voto,ccxv,Y

Vota Iudæorum non fuerunt talia,qualia cenſet ea fuiſſe Eraſmus,ccxv.poſt.Y

Votum Hieroſolymitanũ impie irridet Eraſmus & res ſacras illic habitas,ccxvi.Z

Voti ſolennis a ſimplici voto diſcrimẽ, quod tamen negat Eraſmus,ccxiii.S

Vouere monachos melius eſt q̃ non vouere,folio.xcvii.K

Vouere decet ſæpe & vtile eſt,ccxiiii. V. X. Tamen eccleſia & patres non ſuadent de ſingulis vota facere,ccxv.X

Vſurpari vulgo in malum capitur,lii,G

FINIS.

Franciſci Floridi Sabini,

Lector & liber.

Lector. Vnde recens prodis? Lib. muſarum a ſede. Lect. quis author?
Lib. Albertus Princeps, nomine reque pius.
Lect. Illa ne te pietas genuit? Lib. nempe illa. Lect. Sed heus tu
Mœſtus es? Lib. ah merito. Lect. Cauſa? Lib. vel æqua nimis.
Nam me vix mutilum præuentus morte reliquit,
Quæ rapuit flores & decus omne mihi.
Lect. O crudele nefas, o mors violenta, quid illum
Fructibus in mediis ſanguinolenta necas?
Quid? ſi non homini ſtatuebas parcere tanto,
Reſpicere ad mundi commoda debueras.
Tu tamen interea poſita formidine prodi,
Viuit enim pietas aurea, non moritur.

CLARISS. D. ALBERTO PIO Principi Carpenſi S. P.

QVum ingenii candor deceat illuſtri genere prognatos, & eximia felicitas neſciat inuidere cuiq̄, tū auté ab iis, qui te domeſtica cõſuetudine penitus cognitum habent, prędicetur inſignis quædam naturę tuę benignitas, qua complecti ſoles etiã parũ dignos tuo fauore: demiror, quis genius inſtiget animũ tuũ in Eraſmũ. Quęſo, vt æquo animo feras libertatem noſtram. Fieri poteſt vt error ſit in nomine: neque me fugit, q̄ non ſit tutum rumoribus huiuſmodi credere. Quare te rogo, vt ſiquid eſt huiuſmodi, exiſtimes hęc non tibi ſcribi. Cõplures qui iſtinc huc veniũt cõſentientibus verbis narrãt, Romæ quẽdã eſſe Principẽ Carpenſem, doctũ, magnęq; apud purpuratos patres auctoritatis, qui paſſim ac palã deprędicet Eraſmũ nec eſſe philoſophũ, nec theologũ, nec vllius ſolidę doctrinę. Idẽ ad me perſcribitur epiſtolis multorũ æque conſentiẽtibus. Atq; hactenus nihil cõmoueor, ſi ea de me prędicet, quę ipſe tũ dictis, tũ ſcriptis ingenue profiteor: nullis magis indignatus, q̄ his, qui me falſis & inuidioſis laudibus onerãt. Si me vẽditarem pro magno theologo aut philoſopho, merito mihi detrahat aliquis leonis exuuiũ. Nũc cũ nihil magni de me pollicẽs, prę ſtẽ id quod poſſum, nulli me pręferẽs, neq; cuiuſq̄ officiens glorię, miror ſi quiſq̄ bene natus, & inſigni doctrina prędi tus, breuiter adeo felix vt cõtẽnere poſſit citius q̄ odiſſe vulgares iſtos doctrinę ſimios, dignetur obtrectare Eraſmo, qui tui ſimiles ſemper venerari cõſueuit & adorare, qui nec inuidere nouit æqualibus, qui inferiores gaudet quãtũ poteſt euehere. In argumẽtis quę mihi ſuſcepi, arbitror me nõ omnino infeliciter verſarũ eſſe, prę ſertim ſi cogites me barbarũ ea ſcripſiſſe barbaris. Nihil adhuc tractaui, quod theologum requireret multa philoſophia inſtructũ, pręterq̄ liberũ arbitriũ, quod a multis impoſitũ ægre ſuſceptũ, q̄ potui, ſimpliciſſime tractaui, nec tamẽ impie, ni fallor, ſi parũ erudite. Proinde, quis oro fructus, ſi vir tãtus ꝑſuaſeris Eraſmũ eſſe rudẽ heroicarũ diſciplinarum? Sunt huius claſſis q̄plurimi, qui tamẽ ſe iactant doctores. His magis cõueniebat detrahere perſonã, qui paſſim in ſcholis docẽt adoleſcẽtes nihil ſcire, & perſuadẽt nihil neſcire. Iã facile fero, ſi quiſq; pro ſuo arbitratu de ingenio literiſq; meis, aut eloquẽtia iudicet. Magis me commouẽt illę voces, quas audio ſubinde repeti ab eodẽ Principe in cõuiuiis Cardinalium, in cõciliabulis eruditorũ, quicquid eſt huius tumultus, ex Eraſmo narũ eſſe. Hoc quũ ſit vaniſſimũ, quid dici poterat hoſtilius ab eo cuius vtrũq; parẽtẽ veneno ſuſtuliſſem? Quũ prodire cœpiſſet Lutheranę tragœdię prooemium, eiq; fere totus orbis applauderet, ego primus omniũ dehortatus ſum amicos, ne ſe illi negocio admiſcerẽt, cuius exitũ angurarer fore cruẽtũ. Et quoniã quidã iactabãt me cũ Luthero ſentire, videlicet quo plures ad ſuã allicerẽt factionem, ego libellis editis profeſſus ſum mihi nihil eſſe rei cũ Luthero, nec vnq̄ fore: Ipſum Lutherum admonui, rem euangelicã ita tractaret, ne quid ambitioni, ne quid odio datum videretur, caueretq; ne res in ſeditionem exiret. Frobenium minis etiam cohercui, ne quid excuderet Lutheranum. Abſtinuit ille, non abſque ſuo luculento damno, meo potius obtemperans animo, q̄ ſuo commodo ſeruiens.

Quotquot apud Germanos & Eluetios amant bonas literas initio erant Lu-
thero addictiſſimi. Hos omnes ex iuratis amicis mihi feci hoſtes acerrimos,
paucis exceptis: Quũq; hinc theologi quidam odio bonarũ literarum nullum
non mouerent lapidẽ, quo me in factionem (vt ipſi putabant) iãiam damnãdã
protruderent, hinc Lutherani blanditiis, technis, deniq; minis & cõuiciis idem
hoc agerent, licet conſilio diuerſo q̃ theologi, tamen hactenus digitum latum
dimoueri non potui, vt ab eccleſiæ Romanæ ſocietate diſcederem, hũc animũ
non omnino contemneres, ſi noſſes tot regionũ noſtratiũ animos, ſi Principũ
conſilia, ſi ſcires quos tumultus excitare potuiſſem, ſi me ducem huius negocii
voluiſſem profiteri: ſed ego malui me nudũ & inermem vtriuſq; partis iaculis
exponere, q̃ vllũ porrigere digitũ factioni quã non agnoſcit eccleſia Romana.
Sed occaſionem Lutherus hauſit e libris meis, id fortiter negat ipſe Lutherus,
qui eadẽ de me prędicat & ſcribit quæ Princeps ille Carpenſis, videlicet nihil
me ſcire theologiæ, ꝙ nuſq̃ cum illius dogmatibus conſentiam. Sed fingamus
aliquid hauſtum e lucubrationibus meis, qui magis iſtud imputetur mihi q̃
Paulo aut Auguſtino, vnde ſua fere confirmat dogmata? Certe cum illa mea
ſciberem nihil minus ſuſpicabar, q̃ huiuſcemodi tumultum exoriturum. Sũt
qui dicant, cur non ſtatim naſcenti malo occurriſti? Quia cũ multis ſuſpicabar
Lutherum eſſe bonũ virum corrigendis deprauatiſſimis hominum moribus
diuinitus miſſum, q̃q̃ iam tum mihi diſplicebant quædam, de quibus illũ ad-
monui. Porro quũ mundus eſſet plenus academiis, viderẽq; fabulam eſſe mire
plauſibilem non vulgo tãtũ, ſed etiã Principibus, epiſcopis, ac nõnullis etiam
Cardinalibus, quæ fuiſſet temeritas me priuatũ homũcionẽ publico orbis fa-
uori oppedere? Quod ſi me pateris libere proloqui, qui fuerit huius mali primus
fons, dicã pro mea quidẽ ſentẽtia, Sacerdotũ quorũdã palam impia vita, Theo-
logorũ quorũdã ſuperciliũ, Monachorũ quorũdã non amplius ferẽda tyrãnis
huic tẽpeſtati locũ fecit. Hoc velim ita dictũ in malos, vt bonoꝝ exiſtimationẽ
nihilo faciat deteriorẽ: & ita dictũ in genere, vt ordini nulli ſit irrogata contu-
melia. Principio erat bellum cũ linguis ac latinis literis: his ego hactenus. faui,
vt admiſſę ornarẽt iuuarẽtq; recepta ſtudia, nõ vt veteres profeſſores de põte
quod aiunt deiicerent, & ſeruirent glorię Chriſti, non vt veterẽ paganiſmũ in
nobis reuocarẽt. Hic quũ ancipiti Marte decertaretur, res per monachos de-
tracta eſt ad negociũ fidei. Hic illis placebat prętextus. Non dubito quin au-
dita tibi ſit Reuchlinica tragœdia. Hinc cœpit in illos incrudeſcere doctorũ
odium. Mox feruente adhuc bello inter myſtas & oſores muſarum, exortus eſt
Lutherus. Illico conati ſunt illi literarũ politiorũ cultores Lutherano negocio
inuoluere, quo ſimul & illos perderent. Ita gradibus quibuſdã res alterius par-
tis ſemper in peius vergentis peruicacia, tum alterius quorũdam odiis & intẽ-
peſtiuis clamoribus hucuſq; progreſſa eſt tragœdia. Habes rem vt eſt abſque
fuco deſcriptam. Nunc ſi verum eſt, quod ad me delatum eſt, quæſo, vt iſtam
perſuaſionem abiicias, & iſtiuſmodi voces mihi periculoſas contineas: ſin vanũ
eſt, ignoſce, ꝙ huiuſmodi nęniis obtuderim celſitudinem tuã: cui precor omnia
læta feliciaq;. Datum Baſileæ ſexto Idus Octobris .M. D. XXV. Eraſmus
Rot. extempore manu propria.

ALB·PIVS CARPORVM CO. ERASMO ROTEROD. S.D.

VTRVM mihi moleſtiæ plus attulerit, an voluptatis epiſtola tua Romæ reddita ad. XVIII. Calendas Decēbris, haud facile profecto dixerim Eraſme doctiſſime. Nam vt me id magnopere delectauit, ꝙ vir ſingulari eloquentia, & egregia doctrina præditus, me ad colloquium per literas vocare videreris: ſic illud permoleſtū fuit, ꝙ offenſionem animi tui, quam ipſo ſtatim velut exordio præferebas, per totam epiſtolam variis expoſtulationibus declaraſti. Gaudebam itaq; Eraſmum, virum eruditiſſimum, ac celebrem, quem iam ex multis annis non ſolum diligebam, verum & admirabar, vltro ad me ſcripſiſſe: Quippe indiciū beneuoli animi eſſe videtur, & amicitiam inire cupientis, literis ſaltem interpellare, quem locorū interuallo corā nequeas conuenire. Angebar iniqua delatione quæ ipſum ad huiuſmodi genus literarum impuliſſet: & qua prius eius, quem diligebam, animū offendiſſem, q̄ mihi per occaſionem licuerit, quanti ipſum facerem declarare. Sed in hac fluctuatione, vicit tandem cauſa lętandi, ꝙ te qualiſcūq; ratio ad ſcribendum ad me compulerit: cū plerūq; ex minus etiam grata cauſa, & triſtioribus initiis, lętiora & gratiora, progreſſu ipſo euenire ſoleant. Sed hac ſublata perturbatione, ecce alia ſolicitudo nihilo minor reſponſurū inuadit: ne ſatius eſſet ſilētio pręterire, quod apte pręſtare nō poſſem, q̄ ſtudioſo conatu, prodere meam infantiā. Vt enim ſi quis cōcentuū ignarus, a perito muſices ad canendū inuitetur, prudentius agat, ſi ſe ἄμουσον profiteatur, q̄ ſi diſſonū quiddam auribus audientiū obſtrepat, ne riſum potius excitet q̄ oblectet: ſic homini indiſerto, nulloq; vſu dicēdi aut ſcribēdi exercitato, videtur potius tacendū cū interpellatur a viro eruditiſſimo eloquētiſſimoq;, q̄ balbutiendū: pręſertim ſi longior oratio requiratur, nec paucis verbis facere ſatis poſſis. quod mihi contingebat, ſi eſſem ſingulis partibus literarū tuarū, quę plurimas, nec eas non difficiles quęſtiones attingūt (vti res poſtulabat) reſponſurus. In quo illud quoq; verendū erat, ne in immēſum excreſceret epiſtola, leges omnes prętergreſſa. Accedebat, quod diffugere nō poterā, quin de perditiſſimo Luthero, ac eius dogmatibus execrabilibus aliquid eſſet dicēdū: cuius vel ſola recordatione totus horreſco, tāq; cōmoueor, vt nulla re magis. Prętera moleſtiſſimę ac perpetuę occupationes meę, quę vix mihi reſpirandi ocium permittūt, me ab huiuſmodi officio deterrebāt, vt aduerſam valetudinē omittam, quę me cōplures iam annos ſępe ac vehementer exercet. Sed cū hęc omnia ſilentiū ſuaderēt, ad reſpōdendū hortabatur: Primū, ꝙ ſubuerebar ne forte ſuperbię, aut timiditati aſcriberes meū ſilētiū, exiſtimās me vel reſpōdere dedignari, vel nō audere obiecta diluere: Deinde officiū ipſum vrbanitatis, cū æque ruſticū & inhumanū eſſe videatur, ſi quis te literis inuitet, nō reſcribere, ac ſi corā verbis conuenienti nihil reſpondeas, pręſertim tā benigne interpellatus. Tandēq; peruicit humanitatis

officiũ pudorem,qualiſcũq; is fuerit : tui amor, pium odiũ in Lutheri nomen :
exiſtimatio tui,occupationes cunctas: animi vigor,corporis imbecillitatẽ : in-
nocentia veritaſq; ipſa dedit animos,& zelus gloriæ Chriſti ſuggeſſit ſpiritus.
Itaq; decreui reſpõdere tibi.Quod cũ tardius ſtatuerim,& ſępe,tũ morbo, tum
occurrẽtibus negociis ab opere fuerim,auocatus,nõ erit,quod mireris,ſi ſerius
reſponſum accipias,minuſq; ꝙ me accuſes vti verboſiorẽ,ſi epiſtolę titulo,fere
iuſtũ volumẽ tranſmittã,cũ rebus plurimis & permagnis , paucis verbis pro
merito reſponderi nõ poſſit.Tua nãq; epiſtola multa & ingentia cõplexus es ,
quę aut diſſimulanter pręterire,aut leuiter attingere (hoc maxime tempore)
impiũ eſſe putaui . Scis autẽ priſco more clepſydrarum numerũ ampliorẽ reo
concedi,ꝗ actori ſolitũ . Neq; id quidẽ immerito,cũ diluere reus obiecta non
valeat,niſi argumenta repetat ab actore in medium allata,inuoluta diſſoluat,
plurima explicet,ſua deniq; propriis argumẽtis cõfirmet: multa pręterea obi-
ter dicat,quæ & ſi pręter rẽ quãdoq; videãtur,ad negociũ tamen plurimũ for-
taſſe pertineant: plurimaq; narrare cogatur,vt aperiat,quę accuſator verborũ
inuolucro tegere ſtuduerit. Quamobrẽ cũ tu nefandi Lutheri , tot capitũ ne-
gociũ literis tuis induxeris,tã pernicioſiq; tumultus cauſas attigeris, quadam
velut ſylua confertiſſima congeſta: ego quoq; dũ tibi reſpondeo,ſyluam, ſed
B latiorem conficere cogor: non aliter cunctis ipſe tuis locis ſatiſfacturus .
Gaudeo igitur ac lętor mi Eraſme,tibiq; gratias ago,ꝙ nõ tacitus delata de
me amaro animo ſuppreſſeris: ſed candide,vt ingenuũ pectus decet,mecũ per
literas expoſtulaueris.Quibus diluendis non opus mihi erit ſpongia tua, cum
facile ſim tibi declaraturus,falſo plurima ex his quę ſcribis,eſſe delata.hoc aũt
tibi polliceor ac recipio,tã ingenue me eſſe faſſurũ , ſi quid protulerim dę te,
aut proferẽtibus aſſenſerim,quod minus auribus tuis poſſit eſſe iucũdũ,ꝗ au-
dacter,quę nõ dixi,inficiaturũ. Illud autẽ in primis quod veriſſimũ eſt , velim
tibi perſuadeas,me ſemper beneuolo ac peramanti animo erga te,iam ab an-
nis cõpluribus fuiſſe: ex eo nimirũ tẽpore,quo apud virũ optimũ , & de literis
optime meritũ Aldum noſtrum Venetiis diuertebaris : tũc enim primũ ego
adoleſcens, audiui Eraſmi nomẽ ab Aldo cõmendari : & (ni fallor) etiam tę
vidi,& Thomam Linacrium virũ pręclarũ itidẽ Aldi cõtubernalem . deinde
creſcente in dies laudis tuę fama,amor etiã augebatur.Quãtum enim nomini
tuo cõmẽdationis accedebat,quãto clarior euadebas , tãto ſtudiũ in te meum
magis ac magis accẽdebatur. Quãobrem nũc cũ clariſſimus euaſeris, nullaq;
inter nos interceſſerit inuidię cauſa, nulla fuerim a te laceſſitus aut prouocatꝰ
iniuria,nihil eſt quod ſuſpiceris animũ erga te meũ factũ eſſe alieniorẽ : quin-
immo quẽ iampridẽ dilexi,quẽ amaui,iam etiã obſeruo & ſuſpicio . Fui enim
ſemper ſtudioſorum omniũ bonarum artium amantiſſimus, doctioribus etiã
addictiſſimus: inter quos cum pręcipuus tibi locus ſit conſenſu omniũ,nõ eſt
quòd arbitreris me quicꝗ protuliſſe,vt honori exiſtimationiq; , quã de te paſ-
ſim perhoneſtã habẽt homines,derogarẽ: vt qui ſoleã,quantũ in me eſt,ſtudio-
ſos omnes defendere : & ex toto animo nõ ſolũ egregiis,ſed etiam in ordinem
redactis fauere.Tanta eſt enim apud me ſapientiæ,& diſciplinarũ omniũ reue-
rentia: tãtã eſſe earũ ſublimitatẽ & dignitatẽ cenſeo,vt quicũq; eis famulãtur

eas colunt,& ſi minus aſſecuti fuerint, ſed (vt dicitur) ſummis labris attige-rint,eos amplectendos ac fouēdos eſſe putē: cū in magnis rebus voluiſſe,ſatis eſſe videatur:in hiſq; pręclariſſimis rebus,vel ſuſcepta vota, laudē nō vulgarē mereātur,& ſint omni fauore proſequēda.Non enim omnibus conātibus datur metā attingere,ſed paucis,quos æquus amauit Iuppiter, aut ardens euexit ad æthera virtus.Nimis enim multa occurrūt ſtudiis literarū, quibus eorum amatores minus voti fieri compotes valeant. Ego ne igitur qui ſic fui ſemper animatus,ſtatuiq; idē,ab omnibus recte ſentiētibus eſſe peragendū: ego inquā vt Eraſmo viro eruditiſſimo,de ſtudiis tā bene merito,& vbiq; eloquentiſſimo detraherē? Aliena ſunt hęc a conſuetudine mea: nimis abhorrent ab inſtituto. Tę enim Eraſme(& ſi minus egeas laudatione mea) ſępe tamē apud magnos viros cōmēdaui: q̄uis pro meritis & laboribus tuis nō ſatis laudare potuerim. ſed ea eſt mortalium conditio,vt plurimi ſiue naturæ prauitate, ſiue adulandi ſtudio,vt amantiores videantur,ſiue vanitate quadam impulſi,magis gaudeāt deferendis obtrectationibus & maledictis, q̄ referēdis laudibus ac honorifice dictis:quinimmo cum hæc referre coguntur, eadem extenuent, imminuantq;, vt nulla gratia habeatur: illa contrà cū deferunt,quę ingrata fore cognoſcūt, amplificent,exaggerent,& quod magis dolendum eſt,perſæpe mentientes ex ſe ipſi confingant,& calumnientur inſontes.

Primū autē omniū,quod ais,ad te delatū eſſe, me apud Purpuratos Patres nomini tuo detraxiſſe:hoc falſiſſimū eſſe tibi velim perſuadeas.Quinimmo tibi affirmare poſſum,apud pleroſq;,cū forte in tui mentionē incidiſſemus, multa me ad laudē tuā pertinētia dixiſſe, nec mihi verbū cōtra tuā exiſtimationē ex-cidiſſe:cū aliis fatebor,ſed minoris notę hominibus,eiſdēq; amicis, ac literarū ſtudioſis in colloquio familiari cōtigiſſe, vt nō tua omnia perinde a nobis cūctis probarētur,cū tamē de te nemo eſſet nō honorifice locutus, quin tibi tribuerit ingenii felicitatē,eloquētiā eximiā,copiā admirabilē, eruditionē variā, ſtudiū indefeſſum,doctrinā multiiugā:vt miraculo propemodū habeatur, virū Germanū in vtraq; lingua tātū ꝓfeciſſe,vt ſummis viris in medio Latio,& Gręcia natis,& inſtitutis,nō æquādus ſolū,ſed plurimis ſit etiā pręferēdus:& ſimul tot diſciplinas attigiſſe,vt nullius expers eſſe videatur. Hęc de te in cōciliabulis eruditorū virorū,inter amicos ſępius dixi,& dicētibus aſſenſi.Quam obrē falſum exiſtimare debes,id quod ſcribis in primis ad te eſſe delatum, me palā ac paſſim prędicare,Eraſmū nec eſſe philoſophū,nec theologū,nec vllius ſolidę doctrinę peritū,cū omnino contraria ſentiā,& ſępius prędicauerim:tāq; id abeſt a vero,q̄ illud proximū eſſe poteſt:inter loquendū a me,vel corā me a quopiā alio fuiſſe dictū,indicare ſcripta tua,maiorē te operā dediſſe humanioribus ſtudiis,magiſq; oblectatū fuiſſe eloquētia,& linguarū variarū peritia,q̄ ſeuerioribus diſciplinis,& philoſophię ſtudiis.Quod ſi dictū eſt,nō in tuā contumeliā dictū,nec ab inuidia profectum debes accipere,ſed libertate quadā loquēdi (vt fit inter amicos) in domeſticis colloquiis, vnoquoq; ingenue proferēte quod ſentit.Qui autē hoc dicit vel ſentit,is nō dicit te ignarū theologiæ aut cęterarū diſciplinarū: ſed te laudat,vt fieri ſolet,ex iis rebus quibus magis excellere videris. q; ſi de rebus ad grauiores diſciplinas pertinētibus pari feli-

C

citate ſcripſiſſes: maxime autē ſi Ariſtotelica tractaſſes, pariter illa monumēta teſtarentur, te pręſtanrē eſſe philoſophū, & his ſtudiis magis eſſe delectatū vti probant quę ſcripſiſti, te diſertiſſimū eſſe, ac eruditione multiplici pręditū: non autē vni tātū rei, vt plurimos alios ob idq; forte in ea ſola præclaros incubuiſſe. Sed forte hęc Ariſtotelica & philoſophica, quaſi viliora ab hac noua academia, hoc eſt a profeſſoribus bonarū literarū huius tēporis deſpiciūtur, & indigna in quibus elaboretur exiſtimātur: ſcholaſtica in opprobriū ea nuncupantibus: quaſi non eo magis capeſſenda ſint, quoniā in ſcholis inter homines eruditos diſputantur: quę ſi tu tractare accuratius voluiſſes, non dubito, quin egregiam laudem in vtroq; fuiſſes cōſequuturus: qui tā feliciter, quod magis petebas obtinueris: q̄q̄ in omnibus excellere, vix humanū eſſe videatur: cum difficillimū ſit, vel in vno tātū eminere. excarnificar enim vnaquæq; bonarum artiū vel ſola totū hominē, vniuerſam ætatē abſumit anteq̄ ad perfectū peruenire valeat. Nam ſir licet ingenioſus homo, ſolers, diligentiſſimus, ſtudioſiſſimus, memorię tenaciſſimus, incolumis corpore, libris pręceptoribuſq; abūdet, pręſto ſint omnia ad diſciplinas capeſſendas opportuna, impedimēta cuncta ſublata, Neſtoreos viuat annos: homunculus tamen eſt, imbecillis mente, non diuinus: quo fit, vt nemo tot tamq; varia, & ſcitu difficillima perfecte aſſequi valear: vt ſit neceſſe qui vni tātū incubuerit diſciplinę, is magis illā imbibat, q̄ multas qui pluribus. Tui tamē ingenii vbertate effectū eſt, vt cum ſumma linguarū eruditione, & eximia eloquētia nō ſine laude ſimul varias & multiplices diſciplinas attigeris, quod pauciſſimis cōtigit. Et ſi enim barbarum per iocū videlicet tuis te literis profiteris, ſcito tamē mi Eraſme, me minime illis aſſentire, qui putāt interuallo Alpium barbaros homines a cultis & politioribus ſeiūgi. Sēper enim putaui Ieſu Chriſti beneficio primū barbariem omnē exilio mulctatā eſſe apud omnes nationes, quæ ſacra illius receperunt, ac eius ſanctiſſimis inſtitutis mores barbaros cū honeſtiſſimis cōmutarūt. Quod ſi in prauitate linguę, aut morū barbaries cōſtare dicatur, fateamur oportet Italos in medio Latio, & Gręcos in media Attica, barbaros eſſe q̄plurimos: Attamē ſi tranſalpinos barbaros appellare mauis, nequaq̄ concedā. Quod ais monumēta tua barbaris tantū ſcripta eſſe, quę ad eruditionē, eloquentiā, plurimarū rerū notitiā capeſſendā: non minus opportuna & iucūda ſint Italis q̄ tranſalpinis. Iſtam igitur opinionē mi Eraſme depone, nec putes me de tua eruditione etiā in ſolidioribus diſciplinis male vel ſentire vel loqui: ſed ita exiſtimare, nec a cæteris abhorrere, & neminē hoc ſeculo noſtro iis ſtudiis, in quibus maxime verſatus es, tibi eſſe anteferendū, qui ſis plurimis antiquorum conferendus.

D Quod autē ad alterā querellā attinet, quę te magis vrget, me protuliſſe in conuiuiis Cardinaliū, & cōciliabulis eruditorū quicquid huius tumultus Lutherani extitiſſet, ex Eraſmo natū eſſe, iā tibi ſuprà cōfirmaui, me apud Cardinales de te honorifice ſemper eſſe loquutū: hoc idē repeto, ac eos teſtes appello: inter amicos & eruditos in domeſticis cōgreſſibus aliquid dictū fuiſſe fateor, proximū illi ſentētię, ſed non tā atrox: occaſionē videlicet magnā pręſtitiſſe libellos quoſdā tuos & annotationes huic incēdio. plurimū aūt (vt ſcis) inter occaſionē & cauſam intereſt. cum cauſa, niſi accidētaria ſit, ex propoſito

agat:occaſionis longe ſit alia ratio,quę ad male agēdū,nō niſi a malis,aut im becillis ſolet vſurpari.Nemo autē in cœtu noſtro dixit,te cauſam fuiſſe,cū nullus exiſtimaret,te volente tātas turbas excitatas eſſe: ſed potius dum putares ſerere triticū,ſubortū eſſe loliū.nec ea dicta fuere in tuā inuidiā , cū nemo inuideret laudi tuę:ſed quod te in illis ſcribēdis nō fuiſſe cautiorē ægre ferrēt,quidā a te nō alieni,ſed qui religionis cauſam & diuinū honorē amori tui pręferrēt: quaobrē nō debes in malā partē accipere,quod mēte pia prolatū eſt : quo in loco a te impetratū velim,vt æquo animo feras,ſi qd audieris,quod minus te oblectet.Dicā enim libere,dicā amice,quid plurimi de te ſentiāt hoc in negocio,quorū iudiciū magis q̄ meū tibi fuit extimeſcēdū: nam etſi non omnino in cūctis cōueniūt,in hoc tamē cōſentiūt omnes,quod tāgi velut digito poteſt,ſi quis ſcripta tua perpēderit,Lutherū aſſeclaſq; ipſius ex fontibus hauſiſſe tuis, quo ſua pullulantia venena irrigarent, vel ex tuis potius hortis letalia ſemina collegiſſe:tā multa enim conſentiūt in placitis vtriuſq;,vt aut Lutherus videatur eraſmizare, aut Eraſmus lutherizare , Sed hoc intereſſe, q̄ quæ tu admonendo vel dubitādo notas,ille definiat:quod tu modeſte tangis , ille arrogantiſſime tractet:vbi tu ſcrupum iniicis,ille ſententiā proferat.Fatentur tamen & multa longe magis execranda propria eſſe Lutheri,a quibus tu longe abhorrere exiſtimaris.Eſt autē in illo diſcrimen ſententiarū,q̄ nōnulli te arbitrantur eadem ſentire quę Lutherus,vbi idē ab vtroq; probatur: nec tibi initio ingratam fuiſſe hominis temeritatē,quinimmo & ei plurimū fauiſſe,epiſtolas quaſdam tuas allegantes.Alii autem tibi æquiores ſunt, putantes te tantū de illis ambegiſſe,nimia quadam fertilitate ingenii,& multiplicium auctorū lectione, nunq̄ tamen animo diſceſſiſſe a decretis orthodoxorum.

Q' ſi pateris me adhuc liberius agere,dicā te in cauſa fuiſſe, & magnā tuā fuiſſe culpā,vt in hāc ſuſpicionē apud multos venires: participē te,ne dicā auctorē fuiſſe huius diſſidii:idq; duobus diuerſis modis : altero,q̄ quę minime oportebat,protuliſti:altero,q̄ te intra ſilētiū cōtinuiſti,nec tuū ſtilū Lutherano furori oppoſuiſti.Nā et ſi multos lepore orationis, variarūq; rerū expoſitione (quod homines pręſertim curioſos valde delectat)plurimos teneas: ſūt tamē quibus nō facile ſit verba dare,ſenſus ad medullā exquirētibus: qui verborum lenocinio nō capiūtur:ſed accuratiſſimi ſunt in veritate indagāda, conferentes dicta dictis,priora poſterioribus,verba verbis, vt quid auctor ſibi velit , quid moliatur introſpiciāt,anfractus omnes,& ſinuoſos greſſus verborū perpēdāt. Ex quo numero qui mēte magis pia ſunt,ſtomachātur,offenduntur, cū multa ex tuis legūt,quæ tā male ſonent,quæ in dubiū reuocēt iam olim definita,quę auctoritatē adimāt ſacramētis,patrū ſanctionibus,Pōtificis Maximi dignitati, ſacerdotū honori obſtrepant, ſacras cerimonias parū reuereantur, monachos inſectētur,profeſſionē illorū derideāt,cōſuetudines optimas damnēt.Addit & illud ſuſpicionē,q̄ ſi quādo tibi accidit,vt Lutheri mētionē facias,illū vel laudas,vel de ipſo tā dubie,tā perplexe,tā remiſſe,tā negligenter loqueris, vt cogantur homines interdū exiſtimare te magna ex parte cū Luthero colludere , aut certe vt ſignificāter dicā ἀμφοτερίζειν,etſi tumultū ſeditionemq; improbare videaris.Non eſt opus ſingula recēſere: lege tu tua, ſed tāq̄ aliena,cognoſces, E

non iniuria homines chriſtianę religionis & pacis cupidiores cõmoueri. Quãobrem non eſt quod mireris, bilem mouiſſe quibuſdã, ita vt excanduerint, & vehemẽtiores in te apparuerint, vt cõtigit Iacobo Stunicæ nobili & docto viro, ſacrarũq; literarũ ſtudioſo, homini candidi ingenii, & ſyncerę pietatis: qui concitatius quędã ſcripſit aduerſus ſuſpecta loca tuorũ ſcriptorũ: nõ ꝙ laudi tuę, homo minime inuidus, inuideret, ſed religionis amore permotus. Qua cõtentione perfectũ eſt, cũ tu multa ex iis, quæ obiecerat, reſpondẽdo declaraueris, vt ea minus nocere poſſint: Atq; his quidẽ rebus effeciſti, vt tales de te rumores excitarentur: quibus ſi peperciſſes, non erat ꝙ ſiniſtri quicꝗ homines de te opinarentur: ſed te omnes in omnibus laudarent.

F Nam vt multis obſeruationibus, quas luxuriante ingenio, & exuberãte notitia variarum rerum multiplici lectione comparatas edidiſti, ſolidioribus ingeniis, & perfectioribus iudiciis quoquomodo ad ampliorẽ cognitionẽ profuiſti, ſic infirmioribus quantũ ad pietatem obfuiſti vel plurimũ. Quid enim pertinebat, vt ex multis aliqua cõmemorẽ, referre? priſco tempore non fuiſſe agnitã, vel exercitam Maximi Pont. poteſtatem: & Damaſum papam ſummũ ſacerdotẽ dictũ fuiſſe, nõ ſummũ epiſcopum: & Auguſtinũ ſcripſiſſe, Epiſcopo Romano, & perinde Hieronymũ, vt æquali cæteris epiſcopis: non vt ſummo epiſcopo: multis prętermiſſis quæ in oppoſitũ ab eiſdem ſcribuntur: quale eſt illud Hieronymi, Non alterã eſſe Vrbis eccleſiã & orbis: & Ro. ſedem arcam eſſe Noe, & domũ, in qua agnus paſchalis comeditur, & epiſcopũ Ro. ſummũ eſſe ſacerdotem? Quid dicere, Cardinales non fuiſſe tempore Hieronymi? epiſcopoſq; olim ſacerdotibus fuiſſe æquales? eccleſiam decreuiſſe opibus? conciliaq; olim ab Imperatoribus indici fuiſſe ſolita? Quid matrimoniũ inter ſacramenta eccleſiæ, quæ proprie ſacramenta dicuntur, non fuiſſe connumeratũ? quid horarias preces accuſare? quid auricularíam confeſſionem nõ fuiſſe priſci moris? Euchariſtiam cuiq; domi ſuæ ſolitam fuiſſe ſumi? Qz erroneũ & illud nuptias tãtũ laudibus efferre, vt eas cœlibatui & cõtinentiæ prætuleris? quid eccleſiaſticos cantus & cerimonias taxare? quid Monachos, & quod grauius eſt, eorum profeſſionem calumniari? inſtitutaq; ipſorum infirmitatis eſſe dicere? quid deteſtari decreta eccleſiaſtica, & ſanctiones humanas? Nõne cauſam præbebas leuioribus ingeniis & minus piis, exiſtimandi ea omnia nullam vim nullum robur habere, etiam inde contemnendi? non enim omnia quæ licent, expediunt: tãtũ abeſt, vt ædificent. Quid attinebat huiuſmodi ſcrupulos iniicere? has ſcandaloſas ſpargere voces? quibus puſilli ſaltem offendi poſſint, cũ firmioribus iudiciis ſit cognita veritas, & ſanctorum virorum ſententia: perſpectumq;, nõ omnia pariter religionis initio fuiſſe cognita, vel integras vires adepta: ſed poſterioribus ſeculis fuiſſe declarata & perfecta & exercita. habuit enim religio noſtra, vt res cętere, in multis ſuam infantiam & pueritiam: nec ſeruator noſter Chriſtus omnia in ipſis initiis aperuit: ſed multa Apoſtoli, & hi qui eis ſucceſſerunt: ſicut retulit ipſe, Multa ſunt quæ non poteſtis portare modo: & huiuſce generis alia plurima. Quorſum probata vſitataq; verba eccleſiæ immutare, niſi ad oſtentationem, vt pro teſtamento ſcripturæ inſtrumentum dicere, etſi aliquos habeas auctores, cum Paulus teſtamentum dici

voluerit? Quorſum in ſacris verba prorſus indigna, & omnino profana, vſurpa
re, vt cum dicis, fabulã euangelii, q̃ inanis, q̃ inutilis, q̃ noxia huiuſmodi erudi-
tionis iactatio? quæ omnia ſunt indicia animi rerum nouarum ſtudioſi.

Quid dicam de iis, quæ tam petulanter de humanis & diuinis rebus luſiſti? G
Quantum notæ putas mi Eraſme (quod cum dolore, ob plurimorum iacturã
inde deriuatam dico) nomini tuo inuſſiſſe Moriam illam tuam? nam etſi perſo
nam ſubſtituis ſtultitiam ipſam, cum tamen ore tuo Moria loquatur, non vt à
Moria prolata, ſed vt à viro celebri & eruditiſſimo, complures quę illic tradis,
exceperunt. Quo libello tam noxia ſparſiſti ſemina, vt ex agro ſic infecto proce
ræ arbores vltro prouenerint, quæ peſtilentes fructus pepererint: quo ſi tãtum
humanas ineptias, vanos mortalium conatus riſiſſes, iucũdus fuiſſes, & aliqua
ex parte probãdus: ac item ſi omnes artes, cuncta hominum ſtudia, omnia vitæ
genera, omnes deniq; res humanas taxaſſes, etſi nocuiſſes maxime adoleſcẽti-
bus, ea perſuaſione, nihil certum, nihil ſolidum in vita eſſe, nihil ſponte ſua expe
tendum: eſſet tamen hoc, quoquomodo ferendum. Nunc cum ne ſacris quidẽ
ritibus peperceris, non religioni, quinimmo nec Chriſto ipſi Ieſu, hoc es conſe-
quutus, vt etiã qui te defendere cupiunt, fateri cogantur, te illa ſi non impio ani
mo, attamen parum reuerẽti, incõſultiſſime & arrogãtiſſime prodidiſſe. Quid
enim turpius proferri poteſt, q̃ Chriſtum oblectatũ eſſe perpetuo morionibus,
vetulis, & pueris? à ſe autem reieciſſe graues & doctos viros? aut quid fœdius
vel Porphyrius, vel Iulianus apoſtata ſcripſiſſent? quid ad iugulãdam prorſus
religionem Chriſtianam atrocius, q̃ ipſam eſſe vniuerſam in ſtultitia fundatã?
At hæc Stultitia proferebat, audio: Sed Eraſmi ore loquebatur. Ludebã, at exe
crabiliter iocabaris. Turpe viris grauibus videtur, ſi quis ſeriis in rebus etiam
profanis, ludat: tu tibi diuina deridere permittis? Quibus luſibus tanto magis
nocuiſti, quanto maiori ingenio, facundia argutiáq; luſiſti. Tanto plus offeciſti,
quanto feſtiuior fuiſti, & pulchrius de facie Lucianum tuum expreſſiſti. Vtinã
Eraſme te minus elegantẽ artificem exhibuiſſes, & minus bonum effictorem.
Multa ſunt in vita hominum quæ rideamus, fateor: ſed nimis iniquus eſt huma
narum rerum exiſtimator, qui omnia ſine diſcrimine dãnet. Nihil enim tã ſeriũ,
tam graue, tam recte deſignatum eſt, quod reprehenſionem omnino poſſit ef-
fugere ad perfectũ & tanq̃ ad ideã reuocantiũ. cõditioni enim humanę neceſſa-
rio fortaſſis cũctis in rebus eſt aliquid inanis atq; imperfecti cõmixtũ, quod ſę-
pe rectũ curſum tenere vetat: & philoſophi cũcta mortalia ex actu & potentia,
hoc eſt perfecto & impfecto cõſtare docẽt: quę oĩa æquo animo pferemus, ſi
nos homines eſſe meminerimus. & cunctas res natura ſua metiemur. Neq; eñ
ſingula ſunt ad viuum reſecanda, nec tam ſcrupuloſe in rebus agendum tãve
moroſe, vt exactiora poſtulemus, q̃ rei natura patiatur: ne dum vniuerſa deſpi-
cimus, cunctáq; ridemus, nos omnibus deſpiciendos & ridendos exhibeamus:
qui cum nihil in vita laudandum eſſe profiteamur, felicitatẽ humanam pror-
ſus excludimus, & hominum ad virtutes ſtudia magna ex parte debilitamus.
Sed liceat ſane res humanas deridere, etiam ne religioni atq; ſacris inſultabi-
mus? Nam cum de diuinis rebus reuerentiſſime, parciſſime, ac innocentiſſi-
mis verbis agendum ſit, nec ipſis ludicra permiſcendum: & tu longe ſecus ef-

feceris,nihil mirum eſt,ſi à multis accuſaris: quòd inconſultius feciſti,id ab impietate animi tui profectum eſſe,interpretantibus.Dicam enim vt res eſt, nihil ex monimentis tuis tantum tibi laudis attulit , quantum hæc Moria detraxit. Quapropter tibi optandum eſſet, vt quotquot ſunt ipſius exempla , pereant: prorſuſq; ipſius memoria,ſi fieri poſſit,aboleatur.

H Iam illud q̃ ſuſpectum multis fuiſſe putas, quaſi à Luthero non longe diſſentires: q; de modo cõfitendi,ipſius cõmoda & incõmoda referens ſcripſiſti:velut integrã exiſtimationem permittẽs lectori,retinendũ ne putet confitendi vſum, an abolendum:quaſi adhuc eccleſia in dubio verſaretur, an lex ſit cõſtitutione humana de confeſſione ſancienda:nec iã olim eſſet vniuerſi orbis chriſtiani cõſenſu promulgata,quinimmo excepta,vt à Chriſto inſtituta: quod tu in dubio relinquis:& proinde illud,an annumerãda ſit inter vera ſacramenta.quod profectò minime cõueniebat,hoc præſertim tẽpore,cũ id ab hæreticis pertinaciſſime impugnatur. Q; ſi ab huiuſmodi diſputatione tẽperare neqbas ſaltẽ aperte,quod ſentires,protuliſſes:nec ita ſententiã ſuppreſſiſſes,vt quod ſentias , nõ audere proferre videaris.At inquis nunc rebus exulceratis non placere eiuſmodi vomicas mouere.At ſi non libuit,certe decuit,quippe oportuit:cum ore confeſſio fiat ad ſalutem:quæ nũc maxime exquirebatur,tũ ad veritatem tuendã, tũ ad declarãdũ te ea in re nihil dubitare:nec ſilentio ſuſpicionem multis iniicere,q; hæreticis aſſentias:nec ita rem tractare,vt in partes eorũ videaris declinare:q̃uis dicas negari nõ poſſe,quin tutior ſit,qui bene confeſſus fuerit,nã cum vſum confeſſionis probare videaris,multum tamen minuis eius dignitatem,cũ aſſerere metuis,inſtituto diuino fuiſſe decretã,non contentus, videlicet teſtimonio Iacobi Apoſtoli dicentis,Confitemini alterutrum peccata veſtra: & Ioãnis pariter in epiſtola ſcribentis hæc verba,Si confiteamur peccata noſtra,fidelis eſt & iuſtus dominus,vt remittat nobis illa,& emundet nos ab omni iniquitate &c.nec etiã Chriſti Ieſu tradẽtis diſcipulis poteſtatem ſoluendi peccata:quã exercere minime poterãt,niſi propria peccãtiũ confeſſione,nodos peccatorũ cognoſcerẽt.Omitto q; in Euãgelio Matthęi, & Marci ſcribatur, eos qui à præcurſore domini baptizabantur cõfiteri peccata:aiunt enim,Et baptizabãtur ab eo in Iordane confitentes peccata ſua.nec catholicæ eccleſiæ auctoritate, quæ illud inſtitutũ diuinũ eſſe promulgauit.Age vero,quid aliud eſt cõfeſſionis incõmoda recenſere,q̃ homines à confeſſione deterrere?Itaq; cũ auctoritatẽ confeſſioni adimis,cũ in quæſtionẽ vocas,cõmodior ſit an incõmodior , cõfeſſionẽ propemodũ euertis.Refugiũt em̃ mortales ſpõte naturę moleſtias:qui magis perſæpe adducũtur falſa ſpecie veritatis,vt rem moleſtam omittãt, q̃ vt capeſſant,multis veris rationibus rem approbãtibus. Conſtitutã aũt à Chriſto confeſſionẽ fuiſſe,etſi nõ ſtatim vbiq; promulgatã,ſed ſeculis poſterioribus,ſi non aliis rationib9,& ſacrarũ literarũ teſtimoniis probaretur,huic vel ſoli homines æquioris iudicii deberẽt adquieſcere,q; incredibile videatur genus humanũ tãto oneri ceruicẽ fuiſſe ſubiecturũ,ſi fuiſſet humano cõſilio cõſtituta.Q; uis igitur incõmoda quędã ex cõfeſſione,non rei culpa,ſed ex accidenti prauitãteq; humana cõtingãt.cũ nulla res ſit tã ſalutaris,tã ſancta in vſum mortaliũ recepta, quæ,ſi ea abutaris,nocere non valeat,nõ tamẽ protinus fuerit nobis reiicienda,

cū nō lāce humanę prudētię ſint examināda,cōferēdo vtilitates cū incōmodis,
quæ ſemel fuerint diuinitus conſtituta.Nā etſi omnino incōmoda nobis viderē-
tur,tamen quia ſunt ſtatuta,pura mente ſeruāda,& cōſtāti animo retinenda eſ-
ſent.Quoniā nimium profecto iudicio noſtro arrogamus , cū de omni re ęque
audemus iudicare,quid vtile,quid inutile,q̄d honeſtū,quid ſecus,quid rectū,q̄d
deprauatū,quid diuinū,quid humanū,& hoc tā in rebus definitis , q̄ in iis quæ
adhuc ſub iudice verſantur:cū taxamus mores,leges,cōſuetudines,ritus,cære-
monias iādiu receptas,quę cū tu ſępiſſime facias,vt monumēta tua teſtātur,nō
ab re multi te accuſant arrogātię:& rerum nouarum ſtudioſiorē fuiſſe dicunt.

Sed cū propoſuerim,fretus humanitate tua nihil ſubticere de his quæ minus I
ex lucubrationibus tuis,quas mihi videre contigit,approbātur:illud quoq; te-
ſtabor,parum pleriſq; probari cōſiliū tuū in edēdis in ſacras literas paraphra-
ſibus:nō ꝙ cōmode te & elegāter ſcripſiſſe negēt,ſed ꝙ auſum improbēt:dicē-
tes ſacras ſcripturas nō pati paraphraſim,quę vix cōmentaria admittāt , ſalna
ſua maieſtate:cui mirū eſt quātū detrahatur,cū quicq̄ immutas, vt oratio ele-
gātior aut dilucidior exiſtat:quod in paraphraſibus fieri cōſueuit.Aiūt eñi ne-
fas eſſe,quenq̄ hominē vices ſpiritus ſancti ſupplere velle , vt quo ille parcior
eſſe voluit,paraphraſtes prolixior ſit:quo ille diffuſior & amplior, hic breuior
& preſſior:aſſeuerātes diuinū ſpiritū arcana ſuæ ſapiētiæ iis verbis quę proba
uit,eo ordine,ea phraſi qua maxime decuit,expreſſiſſe:qua in dictione quot nu-
merabis verba,tot recēſebis ſacramēta.Quāobrem nec apicē vnū contingēdū:
plena eſſe omnia myſteriis,virtute,ſpiritu:quibus ſi quid demas vel addas, aut
mutes,peruerteris ſcripturā,nō expoſueris:itaq; ope humana nō egere ſacras li
teras:nec grāmatici aut rhetoris ferulæ ſubiici dei orationē:qui ſi cōpte , ſi or-
nate , ſi polite proloqui voluiſſet,ſi alio ſtilo vti, non opus erat ei te magiſtro,
nec elegātia tua,qui fucos odit,& cincinnos cultūq; omnē elaboratę orationis:
nolēs verborū lenocinio & lepôre ſermonis ſapiētiā cōtaminari:vſus inculta di
ctione,at verēda:ſimplicibus verbis,at flāmeis:vt teſtatur ſpiritus ſanctus per
Hieremiā dicentē,Verbā mea ſunt quaſi ignis,dicit dominus,& quaſi malleus
cōterens petrā.Quādo quidē ipſi curæ non fuit,talibus blāditiis homines indi
gnos ad eā capeſſendā allicere, ſed potius deterrere ſeueritate eloquii:cum ſit
per ſeſe tā reuerēda,tā ſublimis,tā decora,vt nullū extrinſecus admittat orna-
tū:vi ſua inſtructa,nullius indigēs adminiculo:tā pulchra natura, vt modo ab
illa nō ſis alienus:magis nudā adames, admireris,q̄ cōpoſitā & ornatiſſimam:
quā ad ſummā,quicquid cultus illi ſuperinduxeris,deturpaueris.Quod domi-
nus per Moyſen in Deuteronomio declarat his verbis,Non addetis ad verbū
quod vobis loquor,nec auferetis ex eo.Tradidiſſe igitur illā ſpiritum ſciētem
omnia,eo ſtilo,quo maxime oportuit,rem tā ſeriā,tā grauem,tā excelſam incul
to quidem ac plane plebeio,at grauiſſimo:puro ac ſimplici, at profundiſſimos
& multiplices ſenſus pauciſſimis verbis complectenti:vt inepto ad cauſas ci-
uiles agendas & conciones populares,ſic aptiſſimo ad diuina myſteria expri-
menda:qui ſi minus oblectet,plus tamē iuuat,& animis opitulatur:qui nō ſpe
ctat ad gratiā aut oſtētationē,ſed ad erudiēdū & inflāmādū mortaliū animos:
ad idq; etiā ęfficaciſſimus eſt , non ſermonis amœnitate & illecebris alliciens,

ſed robore proprio cogẽs,ac admirabili quadã virtute totum hominẽ trãſformãs. Viuus eñ ſermo diuinus,animatus,aculeatus,penetrabilior eſt omni gladio ancipiti,pertingẽs vſq; ad ima ſpiritus,& pręcordia ſubiens:cui ſi quid ſuperaddideris aut dẽpſeris illuſtrãdi gratia,omnẽ fidẽ auctoritatẽq; adimes:nec ſplẽdorẽ adiicies,ſed tenebras obduces,decorẽq; omnẽ detrahes.idq; dicunt te paraphraſibus tuis declaraſſe:quibus etſi pręſtiteris,quod vix vllus forte alius hoc ſeculo pręſtitiſſet,tali ſumpta materia:tamẽ ſi cõferatur oratio tua cũ dictione ſacrarũ literarũ,etſi aures magis tua demulceat,cultáq; ſit q̃ diligẽtiſſime:frigeſcit tamẽ mirũ in modũ,nec præ ſe fert illã maieſtatẽ, nec illã ambroſiã ſuppeditat,qua paſcuntur animi,cũ euãgeliſtã ipſum,aut Paulũ audiunt loquentẽ:cuius ſermone erigitur mens ſupra ſeſe:flagrat animus:exultat ſpiritus mirabili quadã alacritate:quos te loquẽte,& Pauli vices agẽte lãgueſcere aiũt, nec illa diuinitate perfundi.Ergo cũ multi putẽt, quibus & ego aſſentior,rem in meliorẽ partẽ interpretãtes,maiori te pietate id forte attẽtaſſe q̃ iudicio, dũ tibi credunt profitẽti,te ad alliciẽdos eos,quibus aures delicatiores ſunt,ad lectionẽ ſacrarum literarum,obhorrẽtes horridã illã & incultã orationẽ eum laborẽ ſuſcepiſſe:nõ deſunt qui ſuſpicẽtur,te forte animo cõcepiſſe,euẽturum aliquãdo,vt homines faſtidita lectione illius ſubruſticæ orationis,oblectati autẽ nitore & facundia tua illã reiicerent,tuã vero reciperent:quę loco illius ſuccederet in publicis lectionibus.ſed has ſuſpiciões pro ſuo quiſq; arbitrio ſuſcipere poteſt,cum res nulla ſit tã cõmoda,quę nõ poſſit malignis interpretationibus cõturbari.Illud tamẽ inter omnes cõuenit,nõ licuiſſe tibi eo genere dicẽdi vti in ea materia,ne agere pręceptorẽ eloquẽtiæ ſpiritus ſancti videreris: aſſeuerãtes neminẽ Hebræorũ,Gręcorũve,aut Latinorũ,q̃d conſtet ab ipſa nata religione,hoc in ſacris literis,te vno excepto,fuiſſe auſum:ſed illis intactis,ſentẽtias ſuas enarrationibus aut cõmẽtariis protuliſſe.Sed dices fortaſſe:enarratores,& qui cõmẽtaria ediderunt aliis verbis ac pluribus vſos fuiſſe q̃ ipſe author ſcripturæ:itidẽ & feciſſe te:quãobrẽ ſi ipſi nõ reprehẽduntur,ſed laudantur potius,iniuria tuã induſtriã accuſati:ſed reſpõſio in prõptu eſt,intereſſe vel plurimum,intacta verba pro captu ſuo quiſq; interpretetur:quod faciunt enarratores,an authoris ſumpta perſona,verba ſpiritus ſãcti pro libidine ſua,quod paraphraſtis accidit, moderetur. Cum igitur tu aſſumpſeris in paraphraſibus tuis perſonã euãgeliſtæ,perſonã Pauli,aut cæterorum apoſtolorum,qui aliqua ſcripſerunt:quinimmo perſonã Chriſti cõcionãtis, quẽ interdum pręter omne decorũ inducis,tanq̃ Hortẽſium aut Ciceronẽ cõpoſitis verbis,elaborata oratione cauſam agentẽ:&(quod deteſtabilius eſt)plurima dicentẽ quæ in ſacris literis nõ habentur,humanę ſapiẽtiæ verbis accõmodatis:ſpreto Sapiẽtis pręcepto in Prouerbiis,Omnis ſermo dei ignitus clypeus eſt ſperantibus in ſe:Ne addas quicq̃ verbis illius,& arguaris,inueniariſq; mendax. Quid aliud agis,q̃ profiteris,te cõmodiori oratiõe,quæ ipſi protulerunt,q̃ ipſos explicuiſſe?quod & quibuſdã prologis ſiue præfationibus teſtati videris. Quod ſi ita eſt, rogo te,cur nõ putas ſpiritum dei nõ cõmodius fuiſſe locutum?quia noluit, an quia non potuit?Negabis,credo,non potuiſſe: noluit igitur, quia ſic decere iudicauit : & quiſquàm homuncio aduerſus diuini ſpiritus decretum, qui omnia illa

dictauit de verbo (vt aiunt) ad verbum, ire contendet? Nam lóge alia ratio eſt
enarratoris, qui ſenſus indagare conatur, ſententias exprimere authoris integra
dictione: res nec tam periculoſa & plena commoditatibus. Et ſi enim perperã
quid intellexeris, ſi à vero ſenſu auctoris aberraueris, paruam iacturam facies:
ſtant verba ipſius: quotum iterata lectione, quorum contemplatione & tu ipſe
errata tua cognoſcere valebis, & alius quiſpiam te admonere poterit. At in pa-
raphraſi ſi à vero ſenſu ſemel deflexeris, nil eſt quod lectotem tuam fidem ſecu
tum deducere valeat ad ſemitam: nulla regula, ad quam iterum atq; iterum ſpe
ctans, ſententiam iudiciumq; reuocare poſſit. Commentatores conſtat & para-
phraſtas tũ Græcos, tũ Latinos, quorũ notitiam habemus, nõnũq̃ dormitaſſe,
in ſcriptis Ariſtotelis, quę tractarũt, explicãdis: hoc ſi nonnunq̃ tibi cõtigiſſet,
quod facile potuit euenite, qui tantũmodo attingetẽt de ſacris literis, quantũ
paraphraſibus tuis continetur, ii lapſi in errorem occaſione tuæ paraphraſis,
quonã pacto reſipiſcerẽt: imbuti eius ſentẽtiis, quas tu ſequutus fuiſſes errore:
qui tibi quaſi adiurati credũt: nec vt in cõmentariis, dictionẽ auctoris pręſentẽ
intuerẽtur. Vt autẽ facilius eſt, à vero ſenſu ſacrarũ literarũ aberrate q̃ in Ari-
ſtotele, ſic pernicioſius aberraſſe: tãtóq; difficilius ſenſus veros ſcripturæ cape-
re, quãto laborioſius diuina myſteria cõprehendere, q̃ res naturales cõtẽplari.
Sed percipiatur ſane vtrinq; idem ſenſus, vt theologi loquũtur, literalis: quonã
pacto capiẽtur tot myſteria, tot ſacramenta ex ipſa dictione atq; literis pendẽ-
tia? Scimus enim ab Hebręis ea teuerentia ſacras literas attingi ſolitas, tantã
vim in eis eſſe putari, vt non ſolum in dictionibus earũq; ordine, ſed in ſyllabis
etiã, ipſiſq; apicibus myſteria eſſe cõfirmarẽt: in tãtũ vt voluminũ characteres
numerarẽt, cũ à librariis illa accipiebãt: quorũ ſi vel minimũ ſupereſſe, defice-
réve, aut vllã trãſpoſitionẽ comperiſſenr, prorſus volumen reiiciebãt. Quo fa-
ctum eſt vt nemo Chriſtianorũ Patrum auſus ſit tali genete dictionis, quo vni-
uerſa immutãtur & peruertũtur, diuinas ſcripturas explicare: ſed eas in ſua ma
ieſtate intactas relinquẽtes quidã in ipſis explanandis laborarunt. Licet enim
hoc ſcribendi genere plurimi allici poſſint ad earũ lectionem, ſatius tamẽ eſſet
arcere, q̃ cũ tanto periculo & indignitate ita prouocare: indigni enim ſunt ſa-
cra cognoſcere, qui ad ea ſola orationis ſuauitate allecti accedũt. Sed te hoc ge
nus attẽtaſſe primũ, plurimi exiſtimãt, vt quid in eo poſſes, experireris: deinde
cohortationibus amicorũ nouitate rei gaudẽtiũ, & adulatorũ ſuaſionibus pro-
ſequutũ eſſe negociũ laborioſiſſimũ: &, ſi tes pateretur, laudãdũ. Sed profecto
non erat hęc materia talibus exercitationibus idonea: & labor tuus lõge ma-
gis probatetur, ſi iuſta cõmẽtaria loco paraphraſum in litetas ſactas edidiſſes.
Sed hactenus de priote cauſa, quæ ſuſpicionẽ multis iniecit, te ab inſtitutis K
Lutheranis nõ lõgiſſime abhorrere. Dixi enim duas eſſe: alterã, quę ex ſcriptis
tuis: alterã, quę ex ſilẽtio, de qua iã dicã, proficiſceretur. Cõſtat eñ ſępe à mul-
tis iudiciũ per cõiecturã fieri nõ ſolũ ex dictis factiſve, verũ etiã ex omiſſis atq;
ſilentio: vt ſi quis aliqua in cauſa taceat, in qua ipſi tacendũ nõ eſſet. Quot nãq;
hominum vocibus accuſari te putas Eraſme, q̨ Luthetano furori te initio non
obieceris? non ſurrexeris ad inauditam arrogantiam reprimẽdam? cũ tu id pr ę
cæteris longe commodius præſtare poſſes, non ſolum ob eloquentiam, inge-

nium,facilitatem in ſcribendo,in pluribus linguis eruditionem,variam & tam multiplicem doctrinam,quibus mire prædicus es,qui omnium tum Græcorũ tum Latinorum bibliothecam euoluiſti,nihil intactum reliquiſti: Sed ob gratiam,ob auctoritatem eximiam,qua vales apud Germanos,apud quos hoc malum naſcebatur,& indies magis ac magis ſerpebat:à quibus tibi in re literaria tanta fides habebatur,quanta prætcrea nemini.Quare cum iam cõniuentibus oculis prætcrieris, ac virulentiſſimum colubrum profundere venena, inficere vniuerſam Germaniam permiſeris,quem antidoto tuo in fugã vertiſſes,& antrum ſubire coegiſſes,in tãtọ diſcrimine diſſimulaueris,nunq̃ plane quid de eo ſentires explicãdo(Licet enim ſeditionẽ improbaueris,cauſam tamen nõ refelliſti:ſed te ſpectatorem præbuiſti,qui oppugnator eſſe debebas)& homines cũ corda non videant,externis è rebus mẽtem exiſtiment, quid de te poſſent ſuſpicari,i ſe videris. Q; ſi tibi initio tragœdiæ,prologus idcirco (vt ipſe fateris) non fuit iniucũdus,q̃ cum multis aliis putares Lutherum bonum virum eſſe, corrigendis deprauatiſſimis hominum moribus diuinitus emiſſum,& te idcirco continuiſti:ſi primũ te tua fefellit opinio,vt pleroſq; alios,cũ agnouiſti quo res progrederetur,quantum inualeſceret flamma, cur non ad extinguendũ incendium accurriſti?cur intolerabili furori nõ reſtitiſti?ſed adhuc medius & ſpectator perſtitiſti?At videbam,inquis,fabulam eſſe mire plauſibilem non vulgo tm̃,ſed etiam principibus,epiſcopis,ac nõnullis cardinalibus:quamobrem magnæ fuiſſet temeritatis,publico orbis fauori priuatũ hominem oppedere,præſertim cum mundus eſſet plenus academiis.Hoc te non excuſat Eraſme, quin officium deſerueris: immo quanto maiori plauſu virus hauriebatur, quanto à pluribus & clarioribus,tanto vt magis noxio & contagioſo diligẽtius opportuno antidoto fuit occurrendum,atq; citius obſiſtendum:hac enim ratione maiores noſtri ſanctiſſimi viri tum Græci,tum Latini non debuiſſent impiiſſimo dogmati Arriano occurrere,cum illud tanto fauore receptum eſſet, non ſolũ à numeroſiſſimis populis,à ferociſſimis gẽtibus,à maximis nationibus,ſed etiã à potentiſſimis Regibus,ab Auguſtis & Cæſaribus: quod tamen officium diligentiſſime & conſtantiſſime Græci perinde atq; Itali & Galli nõ ſine magno ſuo incommodo(quod tu non ignoras)præſtiterunt. Tu vero vt inuidiam fugeres nominis temerarii in tanta rerum perturbatione conticuiſti:vtinam plane conticuiſſes Eraſme,parce iuſto meo dolori:aut enim fallor,aut nunq̃ tã alte plagam excepiſſemus.Sed tu modo te in culicem deprimis, modo erigis in elephantem. Homuncio es,ſi ſit Luthero occurrendum:quaſi res ſit cum Hercule clauam tenente futura:Athlantem agis,cum cenſuram vniuerſi orbis tibi arrogas.Nec te purgat quod ſcribis de acadẹmiis,cum officium ipſæ nõ præterierint. Publicis enim decretis Lutherum damnarunt: & hoc idem plurimi etiã priuato officio, ſtudio pietatis doctiſſimis editis libellis, quibus plane eſt confeſſus Lutherus,effecerunt.Licet exulcerati animi cum medicamentum reſpuant,non facile curentur:pertinacia etiam victa non cedit loco:extrudas illã oportet miro ingenio,aut virtutis robore in loco ipſo conficias. Tu autem ad hanc beſtiam oppugnandam nullas adhuc admouiſti machinas:neq; aſcendiſti ex aduerſo,neq; oppoſuiſti murum pro domo Iſrael, vt ſtares in prælio contra

oppugnatorem. Ergo ne permouit rei indignitas? magnitudo negocii? cauſa fidei catholicæ? non academias ſolum ac pios profeſſores diſciplinarum & religionis antiſtites: ſed omnes bonos, dummodo doctrina aliquid præſtare poſſent, atq; ipſos inuictiſſimos Reges impulit ad ſcribēdum in Lutheri blaſphemias: Eraſmum adhuc nō videtur tetigiſſe. O Regem celſiſſimum, Regē præſtantem, vere dignum regio munere: quem nulla lingua ſatis queat laudare: cuius ſingularis pietatis memoria nunq̄ ex hominum mentibus exolebit: cuius nomen apud poſteros ſine fine celebrabitur, gloria apud omnes nationes futuris ſeculis ſemper augeſcet: non q; potentiſſimus Angliæ Rex fuerit, quod pleriſq; contigit, quorum vix extat vlla memoria, ſed ob exemplum rariſſimæ pietatis, q; in gloriam ſummi Regis, per quem terreni Principes regnant, & Reges decernūt iuſtitiam, tutatus fuerit catholicā eccleſiam: non armis ſolum & potentia, ſed lingua: ſapientia hæreſiarcham Lutherum debacchantem exactiſſima diſputatione, edito libello repreſſerit, quanto deus immortalis decore maieſtatis regiæ, quanta grauitate, quanta eloquentia, copia, doctrina, ſapientia, ſpiritu, monumentum ipſum teſtatur, quod & perpetuum declarabit, merito eſſe inter heroas referendum Henricum VIII ſplēdidiſſimúmq; reportaſſe, de hoſte triumphum: tanto cæterorum Angliæ Regum triumphis præferēdū, quanto glorioſius eſt de hoſte religionis de Ieſu Chriſti inimico q̄ de hoſte priuato, de ingeniis, vi mentis & ſapientia, q̄ robore proprii corporis & militum de armatis corporibus triumphare: quanto præclarius pro pietate & cœleſti regno, q̄ pro terreno propagādo depugnaſſe. Q; ſi te alia non tāgebāt Eraſme, debuiſti ſaltem tanti Regis clariſſimo exemplo ad ſcribendū permoueri. Non enim ſatis fuit Eraſmo, libellis ſuis profiteri, nihil ſibi eſſe rei cum Luthero: nec eum priuatim frigidioribus verbis, & remiſſiori ſpiritu commonere, caueret, ne res in ſeditionem exiret: nec Frobenium cohercere ne quid excuderet Lutheranum, quod ſcribis te feciſſe. Sed Frobenio præſtare debuiſti, quod aduerſus temulentiam Martini excuderet: maiora, apertiora, ſolidiora ab Eraſmo expectabantur: non debuiſti tantum tibi nominis comparare, ſi ægre laturus eras, homines à te expectare digna Eraſmo.

An tibi parum virium eſſe putas ad impugnandum Lutheri dogmata? quibus nihil execrabilius, nihil infirmius, nihil inſanius excogitari poteſt. De quibus quoniam tu ipſorum mentione me iampridem ſcelera iſtius indignantem tuis literis in hunc ſermonem prouocare videris, quid ſentiā explicare non grauabor: nam illa refellere, haud magni negocii eſſe videtur. Quid enim in eius monimentis ineſt, niſi furor, inconſtantia, pugnantia dicta, conuicia, maledicta, ioci, fabulæ, inania dicteria, ſophiſmata, nugationes, ineptiæ canina quadā facundia prolatæ? quid ſolidæ doctrinæ? quid quod philoſophum aut theologum ſapiat? qui dare vitio ſolet, ſi quis grauiſſimorum philoſophorum teſtimoniis (quos Sophiſtas appellat) dogmata theologica confirmauerit: propterea q; ex philoſophiæ profeſſoribus nemo ei ſuffragetur, ſed omnes potius aduerſentur. grauitas enim leuitati, ſapientia inſcitiæ ſemper aduerſa eſt: cum interim nō erubeſcat poetarum ludis, mimorum fabulis, grāmatiſtarum adagiis, rhetorum ſcommatibus & ſententiolis ſua decreta comprobare: huiuſce-

modi enim nugis referta ſunt ipſius ſcripta: ſed quibus tam inepte vtitur, vt appareat ipſum in harena ſua non verſari: & illa nunc potius à ſodalibus mutuari, q̃ ex promptuario ſuo depromere. Studet tamen diſertus ac eloquens videri, vt ſe literatoribus aſſeclis ſuis cõmendet: licet quo magis contendit, eo id minus aſſequatur: & tamen videri vult facetus, vt iocis & ſalibus alliciat imperitum vulgus. Itaq; ſe in diuerſiſſimas perſonas inconſtantiſſime ſubinde trãſformat: videáſq; in eodem iam ſeuerum in mores deprauatos concionatorẽ, iã dicaculum ſcurram: & vtrunq; cũ ſumma ſuperbia & arrogantia: nihil eſt in quo Chriſtianum hominem repræſentet, quem conuenit manſuetum eſſe, modeſtum ad omnes, docilẽ, non litigatorẽ, non vaniloquũ, non contentioſum, vt Paulus docet. O cæcas nimium quorundã mentes, qui Lutherũ laudant, Lutherum excipiunt, Lutherum admirantur: In quo nihil graue, nihil firmũ, nihil doctum, nihil ſanũ: omnia venenata, nugatoria, calumnioſa cuncta, letalia omnia pietatem & religionẽ iugulantia. Reuocauit enim à priſcorũ hæreticorum buſtis plurimas eorum peſtes, iampridẽ exploſas, cũ ipſiſq; auctoribus conſepultas: Quibus in vnũ coaceruatis quaſi tumulũ edidit impietatis: In cuius tamen vertice ex propriis fodinis conflatũ vitulum ſtatuit, cui cum Arrio conuenit pariter & cũ Donato, vt rurſus baptizentur Catholici: qui à veritate deficiẽtes ad inſana eius dogmata tranſfugiunt, Quorũ multos ſcimus eſſe rebaptizatos, Cum 1 Bardeſane, ꝙ fato aſcribat actiones humanas: Cũ Acrianis, ꝙ non ſit orandum pro mortuis, ꝙ ieiunia ſint tollenda, epiſcopiq; redigendi in ordinem ſacerdotũ, vt omnino illis habeantur pares: Cũ Iouinianiſtis, quòd ſacras virgines nuptiarum ſpecie conſtuprari ſuadeat. In hoc tamen Iouiniano potior, ꝙ ille nunq̃, ipſe autem pridẽ vxorem duxit: cum VVitcleuiſtis: quòd auctoritatem ſummo Pontifici non ſolũ deroget, vt illi, ſed prorſus illã tollat. Omnia itẽ neceſſitate euenire contendat: eccleſias fortunis expoliet: Cum Huſſitanis, ꝙ ſub vtraq; ſpecie cõmunicetur, & in aliis: Cum Berengariis, ꝙ aſſerat ſacramentũ Euchariſtiæ non eſſe ſacrificiũ: nec eo offerri verũ corpus Chriſti, ſubſtantiáq; panis in ipſo manere: nec tranſformari in corpus Chriſti: Ab Eunomio ſumpſit illud: ſola fide homines iuſtificari, modo illa recta ſit, qualis, quam ipſe prædicat: nec vlla opera requiri, niſi ꝙ de ſuo addit, omnia quantumcunq; bona videantur ex ſe, eſſe peccatũ: Ab Eluidio & Marianitis Deiparam virginẽ, perpetuo puriſſimã (proh ſcelus) demum fuiſſe corruptã, & cõplurium filiorũ matrẽ accepit. A Montano Cataphryga & Simone Mago didicit profiteri ſe habere Paracletũ, ab eoq; edoctum, ſcripturas ſacras interpretari, & omnia peragere. Atq; equidem neſcio an vt olim Heraclianus quidam in Africa deum ſe eſſe dicebat: ita hic ſibi interdictum non eſſe putet, quo minus profiteatur ſe alterum eſſe Chriſtũ: in quo non iã verbũ ſed ſpiritus ſanctus carnẽ aſſumpſerit humanam, pari Simonis Magi furore, qui ſe iactabat die Pentecoſtes in linguis igneis ſuper Apoſtolos deſcendiſſe: Quod profecto non video, cur non ſit ſuis ſequacibus perſuaſurus, quibus tã turpia portẽta, nulla ratione vera perſuaſit: ſed tantũmodo quia ipſe aſſeruit ſe aſpirari diuino ſpiritu, cætera dogmata & maxime execranda, tum ex aliis, plurima autẽ ex impia VVitcleuiſtarum ſchola, tum quędã ex proprio ingenio ſceleréq; excogitaſſe videtur. Neq; enim

perinde conſtat à quibus hæreticis illa collegerit,quorum eſt ſacramentorum euerſio,ieiuniorum deteſtatio,ſanctorū ſublata veneratio,votorum abolitio, ſacerdotii in vniuerſum derogatio,blaſphemiarum in ſacratiſſimū euchariſtię ſacrificium,inaudita promulgatio,miſſarúmq; criminatio.Sed veniet tēpus(vt ſpero)quū admirabuntur homines Germani,quonā pacto potuerit tāta caligo plurimorum mentibus offundi, vt quiſq̄ Lutheranis ſacrilegiis acquieſceret.Superueniet enim,ſuperueniet diuina lux,quæ caliginem omnem diſcutiet, tenebras propellet, & lumen priſtinum mētibus obtenebratis reſtituet,eritq; poſt diluuiū Iris: vt enim ait dominus per Ezechielē,corruet paries quē linierunt luto abſq; paleis.Illum enim deſtruā,& adæquabo eum terrę,& reuelabitur fundamentū eius,& cadet & conſumetur in medio eius,quoniā linitum eſt abſq; temperatura: Tuncq; reſipiſcentes Germanos multos pudebit tā amentibus ſe & impiis placitis adhæſiſſe, qui pœnitenti animo dicent domino, vt Hieremias ait:Cognouimus impietates noſtras , & iniquitates domine : & ꝙ grauiter deliquimus,tibi,at propter gloriam nominis tui,ne des nos in opprobriū:ſed peccata noſtra quæ ſeducti perpetrauimus deleas,nec ignorantiarum noſtrarum velis eſſe memor.Sed dicat aliquis:Lutherus quid profitetur, quid aliud prædicat, niſi vt Ieſus Chriſtus colatur (vt par eſt) & eius præcepta ſeruentur?euangelicā doctrinam,vt in ſacris habetur literis ab hominibus excipi vult,traditiones & decreta humana illis aduerſantia tolli. Quid enim tonat Lutherus,niſi Paulum,euangelia, Chriſtum? Scimus hoc paſſim Lutherū iactare.Eſt enim commune ipſi cum omnibus hæreticis & nefariis hominibus, qui ſpecie religionis nituntur prę cæteris rebus comparare ſibi nomen,ſeducēdis populis,hæreſibusq; ſerēdis ſæpiſſime Chriſti nomē vſurpare,citare ſacras literas,earumq; teſtimonio eniti,impia dogmata confirmare:ex euangelio Chriſti (vt Hieronymus ait)euangeliū diaboli facientibus. Conſiſtit enim euāgeliū non in verbo,ſed in ſenſu:etenim propinātes abſinthia,melle procula circūliniūt,ne aliter admota primoribus labris reiiciātur:Nemo enim purū venenū ebibendum propinat,ſed cū ſuaui aliquo potu,aut obſonio cōmiſcet.Magi itidem & incātatores veneficis rebus ac ſuperſtitioſis verbis ſacra quędā verba coniungere ſolent:Quinimmo & ipſe ſpurciſſimus Mahumet,Luthero tamen (haud ſcio)an improbior in Alcorano ſuo,vt cōmodius chriſtianos ſeduceret. Ieſum Chriſtum mirū in modū cōmendat & extollit, ſeq; ipſo longe maiorem fatetur:Quæ cum ita ſint,hallucinabimur pręſtigiis circulatoris huius , vel ſi Pauli & Ieſu Chriſti nomē blaſphemo ore ſæpius vſurpet,ſi euāgeliū frequentius citet,in quo ipſo quēadmodum à maiorū conſuetudine diſcederet,excogitauit.Nā quod cęteri omnes latini euāgeliū dixere,ipſe Græce euāgelion dicere gaudet,ridicula ſane & puerili affectatione. Quod ſi eodem verbo eā quoq; laudē petit,vt Gręce ſcire videatur,cur cum ratio ſermonis poſcit nō dicit euāgeliu,vt ſaltem Gręce flectere nomina ſe didiciſſe cōmonſtret?Nō igitur introſpiciemus,rectę ne talia an perperā afferātur:quibus principiis,quibus dogma fundamētis innitatur:vnde doctrina omnis neceſſario pendet:Quæ ſi ſolida & aperta fuerint,rectéq; ex illis cætera deducta,merito doctrina probabitur:ſin autem falſa,imbecilla,fallacia,doctrina nequaq̄ fuerit excipienda.

M Nitũtur autẽ om̃ia veſana illius dogmata,duobus maxime principiis.Quorum alterum abſurdum eſt & falſum:& quod nunq̃ ipſe cum omnibus ſuis cõiuratis cõprobare valebit:Alterum autem ridendũ ſimul & execrãdum.Primũ huiuſmodi eſt,Nihil eſſe excipiendũ in religione chriſtiana à fidelibus vti ſolidum neceſſariúmq; aut opportunum ad ſalutem,niſi ſit diuinitus inſtitutũ:Nihil autem huiuſmodi eſſe cenſendũ,quin euãgelio,aut ſacris literis fuerit expreſſum,Hoc enim Lutherus eccleſiæ authoritatẽ,Pontificis Maximi poteſtatẽ, ſacerdotii cunctã dignitatẽ oppugnat.Hoc ſacramenta peruertit,ſacros ritus,cerimonias,ieiuniorum obſeruationem,feſtorũ dierũ celebritatẽ,cœlibatum,canonicas leges,cõſuetudines optimas,inſtituta ſanctorũ tollit,votorũ religionẽ,ſacrarũ virginũ pudicitiã,ſanctorũ venerationẽ abiicit.Hoc monachorũ clauſtra perfringit,purgatoriũ amolitur,Principũ & Magiſtratuũ poteſtatẽ proſternit, ſanctiſſimũ miſſarũ ſacrificiũ abolet.Hoc deniq; omnia diuina & humana cõfundit,cũ iſti fundamẽto illud annectat:Nihil horũ diuina lege eſſe inſtitutũ, neq; ex ſacris literis ſumptũ:quod quidẽ altero principio,quod iã exponã,cõfirmat: temeritate videlicet incognita,arrogãtia inaudita,ſuperbia nõ ferẽda.Ait enim ſeipſum ſolũ tenere verũ ſenſum ſcripturarũ & euangelicæ doctrinæ, & qui ipſi conſentiũt eiuſdẽ ſpiritus participes:omnes autẽ quotquot fuerũt priſcos patres,doctores ſanctiſſimos,Pontifices Maximos,ſacros conuentus vniuerſales, omnes orthodoxos chriſtianos,eccleſiã catholicã.CCC.abhinc & mille annos aberraſſe, vel malitia veritatẽ occultaſſe, ſe vnũ afflatũ diuino ſpiritu miſſum ad omnia reſtituẽda,ad verã normã reuocãda.Quid plura quęritis Germani? Hoc ne ſat eſt ex ipſius ore teſtimoniũ,ad depręhẽdẽdũ quale portẽtũ Martinus alat in pectore?Hoc autẽ dicit ad mendaciũ ſuũ prætexendũ, ne fateri cogatur ſacrarũ literarũ teſtimonio,ſi earũ cõmunẽ ſenſum & ſanctorũ interpretationes,admitteret,plurima eorum quæ euertit diuinitus fuiſſe inſtituta.

N Videamus igitur primũ fundamẽtũ q̃ firmũ ſit atq; validũ.Sed ante omnia vellẽ mihi reſpõderet,ſed humane,nec eo furore quo ſolet protinus ad cõuicia deſcendere,nunquid hoc axioma ex euãgelio aut ex ſacris literis acceperit. Nihil eſſe diuinitus inſtitutũ,quin expreſſum ſit in ſcriptura ſacra.Quod cum affirmare non poſſit,ſed illud ſolum quod Paulus teſtatur non eſſe excipienda, quæ aduerſus contenta in illis , vel ab ipſis fidei fundatoribus prædicata eſſe videantur,etiam ſi Angelus de cælo illa diceret,nec vnde ſumpſerit afferre valeat,confiteatur oportet ſuum illud eſſe inuentum, & ſuo ingenio excogitatũ. Et ſic iam dogma Martini , quinimmo radix & fundamentum omnium eius placitorum quod nec eſt ex ſe euidẽs,nec ratione,nec teſtimonio ſacrarum literarum comprobatur:Cum nuſq̃ ſcriptura illud habeat,teſtimonio ipſius labefactatur:aut ipſe fatebitur inuitus,aliquid eſſe accipiendum à Chriſtianis,quod non ſit literis diuinis explicatum, cum hoc ipſe accipi velit, niſi forte (quæ eſt eius impudentia) iactet hoc ſibi oraculo diuino eſſe reuelatum: De qua re dicam in mentione ſecundi fundamenti, nunc ſatis habeo ipſum dixiſſe aliquid eſſe tenendum vt ſolidum à Chriſtianis , quod in ſacris literis non ſit expreſſum : Quod tamen perſpicuum erat , vt confeſſione illius non egeret, Quis enim dubitat , modo ſacras literas accuratius legerit , inſtitutáque

religionis Chriſtianę,progreſſúmq; ipſius ab infantia perpēderit:nō oſ͂mia quę fecit dixit ve ſeruator & redēptor noſter Ieſus cōſcripta fuiſſe in euāgeliis?Qđ grādiloquus Ioānes in calce euāgelii ſui teſtatus,Sūt inquit,& alia multa,quę fecit Iæſus,quę ſi ſcriberētur,mūdus non caperet libros.Quod & verbis ipſius domini confirmatur,in eodē Ioanne,dicētis,Hæc locutus ſum vobis apud vos manēs.Paracletus autē quē mittet pater in nomine meo,ille docebit vos oſ͂mia. Et rurſus, Adhuc habeo vobis multa dicere,ſed nō poteſtis portare modo: Cū autē venerit ille ſpiritus veritatis docebit vos omnē veritatē.Qđ expreſſe his verbis declarat ipſum dominū,nō omnē veritatē explicuiſſe,ſed multa reſeruaſ ſe aperiēda & inſtituēda virtute ſpiritus ſancti?Sed & illud cōſtat,non omnia quæ fuerūt acta,aut inſtituta ab Apoſtolis fuiſſe deſcripta, & in ſacris literis memoriæ mādata.Quod teſtatur Paulus ad Theſſalonic.ſcribens , his verbis: Tenete traditiones quas didiciſtis,ſiue per ſermonē ſiue per epiſtolā noſtrā,&c. Expreſſius enim declarare nō potuiſſet,nō omnia fuiſſe ſcripta,cū ſeparet ſermone tradita ab his quæ ſcripta in epiſtolis erāt. Accedit illud quod in actis habetur,Paulus & Scilas cū pertrāſirēt ciuitates,tradebāt eis cuſtodire dogmata quæ erāt decreta ab Apoſtolis & ſenioribus qui erāt Hieroſolymis.Actorū pręterea ſcriptor Lucas,quædā notauit communia,& prima quaſi incunabula naſcētis eccleſiæ perſecutus: Primū Principis Apoſtolorū geſta, Deinde Pauli progreſſum diligētius enarrauit,nec hunc totum,niſi quouſq; Romā vinctus eſt perductus.Cæterorū Apoſtolorū geſta parū aut nihil attigit, vt nō ſit dubitabile plurima fuiſſe tradita voce viua apoſtolorū , & ſpiritus ſancti calamo in cordibus fideliū ſcripta. Non enim pręcepit dominus Ieſus diſcipulis ſuis vt euangelium ſcriberent,ſed vt in vniuerſo mūdo illud prædicarent,quod ore fiebat non ſcripto.Ipſe enim nihil ſcriptum reliquit: & cū ex Apoſtolis vix duo ſcripſerint euangelium,& ii quidem multis annis poſt Chriſti glorioſum triūphum,omnes verbo euangelium promulgarunt.Si enim tm̄ ſcriptis lex diuina cōſtaret,nec aliquid eſſet ſolidum ad fidem pertinēs,niſi ſcriptura cōtineretur,fatendū eſſet lege & fide caruiſſe,& abſq; religione fuiſſe omnes ſanctos patres tū veteris,tum noui teſtamenti,qui anteq̄ lex Moſis,aut euāgelium ſcriberetur,vixerūt.Itaq; ſanctiſſimū Noe,Melchiſedech,Abrahā,Patriarchas oſ͂mes, cæteróſq; primæuos patres(qui tamen vnum ſolū deū rite coluerunt, vſq; ad Moſen,primū legis ſcriptorem)expertes fidei & legis fuiſſe:pariter & chriſtianos omnes,qui anteq̄ euangelium ſcriberetur fuere,caruiſſe lege & fide dicendum eſſet,ſi lex & fides ſcriptura tm̄ contineatur.Non igitur chriſtiani ad ſcripturā tm̄ obſtringuntur, ſed ad diuinam legem ſeruandam: quæ primo oretenus tradita eſt,deinde cum placuit diuino conſilio,pars quædam eius ſcriptis ad noſtram doctrinam & cōſolationem (vt ait Paulus) mādata ad proteruiā male ſentientium redarguendā,ad hæreſéſq; cōuinccendas, vt cum alii,tū Hieronymus,& Auguſtinus teſtantur:Qui tradunt Ioannem euāgeliſtarum principē,poſtremū omnium euāgeliū ſcripſiſſe,tribus annis anteq̄ naturæ cōcederet,cum quinq; ac ſexaginta illud prædicaſſet,poſt domini aſcenſionē:ſcripſiſſe autem illud rogatu epiſcoporum Aſiæ aduerſus Cherintum, alióſq; hæreticos : & maxime contra dogma Ebionitarum tunc inſurgens. Hac igitur de

cauſa editæ ſunt ſcripturæ,& vt eſſent infirmis & imbecillioribus ſolatiũ pluriúmq; rerum notitia certior,memoria firmior,teſtimonium euidentius ad docendum,corripiendũ,erudiendúmq; grauius.Scriptura enim ad hæc præſtãda commodiſſima eſt,teſtimonio Pauli, cum ſit quaſi ſcopus, & regula , ad quam cætera non ſcripta,ſed per manus tradita,dirigi poſſint.Qua tamen non opus erat primis illis patribus,non magis,q̃ imaginibus,qui euãgelium viuum impreſſum in corde tenebant.Quędam igitur ſunt ſcripta,plurima voce tradita: Sicuti enim diuinus ſpiritus,non ſimul omnia aperuit,ita nec eodẽ modo oĩa expreſſit.Quod etiam fateri cogitur ipſe Lutherus,niſi articulos fidei etiã reiiciat.Nam Chriſti deſcenſus ad inferos,in euangelio non deſcribitur,nec in apoſtolicis ſcripturis vſpiã ſatis plane exprimitur,inter fidei tamen articulos ſymbolo Apoſtolorum contentos annumeratur. Vel igitur hoc receptum eſt, vt oretenus traditum ab Apoſtolis,vel vt à ſpiritu ſancto eccleſiam gubernante, deinde explicatum.Pari modo ſunt & pleráq; alia,vt ſanctum ſpiritum à patre & filio procedere,quod multi Græcorum proferre olim non audebant , eo q in ſacris literis nõ ſatis eſſet explicitum.Sunt igitur pleraq; firma,& ſolida eccleſiæ decreta quę vel ſacris literis non continentur,vel in eis non ſatis habentur expreſſa,De quibus perpetuo ambigeretur, & veritas eſſet in occulto , niſi eſſent eccleſiæ authoritate definita.Ad quę ambigua tollenda,cum alię multæ tum in primis Nicena Synodus coacta fuit.Nunq̃ enim defuere,qui ſtudio rerũ nouarũ inſana dogmata ſua ſacrarum literarũ teſtimoniis cõfirmare niterẽtur.Quorum teſtimoniorũ inani copia locupletiſſimus acceſſit Arrius ad diuinitatem Chriſti prætextu pietatis impugnandam.Qui in eadem Nicena Synodo damnatus eſt, definito communi conſenſu homuſion eſſe Chriſtũ cũ patre.

O Sed nec illud vere dici poteſt cunctas leges in ſacris literis expreſſas,eandem vim obtinere,vt ipſarum nulla ab eccleſia poſſit immutari,aut ipſam ferendi leges,& quaſdã conditas abrogãdi facultate vacare:Cum ſacrarũ literarũ teſtimonio conſtet,quædam immutata fuiſſe. nonnulla abrogata,& pariter aliqua denuo ſtatuta.Quę tamẽ omnia vti diuinitus inſtituta recipiuntur : q̃uis teſtimonio ſcripturarũ non cõfirmentur.Nã celebritatẽ ſabbati , diuina lege inſtitutã fuiſſe conſtat,coluiſſéq; ſabbata Apoſtolos , poſtq̃ Chriſtus triũphans ad cęlos eſt aſſumptus vt Apoſtolorũ acta teſtantur.Hoc tamen antiquatũ eſt & trãſlata ſolẽnitas in diem dominicũ. Quo in loco dicat Lutherus qui diuinis literis tãtum inſiſtit,qua authoritate hoc immutatũ ſit,cũ ſacræ literę hoc non pręcipiãt,quod ſi cõcedat legis Moſaicæ inſtituta,euãgelica lege fuiſſe abrogata & proinde ſabbatum fuiſſe ſublatũ,tamẽ cõprobet,illud ex ſacris literis noui teſtamenti oportet,omnia legis antiquę inſtituta fuiſſe abiecta, cum nedum Chriſtus ea ſeruauerit,ſed & Apoſtoli ipſo vita functo poſt triumphũ crucis, poſtq̃ iã glorificatus reuixerat ac cælos conſcenderat.Apoſtoli et ſi non omnia tamen plurima ex lege ſeruauerũt,& maxime ipſam ſabbati feſtiuitatẽ. Quinimmo Paulum compulerunt poſt regreſſum ipſius in Hieruſalem,poſteaq̃ gẽtibus prædicauerat Chriſtum,purificari ſecundum legem,& ingredi tẽplum, vt legis obſeruatorem. Sed vt de hoc non ſit controuerſia, dominicæ ſolennitatis inſtitutum quomodo tueri valeat,quaſi diuinitus ſancitũ, ſi ſcripturis tm̃

modo ſit innitēdū,cum in eis nulla mentio inſtituti huius habeatur:et ſi referāt ea die dominū reuixiſſe,at quid hoc ad antiquandum ſabbatum,quo memoria peractę creationis vniuerſi, & ceſſationis ab opere creatoris agebatur,aut q̄d pertinet ad opus ſeruile ea die inhibēdum? Fateri igitur cogitur,aut ore hoc ab Apoſtolis inſtitutū,& poſteris traditum fuiſſe,aut ab eccleſia decretū,q̄q̄ in ſacris literis nō fuerit expreſſum. Prętere quomodo Apoſtoli in primo concilio quoſdā cibos in lege vetitos prohibuerūt, vt expreſſis verbis in actis habetur, viſum eſt ſpiritui ſancto & nobis,vt abſtineatis à ſuffocato,fornicatione , ſanguine,& immolato idolis. Si Moſaica omnia fuerāt abrogata dicat Lutherus, quonā legis euāgelicæ ſcripto teſtimonio,legē hāc inſtituerunt? quod cū nullū afferre poſſit,fateatur neceſſe eſt,ore à Chriſto hāc eis poteſtatē, aut ſpiritus ſancti afflatu fuiſſe traditā,quę tamē lex quātū ad eſum ſanguinis & ſuffocati, ac etiā quantum ad immolatū idolis ſucceſſu tēporis eſt abrogata. Aut igitur. hæc tunc primū ſancita ſiue immutata dānet ac reprehendat oportet:aut confiteatur authoritate diuina decreta fuiſſe abſq; tamē teſtimonio euāgelii. Si autē humana authoritate dicat eſſe decreta,cur ipſe qui tm̄ diuina recipere cēſet,& omnia ad priſcū morē reuocare,hæc cuncta nō peruertit? Cur nō iubet tolli dominici diei celebritatē? hæreticóſq; ſuos ſabbata colere,& circūcidi? præſertim cum Paulus circūciderit Timotheum,vt acta teſtātur? Quēadmodū præcipit ſub vtraq; ſpecie Euchariſtię ſacramētum aſſumi,& cęteros ritus tollit,quos diuinitus inſtitutos non eſſe cōtēdit? Cur pariter nō iubet à ſaturis illud aſſumi & nō à ieiunis? cū dominus cœnatis illud præbuerit,& eū morē ſeruauerit primæua eccleſia,teſte Paulo ad Corinthios. Cōueniētibus vobis in vnū &c. Cur patitur vt ab impartiēte ſacerdote illud aſſumatur,cū in euāgelio nō legatur, expreſſis ſaltē verbis,nec ipſe ſanctorū patrum interpretationes ſiue enarrationes recipiat,Dominum illud diſtribuentem,partē vllā ſibi ſumpſiſſe? Quod ſi exiſtimat authoritate diuina illa ſancita eſſe,nullo tamē teſtimonio ſacrarum literarum,negare nō poteſt aliquid diuinū in Chriſtiana lege eſſe ſancitum quod nō ſit ex ſacris literis aſſumptū: & eccleſiā ſpiritu diuino afflatā, facultatē habere interpretandi ambigua,explicādi implicita,leges promulgādi, & ex promulgatis quædā abrogandi:Cuius eccleſię quāta ſit authoritas & facultas,atteſtatur illud domini dicētis,Dic eccleſiæ:ſi autē eā non audierit, ſit tibi tanq̄ ethnicus & publicanus &c. Quę decreta eccleſię vt diuinitus inſtituta,ſunt recipienda,& ob eā rem non ſunt tollenda,quæ vniuerſi populi Chriſtiani cōſenſu,ſacrorū cōciliorū decretis,ſanctorū patrū ſentētiis vt diuinæ ſanctiones receptæ fuerunt,licet in ſacris literis aperte non fuerint expreſſa . Sed ne prætereā & illud,cum ad primæuę eccleſię inſtituta,potiſſimū autē quæ in ſacris literis habentur expreſſa,omnia eſſe redigēda contēdat:cur nō iubet ſuos aſſeclas nil proprium poſſidere,ſed in cōmune viuere? cum in Actis Apoſtolorū ſępius repetatur. illis fuiſſe om̄ia cōmunia,quę diſtribuebātur vti vnicuiq; opus erat. At forte veritus eſt offenſionē animi diuitum qui in cæteris illū ſectātur:quos arbitratus eſt huic placito neutiq̄ eſſe ſubſcripturos : ſed indignū eſt eccleſiaſten è cælo demiſſum(quod ſe eſſe iactat)ad omnia corrigenda, vultum potentis pręferre veritati & pauperibus. Sed de his hactenus. Ex dictis quidem ſatis de-

claratum eſſe arbitror q̃ infirmum,q̃ improbabile,q̃ falſum ſit hoc potiſſimũ Lutheri fundamentum,quo vniuerſa eius doctrina nititur, Nihil eſſe recipiendum vt diuinitus inſtitutum,niſi in ſacris literis fuerit explicatum: cum multa fuerint huiuſmodi anteq̃ ſcriberentur. Nonnulla etiam ſint quæ nunq̃ fuerũt ſcripta,& ex ſcriptis aliqua fuerint abrogata. Præterea & quædam conſtituta poſt legem euangelicã ſcriptã:quæ literarũ ſacrarum teſtimonio non innituntur,quæ tamen authoritatem velut inſtituta diuinitus obtinuerunt. Quanq̃ id quod ab eodẽ Luthero libenter ſciſcitarer,qui tm̃ ſacras literas admittit, quas aſſerit ſacras eſſe,eas.quonam pacto ipſi conſtet eſſe ſacras? Quando communem cõſenſum populi chriſtiani decreta publica ſacrorum conciliorum & ſanctorum patrum authoritatem contẽnat:Cum nullo alio argumento comprobari poſſit illas diuinas eſſe, niſi quia ita diffinitum eſt à catholica eccleſia , & receptę ſunt vt tales,publico conſenſu.Ex omnibus enim euãgelii ſcriptoribus, quos complures fuiſſe cõſtat,quatuor tãtum approbantur,& ipſorũ ſcriptura inter ſacras literas eſt recepta. Plurimæ item extant epiſtolæ apoſtolorum titulis prænotatæ,& alia huiuſcemodi cõmẽtariola,quæ inter ſacra nõ admittuntur,ſed ſcripturis apocryphis annumerantur . Quod ſi ſtandum eſt conciliorũ teſtimonio in aſſerendis ſcripturis,cur pariter nõ ſtabitur etiã in cæteris , quæ diuinitus inſtituta fuiſſe definierunt,q̃uis ſcripta non eſſent? Quicũq; igitur cõciliis authoritatẽ derogat,& Catholicæ eccleſiæ decretis ſtare non vult,is profecto authoritatẽ ſacrarum literarum tollere conuincitur.Quæ res tam dilucida eſt:vt lõgiori diſputatione(ſi verum quærimus,)nõ indigeat. Niſi forte cũ ſe iactet afflari ſpiritu ſancto,dicatq; omnes aberraſſe abhinc,CCC.& M.annis dicere paratus eſt ſui iuris eſſe probare ſcripturas & reprobare.Hoc enim ſibi iampridẽ arrogauit,& pro libidine ſua ex probatis ab eccleſia eas reiicit, quas videt expreſſius ſuis ipſius dogmatibus aduerſari:ſed hoc ad alterum eius fundamentum pertinet.De quo tempus eſt vt nonnihil diſſeramus.

P Quo in loco,illud primũ à Martino quærere in mentẽ venit. Vtrum iã tum ſpiritu ſancto afflaretur,cum cœpit delirare?Quod ſi affirmauerit,tũc pręterea percunctabimur Qui tandẽ ſpiritus iſte ſit tã leuis tã inconſtans,tã ſecum ipſe pugnãs?Quæ vitia longiſſime abhorrẽt à ſpiritu dei.Lutherus enim(vt ipſius monumẽta teſtãtur)pugnãtiſſima dicit,& prius dicta poſterius impudentiſſime refellit:qui ſemper ad deteriora prolapſus eſt. Nemo enim repẽte fit turpiſſimus:Non igitur in ipſo ſtatim initio afflatus eſt ſpiritu ſancto,ſed ſtultitia,& arrogãtia propria delirare cœpit.At mirum eſt ſpiritum ſanctum aſpirare cœpiſſe iã furentem,contumacem,hæreticum dãnatum,quẽ nõ aſpirauerit prius q̃ dãnaretur:quis enim tam hebetis ingenii?tam vecors?modo Lutheri priora ſcripta legerit,& cũ poſterioribus cõtulerit,qui nõ perſpiciat Martinũ poſteaq̃ damnatus eſt à Leone decimo tanta ira efferbuiſſe , vt ius omne atq; fas contẽneret,modo ſe vlciſceretur,in odiumq; & vindictã ſumendã de ſummo Pontifice,omnia eccleſiaſtica dogmata euertere ſtatuerit,vt prorſus pontificiam poteſtatem aboleret.Qui anteq̃ dãnaretur, et ſi plurima inſana temerarie protuliſſet,tamẽ illa nõ pertinaciter ſe aſſerere,ſed ſcholaſtice de illis ambigere profitebatur: De quibus edoceri poſcebat iudicioq; ſummi Pontificis, & eccleſiæ

cuncta ſubiiciebat. Quod literæ ipſius & libellus ad Leonem tráſmiſſus teſtā-tur, q̄uis in ea ſententia(vt eſt hominis leuiſſimi ſingularis incóſtātia) non diu perſtiterit, ſed admonitus humaniſſime redire ad ſanitatē, in peſtiferis dogmatibus ſuis, quę ſemel promulgarat, tuēdis pertinaciſſimus fuerit. Quamobrem cū damnatus eſſet, protinus in furorē & rabiē efferatus, ſacrilegū libellū edidit Captiuitatis Babylonicæ in quo plures eſt numerare blaſphemias, q̄ ſententias. A ſpiritu igitur domini illas cōtendet eſſe profectas, quas vix ſpiritus Sathanæ protuliſſet? Non enim ſpiritus domini, niſi ſimilis ei ſit, qui Saulem ſpiritu bono deſtitutum inuaſit: de quo eſt in primo libro Regum contumax, peruerſus, rebellis. Eſt enim ſpiritus ſapientiæ, vt teſtantur ſacræ literę, bonus & ſuauis. Quam ob rem etiam ſcriptum eſt. Super humilem & manſuetū corde requieſcit ſpiritus meus, non autē ſuper elatum & ſuperbum. Luciferi autem exēplo vſqueadeo Lutherus intumuit, vt ſperauerit ſe collocaturum eſſe ſedem ad Aquilonem (vt Hieronymus ait)habitationis hęreticorū regionē, & maiorē fore ſummo ſacerdote. Quē omnibus maledictis, cōuiciis, blaſphemiis petulantiſſime inſectatur, tanto cōtemptu, vt eum Antichriſtū appellare non vereatur, nihil reueritus quod ſcriptū eſt: Nę maledixeris Principi populi tui: & qui maledixerit Principi, morte moriatur: Nec illud Deuteronomii, Qui ſuperbierit nolēs obedire ſacerdotis imperio, morietur homo ille ex decreto iudicis, & auferes malū de Iſrael: Aut illud, Qui obedire cōtēpſerit, obruet illum populus lapidibus: Nec vlla ex parte Paulū Apoſtolū imitatus, qui corā Procōſule Romano cū ſummū ſacerdotē ſe accuſantē & perſequentē imprudēs parietē dealbatum appellaſſet, quis ille eſſet, admonitus, excuſauit ſe neſciſſe eum eſſe ſummum ſacerdotē, quaſi nihil tale dicturus fuiſſet in hominē iniquiſſimū, quem ſciret eſſe ſummum ſacerdotem. Et exclamans ad Hebræos, Obedite, inquit, prępoſitis veſtris, & ſubiacete eis. ipſi enim peruigilant quaſi rationē pro animabus veſtris reddituri. vt cum gaudio hoc faciant & non quaſi gementes. Et Chriſtum conſtat nunq̄ obtrectaſſe, aut maledixiſſe ſummo ſacerdoti, homini ſceleſtiſſimo, etiā cum ab eo iniuſtiſſime dānaretur. Quinimmo cōſtat ſemper illum honorādum & reuerēdum eſſe docuiſſe: tum ꝙ à lepra ſanatos ire iubebat ad ſummum ſacerdotē, ſeq; illi oſtēdere, munúſq; lege cōſtitutū offerre: Tū etiam ꝙ ſanari eodem morbo petētes ad ſummū ſacerdotē trāſmittebat. Pręterea ꝙ ipſorū decreta ſeruari mādabat dicens, Quæ dicūt facite &c. Sed hæc ludi, iociq; ſunt, ſi ad nephanda ſcelera ſpectes, quibus inceſſit diuina ſacramenta: de quibus non aliter diſſerit, q̄ ſi eſſent figmęnta, heri aut nudiuſtertius inſtituta. Tam arroganter loquitur, ac ſi poteſtatem haberet eadem pro ſua libidine vel ingenio illa inſtituendi, confirmandi, vel abolendi. Nam quodam in loco, tria ſe duntaxat tunc ex inſtitutis recipere profitetur, fore tamen fortaſſis, vt vnum tm̄ ſacramentum eſſe conſtituat, magno ipſius impudentiæ ac vanitatis argumento. Nam ſi tria ipſi conſtat eſſe vera, quomodo duobus reiectis, vnum tm̄ verum eſſe monſtrabit? Si tm̄ vnum verum eſt, quomodo tria nunc acceptat? Quod ſi ambigit & dubius eſt, quemadmodum eius verba ſonant, Quid agit ſpiritus iſte, qui ſapientiam Luthero ſuppeditat? Neq; enim lubricus eſt, aut dubius ſpiritus Chriſti, ſed certus & conſtantiſſimus. Sed fu-

ror eſt Lutheri furorem velle pluribus verbis aperire,qui per ſe apertus eſt & manifeſtus.Qui enim ſi quid modeſti,ſi quid iudicii,ſi quid ſani hominis haberet,hoc ſibi arrogaret?hoc dicere non erubeſceret?Aut quis(niſi Luciferi ſpiritu non afflatus ſolū,ſed prorſus arreptus)dicere auderet,ſanctiſſimos patres, omnes celebres doctores,cunctos chriſtianos catholicos,vniuerſam eccleſiā, à vera pietate deci diſſe ante.CCC.& M.annos? nec rectū ſenſum ſacrarum literarum quenꝗ horum toto hoc æuo percepiſſe?ſe nūc, tanꝗ è cælo demiſſum, veniſſe ad veritatem euangelicā aperiendā,ad caſtiganda & redigenda omnia ad rectum cultū?Quid magis abſonū?quid arrogantius,improbabiliúsve dici poſſit?Nōne hoc ſatis erat paulo modo prudentioribus hominibus ad huius ſceleris intolerabilem furorē & ſuperbiā inauditam deprehendendā? Nā quis hoc audito non affirmet,hunc alterum eſſe Heraclianū,qui quondā in Africa ſe deum eſſe prædicabat:aut in Martino Montanum reuixiſſe,qui tanꝗ Paracletus Cataphrygas edocebat,breuiꝗ; futurum exſpectet vt quemadmodū ille Priſcam & Maximillā,ſuas ab ipſo Paracleto afflatas prophetizantes,prodidit: ita hic inceſtuoſiſſimū ſcortum ſuum,quod vxorē nominat,ſpiritus ſui participem effectum,cōtactu ſui immundiſſimi corporis,prophetantem,& docentem euangelium prodat.Nā quid indignius proferre potuiſſet de diuina bonitate, quā ipſam permiſiſſe vniuerſum populum chriſtianū,totā eccleſiam falli, & in caligine tam longo tēpore verſari, tot in rebus ad integritatē fidei & religionis pertinentibus?Vbi enim promiſſa Chriſti?Rogaui pro te Petre,vt non deficiat fides tua.Ego vobiſcum ſum vſꝗ; ad conſummationem ſeculi:Non relinquam vos orphanos.Cū venerit ſpiritus veritatis,ille docebit vos omnia. Serua illos pater ſancte quos dediſti mihi: Non ſolum autem pro illis rogo,ſed & pro eis qui credituri ſunt per verbum eorum in me. Quid eſt dictu nephas, ſi hoc nephas non eſt?ſpiritum Chriſti deſeruiſſe vniuerſam eccleſiam.CCC.& M.annis,aut ſpiritū mendacem fuiſſe,aut in dolio latuiſſe, donec illum Martinus ebiberit?Qui ſi fidem hominibus facere cupit,quod verbis aſſerit, cur ſignis & miraculis nō cōfirmat?Sic enim fecit Moſes,ſic Chriſtus Ieſus, ſic Apoſtoli cū legē promulgarēt euangelicā, teſtibus euangeliſta Marco his verbis: Illi autem profecti prædicauerunt vbiꝗ; domino cooperāte & ſermonē confirmante ſequētibus ſignis:& hiſtoria actorū locis cōpluribus: Nā hoc ſibi verbis arrogare perinde fuerit in poteſtate impudētiſſimi cuiúſꝗ; circulatoris.Ergo ne reiiciētur ſacramēta,omnes ſacri ritus,cuncta vetera antiquabūtur? miſcebūtur omnia,vel in dubiū reuocabuntur?nō alia ratione,niſi ꝙ αὐτὸς ἔφη.Confirmet igitur ſermonē ſequētibus ſignis,quādo rationibus nihil aſſequitur,etſi magno impetu ac totis viribus enitatur detorquendo ſcripturas,mutilādo,deprauādo,inique interpretādo,inani profecto & irrita opera.Quāto enim magis infirmare contendit catholicorum dogmata,tanto plus apud ſolidiora ingenia confirmat:Quapropter nihil vnꝗ apud viros grauioris iudicii, authoritatis aſſequitur,niſi vaniſſimis verbis fidem veris miraculis faciat.

Q Quę vero ſint miracula & portenta Lutheri,fructúſꝗ; doctrinæ ipſius, quibus docet dominus ſectarū authores & peregrinæ doctrinæ aſſertores deprehēdi,cum ait,Ex fructibus eorum cognoſcetis eos.ſi quis ab infelice Germania

perquirat,reſpondere poterit,Cõtemnere leges,fas omne tollere,iudicia euertere,viuere pro libidine,nulli ſubiici poteſtati,ritus ſacros abigere,omnia diripere,modo vis adſit,latrocinari, templa, & cœnobia profanare, ſpoliare, ſolo æquare, Sacratas virgines conſtuprare, pudicitiam profligare, religionem euertere, cuncta in ſeditionem & tumultum excitare, pacem tum publicam, cum priuatam perturbare, rapere, depopulari, vaſtare, ſtrages miſerorum mortalium edere. Plures enim paucis menſibus crudeliſſime enecati, miſerrime trucidati, in viſceribus Germaniæ, tumultibus hæreticorum ſunt, q̃ reliqua tota Europa omnibus abhinc.XX. annis. Hos igitur fructus Germania tulit ex Lutheri prædicatione,nec adhuc finis, omnia ardent, & nunc cuncta tumultuantur.nuſquam quies,nuſq̃ ſecuritas,omnia perturbata.Proh dolor ſi reuiuiſcerent nunc priores Germani,quorũ eximiæ pietatis tot præclara extãt monumenta,cernerentq; templa,aras,cœnobia,quæ ipſi fundarunt, ſtruxerũt, tantaque pietate coluerunt, ab ipſorum filiis ſpoliari,profanari, incendi, ritus ſacros & cerimonias, quibus ipſi caſtiſſime ſtuduerunt aboleri, q̃ miſeranter deflerent calamitatem Germaniæ, quanta ira excandeſcerent: quæ ſupplicia in hunc ſceleſtiſſimum tantorum ſcelerum authorem excogitarent, quanta ſeueritate obiurgarent filios,ꝙ obliti ſolitę grauitatis & conſtantiæ,firmitatiſq; Germanicæ,tam leuiter ſe deludendos permiſiſſent viliſſimo apoſtatę,& vulpino præſtigiatori? vt a moribus maiorum recederent, ſacra abiicerent,religionem peruerterent eis traditam a tot ſanctiſſimis & ſapientiſſimis Præſulibus Germanorum: qui euangelium Germanis prædicauerunt,& religionem ab ipſis,ritibus his ſanctiſſimis inſtitutam, ipſi in primis obſeruantiſſime coluerunt, & ipſorum plurimi teſtimonium ſanguinis animæq; profuſione reddiderunt: quorum aliquot non pigebit recenſere, partim Antiſtites doctiſſimos & probatiſſimos, partim martyres & cõfeſſores clariſſimos:omnes autem viros ſanctiſſimos,& Germaniæ multarum ciuitatum parentes,& patronos optimos,vt ſanctos Bonifacium,Kilianũ cum ſociis, Sebaldum, Gereonẽ cum infinita multitudine ſociorum:Vdalricum,Conradum, Magnũ, Othmarum,Gallum,Robertum,VVolfgangum, VVillibaldum, Carolum magnũ, Seruantium,Henricum primum, & alios plurimos, quos moleſtũ eſſet enumerare: Quos omnes ſpernunt pariter, & cæteros omnes celeberrimos doctores catholicæ Eccleſiæ,tum Græcos,tum Latinos,vt Chryſoſtomũ,Hieronymum,Nazanzenum,Auguſtinum,Origenem, Ambroſium, Magnum Baſilium,Cyrillum,Gregorios,Damaſcenum,& alios innumeros,quos prudens prętereo,viros angelicos potius q̃ terrenos, cum his videlicet & communem ſententiam populi Chriſtiani contemnentes, cum hanc rabidam belluam, hũc nefandiſſimũ pręſtigiatorem ſequũtur,admonerentq; ne diutus paterẽtur vniuerſã Germaniã nefariis perditiſſimi hominis dolis hallucinari & periclitari: In qua iam nihil tutum eſt: nihil nõ in diſcrimine magno verſatur: Cum prius q̃ a vera religione deflęxiſſent,labeq; hac inficerẽtur,ſecura omnia, tranquilla, florida fuiſſent: Neque enim dubium eſt,quin huiuſmodi priſtinæ & pietatis, & pacis admonitione, & præteritorum ac præſentium temporum comparatione, facile filios,qui parẽtũ ſana conſilia admitterent,nec pertinaciter recta

monentibus,vt nunc cæteris admonitoribus reſiſterẽt,ad rectam viam & priſtinam pietatem auocarent.

R Sed ad te redeo Eraſme, ſatis enim longe ſumus in Lutherum digreſſi.Quo me nominis cauſæque ipſius admonitum rei indignitas prouexit .Quo tamen digreſſu tibi indicatum eſſe videtur , intelligi etiam a minus eruditis , q̃ infirma,q̃ fallacia ſint huius hæretici dogmata furioſa, vti tibi viro doctiſſimo facillimum futurum fuiſſe appareat illa proſternere,modo ad illud animum induxiſſes: Quod cum omiſeris,effeciſti,vt tanto minori iniuria a pleriſq; accuſareris.Non enim Lutheri ſcientia,nec furibundi ſpiritus vehemẽtia deterritus in eum ſcribere prętermiſiſti,quem,multis eſt compertum , te in penetralibus animi tui nihili facere,& vt par eſt,deſpicere , ſed alio conſilio præteriſſe , aut diſtuliſſe.Quid enim in eũ poſſes,modo velles, declaraſti libello tuo de libero arbitrio, quo Lutherũ nõ exagitas, nõ perturbas modo,ſed proſternis, enecas. Bone deus,quæ copia argumentorũ,q̃ ea efficacia,q̃ propria,quæ diuitię teſtimoniorũ ex ſacris literis, quanto ingenio,induſtria,paucis cõplexus es multa? Quanto nitore res dictu difficillimas expreſſiſti?Quo libello etſi tantũ diſputes,nihil definias,quod tamen magis expetebatur:Lutherum tamẽ peremiſti, etſi mitius cum furioſo egeris,q̃ argumentum ipſum & hæretici pertinaciſſimi veſania expoſcerent : Quippe illi nimiũ indulges blandirique videris . Da veniam meæ libertati,indecora,inepta & timida viſa mihi eſt cum multis modeſtia tua.Quamobrem non vt cætera item principium ac calx libelli probari poſſunt:ſed quibuſdam in locis, ita hominem torques, coerces , vt exanimes: quod ſi idem præſtiteris dogmatibus in cæteris , iam non erit quod ſuſpicari poſſint homines,vllo pacto,conuenire tibi cum Luthero : Si autem præterieris , hoc edito libello potius ſuſpicionem adauxiſti : Putabunt enim multi , ſi æque in cæteris diſſenſiſſes, pariter cætera te fuiſſe refutaturum,quæ ſilentiõ probare videaris,hoc vno tm̃ improbato . Quamobrem omnes qui te amant, omnes qui pro catholica veritate contendunt, hoc valde cupiunt , a te petunt & flagitant . Quibus ſi morem geſſeris nihil erit quod ad perpetuam commendationem nominis tui magis facere poſſit , nihil acceptabilius omnibus bonis,nihil gratius Deo Optimo Max.Quod ſi non libebit, quod nec forte te deceret ſingula perſequi argumenta in tanta ipſius , tamq; infinita inſania , quorum plurima nimis inepta ſunt & puerilia: modo perſequaris potiora, iniquiora,præcidas radices,quæ vt magis latent,ita plus lędunt ſtolidũ vulgus, ſatis officium tuum reipublicæ chriſtianæ præſtabis.Neque enim ſatis eſt ad laudem tuam id quod ad me ſcribis,te nec precibus amicorum,nec blanditiis cõuiciisve impiorũ adduci potuiſſe, vt in verba Lutheri iurares,vt ab eccleſię catholicæ gremio diſcederes: ſi enim ſecus feciſſes,vt diuinum iudicium omittam, quod te vt hominem pium vereri non dubito , tibi perpetuam ignominiam inuſſiſſes,nomenque tuum funditus perdidiſſes,deuouereriſq; ſemper ab vniuerſo orbe chriſtiano, non ſecus atque Lutherus : Ne interim dicam quàm nihil dignitati Eraſmi congruebat militare ſub Luthero duce . Studuiſſe autẽ hæreticos quàm diligentiſſime te in partes ſuas trahere omni diligentia ac arte, nemo dubitat qui te nouit:nec quàm ardens in propagandis hęreſibus ſtu-

dium eorum ſit,vt ſemper fuit omniũ hæreticorũ:quantũque acceſſiſſet cauſæ ipſorum authoritatis, præſidiique & fauoris, ſi te ſocium habuiſſent. Plurimos enim crediderim adhuc in officio conſtare pietatis,qui forte animo lababantur,exemplo tuo maxime admonitos.Quamobrem laudi tuæ hoc tantum debetur, quòd longe minor eſt facta iactura, quam ſi ad partes impiorum deflexiſſes. Sed non putant homines magnam eſſe laudem a ſceleribus abſtinere: ſed tunc aliquis laudatur,cum ab ipſo præclara & honeſta peraguntur. Cum officium non deſeritur,cum publica cauſa omnibus commodis cunctis priuatis affectibus antefertur.Qui enim reipublicæ labenti operam non præſtat, cum valeat, eam perdere videtur. ſancta quippe ruſticitas accuſatur, quod non eccleſiæ præſtet, nec præſtare valeat id quod valeret ſi ſacris literis incubuiſſet: quanto magis accuſandus homo doctiſſimus cum non præſtat quod valet, præſertim in tanto diſcrimine? At docuiſti te naturæ inſtituto impotentem eſſe ſilentii cum curioſiſſime cenſura tua omniũ errata notaſti: Tu vero ne vita quidem functis pepercisti, quin de eorum monumentis iudicares: Nunc autem viuens viuentem, præſens præſentem, tacitus patieris blaſphemum debacchari Martinum, nec virga tua cohibebis? Erras profecto Eraſme, ſi putas impune hoc tibi licere, nec piaculo eſſe aſcribendum hoc importunum ſilentium.Habes vtrãq; cauſam,quę te in hanc ſuſpicionem obtrudit.Quòd autem excuſas,ſi quã occaſionem acceperint Lutherani ex monumẽtis tuis,id tibi non aſcribendum, cum itidem imputari poſſit Paulo & Auguſtino, vnde ſua fere confirmat dogmata Lutherus. Iſtam excuſationem complures non accipiũt, negantes, illos occaſionem vllam præſtitiſſe, ſed Lutherum nequiter arripere quaſdam eorum ſentẽtias a ſe videlicet detortas, vt ſuas inſanias confirmet. Te autem magnam præſtitiſſe,cum ipſe plurima ſumat ex his quæ tu prius notaueras, & in dubium reuocaueras. Illud autem tibi plurimi credunt, quod ſcribis, nũq̃ te fuiſſe ſuſpicatum, cum illa ſcriberes,huiuſmodi tumultum exoriturum.

Quod vero ad alteram partem tuarum literarũ attinet, quod primum fon- S
tem huius mali fuiſſe intepretaris,ſacerdotum quorundam palam corruptam vitam, Theologorum quorundam ſupercilium, Monachorum quorundã non amplius ferendam tyrannidem,haud equidem tibi repugnabo. Puto enim cõplures fontes originẽ dediſſe huic rapidiſſimo torrenti, & ex his quę enarraſti huiuſmodi aquarum plurimam colluuiem influxiſſe.

Sed alia profecto magis fecerũt locũ huic tempeſtati quæ & tu non inficia- T
ris cũ ais,Principio erat cũ linguis ac bonis literis bellum theologorũ &c.Illa enim verius origo fuit, inde conflata inuidia inter Themiſtas & Theologos, ob eorũ ſymbolum & politiorũ literarũ authores: Inde exorta controuerſia Reuclinica,ex quo fonte primę aquę ſcaturiere.Non enim illius cauſæ expers fui,immo & mea erga viros doctos cõſuetudine non vulgariter faui Reuclino apud Leonem.X.Pont.Max. quod literę ipſius ad me teſtantur:& ſępe monui deterruiq; accuſatorẽ ipſiꝰ Hochſtratũ,ne tã vehemẽs eſſet, mitiuſq; in ipſum ageret.Ex quęſtione illa prodiere primũ epiſtolæ obſcurorũ virorũ, quibus feſtiuiſſime ridebantur theologi minus elegantes,quas me fateor legiſſe, nõ ſine

quadam voluptate, ludū tamen nūq̄ probaui. Inde igitur demū factū eſt, quod & tu ingenue fateris, vt quotquot veſtratiū amabant bonas literas, ſe Lutheri naſcēti furori fautores exhibuerint. Hęc cauſa tantorū malorū fuit. Hinc enim Luthero natura temerario, audacia creuit & arrogātia, tantis videlicet auxiliis confidenti. Quāto, bone deus, fuit optabilius, vt hi qui ſe Luthero addixerunt, quaſi nacti opportunū ducē ad profligandos theologos, nō tāto ardore bonis literis fauiſſent? Quāto ſalubrius, vt illas nūq̄ didiciſſent, q̄ vt earū occaſione tam vaſtum incendium excitaſſent, quo fere vniuerſa Germania conflagrauit? Quanto cōmodius Germanię, vt hę bonæ literę alpes nunq̄ tranſcendiſſent, vt & Germani contenti materna lingua, vel vtcūq; latina, tam atrocia diſſidia non cōcitaſſent? Quanto cōmodius barbare loqui, & bene ſentire, q̄ polite & ornate impia dogmata prędicare, & vniuerſam rempublicā Chriſtianam perturbare? barbariſmóſq; ac ſolœciſmos cōmittere, q̄ veram religionem, ſacras cerimonias, ritus catholicos, mores maiorū abolere? Anteq̄ enim Germaniam bonæ literę inuaſiſſent, pax, quies, tranquillitas, ſingularis grauitas Germanis aderat, cōſtantia, modeſtia, ſtudia optimarū diſciplinarū, Philoſophi nō ignobiles. Mathematici clariſſimi, Theologi egregii, religio admirāda, pietas eximia, felicitas ſumma. Nunc omnia in diuerſum cecidere. Pro pace bella, pro quiete tumultus, pro trāquillitate tēpeſtas ſucceſſit. Quę ciuitas pace fruitur: immo quę domus domeſtico bello non ardet? Diſſentiunt viri ab vxoribus, patres a filiis, fratres a fratribus, domini cum ſeruis pugnāt: Hic permanet in fide catholica, ille ad hęreticos deflexit: Hic catholicus Chriſtianus eſt, ille Lutheranus: in qua regione pro legibus, rapinę, latrocinia, homicidia, caſtrorū euerſiones exercentur. Pro pudicitia ſacrarum virginum, inceſtus & lupanaria: pro grauitate, leuitas & ſcurrilitas: pro diſciplina, licētia: pro optimis artibus, dicacitas & maledicentia: pro modeſtia, arrogantia, rixæ & contentiones: pro integra religione, hęreſis, blaſphemiæ: pro vero cultu & ſacris ritibus, ineptię, nouitates execrabiles: pro felicitate, ſumma miſeria.

V Sed nunquid hęc bonis literis imputabuntur? Minime, abſit vt bonis artibus nota talis inuratur: quarum profeſſores multi ſunt, qui in eximia pietate perſiſtūt, ac pro vera catholicaq; religione propugnāt. At increpādi ſunt ipſorū nōnulli, q̄ illis fuerint abuſi, quos ſcribis mox nato Luthero penitus adhęſiſſe. Grammatica enim & Rhetorica poeſisq; peregregię & vtiliſſimę artes ſunt, & neceſſarię, verūtamen ſtudia earum ſapiētē non efficiunt, quinimmo & plurimi ab ipſis arrogantes, & temerarii euadunt, ſi illis tm̄ incubuerint: Nec mirum cum doceant congrue & commode proloqui, concinne dicere, dictione oblectare, non autem res ipſas recte exiſtimare. Quamobrem (vt ſcis) perantiqua fuit quæſtio, an ſtudium eloquentiæ reipublicæ magis obeſſet q̄ poſſet prodeſſe: Definitūq; eſt, plus incommodi afferre ſolere, q̄ commodi, niſi cum ſapientia fuerit coniuncta: Quod nouiſſimo exemplo comprobarūt iſti diſerti magis q̄ vere eloquentes Germani, qui Luthero ſe dediderunt: Qui ſi æque ſapientiam ac elegantiam ſermonis coluiſſent, non apud eos plus valuiſſet inuidia in quoſdam theologos, q̄ reuerentia veri & honeſti: non plus cupiditas vindictæ, q̄ religionis cauſa & amor patrię. At vt furentes gladio, ita ipſi elo-

quentia abuſi Germaniam cunctam in ſeditionem induxerũt : Cui facultati ſi
parcius operam prꝗſtitiſſent,& partem aliquam tribuiſſent Sapientiæ,neutiq̃
tanti ſceleris ſocietatem iniuiſſent.

Quamobrẽ nequaq̃ aſſentior illis,qui cõtendũt hoc ſtudiũ bonarũ literarũ X
opportunius eſſe ad veram theologiã aſſequẽdã ſtudio diſciplinarũ ſolidiorũ,
ſine quibus conſtat myſteria plurima in ſacris literis cõtenta,nullo pacto capi
poſſe: defendi autem multo etiam minus, ſi impugnentur ab hęretico quopiã
aut a religionis cõtemptore,Accedat diſertiſſimus Rhetorum,Grammaticus
diligentiſſimus,Poeta ingenioſiſſimus,& omnes eloquentiæ neruos cõtendãt:
poterunt ne profundiſſimũ myſterium trinitatis ὁμούσιον videlicet tres perſo-
nas vnam tm̃ rem eſſe ex parte quapiam explicare ? quomodo illud verũ eſſe
poſſit: Ego & pater vnũ ſumus,cum ſint perſonæ diſtinctę: Philippe qui videt
me & patrem meũ videt.Aut illud: Ego in patre,& pater in me eſt: Aut decla-
rare quomodo nectantur duæ naturę tam diſpares , diuina ſcilicet & humana
in vna perſona Chriſti docere:vt nõ repugnet corpus Chriſti ſimul eſſe in cęlo
& tot in locis ſub ſpeciebus myſtici panis & vini:& quomodo potuerit Chriſti
corpus exire ſepulchrum,lapide magno oſtium obſtruente,ſubire cœnaculum
ianuis clauſis:& quomodo in rebus creatis poſita diuina prouidentia, & præ-
deſtinatione, pleraq; fiant contingenter : ac plurimas alias ſimiles quæſtiones
intellectu difficillimas diſputare , exponereq; vitiorum ac virtutũ diſcrimina,
ſcelerum ac erratorem ſpecies .

Sed quid moror in re nimis per ſe dilucida, cum infinita ſint in ſacris literis Y
quæ abſurda repugnantiáq; videantur,niſi ea diſciplinarũ intelligentia diſtin-
xeris & explicaueris: quod prꝗſtare valebit vel balbutiens philoſophus, ſimul
&Theologus,vbi facũdiſſimus Rhetor aut obmuteſcere cogatur,aut ineptias
effutire.Sed vt pediſſequas eſſe ſacrę Theologię omneis bonas artes, cunctas
diſciplinas nemo eruditus negauerit,ſic eloquẽtiã cõmodã illi eſſe certum eſt :
opportuniorẽ tamen ad edocenda & experimenda Theologica, q̃ ad ſciẽtiam
ipſam comparandã.At philoſophiam tum ad hanc comparandam,tum ad illa
explicanda,prorſus neceſſariam eſſe conſtat: tametſi non inficiamur quandam
rudem Theologiam poſſe ſolo adminiculo iſtarum artium leuiorũ cõparari ,
qualis eſt,qua res geſtæ narrantur,parabolæ & huiuſcemodi generis plurima
tradũtur: ſed hęc non ęxacta Theologia,ſed craſſior eſt, vtpote, qua myſteria
non capiuntur,quęſtiones non diſſoluuntur , ambigua non enucleantur & eſt
tamen hæc ad pietatem,& ad mouendos affectus accommodata .

Quapropter mihi nec ſententia eorũ probatur, qui putant ſacras literas in Z
vniuerſum cũctis paſſim cõmunicandas,ac profanandas eſſe, explicatas quo-
cũq; idiomate plebeio etiã & barbarico,vt habeat tã rudis & idiota,q̃ prudens
& doctus vnde illas legere poſſit a quibus verã doctrinã euangelicã addiſcat,
& ſincera religione imbuatur . Quis enim plurima ſint in ſacris literis, quæ
cuicũq; ordini non niſi commoda eſſe poſſunt:(Sunt enim multa plana quæ a
quolibet puſillo & ignaro capi poſſunt,ſaltẽ pinguiori Minerua,plurimũ eru
dientia & permouẽtia.)Sũt tamẽ in illis & pleraq; alia abſtruſa & nimis in-
uoluta atq; implicita,quę ingẽtia myſteria cõplectũtur. Sunt & quędã ambi-

gua,lubrica & verborũ quodam inuolucro perplexa: quæ quidem niſi diligẽter perpendantur, niſi ſcite & docte conferantur, & explicentur, longe plus obfuerint indoctis & ineptis,q̃ prodeſſe valeãt,ſi ab ipſis legãtur. Quod animaduertentes antiquiſſimi Hebręi,penes quos ſolos ſacras literas fuiſſe certũ eſt,eas habita ætatis hominũ,& perinde iudicii ratione,diſtinxerunt, portionẽ quãdam dũtaxat permittentes imbecilliori ætati legendam: quã illi, videlicet congruere iudicarunt,cum alia prohiberent, quæ tm̃ perfectis legere permittebant. Vt enim in alendo corpore,et ſi quidam cibus cõmunis quoquo modo vtilis eſſe poſſit omnibus,non tamen omnis alimonia,omne obſoniũ,quod hominẽ alere valeat,omni ętati,omni corpori,& omni hominis ſtudio idoneũ eſt: Sed lac quidẽ infantibus accõmodatũ, ſolidior autẽ cibus adultis. humidior ſenibus,tenuior delicatis, craſſior robuſtis: Ita in alendo ſpiritu, et ſi in ſacra ſcriptura,quidã ſit ſpiritualiũ cibus omnibus cõmunis,non tamẽ omne genus alimẽti in ipſa cõprehenſi cõgruit omni ſpiritui. Sed quod alicui aptiſſimũ,eſt alteri nocẽtiſſimũ. Quod Paulus Apoſtolus agnoſcens ſcribit ad Corinthios, Quaſi paruulis in Chriſto,lac vobis potũ dedi,nõ eſcam:nõdũ enim poteratis, ſed ne nũc quidẽ poteſtis &c. & rurſum, Sapientiã autẽ loquimur inter perfectos. Et ad Hebręos, Facti eſtis, quibus lacte opus ſit non ſolido cibo: omnis autẽ qui lactis eſt particeps,expers eſt ſermonis iuſtitię, Paruulus enim eſt: & rurſus,ad eoſdẽ, Perfectorũ autẽ eſt ſolidus cibus eorum, qui pro cõſuetudine exercitatos habẽt ſenſus ad diſcretionẽ boni & mali. Q̃ expreſſe his verbis docet,non eodẽ cibo ſpirituali alendos eſſe omnes Chriſtianos? Scribebat enim Paulus illa Corinthiis & Hebręis fidelibus,& iãpridẽ cõuerſis:ſed quibuſdam lac tenue cõuenire,aliis ſolidiorẽ cibum. Hoc idẽ & ipſe Seruator noſter Ieſus Chriſtus expreſſius declarauit,tũ inſtituto,tũ exemplo. Turbis enim & plebi in parabolis loquebatur. Diſcipulos aũt & Apoſtolos apertius quędã edocebat: quod cũ admirarẽtur Apoſtoli,vt refert Matthæus, percontati ſunt dominũ, cur in parabolis loqueretur illis:quibus reſpõdẽs ait,eo ꝙ vobis datũ eſt noſſe myſteria regni cęlorũ,illis autẽ nõ eſt datũ &c. Attamen nec ipſis ab initio ita aperte eſt locutus,vt deinceps: ſed quędã ſeruauit aperienda vſq; ad nouiſſimã mortis horã,peractis illis ſanctiſſimis ępulis ſpiritualibus. Alia poſtq̃ a mortuis reuixiſſet,& plurima vſquequo miſiſſet paracletum. Quod manifeſtiſſime declarãt verba ipſius apud Ioannem,quũ ait: Hęc in prouerbiis locutus ſum vobis,venit hora quũ iã nõ in prouerbiis loquar vobis, Id eſt,nõ locutus ſum vobis explicite,ſed in parabolis,quia ſic expediebat. Non enim tũc valuiſſetis portare illa:Nũc autẽ expedit vt apertius,loquar vobis iam idoneis ad illa capiẽda. Et rurſus apertius,quũ ait:Adhuc habeo vobis multa dicere,ſed nõ poteſtis portare modo:Quũ autẽ venerit ille ſpiritus veritatis docebit vos omnẽ veritatẽ. Hęc dicebat illis,qui q̃q̃ erãt nõ ſolum baptizati, ſed etiã ſacerdotes inſtituti,& ſacramento corporis ipſius & ſanguinis tunc ſanctificati, diſcipuli Chriſti,immo electi Apoſtoli: Tamẽ a tãto magiſtro vti adhuc non idonei ad maiora myſteria,de pluribus dogmatibus diuinis nõ imbuebãtur. Plurima eñ ſupprimebat ſapiẽtiſſimus magiſter,donec acciperẽt ſpiritũ veritatis vt donũ ſcientię & intellectus. Quę cũ ita ſint,putabimus nos omnẽ ſacrarũ literarum

ſapientiã rudi plebeculę,morionibus & mulierculis paſſim legendã conuenire tradi? Quã ſi legerint,quomodo portare valebũt? cũ prorſus ignari ſint,& ineptiſſimi ad diuina myſteria intelligẽda: Cũ Apoſtoli anteq̃ dono ſcientiæ & intellectus illuſtrarẽtur,illa capere nõ valuerint à tã perito doctore? Ex quo rudiũ hominũ genere,etſi quidã peculiari dono,proficere quoquomodo poſſent, perſpicuũ tamẽ ꝗ q̃plurimi lęderẽtur:propterea ꝗ tã diſpar cibus ab eis concoqui nõ valeret,quãobrẽ plurimi cruditate perirẽt. Nõ eñ tutũ eſt omnibus ſulcare mare,pontũ nauigare,ſed vix peritis & expertis. Nã ſi nauta improuidus altũ petat,periculũ eſt ne in ſcopulos ipſum impingat,ac eis elidatur, deinde vorag ines incidat & Syrtes,à quibus tandẽ abſorbeatur,cũ ſeſe explicare nequeat. Vaſtũ eſt autẽ & profundiſſimũ ſcripturarum mare, infinitaq; extant exẽpla:nec ea longe petẽda,eorũ qui ex ſtulta æquoris ſcripturarũ ſulcatione errãtes,iactatiq; tãdẽ in earũ gurgite immerſi ſunt. Nec putãdũ Paulũ Apoſtolũ (& ſi ſcriberet eccleſiis) vulgo dirigere epiſtolas omnes, ſed prouectioribus preſbyteris & prępoſitis: qui prout vſus ferret,eas plebi & vulgo recitarẽt,ſimul & interpretarẽtur. Sic & in eccleſiis,veteri inſtituto, leguntur plebi diuerſę portiones,tum euangelii,tũ ſcripturarũ,exponũturq; a preſbyteris & cõcionatoribus, quibus vulgus cõuenit eſſe cõtẽtũ:cui magis expedire videt, ſacros cõcionatores frequẽter audire,ſanctorũq; cõmẽtaria quędã permouẽtia affectũ:& quibus aliquid ſcripturarũ explicatur videre,q̃ ſacras literas in eorũ idioma verſas,ſine delectu legere. Quid enim cõmodi capiet rudis & expers literarum homo,delirus ſenex,aut garrula mulier,ex lectione (exẽpli gratia) Apocalypſis Ioannis aut primi capitis euangelii ipſius: quũ cęlos exuperans illud tã altũ intonuit, In principio erat verbum,& verbum erat apud deum,& deus erat verbum &c. ſiue epiſtolę Pauli,in quibus q̃ plurima difficilia intellectu continẽtur. Quod Apoſtolus Petrus animaduertẽs, vt nos huius rei admoneret,ſic in ſecunda epiſtola ſua ſcribit,vt frater noſter Paulus ſecundũ ſibi datã ſapientiã ſcripſit vobis,in epiſtolis: in quibus ſunt quędã difficlia intellectu,quę indocti & inſtabiles deprauant &c. ſcrupos enim & nodos plurimos offendere rudem hominẽ,qui illa legerit oportet,a quibus mirum in modum lędatur. At eſſe quędã in ſcriptura,quorũ lectio cõmunis eſſe poſſit,cũ nemini nocere valeat cõpertũ eſt:Sed nõ iccirco ſine diſcrimine ſcripturas omnes profanare oportet,ſed potius quędã excipi,qualia nõnulla ſunt, quæ ſine crimine nemo ignorare poteſt,& quę vniuerſis nõ niſi cõmodo eſſe poſſunt, & in quãdã formulã redigi,tradẽda cõmuniter omnib9,qui lectione oblectãtur, ex qua erudiri & paſci eorũ animus poſſit. Pudet enim dicere q̃ multi ſint Chriſtiani prorſus ignari earũ rerũ,quas cognoſcere obſtringũtur: quos tamẽ nõ omnino cõdemnãdos eſſe puto,dũmodo in fide eccleſię ambulent,q̃uis excuſari nõ poſſint,quin grauiſſime negligẽtia peccẽt,cũ ipſi, tũ illi ad quos ipſos erudire pertinebat. Sed nec ob id,vniuerſum ſcripturarũ genus vulgo videtur eſſe diſſeminãdũ,nec margaritas porcis ſpargẽdũ,nec ſanctũ (vt dominus ait) dãdũ canibus: Quod ſi primi naturę interpretes,& ſapiẽtię humanitus repertę inuẽtores,ne ipſam,ſecretaq; naturę profanarẽt,illã fabularum inuolucris, vel numerorum rationibus,aut metaphoris & ænigmatis,aut dictione abſtruſiſſima

tradiderunt, vt iis tm̃, quibus magnũ ingeniũ contigiſſet, in illa verſari liceret, tardiores autẽ arcerentur: Et libri Sibyllini apud Romanos nõ vulgo legebãtur, ſed prudentibus viris quibuſdã, ad id minus delectis, perſpiciendi permittebãtur: Quãto magis cõuenit diuinę ſapiẽtię, ſacras literas non attrectari, niſi ab iis qui ad illas capeſſendas ſint idonei? Quod cũ apertũ ſit indoctũ vulgus ad id non eſſe aptũ, nec illi eſſe tradendas, nemo debet dubitare: Quod ſi ſecus fiat, pręter cętera, ex huiuſmodi tractatione, hoc proueniet incommodum vel maximũ, ꝙ omnis reuerentia ſacrarũ literarum peribit. Domeſtico enim vſu & familiaritate, ipſa diuulgata doctrina cõtemneretur ab iſtis: & de illis pro ſuo quiſq; ſenſu, quo multi plus æquo abundare ſibi videri ſolẽt, iudicare auderet: Permagna eſt quippe vulgi temeritas, ingens imperitorum arrogantia. Quapropter æque diſſerere, ęque ſtatuere de diuinis dogmatibus putabit agricola, & coquus ſibi licere, modo ſcripturas lectitauerit, æque ſtupida anus & cerdo, ac doctiſſimus Theologus: vt illud taceam, ꝙ nullus honor haberetur eruditioni, clarorum virorum nulla eſſet authoritas: Quæ ſi quis alta mente conſiderauerit, is potius ſtatuet multa eſſe tegenda, & indignis occultanda, q̃ cuncta cunctis propalanda. Non enim ab re ſacri Prophetæ tam abſtruſe & obſcure, oracula ſua pronunciarunt, nec temere nomen myſteriorum ſacris ritibus inditũ a maioribus fuit, ſed vt vel ſolo nomine declararẽt, ſacra minime eſſe profananda: ſed ad propoſitum iam redeamus.

A Tanto igitur philoſophię ſtudia, q̃ eloquẽtię pręſtãtiora ſunt, quãto vtilius recte ſentire, q̃ cõmode loqui: ſapientẽ eſſe, q̃ diſertũ: vti ratione, q̃ lingua. Taciti enim, muti, elingues ſapientes eſſe poſſumus abſq; rerũ vero cognitione: ſine philoſophia, nec homines quidẽ, niſi nominis cõmunicatione eſſe valemus. Ne igitur prępoſtere reb9 vtamur, ſeruiat vox rationi, eloquẽtia philoſophiæ, ſit eius organũ vel condimentũ: nec par eſt iacturã in obſonio pati, ob condimentũ: ſapientia felicitatẽ aſſequimur, elegãtia ſermonis nequaq̃. Pythagoras philoſophiæ myſteria, voce, non ſcripto, vt eſſent occultiora tradebat, & ſilẽtiũ ſapientię profeſſoribus indicebat, non quomodo loquerẽtur docebat. Et ſi eñ pulcherrima res ſit eloquentia, percõmodaq; ad ciuilem vitã: interdum tamen obeſt eius ſtudiũ ſapientiæ, cũ imbecilla męns mortalium multiplicibus rebus præſertim tam diuerſis, non valeat æque intenta eſſe, ac ſi vni tm̃ incumberet: Vnde fiat oportet, vt quod vni tradideris alteri detrahas. A uocari enim neceſſe eſt qui plus æquo indulſerit ei a cauſis naturæ, diuiniſq; rebus contemplãdis, ad linguæ proprietates, vocabulorum deriuationes, elocutis obſeruationes annotandas, ad Ciceronis colores, & Quintiliani præcepta imbibenda. Itaque a rebus maximis ad verba, a ſeriis ad ludicra, a veris ad apparentia tranſibit: hiſtoricos pro philoſophis, ethnicos poetas pro Theologis, fabularum ſcriptores pro grauiſſimis diſciplinarum authoribus legere cogetur. Qamobrẽ niſi caute & ſobrie huiuſcemodi ſtudiis opera nauetur, profecto iactura lucro non penſabitur. quod in Prouerbiis ſapientiſſimus Salomon his verbis comprobauit, Qui tm̃ verba ſectetur nihil habebit: qui autẽ poſſeſſor eſt mẽtis diligit animam ſuam. Valebit quidem ſermonis volubilitate, rerum autem notitiam, aut nullam, aut exilem comparabit, licet iſti loquacitatis profeſſores ſui eſſe

iuris arbitrētur,de omnibus rebus diſſerere,putātes,eo ꝙ ſermo in rebus omni-
bus verſetur,oportere qui verbis abundet,hunc omniū quoq; rerum notitiā ha-
bere:fieriq; non poſſe,quum texere quiſq̄ orationem & viciſſim in partes ſuas diſ
ſoluere valeat,quin & ſenſum ipſius percipiat.Ad ſummam iſti, omnes diſcipli-
nas ſine magiſtro,ſe aſſequi poſſe arbitrantur:& Bone deus,quid nō audēt pro-
fiteri?quid ſibi non arrogāt literatores iſti & Grammatiſtę,qui modo quatuor
dictiones Græcas interpretari valeant,& clauſulas aliquot ſonoras claudere,di-
ſciplinas docere quas nunq̄ didicerunt,audent,de omnibus rebus libros ſcribe-
re non verētur,magnificis titulis prænotatos,quos fere edunt anteq̄ ſcripſerint,
ſcribunt prius q̄ conceperint?In quibus tamen nihil propemodum niſi nugas &
verba inania,nihil ſucci,nihil ſolidi reperias.Quid enim effundere poſſunt,q̄libet
vehementer exprimantur inflati vtres,niſi ventum & inane? Quid proferre de
ſtudiis ſapientiæ,qui tantum voces eorum quaſdam agnoſcunt,vt picæ & pſitta
ci dictiones,quas longo vſu didicerunt:Quas tamen quanto ſæpius proferunt,
tanto minus intelligunt.Attamen ipſi omnes minus eloquentes rident,cōtēnūt,
et ſi philoſophi exactiſſimi ſint,theologiq; ſapientiſſimi: indignoſq; putāt ſacras
literas attrectare,eo ꝙ trilingues,aut ſaltem bilingues nō ſint.Quamobrem &
id munus ipſi vſurpant,ſacraſq; literas æque arroganter interpretātur ac ſi Aeſo
pi apologos,aut Ariſtophanis fabulas tractarent:ſed intumeſcant ſane arrogan
tia:Inuidi ſaltem & ingrati eſſe deſinant:Qui cum bonas literas ab Italis fonti-
bus hauſerint(quod velint nolint fateri coguntur)cur tantopere nomen Italicū
exhorreſcunt,ac Romanum ferre non poſſunt?Cui tamē parcere debuiſſent, vel
ob ipſius maieſtatem,vel ꝙ deliciis tm̄ Romanæ lingue,ipſi ſibi belli eſſe videā
tur.At prædicant bonas literas ex Italia ad Germaniam migraſſe:quod Roma
ni,vt verum non eſſe contendunt,ſic gaudent illas propagatas eſſe, & Germa-
nos earum effectos eſſe participes.Dolent tamen ꝙ non æque grauitatem & iu
dicium imbiberint Romanum,& ſapientiam Italicam,vt ſermonis elegantiam.
Quod ſi fuiſſent conſecuti ad Lutheranam certe impietatem nunq̄ deflexiſſent.
Quo factum eſt vt ex vno hæretico Martino iam complures extiterint,plurimis
tamen in dogmatibus,minime inter ſe conſentientes,vt moris eſt hæreticorum,
teſte Hieronymo,quo grege coacto,& nūc apud Germanos eueniſſe perſpicuū
eſt,quod eccleſię euenturum,in epiſtola ſua, apoſtolorum princeps prædixerat,
his verbis:Sicuti vero fuerūt & pſeudoprophetę in populo,ita & in vobis magi
ſtri mendaces erunt:qui introducent ſectas perditionis,& multi ſequentur eorū
luxurias,per quos via veritatis blaſphemabitur.

Sed iſtos,inquis,Theologorum quorumdam ſuperbia, ſacerdotum perdi- B
tiſſimi mores,Monachorum quorūdam hypocriſis & inſolentia in hunc laby-
rinthum inextricabilem coniecit:cum tamen minime putarent in ipſius negocii
exordio rem eo ſeditionis & tumultus euaſuram:Credo equidem plurimos im-
prudentes in has voragines incidiſſe,qui ſibi initio hoc tm̄ propoſuiſſent,vt hac
via Theologorum quorundam peruicaciam atq; arrogantiam infringerēt:Qui
quicquid ipſi ignorant,vti ſuſpectum accuſant,male ſonare dicunt,hęreticum ſa
pere prædicant.Non igitur inficior quoſdam Theologos ſibi ipſis nimium pla-
cere,& hoc titulo pluſq̄ decet gloriari,inſulſos homines ineptos & moroſiores:

Nec inficias ibo multorum ſacerdotum corruptos eſſe mores,& magna ex pa-
te receſſiſſe ab illa veteri,& ſeueriorum ſanctorum patrũ diſciplina:plurimoſq;
perditiſſimos eſſe homines,nihil ſacerdotis habentes,præter nomẽ & characte-
rem,ipſo honore,ipſoq; munere prorſus indignos: & nonnullos monachos pra-
uos & elatos eſſe,ac fere omnia præpoſtere agentes aſſentior:ſed quid tum? An
nõ ſunt multi modeſtiſſimi Theologi,& plurimi ſacerdotes optimi, & monachi
ſanctiſſimi? Q; ſi prauorum inuidia veſtrates iſti bonarum literarum profeſſo-
res tam inflammati erant,vt ſe continere non poſſent,quin eorum probra & in-
eptias inſectarentur & illuderent,cur hoc contenti non fuerunt? Hic enim ſermo,
hi conatus,hę voces non admodum piorum hominum aures offendiſſent,cũ ne-
mo inueniatur pia mente præditus,quin periniquo animo ferat ſacerdotes mul-
tos,qui morum magiſtri eſſe debent populis,& quorum innocentia,nitore vitæ,
ſplendore virtutis,cæteri omnes in chriſtiana diſciplina continendi dirigendiq;
ſunt,turpiſſimos eſſe,inquinatiſſimos,cũctiſq; ſordibus atq; probris obuolutos:
quorum auaritia inexplebilis eſt,ambitio infinita,libido effrenata, ſacra & diui-
na omnia contemnentium.Quis enim non angatur animo? quum videat ſalẽ da-
tum ad condiendas animas infatuatum eſſe,lumina mundi obtenebrata,Duces
itineris ad cælorum regna perducentis obcæcatos,paſtores gregem e vallibus
imis ad ſublimes paſtus atq; cæleſtes perducere debentes,in diuerſum omnia fa-
cere,& ad aridiſſima quęq; & prærupta,aut cœnoſiſſima loca & paludes dedu-
cere,in quibus greges ſuffocẽtur? Nemo eſt enim recti amator quin hęc defleat,
& ſacerdotum reformandos eſſe mores exiſtimet, quin omnibus votis exoptet,
vt omnia ad priſtinam diſciplinam ſanctiſſimarum legum & canonum reuocen-
tur:Quod præſtabit Deus Opt.Maximus quum ſibi videbitur magis opportu-
num:Si enim hoc prædicaſſet Martinus,ſi hoc ſocii eius egiſſent,& ſibi hanc cẽ-
ſuram arrogaſſent,etſi immodeſtius,licentioſius,ac etiam procacioribus verbis
egiſſent,a probis tamen viris quoquomodo excuſarentur,putantibus zelo quo-
dam bono permotos,carceres modeſtiæ,ac legũ terminos exceſſiſſe. Sed (proh
nephas) corruptis ſacerdotum moribus pepercere,quibus ipſi nihil mouebãtur:
Dignitati autem authoritati,poteſtatiq; ipſorum bellum indixere:quin etiã legi-
bus ipſis,quibus mores atq; diſciplina omnis continetur: Q; q̃ id non puto fuiſ-
ſe prioris inſtituti horum literatorum,qui ſe Luthero imprudẽter addixerũt,pau-
cis exceptis furioſis,& eo forte nequioribus,q; iam a norma vitę,ab ordineq; ſuo
deſciuerant,anteq̃ Martinus deficeret.Qui in ipſo malorum initio,cum primum
ſe gratioſos multitudini,& plauſibiliter ſcripta ſua excipi cognouerũt,effigieſq;
ipſorum tabellis vndiq; per Germaniam circumferri,ſuperbia turgidi in catho-
licam eccleſiam coniurauerunt:Et is ante omnes cuius fuit illud elogium, Iacta
eſt alea,vere iacta ad confundendam vniuerſam Germaniã,ad euertendã omnẽ
eccleſiaſticam dignitatem,& ad religionem perdendam.Hac mente,hoc animo
ſanxerunt fœdus Lutherus furioſiſſimus,ac Huten facundus quidem alioquin,
& acuto ingenio,at inſolentiſſimus homo,& turbulentiſſimus,ad omne facinus
accommodatus,Catilinæ ſocius aptiſſimus,ſi eius tẽporibus vixiſſet,vt ex eius
geſtis ac ſcriptis deprehendi poteſt.Q; uis hæc coniuratio illa Catilinæ tanto
iniquior,& execrabilior perſpiciatur,quanto ſceleſtius,& magis impiũ eſt vni-

uerſum orbē,q̄ vnā vrbē inflāmare: Chriſtianā religionē euertere,q̄ ſtatū vnius ciuitatis immutare,catholicæ eccleſiæ & Chriſtiani populi pacem excindere, q̄ Remp.Romanam perturbare. Sed facem illam iam dominus e medio ſuſtulit.

Illo igitur & pauciſſimis apoſtatis ſimilibus exceptis,perpaucos initio tot mala puto mente concepiſſe,quorum tamen culpa non poteſt excuſari, quia ne tunc quidem reſipiuere quum Lutheri furor ad quantam perniciem ſpectaret, animaduerterent:& quanto longius procederet,q̄ ipſi putaſſent,quorum partes erant ſic Martinum cohibere:Amice ſiſte gradum:Iam non in mores ſacerdotū inueheris,ſed ſacram religionem inuadis: Tantæ nos perfidiæ participes nunq̄ efficies,qui te impium non putabamus,ſed audacem.Quod nobis vſui eſſe poterat pugnantibus cum Theologis quibuſdam arrogantibus, vt nacti ducem opportunum,vehementem ſcilicet & temerarium , ac omnino illis ſimillimum, commodius dimicaremus : Iam nimium eueheris , ſublimiora petis Cognoſcimus nihil tibi penſi eſſe , modo nomen magnum compares,& Pont.Maximum ꝙ te damnauerit vlciſcaris . Nos enim quos tibi iocularis propemodum cauſa coniunxerat iam magnitudo negocii a te ſeuocat , religionis cauſa , fides, pietas ipſa ſeiungit . Chriſtiani ſumus orthodoxi,non didicimus politiores literas, vt in tantam perniciem illis abuteremur, non in obſequium tui, ſed Chriſti.No lumus illas tanta impietate diffamare . Quamobrem , niſi tu quoq; reſipiſces, quos in ioco ſodales habuiſti , eos iam ſenties in re ſeria , & tanto diſcrimine, hoſtes acerrimos . Quod tantum abeſt vt iſti præſtiterint, vt ſemel lapſi,quanto magis hæreticum Martinum delirare cognoſcerent , tanto pertinaciores in eo tuendo fuerint . Quod puto tribus potiſſimum de cauſis eueniſſe:Vna,ꝙ tur pe putarent eas partes deſerere , quas ſemel ſuſcepiſſent , ac ſibi eſſe dedecori mutare videri ſententiam , quam notam ita nonnulli reformidant , vt dum illam euitant , ſæpe indecentiſſima faciant & patiantur : Ita ſit , vt dum tenaces conſtanteſq; videri volunt, inconſtantiſſimi euadant: Aduerſus enim propriam ſententiam multa dicere & facere coguntur , vt alienam tueantur . Altera cauſa eſt exulceratus quorundam animus in ſacerdotes omnes,& inuidia quędam inexplebilis in cucullatos cuiuſcunq; generis , odium quodammodo inteſtinum in ſanctæ ſedis apoſtolicæ dignitatem . Poſtrema , ꝙ nonnulli plurima ex placitis Lutheri probabant : Frequenter enim euenire ſolet , vt ſtudio ſua defenden di homines , plurima etiam aliena, quæ animo prorſus improbant tueantur. His igitur de cauſis exiſtimantur iſti obſtinatius in Lutherana perfidia perſtitiſſe.At profecto illud eſt admiratione dignum , iſtos in vniuerſum tam eſſe infenſos monachis & ſacerdotibus , Theologiſq; & Apoſtolicæ dignitati,etſi eīn quorundam iniuria prouocati eſſent . iniuſtiſſimum tamē fuit in vniuerſum genus ſæuire , & plurimis iniuriam facere , vt de paucis iuſtas pœnas aſſumerent . Cunctos enim ordines eorum hominum, qui religioſi dicuntur inſectantur inuidia inexplebili: omnes ſacerdotes perditos cupiunt:Apoſtolicam auctoritatem penitus abolere contendunt.

De quibus rebus, vt nonnulla verba faciamus , & primum de Monachis, libenter ab iſtis audirem, quid nam ſit , in horum vita, quod ipſi tantum oderint,obhorreant, deteſtentur . Vtrum accuſent viuendi formulas , quibus ad

præſcriptum ii viuunt: An φ illis abutantur earum profeſſores corruptiſſime viuentes. Qui ſi vtrunq; a ſe dicerent improbari, profecto qui eas inſtitutiones damnat, is magnum Baſilium, Auguſtinum, Benedictum, Franciſcum, viros ſanctiſſimos, partim & doctiſſimos ipſarum authores improbant: Quo ſi parum iſti mouentur, qui ſanctos omnes contemnunt, præter Apoſtolos & martyres, q̄q̄ ne his quidem omnino parcunt, reddant tamen rationem, cur ſanctas inſtitutiones condemnent? Q; prauæ & aduerſæ ſunt bonis moribus? An quia ſuperuacaneæ & ſuperſtitioſæ? At neutrum horum dicere, aut afferre poſſunt, cum euangelium & ſacras literas recipiant: manifeſtiſſimumq; ſit ex ipſis inſtitutis nihil in eis turpe contineri. Quid enim in ipſis normis decretum eſt, quod non ex fonte ſacrarum literarum hauſtum ſit? quid ſonant aliud niſi aut dominica præcepta, aut conſilia? Quid monent, quid docent, niſi vt illa ſeruentur quæ ab illis ſtatuuntur, & quæ ad eorum obſeruationem conducũt? Si caſtitatem, cælibatumve, quem viri iſti profitentur, condemnant, Paulum accuſent, qui verbo & exemplo illum mirum in modum comprobauit. Ait enim ad Corinthios ſcribens: Volo autem vos omnes eſſe ſicut me ipſum: Dico autem non nuptis ſed viduis. Bonum eſt illis ſi ſic permãſerint ſicut & ego, Et rurſus. Solutus es ab vxore, noli quærere vxorem: Item & alio loco, Qui ſine vxore eſt, ſollicitus eſt quæ domini ſunt, quomodo placeat deo: Qui autẽ cum vxore, ſollicitus eſt quæ ſunt mundi quomodo placeat vxori: & diuiſus eſt. Et rurſus, Qui virginem ſuam non iungit matrimonio, melius facit q̄ qui iungit. Item beatior erit vidua ſi ſic permanſerit ſecundum meum conſilium: puto autem φ ego ſpiritum dei habeam: Accuſent cæteros quoq; Apoſtolos, poſtq̄ in collegium illud cooptati ſunt: maxime autem Ioannem euangeliſtam perpetuæ virginitatis exemplar: Iacobum quoq; fratrem domini, Ioannem præcurſorem condemnent: Hieremiam & Ezechielem, qui cælibem vitam, teſte Hieronymo duxerunt: vt Mariam Deiparam omittam, & ſponſum ipſius Ioſeph, quinimmo & ipſum Dominum Ieſum increpent, laudantem eos qui ſeſe eunuchos fecerunt propter Regna cælorum, ſubiiciens hęc verba (vt refert Matthęus) Qui poteſt capere capiat &c. Et qui virginitatem ipſam in ſuo mundiſſimo corpore conſecrauit. Prętereo innumeros alios ſanctos poſteriores Antiſtites, Sacerdotes, Monachos, Anachoritas, & alios confeſſores, ac etiam Martyres q̄plurimos, qui cęlibatum exactiſſime coluerunt, & maximis laudum pręconiis celebrarunt. Cuius tantus eſt nitor tantaq; eſt virtus & pręſtãtia, vt ne paganos quidem & gentiles latuerit. Apud Romanos enim, veſtales virgines, maxima habebantur reuerentia: Apud Athenienſes cicuta epota caſtrabantur Sacerdotes: Apud Aegyptios pariter cõtinẽtiſſimi erant ſacerdotes. Apud omnes gentes, ſemper caſtitas commendata, & iudicatum maxime eam munditiem cõuenire ſacerdotibus, & illi hominum generi qui diuinis obſequiis eſſent addicti. Apud Hebręos quoq; q̄q̄ is vnus populus eſſet, qui nec ſeruari poterat, nec propagari, niſi ſobolis procreatione, ob idq; cælibatus non ęque commendabatur: virginalis tamen priuilegii fuit, vt ſacerdos qui cadauer virginis cõtingeret, non pollueretur, cum in contactum cęterorum mortuorum omnino infectus redderetur. Si fortunarum omnium abiectionem & voluntariam pauper-

tatem damnent, vt philoſophos taceam, quorum plurimi diuitiis egeſtatē prætulerunt, Apoſtolos omnes & Chriſtum dominum qui eā verbo laudauit, & opere probauit: docuitq; vnā eſſe viarū tēdendi ad perfectū, capeſſendamq; ab illis quorum ordini nō reluctetur, & illa eſſe gradiēdum. Si obedientiā improbant, pariter Paulum reprehendere poterūt, qui prępoſitis parere iubet, & obedientiā ſibi ipſi pręſtari ab his qui ei ſubiiciebantur voluit. Ad Theſſalonicēſes enim ſcribens ait: Si quis non obedierit verbo noſtro, per epiſtolam hunc notate, & non commiſceamini cum illo, vt cōfundatur. Et ſcripturam quoq; increpēt, quę obedientiam victimis anteponit. vt rationem ipſam naturalem pretereą, quę docet ſublata obedientia ordinem tolli, ſine quo nullus hominū cœtus, nulla ſocietas, nulla reſpublica conſtare poteſt. Niſi enim ſit qui pręcipiat, ſint itē qui pareant, ſtare ſocietas non valet. Porro eum qui liber ſit, ſubiicere ſe alterius poteſtati, & formam ſerui accipere propter deum, quis nō laudabit, ſi dominum Ieſum Dei filium ſe ipſum exinaniſſe, & formā ſerui accepiſſe, vt nos liberos redderet, & factum eſſe obedientē vſq; ad probroſam mortem crucis, conſiderauerit? Accedit quod ſcriptū eſt: Subiiciamini omni creaturę propter deū. Et inobedientes vehementer ſcriptura deteſtatur. Iam vero ſi in commune viuere non probant. Apoſtolos pari ratione condemnabunt, qui hoc inſtituerunt faciendum eſſe iis qui celſiora petunt. Erant enim illis omnia communia vt in Actis habetur, ſępe repetitum. Hęc enim fuit primitiuę eccleſię conſuetudo. Quid dicam de Alexandrina eccleſia, quam Euangeliſta Marcus inſtituit: nonne in commune viuebat? De qua tam multa Philo Hebręus in laudē gētis ſuę cōmemorat. Si ꝙ ſegregatim viuāt monachi a cęteris mortalibus accuſantur, quid dicēt de Helia, & Heliſeo filiiſq; prophetarū qui a populo ſeiūctā vitā traducebāt? Quid de Ioanne Baptiſta, qui deſertū incolebat? De Nazareis oīnibus legis, & Moſe qui eis viuēdi formulā inſtitutā dedit? De tot deniq; millibus monachorū ſolitudinū Syrię Aegyptiq; incolis, qui ad ꝑſcriptā formulā viuebāt? ex quibus fuerūt Paulus, Antonius, Hilarion, Macarius, Honophrius, & multi alii cæleſtes magis q̄ terreni homines: & hoc in ipſius naſcētis religionis Chriſtianę initiis. Nō igitur noua ſunt hęc, nō ſuperuacanea, nō ſuperſtitioſa, q̄ a ſanctiſſimis patribus diuinitus aſpiratis inſtituta ſunt, deſcriptis inſtitutionibus, quibus cōmodius diuina cōſilia ſeruare poſſent ii, qui ad perfectū tēderēt, terrenis delitiis renūciātes: ſed ab ipſis incunabulis Chriſtianę religionis inſtituta, ad quā tamē vitā nemo inuitus compellitur, ſed iter mōſtratur volētibus ad cacumē virtutis perueniēdi. Vt nō ſatis mirari valeā, qua frōte, noua hęc ſchola bilinguis theologorū ſacratiſſimos religioſorū ordines ſectas quaſi hęreſes audeat appellare, vt aliquid de ipſorū authoritate detrahat, quas ſemꝑ a Chriſto dānatas eſſe cōfirmat, eo argumēto ꝙ ſæpe Phariſęos increpauerit. Quod q̄ leue ſit atq; futile docet Paulus qui ſe defendēs apud Feſtū Pręſidē Romanū Agrippę Regi dixit: Secūdum certiſſimā ſectā noſtrę religionis vixi Phariſęus. & rurſus ſe Phariſęū eſſe teſtatus eſt pro concione dicēs: Viri fratres, ego Phariſęus ſū filius Phariſęorū, vt eſt in Actis. & rurſus ſe in Hieruſalē eruditū ad pedes Gamalielis. ꝗ ſecta erat Phariſęus. & ad Philippēſes ſcribēs: Ego, inq̄t, ex gn̄e Iſrael, de tribu Bēiamin, ſecūdū legē Phariſeus &c. Nec vſq̄ cōperies dn̄m Ieſum ordinē ſectāve Phariſęorū improbaſſe, ſed eorum

Et quum oraſſent cum ieiunationibus commendauerunt eos domino. Qui mos ieiunandi perpetuo ſeruatus & commendatus ab eccleſia fuit: vt enim eccleſiaſti ca refert hiſtoria, quod & Hieronymus teſtatur, cum a fratribus cogeretur Ioã nes Apoſtolus, iam ſenio confectus, vt euangelium ſcriberet, ad conuincendos hę reticos, qui in eccleſias Aſiæ irruperant, ita ſe facturum reſpondit, ſi indicto ieiu nio, in cõmune omnes Deũ deprecarentur, quo expleto, reuelatione ſaturatus, in illud procœmium e cælo veniẽs eructauit: In principio erat verbum &c. His igi tur tot tantiſq; teſtimoniis abunde concluditur, ieiunia non eſſe damnanda, nec eos qui ſe ad ieiunandum & orandum obſtringunt, ac proinde religioſorũ inſti tuta, viuendiq; formã non eſſe reprehendendam, ſed omni laude proſequendam. Nam ſi dicant eſſe nonnulla moroſiora, quæ ſibi parum probentur, tunc nõ in commode ipſis reſpondebitur, eos nimis eſſe delicatos & faſtidientis ſtomachi, qui tam paruis rebus offendantur: Quum forte nihil ſit inter mortales tam ex actum, tam perfectũ, quin quoquomodo corrigi poſſit: Si quis enim omnia ſcru puloſius perpenderit, & ad viuum vſq; reſecuerit, inueniet ſemper quod reprehen dat, & in quo dicere valeat: hoc melius ſe haberet, illud commodius eſſet. Sed quid probare poſſit Momus, immo quid non vituperabit? Oderunt, diceres, tot monachorum diſcrimina, tam varios ipſorum amictus: Iterum dicam, nimis eos eſſe delicatos, quibus nauſeam faciant, quæ nec ſtomachum quidem mouere de berent. Illud addo, Iniquos eſſe humanarum rerum æſtimatores, qui accuſant va ria viuendi inſtituta, in tanta ingeniorum varietate: Cum ſit nemo mortaliũ, qui quoſdam proprios & genuinos mores, quædam propria vitæ inſtituta non ha beat. Licet enim ingeniorum diſcrimina, vel ex ipſis tam diuerſis artibus, & ipſis vitę generibus tam variis contemplari. Quamobrem conſentaneum fuit in ſpi rituali vita, formulas viuendi, & inſtituta varia eſſe, vt cuilibet parata eſſet via, quæ moribus ſuis magis congrueret: Siquidem ad regna cælorum (vt ſcri ptura teſtatur) alius alia incedebat via. Conueniunt tamen formulæ illæ omnes in rebus maioribus, & in ipſa quaſi ſumma, diſcrepant vero in quibuſdam leuio ribus: Propterea q. alia aliis magis conueniunt, & cuiuſq; moribus aptiora ſunt: Apud patres Aegypti Syriæq; & primores illos monachos, quot erãt cœnobia, quotq; Abbates, tot erant inſtituta quoquomodo inter ſe ipſa diuerſa, vt teſtatur Caſſianus & alii, qui de eorum moribus ſcripſerunt. Cum nihil igitur ſit quod reprehendere valeant in inſtitutis ipſorum ordinum: ſi forte dicant ſe odiſſe non viuendi formulas, ſed homines perditorum morum, qui turpiter prætextu illa rum viuant: qui poteſt huiuſmodi cenſura probari? Nam & ſi quidam ſint in tanta turba qui a recta via deflectant, iniqui tamen hominis eſt, ex quorun dam improbitate, cunctorum mores & vitam exiſtimare. Conſtat enim in eo dem cœtu plurimos perfectiſſimos viros eſſe, potius inter heroes, quàm in ter homines recenſendos. Sed iſti videlicet cenſores non æque curioſi ſunt in virtutibus indagandis, ac in vitiis perquirendis. At nobis natura dupli cem oculum largita eſſe videtur, dextrum vt probanda ac laudanda pro ſpiceremus: ſiniſtrum, vt turpia ac vituperanda. Sed quidam homines im portuni velut orbati dextro lumine, virtutem cernere non poſſunt: nec viros perfectos, qui plurimi ſunt in ſingulis monachorum ordinibus: quorum vel

ſolum vita & exemplo intelligi poteſt,q̃ celſa,q̃ diuina ſit Chriſtiana religio, cũ ad eum perfectum ſtatum vitę perducat,ad quem nulla humana diſciplina,nulla doctrina gentilis,philoſophorũve pręcepta perducere queũt poſſunt: Perſeuerantia profecto in ea rigiditate diſciplinę toto vitę tẽpore,vel ſola cõprobari valet,ipſum genus vitę,ſummo Deo acceptiſſimum eſſe:cũ facultatem humanam tranſcendat,hominẽ in carne pręter carnẽ viuere.Quę iniqui obtrectatores non conſiderant,ſed omnia inique interpretãtes,odio,quos imitari nequeũt,proſequũtur.Nullos autẽ religio atrociores patitur hoſtes iis,qui ab ea defecerũt: Quod & in cæteris rebus accidit.Damnat enim vnuſquiſq; ſtudiũ,quod deſeruit: & ne ipſe accuſetur, aut ſyndęreſi agatur,omnes condemnat qui illud proſequuntur. Maximum autem impietatis indicium eſſe videtur, odiſſe in vniuerſum viros, Chriſti militię,peculiari quodam auctoramẽto aſcriptos,vere Aminadab, quod interpretãtur,qui ſeſe ſpõte offerũt Deo,qui ſe tradiderũt in perpetuũ eius famulatũ:ſolũmõ eius piis obſequiis intẽti,cęteris rebus poſthabitis.Qui eñi Imperatorẽ colit,is profecto milites eius nõ odit,ſed ducis reuerẽtia etiã obſeruat,quos minus ſtrenuos cognouerit. At iſti huiuſmodi vita cæleſti prorſus indigni,quũ ab ea defecerint illã accuſant,& inſaniam eſſe deprędicant.Sed de his hactenus.

F Nunc ad ſacerdotes venio:Quos iſti pari temeritate condemnant:eo magis accuſandi,q; ipſorum nonnulli,ſacerdotio funguntur: Quo in loco mirari ſatis non poſſum Lutheri ſacrilegam inſaniam,ſacerdotium omne tollere conantis: profanoſq; homines & laicos ſacerdotibus æquare.Quod enim maius delirium bone Deus?Quid rationi magis diſſonum?Quid ſacris literis,antiquiſſimę conſuetudini omnium Chriſtianorum mori, & decretis non catholicorum modo ſed etiam ſchiſmaticorum magis aduerſum? Ex quo vel ſolo videre licet quid poſſit liuor, quid audeat malignitas conſumata.Vt Ponti.Maximi authoritatẽ aboleat,ſacerdotes omnes catholicos,quos papiſtas per ludibrium appellat,deiicit:Vt autem eos excludat,omne ſacerdotium abiicit:per deriſumq; eos vnctos appellat,quaſi ſacra vnctio cum impoſitione manuum diuino inſtituto perinde ſignum ſenſibile diuini muneris inſenſibiliter collati,vt lotio aquæ in baptiſmo cum verborum expreſſione eſſe non valeat:Quaſi in ſacri olei vnctione myſteria contineri nequeant,ac ſi oleum vti profana res & polluta, non eſſet in ſacris ritibus admittendum,immemor tot teſtimoniorum ſacri vtriuſq; teſtamẽti oleũ in ſacris ritibus comprobantium.Sed vt cætera omittam,nonne in Canticis habetur, Oleũ effuſum nomen tuum?Chriſtiq; nomẽ nonne vnctus interpretatur? Quid igitur vnctos ludibrio habet?Sed aut fallor,nec hominis ingenium recte noui,aut cito aderit tempus,quum palam æque ridebit ſacra vnda lotos ſycophanta impiiſſimus,quod nunc clã facit,vt aperte vnctos ſacerdotes ridet, quaſi ſacra vnctio non fuerit diuinum inſtitutum.De qua frequens(vt dixi)mẽtio eſt in veteri teſtamento,nec ſiletur in nouo:q̃q̃ hoc inſaniſſimũ dogma vniuerſo orbi Chriſtiano,omnibus qui hoc glorioſiſſimum nomen confitentur,non catholicis modo & eccleſiæ Romanæ cultoribus , ſed & aliis qui propriis obediunt Patriarchis,aduerſetur Aethiopibus,Abbaſcenis, Iacopitis,Cophtis, Armeniis, Neſtorianis,Georgianis, Moſcouitis,& cæteris id genus ſchiſmaticis Chriſtianis:Qui omnes ſacerdotes vnctos & ſacro ordine inſignitos a laicis diſcretos

habent:quæ gentes omnes & nationes,Syriam,Aegyptum,Mediam, Capado-
ciam,Perſidem,Bactrianam,Arabiam,Aethiopiam,Cyrenen & Libyam,Põtum
& regiones illi proximas aquilonares incolunt.De Græcis nihil dico, cum eos
non in vniuerſum exiſtimem ſchiſmaticos eſſe cenſendos.Ex quibus & ſi nonnul
li quandoq; de quibuſdam dogmatibus cum Latinis diſſenſerunt,de ſacerdotio
tamen & ſacris ordinibus,deq; cæteris ſacramentis nunq̃ dubitarunt: Quinim-
mo ratum perpetuo ſanctiſſimũ apud ipſos ſacerdotium fuit, & in maiore for-
taſſis reuerentia,q̃ apud ipſos Latinos.Nunq̃ enim a temporibus Apoſtolorum,
cum tot & tantæ quęſtiones fuerint apud Chriſtianos de dogmatibus fidei, de
hoc fuit controuerſia,ſed cunctorum ſemper conſenſus, ſacerdotium ſacro ordi-
ne a profanis eſſe diſtinctum.Nec ab hac ſententia hæreticorũ ſectę, quorũcũq;
memoria maneat,diſſenſerunt:Quoniam appellati Aeriani etſi preſbyteros epi-
ſcopis æquarent:nec diſcrimen eſſe inter epiſcopum & minorem ſacerdotem cõ
tenderent,quod & Arrius primum fecit,non tamen profanos ſacerdotib9 æqua
bant:Quinimmo nec ipſe VVicleff,nec quiſq̃ Huſſitanorũ, quorũ tamen dog-
matibus Lutherus magnopere ſibi fauet, huc inſanię in dogmatibus excogitã
dis proceſſit.Si enim chriſtiani omnes ſacerdotes ſunt,& aliud nihil, q̃ figmen-
tum ſit ordo ille ſacer,ſolaq; fides aut baptiſma ſacerdotẽ facit, cum omnes ba-
ptizemur ,ſequitur omnes ſacerdotes effici,& mulieres non ſecus atq; viros.Quo
quid poteſt abſurdius excogitari?Præterea efficitur vt in nouiſſima cœna,qua
primum ſacramentum Euchariſtiæ inſtitutum eſt,Dominus Ieſus Apoſtolis ni-
hil contulerit poteſtatis,quod prius non habuerint,dicens,Hoc facite in meam
cõmemorationẽ,cum longe antea ipſi fideles eſſent,& baptizati: quinimmo &
munere apoſtolico inſigniti.Si quis autem dicat in inſtitutione ipſius ſacramen-
ti tributam eſſe poteſtatem conficiendi illud,quod antea non poterãt, etſi bapti
zati eſſent,cum illud prius non fuiſſet inſtitutum,ſed illis verbis abſq; alio,ordi
nis munere illam nudam poteſtatem indiſcrete omnibus Chriſtianis paſſim fu-
iſſe collatam verbis illis:Quotieſcunq; feceritis hoc:facite in meam commemo-
rationem.Si quis igitur hoc affirmet,pari ratione cogitur confiteri,cũctis abſq;
diſcrimine communem fuiſſe,& vulgo omnibus tributam facultatẽ.Quã dein-
ceps cum videlicet a mortuis reſurrexiſſet illis eiſdem.Apoſtolis,ſacratiſſima il
la afflatione contulit cum verborum adiectione:Accipite ſpiritum ſanctũ.Quo-
rum remiſeritis peccata &c.vt ſit conſentaneum dicere,facultatẽ remittendi pec
cata pariter communem eſſe omnibus Chriſtianis,non autem quorundam pro-
priam.Sed iſti qua ſunt impudentia,ne hoc quidem confiteri dubitabunt, cum
afferre non poſſint cur poſterius,q̃ prius magis ad diſcretos & certos homines
pertineat.At verborum Chriſti ſeruatoris ſenſus & vis ipſa, ac ſeries huius ſer-
monis tali ſententię omnino aduerſari percipit̃,modo diligẽter verba perpendã
tur.Si enim quilibet æquam haberet poteſtatem condonandi peccata,potius di
xiſſet,Accipite ſpiritum ſanctum ad remittẽda viciſſim peccata:q̃,Quorum re-
miſeritis remittentur eis,& quorum retinueritis retenta erunt.Qua verborum
ſerie declaraſſe conſtat diſcrimen eſſe inter eos,a quibus hoc tantum præſtari
debebat,& eos quibus erat præſtandũ:Iudiceſq; delectos & diſcretos eſſe a reis
qui nõ valent eſſe iudices,quaſi illis verbis dixiſſet:Vos,vos inquã,quos populi

mei inſtituo iudices, quos gregis mei volo eſſe paſtores: Accipite ſpiritum ſanctum. Cuius virtute valeatis illum iudicare, errata dimittendo aut retinẽdo, prout vobis expedire videbitur, ad eorum commodum & ſalutem. Nec enim decuit eam poteſtatem ſine diſcrimine omnibus tribui, quam non omnes exercere commode potuiſſent, decernentes quibus merito eſſent remittenda peccata, quibus ediuerſo imputanda & retinenda: Quod difficile eſt, & a paucis commode pręſtari poteſt. Non igitur illa facultas vulgo tribuenda, ſed certis ad munus illud peragendum idoneis. Rurſus & alio argumento, hoc idem confirmari poteſt. Quandocunq; enim per aliquod ſignum ſenſibile diuinitus aliquod cæleſte munus tribuitur, illis tantum tribuitur, in quos ſignum illud ceciderit, non autem cęteris etiam abſentibus, vt gratia baptiſmi confertur iis tantũmodo qui loti ſunt aqua: Sacramentum Euchariſtiæ conficitur ex eo tm̃ pane & vino, ſuper q̃ verba illa ſacratiſſima ꝓlata ſint. Poteſtas igit̃ illa pari modo dimittendi aut retinendi peccata, illis dũtaxat tradita eſſe intelligi debet, ſuper quos cecidit ſignũ ſenſibile illius tribuendæ. Cecidit autẽ in diſcipulos ſolummodo, dum inſufflauit dicens, Accipite ſpiritum ſanctum &c. Igitur diſcipuli tantũmodo illam poteſtatem acceperunt, & non pariter abſentes & omnes Chriſtiani. Ad hæc facultas tradendi ſpiritum ſanctum per impoſitionem manuum, non paſſim omnibꝰ Chriſtianis tributa fuit: ſed quibuſdã & certis. Quod plurimis teſtimoniis ſacrarum literarum eſt compertum. Conſentaneum eſt igitur certis & diſcretis perſonis facultatem dimittendi peccata vel retinendi conficiendiq; ineffabile ſacramẽtum diuini corporis & ſanguinis domini Ieſu eſſe tributam, & non vulgo omnibus, vt taceam ꝙ non decebat, tam ingens myſterium prophanari, tam viliter tractari vt ignobiliſſimus ac ineptiſſimus quiſq;, miniſter illius eſſe valeat. Abhorrent enim hæc nimis a communi ſenſu, rationi penitus repugnant. Quòd autem munus imponendi manus certis miniſtris fuerit commiſſum, teſtatur illud quod in Actis habetur. Quum audiuiſſent Apoſtoli qui erant Hieroſolymis Samariam recepiſſe verbũ dei, miſerunt ad eos Petrum & Ioannẽ &c. Qui cum inueniſſent eos tantũ baptizatos eſſe in nomine domini Ieſu, nondum autẽ accepiſſe ſpiritum ſanctum, imponebant manus ſuper illos, & accipiebant ſpiritum ſanctum. Et rurſus in eiſdem Actis, a Paulo hoc idem factitatum eſſe traditur, qui Epheſi .xii. viris iam baptizatis in nomine Ieſu, impoſuit manus, & acceperunt ſpiritum ſanctum. Et rurſus in eiſdem Actis, Simõ Magus in Samaria prędicationi Philippi diaconi crediddiſſe cum cęteris multis & baptizatus fuiſſe cõmemoratur. Quum autem vidiſſet a Petro & Ioanne per impoſitionem manuũ ſpiritum ſanctum tribui, obtuliſſe pecuniam eis, vt ſibi eam impertirẽtur poteſtatem, quam emere ab eis non ſtuduiſſet, ſi ipſe in baptiſmate illã accepiſſet. Quibus exemplis conſtat illam in baptiſmate non tribui, ſed certis miniſtris, Apoſtolis videlicet fuiſſe tributam: quod eſt propoſitum noſtrum. Non tamen id munus eãq; poteſtatẽ Apoſtolicę dignitati tributã fuiſſe declarat̃ ex hoc, ꝙ lõge antea ad Apoſtolatũ fuerãt aſſumpti, q̃ poteſtatẽ acciperent manus imponẽdi. Hãc enim liquet eos accepiſſe iam glorificato domino, poſteaq̃ iidem ſpiritum ſanctum acceperant, quem aliis impertiri non valuiſſent: niſi illius ipſi participes iam fuiſſent. Ac perinde conſtat ipſos ea poteſtate prædi tos fuiſſe potius

ex ordine epiſcopalis ſacerdotii:cum aliud in eis non poſſit aſſignari.Qua facul tate cum careret Philippus,eo ꝙ ſolum diaconus eſſet,vt Acta teſtantur,non po terat Samaritanis, quos ſacra vnda perfuderat,manus imponere,& ſpiritum ſan ctum dare,ob idq; Petrum & Ioannem miſſos eſſe conſtat: Atque his quidem teſtimoniis,apertiſſime conficitur,imponendi manus facultatem non eſſe vulgo permiſſam omnibus Chriſtianis,quinimmo nec diaconis quidem,ſed quibus or dine quodam potioribus:quos ſacerdotes maiores nominare liceat per hæreti cos,ſi concedere nolint alios ſacerdotes eſſe ſeiũctos a profanis.Ex hoc enim ſal tem efficitur quod ipſi cauillari non poſſunt,nõ omnes Chriſtianos pares fuiſſe inſtituto diuino in ſacris miniſtrandis,neq; recte ab iſtis concludi, quod quibuſ dam dictum eſt. Hoc, videlicet,facite in meam commemorationem, omnibus fuiſſe permiſſum,ac proinde nec ſacerdotes diuino inſtituto,aliquo ordine a cæ teris Chriſtianis eſſe ſeiunctos.

Impoſitionem autem manuum multiplicem fuiſſe, hinc planum efficitur,ꝙ G in Actis non ſemper vnius ſed duarum fit mentio:vnius,'qua confirmabatur & incrementum ſuſcipiebat gratia baptiſmatis,ſcilicet,qua ſpiritus virtute,confere bantur dona linguarum & prophetiæ:Alterius,qua conſentaneum eſt characte rem ſacerdotii fuiſſe collatum:De qua eſt in Actis,vbi narratur Antiochiæ, Pau lo & Barnabæ ſegregatis in opus,ad quod aſſumpſerat eos ſpiritus ſanctus, an teq̃ dimitterentur,manus fuiſſe impoſitas.Ait enim ſcriptura, Tunc ieiunantes & manus imponentes dimiſerant illos:Qua impoſitione,aliquam facultatem eis tributam fuiſſe credere par eſt , quam antea non habebant, opportunam vi delicet ad opus peragendum, ad quod a ſpiritu ſancto mittebãtur,quæ alia eſ ſe dici non poteſt,niſi quę ſacerdotibus vel epiſcopis peculiariter tribuitur niſi figmentum aliquod excogitetur:Quo myſterio,cum id fuerit peractum Antio chiæ,in cuius eccleſia non aderant Apoſtoli,vt Acta referunt,aperte declaratur non fuiſſe Apoſtolici muneris quatenus eſſet Apoſtolicũ,imponere manus. Sed potius ordinis ſacerdotii. Loquor autem de altero genere impoſitionis,quoniam de priori,quo linguarum donum tradebatur,iam ſuperius diſſeruimus.De quo genere poſteriore ſæpe Paulus meminit,ad Timotheum & Titum ſcribẽs: So licitus enim Timotheum admonet,caueat,ne temere cuiq̃ manus imponat.Ma nus(inquit)cito nemini impoſueris,nec communicaueris peccatis alienis:Quod ſuperuacaneum fuiſſet ſi illis nullum munus iniungeretur,nulla tribueretur fa cultas.De priore autem genere,ipſum non loqui manifeſtum eſt.In eo enim de lectus nullus requirebatur,quin promiſcue omnibus imponerentur manus, mo do crederent & baptizati eſſent in nomine domini Ieſu: Sed de altero, in quo par erat habere delectum.Quum inſtituerentur ſacerdotes,& proinde iudices re tinendi aut dimittendi peccata.De qua ſacerdotum & epiſcoporum inſtitutione, idem Paulus ad Titum Cretæ epiſcopum ſcribens, plurima præcepta tribuit, & multa q̃ diligentiſſime ſtatuit:De qua te etiam ſollicitus Mileti, vocatis ma ioribus natu eccleſiæ Epheſi,hæc verba protulit : Attendite vobis & vniuerſo gregi,in quo vos ſpiritus ſanctus poſuit epiſcopos regere eccleſiam Dei,quam acquiſiuit ſanguine ſuo: Quæ quidem non protuliſſet,ſi epiſcopalis ordo nihil eſſet aliud,quàm figmentum & tyrannis,ſi nullum eſſet ſacerdotium, vt hære

ticus iſte aſſeuerat:ſed indiſcrete quilibet profanus,quantum ad inſtitutum diui-num idem poſſet quod ſacerdos & epiſcopus:Atq; his argumentis manifeſte col ligitur,certis viris eſſe peculiarem facultatem diuino inſtituto tributã miniſtrã di ſacra,ipſoſq; tantum prętogatiua quadam inſtitutos eſſe miniſtros ad ea per-agenda.Prӕterea efficitur ſacramentum confirmationis , quod impoſitione ma-nuum epiſcoporum adminiſtratur,certum eſſe ac venerabile ſacramentũ: Quod tamen hęretici,ſicut ſacerdotium,euertere conantur.Sed licet ad hӕc vſq; tem-pora ſacerdotes ſine controuerſia ſacro ordine diſtinctos,a profanis habuerim9, Lutherum tamen non pudet chriſtianum populum ad Hӕreſiarchӕ primӕui Iereboam tam in ſcriptura deteſtati,ac ethnicorum & gentilium morem in ſacer dotibus inſtituendis reuocare,ſacerdotiumq; perfectӕ legis & gratiӕ vili9 red-dere ſacerdotio legis Moſaicӕ,in qua delecti ſacerdotes & miniſtri ſacrorum di uino decreto fuerant inſtituti:cum tamen eorum ſacerdotium typus tantũ eſſet & figura ſacerdotii legis euangelicӕ.Quod inſtitutũ Apoſtolus Paulus referẽs ad ſacerdotium nouӕ legis ait : Nemo aſſumat ſibi honorem : ſed ſit vocatus a Deo tanq̃ Aaron.Non fuiſſe autem ſublatum ſacerdotium lege euangelica(et-ſi illud legis Moſi fuerit abolitum) ſed tranſlatum idem Paulus his verbis ad Hebrӕos ſcribens,aperte declarat.Tranſlato enim ſacerdotio,neceſſe eſt vt etiã legis tranſlatio fiat.Q̃ ratum autem & honorificũ optimus & Maximus De9 voluerit eſſe ſacerdotium,declarauit ſeueriſſimo illo iudicio, quo tam atrociter eorum temeritatem vindicauit,qui auſi fuerant ſacerdotalis dignitatis ac offi-cii ſibi partem arrogare,aduerſuſq; inſtitutos ſacerdotes ſeditionem populi com mouere:Qui partim terrifico miraculo,dehiſcente terra,mox cum tabernaculis & omni ſubſtantia ſua ſunt abſorpti:Cӕteri demiſſo cӕlitus igne,quum auſi eſ-ſent thure libare coram omni populo conflagrauerunt.Nec in ſontes tantũ ſӕ-uit ira Dei,ſed etiam in eos eſt peruagata , qui interitum illorum deplorabant, & iniuſte Moſen & Aaron accuſabant:edita ſtrage ſeptingentorum & quatuor-decim millium(vt liber numerorum teſtatur)confirmatumq; deinde ſacerdo-tium eſt portento illo mirabili virgę Aaron non ſolum germinantis , ſed etiam amigdalas parturientis.Quod rurſus & alio prodigio,multis poſt ſeculis con-firmatum eſt,Ozia Rege Iuda munus ſacerdotale vſurpante,qui quum templũ ingreſſus,incẽſo adolere auſus eſſet reclamantibus ſacerdotibus id non eſſe of ficii ipſius,ſtatim eſt lepra correptus:qua,donec vixit,laborauit:& qui Rex ſacer dotium vſurpare voluit,munus Regium amiſit . Nec illud prӕtermittendũ eſt magnӕ ſeueritatis exemplum,quod in Ozia geſtum eſt , quum manum ad Ar-cã ſuſtentandã admouiſſet,quӕ inclinare videbatur cum id ipſi non liceret , eo q; ſacerdotio nõ fungeretur.Percuſſus eſt enim a domino ob temeritatem ſuam & ſtatim iuxta Arcam extinctus , vt liber regum teſtatur. Sed mihi non eſt p̃ poſitũ,integra diſputatione,execrãda furioſi Martini placita refutare,& ſi obiter quӕdã attigerimus.Illa enim a compluribus prӕclariſſimis viris copioſiſſime cõfutata,& egregie redarguta ſunt.At nũc eos accuſo,qui etſi ſacerdotes agno ſcant a profanis diſcretos,eos tamen inuidia mirabili conſectantur.

H Tria enim,mea quidem ſententia , hominũ genera affectibus prauis permo ta,nomina dedere Martino,vt ii cõnumerent̃,qui ruditate aut ſtoliditate quadã

quaſi attoniti nouitate rei & blandis verbis,pietatis videlicet ſpeciem præferen tibus allecti,cõcidere,vel deprauatos mores clericorũ peroſi,primum zelo quo dam,ſed qui non erat ſecundum ſcientiam,permoti ſunt.Quibus non incommo de diceretur,quod Paulus ad Galathas ſcripſit,O ſimplices & inſenſati Germa ni,qui tam bene currebatis:Quis vos faſcinauit veritati non obedire? Perſuaſio hæc non ex eo eſt,qui vos vocauit ad vitam.Modicum fermentum totam maſ ſam corrupit:Qui autem conturbauit vos,portabit iudicium. De his igitur non loquor,qui leuitate ſunt ſeducti, ſed de illis qui odio, liuore aut cupiditate,vl tioniſve deſiderio aut impietate quadam permoti ſunt.Quorum primum genus eſt illorum veſtratium qui ſtudium eloquentiæ,ſtudio ſapientiæ præferunt. De quo multa ſupra diximus,propter bellũ quod vigebat inter ipſos & theologos. Alterum eſt,qui ſuapte natura oſores ſunt ſacerdotum,vel genuina quadam im pietate,qua diuina cuncta negligunt,& homines religioni ꝓpoſitos, ſacrorũq; miniſtros faſtidiũt:quiferre nõ poſſunt,eos fortunis abundare,honoribus fungi, authoritate pollere,libertate eccleſiaſtica perfrui.Quibus auget inuidiã diſparili tas vitę,morũ diſcrimen,ſtudiorũ diuerſitas:Vt eñ harũ reũ ſimilitudine animi conciliãtur,ita diſſimilitudine ſeiungũtur.His de cauſis plurimi a ſacerdotibus tã auerſi ſunt,quaſi neſciant ſacerdotes humanę ſortis eſſe participes:tantũq; eſt atrox diſſidium,vt multis videatur quicquid ſacerdotibus commodorum digni tatiſve tributum ſit,id ſibiipſis eſſe detractum:tantoq; obcęcantur liuore, vt co gitare non valeant,hoc rationem dictare,& hoc apud omneis gentes & natio nes etiam barbaras tam eſſe commune,vt lege quadam naturę inſtitutum eſſe videatur,quod etiam omnibus ſeculis ſeruatum eſt:vt homines videlicet, qui ſa cris præeſſent ipſaq; adminiſtrarent,colerentur a cæteris,commodiſq; dignita te,& honoribus ampliſſimis honeſtarentur.Antiquiſſimus enim ſacerdos Mel chiſedech Dei altiſſimi ante traditam legem,idem autem & Rex Salem: Apud Aegyptios Reges erant ſacerdotes:Apud Hebręos primo inſtituto idem ſacer dos & iudex populi,penes quę ſumma rerum eſſet.Sacerdotes enim erãt Moſes & Aaron,vt Pſalmographus teſtatur:& Samuel inter eos qui inuocant nomen eius &c.Nam ab horum tempore,vt plurimum ad Heli ſummi ſacerdotis,& Samuelis miniſtri eius ętatẽ,ſumma rerũ & iudicia ad ſacerdotẽ deferebantur: Quinimmo populo Iſrael declarauit dominus,quantũ indignaretur,ꝙ Regẽ pe terent,vtq; ſacerdoti ſumma poteſtas ſublata, alteri mãdaretur reſpõſo Samue li tradito his verbis,Audi vocẽ populi,nõ te abiecerunt ſed me,ne regnem ſuper eos.Expreſſioribus eñ verbis explicare nõ potuiſſet,ſacerdote rebus moderante Deum per ipſum vti per miniſtrũ propriũ in populo regnare.Et qui detrectant ſacerdotis principatũ,hos imperiũ dñi detrectare.Quę poteſtas tẽpore Regũ in termiſſa ab ipſis Hebręis ſacerdotio reſtituta eſt tẽpore Matathiæ ſacerdotis & Maccabęorũ principũ quę demum ſublata ipſis fuit a Romanis accedente tem pore tranſlationis ſacerdotii,& aduentus illius magni ſacerdotis ęterni,ſecundũ ordinem Melchiſedech:tamen poſt etiam ſuſceptos Reges,ſemper fuit ſacerdo tibus pręcipuus locus.Apud Romanos ſacerdotii maximam dignitatem fuiſſe declarat ingens contentio ab initio ſummorum virorũ,qui in collegiũ Aruſpi cum Põtificumve peterẽt cooptari,in quo tantũ honoris & auctoritatis ſitũ eſſe

putarunt, vt nemo princeps Imperatorue ſibi ſatis tutus eſſe, ſatiſve poteſtatis habere videretur, niſi Pont. Maxi. creatus fuiſſet. Quod etiam ipſorum elogia marmoribus inſculpta teſtantur. Nulla enim gens tam inhumana fuit, tam barbara (modo religionis vllius particeps eſſet, & numẽ aliquod, cuius nutu cętera adminiſtrarentur, agnoſceret) quæ ſacerdotibus ſuis primos honores nõ habuerit, & dignioribꝰ illud munꝰ nõ triberit. Quãobrẽ & priſci moris fuit, vt primogeniti ſacerdotio fungerẽt: & Principes dicerẽt ſacerdotes, teſte Hieronymo. Ac ne plura exẽpla repetã, penes Gallorũ ſacerdotes, q Druidę nũcupabãt, iudicia erãt, leges, cõuentꝰ publici, aĩaduerſiones, poteſtas om̃is, ſumma Reip. Apud Germanos maiores veſtros tãta erat ſacerdotũ authoritas, vt animaduertẽdi, vinciẽdi, verberandi ius, quod Regibus ac ducibus etiam in bello negatum erat, ipſis ſolis eſſet permiſſum, idq; non quaſi Regis aut ducis iuſſu, ſed velut Deo imperante. Vnde igitur nõnullis Chriſtianis tantus extitit contemptus ſacerdotũ? Tam ſæuum odium? Quaſi ſacerdotes non homines, ſed peſtes & erynnies ſint: ex hominibus tamen aſſumuntur ſacerdotes, pro hominibus conſtituũtur, in his quę pertinent ad Dei cultũ, vt offerãt ſacrificia pro populis, & eis ſacra miniſtrent. Iã vero ſacerdotũ ſenſus cur iſti tanta inuidia proſequũtur? cum nõ a mortuis, quibus illi iuſta perſoluunt, nõ a ſublimibus ſpiritibus, quibus ipſi ſupplicant, ſed a viuẽtibus hominibus eiſdemq; profanis pars ipſorum amplior abſumatur. Ferũt profani ęquo animo cuiuſuis generis, cuiuſuis ordinis homines ab inferioribus dignitate, ſtudio diuitiis honoribuſq; ſuperari: Fert ciuis ruſticum ditiorem ſe, nobilis ciuem, Princeps mercatorem, ſacerdotum facultates a malignis non ferentur? Quæ profecto minime inuidia dignæ ſunt, ſi cum laicorum facultatibus conferantur, modo ratio ordinum & dignitatum habeatur. Faceſſat igitur tam turpis inuidia in ſacerdotes, cum eos profani, potentia, diuitiis, honoribus lõge excedãt: patiaturq; ſacratos homines, & diuino cultui mancipatos, q̃ plurimis & maximis commodis vitæ priuatos. Quibus ipſi profani perfruuntur, bonis eccleſiarum perfrui. Nam etſi liberius quidam illis vtantur quod complures non iniuria reprehendunt, optanda quidem eſt vitiorum correctio: ſed non tam vehementer excandeſcendum, iis præſertim ad quos non pertinet huiuſmodi caſtigatio: ſed eo animo ferendum, quo ne perturbetur Reſpublica plurimorum principum toleramus tyrannidem, iucidum iniuſtitiam, nobilium inſolentiam, militum rapacitatem, mercatorum auaritiam, artificum fraudes, colonorum negligentiam: ad ſummam cum omnium hominum cuiuſcunq; generis, cuiuſcunq; ordinis ſint, vitia, memores humanæ imbecillitatis toleremus: cur ſacerdotum errata ferre non poſſumus? Quorum ſi quidam ſint diſſoluti, & tali munere multum indigni: ſunt tamen alii perhoneſti, & in optimis viris numerandi, complures autem mediocres. Sed Deus immortalis, quid ad literatores iſtos, aut alios ſycophantas pertinet caſtigare ſacerdotes? aut cur tam moroſi ſunt in horum erratis indagandis, tam curioſi in ipſorum vita perſcrutanda? An tali obtrectatione nõ declarãt ſe inuidia ferri pręcipites: & idcirco ſacerdotes odiſſe, q pares illis dignitate atq; opibus eſſe non valeant? Et cum ipſi turpiſſimi ſint, & elephantum (vt eſt in euangelio) deglutiant, Sacerdotes tamen accuſant q culices non excolant. Magnæ profecto ſuperbię ſi non etiam argumentum

impietatis eſt,illis publice detrahere,& eorum audere iudicem agere,apud quos reus exiſtas. Sed nihil faciunt iſti præter morem hæreticorum, quorum (vt Hieronymus teſtatur) proprium eſt deſpicere eccleſiaſticos, & in eorum ruina gaudere. Neq; vero fuerit quod quiſq̃ ſuſpicetur, me in ſacerdotum gratiam talia commemorare,cum mihi laico nihil ſit cum ſacerdotibus commune: ſed veritatem meditatur guttur meum,& labia mea impios deteſtantur.

Sed dicent fortaſſe iſti hæretici,ſe hoc potiſſimum in ſacerdotibus criminari, quod opes poſſideant,cum inſtituto Chriſti illas aſpernari & paupertatem ſectari debeant: Quibus reſpondere in promptu eſt, Dominum Ieſum ſacerdotibus nunq̃ diuitias interdixiſſe,& ſi ipſe verbo & exemplo paupertatem probauerit, ac inopem vitam cum Apoſtolis & diſcipulis duxerit,vt vndiq; omnia eius myſteria conſentirent. Venit enim ſapientiſſimus cælorum ac terræ opifex, potentiſſimus cæleſtium exercituum Rex, humanum genus captiuitate Sathanæ liberaturus, non cultu regio ornatus, non poteſtate terribilis, non rerum copia ſplendidus,non maieſtate veredus, ſed ſemetipſum exinaniuit,formam ſerui accipiens,virtute diuinus, at ſpecie humillimus: Infirma quæq; deligens, vt fortia proſterneret. Venit non in humanæ ſapientiæ perſuaſibilibus verbis, ſed in oſtenſione ſpiritus & virtutis, vt ſapientiam terrenam perderet, prudentiam reprobaret,comprehendens ſapientes in eorum aſtutia. Non venit in potentia humanæ robore,ſed in debilitate: Principem mundi profligaturus non in deaurato curru,ſed in eculeo crucis ipſe triumphaturus. Decuit igitur Chriſtum Ieſum,ac eius diſcipulos ante adeptum triumphum, pauperem vitam ducere. Decuit etiam Apoſtolos quum euangelium prædicarent, ac rempublicam Chriſtianam vndiq; propagarent eiſdem inſtitutis vitæ incedere, vt & quum adhuc bellum vigeret, eiſdem telis pugnare: vt paupertate diuitias, patientia poteſtatem, humilitate ſuperbiam, imbecillitate authoritatem deuincerent, ſimplicitate prudentiam humanam confunderent, vi deniq; ſpiritus, vniuerſam facultatem & gloriam terrenam perderent. Congruebat præterea ipſos paupertatem ſectari, quum regna cælorum petenda eſſe prædicarent: vt viribus contrariis iis quibus innitebatur qui principatum huius mundi tyrannice occupauerat,illum proſternerent,& contraria contrariis debellarent,vt etiam tum verbo tum exemplo homines ab his rebus, quibus plus æquo ſtudebant, auocarent: Declarantes ex his terrenis caducisq; rebus, felicitatem non eſſe petendam, ſed ex cæleſtibus, illucq; anhelandum eſſe. His igitur de cauſis paupertas probata eſt a Chriſto Ieſu, & ab Apoſtolis: Sed ita approbata, vt tamen vſus diuitiarum non fuerit interdictus. Quod ſi pertinacius vrgeas ad apicem tendentibus prohibitas fuiſſe opes,Chriſto dicente, Si vis perfectus eſſe, vende quæ habes & ſequere me &c. Et rurſum, Difficile eſt diuitem intrare in regnum cęlorum: & illud quod magis vrgere videtur, Niſi quis renunciauerit omnibus quæ poſſidet, non poteſt meus eſſe diſcipulus. Reſpondebo,conſilium illud non tam commune eſſe nec tam late patere,vt omnes vias adipiſcendę perfectionis complectatur, ſed illam quam exprimit,vnam earum eſſe declarare: quę tamen nec in vniuerſum omnibus conuenit, nec cuilibet ſtatui eſt accomodata,nec omni tempori congruit,niſi ſecundum ſpiritum,nõ aũt ſi ſecundũ

literam ſenſus verborum conſilii accipiatur niſi quãtum ad effectum & cupiditatem. Nec mirum hoc cuipiam videri debet, non enim omnia quæ a domino Ieſu fuere probata aut inſtituta perpetuo ſeruanda fuerunt, ſed quædam ad deſtinatum tempus, quędã autem perpetuo. Miſit enim dominus diſcipulos ad prędicandum ſine ſacculo, pera, zona, ſine calceamentis: non tamen voluit perpetuo his rebus, ipſos eſſe priuatos, ſandalia enim demum habuerũt, & loculos: ſed cõgruebat, vt ad eam rem peragendam, ad quam tunc mittebantur, ſic incederent: Qua peracta non opus erat idem ſeruare. Tempora enim diuerſa negociaq́ꝫ, varia expetunt inſtituta. Cum igitur Ieſus Chriſtus pauperculam duceret vitam, conſentaneum erat eo tempore, vt qui ad eius doctrinam accedebãt, ad cacumen tendentes, ſe diuitiis abdicarent, vt diſcipuli magiſtro ſimiles eſſent. Nec tamen omnes diſcipuli tunc fortunis omnibus renunciarunt. Diſcipulus enim fuit Lazarus: Ioſeph ab Arimathia nobilis Decurio, & idem diues: Nicodemus quoq́ꝫ & multi alii, de quibus non legitur ꝙ abiecerint diuitias, quinimmo, ꝙ de ſuis fortunis, Domino miniſtrabant: Vt is qui cœnaculum ad nouiſſimam cœnam cõmodauit. Et Petrus in Actis, non de retento agri precio, ſed de fraudulento mendacio, Ananiam increpauit dicẽs, Nonne manens tibi manebat, & venundatum in tua erat poteſtate? Quare mentitus es ſpiritui ſancto? Illud igitur, Niſi quis renunciauerit &c. non de vniuerſis diſcipulis intelligendum eſt, ſed de iis duntaxat qui familiarius pauperem dominum tunc eſſent ſecuturi: & pręcipue de Apoſtolis: q̃uis illud ad ſacerdotes proprie referri non poſſit, neque ad bona eccleſiarum, quorum ipſi non domini ſunt ſed adminiſtratores. Propagata vero religione Chriſtiana & ſpiritu de carne iam triumphante, nõ amplius oportuit, immo forte nec decuit quidem, vt in eiſdem inſtitutis paupertatis perſiſterent omnes qui ad faſtigium contenderent: ſed vt caro ſpiritui ſeruiret, ancilarentur opes pauperibus, famularetur poteſtas terrena humilibus: Non enim omnia, quę ad exactum & ſummũ pertinent, omni ordini, omni ſtatui, conuenire poſſunt: quinimmo plurima ſunt quæ inter ſe pugnant. Nam prędicare euangelium ad perfectionem pertinet: Colere deſerta, & Anachoritarum vitam ducere, more ſanctorum patrũ, ſummæ virtutis & perfectionis eſt: non tamen vtrunq́ꝫ ſimul perfici poteſt. Inopibus ſubuenire, hoſpitalem eſſe, hominis eſt ad perfectionem tendentis. Inopem eſſe propter Chriſtum ad perfectionem ſpectat: inops tamen elargiri neceſſaria egenis non valet. Q̃uis igitur paupertas ad perfectionem pertineat, ordini tamen ſacerdotum in vniuerſum, hoc præſertim tempore, non cõuenit, compluribus de cauſis. Abiectis enim fortunis, nec ſacerdotii maieſtatẽ, aut decorẽ tueri poſſent, nec multa pręſtare, quæ ipſorum exigit officium: q̃q̃ illud ſacerdotes ſemꝑ meminiſſe debẽt, ſe ſacerdotiorum cenſus miniſtros eſſe, nõ dominos, petiturumq́ꝫ ab ipſis Dominum Ieſum diſpenſationis rationem, etſi vti ac frui liceat ipſis bonis eccleſiaſticis pro dignitate & conditione cuiuſq́ꝫ, quum ſit dignus mercenarius mercede ſua: ac ſcriptũ ſit, Nõ alligabis os boui triturãti. Et voluerit Chriſtus, teſte Apoſtolo, vt q ſeminat ſpiritualia, metat tẽporalia: & qui miniſtrat altari, ex altari alatur. Placuit igitur ſapientiſſimo Monarchæ Chriſto eccleſiam ſuam affluere diuitiis, pollere poteſtate iam conſtituta Repub. vt ſe omnium verum Regem declararet, cæleſtium pariter ac terreſtrium, omnemq́ꝫ

poteſtatem ſibi tributam eſſe doceret non ſolum in cęlo, ſed etiam in terris, vt habeat facultates eccleſia,quibus valeat debellare ſuperbos,contumaces cohercere,in officio continere audaces,benemeritos præmiis afficere,inopibus ſubuenire,oppreſſos ab iniuria vindicare:ſolennia ſacrificia,& cętera id genus plurima quæ a ſacerdotibus ſuppeditante facultate peraguntur,cum decore & dignitate facere.Qua re inſtituta,præterea declaratum eſt,vtrunq; genus hominũ, in quos vniuerſa natura diſtribuitur,egenorum videlicet ac diuitum æque ad felicitatis apicem pertingere poſſe,nec virtuti diuitias,niſi quis circa illas nimis ſit ſolicitus,obeſſe.quod peccatum quia multum in diuites cadit,idcirco difficile eſſe dixit ſeruator illos ad cæleſtia regna penetrare,nec viciſſim paupertatem illi eſſe impedimeno,dummodo vnuſquiſq; rebus his diuerſis,opportune ac diuerſimode vtatur. Hac igitur de cauſa exiſtimandum eſt,diuino conſilio vtrunq; ſtatum in eccleſia conſtitutum eſſe: vnum paupertate florentem,alterum opibus proficiẽtem, quaſi parata materia exercendæ virtutis.Sunt enim in eccleſia plurimi eximie paupertatem colentes,illamq; verbo & opere,tum priuatim tum publice,pſitentes. Inter quos primas partes obtinere ſacrum ordinem minorum certum eſt. Sũt & alii fortunas in commune poſſidentes,priuatim pauperrimi,& communibus vtentes parciſſime.Sunt & ſacerdotes eccleſias adminiſtrantes locupletes, poteſtateq; & opibus affluentes,& vterq; ſtatus ab eccleſia ſic retinetur atq; ſeruatur,vt alter alterum non impediat,ſed mutuo adiumento ſit. At de his ſatis multa ſuperq; diximus,& fortaſſe non neceſſaria. Conſtat enim improbos iſtos calumniatores non tam improbare opes eccleſiaſticas,q̃ dolere ꝙ ipſi participes illarum eſſe non valeant.Itaq; magis ſacerdotibus opulentis infenſi ſunt, q̃ ipſis opibus,quas diripiendi omnes occaſiones & quærunt & arripiunt.

Pari autem furore,hoc vtrunq; genus hominum ſautio animo,hęretico Martino fauentium,feruntur ante omnia in Pont.Maximi dignitatem & Apoſtolicæ ſedis authoritatem.Sed de altero genere cui ſunt odio ſacerdotes, non eſt quod magnopere demiremur: Quibus enim vniuerſum genus eſt odio, ii conſentaneum eſt,vt ſacerdotum Principem maxime oderint & inſectentur. Sed primum genus,literatorum dico,hoc eſt in maiore culpa,ꝙ cum odium ipſorum in ſacerdotes ortum maxime fuerit ex diſſidio eorum cum quibuſdam theologis,tãtum virus conceperint,in Pontificiam maieſtatem,vt omnes vires contẽderint,omnes machinas adhibuerint,ad eam prorſus euertendam:Cum tamen Apoſtolica ſedes bonis literis,ipſarumq; ſtudioſis nunq̃ infeſta fuerit: Quinimmo bonis artibus perpetuo fauerit,earumq; profeſſores, honoribus & commodis ſemper affecerit.Plures enim in Romana aula ex eruditorum cœtu ad maiora euehuntur,q̃ in vniuerſo orbe.Romæ,Bononię,Peruſii,academiæ celeberrimę ſunt cõſtitutæ. In quibus profeſſores doctiſſimi omnium linguarum, cunctarum diſciplinarũ, publice docent,ſalariis ampliſſimis conducti ſanctę ſedis Apoſtolicę ſumptu,& beneficio.Romę vero aluntur fouẽturq; ingenia,& optimę artes magno habentur in precio.Vnde igitur tam inexplebile iſtorum odium in Romanam vrbem, in hanc principem ſedem extitit?Qui cum nulla iniuria,nullo incommodo,a Põtifice Maximo,quem epiſcopum Romanum,vt ſcilicet minuant eius authoritatem appellant,affecti fuerint,nec ab hac aula Romana quicq̃ ſe indignum paſſi

ſint,vt Tertuliano contigit:Quem ſcribit Hieronymus, inuidia & contumeliis clericorũ eccleſię Romanæ,ad Montani dogma delapſum fuiſſe.Quomodo factum odiumq; ſuum excuſabunt,quin ab inuidia & improbitate fuerit profectũ in hanc ſacroſanctam ſedem,quæ erga omnes nationes,erga omnes gentes,ſemper benigna beneficaq; fuit:nemini nocens,commodis omnium ſtudens, ſalutis omnium ſolicita,& omni generi literarum perpetuo fauens.Sed iſti cum priuatas iniurias expoſtulare non valeant,fingunt ſe publica cauſa commoueri.Quaſi æquo animo Ro.epiſcopum tyrannice ſibi hanc ſummam comparaſſe poteſtatem ferre nequeant.Itaq; detegendam eſſe veritatem & cętera quæ in hanc ſentẽtiam per ſummam calumniam iactant.Sed hęc miſſa faciamus. Neq; enim mihi propoſitum eſt verbis Pontificis Maximi ſummam poteſtatem aſſerere, comprobatã tot ſacrarũ literarũ teſtimoniis,tot argumentis efficaciſſimis doctiſſimorũ virorum tot ſanctiſſimoꝝ & eruditiſſimorũ patrũ ſententiis,tã cõmuni cõſenſu orthodoxorũ omniũ,tam vetuſta cõſuetudine Chriſtiani populi,vt nemo ſanꝰ,nemo in religione bene inſtitutus,nemo niſi cui mala mens maluſq; animus ſit, de hoc quicq̃ poſſit dubitare.De qua re quoties diſceptatum eſt,toties definita quęſtio,& oppugnantiũ exprobrata ſententia,& decretis publicis dãnata,cũq; hæreticis ſuis authoribus ſepulta,vt ſtultum ſit ipſam reuocare,vt de ipſa rurſus diſſeratur,etſi Lutherani cunctis viribus contendant eandẽ a putridis cadaueribus vetuſtiorum hęreticorum excitare.ſunt enim hyenis ſimiles ſucco corporũ mortuorum e ſepulcris effoſſorum viuentibus:dicẽtes omnes epiſcopos pares eſſe facultate:cum tamẽ ipſos paulo poſt priuent omni authoritate,vt ſunt in ſuis placitis inconſtantiſſimi,ſummumq; ſacerdotium meram eſſe tyrannidem dicant. At ii quicunque ſummi Pont. maieſtatem impugnare contenderunt, tam male habiti ſunt ab his clariſſimis viris , qui cauſam hanc indignatione potius defendendam ſuſceperunt,q̃ ꝙ ipſa defenſionem deſideraret,vt eſſet,ſi quid cordis haberent,cur non ſolum eos temerarii cœpti pœniteret,ſed prę pudore,ad ſepulcrorum tenebricoſiſſimas latebras e quibus hęc impia dogmata eruerãt,refugerẽt. At impudentia erubeſcere neſcit,nec pertinacia contendere vnq̃ ceſſat,Qꝫq̃ iſtos operęprecium eſſet interrogare,qua ratione fulti,quo teſtimonio ſacrarum literarum muniti contendant,ſummum ſacerdotium e populo Chriſtiano tollere,velintq; verum Iſraeliticum populum,Iudeorũ plebe,hac conditione in re tam opportuna,tam neceſſaria ad rempub.bene gerendam eſſe deteriorem.Nuſq̃ eñ Ieſus Chriſtus in euangelio,nuſq̃ Apoſtoli hoc ſanxerunt:nihil vnq̃ aduerſus ſummum ſacerdotium protulerunt,nunq̃ illius amplitudinem minuerunt. Quinimmo vt ſupra meminimus,illud maxime reueriti ſunt.Cum igitur diuina lege etſi priſca ſummum ſacerdotium inſtitutum ſit,nouaq; non fuerit improbatum, etſi ea expreſſe ſancitũ eſſe non cõſtaret,& certe illius imitatione vel exemplo a populo Chriſtiano videretur eſſe conſtituendum.præſertim ſi comperiatur eaſdem rationes illius conſtituendi Chriſtiano eſſe quę Iudæis fuerint: quarum non minima cenſenda eſt quæ in Deuteronomio habetur,vt conſtitueretur iudex qui valeret definire,quę in controuerſiam veniſſent, & quorum magis ambiguum & difficilius eſſet iudicium,cuius ſententia tam rata eſſet,vt ab ea prouocari non liceret:& alię q̃plurimæ. Præterea vt recte ſit reſpublica conſtituta, ſitq; in ea

ordo congruus & nulla confuſio. Cum igitur tam conſentaneum rationi ſit, vt ſi non eſſet ſancitum, tamen ſanciri debuiſſet, quanto magis retinendum, cum iam tot ſeculis, vt a Chriſto Seruatore inſtitutum publico conſenſu fuerit receptum? Quod ſi nec veteris legis exemplo, nec nouæ decreto inſtitutum fuiſſet, conſtituendum tamen foret a Chriſtianis, vel ſolo rationis naturalis iudicio, ne populus Chriſtianus acephalus maneret, careretve ſummo magiſtratu, in rebus quæ ad religionem pertinerent. Veteres enim Romani, & ſi veræ religionis cultus eis non fuerit reuelatus, ſapientiſſimi tamen viri quum optimis legibus Rempublicam fundarent, hoc vel in primis ratione ducti naturali cauiſſe videntur, vt omnis cuiuſq; ordinis multitudo ad vnitatem redigeretur: Ita cum collegiũ ſacerdotũ & Pontificũ haberẽt, vnũ eſſe voluerũt cũctis ꝑpoſitũ q̃ maximũ gereret põtificatũ & pręcipuũ inter Põtifices locũ obtineret: Lutherꝰ aũt aduerſus rationis iudiciũ, aduerſus exẽplũ antiquę legis, aduerſus decreta patrũ, cõſenſum publicũ omnium catholicorũ, cõſuetudinem vetuſtiſſimam populi Chriſtiani, inſtitutum Ieſu Chriſti, Chriſtianum populum obtruncat expoliatq; capite, & omnem eccleſiaſticam hierarchiam, dum inde ſcelerum ſuorum iudicium pœnamq; timet, ſubertit. Cum tamen apertiſſime conſtet, non ſolũ populi Chriſtiani conſenſu, aut veteris legis exemplo, ſed & filii viuentis Dei decreto ſummum ſacerdotiũ fuiſſe inſtitutũ. Primũ quia ipſe ſacerdos maximꝰ fuit, iuxta illđ. Tu es ſacerdos in ęternũ ſecundum ordinem Melchiſedech. Quod & Paulus ad Hebręos ſcribens confirmat fere tota epiſtola, Primum quippe ait. Dominus Ieſus ſecundum ordinem Melchiſedech Pontifex factus in æternum: Et rurſus, Talis enim decebat, vt nobis eſſet Pontifex & deinde: Talem habemus Pontificem, qui cum ſedeat in dextera ſedis magnitudinis in cælis &c. Et iterũ. Chriſtus autem aſſiſtens Pontifex futurorum bonorum peramplius & perfectius &c. Probátque ipſe idem Apoſtolus longo ſermone, eadem epiſtola, hunc ipſius Pontificatum longe maiorem & ſublimiorem eſſe pontificatu Moſis vel Aaron. Ex his igitur cum efficiatur ipſum Pont. Maximum fuiſſe conſtitutum, eccleſiamq; eum habuiſſe in terris Pontificem, conuincitur, quòd & terras relinquens, cęlos inhabitaturus, alium ſubſtituerit in terris, qui pontificia munera, loco illius, in eccleſia perageret. Quemadmodum enim Apoſtolis & diſcipulis præſules ſucceſſere & ſacerdotes, ita cõueniebat, etſi Chriſtus immortalitate donatus ſacerdotii quoq; perpetuitatem fuerit conſecutus, vt aliquem ſibi in terris ſubſtitueret, qui illius vices perageret, ne eccleſia priuata capite in terris adminiſtrante degeret: cum ille in cæleſtibus ſacerdotium exerceret, vt ait Paulus. Non enim in manufacta ſancta introiit Chriſtus exemplaria verorum: ſed in ipſum cælum, vbi eccleſia militans non eſt conſtituta. Quæ proprio & terreno miniſtro indiget, Hunc autem fuiſſe inſtitutum Petrum ſacræ literæ atteſtantur, plurimiſque teſtimoniis, eum ſibi ſubrogaſſe dominum apertiſſime demonſtratur: vt ipſi antea fuerat pollicitus, quum poſt illam ſynceram & ſanctam confeſſionem, ipſum videlicet eſſe filium Dei viui, Simonem voluit Petrum cognominari dicens, Beatus es Simon Bariona &c: Tu es Petrus & ſuper hanc petram ędificabo eccleſiam meam, & portę inferi non præualebũt aduerſus eam, & tibi dabo claues regni cęlorum: tibi dicens, nõ autẽ cæteris, quia illi primo & plena cũ

poteſtate erat daturus, cæteris non eodem modo, Et quodcunq; ligaueris ſuper terram &c. Quod promiſſum adimpleuit imminente ſuo diſceſſu. Poſteaq̄ a mortuis reuixit, poſt interrogationem, an ſe diligeret magis q̄ cæteri, hanc curam & poteſtatem contulit ter verbis repetitis coram cæteris Apoſtolis inquiens, Paſce tu Petre agnos meos, Paſce Petre agnos meos, Paſce Petre oues meas. Quibus verbis tam expreſſis ipſum proprii gregis paſtorem inſtituit, vt æque paucis ſignificantius explicare non potuiſſe videatur. Cum ſolius paſtoris officium ſit gregem paſcere ac regere, quaſi diceret: Cum me diligas plus q̄ cæteri, ſuſcipe amore mei hoc onus, munuſq; ac ſolicitudinem quam tibi impono; gregem meum, qui tanto mihi conſtitit, paſcendi, quem tam ardenter amaui, vt eius cauſa ſanguinem profuderim, meam animam perdiderim. Fidei ergo tuæ, amori tuo erga me præcipuo illum committo. Doces enim tua reſponſione mei gratia; te illius ſingularem curam habiturum.

Hæc igitur, duobus his verbis ſignificantiſſimis, Paſce oues meas expreſſit, quæ ſacri doctores, tum Græci, tum Latini perpendentes, omnes reſtantur cõſentientibus ſententiis: Petrum verbis illis, Apoſtolorum principem, ſummumq; preſulem fuiſſe conſtitutum, cum ad illud munus obeundum longe antea deſignatus fuiſſet, & quaſi preparatus, vt magis idoneus & aptior eſſet, quemadmodum plurima erga ipſum a domino Ieſu facta dictaq;, manifeſtiſſime declarant. Primum quia dominus lintrem Petri cõſcendere dignatus eſt: & Petrũ quaſi nauclerum iuſſit altum petere, rete laxare. Quod ille nihil moratus aut hæſitans, in nomine eius executus eſt, iecitq; rete, quod oppletum magnis piſcibus, retraxit. Quo miraculo ſtupefactus, agnoſcens diuinam virtutem, & ſuam viciſſim humilitatem ipſi ſupplicauit vt recederet: Nam ſuam cimbam indignam eſſe tanto conſcenſore. Quo facto dictoq; meruit, vt ei Chriſtus polliceretur facturum ſe eũ eſſe hominum piſcatorem. Quę ſi quis ſingula perpendat, declarabãt ipſum eſſe clauo nauigii Chriſti præficiendum, & eiuſdem retis iaciendi pręcipuũ miniſtrũ, piſcationiſq; prępoſitum fore. Deinde Petrus quaſi primogenitus diſcipulorum primus vocatus eſt a domino, primuſq; cum Andrea fratre, relictis nauibus & cæteris rebus ſecutus eſt dominum: Tamen quia Petro cui nomen erat Simoni, antea q̄ vocaretur ad apoſtolatum, quum primũ vidiſſet eum dominus deductum ab Andrea fratre, prædictum eſt fore, vt vocaretur Cephas, Syriace, hoc eſt, Petrus. Poſt eius vero confeſſionem, Ieſum Chriſtum videlicet eſſe filium Dei viui, ipſum cognomen eſt inditum: & quid ſignificaret interpretatum, promiſſaeq; claues Regni cælorum. Petrus multis diſcipulorum domini ab eo deficientibus, & abeuntibus, dicente domino ad Duodecim Apoſtolos: Nunquid & ipſi abire vellent? Solus reſpondit: Domine ad quem ibimus? Verba vitę æternæ habes, & nos credimus & nos cognouimus, quia tu es Chriſtus filius Dei. Ad hæc Petrus ſemper ordine primus eſt, quum in euangelio Apoſtolorum nomina recenſentur. Ad Petrum magna ex parte ſermo domini dirigebatur. Petrus prim9 rogabatur ſententiã. Petrus frequentiſſime pro cæteris Apoſtolis reſpondebat: Petrus cum diſcipulis aperuiſſet dominus, ſe opprobrobria & mortem eſſe perpeſſurum in Hieruſalẽ, ſolus amore ardens, auſus eſt increpare dominũ dicens, Abſit a te domine, non erit tibi hoc &c. Pro Petro duntaxat, vt pro ſe ipſo domi-

nus perſoluit tributū:Petrus ſolus cōmiſit ſe mari viſo Domino, preſſitq; aquas pedibus & cum ingentē flatum timuiſſet mergiq; cœpiſſet, ſacratiſſima manu Domini ſubleuatus,illeſus tranſfretauit.Petrus cæteris in percunctādo Domino confidentior fuit.Petro dictū eſt:Rogaui pro te Petre, vt non deficiat fides tua, ſed tu aliquando conuerſus confirma fratres tuos:Quid potuit expreſſius ſigni ficare ipſum futurū eſſe pręcipuum fidei doctorē cęteriſq; prępoſitum,cum prępoſiti munus ſit cęteros confirmare?Petrus cum Ioanne & Iacobo a domino ſele ctus,ad intuendam diuinā illam trāſformationē in monte Thabor,ſolus dominum alloqui auſus eſt,dum illud ageretur myſteriū,ac dicere,Faciamus hic tria tabernacula, tibi vnum, Moyſi vnum &c.Petrus amore feruidus inflammata il la protulit verba:Ego in carcerem & in mortē paratus ſum ire tecum:& ſi opor tuerit me mori tecum,nō te negabo.Petrus non ferēs profundiſſimam humilia tionem Domini recuſauit ſolus,quum ei vellet lauare pedes,dicēs,Non mihi lauabis pedes in æternum,licet ſtatim cognita Domini voluntate paruerit: ſolus Petrus impatiens iniuriarum domini, ardens animo, fortiter pedem conferens, conatus eſt tutari magiſtrum,dum caperetur,educto gladio aduerſus cohortem ac per magnam armatorū multitudinem,ipſe inermis,ſerui pontificis capiti vul nus incuſſit.Petrus fere ſemper indiuiduus comes domini erat: Petro ſecretiora pandebātur,& ſi domino neq; cognatus,neq; propinquus eſſet,vt alii complures diſcipulorū.Petrus primum excitatus eſt ſomno,regrediēte domino ab oratione, quum ipſum & Iacobū , Ioannemq; dormientes inueniſſet,vt teſtatur Matthæus dicens,Et cum inueniſſet eos dormientes dicit Petro, Non potuiſti vna hora vigilare mecum &c. quod Marcus quoq; cōmemorat his verbis,Et ait Petro, Simon dormis?nō potuiſti &c.Petrus captū dominū,amore victus penitus deſe rere non potuit,q̄uis cæteri fere fuga ſibi conſuluiſſent, ſed vſq; in atriū Pontificis ſacerdotū Dominū comitatus,illis permiſſus eſt dominū negare, vt cognoſceret proprię virtuti nō magnopere fidendum eſſe:& quum ipſe deliquiſſet cæteris quibus pręficiendus erat indulgere addiſceret:de qua re & antea fuerat edo ctus a magiſtro:cū Dominus admonuiſſet,nō tantū ſepties, ſed etiā ſeptuagies ſepties peccatū eſſe dimittendū,modo pœniteat qui deliquerit.Mulieres ad ſepul crū domini,cū aromatibus profectę iuſſę ſunt ab angelis vt in primis Petro nūciarent Dn̄m a morte reuixiſſe.Quo audito,Petrus cucurrit ad tumulū & Ioāne prior intrauit audacter:A Petro ante alios Apoſtolos cōſpectus eſt Dn̄s,poſteaq̄ reuixerat:Teſtatur eñ Lucas referens egreſſum diſcipulorū in Hieruſalē, quib⁹ apparuerat vt peregrinus,dixiſſe eis Apoſtolos,Reſurrexiſſe dominū vere,& ap paruiſſe Simoni: Quod Paul⁹ quoq; refert ad Corinthios ſcribēs his verbis:Reſurrexit Dominus,tertia die,ſecūdū ſcripturas,& viſus eſt Cephę, & poſt hęc vn decim,& deinde viſus eſt plus,q̄ quingentis fratris ſimul:Deinde viſus eſt Iacobo,deinde Apoſtolis om̄ibus,nouiſſime aūt omniū tanq̄ abortiuo viſus eſt mihi. Petrus ad mare Tyberiadis,viſo domino morę impatiēs iecit ſe in vndas,relicto nauigio & piſcatione:& iubente Dn̄o,vt afferret de piſcibus quos ceperant, ipſe traxit rete in terrā plenū magnis piſcibus,quorū maxima copia,rete nihil eſt diſ ciſſum:Quod nō ſine myſterio videtur accidiſſe:& cū pranſi eſſent,collatū eſt ei paſtorale munus,quod omnib⁹ pręclictis myſteriis ei fuiſſe deſignatū,nemo qui

altius illa mente perpenderit, valebit dubitare. Singula enim inter ſe tam bene conſentiunt, examuſſimq; quadrant, vt cum nulla re poſſit altera magis conſentire, de ſolo enim Petro longe plura referuntur in euangelio, cum ipſius nominis expreſſione q̄ de cęteris om̄ibus Apoſtolis, tamq; frequẽs ac ſolicita ipſius peculiaris mẽtio non ſine cauſa ſed magno quodam myſterio factitata fuiſſe a ſpiritu ſancto perſpicitur. Neq; vero tantũ hęc vſq; ad collationẽ muneris geſta principatum eius oſtendũt: ſed ea nihilo obſcurius, quæ poſt ſuſceptum onus, poſt adeptam facultatẽ ipſe peregit (vt Apoſtolorum Acta teſtãtur) Primũ omnium in primo diſcipulorum conſeſſu, quum eſſet quiſpiã in Apoſtolicũ collegium loco Iudæ proditoris ſufficiendus, Petrus exurgens, in medio fratrum, rem ad eos retulit, primuſq; ſententiam dixit, & negocium confecit: Petrus in die Pentecoſtes, poſt ſpiritus ſancti acceptum donum, concionẽ primam habuit ad populum, qua rationem dedit miraculi: declarauitq; non ſe ebrios eſſe (vt Iudęi ſuſpicabãtur) attoniti nouitate rei, quum viderent eos loqui linguis peregrinis, quas nunquàm didicerant: Petrus pariter primus in concione teſtatus eſt populo, Dominum Ieſum a mortuis reuixiſſe, ſeq; ſanaſſe claudũ in eius nomine & virtute: Cuius verbis & teſtimonio, eo die quinq; millia hominum conuerſa ſunt: Petrus conſtantiſſime repletus ſpiritu ſancto teſtatus eſt Principibus ſacerdotũ & ſeniorib9, Ieſum Chriſtũ eſſe verũ Meſſiã, & ſe virtute illius ſanaſſe claudũ: Petrus dãnauit morte Ananiã cum Saphira vxore, propterea q᷑ auſi fuiſſent de precio agri ſui mẽtiri ſpiritui ſancto: Petrus primus gẽtibus pdicauit euãgeliũ, eaſq; recepit in gremiũ eccleſię (vt Acta teſtãtur) vbi ea referũtur quę ab ipſo geſta ſunt Cęſareę erga domũ Cornelii Cẽturionis: Petrus temerariã petitionẽ magi Simonis precio ſibi venundari petẽtis ſpiritũ ſanctũ, ſolus repreſſit: Petrũ adiuit Paulus, poſtq̄ pagrauerat Arabiã, vt cum illo conferret euãgeliũ. Petro reuelatũ in cibis nihil eſſe commune, nihil immundũ, omnia a deo per Chriſtũ purgata & ſanctificata eſſe: Quod nõ eſt putandũ temere Petro fuiſſe monſtratum, ſed q᷑ ipſius muneris eſſet ad eumq; pertineret ꝓmulgare leges iuxta illud, Interroga ſacerdotẽ legẽ, & aliud, labia ſacerdotis cuſtodi &c. Petrus primus omniũ in primo illo cõcilio quod Hieroſolymis coactũ eſt, vt definiretur controuerſia, an gentes quę ad ſacra Chriſti, & fidẽ accedebãt, pceptis Moſaycæ legis obſtringerẽtur, protulit ſententiã: & cęteri omnes pedibus in eandẽ iuerunt: cum tamen Iacobus adeſſet Hieroſolymorum Epiſcopus, Qui & idẽ cenſuit: quo vel ſolo argumento Petri principatus confirmatur: Cuius quod poteſt manifeſtius documentum eſſe, q̄ q᷑ ſemper fere in ſacris literis, quũ quicq̄ refertur ab Apoſtolis cõmuniter actum dictũve, Petrus præponitur, vt in actis habetur illud, Petrus & Apoſtoli dixerunt: obœdire oportet magis Deo q̄ hominibus: nec ſat eſſe viſum eſt ſpiritui ſancto Apoſtolos dixiſſe quo communi nomine etiam Petrus complectebatur, niſi & proprium nomen Petri nõ ſolum exprimeret, ſed & cęteris in cõmune deſcriptis anteferret. Ad hæc in Petro præ cæteris magna vis ſanandi ægrotos quocunq; morbo laborarent erat, tantaq; virtus, vt in plateas eiicerent infirmos ponerẽtq; in lectulis & grabatis, vt veniẽte Petro, ſaltẽ vmbra illius obũbraret illos, vt liberarentur omnes ab infirmitatibus ſuis, vt Acta itidem teſtantur. Petrus quemadmodum decreto domini, viuens ipſius vices geſſerat, ita eiuſdem

decreto,morte,eundem eſt imitatus.Par enim erat vt principis vicarius primus tum vita,tum morte domini veſtigia ſequeretur. Quamobrem pariter in eculeo crucis & ipſe glorificauit dominum,vt ei dominus iniunxerat, cum poſt iniũctũ paſtorale munus,hæc verba ſubiecit,Cum iunior eras cingebas te &c. cum ſenueris alius accinget te,& ducet quo non vis.Quæ verba interpretatus eſt Ioannes dicens:Significans his verbis,qua morte eſſet clarificaturus Deum:& deinde ſubinfert illud dominus. Si eum volo manere donec veniam, quid ad te? tu me ſequere.Quod verbum nulli cæterorum Apoſtolorum dictum eſt, etiam ſi aliquis eorum fuerit crucifixus.Cum igitur Petrus tot prærogatiuis fuerit inſignitus,tanta peregerit munera ad ſolum Præſulem,& eum qui ſummum ageret magiſtratum pertinentia,ferendo leges,damnando improbos,in publicis cõſeſſibus primam proferendo ſententiam,recipiendo externos & peregrinos in rẽpu.Chriſti,concionando plebi,& huiuſce generis q̃plurima alia permiſſa Principi tantum,& iuriſditionem habenti,adhuc audebit negare quiſq̃,Petro præ cæteris collatam fuiſſe poteſtatem?Ad ſummam,mea quidem ſententia,ſi de aliq̄bus dogmatibus religioni Chriſtianæ quæ per eccleſiam ex ſacris literis definita non eſſent,eo ꝙ non omnino expreſſa perſpicue in illis habeantur,quicq̃ ambigi poſſet:de hoc certe videtur,nullo pacto poſſe dubitari,quod tã perſpicuum & apertum eſt,vt quærenti veritatem,nullus ſcrupus relinquatur. Legat quiſqꝫ ſedatis animi perturbationibus diligenter ſcripturas,ſingula perponderet, cõferat & metiatur,fateri cogetur,luce clarius ex ipſis concludi,Petrum ſummũ ſacerdotem Chriſtiani populi,præcipuumqꝫ paſtorem à Chriſto fuiſſe conſtitutũ, ipſumqꝫ poteſtatem ſibi traditam,quum oportuit,quantumqꝫ illa primæua naſcentis eccleſiæ tempora poſcebant exercuiſſe.De qua nemo ſanus,nemo rerum æquus exiſtimator,nemo doctus vnq̃ dubitauit:ſed ſolum ſuperbus aliquis aut contumax qui nullius vellet ſubiici poteſtati,aut inuidus & malignus vel indoctus & ingenio tardus . Quod ſi quis confiteatur ex his comprobari Petrum a Chriſto ſummo epiſcopatu fuiſſe auctũ,eiqꝫ vniuerſi gregis ſummam curam datã:hic ſi ſibi cõſtare velit,fateri cogetur eadẽ facultatẽ in Petri ſucceſſores fuiſſe tranſmiſſam.Neqꝫ enim perpetuæ gubernationi eccleſiæ ſuæ perinde conſuluiſſet,ſi gregi multa in ſecula duraturo ſummum paſtorem vnius ætatis præfeciſſet.Adde ꝙ qua ratione,hoc in Petri ſucceſſoribus quiſq̃ aſſereret,eadem pariqꝫ impudentia affirmare conuincetur alias facultates & officia,cæteris diſcipulis a Chriſto conceſſas,in poſteros non tranſiuiſſe:ita qua ratione ſummum Pont. auctoritate expoliamus,eadem epiſcopos omnes & ſacerdotes dignitatib9 ac facultatibus priuabimus,& eccleſiam militantem omni terreno miniſtro , & ſacra in illa peragente,vacuam eſſe & ſpoliatam conſtituemus.

Neqꝫ vero ignoro q̃ valde laborẽt hæretici vt his teſtimoniis occurrãt,quãto ſudore tergiuerſent,vt hæc quoquomodo euadant , ſæpe a ſuis placitis diſcedentes , diſtorta gloſſemata & falſas interpretationes afferentes . Nam licet alias contendant ſcripturam plane ſecundum grammaticę ſenſum eſſe intelligẽdam,vbicunqꝫ circunſtantia expreſſe non cogat oppoſitum & interpretationẽ non pati,cum non abſtruſa ſit,ſed aperta omnibus legentibus.Hoc tamẽ in loco perſæpe repetũt verbũ,id eſt vt nunq̃ finẽ faciãt interpretãdi nugas videlicet M

meras & inania verba effutientes,ſed nihil proficiunt,rem dilucidã obſcurare conantes.Detorque quantum vis Martine ſcripturas,operam tamen & impenſam perdes,in tãta rerũ claritate:nec efficies aliud q̃ quod inſidias tuas propalabis. tam expreſſa ſunt teſtimonia ſacrarum literarum:quę ſi nulla eſſent,aut obſcuriora,tamen nefas eſſet dubitare,quin eſſet diuinum inſtitutũ Chriſti ipſius ore traditum,cum tot ſeculis,tã communi cõſenſu fuerit receptum & approbatum. Quod qui oppugnant hęretici,cur non producũt aliquod ſacrarum literarũ teſtimonium,quo vel ſuſpicio ſit,ſummo ſacerdotio priuatum fuiſſe,& tanta commoditate populum Chriſtianum fuiſſe fraudatũ?Hoc tamen nunq̃ efficiẽt,cum ſtet a nobis tota ferme ſcriptura diuina,& omnium ſanctiſſimorum doctiſſimorumq; virorum auctoritas : Ab ipſis nulli,niſi minuti quidam hęretici,iidemq; turpiſſimi nebulones,qui vt Petri tollant principatum,illud præcipue afferunt, eccleſię caput Chriſtum eſſe:quaſi vero nos id inficiemur,qui Petrum vicarium ipſius eſſe aſſeueramus,vt ipſius abſentis vices gerat.neq; enim Petrus dũ Chriſtus in terris verſabatur caput ſiue princeps cęterorũ fuit inſtitutus:Sed tunc cũ relictis terris cælos eſſet conſcenſurus:Petro Dominus Ieſus vices ſuas commiſit,proſpiciẽs videlicet ſapientiſſimus Monarcha,non bene ſe habere poſſe Rẽp. quam preciosiſſimi ſanguinis ſui precio conſtituiſſet,ſe recedente, niſi aliquẽ ſibi principem ad ſummam rerum adminiſtrandam ſufficeret,quę nunq̃ recte poſſet eſſe conſtituta,ſi principe quaſi capite careret:vt enim non conſtat exercitus ſine Duce,nec Regnũ ſine Rege,ita nec grex ſine principe paſtore poteſt gubernari.Cum igitur vna ſit Reſpublica Chriſtiana,vnus grex Chriſti, oportet vnũ pręcipuum habeat paſtorem qui ſupremam vniuerſi gregis curam gerat:cui cæteri paſtores,qui neceſſarii & ipſi ſunt ob gregis amplitudinem,obtemperent,& qui maximis in rebus conſulatur.Quis enim.Chriſtum eccleſię paſtorem pręcipuum,& primarium caput eſſe non dubitemus:ob id tamen non tollitur quin expediat eccleſiam alterum caput habere: quaſi proprium ipſius myſtici corporis ſub ipſo primario capite Chriſto eius vices gerens:ex quo nec ſequitur ipſam mõſtroſam,quaſi bicipitem eſſe:cum myſtici corporis ratio hoc requirat: & reipu. bene inſtitutę ſtatus hæc poſcere videatur, vt præter principem adſit:& qui eius vicarium agat,potiſſime eo corpore abſente.Non indecere autem vnius corporis duo eſſe capita doctoris gentium teſtimonio comprobatur , cum dixit , virum mulieris caput eſſe:cuius tamen ſui corporis caput proprium extare conſtat.Eccleſiam igitur proprium caput habere, ſub præcipuo tamen capite poſcit omnis ratio . Hoc teſtantur ſacræ literæ , hoc ſancti patres approbarunt, qui vnico conſenſu, Petrum principem Apoſtolorum fuiſſe confitentur . Hoc receptum eſt ab vniuerſo orbe Chriſtiano : hoc decretis publicis definitum & declaratum, & ſine controuerſia retentum,poſtquam fuit promulgatum & cognitum .A quo ſcopo & certiſſima regula quotquot declinarunt, in errores inexplicabiles prolapſi ſunt.Sed hoc Chriſtianæ religionis columen, hanc orthodoxæ fidei arcem ,hoc ſpendidiſſimum iubar ad omnes tenebras errorum pellendas, hanc ſolidiſſimam veritatis petram hæretici omnibus ſeculis expugnare ſunt conati. Huc neruos omnes intenderunt,putantes videlicet ſibi,hanc muniſſimam arcem demolitis liberum fore vndiq; vagari,hęreſes ſerere,& cætera

pro libidine peruertere:Nec alia de cauſa Lutherus tam vehemẽs pręcepsq; fer
tur in hanc ſanctã ſedem proſternendã:quo primum vindictæ cupiditate, velut
furia quadam agitatus proceſſit.Quam vt euertat nihil non euertere conſtituit:
Sed diſſipat Deus conſilia impiorum.Nec eſt conſilium contra dominum.Per-
ſtat enim dignitas Pontificia:perſtat authoritas ſummi paſtoris.ſemperq; perſta
bit contra impias nefandorum hominum molitiones.Fremant igitur, & latrent
Lutherani,nihil vnq̃ tanto furore proficient.Fluctibus nanq; Cymbam Petri ia-
ctari permittit dominus,ob peccata hominum,& vt ſacerdotes agnoſcant erra
ta ſua,& nihil ex ſeſe authoritatis habere intelligant:ſed dormiente domino, aut
abſente,modico flatu Cymbam eorum periclitari:mergi tamen nunq̃ patitur,
quum ad illũ cõuertuntur clamãtes ſe perire,niſi opem tulerit.Nã tũc ille quaſi
e ſomno excitatus imperat mari & ventis,tranquillitatemq; reſtituit.

Non prætergreſſa eſt adhuc Germaniam Lutherana impietas, ſed ne vni- N
uerſam quidem peragrauit.Reſeruauit enim ſibi omnipotens multa millia ho-
minum,quæ non curuauerunt genua ante Baal: Qui ſcilicet fuerunt memores
præcepti ſpiritus ſancti,per os vatis Hieremiæ dicẽtis:Nolite audire verba mẽ
daciter prophetantium,vt eiiciant vos & pereatis.Non enim miſi eos, ait domi-
nus.Quorum fidem,conſtantiam & pietatem, in tam communi perturbatione,
in tanta defectione,in tam ingentibus periculis,in tantis furentium hæreticorũ
minis & iniuriis,conferendam puto confeſſioni & virtuti veterum martyrum.
Manet enim integra vniuerſa Gallia,Chriſtianiſſimum Regnum. tum Frãciſci
Regis pientiſſimi & parentis ſapientiſſimæ conſtanti fide,ſolerti ſtudio,religio-
ne præcipua,tum populorum illorum perpetua,& ſyncera pietate, ſapientiſſi-
miq; Pariſienſis Senatus,& ſacræ academiæ authoritate & diligentia,licet cun-
ctis viribus contenderint hæretici cunctis artibus & dolis machinati fuerint vt
Galliam finitimam Germaniæ inficerent.Conuerſis etiã ſermone gallico & ex-
cuſſis libellis peſtilentiſſimis.Perſtat itidem illæſa,incontaminataq; Britannia,
quæ nunc Anglia & Scotia nuncupatur,Henrici Regis ſapientiſſimi virtute &
doctrina,illuſtriſſimiq; & ãpliſſimi patris Cardinalis Heboraceñ.prouidẽtia, &
conſilio,Anglorumq;,& Scotorum pietate.Permanet intacta Hiſpania,eius po
puli ſolida fide,& iudicio,& Catholici Regis ac inuictiſſimi Imperatoris Caro
li exẽplo & grauitate.Perſtat Vngaria,Polonia.Quinimmo & ab ipſa Boemia,
tametſi iampridem infecta Huſſitanorum labe,reiectus eſt Lutherus,licet ipſam
ſibi omni ſtudio,& diligentia conatus fuerit conciliare,& literis ac libellis ſolici
tauerit.Conſtat Italia inconcuſſa,memor ſuæ grauitatis,ſui iudicii, ſuæ conſtã-
tiæ,ſuæ fidei ſynceriſſimę.Hę omnes pręclariſſimę nationes,& populi perſiſten
tes in ſolida & antiqua pietate puritatis fidei,& orthodoxorum dogmatibus do
lent,& ingemiſcunt Germaniam nobiliſſimam & ornatiſſimam regionẽ,ab his
peſtibus,& hoc armento ignobiliſſimorum apoſtatarum ita perturbari.Quę o-
mnes prudentiſſimę nationes & populi ſummum ſacerdotem,& Pont.Maximũ
agnoſcunt,ac eum eſſe confitentur,quem hęretici epiſcopum Romanum appel
lant,& tanq̃ Chriſti vicarium,Petriq; ſucceſſorem(vt par eſt)reuerentur,eiuſq;
decretis obtemperant:Quod omnes catholici ſemper fecerunt. Qui Romanus
Pontifex,etſi cęteris epiſcopis par ſit ordine,tamen ſublimior eſt munere & po-

teſtate.Nec minuitur eius amplitudo,ꝙ ſit Romanus epiſcopus, & idem ſummus & Max.Pont.Quinimmo in hoc aliquid myſterii latere reperietur, ſi quis rem diligenter perſpexerit. Nam vt oportebat hunc communem paſtorem alicubi ſedem habere firmam:Sic non decebat,vt eodē loco quiſq̄ alius ſederet atq; præeſſet.Ad ſedem autem Petri conſtituendam nullus opportunior locus deligi potuiſſe videtur q̄ vrbs Roma,vt in qua vrbe ſitum erat domicilium terreni Imperii,in ea vicarii cæleſtis conſtitueretur habitaculum.

O Neq; putandum eſt ſine numine diuum,hanc ſibi Petrum ſedem poſtremo delegiſſe,vt etiam ex loco ipſo collocatæ ſedis declararetur, non ciuitatis vnius priuatum,ſed publicum totius orbis & ſummum eſſe paſtorem:quādoquidem in qua vrbe ſolium Imperii terrarum & corporum haberetur,in ea,ſedes etiā Imperii animorum eſſet collocata,vt illud Imperium ideo inſtitutum fuiſſe videretur,vt huic alteri tanto maiori quanto animi corporibus præferuntur,locū præpararet:& huic iam non ſine illius opera conſtituto & propagato cederet loco, quod ipſum diuino decreto fecit, victaſq; dedit manus poſteaq̄ acerrime depugnarat,prius q̄ diuinum arcanum cognoſceret,ſeq; intelligeret fuiſſe inſtitutū, vt huius præcurſorem ageret,& figuram illius & typum gereret, cui demum ſubminiſtraret,vt quidem par erat,cum omnifaria facultas diuino decreto huic tributa eſſet.Domino enim noſtro Ieſu Chriſto datam fuiſſe omnem poteſtatem in cęlo pariter & in terra,teſtatur ipſemet quum dicit:Data eſt mihi omnis poteſtas in cælo & in terra:Quem cæleſtium,terreſtrium,& infernorum Regē cōſtitutum,perſpicuum eſſe videtur,non minus corporum q̄ animorum fuiſſe dominum.Verum autem Regem ſe fuiſſe terrarum ſemper profeſſus eſt, quū interrogaretur de huiuſmodi regno,quod omnes Euangeliſtæ teſtantur.Ait enim Matthęus.Interrogauit eum Pręſes dicens:Tu es Rex Iudæorum? Dixit illi Ieſus:Tu dicis.Marcus quoq; refert ipſum idem reſponſum dediſſe cum interrogaret Præſes,eſſet ne Rex Iudæorum.Idē quoq; refert Lucas:Quod & apertius explicat Ioannes,quum ait:Dixit itaq; ei Pilatus:Ergo Rex es tu? Reſpondit Ieſus:Tu dicis quia Rex ſum ego.Ego in hoc natus ſum,& ad hoc veni in mundum,vt teſtimonium perhibeam veritati:Nec huic ſententię aduerſatur id quod antea dixerat eidem Pilato,Regnum meum non eſt de hoc mūdo:Quod declarant verba quæ ſubſequuntur:Si ex hoc mundo Regnum meum eſſet,miniſtri mei vtiq; decertarent vt non traderer Iudęis, nunc autem Regnum meum non eſt hinc.His enim verbis nō negauit ſe Regem eſſe,quod deinde affirmauit, vt teſtimonium redderet veritati:ſed non eſſe eum Regem,quem Pilatus vereri deberet,quaſi ab hominibus a Cæſare deficientibus, & rebellantibus conſtitutus & electus,de quo percūctatus eum fuerat Pilatus.Quamobrem illis prioribus verbis potius reſpondiſſe conſtat ad id quod Pilatus mente cōceperat,q̄ ad ipſa verba:Quibus tamen demum reſpondit:Quaſi diceret,Non eſt quod formides Pilate,Non enim a temetipſo hanc habes ſolicitudinem,an Rex ſim ego,cū perſpicias me omnibus huiuſmodi præſidiis & ſatellitibus Regis eſſe deſtitutum: ſed alii tibi hoc ſuggeſſerunt de me:ſed deſine timere,hanc ſolicitudinem depone:quandoquidem Regnum meum non eſt de hoc mundo,id eſt, mundana ope non eſt conſtitutum,Quod tibi perſpectiſſimum eſſe debet hoc argumento, ꝙ

miniſtros mihi non eſſe vides qui decertaſſent, ne traderet Iudæis: ſi ex hoc mũdo eſſet Regnum meum: hoc eſt ſi ipſi homines me in Regem delegiſſent: Nũc autem Regnum meum non eſt hinc, id eſt ab hominibus conſtitutum. Quamobrem nihil tibi timendum eſſe cognoſcis. Si autem dominus ſe eſſe Regem in terris negare voluiſſet, vtiq; dixiſſet: Regnum meum non eſt hic. At hoc non dixit, ne mentiretur, quod nephas fuiſſet: ſed hinc, id eſt, ab hominibus non pendet Regnum meum in terris, quod tu times: Sed aliunde prouenit mihi poteſtas Regia: Sed de hac tu nihil ſolicitus eſſe debes nunc, etſi vere Rex ſum, vt tu dicis, quod fateor: Quia in hoc natus ſum, & ad hoc veni vt teſtimonium perhibeam veritati. Quam veritatem etiam Pilatus licet imprudens, atteſtari vi diuina cõpulſus eſt, cum pro tituli cauſa præſcripſerit: Ieſus Nazarenus Rex Iudęorum, & confirmarit reſponſione data Iudęis, quod ſcripſi ſcripſi &c. quod & futurum longe antea fuerat vaticinatum Pſalmographo dicente: Ego autem conſtitutus ſum Rex ab eo ſuper Sion montem ſanctum eius &c. & ab ipſis cunis mox nato Chriſto a Magis Regibus comprobatum, non verbis ſolum, cum ſeſe e cælo edoctos, Regem Iudæorum eſſe natum aſſeuerarent ac profiterentur, ſed & re ipſa, cum illum in Betlehem cognitum vti Regem adorauerunt: ad quod teſtandum inter munera, aurum quoq; obtulerunt. Nec obluctatur his teſtimoniis, ꝙ ſe in Regem eligi a turbis id volentibus renuiſſet, quando Regem a Deo conſtitutum non par eſſet ab homunculis nec multis nec eam habentibus facultatem, Regem denuo inſtitui: præſertim cum (vt iam diximus) non veniſſet cultu Regio ornatus, nec tũc Regiã exerciturus poteſtatẽ erga homines, apud quos habitu inuẽtus eſt humillimus, cũ formam ſerui aſſumpſiſſet ignominioſiſſimam & acerbiſſimam mortẽ eſſet obiturus, vt eos e captiuitate Sathanę erueret. His autem teſtimoniis planũ fit ipſum dominum Ieſum fuiſſe Regẽ, licet noluerit, quoniam nec expediebat ad id quod venerat peragẽdũ, eo tempore, alterius generis omnifariam exercere poteſtatem: Quæ ſemper tali moderatione temperanda eſſe videtur, vt ſpiritualem nõ impediat, ſed ei potius ſubminiſtret, iuxta dictum Apoſtolorum in Actis. Non eſt æquum nos dimittere Regnum Dei, & miniſtrare menſis: eligamus igitur ſeptem viros &c.

Sed non temere quidam ſuſpicantur, nõnullis veſtratium inuidiam accreuiſſe P ex loco ſedis collocatæ, propter inſitum quoddam odium, quo nomẽ Romanũ, Iudæorum more, proſequuntur, propterea ꝙ hic ſplendor Italiam illuſtrat, hoc decore Roma in primis honeſtatur. Hinc lachrymæ, videlicet, hinc liuor, hinc canini latratus, hinc ſæuę obtrectationes, hinc voces obſtrepentes authoritati, nominiq; Romano. Quibus Romanæ aulæ miniſtri, Papiſtæ dicuntur, Romaniſtæq; & Curtiſſani per ludibrium nuncupantur: Sed rumpantur licet inuidi, ferant tamen neceſſe eſt, quod ſpiritus ſancti decreto conſtat eſſe conſtitutum. Quid diuinis aduerſantur ſtatutis? Non enim Italia ſibi hanc gloriam vendicauit: Neq; Roma propria virtute & viribus nixa, vt orbẽ ſubegerat, ſic hoc maximum decus, hãc ſummam poteſtatẽ ſibi comparauit, Quod decus Antiochiã prius, vbi Petrus reſidebat illuſtrarat. Sed ita voluit Deus, qui hunc locum prę cęteris potiſſimum ad ſummum ſacerdotium elegit, vt priſcę legis tẽpore Hieruſalem elegerat præ omnibus Iudææ ciuitatibus. Cum hoc igitur decreto

Dei peractum fuerit,qui vrbem Romam ſummo ſacerdotio inſignem eſſe vo-
luit:Iſti tamen per ſummam inuidiam non ceſſant in eccleſiam Romanam,Apo
ſtolica voce laudatam,nec recipientem præſtigia (vt Hieronymus teſtatur)&
ſummi Pontificis maieſtatem adlatrare.Quod ſi ferre non poſſunt,Petrum accu
ſent,ſpiritui diuino iraſcantur, cuius afflatu , ipſe Romæ ſedem ſibi conſtituit.
Quæ tamen ſedes,erga omnes nationes,gentes,populos,æquiſſima eſt. Nã quã
Romæ ſita ſit,tamẽ non magis Romana eſt,aut Itala,q̄ Germana, q̄ Hiſpana,
q̄ Græca,vt facile cognoſcas diuum Petrum longe antea ſummum Præſulem,
Chriſtiq; vicarium fuiſſe,q̄ epiſcopum Romanum. Quamobrem communis eſt
Romana ſedes,omniumq; mater,æquo iure,pari charitate,omnes gẽtes, vniuer
ſum populum Chriſtianum complectens.Quæ neminem reſpuit, non eſt perſo-
narum acceptatrix,ſed omnes pariter,pro ſua quenq; conditione, ſtatuq; hono-
ſtat:Vbi ad ſenatoriam dignitatem, & ampliſſimum ordinem , ex omni gente
abſq; diſcrimine prouehuntur.Fuerunt ſemper & nunc ſunt plurimi ex Germa-
nis ſenatoria dignitate fulgentes:ex Gallis item,& Hiſpanis,cæteriſq; nationi-
bus.Sed quid de Cardinalibus dico?cum ex cunctis gẽtibus pariter abſq; diſcri
mine Pontifices Maximi creentur:Greci,Afri,Galli, Hiſpani,Germani: Nihilo
enim plus tribuitur Italo q̄ cæteris.Pari iure,omnibus patet iter, nullo priuile-
gio.nulla prerogatiua Romanus Germano antefertur.Quod recenti memoria
noſtra,ante quatuor annos,clariſſimo exemplo fuit declaratum:Cum Adrianus
ſextus,Germanus homo,vir alioqui doctiſſimus & innocentiſſimus abſens,pa-
trum omnium ſuffragiis Pontifex Maximus eſt creatus.Ceſſet igitur iniuſtiſſi-
ma Romani nominis inuidia:Deſinant heretici Germanos aduerſus hanc ſan-
ctam ſedem,Romæ collocatam iritare:Quæ de Germanis tam bene merita eſt,
vt eam nationem omnibus aliis Chriſtianis gentibus prætulerit,ampliſſima fa
cultate tributa eligendi profanorum Principem,præcipuum Chriſtianorum vi-
delicet Imperatorem:nihil verita Græcorum inimicitias ſuſcipere, cæterarumq;
nationum inuidiam in ſe concitare,vt vnam Germaniam illuſtraret: Cuius am-
pliſſimi beneficii,vt cetera taceam,quæ plurima & permagna ſunt,ſemper Ger
mania debuit grata memoria meminiſſe:Cum nulla natio ſub cælo ſit,quę plu
ribus rationibus obſtringatur ad huius ſanctæ ſedis dignitatem & auctoritatẽ
tuendam,q̄ Germanorum,quorum gloriam & faſtigium ab hac ſancta ſede cõ
ſtat eſſe profectam,& huic eſſe annexam atq; coniunctam.Stare enim Imperiũ,
apoſtolica ſede labefactata,non poteſt,ſed ſtatim corruat neceſſe eſt:Ita qui ſedẽ
Apoſtolicam oppugnat,eum imperium oppugnare certũ eſt.Quare ſi Germa-
ni Imperium ſaluum eſſe volunt atq; legitimum,vt huius ſanctæ ſedis auctorita
tem ſaluam eſſe velint,& laborent,oportet,& ab oppugnantibus illã defendãt.
Neq; eſt quod ferant iniquo animo hoc decus ſacerdotiiq; faſtigium apud Ita-
los,& Romæ ſitum eſſe,quando Itali apud Germanos ſolium Imperii eſſe non
dedignantur,ſed potius auctores fuerunt,vt ad ipſos deferretur.Beneficio enim
Romanæ ſedis illud acceperunt: Cuius auctoritate & maieſtate perſtat Impe-
rii dignitas,conſtat cæterarum eccleſiarum reuerẽtia,veruſq; religionis cultus:
Cuius ſoliditate & ſapientia ſtat fidei integritas,conſtantia & fortitudine repri-
mitur impiorũ audacia,arrogantiũ furor infringitur,ſtudio & diligentia omnes

bonę artes & diſciplinæ conſeruantur, liberalitate pauperes paſcuntur, iuſtitia & iudiciis ſubleuantur oppreſſi:cuius fulgore vniuerſus orbis illuminatur: cuius deniq; opera ſeruatur vniuerſa Reſpub.Chriſtiana.

At forte dicet Germani,æquo animo pateremur,vt apud Italos,poſteaq̃ ſic contigit,hęc dignitas emineret, ſed pergraue eſt ſubire tot onera,& exactiones, & φ tam ingens copia Germanici æris,Romã transferatur:ſed ex tali calũnia facile ſit cognoſcere aſtum,malitiam,arteſq; hęreticorum,qui ad commouẽdos Germanorum animos,communem iacturam in medium attulerunt. Propterea φ plurimi verborum cõtrouerſias,& ſcripturę quęſtiones,vt quum quęritur de auctoritate Pont.Max.de inſtitutione ſacramentorum,& aliis eiuſdẽ generis negligunt,aut quia non intelligunt,aut quia arbitrantur ad ſe minus illa pertinere,At quum de cenſu,de commodis agitur,nemo eſt qui aures non arrigat. At ſi omnibus pateret,q̃ exiguum,q̃ exile ſit,quod ex vniuerſa German ia,q̃uis tam vaſta,tam opulenta regione,ex tot ipſius Regnis,tot opulentiſſimis Prouinciis ærario Pont.Maximi,quotannis inferatur,agnoſcerent q̃ indigne iraſcantur, & q̃ maligne libelli grauaminum Germanię editi fuerint,quibus ad rem exaggerandam & inuidiam faciendam,libellum taxationum adiunxerunt:quaſi non ſemel tm̃ in vita,ſed quotannis ſumma taxata penderetur,aut tota ſummo Pontifici tribueretur:Nec maior pars inter patres diſtribueretur,& miniſtros perpetuo laborantes.Cum ſit alioquin tam parua,tam exilis,vt fidem niſi eorũ qui viderint non capiat,Sed quę tandem iniuria eſt,ſacerdotes minores ſummo ſacerdoti,maxima queq; onera ſubeunti,& maximos ſumptus perferenti,ſacroq; ſenatui ſemper cooperanti & inſudanti,aliquid contribuere,& quaſi ſubſidium legitimum ſoluere,cum ipſi ſacerdotiis pręficiuntur,qui tamen perpauci ſunt, cum fere omnia ſacerdotia minora ab epiſcopis vel Abbatibus a Collegiiſq; Germanię,non a ſummo ſacerdote conferantur.Q: ſi Germani populi profanis Principibus annua vectigalia pendent,Cęſari tributa ſoluũt: Quamobrem ſacerdotes ſummo ſacerdoti legitima ſemel in vita non pendant?At decimarũ,decimę ipſo diuino iure antiquę legis,ſummo ſacerdoti pendebantur.A profanis hominibus nihil exigit apoſtolica ſedes.Cur iſti tanto dolore clamant,quaſi ipſorũ ſanguis deglutiretur?Sed apparent fraudes & malitioſa conſilia ſycophantarum quærentium cauſas ad iritandam imperitam multitudinem, quæ plane intelligeret nullam eſſe cauſam inuidendi,ſi animaduerteret nullam Rempub. abſq; cenſu ſeruari poſſe,cognoſceretq; tam exiguum eſſe ſedis apoſtolicę cenſum,vt ne ſumptus quidem neceſſarios ſuppeditare valeat.Nam etſi nonnullas ſubiectas habeat ciuitates,titulo etiam tenus regiones & Regna,Iugum tamen eccleſię leue eſt & ſuauiſſimum.Itaq; ex illis ei parum ex his,præter honorem nihil commoditatis accedit. Non enim hic Regum ſunt copiæ,non Crœſi opes, etiam ſi auro nonnulla laquearia niteant:ſed omnia pet exigua,ac ſi ad ſumptus ſpectes,egeſtate plena.Quę ſi maligni ea diligentia perquirerent qua cætera vt maledicãt, veritate perſpecta,reperirent id quod multis incredibile fortaſſe videatur,plurimos in Germania Prꝫſules Pontifice Maximo,ſumptuum habita ratione,longe ditiores:Nullamq; ſubeſſe propter opes inuidiæ cauſam: qua excitata fuit effectum,vt prologus Tragœdiæ Lutheranæ lætanter adeo (vt ſcribis) ſpectare

tur,non tñ a laicis,ſed etiam a q̃plurimis Sacerdotibus & Epiſcopis: Cum Lutherus nihil aliud agere,nihil petere videretur,q̃ vt derogaret,infringeretq; ſummam Pont.Maximi poteſtatem: ob idq; epiſcopos omnes pares eſſe prædicaret, nihilq; tribui debere ſummo ſacerdoti. Qui ſermones compluribus mirum in modum arridebant. Quoniam compertum eſt, impares ſemper potioribus inuidere, & ſubiici tam eſſe graue,q̃ præeſſe iocundum. Quamobrem excipiebantur hæ voces a multis iocundiſſime, nec præuidebant cæci præſules, ſtulti ſacerdotes, hac expugnata arce, hac proſtrata authoritate, qua ſtat omnis eccleſiaſtica poteſtas omniſq; honor, cunctam dignitatem ſacerdotum & omnem facultatem euerſum iri:Quod probe intelligebat verſipellis vulpecula.Perſpiciebat enim infirmato capite,cætera membra languere oportere. Quam ſuam cęcitatem tarde miſeri & cum ſua magna iactura,& quantam prologus ille perniciem ipſis attulerit,ſenſerunt.

R Ac duo quidem genera expoſita ſunt eorum qui prauo affectu in verba Lutheri iurarunt:ſequitur vt tertiũ explicemus.Quod quidẽ eſt partim eorum qui auaritię & cupiditatis impotentes,ad bona eccleſiarũ occupanda inhiabant, partim eorum quibus freno legum arceri, Magiſtratibus ſubiici, ſub diſciplina viuere, moleſtum erat & pergraue:nihilq; dulce,nihil optatum niſi ad libidinem viuere pro ſuo arbitratu.Qui omnes mox exorto Martino,quaſi occaſionem nacti,quã ſemper expetiuerant,ſeſe dediderunt.Quos ille ſibi prorſus addixit, Mellito nomine Chriſtianæ libertatis allectos,cum prædicaret cunctos homines natura, inſtitutoq; diuino pares eſſe, vim autem & tyrannidem, hanc diſparitatem feciſſe.Diuinis enim tñ legibus pauciſſimis & leuiſſimis,Chriſtianos obſtringi.Cętera omnia vincula eſſe ab hominibus arte aſtuq;,& impoſtura ac fallaciis conſtituta.Proinde durum iugum excutiendum eſſe,omnia ad æquum reſtituenda, ſola fide homines iuſtificari,non eſſe inſudandum operibus. Quæ voces mirum in modum placebant imperitæ multitudini.Quam vt etiam ad maiorem ſpem erigeret,& inflammaret,iis adiiciebat,publicãda eſſe bona ſacerdotum,egeniſq; ac pauperibus diſtribuẽda.Itaq; ſublatis omnibus humanis legibus,diuinis etiã compluribus partim diſtortis,partim abrogatis,quas contendebat nõ eſſe diuinas,quę ſcilicet oneroſiores eſſe videbantur,vt leges confeſſionis,ſacramentorũ complurium,ieiuniorum,votorũ,ſublatis itẽ decimis & oblationibus legitimis, quę ſacerdotibus pręſtabantur,reiectis conſuetudinibus vim legis habentibus, abiectis cærimoniis,ſublatis iudiciis:ad ſummam abiectis omnibus quę ingrata moleſtaq; carnalibus hominibus videri poſſent,omniq; viuẽdi licẽtia permiſſa,ingentẽ populi multitudinẽ ſibi deuinxit,ſed huiuſcemodi qualẽ gẽtiũ doctor in eccleſiam eſſe irrupturã,Timotheũ admonuit his verbis:Scito q; in nouiſſimis diebus inſtabunt tẽpora periculoſa,& erunt homines ſeipſos amãtes,cupidi, elati,ſuperbi,blaſphemi,incontinentes,immites,proditores,proterui,cæci,voluptatũ magis amatores q̃ Dei,habentes ſpeciẽ quidem pietatis,virtutẽ autẽ eius abnegãtes &c.Quo ſucceſſu Martinus magis ac magis in dies elatus,iniquiorq; effectus in omnes blaſphemias,ad profunda impietatis tãdẽ prolapſus eſt: ęmulatus omnino,ſi quis diligenter inſpiciat,Hęreſiarcham Maumeth:Vt enim ille permiſſis voluptatibus,ac conſtitutis legibus placidis,atq; ſenſum oblectan-

tibus plurimos allexit populos,ſic iſte eadem via incedens, aſpera quæq; tollit, ſuauia concedit,cælibatum aufert,ſacra clauſtra tum virorum, tum mulierum perfringit;pudicitiæ votum exterminat:Ille legem euangelicam optime traditã fuiſſe aſſerebat,ſed deprauatam a Chriſtianis,ideoq; ſe miſſum ad veritatẽ aperiendam,ad redigendã omnia ad vere diuinam legem. Hæc eadem iſte profitetur:ſed intereſt,q̃ ille corruptam eſſe ſcripturã aiebat multis locis ſuppoſititiis. Hic perperam interpretatam,deprauate expoſitam a ſanctis omnibus & ſacris conciliis prædicat,ſeq; miſſum vt verum ſenſum illius referet.Ille ſe afflari ſpiritu ſancto iactitabat,ab eoq; doceri ea quæ prædicabat: Hic idem diuino ſpiritu impulſum cuncta ſe facere profitetur:Cui congruere videtur quod dicit Dominus per Ezechielem,Vęh prophetis inſipientibus,qui ſequuntur ſpiritũ ſuũ & nihil vident,ſed ſunt quaſi vulpes in deſertis.Diuinant enim mendacia,quũ Dominus non miſerit eos,& tamen perſeuerauerunt confirmare ſermonem ſuũ. Propterea hec dicit Dominus:In conſilio populi mei non erunt,& in ſcriptura domus Iſrael non ſcribentur,nec in terra eorum ingredientur,eo q̃ deceperint populum meum:Ille imagines ſuſtulit,ſacros ritus omnes,ac cærimonias contempſit,breuibus quibuſdam preculis conſtitutis:Hic nihilo ſecius ſacras imagines contempſit,q̃uis poſtea(vt audio)hanc legem ſed ſtultiſſime temperauit:Horarias preces diuinarum laudum abiecit,cantus pſalmorum ſolẽneſq; ritus omnes abſtulit:Ille placitis ſuis ſtare iuſſit,non permittens de dogmatibus ſuis diſſeri. rationẽ omnem prorſus reiiciens quę eis aduerſetur:Hic ſi eius inſana dogmata rationibus oppugnentur,exclamat blatero temulẽtus,ſcholaſtica eſſe ſophiſmata non admittenda in ſacris dogmatibus,ac ſi homines ratione carerẽt,& Theologica rationi repugnarent,figmentumq; eſſet & apparens doctrina ſacra philoſophia.Dic nebulo impudentiſſime(ſic enim par eſt te Martine hoc loco nuncupare)Quid aliud eſt philoſophia,ſiue de rebus ſit,exiſtentiam ex ſeſe ipſis habentibus,ſiue de his quæ tantum intellectu formantur & concipiuntur,q̃ intelligentia,& rerum ſcientia,conflata partim ex ſeminibus & principiis nobis a natura inſitis atq; tributis,partim ex his quæ in ipſis rebus ſenſu deprehendũtur? Quid aliud eſt logica,q̃ ſcientia recte ratiocinandi de rebus omnibus? quod fit cum quibuſdã recte poſitis,alia rite colliguntur per regulas rationis nobis naturaliter notas:qua Logica omnes neceſſario vtuntur qui recte ratiocinantur, ſiue a natura,ſiue ab arte comparata:qua tu quoq; vteris,q̃uis vt plurimum perperã, magis paralogizans,q̃ recte concludens.Fere enim ſemper principiũ petens,ſupponis tanq̃ probatum,quod tibi maxime erat confirmãdum,cętera quę inde ſequi videntur perſequeris magna garrulitate.Quamobrem tu ſophiſta importuniſſimus,impoſtor callidiſſimus,optimas diſciplinas,exactiſſimaſq; artes,& grauiſſimam philoſophiam,quaſi rem fictitiam & fraudulentam reiicis: Quod tamen ex animo te facere non exiſtimo,niſi hominem æque vſu rationis expolies, M vt liberi arbitrii facultate priuaſti:Quod ſi hominem rationis nõ eſſe participẽ, nec vi mentis differre a brutis contendis, conſentanee dixeris nullam eſſe philoſophiam vi naturæ conquiſitam, vniuerſamq; humanam ſapientiam nugas eſſe,& mera ſomnia. At ſi fateris hominem intellectu pollere, quomodo vanitatem tuam excuſabis, qui rerum notitiam ratione naturali compara-

tām quam philoſophiam appellamus,ſophiſticam,& commentitium inuētum
eſſe iactitas?Qua impudentia illorum ſententiā tueri poſſes,qui manifeſta ſen-
ſibus inficiabantur?Sed nihil me fallis,intelligo quamobrem philoſophiā tan-
topere oderis,tantoq; ſtudio illi fidem detrahere innitaris:Formidas videlicet ni
mis examen eius,vereriſq; ne doli & ineptiæ tuæ per philoſophiam detegantur:
cum tu vbiq; naturali rationi,& rerum vſui dicas repugnātia.Hinc diuus Tho-
mas,ſolertiſſimus Scotus,Bonauentura,Henricus,Magnus Albertus, & cęteri
q̄plurimi doctores præclariſſimi doctiſſimæ Pariſienſ.ſcholæ profeſſores, a te
exibilantur,& calumniis quaſi ſophiſtæ vexātur.Qui exactiſſima ratione de do-
gmatibus theologicis diſſeruerunt.Quo diſceptandi genere,& docendi metho-
do diuinitus demum inuenta,quid poteſt eſſe accommodatius,modo ea ne quis
abutatur,ad veritatem paucis comperiendam,explicandamq;,& quæſtiones cū-
ctas vſq; ad prima elementa reſoluendas?Vt enim tribulis & trahis granum ex-
cutitur ex paleis,cribro excluditur zizania a tritico,ſic ea methodo,quaſi excuſ-
ſorio ventilantur doctrinæ,fallaciaq; dogmata paleis inuoluta explicantur & cō
uincuntur:quæ tu dum merito times,Pariſiēſem doctrinam ſophiſticā eſſe prę-
dicas:Quæ verum eſt tormētum & flagellum hæreticorum,& proinde illis in-
uiſa,& in primis moleſta.At es ne tu arrogantiſſime calumniator cum illis,non
dico ſummis viris illius ſcholæ,qua nulla vnq̄ in Chriſtiano orbe fuit celebrior
in fide catholica,ſyncerior,& doctior,Henrico,Scoto,Alberto magno,Thoma,
Occham,vt cæteros omittam eiuſdem ordinis viros ſummos:ſed cum minoris
notæ doctoribus plebeiſq; theologis academiæ illius celeberrimæ comparan-
dus,aut alterius ab ipſa deriuatæ vt a primæuo fonte eadem methodo inceden-
tis?cum enim Pariſienſem academiam eximie commendo & celebro,vti prima-
riam & omnium principem,& cæteras laudo,quæ ab illa profluxere. Aut es ne
dignus vt in hominum doctorum numero recenſearis?Perpendātur ſcripta tua,
nonne ipſa teſtantur te pauculis literis inſanum euaſiſſe,cum in eis nec eruditio-
nem,nec iudicium,nec elocutionem præferas,ſed tm̄ furorem, blaſphemias, ar-
gutiolas,& captiunculas cum verborum inanium inculcatione & ſummo ſtu-
dio deprauandi ſenſus ſcripturarum:quas cum attigiſti , non minus fœdaſti q̄
obſcœnas Harpyas ferunt dapes,quas contigiſſent.Quantum dedidiciſti Mar
tine?quanto plus ſapiebas eo tempore,quo in quadam declamatiuncula tua edi
ta & typis excuſa,aſſerebas non eſſe tutum,diebus feſtis extra templum parœ
ciæ miſſam audire,ne prętextu quidem peculiaris cuiuſdam deuotionis, cū ſta-
tuto eccleſię,miſſa ſit in parœcia audienda,quam eccleſiam affirmabas nō poſ-
ſe errare,falli autem poſſe ſpiritum proprium, etſi moueatur pio quodam affe-
ctu?Quamobrem admonebas in eo non eſſe fidendum,nec in ſenſu proprio am
bulandum,exclamans ignarum eſſe fallaciarum diaboli , & neſcire quid poſſet
aſtu & dolis,qui proprio fidit ſpiritui,cum tranſfiguret ſeſe perſæpe in angelum
lucis,vt commodius ſeducat,& ſpecie pietatis multa ſuggerat,quæ minime de-
ceant,multoſq; his artibus fefelliſſe aiebas. Proinde concludebas ſtandum eſſe
decretis eccleſiæ,cum ipſa falli non valeat . Quanto inquam doctior tunc eras,
quanto ſpiritu domini magis afflatus,quando hæc concionabaris? quanto pru-
dentior,q̄ poſtea fueris,cum ſenſui proprio fidens, laqueo ipſius diaboli , quem

præcauendum ſolicite prædicaueras,captus,iudicium vniuerſalis eccleſiæ, ſententiam omnium ſanctorum contempſiſti,& tractandi theologica nouam rationem commentus es, qui theologiam profanari videri cupis,ſi quis Platonem aut Ariſtotelem adduxerit ad ſententiam aliquam confirmandam. Quos tanto faſtu cōtemnis,quaſi de compotoribus quibuſdam tuis rudibus ac indoctis hominibus loquereris:cum tamen illi omnibus doctis ac prudentibus, annos iam bis mille pro naturæ miraculo fuerint, & ſummis laudibus celebrati. Quorum doctrina,Ariſtotelis præſertim,quem te picturum ſuis coloribus (ſi tempus daretur) arrogantiſſime profiteris,tam profunda & exacta a cunctis philoſophis naturæ cauſas contemplantibus iudicatur,vt omnes confiteantur nullum naturæ myſterium,quod homini lumine naturali poſſit eſſe cognitum,illum latuiſſe,nec vltra proſpicere quenq̃ a condito orbe propriis viribus hucuſq; potuiſſe: videriq; ipſum ſolum,vniuerſam philoſophiam illuſtraſſe,& cæteris ad diſcendā tradidiſſe. Quamobrem nec quempiam dignum haberi philoſophi nomine, qui in dogmatibus Ariſtotelicis non fuerit eruditus. In quibus quidem te minime verſatum fuiſſe prę te fers:nec ex fontibus propriis ſi quid attigeris hauſiſſe,ſed deriuata ſordidis,& ſinuoſis canalibus paucula quædam excepiſſe:hoc eſt,ex cōmentariolis quibuſdam in quibus illa hinc inde congeſta circunferuntur. Quæ tamen qualiacunq; ſint,faciunt vt aliquid eſſe videaris. Tu tamen pro cętera tua verſutia,qui nugas recipis,& figmenta poetarum, quoniam tuis mendaciis accommodantur:& nominibus veteris ac exemplis gentilium tam profanis,vt non indecorum modo,ſed impium prorſus ſit in ſacris quęſtionibus illa commemorari. Quid enim commune dogmatibus theologicis cum Oreſte,Protheo, Hercule,Aenea,& ſimilibus,quę paſſim in ſcriptis tuis vſurpas? Ergo qui huiuſmodi rebus inniteris,reiicis genus illud literarum quod doctrinę tuę reluctatur,nō ignorans videlicet,hoc velut ſcalpello facile eſſe vomicas tuas aperire: & horreſcis quippe doctrinę genus,quod verba reiicit,nugas repellit,& ad viuum reſecando ſuperuacanea ad rem peruenire contendit. At ſi ratiocinari & colligere ex datis,more Ariſtotelico,theologum vetas,& ſophiſtam qui hoc fecerit appellas, quare tu ratiocinatione argumētiſq; tua confirmare conaris, & tanto verborū fragore,& apparatu,quaſi fulmina eſſes iaculaturus:qui vix ſoles palearū fauillas effutire? Sin autē licet,ſi expedit,ita diſſerere,cur eos accuſas qui id faciūt exactiſſime,& hac compendiaria via commodiſſimaq; ratione procedūt, & reiicis tanq̃ ſophiſtas captioſos? Sed nemini mirū videri debet,a te hos recētiores theologos tam impudenter contemni,cum tanto faſtu & arrogātia, vetuſtiſſimos & ſanctiſſimos doctores omnibus ſeculis probatiſſimos ſpernas, Diuos inquam Hieronymum,Auguſtinum,Ambroſium,& cæteros tum Latinos,tum Græcos,Dionyſium,Chryſoſtomum,Nazanzenum,Origenem,& alios quos longū eſſet recenſere,quos procaciſſime derides, petulantiſſime opprobriis & conuiciis inſectaris. Quibus rebus declaras neq; te Deum vereri,cum teſte Hieronymo,qui ſanctis Dei non credit,nec Deo credit:qua ratione elici poteſt, qui ſanctos ſpernit,maximum quoq; Deum ſpernere. Sed quid temeritas tua non audet? Cuius auctoritati cedit? Quę neq; Apoſtolicis ſcriptis detrahere veretur,nec indigna prorſus blacterare de epiſtola Iacobi Apoſtoli,& de libris Maccabæo-

rum,q̄uos eccleſia inter canonicos recipit,& aliis quicunq; dogmatibus tuis expreſſius occurrunt.Quas autem ſcripturas recipis, nec his quidem parcere ſoles,ſed eas pro libidine tua detorques,tuiſq; deprauatis, fœdiſq; ſenſibus interpretaris, vt aptiſſime poſſis ſcripturarum Harpya nuncupari. Nec te tamen quiſq̄ redarguere poteſt,qui tibi hunc iocum permiſeris,vt tibi nullo loco conſentias,ſed impudentiſſime paſſim tu te ipſum redarguas, & doctrinam tuam hoc quoq; decere putes. Cum igitur redargutionem non erubeſcas,rationes innixas principiis naturaliter notis non admittas,ſed ſcholaſticas dicas, & vt ſophiſticas reiicias,ſanctorum doctorum ſententias ſpernas,Conciliorum decreta non recipias,ex ſacris literis veros ſenſus illarum excludas,auctoritatem omnem contemnas, quis negare valebit, diſputādi te nullum locum relinquere, atq; tuā methodum Mahumeti diſciplinæ prorſus eſſe conformem?Cum vterq; nullam permittatis exquiſitionem fieri veſtrorum decretorum, ſed ſtari placitis veſtris iubeatis?Quod tamen cautelam communem eſſe omnium hæreticorum refert Hieronymus.Deniq; vt ille negocium ſuum vi & armis peregit,ſubigendo ſibi populos potentia:ſic iſte idem iam facere cœpit clam per miniſtros ſubornata infirma plebe,vt arma ſumeret pro libertate aduerſus Tyrannidem:ſic enim ſolet principatus appellare:q̄uis deinde tumultus magnitudinem & ruinam veritus,ne id malum in caput ſuum tantorum ſcelerum authoris recideret, libellos ediderit, quibus miſerrimos ruſticos quos prius excitauerat, & aduerſus nobilitatem concitarat deteſtatur, & trucidandos miſerrime proſcribit:Vnde maxima hominum ſtrages ſecuta eſt,qua plus q̄ centum & viginti millia deſiderata ſunt, nec adhuc ceſſat gladii ſæuitia.Quibus malis hominem perditiſſimum delectari,declarat ſtudium eius,quo non ceſſat animos inflammare perpetuis li bellis,& concionibus popularibus ſeditioſiſſimis.Dum enim Eroſtratum gaudet æmulari,qui vt nobilitatem quacunq; ratione indipiſceretur,Epheſiæ præclariſſimum Dianæ templum incendit.ad ſuam gloriam hæc omnia facere putat,plurimumq; exultat & geſtit animo,cum videt ſe iam vnius ſectę auctorem fuiſſe,ex ſuoq; nomine hęreticos quoſdam Lutheranos appellari,vt olim Sabellios,Donatiſtas,aut Manicheos,a Manicheo,Donato,aut Sabellio dictos.Quorum famam adæquaſſe glorioſum putat,& magnam eſſe laudem in Catalogo hęreſiarcharum conſcribi.Quemadmodum Tacianus quidam eloquentiæ tumore nouam condidit hæreſim,teſte Hieronymo,ita hic ſuperbia turgidus facere ſtatuit,vt qui antea nihil erat,iam aliquid eſſe videatur.Quod vt aſſequeretur,nullum q̄libet turpe facinus ſibi indixerat recuſare.

S At cum rurſus in Lutherum offenderim,rurſus commotus impellor quędam dogmatū ipſius cōtingere,leuiora tamen vt plurimum & ob id forte a doctiſſimis viris prętermiſſa,cum maiora copioſe & eruditiſſime confutauerint.Sic autem agam,vt primū telo vtar ipſius,quemadmodū ſupra feci,deinde noſtris, id eſt a catholica,& vera religione profectis rationibus.Ab eo igitur primum quęrere ſuccurrit,qua ratione,quave authoritate nixus,leges humanas,ſacros ritus, cantus,& ſolennes cęrimonias euertat.Sed illud in primis (quod non eſt ex leuioribus) quo ſacræ ſcripturæ loco motus, audeat diuina vota diſſoluere: vt quoniam ipſe hoc telo inſtituta noſtra oppugnat,vt dicat ea ſacris literis non

contineri,nos eiſdem armis ipſum adoriamur:Cum pari ratione,afferre ipſe teſtimoniũ ſcripturæ obligetur,cum aliquid ſtatuit qua nos vult eſſe obſtrictos, cum perſpicuum ſit,non minus legem condere qui conſtituta decernit eſſe abiicienda,q̃ qui decernit aliqua de nouo eſſe accipienda,vt intelligat Martinus me magis moueri conſilio noſtra defendendi,q̃ ſtudio dogmata ipſius impugnandi.Nam illam diligentiam inanem profecto,& ſtultam putarem,iuxta Sapientis ſententiam:Vanum eſt aduerſus quenlibet ſtulta proferentem eniti.Sed cum poſſeſſores ſimus bonæ fidei,noſtrorum rituũ,noſtrorumq; dogmatum,& ipſe calumniator inſidioſus,fas eſt vt ipſi ius noſtrum ab eius oppugnatione defendamus:cui cum reſiſtitur a quouis catholico,ſatis ab eodem inſania Martini refellitur.Cum enim actor non aſſequitur quod conatur,conuictus eſſe dignoſcitur.Iudices enim reum recte poſſidere,inanemq; fuiſſe actionem declarant. Stultum eſt igitur quenq̃ a moribus maiorum,a vetuſtiſſimis conſuetudinibus,a ſacris ritibus ob verba Martini diſcedere,niſi comprobet ille teſtimoniis, & inuictis rationibus concludat illa eſſe abiicienda,recepta communi conſenſu,& iudicio clariſſimorum virorum.Sed hoc non eſt timendum in argumentis Martini, quæ tam friuola ſunt,vt cuilibet vel mediocriter erudito facillimum ſit illa refellere.Illud tamen animaduertendum eſt,quod homo doloſus cum aliquod argumentum attulerit,qualecunq; id ſit, mox arte callida oppugnatoris partes deſerit,& defenſoris aſſumit,ſeq; ex actore in reum ſtatim transformat.

Exordiar autem ab humanis traditionibus(Sic enim ipſe appellat canonicas & ſacras leges, quarum codicem publice concremauit)& quæram ab ipſo, vtrum illas improbet,quia humanæ ſint,an q̃ improbæ & prauæ. Si quia humanæ,indignum eſt profecto inter homines conuerſari, qui tam male ſentit de humani generis conditione,& rationis prouidentia,vt omnia humana reiiciat, atq; condemnet: Si iniquas eſſe dicit, par erat vt id antea declararet,q̃ eas combureret.At prauas dicere non poteſt, cum legi diuinæ ſint conſentaneæ, & ad eam ſeruandam accommodatæ.Nec dicere poteſt ſuperuacaneas eſſe, cum lex diuina ſufficiat.Conſtat enim diuinam legem ſtatuere neceſſaria tm̃ ad æternã ſalutem conſequendam,non tamen omnia expreſſe cõtinere,nec ad infima quęq; deſcendere:Sed potiora & neceſſaria tm̃ complecti:reliqua vero mortalibus cõmoda ad diuinam legem ſeruandam,ac ad bene viuendum,& ad felicitatem cõſequendam opportuna:arbitrio afflantis ſpiritus ſancti,& iudicio rationis naturalis decernenda reliquiſſe: Cuius ſpiritus vis fruſtra fuiſſet eccleſiæ tributa ſi omnia lege euangelica fuiſſent expreſſa,omniq; honeſta & commoda lege diuina ſancita fuiſſent. Pro temporum enim ratione,aliqua decerni,quædam immutari conuenit:nec omnia omni tempore accommoda ſunt. Aliqua ſanxerunt Apoſtoli,quæ deinde immutarunt:Et vt ſuperius expoſuimus, plurima ſtatuit Paulus quæ euangelica lege non deſcribuntur:quæ nec omnia accepiſſe a domino ipſe teſtatur,cum ait,Hoc dico ego,non dominus.Plura enim conſtat ipſius ſenſu & iudicio condita fuiſſe:Multa quippe ſtatuit circa ritus,& cõſuetudines, vt q̃ vir aperto capite oret,mulier autem velato. Q̃ mulier in eccleſia non loquatur,ſed taceat:de prophetia & linguarum vſu,quomodo ſit illis vtẽdum. De virginibus & viduis,De iudiciis & controuerſiis fidelium: De præpoſitis, De

collectis, De epulis quæ publice in eccleſia fiebāt, & multis aliis ſimilibus: quorum decretorum plurima in Codicem Canonum tranſlata comprehenduntur. Simili modo cæteri Apoſtoli, & Petrus, & Iacobus aliqua ſanxerunt, & monuerunt proprio iudicio, quod ipſorum epiſtolæ teſtantur, & viua voce multa tradiderunt: quarū traditionū Ignatius Martyr librū cōſcripſit, vt Euſebius Cæſarienſis aſſerit: q̄ omnia abolēda eſſent, ſi oēs humanæ traditiones tolli deberent, cū earū plurima ab ipſis vt hoībus ſtatuta fuerint, nō tāq̄ ipſis a Chriſto tradita. Nō ergo oēs humanę cōſtitutiōes reiiciēdę ſunt: quod cōfirmatur & decreto Seruatoris dicentis apud Matthæum: ſuper cathedrā Moyſi ſederūt Scribę & Phariſſęi, quæ dicunt facite &c. Quibus verbis apertiſſime monſtratur Magiſtratū gerentes, facultatem habere condendi leges illaſq; ſubiectis eſſe ſeruandas. Pręterea conſtat multas ex traditionibus eccleſiaſticis diuinas leges interpretari, & quaſdam non ſcriptas, ſed per manus acceptas promulgare, vt leges ſacri quadrageſimalis ieiunii, & ſacramentorum: cum qua forma conficienda ſint & miniſtranda: & plurima id genus alia in ſacris conciliis definita & explicata. Non igitur abolendæ ſunt a Repub. eccleſiaſtica conſtitutiones canonicæ, ſed reuerendæ, & ſeruandæ, quemadmodum Hieronymus inquit: Præcepta eccleſiaſtica obſeruentur ſicut a maioribus tradita ſunt. Adde q̧ abſq; humanis legibus nulla reſpublica, nulla vita ciuilis, vel conſtitui vel conſeruari poteſt.

V Age vero, quid tandem eſt cauſæ cur hæretici diuinas laudes, quæ in templis decantantur, horariaſq; preces, & ſacras cærimonias damnent? Quo ſcripturæ teſtimonio nituntur vt hæc tollant, & euertant? quas Chriſtus nunq̄ tolli pręcepit, nec improbauit, nec Apoſtoli prohibuerunt? ſed redibunt ad ineptias hęreticí, clamabuntq; ne inſtituiſſe quidem, quando ſcriptum non reperiatur, & proinde humano conſilio eas fuiſſe conſtitutas. Sed hæc ratio q̄ parum procedat, q̄ falſo innitatur fundamēto ſupra eſt a nobis declaratum. Neq; enim oportuit, vt omnia diuina inſtituta ſcriberentur lege euangelica, quorum cum multa eſſent vſu recepta, nihil erat quod quaſi denuo ſancitia ſcriberentur. Laudes autem diuinas cantare, & ſolennibus ſacrificiis Deum immortalem adorare, tam antiquum eſt, vt cum ipſo mundo natum eſſe videatur. Hoc enim ante Moſen primum diuinæ legis ſcriptorem, factum eſſe teſtantur ſacræ literæ: Hoc & Moſes ipſe ſtatuit eſſe faciendum, & fecit, quum carmen illud ſimul cum populo Iſrael cecinit: Cantemus domino, glorioſe enim magnificatus eſt: equū & aſcenſorem deiecit in mare &c. Quem imitata Maria prophetiſſa, aſſumpto tympano, cum filiabus Iſrael quæ chorum agentes, pari iubilo idem cecinerunt: Hoc Rex Dauid Deo acceptiſſimus, hoc cæteri vates omnes veteris teſtamenti pręſtitere, quod atteſtantur tot hymni, pſalmi, cantica ad diuinas laudes decantandas inſtituta: Cantoreſq; a Dauide Rege conſtituti ſunt ad id officium peragendum: totieſq; inuitat ſpiritum ſanctum ad canendum, vt loca enumerare nimis operoſum ſit, & ſuperuacaneum, cum res ſit perſpicua, & omnibus prorſus manifeſta: vt illud ſæpe repetitum, Iubilate Deo &c. & illud, Cātate domino omnis terra, bene pſallite ei in vociferatione. Et illud. Laudate dominum in ſono tubę, in pſalterio & cithara, in tympano & choro, in chordis & organo, in cymbalis & iubilis. Qui quidem mos cum lege euangelica non fuerit abrogatus, confir-

matus fuiſſe optima ratione concluditur. Præſertim quum ſemper ab vniuerſa eccleſia fuerit ſeruatus. Plurima enim antiquæ legis dictante ſpiritu ſancto a maioribus noſtris, ab ipſis Apoſtolis recepta & poſteris tradita ſunt: non quia antiquæ legis eſſent, a cuius ſeruitute nos liberauit Chriſtus, ſed quia per ſe probanda & rationi conſentanea, ſummoq; Deo ſemper grata, maximo Angelorũ exemplo & argumento: a quorum multitudine, natalis Ieſu Chriſti gratulatio, canticis ac iubilis facta eſt, his verbis: Gloria in altiſſimis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis, vt Lucas teſtatur in euangelio: Quæ Chriſtiani rite ac caſtiſſime peragunt: non vt mandata Moſis, ſed vt inſtituta nouæ legis Chriſti: non vt peregrina, & externa, ſed vt ſua propriaq; religionis Chriſtianæ. Chriſtus libellum repudii iudiciaq; expreſſis verbis abrogauit: Abrogauerunt Apoſtoli circuncisionem, ciborumq; prohibitionem, ritum ſacrificiorum in ſanguine, & cætera omnia quæ Chriſtum venturum duntaxat præfigurabant. Non abrogatus fuit vſus templorum, non concentus diuinarũ laudum, non ſolennes preces, & cætera plurima id genus: quæ vt exemplaria cæleſtium & verorum ad quæ tendimus, catholica Chriſtianorum peragit eccleſia: Neq; vero ſolennis hic cultus iccirco ſummo Deo a Chriſtianis exhibetur, quemadmodum hæreticus facete, vt vult videri, cauillatur: ꝙ ſe putent tali concentu aures diuinas demulcere, quæ talibus cantionibus delectentur: ſed quia ſic pium, & reuerentem animum erga creatorem redemptoremq; noſtrum oſtendimus, eiuſq; cultui ad hunc modum pio inſtituto maiorum, & Angelorum exemplo vacamus: non vt Deo blandiamur, vt hæretici ſacrilega voce dictitant, a quibus cum ſummo Deo ſupplicamus, cum ſolenniter ſacrificamus, cum cumulatiſſimis honoribus eum proſequimur, & colimus, cum illi laudes ex toto animo magna, & clara voce concinimus Deo adulari dicimur, pueriliter ludere & nugas agere. Quod nemo vetuſtorum hæreticorum (quod ſciam) proferre vnꝗ eſt auſus: nec contemptor diuum Epicurus protuliſſet. Adulabantur igitur Deo ſanctiſſimi vates omnes, quum hæc peragebant. Adulabatur cantor ſpiritus ſancti cum tanto concentu afflatus ſpiritu diuino, ſacros hymnos nõ ſolũ voce, ſed etiã cithara lętus & ardens pſallebat: Delirabãt tot ſanctiſſimi & grauiſſimi patres, tũ veteris tum nouę legis profeſſores, quum prolixioribus verbis Deum precibuſq; adorabant, & hoc ritu Deũ obſecrabant. Sic enim coli Deus ipſe vult: ita ſibi ſupplicari, quod virgo Deipara ſpiritu ſancto repleta locupletiſſima teſtis declarauit cantico illo, Magnificat anima mea dominum &c. Teſtatur hoc ipſe Seruator noſter tum exemplo, tum verbo, cum impenſe admodum templũ coluerit, vſqueadeo vt nũꝗ ſuccenſuerit, nec imperio palam vſus fuerit, quod ſacrę literę referãt, niſi aduerſus improbos, qui templũ profanabãt, & vẽdendis emẽdiſq; mercibus polluebãt: quos ter ſacratiſſima manu ſua flagellatos a tẽplo, ſimul cũ argentariis, profuſis ipſorũ numis eiecit, grauioribus verbis increpitos, ꝙ domum patris ſui, ſuamq;, inſtitutã ad precandum Deum, orationibuſq; colendum, forum & mercatum facerent, & ſpeluncam latronum redderent. Quinimmo, vt teſtatur Marcus Euãgeliſta, tã eſſe reuerendũ locum docuit, vt per templũ ne vas quidem, aut quippiam aliud transferri permitteret. Qui cum dixit, Pulſate & aperietur vobis, quid aliud intelligi voluit,

niſi aſſiduis precibus orate Deum, & ipſe vos exaudiet? Subiicit enim, ſaltem propter importunitatem dabit vobis. Quare alio in loco ſic ait: Orantes ſine intermiſſione. Hęc igitur vult omnipotens Deus ſibi ab hominibus exhiberi: non q͂ his egeat vel oblectetur, qui ex ſeſe beatiſſimus eſt: ſed quia nos egemus, ille gratis, & libenter acceptat. Attamen cum hæc impendimus Maximo Deo, dicimur ab impiis Deo adulari, quaſi mentiamur, cum ſapientiæ, potentiæ, miſericordiæ & bonitatis illius mirabilia decantamus. Mẽtitur enim adulator quum falſas laudes tribuit cuipiam, vt ei placeat. Immenſi autem rerum omnium au thoris laus, ne minima quidem ex parte celebrari, ſed nec attingi poteſt. Ad profectum igitur commodumq; noſtrum hæc omnia inſtituta ſunt, vt optimus ac Maximus Deus, omni cultu & reuerentia, atq; honoribus glorificetur, ac mente, ſenſu, lingua, affectibus, toto corpore, cunctis viribus colatur. Interior enim vis excitatur, quum externæ facultates ſuis muneribus fungentes, debita & ipſæ creatori præſtant obſequia: Quo fit, vt totus homo in Deum rapiatur. Percipiunt piorum mentes quantum canticis diuinarum laudum iuuentur, & quantopere ad ſublimia euehantur. quod & Auguſtinus atteſtatur, cum referat eiuſmodi cantibus eccleſiæ ſe nonnunq̃ ad lachrymas fuiſſe permotum. experiũtur diuina patientes, & qui dicere valent: Guſtaui, & expertus ſum, q̃ ſuauis & dulcis ſit dominus iis qui inuocant nomen eius: q̃ opportune ſint, hæc quantum illis myſticis rebus ſacrorum rituum, ſolennibuſq; cerimoniis proficiant, quantaq; ſuauitate repleatur ſpiritus: quantum exurgat ſupra ſeſe animus, & tanq̃ ambroſiis paſtibus veſcatur. At qui nihil ſapiunt niſi quæ carnis ſunt, qui in proprio ſenſu ambulant, ſuperbia turgidi, hæc derident, & contemnunt, libra humanæ prudentiæ trutinantes, quæ longe ſunt humano iudicio maiora: Aiuntq; quaſi rem nouam & incognitam, obſecrandum eſſe Deum pura mente, ſpiritu reuerenti, non his nugis & tragico apparatu colendum: Quaſi neget quiſq̃ ſanus, Deum primum mente pura eſſe colẽdum, cum hęc omnia quę peraguntur, ad id præcipue inſtituta ſint, vt mens his euecta, ad eum contemplan dum & amandum rapiatur. Q͞diu enim ipſis corporeis clauſtris concluſa fuerit mens humana, q̃diu mole corporea obruta: ſenſuum adminiculis eget, vt cõſcendat altiora. Cum autem cuſtodiam, & carcerem exierit, liberaq; ſummum opificem intueri valuerit, cognoſcereq;, quemadmodum Paulus ait, non in ſpecie nec in ænigmate, non in ſpeculo & figura, ſed facie ad faciem: non fide aut ſpe, ſed ardentiſſima charitate illum complectetur: tũc forte pſallemus tantum mente, pſallemus & ſpiritu: non enim corporis adminicula deſiderabit, ſed ſimplici & viuo ſpiritu Deum adorabit, iuxta illud: Quum venerit quod perfectum eſt, euacuabitur quod ex parte eſt: Tunc non erit opus his exterioribus vti: ceſſabuntq; ſacri ritus, & ſolennes cærimoniæ cum cantabimus mente vel animo po tius q̃ voce aut organis. Nunc enim huius peregrinationis ſtatus hæc requirit & poſtulat, quoniam inuiſibilia Dei per ea quæ facta ſunt, intellecta conſpiciun tur: ex his enim velut typis verorum ad ipſa cęleſtia contemplanda euehimur.

X At forte dicent hęretici Chriſtum Ieſum docuiſſe, nõ multis eſſe orandum, & quid a ſummo Deo ſit petendũ, & quo ritu ſupplicandũ. Primũ quũ ait: Orantes nolite multum loqui, vt æthnici faciunt, putantes in multiloquio exaudiri: Et cũ

increpat Phariſſęos, ꝙ ſola longiore oratione Deum ſe placare poſſe credebant.
Ritum autem docuiſſe dicens: Non eritis ſicut hypocritæ cum oratis, ſtantes
orãtes in ſynagogis & angulis platearum &c. Tu autem cum oras intra cubi-
culum tuum &c. & quid ſit precandum declaraſſe illis verbis. Cum oraueritis
dicite Pater noſter &c. Sed ad hæc facile fuerit reſpondere: primum, Chriſtum
Ieſum non improbaſſe prolixiores laudes, diuinis precibus admixtas. Improbaſ-
ſet enim vſum pſalmorum, hymnorum & cætera id genus: quod tamen non fe-
cit. Quinimmo conſtat ipſũ hymnos protuliſſe: Quod teſtatur illud: Et hymno
dicto, exierunt in montem Oliueti &c. & diutius ſæpe in oratione perſtitiſſe. Ait
enim Lucas: Exiit Ieſus in montem orare, & erat pernoctans in oratione Dei. Et
rurſus. Et factus in agonia prolixius orabat. At improbauit Phariſſæos opti-
mis rebus abutentes, in ſolo verborum ſtrepitu, & precum multitudine ſe iuſti-
ficari putantes, cum mente & ſpiritu a Deo prorſus alieni eſſent, ſolaq; ſpecie re
ligionem prætenderent, cum ſcelesti hypocritæ eſſent, declaraſſeq; paucis po-
tius orandum eſſe attenta mente, q̄ vaga & diſtracta multis: nec homines opi-
nari debere ſuis ſe petitionibus Deo declarare, quibus rebus egeant, & quid o-
ptent, quaſi hæc illi incognita ſint: aut fidere in oratione ſua compoſita, ꝙ illum
verbis deflectant: ſed eſſe in ſola bonitate ipſius ſperandum, q̄uis velit a ſe ſuppli
citer peti quod volumus: vt agnoſcamus ab ipſo nobis tribui quæ poſcimus, &
nos illi ſubiectos eſſe, ſine quo nunq̄ conſequi quod cupimus valeamus. Quicũ-
q; enim petit aliquid quod ex ſe aſſequi non poteſt, illi ſe ſubiicit a quo benefi-
cium expectat. Hac igitur de cauſa vult cunctorum bonorũ largitor a ſe poſci
ea quibus egemus, quæ tamen ſola liberalitate ſua ille nobis concedat. His ra-
tionibus inſtitutæ ſunt paucis verbis ab eccleſia preces, quas collectas nuncupa-
mus. Quod vero ad ritum attinet orandi, intelligendum eſt dominum hypocri-
ſim damnaſſe, non morem orandi in templo & ſynagogis. Ipſe enim per diẽ ſab-
bati accedebat ad ſynagogas, & legebat ſcripturas. Quod teſtatur Lucas quum
ait: Et intrauit ſecundum conſuetudinem ſuam die ſabbati in ſynagogam Naza-
ret & ſurrexit legere &c. frequentabatq; templum. Pariter & Apoſtoli (vt Acta
teſtantur) erant in templo perſeuerantes in oratione. In quibus & illud legitur.
Petrus & Ioannes aſcendebãt in templum ad horam orationis nonam. Et illud.
Quotidie Apoſtoli erant perdurantes in templo in oratione: Et illud in quo Lu
cas abſoluit euangelium ſuum referens de Apoſtolis hęc verba. Et erant ſemper
in templo laudantes, & benedicẽtes Deum. Et illud quod (vt in Actis habetur)
ait Paulus, Factum eſt autem reuertenti mihi in Hieruſalem, & oranti in templo
fieri me in ſtupore mentis. Et dominus docuit in templo orandum eſſe, quũ tem
plum domum orationis dixit. De Iacobo item Apoſtolo fratre domini ſcribunt
authores grauiſſimi, ꝙ fere ſemper orans erat in templo, ita vt aſſiduitate oran-
di callum in genibus obduxiſſet, vt genua ipſius ſimilia eſſent genubus came-
lorum. Sed increpantur qui id faciunt, vt videantur ab hominibus, ex hoc gloriã
aucupantes: Docetq; dominus potius orandum eſſe ſecreto q̄ palam ad oſtenta-
tionem, nec obſequium vocis acceptum eſſe Deo, niſi adſit mentis pietas actu
vel habitu, & internis conſentiant: Illaq; breui oratione, Pater noſter, do-
cuit, quæ primum precibus a Deo expetenda ſint, non ꝙ cætera prohiberet.

Petierunt enim Apoſtoli plurima, etiam alia orantes: & ipſe quum rogauit patrem ſi fieri poſſet vt a ſe mortis calix tranſiret: & pro Apoſtolis & cæteris qui per ipſos credituri erant in eum. Similiter Paulus, cuius hæc verba ſunt ad Romanos: Obſecro vos vt me adiuuetis in orationibus veſtris pro me ad Deum, vt liberer ab infidelibus qui ſunt in Iudæa, & obſequii mei oblatio accepta fiat in Hieruſalem: & vt veniam ad vos in gaudio, per voluntatem Dei, & refrigerer vobiſcum: & compluribus aliis locis ſimilia ſcribit, quæ longe abſunt ab oratione Pater noſter, vt & illud eiuſdem Pauli ad Theſſalonicē. De cætero fratres orate pro nobis, vt ſermo Dei currat, & clarificetur ſicut & apud vos, vt liberemur ab importunis & malis hominibus. Et cæteri Apoſtoli petiuerunt a fidelibus, vt pro ipſis quædam precarentur, quæ non ſunt in oratione Dominica. Non igitur ſacri ritus diuinarum laudum & precum decreto verborum Chriſti, Apoſtolorumve exemplo vel inſtituto antiquandi ſunt: ſed retinendi potius, cum ſint ſpiritus ſancti decreto inſtituti, cum alii, tum quem iſti tollunt ſacrum moré, diuinas laudes, ſtatis horis diei diſtribuēdi. Iuxta illud, Septies in die laudem dixi tibi: & illud, Media nocte ſurgebam ad confitendum tibi. Et in Actis Apoſtolorum, Media autem nocte Paulus & Silas adorantes laudabant Deum &c. Et quod ſupra diximus, Petrus & Ioannes aſcendebant ad templum ad horam orationis nonam. Nam preces horariæ cum ad alia multa, tum in primis ad hoc ſunt opportunæ, vt Deum quemadmodum fas eſt, perpeti memoria recolamus: ſicuti ab eo perpetuo pendemus, & eius beneficia in nobis nunꝗ ceſſant: vt hac ſaltem admonitione ſæpe in die gratias agamus illi, ipſumq; glorificemus. Et præceptum illud Seruatoris in Luca, Semper orandum eſſe & nūꝗ deficiendum. Et Pauli, Orate ſine intermiſſione, adimpleamus, cum vnaquaq; die, certis horis id præſtemus.

Y Age vero ſi iſtis tam laudabile inſtitutum abolendū, omniſq; ritus ſacer tollendus eſſe videtur, dū aſſeuerant, a Chriſto, cultum nullum, nullū ritum fuiſſe inſtitutum, quamobrem ipſi quędam adhuc, quibus ipſi vtantur relinquūt: Quodam enim ritu ré diuinā peragunt & cęrimonias quaſdā ſeruant: quo cū doceāt non omnino tollendas eſſe cęrimonias, declarant ſe malitioſe agere, cū a moribus maiorum diſcedunt, & veteris eccleſię conſuetudinē nouis ritibus conantur antiquare. Sed profecto, qui vniuerſam religionē peruertere ſtatuerunt, & prorſus ſacerdotium tollere, hos ſacros ritus immutare oportebat. Faceſſat igitur Lutherana impietas, quę ſola malignitate impulſa eſt ad hęc tollēda: ſtent ſacri ritus, celebrenturq; ſolénia ſacrificia, perſonet æther cōcentu diuinarū laudū, modo rite, cultu debito, decenter, caſte, ſancte, reuerentiſſime omnia peragantur. Nihil ſcurrilitatis, nihil ludicri, nihil indecorum cærimoniis ſacris miſceatur: Sed omnia ſint grauia, verenda, & rationi conſentanea, ac diuinæ maieſtati conuenientia: quę ædificent, non deſtruant: menté ad diuina conuertant, non diſtrahant: inflamment, nō infrigident: breuiter in id accōmodentur, ad quod fuerunt inſtituta: nihil ſecus, nihil perperam fiat. Nam licet cūctis fere in rebus, quędam minus recte, minuſq; decenter fieri contingat, in ſacris tamen, omnia decentiſſime & reuerentiſſime pręſtare quantum maxime fieri poſſit, eſt enitēdum, vtque nulli aut minimi permittantur abuſus, & ſicubi praua cōſuetudo inducta fuerit,

aboleatur. Quæ cura & ſolicitudo ad eos in primis pertinet qui ſactis præſunt.

Quamobrem (vt dicam quod ſentio) non valde probandus mihi eſſe videtur vſus tam frequens perfracti cantus, quo variæ voces exaudiuntur, verba percipi non poſſunt, nec tantus ſtrepitus organorum. Quapropter vtrunq; forte moderandum eſſet, & parcius ſimilium rerum vſus adhibendus. Nulla enim res grauior, nulla maioris momenti a mortalibus agi poteſt, re diuina. Proinde nulli maius ſtudium maiorq; diligentia eſt adhibenda, qua dominum Deum exercituum velut conuenimus & alloquimur: cuius conſpectum verentur vniuerſa cœleſtium ſpirituum agmina: ſacratiſſima myſteria peragimus, quæ ab angelorũ choris vix decenter tractari poſſunt: vnde perſpicuum eſt, nullam eſſe cum illis conferẽdam, nec tanta attentione & reuerentia peragendam, conuerſo toto homine mente pariter ac corpore in obſequia creatoris. Tanta eſt autem ſacrorum rituum ac cærimoniarum commoditas, vt illis abolitis cultum diuinum labefactari, & religionem ipſam perire neceſſe ſit. Perpauci enim ſunt cultus illius intimi, qui ſummo Deo mente tantum ad ſublimia contendente præſtatur, capaces: pauciſſimi ad res diuinas contemplandas idonei, niſi ad ea ſenſuum adminiculo conuertantur. Quamobrem cum externum cultum ſuſtuleris, neutrum profecto retinebis: quod impietatis & malorum, quæ Germanis Lutheranum ſcelus inuexit, exemplo apertiſſime declaratur. Z

Illud quoq; ſcire peruelim, qua demum ratione ducantur quidam ex hac noua ſchola hæreticorum, vt templa Chriſti ſanctorumq; imaginibus, & ſignis expolient. Nam ſi priſcæ legis præceptum quo prohibebantur, ſequuntur, hoc eſt procul dubio iudaizare, cum euangelica lege non vetentur, quorum vtrunq; cauſam habuit honeſtiſſimam: Cum diuinum numen, quod tantum mente Iudæi colebant, & colimus ipſi, apud eos effingi nequiret. Nobis autem effingibile quomodo ſit effectum: cum Deus ipſe humanam naturam aſſumpſerit, diuino verbo homine facto. Nec tam rudis eſt populus Chriſtianus nec tam terrenus, q̃ fuit Hebrẹus: nec tam propenſus ad idolatrandum, prẹſertim quia tũc vniuerſus propemodum orbis ea labe erat infectus: nunc beneficio Domini noſtri Ieſu inter cẹtera iampridem effectum eſt, vt fere cunctẹ nationes, omnes populi, barbaræ gentes vniuerſæ, vnum ſolum Deum authorem vniuerſi, quoquomodo agnoſcant, q̃uis diuerſis ritibus colant. Præterea nemo tam excors eſt, tam mente captus in Chriſtiano populo, vt putet imaginem quam veneratur numen eſſe diuinum, aut eam quicq̃ præſtare poſſe: quod tunc fiet perſpicuum, ſi quis idiotã quamlibet ruſticum recte percunctetur. Ignari enim homines, quod implicite & confuſe ſentiunt, id ſi recte interrogati fuerint explicabunt, quod nequaq̃ ex ſe proferre valerent. Quamobrem non parui refert, quomodo eos interrogaueris. Nec hoc igitur, conſilio vitandi videlicet hunc errorem, imagines tolli licebat: præſertim cum eſſent tam communiter & tanto vſu, vt peropportune ad religionem receptẹ. Imagines enim conferre q̃plurimum ad pietatem, experientia rerum magiſtra docuit, ratioq; ſuaſit. Negari enim non poteſt, humanos affectus permoueri ſenſibus, viſumq; præ cẹteris id maxime prẹſtare affectuſq; ipſos interiorem hominem ſpiritum ac mentem ipſam, nõ ſolummodo excitare, verum etiam excitatam inflammare. Quis enim tam ferreus eſt, vt attente intuens ima- A

ginem filii Dei,cruci,noſtri cauſa,tam crudeliter affixi,dolore quodam non affi-ciatur:eoq; ſpectaculo ad contemplandum tam ingens,admirandumq; myſteri-um non incitetur,& ea contemplatio,non conteratur? Quis corde tam lapideo, vt non molleſcat? & tenero quodam amore non liqueſcat, cum proſpicit cælo-rum dominum vniuerſi orbis conditorem humana carne veſtitum,nobis natum infantem,iacentem in præſepio? Aut ſacratiſſima vbera virginis matris ſugen-tem? Quis tam triſtis,tam ſpe deſtitutus,qui non hilareſcat? qui fiducia ingenti non erigatur? cuius animus alacer non euadat? cum victorem Ieſum potētiſſime a mortuis reſurgentem,glorioſiſſimè triumphantem,nobiſq; regna cęlorum re-ſerantem ſpectarit? Hæc autem myſteria omnia,imaginum beneficio, vnico in-tuitu contemplari valemus, cunctorum memoriam eodem momento recipere poſſumus. Sapiētiſſime igitur maiores noſtri,ac diuino afflati ſpiritu vſum ima-ginum ſtatuerunt, qui rudibus & ignaris non ſolum opportunus,ſed fere neceſ-ſarius eſſe cognoſcitur,præſtantioribus autem & eruditis commodiſſimus. Prę cæteris enim ſenſibus,viſus nos admonet,attentoſq; reddit & detinet, diuerſaq; rerum diſcrimina oſtendit. Plura etiam ſimul monſtrat,multa breuiſſime in mē tem reuocat,& hæc omnia,vt facillime, ita iucundiſſime,quod cæteri ſenſus prę ſtare nō valent. Quo fit vt nec illos natura ęque caros habeamus. Quod ſi Chri-ſtianis non liceat nec expediat ſignis ſenſilibus diuina referentibus vti, ne licebit quidem concionatorem de diuinis diſſerentem audire,nec expediet ſacras literas legere,cum æque auribus ſenſibilis vox diuina myſteria referat, æque ſcriptura illa ſignificet oculis eruditorum,vt imagines & ſigna rudium. Quamobrem ima gines,codices vulgi eſſe dicuntur. Comburantur igitur cum imaginibus euan-gelia, codices omnes ſacrarum literarum reſcindantur,& ipſi concionatores ex-plodantur,conſentaneum eſt,ſi cuncta ſenſilia ſigna diuinarum rerum monimen ta comburi debent. At cum in ſenſilibus ſignis magna ſacramēta inſtituerit Ser uator Ieſus,volueritq; illis ingentia myſteria referri,licere & expedire docuit,ſen ſilibus ſub ſignis res diuinas repręſentari & adorari. Quod profecto tam perſpi-cuum eſt,vt niſi qui imbecillo aut maligno ingenio ſit, nemo ambigere poſſit, Quod etiam inſtituto & exemplo antiquæ legis confirmatur. Qua licet imagi-nes eſſent prohibitæ,cauſis ſuperius expoſitis,non tamen omnia ſigna quæ res diuinas repręſentarent excludebant. Arcam enim teſtimonii a duobus Cherubim complexam ſumme coluerunt Hebręi in penetralibus tabernaculi & templi re-conditam: Apparuitq; illis gloria domini, tum in caligine, tum in igne lucen-te in columna nubis, & ſub talibus ſignis ſenſilibus. At forte dicerent ad-uerſarii imaginum occaſione plurimos abuſus fieri,ideo illas tollendas eſſe: qui-bus reſpondere facillimum eſt, Nos abuſus non tueri. Nullam autem eſſe rem tā commodā & rectam,qua quiſquàm prauus abuti nequeat: ob id tamen rem probam & vtilem non eſſe antiquandam, ſed ſtudium ſolers adhibendum vt abuſus aboleātur. Sed legibus ſublatis,permiſſa eſt apud Germanos vnicuiq; licentia delirandi,vbi ſe beatiorem hoc ſeculo quiſque putat,quo plures, aut ma gis nouas inſanias excogitare valet: aut exploſas reuocare, data vnicuiq; facul-tate in ſenſu proprio ambulandi. Nunc enim Germanis idem contigiſſe videtur, quod olim populo Hebræorum accidit. Qui quum eſſent ſine principe, vnuſ-

quiſq; faciebat quod bonum ipſi videbatur, vt liber Iudicum teſtatur. Qua occaſione, idolatrauit Micheas, & adoleſcens Bethlehemites, & mala plurima contigerunt in Iſrael. Quod & in Germania nunc pari licentia euenit, proferente vnoquoque de religione & ſacris dogmatibus impune quodlibet.

B Quapropter iſti imaginum exterminatores non contenti diuos imaginum honore expoliaſſe, interdicunt præterea diuos pulſari precibus, quicquàm a ſanctiſſimis Heroibus peti, aut aliquid ipſis appenſum dedicare, nominaq; eorum cultu aliquo venerari, quaſi non valeant illi a ſummo Deo quicquàm impetrare: aut eos coli, Deo moleſtum ſit vel: nobis indecorum & ſuperuacaneum aduocatum adhibere, qui pro nobis deprecetur: Quorum primum profiteri hominum eſt diuis ipſis inuidentium, cum eos immortalitatem adeptos priuent facultate officii apud Deum intercedendi quod præſtare valebant, quum adhuc mortales eſſent, & nondum felicitate fruerentur: cuius rei ſacris in literis tot habentur exempla & documenta, vt ea difficile ſit enumerare. Ait enim Dominus ad Abimelech, vt in libro Geneſeos ſcribitur, Quia propheta eſt, orabit, pro te & viues. Precatus eſt ſæpe Moſes pro populo: precatus Helias, precatus Iacob, Dauid & cæteri prophetę, precatus Paulus rogauitq; ſæpius, vt pro eo rogaretur. Precati ſunt cæteri Apoſtoli, omnes ſancti anteq̃ confirmarentur in gratia. Orate pro inuicem ait Iacobus. Refertiſſima eſt ſcriptura huiuſmodi petitionum. Oratio item fiebat ab eccleſia ſine intermiſſione ad Deum pro Petro. Quum igitur potuerint ſancti viri prodeſſe mortalibus cum adhuc ſummo Deo perfecta charitate iuncti non eſſent, cum adhuc ipſi peccare poſſent. profecto conſentaneum eſt, vt hoc potiores ad aliquid impetrandũ facti ſint. quo iam apud ipſum plus gratia valẽt. An qui in maximo vniuerſorum iudicio tanti honoris futuri ſunt participes, vt cum filio Dei ſeſſuri ſint iudices, nunc non valebunt eſſe pro nobis interceſſores? Scriptum eſt autem dixiſſe Dominum Apoſtolis, Amen dico vobis, ſedebitis & vos ſuper ſedes duodecim iudicantes duodecim tribus Iſrael. Præterea teſtatur Dominus apertiſſime per Hieremiam, animas ſanctorum valere precari pro ſuperſtitibus quum ait: Si ſteterint Moyſes & Samuel cora me non eſt anima mea ad populũ iſtum &c. longe enim antea q̃ hęc proferret Hieremias, ambo, & magno inter ipſos interuallo e vita deceſſerant: quod ipſum per Baruc confirmatur his verbis: Audi domine nunc orationem mortuorum Iſrael: Et ſi enim beati cum iã ad patriã peruenerint, ſibi ad maiora conſequenda promereri non poſſint, nõ tamen iccirco facultate carent, iis qui adhuc peregrinantur opitulandi, quaſi, manum adiutricem porrigendo ad eam adipiſcendã, ſed quid longius teſtimonia perquirimus, quum Paulum Apoſtolũ habeamus teſtẽ tam propriũ, & tonitrui filiũ, Qui Paulus ſic ad Romanos ſcribit, Chriſtus Ieſus qui mortuus eſt, immo qui & reſurrexit, qui eſt ad dexterã Dei, qui etiã interpellat pro nobis &c. Et ipſe Ioannes Apoſtolus in epiſtola prima. Si quis peccauerit aduocatũ habem9 apud patrẽ Ieſum Chriſtũ iuſtum &c. Si enim Chriſtus in cęlis interpellat pro nobis, ſi aduocatum agit, quod intelligi non poteſt, niſi inquantũ homo glorificatus, efficitur, cum in eo nec ſumma beatitudo, nec glorificatio tollat, quin interpellare & deprecari poſſit pro nobis, vt multo minus beatitudo aut gloria impediat ſan

ctos iam vita functos, quin pro nobis, vt viuentes valebãt, ſic nũc vita functi interpellare & deprecari poſſint. Sed licet nõ alieno egeamus teſtimonio aut argumento ad hanc rem comprobandã, cũ hoc ſit validiſſimũ, attamẽ plurima exẽpla citari poſſent ſanctorũ patrum, qui Angelis & beatiſſimis ſpiritibus supplicarũt. Adorauit Patriarcha Abraam ſæpe angelos ad ſe venientes, adorauit Iacob ac Loth, & cęteri patres. Iniquũ igitur eſt nos prohiberi venerari, & ſupplicare angelis, & animabus feliciſſimis, vt pro nobis intercedant, quos, etſi condonaretur hęreticis nihil opis pręſtare nobis poſſe, quod tamẽ ipſi nullo teſtimonio ſacrarũ literarum comprobare poſſunt. Attamẽ illa humilis ſupplicatio noſtra, qua miſericordẽ & clementiſſimũ Deum pulſaremus, illis interpellatis, vt aduocatũ agerent, omnino acceptior reddi creatori videretur, q̃ ſi ipſi arrogãter abſq; internũcio obſecraremus. Nõ enim inuidus eſt omnipotẽs, vt nolit amicos ſuos honorari, quos ipſe honore & gloria ſublimes effecit, teſte ſcriptura, Nimis honorati ſunt amici tui Deus, nimis cõfortatus eſt principatus eorũ. Et Chriſtus in euãgelio, qui mihi miniſtrauerit honorificabit eũ pater meus. Nõ igitur tollẽda eſt ſanctorũ deprecatio, quaſi nõ valeãt nobis ſuffragari, aut id Deo futurũ ſit ingratũ atq; moleſtũ. Præterea refert ſcriptura multis in locis angelos miſſos eſſe ad homines iuuandos, cõpluribus in negociis, ſunt enim adminiſtratorii ſpiritus, teſte Paulo & pſalmorũ oraculo. Angelis ſuis mandauit de te, vt cuſtodiãt te in omnibus viis tuis. E cuſtodia liberati ſunt Apoſtoli in Hieruſalẽ: Petrus e carcere & cathena Herodis angeli miniſterio. Miſſi ſunt angeli ad Deiparam virginem ad Ioſeph eius ſponſum: ad Chriſtũ Ieſum ſæpe vt illi miniſtrarent: vt eum conſolarentur, imminente mortis tempore, ad eius tumulũ poſtq̃ reuixerat teſtãtes reſurrexiſſe. Item ad Abraam, ad Loth, ad Iacob, ad Balaam, ad Thobiam & alios patres, & ad ſternendum populos. Nam quemadmodum Deus omnipotens cũ poſſet ſine miniſtris & mediis erga mortales cuncta perficere, vt plurimum tamen pro ſua maieſtate vſus eſt angelorum miniſterio, ſic par eſt eiſdem internũciis & interceſſoribus maieſtatem diuinam a mortalibus exorari. Cum igitur valeant feliciſſimi ſpiritus multa peragere erga nos, ita volente optimo Deo, & in his quæ ad hanc mortalem vitam pertinent: conſentaneum eſt, & efficacius poſſe ea quę ad vitam æternam conſequendam ſpectant. Quòd ſi ſuffragari poſſunt, commodiſſimũ profecto eſt, & illos rogare ne nos officioſuo deſtitutos relinquant. Nec ſuperuacaneum eſſe poteſt illos interceſſores inuocare, propterea quòd Chriſtus Ieſus vnus ſit mediator Dei & hominum ſoluſq; valeat intercedere pro nobis, cum ei nihil detrahamus, ſed ipſum primum obſecremus, dum teſtes maieſtatis illius, & quaſi membra & certe ſeruos comprecamur, & apud ipſum aduocatos adhibemus, velut indigni nobis viſi qui ſine interceſſore conſpectum eius adeamus. Reſpicit enim pientiſſimus Ieſus Optimus Maximus Deus piarum mentium noſtrarum conſilium quum ſanctos veneramur, quum illis obſecramus, quum honoribus proſequimur: atq; intelligit hæc obſequia omnia, nos illis, ipſius gratia præſtare. in ipſumq; omnia referre, non audentes ſine aduocato, ſine interceſſore grato & accepto, conſciẽtia noſtrę miſeriæ cõuenire tantã maieſtatẽ. Sed furioſi hominis rabies expleri nunquàm potuiſſet mortalium perturbatione, niſi etiam

cælicolis bellum indixiſſet, quos mauult blaſpehmari q̃ laudari, opprobriis & conuiciis, q̃ honoribus affici. Proh nefas horrendum dictu, inexpiabile auditu, cogitatu execrandum, quales, quàm nefarias, quàm inauditas blaſphemias iactat in ſanctos omnes, in ipſam Deiparam perpetuo virginem, gratia redundantem, celſiorem omnibus angelis, ſublimiorem cunctis creaturis: cuius laudes nulla lingua digne attingere valet: quæ prætermittenda cenſeo, cum abſq; ſcelere, ſine piaculo ne referri quidem poſſint. Tam ſceleſta enim ſunt, tam impia, tam horrenda, vt ea etiam ad refellendum proferre turpe fore videatur. Sed cum talia ſint, tamen ferenda quoquomodo videri poſſunt, ſi conferantur cum iis, quæ de ſacratiſſimæ Euchariſtiæ ſacrificio latrare non formidat. Bone Deus, quàm mitis, quàm patiens es, qui ferre potes vipereum os virulentiſſime furiæ tantas, tam inauditas, tam ingentes, tam inexcogitatas prius blaſphemias in te iactare. In ſacramentum illud ſupremum, quod angeli admirantur & adorant, dæmones contremiſcunt: in præcipuum illud ſacrificium, ſub quo puer tuus Chriſtus Ieſus velata ſpecie integer tegitur, nec mox verba proferentem torto fulmine diſſipas & abſumis: Sed iudicia tua abyſſus multa. Ego certe blaſphemias referre nec auſim nec poſſim. Vix enim audire ſuſtinui, quas etiam Germanice conſcripſit, vt magis apud vulgus propagarentur. Quas ab eruditis probari non poſſe agnoſcit. Non enim tam ſtupidus eſt, quin percipiat, quàm fallacia, quàmq; abſona doceat. Sed ſatis habet imperitam multitudinem iam commotam infatuare, & quibuſdam ſciolis ſcrupum ſaltem iniicere: quod circuitu verborum & ambagibus a propoſito deflectens ſe aſſecuturum eſſe confidit: fere enim quum peſſima quæq; diſpergit, ſtatim a propoſito, quaſi iam demonſtrauerit, declinat: & ſe ad alia exaggeranda conuertit ſcripturarum teſtimonia, nihil tamen ad rem facientia inaniter infarciens, vt verborum copia tenebras offundat eorum mentibus, quos præſtigiis ſuis faſcinare propoſuit. Quod deprehenditur, cum in omnibus libellis eius, tum in his maxime in quibus turpiſſima & perniciosiſſima conatur, vt in blaſphemo illo ſermone, quem aduerſus ſacratiſſimum canonem miſſæ diuulgauit.

Sed quomodo tam atrociter inuehitur in ſacerdotes rem diuinã illis ſacratiſſimis verbis peragentes? quos beſtias, aſinos, porcos, fatuos, ſceleſtos, paſſim appellat, & omnibus aliis conuiciis & probris inſectatur, & papiſtas per contumeliam vocat more ſuo ſemper venenatas ſagittas ſuas dirigens ad ſcopum, cunctis notiſſimum oppugnandum? quanq̃ hoc in loco tam impudenter ſe ac ſtulte gerit, vt facile prodat impium deſiderium calumniandi, cum eã calumnia nihilo magis ad papiſtas (vt ipſe loquitur) hoc eſt ad catholicos Chriſtianos pertineat q̃ ad cæteros, qui chriſtianam religionem vtcunq; retinuerunt. Omnes enim Chriſtiani ſacerdotes, tam ſchiſmatici q̃ hęretici qui Pontificem Maximum non agnoſcunt, nec illi obœdiunt, eodem ritu, quantũ ad ea, quæ ad ſubſtantiam ſacrificii attinent, rem diuinã peragunt, & miſſas celebrant: quo & catholici, qui ab eo papiſtę nuncupantur. Quod in primis atteſtatur, tũ miſſa a magno Baſilio edita, tũ & illa Ioannis Chryſoſtomi qua Gręci nunc vtũtur. pariter & illa Armeniorũ, Maronitarũ, Caldaica lingua cõſcripta. Pręterea Iacobitarũ, Abbaſcinorũ & cęterorum id genus propriis Patriarchis parentium: ipſe tamen C

ita execratur miſſarum ſacrificium, vt non vereatur ſacrilego ore dicere, Sathanam ipſum, eum ritum adinueniſſe, nullamq; blaſphemiam a condito orbe huic comparandam a quocunq; impio fuiſſe prolatam: deteſtabiliuſq; longe eſſe hoc ſacrificii genus vitulis aureis, quos erexit Hieroboam Rex Iſrael populo adorandos: maledictoſq; & perditos Idolatras eſſe, quotquot eo more ſacrificant, nullumq; ſcelus, cum hoc piaculo conferri poſſe, longe plus abominando, q̃ omnia lupanaria, cuncta adulteria, homicidia, furta & latrocinia: & hæc omnia potius eſſe ferenda q̃ miſſarum ſacratiſſimarum vſum. Itaq; penitus exterminandum eſſe & abolendum: Conuerſuſq; ad eos qui Rempublicam adminiſtrant, illis ſeueriſſimum diuinum iudicium comminatur, niſi effecerint, vt hæc ſumma blaſphemia prorſus tollatur, e ciuitatibus quibus præfecti ſunt: quo etiam in ſermone homo mendaciſſimus, ad maiorem concitandam inuidiam, fabulam prorſus inanem a ſe impudentiſſime confictam narrat: ab illis autem quos ea calumnia criminatur, ne cogitatam quidem, fratres videlicet minores magnum auri pondus Pōtifici Maximo dediſſe, vt eis permitteret in catalogo ſanctorum, qui in canone recenſentur, Idolum ſuum, (ſic enim ſanctum Franciſcum per deriſum appellat) recenſere: ſed nefarii hominis malignitas, verſutia & impietas tam clare patet hoc in ſermone, verbis ſingulis, vt ſit admirandum poſſe quẽq̃, qui illum audierit aut legerit, de ipſius fraudibus & ſumma iniquitate dubitare, vſq; adeo in ſingulis verbis ſceleſtiſſime nugaẽ, omnia carpit atq; detorquet & ſic eludit, vt non concionator diſertus, ſed puer ſophiſmatibus & captiunculis ineptiens eſſe videatur. Tanta autem malignitate & impietate omnia profert, vt neſciam quomodo ſe potuerint continere audientes ſi modo pias, vel ſaltem ſanas habebant aures, quin mox facto impetu e ſuggeſtu deiicerent, & blaſphemantem, manibus & dẽtibus dilacerarent: quibus blaſphemiis importunum & indigniſſimũ eſſet quicq̃ reſpondere. Tum quia nimis friuola & inepta ſunt, quę in medium adducit, vt nec dignus ſit, (quemadmodum Hieronymus de Eluidio dixit) vt in eis vincatur: Tum ne detur eidem occaſio rurſus magis ac magis blaſphemandi. Vt enim vetuit, quod in libro Regum habetur, Ezechias Rex Iudæ, ne quicq̃ reſpondere tur a populo Hieruſalem, impio & blaſphemo Rapſaci Regis Aſſyriorum Senacherib duci, ſed tacere iuſſit, auditis eius blaſphemiis, ne magis ille blaſphemaret: ita in his infandiſſimis cum impiiſſimo videtur eſſe agendum. Exclamat tamẽ ipſe vociferaturq; tanta cōtentione, eo in ſermone, ſperans ſaltem ſtrepitu inanium verborum perſuadere poſſe: vt circulatorem quendam, & pharmacopolam, ſua pſeudo antidota, magna voce & prædicatione venditantem, & garrulantem videre & audire, tibi videaris potiuſq̃ doctorem concionantem.

D De votis autem nuncupatis, quibus homines omnipotenti Deo ſe ſponte aſtringunt, quæ ſceleſtiſſimus homo penitus ſuſtulit, non erit alienum aliqua commemorare, cum de iis liceat, ore nō polluto diſſerere. Quo in loco illud primum me vehementer admirari profiteor, hoc tam impudēti & turpi dogmate a Martino pronunciato, quenq̃ fuiſſe paulo modo prudentiorem qui de ipſius perfidia, furoreq; & impietate poſſet dubitare: Tollit enim proculdubio omnẽ cōuictum humanum, omnem vitam politicam, omnia commercia, qui pollicitis ſtari non vult, qui fidem & promiſſa non obſtringere confirmat, qui decernit illa

negligenda eſſe & infringenda, quę non tantum hominibus ſed & omnipotenti Deo caſtiſſime religioſiſſimeq; promiſſa ſunt. Vel cogitare profecto difficillimũ eſt, qua ſaltem apparenti ratione, quove teſtimonio ſcripturarum ductus Martinus tam execrandum ſcelus pronunciare ſuſtinuerit, prorſus aduerſum ſacris literis, etiam ſi illi permitteretur illas vt luberet diſtorquere. Scripturæ nanq; tam expreſſe ſuadent vouere, præcipiuntq; concepta vota perſoluere, vt calumnię nullus locus relinquatur. Vouete, inquit Pſalmus, & reddite domino deo veſtro vota veſt. Et rurſus, Vota mea domino reddam in conſpectu omnis populi eius. Et iterum, Reddam tibi vota mea, quæ diſtinxerunt labia mea. Et illud in Numeris, Si quis virorum votum vouerit domino non faciet irritum verbum ſuum. Et illud Deuter. Cum voueris domino non tardabis reddere, quia requiret illud dominus, & ſi moratus fueris reputabitur tibi in peccatum: Si nolueris polliceri abſq; peccato eris: quod autem ſemel egreſſum eſt de labiis tuis obſeruabis, & facies ſicut promiſiſti: & propria voluntate & ore tuo locutus es domino deo tuo. quid apertius dici poſſet? Et illud Eccleſiaſt. Si quid vouiſti Deo, ne moreris reddere: diſplicet enim ei infidelis & ſtulta promiſſio. Quodcunq; igitur voueris, redde. Multoq; melius eſt non vouere, q̃ poſt votum promiſſa non reddere. Hęc teſtimonia tam expreſſa, tam explicita ſunt, vt cauillationi nullũ locum relinquant, nec gloſſam aut interpretationem patiantur. Referunt & ſacræ literæ plurima exempla ſanctorum, qui vota conceperunt ac illa perſoluerunt. Vouit Iacob cum peregrinaretur ſe decimas oblaturum domino, & præſtitit. Concepto voto populus Iſrael, qui antea fuerat profligatus a Rege Harad Cananei, victoriam cõſecutus eſt, & vrbes vt promiſerat, deleuit. Vouit Iephte dux populi & profligauit populum Amon, & filiæ vnigenitæ fecit ſicut vouerat. Vouit vxor Alchanæ ſi conciperet filium conſecraturam ſe eum domino, concepit Samuelem & tradidit domino. Permiſit Dauid Abſalon recedere a ſe, vt vota quæ concepiſſe dixerat, redderet domino. Vouerunt vectores cum Iona ex Tharſo ciuitate profecti, vouit & ipſe cum a Ceto deuoratus eſſet in ventre eius. Vouebant Nazarei quum ſe conſecrabant domino. Plurimæ leges inſtitutę ſunt in ſcriptura, quę de votis mentionem faciunt: Clamat prouerbiorum autor: Victimas Deo voui, hodie reddidi. Et rurſus, Ruina eſt homini vota tretractare. Meminit votorum Eſaias, Hieremias, Naum, Malachias, & ſcriptura paſſim de votis agit ac loquitur. Attamen hic egregius ſcripturarum cultor, qui nihil recipiendum præter eas cenſet ſcripturas, eaſdemq; patentes & claras eſſe prædicat, qui gloſſas omnes & interpretationes ſanctorum reiecit, aduerſus hæc euidentiſſima teſtimonia ſcripturarum quæ neq; ad iudicia, neq; ad cærimonias pertinent imperioſiſſime vota infringit, nulla ſcriptura nixus, ſed ſola Luciferi authoritate confirmatus. Itaq; concionator præcipuus diuinæ legis libertatiſq; Chriſtianæ aſſertor, vt Chriſtianos omnino liberos reddat, a votorum vinculo abſoluit. Immo vero vt magis perſuaderet quod ſermone docuit, opere inter primos ipſe perfecit. ne minus exemplo doceret quàm verbo. Abiectis nanque votis ſolennibus, quibus obſtringebatur inſtitutiſq; viuendi, in quibus tot annis profeſſus vixerat, abnegatóque Auguſtino patre, quinimmo abnegato Chriſto (Chriſtum enim abnegat qui ei ſolenniter promiſſa, non

affectu aliquo victus, nec inſcitia abductus, ſed ſciens ac volens impudenter abnegat reddere, & fidem perfringit) vxorem duxit pulcher maritus cælibatui aſtrictus. Et vt ſceleris nihil relinqueret, pariter aſtrictam voto caſtitatis, virginem quippe ſacratam duxit, ne ſolus inceſtaretur: Quaſi veritus ne ſi ipſe ſacratus pro fanã contingeret, pollueretur: Num igitur hic verus Iſraelita cēſendus eſt, in quo dolus non ſit? An iuxta Redemptoris noſtri documētum, ex fructibus ipſius exiſtimandus? Stupeſco referens turpiſſima ſcelera quę tibi Eraſme longe notiora ſunt q̄ mihi, qui Germaniam incolis, in qua his nouis ritibus Plutoni ſacrificatur, in qua perfractis clauſtris, profanatis cœnobiis ſacrarum virginum & virorum continentiam ac cælibatum profitentium, quaſi reſeratis ergaſtulis ſeruorum, pollui, libidinari, ſcortari, inceſtari permiſit, immo vero perſuaſit, prętextuq; nuptiarum & coniugii, ſtupris & inceſtibus ſacrilegium coniunxit. Quiſq̄ ne niſi omnino a religione auerſus, a ſenſu rationis deiectus fuerit, tantam indignitatem ferre poſſet? Quis tam barbarus eſt, tam ferus, tam vitiis omnibus obrutus, qui hęc probare poſſit? Gentiles certe tale piaculum nequaq̄ pertuliſſent. Neq; enim ignoramus q̄ ſęuas olim pœnas virgines Veſtales dabant apud Romanos, cum violatæ pudicitię conuincerentur: Chriſtani tamen apud Germanos palam & ſolenniter, hæc fieri permittũt & faciũt, ſi tamē Chriſtiani cēſendi ſunt, qui a catholica eccleſia defecere: & non potius hęretici perditiſſimi, gloriæ Chriſti impudenter illudentes. Hic ego non video turpis Lutheri libido quem colorē valeat huic flagitio prętendere, quam ſtropham in excuſationem reperire. Nam quod nonnulli aiunt, a Luthero vota diſſolui ac tolli propterea ꝙ incaute nuncupata fuiſſe exiſtimet, cum rem factu impoſſibilem, & quam nec ſeruare iis qui ſe votis aſtringunt expediat, ſuſcipiant. Quid abſurdius dici poteſt? o ſordes, o cœnum, o fœtidiſſimum lutum. Ergo ne ſalaciſſima bellua ſeruare continentiam, colere pudicitiã tibi non difficile modo, ſed impoſſibile videt̃, minimeq; expedire? At Hieremię & Ezechieli prophetis, Ioanni Baptiſtæ, Ioanni & Iacobo Apoſtolis virginitate inſignibus, Pauloq; cæteriſq; Apoſtolis, poſtq̄ ad Apoſtolatũ vocati ſunt, Mariæ virgini Deiparæ, ſanctiſſimo eius Ioſeph ſponſo, qui perpetuo pudicitiã coluit (vt teſtatur Hieronymus) Chriſto & ſpiritui ſancto viſum poſſibile, viſum expedire. Si enim continenter viuere, cælibem vitam ducere impoſſibile eſſet, non ea verbo & exemplo ſuaſiſſent, nunq̄ tantum laudaſſent, & comprobaſſent. Sed profecto quemadmodum ſuibus difficillimum eſt in cœno non volutari, ita Lutheranis, libidinibus non coinquinari. Vt enim teſtatur Hieronymus, Apud hæreticos non ſunt virgines, perraroq; hęretici ſunt caſti, vtpote qui ſint voluptuoſi, caupones, mendaces, arrogantes & hypocritæ. At inauditum eſt poſt natam religionem Chriſtianam, vt quiſq̄ ſacratus preſbyter aut epiſcopus vxorem duceret, nec id vnq̄ permiſſum, non dico catholicis, ſed ne ſchiſmaticis quidem aut hęreticis: neq; de hoc vnq̄ fuit apud Chriſtianos qualeſcunq; fuerint, controuerſia: & ſi nonnulli poſt vxorem ductam ſacerdotiis ſacris initiabantur: At qui ſacerdotibus cæteris caſtitatis voto ſolenniter obligatis nuptias permittit, hunc credibile eſt breui etiam maritis libellum repudii conceſſurũ, cum pari ratione vtrunq; licere confiteri debeat. Si enim fas eſt, qui ſe ad cælibatum obligauit, hunc vxorem ducere, cur nefas videatur matrimonium qui cõtraxerit

diſſoluere: niſi forte turpius eſt vxori q̃ Deo fidem datam non pręſtare? Sed quid de cæteris votis dicetur, quibus pariter abſoluit ſtrenuos milites ſuos apoſtatas? Contendet ne cætera quoque eſſę impoſſibilia? obœdire præpoſitis, abrenunciare bonis, paupertate gaudere, ac in cõmune viuere? his enim tribus votis potiſſimum obſtringuntur, qui religioſi nuncupantur: qui ſe in famulatum perpetuum domini Ieſu dediderunt.

At conſentaneum erat, vt qui vniuerſa opera bona euertit, is votorũ quoq; obſeruationes exploderet. Si enim ſola fide iuſti, hoc eſt Deo grati & accepti redduntur homines, operaq; nihil pertinent ad felicitatem æternam adipiſcendam, vt profitetur hęreticus, conſequens eſt, vt vota reddere ſit ſuperuacuũ, cũ operibus ea perſoluantur. Q̃ fallax autem hoc dogma ſit atq; impium, quod tantũ fidei tribuit, vt opera tollat, perſpicuum fiet cuiq; volenti veritatem indagare, tum ratione, tum ſacrarum literarum accurata lectione, diligentiq; earũ collatione. Sed profecto par erat qui populos & ignobile vulgus viuẽdi licẽtia, & legum abolitione ſibi allicere ſtatuerat, is hoc in primis dogma proferret atque doceret, cum actiones ſtudioſæ non ſine labore, nec ſine conatu perfici poſſint, & lucta quadam rationis cum ſenſu & carne, vt teſtatur Paulus dicens. Sentio aliam legem ſcriptam in mẽbris meis repugnantem legi mentis meæ. Itaq; rectas operationes graues eſſe, & laborioſas poſt erratum primi parentis ipſa natura docet ob peccati fomitem in carne nobis coniuncta, contractum, & rebellionem ſenſus a ratione inde ſecretã. Quo fit, vt ipſę permoleſtæ ſint. Contraria autẽ hoc eſt ſenſus oblectantia, dulcia & iocunda quæ largiter hoc dogmate permitti manifeſtum eſt. Si enim ad iuſtificandum interiorẽ hominem, vel ad illum conſeruãdum in adepta iuſtitia, aut ad illam augmentãdã nullum opus bonum requiritur, efficitur, vt qui fide ſemel iuſtificatus fuerit, nullo opere contrario, quantũcũq; prauum ſit, modo a fide non deciderit, iniuſtus reddi poſſit, aut iuſtitia illius imminui. Stãte enim fide, quæ ſola iuſtificat, nulla operatio a iuſtitia illum excludere poterit. Et ſi enim ad ſubigendum exteriorem hominem interiori, & carnem ſpiritui, operatio quoquomodo requiratur (vt hęreticus aſſerit) Hoc eñ tñ de operibus fatetur, vt aliquid habeat quo confugiat, victus tot & tam expreſſis ſacrarum literarũ teſtimoniis, quæ fructum operum teſtantur, & recte agere ſuadent, & præcipiunt, ſcilicet, ne omnino aduerſantia illis docere videatur. Tamẽ quũ interior homo, nec actionibus iuſtus reddi poſſit, nec ab illis iuuari valeat, q̃uis in fide peractæ fuerint, efficitur, ne quibuſcũque prauis operibus cum illa tñ ad exteriorem hominem per ipſum pertineant, iuſtitia interior aboleri, aut labefactari poſſit, modo idem in fide perſiſtat: ex qua ſola iuſtificatio procedit. Hoc igitur dogmate conſtituitur, omnes cupiditates, omnia ſenſuum oblectamenta, & affectibus conſentanea peragi poſſe abſq; iactura æternæ felicitatis: nullumque opus probatum requiri ad eam conſequendam. Neque etiam illa quæ ad ipſorum præceptorum obſeruationem attineant. Nam & ipſa præcepta ait, non eſſe tradita vt perficiantur cum perfici non poſſint. Quod probat: exemplo concupiſcentiæ, de qua dictũ eſt, Non cõcupiſces. Hoc enim neminem adimplere poſſe ait: cũ omnis homo neceſſario concupiſcat. Quaſi vero præceptum illud ad primos

motus concupiſcentiæ,qui nobis naturales ſunt,cohibendos pertineat, & non potius ne deliberata voluntas concupiſcentiæ turpitudini cõſentiat.Manifeſtũ eſt enim pręcepto illo,non omnem concupiſcentiã interdictã eſſe (Nam concupiſcit etiã ſpiritus aduerſus carnẽ,Teſte Apoſtolo) Sed cõcupiſcentiam tñ rei vetitę prohiberi cũ cõſenſu volũtatis. Attamen ipſe per ſummũ mẽdacium aliud ſentiẽs dicit,data fuiſſe pręcepta ſolũ vt homo ex iis agnoſcat imbecillitatẽ ſuã cũ videat ſe imparẽ eſſe eorũ obſeruationi quibus obſtringitur, & ob eã rẽ ad promiſſa pręmia legis accedere nõ audeat,ſed ad Ieſum confugiat, in quo promittitur gratia, pax,iuſtitia,libertas, & omnia,quę habebis ſi credes: carebis, ſi nõ credes,hęc ille.Pręclara profecto theologia,& pia hęc eſſe videtur,quę docet hominẽ agnoſcere debilitatẽ ſuę virtuis,& q̃ infirma ſint omnia ſua opera,& in Chriſto prorſus confidere: Examinandũ tamen diligentius eſt, quam vim habeat hęc oratio,& quid ex hoc decreto cõſequatur,ne falſa ſpecie pietatis decipiamur.

F Manifeſtũ eſt autẽ hinc primũ effici,Deũ iniuſtiſſimũ eſſe,cũ nobis pręcepta tradiderit,quę ſeruari a nobis nõ poſſunt,& tamẽ ob eorũ tranſgreſſionẽ ſumat pœnas.Legẽ cõdiderit,ad quã obſeruãdã nullã nobis dederit facultatẽ. Quod tã abſurdũ eſt,vt nihil magis abſonũ dici poſſe videatur. Pręterea ſtatuit nobis licere Epicuream vitam ducere,modo in fide Chriſti maneamus.Si quidem ſanguine Chriſti nos ita lotos & iuſtificatos eſſe tradit,vt nulla opera bona requiratur ad felicitatẽ aſſequẽdam. Ex quo ſequitur,vt nec in pręceptis ſeruãdis elaborandũ ſit,tum quia ſuperuacanea ad gratiã ſunt opera, tũ quia a nobis obſeruari nõ poſſunt,nec vt ſupra tactũ eſt, a prauis operibus abſtinẽdũ cũ officere ipſa iuſtitię interiori nõ valeãt,modo maneat fides, quę perſiſtere poteſt cũ quibuſcũq; operibus prauis. Nõ eñ repugnat hominẽ firmiter credere, & tamẽ deprauatiſſime viuere,& ad hũc modũ pręſtãtiſſimus cõcionator.glorię Chriſti ſtudioſus Lutherus,Epicurũ in Chriſto reuixiſſe, eundẽq; religionẽ placitis illius cõformẽ cõdidiſſe ſtatuit, cũ omnia bona opera exterminet,& mala omnia permittat,modo in fide conſtanter perſeueretur: cui ſoli omnes iuſtificãdi rationes tribuit.Si eñ bonis operibus,qualiacũq; fuerint ad interiorẽ iuſtitiã nihil accedere poteſt,profecto ne peſſimis quidẽ aliqd perire valeat:Quapropter nihil prohibebit ſceleſtiſſimũ hominẽ,moribuſq; deprauatiſſimũ perfectũ Chriſtianũ dici & eſſe:Cũ nihil impediat quo minus hic idem perfecte credat,& aſſentiat dogmatibus Chriſtianis: nec ſolũ in Chriſto fidat, ſed etiã ſtulte profiteatur,non poſſe vllis prauis operibus impediri ab æterna felicitate cõſequẽda: cũ Chriſtus in ara crucis occubuerit pro cũctis in eũ credẽtibus & cõfidẽtibus,hiſq; nominibus religio Chriſtiana cõmẽdabitur.Primũ q̃ profligatiſſimi homines in ea perfecti eſſe poſſint,& deinde,q̃ anſam mortalibus pręſtet,vt ex probis improbi euadãt,potius q̃ vt ex prauis boni fiant: cũ fuerit perſuaſum ſola credulitate & cõfidẽtia,nullo alio labore vel negocio homines & iuſtos effici,& in iuſtitia perſiſtere,& felicitatẽ æternã aſſequi valere.

G Sed cum hæreticus tot ſententiis tum euangelii, tum doctoris gentium inculcatis ad fidem extollendam, ait, Fide homines iuſtificari non ex operibus propriis: ſi quis eum percunctetur, nunquid putet ſe magna & no-

ua prædicare, an ab omnibus confeſſa & cõmunia,dicturũ eſſe puto,ſe recondita & abſtruſa aperuiſſe,qui tam magnifice loquitur, & arrogantet ſe iactat, quaſi magnũ arcanũ e tenebris eruiſſet,cum interim nemo ſit in fide catholica mediocriter eruditus,qui hoc ignoret,aut neſciat, ſine fide, neminem adultum cõmuni lege Deo placere poſſe, & hanc primam eſſe ianuã accedẽdi ad ipſum ſummũ opificem,qua occluſa ad Deum peruenire nequeat(vt Paulus ait)Accedentẽ ad Deum oportet credere,quia eſt,& inquirentibus ſe remunerator ſit &c.Nemo præterea eſt catholicę religionis documentis inſtitutus,quin fateatur ſola fide hominẽ iuſtificari poſſe,quinimmo etiã ſine fide præuia , ſine fidei actu,de qua agit Martinus,qui habitus negat.per omnipotentiam Dei , vt fit in infantibus baptizatis: etiam ſi conſtet ſemel iuſtificatum fide, non poſſe in iuſtitia perſiſtere abſq; operibus bonis & obſeruãtia ſaltem pręceptorũ. Quicũq; enim initiatus ſacris Chriſti, ſtolaq; illa mũdiſſima & candida ſuperindutus,ex aqua renatus fuerit & ſpiritu ſancto,ad legem Chriſti ſeruandã obſtringitur.Dominus enim Ieſus perquirenti,quid ſibi agendum eſſet ad vitam con ſequendam,Reſpondit: Vis ſaluus fieri? ſerua mandata . Gratiæ igitur ſemel acceptæ cooperari debet qui illam acceperit, & probari debet fides ſaltem in obſeruatione mandatorum. Nam exercendum eſt talentum acceptum , negociandũq; circa ipſum,& ædificandum ſupra iactum fundamentum , vti vndiq; reſonat euangelium,& vniuerſa Pauli doctrina,& cæterorũ apoſtolorũ docet. At ſi quis ſemel iuſtificatus fide viua anteaq̃ aliquod opus agere potuiſſet e vita decederet,vel eo momento quo iuſtificatus eſſet , certum eſt illum ſine vllo opere futurum æternæ felicitatis participẽ , merito Ieſu Chriſti,cui adhęſit,& innixus fuit ſola fide: nec quicq̃ aliud volunt omnes illę ſententiæ ſacrarum literarum,quas hęreticus allegauit ad fidem extollendam,vt opera deprimeret, q̃ ſola fide hominẽ iuſtificari poſſe: nullis autẽ operibus probis, etiã ſi ab heroicis virtutibus fuiſſent profectę.Neq; cũctorũ pręceptorũ legis obſeruatione,ſine fide quẽq̃ iuſtificari poſſe. Potiſſimũ autẽ legis Moſaicæ quorũ pręcepta Iudæi ad Chriſtum conuerſi,tanti faciebant : vt putarent vitam æternam neminẽ aſſequi poſſe,niſi eorũ obſeruatione:quapropter gentiles ad Chriſtum cõuerſos pariter cõtemnebãt,eo q; illa nõ perficerẽt : quos Paulus Apoſtolus plurimis verbis epiſtola ad Romanos caſtigat,docens, non ex operibus iuſtificari hominẽ,ſed fide in primis,& gratia data per Ieſum Chriſtũ.Et aliis locis declarat,opera illius legis iam nec neceſſaria,nec opportuna eſſe effecta.Quod autẽ quiſq̃ in iuſtitia accepta perſiſtere valeat,ſola fide,nullis operibus, ſaltem pręceptorũ peractis,hoc eſt abſq; eo q; pręcepta adimpleantur,nullo ſcripturę teſtimonio probari poteſt,cũ oppoſitã ſententiã omnes ſcripturę confirment: opera videlicet requiri,in eo qui facultatem habet illa perficiẽdi,q̃uis quilibet catholicus in ſacris literis paulomodo eruditior agnoſcat,& cõfiteatur,actionibus noſtris quantũuis laudabilibus,ſtudioſis & perfectis præmium æternæ felicitatis nullo pacto conuenire aut deberi ex condigno: hoc eſt ex natura earum & bonitate. Neque enim mereri valent tãtũ pręmium,vt Paulus teſtatur dicens: Non ſunt condignę paſſiones huius tẽporis ad futurã gloriã, quę reuelabitur in nobis.Illud enim tã magnũ ,tã diuinũ, tã ſublime eſt pręmiũ , vt

ipſum nulla actione humana conſequi,attingere, aut ſaltem mereri valeamus non ipſa fide,& ſi tā viua eſſet,vt montes e loco transferret, nullo opere etiā ſi anima propter Christum profunderetur:nō amore,etiāſi tā inflāmati eſſemus, vt ardore ipſo erga diuinā bonitatē conflagraremus : omnē quippe virtutem humanā,omnē facultatem,omne opus tranſcēdit : humana enim facultate ad illud anhelare tm̄,illud amare & deſiderare poſſumus, vltra progredi nō valemus:Iuxta illud,Non eſt volentis neq; currētis,ſed Dei miſerentis.Quid enim proficiſci poteſt ab humana imbecillitate? Quid pręſtare valet in creatoris obſequiū homūcio? & ſi innocētiſſimus & ſanctiſſimus,atq; mūditia & intelligētia,bonę volūtatis affectu,& operādi indefeſſa perſeuerātia par angelis eſſet, ſimulq; ardēti charitate flagraret:vt vel pro ſolo beneficio creationis erga illū beneficentiſſimū parentē gratus eſſe poſſit? Quā enim gratiā referre poſſumus,q̄ eius dono viuimus,hac luce,& tot commodis vitę perfruimur? Cuius beneficia ſi in nos vel vno momēto ceſſarent mox deficeremus , & in nihilum redigeremur,quēadmodū ex nihilo cōditi ſumus: inedia abſumeremur,niſi nos aleret:nuditate periremus,niſi nos veſtiret:ab aduerſariis poteſtatibus obrueremur,niſi nos defenderet:mutua pugna cōcideremus , niſi nos ipſe gubernaret:inſcitia periclitaremur,niſi nos ipſe illuſtraret:mœrore atq; ægritudine cōficeremur,niſi nos cōſolaretur.Cū autē hęc tot tātaq; ſint,tāq; ingētia beneficia,perſpicuū ſit,mortales nō valere quibuſcūq; officiis illa vel minima ex parte promereri.Neq; vllo pacto pro illis gratias referre,tātum abeſt vt operibus noſtris mereri ſummū illud bonū valeamus,aut illā immortalē gloriā aſſequi, qua illius increatę lucis participes efficiamur felicitateq; perfruamur,quā (vt verbis Apoſtoli vtar) nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis aſcēdit.Illud eīm maximū & æternū bonū ſola liberalitate munificētiſſimi principis Opt.Max.dono recipitur,nō tāq̄ operibus noſtris debitū,ſed ex ſola gratia & bonitate ipſius tributū,qua ad illud recipiēdū conditi fuimus idonei. At deinde redditi incapaces ob lęſam maieſtatē a primo parēte,cuius criminis in filios propagati & trāſfuſi cū rei eſſemus effecti,beneficio piētiſſimi redēptoris Ieſu Chriſti,crimine abolito reſtituti ſumus in gratiā.Ipſe eīm pro nobis debitū ſoluit,& ſanguine proprio ſordes deterſit noſtras , illudq; recipiemus fide gratiaq; eius iuſtificati,niſi prauis operibus noſtris illi obſiſtamus , præceptis nō obtēperātes,quorū obſeruationi,& operū noſtrorū labori ad maiorē munificētiā cōſtituit etiā pręmiū,quaſi illis eſſet debitū,ſtatuēs,vt quo q̄ſq; maiori conatu peregerit ea quę debet,atq; plus cooperatus fuerit gratię quā acceperit: ſine qua opera quęcūq; inania eſſent & mortua, eo illi cumulatius donum illud largiretur,quaſi dono ſuperaddiderit pręmiū. Hęc enim opera expetere videtur,tum ne in vanū gratiā recepiſſe videamur , tum quia par eſt,vt bonis operibus exerceamur,& ad illud bonum conemur,operibuſq; cōprobem⁹ nos illi eſſe ſubiectos.Aſſequimur igitur æternā felicitatē quādoq; fide tātū & gratia: ſępius autē operibus pręceptorum in gratia perfectis: nō quia ex lege iuſtitię illis debeatur felicitas , quę longe cuncta illa ſuperat ac excellit, ſed ex lege miſericordiæ & gratiæ,qua ſtatuit ſummus Deus,pręmiū illud ſe daturū iis qui cooperati fuerint , & legem ac præcepta ſua ſeruauerint : qui neminem

cōmuni lege illius triumphi & gloriæ vult eſſe participem, qui ſi modo per ætatem & tempus facultas adſit ad illud aſſequendum, nō fuerit enixus. Iuxta illud, Non coronabitur niſi qui legitime certauerit: & aliud, Regnū cœlorū vim patitur, & violenti rapiunt illud. Quibus autē abeſt facultas, modo non adſit repugnās voluntas, ſola gratia & fides quę datur in baptiſmo ſunt ſatis: Quo baptiſmatis ſigno recipitur quiſq; in familiam Chriſti. Iuxta illud, Qui crediderit & baptizatus fuerit ſaluus erit. Quibus etiā verbis cōfirmari poteſt, non ſola fide, & credendo hominē iuſtificari: cum baptiſma pręter fidem expectatur: quod in actione conſiſtit. At quibus operandi facultas adſit, eos voluit Dominus non ſomniculoſos eſſe, non ocioſos ſed excitatos, induſtrios, & ſolicitos ad ipſum bonū conſequēdum. Statuit igitur Dominus illud bonū impertiri, nō dormičtibus & pigris, ſed vigilantibus & laborātibus, modo laborare valeāt: quod edocet illa parabola de virginibus fatuis & ſapiētibus: Quę enim paratę erant intrauerunt cū ſponſo ad nuptias, & clauſa eſt ianua fatuis, quia imparatę fuerūt, q̄uis oleum fidei omnes accepiſſent, ſed extinguebātur fatuarum lampades, quia fides ſine operibus emoritur: Atq; hęc quidem eſt vera catholicorum omniū ſententia, quæ in ſacris literis exprimitur.

Par autem erat vt Lutherus diceret: nunquid illa dicentes atque ita ſentientes adorent Baal: oſculentur manus proprias, quod eſt ſumma iniquitas, & claudicent? Nunquid virtuti propriæ & operibus humanis quicquàm tribuant? An totum merito Ieſu Chriſti, immenſęq; Dei bonitati acceptum referant? Cum hæc ſententia dicat, operibus humanis nihil deberi, ſed mortis dūtaxat Ieſu Chriſti merito, nos ad felicitatem æternam aſſequendam, factos eſſe idoneos, eámq; ſola Dei bonitate & dono tribui, opera vero iccirco ſolum requiri, quoniam ab ipſo ita decretum eſt, qui ſtatuit illa acceptare, modo ſint cum gratia perfecta, quaſi eſſet illa merita. Quam tamen felicitatem, ac etiam gratiam condonat ex ſola bonitate: Chriſtus igitur hac ſentētia ſolus nobis regna cælorum reſerauit. Ad quæ nec opera legis Moſaicæ attingere potuerunt, nec opera legis euangelicæ poſſunt, etiam ſi illa requirantur ſtatuto diuino: Cuius regni ipſe Chriſtus legitimus eſt hęres, eo q̄ nunq̄ incapax illius fuerit, quia peccatum non contraxerit, eiuſdemq; nos cohæredes effecit: ex filiiſque iræ in filios dei adoptatos transformauit. Per Coriſtum nāque conditi ſumus, per Chriſtum inſtaurati atque redempti, ſine Chriſto iuſtificari non velemus. Ipſe operibus ſuis nos iuſtificauit, Deo conciliauit, & æternam felicitatem, ſtatuto diuino, nobis meruit: vti vaticinio Eſaiæ prædictum fuerat, Oblatus eſt propter peccata noſtra, & liuore illius ſanati ſumus: Ipſe ſolus dolores & iniquitates noſtras portauit &c. In eo igitur confidimus, quum credimus eius meritis, opera noſtra grata & accepta Deo eſſe poſſe. In ipſo ſperamus quum enitimur mandata illius perficere: nihil tamen in operibus noſtris confidentes, quantum illa ex nobis ſunt, ſed quatenus ipſe meruit, vt illa accepta, grataque redderet, & Deus ſtatuit tanquam condigna eſſent præmio ea munerare, & ſic quaſi ex quodam pacto & fœdere liberali opera noſtra fore largiſſima menſura remuneranda, vltraque meritum & condignum. Vt enim voluit dominus nos fide primū ſibi iūgi, ſic deinde officiis voluit eſſe ſubiectos.

Sed profecto argumenta quæ affert hęreticus ad detrahendã operibus authoritatem,magna ex parte,& valentiora reflecti poſſunt,aduerſus fidei iuſtificationẽ,quã ipſe decernit.Quęrerẽ enim ab eo,nunquid actu credendi vitam æternã mereamur? ex natura ipſius an ſtatuto diuino pẽdẽte tãtũmodo ex liberalitate & benignitate ſtatuentis? Neq; enim diceret primũ, cũ illud præmiũ quod liberaliſſime tribuitur,nulli operi quantũ eſt ex natuta illius debeatur. Nã ſi quis omnibus credẽdis perfectiſſime cõſentiret,tamẽ niſi deus ſtatuiſſet fidem illius habere acceptã inanis fuiſſet fides ipſius:Iuxta illud Pauli, Si fide etiã montes trãſſeram,charitatem autem non habuero,nihil ſum &c.Si autem fateatur,vt oportet,ex ſtatuto, & gratia diuina & liberalitate creatoris credẽtibus felicitatem æternam erogari. Cõſequẽs eſt vt concedat,ſi ſtatuerit Deus prætet fidem,etiam opera fidei conuenientia eſſe peragenda,vt illi ſint pariter prętanda. Si ęnim dominns vtrũque exigit, vtrunque nos conari adimplere oportet.

I Quod autẽ dominus opera requiſiuerit longe pluribus teſtimoniis ſacrarũ literarũ cõprobatur,q̃ ipſe probet fidem requiri,quod nos non inficiamur, etſi prӕter fidem,opera quoq; expeti aſſeueramus. Quod fallax iſtud dogma,opera reiiciens,non eſt a Martino excogitatũ.Sed vetus admodũ & ipſis Apoſtolorum tẽporibus natũ. Ad quod potiſſimũ reprimẽdum Iacobus Apoſtolus epiſtolam ſuã ſcripſiſſe videtur.Ad quod refellendũ & confutandum, id quod primũ dicam,tam efficax & apertũ eſt,vt nihil aliud videatur eſſe afferendum. Dominus enim Ieſus in euangelio,quũ loquitur de illo tremendo & maximo futuro iudicio,profitetur ſe ſententiã prolaturũ,& damnãdis nihil eſſe exprobraturũ,niſi q; opera pietatis non peregerint,dicit em̃,Eſuriui, & non dediſtis mihi mãducare: Nudus fui,& nõ veſtiſtis me &c.Iuſtos autẽ prӕmio ſe proſecuturũ,iccitco tñ q; opera illa impenſe prӕſtiterint.Non enim illa ſunt fides, ſed opera.Prӕterea quid ſibi volunt verba illa redemptoris,ſi fides tñ expectatur? In.his duobus vniuerſa lex pendet & prophetę, videlicet dilectione dei & proximi? Non enim diligere ęſt credere,cum credere ſit intellectus opus, Dilectio autẽ voluntatis operatio,etſi dilectio fidem requirit, iuxta illud Auguſtini,Inuiſa amare poſſumus,incognita nequaq̃. Certum autẽ & perſpicuũ eſt ꝓximi dilectionẽ ad fidẽ & credulitatẽ articulorũ ſymboli pertinere nõ poſſe: exigitur ergo aliud q̃ fides. Solida enim credulitas omniũ quæ credenda ſunt cũ odio proximi perſiſtere poteſt.Rurſus,nõne cõprobãtur opera? Cũ dominus reſpondiſſet illi: Mandata noſti,& illa recẽſuit,dicens,Non occides,Non mœchaberis: Honora patrẽ tuũ & matrẽ tuã &c.Prӕterea ad quid requiritur cõfeſſio fidei ad ſalutẽ,ſi ſola fides,quę in ſimplici actu credẽdi cõſiſtit, ad vitã æternã aſſequendã ſit ſatis? Nõne confeſſio illa quędã operatio eſt diſtincta a credulitate? Rurſus,nonne ad opus pertinet illud, Si vis perfectus eſſe,vende omnia quę habes,& da pauperibus,& ſequere me? Hęc enim opera ſunt.Quę licet ex fide proficiſcãtur,tamẽ ab ipſa ſeparata ſunt.Ad hęc.Cur tot pręcepta ſunt tradita, de eleemoſyna facienda, de orationibus, de amore mutuo, & dilectione habenda adinuicem, & aliis piis operibus, ſi opera ſunt ſuperuacanea? Præterea vt quid præciditur ficus carens fructu plantata in vinea, tanq̃

inutilis & terram occupans, pariter & illa alia maledicitur quę aruit, niſi ad declarandum opera requiri, cum opera fidei fructus ſint? Ad hęc: quid ſibi vult parabola illa de grano ſinapis plantato in horto, quod creuit in plantam magnam, niſi declarare ſemē fidei eſſe rigandum & colendum operibus, vt augeſcat. Rurſus, cur ille paterfamilias, qui peregre profectus tradidit bona ſua ſeruis, vt illis ſuperlucrarentur, tam ſeuerus fuit erga illum qui nihil ſuperlucratus fuerat, quem cum increpuiſſet vti ſeruum nequam datum talentum ei abſtulit, eundemq; tanq̄ inutilem in tenebras exteriores eiici iuſſit: cæteris qui ſuperlucrati fuerant commendatis & peculio auctis. Pręterea ſi opera bona non requirantur, neq; ad ſalutem, neq; ad maiorem gloriam conſequendam, fruſtra Apoſtolus Paulus qui tantum tribuit fidei, de operibus gloriaretur dicēs, Ter virgis cæſus ſum: ter naufragium pertuli: ſemel lapidatus ſum &c. Et pluribus aliis locis, quibus actionum ſuarum mentionē facit. Cur pręterea diceret presbyteros docentes duplici honore dignos eſſe, cum docerę ſit operari: ſi opera non requirantur, ſed fides ſola ſufficiat. Rurſus, idem Paulus inter fructus ſpiritus fidem enumerat. Non igitur ipſa ſolum ad ſpiritum pertinet, cū & pleroſq; alios fructus recenſeat à fide ſeiunctos. Præterea idem ipſe charitatem longe præfert fidei, cum fidem defituram prędicet, charitatem autem futuram perpetuam. Si quis enim omnia loca quibus in ſcripturis opera commendantur aut pręcipiuntur, ipſorúmve aut operariorum habētur, mentio cōmemorare vellet, operoſum negocium ſuperuacaneumq; ſuſciperet. Cum infinitis in locis, illorum mentio fiat expreſſa: vt in primis eſt illud Iacobi Apoſtoli, Oſtende mihi fidem tuam ſine operibus: & ego oſtendam tibi ex operibus fidem meam: Fides enim ſine operibus mortua eſt: ex operibus enim iuſtificatur homo, & non ex fide tm̄. Et illud Ioannis Apoſtoli in prima epiſtola, In hoc ſcimus quoniam cognouimus eum, ſi mandata eius obſeruamus. Et rurſus idem inquit, Qui facit iuſtitiam iuſtus eſt: non dixit, qui credit, ſed qui facit opera, Ad hæc, & idem: Filioli non diligamus verbo neq; lingua, ſed opere. Et deinde, Qui ſeruat mandata eius in Chriſto manet & ipſe in eo. & demum fere in calce epiſtolæ. Hæc eſt charitas Dei, vt mandata eius cuſtodiamus: quæ tamen non ſunt grauia. Quid & illud? Dum tempus habemus operemur bonum. Et aliud, Vti ſeueritis, ita & metetis. Et rurſus, Cētuplum accipietis. Et aliud, Meſſis quidem multa, operarii autem pauci. Rurſus & illud, Cum conducuntur operarii ad colendam vineam. Et illud, Cum locatur vinea operariis. Et illud, ꝙ dignos fructus pœnitentiæ facere ſuadet. Fide enim accepta de qua longe minus habetur in ſcripturis mentio, q̄ de operibus, circa ipſa opera omnes ſancti Patriarchæ, Prophetæ, Apoſtoli, omnes Martyres, & confeſſores edocti, regnū cælorum, vi & labore acquirere inſudarunt, operanteſq; & laborantes è vita deceſſerunt. Non enim mortuus eſt Chriſtus vt homines ex induſtriis, & bene operantibus, ocioſos & ſegnes redderet: quod profecto facere videretur, & eueniret ſi opera non expecterentur, ſed ſola fide ſecuri nihil operibus laborantes, nec ſuperædificantes, actionibus demptis, ocioſi viueremus: quod eſſet præter naturam viuere. Ipſa enim ſemper operatur, & quęcunq; ab illa ſunt procreata pariter faciunt.

K Nec ſola fides reputata eſt patriarchæ Abrææ ad iuſtitiam,nec illi factæ tot promiſſiones: Quis fide primũ probetur,ſed cũ fide tum operibus laudatur Abraam,vt ꝙ obtulerit filium ſuũ Iſaac in ſacrificiũ,ꝙ hoſpitalis fuerit,ꝙ præcepta diuina ſeruauerit:vt teſtatur illud Geñ. quum Dominus loqueretur ad Iſaac.Ait enim,Tibi & ſemini tuo dabo vniuerſas regiones has &c. Et cõplẽs iuramentũ quod ſpopondi Abrææ patri tuo,Benedicẽtur in ſemine tuo omnes gentes terræ,eo ꝙ obœdierit voci meę,& cuſtodierit præcepta mea & cærimonias,legemq; ſeruauerit pater tuus.Perfectus igitur Abraam fide,perfectus & operibus commendatur.Si autẽ ſola fides ad iuſtitiam pertineret, ſequeretur, impares operibus,fide autem pares, gloria fælicitatis æternæ pares eſſe debere:quod abſonũ & iniuſtum eſſe videtur, cum par ſit vt ei qui plus laborauerit plus tribuatur, quantum eſt ex cõmuni lege. Nã licet ex prærogatiua quadã, aut occulto diuino iudicio mere gratis nonnunꝗ quibuſdam tribuatur,attamẽ cõmuni ſtatuto legis ſuæ,plus inſudanti & cooperanti ſe contributurum eſſe promiſit:& hac de cauſa omnes ſancti laborauerunt in præceptis Domini ſeruandis,& ſuperædificare ſtuduerũt,& ſuperlucrari talento accepto. Nihil tamen audentes ſperare ex operibus,ſed fidentes ſolum liberalitati & promiſſis largientis,dicentes vt docuit Ieſus quum omnia fecerint,eis dicendũ: Domine ſerui inutiles ſumus,tametſi quod debuimus facere fecimus. Quod reliquum eſt in tua miſericordia,in tua bonitate,ſitũ eſſe cognoſcimus. Fidẽ autẽ ſolã nõ ducere ad perfectum,nec ſolã,iuſtũ reddere,ſi facultas adſit,vt ſæpe adeſt, perficiendi operis,etiam his argumẽtis probari poteſt ꝙ dæmones credunt,& contremiſcunt,& ꝙ illa in nobis nuda laudari non poteſt,nec aſſeri vllo merito eſſe digna,niſi cuidam operi fuerit coniuncta . Credere enim , qui fidei actus eſt, probari non valet niſi imperatus fuerit à voluntate,niſi voluntas pręceperit vt ita credatur.Illud autem voluntatis præceptum actio quædam eſt. Hoc idem etiã alio argumento(mea quidẽ ſententia) efficaci,quo finẽ faciam huic quæſtioni,comprobatur.Nã Dominus Ieſus non habuit fidem, cum à primo momento conceptionis ſuę fuerit beatiſſimus,& omnia ſciens ac noſcẽs.Fides autem(teſte Paulo ad Hebræos)ſubſtãtia eſt ſperandarũ rerũ, argumẽtum nõ apparẽtium.Quãobrem cũ non ſtet fides cũ viſione,aſſerit illã eſſe euacuandã, quando facie ad faciẽ homo diuinã intuebitur lucẽ,quam perpetuo intuebatur ipſe Seruator.Fide igitur non eſt cõmẽdãdus Dominus Ieſus,quinimmo illius derogaret dignitati,qui eam ipſi tribueret. Commẽdatur autẽ operibus, ꝙ in illis obediẽs fuerit patri vſq; ad mortẽ ſæuiſſimam,ignominioſiſſimámq; crucis:operaq; ipſius tã accepta & grata fuerunt æterno patri,vt illis meruerit,vt delerẽtur peccata noſtra,& vitæ æternę efficeremur participes. Ac his efficitur luce clarius,opera pręmio eſſe condigna,& non tñ fidẽ,& magis nos operæ eſſe iuſtificatos ꝗ fide,cum operibus Chriſti iuſtificemur,non autem fide,qui viſionẽ habuit non fidem.Quinimmo & fidem noſtram,qua primum viuimus, ſpiritali vita ex opere probari.Efficitur etiam falſum eſſe , opera tñmodo requiri,vt mortificetur rebelle corpus,& ſubiiciatur ſpiritui,cum in Chriſto nũꝗ fuerit talis rebellio,ſed caro ſemper ſubiecta ſpiritui,& ſenſus obediens rationi abſq; lucta.Quę ſentẽtia confirmatur,quia gęnus quoddam operum eſt,quod

ad corpus domandum ſubigendamq; carnem non pertineat. Operibus ergo
longe plus tribuendũ eſſe,q̄ fidei perſpicuũ eſt,non tamen noſtris, ſed Chriſti:
operaq; magis expetita eſſe à ſummo Deo in myſterio redemptionis noſtræ,
q̄ fides. Operatus eſt enim Chriſtus Ieſus,vt nobis mereretur ſalutem: vtq; fi-
des noſtra actionesq; & opera grata & accepta forent diuinæ maieſtati. Quem
imitati ſunt omnes ſancti recepta fide,iuxta ipſius inſtitutum, abnegantes ſei-
pſos. Quorum quiſq; accepit crucem ſuam,& Dominum ſecutus eſt,operando
per ignes & aquas,per gladios,per aſperrima quæq; tranſeuntes, inducti de-
mum fuerunt in refrigerium. Operantur etiam ſanctiſſimi angeli, cum ſint
adminiſtratores ſpiritus. Operatus eſt & ille æternus pater omnium cõditor,
quum creauit vniuerſum,nec voluit ſui contemplatione,q̄uis ea ſola ſit beatiſ-
ſimus eſſe contentus,operatur & perpetuo ſeruando orbem. Ex his puto con-
cludi poſſe,operationes eſſe probandas,non abiiciendas,vti ſuperuacaneas,eaſ-
demq; opportunas eſſe non modo ab ſubigendam carnem ſpiritui, ſed etiam
ad maiorem gloriam conſequendam: & neceſſarias ex decreto diuino iis qui-
bus per ætatem & valetudinem illas præſtare licet ad eam adipiſcendam, iu-
req; optimo præceptas eſſe & inſtitutas,q̄q̄ ſine ipſis iuſtificare potuiſſet omi-
potens,quemadmodum & ſine fide. Congruum autem & æquum eſſe, vt fide
& operibus iuſtificet,declaratum eſt. Præterea qui comprobant hoc pacto ipſa
opera,hos dignitati fidei nihil detrahere,quin potius illam probare & perfice-
re, At hæc quidem eſt vera ſententia omnium ſanctorum teſtimonio, & vniuer
ſalis eccleſiæ decreto ſancita,& promulgata. Quæ omnia tribuit Chriſto & di
uinæ bonitati. Nihil autem operibus noſtris ex eorum natura,ſed tm̃ ſtatuto
diuino,qui voluit nos cooperatores ſuos eſſe,iuxta illud Apoſtoli: Dei enim co
adiutores ſumus &c.

Sed nihil mirum eſt vota hominum diſſoluere, omnia bona opera abolere, L
cuncta peruertere qui hominem à propria deiicit natura. Cum enim homo à
cæteris animantibus diſcrepet,rationis vſu,liberaq; agendi facultate: qui libe-
rum arbitrium tollit,omniaq; neceſſario euenire contendit,is hominem à pro-
prio ſtatu abigit,& non eſſe hominem ſed brutum decernit,cum vt bellua tã-
tum feratur non agat. Nec enim ratione cognoſcere quid agere conueniat ei
poteſt eſſe commodum,cui facultas agendi non adſit,quod ratione fuerit oſtẽ
ſum. Itaq; carere ratiõe optabilius eſſe videretur,q̄ ea pollere,& quod ipſa ſua-
ſerit non poſſe perficere,quinimmo cogi perſæpe agere oppoſitum. Quo inſa-
niſſimo dogmate,tollitur omnis laus & opprobriũ,omnis moralis vita,omnis
iuſtitia diuina,omnis cultus ſacer,& omnis pietas. Arbitrii enim ſublato fun-
damento,omnis religio corruit: quod oppugnat tanta pertinacia, tanta contẽ
tione,vt nihil magis,zelator hic gloriæ Chriſti prætextu euehendę & ampliã-
dæ pietatis. Sed hanc eius inſaniam, tu Eraſme tam prudenter & docte inſe-
ctatus es,vt eam non ſit opus verbis noſtris refutari.

Quem igitur caſum par eſt expectare monſtrum hoc tam multiforme,quod M
apud Germanos omnia perturbauit,pacem ſuſtulit, mores maiorum euertit,
ſanctiſſimas leges,conſuetudines optimas abrogauit,diuinam legem peruer-
tit,pudicitiam fugauit: omnia miſcuit tumultibus,rapinis, ſanguine cũcta op-

pleuit. Templa,cœnobia profanauit,excidit ſacra omnia,ritus & religionem ſuſtulit,vniuerſam Germaniam inflammauit,cęlicolis bellum indixit,homines ab humano ſtatu deiecit,& belluas reddere contendit? Qui iam pridem cum à grauiſſimis & ſapientiſſimis academiis,à cunctis doctoribus ſane ſentientibus improbatus eſſet:Deinde ab inuictiſſimo Cæſare publico in conuentu de conſilio omnium Principum,iudicio omnium magiſtratuum,omnium procerum decreto publice reiectus,tum Pont. Maximi auctoritate,ſumma omnium patrum ampliſſimi ordinis,ſacratiſſimi Senatus ſententia damnatus. Deniq; ab vniuerſo orbe catholico,ab omnibus orthodoxis reprobatus,ipſe tamē pertinacior ſemper euaſit,ſceleráq; ſceleribus, hæreſes hæreſibus aggregans, ad inauditas demum blaſphemias profundendas deuenit. Dabit igitur (vt ſpero) condignas tantis facinoribus pœnas nefandiſſimus homo: Non permittet celſiſſimus Cęſar,non permittet sereniſſimus Princeps Ferdinandus vices fratris apud Germanos gerens, hanc ſęuam beſtiam,hunc perduellionem, hunc numinum contemptorem,hunc Chriſtiani nominis hoſtem,diutius furere,vagariq; impune, & Germaniam prorſus periclitari: Memores maiorum ſuorum. Sunt enim eo ſanguine & familia feliciſſima procreati,quam non minus religione & pietate floruiſſe conſtat,q̃ potentia & facultatibus. Illis enim continēs ſemper & præcipua cura fuit,vt Chriſtianæ fidei puritas,catholicæ eccleſię integritas,ſacrorum rituū obſeruantia illeſa perſiſteret. Quorum ſummum ſtudium præ cæteris rebus in Chriſtiana religione conſeruanda & propaganda fuiſſe,teſtantur plurima egregiæ pietatis illorum monumenta. Perſtanr adhuc viua in hominum memoria (vt cæteros omittam) Auorum Maximiliani Cæſaris ac Fernandi catholici Regis recentia inſignis pietatis exempla,cuius non minus æmulatores eſſe debent,q̃ ſint dignitatis & amplitudinis hæredes. Dabunt igitur operam diligentiſſime,vt quod fieri cœptum eſt,ad exitum perducatur. Et Lutherus cum aſſeclis ſuis prauorum conſiliorum,& cōtemptę ipſorum maieſtatis meritas pœnas luat, & hæc impietas inſana penitus explodatur. Nec patietur Cæſar,vt ſuo nomini tanta inuratur nota,ſuæq; gloriæ hoc probrum officiat: q. ipſius temporibus Germania à catholica fide ac pietate defecerit,& execratiſſimæ hæreſes in ea præualuerint. Ad quod peragendum non deerit manus cęterorum Germanię Principum. In primiſq; aderunt magna alacritate & ſtudio ſacri Romani Imperii clariſſimi Principes electores. Nec deerit officio eximię virtutis viragro illuſtriſſima Margareta,ſereniſſima Auſtriæ Archiduciſſa,fœmina rariſſimæ pietatis,& prudētiæ,cuius egregia opera,& ardenti religionis zelo à contagione hęreticæ prauitatis Flādria & adiacentes Prouincię ac regiones immunes ſeruatę ſunt. Aderunt quoque ſynceræ religionis & fidei conſtantiſſimi propugnatores illuſtriſſimi Bauarię Duces,nunq̃ ſatis laudati, qui pręcæteris Germaniæ Principibus huic furori ac perniciei obſtitiſſe feruntur: cuius egregiæ pietatis non ſolum cōdigna referent præmia ab Optimo & Maximo Deo,ſed etiam ſibi æternum nomen cōpararunt. Prę ſto itidem erit ſingulari induſtria, & virtute ampliſſimus pater & Princeps præclarus Salyburgenſium eorum finitimus, qui tanta animi conſtantia,tāta fortitudine,etiā duriſſimā perpeſſus obſidionē hæreticis obſtitit,

vt ſuæ egregiæ pietatis, & ſapientiæ magnum ediderit documentum, quod nulla vnq̄ delebit obliuio. Quibus pręclaris facinoribus declarauit qualis quã tusq; fuerit, & q̄ merito diuo Maximiliano Cæſari tam carus extiterit, vt cunctis rebus adminiſtrandis ab ipſo fuerit præfectus, & ſumma Reipub. conſilio eiuſdem temperaretur. Aderunt & clariſſimarum vrbium Imperii Magiſtratus omnes, maxime autem præſtantes Sueuorum fœderatæ ciuitates. Nec deerũt officio libertatis catholicæ eccleſię acerrimi defenſores, Heluetiorũ videlicet fortiſſimi, & religioſi populi, qui hac in re more ſuo, & vt celebri elogio profitentur, egregiam operam nauabunt. Aderunt omnes catholici, omnes boni, quorum adhuc in Germania longe maior copia, q̄ hæreticorum eſt: quorum mores hoc tempore, ſi quis cum iis conferat, quibus ante q̄ à catholicis eccleſiæ inſtitutis deficerent, viuebant, luce clarius perſpiciet, q̄ fallacia, q̄ incommoda, q̄ pernicioſa ſint Martini dogmata: qui ex probis & modeſtis hominibus, improbos & immodeſtos efficiat, ex prudentibus & piis inſanos atq; impios reddat. Qui omnes tum Principes, tum populi, cum Cæſare omne ſtudium & diligentiam adhibebunt, vt ſeditionibus tumultibúsq; oppreſſis, & nouitatibus, ac inſaniis reiectis, authoribúsq; tantorum malorum proſtratis, ad priſtinam pietatem, tranquillitatem, & pacem Germania reſtituatur, & hydra iſta pernicioſiſſima cunctis capitibus extinctis, tot ſcelerum, tam profundæ impietatis debitas luat pœnas. Quæ ſi forte manus hominum euaſerit, at certe diuinum iudicium non effugiet: quod grauitate ſupplicii tarditatem penſabit. Potius tamen optandum, precandúsq; eſt mitiſſimus ſeruator hominum Chriſtus Ieſus, vt Lutherum cum ſodalibus ad ſaniorem mentem reducat, eiſque euellat pertinaciam, auferat ſuperbiam, humilitatem tribuat, errata condonet, ſpiritum Sathanæ ab ipſo depellat, & ſuo illum afflatu illuſtret: quod fore ſperandum eſt, modo ne ipſe pulſanti ſpiritui ſe ſurdum exhibeat, vocantem non reiiciat, monenti non reluctetur. Etenim miſericors & benigniſſimus Deus noſter promptus, multúſque eſt ad ignoſcendum. Quòd ſi obſtiterit diuino ſpiritui, optandum eſt, vt è medio tollatur, détq; locum ſanioribus mentibus, nec addat peccata peccatis.

Sed longe plura in portentum iſtud ſcelusq; dixi, q̄ ſtatueram: & dum cauſæ grauitas, rei magnitudo, religioniſq; zelus longius prouexit orationẽ meã, creuit epiſtola in volumen, & facta eſt velut ſylua quædam neq; culta neque ſatis digeſta, quæ varias in Lutherum quæſtiunculas attingat, prout nobis indignatio ſceleris ſuggerebat, congeſtas. Quas vt latiuſcule proſequerer, non iccirco feci, q̧ te ignorare quicq̄ eorũ, quę à nobis ſunt allata ſuſpicarer (Scio enim tibi (modo animum adducas) in promptu eſſe multo, & plura & accommodatiora in ſcelus iſtud congerere) Sed quoniam mihi has quæſtiones attingenti illa in mentem veniebant. Quamobrẽ ne diutius rudi oratione mea, caſtigatas aures tuas obtundam, iam finem faciam: Si te prius comprecatus, & obteſtatus fuero, quod à te, quemadmodum ſupra dixi, quicunq; tibi bene cupiunt, petunt: ne amplius moreris, cunctationem omnem abiicias, omnes rationes negligas, quæ te ab hoc officio diſtinere poſſunt, & cauſam catholicæ eccleſiæ, cauſam fidei, cauſam Ieſu Chriſti cunctis reſpectibus præferas, & N

ſtilum acuas in Lutherum,& digna Eraſmo conſcribas.Non diſſimulanter,nõ perplexe,non ambigue,non lubrice,ſed expreſſe:non remiſſe,ſed vehementer, quemadmodum hominis arrogantia,impietas, blaſphemiæ poſtulant . Nam cum hæreticis non molliter agendum,ſed eos vrgendos, & ſeuere increpãdos eſſe priſcorum patrum q̃plurimis exemplis edocemur.In primiſq; vas electio nis Paulus,q̃ acer & vehemens fuerit in pſeudoapoſtolos, & erroneam doctri nam prædicantes,eius epiſtolæ teſtantur , pariter & quorundam aliorum qui epiſtolas canonicas ſcripſere.Q̃ acerbus autem in Cherintum hæreticum fue rit Apoſtolus & Euangeliſta Ioan.narrat Euſebius, ſimiliter & Polycarpus in Martionem. Athanaſius quoq; in beati Antonij abbatis vita cõſcribit eum in Arrianos & Manicheos vehementiſſimum fuiſſe.Q̃ præterea aperti & ſeueri hæreticorum caſtigatores fuerint Auguſtinus,Ambroſius,Hieronymus,Hila rius,& cęteri tum Græci tum Latini ſanctiſſimi doctores hæreticorum expu gnatores,eorum libri & monumenta declarant:quorum exempla à te ſunt imi tanda.Perſpectum eſt iampridem cunctis hominibus quid poſſis,modo velis. Non tibi lorica,non clypeo,niſi fidei,in quo iuxta Paulum,omnia tela nequiſ ſimi igne extingues,non galea,niſi ſalutis,ad hoc certamen eſt opus.Accinge re modo calamo quaſi gladio ſpiritus ſed non ancipiti,victoria eſt in expedito. Plurimum enim vales eloquio,ingenio ſolertiſſimus es, doctrina cumulatiſſi mus.Sed præſtabit Dominus Ieſus,modo cœperis,lõge pauciora dicere q̃ co gitaueris,dabitq; facundiam copioſiorem, teq; ſapientiorem, q̃ hucuſq; fueris, efficiet: hoc ſolo labore longe maiorem gloriam conſequeris , q̃ ex omnibus quos hactenus exhauſiſti:hoc teſtimonio cunctis obtrectatoribus tuis ſilen tium impones,hoc omnes ſiniſtras de te ſuſpiciones ſuſtuleris,hoc expoſcit pie tas tua, ætas tua, authoritas tua . Quod ſi neglexeris (parce quęſo libertati meæ) nunq̃ efficies ,ne multi ſuſpicentur , & credant tibi plurima conuenire cum Luthero :ne complures probati viri te primum authorem tantorum ma lorum fuiſſe prædicent.Non effugies ne hinc decedens tecum afferas notam hæreticæ prauitatis , ne à poſteris ſemper dicatur, quũ tui mentio fiet,magnũ virumfuiſſe Eraſmũ,niſi Lutheranę perfidię quoquo modo fauiſſet,& ſic glo riæ nominis tui perpetuo detrahatur à multis. Cæterum à te etiam atq; etiam peto,vt ſi quid intemperantius,ſi quid concitatius,aſperiúsve dixiſſe viſus fue ro:nihil tale in te dictum eſſe ſuſpiceris,ſed omnia referas in Martinum, in cu ius mentionẽ nemo poteſt incidere,qui modo ſit Chriſtianę religionis ſtudio ſus,quin excãdeſcat,& frena modeſtiæ relaxet,eius blaſphemiarũ diſſidiiq;, qđ in catholicã eccleſiã excitauit recordatione:quandoquidẽ aduerſus tam impiũ & mordacem hæreticũ verba tẽperare contra omnẽ modeſtiã,non ſolũ contra pietatẽ eſſe videtur.Quod autẽ ad te pertinet,hoc tibi velim perſuadeas,me in genio,doctrina & ſingulari virtute tua,ita accedi ad te amandũ, & obſeruan dũ,vt paucis ſim cõceſſurus.Quod ſenties ipſe,ſi vnq̃ cõtigerit,vt opera mea ti bi vſui eſſe poſſit:ſancietq; inter nos hæc epiſtola ſanctiſſimę amicitiæ fœdus perpetuũ:in qua paulo tecũ liberius egi,fretus tua & probitate & humanitate: Certum habens te cuncta eſſe in bonam partem accepturum. Vale.Datum Romæ Idibus Maii. M.D.XXVI.

Adiectis e regione fere, ſuccinctis pro captu marginis Comitis ipſi⁹ in eandē ſcholiis.

AD EXHORTATIONEM Clariſſimi doctiſſimiq; Comitis Alberti Pii Carporum Principis DES. Eraſmi Roterodami Reſponſio.

VTINAM Fortuna mihi Alberte Principum eruditiſſime, plauſibilius aliquod ad te ſcribendi dediſſet argumētum: quanq̄ hic ipſe caſus, etſi parum felix, non prorſus tamen infeliciter ceſſit: qui pro epiſtola, nec admodum longa, & tam inelaborata rudiq;, iuſtum volumen ſummo ſtudio pariq; ingenio perpolitum reddidit. Cęterum an et illud mihi gratulari debeam, neſcio: quod pro literis priuatim ad vnum ſcriptis, liber eſt redditus, qui populo non vni mihi ſcriptus videtur. Id hac factum occaſione crediderim: quod cum iampridem haberes argumentum paratum aduerſus Lutheri ſectam, mea prouocatus epiſtola coniunxeris quorundam de me querimonias, cum Lutheranorū dogmatum confutatione. Duos, vt aiunt, parietes de eadem fidelia. a Nec enim libet hoc de viro tam claro, tam docto, tam humano, deniq; de Alberto Pio ſuſpicari, ꝙ eadem arte me negocio miſcuerit Lutherano qua pſeudotheologi qui dam ſolent in concionibus & colloquiis meum nomen cum illius nomine coniungere: nimirum ad eum modum abutentes imperiti popelli ſimplicitate. Iſtorū videlicet artibus res ad hanc vſq; tempeſtatem progreſſa eſt: quæ (vtinam vanus ſim augur) breui ad plures dimanabit, ni melioribus conſiliis fuerit occurſum.

a Non cōſentiunt ſed aduerſātut hæc illis quæ inferius ſcribis.

b Qz̃q̄ autem pro ingenii tui dexteritate multa congeris atq; infulcis vt videaris ad hoc faciendum neceſſitate adductus, tamen quod ipſa loquitur res, epiſtolę meę tribus propemodum verbis reſponderi poterat: quæ nihil aliud abs te exigebat, q̄ vt ponens iſtam de me perſuaſionem, voceſq;, vt vanas ita mihi parum honorificas contineres: ſi quidem rumor verus huc aduolaſſet. ſin minus, putares eas literas ad te ſcriptas non eſſe.

b Potuiſſem paucioribꝰ at. nō vt par erat & religionis cauſa poſtulabat.

c Alius illud fortaſſis expoſtularet ꝙ epiſtolam illam negligenter vni ſcriptam euulgaris orbi, eaſq; voces quas vt poſthac contineres rogabam, non modo non continuiſti, verumetiam multo atrocius per typographos euulgaſti. ſimul & inſcitiā barbarieq; meā traducens, & innocentiā in capitale crimen vocans. Nā de tota cenſura, quā de ingenio, iudicio, doctrina facundiaq; mea palam ferre dicebaris, apologiam omnem tibi remiſi.

c Tu effeciſti vt euulgaret, nec id te angit: eſt enī epiſtola tua elegantiſſima.

d. Saltem illud erat curandum vt epiſtola ſic excuderetur, quemadmodum ad te erat miſſa: illic, enim lego penitus pro penitius, noſtrarum pro noſtratium, noſceres pro noſſes, item in nobis reuocarent pro nobis reuocarent, indignatus pro indignās: rurſus hic cepit: pro hinc cepit: mox negocio ſe inuoluere pro negocio inuoluere. quod ſtudio cuiuſpiam deprauatum videri queat, ſiquidem pronomen additum prorſus inuertit ſententiam: verum hęc ſcio typographis imputanda potius q̄ tibi: quemadmodum & illud quod cum vniuerſa capita ſectę lutheranę refellas, totus liber in paginarum frontiſpiciis habet, Ad Eraſmi epiſtolam reſponſio: quaſi qcquid illic agitur, ad me pertineret. Nā quod Badius noſter prefixit prefatiunculam, ſuo iure ſuoq; more fecit: & ad te (ni fallor) nihil attinet: q̄q̄

d Illud equidē curaſſem ſi meo iudicio potius q̄ alieno in lucē ꝓdiſſet: ſed hęc collegiſſe preſus vanū ē, cū nihil referat.

ſunt in ea quoq; voces, quæ vix reſpondent meo erga ipſum candori: in quibus eſt illud, quod me ſcribit apud patres purpuratos male audiſſe. Nunq̄ enim accepi quenq̄ Cardinalium de me parum amice loquutũ. Certe multorum epiſtolas habeo, honorificentiſſime ſcriptas, nec id vnq̄ queſtus ſum. e Tũ q; laudes quas tuus candor præter omne meritum meum, in me voluit effundere, ſic interpretatur, quaſi tua humanitas veram obiurgationem, hoc pacto voluerit mitigare. Et omninoverum eſt, quod Paulus Petro reſtitit in faciem, quemadmodum ille ſcribit, ſed nuſq̄ Paulus Petro calumniam impegit in faciem: quanquã Græci locum hunc aliquanto plauſibilius, ac mea ſententia rectius interpretantur, q̄ diuus Auguſtinus, qui tribuit peruerſum ſtudium inducendi gentes in ſeruitutẽ legis. Deinde pronunciat etiã, quod probe me voces ad palinodiã. Verum negabis horum quicq̄ ad te pertinere, nec mihi conſiliũ eſt ob haſce nænias humaniſſimo principi vllum faceſſere negocium: f ac vereor, ne tibi iuſtior expoſtulandi cauſa videatur, quod quũ ante annum ni fallor, librũ tuum ad me miſeris, nulla tamen eũ reſponſione dignatus ſim. Cæterum id temporis iter in Italiã nullis hinc literis erat peruium, g ac non multo poſteaq̄ tuũ librũ accepiſſem, Romę ruentis fragor omniũ certe piorũ animos hinc attonitos reddidit. De te rumor ferebatur incertus, alii narrabant cũ Clemente. vii. periclitari: rurſus alii dicebãt quod tempeſtiua fuga conſuluiſſes & rebus & incolumitati tuæ. Vbi tamen locorũ ageres, ne odor quidẽ vllus ad nos peruenit. Itaq; quum aliis iniquis laboribus ſupra modũ oneratus eſſem, viſum eſt id operæ in aliud prorogare tempus quoad certo didiciſſem, qui te locus haberet: id quod ante triduũ deniq; cognoui, videlicet amici cuiuſdã literis, qui ſimul codicẽ miſit typis excuſum. Id factũ eſt. v. Id. Febr. quũ ad mercatum Francfordienſem profectionẽ adornent typographi octauo Cal. Martias. Ad reſpondendũ itaq; ſupererant dies decẽ, & eram ſic occupatus, vt vix aliàs æque. Sub id tẽpus mire tumultuatur officina typographica, quæ ſex prælis vnico me ſuggerente materiã deſudat. Angebar anceps animi, propterea quod verebar, ne ſi diſtuliſſem reſpondendi officium, viderer id vel offenſione quadã animi, vel contẽptu tui facere. Rurſus deterrebat volumen plusq̄ iuſtũ, ac tempus adeo anguſtum, vt vix attente relegendis tuis ſuffecturũ videretur. Verum animauit me iſta tua ſingularis humanitas, vt vel ex tempore tuis litteris reſponderẽ, ſed carptim & ad ea duntaxat, quæ me propius attingerent. Tu pro tua ſolita facilitate boni conſules. Principio occupationum excuſationem qua vteris, ſic arbitror mihi tecum eſſe communẽ, vt opiner te maiorib9 ac ſplendidioribus quidẽ occupari negociis, me tamen denſioribus ac moleſtioribus. Nam aduerſæ valetudinis excuſationem, ſummopere doleo tibi mecũ eſſe communẽ. Erat enim iſtud Alberte ingeniũ, quod ſpretis omnibus oblectamentis, ad quæ ſolet imaginũ claritas, & opũ facultas inuitare, ſummam eloquentiã cum omnibus abſoluta numeris eruditione coniunxit, dignũ perpetua valetudinis proſperitate. Et haud ſcio, an hoc ipſum incommodũ de quo quereris, nõnulla ex parte debeas tuæ Mineruę. Mihi certe ſtudiorum laboribus ſic obruto, vt nec ægrotare liceat, nec mori, nec vti medicorũ opera: rurſum valetudinis adeo afflictæ, vt ſubinde ſit cũ morte luctandũ: vix tantum otii cõtigit aliquot menſibus, vt auidiſſimo licet, vacaret tuũ librum euoluere. Et iã nũc percurri verius

e Non eſt is eruditiſſimi Badii ſenſus. Quum me laudat facit pro humanitate ſua. de ꝓfatiũcula nihil ad me, & certe i ea Pauli exẽpliũ pcõmode adhibetur.

f Quinimo terti9 iã agebat ann9, nec tñ quicq̄, vel tũ meas tibi fuiſſe redditas reſponderes: ſed hoc tibi facile condono.

g Qui potius plusq̄ integer annus interfuit.

q̃ perlegi. Primum hoc mihi credas velim vir eximie, non peſſime fidei hominí, nihil enim dubitem iuſiurandũ quamlibet ſanctum interponere, ſi tu poſtules. A probationibus eñ abſtineo, ne dum verboſius docere conor mihi nullũ eſſe ocium, hoc ipſo declarẽ, me ocio abundare. h Iam nõ expectas opinor, vt par pari referã, & volumen penſem volumine. Q; ſi maxime ſuppeteret ociũ, talia ſunt pleraq; quę congeris, vt aut ad me nihil pertineãt, aut ſeram habeãt, ac proinde ſterilẽ querimoniam: aut eius deniq; generis ſint, vt nec agnoſcere poſſim, niſi meo cum dedecore, nec refellere ſine multorũ offenſione, & quod grauius eſt, ſine cauſę cui pariter fauemus, diſcrimine. Sic eñ hiſce tẽporibus exulcerata ſunt omnia, vt quocũq; te vertas, ſentias, te incedere p ignes ſuppoſitos cineri doloſo, quicqd attingas, vomicã & hulcus reperias, & ſub omni lapide dormientẽ ſcorpiũ. Nõnulla vero ſunt inſperſa tuo volumini, i quę ſicut Romę pridẽ a multis, nunc vbiq; leguntur ab omnibus: ita ſi prodirent in manus eorum, qui mea luſtrarunt, quibuſq; omis vitę meę ratio non incognita eſt, nonihil detractura videantur, cãdoris iſtius & ęquitatis exiſtimationi, quę te bonis omnibus facit amabilẽ, vt fortunę ſplendor & eruditionis pręſtantia facit admirabilẽ. Equidẽ optabilius arbitror a multis amari q̃ ſuſpici. Alioqui cupiebã volumen tuũ, formis excuſum volitare per manus omnium, ſi quos forte vel autoritas iſta, vel eruditio, vel eloquentia, vel cãdor & ęquitas, qualis hactenus a nemine præſtita eſt, reuocaret ad ſanctiora conſilia. Vidimus enim quantũ exulcerarint quidã hoc malum, dũ parum dextre conati ſunt adhibere medicinam. k Sed vtinam ita temperaſſes ſtilum, ne meam cauſam cum negocio Lutheri commiſceres, & ita tibi ſolidam laudem ex impietatis confutatione paraſſes, vt nobis immerentibus non aliquid labis aſpergeres. Quum enim moleſte feram cum Luthero laudari, l longe moleſtius eſt cũ illo accuſari: & ſic accuſari, vt ego viã ſtruxerim, ille in eccleſiã irruperit. Quod tamen abs te nec ſtudio, nec malicioſe factum ſcio, ſed ita tuo candori vt ſuſpicor, perſuaſum eſt ab his inter quos verſaris. Solent enim ingenia ſimplicia candidaq;, cuiuſmodi decet eſſe principum, vt nemini dolũ meditãtur ipſa, ita de nemine facile ſuſpicari, quo fit vt facilius ab aliis honeſti ſpecie fallantur. Neq; enim animũ inducere poſſum, vel tantũ ocii per tuas occupationes eſſe tibi, vel tantũ patientis ſtomachi, viro ſemper exquiſitiſſimis aſſueto rebus, vt noſtras nænias vel euoluere vacauerit, ne dicam introſpicere ſi libuiſſet, vel libuerit, ſi vacaſſet. Multis enim, nec futilibus argumentis videor mihi colligere, te m nonnulla quæ torques in me, non hauſiſſe ex lucubrationibus meis, ſed ex colloquiis hominum, qui plurimum abſunt ab ingenii tui candore, quorum hoc ſtudium eſt, vt per ſubornatas perſonas ſuam agant fabulam. Nec vlli, vt modo dicebam, magis idonei ſunt fraudibus improborum, q̃ qui ob ingenii ſynceritatem, nõ nouerunt ipſi cuiq; fraudem texere. Huius rei nõ coniecturam, ſed certiſſimum indicium ex malorum meorum experimentis capio, non ſemel in grauiſſimas coniectus turbas, dum aliorum mores ex meis ęſtimo. Atq; hac in cauſa candor iſte tuus, quo mi laudis tantum tribuis, non dicam quantum agnoſcam, ſed quantum alius nemo tribuit eorum, qui meam mediocritatem, ſi tamen mediocritas eſt, ad inuidiam aliorum, meumq; tedium laudibus extulerunt: adeo me non ſubleuat in hoc argumento, vt vehementer etiam oneret. Sic enim apud ſe

h At certe volumen pro volumine, ſed verba tantũ.

i Falſum exiſtimas: Romę eñ nulli illius copia facta eſt.

k Separaui quidẽ, ſed tu ita iplexeras, vt vix fieri potuerit.

l Qui admonet non accuſat.

m Nihil ex me torſi, ſed ex tuis ſcriptis nõnulla collegi, quæ a plurimis reprehenduntur a qbus nec ipſe diſſentio.

cogitabit lector. Vir tantus tã in cęteros candidus, nõ hęc ſcriberet de Eraſmo, niſi plus haberet cõpertum q̃ ſcribit. Hęc ne videar omnino ſine cauſa ſcribere, pauca delibabo, ſed paucis. Omittã interim ampliſſimas laudes, quas ſi mihi tribuis ex animo, hoc magis debeo tuo cãdori, quo minus agnoſco: ſin quod magis arbitror, vt hoc ceu melle pręlito lenires obiurgationis abſinthiũ, amplector humanitatis cõſiliũ: q̃q̃ ego talia delinimenta nihil moror, iam nec puer nec rerum humanarum prorſum imperitus, n aut ſi malis ſtropharũ iſtiuſmodi rudis: etiã ſi tu non abſinthium porrigis, ſed letale toxicũ iſta ſermonis blanda ſpecie, ceu vaſculo gemmeo propinas. Siquidẽ hęc eſt tuę ſuauiloquentię ſumma, vt lutherorũ inuidia ſubleues, orbiq; perſuadeas, quicquid eſt huius miſeradę calamitatis, vni Eraſmo acceptum ferri oportere. Hoc quum ſit atrocius, q̃ ſi veneficii crimen obiicias, quid mea refert, quàm blande id facias: niſi quod quo placidius id agis, hoc pręſentius adfers venenum, quaſi cicutam vino miſceas? Itaq; nõ dubito quin libertatis veniam, quam a me precatus es, in amica priuataq; expoſtulatiuncula ſim abs te viciſſim impetraturus in cauſa multo inuidioſiſſima. Quanq̃ quid attinet impetraſſe, qua non liceat vti? Qua quidem in re nondum ſtatui vir pręclare, vtrum gratulari debeam iſti tuę felicitati, an laudare prudentiam, qui fabulam per ſe gratioſam, ita inſtitueris agere, vt etiamſi parum feliciter agas, tamen applauſurum ſit theatrum. Nam Romę pridem in tuo nimirum theatro libellum hunc expoliſti, ac propemodum edidiſti, eandem fabulam denuo ſaltas Lutetię, vbi ſcis eſſe Bedaicos aliquot & Sutorios ac pſeudomonachos, qui vtroq; quod aiunt pollice fauturi ſunt, quicquid ſcripſeris, modo in Eraſmum, tum in eorum laude verſaris, quos merito taxare tutum nõ ſit, falſo etiam laudare gratioſum. Nec augeri mihi clepſydras petam, quũ hęc ſint ex tempore peroranda. o Non excutiam igitur quę ſint iſtic quorundam eruditorum de me cenſurę, ſolus nõ credo, quod hic quidam apud neminem nõ deprędicauit, nullo amici & inimici diſcrimine: pro ſomniis habeo, quæ mihi doctorum hominum & literis ſignificantur, & oratione referuntur, quid hic aut ille nominatim, quo loco, quo tempore, dixerit, quomodo alius detrahat eloquentiam, alius tribuẽs vtcunq; tolerabilẽ phraſim, in totũ adimat iudiciũ: alii me negant eſſe Ciceronianùm, quod apud illos crimen eſt, atrocius homicidio: nonnulli dum feſtiui volũt videri, porrophagũ & Erraſmũ appellitẽt pro Eraſmo, quidam etiam ab orthodoxorũ claſſe ſubmoueant. Habeo libellos Oreſte dignos, qui Romę verſabantur inter ſecretarios pontificios, nec mihi titulo eſt opus autoris indice. Facies ipſa minus mihi proderet hominẽ q̃ phraſis. p Boni conſulo duos Stunicæ libellos non minus indoctos quàm petulantes iſtic editos in me, ac vetantibus etiam Pontificibus & Card. diſtractos. Nihil me mouet quod ornatiſſ. iuuenis Georgius Sauromanus ſuo libello quẽ iſtic edere parabat, coactus eſt diſpũgere quicquid habebat honorificam de Eraſmo mentionẽ, quũ tu interim literarię rei teneres principatũ, atq; adeo ſi vera ſcribũt, tuus illa calamꝰ iugularat. Nõ queror me frudatũ laudibus, quę nihil aliud q̃ grauant inuidia, officium erat illa diſpũxiſſe, ſed animũ expendo illorũ, qui id perpeti nõ poſſunt, q̃q̃ & hoc iſtis fa-

n Nõ ſit it cãdor cum ſtrophis: quarũ ſi tu gnarꝰ, ego priꝰ rudis, tuam laudaui doctrinã cui me derogaſſe q̃reharis. alteri aũt expoſtulationi negociũ Lutheranũ attingẽti ita reſpõdi, vt cognoſcere poſſis me ne in prima qdẽ tibi voluiſſe blandiri.

o Dedecet virũ doctũ tã faciles pbere aures delatoribꝰ, nunq̃ Romę talia de te pferri audiui.

p Deũ imortalem teſtari poſſũ libellos Stunicę priꝰ editos q̃ vel hoiem agnoſcerem vel de ſpis qcq̃ accepiſſẽ. pariter & qd de Sauromano ais, tibi merũ delatũ eẽ mẽdacium. nõq̃ ipm vidi q̃ ſciam, nec de libello ipſiꝰ verbũ accepi, tantũ abeſt vt mea opera ex ipſo qcq̃ diſpũctũ fuerit. Ipſum teſtẽ appello, at mirũ quomodo tã abſona tibi pſuadeãtur: nũqd in vindictam id facere debui, cũ a te nõ fuerim laceſſitus? Nũ ęmulatione, cum profeſſio eſſet tam diuerſa, mihiq; gloria tua nihil detraheret? Reſtat, vt malignitate factũ putes, at id, citra cauſam pxiſtimare malignissimum eſt.

cile cõdono,qui tamẽ haud impune facerẽt,niſi totus in hoc eſſem,vt iã vicinus extremo vitæ limiti, contemptis omnibus, conſcientiam hanc approbem Chriſto.Multa diſſimulanda ſunt alio properãti. Scio more hominum fieri,vt libentius nuncient triſtia q̃ leta, nec quiſq̃ minus libenter credit huiuſmodi rumoribus. q Verum in his erat iuuenis quidam, vt tibi chariſſimus, ita tuæ eruditionis admirator vnicus. Præterea alter tibi iuratiſſimus ſodalis. quum ante annos ſeptem pontificis cauſam apud noſtrates ageret,effutiit apud me, nã hoc habet bonum præcipuum,quod nihil cõtinet,eſſe Romę quendam Cęſaris oratorem,qui hoſtili eſſet in me animo.Atq; id quidẽ tẽporis,nec te ſciebã eſſe Romę,nec audierã Cęſaris negocia procurare.Nõ edidit quidẽ ille nomẽ, editurus ſi quid inſtitiſſem,ſed ex notis quas effutiit,& ex iis quæ poſtea cognoui,certo collegi te eſſe illum de quo locutus erat.Verum hic ipſe mihi ſoleo libẽter imponere,vt quod ſciam neſciam,vſq; adeo non placet cũ eruditis viris diſſidiũ.Cãdorem tuum probo,ꝙ tã amanter Stunicam tuum deprędicas,q̃q̃ illa,homo cãdidi ingenii,& homo minime inuidus,nec Hiſpanos arbitror ſine riſu lecturos, qui modo libros illius legerint,fumis, gloriis & manifeſtis calumniis refertos.

q Quiſquis iſte fuerit nec mihi nec tibi amic⁹ nec vir probus eẽ potuit,impudẽtiſſime enim mentitus eſt. Pariter & is quẽ dicis mihi iuratiſſimũ ſi me intelligebat. At forte perperãverba ipſi⁹ es interpretatus.

Quod ad religionem attinet,tria duntaxat loca vocauit in calumniã,ſed q̃d ipſa res indicat,nec religioſe nec erudite. r Verũ ego Stunicę laudibus nihil detrahã, nec ea camarina per me rurſus mouebitur:imo quod ad me quidẽ attinet,paratus ſum per ſyncerã amneſtiã,prorſus abolitis ſuperiorum cõtentionũ veſtigiis, Chriſtianæ beneuolentię fœdus cum homine ferire. Tãtum hoc dicam ſi nõ attigiſſet,niſi quæ vere merebãtur reprehenſionẽ, aut ſi ſemet intra ciuilitatem continuiſſet,dignam quum ſtudiis liberalibus,tum homine Chriſtiano,quemadmodum nunc apud omnes famam celeberrimam eſt aſſequutus, ita tum apud cordatiſſimos ac probiſſimos quoſq; plus veræ laudis tuliſſet. Atq; hic interim dum caueo, ne qua priſtinæ contentionis hulcus refricem, nonnullam meæ cauſæ partem ſciens ac volens prodo. Nam quum tu mihi renoues, quæ illæ pridem in me iaculatus eſt,tamen diſſimulas quæ illi reſponderim: ſiue quia iudicaris nullius eſſe momenti,ſiue,quod magis arbitror, ſ ea non legeris. Quod quidẽ incommodum tota hac diſputatione deuorãdum erit. Etenim quũ nihil ſit in accuſationis tuæ capitibus,quod non libris editis ſemel atq; iterũ diluerim,tu ſic proponis,quaſi nihil omnino reſponſum eſſet. Atqui tui candoris erat,aut recipere ſatiſfactionẽ ſi iuſta videbatur,aut refellere ſi quid minus probares.Quod ſi hic repetere pergã,quæ toties diuerſis locis a me dicta ſunt,quis erit modus voluminis? Sin reticeo,videbor agnoſcere quicquid intendis,præſertim apud eos qui noſtra non attingunt.Nulli porro minus attingunt, q̃ qui clamoſiſſime in me ſcripta debacchantur.Verum priuſq̃ ad quorundam inſimulationes reſpondeam,imitabor illud ſapientis dictum,Iuſtus in principio ſermonis accuſator eſt ſui:profiteor me non vno modo peccaſſe in edendis lucubrationibus meis.Prima culpa plane mea eſt, quicquid edo,abortus verius eſt q̃ partus. Hoc vitium mihi penitus inſitum eſt.Non fero recognoſcẽdi tedium,nõ premẽdi moram,non elimandi quod deformatum eſt diligentiã. t Atq; huius culpæ toties ipſe mihi pœnas haud quaq̃ leues do maiore tedio relambens ac refingẽs mea, q̃ ſi initio iuſtam curam adhibuiſſem.Altera culpa mihi cõmunis eſt cum

r Hominẽ ſauciãs, & mox vnguẽto oblinis, nõ tamẽ ſanguinem ſiſtente.

ſ Diuinas particula tantũ ex iis quæ ad Stunicã, quæ ad alios nihil pręſus.

t Contrariũ exiſtimaui,at ſi id eſt,nõ iniuria ſcripſi quoſdam eſſe qui fere prius libros edãt q̃ ſcripſerit,ſcribant q̃ conceperint,ſec⁹ autẽ faciendum docet Horatius tuus.

c Itaq; impudentiſſime mentiũtur,qui iactitant Catherũ ac me non diuerſa ſcri
bere ſed diuerſe.Sed atttigi quędã,inquis,velut in dubiũ reuocans, de quibus du
bitare nefas. d Attigi,non vt iſta labefactarem,ſed vt eruditiores ſolidioribus
argumentis cõprobarent,quæ nondum videbantur ad plenũ eſſe perſuaſa. Atq;
illa mea qualiacunq;,tranquillis ſtudiis,nullo rerum tumultu legebantur,donec
ſtolidi quidam κραγέται,apud imperitam multitudinẽ vociferari cœpiſſent, quo-
rum ſeditioſos iuxta ac dementes clamore,ſi tibi pergam hic depingere,vix mihi
fidem habiturus ſis,tanta portenta latere inter eos, qui ſplendidis magnificiſq;
titulis ſeſe populo venditant.Qui tamen non in aliud promouerunt,niſi q̃ ſe cor-
datis ac doctis viris reddiderint magis ac magis inuiſos,quoſdam etiam idiotas
mihi conciliarint,quibus ante fueram vel ignotus vel parum charus:ſic exiſtimã
tes,fieri non poſſe,quin vir bonus eſſet,in quem illi tam ſtulte,tam impotenter,
tam furioſe deblaterarent. e At initio,inquis, non fuit ingrata temeritas. Ego
priuſq̃ illius libelli prodirent,ſummo ſtudio dehortatus ſum amicos ne ſe miſce
rent illi negocio,& apud multos profeci.Nec hoc contentus,ilico ſcriptis publi-
catis teſtatus ſum,nihil mihi eſſe negocii cum Luthero.Quotquot Louanii agen
tem adierant me Germani, quos nunc intelligo iam tunc hoc agitaſſe quod
nunc agunt,ſic dimiſi, vt facile ſentirent animum meum penitus abhorrere ab
hoc negocio.Primus omnium ſubodoratus ſum, ambitione corruptum homi-
nis animũ. Qua de re,quoniam adhuc ſanabilem arbitrbar,ipſum admonui,ſed
tamen ipſius prouocatus literis.Hæc nimirum ſunt argumenta, mihi placuiſſe
hominis,vt ais,temeritatem.Atqui initio,quam tu temeritatem appellas,plerią;
vocabant pietatem.In hac opinione ſi fuiſſem,cur ego potius accuſer f q̃ cæte-
ris?Ignouit illis Leo decimus,qui primũ in Lutheri factionẽ erãt pertracti. Nunc
actio Lutheri mihi nunq̃ placuit:Fabula quã agi putabã,nõ oĩno diſplicuit,ſed
is error erat mihi cum tot hominũ milibus,cum tot vtriuſq; ſtatus primoribus
communis. g Mores eccleſię nimiũ prolapſos iam olim ſuſpirabat orbis,neq;
quiſq̃ vſq̃ erat vir pius,qui nõ optaret Chriſtianę pietatis inſtaurationẽ.Sed cala
mũ,inquis,in illum noluiſti ſtringere.Scilicet totus orbis mei calami nutu mu-
taſſet animũ.Et hic fingor eloq̃uẽtia ſingulari,ingenio ſummo, doctrina mirabi
li,gratia & auctoritate incredibili prǫditus apud Germanos , videlicet nuſq̃ lau
datus,niſi dũ grauor inuidia. h Primũ obſecro te vir æquiſſime, quę fuiſſet te-
meritas,quũ orbis tot haberet academias,tot eximios theologos, tot eruditos
epiſcopos, i ſi ego priuatus,tũ totius rei theologicæ rudis,ſic enim illi pronun-
ciant,velut alter Dauid profiliſſem laceſſiturus Goliath ad ſingulare certamen,
ac totius pene orbis fremitum in meum caput prouocaſſem?Sed finge me hoc
facinus auſurũ, k quod illud fuiſſet conſiliũ,ſtringere ferrũ in eũ,de quo certe du
bitabã,quid ageret,aut quo ſpiritu duceretur?Rurſum finge mihi cõſtitiſſe,qd
erã profecturus?Profecto nihil aliud,ni quod effeci edita diatriba,in planiciẽ, vt
aiũt,equum,excitaui ferox ingeniũ ad ſua confirmanda dogmata,& illi vehemen
ter addictis triumphum renouaui. Quid profecit Prieras ille veſtras? Tantum

c Si in vniuerſũ loquũtur,ſto p teſti de multis,certe nõ mẽtiũt: d Id ſi te monuiſſet ppoſitis dubiis, qd tũ tenẽdũ eſſet expſſiſſes, ne ſaltẽ min⁹ docti quorũ frequẽtior eſt numer⁹ lędeſent:qb⁹ certe ſcrupũ iniecerąs.Nõ enĩ venenũ ſpargendũ niſi cũ illo pſentaneũ aſpgat̃ ãtidotũ. e Id tu pfeſſus es, in epiſtola enĩ tua ira ſcripſeras, q̃ a cũ multis ſuſpicabar Lutherũ eſſe bonũ virũ corrigendis deprauatiſſimis hominũ morib⁹ diuinit⁹ miſſum: omitto cętera honorifice i eũ dicta, plurimis aliis locis,nec quæ ſubiicis hanc ſententiã tollũt:tumultuariũ enĩ pgreſſum nõ pbaſti, etſi cauſã probares. f Socios erroris habuiſſe nõ te imunẽ reddit ab errore.nã & illi tecũ accuſandi, pſertim ſi tui ſimiles fuiſſet at tu p̃ cęteris, ſi occaſionẽ prębuiſti. g Si p eccleſiam intelligis tãtũmodo ſacris ordinib⁹ iitiatos & monachos falſum eſt,ſi vniuerſum populũ Chriſtianũ,non abnuo.
h Qui fungit̃ officio pſtat qd̃ debet,etſi ad id qd̃ ais ſpectaſſent ſcriptores nihil vnq̃ aduerſus Hęreticos edidiſſent.
i Nũc agis metamorphoſim.iã es culex ſi certe talẽ te exiſtimaſſes,theologica vtiq; nõ tractaſſes. k Et hic fateris quod dixim⁹,nõ fuiſſe initio ingratã tibi illius audaciam:ſed cum agnouiſti cur ferrum non ſtrinxiſti,nec adhuc ſtringis.

quod veriſſime dicere poteram, hæc omnia eſſe ſplendida mendacia. Cæterum vt ad ſingula tribus verbis reſpondeam: Si quid in dubium reuocaui, aut tale fuit, vt nondum videretur ſatis excuſſum, aut de quo non extaret eccleſiæ definitio. Id ſi quando facio, t teſtor ingenue, me nolle præiudicare vſq̄ eccleſię placitis. Eccleſiæ ſacramentis ne tantulum quidem auctoritatis detraxi, ſed addidi nonnihil, quod quidem in me fuit. u Quas vero tu patrum ſanctiones appelles neſcio. Eccleſię conſtitutionibus tribui, quod ſatis eſt: x niſi forte parū illis tribuit qui nō ęquat illos præceptis diuinis. De pōtificis dignitate mox dicā. y Si obſtrepit ſacerdotum honori, qui per occaſionem admonet eos officii, fateor obſtrepo nonnunq̄, ſed hic ſtrepitus eſt mihi cum Hieronymo, cum Cypriano, cum Chryſoſtomo, cum Bernardo cōmunis. z Sed quorſum attinet a priſcis aſciſcere patrociniū, quū tu in hoc tuo libello multa libere dicas in ſacerdotes, theologos, ac monachos, nihilo ſecius ipſam profeſſionem ſummopere probans? Quur autem tractantur diuinæ literæ, niſi vt obſtrepant malis omnium moribus? Nec verearis improbare quaſdam receptas in eccleſiam cæremonias, veluti cantum perfractum, vt vocas, & organorum ſtrepitum. Nihil detraxi dignitati ſacerdotum, ſed iſti fortaſſis alio gnomone metiuntur ſacerdotū dignitatem, quam ego metior. b Eccleſiaſticas cæremonias ſemper veneratus ſum, immodicas ſuperſtitioſas, & ineptas alicubi taxo: taxo illos quorum mundus eſt plenus, qui neglecta vera pietate fidunt cæremoniis ſacris quidem illis, ſed in hoc repertis, vt hinc proficiamus ad meliora. c Profer mihi vnum monachum, quem vt monachum ſum inſectatus. Nullos ego magis veneror, nec inter vllos magis liberet viuere q̄ inter eos qui vere mortui mundo viuunt ſecundum regulam euangelicam, niſi hæc corporis imbecillitas redderet me ad omnē hominum conuictum inutilem. d Si quando moneo adoleſcentes, ne ſe temere pręcipitent in vitæ genus ignotum: ipſi interim ignoti ſibi. e Si taxo monachos qui circumeunt mare & aridam, vt artibus rudem ætatem pelliciāt in naſſam: ſi commonſtro quibus in rebus ſita ſit vera religio, an ob id inſector monachos? f Nec ordinem, nec profeſſionem vſq̄ inſector: cum collegiis in quibus viget regularis diſciplina mihi ſemper fuit amicitia: & vt quiſq; monachus integerrimus eſt, ita mihi ſemper fuit chariſſimus. Et iſtorum qui ſe traducūt indies magis ac magis, non raro me miſeret. g Quod ſi mundi fauor in quoſdā refrixit, ſuis factis imputent, non meis ſcriptis. h Quas autem optimas cōſuetudines damno? niſi forte iſti vocant optimum, quicquid eſt vulgo receptum.

t Iuriſperiti inanē eē ꝓteſtationem ſtatuūt q̄ aduerſus id quod fit proferatur.
u Nēpe i his apertiſſime q̄ de poenitētiæ ſacramēto & matrimonii ſcripſiſti. Omitto cętera.
x At nō pauca ex his q̄ eccleſiæ ꝓmulgauit ſunt diuina & pluriſma ita ac ſi eſſent religioſe ſeruanda.
y Illis ſi q̄d tale lōge aliter & alio ſeculo: nūc autē cum in tātū frigefacta ſit pietas vt vix vlla ſit erga ſacerdotes reuerētia. Nō erāt hę voces ſpargendę quibus q̄d reliqui fuerat prorſus abiiceretur.
z Quoſdā dixi eē idignos eius muneris nec dictū abnuo. At tu in genere oēs inceſſis & vniuerſo ordini vbiq; detrahis.

a Ego nihil horū improbaui, ſed vſum immodicum non laudaui, eorum præſertim qui ad demulcendas aures potius illis inſiſtunt q̄ ad diuinum honorem affectum ve ad ſuperiora euehendum.
b Si id ſentiebas, gen⁹ erat ꝑtiēdū, & quas ſupſtitioſas vel ineptas iudicabas edocēdū, & nō i vniuerſum cōdēnādū quod vbiq; facis. Ego autē conſtāter hoc aſſero: religionē integrā diu perſtare nō poſſe ſublatis ab eccleſia cęremoniis.
c Quam inuerecunde elabi niteris? Nonne grauius eſt vniuerſos inceſſere, profeſſioniq; detrahere, quam vnum tū aut paucos accuſare? quod facis vt monachi ſunt, cum eorum inſtituta derideas ac improbes.
d At priſco more infantes & pueruli coenobiorū patribus offerebantur ad id vitę genus ſuſcipiendū ad quod a teneris vnguiculis aſſueſcendū putarūt. e Quā ſalutaris naſſa ſit clauſtrū declararunt ſanctiſſimi ac vetuſtiſſimi patres Baſilius, Chryſoſtomus, Hieronymus, Auguſtinus, Gregorius & alii plurimi editis libellis id genus vitę pręconizātes.
f Quinimmo hoc ipſum quod dicta tua teſtantur.
g Iniuria quidem & laicorum leuitate quum plures hoc ęuo ſub regulari viuant diſciplina reſtitutis ad priſcam normam pluribus coenobiis quam præterito ſeculo.
h Certe quod ad eccleſię præceptum eſt, & in vſum redactum non poteſt non eſſe probum.

i Ad hęc om̃ia, quũ & aliis cõpluribus, & Stunicę reſpõderim, tu tñ ea recẽſens, pinde quaſi nihil reſpõſum eſſet, occinis nobis veterẽ querimoniã. Proferunť ſci-licet epiſtolę: in quibus Lutherũ vel laudo, vel tã remiſſe tracto, vt multis videar ἐπαμφοτερίζειν: tametſi videor improbare tumultũ. k Quid mirũ, ſi quũ res ad-huc in ancipiti ſtaret, ſuſpẽſe loquor? An ille protinus colludit cũ Ario, qui ꝓbat hominis ingeniũ & ſcripturarũ peritiã? Cõtẽtioſas opiniones in Luthero nũq̃ ꝓ-baui, nec ioco, nec ſerio. Fortaſſis ea fuit vel tua felicitas, vel mea infelicitas, vt ſo-lę epiſtolę quę ad calũniã faciũt, delatę ſint ad manus tuas, ſed diuerſę perferan-tur ad Lutheranos. Ita tibi vt videť vſu venit in ſcriptis meis, quod prudenter ſi-mul & grauiter ipſe ſcribis, vulgo fieri, vt q̃ deteriora ſunt deferãtur ad nos, me-liora ſileãtur. l Quũ tot locis q̃ iuſta ſunt deferã authoritati eccleſię, ſacramẽ-tis, patrũ ſanctionibus, piis ſacerdotibus, ſacris cęrimoniis, vero nomine mona-chis, optimis cõſuetudinibus, idq; tã frequẽter, vt ſi velim omnia in vnũ colligere, naſciturũ ſit ingẽs volumẽ, nihil tamẽ horũ ad te defertur, aut occurrit, ſed tãtũ ea, q̃ poſſunt ad calũniã detorqueri. Iã finge me ſcribere priuatim ad principem, quẽ ſcio toto pectore fauere Luthero, an nõ moderãdus eſt ſermo, vt impetrem, quod ago, ſi modo id quod ago pertinet ad religionẽ Chriſtianã? m Si is tibi videtur ἐπαμφοτερίζειν, aut, quod verbũ poſt magis arriſit tibi ἀμφοβατεῖν, qui non dimouẽs oculos a ſcopo pietatis euãgelicę, in vtraq; parte probat quod probãdũ eſt, damnat quod improbandũ, fateor me & nunc ἐπαμφοτερίζειν, & tamen ab ec-cleſię cõmunione nec latũ digitũ diſceſſi, nec vlli me factioni vnq̃ addixi. q̃q̃ innu-meris machinis huc protruſus. n Itaq; plane vanũ eſt, me nihil in Luthero da-mnare, pręter ſeditionẽ. Sed vt demus eſſe verũ, an tibi videtur leue malũ deteſta-ri, qui deteſtať ſeditionẽ? Quãtũ mũdani ſpiritus iã pridẽ irrepſit in eccleſiam, q̃ multa ſunt ad quę iã pridẽ ſuſpirant homines quibus Chriſti gloria chara eſt, q̃ pene fuit extincta ſcintilla vigoris euãgelici? Et impius eſt qui haec correcta vel-let, ſed authoritate principũ, & Põtificũ, ne res in tumultũ verſa, cedat in deteri9? o Nõ ille Metius eſt, qui nũq̃ diſcedit a recto, ſed is potius, qui Chriſto titulis ac cęremoniis blãditur, re vera mũdo ſeruit. Q; ſi videmus eã eſſe conditionẽ rerũ humanarũ, p vt ſemper in deterins prolabãtur, τὸ πρηνὲς, quod aiũt, πρὸς γῆν μᾶλλον, curſu quodã & impetu ſuo, etiã q̃ ſunt optimis inſtituta rationibus, ad peſſimos mores pertrahẽtes, q obſecro te ad quid valẽt ſacrę literę, ſi nõ licebit ꝑ eas ad extrema degenerãtẽ pietatẽ ad archetypũ reuocare. Quid erit lux, ſi ponatur ſub modiũ? Quid erit ſal, ſi nihil habeat acrimonię? Tollamus e medio ſacras literas, & cõcordes hilaresq; cõpotemus, & abolito Chriſto fruamur hoc mũdo dũ licet. Hoc quid ſit, nõ omnes intelligũt. Sunt eñ nõ iſthic ſolũ, verũ etiã in omnibus mũdi plagis, qui Chriſtianiſmũ aliquot cęremoniis metiẽtes, nihil aliud q̃ mũdũ ſpectãt, nec vnq̃ ſerio de Chriſti philoſophia cogitarũt. Nec iã ea res clã habetur, eo profecit impietas, vt ſemet in apertũ proferat, hinc manifeſtũ Iudaiſmũ refe-rẽs, hinc euidẽtẽ paganiſmũ, adeo pleriſq; deſuetis ſtudio pietatis, vt fucũ etiam pietatis abiecerint. Arbitror te virũ eruditũ, bonũ ac prudentẽ, intelligere quid

i Quid ad me ſi mũdus eſt? an ſatiſfecerisipſi viderit. horũ ego nihil vide rã nec adhuc vi di. k Mox ſe ꝓdidit Luther9 & quale portẽ tũ gereret i pe ctore declara-uit, & tñ non tãtũ ferox ige niũ ꝓbas, ve rũ etiã doctri nam extollis.

l De his q̃ re-cte ſcripſiſti nõ eſt q te ac-cuſet, nec lapi daris vt eſt in euangelio de bono ope, ſed de blaſphe-mia Nã & Lu ther9 q̃dã bo-na ſcripſit.

m At iterim negas te cẽſo-rem agere: ſed qd eſt hoc ꝓ-bare & iproba re ex vtraq; p te &c. nec tñ vnq̃ declara-ſti qh9 cõſtet iſta vera pie-tas euãgelica, & ſi multa ab illa reiicias nec eſt capere quid p vtrãq; partẽ itelligas niſi Luthera-nos cũ catho licis cõferas.

n E qbuſdã ſequiť hoc qd infers: ꝑterea ſeditio qdem mala, hęreſis aũt peſſia quã tacite te ꝓba te oſtẽdis quũ ſeditionẽ im probãs illam prœteris.

o Quid Metio cũ Chriſto, attamẽ poſtq̃ ita tibi lubet meti9 eſt qui ritib9 & cęremoniis detrahit & ſe catholicũ ꝓfiteť. p Sane falſum, res humanas ſemp in deterius ꝓlabi, & ſi quandam vices, euectę quidẽ plurimũ ſunt dñi Ieſu ſerua toris aduentu & meliores effectę, quinimmo quãdoq; ex peſſimo ſtatu in melius reſtituunť. q Hic ꝓbe rethoricaris ꝑ nihil ad cauſam, verũ nec prudẽs nec ęqu9 cẽſor eſt qui citra diſcrimẽ oĩa notat, potiuſq; ꝓba q̃ improba damnat.

hic dicã,quid premã publicę trãquillitatis cauſę meę detrimento ſeruiens. Nõ oẽs qui Romam ſe conferũt,agunt religionis negocium :nec oẽs Chriſti negocium agunt,qui Lutherum appellant peſtilentem beſtiam. r Et qui ſcimus an talem beſtiã corrigendis moribus noſtris immiſerit deus? Hęc eo minore ſuſpitione loquor,ꝙ is in neminẽ immanior beſtia fuerit,q̃ in me. Et adhuc tamen cũ illo videor colludere,& cũ tali beſtia depugnãtẽ e trãſuerſo adoriũtur Sutores & Bedę,nimirũ religionis zelo cõmoti. Sero, inquis,proſiliſti ad pugnã. Vtinã iſtud crimẽ vere in me hęreat. At ego vereor ne ante tẽpus,ni aliis pręſidiis agamus Chriſti negociũ,q̃ adhuc agi video. Multa reticeo,ne quid hulceris reb⁹ ad hunc modũ exaſperatis renouẽ. ſ Iſto nomine in ius voca theologos Lutetianos,qui ſero prodiderũt articulos,nec aliud q̃ articulos. An quiſquis nõ ſtrinxit calamũ in Lutherũ,Lutheranus eſt? Et ipſe abſtinui,& alios deterrui a factione. Quid erat neceſſe me ſcribere in Lutherũ,in quẽ primus omniũ ſcripſit Prieras ſacri palatii magiſter :q̃ feliciter,ipſe nõ ignoras. Nulli magis adiuuerũt cauſam Lutheri,q̃ qui vel ſtolide clamarũt,vel frigide ſcripſerũt in Lutherũ. t Quis autẽ iniũxit mihi ꝓuinciã cõſerẽdi manus cũ Luthero? Solus Nicolaus Ecmondanus,vbi corã gymnaſiarcha Louanii quãtũ collibuit cõuicioꝝ in me deblateraſſet,hiſce verbis inuitat me ad hoc negociũ,ſcripſiſti pro Luthero,ſcribe nũc contra Lutherũ. Bella cõditio,vt me ꝓfiterer feciſſe,qđ nũq̃ inciderat in animũ,dein de ſcribẽdo poenas darẽ. Iãq; volitabãt monachoꝝ voces,cõmittem⁹ Eraſmũ cũ Luthero,deiñ ꝑdem⁹ vtrũq;. Quis nõ mireť,Eraſmũ talib⁹ blãdimẽtis nõ potuiſſe pellici ad ſcribẽdũ aduerſ⁹ Lutherũ? Iã q cẽſoriũ diploma detulit,ilico ſꝑgebat has voces apđ ſuos,nihil egerim⁹ niſi pri⁹ extĩcto Eraſmo. Cõſtãter fugit meũ colloqũ,ſubornatis tñ qd de ipo ſeu Lutheri negocio ſẽtirẽ explorarẽt. u Et certe nihil ab eo tẽtatũ nõ eſt,vt me ꝑderet. Atq lõge aliđ i mãdatis habebat a Leone decimo. Sed recte facis,q tãdẽ deſcẽdas noiatim ad q̃dã, qb⁹ infirmioribus plurimũ obfuerim ad pietatẽ: x q̃q̃ quos tu quidẽ infirmos appelles neſcio,ni ſi forte Stunicã & Bedã inter infirmos numeras,aut certe Lutherũ. Nã hos potiſſimũ offendi. Quorſum attinebat,inquis,annotare,priſco tẽpore nõ fuiſſe agnitã aut exertã maximi Põtificis poteſtatẽ? Damaſum papã,ſummũ ſacerdotẽ dictũ fuiſſe nõ ſummũ epiſcopũ: Auguſtinũ ſcripſiſſe epiſcopo Romano,& ꝑinde Hieronymũ vt æquali cęteris epiſcopis,multis ꝓ̃termiſſis q̃ in oppoſitũ ab iiſdẽ ſcribunť &c. Hic rurſum vir ornatiſſime q̃ſo,vt patiẽter audias qđ verũ eſt, cogor vel deſiderare cãdorẽ in te,vel ſuſpicari,tibi noſtra nõ eſſe lecta. Quũ eñ ad id qđ obiicis ſatis,vt opinor,reſpõderim tũ Stunicę tũ aliis ſycophãtis,tu ꝑinde refers,quaſi nihil oino ſit reſpõſum. y Ego vt locus incidebat,annotaui,nõ in vnã partẽ tantũ,ſed & in diuerſam, z quorũ alterũ excerpis ad calũniã,alterum factũ negas :nec id vlla in Romanũ Põtificẽ maleuolẽtia factũ eſt a me,ſed quo de

r Ah qualis vox hęc,& tñ nõ visi ſuſpitionẽ vocari. Hic deſidero prudentiã. Iã decẽniũ agitur,ex quo dãnat⁹ eſt Lutherus. Illi⁹ furore ꝑiclitata eſt Germania, Chriſtian⁹ orbis ꝑturbat⁹, & adhuc hæres an eũ immiſerit de⁹ ad corrigendos mores noſtros. Equidem Lutheranoꝝ honeſti mores argumẽto tibi forte ſũt ad id exiſtimãdũ: quos ſi ad libidinẽ & luxuriam reſpicis Aſotos & Epicureos,ſi ad auaritiã & crudelitatẽ phalarides & craſſos vides. veꝝ excuſaris ꝙ illũ beſtiã appellas,at nõ tuo, ſed alioꝝ iudicio quos nec vis ex eo xp̃i cãm agere. Si depugnaſſes, vti decebat nemo te adortus eẽt. qđ eñ ad diatribã attinet,nõ ꝓpriũ eſt orthodoxorũ dogma,ſed cõmune cum multis q extra eccleſiã ſũt

ſ Adhuc Lutetianos theologos? ſed excutiš quẽ in eos puluerẽ inſpergis,cũ cenſorũ non ſit diſputare,ſed definire.

t Duo inquã põtifices maximi,cæteros omitto. Nũquid q̃ris maiorẽ auctoritatẽ. Leo decim⁹,& Adrian⁹ ſextus,quod plures eorũ ad te epiſtolæ teſtãtur,quas & typis excudi voluiſti.

u Hęreticorũ aſtu hęc tibi delata reor, tu aũt nimis incredul⁹.

x Facet⁹ videri vis. quos intelligã noſti,tibi tñ morẽ gerã. iuniores ignaros rerũ parũ pios delicatioribuſq; muſis tñmodo addictos in Chriſtiana philoſophia infirmos appello.

y δεξιὸς κόχιθος. Quid aũt inepti⁹.

z De hoc ſentẽtiã ꝓferãt dicta tua inferi⁹ recitãda. Quo aũt aĩo id feceris, non cõſtat,at ſane vt verba indicãt nõ bono,ꝓpoſitũ vero incognitũ. Talia aũt ſcripſiſti,vt ambigẽtes de põtificis maximę

hac re diſputãtibꝰ cogitãdi materiã ſuppeditarẽ,& diluẽdi qđ offẽdebat ꝓberẽ occaſionẽ.Imo plura ſũt ĩ meis loca,q̃ tuent̃ ſũmi põtificis autoritatẽ,q̄ q̃ vocãt aliq̃d ĩ dubitationẽ.tũ ĩ ęditiõe poſteriore ſi q̃d erat eiꝰ gñis,vt poſſet ĩfirmũ,vel vt meliꝰ dicã,plus ſatis firmũ offẽdere,vel ſuſtuli vel mitigaui.Verũ q̃ faciebãt ad calũniã,ea tãtũ ad te delata video, a ſed diuerſa vidit Ioã.Eckius,q ex iiſdẽ an notatiõibꝰ citat meũ teſtimoniũ ꝓ tuẽda ſũmi Põtificis dignitate.Q̃q̃ id,vt di xi,a me nõ vno ĩ loco factũ ẽ,& alioq̃ tot ſcriptis trubuo Rom.põtifici totiꝰ eccle ſię primatũ,fremẽtibꝰ cũctis,q Ro.Põtifici male volũt. b Quę tãta iudiciorũ ꝑuerſitas,alteris dicor labefactare põtificis autoritatẽ,alteris dicor adulari.c An nõ a multis diſputatũ eſt & quotidie diſputat̃ de ptãte ſũmi põtificis?An nõ hic in quibuſdã trãſalpini theologi,a ciſalpinis diſſentiũt?Nõne Occã aliq̃ñ vellicat Ro.põtificis autoritatẽ?Nõne idẽ facit aliquoties Ioãnes d Gerſon,e ne q̃d dicã de Bernardo?Nõne pridẽ Card.Caietani libello,rñdit q̃dã e Sorbona theologꝰ? Neq; tot ſeculis cõuulſa ẽ Ro.Põt.dignitas:& tãtũ valuerũt decẽ f Eraſmi ver ba,nõ aſſerẽtis,ſed obiter indicãtis locũ ĩ autoribꝰ excutiẽdũ,vt totꝰ mũdꝰ ĩſur geret in Põtificẽ,neq; q̃cq̃ e diuerſo valuerũt tã multa,q̃bꝰ cõſtãter & reuerẽter aſſero Ro.Põt.ſuã dignitatẽ?Hęc iſti q̃dẽ diſſimulãt,at ea non fugiũt Luthera nos,apud quos hoc noĩe peſſime audio lapidorq; cõuiciis,velut aſſentãs hoſti ec cleſię,ſic ẽm illi vocãt,quẽ nos appellamꝰ eccleſię principẽ. g Iã quũ conſtet ex veterũ monumẽtis,Rom.Põtifici nõ vſurpatã fuiſſe ptãtẽ,quã nũc vſurpat,q di ſtinguit traditã ptãtẽ,ab exerta,vtrũ labefactat Põtificis autoritatẽ, an ſtabilit potiꝰ?Nimirũ ſtabilit,ĩdicãs viã,qua poſſint illa refelli.Q̃đ ſi agnitę & exertę vo ces offẽdũt aures,iiſdẽ vſus eſt Card.Caietanꝰ ĩ poſtremo libello,quo defẽdit põ tificiã maieſtatẽ,cur mihi vitio vertit̃,qđ ĩ illo laudat̃?Ego apud Luther.nõ alio noĩe peius audio,q̃ ꝙ vbiq; ſartã tectã volo Põt.autoritatẽ. h Et vtinã oẽs Ro. Põt tã metirẽt̃ ſuã dignitatẽ iis rebꝰ q̃bꝰ oportet,q̃ ego illiꝰ autoritati nihil de tractũ volo.Videãt aũt ne q dignitatẽ illiꝰ tãtũ ęſtimãt ac tuẽt̃ huiꝰ mũdi p̄ſi diis,peius illi cõſulãt,iis q palã ĩceſſũt.In me cõptũ habeo,nullũ hoſtẽ plꝰ adfer re mali,q̃ amicũ ĩprudẽter ac finiſtre diligẽtẽ.Plꝰ ĩuidię cõflauit põtificio noĩ Ca ietani libellꝰ,nimis officioſe ſcriptꝰ,q̃ Lutheri cõuicia.i Nec parũ offecit eiꝰ opi niõi διπλωματοφόρος ille,tã ĩſolẽt̃ ſe gerẽs,doctis ac magnis ẽt minitãs,& oĩa ſuis fumis cõplẽs.Dixit apđ me,Põt.Ro.tot duces,tot comites ſępe deiecit,facile de iiciet tres pediculoſos grãmatiſtas.Idẽ alias dixit.Põt.põt dicere Cęſa.Caro.tu es cerdo:vtrũ hoc ẽ tueri põtificii noĩs dignitatẽ,an ſiniſtre p̄dicãdo ĩ odiũ ptrahe re?Huiꝰ collega dixit apđ me,Bñ ĩueniemꝰ illũ ducẽ Federicũ:idq; ꝓrſꝰ eo vultu q̃ ſolẽt tetrici l̃ratores pueris miari virgas.k Habẽda rõ dignitatis põtificię,q̄s negat?Sed ñ mĩor hñda ẽ rõ gregis ꝓ q̃ Chriſtꝰ effudit ſãguinẽ.Autoritatis,di gnitatis,dominii,principatꝰ plena ſũt oĩa.l Sed mũdus interim eget paſtoribꝰ, cõtabeſcit ieiunio verbi dei,errãt hoĩes velut ꝓues palabũdę,q̄a nõ hñt q p̄luceãt pię vitę exẽplis,q e diuinis literis erudiãt,admoneãt,increpẽt,hortent̃,cõſolent̃.

a Prudẽter egit Eckius,nã illud eſt hoſtẽ ꝓpriis telis cõfodere,qđ accidit his q vacillãtes nũq̃ ſibi cõſtãt,ſed mõ hoc mõ altero gladio depugnãt prio ri abiecto. b Nõ ſatis eſt primatꝰ titulũ illi tribuere, nã & aliæ regiões illo gaudẽt. At oportet aſſerere ſũmã ptãtẽ illi a dño tributã. c Si fit,ꝓperã fit,cum res toties fuerit definita.quocirca Occã reprehẽſꝰ,q exulcerato aĩo ĩ Ro. põtificẽ, & in grãm Federici ĩpatoris eccleſię hoſtis illa ſcripſit. ſed praua exẽpla nõ faciũt cauſam meliorẽ. d Gerſõ mini me q̃dẽ, excepto articulo ĩ quo agit̃ de cõcilio, at certe hoc fecere vvicleph, & Ioãnes hus hæreſiarchę. e Quid aiſ de diuo Berñ. cũ ſũmã põtificis maximi maieſtatẽ pręcæteris ſuſpiciat qđ libelli ipſiꝰ de cõſideratione ad Eugeniũ,& de p̄cepto & diſpẽſatiõe teſtant̃,& ſi velit põtifices illa vti ex cauſis,in ędificationẽ vet nõ deſtrctionẽ. f Quis hic color ad vitãdã ĩuidiã,nemo tibi tñ tribuit vti deficere potueris etſi verbula tua iteri nõ ſolũ ęquãt põtificiã maieſtatẽ cũ cęteris ep̄is,ĩ verũ & cũ minoribꝰ ſacerdotibꝰ & ſi primatũ honoris ei pmittas. g Illa vox vſurpare etſi latina ſit cũ tñ ĩ malã partẽ vulgo accipiat̃,tibi nõ erat vtẽda de exerta & agnita,nemo te rep̄hẽdit ſed nec vnq̃ traditã fuiſſe fateris. h Nec hic cõtinere vales qui mordeas & põtifices & q eis fauẽt e q̃bꝰ nemo ẽ q ĩprimis nolit eorũ dignitatẽ p̄ſidiis diuinis ſeruari q̄uis ẽt & hũanis q̃tũ ad cã tuẽdã requirat̃.Cõdidit eĩ iops & hęc iferna vt illis rite cũ res exigeret vteremur. i Nequaq̃ crede q̃s q̃s ille fuerit diplomatophorꝰ talia effutiiſſe.Nõ.n.ĩ tractãdis negociis exprimẽda,q̃cũq; ex q̄ſito iure dici poſſet,ſed ĩmmõ illa q̃ cauſæ deſeruiũt. γλώσσης περίπατός ἐστιν ἀδολεσχία. Quotquot eñ ſuſpiciũt pontificis maximi poteſtatẽ vti pontificis illam in Chriſtum referunt.

m An credis nos neſcire qualẽ populũ habeat Italia? de vulgo loquor ſatis piũ habitura,ſi ſacerdotes ſui muneris meminiſſent.de noſtris nimiũ habemus cõpertũ.Quid eſt in cauſa?Nẽpe quia ſacerdotes quiduis agũt potius q̃ qđ oportet,tẽpla muta ſunt raris etiã ſacrificiis,vt de vita ſileã. n Grex dñi.qui deglubãt,qui mactẽt,habet:qui paſcãt,q foueãt nõ habet,aut certe pauciſſimos. Hęc iſtis q̃rulis nõ magnope curę ſunt.Sed ali9 ſupputat q̃to minus redeat ex decimis aut ĩdulgẽtiis,ali9 quãtũ decedat emolumẽtis ex diſpẽſationib9,annatis,cõfirmationib9,priuilegiis,exẽptionib9,litibus,officiis,feudis, aliiſq; ſimilibus, ex qbus accreſcere ſolẽt epiſcopoꝝ ſenſus ac dignitas.Quę tñ ego nũq̃ inuidi ſacerdotibus. o Debet illis honos,& victus ad dignitatẽ ſufficiẽs,nõ ad luxũ exuberãs,ſed optarim illos nõ minus meminiſſe:qđ ipſi debeãt populo,q̃ qđ populus debeat ipſis.hęc ſi facerẽt,ſentirẽt,in fallor,orbis fauorẽ in ipſos recaleſcere. Nã autoritas nõ aliis defẽſa p̃ſidiis q̃ minis ac ſuppliciis,q̃ diuturna ſtabiliſq; futura ſit neſcio.Et hic parũ cãdide me ptrahis ĩ cãm,in qua nec obticeſcere mihi cõmodũ eſt,nec reſpõdere tutũ. p Sed obſecro te nõne p̃claras cauſas adferũt iſti,quib9 doceãt me toti9 hui9 tumult9 fuiſſe autorẽ?qm̃ memini nõdũ exertę q poteſtatis,qm̃ annotaui Romanos Põtifices olim aliis titulis appellatos q̃ nũc appellant.Q̃ꝫq̃ in his nihil eſt,qđ ex diametro pugnet cũ his q̃ tu recitas in ſummi Põtificis cõmẽdationẽ.Atqui tã atrox crimẽ erat aliis argumẽtis ap̃bãdũ.Equidẽ adeo faueo teſtimoniis q̃ tu diſerte ꝑfecto & elegãter ĩ põtificiæ dignitatis approbationẽ adfers,vt doleã te nõ efficaciorib9 vſũ argumẽtis. Nobis.n.q̃ toto pectore agnoſcim9 ep̃i Roma.primatũ,p̃ſertim ĩ ſpũalib9,iſta abũde ſatiſfaciũt,vel vt meli9 dicã ſupuacanea ſunt.Illis erat reſpõdẽdũ,q̃ alii dictis ac ſcriptis ĩpingũt illi. r cuiuſmodi ſint,nõ eſt quur te admoneã: ad ea vix interdũ habem9 qđ reſpõdeam9.Qđ ſi tibi videt põtificis lędere maieſtatẽ,q̃ monẽdi grã dicit aliquid qui malos ĩpõtifices,ſ cũ Cypriano,cũ Hieronymo, uno tecũ ipſe expoſtules oportet,qui in hoc volumine tã multa dicas in ĩpios ſacerdotes,& irreligioſos monachos ac theologos moroſos.Nõ eſt,inq̃s, grãmatiſtarũ inceſſere vitã põtificũ, qđ tñ in alios dicis nõ in me,nec ĩprobo qđ dicis,ne illud quidẽ,qđ ſcripſit Card.Caietanus,ſolis monarchis fas eſſe monere põtificẽ: ſed blãde,ſi palã tyrãnidẽ exerceat ĩ eccleſiã.t Sed quõ claudes ora plebis?An minis tãtũ?Huius generis eſt,qđ alicubi u tribus verbis dixi,nomẽ Card.fuiſſe ignotũ ætate Hieron.Quid tũ poſtea?An ꝓtinus corruit vniuerſa Card.dignitas? vt nomẽ fuerit,certe hoc Card.gen9 nõ erat.Nec hypodiacõi,nec archidiaconi nomẽ extat ĩ apoſtolicis lr̃is,quẽadmodũ nec archiep̃i. An eo ꝓtinus dãnat ordo?

m Vtinã talẽ haberet Germania quo ad fidei ſynceritatẽ.de vulgo pariter loquor n Nec iſta ad q̃ſtionẽ noſtrã attinẽt.Precãdus aũt dñs vt det cũctis paſtorib9 fũctiones p̃ſtare q̃s debẽt,a quib9 ſi deficiãt,nõ tñ eorũ vitia traducẽda nec ob illa auctoritati quicq̃ detrahẽdum. o Nihil ſuperfluũ eſſe põt moderato & ęquo diſpẽſatori, p̃poſtero' aũt nil tã exiguũ qđ nõ exuberet.hoc vero non rei vitiũ eſt ſed hominũ . Tẽpla qdẽ ac ſacerdotia ditiſſia fuiſſe cõſtat vſq; ad tpa Cõſtãtini:& Iuliani apoſtatę, q ea p̃cioſiſſimis donariis ſpoliauit. p Leuiora attigis,q̃ etiãnũ bellis verbulis extenuas. Atrociora p̃teris, q̃ nec adhuc cõſpexerã cũ tibi ſcripſi in tuis monumẽtis. q Profeſſus ſũ ep̃la nr̃a me illa nõ ĩduxiſſe ad ſerenã ſũmi põtificis ptãtẽ, quã multis ſeculis cõprobatã ſciebã.Sed tñ mõ p occaſionẽ illa ꝓtuliſſe q̃ tũc ĩ mẽtẽ veniebãt,qb9 tñ vel ſolis illã ſatis cõprobari exiſtimo. iis aũt te reſpõdere cõueniebat ſi lãguidiora tibi videbant vel illa meliorib9 cõfirmare decebat,cũ ꝓfitearis te eãdẽ aſſerere ſentẽtiã nõ autẽ illis detrahere citra oẽm rationẽ. r Et hic iudicas quã hoc ĩ dogmate vacilles.at cõtra, Ego tã infirma & friuola illa fore aſſero vt r̃ſiõe indigna ſint,p̃ſerti cũ nihil noui afferãt ſed tãtũ q̃ retroactis ſeculis a Vuiclepho. & huſſitanis aliiſq; hęreſiarchis obiecta ſũt, & a catholicis validiſſime cõfutatę,rurſus in mediũ adducãt. ſ Nuſq̃ Hiero. obſtrepuit põtificib9 maximis,at cõtra plurimis ĩ locis illũ ſũme venerat.Itidẽ Cypria.Quib9 tñ ſi aliqđ verbulũ excidiſſet,nihil ſane cõtra ſummã eorũ ptãtẽ ꝓtulerũt,q̃uis mores quorũdã ſacerdotũ taxẽt,ſed lõge aliter q̃ tu. Nec ego multa ſed paucula,& tibi poti9 id cõcedẽs , de quibuſdã quos in gñe carpis q̃ eos rep̃hẽdẽdi ſtudio. t Si daret nõ ſolũ occluderẽ,ſed & in guttur retũderẽ. At cũ id nõ det,ſaltẽ nec illa ad maledicẽdũ irritãt, immo id facientes condemno. u Trib9 ſiue plurib9 nihil refert cũ paucula nõnũq̃ pl9 noceãt multis.Nõ parũ aũt detrahebas Card. dignitati,aſſerẽs rẽ eſſe nouiciã,nec priſcũ ĩſtitutũ,qđ tñ falſũ et ſi nõ nomẽ. Eccleſia eñ tũ priſca,tũ euãgelica ſemp ſuos habuit ſenatores. quod eſt videre:tũ in veteri teſtamẽto,tũ in apoſtoloꝝ actis. Pariter & p̃iarchas ſiue archiep̃os,qđ ꝓbatur ex Ioãne euãgeliſta,qui cunctis Aſiæ eccleſiis præfuit. Titus quoq; Cretæ. Hieronymus etiã meminit archiep̃i & archidiaconi.

x Monachorū genus primū ſub Anaſtaſio noſci cœpit Romę. Nū ideo ꝓtinus
dānatus eſt monachoꝝ ſtatus? Nullus ante me diſputauit, quo tēpore, quo fonte
ſit ortus Cardinaliū ordo? Nemo de turba & pōpa Card. q̄ſtus eſt? Pōtificum li
belli indicāt tū inſtitutos, quū orbis agnoſcēs Romanā eccleſiā totius reip. Chri
ſtianę principē, eo cōflueret ſi quid extitiſſet, qđ eruditorum cōſilium requireret.
y Ad id muneris electi ſunt duodecim Card. viri doctrina, moribus, & linguarū
peritia inſtructi, qui nūc vocantur pœnitentiarii, penes quos hæret functio. No
men ac dignitas penes alios eſt, quæ nunc regum æquatur celſitudini. z His
de rebus quanta ſit orbis querimonia nihil attinet referre. Ego tantum dubita
ui, num Card. dignitas ſit ab apoſtolis profecta, & ſum autor totius tumul
tus, quia per occaſionem tribus verbis notaui, videri nomē illud eſſe recētius. At
innumera loca ſunt in meis lucubrationibus, in quibus honorificētiſſime ſcribo
vel ad Card. vel de Cardinalibus, ad q̄ quū fremāt qui male volūt Romano Pō
tifici, tamē iſti diſſimulāt, ſed tātū apud illos valet triū verboꝝ annotatiūcula, vt
totū hūc tumultū exiſtimēt mihi imputādū. a Vtinā Cardinales vera dignita
te ꝑfulgeant quotquot ſunt, & orbē his diſſidiis liberēt: & ſummus Pōtifex qui
multoꝝ regū vnus dignitatē, opibus & ſtrepitu ſuperat, tātūdē valeat autorita
te ſpiritus, vt filios ſuos redigat in cōcordiā. Nō em̄ altius hūc ſpecū ingrediar,
in quales tu me nimiū ſępe vocas. c Nā ſi lubeat hic tractare quibus in rebus
ſita ſit vera procerū Eccleſiaſticoꝝ dignitas, & ad hāc cōferre mores & acta ho
rum tēpoꝝ, intelligit, opinor, tua prudētia quātus mihi pateat dicēdi cāpus. Sed
abſit vt oleū camino adiiciā. Si Stunicā probas, quod ob neſcio q̄ verbula libe
rius in interpretē dicta, velut e plauſtro debacchatus eſt in nos, cōcedet æquitas
tua, vt qui decorē domus dei ſpiritualē ex animo diligūt, aliquādo duobus ver
bis indicēt, quid optēt. d Dixi olim preſbyteros epiſcopis fuiſſe pares: dixi, ſed
dignitate nō functione. Imo nō ego dixi ſed hoc dixit Hieronymus, apud quē &
illud legis, epiſcopos patres eſſe nō dominos. Idē ille dixit, quod mihi impingis,
e Eccleſiā creuiſſe opibus, decreuiſſe virtutib⁹: quid dicturus ſi viueret hiſce tē
poribus? An nō iſtiuſmodi multa referunt in decretis pōtificum? f Scripſi olim
ſynodos indici ſolere ab Imperatoribus. An hoc non liquet ex hiſtoriis? Imo Hie
ronymus inter argumēta ſynodi legitime cōgregatæ requirit, vt ederetur nomē
Imperatoris, cuius iuſſu fuiſſet cōgregata. Oſtēdo qd olim fieri ſoleat, nō dāno
quod nunc fit, & qđ oſtendo nemini docto fuit obſcurum, etiā ſi ipſe ſiluiſſem.

x Hoc nō refert Hieronymus, nec veri ſimile, cū non ſolū Syria & Ægypt⁹, verū etiā Gallia añ Damaſū monachis eſſet refertiſſima. Tēpore inq̄ diui Martini & flauorū principū. Perpetuo q; fuiſſe hui⁹ vitę ꝓfeſſores etſi nō nomē ſcriptura indicat. Et Hieronym⁹ aſſerēs a filiis ꝓphetarū, ac Ioāne ꝑcurſore mōachos noſtros eſſe deriuatos

y Quid tum & ſi iidē fuiſſent pœnitentiarii, q & cardinales erāt? Prorſus autē falſum fūctionē cardinaliū nunc hærere pœnitētiariis

z Has q̄relas apud viros cordatos non audio, verū vix apd malignos quoſdam & leues. Nec de nomine Cardinaliū contēdis, ſed de re ipſa,

a Nō ceſſas carpere, & iracūdia efferueſcis, quū admoneris vt ab his deſinas. b His quātā in ſummū pōtificē excitas inuidiā? falſiſſima tñ refers, q etſi dignitate oībus regib⁹ lōge ꝑſtet, ab oībus tñ opib⁹ & ſtrepitu ſupatur, q̄uis cōueniret vt vtroq; ī genere vniuerſos excelleret. c Adhuc inculcas q̄ſtionē de morib⁹ cū illa q̄ eſt dignitatis & ꝑtātis. Optima q̄ ſunt optare licet, at nō oīa traducere, ſed calam⁹ tēperādus. d Falſum dignitate pares fuiſſe, & ſi verū aliq̄n eoſdē fuiſſe ep̄os & ſacerdotes. Hocq; diu⁹ Hieronym⁹ ſentit, nō autē minores ſacerdotes fuiſſe p ares maioribus, videlicet epiſcopis.

e Non dicit Hieronymus propter opes eccleſiam decreuiſſe virtutibus. & ſi vtrunq; eodem tempore contigerit, & ꝓpterea taxare voluerit eos, qui eccleſiæ opes virtutibus pręferant.

f Quid pertinebat hoc referre, pręſertim tā ieiune, vt rationes pręteréas: quibus id fieri tūc cōtingebat? niſi ad minuēdā pōtificis maximi & ſacerdotū vetuſtam auctoritatē, & in inuidiā vocādā ꝑſentē? Eo tpe eccleſia adhuc ſuis virib⁹ non inſiſtebat, ſed innixa ꝑtāti prophanæ perſtabat, quæ penes pios principes vti monarchas cōſtituta erat populo magna ex parte adhuc gentili. Nec em̄ Romanus orbis tūc erat in tot regna diſtractus. Quamobrē ſacerdotibus permittentibus, immo & exigentibus cōcilia indicebantur a Cęſaribus, tū vt tutius epiſcopi ex diuerſis regionibus cogi poſſent, tū vt omnes conuenirēt moniti auctoritate eius penes quē reſidebat ſumma poteſtas, qua & ſynodus protecta quieti⁹ & ſecurius habebatur. Ceſſante autem cauſa & inductus mos ceſſare debuit agnoſcentibus piis principibus nullam ſe habere in ſpiritalibus poteſtatem.

g Nec adeo vetus eſt quod dico. In Conſtantienſi & Florentino concilio præſe-dit Imperator. h Matrimoniū vbiq; inter eccleſiæ ſacramenta proprie dicta numero. Sed Petrus Lombardus non numerat, Durādus dubitat, nec ea res mo-uiſſet quenq̄, niſi fuiſſet tragicis exagitata clamoribus. Ad eam calumniam cū & Stunicę & Sanctio & Leo reſpōderim, tamē inter hęc argumenta refers, qui-bus doces me detrahere ſacramentis auctoritatem, diſſimulans me toties reieciſ-ſe calumniam. Quorſum, inquis, pertinet horarias preces accuſare? i Ad hoc ni-hil aliud reſpondeo, niſi quiſquis hoc ad te detulit, inſigne mendacium detulit. Mihi ne per ſomnium quidem nunq̄ in mentem venit damnare preces horarias, etiam quando per occaſionem taxem quoſdam, qui illis ſine mente demurmu-ratis ſibi placent. De ſecreta confeſſione, quoties reſpondi, & mihi perinde ac ſi nihil reſponderim, occinitur eadem cantilena. Quid autem periculi, k ſi eucha-riſtia quondam aliter ſumebatur q̄ nunc ſumitur? An id nemo ſciturus erat, niſi ego monuiſſem? An non licet ex veterum monumentis annotare, quomodo pau-latim ritus eccleſiæ venerūt in hunc ſtatū? l Olim non ſemel ſynaxis agebatur inter Chriſtianos, & agebatur pane nō conſecrato in corpus domini, vt eſt pro-babile. Hæc & huiuſmodi ſcire, facit ad intellectum veterū orthodoxorū. Nuſq̄ vlla ſyllaba taxaui ritus pręſentis eccleſiæ. Et hic ſcilicet erat augendus calūnia-rum numerus. Adieciſti enim ſuperiori libello, quem ad me miſeras, & fieri po-tuit, vt hoc Bedaicus quiſpiam inſcio te admiſcuerit tuo libello. Ais enim, quam erroneum & illud, nuptias tantum laudibus efferre vt eas cęlibatui & cōtinen-tiæ prætuleris. Quis impudenter mendax hoc tuo candori ſuggeſſit? m Ducē-tis locis effero continentiam, citra matrimonii cōtumeliam. n Sed horum nihil occurriſſe tibi non miror, quū mea non legas. n Quod ſi tibi viſum eſt huiuſ-modi criminum elenchum nobis recitare, ſimplicius erat Stunicæ titulos om-nes huc trāſcribere. Certe ſi tibi vacauit illi⁹ calūnias legere, debebas & noſtrā reſpōſionē inſpicere, quā fateris in hoc ꝓfeciſſe, vt mea min⁹ lęderēt, quū in hoc quoq; ꝓfecerit vt liqueat illas reprehēſiones fuiſſe meras ſycophātias. Ad id q̄d calūniant in declamatiūcula de matrimonio, iā multis ad faſtidiū vſq; reſpōdi. Verū hic iſtis mos eſt, vt nr̄is diſſimulatis ſua tātū recināt: atq; ita vincēt ſcilicet.

g Mira res q̄d eadē fronte tibi incognita aſſeras vti & q̄ cognita. Non equidē te mētiri in re tam aperta arbitrari poſſum. Aliquis ꝓfecto nebulo ex tuis coadiutoribus tibi hæc retulit. Si legeris acta cōciliorū de quibus meminiſti cognoſces, iſta tua mera eſſe mēdacia. Quonā pacto eīn in florētino cōcilio imperator p̄eſſe potuit q nec interfuit? Cōuenit qdē ad illud priceps Conſtantinopolitan⁹ tantum opem petēs aduerſus turcas ab Euſebio quarto qui cōcilio p̄s erat cōſtācienſi. qdē iterfuit Sigiſmūd⁹ q orbē pagrauerat ad tollēdū ſchiſma. Præfuit autē Ioānes. xxiii. q̄diu adfuit. Poſt eius receſſum aliquis Cardinaliū & vt plurimū hoſtien. ſacri Collegii decanus. Semel tn̄, congregati ſunt patres nemine pręſidente. Quum Gregorius vndecimus abdicauit ſe pontificatu per oratores trāſmiſſos vt pro-fitebat. Sublato ſchiſmate & Martino iii Pōtificē aſſumpto ipſe ſemp p̄ſedit. Cęſar aūt nūq̄ vt cōcilii cōmētaria teſtant.

h Immo ꝓ dogmate cōtrario pugnas. Sed quid ais de Petro Lombardo? Quarto enim volumine ſentētiarum diſtin-ctione ſecūda ita ſcribit, Iā ad ſacramēta nouę legis accedamus q̄ ſunt baptiſmus, cōfirmatio euchariſtia poenitētia vn-ctio extrema, ordo cōiugiū: audiſti? Inter cętera ſacramēta ꝓprie dicta recēſuit cōiugiū. Nec Durādus dubitat an ſit vere ſacramētum Paulus eīn expreſſe illud aſſeruerat. Sed an p ipſum cōferatur gratia quēadmodū in aliis de quo & ambi-gere videtur Petrus, q̄uis de eo q̄d initū eſſet in remediū nō in officiū. de ratione autē ſacramēti ꝓprie dicti nō videt eē collatio gratię. Sed q̄d ſit rei ſacrę ſignū cui⁹ ſane ē matrimoniū ēt ſi nulla gratia cōferret. quā tn̄ cōferri cōſentaneū eſt.

i Sane impudens eſt mendacium negare quod manifeſte patet, hoc autem conſtabit inferius recitatis locis tuis qui-bus toties dānas numeratos pſalmos iteratāſq; preces proferri. k ἄρχεται λέξων μὲν ποταμὸς νῦν δὲ σαλαγμός.

l Quin potius improbabile & falſum de ea q̄ ꝓprie Synaxis erat ad aſſumēdū Euchariſtiā q̄uis etiā cōmunia cōniuia agerent in eccleſia. iuxta illud Pauli, Cōuenietibus vobis in vnū & cętera. Sed & hoc eodē loco vtit̄ Oecolāpadius ad aſ-ſerendū in ſacramēto altaris nō eſſe verū corpus dn̄i. Quocirca nec hæc, annotāda a te q̄ tā diuino ſacramēto qcq̄ aucto-ritatis detrahere poſſent. Neq; parū ritibus detrahit qui illis vetuſtatem adimit.

m Quinimmo ſexcētis matrimoniū cęlibatui aut p̄fers aut ęquas q̄d patebit iferi⁹. n Tācito oblit⁹ es tui? Nup dixi-ſti Stunicā tn̄ duos vel tres taxaſſe locos ad religionē pertinētes. Ego autē Elencho meo tn̄modo huiuſce generis ar-gumenta recenſui: ſed moroſior es toties eandem cantilenam, ad quam iam millies recantatum eſt, recinens.

o At ego vereor, ne clamoribus & odiis ſuis eo proficiant, vt hæc rerum calamitas aliquando demigret iſtuc. tum deſinent ferocire. Sed Chriſti vt ſpero bonitas, vt olim Minerua creditur Athenienſibus, incompoſitos hoſce tumultus nobis vertet in lętiorem exitum. Tuæ certe moderationis erat tam atrocia crimina aut non recitare, aut ſolidioribus argumentis euincere. p Falſo delatū eſt & illud me taxare cantus ac cęremonias eccleſiaſticas: genus cantionum, aut harum fiduciam, aut aliud circa hæc incidens vitium, alicubi taxo: nec iniuria, quum idem tu facias. Aeque vanum eſt, me taxare monachos, vanius eſt, me taxare illorum profeſſionem: niſi forte ſolos monachos admoneri non vis. Ego puto magnum eſſe diſcrimen inter ſcurram & monachum. Vbi profeſſionem illorum tribuerim infirmitati, non ſatis memini: & fieri poteſt, vt hoc ſub aliena perſona diſputandi gratia proponatur, certe probabilis eſt ſentētia. q Firmior enim videtur, qui diuitiis corrumpi non poteſt, quàm qui abiicit ne corrumpatur: qui includitur ne commercio hominum corrumpatur, infirmior videtur eo qui verſans inter bonos ac malos ſeruat integritatem ſuam. quod videmus factum ab Apoſtolis. Quid autem eſſet piaculi, ſi dixiſſem monachorum conſtitutiones eſſe infirmitatis, r quum idem de lege Moſi non impie dici queat? quam Paulus vocat pędagogum. At pędagogus nō adultis adhibetur, ſed pueris & infirmis. Vides ne vir illuſtris, quàm hæc argumenta tam frigida non reſpondeant atrocibus illis titulis initio cauſæ propoſitis? ſ Et tamen interim, inis gratiam ab Epiſcopis. Card. ſacerdotibus, theologis ac monachis. Eiuſdem veritatis eſt, quod ſcribis me deteſtari decreta eccleſiaſtica, & ſanctiones humanas, quum toties deteſter iſtos qui conſuetudines & conſtitutiones veterum temere contemnunt. Scio te referre calumnias alienas, ſed indignas quæ tuo mihi crede, calamo vel commemorentur. t Periculum eſt enim, ne forſitan exoriantur, qui tam impudentium mendaciorum congeriem, ſuſpicentur ab eo profectā vnde referuntur. u Expedit admoneri populum ne contemnat iuſtas, æquas, pias principum & epiſcoporum conſtitutiones: ſed neceſſarium eſt eūdem admoneri, primum habendam rationem Dei. Si nullę ſunt conſtitutiones epiſcoporum iniquę, ſuperuacaneę, ad quęſtum ſpectantes potius q̄ ad pietatem, tamen vtilis eſt admonitio, ne tales naſcantur. Nunc mūdus plenus eſt iſtiuſmodi querimoniarum. Proſpiciendum eſt authoritati pręſulum, ſed interim non negligenda cura gregis. Non enim populus propter epiſcopū, ſed epiſcopus propter populum eſt. Per me vero nullus adeo didicit oppedere ſuo pręſuli, vt doceam etiā malis Epiſcopis obtēperandum, modo ne quę iubent reddant impios. Adeo ne vacillat epiſcoporum dignitas & monachorum auctoritas, vt ruitura ſit, ſi quis

o Nō fiet hoc tū Chriſtianiſſimi regis diligētia, & ſapiētiſſimi Senatus ſtudio, tū ſolida populi huius regni pietate.

p Etiā hoc infra cognoſcet itidē & quod ſequitur.

q Quā efficax argumētū? dicere debuiſti, & nō corrūpitur, non autē & nō pōt corrūpi. q̄d ſi verū, expedit igitur magis verſari cū meretricibus & ſicariis, dormireq; cū vxore aliena mō nō coeas, q̄ hæc præcauere vt peccādo occaſionē etiā fugias. Sec⁹ ſenſit p̄curſor domini q tene-ris ſub annis ſeceſſit ad deſerta. Secus ſi lii ꝓphetarū, ſecus apoſtoli, q relictis oib⁹ pauperē ſequuti ſunt dominum, etſi prorſus non ſeceſſerūt ob euangelizādi munus. Contrarium edocuit ipſe dominus dicens. Qui reliquerit domum aut agros propter me, centuplum accipiet & cętera. Et rurſus, vende omnia quę habes, da pauperibus & ſequere me. Non autem dixit, retine illa vt firmior euadas in illis verſans incorruptus.

r Quam ſcite componis res adinuicem? dicas obſecro vir ornatiſſime, & ſi Moſi lex ad euāgeliū collata infirmitatis ſit nūquid & leges gentium? minime quidē ſed perfectionis. At monachorū p̄ſcripta, nō ſolū p̄cepta euāgelica verum & conſilia complectuntur, illa autem ad ſummā perfectionis pertinent. Quamobrem valde demiror quomodo ab ore tuo erudito talia excidere poſſint. Sed tanta tibi cum monachis ſimultas vt iudicium tibi omne peruertat.

ſ Scilicet illi vt me vxoratum vel filios quibus careo ſacerdotiis cumulent: hi, vti me honeſtent inſignibus bacchalaurei aut doctoris: monachi, vt ad conuiuium holuſculis opiparum aſciſcantur.

t Id non ſuſpicabuntur cū tuas ſentētias recitari audierint: quibus apprime dignoſcitur quis noſtrum fuerit mendax.

u δὶς κράμβη. Sed age vir egregie. Cur tibi potius negociū ſemper eſt cum ſacerdotibus ac monachis quā cū Laicis tota vita aberrantibus? Quę tā latū prębet dicēdi campū ſi omnes ordines diſcuſſeris. Non eñ pręcepta Chriſti ſolos cle-

illos in genere ſui officii admoneat? x Q̃ſ̃q̃ ego ſane non tam admoneo, quam quid in veterum monumentis ſit indico. y Quin igitur exuruntur Hieronymi libelli complures, quin eraduntur e decretis Gratiani permulta, quin tolluntur e medio libri Bernardi de conſideratione ad Eugenium? Et hæc tu recenſes non ſolum nuda ac deſtituta, verum etiam aliter q̃ habetur in lucubrationibus meis, ne locis quidem indicatis, vnde poterat refelli calumnia. z Sed homo prudẽs volebas mutari voces quibus offendi poterant infirmi. Meis ſcriptis vir clariſſi me non offenduntur infirmi, ſed improbi quidam addicti mundo, cuius minima cura eſt veræ religionis, ſed alius metuit ſuo regno, alius gloriæ, alius quęſtui, alius ocio & luxui, alius ſimul his omnibus. a Sed demus excidiſſe mihi quæ-dam, quæ præſtiterat reticuiſſe, quid tandem vtilitatis adfert iſta tua querimo-nia? An vt me prouoces ad eorum defenſionem? Optarim illic mihi minus bo-nam eſſe cauſam, ſi compellar ad hanc apologiam. Sed ſatis exulceratæ ſunt res hominum, etiam ſi nullus vnguis vomicam hanc exaſperet. Quid minus ex-pedit q̃ hæc traduci, quæ melius ſopirentur? Ego nonnulla huius generis ſu-ſtuli e libris meis poſterioribus editionibus, non q̄ defendi non poſſent, ſed q̄ tanti non erat contendere. Et hoc diſſimulas. b Quam malam gratiam iniit Stunica apud Germaniæ præſules, collectis ac proditis locis, quibus in me co-nabatur vniuerſum hominum genus concitare? Quamobrem? Quia qui cũ Lu-thero ſentiebant amplexi ſunt eum libellum, florilegium appellantes, & cordati præſules maluiſſent illa latere in ſcriptis meis, q̃ decerpta ſubiici omnium ocu-lis. Proinde vnus & alter ſummatim e concilio Norenbergenſi, ſcripſerunt ad me, rogantes ne quid reſponderem Stunicæ. Mihi quidem hoc fato quodam ac-cidiſſe videtur, vt nullus hoſtis grauius me læſerit, q̃ amici quidam inepte fa-uentes, dum nihil aliud efficiunt, q̃ vt hoſtium animos in nos exacerbẽt. Verum ego tota hac actione, cogor frequenter cauſam meam deſerere, dum conſulo pu blicæ tranquillitati. Iam quo pertineat non video quod hic commemoras infan tiam & gradus quibus huc vſq; creuit eccleſia. Nũq̃ enim mihi fuit animus ec-cleſię ritus ad illam infantiam reuocare. Cũ moribus prolapſis ſemper pugnan dum, ne nimium degenerent ab illa priſca ſimplicitate. Et vt ſunt ętatũ gradus, ita fortaſſis eſt ſenectus quędam diſipiſcentis eccleſię. Nihil autem vtilius Chri ſtianis, q̃ ſemper repueraſcere, & ad priſcam eniti ſynceritatem. c Quis vnq̃ au diuit ex me Romanũ pontificem cogendũ in ordinem, aut Cardinales eſſe ſub-mouendos, aut æquãdos Epiſcopos, tũ inter ipſos, tum cũ preſbyteris, aut eccle ſiam opibus ſuis ſpoliandam, aut matrimoniũ eiiciendum e numero ſacramen-torum, aut tollendam eſſe confeſſionem, aut euchariſtiam domi ſumendam, aut cantus & ceremonias tollendas ab Eccleſia, aut monachorum ac monacharum ſtatum euertendum, aut aſpernãda decreta Eccleſię catholicę? Quod ſi nihil ho rum, neq; dictum eſt a me neq; ſcriptum, quorſum iſta tam inuidioſa mihi im-pingis? Sed tamen in his plurima irrepſerunt in vitam hominum, quæ corrigi ſit e re Chriſtianæ pietatis. Eam prouinciam cedo proceribus eccleſiæ, nobis ta-

ricos & monachos deuinciunt, ſed omnes Chriſtianos. Par igiẽ eſt vt vel omnes arguas, aut ſemel deſinas.

x Verum ais, nõ admones ſed carpis, laceras, inſectaris calumniaris: nec vnum tã tum aut aliquot, ſed vniuerſum gen⁹

y Scilicet tua illis paria aut ſimilia ſunt. Ea monẽt, ædificant, inſtituunt, tua de rogant, detrahunt, legẽtiũ q̄ mentes inficiunt.

z Ne vocula quidem quod ſciam immutata eſt, nec ſũmatim recenſenti cõueniebat immutare loca, ſed nõ fucoſſicare, iſ-tiã indicabunẽ

a Quõ id præteriiſſem ex-poſiturus tibi cauſas, quibus multi de te male ſentirẽt, offenſi ſcriptis tuis, & hoc preter rẽ vt deinceps ſcribendo a ſimilib⁹ tẽperares.

ç Quid optes ac velis accipio. honori enim tuo conſulis. Cuperẽ q̄ tibi morem gerere. at quõ latere poſſũt

vel ſupprimi quę innumeris locis, infinitis voluminib⁹ ediſti? Siue enim pueris ſcribas, ſiue prouectiorib⁹, ludas vel ſerio agas, prophana aut ſacra tractes, ſemp hoc ſaxũ voluis. Vbiq; rit⁹ cęremonias ſacerdotes monachoꝝ inſtituta, theologoſq; deridens. c Quotquot lucubrationes tuas legerunt, ſententiam enim pronunciat, qui ea præmittit, e quib⁹

men opinor eſſe fas alicubi monere, præſertim vbi ſacræ literæ ſuggerunt occaſionem. d Vide etiam atq; etiam ornatiſſime princeps, quantam hic moueas camarinam, ſi tibi res eſſet cum homine, cui Chriſtianæ rei trãquillitas nõ eſſet charior exiſtimatione propria. At hæc, inquies, docet Lutherus. e Vt doceat, ex meis hortis nihil huiuſmodi legit ſeminum, niſi pariter & euangelium & epiſtolas apoſtolicas & prophetas in ius voces, vnde magis collegit q̃ ex meis. f Nõ exiſtimabam vt mihi obiiceretur, ꝙ ſemel, opinor, inſtrumẽtum dixerim pro teſtamẽto, ſecutus Hieronymum, quum alioqui trecentis locis appellem teſtamẽtũ. Id ſi, vt ais, feciſſem ad oſtẽtationẽ, quid oſtẽtationis habet hęc vox inſtrumẽtũ, nec ſatis video cur Hieronym⁹ inſtrumẽtũ alicubi maluerit, q̃ teſtamẽtũ: niſi ꝙ inſtrumẽti vox magis explicat volumina, quũ teſtamẽtũ ſit voluntatis & pactĩ. Eã differẽtiã cõmõſtrat diuus Auguſtinus, nihil abhorrẽs ab inſtrumẽti vocabulo, quẽadmodũ nec Hieronymus. Et hãc ipſam vocẽ arbitror a me mutatam, & ſi reſediſſet, quemadmodum reſidet in aliorum libris, quid erat piaculi? An hinc etiam erant orituri tumultus? g Sed atrocius eſt ꝙ dixerim euangelii fabulam. Male ſit iſtis diabolis, qui talia mendacia deferunt ad aures iſtas, dignas quæ melioribus fabulis occupẽtur. Quis vnq̃ legit in ſcriptis meis euãgelii fabulam? Quæ tandem eruditionis iactatio, ſi fabulam dixi pro negocii actione. Emphraſis vocis captata eſt, non nouitas. Si mihi ſuppetiſſet alia vox, quæ pariter repręſentaſſet quod animo ſentiebam, abſtinuiſſem a fabulæ nomine. Euangelium non abſtinet a fabulandi voce, & tota eccleſia nutat, ꝙ alicubi fabulæ nomen vſurparim? Hieronymus Dalilæ & Sampſonis hiſtoriam fabulam dicere non veretur, ſed longe mollius eſt fabulæ verbum, quum reſpondet Græcæ voci, quæ eſt δρᾶμα, hoc eſt, actio negocii. quod diuerſis perſonis agitur, ſuas quaq; partes implente. Veluti quum Philemon dicitur peregiſſe vitæ fabulam. Sed ad fabulæ calumniam abunde reſpondi præter alios Bedæ. Ex hoc quoq; loco vir eximie, colligo te plane noſtra non legiſſe. Iam vocatur ad partes noſtra Moria, quæ multorum, vt ais, iacturam fecerit. h Nunq̃ audiui muſcã mea Moria periſſe, niſi ꝙ mihi nõnihil peperit inuidiæ, ſed apud theologos ac pſeudomonachos, & tamẽ nõ alius liber maiore cũ applauſu erat exceptus, non iam dico iuuenum, ſed principum & eccleſiæ primatum. Quin ex amicorũ literis cognoui, opus hoc i Leoni decimo perlectum non diſplicuiſſe. Alioqui argumentum hoc nec ex ingenio meo ſcripſi, nec vnq̃ edendum putaui. Datum eſt vtcunq; amicorum affectibus. Porro ꝙ mei nominis intereſſe putas, vt opus hoc penitus aboleatur ex hominum memoria, næ tu mecum facis, idq; iã propemodum acciderat. k Tantum enim erat de Moria ſilentium, vt mihi ipſi exciderit fuiſſe ſcriptam. Verum iſta tua commemoratio refricans illius memoriã non patitur eam excidere mentibus hominum. Fieri non poteſt, vt edita non ſit: nihil ſupereſt, niſi vt ſilentio conſopiatur. Hic rurſus meum fatum agnoſco, de-

illa ſequiť. Nõ eñ ſemp colligere expedit qđ ex ppoſitis euidẽter elicitur. Quinimmo q apte & opportune, id omittit pſępe magis mouet quã ſi ipſe colligeret.

d Nullã foetẽtem hærbam tibi moui ſed ſuaue olẽtem modo olfact⁹ tibi nõ eẽt vitiatus. Verũ deſine minitari, agas ſcribas qđ vis. Eccleſię eñ dogmata & rit⁹ tã firma ſunt vt tua dicẽdi facultate quaſſari nõ queãt.

e Quid audio? Nunquid e ſcripturis colligere potuit hęreſes Lutherus? Etſi illas detorquẽs quẽadmodũ Arrius, Sabellius, Manicheus, & cęteri hęreſiarchę ſuas inſanias cõfirmare nitatur.

f Non ẽ cur hic equũ inſilias, cũ id non relatũ ſit vt qđ magni referẽs ſed teſtatũ te huius vocis habere authores. At tñ cũ cęteris receſitũ eo ꝙ magis oſtẽtationis eſſet q̃ cõmodi pſertim cũ vox teſtamẽti Paulũ habeat authorẽ.

g Nec hoc tot verbis defendẽdũ cũ nõ tibi obiectũ ſit vel piaculũ verũ vt male ſonãs. Sed tuę artis ẽ i leuiorib⁹ defẽdẽdis magis iſiſtere vt videare illis defẽſis & grauiora diluiſſe.

h Verũ muſcã ſed nec culicẽ nec brutũ qđq̃, de hõibus nõ itẽ.

i Nimirũ, feſtiuitate eñ oẽ hoim gen⁹ oblectať pſertim cũ pprius pũgit. Qđ autẽ de Leone inqs amici tibi applauſere. Scio eñ Leonẽ nec auſum tuũ, nec op⁹ ipm pbaſſe etſi ſales quoſdã & igenii acumẽ nõ iprobauerit.

k Nõ id idicat toties fuiſſe excuſſam & a Frobenio tuo. atq; paucis ab [illegible] annis diligẽtiſſime recognitã.

lata eſt in manus tuas Moria, at non delata eſt eius defenſio, qua l Dorpio qui primus omniū de ea queſtus hinc nominis celebritatē auſpicatus eſt, reſpondeo: Qūq̄ nuſq̄ ita defendi Moriam, quin, ne dicam dolo, maluerim non editam. nullus tamen adhuc extitit iniquior Morię cenſor, q̄ iſti quorū tu recenſes iudicia. Ineptias appellauere quidam, alii libellum periculoſę libertatis, nemo tantā impietatem tribuit, quantam vix, vt ais, a Porphiriis aut Iulianis expectemus. m Quę vero peſtifera ſemina, aut quas proceras arbores mihi narras, peſtilentibus onuſtas fructibus, aut quas plurimorum hominum ſtrages memoras? n Neminem audiui tam moroſum vt diceret quemq̄ opera Moriæ factum pilo deteriorem. Multorum iudicia correcta ſunt, plurimorum diſcuſſa triſtitia, Vnde maiorem in modum demiror vel iſta tibi veniſſe in mentem, ſi quidem hęc ſcribis ex animi tui ſententia, vel ſi aliorum refers opinionem, tibi digna viſa, quę chartis tuis illineres. Scatent enim vir eruditiſſime multis, o & inſignibus mendaciis, non tuis quidem illis ſed tuo calamo proditis, in eorum gratiā, quibus videris iſtam cantilenam canere. Siquidem mihi non canis, vel quia ſcis eſſe ſerū, vel quia non ignoras opinor me ad iſtiuſmodi querimonias reſpōdiſſe. Primum fateor eſſe quędam, quæ non in aliud parata ſunt, q̄ vt riſu lectorē exhilarent. Ea nullos offendunt, niſi quoſdam adeo tetricos, moroſos, & a Gratiis alienos, vt iocari nec ſciant ipſi, nec alios ferāt. p Alioqui nullū illic vitę genus damnatur, nec vlla diſciplina reiicitur, ſed in ſingulis quid peccetur, nō obiurgatione tetrica, ſed per luſus illecebram aperitur. q Id tu tamē obiter ſic arripis, quaſi ſit in confeſſo, nec vllam deſideret probationē, quum nemo neſciat, me nec diſciplinas, nec inſtituta, nec artes reprehēdere: ſed indicaſſe, quid in quaq; re peccetur. Id enim erat huius argumēti caput, vt docerem nullū eſſe hominū genus a ſtultitia liberū. r Itaq; vitia mortalium per luſum traducuntur, nō homines. Placuit hoc emendandi genus Platoni, qui in hunc vſum probauit largiores in conuiuiis inuitatiunculas. ſ Nec alio conſilio factum videtur, quod hodieq; Germani in ſolennibus epulis adhibent morionem quempiam dicacem, qui ſingulos conuiuas dicteriis perſtringat. Interim multi audiunt ſua flagitia domeſtica, nec licet offendi, vel quia dicuntur a morione, vel quia in cōuiuio, vel quia nulli omniū parcitur. Qūq̄ Moria nullius nomē perſtringit, niſi meū. t An ille docet nil ſerium, nil ſolidum, nil expetendū in vita eſſe, qui commoſtrat quid in re quaq; fugiendū? Imo magis hoc agit, vt quę ſunt expetēda cuiq;, felicius expetantur. Quis vnq̄ tantū tribuit Morię luſibus, vt ex ea perſuaſerit, nullā eſſe prorſus hominis felicitatem, & ad virtutes vitęq; fūctiones capeſſendas ſegnior ſit redditus? u Aut tu nimium tribuis huiuſmodi nugis, aut parum magnifice ſentis de mortaliū ingeniis. Quorſum igitur pertinent illa tua vir egregie? Multa ſunt in hominū vita quę rideamus fateor, ſed nimis iniquus eſt humanarū re-

l Dorpii nomen antehac nō audieram, ſed ei bene volo, qui id magna ratiōe fecerit.

m Quęnam res indicat, nec ſunt lōge petenda exēpla apud veſtrates, preſertim a quibus maiore plauſu recepta fuit. Cuncta enim quæ tu in moria deriſeras, hæretici euertere prius ſtuduerunt.

n Pilo, verū nec etiam cu te, ſed quo ad religionē innumeri ſane valde deteriores facti.

o Longe grauior eſt nota mendacis aut vani leuiſq; q̄ ineruditi. at proditis morię locis, veritas in apto erit.

p Quin ſecteres ipſas & profeſſiones iceſſis, & iuuenes ab illarū ſtudiis deterres. Quam pcaciter inq̄ derides philoſophiā quæſtioneſq; de rerū natura in ipa tractatas? Pariter & theologica dogmata ſacros ritus monachorū inſtituta, principum conſilia, omnium artium ſtudia, ſacerdotum ornamenta, & deniq; pontificis maximi poteſtatem?

q Verborum tuorum ſenſus tam eſt apertus, vt alia probatio non exigatur.

r Quid tum? Cum id comprobes ex eorum ſtudiis quę quotquot ſunt vana imprimis eſſe contendis, præter vitia quæ in ipſis committūtur.

ſ Morem germanicum non dāno, at is morio hominum vitas, in commune nō traducit, ſed tantūmodo taxat pręſentium priuatos mores, ſympoſiaq; Platonis longe diuerſi generis ſunt a tua infectatione,

t Non is, ſed qui vniuerſa ſtudia deridet & damnat, quod vtiq; tu facis.

u Scio varia eſſe mortalium ingenia, & plurimorum lubrica.

rum ęſtimator, qui omnia ſine diſcrimine damnat. x An Moria taxat aliquid quod ſit probandum? Recte philoſopharis, res humanas ex actu & potentia, hoc eſt ex perfecto & imperfecto ſic temperatas, vt nihil eſſe poſſit tam abſolutum, quin aliquid habeat admixtum vitii. y Hoc quum ita ſit, tanto magis pugnandum eſt cum vitiis. Addis me nec ſacris ritibus, nec religioni, ne Chriſto quidem ipſi peperciſſe. Quis hunc mendaciorum aceruum auſus eſt ad te tãtum virum deferre? z Illic ſuperſtitioſos ritus taxo non ſacros, & religionis negocium adiuuo, dum indico fugiendam eſſe perſonatam religionem: abſit autem tam deteſtabilis impietas ab animo meo, vt in Chriſtum, cuius nomen toto pectore veneror, quicquam dicam contumelioſe. Hoc animo ſum, vt malim decies mortem oppetere, quàm vllo verbo perſtringere noſtræ ſalutis principem, ac nomen illud, nobis ſalutiferum, angelis adorandum, inferis tremendum. Quicunq; voluunt meas lucubrationes, niſi prorſus odio cæci ſunt, facile percipiunt, q̄ non impium affectum geram erga Chriſtum. Addis, tu tibi diuina deridere permittas. Hoc quum ſit falſiſſimum, tamen huiuſmodi baſibus tua nititur oratio. Iſtud eſt opinor Tulliano more dicere. a Ego te Alberte princeps exiſtimo virum Chriſtiana pietate præditum, quo liberius apud te proloquar quod ſentio: qui diuina derideant facilius inuenies in Italia apud tui ordinis homines, b atq; adeo in illa laudatiſſima Roma, q̄ apud nos. Ego ſane cum talibus ne cibum quidem capere ſuſtineam. Etiam atque etiam te rogo, ne quid offendat animum tuum mea libertas. Vulgaribus ſcommatibus non admodum moueor, ignoſce, ſi tales facetias ferre non poſſum. Quid autem appellas deridere diuina? c An derident diuina, qui taxant ſuperſtitioſum diuorum cultum, qui notant eos, qui charitate vacui ſummam religionis collocant in cultu, in cibis, in non intellectis preculis? An tibi videretur deridere philoſophiam Ariſtotelicam, qui traduceret illorum ſtultitiam, qui non intellectum Ariſtotelem perperam interpretantur? d Non dicturus es ni fallor, Quid, inquis, ad iugulandum prorſus religionem Chriſtianam dici potuit atrocius, quàm ipſam eſſe vniuerſam in ſtultitia fundatam? Forte ſimile quiddam eſt in Moria, ſed multo aliter dictum. Nec id raro facis, vt mea dicta tuis verbis reddas atrociora. Rhetoricum quidem iſthuc, at minime theologicum. e Paulus ſcribit, Si quis videtur ſapiens inter vos, ſtultus fiat vt ſit ſapiens: Idem appellat ſtultitiam crucis, & ſtultitiam attribuit deo, & inter Chriſti diſcipulos negat eſſe multos ſapientes: Ergo quotquot ſapientes non ſunt, ſtulti ſunt. Quis eſt tam ſtultus, vt non intelligat hic

x Quorſũ id petis? Sane noſti, tã enĩ multa ſunt vt referri non poſſint, niſi vniuerſa recitet̃ Moria.

y Non eo inficias, ſed certa moderatione ne dũ exactꝰ ſuppuratũ p̄cidis, ſimul & viuũ reſeces. Nec enĩ prudentes medici oẽm vitiatã materiã extrudere conãtur ne penitiorẽ eradẽtes vna & vitalẽ ſuccũ exhauriãt.

z Hęc quoq; loca Moriæ declarabũt, nec ſuperſtitioſa ſunt ſed commodiſſima q̄ tu dãnas, vt pote cæreolã offerre Deiparę virgini, eo q; interdiu nõ egeamꝰ lumine. Dedicamenta appendere in tẽplis, nuncupare vota, peregrinari ad loca ſacra, quaſdã imagines prę cæteris venerari, & cætera id genꝰ. Quę tamẽ procaciſſime derides & contẽnis. Nã & perſonæ & laruę (ſic enim eas per ludibriũ appellas) ad tuendã religionis dignitatẽ faciũt.

a Ego quidẽ ſimpliciſſime, ſed Clodius accuſat pudicũ adulterii. b Hoc nõ exiſtimo, id aũt cõpertiſſimũ hęreſes per Italiã nõ debacchari, vt p Germaniã paucis abhinc ãnis faciũt. Sed quorſum hęc? niſi ad parãdũ diſſidiũ, cũ enĩ dãnatur Moria nõ cõfert̃ Italoꝝ religio cũ illa veſtratiũ: equidẽ cuperẽ & Germanos, & ceteras oẽs nationes pietate ſupare Italos modo nihil detraheret̃ ab illa q̄ in ipſis eſt, quã cuperẽ eſſe ardẽtiorẽ. c An id agas, patebit inferiꝰ. d Diſperea m, ni ſi lõge abſurdiora deponã, tu dic mecũ quo pignore certes. q̄uis prioribꝰ editionibꝰ q̄dã detraxeris, & nõnulla addideris Qđ & teſtat̃ eruditiſſimꝰ Liſtriꝰ illa Moriæ verba enarrãs, ſi nõ alpha certe betha meꝰ eſt Eraſmus, inquiẽs apte rurſus locat̃ in ſemetipſum, alludẽs ad hoc qđ ſcripſit annotatiões in nouũ teſtamẽtũ, & in opa Hieronymi. Cũ aũt primũ edidiſti Moriã nõ adhuc illa ſcripſeras, quo fit vt in illa ad haec alludere nõ valueris. qđ tũ ſup adiecisti in poſtremis.

e Non es partitus ſtultitię acceptiones ſed tanquã vnica ſit ſignificatio, vſus es nomine, ad comprobãdamq; ſententiam totius argumenti, videlicet ſtultitiam cunctis in rebus etiam grauiſſimis regnare. poſt cętera recenſita inducis & religionẽ (de qua mirus videret̃) etiã in ſtultitia eſſe fundatã. Vel igitur ea inductiõe nihil agis, vel eodẽ ſignificato illã accipis quo in cęteris accepiſti. Nõ ſic Paulꝰ qui vt diſtĩguit ſapiẽtiã terrenã ab euãgelica, ita & ſtultitiam, nec tuę orõnis

diſtingui mundi ſapientiam a ſapientia Euangelica? Qua diſtinctione ſeruata, nihil hac ſententia dici potuit Chriſtianius, quam tu tam atrociter inſectaris. f Item illud, Chriſtum oblectatū eſſe perpetuo morionibus, vetulis & pueris, a ſe autem reieciſſe graues & doctos, aut non eſt in Moria, aut aliis verbis dictū eſt, quorum inuidiam ſi mihi remittis, quęſo te per tuam felicitatem, quid dici poteſt religioſius aut ſanctius? Nonne Chriſtus apparuit paſtoribus? Nonne Simeonis complexibus hæſit? Nōne complexus eſt pueros, & ad horum exemplū inuitauit Apoſtolos? Nonne ſibi aſciuit idiotas apoſtolos? Contra nonne cōtempſit Herodem? nonne magna ſeueritate vociferatur in vitam & faſtum ſcribarū ac phariſæorum? g Cum quo Pontifice, cum quo ſcriba aut phariſæo habuit familiaritatem, niſi quum per Euangelium repueraſcerent? Nec hodie quenquā recipit Chriſtus qui mundo ſit ſapiens, potens aut doctus. Mundum ſic vſurpo, quemadmodum vſurpauit Paulus. Quæ ſtulta ſunt mundi elegit deus, vt confundat ſapientes. h Senſus eſt pius, id quum conſtet, iniquum eſt ex verbis calūniam venari. Sed Moria abutitur ſcripturæ ſacræ teſtimoniis. Quaſi ſacerdotes quidam ac monachi, omneis pene facetias ſuas non deſumāt ex ſacris libris. Veluti quum aiunt. Quid eſt charitas? Eſt pallium monachi. Qui ſic? Quia operit multitudinem peccatorum. Et rogatus quidam, ecquid placeret vinum, aſcendit, inquit, ſuperius: tum alter, aſcendit ſuperius? ergo erit tibi gloria. i Longe modeſtius autem detorquet ſcripturas Moria, nec tamen id facit niſi præfata veniam, ſeq; citaturam οὐδὲν πρὸς ἔπος, atq; in huius loci peroratione, rurſus precatur veniam. At iam dixi me nolle per omnia tueri Moriam, atq; hactenus patiar accuſari Moriam, vt ineptiæ, incogitantiæ, aut leuitati tribuatur, ab his k quæ tu impingis ſtrennue defenſurus. l Apud Italos neſcio ſint ne tam imbecilles in fide, vt ob ludicrum libellum deficiant à Chriſto, apud nos & fœminæ conſtantiores ſunt, quam vt eiuſmodi luſibus labefactentur: nec quiſquam adhuc extitit in his regionibus, qui quod tu ſcribis, interpretaretur, eos iocos ab animi impietate profectos. m Tot annos per omnium manus volitabat Moria, verſa etiam in linguam Gallicam, aulæ principibus erat in delitiis, nec in hanc quiſquam hominum fremebat, præter pſeudomonachos, ſecus quam volebant attactos, quanquam in his quoque religioſiſſimo cuiq; non diſ-

cōtextus hæc indicat: indicet q legerit.

f Etſi hęc vera non tamē cōprobat ſententiam tuā, quòd a ſe reiecerit graues & magnos viros, iis perpetuo oblectat⁹ eſt, nullū enī hominum genus reiecit a ſe bon⁹ Ieſus, q omnes venerat redempturus. Quis vt plurimū infirma mundi elegerit vt cōfunderet fortia; Non tamē q voluit a paſtoribus adorari ab eodem officio reiecit & magos, q & reges & ſapiētes erāt, Nec Phariſęos & nobiles, quin plures ex illis receperit in diſcipulos: nec doctos, quin cooptauerit ad apoſtolatū erudītiſſimū Saulum: ſcripſit & ad Agabarū regē humaniſſime qđ teſtatur Euſebius Cęſarienſis. At hos omnes præteris. Nec Herodem contempſit vti Regem ſed vt iniquum hominem. Nam licet voluerit ſuos eſſe ſimplices ſicut ſunt columbæ, pariter voluit prudentes eſſe vti ſerpentes.

g Cum plurimis cum quibus & conuiuabatur vt multis in locis teſtatur euangelium, minime tamen illis repueraſcentibus per fidem in eum. Quinimmo & cum publicanis ita enim habet Lucas, Et fecit ei conuiuium magnum in domo ſua & erat turba multa publicanorum & aliorum qui cum illis erant diſcumbentes, de qua re murmurantibus Phariſæis & Scribis Ieſus reſpondens dixit. Non egent qui ſani ſunt medico ſed qui male habent & cætera. Et rurſus capite ſeptimo. Rogabat quidam de Phariſæis vt manducaret cum illo & ingreſſus domum diſcubuit. Et ecce mulier & cætera. Ad hæc & capite vndecimo. Rogauit illum quidam Phariſæus vt pranderet apud ſe: Ieſus autem ingreſſus recubuit & cætera.

h Si pius, verba tamen illud non ſonant, retine igitur ſenſum & caſtiga ſermonem.

i Si id verbo tenus tantum & tali modo dignoſcatur illos nugari. Non autem cum edunt libros, ſed indecorum implere paginas his ineptiis.

k Nil animo tuo impingo quem pium eſſe credo & volo. Sed Moriæ verba improbo.

l Semper ſugillas Italos.

m Nil mirum, homines enim natura gaudent ſalibus, & dicteriis, modo ipſos non tangāt, nullumq; obſonium ſuauius aulicis, eo quod ſatyrico condimento paratum ſit.

plícuit Moria, cui tu tam vehemẽter infenſus es. Nam literis Roma miſſis non raro ſum admonitus, Albertum principem in nulla materia facundiorem eſſe, q̄ in accuſanda Moria. Id ſi tibi accidit vehementi quodam religionis zelo, nõ poſſum non probare affectum tuum, licet iudicium arbitrer nemini placiturũ exceptis iis quibus diſpliciturum ſit euangelium, ſi Eraſmi nomine proponeretur. n Talibus enim odium & animi inductio prorſus omne iudicium vitiauit. Illud iterum atq; iterum demirari compellor, q̄ hęc tam multa, tam odioſa, atrociter ac pene ſeditioſe ſic in me congeris, quaſi nihil horum libris pridem editis diluerim. o Quemadmodum & de confeſſione querimoniã mire exaggeras, quum nullum hic ſit argumentum, quod non retuderim ſcripto vulgato. Atqui ſi diſertus ac vehemens haberi volebas, prius illa fuerant refellenda, quibus quorundam depuli calumniam. Niſi forte non putas queq̄ fore qui iſta tua legat, pręter eos qui mea vel non attingunt, vel eadem cenſura damnant benedicta pariter ac maledicta. p Cuius obſecro candoris eſt, quum Leo copioſiſſime, quum Stunicæ aliiſq; nonnullis non indiligenter reſponderim de confeſſione, perinde nobis recinere veterem ex compotationibus & concionibus pſeudomonachorum querimoniam, quaſi verbum nullum vnquam ſuper ea re fecerim. In illo vero magis etiam deſidero candorem tuum, q̄ obiicis non quod a me ſcriptum eſt, q ſed a rabulis quibuſdam iactari ſolet. Colligo vt ais, commoda & incommoda confeſſionis, & lectori velut integram exiſtimationem permitto, retinendum ne putet confitendi vſum, an abolendum. Iam primũ hoc quàm falſo ad te delatum ſit vide. Teſtor incommoda non ex re ipſa naſci, ſed ex hominum vitio: verba mea ſic habent. r Vt quàm plurimum fructus capiatur ex confeſſione, & quàm minimum malorum admittatur, quæ quidem mala non tam ex re quàm ex hominum vitio naſci videmus. Quemadmodum fere nihil eſt in rebus humanis tam pium, tam vt ita dicam cœleſte,

n Scilicet quotquot tua non probant odio permoti erga te id faciunt, & calũniatores ſunt

p Si eo candore vtereris tũ rens quo ego te admonẽs, nõ ad hæc cõfugeres, ſed tãtum ea diceres quæ ad cõtrouerſiam attinent.

q Qui immo qđ tu ſcripſiſti, & ego legi.

r Sophiſtica reſponſio, cũ defendit quod non eſt obiectum, præteritur autem qđ eſt reprehenſum. Nunquã ſcripſi collegiſſe te incõmoda cõfeſſionis tanq̄ ex re ipſa nata, ſed quomodocunq; oriantur non decuiſſe illa colligi: tum q̄ a confeſſionis officio deterreant, tum q̄ ab hæreticis hoc tempore ipſa oppugnatur. Quodq; ita illa colligas, vt declares, quãuis vitio hominum oriantur, tamen illorũ multa vitari non poſſe: non enim exploratum eſſe poteſt confitenti, an ſacerdos tam probus & doctus ſit, vt in illa incidere non valeat, nec ſacerdos parochus vitare poteſt mortis periculum imminens cum vocatur ad audiendam peſtilentis confeſſionem, & cætera ſimilia quæ refers, incommodo quinto. quibus recenſitis cum non definias, nihilominus confeſſionem neceſſario faciendam eſſe ſane lectori permittis de ea quicquid lubet ſtatuere. Præterea commoda ita recenſeas vt declares illa valere acquiri citra eccleſiaſticam confeſſionem, vt ſi quis confiteatur deo aut cordato amico quod ſuades faciendum. Pręteris autem id vtilitatis quod eſt negocii primum caput, videlicet peccati abolitionem & gratiæ collationem, quę ex ſacramentali confeſſione proueniunt. Nam cætera commoda non magis Chriſtianam confeſſionem ſequuntur q̄ Ethnicã aut Iudaicam. De ipſa autem in communi ita agis ac ſi moralis philoſophus de ea diſſereret. Sic omnia metiris prudentia humana. Contendenſq; probari non poſſe a Chriſto fuiſſe inſtitutam, dubitas an conſtituto humano tantum onus imponi potuerit hominibus: & cum fuerit impoſitũ, an pręſtaret illud antiquare, eo q̄ plus officiat pietati q̄ conducat. Nemo autem tam eſt mentis hebes, qui ex his colligere nequeat quę ſequantur. Nihil enim refert q̄ ſparſim hæc prolata ſint, cum facillimum ſit illa coniungere. Inquis præterea tale onus fraternæ charitati aduerſari ſuadenti, vt aliorum onera ſubleuemus, & apoſtolorum Petri & Pauli exemplis. Hic enim indulgens hominum infirmitati (vt ais) remittit aliquid de præcepto domini. Alter noluit iugum legis Moyſi imponi gentibus. Et ſubiungis. Qua fronte igitur qui cum Petro & Paulo non ſunt comparandi, imponunt talem ſarcinã confeſſionis vltra præceptum domini? (Marginis anguſtia non permittit me cætera recenſere quę refers, quibus digito tangi poteſt, & ſi quibuſdam verborum inuolucris haliucinari ſtudeas legẽtes) quid ſentias & perſuadere coneris. Quocirca non eſt quod putes verbulis iſtis cordato & pio lectori probare poſſe hanc tuam exhomologeſim religioni catholicę quouiſmodo eſſe commodam, in qua cum non audeat Batauus libere proferre quod ſentit, ita negocium inuoluit vt fere nec quid ſtatuat ſibiq; velit facile deprehendi poſſit, niſi vigilantiſſimus fuerit lector, & dicta aliis locis a te quibus apertius ſententiam indicas iis contulerit.

quod hominum corruptiſſimi mores ſibi non vertunt in perniciem. Ac mox oſtendimus paucis quantas commoditates habeat hęc confeſſio, deinde quanta peſtis verę pietatis, hinc per occaſionem naſcatur inter homines. Audis palā me commoda tribuere confeſſioni, incommoda vitiis hominum, re bona vtentium male. Atq; in ipſo ſtatim initio operis ita loquor. Vtrum conducibilius ſit eam relinqui propter innumeras vtilitates quas ex ea videmus proficiſci, an tolli ob innumera mala, quæ confitentium & audientiū culpa per huius occaſionē cōperimus exiſtere? Occaſionem audis nō cauſam: & culpam hominū audis, nō crimen confeſſionis. Hæc toties in eadem præfatione dicta, rurſus apologiis citata diſſimulas, & dicor tibi referre commoda & incommoda confeſſionis. Iſta nō videris Alberte princeps, ab illis didiciſſe, qui vt ſcribis examuſſim ſcripta mea examinant, dicta dictis, ſenſa ſenſis & ſyllabas ſyllabis conferentes. Vanum iuxta atq; calumnioſum eſt, & illud, quod ſcribis lectori per me fieri liberum, vtrū malit confeſſionem retineri an aboleri. Obſecro te quibus verbis hunc ſenſum meum indico? Loquor illic de Romani Pontificis autoritate, deq; Chriſtiani populi conſenſu, hoc eſt de autoritate totius Eccleſiæ. Si confeſſio indicta eſt per Eccleſiam, an non poteſt eiuſdem autoritate tolli? An tibi vniuerſa Eccleſia eſt quilibet lector? Nec tamen illic affirmo, ab hominibus inſtitutam, ſed ficta conceſſione, ratiocinor, ita præfatus, Tum ſi quis largiatur ab hominibus inſtitutam, An non hic ſatis dilucide loquitur Batauus, etiamſi parum eleganter? Nec ego hic diſputo, ab hominibus ſit inſtituta cōfeſſio qua nunc vtimur, an a Chriſto tradita, retinenda an tollenda, ſed indico quæſtiones huiuſmodi inter alios ventilari. Dices, quid referebat iſtius rei meminiſſe? Quaſi cuiq̄ eſſet obſcurum, quod loquor? Et tamē mea referebat hoc admonere, ne lector expectaret aliquid præter id quod ſuſcepiſſem. Neq; me fugiebat hoc expectaturos pleroſq;. Quod niſi magno volumine tractari non poterat, & a multis erat accurate tractatum, vix enim vlla quæſtio inter ſcholaſticos iactatior, prætermiſi: quod vtriq; parti, hoc eſt, & dubitantium & certa perſuaſione firmorum conducturum erat, tractaui. Debebas inquis vel obiter indicare tuam ſententiam. Quod habebam perſuaſum, ingenue profiteor, voco rem ſaluberrimam & in primis piam. Et aduerſus Leum diſputans profiteor rem optimam, a ſpiritu Chriſti profectam, ac totius orbis tam diutino conſenſu comprobatam, ea reuerentia ſeruandam, quaſi eſſet ab ipſo Chriſto tradita. & loquor non de quacunque confeſſione, ſed de hac quæ nunc in vſu eſt Chriſtianorum, cum omnibus ſuis circunſtantiis. ¶ Quam ſi queam docere a Chriſto traditam, oppido quàm lubens facerem. Habebis me plauſorem ſi potes id ad plenum proferre, quod & olim a Theologis, & nuper tractatum eſt ab apprime doctis, quorum eſt Iacobus Latomus. Horum tamen nemini ſucceſſit vt vellem. Imo Latomus nobis propemodū liberū relinquit, malimus ne credere a Chriſto traditā, an e ſcripturis irrefutabilib⁹ deſumptā, an generali Eccleſię decreto inſtitutā, & tu a me poſtulas vt pronūciē a Chriſto traditā. Finge pronūciaſſe, quis credat, niſi doceā?

¶ Non quidē, inquit ſapiēs, omnia expetunt acribologiam mathematicā, verū ſatis probatę ſunt, quū his rationib⁹ confirmantur, q̄s materia expoſcit & patitur. Multa autem eſſe Chriſtianę religionis inſtituta conſtat, quę expſſis ſcripturæ teſtimoniis demonſtrari non poſſunt. Nec oia ſcripta fuere, attamen ſatis cōprobata ſunt quum vel eliciūtur ex his quæ ſcripta ſunt aut eccleſię decreto fuerunt promulgata, cuius generis eſt confeſſio, quæ inter ſacramēta gratiam conferentia, ab eccleſia recenſetur. Quod quidem fieri nō poſſet, niſi vel a Chriſto fuiſſet eius ore inſtituta, vel p' apoſtolos, aut alio modo. Hæc autē nihil referunt quo ad inſtituentē. Chriſti aūt inſtitutū fuiſſe, vel ex eo conſtat, q' eccleſia dedit facultatē dimittēdi peccata & retinēdi: quod perficere non valeret, niſi illa cognoſceret. Iacobus quoq; apoſtolus de illa egit. Omitto cætera, nec credo Latomum hoc libere credendum relinquere, an ſit diuinum inſtitutum, ſed tantum de modo inſtitutionis. Id autem alterius eſt quæſtionis. At tu oēs modos quos refers illum permittere reiicis, dubitās an cōducibilius ſit eā relinqui ꝓpter vtilitates &c.

t Et tutius exiſtimo ſilere,q̃ friuolis argutationibus hoc aggredi. u Qui ſilet vi deri poteſt valuiſſe ſi voluiſſet.Qui conatur aſſerere, nec efficit quod conatur, magis diſſuadet qđ pſuadere nititur,q̃ is q palã repugnat.Et vides quo ſeculo, in qua regione,libellus ille mihi ſi editus. Ac p illo qualis qualis eſt viri ortho doxi gratias egerũt.Non erat inquis in dubio relinquendum quod ab hęreticis pertinaciſſime impugnatur, x quaſi ſemper impiũ ſit,quod tuentur hæretici. At quo magis impugnabaẗ,tãto iuſtior erat cauſa detractãdi muneris. y Ocio ſum,fortem,doctũ,inſignem Theologum ea res poſtulabat. z Ego confeſſionis cauſam reddidiſſem deteriorem.Poſtremo qua fronte iubes me aliis perſuadere, quod mihi nondũ ſatis perſuaſum eſt,& expecto qui perſuadeat? An aſſentiri vi detur hęreticis qui doceri cupit hanc confeſſionem fuiſſe traditã ab ipſo domi no,quũ alioqui fateatur religioſe ſeruandã?Quæ ſynodus hoc pronũciauit? In clytus Angliæ Rex qui felicius tractauit iſtud argumentũ q̃ tu tractare vide ris,nihil aliud pronunciat q̃ eſſe probabile fuiſſe a Chriſto traditã.Quod ſi Lu theranos hæreticorũ nomine deſignas,ſcis q̃ illis non aſſentiar. a Nam horum pleriq; faciunt cuiuis ſimpliciter liberum,vtrũ confiteri velit an non, & quis cui confiteri velit. b Complures deteſtantur etiam vt rem impiam. Q; ſi hæretici ſunt,qui non nihil dubitant quomodo ſit inducta confeſſio,res erit tibi cũ An glię Rege,cuius eruditam pietatem tu merito prędicas: cum Latomo, ne quid alios cõmemorem.Nec ſatis intelligo quid hęc tua verba ſibi velint.Quinimmo excepta vt a Chriſto inſtituta.Si,vt,ſonat ſimilitudinem,idẽ loqueris quod ego. Sic enim habet initiũ libelli mei.An a maioribus inducta,paulatim robur colle gerit,vt tanta ſit huius authoritas, c quaſi fuerit inſtituta a Chriſto.Sin,vt,ſo nat cauſam,aliis argumentis hoc tibi confirmandum erat.Addis q̃uis dicas ne gari non poſſe,quin tutior ſit qui bene cõfeſſus fuerit. Nec hoc ſimpliciter di co, d ſed ex conceſſione.Sic habent mea verba,quãtumuis enim multis ac ma gnis argumentis pars altera contendat,hanc confeſſionem nõ fuiſſe inſtitutam ab ipſo domino Ieſu,nec potuiſſe tãtũ onus a puro homine imponi hominibus, illud certe negari nõ poteſt.&c. e Itaq; libellum illum legi cupiebã a duobus hominũ generibus,quorũ alteri firmam habent perſuaſionem de cõfeſſione non tollenda,alteri dubitant num poſſit aut expediat per Eccleſiæ proceres aliquid innouari circa confeſſionem,quam tu ſacramentũ vocas,quum iuxta multorum opinionem,potius res ſit ſacramentalis,vt interim ſaltem melius vtantur confeſ ſione, nec præcipitent ſententiam, donec de hoc pronunciauit Eccleſia. Ter tium hominum genus ab eius libri lectione ſubmoui, videlicet eorum, qui confeſſionem aut ſuperuacaneam eſſe contendunt, aut impiam. Iſtos perui caces ad alios doctores relego, mihi tum nec ocium ſuppetebat nec copię ſuf ficientes ad confligendum cum illis. Omitto iam hic rationes ac teſtimonia

t Vtinã poti⁹ ſiluiſſes de to to argumẽto q̃ illud ita tra ctaſſes vt nihil aliđ efficeres q̃ cõfeſſioni auctoritatẽ detraheres & a confitẽdo homines deterreres.

u Sed q valuit nec tñ pſtitit qđ debuit. Certe deſertor officii cognoſcetur.

x Quã cludis indecore? Nõ quidẽ oia vtputa ſi q tuerentur orationẽ dominicã, ſed ſane ipia ſunt quæcũq; tuentur aduerſantia dogmatibus orthodoxę fidei

y Si his deſtitutũ te etiam cenſebas:totũ argumẽtum erat a te prætermittendũ.

z [illegible]prodis quid ſentias.

a Huic ſentẽtię tu ſubſcribis quũ illam vim habere diuino inſtituto non fateris,& ſi inuidiã reformidans dicas tutiorẽ eſſe qui confitetur.

b Dixi iã aliã eſſe quæſtionem quęrentẽ de mõ inſtitutionis ab ea q̃ q̃rit de inſtituẽte. Celſiſſim⁹ inquã Anglię Rex nũq̃ ſatis laudãd⁹ aſſeruit cõprobauit pœnitẽtięq; ſacramẽtũ(cui cõfeſſio cõnexa eſt iſolubili nexu)iter pp̃ria ſacramẽta,vim habẽtia diuinã,eẽ recẽſendũ,idẽ Latom⁹ & cęteri:qui ſi qđ ambigũt circa ipſam, tãtũ eſt quãtũ ad modũ inſtitutionis & tẽpus cõſtitutũ cõfitẽdi. nõ aũt q̃tũ ad primũ inſtituẽtẽ.
c Illud quaſi plurimũ referũt,qđ eñ quaſi aurũ eſt nõ eſt aurum,ſed aurichalcum, quod quaſi vnũ,non eſt vnum.
d Quid eſt hoc,ex cõceſſione? nihil eñ facit ad cauſam cũ de ipſo inſtituto nihil definieris,nec vel tãtũ aſſerẽs, neceſſario eſſe ſeruãdã. e Scilicet in facultate tua eſt cũ edideris libros,pſcribere cui generi hominũ ſint legẽdi, quorſum autẽ hęc referas cũ nihil ad rẽ faciãt nõ eſt cognoſcere niſi ad diuertẽdũ legẽtiũ animos his verbulis a quęſtionis ſcopo.

tua, quibus me docere conaris, omnino credendum hanc confeſſionem a do-
mino traditam, de quibus interim nihil aliud pronunciabo, q̄ dolere me non eſ-
ſe firmiora, præſertim ob eos qui pertinaciter totam damnāt confeſſionem. Ad-
dis vero præclaram ſententiam, damnans q̄ commoda contulerim cum incom
modis. Nam etſi omnino inquis, nobis incommoda viderentur, tamen quia ita
ſunt ſtatuta, pura mente ſeruanda & conſtanti animo retinenda eſſent. f Obſe-
cro te vt me viciſſim patienter audias. In quem vſum oſtendo incōmoda, nō ex
re, vt dixi, ſed ex hominū vitiis orientia: nonne vt vitentur, & interim firmiora
ſint, quæ ſunt inſtituta? Si ferenda ſunt hæc incommoda, cur quotidie clamatur
in eos qui male ſeruant matrimonium, qui indigne accedunt ad menſam domi-
ni, qui male gerunt magiſtratum? g Neq; enim ego tollo confeſſionis vſum,
ſed admoneo quid in huius vſu vitandū ſit. Hoc nimirum eſt ſtabilire confeſſio-
nem, non labefactare. h Hæc vides opinor tibi non minus extra cauſam dicta,
quàm eleganter.

His ita peroratis, ſubtexis clauſulam. Quoniam, inquis, nimium profecto iu
dicio noſtro arrogamus, quum de omni re æque audemus iudicare, quid vtile.
quid inutile: quid honeſtum, quid ſecus: quid rectum, quid deprauatum: quid di-
uinum, quid humanum: & hoc tam in rebus definitis, q̄ in his quæ adhuc ſub iu
dice verſantur: quum taxamus mores, leges conſuetudines, ritus, ceremonias iam
diu receptas: quæ quum tu ſæpiſſime facias, vt monumenta tua teſtantur, nō ab
re multi te accuſant arrogantiæ, & rerum nouarum ſtudioſum fuiſſe dicunt.
i Quum ais multi dicunt, ingenue fateris te iſta ex alieno ſenſu loqui, non tuo.
Alioqui quid probæ mentis habent iſta verba? Si de Lutheranis, aut neſcio qui-
bus Italis ſentis, ad me nihil pertinent. Sin de me loqueris: num tibi videor ęque
de omni re iudicare, k qui hoc ipſo libello ſuſpendi meam ſententiam, & aliis iu
dicium defero, l imo qui nuſq̄ non defero Eccleſiæ iudicio. In rebus inquis de-
finitis, quaſi hoc iam docueris eſſe definitum. Profer vbi quicq̄ improbauero pro
deprauato quod eſſet rectum, vbi pro humano reiecero quod erat diuinum, vbi
taxauero mores pios, leges, &c. quod ais ſæpiſſime me facere, m quum nullum
proferas locum. Opinor tibi pro oraculo eſſe Stunicę Catalogū. Atqui, quibus
fama duntaxat notus es, multo ſolidiorem, æquiorem ac neruoſiorem diſputa-
tionem expectabant. Nihil enim adhuc adfers, n niſi quæ ab indoctis pſeudo-
monachis & leuibus Theologis ſolent in compotationibus iactari, quos non pu-
det interdum edere mendacia maiora montibus: eoq; ſolum hoc agunt, vt lucu-
brationes meas aboleant, ne deprehendatur ipſorum inſignis vanitas. A te vero
quid expectari poterat, niſi verum, excuſſum & æquum? o Poſt hec ingrederis
aliud argumentum, quo de quum plus ſatis reſponderim præter alios Petro

ſed & de induſtria pt̄ermittis quartū genꝰ, eoꝝ videlicet qui pſuaſum habēt diuinū eſſe inſtitutum.

f Idē repetis. qd tum, quomodocūq; oriātur? pſerti cū eoꝝ plurima pręcaueri non poſſint? Nōnne illa a cōfeſſiōe auocant. Nam q̄ doces quędā eorū vitāda, aliud ſunt, & tn̄ ſupuacanea, vtpote e parochoꝝ ſūmꝭis decerpta

g Non eqdē directe ſed oblique, nā ea ꝓpoſuiſti, ex qbus ſeqtur potiꝰ tolēdam q̄ retinendā.

h Scilicet plaude tibi quia viciſti. λάβῃς μηδὲν ἐν χρέᾳ κακῶς. Putabā certe meū ſenſum cū multis aliis non poſſe eſſe cōmunē cū quibus eū cōſentire iudicās dixi, Quę cū tu ſępiſſime facias & cętera.

k Hic quā pueriliter cauillaris? ſuſpendis inquā iudiciū

hoc tractās argumentum, vbi proferre oportebat, in aliis autē illud profers quādo nec expedit nec licet.

l Non animaduertis? quatuor verbulis hic pugnantes ſententias dicis: cum iudicio eccleſię te differre dicas, & tamen neges de confeſſione adhuc eſſe definitum. Præterea hallucinaris cum ex indefinita ſingularem determinatam inferas. m Proferam inquam pluſq̄ ſexcentis locis cum illa inferius recitauero.

n Rurſus ad morſus & conuicia. Sed hęc cauſam tuam non defendunt quin potius deteriorem faciunt.

o Non te pudet toties confugere ad hanc ineptiā te reſpondiſſe aliis & cętera, quum ſcripſi nec tantū Sutoris nomē audieram. Quum autē ex tuis literis illud cognoui perquiſiui eius libellum, quem docte grauiter ac pie conſcriptū noui. At illius non ſolum titulū, ſed & argumentum diuerſum eſſe a meo comperi. de verſione enim noui teſtamenti ex

Sutori,tamen quaſi vacuam & intactam omnino materiam tractas. Cauſaberis eum librum ad te non eſſe perlatum.Atqui Luteti̧e , vbi multa ſcripturarum teſtimonia opuſculo tuo adieciſti,non dubito quin videris.Quid igitur faciam? Repetam ibi dicta? Quid moleſtius? Obticeſcam? Applaudent victori, qui mea non legerunt.Seruabo medium? Notabo paucis quaedam. p Ais a multis damnari, q; ſacras literas paraphraſi dilucidius & elegantius explanauerim,quę vix admittant cõmentarios,tantum abeſt vt paraphraſim. q Hic opinor tua prudẽtia nouit ſcripturam ſacram potiſſimũ eſſe in myſtico ſenſu potius q̃ in verbis, r quae probabile eſt ab Eſdra partim immutata:proximo loco ſitum eſſe in his linguis quibus tradita ſunt a primis autoribus.In his a me nihil eſt mutatum.Tertio loco ſunt tranſlationes in aliam linguã.Eas fuiſſe diuerſas, tum apud Syros, tum apud Graecos & Latinos,conſtat ex veterum Theologorũ monumentis, eamq; varietatem D.Auguſt.adeo non damnat, vt exiſtimet plurimum conducere ad ſcripturarum intelligentiam. ſ Itaq; quum nouum teſtamentum ſit verſum eo ſermone latino,qui tum temporis erat,promiſcuo vulgo communis nunc contra lingua latina non eſt,niſi apud literatos, quid erat piaculi, ſi rebus in diuerſum mutatis,latinius vertiſſem nouũ teſtamentũ? Certe auſus eſt hoc Hieronymus in vetere teſtamento,& laudem promeruit.Nunc a me non eſt mutata vulgata tranſlatio,ſed id verſum eſt,quod habetur in Grȩcorum voluminibus, t praeſertim iis quibus vſi ſuut veteres,Chryſoſtomus,Baſilius,Gregorius, Naziãzenus & horum ſimiles.Dices.Expedit vt eccleſia vniuerſa cõſentiat in lectione,eum cõſenſum vides a me nõ turbari,habet eccleſia ſuã verſionẽ,tantum hoc ago,vt quã habet habeat emendatiorẽ,& rectius intelligat. Eſt autem duplex interpretandi genus.Alterũ quo traſfunditur liber a lingua in linguam,alterum quod adhibitum explanat ſcripturȩ ſenſum.Si commentarios & omnes explanationes ſubmouẽdas cenſes,patiar & paraphraſes meas ſubmoueri: u ſin recipis,paraphraſis nihil aliud eſt,q̃ commentarii genus,commodius lectori vel occupato,vel faſtidioſo.Et ſi damnabis Baſilium,Nazianzenum,Cyprianum,Hylariũ, & Hie-

ppoſito agit, etſi poſtremo de paraphraſibus q̃dã attingat per ſeq̃llã aut argumentorum proximitatem.

p Nõ ſolum mea verba immutas ſed & adiicis callide alia quę ſententiã tuã aſtruant, cui ego prorſus refragor . hoc enĩ cõtendo lõge diſtare paraphraſim a cõmentandi ratione , & vis me ſcripſiſſe te explanare ſcripturas ipſa paraphraſi.

q Scio plures eſſe ſcripturae ſenſus, & omnes veros : eum tamen eſſe potiſſimũ quem ſpiritus ſanctus primo intelligi voluit ex verbis quę expreſſit.

r Quinimmo poti9im probabile cum Eſdras diuino ſpirirtu afflatus ſcripturam reſtituerit.quod certe fecit,eiſdem prorſus verbis ac etiam apicibus aut aequiualentibus.

ſ Hęc Sutori puto canis non mihi,qui tuam induſtriam non accuſaui in vertendo nouo teſtamento ſed in edendis paraphraſibus,cuius rei neminem habes authorem,illius autem complures & prae cȩteris diuum Hieronymum cuius tamẽ laborem non probauit diuus Auguſtinus,ſed varię ſunt hominum ſententiae:& de eo quod problematicum eſt, vndiq; ſunt rationes.verũ ſiqua vtitur eccleſia,editio Hieronymi eſt,quod probabile videtur,cũ praefationes extent,videretur te plus auſũ eſſe q̃ deceret.Et quomodocunq; res ſe habeat,tãtominus probari poteſt ipſe conatus quanto magis a recepta editione recederes,praeſertim in vocibus latinis quibus graeca interpretaris,diuerſa ſignificãtia,vt exempli gratia logos,quod graece tum ſermonem,tum dictionem importat,cum antiqua vtatur dictione,tu potius ſermonem voluiſti,vt illud In principio erat verbum vertiſti tu,erat ſermo.Cum tamen verbum expreſſius ſignificet quod euangeliſta intellexit q̃ ſermo qui orationem ex pluribus dictionibus contextam ſignificat.Similibus enim vti poti9 oſtentationis eſſe videtur q̃ pacis & vere pietatis ſtudioſi:& quę Hieronymum cauſae mouerunt ad nouiter vertẽdum tibi patrocinari non valent.Primo q; id fecerit requiſitus a Pontifice maximo,citra cuius iuſſum id tentare non auſiſſet:ſecundo q; nulla tunc temporis communis editio eſſet generaliter recepta ab eccleſiis:ſed quotquot eſſent codices tot variarent, vt ipſe teſtatur , Damaſo ſcribens.Nunc autem vna eſt communis & vulgata editio,recepta ab omnibus eccleſiis.

t Hoc apprime falſum cum Graeci codices in multis varient , & deprehendatur eos quibuſdam in locis eſſe depravatos.

u Impulſus veritate ,& ſi nolens verum fateris quo aſſeris ſententiam meam, hoc enim contendo paraphraſim diuerſum genus eſſe ab eo quod commetarii:nec ſacras literas pati illo explicari.

ronymum q̄ elegantius ediſſerunt ſcripturas q̄ traditæ ſunt,patiar me damnari,q̄ aliquanto politius explanaui ſenſus q̄ Apoſtoli tradiderunt,aut q̄ vertit latinus ille neſcio quis aut quæ.Hæc ſi agnoſcis eſſe veriſſima,nullum habent locum illa quæ tu Ciceroniano quodam fluxu declamas,ſpiritui ſancto non eſſe opus noſtra politura,quot in ſcripturis verba ſunt,tot eſſe myſteria,nec apicem vllum contingendum, x quaſi ego ſim nouus interpres ſcripturarum. y Atq; hic etiam adieciſti, ſi ſuperis placet, priori libello, Moſi teſtimonium ex libro Deuteronomii,non addetis ad verbum,quod vobis loquor. z Atqui id auſus eſt non paucis locis interpres,velut in Tabita Cumi,addit,tibi dico:canon miſſę,in verbis conſecrationis addidit,enim,quod in euangelicis libris nō habetur. Itaq; quod Moſes pręcepit de non addendo,non tā pertinet ad literas ſyllabas & apices, a q̄ ad vim ſententię. b Nonne paſſim audis eccleſiaſtas ſentētiam ex literis ſacris recitatam,ſinuoſo verborum ambitu explanare populo? Dices licere,ſed intactis fontibus.Quid ſublati ſunt a me ſcripturarū fontes? Nam hoc toties fruſtra cogor audire.Sed age da nobis fontes incorruptos,deſinemus vllum verbum mutare. c Quod ſi conſtat codices eſſe corruptos aliquot ſane locis,num tu vetabis nos dare operam vt reſtituantur.citra iniuriam vulgatę editionis? d Atqui hoc ſtudium noſtrum comprobauit Leo decimus,comprobauit & Adrianus,nec vllis cordatis Theologis diſplicuit,ac priuatim multi vere docti boniq; viri literis pro huiuſmodi laboribus gratias egerunt:quumq; illud opus Louanii fere ediderim,multiq; de cęteris quibuſdam lucubrationibus meis nonnihil quererentur,de paraphraſibus nemo me verbo admonuit. Vbi porro tu nactus es iſtos loquaces,qui aiūt,q dicūt,q ſuſpicantur me hoc agere,vt meę paraphraſes loco diuinæ ſcripturæ legantur in tēplis? e Hoc quum ſit egregie ridiculum,non refellam,etiamſi in templis recitantur multa, minus accommoda cultui diuino q̄ meæ paraphraſes. f Negas a religione nata quenquam hoc auſum in ſacris literis.Si per ſe nefas eſt explanare ſcripturam ſacram,damnandi mecum ſunt illi, g qui primi ſunt auſi commentarios in illam edere,qui poſt auſi ſunt illam philoſophicis argumentationibus tractare,& hic tibi damnandi

x Nouꝰ inq̄& primus i hoc genere editionis quo ad ſacras ſcripturas, nec tamē interpres, id eſt tranſlator ſed paraphraſtes.

y Toties ineptis.aut vt verius dicā malignaris.quid tū? Nonne decuit cum non adhuc eēt editus libellus,& tamen plusq̄ cētiesvix duobus aut tribꝰ locis factū obiicis.

z His omnibꝰ reſpōdeo verbulum tantū ad magis exprimendum ſententiā ſup addere longe diuerſum eſſe ab eo quod eſt vniuerſam p uertere & immutare.Multis ex proprio ſenſu adiunctis,vt tu i paraphraſibus facis. Praeterea & illa, q̄ dicis adiecta,aut docētibus apoſtolis aut ſpiritu ſancto reuelante fuere expreſſa.Scriptura enim nō omnia explicat nec iiſdem verbis omnes illius ſcriptores.Nam Lucas non pręciſe,verba quę ad euchariſtiam pertinent profert quę cæteri: Ioannes autem vniuerſa praeterit & cętera.

a Sed tu illā imutas,multa ſupadiiciēs q̄ nec Chriſtꝰ nec apoſtoli vnq̄ ſomniarūt, eiusq; grauitati ſunt pſus idecora.
b Hic deſipere videris,nunquid concionatores dices paraphraſtas? cum recitatis propriis ſcripturę verbis eorum ſenſum declarent. c Hæc tibi reſpondes non mihi,quod quidē rhetoricum eſt,at non Chriſtianū.dedi tibi reſtitui poſſe corrupta,quemadmodum integra non decere peruerti oratione paraphraſtica probaui.
d Hoc equidem non admitto,quūtamen Romę eſſem.& pontifex me familiariſſime vteretur.ſi quid autem tale fuit forte probauit:ſermonis elegātiā & ingenii dexteritatē. Re autē animaduerſa,auſum pbare nō potuiſſe,cōpertiſſimū.
e Quid mirū? cū hoc idē futurū putauerit magnus Albertꝰ in paraphraſibꝰ Ariſt.quas edidit ob ineptā textꝰ verſionē.
f Sane offendā lectorem toties id repetens longe,abeſt cōmentariorū ratio ab ea quę clauſulas paraphraſum eſt.cōmentator enim ſingulas clauſulas ſeparatim interpretatur propriis verbis expreſſas autoris. Paraphraſtes perpetua oratione ac ſi ipſe author eſſet,ſenſus ſuo ingenio exceptos explicat,adiiciens & detrahēs pro arbitrio quę ei videtur. Quod animaduertētes ſanctiſſimi patres,in ſcripturis explicandis a paraphraſibus oēs abſtinuerūt, commentaria nihilominus edētes quāplurima. g Quo tandē te proripies vt euadas? Nec tamē voti efficieris cōpos. Nūquid ſcripturę enarratores ſunt,qui de quibuſdā ſententiis a vetuſtioribꝰ enarratis dubitationes quę afferri poſſent differētes tollunt, vel ipſas ſententias rationibus naturalibus cōfirmant,& qui edocēt ab impugnatoribus defendere illas,colliguntq; ea quę ex illis ſequūtur,nō tamē euidēter,vel de his diſputāt q̄ nō expreſſa ſunt per ſcripturā,inquiſitione autē digna ſunt,& cognitione opportuna perquitētes vt qd probabilius ſit. Hi autē ſane tā abſunt a cōmētatoribꝰ,quātū qui aurū defixāt & parāt ab his qui pbato & parato vtunt,variis i negociis,cuiuſce generis ſunt quotquot recēſes cū populo ſcholaſtico.

ſunt cũ Alexandro Halenſ. Thoma, Scoto, totus ſcholaſticorũ populus, alii ꝙ fuerint inuentores, alii ꝙ imitatores. Sunt enim varia commentandi genera. h Quod auſus eſt Eraſmus, ante hunc Iuuencus auſus eſt carmine, nec fruſtratus eſt ſua laude. Nã carmen illius vere paraphraſis eſt. Idẽ auſus eſt hoc recentior Arator in actis Apoſtolicis. non ita pridẽ Aegidius Delphus e Sorbona Theologus, in pſalmos & alios nõ paucos diuinæ ſcripturæ libros. Ante paucos mẽſes Louanii i Franciſcus Titelmannus Minorita, iuuenis etiãnũ, idẽ fecit in epiſtolas Pauli quod ego, niſi ꝙ pro paraphraſi vocat elucidationẽ, quum paraphraſeos vocabulũ ſit aliquanto modeſtius, idq; facit applaudentibus Theologis, totoq; Franciſcanorũ ordine. Qui vtinã adeo feliciter verſatus ſit in hoc genere, vt meis reiectis paraphraſibus, manibus terant illius elucidationes, modo quãtum deceſſerit meo nomini, tantum accedat verę pietati. Hic tecum ſtatuas oportet vtrum me cum his omnibus, qui quod a me factũ eſt auſi ſunt vel facere, vel approbare, velis abſoluere an dãnare. k Sed offendit te perſona, quam aliter in paraphraſi loquentẽ facio, q̃ loquitur in opere ſuo. Ridiculũ, quaſi veteres ſcripturarũ enarratores, quoties loci ſummã ſuis verbis explicant, non idem faciant quod ego, niſi ꝙ paraphraſtes id faciat perpetuo tenore, quod illi faciunt interrupte: l quaſi non idẽ faciant apud Italos, Gallos, Britãnos & Germanos concionatores, vt ſententiã paucis verbis in ſcriptura cõprehẽſam, pluribus & aliis verbis explicẽt populo. Quid autẽ ſentis? quũ ais, pro libidine ſua. m An pro libidine ſua tractat ſcripturã, qui in ea explicãda ſequitur probatiſſimos quoſque matris Eccleſię doctores, quod a me ſedulo factũ eſt? Nec his cõtẽtus ꝓgrediẽs dicis, Quinimo perſonã Chriſti cõcionantis, quẽ interdũ præter omne decorum inducis tanq̃ Hortenſiũ aut Ciceronẽ compoſitis verbis, elaborata oratione cauſam agentẽ, & quod deteſtabilius eſt, plurima dicentem, quæ in ſacris literis nõ habẽtur, humanæ ſapiẽtię verbis accõmodatis. Hęc tua ſunt verba. Vt verbo reſpõdeã, n Nullæ ſunt phaleræ dictionis in meis paraphraſibus, quas tu præter animi tui ſentẽtiã, illis ni fallor, tribuis, vt cõmodius perores cauſam tuã: nec vſq̃ tribuo Chriſto cõpoſitã & elaboratã orationẽ, o quũ nullũ opus magis ex tẽpore ꝑfecerim: nec hic erat locꝰ in quo Cicerõis aut Hortẽſii debueris meminiſſe.

h Prẹteris Prudẽtium, Proſperũ, Cẽtonem, Naziãzenum & cõplures alios. Sed quis tam vecors, diceret Centonẽ authorẽ aut aliũ quẽlibet ſacra quędam carmine celebrãtẽ ſcripturę cõmentatorem eſſe, aut teſtimonio ipſius, cũ pateat inſtituti poetici eſſe nõ minꝰ delectare q̃ ꝓdeſſe? & affectus potiꝰ mouere. quãobrem & magnã eſſe illorum licentiã? Id autem facere nõ valẽt niſi multa adiiciant nudis verbis cõtextus. i Quid ais de Titelmãni elucidationibꝰ q̃s cõſtat gloſſemata eſſe ſiue ſcholia propriis authorũ verbis expreſſa quę demum eodẽ ordine ꝓlixiori oratione explicat. Sed iam vniuerſos arenę angulos circuiſti, nec tamen effugium inueniſti. Primo commẽtarios. Secundo dubitationum diſputatores, deinde poetas, poſtremo Titelmanni elucidationes, quæ tamẽ omnia & a paraphraſtica lectione plurimum differre conſtat: qua ſane inductione & magis probatum eſt quod aſſerueram: videlicet neminem vnq̃ te excepto auſum fuiſſe ſcripturam paraphraſtice tractare.

k Sane tu es ridendus cum aſſumens probare nihil intereſſe inter commẽtatorem & paraphraſtẽ, tamen tuis verbis contrarium fateare. Ais enim enarratores ſummam ſuis verbis explicare. Age cum id faciunt, nonne ſcripturæ verba recitant e quibus illam eliciunt? Secus autem facit paraphraſtes cum perpetuo tenore, vt fateris, negociũ tractet ac ſi author eſſet: enarratores autem interrupte ſententias recitatas interpretantur.

l Ruſus ineptis de concionatoribus cum tam diuerſa ſit ratio declamatoris & paraphraſtæ vt illis nihil prorſus ſit commune.

m Sæpius etiam quæ tibi proprius ſuggerebat ſenſus.

n Paraphraſum lectores hoc decernunt. Nam qualis ſit oratio ipſamet apertiſſime indicat, ſed marginis anguſtia nõ patitur me quædam recitare loca, tam ſunt prolixa.

o Quam hic premeris? tibi tanta eſt dicendi facultas, tantus auſus, vt ex tempore compoſite & ornatiſſime dicere queas. Abſurdiſſimum autem dicere perſonæ decorem in verbis non eſſe ſeruandum, modo ſenſus congruat. in verbis ſane eſt ſua turpitudo & indignitas quemadmodum & in ſententiis. Nec paradoxa Ciceronis tibi hoc in loco quicquam opitulantur, nec Iuuenci carmen, aut ſcripturarum enarratores. Ad quæ rurſus confugis ſuperius iam confutata.

Si ſenſus congruit Chriſto, de verbis iniuſta querela eſt, niſi damnas omnes quos recenſui. Chriſtus nunquam loquutus eſt carmine, & tamen ſic loquitur apud Iuuencum. Sin minus, eadem venia mihi debet eſſe parata, quæ datur eſſe ſcripturarum enarratoribus omnibus. p Iam ſi nihil adderem ei, quod in ſacris literis habetur expreſſum, non eſſem paraphraſtes, nec explanator. Mihi ſatis eſt quòd quæ adiicio non diſcrepent a ſcripturarum ſenſibus. Et tamē hoc erat tuæ libertatis, indicare loca quæ damnas. Proinde ſententiam Solomonis, quæ vetat quicquam addi ſermoni diuino, aut illis cane, qui docent cum ſcripturis pugnantia, aut his qui non verentur ex humanis diſciplinis, præſertim ex ſophiſtis ex q Ariſtotelis & Auerrois monumentis plurima congerere ad diuinorum voluminum explanationem. Sed alicubi profiteor me cæleſtis oratoris mutare linguam. Hoc vt vt alii calumniantur, r tu certe non minus verſatus in oratoribus, quàm in philoſophis, agnoſcere debebas ſchema rhetoricum, quo feſtiuius quidem, ſed nihil aliud declaraui, quàm me ſenſa Pauli ſic explanare, vt & facilius & minore cum tædio percipiantur.

Intelligit opinor tua prudentia, quæ ſubtexis de ſpiritu ſancto, qui ſcripturā de verbo ad verbum dictarit, cuius autoritati abſit vt quiſq̃ Chriſtianus velit repugnare, nihil ad nos attinere. Attamen iſta tibi nitide & eleganter declamata ſunt, ſed extra cauſam. Copioſe quidē & illud tractas, multū eſſe diſcriminis inter commentatorem & paraphraſtē: ꝙ commētator relinquit integrum ſermonem, paraphraſtes immutat. ſ Conſule codices eccleſiaſticos, & vide an vllus per me ſit immutatus. t Porro niſi aliis verbis vterer, q̃ ſacri libri, nō eſſem nec paraphraſtes nec enarrator. u Iam age reſponde nobis, quid intereſt, verum faciam Paulum meo more loquentem, an enarrator dicat, hoc ſentit Paulus, & ſubiiciat expoſitionem, quanquàm vt diximus hoc non raro faciunt, & ſub perſona Apoſtoli, aut Chriſti, quoties ſummatim explicant argumentum loci.

Cæterum quod addis, eum qui ſequutus enarratoris authoritatem in errorem prolapſus fuerit, facile poſſe in viam reuocari, ſcripturarum ſubſidio, qui mea paraphraſi deceptus fuerit, nulla ratione poſſe reſtitui, x obſecro te per genium tuum vir illuſtris ioco ne hæc ſcribis an ſerio? An parum lędunt religionem Chriſtianam hęretici, qui ſcripturas non paraphraſi, ſed cōmentariis perperā enarrant? ποῖόν σε ἔπος φύγεν ἕρκος ὀδόντων. Et in his lapſus vnde reſtituitur? per

p Si tibi ſatis, at certe non ſatis autoritati & maieſtati ſcripturarū, quas additamenta nulla admittunt præſertim quum referuntur ſub authorum perſona, an vero ſenſus vbiq; conſentiant, nunc prætermitto ſtatuēdum lectorū iudicio: ſed ſi cōuenire prorſus conſtaret, tot eorum loca, non fuiſſent a quibuſdam cenſura notata. At non eſt noſtri inſtituti, nec preſentis negocii de hoc diſputare. Verū hoc ſane probare non poſſum, ꝙ paraphraſten agens p̄ſcripta ipſius non ſerues: cuius hoc vnū eſt, nouas nō inducere ſententias: ſed authoris tantūmodo ſenſum ex illius verbis collectum, oratione dilucidiori explicare.

q Quid habet commune explanatio cum proprio ſcripturæ ſermone? qui explanat, vtitur omnibus adminiculis, quibus rem dilucidiorem facere poſſit, aliam habens ab authore perſonam. Quamobrem commodiſſimum eſt, non ſolum philoſophiam & grauiores diſciplinas, verumetiam & dogmata minoris notæ artium adhibere, cum id vſus poſtulat. Præſertim autem ipſam philoſophiam ad quæſtiones theologicas diſſoluendas. At certe indigniſſimum figmēta poetica, fabulas & ſcommata in illis tractandis inducere.

r Si id non agnoui indicium tibi eſt, me non tam eſſe verſatum in rhetoricis, vt profiteris: ſed da agnouiſſe, hoc cōtendo his ſcommatibus non eſſe vtendum in referendis ſcripturis. Rhethorica enim diuini ſpiritus longe diuerſa eſt ab ea quæ Hermogenis & Ciceronis.

ſ Indecentiſſime hic cauillaris, ſed certe omnes immutaſti cum nouam dictionem illis indignam induxeris.

t Si id eſt, cū hoc nō liceat i recēſēdis ſcripturis, nō iniuria obiurgaris, qđ icōgruo gn̄e vſus fueris materię quā tractabas.

u Quęris? pmagni, cū pſonarū ratio ſit tā diuerſa. Multa quidē enarratorē decēt quę authorē prorſus dedecerent.

x Et hoc ex arte eſt, ſed agere puerſum. Nō ſcripſi nulla ratione, ſed nō p̄ſētaneū nō paratū eſſe remediū quod in errorē lapſus reuocari poſſit, cū verba ſcripturę p ſingulas clauſulas recitent: paraphraſibus autē nūq̃. Proinde cōtingere poſſet multos parcentes labori, conferendi illas cum codicibus, ab errore in quē prolapſi eſſent non reuocari.

ſynceram ſcripturã. Accipio. Etſi quis traxerit errorẽ ex mea paraphraſi, nulla ratione poteſt reſtitui? Qui ſic? Quia nuſq̃ extat ſyncera ſcriptura? Imo nihilominus extat in tãta turba cõmentatorũ. Vnde coarguitur error eorũ q in Ariſtotelẽ ſcripſere paraphraſes? Nõne ex ipſo Ariſtotele? Quoniã nihilominus extat, q̃ ſi quis pro paraphraſi ſcripſiſſet commentariũ. Quid igitur vetat, quo minus hic reſtituatur per ſcripturã extantẽ qui lapſus ſit? Imo ob id in marginib. annotaui capita, quo lector cõferre poſſit cõmodius. Vix & illud arbitror te ſerio ſcribere, diſcrimẽ eſſe ne q mihi coniurati, ſequant autoritatẽ meã. Vbi nũc habitat iſta autoritas? Apud Germanos eruditos nõnihil habebã gratię, priuſq̃ hæc euãgelica tempeſtas extitit. mox gratia ceſſit in odiũ. Nec vſq̃ animaduerti iuratos quos memoras. y Etiam atq; etiã, iterũ atq; iterũ in procemiis clamo, paraphraſim nihil aliud eſſe q̃ cõmentarii genus, nec volo paraphraſtę plus tribui q̃ cuiuis enarratori, ſi quid lapſus deprehedãt, mihi imputẽt, nõ perſonę loquẽtis. His pręfationibus excludit omne periculũ, ſi quid immineat. z Rurſus philoſopharis de ſyllabis & apicibus ſcripturę diuinę, quę nihil ad me ptinẽt. Nã ſi vera prędicas, nec vetus teſtamentũ vertendũ erat in linguam gręcã, nec nouũ in latinam. Quot enim apices hic, quot myſteria pereũt? Q; q̃ hæc vt dixi nihil ad me, qui ſcripturã prorſus intactã relinquo. a Quod eſt igit illud deteſtabile dictionis genus, quo vniuerſa immutant & puertuntur? An ideo tibi viſum eſt initio precari veniã libertatis, vt hęc diceres, b quę peruelim honoris tui gratia abeſſe ab hac diſputatione tã nitida tamq; Ciceroniana? Quod in clauſula addis, eos indignos ſcripturarũ lectione, quos ſola dictionis ſuauitas allicit ad eos, fortaſſe verũ eſt, c ſed tñ piũ & nauſeantes ac faſtidioſos illecebra quapiã ad ſcripturę amorẽ allicere, quod ſane probat & D. Auguſt. Sed de his iã pluribus agere tecũ nõ eſt ratio, pſertim quũ ad iſtas cauillationes toties reſpõderim. d Reſtat vt inſpiciam⁹ epilogum tuum. Quoniam in ſcholiis duobus verbis annotaui de poteſtate põtificis, & non exerta, & q; olim papa dictus ſit ſummus ſacerdos, non ſummus pontifex, quod tamẽ vix credo a me ſcriptũ: quoniam dubitaui, num olim fuiſſet nomen Cardinalium: quoniam in Moria taxo per iocum mores hominum corruptos: quoniam in libello de confeſſione non pronuncio eam a Chriſto traditã, quum aliud tum agerem, & alias pie de illa prædicem: deniq; quoniã auſus ſum in nouum teſtamentum, ſed tamen commodius commentarii genus ſcribere, ob has & ſimiles cauſas ſatis liquet me a Lutheranis inſtitutis non longiſſime abhorrere? Quis nõ miretur iſtã neruoſam collectionẽ? Sed nihil offendor Alberte clariſſime, quoniã mihi perſuadeo te nihil horũ ex aĩo tuo ſcribere, ſed quęſiſſe cãpum in quo declarares quantũ poſſis eloquentia Tulliana. Quod vtinam tentaſſes in argumento feliciore. Quanquàm Tullius in initio actionis eſt moderatior,

y Perſępe pteſtãs contra pteſtatũ agis nec offici poteſt qđ ais, cum dictione paraphraſtica non ſeiuncta ſint, quę perſone loquẽtis quęve interptis ſunt, ſed oratio tã contexta ſit, vt nõ valeat diſcrimẽ pcipi, ſed ad authorem oia referri oporteat. z Hoc nõ tollit, quin myſteria quędã lateãt in verbis & apicib⁹, ppria lingua qua diuinus ſpiritus ſcriptură expreſſit, & quin eorum plurima et ſi nõ oĩa ualuerint ſeruari in ligua in quã verſa eſt eodem ſpiritu afflante, quam ſcripturam verti opus fuit, vt latius ppagaref. Id autem tanta moderatione factũ, vt quę eodẽ ſpiritu authore verſæ ſunt, tantũ mutatis verbis vel tranſpoſitis, ſenſuũ pura, & ſyncera maneret integritas cum myſteriorum ſanctitate cõiuncta.

a Adhuc quæris quod ad faſtidiũ vſq; dictum eſt. Paraphraſticum inquam.
b Velles, non dubito, ſed alia ratione, tui inquam non mei cauſa.
c Verum ſed ſeruata authorũ & ſcripturę maieſtate & ſynceritate qđ paraphraſib⁹, prę ſertim in ſcriptura effici nõ poteſt, vtique omnis hui⁹ diſputationis ſummam vnica ſentẽtia abſoluam, dico nullum paraphraſten quodcunq; argumentũ tractauerit, ſeruare integre potuiſſe ppriũ & genuinũ ſenſum authorũ, quos ſeqtur ſingulis in locis, ſed in multis ipſa dictione coactũ propriũ ſeq, obitũ pluraq; quã aſſũpſerit: quẽ v nuſq́ſq; vti pl⁹ eo abũdat, ita magis amat, pinde & pſępe tales hallucinatos, cũ nec tãta ſiadverſione & reuerẽtia pſecuti ſint authores, quoꝝ pſonã iduerũt: quẽadmodũ cõmẽtatores, quoꝝ alioq dixeri hoc eẽ diſcrimẽ, vt hi ſe authoꝝ miſtros pfiteãt. illi aũt veluti cõſortes & collegas, quãobrẽ neutiq̃ licere ſacrã ſcripturã eo gñe tractare.

in argumentando neruoſus, in perorando vehemens. Tu atrociter proponis, parũ ſolide argumẽtaris, frigide peroras. e Promiſeras enim te demõſtraturũ, me fuiſſe occaſionẽ, cauſã, autorẽ ac ducẽ toti⁹ Lutheranę tẽpeſtatis: mea ſcripta autoritatẽ adimere ſacramẽtis, matrimoniũ ꝑferre cõtinẽtię: detrahere ſanctionib⁹ patrũ, põtificis dignitati, monachorũ deridere ꝓfeſſionẽ, deridere diuina, accuſare ꝑces horarias. f Quid hoꝝ vel mediocrib⁹ argumẽtis docuiſti? poſt tã atrocẽ ꝓpoſitionem, poſt tam elumbem probationem, q̃ frigida clauſula ſuccedit? Sed hactenus, inquis, de priore cauſa, quę multis ſuſpitionem iniecit te ab inſtitutis Lutheranis nõ longiſſime abhorrere. g Suſpitio eſt non ſententia, nõ omniũ ſed multorũ, me non longiſſime abhorrere. Q̃z non reſpõdet hic finis exordio cauſæ? h Quid autẽ appellas inſtitutũ? Reuocationẽ Chriſtianę pietatis ad priſtinam ſynceritatẽ? Hoc iam olim optant probatiſſimi quiq;, non ego tantũ, q̃q̃ nihil nouarum rerum molitus ſum, niſi ꝙ obiter de quibuſdam admonui. Sic autẽ optaui, vt nollem per tumultum quæri remedia. Quod fieri neceſſum erat, ſi res non principum autoritate, ſed populari temeritate gereretur. i Sin inſtitututũ vocas Lutheri dogmata, vt ſumma virtus proxima eſt vitio, veluti ſumma liberalitas profuſioni, ſumma ſeueritas crudelitati, ita ſumma veritas falſitati. k Tranſis ad accuſationẽ ſilentii mei, quam partẽ vt ſoles ita tractas, quaſi nullã omnino ſilentii mei reddiderim rationẽ, quũ id toties a me factum ſit. Q̃z q̃ falſum eſt me initio ſiluiſſe. Scripto ſtatim ædito teſtatus ſum mihi nihil eſſe negocii cum Luthero. l Quotquot adibã me velut exploratores ſic tractaui, vt intelligerẽt mihi Lutheri conatũ nõ probari. Si quos habebã amicos apud quos nõnihil vel gratia valebã vel autoritate, hos ab hui⁹ negocii cõmercio deterrui. Ipm Lutherũ admonui, vt ſyncero animo rẽ ageret. Apđ ipſum ſaxonię ducẽ Federicũ ingenue faſſus ſum mihi Lutheri conatus nõ ꝓbari. Et hæc ſtatim initio. m Dic mihi ꝑ Ariſtotelis manes Alberte nũ hoc eſt ſilere? Quin tu cãtionẽ iſtã canis Sorbonę, quę tã

d Nimis importune hic de epilogo, cum ego de teſtatis ſcripturæ paraphraſibus nihil perorauerim, ſed mox ad ſecundam cauſam explicandam acceſſerim, quæ te plurimis fecit ſuſpectum Lutheranæ perfidiæ eſſe participem: multo enim ſuperius quæ recenſes dixeram, ſed longe aliter & multa de induſtria prætermiſiſti & quidem atrociora, ſed tu malitioſe hæc imbecilliora tantum colligis, nec vti ſe habẽt, ſed extenuata & ex tuo more compoſita, vt quam infers ſententiam, cum ex illis euidenter non ſequatur, perſuadeas falſam eſſe ac perperã colligi. Sed inferius recitatis tuis dictis manib⁹ tangeẽ qđ decernas & ſẽtias, quantuis nũc te tam bellum facias, nam ex illis oĩs vafricies & aſtus retũdeẽ.

e Mox oblitus es eorum quæ iamiam dixiſti videlicet me dixiſſe multis ſuſpitionem a te iniectam ab inſtitutis Lutheranis te non multũ abhorrere, cum nunc velis me profeſſum eſſe te fuiſſe authorem & cauſam totius Lutheranę tẽpeſtatis. Nonne rubore totus perfunderis, quum iſtec profers? Præſertim cum ego prolixius diſputãs quantum inter occaſionem & cauſam interſit aſſeruerim me nequaq̃ putare te cauſam fuiſſe, ſed forte occaſionẽ præſtitiſſe aliud petentem. Indulgere tibi poſſem, ſi tantum propoſita a te non extenuares: ſed nimis iniquum ſententiam meam immutare & contrarium ſenſum inducere.

f Nec res poſtulabat argumenta cum te admonerem, nec locus patiebatur recitare dicta tua, quibus tam euidenter probantur, quæ retuli, vt nullum aliud teſtimonium deſiderari poſſit

g Accuſas me ꝙ modeſtior tecũ fuerim verbis q̃ cauſa poſtularet. qđ feci ne te offenderẽ quod tñ pręcauere nõ valui tanta eſt tua ſuperbia. h Is ſemper fuit omnium hæreticorum prætextus, docere veritatem, reuocare veram pietatem & ad priſtinam ſynceritatem collapſa reſtituere. hoc pętendit Arrius & cæteri vetuſtiores hęretici, hoc præterito ſeculo Vvilclef hoc modo Lutherus ex eius buſtis natus.

i Eia his verbis quod magna ex parte petebam, habeo, ſcilicet vt cuncta Lutheri dogmata execrareris abiurares; Sed ſi hoc ex animo dicis detrahe cũcta e ſcriptis tuis, quę illius placitis conſentanea ſunt, illiſq; magis arridere videntur, & res ſalua erit, tibiq; pax cum omnibus orthodoxis.

k Nullam adhuc cognoſco cauſam, quam prætendere poſſis & quę te excuſare valeat.

l λάθε μηδὲν ἐν κρατῶ κακῶς. Nã hęc oia ſupi⁹ q̃ nũc rurſus qđ fere agis vbiq;, i eo qđ ſupeſt voluminis, nec prudẽter nec apte vteris cautela qua ſolẽt q queſtioni non ſatiſfaciunt, eadem ſępius repetendi, vt aliquid efficere videantur.

m Sed & te viciſſi vir ornatiſſime ꝑ Luciani manes adiuro, age putas ne te defendere qđ officiũ nõ deſerueris cęteros arguens illud pręteriiſſe, etiam ſi iure id faceres. falleris ſane ſi id exiſtimas, ſed hęc ſuperius & priore epiſtola, ſatis refutata ſunt, & omnium quę obiicis reddita ratio.

ſero prodidit articulos in Lutherum? Quin tibi ipſi canis, qui cum tanto religionis zelo ardeas, tanta polleas tum authoritate, tum gratia, tanta dicendi facultate, & quod omnium potiſſimum eſt, tot annorum ſudoribus parata Ariſtotelicę philoſophiæ cognitione ſis armatus, nunc demum poſt annos nouem proſilis in harenam, quum tibi tutum eſt Romę, velut ex arce religionis omne telorum genus in Lutherũ deiaculari. Et quod tu vir tantus non audebas Romæ, me volebas in Germania facere? Hic rurſus meam eruditionem, eloquentiam, authoritatem verbis exaggeras, nec vnq̃ his ornor præconiis, niſi quum faciũt ad crimen. Sed faceſſant hæ ſtrophæ, longe aliud de me pronunciauit literaria ſodalitas, cui Romę coryphæus eras, multo aliud apud nos deprædicauit ille διπλωματοφόρος, magna pars animæ tuæ, & vt ego ſentio, magna pars huius calamitatis. Quid ſi ſtatim in harenam proſiliſſem? Meo antidoto peſtilentem colubrum, ſic enim opinor deſignas Lutherum, vertiſſem in fugam, & antrum ſubire ſubegiſſem. n Qui non ceſſit trium Academiarum cenſuris, non ceſſit atroci pontificis diplomati, non ceſſit edicto Cęſaris, tanti nimirum principis, vt minima portio ditionis illius ſit imperium: qui nõ ceſſit incendiis hominũ, ac mũdo extrema minitãti, ſtatim meo ſcripto territus abdidiſſet ſe in antrum? Ad id ſane perſuadendum vere opus ſit Tulliana facundia. Quanq̃ quod aliis perſuadere conaris, ſat ſcio tibi nondum eſſe perſuaſum. o Vbi vero ſcripſi Lutheranæ tragœdiæ prologum mihi fuiſſe non iniucundum? Scripſi non omnino diſplicuiſſe, ſed ita nõ diſplicuiſſe vt tamẽ reclamarẽ, imo ſcripſi mihi nunq̃ placuiſſe. p Qui nanq; fieri potuit vt reclamarem, ſi placeret? Sed ſpectatorem me præbui. Verum cum tot hominum milibus, qui taciti ſpectabant, quum ego protinus reclamarim. Hominem e proſcenio depellere, non erat meum, ſed eorum qui ſpectabant ex orcheſtra. q Inter hos tu mi Alberte ſedebas, cui tanto maior aderat cohibendi mali facultas, cui tutum erat facere, quod alioqui cum vitæ periculo faciendum ſcribis, & profecto pie ſcribis. Atq; ideo libellum tot annis elaboratum, nunc demum promulgas, quum pene ſit ſerum, nec id tamen auſus es niſi Lutetię, vbi tutior es q̃ eras Romæ. r Ac vide fortitudinem tuam, qui mihi timiditatem obiicis, nullum impetis in tuo libro, præter Eraſmum oneratum inuidia, Lutherum confoſſum, vt ais, & Huttenum vita defunctum, quum altera factio pene Lutherum obruerit. Quo grauior erat peſtis, hoc celerius, inquis, erat occcurrendum. ſ Recte, ſed initio pleriſq; videbatur eſſe peſtilentiarum antidotum, a multis dubitabatur quorſum eſſet euaſurum. Hic ſi meam excuſationem non accipis, mecum accuſas doctos omnes & Academias teq; ipſum in primis. Vere ſcribis Arianam factionem fuiſſe multo periculoſiſſimam, ſed hoc tantum incendium ex improbitate clericorum ortum eſt, qui hominem

n Probabile quidẽ ſi ipſm naſcentẽ adort⁹ mox hominem deterruiſſes. nihil enim ſol⁹ effeciſſet, nec magni negocii erat ob tuam auctoritatem & gratiam apud eos qui addictiores erant bonis literis efficere, vti illi non ſe adiutores pręſtarẽt a te diſſuaſi.

o Quod nõ prorſus diſplicet aliquatenus placet, quod autem quoquomõ placet non omnino eſt iniucundum: quod & verba tua teſtantur.

p Iam dixi non probabas rem agi per tumultum: ſed cũ placebat cum putares cũ multis vti ſcripſiſti, Lutherũ cęlit⁹ emiſſũ ad caſtigandũ deprauatos hominũ mores.

q Et his ſupra reſpõſum pluſq̃ ſatis: ſed par eſt agnoſcas dictorum tuorum inconſtantiã. Nunc vis me regnaſſe Romę, modo inibi non auſum fuiſſe emittere libellũ meum, ſed tantũ Lutetię, illucuſq; ſuppreſſum: at quomodo ſuppreſſus qui ad te triennium anteq̃ Lutetię eſſem fuerat tranſmiſſus?

r Ridiculum, quaſi cum tibi ſcribere & per occaſionem Lutheranum ſcelus attigiſſem, ab Hutteno in primis ita probatum vt mox cũ illo cõſpirauerit in catholicã eccleſiã, de omibus hęreticis, qui deinde prodierũt, mihi eſſet agendum, quorum factiones & diſcrimina, vel ſolis nominibus mihi nec fuere, nec nunc velim eſſe cognita.

ſ Hem peſtilentiarum antidotum putaſti eſſe Lutherum. Et rurſus academias: ſed eidẽ argumẽto eadẽ reſponſio.

eruditum per inuidiam e ſuo contubernio depulerint: t quemadmodum hæc Lutherana tempeſtas quorundam ſeditioſis clamoribus huc vſq; incruduit, ac magis etiam incrudeſcet, niſi melioribus rationibus ſuccuratur, quàm adferunt Sutores ac Bedæ. Sed aduerſus hanc auſi ſunt ſcribere Græci Latiniq;, in quibus Hilarius. u Verum nullus illorum tam celeriter ſcripſit in Arium, q̄ tu volebas me ſcribere in Lutherum, & Hilarius aliquãto ſerius ſtrinxit calamum in Arium, q̄ ego iam toties ſtrinxi in Lutherum. Qua quidem in re tuam æquitatem cogor deſiderare, magna vehementia rhetoricaris de ſilentio meo, x quũ Diatribam ante complures annos emiſerim, quum aduerſus Lutheri Seruum arbitrium, duobus iuſtis voluminibus pugnarim, quum tot locis ſparſim in lucubrationibus meis diuerſa ab illo doceam: & tamen Diatribam tibi fuiſſe lectam in hac ipſa diſputatione teſtaris. Dices, quum hæc ordirer ſcribere, nondum videram. Eſto, ſed erat hoc tuæ vigilantiæ, detrahere actioni, quod erat ſuperuacuum. Etenim ſi non piguit te Lutetiæ tam multa adiicere, præſertim teſtimonia ſcripturarũ: nec grauari debueras ea tollere, q̄ vt me apud maleuolos grauãt inuidia, ita te apud eruditos & cordatos vocãt in ſuſpitionem vanitatis. Nõdũ videras hyperaſpiſtas ſed vtiq; videras, quũ hæc ederes, imo priuſq̄ tuũ libellũ ad me mitteres, & tñ in calce libri ſic hortaris me ad hoc muneris, quaſi nihil omnino præſtiterim. y Culicem me dixi, nõ ex mea perſona, ſed ex aliorũ ſententia, qui quum alias nihil mihi tribuere ſoleant, nec ingenii, nec eruditionis, nec iudicii, quoties onerandus ſum inuidia, mirum quantus ſubito fiam elephantus. Tu me potius nunc elephantum facis, nunc culicem. z Vbi vero mihi cenſuram arrogo vniuerſi orbis? An ꝙ Moria tangit mores hominum, ſed tam ciuiliter, vt quiſq; ſua vitia citra dolorem legere queat? Iſta tibi quidem grauiter dicuntur & ex arte, ſed abſq; cauſa nec ex vero. Excuſas Academias, ꝙ poſt officio ſuo functæ ſint, & mihi dicis, tu autem ad hanc beſtiam oppugnandam nullas adhuc admouiſti machinas. a Id quum ſit falſiſſimum, tamen toto hoc capite mira proſequeris vehementia, perinde quaſi ſit in confeſſo. Ita videlicet conſueuit Cicero. b Quanquam tuus ille diplomatophorus, quum miſcerem cum illo colloquium, dicenti quoſdam indignari, ꝙ nihil in Lutherum ſcriberẽ, reſpondit, quid neceſſe eſt te in Lutherum ſcribere? Et hoc tamen eſt totius accuſationis tuæ caput. Porro quanquam id temporis ſperabam lętiorem exitum, non enim ſum vates, tamen ſi quis probus bonis verbis hoc mecum egiſſet, nõ

t Quorſũ hęc ſed rupta tibi eſſent ilia niſi clericos &, hoc i loco more tuo laceraſſes, etiã quanquam falſum dicis. Arrii enim peruerſitate & ſuperbia, incendiũ illud ortũ eſt, quod illi⁹ blaſphemię teſtãtur & pertinacia. abiectis enim ſanctiſſimę ſynodi decretis, quibus antea ſubſcripſerat ad priſtinam rediit impietatem.

u Niſi mature reclamaſſet patres ipſius proditis dogmatibus non tam cito ſynodus in Nicena indicta fuiſſet, Nec Hylarius Pictauienſis & ſi occiduas regiones incoleret in ſcribendo ſegnis fuit, quãuis virus illud primũ in oriente natum & diſperſũ fuerit, cui mox orientis patres occurrerunt.

x Laudaui (vt ſcis) laborem tuum in eo argumento, quamuis illo non impetas propria Lutheri dogmata quibus eccleſiam oppugnat, cuiuſmodi argumenti ſunt & hyperaſpiſtæ. Proinde nec a te recenſendi, niſi ad inſinuandum te multa & varia in eum ſcripſiſſe, recitato plurium titulorum Elencho. Tantum autem abeſt quod hyperaſpiſtas vidiſſem cum ad te ſcripſi, quod nec adhuc quempiam legeram.

y Age quo loco ego quantum ad eruditionem & doctrinam, ita extuli vt vix magis potuiſſem quo forte multorũ animos offendi, ſed hęc a te iam milies dicta ſunt.

z Quæris? vbiq; locorum modo vllam occaſionem virgæ exercendæ arripere potueris.

a Falſum comprobabis, ſi doceas te tantum vnum ex placitis propriis refutaſſe, nam illud liberi arbitrii tam vanum eſt, vt ab omnibus gentibus ac nationibus cuiuſcunq; fuerint religionis, a cunctiſq; philoſophis quinimo & ab ipſo ſenſu naturæ explodatur.

b Toties obtundis mihi caput de iſto diplomatophoro neſcio quid tibi dixerit, ſed hoc cõſtat te a cõpluribꝰ fuiſſe. ſtra ſum, & a maximis pontificis verbis & literis humaniſſime inuitatum. Sed demus tunc neminem hoc tecum egiſſe Poſtea tot ſedulo petierunt & petunt cur id non præſtas, cur adhuc diſſimulas?

detrectaſſem officium meum. e Huius orationis hæc eſt ſumma, Si non probaris Eraſmum eſſe virum, qui doctrina, facundia, ingenio, iudicio, authoritate plus valeat q̃ tot theologorum, eruditorum & epiſcoporum milia: niſi docueris Lutherum minimo negocio poſſe conteri, nihil hæret in me criminis, quod non ſit cum cæteris commune, & tamen vni mihi intenditur. Vt autem ipſe quoq; meum finiam epilogum, Accuſor ꝙ non ſcripſerim in Lutherum. Scripſi cum primis. At non edidiſti articulos. Non enim eram Academia. Et ſi hic laudatur celeritas, d omnium poſtrema fuit Academia Pariſienſis, authoritate prima. Tum ſi ſilentium vocatur in crimen, vides quot Academias vna damnas ſententia. Tres enim duntaxat in illum ſcripſerunt articulos, reliquæ omnes hærent in crimine. Non aggreſſus es hominẽ volumine. Reclamat Diatriba iam pridem edita, nec id ſemel. At non ſatis atrociter. Id negat Lutherus, qui nulli reſpondit acerbius quàm mihi. Verum hic obticuiſti. e Imo reſpondi duobus voluminibus, in quibus nec audaciam, nec ſeueritatẽ deſideres. Verum ante te ſcripſit Prieras. Fateor, ſed ita vt cauſam indulgentiarum fecerit deteriorem. Scripſit Card. Caietanus. ſubtilius quidem ille, ſed quod ad cauſæ ſucceſſum attinet, nihilo felicius. f Ante cenſuras Academiarum, ante pontificis fulmen, ante Cæſaris edictum, me priuatum in illum ſtringere calamum fuiſſet extremæ temeritatis, poſt hæc ſcribere ſuperuacaneum erat. Nec enim probabile erat illum vni mihi ceſſurum, qui tot authoritatibus non ſolum non ceſſit, verum etiam ad audenda maiora animatus eſt. g Hic ſi dicis, me plus fuiſſe vaHiturum, quàm Academiarum cenſuras, q̃ diploma pontificis, q̃ theologorum libros, q̃ edictũ Cæſaris, ignoſce ruſticitati meę. nec iſtud credet quiſq̃, nec arbitror teipſum quod affirmas credere. Poſtremo docet exitus ipſe, quantum fuerim profecturus. Lege Lutheri Seruum arbitriũ, ac meos Hyperaſpiſtas, & intelliges verum eſſe quod dico. Tantum ad inſimulationem tuam in tranſcurſu. Nunc multæ ſunt cauſæ, quas literis committere, nec mihi tutum eſt, nec expedit cauſæ, cui pariter fauemus. Hęc eſt enim horum temporum infelicitas, vt periculoſius ſit hominum commodis aduerſari q̃ gloriæ Ieſu Chriſti. h Nec dubito quin hic tua prudentia diuinet quid ſilendo loquar. i Si quẽ cuneum vidiſſem, ſemotis priuatis affectibus, ſyncera pietate procurantiũ Chriſti negocium, eo mihi crede per flumina, per lamas, per ſaxa, per ignes accurriſſem, & hodie accurrerem, vel moriturus apud illos. Qui ſpiritualibus oculis cõtemplantur decorem domus dei, mox eoſdem deflectunt ad ea quibus nunc eſtimatur eccleſiæ dignitas, non poſſunt non ſuſpirare ex intimis præcordiis. Sed

c Hem fateris tuũ fuiſſe officiũ quod non detractaſſes ſi aliquis probꝰ bonis verbis tecũ egiſſet. Sed põtifices maximi & alii multi id fecerũt, & tamẽ adhuc illud ꝑteris, trãſacto decennio. Sed proſus vanũ eẽt his toties repetitis reſpondere, quibus iam abunde reſponſum eſt, niſi ratio eſſet habenda minus vigilãtis lectoris, q piorum oblitus putaret hęc noua eſſe argumenta q̃ prętereirẽtur, eo ꝙ difficiliꝰ eſſet illa refutare, & plurima hic dicis, ac ſi nullꝰ ſcripſiſſet in Lutherum.

d Adhuc hãc tam celebrẽ academiã carpis? Profecto te nimis amaro eſſe in illã animo oſtendis. Cæteræ academiæ tacentes ſubſcripſerũt his quę a paucioribus fuerant definita, quibus inſignem iniuris notam inquiens adhuc ipſas in crimine hærere, cum illud nõ a paucioribus tamen damnatum eſſet, verum & a Pontificis maximi edicto, & a ſacri Senatus decreto.

e Adhuc idẽ nonne vides toties id repetens declarare te, nec tibi ipſi videri quæſtioni ſatiſfeciſſe? Nam animis hęrẽt quæ valida ratione ſemel illis infixa ſunt. f Itaq; nullum ſcribendi tempus vis tibi aptum fuiſſe: at iamiam dixiſti diatribas & hyperaſpiſtas duos ſcripſiſſe ante ne an poſt damnatum Lutherum. Sed tibi indulges, eorum mox oblitus eras: nec vides, ꝙ hanc prætendens excuſationẽ imprudentiæ & vanitatis accuſas omnes qui vel ante vel poſt eundẽ natum in eum ſcripſerunt, & præ cæteris glorioſiſſimum Anglię regem, & doctiſſimum patrem Roffenſem: qui ſingulas Lutheri aſſertiones tam docte & pie confutauit. g Rurſus pedis figuli inſtar.

h Non diuino, nec ſum tam ſolers vt conicere valeam. i Et phalanges & quadratas acies cuneoſq; denſiſſimos vidiſti, & vides modo ęqui tibi ſint oculi. At prælii ſpectator eſſe maluiſti q̃ bellator, ſed vtinam tantum ſpectator, non etiam iniquæ partis fautor fuiſſes.

deſino. Poſteaq̄ videris tibi ſatis declaraſſe, voluntatem ſcribendi in Lutherum mihi defuiſſe, docere niteris ex arte rhetorum, mihi facultatem nō defuiſſe, pertractans totius doctrinæ Lutheranę ſummam. Quod ſi facis, vt me accuſes ꝙ non ſcripſerim, iam ſcripſi: Sin vt inſtruas ad ſcribendum, iam ſerum eſt, nō ob id tantum quia iam factum eſt ad quod arma miniſtras, verum etiam quia res iam dudum exiit hominum poteſtatem, nec libellis agitur negocium, ſed armis. Quod ſi ceſſant leges inter arma, multo magis diſputatorii libelli. k Nihil ſupereſt, niſi vt agnoſcamus manum dei nos prouocantis ad pœnitentiā, & omēs quicunq; ſumus, omnes enim egemus gloria dei, ad illius miſericordiam confugiamus. Sin vt omnes hęreticorum phalanges vno conflictu profliges, & internecione deleas, vehementer optarim hanc tui libelli partem, aut tam ſolidis argumentis inſtructam eſſe, vt impiis omnibus os opprimat, aut tam felicē vt omnes ad rectiora conſilia reuocet. Id tamē felicius effeciſſes, ſi hoſtilē aciem, aut certe ducē nominatim appellaſſes potiꝰ q̄ me. Cęterū quoniā nihil hic eſt, qđ in meis lucubrationibus inuenitur, non eſt quod reſpondeam, niſi ꝙ carptim quędam attingam, quæ tibi huic diſputationi viſum eſt inſpergere, quo conſilio, nō ſatis perſpicio. In Diatriba reprehendis, ꝙ in principio ac fine ſim æquo modeſtior. l Non ita viſum Luthero, declarat volumē quo mihi reſpondit. Sed fuerim, certe in hyperaſpiſtis hoc non potes reprehendere, nec tamen probas, ſed editos diſſimulas. m Niſi denuo, inquis, ſcribas in Lutherū, adauxeris potius hominum de te ſuſpitionē, poſteaq̄ declaraſti Diatriba quid potueris ſi voluiſſes. Quorſum attinebat, vt homo quemadmodū ſcribis occupatiſſimus, hic fruſtra tantum funderes verborū? n Quod ſcribis ab omnibus optari, flagitari, requiri, iam dudum a me pręſtitū eſt duobus voluminibus. Id factū diſſimulas, ne nō eſſet locus illis, quę multa, Ciceroniana phraſi declamare pergis. Obiter notas ꝙ nec vita functis parcam, quo minus de illorū monumētis iudicem. o Id ſi mihi cum omnibus ſcriptoribus commune eſt, præſertim cum tuo Ariſtotele, quē optimo iure facis plurimi, quur vni mihi impingitur? p Nec Apoſtoli, inquis, nec Auguſtinus vllam prębuerunt occaſionē. Hoc patiar obtinere te, ſi docueris Auguſtinū nihil ſuffragari Luthero in quęſtione liberi arbitrii, vt de cæteris ſileam. Sed non dat occaſionē, cuius benedicta rapiuntur in occaſionem, q quur ego pręſtitiſſe dicar, in cuius libris nihil tale poteſt oſtendi?

De diſciplinis humanis ſic agere videris, quaſi meum dogma ſit, purū rhetorem aut grammaticum poſſe melius de fidei quæſtionibus diſputare, q̄ grauioribus diſciplinis inſtructum, quum a me nihil iſtiuſmodi proditū ſit. r Extra controuerſiam eſt, linguarum peritiam theologo neceſſariam, an humana

k Frigida defenſio, poſtq̄ igitur ad arma ventū eſt, ceſſare debuerunt ſcriptores, rationibꝰ negociū peragere. Nonne grauis viri cōmoda oratio frāgere valet iras, & ſedare tumultus, ille regit dictis animos & pectora mulcet.

l At viſum cæteris quorum iudicium grauius & vacuū affectibus, qđ & libellus ipſe demonſtrat.

m Quid ais? Denuo forte putaſti hic me dormitare. Contendo te nil proprie ſcripſiſſe in Lutherū, & vis me dixiſſe, niſi denuo ſcribas in Lutherum, ſuaſi ſane vt argumēta propria impeteres, poſteaq̄ i hoc communi qđ poſſes declararas.

n Quàm vana ſunt hæc iam milies a te dicta?

o Non putaui ꝙ te ipm tantifaceres, vt cum Ariſtotele te conferres. At illi philoſophiam docenti neceſſum fuit priſcorum errata in ea explodere ad veritatem confirmandam. Tibi autem non erat ſimile negocium, proinde nec vlla ratio taxandi priſcos patres.

p Tam Auguſtinus ea in quæſtione ſuffragatur Luthero, q̄ Lutherus eccleſiæ catholicæ, niſi accipias pedem ex his quæ diſputat aduerſus Pelagium, pro his quæ definit ac docet.

q Quinimmo vndiq; ſcatent his ſententiis, quas demum Lutherus aſſeruit & definiuit.

r Id in vniuerſum loco illo poſcente, attigi eorum temeritate impulſus, qui modo varias linguas calleant, theologica tam audacter tractant q̄ ſi Aeſopi fabulas enarrarēt. Proſus ante hoc erroneum exploratiſſimum quidem tam Pauli Apoſtoli teſtimonio, ſtatuentis potius eſſe interpretari ſcripturas, q̄ loqui linguis, tū lucubrationibus vetuſtorum

philoſophia ſit neceſſaria, thema videtur vtcũq; diſputabile. ſ De ſacris libris vulgo cõmunicandis iã pridem ſatis aperui meã ſententiã, ne crambe toties recocta nauſeã moueat lectori. t Q; negas margaritas porcis ſpargẽdas, & ſanctũ dãdũ canib⁹, male ſentis de populo Chriſtiano ſi dignũ iudicas qui porcis & canibus cõferatur. u Certe Chriſtus ꝓmiſcue, ſimplicibus & idiotis ſua myſteria dignatus eſt aperire, & nuper audiri cœptum eſt, plebem a ſacrorum voluminũ lectione prorſus ſubmouendam. x Vereor ne quibus videatur iniqua partitio, ꝙ Italis tuis vindicas ſapientiam cum eloquentia coniunctam, noſtratibus nihil relinquens præter inanem eloquentiam, qui vt inquis, ſtudium eloquentiæ ſtudio ſapientiæ præferunt. Atqui nuſq̃ plures ſunt quàm apud Italos, qui tota vita nihil aliud agunt, quàm vt linguam expoliant. Apud noſtrates magis viget philoſophiæ ſtudium q̃ apud vos, magis etiam theologiæ, quæ apud vos pene tota ad paucos monachos relegata eſt. Hæreticos appellas eos, qui papam contemptus gratia vocant Romanum epiſcopum, an hoc titulo ſim vſus alicubi non ſatis memini. Certe ſi feci, non feci contumeliæ cauſa. y Veteres orthodoxi honoris gratia ſolent hunc tribuere titulum, & ipſi pontifices hoc titulo ſe deſignabant. z Non eſt autem ornatiſſime princeps, quur depreceris offenſam, quòd me docere viſus es, Vtinam tibi vacaret multo plura docere. Quod ad hanc quidem partem attinet, habeo gratiam maximam,

patrũ vt Auguſtini, Origenis, & aliorũ philoſophiã eſſe neceſſariã ad theologiã exacte tractãdam. De linguarum autẽ peritia poti⁹ thema eſt, cũ pateat plurimos quos nõ negabis eſſe theologos vnica lingua fuiſſe contentos, non inficiendũ tamẽ quin linguarum cognitio theologiæ opitulari valeat, pręſertim ad quodam eius genus aſſequendum, nã quẽadmodũ theologia vna & plures dici poteſt, ita methodus th eologica multiplex.

ſ Ita non aperuiſſes, ſed reiiciẽda eſt vt inconſulta: quemadmodum declarauimus, & experiẽtia rerum magiſtra edocet: cum iis in locis in quibus id factum eſt plurimæ hæreſes pullularint. quod (ne longe exẽpla petamus) Bohemia ſatis declarat.

t Q; calumnioſe & hic malignaris, accuſans quæ Chriſti verba ſunt nõ mea qui ea metaphora declarauit myſteria non eſſe vulgo pandenda, ne a contemptoribus quos aſſimilauit porcis conculcẽtur. (contemptores autem tam ſunt hi qui res capere non valent, quamobrem & negligunt, q̃ qui res cognitas paruipendunt) aut ab indignis diſcerpãtur quos canibus comparauit, itaq; ab illorum communicatione vtrunq; genus ſummouit. Quod & teſtatur Auguſtin⁹ in libro de ſermone domini, inquiens. Statuendum eſt ne quid aperiatur ei, quoniam non capit: melius enim quærit id quod clauſum eſt, q̃ quod apertum: quod aut negligit per contemptum vt porcus, aut infeſtat per odium vt canis.

u Falſum de omnibus, ſed vix communia quædam & illa quidem neceſſaria, nec cognitu multum abſtruſa tantum reſerauit. Abditiora autem ſolis electis apoſtolis, nec tamẽ omnibus, nec omni tempore, ſed cum oportunum fuit: vt ex euangelio pluribus locis colligitur. Vobis enim datum (dixit Ieſus diſcipulis ſuis) noſſe myſteria regni cœlorum, Illis autem non item, ideo in parabolis loquor eis &c. Nec ſententiam comprobat quod alibi adducis materna lingua Iudæorũ antiquũ teſtamentũ fuiſſe deſcriptũ, cum quod ex illis non vulgo diſperſus eſſet, ſed tantum apud ſacerdotes ſeruaretur, ad quos ſpectabat illud recitare & interpretari populo. In Deutoronomio eñ ſcribitur de ſcripto volumine & recitato. Moyſes tradidit illud ſacerdotibus ſeruãdũ in archa fœderis domini, precipiẽs vt ſingulo ſeptẽnio illud legerent corã omni Iſrael: quod & nõ fuiſſet diſperſum promiſcue, ꝓbatur ex hoc, ꝙ per Eſdrã ſacerdotẽ oportuit illud reſtitui, regreſſo populo in Hieruſalẽ e captiuitate Babylonica. Nõ enim periiſſent omnia exẽplaria tã breui tempore, ſi vulgo diſperſa fuiſſent. Quãobrẽ nõ tã improbat verſio ſcripturæ, q̃ ipſius verſæ diſperſio. Ad quod vitãdũ & quondã ꝓmulgatũ lege cautũ, ne in linguã vulgarẽ verteret: ſcripturã aũt nõ facile eſt capere, ꝓbatos eñ interpretes exigit quod & acta teſtatur: Philippus eñ Eunucho Candacis reginæ Eſaiã legẽti dixit, Putas ne intelligis quę legis? At ille Si nõ aliquis oſtenderit mihi, quomodo poſſum &c. Paul⁹ quoq; inutile putauit loqui linguis niſi prophetæ interpretarentur. Quocirca man feſte cõcludit eã ſine diſcrimine nõ eſſe vulgo ꝓpanãdã. x Q; aperte hic malignaris, nũq̃ hoc dixi aut etiã ſenſi, ſed potius cõtrariũ: qđ ex epiſtola noſtra eſt videre. Alioqui inter ſapiẽtes recẽſendos non putaui qui Lutheri negocio manus dedere: etſi eloquẽtiſſimi eſſent, tũ aũt illos accuſaſti ſcribẽs mihi quotquot erant apud Germanos amãtes bonas literas, ipſo ſtatim initio Luthero addictiſſimos fuiſſe, eoſq; ex iuratis amicis tibi factos hoſtes acerrimos paucis exceptis. Cęterũ fateor & gaudeo in Germania plurimos ſapientiſſimos eſſe ſimul & eloquẽtiſſimos viros, necnõ pietate inſignes. y Alio quidẽ ſeculo & lõge diuerſa ratione, his aũt vtẽdũ vocibus quibus ſeculũ ĩquo viuis vtiť, & qb⁹ nihil detrahať auctoritatis rei quã indicas, papæ autẽ nomine nõ tã Romanus q̃ catholicæ eccleſiæ epiſcopus deſignať. z Hæc ais ad maiorẽ tibi gratiã cõparandã a lectoribus. Verũ hãc veniã ego nunq̃ poſtulaui, nec ratio erat, cum aſſeruiſſem me ſcire tibi in promptu eſſe, & plura & accõmodatiora in ſcelus illud cõgerere modo velles: frequenter autem in hoc opere tribuis mihi quædã quæ nec vnq̃ ſomniaui, quod ſane periniquum eſt.

a qualem habituri ſint Lutherani neſcio. b Illud demiror, quare ſub finem libri recinis nobis toties fruſtra cantatam cantilenam, vt poſt Diatribam rurſus in Lutherum ſtringam calamum, & ſtringam acriter, quod cum iam pridem eſſe factum non poſſis ignorare, non ſatis perſpicio quo conſilio diſſimulandū putaris. Hęc ſi ſcripſeras nondū conſpectis voluminibus, quanto ſatius erat hanc coronidem mutari, quod magis in rē erat exiſtimationis vtriuſq; Meę, ꝙ ſine cauſa tractor odioſe: tuę, ꝙ vel tam piger videberis vt tantum operæ nolueris ſumere, vel tam non ingenuus, vt quod eſt omnibus notiſſimum diſſimularis. Et interim ſi deo placet, minitaris ni id faciam, fore, vt hęreat in me Lutheraniſmi ſuſpicio, vt mihi c plurima videantur conuenire cum Luthero, vt probati viri me primum autorem tantorum malorum fuiſſe prædicent, atq; vita defunctus hanc opinionem mecum efferam. Quid ſi fecero? nihil horum erit? Nihil, inquis. At iā pridem factum eſt quod hortaris. d Iam ſi verum eſt quod tu tāto ſtudio probare conatus es, Lutherum ex meis hortis letalia legiſſe ſemina, quomodo medebūtur huic malo mea quamlibet vehementia ſcripta? An quod factū eſt, fieri infectum poteſt? Imo ſuſpicionem iſtam potius confirmauero, ſi deſtomacher in Lutherū. Dicar enim hoc officio priorē culpam penſaſſe. At iſto nomine ſyllabam in Lutherum nec ſcripſi nec ſcripſero. Mentiantur, fingant comminiſcantur iſti quęcunq; volent. e Pręterea vereor ne quis conſtantiam in te deſideret, qui cum initio faſſus ſis te de me ſemper honorifice & ſenſiſſe & prædicaſſe, tamen ingreſſurus diſputationem, hęc in me congeris, ꝙ detraham dignitati ſacerdotum & pontificis, irrideam profeſſionem monachorum aliaq; permulta ante cōmemorata. Quę ſi non credis de me, quorſum attineat in alienis calumniis cōfirmandis tantum operæ ſumere? Si credis, qui conuenit vt de eo ſemper honorifice & ſenſeris & prędicaris, de quo tam multa mala ſentis? Iam in illo complures candorem deſiderabūt, ꝙ iſtam inuidioſam cantilenam alieno tempore canis orbi. Ante annos octo quidam improba lingua conabantur eam ſuſpicionem impingere mihi, ꝙ non eſſem omnino a Lutheri negocio alienus: Id cum eſſet falſiſſimum, tamen calumnia poterat vtcunq; probabilis videri. f Tum poterat videri pietas, ſi me ad profitendum quid ſentirem prouocaſſes. g Nunc poſteaq̄ notius eſt, q̄ expedit mihi, nihil inter nos conuenire, poſteaq̄ tot libellis lapidatus ſum, poſteaq̄ tam late patentis factionis odium in me cōcitaui, poſteaq̄ cum ipſo Luthero gladiatorio more conflictatus ſum, q̄ non tempeſtiua eſt iſta tua vel expoſtulatio vel adhortatio? i Expoſtulas de his quæ mutari non poſſunt: adhortaris ad ea quæ iam peracta ſunt, quorum alterum eſt ſuperuacaneum, alterū

a Lutheranorum gratiam nec poſtulo nec volo, quos tamē nō ita reſpuo, vt refutarem aliquid proprii ſanguinis effundere vt reſipiſcerent.

b Mihi potius ſtupeſcēdū huius tuæ demirationis in te tam manifeſta cum totius orationis noſtrę, is præcipuus ſcopus fuerit ſuadere tibi, vt in Lutherū ſcriberes. At cui lectori nauſeam non faceres toties crambe recoctā?

c Et hic detraxiſti verbum ex mea oratione videlicet cōplures. nō enim ſimpliciter dixi probatos, viros, id eſt omnes, ſed cōplures id dicturos.

d Tantū dixi ſcripta tua id indicare. Quocirca & plurimos id ſentire, quibꝰ & ſubiunxi, quod tu præteris, ſubortum fuiſſe lolium, dum putares ſerere triticum. At cum tu id neges, ſi in Lutherum ſcriberes, declarares illum perperam ea collegiſſe ex tuis, & erronea docuiſſe, quo officio & ſi factum non redderetur, infectum ſaltem nec maneret integrum, ſed improbatum: quod ſi neglexis, magis honorem tuum lędes q̄ aliorum.

e Quàm friuola hęc ſunt? hęc ais, acſi pugnarent publice de quodam, honorifice loqui & priuate eum monere aut reprehēdere, vel eundē laudare, vno in negocio & obiurgare in altero. de tua nēpe doctrina me honorifice fuiſſe locutū ſcripſi: probaſſe aūt oīa quę ſcripſeras neutiq̄. Quinimmo de multis te admonui, et ſi mauis etiā modeſte coargui.

f Si eo tempore mihi ſcripſiſſes eadem attingens, certe ad id faciendum te eſſem hortatus, quod feci vt primū tuis literis inuitatus fui, citra quas forte id agere temerarium vel ineptum fuiſſet. cū in me nulla eſſet auctoritas te ad id prouocandi, tamq; ab omni conſuetudine alienus eſſem, vt iure ambigere poſſem, an ſolo nomine tibi eſſem cognitꝰ.

g Quod hic probe rhetoricaris materiam exaggerans, ac ſi tam atrox in Lutherum fueris vt omnium ſuę factionis furorem in te conuertiſſes, ſed falleris ſi putās cornicum oculos his verbis configere.

etiam abſurdũ, vtrũq; alieni temporis. Proinde queadmodũ hic libellus editus nõnihil inuidię mihi cõflabit, pręſertim apud eos q nihil nõ probãt qđ impetat Eraſmũ, quibus & Hutteni expoſtulatio mire arriſit, quũ Luthero videri vellet infenſiſſimi, h ita vereor ne apud eos qui ſunt integro ſanoq; iudicio, nõnihil detrahat tuę exiſtimationi, quę multorũ animos occuparat, Albertũ eſſe virũ ęquitate cãdoreq; ſingulari pręditũ. Videberis eñ arte parũ liberali cauſam meam cum cauſa Lutheri cõmiſcuiſſe, ac veluti linũ lino cõtexuiſſe, ad quod vt videare meis literis prouocatus, multa cõgeris, quũ ipſa res aliud loquatur. Notabũt & illud, quod propoſitio tua multo ſit atrocior, q̃ argumẽtatio, vt hęc ęquis iudicibus nõ videare ſcripſiſſe, ſed hoſtibus tantũ. i Illud certe nullus excuſabit, ꝙ alieno tẽpore edideris, ꝙ ea nõ mutaris, quę res ipſa monebat immutanda, ꝙ diſſimularis poſt Diatribã editos duos Hyperaſpiſtas. Fortaſſe dices me nũc idem cõmittere quod in te reprehẽdo, qui moneã non fuiſſe vulgandũ librũ, qui iam excuſus proſtat. Monuiſſem in tẽpore ſi reſciſſem vbi locorũ ageres, & mox vbi audiui te in Gallis agere, k ſcripſi ſuper hac re literas, quas demiror tibi non eſſe redditas. Nõ minus enim conſulebãt tui nominis honori q̃ meo. Verũ hæc quoniã reuocari nõ poſſunt, boni cõſulamus oportet. l Illud nõ ſatis intelligo, ꝙ petis a me tibi dari veniam, ſi quid intemperantius, concitatius, aſperiuſve videaris in me dixiſſe, moneſq; ne quid tale ſuſpicer in me dictum, ſed omnia referam in Martinum, in cuius mentionem nemo poteſt incidere, qui modo ſit Chriſtianę religionis ſtudioſus, quin excandeſcat & frena modeſtię relaxet, ꝙ aduerſus tam impium, m vt ais, & tam mordacem hæreticum verba temperare, cõtra omnem modeſtiã, non ſolum contra pietatẽ eſſe videatur. Ignoſces Alberte clariſſime ſtupori meo, quod genus zeli hoc eſt, ſic iraſci hęretico, vt in hominẽ orthodoxũ deſtomacheris? n Iſtud phreneticorũ eſt, dum iraſcuntur inimico, ferire amicum. Quanq̃ ſolẽt ægroti quoq; in ſummo cruciatu, chariſſimos etiam maledictis aut pugnis impetere. o Si quid tale eſt, doleo me tibi tam fuiſſe propinquũ. Sed ego fortaſſe nõ aſſequor ſenſum tuũ, & aliud quiddã iſtis verbis exprimere voluiſti. Nõ enim illud opinor metuis, ne quicquid in Lutherũ dicitur, exiſtimem ad me pertinere. p Si tam bene volebas mihi q̃ prędicas, humanius erat mea in cõmodum interpretari ſenſum, potius q̃ bene dicta huc detorquere, vt viderentur Lutheranis congruere, vt ſileam, ꝙ multa odioſa commemoras, q̃ in ſcriptis meis nuſq̃ reperias. Et ſi tã male volebas Luthero, q̃ videri vis, vtinam iſtam acrimoniam in argumentando potius q̃ in procemiis declaraſſes.

h Gratiam tibi habeo huius ſolicitudinis q̃ tibi deponẽda eſt cũ longe maior de te ipſo aſſumenda ſit. Nã tibi plurimũ verẽdam ne hac tua inani & cauilloſa reſpõſiõe plurimum exiſtimationi tuæ detraxeris, a qua ſi morſus & calumnias, ſi pluries repetita detrahas, parum quid pter aliquot verbula ſupererit, ſynceri autem vel ſolidi certe nihil.

i De his omnibus dictũ eſt vſq; ad faſtidium.

k Certe mihi redditę nõ fuerunt, quod miror non factum, ſi fido alicui amico illas direxiſti, & tamen iam plures vltra annum menſes fueram Lutetiæ, anteq̃ epiſtola ederetur. Quod ne fieret adhuc magis reſtitiſſẽ, tibi morem gerens, ſi illas accepiſſem.

l Et hic more tuo meis verbis adiicis illud in me, cum ego ſcripſerim, ſi quid aſperius ſcripſiſſe viſus fuero, nihil tale in te dictum eſſe ſuſpiceris, ſed omnia in Martinum.

m Et hic ne lederes Lutherum diligenter præcauiſti, addens meis verbis meis recitatis illud, vt ais, potuiſſent enim Lutherani, niſi id egiſſes putare te eandem ſententiam probare.

n λέξων μεθ᾽ ποταμαις· ὦ δ᾽ σαλαγμός. Non quadrãt eundẽ eſſe inſanum & phreneticũ, & virum clariſſimũ, ſed indulgendum linguæ volubilitati animoq; ęgroto.

o Potius tibi dolendum te tã proximũ eſſe Luthero, vt fere vulnus illi inferri nõ poſſit, quin & cutẽ tuã attingat.

p Non ſum tam ſolertis ingenii. Vtinam licuiſſet, ſed huiuſcemodi ſunt plurima, vt in bonam partem interpretari nequeant, vel ſi aliquatenus tantumodo ab authore ea exponente aduerſus ſenſum, quem verba faciunt. Tuum autem erat ſi id fieri poſſe putabas id agere, & cum triennio ante ad te ſcripſiſſem, mihi ſatiſfacere. An autem quicquã detorſerim, vel potius mitigauerim, iamiam dicta tua teſtabuntur.

q Ibi cominus res agitur, ibi ſpectator expectat, vter ſtet aut cadat. At hic frequenter tam diluta eſt tua oratio, vt non tam euincere quod propoſuras, q̄ precario impetrare velle videaris. Relege diſputationem tuam, ſed vt alienam, & comperies ſic habere, expedit aut non laceſſere Lutherum, aut validiſſimis argumentis rem agere. Verum hoc nunc ſero moneo. In ſumma, vtinam aut in alio quopiam argumento declaraſſes nobis, quantum ingenio valeres, aut certe quod tractare viſum eſt, aliter tractaſſes. Poſtremo quod me inuitas ad amicitiæ fœdus, lubens amplector, polliceorq́ me licet cæteris omnibus inferiorem, beneuolentia ſtudioq́ propenſæ voluntatis nuſquam tibi ceſſurum. Sed mihi viciſſim ignoſcas oportet vir ornatiſſime, ꝙ ipſe dũatroces calũnias a me depello, quædã fortaſſe liberius dixiſſe videbor q̄ pro tua dignitate. Vtinam fuiſſet hoc concertationis genus, in quo licuiſſet ſimul & tuæ dignitatis & meæ ſalutis rationem habere. Quin & illud boni conſulas oro, quod expolitiſſimo libro, rudi planeq́ Batava epiſtola reſpondeo. Si obticuiſſem, verebar ne quis interpretaretur id tui contemptu factũ, & ad hãc operam vix dati ſunt ſex dies, quorum tamen magna pars in alias occupationes erat diſtrahenda. Extemporarium eſt quicquid vides. Et ſi maxime ſuppetiſſet ocium, non ſum adeo meæ mediocritatis ignarus, vt vel eruditione, vel eloquentia velim cum tali viro certare, quales ego ſemper venerari ſoleo potius quam æmulari. Bene vale. Datum Baſileæ Idibus Februarii. Anno M.D.XXIX.

q Id probare pertinebat, & non tantum referre, quod ſycophantarum verius eſt q̄ pro veritate diſſerẽtium. Ita enim & me docuiſſes eorum infirmitatem, & cæteris meam ſtupiditatem tuamq́ vigilantiam declaraſſes, vel ſaltem veram ſcientiam, cum illam profitearis, ſolidioribus argumentis confirmaſſes. Nã maiores maiora ſonant, nec omnia poſſumus omnes. Sic enim ſatiſfeciſſes humanitatis & pietatis officio, ſed de his ſtatuent qui extra ludum ſunt.

ALBERTI PII CARPORVM Principis ad præmiſſas D. Eraſmi expoſtulationes Reſponſio, & in ſequentia opuſcula Pręfatio:quam Eraſmicis præmiſiſſet, ſi eas ſine margineis ſcholiis ſubiungere e re viſum fuiſſet.

NVNQVAM Putaſſem clariſſime Deſideri,mihi ne-
A gocium huiuſcemodi tecum futurum : quod ſane pluri-
mis rationibus eſt mihi permoleſtum, nec quo id accide-
rit fato,ſatis perſpicere licet. Verumenimuero non inſcius
ſum compertum eſſe longo rerum vſu,non tantum in re-
bus,quarum natura parens eſt, verumetiam in humanis,
quas apertius conſta t deſtinata quadam ratione peragi,
plurima caſu & fortuito fieri,quæ nunquàm fuere propo-
ſita. Hoc pacto plurimas domus,baſilicas, templa, vicos,
oppida,portus,vrbes conditas,initiis quidem exilibus ac fortuitis:e quibus non-
nullæ pari ſorte & mira felicitate,ex caſis in regias & palatia,ex humilibus vicu
lis in vaſtas & inſignes vrbes præcipuaſq; regnorum ſedes,euectæ fuerunt. Pari
conditione,& horrenda bella geſta temerariis prorſus principiis,vel paruo diſſi-
dio orta,e quo tamen magnum incendium eſt inde ſecutum,quæ nunq̃ conſulto
ſuſcepta fuiſſent:nec in exemplis eſt immorandum, cum omnes chartæ eorum
ſint refertiſſimæ,& quæcunq; a me in medium adduci poſſent,tibi ſint explora-
tiſſima,ſimilibus auſpiciis & plurima conſcripta ſunt editaq; volumina, quę ab
authoribus nunq̃ antea fuerant decreta:quinimmo nec eorum propoſiti cum il-
la ſcribere iam ordirentur:ſed ita ſorte datum,vt cum ſtatuiſſent,ipſo initio vix
vnam oblinere paginam,pluſq̃ iuſtum volumen ſcripſiſſe. Perſæpe enim conti-
git poetis vt dum epigramma aut elegiam,tantum canere propoſuiſſent : inte-
grum poema conſcriberent. Aliis cum epiſtolam,magnum codicem:quibuſdam
cum ad commendãdam inſignium rerum memoriam,vix diarium vel commen-
tariolum,integram hiſtoriã texuerint. Pleriſq; cum vnico argumento reſpondere,
vel ſoli quæſtiunculæ ſatiſfacere:ſeſe ſuggerente materia,ſenſim ipſos nil tale co
gitantes,diſputationum ingens volumen conſcripſiſſe. Idem accidere & in aliis
rerum generibus res ipſa edocuit:nam talem humanarum rerum eſſe ſtatum, ſi
quis diligentius perpendat,cognoſcet:vt forte non pauciora in his fieri cõtingat,
caſu quodam ſiue temere,ſaltem in ipſis exordiis,q̃ certo animi decreto præſtitu-
toq; mentis propoſito. multis tamen caſus dedit initium, quæ progreſſum dein-
de habuere conſultũ. Nonnulla vero prorſus inconſulto cœpta & perfecta: quin-
immo & quędam omnino in diuerſum cecidere, ab eo quod fuerat conſtitutum.
At multa inferioribus cauſis collata fortuita eſſe & videri manifeſtum:quę ad ſu
periores relata ſunt conſultiſſima:quibuſdam enim in rebus ducuntur mortales
quodam interno impetu ad aliqua peragenda,e quibus eueniunt longe diuerſa,
vtilia vel incommoda,quo impetu a naturę interpretibus,ſcite quidem bene for-
tunati vel infortunati dicũtur:qui tamen impetus miris modis occulte a cauſis
ſuperioribus prouenit,præſertim ab illa primæua & ſuperexcelſa, a qua cæteræ

omnes pendent: cuius conſilio & decreto cuncta moderantur: cuius arbitrio nihil poteſt reniti: ad quæ tamen nunq̃ ipſi ſpectarunt, nec etiam inter agendũ ſtatuunt, vel tantum cogitant: cum etſi quę deliberate agunt arbitrii facultate operentur, non enim illius libertas tollitur. Attamen id quãdoq; non percipiũt, & longe minus quid exinde ſit ſecuturum ad quid ve ſpectet quod peragunt. Diriguntur tamen ſummi creatoris decreto: qui omnia ineffabili ſua ſapientia, & iudicio inſcrutabili, ſuauiſſime gubernat. Sed hęc altioris ſunt contemplationis, nec hoc loco vltra proſequenda. Prętermittens igitur multa quę ad hanc quæſtionem adduci poſſent hoc tantũ in pręſenti aſſero, exploratiſſimum eſſe in humanis rebus cuiuſcunq; generis ſint, multa fortuito fieri, quę neutiq̃ cõſulto cœpta aut facta fuiſſent. Cuiuſcemodi & hoc negocium noſtrum eſſe dignoſcitur, quod nemo noſtrum arbitratus fuerat euenturum, ipſo initio nec tibi primo ſcribenti nec mihi reſpondere decernenti, id tamen, deus optimus maximus vtriq; bene vertat, & ſua infinita bonitate ac clementia faxit, q̃ plurimis fore commodum: nemini autem nocuum. B

Scripſiſti ad me pridem, vir ornatiſſime epiſtolam expoſtulatoriam duorum capitum: quorum primo querebare me paſſim ac palam verbis meis derogaſſe doctrinę tuę: altero, me vbiq; dicere tum in conuiuiis Cardinalium, tum in cõciliis eruditorum, Eraſmum Lutherani tumultus primũ authorem & cauſam fuiſſe: de hocq; agens mihi declaraſti qui fuiſſent primi fontes huius mali, culpam omnem in theologos, ſacerdotes, & monachos quoſdam reiiciens: quibus querimoniis reſpondere ſtudui q̃ humaniſſime: ob id tamen nunq̃ a vero deflectẽs, nihil diſſimulans, ſed citra omnem fucum ſynceriſſime: & quod primũ attinebat, dixi copioſe q̃ magna apud me eſſet ęſtimatio tuæ doctrinę: quod autem ad alterum: ingenue ſum faſſus, quid protulerim, aut ab aliis prolatum fuiſſet me coram, vt fit in colloquiis familiaribus quę cũ plurimũ abeſſent ab his quæ tibi delata fuerant: meo in te non vulgari amore incitatus, amice etiam tibi cauſas expoſui, ob quas multi mouebantur ad ea de te prædicanda. Vnãq; eſſe ſumptã ex his quæ incautius ſcripſeras, quibus multis ſtomachum feceras pietatis cauſa, tituloſq; quorũdam capitũ, præſertim eorũ quæ & mihi videre cõtigerat, & minus probaueram, tibi ſummatim recenſui. Aliam autem cauſam aſſumi eo q; ſilueris in negocio Lutherano, in quo Eraſmũ tam celebrem virũ tacere non licebat. Accuſabaris inq̃(nec prorſus iniuria) te alioqui ſcriptorem eximium ac promptiſſimum, quocunque in genere: quaſi ſpectatorem & medium prebuiſſes in cauſa fidei: in qua conueniebat te acerrimum propugnatorem præſtitiſſe: quibus expoſitis peramanter te monui, quo medicamine hæc vulnera ſanare poſſes: vt ne cicatrix quidem ſupereſſet: idq; facillimum factu tibi eſſe demonſtraui, tũ ob egregiam variamq; doctrinam tuam, & ſingularem illã facũdiam tecũ natam, ſtudioq; & diligentia ad perfectũ redactam, tũ quia tibi negociũ foret, cũ inſaniſſima doctrina infirmis radicibus nec alte ſubſidẽtibus innixa: quas ſuccidere demonſtraui non eſſe operoſum. Attigi etiã peculiaria quædam dogmata ex illis pullulãtia, ab infando Luthero collecta: quæ putaui a cæteris ſcriptoribus aut prorſus fuiſſe neglecta: aut vix attacta: vt pote tanq̃ leuiora: cætera prętermiſi, eo q; inſtituti mei non eſſet aduerſus Lutheri furores ſcri-

bere: & quia doctiſſimos viros cognoueram illos ex propoſito confutaſſe. Præterea iudicaui ſuccíſis, vel ſaltem attritis radícibus, arborem erectam diu ſtare non poſſe, ſed breuí collapſuram: modo eſſent quí íllam adhuc pertinacius terræ cohærentem quaterent. quamobrem cum te robuſtiſſimum athletam cognoſcerem, & proinde idoneum prę multis ad illam quaſſandam, vt illam impeteres, in Lutherum perſtringeres calamũ enixius rogaui, hortatus ſum, contẽdique quoad licuit: verum irritus fuit omnis conatus noſter te in priori ſententia (quæ te culpabilem apud omnes pios effecerat) perſiſtente. Q; ſi meam amantiſſimam admonitionem, meas preces, meum iudicium non probares, ſed aſpernareris: non erat tamen vt ob id mihi ſuccenſerere: nã vt dicitur in comœdia, Quí monet adiuuat non lædit. Quamobrem cum arbitrarer me non ſolum expoſtulationibus tuis cumulate ſatiſfeciſſe, verum & a te mihi gratiam haberi, quod præter id etiam amicí officio fuiſſem functus: Ecce poſt annos duos extemplo alia epiſtola, priore longe acerbior, quamuis principio ipſo blandicula videri poſſit, quibuſdamque verbis honorificis magna callíditate interſperſa, in qua mirum in modum excandeſcens, expoſtulationibus prioris alias pleraſq;, ſed ratione prorſus vacuas adiicis. & ea quidem typis excuſſa, nec tamen a te vel antea, vel poſt vllo modo ad me trãſmiſſa, quod ſane potius ruſticum fuit quàm vrbanum, qua omnia quę ſcripſeram trahens in diuerſum, nilque boni cõſulens declaras q̃ periniquo animo tuleris officium meum, vt oblitus non tui, ſed modeſtiæ viris grauibus & præſertim ſtudioſis decentis plurima in me iacularis, veluti in hoſtem & aduerſarium, appellans meam benignam (ní fallor) reſponſionem tui accuſationem, ac ſi ego in te fuiſſem inuectus, non autem amice potius admonuiſſem. Quam autem ab inuehendo mea epiſtola fuerit remota, ſtatuendum permitto legentium iudicio. Nil enim in ea protuli te attingens, quod ad expoſtulationes tuas plene purgandas, & conceptas de te prauas opiniones abolendas non pertineret. Et hæc omnia humaniſſime magnam habens tui nominis rationem, ſolicitus vt nec verbulo te lædi arbitrari poſſes.

C Attamen quaſi te vindicans, ac de me pœnam ſumens, plurima in me tela ieciſti, perſaſtique meum officium probris ac maledictis quamplurimis, e quibus nonnulla attingam. Primum obiicis ſtupiditatem ac negligentiam, quod in te ſcribens non viderim ſcripta tua, ſed relatui aliorum ſteterim male de te ſentientium. Pręterea vanitatem & ineptias, inquiens, nihil me attigiſſe, quod ab aliis antea non fuerit pertractatũ, & a te illis apprime reſponſum. Ad hæc tarditatis inconſtantiæ imbecillitatis ac inſcitię accuſas. Poſtremo. vt pharetram protinus excutias: malitiam vafriciem, etſi deo placet etiam phreneſim impingis, eneruia enim ais & prorſus diluta eſſe omnia argumenta noſtra: vehementioremq; eſſe in prologis & orationis initio, q̃ ipſo progreſſu, te laudare vt magis vituperem: multa recenſere a te dicta quæ nunq̃ ſcripſiſti: furioſorumq; more te impetiiſſe, volens Lutherum impetere, ní vtrumq; voluerim: vafre & malitioſe, quemadmodum faciunt hi qui ex eadem fidelia (vt dicitur) duos dealbare parietes volunt. Deniq; colligis quędam minutula, ac pene puerilia, vt chartas impleas: quæ vel typographorum negligentia aut exemplaris vitio forte exciderunt, ad me autem nihil pertinere poſſunt. Ignoſces ſi lubet Eraſme liberius proloquẽti, quęnã

hæc animi tanta elatione, dicam ſuperbia:vt nec ferre poſſit amicum optima ſuadentem,nec quenquam beneuole admonentem.ſunt equidem multi ita inſo lentes,tam turgidi,& ſibiipſis placentes vt nec ſe continere queant, quin ſeipſos laudent,ſua iactent,efferant,qui reprehenſorem aut obiurgatorem nequaq̃ patiuntur,hi tamen quoquomodo tolerabiles,cum naturę inſtinctu omnes laudis cupidiores ſimus,& vituperii aſpernatores.Ante paucíſſimos inuenies tam inflatos qui amicum,admonentem beneuolumve hortatorem ita oderint:vt illum maledictis inſectentur,& qui tales ſunt:equidem non ferendi teſte heſiodo,

οὗτος μὲν πανάριστος ὃς αὐτῷ πάντα νοήσει φρασσάμενος τά κ᾽ ἔπειτα καὶ ἐς τέλος ᾖσιν ἀμείνω·
ἐσθλὸς δ᾽ αὖ κἀκεῖνος, ὃς εὖ εἰπόντι πίθηται.
ὃς δέ κε μήτ᾽ αὐτὸς νοέῃ μήτ᾽ ἄλλου ἀκούων
ἐν θυμῷ βάλληται, ὃδ᾽ αὖτ᾽ ἀχρήιος ἀνήρ.

Sed quid agis Eraſme ita me impetens,tam acriter verberans, mihi credas, D in vanum niteris:q̃uis enim ita inſultes, vt patientiſſimi etiam bilem excitare poſſis:non tamen efficies tua mordacitate & petulantia, vt a me ipſo recedens tibi ſimilis efficiar,ſeruabo morem meum,nec ab inſtituto quoad licebit diſcedam.facis equidem mecum,quod cum aliis facere conſueuiſti, & quod commune eſt omnibus. qui non valentes ſuſtinere cauſam quam tuentur, ad conuicia & maledicta ſe conuertunt: vel aliis quæſtionibus aut argumentis propoſitis: ac ſi reprehenſa illis penſarentur,diuertere a propoſito ſtudent: peruerſiſſimũ autem de veritate differentes,quod & Cicero tuus aſſerit ad conuicia ſermonem conuertere,& huiuſcemodi technis vti,a quibus adhorret animus cuiuſq; grauis & candidi viri.Permittuntur hæc quidem pueris,ad quandam exercitationem nonnunq̃ & cauſarum patronis,ad interponendum moram in cauſa difficiliori,vt deinde maiori diligentia negocium diſcutere poſſint:& cauſam rurſus agere valeant,anteq̃ definiatur.Condonatur & ore diſputantibus,vti quoddam effugium:cum efficaciori argumento extemplo adoriuntur,ne imprę meditati conuincantur. Et tamen oppugnantes (cum id fit) non ignari cautelæ dicere ſolent, contra argumentari, vel nouas inducere dubitationes non eſt obiectis ſatiſfacere. At ſcriptoribus(cum eorum ſententiæ chartis exarate, permanſurę ſint:)& pręſertim philoſophis,quos conuenit eſſe grauiſſimos & ſinceros,indecentiſſimum.Theologis autem quorum eloquia debent eſſe examinata,& pre cęteris omnibus pura,& veriſſima per iniquũ.Sũma autem totius tuę reſpõſionis,quin potius tuę fugę his capitibus cõſtat.Primũ aliis reſpõdiſſe, quaſi omnis qui reſpodeat,cauſę ſatiſfaciat.Pertinaces autẽ euicti nec ſilere poſ ſunt,nec impudentium ora vllis probationibus argumentisve negociũ demonſtrantibus obtrudi.An autem ſatiſfeceris non tui eſt arbitrii definire: ſed eorũ qui extra cauſam ſunt, obiecta, & quæ illis reſpondiſti diligentius perlegerunt. Verum ſi cæteris ita reſpondiſti, quemadmodum doctori Bedæ & mihi: (nam & illa mihi videre contigit vtpote coniuncta reſponſioni quam mihi feciſti)non eſt quod tibi plaudas aut glorieris.Secũdo capite denegas aperta fronte te ea ſcripſiſſe quæ tibi recenſui. Huius autem veritas liquido conſtabit, recitatis locis tuis, & an ego falſarius fuerim, an tu ſis mendax. Alio conuiciis & obiectionibus inniteris, ac iam egiſſe contendis

id ad quod ſuadebare: vt videlicet in Lutherũ ſcriberes, vltimo eadem quę prędixeras rurſus inculcans pluſq̃ millies indecore repetis: vt ſaltem ipſa repetitione plures chartas impleas: libellumq́ꝫ libello penſes, & legentium animis aliquid eorum infigas: ſaltem vi & arte ac ſi clauum frequentioribus mallei ictibus con figeres, qui imbecillitate ſua retruſus & inflexus potius fuerat, q̃ primo impetu infixus. quod quidem cognoſcet quiſquis diligenter & oculate ipſam tuam reſponſionem perlegerit. Nec tui eloquii ſuauitate, fluentiſq́ꝫ orationis lepore: ita fuerit præoccupatus, vt minus ſententias perpendat, ſenſuſq́ꝫ perquirat, & ipſius orationis medullam ſiue animam capiat, laboremq́ꝫ diffugiat conferendi ſingulas reſponſiones ſingulis meis propoſitionibus: quod ſi ſecus fecerit, & omnia conferat crediderim teſtaturum te nec vni tantum ſatiſfeciſſe, ſed tantummodo inania verba pro rationibus attuliſſe.

E Sed forte excuſandus ob id quod ſcripſiſti, videlicet quicquid tua reſponſione exaraſſes, totum extemporarium eſſe. Ad ea autem quæ mihi obiicis: tibi paucis reſpondebo. Primum ſi verum eſſet quod inquis, me tua non vidiſſe, de quibus te monui: dicere inquam poſſem nec oportuiſſe, cum illa tibi non obiicerem, ſed tantum referrem ab aliis obiici. Non enim qui aliquid indicat monet ve, accuſat vel criminatur. Attamen ſi illa mihi protinus fuiſſent incognita, nec vllo modo viſa, in lucubrationibus tuis: nequaq̃ dicere valuiſſem, illis recenſitis ea verba, quod cum tu ſæpiſſime facias vt eſt videre in tuis monumentis a multis ſane reprehenderis. Videram igitur illa Eraſme doctiſſime, credas, & tantum nauſeę fecerant vt me impulerint, prębita occaſione, te de illis commonefacere. Hic tamen potior eſt tuæ reſponſionis cardo, quod repetis pluſq̃ ſexcentis locis. Alteri capiti videlicet ꝙ nihil attigerim non antea ab aliis tibi obiectum, & a te purgatum, non equidem crediderim eſſe verum: attamen etſi eſſet, nihil mea intereſt. non enim oportebat me illa videre, te tantummodo admoniturum. Pertinuiſſet autem ſi aduerſus te ſcribere ſtatuiſſem, & illa refellere: ſed nihil minus cogitanti tale quid, ſatis mihi erat tibi recenſere ea quę me offenderant inter legendum quędam tua: & quæ reprehendi a pluribus audieram.

F Non enim putare debes Eraſme ingenioſiſſime, ſtudioſis etiã omni cura vacuis, tantum vacare: vt omnia ſcripta tua (quorum pene infinitus eſt numerus) aliorum ve qui indies nouos edunt libellos: quos (vt ait eccleſiaſtes) faciendi nullus eſt finis, perlegere valeant. Non enim potiora ſtudia, quibus dediti ſunt, intermittenda cenſent: vt his leuioribus & nouis incumbant. Et ſi qui id faciũt, potius curioſitate adducuntur q̃ vera ratione. Non enim par eſt bonas horas conſumere: in perlegendis his contentionibus pauxillę vtilitatis. Ego (vt ingenue fatear) ex lucubrationibus tuis non multa legeram, cum tibi primum ſcripſi: non quod illas contemnerem: ſed quod tantum ocii non fuerim nactus. Primum ante decẽnium percurri quædam in volumine adagiorum, quod eruditiſſimum & cõmodiſſimum, ſtudiis pręſertim humanioribus, iudicaui: & vtinam ſemper in eodẽ genere ſimiliq́ꝫ materia verſatus eſſes: breui deinde prodiit Moria, quam auide perlegi: ipſo initio inuitatus vt pote non minus feſtiuo q̃ elegãti & docto, cum autem vniuerſum opus abſoluiſſem, tot offenderunt, ita bilem excitarunt, ꝙ ab aliis ſcriptis tuis (quæ poſtmodum edidiſti) perlegendis de-

terruerint. Illud tamen de confeſſione legi totum, & diligenter titulo ipſo prouocatus, pari ratione & Diatribam, verſionemq; noui teſtamenti quibuſdam in locis delibaui. Itidem feci in paraphraſibus: paucula quibuſdam aliis in libellis vix attigi: de apologeticis nihil prorſus, niſi aliquot ex cēſuris Stunicę: eo ꝙ Romæ eſſet: & tuas illis reſponſiones. Habes quæ ex tuis viderim vel aliorum qui te taxarunt, anteaq̄ tibi ſcripſiſſem: cætera prorſus incognita fuere, ita ꝙ nec tantum tituli librorum nomina ve authorum, quos recenſes, fuerint nota.

At poſteaq̄ has tuas poſtremas accepi: ſtudui mihi illorum comparare q̄plurima: non enim omnia comperire valui. Ea tamē nec adhuc legere attentaui: deterritus voluminum multitudine, ſed tantummodo ea quæ magiſtro Bedæ reſpondiſti. eo quod illa annexeris reſponſioni noſtræ. Sed quorſum hæc? vt tibi declarem quæ mihi obiicis non vidiſſe nec videre idem debuiſſe. Quod autem ais de imbecillitate rationum aduerſus fundamenta Lutheranę inſanię: certe pertinebat edoceres, in quibus deficerent, elingues ve eſſent: vt ſaltem inſtrueres alios qua via, quibus viribus, ſolide ac efficaciter expugnari poſſit Lutherus: vel vt ipſum defenderes, cui tantum fauere videris: nam contendens argumenta omnium doctrinam ipſius improbantium friuola eſſe & inania, nec ipſe meliora inducens, illam oblique confirmare dignoſceris. Tu autem quod de meis rationibus aduerſus ipſam inductis aſſeris: idem prædicas & de his quæ doctiſſime ſcripſit ſancti Sixti Cardinalis Caietanus, Silueſter Prieras, & cæteri. Dicere autem eas infirmas & enerues eſſe, nec id vlla ratione probare: facillimum quidem cuiq;: at docto viro prorſus indignum. Cuius nihil eſt affirmare: niſi quod aut ex ſeſe ſit perſpicuum, aut ratione confirmatum. Vis enim quaſi precario id tibi credi: quod commonſtrare oportebat: De vafricie & malignitate, quam mihi obiicis: relinquo decernendum, his qui affectibus vacui, meam epiſtolam legerint. Laudaui te vir eruditiſſime: quibus nominibus ſane es commendandus: pari ingenuitate, improbaui ex tuis quæ nec mihi probantur nec plurimorum iudicio (cui longe magis ſto q̄ proprio) quouis modo probari poſſunt. Et libere tibi expoſui multa ex his quibus accuſaris. An mendax falſarius ve fuerim in illis recenſendis (vt diximus) inferiora teſtabuntur. Quod ad delirium & phreneſim attinet: vt agnoſcas iure ne an iniuria querare: cum Lutherum petens (vt ais) te etiam impetierim: velim a te edoceri vir cautiſſime: quomodo id pręcauere potuiſſem cum tu illius negocium cum tuo coniunxeris, in epiſtola quam ad me ſcripſiſti: ſingulifque partibus illius mihi reſpondendum eſſet: & omnibus expoſtulationibus ſatiſſaciendum. Præterea nec, nouum eſt nec inuſitatum ſcriptoribus, per occaſionem quædam dicere, aliquantiſper digredientes: quæ ad eum non pertinent cui ſcribitur: nec ad negocium de quo agitur. Hoc enim omnes qui ſcribunt faciunt: & perſæpe non ſolum opportune ſed etiam facere coguntur: præ cæteris autem tu frequentiſſime: quamuis forte non ſemper ſeruato decoro, nec analogia, vt cum ex his tractandis quæ ad ſacram theologiam pertinent, te transfers ad ea edocenda, quæ ad grammaticam, aut rhetoricam, vel monachos, & ſacerdotes inſectandos, theologoſve carpendos attinent.

K

H Sed hęc miſſa faciamus. Satis enim declaratum eſt nullum expoſtulandi tibi fuiſſe locum: ex hoc, ꝙ tibi ſcribens inſeruerim quędam in Lutherũ. At mihi longe maior & iuſtior eſſet cauſa expoſtulandi quod meo negocio & illud doctoris Bedę coniunxeris: vt titulo tenus illi volueris eſſe connexum eadem pagina: ſic enim habet titulus: Deſiderii Eraſmi Roterodami reſponſio ad epiſtolam paręneticam Alberti Pii Carporum Comitis: Eiuſdem annotatiunculę quędam extemporales ad nęnias Bedaicas: nihil horum non nouum eſt. Frobęnius. quem tamen Bedam (q̃uis inſignem theologum & virum optimum) tanto ludibrio habes, totq; probris inceſſis, vt nullum honoratius de eo verbum proferas, q̃ ꝙ etiam communi ſenſu careat. Non tamen de hoc queror: & ſi aſtum cognouerim, nihil enim actioni meę detraxiſti: ſed potius aliquid authoritatis acceſſiſſe ex coniũctione operis tam docti & probati viri putaui: quamobrem nec, id in malam partem accepi: quod pariter a te erat faciendum, cum tibi reſpondens quędam in Lutherum improbauerim. Nec queror ꝙ mihi illudẽs, me magnum oratorem effingas: quandoquidem tibi vſui venit: vt orationi meæ fidem detrahas tanq̃ ex arte compoſitę potius q̃ veritati ſtudioſę: cum tamen contrarium ſentias, quod nec tibi conſtans aperuiſti, pluribus in locis me carpẽs, ꝙ rhetorices præcepta fuerim tranſgreſſus. Non enim te latet Eraſme me in his ſtudiis non fuiſſe exercitatum: ſed philoſophiæ prorſus addictum: quantum homini vacare licuit. quod equidem teſtatur oratio noſtra ſimplex inculta, nullo fuco, nullis phaleris, ornata: prout natura ſuggerebat, non autem ars edocebat, cõtexta prorſus illaborata, humilis, non inflata, ſed vix latina: nulloq; artificio compoſita, quę ſi vlla parte placere poſſit, aut ſaltem non protinus diſplicere, illa ſane eſt quod ſyncerę veritati tñ innixa, omni affectatione & arte careat. Attamen tanta eſt vis veritatis, vt horrida & ruſtica oratio: cõcinnam & elaboratiſſimam nonnunq̃ ſuperare faciat. Hinc eſt ꝙ in agendis cauſis infacundi oratores eximios & ventoſiſſimæ linguæ patronos perſæpe euincant. Non enim omnium iudicum aures ita verborum lenociniis, & orationis ſuauitate capiuntur: vt rectum iudicium in ipſis peruertatur, oculatiſſimorum viſus quemadmodum nec non equidem prudentiorum hominum ſenſus muliebri ſyrenarum cãtu at mortifero ſopiuntur alliciuntur circulatorum pręſtigiis. Sed de his hactenus. Nam ſupereſt etiam reſpondere cęteris expoſtulationibus.

I Si tibi vir ſpectate tam graue, tam moleſtũ fuit: epiſtolam noſtrã publicari, vt ferocieris: quis non ſit agnoſcere cauſam tantę tuę acerbitatis, tu tibi imputato: effeciſti enim tu, inquã, vt me inuito ederetur. Argumẽto etenim eſſe tibi poteſt: ex animi mei ſentẽtia id nõ eſſe factũ: quod tertio demum anno ex quo ad te illã tranſmiſerã fuerit emiſſa. Quid enim vetabat? quę ratio ſuadebat? vt tandiu differam ſi facere ſtatuiſſem? Cur non Romę mox aut breui, poſtq̃ ad te tranſmiſſa eſt, id factum fuit? Verum, credas, velim me nihil minus vnq̃ cogitaſſe, quàm ꝙ ederetur, quemadmodum enim iudicabam ineptum eſſe & ratione vacuum ſcribenti libros, ad cõmune cõmodum, vel ad declarandũ experiendum ve quid in eo genere poſſet illos diligẽter recognitos & mature examinatos, nunq̃ edere ſed ſupprimere, ita ineptius & magis vanũ ſentiebã eſſe priuatas literas, ſcribẽti eas publicare, quę ſentẽtia ita animo inhęſerat meo, vt diligẽter cauerim, ne

ipſa epiſtola a quopiam alio me inſcio publicari poſſet: quamobrem præcipui etiam amici quos latere non poterat me tibi reſpondiſſe,nunq̃ a me impetrare valuerint,vt tantummodo eam luſtrandi eis copiam facerem, commodato exemplari(quod vnicum ſolummodo penes me erat caſtigatum):cuius rei teſtes appello quotquot iurati amici Romæ tibi erant (erant autem quamplurimi). cum primo illo archetypo obelis aſteriſcis,lituriſq; frequentiſſimo,prorſus confuſo(vt fieri ſolet)præſertim minus exercitatis ſcriptoribus,cum primũ quicq̃ ſcribere ordiuntur,qui tamen archetypus neſcio quo fato quibuſdam libellis rationum diplomatibuſq; peruolutus,familiaris cuiuſdam mei diligentia in excidio vrbis ſeruatus eſt,cum illud caſtigatum vna cum bibliotheca mea & vniuerſa ſupellectili domus in ipſa vrbis direptione fuerit amiſſum.Audies & cætera, quomodoq; acciderit ex illo archetypo deinde, epiſtolam typis fuiſſe excuſſam cognoſces:Scripſiſti quidem paucis interpoſitis menſibus,poſteaq̃ lutetiam me contuleram libellum cuius titulus Ciceronianum,in quo agens fere de omnibus,qui hoc ſeculo quicq̃ ſcripſerunt:& epiſtolæ noſtræ feciſti mentionem: quo libello a multis perlecto,quemadmodum ſunt plurimorum ingenia rerum nouarum cupidiora:factum eſt vt frequentes librariorum officinas adirent,hãc noſtram epiſtolam petentes:qua nullibi comperta:quomodo enim comperiri poterat cuius nullum exemplum extaret:ſubmiſſi ſunt amici enixius rogantes, vt eis ſaltem legendam commodarem.ego primum negare,nec poſſe eis morẽ gerere:cum apud me nullum exemplar extaret:nec mentiebar:nam archetypus ille tam mendoſus tam implexus & confuſus erat,vt veri exemplaris nomen ſubterfugeret:illi autem vehementius inſtare:vix enim quod dicebam credere poterant:& vt fieri ſolet,vt tanto magis appetatur quod difficilius impetratur: tanta obſtinatione & aſſiduitate efflagitare nõ ceſſebant (vt vix ferre potuerim eorum quorundam importunitatem).Quid enim facerem?cum rogandi petendiue nullus eſſet finis:tandem euictus ſum eorum pertinacia,faſſuſq; ſum hunc archetypum penes me eſſe:ſed illius recognoſcendi ob meam deploratam valetudinem:non mihi eſſe facultatem,illi autem magis inſtare, excuſationemq; reiicientes petebant qualequale illud eſſet ſaltem eis præſtarem legendum. Non enim putabant tam eſſe confuſum, quin illud ſaltem interlegere poſſent: Ego autem quodq; incommodum potius mihi perferendum eſſe cenſebam,quàm illud cuiq̃ prębere tam mendoſum & implexum.

Quid autẽ opus eſt huius rei longiorẽ texere hiſtoriã?tandẽ oportuit me voto illorũ aduerſus propriũ animi decretũ ſatiſfacere:ne amicos huiuſce rei cupidiores a me alienarẽ.Aſſumpto igit̃ archetypo,q̃uis ęgre & magno cũ labore, illũ recognoui & caſtigaui.inter legẽdũq; duo aut forte tria ſcripturarũ loca ſuccurrerũt,cõfirmãtia q̃dã in epiſtola tractata,illaq; ſuis locis inſerui: q̃d tu animaduertẽs frequẽtius & ad faſtidiũ vſq; in tua reſpõſione mihi obiicis:ac ſi magno vitio id dãdũ eſſet.Sed age,obſecro rariſſime vir quomodo in me reprehẽdere vales,quod tu ipſe freq̃uẽtiſſime committis?quomodo carpis quod ꝓbatiſſimũ eſt: quod cõcedere omnibus ſcriptoribus:quod facere non ſolũ expedit ſed oportet,tanq̃ neceſſãrium:videlicet vt quicquid ſcriptum eſt recognoſcatur, corrigatur erratum,ſuperflua detrahantur,& quæ opportuna ſunt ſuis locis adiiciãtur, K

anteq̃ emittatur? quod tu non modo tibi permittis: verũetiam poſteaq̃ complu-
res edideris facere præſumis: Sæpe enim vltimis in editionibus multa aut de-
tracta aut adiecta prioribus ad illas caſtigandas, aut locupletandas, comperiũ-
tur, & me quaſi peculatus accuſas, ꝙ duo teſtimonia ſcripturæ inſeruerim: epi-
ſtolæ ad te tranſmiſſę, priuſq̃ vel ſemel ederetur. quo nimirum prodis animi tui
amaritudinem, ne dicam inuidiam erga me conceptam, ob hanc epiſtolæ publi-
cationem: quæ ſi decreto meo facta fuiſſet, velim credas, vigilantior fuiſſem vt
ſaltem minus mendoſa, & forte aliquãto cultior, in lucem prodiret: ſed me reni-
tente ſtudioſorum quorumdam opera, & amicorum importunitate, id factum
eſt, cuius (diſrumpar ſi mentior) dum excuderetur prorſus nihil vidi ſed vix &
ęgre cum abſoluta & perfecta mihi fuit oblata. nec tunc putaui (agnoſcere po
tes meam ſtupiditatem, ſi ſtupiditas eſt, non præuidere quod fore neutiq̃ eſt pro-
babile) id quoquomodo graue tibi futurũ: ad quod exiſtimandum confirmabar
argumento ꝙ ſi eam ſuppreſſam voluiſſes de illa in Ciceroniano tuo nullum fe
ciſſes verbum, quamobrem etiam ambigere inductus ſum an forte opera tua
iamiam in germania fuiſſet edita me prorſus ignaro. Iam habes rationẽ edi-
tionis epiſtolę: quę, modo te præbeas æquum, ſatiſfacere poteſt & debet. Sed ne
rurſum accuſer abs te ꝙ magnũ volumen pro epiſtolari libello reponam, multa
ſciens ac volens prætereo quæ propoſito eſſent opportuna.

Quod autem expoſtulationibus ſubiicis: me diu paratam materiam ad ſcribẽ
dum in Lutherum conſarcinaſſe in hac reſponſione. Neſcio qua ratione permo-
tus id opineris: quid enim prohibebat ſi longe antea illa parauiſſem: quominus
illa colligerem & in ipſum ſcriberẽ: an forte diuinare poterã te mihi eſſe ſcriptu
rum: qui nunq̃ antea ad me quicq̃ ſcripſeras: præſertim tacturum negocium, &
propterea illa reſeruarem reſponſioni ad tua inſerenda: qui omnia alia diuinare
potuiſſem, potius q̃ te literas ad me daturũ fuiſſe: cum quo nulla vnq̃ interceſſe
rat neceſſitudo vel familiaritas. Quamobrem quid expectandum mihi erat: ſi in
ipſum ſcribere paraſſem? Nũquid quouſq; omnis materia a cæteris ſcriptori-
bus (quorũ numerus etiam atq; etiã indies ſuccreſcebat) pręriperetur? Nõ qua-
drant hęc vir doctiſſime, nec vlla eſt ad id opinandũ coniectandũ ve ratio. Tan-
tum abeſt vt quicq̃ ad id agendũ parauerim, vt ne quid vnq̃ in mentem venerit.
Et ſi intelligenti Lutheri delyria quædam occurrerũt, vt fit, meditanti quibus il
lius furores confutari poſſe de facili videbantur, Satis erat illa mihiipſi ita per-
ſuadere & demonſtrare, vt illius inſaniam prorſus reiicerem & contemnerem: vt
putabamq; & illa pleriſq; aliis eſſe perſpectiora: præſertim doctis & piis: eãdẽq;
facere fidem illis quam mihi faciebant, quamobrem illa mandare chartis nunq̃
ne ſemel quidem cogitaui. Nec enim me tanti faciebã, vt arbitrarer idoneũ eſſe
ad ſcribendũ libellos: cum plurima in ſcriptore exigantur: quibus me vacuũ &
deſtitutum eſſe cognoſcebam, quę etiamſi in me fuiſſent, hoc tñ me deterruiſ-
ſet, ꝙ ſciebã aduerſus Lutherũ plurimos & doctiſſimos & clariſſimos viros lu-
culente & copioſe ſcripſiſſe: quibus nec me ſatis dignũ diſcipulum eſſe arbitra-
rer: quandoquidem tametſi ego muſas (quatenus licuit) præſertim ſeueriores,
coluerim: ſciens hominem natũ partim ad contemplandũ, partim ad agendũ: ob
idq; vtrumq; genus attingere ſtuduiſſem: q̃uis in vtroq; minus profecerim: vt

contingit, immo vt fere neceſſe eſt, ni fortuna prorſus ſecunda & fautrix fuerit: alterum altero impediente: Nunq̄ tamen ratuſſum muneri ſcriptoris non indigni me ſatiſfacere poſſe, quapropter nec mihi periculum faciendum cenſebam. ſcribere enim vel lucubrare ab aliis legenda docentis eſt munus, viriq; conſummati. Mihi autem ſola diſcendi auiditate capto ſatis erat in euoluendis probatorum authorum codicibus occupari: e quorum lectione ſemper aliquid edocerer, & animum paſcerem eorum inuentis & lucubrationibus. Non enim maiorum imagines (vt tu ais) nec externorum copia bonorum: mihi opitulata ſunt ad diſciplinas adipiſcendas: quin potius magno fuere impedimento, cum fortunæ bona, ad quas diripiendas ſemper tot inhiant, non ſeruentur niſi multa cura & ſolicitudine ſtudiiſq; prorſus (animum a diſciplinis auocantibus, ſplendorq; & maiorũ gloria defendantur & augeſcant: vtpote multitudinis opinione conſtantibus, rationibus, & artibus valde diuerſis, ab his quæ liberales & ſunt & dicuntur, quas tamen earum decore permotus, contra omnium ſententiam meorum (fortuna etiã ipſa aduerſante) quadam animi pertinacia aliquantiſper ſum ſecutus: poſthabita nonnunq̄ externorum maiori cura: earumq; amore captus, quantum potui non quantum volui in illis operę impendi. Nil aliud petens, q̄ ipſas, ad formandũ mihi animum. Nec me conſilii vnq̄ pœnituit: licet magis fuerit honeſtum & decorum q̄ vtile: Cum illam probarem ſententiam, nil non mortale tenemus:

Pectoris exceptis, ingeniiq; bonis.

Nempe dat, & quodcunq; libet fortuna rapitq;.

Cum igitur nihil peterẽ a doctis ſororibus præter ipſas diſciplinas: eas nõ colui, vt illis imbutus me oſtentarem, non vt me multitudini gratioſum redderem: cũ exploratum mihi eſſet, potius illius mihi concitari inuidiam ob ſtudiorum diſſimilitudinem, q̄ gratiam: vt non exinde compendium aut quęſtum facerem: cum mihi non eſſet in ſcholis profitendum: & mortales vt plurimum vanitate & ſocordia non res pro earum dignitate æſtiment, ſed pro ſua ipſorum vtilitate & cõmodis: internaq; bona, q̄uis optima ſinr, cum illa oculis corporeis perſpicere nequeant, negligant, & contemnant. quamobrem nec mentiar, ſi dixerim id etiam magno meo incommodo experientia didiciſſe: cum non ſemel in fortunæ bonis iacturam fecerim maximam. his rationibus ſcribere nihil vnq̄ deſtinaui: & quod nunc facio, inuitus facio. Omitto aduerſam valetudinem iam conclamatã ex pluribus annis, quę vel ſola a ſcribendi propoſito me prorſus auocaſſet: moleſtiſſimaſq; & perpetuas occupationes meas, quę me deuinctum officio detinebant, a ſtudiiſq; diuertebant: ſcis enim ſcriptorem liberũ eſſe oportere a curis omnibus, & non aliis negociis diſtractum. Proinde neq; paraſſem agere, quod digne perficere non poſſe cognoſcebam. Nam in rebus meis quęve a me peraguntur tam moroſus ſum, vt mihi nunq̄ ſatiſfacere poſſim: tametſi quandoq; aliis forte ſatiſfacerem. Sed hęc parum referunt ſuſpiceris: credas vel ſaltem dicas ſi non credideris quicquid lubet ſcilicet me paraſſe antea quæ dixi in Lutherum, vel non paraſſe: Quid tum ſi paraſſem? ad negocium certe noſtrum nihil faciunt.

Poſſum & ego opinari, & longe iuſtius ac probabilius, te in reſponſione mihi M facta (quam iactas te ſex dierum ſpatio confeciſſe) longe antea parauiſſe. Id enĩ veriſimilius, cum iam fere triennium ante tibi ſcripſiſſem, ex meiſq; literis tantam

animi offenſionē contraxeris:quantam antea forte nunq̄,vt literę tuę teſtantur.
Cuinam perſuaderes frenare potuiſſe impotens ingeniū tuum,vt hucuſq; ſcribe
re diſtuleris:pręſertim cū ſis tam delicatę cutis vt vix muſca illā contingat,quin
ſanguinē emungat.Longe magis conſentaneū,Eraſme diſertiſſime:quod nōnulli
ex amicis tuis hic degētibus a te factū plurimis dixerūt, videlicet te multo ante
reſpondiſſe:licet nō edideris priuſq̄ intelligeres noſtrā fuiſſe diuulgatā,ſex enim
dierū interuallo interlegere noſtrā cū animaduerſione locorū quos recenſes vix
potuiſſes.Declarat autem tua reſponſio te diligenter ſingula perpendiſſe:ſed &
hoc nihil ad rem:quomodocūq; veritas ſe habeat,ſi tibi diuina mens eſt, ſi inge-
nium ſupercęleſte,quod ſane eximium ſingulare & feliciſſimum tibi omnes con
cedunt,qui monumenta tua pręlegerint.Par eſſet potius illud impēderes in obſe
quium creatoris:a quo illud tam inſignitum accepiſti:defendens dogmata reli-
gionis ipſius(quæ hac tēpeſtate a tot rabidis hęreticis impugnātur)q̄ in hiſce
vanis cōtentionibus:tibiq; res potius eſſet,poſtq̄ digladiator es acerrimus,& pa
ratiſſimus cum hoſtibus eccleſię Chriſti,q̄ cum orthodoxis:qui q̄uis quādoq; te
moneant,& quędam tua dicta taxent:& nonnunq̄ liberius te obiurgent: non ta-
men maleuolo & iniquo animo id faciūt.Sed aut religionis zelo, veritatiſq; amo
re:aut aliis æquis rationibus:quos putare debes nunq̄ ceſſaturos,niſi tu aliā ſcri
bendi rationem,de rebus ad religionem pertinentibus induxeris:diuerſam ab ea
quam hucuſq; es ſecutus.Semper enim negocium tibi faceſſet quiſpiam ſi cūcta
quæ ſcripſiſti ad religionem & mores pertinentia,pertinacius ad verbulum vſq;
ſuſtinere volueris vt huc vſque feciſti. Potioribus enim ſtudiis tale ingenium oc
cupandum:monentibuſq; nonnūq̄ acquieſcēdum:& denique multa ſunt præter-
eunda ſurdis auribus ad fugiendas vanas contentiones & ad pacem habēdam.

N At forte inquies tu aliud ſuades aliud ipſe facis:priori em̄ meę epiſtolę reſpon
diſti:nunc itidē & poſteriori:quare id nō pręteris? Accipe rationē:hęſi vir ornatiſ
ſime, quāplurimis diebus,& an potius mihi ſilendū eſſet an reſpōdēdū ambige-
bam:tandē reſpondendi cōſiliū accepi,multis adductus rationibus:Primū pieta-
ti ſatiſfacere,tacēdo nō iudicaui:cū tuis literis nōnulla referas religionis dogma
tibus non minus aduerſantia prioribus dictis de quibus te admonuerā: ſed erro
nea illa defendere conatus(vt facere ſolēt pertinaces)noua alia ſuperinduxeris:
quę ſi intacta pręteriiſſem,nec quicq̄ illis reſpōſum fuiſſet, multis facere fidē &
illis prorſus inhęrere potuiſſent.Pręterea cum eiſdē literis audacter inficieris te
ſcripſiſſe quicquā aduerſans dogmatibus eccleſiaſticis, cum tamen tot tantaque
expreſſa ſint in tuis lucubrationibus:& id declarandum erat , ne ſilens viderer
confirmare quæ dicebas,iniuriaque & calumnioſe te de illis commonuiſſe. Mē-
dacis autem vafrive hominis notam valde obhorreo . At hæc vt nouis querelis
tuis ſatiſfacerem, ne te contemnere viderer,& præſertim expoſtulationi de qua
tam angeris ꝙ epiſtola noſtra fuerit edita,ad deliniendum enim dolorem tuū:
irritatumque animum placādum : ſane conueniebat, tibi exponerem quomodo
id contigiſſet . Pergraue quidem mihi erat & valde moleſtum te (quem amo)
cuius doctrinam & ingenium ſuſpicio : & a quo viciſſim amari cupio , offenſo
in me eſſe animo,exiſtimantem id quod caſu quodam fieri cōtigerat e re & ſua-
dēte ratione eſſe factū:qđ tāetſi ex animi ſentētia fuiſſet factū,non tñ arbitrandū

tibi fore ingratum,nec in tui contumeliã fuiſſe peractum. His præſertim eui-
ctus rationibus tibi reſpondendum eſſe cenſui: citra quas certe tali oneri debi
les meos humeros nequaq̃ ſuppoſuiſſem,ſed ſubtraxiſſem,quod & aduerſa va
letudo perpetua facere ſuadebat:cuius rationem habens , decreui labori quod
fieri poſſet parcere: tibiq; reſpondere q̃breuiſſime,præterq; hæc,quæ in vniuer
ſum & per tranſcurſum à nobis dicta ſunt:cætera tantum attingere:nec perpe
tua oratione illa diſputarem,verum ſolummodo obiecta & arguméta tua ſin-
gillatim locis ſuis diluere. Quapropter ne illa rurſus mihi eſſent recitanda, &
mihi præſcripſeram marginum anguſtias,quibus coartata oratio neceſſario ef
ficeretur contractior. Mallem non parum detrahere gratiæ & auctoritatis ora
tioni meæ,q̃ meipſum labore diuturniori conſumere. Quemadmodũ enim di-
ſperſus exercitus in turmas vel manipulos a ſe inuicem lóge collocatos,nullius
videtur eſſe roboris nec habet ſuam maieſtatẽ : ſicuti & ciuitas cuius tecta ſint
interrupta ædificiaq; non ſunt ſibi inuicẽ continentia non habet ſuum decorẽ,
ita diſperſa & interrupta oratio nullam habere poteſt gratiam vel dignitatẽ:
quodq; decreueram non multis diebus perfeci.

Verumenimuero cum fere ad calcem perueniſſem , animaduerterémq; mihi O
tua loca eſſe recitanda quæ ſummatim recenſueram, tu autem ſcripſiſſe nega-
bas , vt mendacis aut falſarii notam excuterem,cognoui aliud onus longéque
grauius mihi eſſe ſubeundum,cum illa non eſſent in medium producenda, niſi
adhibito antidoto,quo illa diſcuterentur argumentáq; diſſoluerentur: quibus
orthodoxorum dogmata & conſuetudines probatas oppugnas.Cum autẽ illa
margine capi nequaq̃ poſſent,opus noſtrum duplex eſſe oportuit.Primũ mar-
ginale,is autem labor iam ferme abſolutus erat:alterum diffuſum,& per argu
menta quæ à te tractata fuerant digeſtum:quod quidẽ operoſius & longe gra
uius fuit. Perfeci tamen deo opitulante quod ſtatueram: verum nec docte nec
apte,vti materia poſtulabat.Sed pro animi affectu illa quę repręhẽdi poſſunt,
qualitercunq; penſari poterunt.Neutrum autem à me factum eſt concertandi
ſtudio tecum:ſed veritatis amore:& vt tibi declararem:aliis quoq; male perſua
ſis, vi eloquentiæ (q̃uis permagna ſit)ingeniive multa dexteritate,defendi nõ
poſſe quæ perperam dicta aut ſcripta ſint,& longe minus erroneas ſententias
poſſe probari.

Velim autem verba noſtra accipias non tanq̃ ab aduerſario prolata,ſed vti P
ab amico familiariter tecum potius colloquente,& rurſus admonente q̃ diſce-
ptante.Optaremq; vt illa ſędatis animi affectibus & præſertim philautia re-
mota,conſiderares expenderes an vera,an rationi conſona viderentur. Quod-
quidem facies ſi ea non in te dicta,nec contra tuas ſententias, ſed alterius cu-
iuſq̃ ad te nil pertinentis tibi perſuaſeris.Et in illis legendis te iudicem prębue
ris non partem.Non enim credere debes vir diſertiſſime : contendendi ſtudio
quicq̃ horum me digeſſiſſe:non equidem id mihi ſumerem: Cum ſciam qualis
quantúſq; vir ſis.Exploratum quippe omnibus eſt,q̃ potens ſis eloquio,quãta
inueniẽdi diſponẽdive tibi ſit facultas,q̃q; exercitatus in dicẽdo,q̃ta tibi ſit ver
borum copia,ſententiarum & ſcommatum diuitiæ, adagiorum chiliades, q̃q;
natura ipſa ſis artificioſus.Et dęniq; omnibus præceptis & inſtitutis cumula-

tus, quæ vel in ſummo oratore deſiderari poſſint. tantamq; dictandi tibi eſſe facilitatem, vt non ſolum quicquid velis commodiſſime dicere poſſis etiam ex tempore, verũetiam admirabili felicitate multa tibi dicta eueniant belliſſime, quæ forte nunq̃ antea cogitaſti. Cum tamen plurimi ſint ex ſtudioſis qui non quæcunq; animo cõceperint voluerintq; dicere valent, ſed vix exprimunt quędã prout poſſunt. In quorum albo me recẽſeri nõ ignoro: nã dicere, ſæpe aliquid conanti (turpe id fateri) verba mihi deſunt. Proinde cum illis præſidiis me deſtitutum eſſe cognoſcerem, quibus tu abundas, non eſt, vt putes digladiandi cupidine, tecum me in campum deſcendiſſe: præſertim cum diſſerendũ colluctandũve non eſſet more dialectico: cominus & (vt aiunt) pedẽ pedi ac manũ manui conferendo, ſed more rhetorico in vaſta harena tibi propria mihi vero inſolita, non gladiis ſed haſta res eſſet agenda: quę perpendentẽ præter cætera me ad quicq̃ tibi ſcribendum deterrebant. Attamen dominus Ieſus pro cuius nominis gloria laborem aſſumere non recuſabam vacillãtem vt credo, animũ confirmauit: vireſq; & ſpiritus ſuggeſſit aggrediendi negocium. dedit & ipſe vt illud abſoluerem: illi igitur qualem poſſum non qualem debeo omnimodã gratiam habeo & ago. Et præterea vt quæ ſuperius diximus agnoſcas nullam tibi eſſe rationem ęgreferendi epiſtolam noſtram fuiſſe editã, aliorumq; iudicium intelligas: cui ſtare debes hac in re plusq̃ tuo, epigramma tibi mitto viri clariſſimi atq; doctiſſimi ad me tranſmiſſum cum epiſtolam meam perlegiſſet, quam plurimis laudibus dignatur, quas ego non agnoſco nec ipſa poſtulat: quod illius humanitati tribuendum, qua teſtatur me multum conſuluiſſe tuo honori, gloriæ detraxiſſe nihil. quod ſane & perſpicuũ eſſe poteſt cuilibet alteri diligenter illam perlegenti, nec in diuerſum ſententias interpretanti: ſed tu equidem hac reſponſione cauſam tuam longe deteriorem reddidiſti, quod doleo (quia te amo) cui reſponſioni certe æquum fuiſſet meam epiſtolam coniunxiſſes prout ego tuam meæ coniunxeram vt lectori paratum eſſet conferre ſingulas earum inter ſe ſententias adinuicem, & veritatem facilius cognoſcere.

Epigramma viri docti ad Albertum Pium.

Scripta tua in Batauum legi, dirumq; Lutherum
 Docta, pia, ingenuo principe digna pio
Quid facias video, retegis dum ludicra Eraſmi,
 Impia Martini dogmata dum laceras,
Illum reſtituis, Martinus ſi tibi quicq̃
 Reſpondere volet, deſilit in barathrum.
Namq; euangelion Chriſtum, quæq; ante colebat
 Omnia ab his victus cogitur abnuere
Relligio vltorem te comperit: hęreſiarcha
 Extremi arguitur criminis eſſe reus.
At bene defecta non clam ferit anguis ab herba
 Cæca parum lædunt ſaxa, fremente ſalo.

EIVSDEM ALB. PII

Dictorum & ſententiarum in Moria diſplicentium recitatio & examinatio, LIB. III.

POſtq̄ igitur,ſummo deo auſpice, iam ad calcem operis A
tui deuenimus, diſcuſſis locis ſilentio non prætereun-
dis : nunc res poſtulat, tuorum verborum teſtimonio,
declaremus,nos nec mendaces, nec calumnioſos fuiſſe,
in epiſtola noſtra parçnetica: recenſentes tibi breuibus
capita ſententiarum tuarum , quæ diſperſa in lucubra-
tionibus tuis conſpiciuntur.In quibus tamen referēdis,
maximam tui nominis habens rationem, tēperaui ver-
ba tua,& mitigaui quantum per me fieri potuit: vt erit
videre recitatis quibuſdam locis tuis ex plurimis , quibus illas expreſſioribus
verbis aſſeruiſti.Nō enim omnia colligam perſequarve,(id enim fieri vix poſ-
ſit) cum fere ſint innumera:quæ vel ſola , coacta immenſum volumen effice-
rent . Sed ex illis tantùm ea , quæ ſufficere poſſe videantur , ad aſtruendam
tuam ſentçntiam,comprobandúmque verum eſſe quod diximus,aſſumam.

Credas autem velim,vir diſertiſſime, me illa colligentem non ſemel inge- B
muiſſe:cum animaduerterem labores tuos, animóque perpenderem quàm in-
defeſſum & varium fuerit ſtudium tuum in tot tāq; diuerſis voluminibus eden
dis, magna ex parte commendandis , & ſtudioſis præſertim politiorum lite-
rarum vtilibus,illis intercalaſſe quædam abſurda,quæ etiam illa,quę optima
videri poſſent,obumbrarent.Ad quod peragendum malum quempiam geniū
tuæ gloriæ inuidentem,& publice nocēdi ſtudioſum,te impuliſſe conſpicitur:
edocuiſſeq; vt illa diſpergeres in omnibus ſcriptis tuis, vt nihil ſyncerum , &
non aliqua ex parte ſordidatum,ſupereſſet:ſed omnia aliquo veneno infecta eſ-
ſent:hocq; præſertim conſilio : vt cuiuis lectorum generi nocere poſſent.Siuę
enim ſeria grauiaq; tractes,ſiue iocoſa vel puerilia,ſemper aliqua fuligine con-
ſpurcata inueniūtur.A qua re ſi temperaſſes,aliud conſilium ſecutus(ſi omni-
no tui propoſiti erat illa annotare , quàmuis ſatius fuiſſet tum ad pietatem,tū
ad tui nominis gloriam prætermittere) & in vnicum volumen omnia conieciſ
ſes, cætera ſaltem cum laude tua , & citra legentium periculum perlegi po-
tuiſſent:reiectoq; illo volumine,alia probarentur.Solent enim prudentes arti-
fices(à quorum norma tu longe receſſiſti)cum opus aliquod egregium pere-
gerint,opportunis quibuſdam locis,illud floribus,bullis ve,aut clauis auratis,
quàm aptiſſime fieri poteſt , inſignire , ad maiorem operis gratiam & de-
corem. Tu autem florum,gemmarúmve loco , horridos ſentes, ac tetros car-
bones, & marcidas quiſquilias tuis operibus interpoſuiſti:tenebras vndiq; of-
fundens. Quibus illis non ſolum authoritatem detraxiſti,verum & tam odioſa
reddidiſti,vt titulo tenus tantummodo cognita,à plurimis ſtatim reiiciantur.
Qua in re Cæciam (qui ſolus inter ventos ad ſe nubila , & tempeſtates ad ſe
trahit:cum cæteri,qua partę ſpirant,nubes repellant,ſerenitatemq; inducāt:ille

autem caligine omnia obnubilet) es imitatus. Quod quidem cum luce clarius pateſcat : attamen tu perfricata fronte denegas in ſcriptis tuis quicq̄ eſſe, quod conueniat cum Luthero:aiſq; nihil in eis comperiri quod deroget eccleſiaſticis traditionibus,ſanctorum venerationi,ſacerdotum & pontificis maximi dignitati,patrum ſententiis & conſtitutis,religioſorum profeſſioni, ſacramentorum myſteriis,ſcripturarum authoritati:& in ſumma nihil quod reprehendi poſſit,niſi per calumniam:cum vitia tm̄ taxaueris hominum non res ipſas &c. Quod quidem vt q̄ falſum ſit,pateat ad veritatem cognoſcendam ſingulis argumentorum capitibus,teſtimonia verborum tuorum citabimus:& pro facultate reſpondere,ac(vbi opus fuerit)illa refellere,conabimur.

C Ordo autem poſtulat vt Moria primum in iudiciū vocetur,cum in ipſa debacchādi initium feceris.Quæſo autem te vir ingenioſiſſime , vt te æquis auribus præbeas,ad te ipſum proloquentem audiendum:& cum diligenter audieris:deinde ſtatuas de ſententiis & dictis tuis,non quod affectus , ſed quod ratio dictauerit,eſſe iudicandum.Ab iis autem quæ de bonis artibus,& diſciplinis ſcribis,exordiemur.De quibus ita ſcribis.

¶Verum rurſus vrgent logodędali. Eſt(inquiunt) peculiariter addita diſciplinarum cognitio,quarum adminiculis,id quod natura diminutum eſt, ingenio penſatur:quaſi vero vllam veri faciem habeat natura:quę in vilioribus,atq; adeo in hærbis ac floſculis,tam ſollicite vigilauerit : in vno homine dormitaſſe:vt diſciplinis opus eſſet:quas Teutus ille humano generi infenſus genius,in ſummam perniciem excogitauit. adeo non vtiles ad felicitatem,vt illi quoque ipſi officiant:ad quod proprie repertæ dicuntur,vt eleganter arguit apud Platonem Rex ille prudentiſſimus de literarum inuento . Igitur diſciplinæ cum reliquis humanæ vitæ peſtibus,irrepſerunt:iiſdem authoribus,à quibus om̄ia flagitia proficiſcuntur:puta dæmonibus,quibus hinc nomen etiam inuentum, quaſi δαήμονας,hoc eſt,ſcientes appelles.Siquidem ſimplex illa aurei ſeculi gēs, nullis armata diſciplinis , ſolo naturæ ductu inſtinctuque viuebat,& cætera quæ ais.

¶Nunquid obſecro his verbis profeſſorum vitia taxas , an ipſas bonas artes prorſus iugulas?ſane illas.Eandemq; ſententiam paulo poſt aſſeuerans,inquis, feliciſſimos prorſus eſſe eos,quibus licuit ab omni diſciplinarum commercio abſtinere.Quod confirmas argumento cæterorum animalium,inquiens,ea feliciſſime degere,quæ ſunt à diſciplinis alieniſſima.Afferens & illud Galli Pythagorici,qui cum diuerſas formas expertus eſſet,hominumq; vitas : homines idiotas multis partibus anteponit doctis ac magnis &c. Hæc autē à Luciano tuo didiciſti,qui talibus argutiis,& vaniloquentia ſua deterret mortales ab omni ſtudio,non tantùm diſciplinarū,verum & omniū artiū, profeſſioniſq; generis cuiuſq; vitæ proſequēdę.Aſtruēs nihil ſeriū eſſe in vita, magnoperéve expetendū.Qua enormi ſententia auocat minus cordatos, præſertim autē iuniores,rerū expertes,ab omnibus ſtudiis & honeſtis actionibus.Nemo em̄ inſudare ſtatuit in perquirēdis rebus,quas putat nihil aut parū referre . Et in quibus perſequēdis,plus impedii factū ſit,q̄ in cōſecutis cōpedii. Quaobrē tales potius exiſtimāt eſſe viuēdū caſu & fortuito(prout res eueniūt)q̄ deſtinata ratiōe

perſequendũ enixius aliquod ſtudiũ,genuſq; vitæ. Quapropter nullũ placitũ perniciosius humano generi hoc excogitari poſſe cenſendum.

Hæc autẽ in vniuerſum de diſciplinis protuliſti,verũ nec his cõtentus,ſingulas quoq; particulatim inceſſere voluiſti. De grammaticis enim ita ſcribis. Ad eos accingar qui ſapientię ſpeciẽ inter mortales tenent, inter quos grãmatici primas tenent:genus hominũ profecto quo nihil calamitoſius, nihil afflictius, nihil æque diis inuiſum foret,niſi ego miſerrimæ profeſſionis incõmoda, dulci quodã inſaniæ genere mitigrarem &c. Hem age nũquid grãmaticorum vitia his carpis,an artem profeſſionẽq; ipſam cuius incõmoda vis dulci quodã inſaniæ genere mitigari? Quo capite etiã nominatim,ingrate nimis taxas, ac irrides Aldum noſtrũ,virum ſane nunq̃ ſatis laudatum: citra cuius contuberniũ certe nunq̃ tu tam bellus fuiſſes. Negare enim non potes quin Venetiis apud ipſum agens,cũ illius officinę miniſtrares,in vtraq; lingua multum profeceris. Aldum inquã bonorum authorũ primum reſtitutorem,græcæq; linguæ propagatorem,qui eam fere vetuſtate collapſam,ac barbarie obrutam, è tenebris eruit: probatiſſimos illius authores vndiq; publicando. Virũ eruditiſſimum ac optimũ à literatis omnibus perpetuo ſuſpiciendũ taxas: eo q; grammaticã ſuã pluries ediderit,quaſi tu non idem effeceris, fere in omnibus lucubrationibus tuis. Pręſertim in Adagiorũ volumine: quod in dies fere locupletaſti. Et quia omniũ ſcriptorũ compendio grãmaticam artẽ de nouo ſcribentiũ ſtudioſe perlegeret. Nec vereris virum tam beneficum erga ſtudioſos,tam doctum & piũ, ſanctiſq; moribus præditum,tuumq; hoſpitem,& velis nolis quodam tempore tuum herum,fatuum & inſanum dicere.

Poſtmodum deſcendens ad poetas ita inquis. Nihil minus mihi debẽt poetæ:tametſi vel ex profeſſo meæ ſunt factionis. quippe liberũ genus (vt habet prouerbiũ) quorum omne ſtudiũ nõ alio pertinet,q̃ ad demulcẽdas ſtultorum aures: idq; meris nugamẽtis, ac ridiculis fabulis &c. Si enim poeſis ſtudiũ, vt vis.nõ alio pertinet q̃ ad demulcẽdas ſtultorũ aures: ſane perſpicuũ eſt te his verbis non vatũ peccata: ſed artis propoſitũ finẽ, ipſiusq; naturã cõdemnaſſe, omni laude proſequendam. Quam ſumme coluerũt omnes antiqui,qui de diuinis naturalibus humaniſq; rebus tractare cœperunt,omnia metrica ratione cõſcribẽtes,vt Muſæus,Aſcræus,Orpheus,& poſt hos Homerus,Pyndarus,Empedocles, & alii q̃plurimi. Eſt enim poeſis tantæ dignitatis tamq; opportuna mortalibus vt ſapientiſſimus Ariſtoteles, itidem & grauiſſimus philoſophus, non dedignatus ſit de ipſa arte opus inſigne admodum edere. Perſpectiſſimũ enim eſt illam ingenuam & vtilem eſſe,licet eius profeſſores illa quãdoq; abutantur: vtpote rem ſublimem turpi materiæ,ſordidis & indignis rebus applicãtes. Sed quoquo modo per luſum excuſantur. Sapit enim poeſis neſcio quid diuinum: & videtur quodam numinis afflatu fuiſſe comperta. Quod expreſſit ingenioſiſſimus poeta & recte quidem,his carminibus.

At ſacri vates & diuum cura vocamur:
Sunt etiam,qui nos numen habere putent. Et rurſus,
Eſt deus in nobis,agitante caleſcimus illo:
Sędibus æthereis ſpiritus ille venit.

Sed quid hos commemorem? quid opus eſt mortaliũ teſtimoniis vbi diuinũ adeſt? Cõſtat autem diuinum ſpiritum plurima ex his quæ nobis reuelauit car minibus expreſſiſſe. Plurima enim ſacræ ſcripturæ volumina metrice fuere cõ ſcripta, verſuq; maxima queq; myſteria patefacta manifeſtũ eſt. Nã & pſalmorum librum, quo nihil diuinius numeris elegantiſſimis Hebraica lingua fuiſſe decantatũ, tũ Hebræorum tum noſtrorum teſtimoniis eſt exploratiſſimum. Quid dicam de aliis hymnis & canticis diuinarum laudum. tum à Moſe tũ ab aliis prophetis pari ratione editis? Threni quoq; Hieremiæ prophetæ metro conſtant. Multa præterea Eſaiæ, teſte Hieronymo: vniuerſum quoq; volumen Iob. Et Cantica canticorum ſapientiſſimi Salomonis carminibus deſcripta ſunt. Poeſim igitur quam diuinus ſpiritus approbauit, & qua tot in voluminibus vſus eſt audebimus improbare? dicentes ad ſtultorum aures demulcendas, idq; meris fabulamentis & nugis, tantum adinuentam fuiſſe?

F Præterea tranſiens ad Iureconſultos ſic inquis. Secundum hos proximus da tur locus leguleiis, & haud ſcio an primus: quorum profeſſionem nequid ipſa pronunciem, velut aſininam philoſophi magno conſenſu ridere ſolent. Sed tamen horum aſinorum arbitrio, maxima minimaq; negocia tranſiguntur &c. Nequaq̃ petulantioribus verbis derogare potuiſſes iureconſultorum pruden tiæ: q̃ eorum profeſſionem aſininam dicere: non vitia profeſſorum taxans.

Deinde dialecticos cum profeſſione condemnas, quam rideri carpiue à philoſophis tam à vero alienum, q eam proprie eorum partem eſſe aſſerant. Circa enim philoſophiam moralem verſatur, dicens.

Adiungamus his dialecticos, ac ſophiſtas, hominum genus quouis ære dodoneo loquacius &c. Et paulo poſt. Adeo rixoſi, vt de lana caprina pertinaciſſime digladientur: & nimium altercando plerunq; veritatem amittant & cæt. Qua ſententia eſt etiam perſpicuum te dialecticam ipſam damnare: cum vniuerſum genus ipſam profitentium improbes. Quibus verbis certe ſeuocas iuniores ab ipſius ſtudio: cum aſſeras illam vanam & inanem eſſe: verſarique circa lanam caprinam. Cum tamen circa diſquiſitionem veri à falſo, certis quibuſdam regulis verſetur. Quamobrem inter diſciplinas vtiliſſima & ferme neceſſaria eſt humano generi: cum nequaquàm commode vitam ducere valeat & præſertim honeſtam ac beatam, niſi verum à falſo diſpeſcere nouerit. Nec ſophiſtica pars eius quidẽ damnanda: tum quòd ad diſputationis promptitudinem, ingeniique exercitationem non parum faciat: nodoſque diſſoluere, & cauillationes veritatem adumbrantes refutare doceat. Ignarus autem quo modo illi nectantur, non facile illos explicare valebit. Eſt tamen potius attingenda quàm manu nocturna diurnáque perpetuo verſanda. Sobrie enim eſt tractanda, nec multum operæ aut temporis illi impendendum. Ne dum illam diligentius proſequimur, meliora & ſcitu magis neceſſaria, prætermittamus. Græci enim logices Ariſtotelis enarratores, volumina illam complectentia, organum appellarunt, quorum tum dignitate tum neceſſitate, id quod ſophiſticam tractat poſtremum obtinet locũ. Sophiſtica enim ſublata ſophiſtarum importunitate, & paralogizandi facilitate, neceſſitatem nullam habere videretur: vixque illius notitia aliquam afferret vtilitatem. At quo-

modocunque res ſe habeat, in conquirendis parandiſve inſtrumentis artifices conſumere ætatem non debent, ita enim nullum opus vnq̄ perficerent. Fruſtra autem paratur ad aliquem vſum, quod nūq̄ ad ipſum deducitur. Logica autē propter aliud potius adinuēta, q̄ propter ſe vt illa videlicet vtamur in veritate indaganda: rebusq; dignoſcēdis, quæ propriam habent naturam ex ſeſe, citra omnem mentis noſtræ operationem. Licet etiam in ipſis habētibus tantū eſſe negocio noſtri intellectus miniſtrare poſſit: ſeq; ipſam edocere, verū vt inſtrumentum: non autem vt ipſa res, cū nihil ſeipſum edoceat. Sic enim doceret & doceretur, careret doctrina & ea polleret. Qui enī edocetur, ignorat quod addiſcit: callet autem qui edocet, id quod tradit. Sed hęc miſſa faciamus.

Poſtmodum ad philoſophiam accedis inquiēs, Sub hos prodeūt philoſophi barba pallioq; verendi &c. qui q̄ ſuauiter delirāt, quū innumerabiles ædificāt mundos, dum ſolem, dum lunam, ſtellas, orbes, tāq̄ pollice, filo metiuntur: dū fulminū, ventorum, eclypſium, ac cæterarū inexplicabiliū cauſas reddunt: nihil vſq̄ hęſitātes &c. Et paulo poſt. Nā nihil apud illos eſſe cōperti, illud magnū argumentum eſt: q; ſingulis de rebus inexplicabilis eſt inter ipſos digladiatio. Hi cum nihil omnino ſciant, ſeipſoſq; ignorent: tamen omnia ſe ſcire profitētur &c. Ideas, vniuerſalia, formas ſeparatas, primas materias, quidditates, ecceitates videre ſe prędicant, res adeo tenues, vt neq; lynceus opinor poſſit perſpicere. G

¶Et de mathematica agens, ais. Tum vero pręcipue prophanū vulgus aſpernantur: quoties triquetris, tetragonis circulis, atq; huiuſmodi picturis mathematicis, aliis ſuperinductis, & in Labyrinthi ſpeciē confuſis &c. Et paulo poſt. Neq; deſunt ex hoc genere qui futura quoq; prędicant ex conſultis aſtris, ac miracula plus q̄ magica pollicentur &c. Hæc tu. Quibus philoſophiā ita cōtemnis, & illi detrahis: ac ſi ars quædam ludicra inaniſq;, & prorſus vana eſſet. Cū tamen nihil ſit pulchrius, celſius, homineq; dignius q̄ naturæ myſteria cōtemplari: rerumq; cauſas indagare. Quod homini datum eſt prę cæteris animalibus: cum & ille ſolus mente prędit⁹ ſit. Quid autē pręſtātius, quid beatius, q̄ illam occupare eo in negocio, ad quod inſtituta eſt? Propria autē mētis operatio eſt, contemplari. Contemplatione enim ſimiles efficimur ſupercęleſtibus intelligentiis: & quoquo modo diuinitatis ſummi illius & glorioſiſſimi totius naturæ authoris, participes. Quamobrem perq̄ ſcite dixit ille. Felix qui potuit rerum cognoſcere cauſas. Quas dū philoſophantes indagant non profecto ſomniant, nec falſis imaginibus capti delirant: ſed ex principiis quibuſdā, tum natura nobis inditis, tum ſenſu collectis, per ſe quidem notis, quibuſdam certiſſimis regulis ignotas cauſas perquirunt. Ad quas dignoſcendas humana mens pertingere poteſt de quibus agunt, prout res quas tractant, patiuntur. Quæ cum tam variȩ & diuerſȩ ſint (verſatur enim philoſophia circa res diuinas, naturales & humanas) non putandū æque exacte tractari omnia dignoſci ve poſſe, adhibito etiā omni conatu, & diligentia. Quamobrem nec philoſophi de omnibus definiūt, vel ſtatuūt eodē pacto. Sed de quibuſdam dubitantes, tātūmodo quid veriſimilius, quid probabilius eſſe videatur, ediſſerunt. Nōnulla autem magis ſuſpiciūt, & admirātur in eorū cōtemplatione abſorpti: q̄ de illis

tractare aut definire quicq̃ audeant. Cuiuſmodi ſunt illa ſupercęleſtia, & prorſus diuina: ad quæ humana mens, ex ſeſe attingere non valet. Lege lumen philoſophię Ariſtotelem, lege diuinũ Platonem, Plotinũ, Iamblicum, Alexandrum Aphrodiſienſem, Simplicium, Auerroem, cũ cætera Græcorũ, Latinorũ, Arabũq; turba rite philoſophantiũ: nihil temere eos affeuerare, nihil arroganter finire videbis. Sed de quibuſdã tñmodo ambigere, alia admirari, quędã attingere, de nõnullis autẽ, vt pote ſcitu facilioribus, ad quæ humanus ſenſus, induſtria, & exacta diligẽtia pertingere poteſt, vix ſtatuere. De rebus autẽ ſublimibus & arcanis, vel minimũ quid agnoſcere pręſtantiſſimũ. Quare etſi nõnullę ſunt natura ſua tenues, & (vt dicitur) modicę entitatis, ſcitu tamẽ ſunt pulcherrimę & digniſſimę: vti ſunt relationes, Idęę, ecceitates, materię primę, & cætera huiuſcemodi quæ tu derides: pręſertim cũ multa grauia & cognitu digniſſima, citra illarum cognitionẽ, perſpici non valeant. Illa aũt etſi ſenſu ac manibus capi, digitis ve attrectari non poſſunt, non tamen contemnenda vel vt figmenta, aut deliria exiſtimãda. Mente enim ſola concipiũtur rerũ eſſentiæ & proprietates aut accidẽtia dignoſcũtur. At queadmodũ cęcus de colore nõ recte iudicat: ita ingenio craſſi aut non exercitati in contemplandis his quæ a ſenſibus dimotiora, illa percipere non valent. Quamobrem & damnant quod ignorãt. Quod ad Mathematicos attinet, ipſi nẽpe triquetris illis, tetragonis, circulis ve (quæ tã rides tãq; contemnis) plurima euidẽtiſſimis rationibus edocẽt. quorum notitia opportuniſſima. Quinimmo & quædã etiã neceſſaria, ad multa cognoſcenda: quorum ſubiectum longe pręſtantius.

H Non ſolũ in ſcientiis & diſciplina humanitus acquiſita, verũetiã in dogmatibus theologicis ſcripturarũq; myſteriis & ſenſibus capiendis. Quod teſtatur diuus Auguſtinus iis verbis, Numerorũ imperitia facit nõ intelligi multa myſtice poſita in ſcripturis, vt quod Moyſes, Helias & dominus quadraginta diebus ieiunarunt, cuius figuratus nodus niſi huius numeri cognitione non ſoluitur. cui ſententiæ ſubſcribunt diuus Hieronymus, beatus pater Ambroſius, ac magnus Gregorius, pluribus in locis pręſertim cum enarrent ſententias ſcripturæ. In quibus pręſcripti numeri habenda eſt ratio ex quo dignoſcitur q̃ vtilis neceſſariaque ſit arithmeticæ diſciplinæ cognitio. Idem perſpicitur & de geometria & aliis diſciplinis quæ iſti ſubalternãtur: citra quarum cognitionẽ non eſt in ſcripturis multa intelligere. Quomodo nãq; cognoſcetur orbis vniuerſi conſtructio, ſacri tabernaculi fabrica, ſanctiſſimi tẽpli ædificatio, & ſymmetria, regionũ interualla (vt cætera omittã) ſine geometrica ratione? Quomodo firmamẽti & cęlorũ poſitio luminariũq; ſolis, lunæ, ac ſtellarum, in ipſis diſpoſitio motuſq; aut quietis eorũ ratio, vt quod orante Ioſue ſol a curſu ſuo deſtiterit, pręter aſtrologicã cognitionẽ? Quomodo aut terrarũ ſitus mariſq; & terræ diſpoſitio fluminũq; locorũ & ciuitatũ deſcriptio vbi Nilus, vbi Eufrates, vbi Tigris, & Ganges, ſub qua plaga ſit Aegyptus, Arabia, Media, aut Pontus, quo loco ſita ſit Iudęa, quo Chaldea, Cappadocia vel Syria, quo Perſis, vbi Meſopotamia, quas terras ſancti patres coluere. E quibus migrarũt ad quaſuc peregrinari ſunt pręter aſtrologiæ & coſmographicę diſciplinæ notitiam? Multa pręterea quę de prophetis deſcribuntur nequaq̃ capiãtur pręter

harum cognitionem, ſed hę de teſtamento veteri. Verum & idem in nouo cō-
tingit in quo & de terræ ſanctę locis circũiacentibusq; aliis terris Tyro, Sy-
done, Antiochia, deq; Aegypto tot agũtur. Pręterea diui Pauli peregrinatio-
nes quę in Aſia, quę in Gręcia, quę in marinis inſulis, quæ in Macedonia, Epi-
ro & Italia geſſerit, vbi ſita Roma, Hiſpania, & cæteræ regiones de quibus
habetur mentio in ipſis ſacris literis nequaq̃ cognoſcerent ſine aſtronomia &
geographia. Poſthæc quomodo pſalmorũ, hymnorum, & cantuũ, modulata
ratio quoquomodo dignoſcetur quorũ tanta extant in ſcriptura ſi muſicę di-
ſciplinę prorſus fuerimus expertes? Quomodo & arcus in nubibus cęli cōſti-
tuti in ſignũ diuini fœderis cũ mortalibus initi ſtellęq; perducentes magis ab
oriente in Iudæam & in ipſis luminaribus tot apparitionũ ratio habetur (vt
alia prætereã) citra omnē perſpectiue cognitionem. Nam hęc ſufficit indu-
ctio ad declarandũ q̃ vides neceſſariæ ve ſint mathematicę diſciplinæ. Etiã ad
ſacra dogmata perſpiciēda & ſcripturas intelligendas quæ diſciplinæ nō cō-
temnendę videntur ob id quod prima eorũ ſubiecta ſint imbecilliora: cũ quic-
quid ab earum ſubiecta materia detractũ eſt nobilitatis, Penſetur rationũ eui-
dentia, & certitudine. Nec mirum ſi profeſſores earum cuiuſpiam, futura etiã
quædã prædicere pręſumant, longa & diligenti obſeruatione edocti. Nãq; cō-
probatiſſimi hæc interiora corpora, ſuperiorum, cęleſtiũq; latione gubernari.
Quod qui abnuit, ſenſui manifeſtiſſima denegat. Quapropter licet illi de qui-
buſdã etiã diuinare audeãt, nimiſq; ſint, vel ſuperſtitioſi: vaticinantes etiã de iis
quæ illis diuinis corporibus nō ſubiiciũtur, cũ nec ab illis pēdeãt, de ipſis ſta-
tuētes quēadmodũ & de corporeis corruptibilibus, vtpote de iis quę animis
noſtris inſunt, a facultate ve arbitrii proueniũt: profeſſorũ eſt culpa, quēadmo-
dũ & cũ aberrãt in diiudicãdis futuris, circa ea quæ ex materia cōſtanti: ſæpius
autē & q̃ plurimũ id faciũt, nō doctrinæ aut artis vitium eſt, ſed ipſorum.

Deniq; ad Theologos tranſis: quorum inſtitutum tanta petulantia, tã pro- I
cacibus verbis inſectaris: vt nec circulatorum, lenonũve, aut cuiuſuis damnatæ
artis profeſſores magis criminari poſſes. Nec tamē vacat aut expedit omnia
tua referre, quæ in illos profers, ne æquo prolixius euadat volumen. Tot enim
iurgiis probris, & iniuriis perſequeris ipſos, vt nũq̃ ſit finis, omnēq; tuã effun-
dis eloquentiam in illis deteſtandis. Sed paucula ex innumeris recitabo. Inquis
enim ipſos humani generis eſſe peſtes, ab humano conſortio prorſus depellen-
das: ipſorũ familias in Turcas & Saracenos cum eis cōflictaturos oblegãdas.
Quo facto, ais, bene conſultum eſſet rebus Chriſtianis. Cætera omitto quæ le-
uiſſime & pueriliter in eos cōminiſceris. Nam lectori ſi illa cognoſcere volet,
in Moria ſunt parata. Summa autem omniũ, quibus eos carpis, his capitibus
conſtat. Primũ, ꝙ nouis quibuſdam vocibus vtantur, ꝙ barbare loquantur, ꝙ
de dogmatibus Theologicis exactius ediſſerãt, quæſtionesq; vanas pertractēt,
Ad idq; exaggerandum inuidioſa quadam oratione titulos illorum plurimos
recitas: omniaq; calumnioſe & maligne. Perſpiciat lector eã moriæ partem &
iudicet. Quos tamen defendere facillimũ eſt. Et primum quod ad nouas voces
attinet: Si quis enim per ſingulas diſcurrat artes, ſiue ex eo genere ſint, quę ad
animũ, ſiue quæ ad corpus excolendum pertineant, quadãue neceſſitate, aut ad

commoditatem tm̃ adinuentæ, & propter melius, vel a luxuria excogitatæ: nullam cõperies quę propriis quibuſdam vocibus non vtatur, illarum expertibus non cognitis. Quod vel in ipſa agricultura eſt cognoſcere, quis tam cõmunis ac rudis ſit. Quid igitur mirum ſi hoc idẽ & in ſacra theologię facultate fieri contigerit? quinimo oportuerit? cum ab authoribus linguarum, præſertim latini ſermonis, rebus illis indita non eſſent nomina: quę nec indi poſſunt rebus incognitis? Cum autem longe plures ſint res q̃ voces: oportuit gradatim (prout ipſe cognoſcebantur) voces nouas adinuenire ad illas ſignificãdas. Hinc philoſophi rerum indagatores plura nomina factitare coacti ſunt: vulgo non promiſcua. Quod & facere oportuit Ciceronem in lingua latina, philoſophica tractantem, vt eſt videre in eius monumentis, & ipſe fatetur, in volumine de Finibus bonorũ & malorũ. Hoc idem agere neceſſum fuit Theologis, pręſertim cum tractaturi eſſent de rebus diuinis, nequaq̃ vulgo cognitis. At (inquies) ſed id inepte fecerunt, præter omne decorum: multaque latine dicere potuiſſent: quæ tamen barbare protulerunt. Quod ſane non inficior. ſed hæc culpa potius temporibus tribuenda, q̃ theologis, qui eo ſermone qualitercũque latino vſi ſunt, qui communis erat & receptus eo ſeculo, quo ipſi floruerunt. Conſtat enim iam ante mille annos barbarorũ plurimis illuuionibus, latinam linguam fere fuiſſe deperditam, quinimo candorem illum & proprietatem ſermonis longe antea abolitam. Flos enim ille latinæ eloquẽtiæ ab exceſſu Auguſti Principis decidere cœpit: qui feliciſſimo illo ſeculo, & prioribus florentis reipublicæ fuerat. Labiq; tũc linguam cœpiſſe, & ſemper in deterius eſſe prolapſam conſtat. Ex monumentis enim eorum qui ſcripſerunt illis temporibus, eſt illud videre. Quantũ enim abeſt Senecæ ſermo ac phraſis (qui tamen tempore Neronis ſcripſit) a facũdia & nitore Ciceronis eloquii, Cæſaris, Saluſtii, & aliorũ qui illo tempore ſcripſerunt? Q̃ꝫ & magis prolapſa ſit breuiſſimo tempore, Suetonii & Valerii Maximi ſcripta teſtantur. Quantã deniq; prorſus iacturam fecerit, poſteriorum monumẽta declarãt, vt Lampridii, Iulii Capitolini, Martiani Capellę, Apulei, & cęterorum: qui tamen adhuc vigente imperio ſcripſerunt. Quorum ſermo tam incultus, tam implexus eſt, vt niſi vetuſtatis authoritate niteretur, & plurimarum rerũ notitiam traderet, prorſus eorum volumina fuiſſe reiecta, & authorũ nomina obliterata crediderim: apud latinæ linguæ ſtudioſiores. In dies q; ac dies ſucceſſiue magis ac magis ſemper collapſa lingua, barbarorum commercio ac poteſtate. Ita vt ſpecies tm̃ quædã (prorſus adulterato ſermone) illius antiquę perſtiterit vſq; ad hoc poſtremũ ſeculum: quo reſtitui cœpit ac reuiuiſcere. Quapropter non culpãdi theologi, qui prioribus ſeculis minus latine, ſed barbariuſcule ſcripſerunt. Præſertim cũ diſciplinarum ſtudioſo & notitiæ rerum cupidiores, verborum excolendique ſermonis minus ſtudioſos eſſe conueniat: ne in hoc occupati, a rerum contemplatione diuertantur. Sine quarum cognitione nec vera eloquentia haberi poteſt. Ipſa autem ſapientia, minime illa egeat, ſed citra omne eloquẽtię ſtudium quod illi plus officere poteſt q̃ prodeſſe conſequi poſſit. Quod animaduertentes philoſophorum plurimi et illi quidem non ignobiles, ſed præclari, omnem ætatem in philoſophia contriuerunt neglecta prorſus dicendi peritia, & elo-

quentię ſtudio quam indecoram & turpē philoſopho eſſe arbitrati ſunt.E qui-
bus vt aliquos commemorem habetur pro confeſſo & grauiſſimi teſtãtur au-
thores Anacharſim Cratem Diogenē fuiſſe apud quos dicendi facultate nullū
vnq̄ fuit ſtudium,nulla cura.Pari modo eam contempſiſſe Socratem qui alios
grauitate ſapientia ac nominis celebritate ſuperauit,pręter cętera argumento
ſunt,Oratio ipſius quã habuit in iudicium vocatus pro ſe redditurus rationē
ſimplex & inculta ita,exordiēs,Vos ex me audituri eſtis iudices omnē veritatē
non cōpoſita oratione cęteriſq; verbis, vt faciũt hi qui horũ ſtudioſi ſunt , ſed
vulgaribus verbis me loquentem audietis. Credo enim iuſta eſſe quę dico nec
aliud a me expectare debetis.Neq; eñ mihi cõuenire videtur, vti adoleſcētulo
fictis ad vos ingredi verbis &c.Itaq; ille eloquētię ſtudiũ nõ ſolũ phis ſed etiã
viris indignum arbitratus illud pręteriit,& in ea parte philoſophię præſertim
quę ad mores pertinet ſuũ prorſus ingeniũ occupans. quod & alio argumēto
cōprobatur.Cũ ſapiētiſſimus Plato omniũ Socratis diſcipulorũ pręclariſſim⁹,
deniq; eloquētiſſimus,ſed vt coniicitur natura potius q̄ arte,de magiſtro agēs
ornari ipſum hac facultate nõ permiſit,exiſtimans potius deturpare q̄ ornare
philoſophũ cũ ludentiũ adoleſcentulorũ certamē & gloria & eorũ qui vulgus
ducere volũt apud quod etiã gratioſi eſſe cupiunt, magis ſtudiũ eſſe videatur
q̄ virorũ grauiũ.Si autē id cēſuerunt tam illuſtres phi nõ tractãtes tamen niſi
humana vel quę ratione naturali inueſtigari poſſunt,quid ſtatuēdũ ſacris theo
logis oracula ſancti ſpiritus & diuina tractaturis? nunqd poſthabere eorũ cō-
tēplationē cõueniebat vt in ſtudiis eloquētię cōtererent tēpus? quod ſi cui ta-
men videretur ſciat eloquētiſſimũ ſimul & doctiſſimũ Ioannē Chryſoſtomum
eiuſmodi ſentētię refragari.Nemo autē de qualibet arte rerũve ſtudio, rectius
iudicare poteſt illo qui illã calleat in ipſa ve ſit verſatus.Ipſe autē in libro ad-
uerſus vituperatores vitę monaſticę,ita ait, Nos inquã qui externã ſapientiam
ridemus & ſtultitiã eſſe putamus , eloquētiã ita admirabiur vt propter illũ ea
cōtēnamus q̄ neceſſaria ſunt in primiſq; vtilia? Quę vero illa ſint magni illi ac
ſanctiſſimi viri edocuerũt,qui initio ſeculi cũ adhuc literę non eſſent,quiq; poſt
illos fuerũt,cũ iã eſſent, dicēdi vero ars nõdũ iã inſtituta:& qui poſt eos fuere
eloquētia iã florēti.nõ ſolũ illius eloquētię imperiti verũ & literarũ, tñ in ipſis
rebus in quibus dicēdi vis videretur maxime neceſſaria,tanta felicitate eos qui
erãt in ea eminētiſſimi ſuperauerunt,vt ſi illis iſti cōferãtur ſtultis pueris infe-
riores eſſe videantur. Hęc Chryſoſtomus ſapiētiſſime qdē & veriſſime.Quid
eñ refert ad rei cognitionē capeſſendã,q̄ polito,q̄ eleganter, qua lingua illud
proferatur,dũmodo ſenſus capi poſſit?Cũ nõ res propter nomina , ſed nomina
propter ipſas res ſint inuēta?Quãobrē & ſapiētię poſeſſores ſtatuerũt,parũ de
nominibus eſſe curãdũ,nec in illis inſiſtēdũ:modo de rebus cōſtaret.Quis aũt
pulchrũ ſit & pręeligēdũ,cōmode ac compte proloquiiq̄ incōdite ac barbare,
modo id potioribus ſtudiis nõ officiat,nihilq; detrahat : attamē ſi vtrũq; pſta-
re nõ poſſit ſapiēs,propter id nõ ſileat,verũ alterũ,quod magis refert , pręſtet:
nec deſinat vel barbariſſime (ſi aliter facere nõ valet) arcana ſapiētię prodere
Geticũ,Sarmathicũve ſonet,dũ latinũ proloqui conetur,Solœcizet,balbutiat,
hęſitet,modo doceat ſcitu digna.Gallizent igitur britãnizent aut germanizēt

(vt ita dicã) Theologi: dũ ſapientiã prodant, quę nõ vocibus ſed rebus conſtat. Anacharſim ſordidę Scythię alũnũ ſcythicé loquenté nõ cõtépſerũt Gręcię ſapiẽtes, ſed in ſuũ cõſortiũ receperũt, quia ſapiẽtia prędituũ. Nec Plato eloquẽtię princeps Ægyptiacũ Chaldaicũq; ob vocis ſtrepitũ obhorruit, ſed illos adiit ſapientię cupiditate. Nec Apollonius ille Thianeus, q̃uis gręcus & diſertus, Aethiopas magis murmurãtes, q̃ articulata voce proloquentes. Nec gymnoſophiſtas Indos ſibilãtes, ob linguę barbariẽ, refugit: ſed longiſſima & periculoſiſſima peregrinatione, immẽſis ſudoribus perquiſiuit. Nõ eñ tã delicatę aures ſtudioſorũ ſapiẽtię, queadmodum & eloquẽtię. Ingẽtibus periculis immẽſiſq; laboribus perquirimus aurũ, & gẽmas in viſceribus terrę, antra & cuniculos ſubeuntes: Nec illa aſpernamur, q̃uis natura vt plurimũ, non ipſum ferat obrizũ & ſincerũ, ſed ſpurca & fuliginea materia, lapidibuſq; & terra, halitib9 ſulphureis ſuppurata cõmixtũ, quod e ſordidis fodinis eruim9. Nec profundi maris gurgites metiri veremur, vt margaritas in conchis ſaxo affixis deliteſcẽtes, colligamus. Sapiẽtię documẽta cui aurũ, gẽmę, & omne qđ p̃cioſum eſt collatũ, veluti ſquallida eſt & informis harena, aſpnabimur. quia nõ ſermone reſonãti, rotũdiſq; verbis, nobis tradat̃, ſed rudiori & minus culto ſermone? Nõ eqdẽ laudatiſſima vina refutamus, q̃uis nõ gẽmeo myrrhino aut cryſtallino, ſed rudi poculo, vtpote ligneo aut fictili, nobis propinentur: ſed cupidiſſime illa haurimus, modo ſitis nõ abſit. Pari modo ſapiẽtię auidiores, vtpote ſemp illius ſitiẽtes, eã imbibere nõ reſpuũt, quocũq; poculo proferat̃. Quę ſapiẽtia ab Hermete Trimegiſto, Aegyptiis tradita fuit, abſq; literis: vtpote characteribus literarũ apud illos nõdũ inuẽtis. Sed imaginibus q̃buſdã animaliũ, arborũ, & ſimiliũ rerũ, aliud myſtice ſignãtiũ ab eo qđ repręſentabãt. Quę cũ perſpiciebãtur oculis res legebatur. Nullũ vocis ſonitũ reddebãt, nec linguę opa indicabãt, qđ referrẽt: ſed mutę & elingues interne denotabãt, & animis inferebãt, qd portẽdet qđ ſignificarẽt. Quę ſimulacra appellata ſunt literę hieroglyphicę quarũ monumẽta q̃dã Romæ lapidibus & obeliſcis inciſa, adhuc extãt. Ad ſapiẽtiã igitur capeſſendã, nihil refert quo idiomate, q̃bus vocibus, elegãti ſermone an inculto, quid proferat̃. Solebat quippe dicere quõdã herus meus, & humaniſſimus inquã ac optimus princeps Maximilianus Cæſar, & pulchre q̃dẽ, Latini ſermonis quoddã genus eſſe, qđ militare dicebatur: valde differẽs ab eo quo linguę profeſſores vtebantur. Quid vetabit ſimiliter dicere & aliquod eſſe genus Latini ſermonis, a Gothis Vandaliſq; deriuatũ, adulteratũ q̃dẽ. vt & illud militare, a philoſophis theologiſq; ob tẽporis infelicitatẽ vſurpatũ, qđ barbaricũ magis ſonet q̃ latinũ: quo tñ expreſſa doctrina, nihilo reddatur deterior? Ex his manifeſtũ eſt, iniuſtũ & periniquũ eſſe, ſapiẽtes theologos dãnare, eo q̃ nouis quibuſdã vtãtur vocibus, minusq; latine nec eleganter: ſed barbariuſcule locuti ſint: cũ eorũ propoſitũ fuerit, ſapientiã nõ eloquẽtiã prodere, nõ aures oblectare, ſed mentẽ formare. Quę quacũq; lingua, immo citra oẽm linguã (vt diximus) tacite, idolis quibuſdã tradi poteſt. Num igitur reiicienda Ioannis Scoti, exactiſſima & ſublimis, diui Aquinatis ſolida & grauis, Alenſis & Henrici ampla & perſpicax, Bonauenturæ perſpicua & excuſſa, Magni Alberti multiplex & diffuſa (vt cæteros pretercam) doctrina?

omnium quidem admirabilis?Quia non eleganter ſcripſerint, non ſyncere ſermone latino illam expreſſerint?Abſit,abſit tam magna inſania , vt ſapientiam tantamq; doctrinam reiiciamus, aſpernemur,ob inculti ſermonis labeculam & infacundiam.

Ad aliud tranſeo.Deteſtaris poſtremo ipſos,eo ꝙ,vt ais , queſtiones plurimas inanes tractent,de quibus non eſſet diſſerendum:cum ad pietatis ſynceritatem non pertineant,ſed illi potius officiant:quę nec ab Apoſtolis qui dogmata Chriſtianę religionis nobis promulgarunt fuere attactę. Cui obiecto facile eſt reſpondere. Non enim omnia omni tempore decent aut expediunt . Naſcentis quippe eccleſię tẽpore,nõ cõueniebat fidẽ quę adhuc ſerebatur apud promiſcuum populum,dubiis & queſtionibus inuoluere,de illaq; diſſentire:ſed ſimpliciſſime erat tradenda & imbibenda.Quemadmodum fit in principiis cuiuſlibet artis & ſcientiæ,illa acceptantur , & vera eſſe dignoſcuntur lumine naturali. Hæc autem authoritate ſcripturæ & virtute ſpiritus.Verum hoc commune omnibus principiis,vt de ipſis non ambigatur,nec diſputetur. Sed tanꝙ vera & explorata ſupponantur.At ipſa fide iam promulgata & recepta, ſubortis pluribus ſpiritu Sathanę inflatis ipſius dogmata peruerſe interpretantibus, ac varias hęreſes ſerentibus gentilibuſq; & philoſophis cõpluribus humana doctrina tumentibus,inſurgentibus ad fidei integritatem impugnandam,neceſſum fuit ad dogmata tuenda,eorum cauillos & queſtiones diſſoluere, erroreſq; & inſanias confutare. Quod fieri non potuit niſi in medium adductis dubitationibus, & diſcuſſis queſtionibus quę in cõtrouerſiam venerãt,aut venire poterãt.Quod tu damnas,induſtriamq; ſummę laudandam vituperas,quibus & vſi ſunt non ſolũ neoterici theologi,ſed etiam vetuſtiſſimi patres,ꝗuis non eadem methodo. Sed illi vſu recepta illorum temporũ,elegantius & latiori oratione:hi autẽ more dialectico,ſermone contractiori & magis expreſſo, exactius illa tractauere. vtpote illi Platonis phraſim imitantes,hi autem Ariſtotelis.

Si autem eos accuſandos cenſes qui de altiſſimis rebus diſſeruerunt, condemnes oportet,præ cæteris theologorum principem,Ioannem inquam Euangeliſtã,qui ad explodendũ Ebionitarũ dogma inſurgens:illud tã altũ tam ſublime & arcanum intonuit.In principio erat verbum,& verbum erat apud deum, & deus erat verbum:etc.quo nihil celſius diuiniuſve potuiſſet.Oportet item damnes vas ſapientiæ,Paulũ Apoſtolum,qui de diuina prædeſtinatione,de gratia & libero arbitrio,de diuinitate & humanitate Chriſti,eiuſq; poſt mortem reſurrectione & aliis multis,tam ſubtiliter, tam acute, tam profunde diſputauit & definiuit. Similiter condemnes Iacobum Apoſtolum, epiſtola ſua de fide & operibus,& pleriſq; aliis quæſtionibus difficillimis diſſerentem . Similiter Apoſtolorum principem idem agentem , in ſuis epiſtolis: & apud Apoſtolorum Acta,vt cęteros Apoſtolos omittã.Nam negociũ tibi ſit oportet,cũ doctoribus oĩbus,tũ Gręcis tũ Latinis vetuſtioribus Naziãzeno,inquã ,Chryſoſtomo,Orig.cũ tota deniq; Gręcoꝝ ſchola,doctiſſimoq; et acutiſſimo Aug.et eruditiſſimo Hieronymo,et Ambroſio:cũq; cęteris Latinis.At inquies illos nõ dãno:ſed hos neotẽricos,q lõge aliter ea tractãt,multiſq; diſtinctionibus oĩa cõfundũt ac inuoluũt.Illos qdem damnas prę cęteris,ſed iam magna ex parte habeo

quod petebam, videlicet ꝙ tractare quęſtiones profundiſſimas, de dogmatibus theologicis, non ſit reprehendendum: ſed tantummodo methodus nouitia illas tractandi. In Moria tamen vtrunq; improbas non methodum tractandi ſolam: ſed ipſarum quęſtionum tractationem.

M Quod enim ad diſtinctiones attinet quas tantopere criminaris, cum tamē ita neceſſarię ſint, vt citra illas nihil inuolutū perplexumve explicari poſſit, quibus etiā vſi ſunt vetuſtiores doctores. Partitionū enim luce inuoluta euoluūtur, implexa diſſoluuntur, dubia tollūtur, occluſa reſerantur, occulta manifeſtantur, ſine quibus incerta fere eſſent omnia: quod inde prouenit (vt ſupra diximus) ꝙ multo plures ſunt res, quę animo cōcipiuntur, q̄ voces repertę ſimplices vel cōpoſitę, ad vnamquanq; earum proprię ſignificandam. Manifeſtū igitur te ſumma iniuria diſtinctiones improbare, quibus exploſis fere oēs diſciplinæ omniſq; doctrina tū prophana tum ſacra, inuolucris & ambagibus eſſet cōfuſiſſima, nec vlla ars ſcientiave ſtare poſſet, quibus et philoſophi, & oratores, illas tradētes neceſſario ſunt vſi. Preſertim autē ſacra theologia cōſtare & tueri nō poſſet, ipſis ſublatis partitionibus. Nec eñ defendi poſſent noſtra ab oppugnatoribus, contendentibus nos pugnātia credere ac docere, vtputa, ꝙ eadē perſona ſit, & deus & homo. ꝙ tres ſint perſonę diſtinctæ vnius tantum naturæ, numero indiſtinctę. Idē corpus eſſe poſſe ſimul in pluribus locis, ac vnū aliud corpus ſubire. accidentiaq; manere ſine ſubiecto. A volūtate antiqua immutabili, prouenire poſſe motum nouū, citra omnē mutationē: & mille alia huiuſce generis, quę pręter rationem dicta eſſe videntur: niſi adminiculo ac beneficio diſtinctionū illa declarentur ac defendātur. vult autē Apoſtolorū princeps nos paratos eſſe, reddere rationē, de ea quę in nobis eſt, fide. Quod nequaq̄ facere poſſem⁹, niſi in his ſubtilioribus quęſtionibus diſcutiēdis, (quę diſtinctionibus fere diſſoluuntur) fuerim⁹ exercitati. Hac ratiōe theologi de huiuſmodi diſputāt, nō tamē vti de rebus ambiguis & problematicis apud fideles, ſed vt de certis & authoritate diuina exploratis. Q̄uis illa problemata quę non ſolū vti ſint dubia, ſed expreſſe falſa, proponant diſputāda: quia apud aduerſarios acturi, ſe parāt & inſtruūt, vt verbi gratia, cum quęrūt, vtrū cū vnitate eſſentiæ, poſſit ſtare pluralitas perſonarum: id faciunt, tanq̄ contra hoſtes conflicturi. Cum dogma illud ab ethnicis & hęreticis, variis argumentis oppugnetur. Ad quę refellenda vt paratiores ſint, in ſimilibus quęſtionibus exercentur. Quibus etiā declarant nos nihil abſonū, & quod e diametro pugnet cum ratione naturali exacta, credere. Cum idem ſit deus naturę, legis & gratię. Quamobrem & plura dogmatum noſtrorū cōmuni ſenſui rationis naturalis conſentanea eſſe declarāt: nōnulla rationibus naturalibus cōfirmantes. Placita quippe religionis noſtrę, licet ratione euidēti demonſtrari nō poſſint (non enim eſſent fidei) tam omnia rationabiliter defenduntur, multaq; veris & probabilibus argumentis declarari ac probari valent. In qua re peragēda plurimum operæ impendunt theologi recentiores, quemadmodum & circa illa quæ annexa iis, de quibus præcipue tractant: que definita tamen non ſunt, & ex iis quæ ſunt præcipua & certo in lumine fidei. Attamen quoquomodo illa verificari poſſint, non eſt perſpicuum.

N De huiuſmodi perquirentes veritatem, vnuſquiſq; pro ingenii facultate &

iudicio,affert,probat,vel improbat,quod veriſimilius illi videtur. Quo accidit, vt inter ſe in ſimilibus digladientur plurimi:eo ꝙ variæ ſint hominum opinio- nes & ſententiæ.Sed quantum ad dogmatum præcipuorum veritatem, omnes conueniunt:& de illis nulla eſt controuerſia.In cæteris eñi diſſentire nihil eſt peri culi:nec quicꝗ refert,vt exempli gratia.Conueniunt omnes tres eſſe perſonas diſ- tinctas in diuinis in vnitate eſſentię,hocq; fidei dogma eſt.An autem ipſe perſo- nę ab inuicem ſeiunctę ſint,abſolutis quibuſdam proprietatibus,an relationibus tm̃ quibus conſtituantur:hoc nec definitum eſt,nec in ſcriptura ſatis expreſſum. Quamobrem illud dogma non eſt,ſed problema:de hocq; ambigere & diſputa- re licet.Quapropter & diuerſi varie ſentiunt. Nec enim Diuus Auguſtinus, qui de ſumma trinitate tractauit,& tot alias difficillimas quęſtiones diſputauit cum cæteris patribus, qui eadem argumenta tractarunt, in omnibus conuenit : nec cæteri adinuicem.Nõ eſt igitur ꝙ damnes Theologos eos paſſim Sophiſtas vo- citando,ꝙ de iſtis quæſtionibus difficillimis diſputent,ꝙ in quibuſdam non cõ- uenientes inter ſe digladientur.Stat enim firma apud omnes dogmatum regu- la.Et ea in quibus diſcrepant,nihil faciunt ad fidei ſynceritatem : faciunt autem ad vberiorem doctrinam:ad ingeniiq; exercitationem : & ſcripturarum amplio- rem intelligentiam.modo quis non abutatur methodo:digrediensq; a propoſito, ad quęſtiunculas quaſdam,quę vel non ſunt loci illius vel prorſus inanes, ſe con uertat: & illis immoretur . Sed id iudicii hominum vitio accidit,non methodi. Ignoſcendum tamen ſi quandoq; id fiat,dummodo modice fiat . Cum nulla ars cuiuſcunq; generis ſit, exactiſſime pertractetur , ſed peccata plurima in illa fieri contingat. Non enim omnia eius præcepta ex amuſſi & abſolute ſeruantur.Nõ tamen quæ ab egregiis artificibus fiunt,(etſi vitia quędam in illis ſunt)prorſus reiiciuntur.Sed illis vtimur, bona ſuſcipientes,erratorum non ignari . Quinim- mo nec ipſa rerum parens natura,res ſemper ſynceriſſimas producit,ſed ſępe in- uolutas,& commixtas horridis quibuſdam,& inutilibus rebus . At ingenio & diligentia omnia corriguntur.Seligitur enim quod vtile eſt ab eo quod incom- modum.Nam profert ager vna cum tritico lolium & zizaniam,cribri autem ſe ceruiculo extruditur lolium,& purgatum remanet triticum.E mola furfur cum ſimila eiicitur,excutitur tamen furfur cribri tenuioris beneficio:& vtimur farina. Mel ab apibus in fauis cum cæra producitur:ſeparantur tamen hæc artis indu ſtria.Similiter faciendum in voluminibus doctrinas complectentibus,in quibus etſi quædam vana & ſuperflua pertractantur : non tamen ob id reiiciẽda:ſed ſtu dio & diligentia ſeiungenda commoda ab incommodis,vtilia a vanis.Hoc autẽ iudicio rationis faciendum a doctis,valentibus illa cognoſcere.Qua de cauſa nec quęſtiones omnes,promiſcue & vulgo tractandę,aut palã diſputãdę:ſed tm̃ in- ter doctos & profeſſores in ſcholis,non autẽ in concionibus publicis.Cũ popu- lus illarum capax non ſit.Sed hęc miſſa faciamus.Deſinas igitur deſinas vir ar- gutiſſime,abſolutiores theologos dãnare:ꝙ de rebus cognitu difficillimis ſubti- liſſime ediſſerant.Quorũ induſtria & inuẽta methodo effectum eſt,vt a quingen tis annis pauciores hęreſes ſubortę ſint:vel quę ſunt enatę(neceſſe eſt eñi vt ve- niant ſcandala) breui & non magno negocio fuerint confutatę & extinctę. Ve rũ enimuero vti protrita eſt ſentẽtia,ita & exploratiſſima,vnũquẽq; ea cõtẽnere

vel odiſſe ſtudia,in quibus verſatus non ſit,aut minus profecerit. Si igitur tibi aliud theologizandi genus magis applauſit, vtpote queadmodũ placidius, ita & craſſius,quaobrem & cõmunius.Non eſt tamẽ quod damnes hoc aliud exquiſitius ac commodius ad fidem tuendã ab hoſtibus.Sed quod tibi magis probatum eſt,laudato: circa illud verſare,inſuda,huic non detrahas. Studia enim ſibi inuicem opitulari debent,non officere.Sed de his hactenus. Quid enim de diſciplinis & omni ſapientia ſtatueris,ex dictis iam perſpicuum eſt.

O Supereſt videre & quid de aliis humanę vitę ſtudiis,ſentias,& ſcripſeris. De mercatura nanq; & negociatorum ſtudiis ita inquis.Eſt omniũ ſtultiſſimum ac ſordidiſſimũ negociatorũ genus.Quippe qui rẽ omniũ ſordidiſſimã tractẽt. &c. Alia omitto ne vniuerſam Moriã recitare decreuiſſe videar.Pauca eñ verba ſufficiunt ad declarandum te mercatura damnare, nõ mercatorũ mores, vt ais. Aſſeris enim rem omnium ſordidiſſimã eos tractare:manifeſtum eſt te rem ipſam,nõ mercatorũ vitia deteſtari.¶Deinde ad improbandã militiã deſcendis,pluribuſq; taxans milites,q̃ illam profiteantur:inquis.Bello diuitias eos petere malle,q̃ tutum ocium exigere domi.&c.Quaſi militia ob auaritiã exaturandã ſit inſtituta. Et quotquot militię aſſcribũtur,cęca cupiditate ducti, militarẽ vitam deligant. Cum tamẽ plurimi ſint qui animi pręſtãtia,virtutiſq; amore,& ad tuendã iuſtitiam munia militaria obeant.Nãq; manifeſtũ eſt ſublata militia,ac etiã mercatura,Remp.cõmode ſtare nõ poſſe.Sunt enim artes neceſſarię,quibus ciuitates,ac reſp.conſtituuntur,& ſeruãtur.Cum eñ nemo ſibi ſoli ſufficiat,ſed alius alii opituletur,commercia ſunt neceſſaria:quibus res commutentur.Et milites, vt pace & ocio ſecuri ciues vitam ducere poſſint.

P Exinde ad monaſticã vitam damnandã & ad religioſos inſectãdos mira acrimonia,& verborum mordacium profluuio irrumpis.Quorũ tamẽ nõ omnia referam,ſed quędã tñ quę nulla arte,nulla verboꝶ circuitione defendi poſſunt.Ita enim inquis.Ad horũ felicitatẽ proxime accedũt ii,qui ſe vulgo monachos,ac religioſos appellant:vtroſq; falſo cognomine.&c.At paulo poſt.Cũ hoc hominum genus omnes ſic execrentur,vt fortuitũ etiã occurſum ominoſum eſſe pſuaſum ſit.&c.Primũ ſummã exiſtimãt pietatẽ,vt vſqueadeo nihil attigerint literarũ, vt ne legere quidem poſſint.Et cũ pſalmos ſuos numeratos quidẽ illos ac non intellectos,aſininis vocibus in tẽplis detrudunt.Et ſunt ex his nonnulli qui ſordes ac mendicitatẽ magno vẽdunt:proq; foribus magno mugitu panẽ efflagitant.&c. Non mediocri profecto reliquorũ mendicorũ iactura:atq; ad eũ modũ homines ſuauiſſimi,ſordibus,inſcitia,ruſticitate,impudẽtia apoſtolos(vt aiunt)nobis referunt:omniaq; faciũt ex pręſcripto:quaſi mathematicis vtentes rationibus.quas pterire piaculũ ſit.vt quot dormiendũ horas.&c.At hęc quidẽ æqualitas,in tãta corporũ & ingeniorũ varietate q̃ ſit inęqualis,quis nõ pſpicit?&c.Et paulo poſt. Ex his quoſdã videas adeo rigide religioſos,vt ſumma veſte niſi cilicina vtantur. Intima mileſia.Alios cõtra,qui ſuperne linei ſunt,interni lanei.Rurſum alios,qui pecunię cõtactũ,ſeu aconitũ abhorreãt.¶Deinde ad cognomẽta etiã ipſorũ carpenda tranſis,inquiens hos dici Funigeros,alios Bernardinos,aut Benedictinos, & ita de aliis.Demum ad domeſtica inſtituta & cerimonias ſermonẽ cõuertens, magna exaggeratione verborũ omĩa carpis,damnas,irrides,referẽs illos iactare

& gloriari,de obſeruatiõe traditiũcularũ homũculorũ,inquiẽs.Alius oſtentabit
aqualiculũ oĩ gñe piſciũ diſtẽtũ,alius pſalmoꝝ cẽtũ effundet modios,alius ieiu-
nioꝝ myriadas enumerabit,alius cerimoniarũ tm̃ aceruũ ꝓferet,quãtũ vix ſeptẽ
onerariis nauibus vehi poſſit,alius gloriabit̃ ſexaginta annos nũq̃ attactã pecu-
niã,niſi digitis duplici chirotheca munitis.& ali9 alia.&c.Orationẽq; tãdẽ pluſq̃
ad faſtidiũ ꝓlixã cõcludẽs,ais.At Chriſtus,iis interpellatis, vndenã inquiet hoc
Iudęorũ genus? vnicã ego verã meã legẽ agnoſco,de qua ſola nihil audio:nec eos
agnoſco:quorũ traditiũculas meis ꝑceptis antepoſuerũt.Cętera ꝑtereo,eo ꝙ ni-
mis calũnioſa,& faſtidiũ gignerẽt legẽti.Sed age cẽſor grauiſſime nõne ex iſtis
verbis ſatis liquet te nõ carpſiſſe religioſorũ vitia,ſed eoꝝ inſtituta & vitã? Nam
inſectari quippe veſtitũ,ieiunia,pſalmodiã,& preces,paupertatẽ mẽdicitatẽ,cibo
rum quorũdã abſtinẽtiã & cętera huiuſcemodi,nõ eſt carpere monachorũ erra-
ta,ſed eoꝝ leges & inſtituta,& viuẽdi formulã dãnare.Quã aſſeris a Chriſto nõ
agnoſci,qui vnicã ſuam legem tradidit,at ipſum proinde eos reiicere vt quoddã
Iudęorum genus:hęcq; profers ac ſi monachorũ cõſtituta cum Chriſti lege pu-
gnarẽt.Attamẽ cõpertiſſimũ eſt illa omnia inſtituta eſſe ad pręcepta Chriſti cõ
modius ſeruanda:cõplectiq; nõ ſolum mandata,verũetiam cõſilia ipſius:quę ad
perfectionẽ vitę aſſequendã pertinent.Nã & veſtitus ipſe,& mendicitas,& ieiu-
nia,& cętera quę improbas,ad eã cõſequendã plurimũ faciunt. Et ſumpta ſunt
ex dictis,aut exẽplis apoſtolicis,plurimaq; ratiõe & diuini ſpũs aſpiratione ſtatu
ta,vt inferius ꝓprio argumẽto,& capite declarabit̃.Qua diſputatiõe oẽs(vt ſpe
ro)tui morſus reiicient̃.Satis aũt ẽ hoc loco verboꝝ tuoꝝ teſtimonio cõmõſtraſ
ſe te monachoꝝ vitã & inſtituta inſectari,& nõ tm̃ eoꝝ priuata peccata,vt dixti.

Qui tã etſi quãdoq; glorient̃(vt ais)de ꝑſcriptorũ ſuorũ obſeruatione: id to- Q
tũ referũt nõ ad ꝓpriã laudẽ,ſed ad gloriã ſeruatoris:q eis dedit illa ꝑficere: qđ
licere,& qñq; expedire didicerũt exẽplo Pauli apoſtoli recolẽtis ea q̃ ꝑegerat,paſ
ſuſq; fuerat amore Chriſti,& gloriãtis de acceptis donis.Inqt.n.Si gloriari opor-
tet(nõ expedit qdẽ)Attamẽ ſi voluero nõ ero inſipiẽs: veritatẽ.n.dico. Nihil.n.
minus feci ab iis,q ſunt ſupra modũ apoſtoli.&c.Miniſtri Chriſti ſunt,vt minus
ſapiẽs dico,plus ego in laboribus plurimis,in carceribus abũdãtius,in plagis ſu
pra modũ,in mortibus frequẽter.A Iudęis qnquies quadragenas,vna min9 ac-
cepi,ter virgis cęſus ſum,ſemel lapidatus ſum,ter naufragiũ ꝑtuli.&c.Et paulo
poſt.veniã aũt ad viſiones & reuelationes dñi.Scio hoĩem in Chriſto,q raptus eſt
in paradiſum & audiuit arcana verba.&c.Et rurſus alibi.Euãgeliũ qđ euãgeliza
tum eſt a me,notũ vobis facio,ꝙ ab hoĩe nõ accepi illud,ſed ꝑ reuelationem Ieſu
Chriſti. Qui.n.operatus eſt Petro in apoſtolatũ circũciſionis,operatus eſt & mi
hi inter gentes.Et rurſus,Bonum certamen certaui,curſum conſummaui,fidem
ſeruaui,in reliquo repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ.&c.

Mendicitatem præterea certe ſumptam eſſe a Chriſti & Apoſtolorum exem R
plis compertum.Nã cum illis nec domus,nec tectum,nec quicq̃ eſſet propriũ,
exploratiſſimum fuiſſe neceſſum eſt hoſpitium quandoq; eos emendicaſſe,& cę
tera ad vitę vſum neceſſaria,quãdo ſponte eis non afferebãtur. Nã & ſacratiſſi-
mam acturus cœnã dñs,miſit ad emendicãdum cœnaculum, & cętera neceſſa-
ria ad paſcha celebrãdum.Cõpluribuſq; aliis ex locis euãgelii,& apoſtoli eſt ce-

gnoſcere ipſum ac apoſtolos emẽdicaſſe plurima.Nã perſpicuũ eſt Paulũ emẽdicaſſe apud gẽtes pro pauperibus ſanctis,qui erãt in Hieruſalẽ collectas faciens per omnes eccleſias.Qua in re fuit plurimũ ſolicitus,vti ſpoponderat ſe facturũ Iacobo,Cephe,& Ioanni,cũ dexteras ei dederũt,operãdi inter gentes,qđ ipſi inter Iudęos.hoc cõdicto vt pauperũ ſanctorum,qui erant in Iudæa , memor eſſet apud illos:emendicando videlicet ab illis transferẽda in Hieruſalẽ,vt ipſe refert ad Galatas ſcribens.Quamobrẽ non eſt quod religioſos mendicãtes carpas, ac laceres,inquiens ruſticitate,impudẽtia,ſordibus,inſcitia,referre apoſtolos. Quos ſane paupertate,ſimplicitate ac mendicitate,eos inuitantes, veraciſſime referũt: ſordibus , inſcitia,ac impudentia minime.Sed tu hæc peruerſe ſuperadiecisti, ea illis impingens a quibus tamen ſunt immunes.Sed ad alia tranſeamus.

S Inſectata religioſorũ vita ad principes,p̃ſules,& aulicos carpẽdos tranſilis.Inquis enĩ iãdudũ etiã iuuat de regibus,principibus & aulicis aliquid dicere . Qui quidẽ ſi vel ſemunciã ſani cordis haberent,quid eſſet eorũ vita triſtius aut æque fugiendũ?&c.Ad idq; cõprobandũ,multa eloquẽtia rẽ exaggeras:plurima refers declarãtia q̃ difficile ſit bene imperare,deteſtãs(nec iniuria)plurimoꝝ deprauatos mores.Quę omitto ad vitãdã nimiã ꝓlixitatẽ.Sed vt hãc q̃ſtionẽ paucis abſoluã.A te ꝑquirã vir egregie,an regnare,rẽp.adminiſtrare,rebus pręeſſe, prauũ quid & vituperãdũ exiſtimes ? an bonũ & laudãdũ?Si prauũ,recte ais,dicẽs eſſe fugiẽdũ.Si autẽ decorũ,ac ꝓbũ munus eſt,certe perperã loqueris.Etſi enĩ difficile,ac periculoſum ſit,bene regnare,nõ tñ ob id fugiẽdũ. cũ virtutis opus om̃e, circa difficile verſetur . quãtoq; difficilius tãto ſit p̃ſtãtius.Quid autẽ pulchrius quid laudabilius,q̃ publicis rebus cõſulere,iuſtitiã ac leges tueri,rẽq; publicam bene adminiſtrare,mateꝛiãq; exercẽdę virtutis paratã habere?Nihil enĩ fere magis prę ſe fert ſpeciẽ quãdã omnipotẽtię maieſtatis diuinę:q̃ vtilitati publicę ꝓſpicere,ac bene regnare.Proinde nec regnare fugiẽdũ,ſed potius expetẽdũ:dũmodo quis bene regnare valeat ac velit.Tu aũt & regnare nõ ſolũ vis eſſe fugiẽdũ, verũ & eos qui recte facere,id valẽt aſſeris ineptius impare,& deterius rẽp.adminiſtrare.Cõtendẽs eos,qui fuere huiuſcemodi,ꝑditiſſime regnaſſe.Inquiẽs nullos peius rẽp.adminiſtraſſe,q̃ ſapiẽtes.Ita.n.habes.Imo ſi cõſules hiſtoricos nimirũ nullos inuenies peſtilẽtiores reip.fuiſſe principes,q̃ ſi in philoſophaſtrũ aliquem, aut literis addictũ inciderit imperiũ.Ad qđ aſſerẽdũ refers Catones,Brutos,Caſſios,Gracchos,Ciceronẽ,Demoſthenẽ,ac principũ omniũ decus & iubar p̃clariſſimũ Marcũ videlicet Piũ cognomẽto philoſophũ.Qui tñ(vt ex hiſtoriis grauiũ authorũ eſt cognoſcere)ſumma moderatione imperauit.Et tãta diligẽtia ac virtute remp.adminiſtrauit,vt eius tẽpore valde imperiũ floruiſſe cõſtet. Quod & vſu venit tẽporibus cæterorũ principũ,qui eruditionis nõ expertes,illã cũ virtute cõiunxerunt.Nimirũ ſi tempora ſtudioſorum principũ, tẽporibus rudium & indiſciplinatorũ cõferantur,feliciora fuiſſe cõperiẽtur.Et vt alios prętereã.Quid inquies de Iulio Cęſare,Auguſto,Tyberio,nũquid ipſi expertes literarũ & ignari fuerũt,an eruditi?Manifeſtũ quidẽ literatos & doctrina inſignitos fuiſſe.Quos aũt receẽſuiſti eorũ nemo rebus p̃fuit,clariſſimi tñ fuerũt ciues.Et magna tũ laude & ãpliſſima authoritate ſunt in rep.verſati.Statuit autẽ diuinus Plato & multa qdẽ ratione,beatas fore reſp.ſi a philoſophis & ſapiẽtib9 adminiſtrarent. Cui

ſententiæ tu prorſus refragaris . contendens illos eas peſſime adminiſtraturos: Quod valde admirandũ,cum nullo authore,nullaq; ratione aut argumẽto ſaltẽ probabili,tam erronea ſententia ſumi,aut confirmari queat.Licet enim cõtigiſſet aliquem eruditũ, vel futurũ accideret,rebus præeſſe natura ſtupidũ,quãobrẽ & incõmode imperaſſe,hoc non eruditioni eſſet tribuendũ,ſed naturę illius culpæ, cui & eruditio aliquid opitulari potuit,ad minus inſulſe gubernandũ. Quin ipſa eruditio,ſi hominẽ natura prudentẽ habilemq; ad res peragendas inuenerit, illũ magis ac magis expoliet,inſtituetq; exẽplis & rationibus q̃plurimis.ita ꝙ in virum ſingularẽ,& ad res pręclaras peragendas aptiſſimũ euadet.Si autẽ imbecillum,iudicioq; vacuũ & imprudẽtem, nequaq̃ eũ reddere poterit idoneum ad res pręclare adminiſtrãdas,etſi pręſtare poterit,vt minus vecors exiſtat,q̃ etiã eueni re poſſit vt ipſa accedente ſtupidior reddatur.Cũ eruditio,quẽadmodũ & cęterę artes,naturã cõſtituere non valeat:ſed tantũmodo illam iuuare.Natura em̃ habilem & docilem facit.quẽ ars ſuperueniens inſtruit,vſus vero perficit. Quę natura ſi imbecillior & incapax fuerit,cũ circa artẽ ediſcẽdã magis occupabitur pau xillis viribus ſuis circa illa exhauſtis,in cęteris rebus agẽdis vel diiudicãdis reddetur hebetior.Quo euenit nõnullos literatos viros(pterq̃ in arte quã ꝓfitent) cęteris in rebus eſſe ſtupidiores,minoriſq; iudicii,plurimis illiteratis.Quos natura primũ,deinde vſus rerũ gerendarũ prudẽtes effecit.Sed hęc miſſa faciamus.

Poſthęc omnia mortaliũ ſtudia induſtriamq; in vniuerſum damnare ꝓſeque- T ris,inquiens:Nimiũ enim deſipiũt qui in rebus ipſis felicitatẽ hominis ſitã eſſe exiſtimãt:ex opinionibus em̃ pẽdet ipſa &c.Et rurſus porro mortaliũ vita omnis quid aliud eſt q̃ fabula quępiã?Hęc tua verba.Et tamẽ negas in Moria cẽſuiſſe, nihil eſſe ſerium,nihil ſtudioſe proſequendũ in humana vita.Quę ſi fabula eſt:nõ igitur vera ſeriaq; res eſt:ſed ludus quidã.Si humana felicitas ex opinione pẽdet: nihil profecto boni in rebus ipſis erit,quod proſequendũ ſit,nihil ex re ipſa laudandũ aut vituperandũ.Sed hęc ſententia Lucianica,nõ Chriſtiana:& academica,nõ ſtoica nec peripaterica,prorſuſq; erronea:quapropter nec ab vllo graui & ſapiẽte viro recepta.Quã & doctiſſimus Cicero tã ſtudioſe improbat,Seneca cõdemnat,Philoſophięq; lumina,Plato & Ariſtoteles reiiciũt,& diuus Auguſtinus tot libris academicarũ quęſtionũ cõfutauit.De qua & Lutherus tecũ diſputãs, nec iniuria te accuſat,eo ꝙ nihil aſſerere videaris,nihil definias,ſed oĩa in incerto relinquas.Quo inſano & impio Academicorum placito,nil certi in rebus eſſe,ſed cõſtare opinionibus omnia,ſubſcribere videris.Sed de his hactenus.

Poſthęc ſatyrica oratione recenſes plurimos tum principum tum pręſulũ mo V res deprauatos.Quos nec referre oportet,nec em̃ eos defendere cõſtitui.Tantũmodo hoc dixerim in illis recenſendis te quædam taxare,quæ improbare ſit nefas.Cum nonnulla eorum neceſſaria ſint,& alia opportuniſſima.Et quæ non iniuria improbas,petulantius inſectaris q̃ conueniat. Cum Pontificum ac principum vitia non ſint traducenda , nec promiſcuę multitudini publicanda,ſed potius occulenda . Non etenim virorum grauium,præſertim poteſtatem habentium , quorum authoritate reſpub.moderantur , peccata ſunt publice increpanda:tametſi licet ac decet per occaſionem illos qui aberrant , quandoq; monere priuatim . Sed id cum fieri conueniat , reuerenter ac parce agendum:

citra omnem verborum exaggerationem. Primum ne in contemptum populi deueniant, & concitetur in eos populus, reſq; publica perturbetur. Deinde ne potius irrites eos, q̄ ſanes. Cum imprudenter non habita ratione dignitatis perſonatum, illos caſtigare conaris.

X Accuſas autem ipſos, de multis, ſumma iniuria. vt Pontifices maxi. Cardinales, & cæteros ſacerdotes, eo ꝙ cenſu abundent, & opes poſſideāt. colligens perperam agere, ex hoc ꝙ dominus Ieſus pauperem vitam duxit & apoſtoli. Incedendumq; ſit illis eius veſtigio. Proinde nefas eſſe eos poſſeſſiones, agros, cenſus eccleſiarum, ditiones, & cætera huiuſce generis adminiſtrare, & patrimonium eccleſiarum illa appellare: & propterea bellare. quod cum laicis non liceat, multomagis illos dedecere perſpicuum eſſe. Infers autem laicis non conuenire, ex hoc ꝙ Chriſtus non bellauit, ſed Petrum gladium vagina exerentem coercuit. Quas collectiones futiliſſimas eſſe conſtat. Cum non omnia quę Chriſtus geſſit, probauitve ſint ſemper, & citra diſcrimen temporis, loci aut negocii, ab omni hominum genere, vel ordine, peragenda. Sed nonnulla quibuſdam quandoq; conueniunt, quæ aliis diuerſo vt tempore eſſent importuniſſima, vti priore epiſtola noſtra diſſeruimus, & inferius propriis argumentis, diffuſius declarabitur. Sed in hos laberis errores, eo ꝙ partitiones, rerumq; exactas finitiones negligis. Non enim quid inter præcepta & conſilia domini interſit, nec quid diſcriminis ſit inter ipſa conſilia, capere videris. quemadmodum nec inter ea quę geſſit dominus Ieſus ad myſterium redemptionis generis humani peragendum, & quę ad inſtituendum exemplo varia hominum genera, eorumq; varias profeſſiones: nec inter ea quę ſpiritu tm̄ ſeruanda & intelligenda ſunt, ab iis quę externe peragēda, differentiam facere. Sed omnia confundis ſub vna communi ratione inſtitutorū, aut geſtorum domini. De eccleſiarum quidem cenſibus, dominiq; Ieſu paupertate quędam diſſeruimus in epiſtola noſtra, & inferius proprio argumento prolixius diſputabimus. Sed obſecro te magiſter reuerende: Quænam collectio hæc? Chriſtus pauper fuit, igitur eccleſiarum nulla debet eſſe poſſeſſio: igitur non licet ſacerdotibus habere opes. Ad quam ſyllogiſmorum congruam normam reduci poterunt hæ ſequelæ? quibus perficiantur enthymemata? Si colligeres. igitur omnes Chriſtianos conuenit eſſe pauperes. Collectio alicuius eſſet apparentiæ: vi huius proloquii, ex Chriſtiana profeſſione quotquot illam faciunt, vitam ac mores Chriſti in omnibus imitari debent. Quod tamen non eſt ſimpliciter verum, licet apparens probabileq; videatur. Quod ſi verum eſſet, ſane non magis pertineret ad ſacerdotes quàm ad cæteros Chriſtianos. Quos omnes non inficiabimur conuenire ſpiritu eſſe pauperes. Quid quæſo & illa? Chriſtus non bellauit: ſed Petrum compeſcuit gladium exerentem: igitur Chriſtianis inhibuit bellare, præſertim ſacerdotibus. Paralogizas facundiſſime Eraſme, ſi rite argumentari putas: hæc proferens. Quod ſi licet cæteris (prout natura dictat, & omnis ratio ſuadet) tueri ſua, vimque vi repellere: certe licebit pro loco & tempore, ſacerdotibus idem facere, cum nuſquam comperiatur eis magis inhibitum, quàm cæteris. Præſertim in defendendis & aſſerendis eccleſiarum bonis, ipſorum fidei creditis. Quæ tanto grauius ac fortius ſunt defendenda iis, quę ad commodum proprium pertinent, quanto potioribus

ſtationibus ſunt parta,& ad meliorē vſum conſtituta. Quod peragendum facto declarauit Apoſtolorum Princeps in Ananiam,& Saphiram animaduertens,eo ꝙ integrum precium agri venditi in loculos eccleſię non detuliſſent. Quod autem erroneū prorſus ſit ſentire,Chriſtianis interdictum eſſe reclamare, & bellū iuſtum gerere,te etiam exigēte,inferius proprio argumēto,propiciante deo,tum rationibus,tum ſacrę ſcripturę pluribus teſtimoniis,cōprobabitur. Oportet ẽm quandoq; bella ſuſcipere:cum pax quędā miſerabilior atrociorq; ſit nōnunq̃ ipſo bello:& prauorum quies,ſit proborum perturbatio. Sed latius de iis inferius. Y

Reliquum eſt videamus quid de cōſuetudinibus probatis,de ſacris ritibus & cerimoniis,pontificū remiſſionibus,& cęteris huiuſcemodi,deniq; & quid de vniuerſa religione Chriſtiana,deq; illius authore domino Ieſu Chriſto in ipſa Moria ſcribas. Quibus agnoſcetur an mēdaces iniquive fuerimus,epiſtola noſtra illa te ferentes,vt tu vis fuiſſe,perfricata fronte omnia denegans. Nec tamē cūcta perſequar.properanti.n.& ad alia tendenti multa ſunt prętereunda. Quędam igitur tantummodo attingam. De Pontificum enim cōdonationibus (ab illis enim initium ſumam) ita ſcribis. Nā quid dicam de iis qui ſibi fictis ſcelerum condonationibus,ſuauiſſime blandiuntur,ac purgatorii ſpatia veluti Clepſydris metiuntur: ſecula,annos,menſes,dies,horas,tanq̃ e tabula mathematica? &c. & paulo poſt. Hic mihi puta negociator aliquis,aut miles,aut iudex,abiecto ex tot rapinis vnico nummulo vniuerſam vitæ Lernam ſemel expurgatam putat. Et exiſtimat velut ex pacto redimi.&c. Quis hæc verba audiens negare audebit Eraſmū Lutherizare,aut potius Lutherum Eraſmizaſſe cum inſanire cœpit? Nā & prima eius debacchatio fuit aduerſus has pontificum condonationes,quas indulgētias vocant. Quis non videbit quinimmo manibus & pedibus tanget,exortis illum tuis primæ hęreſeos ſuæ hæc ſemina collegiſſe? Cum iſta tu longe antea ſcripſiſſes,q̃ ipſe inſanire cœpiſſet. Sed heus tu qui contendis nihil in Moria ſcripſiſſe,vel alibi quod deroget Apoſtolicæ ſedis, vel pontificum authoritati, dogmatibuſq; eccleſiaſticis:nihil tibi conuenire cum Luthero in dogmatibus damnatis, Age dogma denegans remiſſionum & indulgentiarum veritatem,nonne ex damnatis eſt? Si autem confictæ ſunt huiuſcemodi condonationes, (vt aſſeris) ſequitur Pontificem non vere pœnam remittere,quā exprimit literis apoſtolicis,promulgantibus indulgentias. Merę igitur ſunt impoſturę, indulgētię, tua ſententia. Quod Lutherus pręd icat,contendens rē eſſe cōmētitiā ad quæſtū, & pecunias a ſimplicibus extorquendas. Præterea procaciter rides eos,qui diuos quoſdam venerantur,aut deiparam virginem ſtatis quibuſdam locis. Et eos qui in templis dedicamenta ſuſpendunt,nuncupatis votis. Ita enim. Quid iam nonne eodem fere pertinet, cum ſingulæ regiones ſuum aliquem peculiarem vendicant diuum? Cumq; in ſingulos ſingula quædam partiūtur? Et paulo poſt. Sunt qui ſinguli plurimis in rebus valeant præcipue Deipara virgo. Cui vulgus hominum plus prope tribuit,q̃ filio.

Deinde de Anathematibus agens,ais. Agedū inter Anathemata,quibus templorum quorūdā parietes omnes ac teſtudinē ipſam tēplorum refertā conſpicitis,nunq̃ vidiſtis qui ſtultitiam effugerit: Sed alius enatauit incolumis, alius ab ab hoſte perfoſſus vixit,alius e prælio fortiter pugnando aufugit.& cætera. Z

Quibus recenſitis ſubiicis.Sed quid ego ſuperſtitionum pelagus ingredior?Nõ
mihi ſi linguæ centũ ſint oraq; centum &c.vſqueadeo omnis Chriſtianorũ vita
iſtiuſmodi delirationibus vndiq; ſcatet,quas ipſi tamen ſacrificii non grauatim
admittunt,& alunt.non ignari quantum hinc lucelli ſoleat accreſcere.&c. Hæc
autem verba tam manifeſte commonſtrant te omnia illa quæ retuliſti, alioquin
a fidelibus vſu pio recepta,quędã valde laudanda ac probanda,a te irrideri im-
probari ac prorſus reiici,vt nulla interpretatione verborũ aliave exaggeratione
egeant.Nã expreſſioribus verbis eam ſententiam referre nõ potuiſſes, illã cõclu
dens:ſuperſtitiones eſſe & delirameta,quibus omnis Chriſtianorũ vita eſſet re-
fertiſſima.Quã ſententiã ita affirmas acſi multa ratione,validiſſimiſq; argumen
tis illam comprobaſſes.Cum tamen nudam omniq; ratione deſtitutã, ſola nixus
eloquentia,illam protuleris.q̄uis falſa & peruerſiſſima ſit,nimirũ ſimplicem po
pulum auocans a cultu diuorũ,& ab officiis pietatis.Cuius falſitas cõprobatur
tum ſcripturarũ authoritate,tum ſanctorũ patrũ teſtimoniis.Etenim omnia quę
carpis damnasve,in vſum recepta ſunt,vel fontem ſacrarum literarum habent
authoré,e quo ſumpta & deriuata ſunt, præter id ꝙ plurima ratione,ac pietate
fuerũt inducta.Primũ quidé Paulus apoſtolus teſtatur gratiarũ dona eſſe diſtin
cta,nec omnia omnibus cõceſſa,ſed diſtributa prout dño placuit. Inter q̄ dona
enumerat gratiã ſanitatũ.Ioannes quoq; euangeliſta in reuelatione ſibi facta in
inſula Pathmo,refert ciuitatibus variis diuerſos cęlicolas eſſe p̄fectos,cũ illo col
loquentes,vt cũ ait angelus Philadelphię ex Smirna aut Pergamis,dixit.&c.Idé
quoq; refert Michaelem archangelum depugnaſſe cum antiquo ſerpéte.Quem
& Daniel propheta teſtatur pręeſſe populo Iudęorũ.Gabrielem autem deſtina-
tum fuiſſe nunciũ diuinę maieſtatis ad Mariam, virginem ſuperexcelſi myſterii
incarnationis diuini verbi,euãgeliũ pronunciat.Cũ igitur omnipotens dñs hęc
omnia diſtribuerit diuis,non auté vniuerſa ſingulis,nec quocũq; loco,vel tépore
exercenda,ſed quéadmodũ ei placuit ſtatuitq;, quidnã carpis,ſi Chriſtianus po-
pulus(prout vnicuiq; magis opus eſt)interpellat hũc vel illũ diuorũ,ad opẽ ip-
ſi ferendã?Quid ſi plurimis in rebus iidé interpellétur,quibus exiſtimant pluri
ma dona tributa fuiſſe?Et pręcipue deipara virgo,quę plena,Gabriele teſte,gra
tia fuit,& ſuper omnes ſanctos,angelorũq; hierarchias,& choros,celſior eſt effe
cta.Sed nimis immoror in hac re,cũ inferius proprio argumento de illa ſit tra-
A ctandũ. quo & cęteris futilibus dictis tuis reſpondebitur.Quid auté improbas
in donariis & dedicamentis,quę appenduntur in téplis ob ſuſcepta vota?Si vo-
torum nuncupationé,pugnas cũ ſcripturis,(vt inferius proprio arguméto de-
monſtrabitur)ſuadétibus eſſe vouédũ. Si voti redditioné,cũ iiſdé tibi res eſt,&
cũ ratiõe naturali,ſuadéti promiſſa eſſe ſeruãda,& mortales eſſe debere gratos,
nõ immenores accepti beneficii.Quod quidé fit tũ cõfeſſione,& p̄dicatione,tum
quibuſdã aliis rebus ac ſignis id referétibus & atteſtãtibus.Cuiuſmodi ſunt ta
bellę,& imagũculę ipſis in téplis affixę.Inter quas etſi nõ vidiſti vllã atteſtãtem
quépiam ab inſania ſanatũ,forte cõtigit eo ꝙ in huiuſmodi negociis obtutus ſit
hebetior. vel quia inſani diuorum opem interpellare neſciunt, vel illam petere
contemnunt.Aſpernatoribus auté nõ cõfertur beneficiũ.Hinc accidit pauciores
ſtultos,q̄ febricitantes eſſe ſanatos.Sed his omiſſis ad alia progrediamur.

De religione inquam & Chriſto domino hęc inter cętera ſcribis. Neq; vero B
temere eſt q Chriſto ſtulti tam impenſe placuerunt, opinor propterea, q quem-
admodum ſummi principes nimium cordatos ſuſpectos habent & inuiſos, vt
Iulius Brutum & Caſſium, cum ebrium Antonium nihil metueret: vtq; Nero
Senecam, Dionyſius Platonem, contra craſſioribus ac ſimplicioribus ingeniis
delectantur. Itidem Chriſtus σοφοὺς iſtos ſuæq; nitentes prudentiæ, ſemper de-
teſtatur ac damnat &c. Hęc autem verba, ſuæ innitentes prudentiæ, adieciſti in
hac poſtrema editione. Non enim erant in priori. Sed parum tibi opitulari va-
lent, ſi quis diligenter pręcedentia ſubſequentiaq; verba expendat. Nam paulo
poſt ſubiicis. Huc pertinet quod paſſim in euangelio Phariſæos ac ſcribas, ac le-
gum doctores inceſſit. Quid enim aliud eſt, væh vobis Scribæ & Phariſæi, q̄
væh vobis ſapientes & docti? At paruulis mulieribus ac piſcatoribus potiſſimū
delectarus eſſe videtur. Et hic immutaſti verbum morionum, a prioribus editio-
nibus, cum piſcatoribus. Subiungis deinde, ac ne ea quę ſunt infinita perſequar,
vtq; ſummatim dicam, videtur omnino Chriſtiana religio, quandā habere cum
ſtultitia cognationem, minimeq; cum ſapientia conuenire. Addidiſti autem & in
poſtrema editione, quod non erat in prima, hâc vocem aliqua cum ſtultitia &c.
Et proſequeris. Cuius rei ſi deſideratis argumenta, Primum illud animaduertite,
pueros, ſenes, mulieres ac fatuos, ſacris ac religioſis rebus, pręter cæteros gau-
dere: eoq; ſemper altaribus eſſe proximos, ſolo nimirum naturæ impulſu. Præ-
terea videtis illos religionis authores, mire ſimplicitatem amplexos, acerrimos
literarum hoſtes fuiſſe. Poſtremo nulli moriones magis deſipere videntur quam
ii, quos Chriſtianæ pietatis ardor ſemel totos arripuit, adeo ſua profundunt,
iniurias negligunt &c. quod quidem, quid aliud eſt q̄ inſanire? &c.

Quibus adiicis. Sed poſtq̄ ſemel τὴν λεοντῆν induimus, Age doceamus & il- C
lud, felicitatē Chriſtianorū, quā tot laboribus expetunt, nihil aliud eſſe q̄ inſanię
ſtultitiæq; genus quoddam. Abſit inuidia verbis, rem ipſam potius expendite:
&c. Ad quod aſtruendum inſinuatione quadam niteris perſuadere, felicitatem
Chriſtianorum ſumptam eſſe ex placitis Platonis, illam conferens furori natu-
li, quo ais homines vaticinari, futura prædicere & variis loqui linguis, de lite-
riſq; diſſerere, quas ante nunq̄ didicerant. Quod & inquis quibuſdam morti vi-
cinis quiddam ſimile accidere ſolere: ſubiungens felicitatem Chriſtianam au-
ſpicantibus vſu venire, quod iuxta Platonicum figmentū accidit his, qui in ſpe-
cu vincti rerum vmbras mirantur, & fugitiuo illi qui reuerſus in antrum
veras res ſe vidiſſe prædicat. &c. Quibus dictis obſecro quidnam ad confodien-
dam religionem dici potuiſſet atrocius? Primum felicitatem Chriſtianam, quæ
totius religionis ſummam & finem continet, nil aliud eſſe q̄ inſaniæ ſtultitiæq;
genus quoddam? ſumptamq; ex placitis Platonis fabulantiumq; figmentis, dor-
mientium ſomniis, & rerum vmbris perſimilem, furoriq; naturali comparan-
dam? Sane Porphyrius aut Iulianus illius profeſſi hoſtes, tam execrāda aduer-
ſus illam nunq̄ ſcripſerunt. Si enim figmentis vmbræ & ſomniis, inſanięq; & fu-
rori perſimilis Chriſtiana felicitas: non igitur vera res, ſed cōmentitia, deliriūq;
quoddam & inſaniæ genus eſſe concluditur. Si enim non minus deſipiunt ii,
quos totos Chriſtiana pietas ſemel arripuit, morionibus quibuſcunq; deſipien-

tibus. Sequitur illos non minus inſanos eſſe eo in negocio, morionibus inſaniſſi mis. Cui & aſtipulatur dictum ſubſequens, videlicet, pueros, ſenes, mulierculas, fatuos gaudere prę cęteris ſacris rebus. Conſtat enim hos omnes cæteris viris ſenſu imbecilliores eſſe. Naturæ ætatis aut ſexus vitio, hacq; de cauſa plus ipſos in rebus ſacris oblectari. Quapropter & illis plus inhęrere, nimirū natura ſimili ſemper gaudente.

D Quamobrem vana & ſtulta, vecordes & inſanos delectare, hinc proueniſ ſe ꝙ authores religionis literarum hoſtes fuerint, vtpote quia contrarium con trario ſemper aduerſatur Chriſtumq; primum authorem & fontem ipſius ſtul tos probaſſe, ac ſapientes a ſe reieciſſe, tanq̄ aduerſarios & ſuſpectos. Quemad modum terreni principes nimium cordatos, inuiſos habere ſolent. Quam colla tionem vix crediderim ipſum Sathanam facere fuiſſe auſum, tam infanda ineſt blaſphemia, ſi quis diligenter rem perpendat. Cui mire conſentit & ſentētia ſub ſequens, qua hoc negocium concludis, aſſerens vniuerſam Chriſtianam religio nem habere cum ſtultitia cognationem, minimeq; cum ſapientia cōuenire. Cum iſta tam iniqua ſtatueris, tamq; expreſſis verbis: attamen grauaris mihiq; ſuccē ſes, ꝙ tibi ſcripſerim quędā in Moria referri, quę vix a Porphyriis, aut Iulianis expectarentur. Contendiſq; nec religioni nec Chriſto domino vel verbulo tantū, quicq̄ derogaſſe, quinimmo quę in illa ſcripta ſunt negocium religionis adiu uare. Cum ſuperſtitioſos ritus tantummodo taxent, nihil autem probatū & pi um. Concludens omnia quæ recenſueram nihil aliud eſſe q̄ mera mendacia. Ac quid dicturus es his locis? qua interpretatione (etſi omnia torſeris pro libidine) illa defendere poſſes? nulla equidem. Apertiſſimæ ſunt ſententiæ, verba clariſſi ma, ſenſus manifeſtiſſimus, res eſt exploratiſſima talib9 dictis te religionē pror ſus iugulare. Attamen contendis nos mendaciter & calumnioſe tibi ſcribentes iis Moriam taxaſſe, nimirum quemadmodum & in argumentis ſuperioribus fe ciſti, aſſerens te nihil in illa ſcripſiſſe reprehenſioni obnoxium, vitiaq; tantū mor talium traduxiſſe, non homines, nec aliquod vitæ genus damnaſſe. diſciplinaſve artes, inſtituta, receptas conſuetudines haud inceſſiſſe. ſed tantummodo indicaſ ſe quid in in illis peccetur. Quod tamē falſiſſimum eſſe teſtimonio tuo, (quo nul lum argumentum poteſt eſſe efficacius) ex locis ſupra recitatis declarauimus: edocentes res ipſas, & illarum ſtudia te in primis ac pręcipue deteſtatum fuiſſe. Non autem ſolum hominum vitia, quæ ſi tantum modeſte taxaſſes, non autem petulantius, nemo in Moriam excandeſceret, induſtriamve tuam reprehenderet, in vitiis carpendis ioco feſtiuo.

E Tanta autem cum illis infarciſti, prorſus indigna mandari char tis, oppugnantia, ſolidiora hominum ſtudia, & probandas vitæ functiones, & deniq; aduerſantia humanæ felicitati naturali, vt nullus grauis cordatuſq; vir illa legere poſſit: quin prorſus excandeſcat illaq; omnino reſpuat, vtpote iuuen tutem deprauātium, cui pręſentaneum venenum, melle conditum, mille allicien tibus illecebris ad hauriendum porrigitur. Præterea tot ſacratiſſimæ religioni derogantia, diuorumq; cultui & honori, quinimmo & ſummi domini Ieſu Chri ſti ſeruatoris noſtri pientiſſimi glorię detrahentia, vt nemo pius illa audire que at, quin protinus horreſcat, cōcitetur & efferueſcat. Nec illa frigida reſponſio

quęſtioni ſatiſfacere poteſt, videlicet te declamaſſe, luſiſſe in Moria, cũ de tam ſeriis grauibus & ſacratiſſimis rebus iocari non liceat, nec declamando illis detrahere deceat, vel tantum ad exercitationem. etiam ſi declamator mox contrariã declamationem, cui priori reſpõderetur, ſubiiceret. Alioquin declamationis prętextu edoceri & laudari poſſent quęcunq; turpia ac improba. Et optima quæq; damnari. Quid enim refert quantum ad negocium quod tractatur, quo genere dicendi illud referas? Crimin...ri enim ſic poſſent omnes boni, queadmodum & optimę res improbari.

Si excuſatio calumniatorem defendere valeret, videlicet. Ea dixi declamans F & non edocens, vel ex vero. Sed hoc nec tu prętendere potes, quod forte valeres ſi tantummodo hæc in Moria recenſuiſſes, verum iiſdem ſententiis omnes lucubrationes tuę ſcatent: vbi q; enim quæ in Moria attigiſti, prolixiori diſputatione repetis, cum tibi vſu venit. Nullum enim fere libellum tuum eſt conſpicere, quo aliquo loco non detrahas aut ſacris cerimoniis, patrum traditionibus, monachorum inſtitutis, quo non expungas ſuſpiciendum theologorum ordinem, ſacerdotes non inceſſas, præſulum ac pontificum dignitatem non dilaceres, ſacramentis quibuſdam fidem & authoritatem non detrahas. Conſuetudines ab eccleſia receptas non condemnes, bona opera merito non deſtituas, religionis dogmatibus aut eccleſię inſtitutis, diuorumq; cultui & Deiparę virginis venerationi nõ deroges, votorum ſuſceptionem non damnes, ſcripturaſq; nonnullas ex canonicis in dubium reuoces. De iis quidem in colloquiis familiaribus, quę quidem ad vſum puerorum a te puto fuiſſe conſcripta. In Enchiridio militis Chriſtiani, in methodo theologiæ, in laudibus matrimonii, in inſtitutione principis, in ſcholiis, annotationibus, præfationibus, epiſtolis plurimis, apologiis deniq; fere omnibus in locis, vt eſt videre in ipſis editionibus, & commonſtrabitur quibuſdam eorum ex plurimis recitatis locis (infinita enim perſequi non poſſent) ſingulo quoq; capite proprium argumentum ex recitatis complectente.

DE IEIVNIO ET CIBORVM Delectu, Liber quartus.

QVOD perſequar, cum primum hoc pręfatus fuero, Mihi A a lectore veniam eſſe dandam, ſi inter legendum quædam repetita offendat, præſertim in locis tuis referẽdis, cum neceſſitas ad id me adegerit: quod cæteris vſu venit cum aduerſario diſputaturis, videlicet vt eius dicta & argumẽta in primis recitent, quibus ipſorum ſentẽtia comprobatur, deinde ſingillatim eadem repetant, dum illi reſpondent. Nam diſtincte ſatiſve dilucide refelli non poſſunt, niſi id fiat. Eadem & me facere oportuit tecum diſſerturum, vt videlicet loca tua omnia ad idem argumentum pertinentia, recenſerem, vt ſententia tua apertior fieret & commodius caperetur, cum viciſſim illa ſe declarent, confirment interpretenturq;, vbi quicq̃ de eorũ quopiam dubitari

poſſet,quibus cum deinde ſigillatim eſſem reſponſurus,certe neceſſum fuit. ſaltem vniuſcuiuſque ſummam, & nonnunquàm integrum dictum, repetere ad dilucidiorem intelligentiam reſponſionum ea refellentium. Nec vitio dandum cum audierit me de plurimis differentem,que attigimus priori epiſtola noſtra, cum præſens labor ſuſcipiatur,tum vt declaremus teſtimonio tuo nos nihil mẽdaciter aut calumnioſe in ea ſcripſiſſe recenſentes ſummam ſententiarũ tuarum quę reprehendebantur,vti me criminaris,tum vt argumẽta tua,quibus illas ſtatuiſti confirmaſtive,refellerem quod in illa fuerat prætermiſſum, quia non erat illius inſtituti,nec ipſa loca fuerant in ea recitata. Ab inſtitutis autem ieiuniorũ, ciborum delectu,probatiſq; cõſuetudinibus in eccleſiã inductis initium faciam, quibus te derogaſſe inficiaris,minimeq; illas improbaſſe contendis.

B Sed heus tu quippe qui non negabis inter probatas conſuetudines & inſtituta maiorum recenſenda eſſe ieiunia ab eccleſia ſeruata, abſtinentiãq; quorundam obſoniorum,vt carniũ(pro tempore)& huius generis ſimiliũ. Attamen de his in tua methodo ita inquis delectus ciborum,odium inimici & bella quæ Iudæis licebant,Chriſtianis iam non licent. Et rurſus Chriſtus clamat, non quod intrat in os coinquinat hominem,& tu exigis a Chriſtiano,vt ingẽti valetudinis diſpendio veſcatur piſcibus. Et paulo poſt,quid enim dicẽt homunculi obſcuri: qui ob interdictum eſum carnium aut his frigidiores conſtitutiones,cauſas poſtulant vt homo veniat in capitis periculum. Item in epiſtola ad epiſcopum Baſilienſem. Magna vehementia accurataq; & prolixa oratione niteris probare tollendam eſſe legem de delectu ciborum ,quo loco & hæc ſubinfers, Paulatim irrepſit conſuetudo,quæ diem veneris piſculẽtum nobis reddidit. deinde vbi hoc ſucceſſit adiuncta eſt & ſabbati dies,nunc & Mercurii periclitatur. Ob idq; genus obſeruatiunculas videmus homines affligi,& deniq; mori, ſibiq; Chriſtianos videri cum ſint Iudęi. In ciborum enim delectu & ieiuniis noſtrum onus durius videtur q̃ illorum,& tamen Ieſus dominus dixit, Quod intrat in os nõ coinquinat hominem &c. Et Paulus, Regnum dei non eſt eſca nec potus .In ſupputationibus præterea ſcribis, Chriſtus non ſolum nihil præcepit de cibo potuve,vt pene diuerſum pronunciauerit, Quod intrat in os non coinquinat hominem. Et in Annotationibus ſuper nouum teſtamentum , At hodie videmus inter Chriſtianos prope plus eſſe ſuperſtitionis in delectu ciborum quàm fuerit apud Iudæos. Ad hæc ibidem(ſi vere dixit Paulus) vnde nunc inter Chriſtianos tot præcepta de ciborum generibus:ſummo tanta in his obſeruandis ſuperſtitio,vt pene nulla ex re magis iudicemur. Et in eodem volumine alio loco, Atq; hæc videntur dici a Paulo per imitationem,ſic enim loquebantur qui ſuis decretis onerabãt Chriſtianos,ne guſtes hoc,ne cõtrectes hoc. Atq; his cerimoniis ſubigebãt velut in tyrannidem , quos Chriſtus liberos eſſe voluit . Quod & his temporibus faciunt ſacerdotes,hoc tantum agentes,vt plebem ſuæ tyrannidi cõſtitutionibus illaqueatam , reddant obnoxiam . At abiecti eſt animi, vt patiatur quis ſeſe veluti bubulum duci naribus,præceptis hominum & cętera. Hæc pauca ex plurimis quæ ſcripſiſti,hanc ſententiam aſſerentia recitaſſe ſuffi ciat,cum his apertiſſime conſtet , quid de hac re docueris . Inniuntur autem argumenta tua his duobus fundamentis,vno hæc a Chriſto inſtituta nõ fuiſſe,

Quinimmo potius ſublata & improbata. Altero hominibus eſſe, non tantum incommoda, verumetiam & nonnunq̃ mortifera, ex quibus colligis Chriſtianos ad ea ſeruanda non eſſe cogendos, cum illis non ſint obnoxii, quos inquis in epiſtola ad epiſcopum Baſilienſem non peccare, ſi etiam citra neceſſitatem carnibus veſcantur diebus præſcriptis, niſi tantum in legem humanam. Quibus rationibus vis conuenire, vt liberum ſit Chriſtianis veſci quocunq; cibo voluerint, nec quoad id vllum debere eſſe dierum diſcrimen & cætera. His autem futilibus argumentis reſpondere non grauabor, primum hoc dicam te aſſumere vti probatum aut conceſſum quod neutrum eſt, ſed a vero longe alienum. Nempe te dicere oportet, vbinam tibi liqueat ex ſcriptura dominum Ieſum nullum ciborum genus præſcripſiſſe, pro tempore aut hominum ſtatu. Etenim hoc e ſcripturis accipere non vales, cum nunq̃ illæ hoc proferãt. Neq; quod adduxiſti, quod intrat in os &c. tuæ ſententiæ aſtipulatur (vt liquido conſtabit) cum loco illi mox reſponderimus.

Nunc in hoc ſto ſcripturam non aſſerere ſententiam tuam, quin potius conſentaneum eſſe ſcripturis & rebus a domino geſtis, ieiunium Apoſtoli ipſum dominũ commendaſſe, & quorundam ciborũ abſtinentiã, vtpote ieiunii inſtituto aduerſantiũ. Plena eſt ſcriptura teſtimoniis, Apoſtolos poſt Ieſum aſſumptũ ieiunia ſeruaſſe quæ prætereo cũ illa in epiſtola mea attigerim. Tu autẽ forte ita argumẽtari vis. In euangelio non habetur Chriſtum vllum cibum præſcripſiſſe ieiuniumq; inſtituiſſe, igitur a Chriſto nihil horum inſtitutum. Procederet ratio ſi omnia quæcunque Chriſtus geſſit, inſtituit, docuit, in euangelio eſſent deſcripta, hoc autem falſiſſimum. Plurima enim docuit quæ chartis mandata non fuere, ſed tantum voce ab Apoſtolis promulgata: & per manus eccleſiæ tradita, in quorum numero forte & hoc obſeruationis genus eſt recenſendum, quod aſſerere poſſum magis quàm tu contrarium. eo quod probabilius fit & vero ſimilius. Tum quia ab Apoſtolis (poſtquam dominus in cælum aſſumptus eſt) ieiunia ſunt ſeruata (vt eorum Acta pluribus locis teſtantur) Tum quia ab vniuerſali eccleſia generaliter receptum, serieq; perpetua a ſanctis omnibus magna cura & diligentia ſeruatum. Præterea idem confirmatur Baptiſtæ Ioannis documento. Ipſe enim, qui venit viam præparare domino & rectas facere ſemitas eius. Non vocis oraculo ſolum, ſed & vitæ exemplo ieiunium præ cæteris omnibus coluit: & genus alimoniæ non tantum inuſitatum, & (vt ita dicam) inhumanum, verum inſulſiſſimum aſperrimumq; ſibi præſcripſit: & frigidam in potum: tamq; tenuis victus fuit, vt dominus de eo dixerit, ipſum fuiſſe nec manducantem nec bibentem. Nec tantum ipſe hoc duriſſimum vitæ genus ſibi præſcripſit. At etiam diſcipulos quos ad euangelium præparabat, ieiunare docuit. Quæ ſacra aperte declararunt legem euangelicam & delectum ciborum & ieiunia eſſe complexuram: ſed longe perfectius & alia ratione quàm in lege Moyſi ſeruarentur. Geſſit quippe Ioannes typum euangelii, & baptiſmum Chriſti futurum ſuo baptiſmate deſignauit. Ita & Chriſtianorum ieiunia futura, & quorundam ciborum abſtinentiam ſuis ieiuniis indicauit, præcepraq; Moyſi ceſſare (delecto ſibi cibo in lege vetito) demonſtrauit. Erroneum igitur quod aſſumpſi-

ſti in lege euangelica nullam haberi de delectu ciborum aut ieiunio mentionem, quod & efficaciori argumento comprobari poteſt. Conſtat enim ex euangelio dominum edocuiſſe quomodo ieiunandum eſſet, Chriſtianorumq; ieiunia legibus & conſtitutis, quibus a Phariſęorum ieiuniis Iudaiciq; populi plurimũ differrent conſtituiſſe. Quę proculdubio vana fuiſſent, ſi Apoſtolis non commendaſſet ieiunium, a populoq; Chriſtiano non eſſet ſeruandum: inquit enim, Cũ ieiunatis nolite fieri ſicut hypocritę triſtes. Et rurſus, Cum ieiunas vnge caput tuum & faciem tuam laua. Præterea teſtatus eſt ipſos Apoſtolos fore ieiunaturos, cum ipſe ab eis receſſiſſet dicens, Venient autem dies, cum auferetur ab eis ſponſus, & tunc ieiunabunt &c. At quo inſtituto? Non equidem Moſaycę legis, quæ conſumata eſt ipſo in cruce moriente. Igitur ipſius. Idem etiam cõfirmatur eiuſdem domini dicto, Hoc genus dæmoniorum non eiicitur, niſi in oratione & ieiunio. Ad hæc quàm conſentaneum, vt quod ipſe opere & exemplo docuit, verbo etiam commendarit ac inſtituerit? præſertim cum ieiunium res ſit tam ſancta tamq; commoda mortalibus, vt fere nunquam legatur in ſcripturis aliquod arcanum diuinum reuelatum fuiſſe, nec egregium quicquã magnanimumq; facinus fuiſſe peractum abſq; ieiunii interuentu. Nam Moyſes Dei amicus, qui fumantem montis verticem conſcendit, & in denſa caligine introiuit, gloriãq; dñi vidit, ieiunio eſt munitus. Per ieiuniũq; mandata decalogi in tabulis ſuſcepit, conciliatorq; populi, quẽ gula ad idololatriã deduxerat eſſe commeruit. Inquit enim ſcriptura, Fuit ibi cum domino Moyſes quadraginta dies & quadraginta noctes: panem non comedit, & aquam non bibit: & cętera. Ieiunio itaque denuo legiſlator effectus alias tabulas eiſdem legibus conſcriptas ad populum detulit. Heliam ignei currus futurum aurigam quo & in cęlum euectus eſt, magnę diuinęq; illius viſionis ſpectatorem (quam ſuſtinere non valens pallio proprior faciem ſuam operuit) iuxta montẽ Dei Horeb, ieiunium quadraginta dierum compotem reddidit. Teſtatur enim ſcriptura ipſum ambulaſſe quadraginta diebus & quadraginta noctibus in deſerto ieiunum. Idem ieiunus populo peccanti cęlum tribus annis & ſex mẽſibus clauſit populoq; ieiunium præcepit vt vitium corrigeretur. Prętereа Samuel in Maſphat populũ Iſrael edocuit hoſtes ſuperare i dicto ieiunio. Nec Saul auſus eſt pugnare cõtra hoſtes niſi emiſſo ieiunii voto, vt enim lib. i. Regũ refert, dixit Saul, Maledictꝰ qui ederit panẽ vſq; ad veſperã & nõ guſtauit om̃is populꝰ, & tota terra prãdebat. Populꝰ quoq; Iſrael (vt in Exodo ſcribit) pugnaturus cũ Amalech vſq; ad veſperã ieiunauit. Anna Helcanę vxor ieiunio meruit cõcipere Samuelẽ, quem & domini obſequiis ꝑpetuo mãcipauit. Vxor Manuæ ſterilis citra ieiuniũ nõ eſſet effecta mater fortiſſimi Sãſonis, quem & monitu angeli edocuit vinũ & ſycerã nõ bibere. Pariter Daniel triũ hębdomadarũ ieiunio effectus eſt idoneus ad illã magnam pulcherrimãq; viſionẽ cõſpiciẽdã hois veſtiti lineis, & renibus accinti auro obrizo, & corporis quaſi ex chryſolito, & faciei velut fulguris, vtq; diuinorũ verborũ efficeretur particeps. Inquit eñ is ꝙ ei apparuit, Ex die primo quo poſuiſti cor tuũ ad intelligendũ vt te affligeres in cõſpectu dei, exaudita ſunt verba tua & ego veni ꝓpter ſermones tuos &c. Eodẽq; munitꝰ ieiunio, in lacũ leonũ immiſſus vaſtos fameſcentiũ leonũ hiatꝰ cõpreſſit,

eoſdemq́ꝫ ieiunare docuit, Niniue imminentem iram domini ſubuerſionis ſibi ab Iona prædictæ arctiſſimo quadraginta dierum ieiunio ad miſerationem detorſit. Achab Rex impiiſſimus ieiunio & ſacro impetrauit, vt euerſio domus eius in poſteros differretur. In Iudith fortitudinem, quam imbecillitas ſexus denegabat, ieiunium miniſtrauit. Eo enim munita Holofernem Aſſyriorum Regis ducem audacter adorta capite mulctauit, principes deluſit & vniuerſum exercitum fudit. Populumq́ꝫ Iſrael a fœdiſſima ſeruitutis deditione liberauit. Heſther quoq́ꝫ præmiſſo tridui ieiunio non formidauit cõtra regias leges Aſſueri conſpectum, vt ſeruaret populum ſuum (Aman aſtu) decreto regio cędendum, de hosteq́ꝫ triumphauit condignas ſcelerum pœnas dante.

D Sed quid opus eſt tot teſtimoniis veteris teſtamenti ad ſententiam, quam aſſeruimus comprobandam? Cum ipſe dominus Ieſus Dei viui filius negociũ euangelicum ordiri noluerit, niſi præmiſſo quadragenario ieiunio? Quo peracto mox diabolum illum tentantem peruicit ac fugauit, deinde euangelium prodere cœpit, quod & Apoſtoli prædicantes faciebant, vt & Acta teſtantur, Chryſoſtomuſq́ꝫ & Origenes aſſeuerant. Ita enim habet Chryſoſtomus, Ieiunãs leuis eſt & alatus, & cum ſolertia orat, & improbas extinguit concupiſcentias, deum placat, & inſurgentem animum humiliat. Propterea & Apoſtoli fere ſemper ieiunabant. Origenes autem ſuper Leuiticum, Apoſtoli ieiunarunt prædicantes euangelium & cætera. Idem & Paulus confirmat, cum de ſeipſo loquens inquit, In ieiuniis multis, in fame & ſiti & cætera. Et rurſus, In omnibus exhibeamus nos ſicut dei miniſtros, in ieiuniis, in vigiliis, & cætera. qui & a domino cæcitate corporis percuſſus, vt ei reſeraret oculos mentis, non eſt viſui reſtitutus, niſi intercedente tridui ieiunio. Ait enim ſcriptura, Et erat ibi tribus diebus non videns, & non manducauit, neq́ꝫ bibit. Idem præterea non eſt dimiſſus vnà cum Barnaba, a diſcipulis & doctoribus, qui erant Antiochiæ ad peragendum opus, ad quod a ſpiritu ſancto delecti fuerant, niſi præuio ieiunio, inquiunt enim Acta. Miniſtrantibus illis domino & ieiunantibus, dixit illis ſpiritus ſanctus, Segregate mihi Paulum & cætera. Et paulo poſt, Tunc ieiunantes & orantes imponentes eis manus dimiſerunt eos. Conſentaneum quippe rationi præter adducta teſtimonia Apoſtolos a domino præmonitos nihil egiſſe citra ieiunium & orationem; quæ ſententia confirmatur ex illis verbis in libro Actorum, Et cum conſtituiſſent illis per ſingulas ecclesias preſbyteros, & oraſſent cum ieiuniis commendauerunt eos domino. His teſtimoniis non ſolum videtur manifeſto confirmatum quod diximus, ſanctos omnes nihil aggreſſos fuiſſe, non intercedente ieiunio. Verum etiam & comprobatum ipſum ieiunium a domino fuiſſe inſtitutum, quod & diuus Auguſtinus atteſtatur ſcribens Caſulano, ita enim habet. Ego in euãgelicis & Apoſtolicis literis video ieiunium eſſe præceptum. Quibus autem diebus oporteat & non oporteat præcepto domini non inuenio definitum & cætera. Audiſti ex euangelicis & Apoſtolicis literis comperiri domini eſſe præceptum, quanuis quibus diebus illud ſit obſeruandum in ipſis non ſit expreſſum. conſtat autem fruſtra aliquid præcipi aut conſtitui, quod nunq̃ ſit peragendum.

E Quapropter nulli dubium eſſe debet, dierum præſcriptionem per manus
fuiſſe traditam, ab eccleſiaq; opportuno tempore prom:ulgatam. Pręcipuos au-
tem & ſolennes eſſe dies, quos quadrageſimę nuncupamus, quos ipſe dominus
ſuo ieiunio conſecrauit. Sententiam nempe Auguſti de præcepto ac inſtituto ie-
iunii intellexiſti, accipe & nūc illam Magni Baſilii dicentis. Vetuſtiſſimum qui-
dem munus eſt ieiunium, cuius originem putare debes longe antiquiorem eſſe
q̃ eam quæ ex lege apparet. Non enim nouum eſt inuentum cum ſit cæleſtis vi-
tæ quædam imago. Quia enim non ieiunauit homo de paradiſo eiectus eſt, ieiu-
nemus ergo vt ad ipſum reuertamur. ſancti enim omnes velut hæreditatē quan-
dam ex patribus accipientes hoc ita ſeruauerunt, vt pater filio per manus ad
hunc vſq; diem traderet, in ſumma ieiunium ſanctos omnes deo proximos con-
ciliatoſq; reddidiſſe inuenies, cui ſententiæ ſubſcribit beatus pater Ambroſius,
ipſum Baſilium ſecutus, in libello ſuo de ieiunio. Idem ſentit & Chryſoſtomus
ſuper Matthæum inquiens, Sicut in ſuperioribus præceptis, ita quoq; circa ieiu-
nii obſeruationem ad perfectum meritum dominus doctrinæ ſuæ mandatis in-
ſtituit &c. Cum hæc igitur tantæ authoritatis teſtium tam expreſſa ſint teſti-
monia ipſarum ſcripturarum validaq; argumenta, quid garris homines nō pec-
care, niſi in legem humanam etiam ſi citra neceſſitatem præſcriptis diebus
non ieiunent & vetitis cibis veſcantur. Condonemus enim tibi Chriſtum Ieſum
de his nullam feciſſe mentionem. Quid ais, ſi Apoſtoli poſt ipſum aſſumptum
hæc ſanxerint? Quid ſi paulo poſt Apoſtolos eccleſię ꝓceres ſpiritu ſancto edo-
cti? vbinam tibi conſtat quadrageſimale ieiunium traditione humana fuiſſe in-
ſtitutum? et ſi ab hominibus fuerit promulgatum? puto enim te per humanam
legem intelligere eam quæ ſenſu humano nullo afflatu diuino ſancita ſit, nō au-
tem eo ꝙ humana voce fuerit prodita. Ita enim euangelium & quæ Paulus do-
cuit, & cętera quę diuinæ ſcripturæ exprimunt, omnia humana eſſent non diui-
na, eo ꝙ humano organo fuerint prodita. Si igitur quadrageſimale ieiuniū ab
Apoſtolis aut ab eccleſia afflata diuino ſpiritu fuerit inſtitutum, nō peccabit in
legem humanam tantum, qui citra neceſſitatem eo tempore carnibus veſcatur
(vt tu ita ſimpliciter aſſeruiſti, ac ſi inuincibili ratione id comprobaſſes.) Quid
autem de ſacro quadrageſimali ieiunio ſancti patres decernunt eſſe ſentiēdum,
audi ex eorum verbis. Auguſtinus enim ad Ianuarium ita inquit, Quadrageſi-
ma ſane ieiuniorum habet authoritatem ex ieiunio Moyſi Helyæ & domini Ie-
ſu, ex hoc demonſtrante euangeliū non diſſentire a lege & prophetis, inter quos
Moyſem & Helyam glorioſus apparuit &c. Et rurſus idem ſuper Geneſim, nō
enim fruſtra quadraginta dies ieiuniorum ſunt cōſtituti, quibus Moyſes & He-
lias ipſeq; dominus ieiunauit, & eccleſia præcipua obſeruatione ieiuniorum qua-
drageſimam vocat. Præterea idem de conſenſu Euāgeliſtarum quadraginta di-
erum ieiuniorum ad humiliationē animæ conſecrarunt, Moyſes, Helias & Euā-
gelium. Numerus enim iſte illud tempus ſignificat, quo in hoc ſeculo regi nos
oportet a Chriſto ſecundum diſciplinam laborioſam, qua flagellat deus, quam
ſignificat illa virgo ferrea, de qua in Pſalmo Regitur, leges eos in virga ferrea
& cætera. Idem quoq; ſentit diuus Gregorius in Matthæum homilia .xvii. hoc
adiiciens obſeruatione ieiunii quadrageſimalis, annui temporis decimas domino

conſecrari. Ait enim ſubtractis diebus dominicis veram decimā dierum anni nos domino offere. Idq; computādo dignoſci Origenes quoq; ſuper Leuiticum inquit, Habemus quadrageſimæ dies ieiunio conſecratos & cætera. Et Chryſoſtomus, Nō hoc ſolum exquiritur chariſſimi, vt totam ieiunemus quadrageſimam, ſed abſtinendum a vitiis ne temere corpus intendat, ieiunio, nec inutiliter ſanctę quadrageſimę percurrat dies, audiſtis Chryſoſtomum? Audies & magnū Baſilium ieiunium omni tempore vtile ſeruantibus, dæmonum enim malignitas aduerſus ieiunantes non valet, & cuſtodes angeli ſtudioſius eos curant, qui per ieiunium purgati fuerint multoq; magis tempore quadrageſimæ, quando per vniuerſum orbem ieiunium nunciatur. Nec inſula vlla nec terra nō ciuitas, non gens, non deniq; locus vllus tam deſertus, vbi hoc mandatum non fuerit auditū, a quo nō ſexus, nō ſtudii aliquod genus quenq̄ eximit. Angeli per ſingulas ſunt eccleſias, eos qui ieiunant cathalogo Chriſti militum aſcribentes. Ieiunantē enim intra ſacra monumenta recipit Deus. Sanctus quoq; Hieronymus ad Marcellam de erroribus Montani ſcribens ait, Nos omnem quadrageſimam ſecundum traditionem Apoſtolorum, toto anni tempore nobis congruo ieiunamus, illi tres. Idem ſuper Matthęum ait, Conſtitutam eſſe quadrageſimam ante paſſionem domini & reſurrectionem, vt per humilitatem carnis ad ſpiritualem ſaginam veniamus. Et rurſus ſuper illa verba, Et cum ieiunaſſet quadraginta diebus &c. In ipſo numero quadrageſimę nobis oſtenditur ſacramentum, de eadē quadrageſimę obſeruatione in epiſtola ad Euſtochium de cuſtodia virginitatis, de monachis agens ſcribit, Ieiunium totius anni illis equale eſt, excepta quadrageſima: in qua ſola conceditur diſtrictius viuere &c. Pleraq; alia prætereo in eandem ſententiam, cum his ſanctiſſimorum patrum dictis ſatis commonſtratum ſit, ſacrum quadrageſimę ieiunium non ab humano ſenſu fuiſſe inuentum, nec homunculorum decretis (vt tu vis) conſtitutum, ſed antiquiſſimum ab ipſoq; domino Ieſu profectum & (ſi prima exordia repetas) a Moyſe & prophetis ſeruatum, vt enim audiſti expreſſiſſime aſſerit Auguſtinus ieiunii præceptum in euangelicis & Apoſtolicis literis eſſe compertum. quod præcipue intelligendū eſt de quadrageſimali, cū illud ab omnibus eccleſiis, in vniuerſo orbe Chriſtiano conſtitutis, a quibuſcunq; gentibus fuerit receptum & obſeruatum, vti commune mandatum (quemadmodum diuus Baſilius retulit) inſtitutū igitur quadrageſimalis ieiunii a diuino ſpiritu, a domino Ieſu redemptore, ab Apoſtolicis viris ſumpſit initiū. Ex quo dignoſci poteſt quāti ſit pōdus quātęq; authoritatis.

Quod ſi dixeris ex Auguſtini ſententia quibus diebus ſit ieiunandum, & quibus non, ex ſcripturis non eſſe definitum, tibi reſpondeo Auguſtinū hoc dicere, diſputantem de ieiunio ſabbati & dominicæ, hocq; non eſſe definitum ex ſcripturis. Præterea nec definiunt quo anni tempore ipſum ieiunium ſolenne ſit celebrandum. Et ſi enim conſtet dominum quadrageſimale ieiunium conſecraſſe, nō tamen ex ſcripturis habetur, quibus menſibus diebuſvè, veris an hyemis, autumni an æſtatis illud ſeruauerit. At in ſimilibus quę dubia ſunt, ſtandū eſt traditioni eccleſiaſticæ. Aliud autem eſt ieiunium quadrageſimale conſtituere, ab eo quod eſt quo tempore quibuſve diebus ſeruandum ſit, decernere. Primū prorſus diuinū fuit, alterū eccleſiaſticę poteſtatis: hoc ſentit & hoc intelligit Au

guſtinus,cui & aſtipulantur alii.Ita autem habet ipſe,Ego in euangelicis & Apoſtolicis literis totoq; nouo teſtamento video præceptum eſſe ieiuniũ, quibus autem diebus non oporteat & quibus oporteat ,pręcepto domini & Apoſtolorum non inuenio definitum.Attamen ſentio relaxationem ieiunii ſabbato magis q̃ conſtrictionẽ aptius conuenire,non tamẽ ad obtinendam quam fides obtinet iuſtitiã,ſed ad ſignificãdã requiem ſempiternam,vbi eſt verum ſabbatũ. Veruntamẽ in huius ſabbati ieiunio ſiue prandio videtur mihi tutius pacatiuſq; ſeruari,quod cuſtoditur ab his inter quos viuimus (vt inoffenſa maneat ſocietas)& paulo poſt,Die autem dominico ieiunare, ſcandalum eſt magnum maxime,poſtq̃ innotuit deteſtabilis hęreſis Manicheorũ qui eum diẽ conſtituerunt legitimũ ad ieiunandum &c.Audiſti illum agere de diſcretione dierum ieiunii, nõ aũt dicere non eſſe conſtitutũ quadrageſimale ieiunium.Ianuario enim de ritibus eccleſię ſcribens,quo tempore quadrageſimale ieiunium ſit ſeruãdum, ita ait.Obſeruatio autẽ quadrageſimæ nulla anni parte congruentius conſtitueretur,niſi contigua dominicę paſſioni. De inſtituto autẽ ieiunii quadrageſimalis eadem repetens pluribus locis,de eius authoritate declarat nõ eſſe ambigendũ ab hominibus tantum non fuiſſe conſtitutũ:de tempore autem quo ſit ſeruandum ſententiam protulit Hieronymus,conformẽ,quam ſuperius citauimus,videlicet eccleſię conſuetudinem ad paſſionem domini & reſurrectionem quadrageſimale ieiunium inſtituiſſe &c.quod a Teleſphoro Põtifice maximo factũ legimus.Qui Antonio Cæſare regnante Apoſtolicę ſedi pręfuit,ex quo dignoſcitur q̃ antiquũ & vetuſtum etiam fuerit hoc inſtitutum quámq; proximum Apoſtolorum temporibus,cũ liquet Traiani tẽpore(qui Adrianũ adoptauit) poſt quẽ & Antonius ad imperiũ aſſumptus eſt,IoannẽApoſtolum adhuc ſuperſtitem fuiſſe. Comprobaturq; quadrageſimale ieiunium dominicum Apoſtolicumve fuiſſe inſtitutũ,non enim conſentaneum Teleſphorum tam propinquũ Apoſtolis de ieiunii tempore ſtatuiſſe,ni per manus accepiſſet ipſum quadrageſimæ ieiunium ab Apoſtolis fuiſſe promulgatum.Quod ſi tam magnę authoritati nõ inniteretur nequaq̃ probabile,cũ obſeruatu valde oneroſum & arduum ſitnaturęq; ſenſus illud reſpuat, tam vniuerſaliter fuiſſe receptũ tantaq; diligẽtia,& ardore animi ab omnibus Chriſtianis complexum.

G Quanta autem fuerit ipſius ieiunii diſtrictio,pręſertim quadrageſimalis apud illos priſcos patres eremi & cęnobiorũ incolas referunt,Hieronymus,Caſſianus & cęteri qui eorum mores angelicamq; vitam potius q̃ humanã deſcribunt,quod & perpetua ſerie poſtmodum in eccleſia vniuerſaliter ſeruatum eſt. Potiſſimum autem ab his quibus maior fuerat animi cura q̃ ventris. Attamen tu cenſere non vereris legem ieiunii & pręſcriptionis ciborum eſſe abrogandã ab eccleſię proceribus,& relinquendum liberum vnicuiq; circa hęc facere quod ſibi libuerit,quod contendis prolixa oratione ſcribens ad epiſcopũ Baſilienſem, aſſeuerãdo has eſſe frigidiores cõſtitutiones,ob quas homunculi obſcuri cauſas poſtulant,vt homo veniat in capitis periculum. Non enim Eraſme quod tam priſcum eſt(nam vt eſt in prouerbiis,om̃e ſit per antiquitatẽ nobilius)quod tãta authoritate conſtitutum,tanto ardore complexum,deniq; quod propheticũ, quod Apoſtolicum,quod diuinum eſt,antiquari abolerive licet.Nec enim eccle

ſię proceres hanc facultatem haberent niſi ſpiritus ſanctus contrarium decerneret ab eo quod ſemel ſancitum voluit. Sed tu nimis audax arrogansq; & temerarius, de rebus tam grauibus tantiq; momenti talia ſuadere ſenſumq; tuum ſanctorum omniũ iudicio, qui fuerunt ab incunabulis ipſius naſcentis eccleſiæ vſq; ad hęc tempora, doctiſſimorumq; virorum ſententiis pręferre nõ dubitans. H

Qꝫ ſi dixeris non tam improbo legem ieiunii q̃ illam quę de delectu ciborum decernit (cum ex ſcripturis & patrum ſententiis illa ſumi poſſit, non tamen de ciborum pręſcriptione quicq̃ ab illis definitum ſit) facile eſt reſpondere, ſi enim ieiunii legem recipis, & ciborum delectũ in diebus ieiunii recipias oportet. Is eñ ſanctorũ patrum teſtimoniis cõprobatur ac etiam manifeſtis argumentis. Inquit enim Hieronymus de ieiunio Danielis agens. Hoc docemur exemplo temporibus ieiunii a cibis delicatioribus abſtinẽdum: quod eſt carnes non comedere, vinum non bibere & vnguenta non quærere &c. Et Gregorius Nos quoq; quantum poſſumus annuo quadrageſimę tempore carnem noſtrã affligere conemur & cętera. Carnem autem nõ affligit, qui carne & vino ſimul & cibis delicatioribus vtitur. Et rurſus idem Hieronymus, Quomodo non poſſumus deo ſeruire & mãmonę, ita nõ poſſumus carnibus & vino & ſpiritu impleri. Pręterea manifeſtũ eſt ea q̃ non ſcripta a patribus, tñ cõſtituta ſunt pro ſcriptis accipienda eſſe: quod ſentit beatus Auguſtinus ad Caſſulanum ſcribẽs his verbis. In his quippe rebus de quibus nihil ſtatuit ſcriptura diuina, mos populi dei vel inſtituta maiorum pro lege tenenda ſunt &c. Et rurſus contra Donatiſtas, Conſuetudines eccleſię vniuerſalis ab Apoſtolis fuiſſe traditas, exiſtimandũ q̃uis multa non inneniantur in literis eorum nec in conciliis poſterorum, & tamen quia cuſtodiuntur per vniuerſam eccleſiam, non niſi ab ipſis tradita & cõmendata creduntur. Quapropter in primis expendendum quale fuerit ieiunium Moyſi, Heliæ & domini Ieſu, non quod commune ieiunium illis in ratione victus coęquandum ſit: attamen quanto ad illa magis accedet quantoq; propinquius fuerit, tanto ſyncerius & verius eſſe ieiunium dignoſcitur. Moyſes autem ab omni cibo & potu quadraginta diebus abſtinuit, at id non omnibus datum vel gratia vel naturę ſoliditate. Helias feſſus ſub iunipero, ſtans in deſerto & petens animę ſuæ vt moreretur, ſemel tantum ſubcineritium panem & aquam guſtauit ipſi a diſcophoro angelo delata: nec deinde per quadraginta dies qcq̃ aliud comedit. Dominus vero noſter Ieſus Chriſtus nihil omnino alimenti attigit per continuos quadraginta dies. Quibus eduliis filios prophetarum Heliſeus pauerit, quos ieiunos hoſpitio ſuſceperat, teſtatur ſciptura: ita enim habet, Miſit vnum in agrũ vt hærbas agreſtes colligeret, inuenitq; quaſi vitem ſylueſtrẽ & collegit ex ea coloquintidas quas decoxit & hoſpitibus appoſuit: cumq; illi clamarent mors in olla, eius amarorem farina dulcorauit. Quibus & ipſi vterentur habitãtes in caſulis ad fluẽta Iordanis ex ſcriptura dignoſcitur. Et diuus Hieronymus teſtatur, videlicet ſola eos polenta & hærbis agreſtibus neceſſitati naturæ ſatiſfeciſſe, quam conſtat paucis minimiſq; eſſe contentam. Qꝫ aſpero quoque cibo & potu vſus fuerit beatus Ioannes Baptiſta ſemper ieiunans, pluries dictum eſt. Qꝫ arctum etiam fuerit ieiunium Iacobi Apoſtoli fratris domini perpetuo aquam bibentis referũt grauiſſimi authores Hegeſippꝰ & Hie-

ronymus attigit & Ioſephus, monachi Aegypti & Syriæ, teſte Hieronymo cum ieiunarent toto anno nihil præter panem, olera & legumina tantummodo ſale condita comedebant frigidamq́ bibebant. Auguſtinus etiam Caſſulano ſcribens de moribus eccleſiæ catholicæ hæc inquit, Romæ etiam plures cognoui ieiunia prorſus incredibilia exercentes, non quotidie ſemel ſub noctem reficiendo corpus, quod eſt vſquequaque vſitatiſſimum, ſed continuum triduum vel amplius ſine potu ac cibo ducere. Neq́ hoc in viris tantum, ſed etiam in fœminis. Idem rurſus Caſſulano, Non licet die dominico ieiunare, niſi forte aliquis idoneus ſit nulla refectione vltra hebdomadam perpetuare ieiunium, vt ieiunio quadraginta dierum quantum poterit appropinquet, ſicut aliquot feciſſe agnouimus. Nam & ad ipſum quadragenarum perueniſſe quendam nobis a fratribus fide digniſſimis aſſeueratum eſt. Ex his & ſimilibus quæ etiam refert beatus Ambroſius agnoſcere licet qualia fuerint ieiuniorum exordia, quamque diſtricta in ciborum delectu. Inquit enim idem Auguſtinus innumerabiles fuiſſe quæ a carnibus & vino perpetuo abſtinuerę. Beatus quoque Hieronymus in epitaphio diuæ Paulę, quàm arctum fuerit eius ieiunium deſcribit, quod nunquam interrupit, nec illi perſuaderi vnquam potuit, a ſanctiſſimis etiam epiſcopis, vt grauiter ægrotans vinum deguſtaret, idem refert plurimos pane tantum & aqua ieiunare ſolitos eiuſdemq́ generis fuiſſe Apoſtolorum ieiunia cæterorumq́ diſcipulorum non eſt dubitandum, cum exiſtimandum non ſit vetuſtos illos patres de quibus retulimus, Apoſtolorum temporibus proximos aliis legibus ieiunia ſua conſtituiſſe, quàm ad Apoſtolorum imitationem & maiorum, quorum recentibus exemplis erant docti. inquit enim Hieronymus, Tempore ieiunii exemplo Danielis, nec carnes comedere nec vinum bibere debemus. Ex his autem colligitur cibos tenues minusq́ alentes fuiſſe in primęua ieiuniorum inſtitutione præſcriptos, liberum fuiſſe ieiunantibus quibuſcumq́ eduliis veſci. Conſentaneum nempe eos qui detrahebant ſibi prandia vel cœnas conſtituentes ſemel tãtum integra die refici, etiam proſcripſiſſe edulia craſſiora vel vberioris ſucci potumq́ ſuauiorem. Nemo quippe putaret illum carnẽ conterere & affligere, ſibiq́ dolorem & pœnam abſtinendo inferre, qui opipare dapibus ſe ſaturaret opimis, etiam ſi ſemel tantum in die id faceret. Nam plurimi ex conſuetudine nullam habentes ieiunii rationem vel ſtomachi non decoquentis imbecillitate illud faciunt. Vt enim inquit Auguſt. in quęſtionibus euangelii, Ieiunium aut in tribulatione eſt aut in gaudio, in tribulatione ad propitiandum deum pro peccatis: in gaudio, cũ tanto minus delectent carnalia, quanto ſpiritualium maior eſt ſagina. Et rurſus ad Ianuarium ſcribens, Nam fames inquit & dolores quidem ſunt, vrunt enim & ſicut febris necant &c. Compertiſſimum autẽ eſt eos qui carnibus vino & huiuſcemodi generis ſimilibus ventrẽ implent, quę multum nutriunt & tardius decoquuntur citra famem futurũ prãdium vel cœnã expectare poſſe. Ex his autẽ manifeſtũ eſt ieiunii victũ conuenire ſimplicem eſſe minimeq́ exqſitũ, non multum nutrientẽ, ſed qui naturã tantũ ſuſtentare valeat, non autem illam ſaginare aut gulæ voluptatem iritare.

I Sed quod ad corpus alendũ tñ ſufficiat, hocq́ perpetuo in religioſis ieiuniis

fuiſſe ſeruatum,quanuis inter ipſa plures ſit conſpicere gradus vel diſcrimina. Ex quibus primas optinet,id quod eſt nil deguſtare toto tēpore ieiunii. arctiſſimum enim eſt illud ieiunium.ſecundas autem illud quod radicibus agreſtibuſve oleribus cum frigidę potu perficitur: cui proximum eſt illud, quod crudis rebus,hoc eſt pomis,oleribus ſeminibuſq; quibuſdam cum aquæ potu abſoluitur. Illud autem ſequitur quod polenta pane & aqua peragitur, cui & continens eſt quod pane, herbis, pomis & leguminibus, reiecto omni quod pingue eſt,vel animantium genere conficitur. Deniq; poſtremum quod abiectis tantum carnibus,& quę ſtatim ex carne proueniunt,cæteris rebus abſoluitur, quod genus piſces & huiuſcemodi nō aſpernatur.Minus enim piſces alere hebetioremq; ex ipſis ſanguinem gigni q̄ ex carnibus, ouis ac lacte compertum habetur,quo genere nunc commune ieiunium celebratur,ex quo liquet eccleſiam de priſci ieiunii victu plurimum remiſiſſe,ſuperadieciſſe autē nihil quemadmodū,nec in ipſis ieiuniis ſeruandis:vtriq; autē cōtrarium ipſe prędicas.Inquis enī ad Baſilienſem epiſcopum ſcribens,Paulatim irrepſit conſuetudo,quæ diem veneris piſculentam nobis reddidit,deinde vbi & hoc ſucceſſit,adiuncta eſt & ſabbati dies. nūc & Mercurii periclitatur &c.De quibus verbis nō poſſum nō demirari,præſertim cum tu tam accuratus indefeſſuſq; lector ſis,cum hæc ſcripſiſti,immemorem te prorſus fuiſſe eorum,quę ſcribunt vetuſtiſſimi patres de ieiunio illorū dierum.ſcribit enim Auguſtinus ad Caſſulanum, Romana plebs quarta & ſexta feria,& ſabbato ieiunare conſueuit.Et rurſus ad Ianuarium,Romani ſabbato ieiunabant &c.Cauſamq; talis obſeruationis aſſignat ad eundem dicens,Cur quarta & ſexta feria maxime ieiunat eccleſia,illa ratio reddi videtur. ꝙ quarta conſiliū ad occidendum dominum Iudæi feciſſe reperiuntur. Sexta autem quia dies paſſionis eius fuit.Die ſabbato eccleſia Romana & multæ alię præcipue occidentis ieiunant, quia illa dominus requieuit in monumento.

Cum hæc tam expreſſa ſcribat Auguſtinus fuiſſe conſuetudinis iam vetuſtæ ſuo tempore ieiunare his diebus, quid ineptis dicens diem veneris piſculentam ſenſim nobis redditā, & cum hoc ſucceſſit adiunctā eſſe & ſabbati diem, nunc & Mercurii periclitari,quaſi hoc nunc primum eſſet factitatum & ab eccleſiaſticis nuper inductum. Inquis enim ſacerdotes hæc inducere, hoc tantum agentes vt plebem ſuæ tyrannidi conſtitutionibus illaqueatam reddant obnoxiam:ſubiūgens, At abiecti eſt animi vt patiatur quis ſeſe velut bubalum duci naribus preceptis hominum,in hiſq; ſibi Chriſtianos videri cum ſint Iudæi &c.Quę verba q̄ ſeditioſa ſint q̄q; iniqua & pugnantia cum eccleſiæ decretis quilibet audiens cognoſcit,nec tamen his contentus,ais præterea eandē confirmans ſententiā.At hodie videmus inter Chriſtianos prope plus eſſe ſuperſtitionis in delectu ciborum q̄ fuerit apud Iudeos.Et rurſus,In delectu ciborum & in ieiuniis noſtrum onus durius videtur q̄ illorum.Superſtitionem prædicas eſſe, ſacra ieiunia & delectum ciborum illis accommodatum,nec tamē pateris hæc reprehēdi,ſed cōtendis ſcriptis tuis nihil derogaſſe probatis cōſuetudinibus diſciplinęq; eccleſiaſticę.Nō quidē Eraſme ieiunare ſuperſtitioſum, a quibuſdāq; alimēti generibus,pro tēpore & loco aut perſonarū ſtatu abſtinere,quod aperte teſtatur ſanctus Auguſt.his verbis, Multi ſunt qui non veſcuntur carnibus,

non tamen eas immundas ſuperſtitioſe putant:multi vinum non bibunt,non tamen eo ſe coinquinare arbitrantur. Continent ſe tamen plurimi & a carnibus & a vino propter ſuam libertatem vel propter fratrum imbecillitatem. Hieronymus præterea inquit,ad Suluinam ſcribens,Si vis perfectus eſſe melius eſt carnem non manducare & vinum non bibere.Non igitur ſuperſtitioſum cibos deligere ieiunio congruentes,ab illiſq; abſtinere quæ ei & carnis macerationi aduerſari dignoſcuntur,a quibus non abſtinent catholici pœnitentiam agentes his rationibus,quibus hæretici,Encratithæ,Seueriani,Manichæi, Priſilianiſtæ, qui carnium eſum viniq; potum refutant:ſed longe diuerſis.Nam hi quidem ob anilia quædam & impia fabulamenta.Catholici autem ob talia minime,non enim putant aliquid prauum eſſe natura quod deus creauit, nec ſimpliciter vetitũ eſſe aliquid,prout Iudæis conſtituto multa erant immũda. Nanq; edocti dominicis & Apoſtolicis præceptis agnoſcunt,nihil natura prauum eſſe & omnia ad vſum hominum creata,ex libertateq; Chriſtiana licere illis omnibus vti pro tempore & loco cum gratiarum actione, pariq; ratione & ab illis abſtinere. Quapropter multa ſibi interdicunt ad propiciandum deum, quem peccatis ſibi infenſum reddiderant.

L Hac ratione ieiunãt ac abſtinent catholici a multis, altera quoque vt carnem ſpiritui ſubiiciant illum ſaginantes cum diuino amore carnem ipſam conterunt.Si autem hæc ſuperſtitioſa eſſent,ſuperſtitionis coarguendus eſſet Iacobus frater domini, a carnibus & vino abſtinens. Timotheus abſtemius,quem præceptor Paulus admonet inquiens , noli aquam adhuc bibere , ſed modico vino vtere propter ſtomachũ tuum,& frequentes egritudines tuas.Vnde Chryſoſtomus ait,Timotheus vinum non bibebat morbo labotans & frequentes patiens egritudines,donec præceptor mandauit &c.Id autem ptopter imbecillitatem tantum modicum permiſit,nec enim aliter diſcipulum ad illud etiã modicum coegiſſet,ſi hęc ſeruare ſuperſtitioſum eſſet.Pręcurſor quoq; domini prę cęteris ſuperſtitioſus fuiſſet,vna cum omni monachorum turba, tum Antonio Paulo & cęteris eremum incolẽtibus,tum Baſilio & Benedicto eorum diſcipulis,in cœnobiis aliiſq; locis habitantibus qui ieiunia arctiſſima ſeruarũt,a carnibus nõ ſolum abſtinẽtes, & aliis q̃plurimis ſuauioribus cibis.Superſtitionis deniq; accuſandi eſſent omnes ſancti vniuerſuſq; populus Chriſtianus qui a condita religione ieiunauit,a quibuſdam obſoniorũ generibus(religionis zelo)abſtinuit. Denique Moyſes Helias & dominus Ieſus, qui ab omnibus abſtinuere tot dierum ieiunio. At nequis angulus ad euadendum tibi relinquatur, ſi diceres non inquio ieiunare ſuperſtitioſum eſſe , nec a quibuſdam ciborum generibus abſtinere, cum quis ſuadente ratione id faciat opportune lubens ac volens, ſed legem damno, ad hæc obſtringentem populum Chriſtianum quem dominus in libertate conſtituit,quapropter & conuenire vt vnicuique liberum ſit ieiunare vel abſtinere:Audi reſpõſionem. Si equidem ieiunare bonũ & a quibuſdam cibis abſtinere nonnunquam opportunum , lex illud conſtituens praua eſſe non poteſt. ſanciẽs enim quod eſt rectum nequaq̃ dãnandũ eſſe poteſt.Quod ſi contenderis non omnia meliora nec optima queq; lege conſtituenda,ſed faciliora tantũ quæ cõmodius ſeruari poſſint,(nõ enim expediret

difficiliora facta lege prę ſcribi)fateor,præſertim in vniuerſum.At de quibuſdã
expedire contendo:quod plurimis ſacræ ſcripturæ teſtimoniis & exemplis edo-
cemur.Interdixit quidem angelus Sanſoni vini & ſyceræ vſum & pleraq; alia in
lege per Moſen tradita non prohibita:quæ quandiu ſeruauit pugnans leones
robore lacertorum ſuperauit,portas ciuitatum confregit,miliaq; hoſtium ce-
cidit . Cum autem præteriit, viniq; ac cæteris illecebris eſt illaqueatus, in ho-
ſtium poteſtatem deuenit, oculiſq; priuatus pueris alienis ludibrium eſt fa-
ctus . Non dices opinor illud angeli conſtitutum ſuperſtitioſum : vinum pa-
riter interdictum Nazaræis ſe ſanctificantibus , cæteris permiſſum . Quid
ais ? nunquid & hoc ſuperſtitioſum ? ſacerdotibuſq; per vices templo mini-
ſtraturis inhibitum vinum , cæteris conceſſum: id autem ſuperſtitioſe factum,
an potius multa ratione diceres ? cum vini potus ſenſum obnubilet, quem
vegetiorem eſſe conuenit his qui ſacra miniſtrant. Ionadab filius Rahab le-
gem conſtituit filiis ſuis , vt inæternum non biberent vinum : quod cum ſer-
uaſſent,dominus per Hieremiam dixit illis , Quia obediſtis pręcepto Ionadab
patris veſtri,non deficiet vir de ſtirpe Ionadab ſtans in conſpectu meo cun-
ctis diebus &c.Cum igitur dominus hoc retribuerit ſeruãtibus patris legem,
conuincitur & illam legem probaſſe, minimeq; fuiſſe ſuperſtitioſam. Præterea
cum ſuperius comprobatum ſit inſtitutum ieiunii dominicum & Apoſtolicum
fuiſſe,eamq; ſententiam probent expreſiſſimis verbis,Magnus Baſilius & Di-
uus Auguſtinus,qui ſcripſit(vt diximus)Ego in euangelicis & Apoſtolicis li-
teris video præceptum eſſe ieiunium &c.ipſi autem congruum & accommoda-
tũ eſſe debeat alimentũ,ſequitur & illud fuiſſe pręſcriptũ,quod autẽ id a domi
no fuerit traditũ ore aut ab Apoſtolis,nec ne ,non cõtenderim,cum nõ liqueat.

At manifeſtum eſt ab eccleſia domini ſpiritu directa perpetuo fuiſſe tradi M
tum religioſiſſimeq; ſeruatũ,ex quibus colligitur ſuperſtitioſum non eſſe de il-
lo decernere,nec frigidas eſſe conſtitutiones id ſtatuentes (vt tu vis) iureq; il-
larum tranſgreſſores (citra neceſſitatis cauſam)in capitis periculum poſtu-
lari poſſe . Nam qui probatas publicas conſuetudines quæ vim legis obtinu-
erunt , trangreſſi fuerint , cum ſupplicio digni ſint, tanto magis eccleſiæ tra-
ditiones patrumq; inſtituta per manus ab Apoſtolis accepta , perfringentes
maiori pœnę eſſe obnoxios conuincitur:ſed nimis moror in re tam aperta.Cum
autem,inquis,delectus ciborum, odium inimici & bella, quæ Iudæis licebant,
Chriſtianis iam non licent . Quid hiſce verbis tibi velis non capio , niſi tu te-
ipſum explices,odiũ inimici & bella nunc prætereo.Sed de delectu ciborũ per-
quiro,ſi inquã intelligis delectũ ciborũ nõ licere Chriſtianis quẽadmodũ & ea
ratione qua Iudęi illud ſeruabãt,verũ eſt quidẽ,at nihil facit ad aſſerendã ſenten
tiã tuã deteſtantẽ inſtituta Chriſtianorũ in ciborũ delectione & ieiuniis.Sinautẽ
ꝙ nulla ratione liceat Chriſtianis deligere quoſdã cibos ad ieiunia ſeruãda fal-
ſiſſimũ ac erroneũ,vt ſuperius cõprobatũ eſt:cũ eiuſdẽ ſit libertatis ita abſtinere
a q̃buſlibet quẽadmodũ & vti.Cęterũ supereſt aliis dictis tuis rñdere, inqs eñ
Chriſtus clamat,Nõ qđ intrat in os coinq̃nat hominẽ,& tu exigis a Chriſtiano
vt ingẽti valetudinis diſpẽdio veſcat᷑ piſcibꝰ,cũ tñ Chriſtus nihil p̃ceperit de ci
bo potuve,ſed pene diuerſum pronunciauerit,idq; pluries repetis ac ſi ratio illa

irrefutabilis eſſet. Verum ſi diligenter perpenderis ea, quæ illam ſentẽtiam præcedunt in euangelio, necnon & quæ ſubſequuntur, agnoſces illud teſtimoniũ nihil ad rem facere, de qua agitur. Improbat enim dominus Phariſæorum malitiam illo loco quærentium carpendi occaſionem reprehendentiũ diſcipulos domini, ꝙ illotis manibus mãducarent, quibus dominus reſpondit, cibos non reddi immundos contactu manuũ illotarũ ita ꝙ coinquinẽt animã. Non eñ fuiſſe in lege illa alimenta vetita quæ ab ipſis aſſumebantur illotis manibus manifeſtũ eſt. Si enim huiuſce generis fuiſſent, maiori eos obiurgatione Phariſæi increpaſſent, q̃ de illotione manuum. Exprobauit igitur dominus illis, quod magnifacerent quod in lege non erat inhibitum, & ea quæ legis eſſent poſthaberent, declarãs peccatum primo a corde proficiſci, & ex ore ſenſum illius exprimente non vero e rebus externis: ipſo autem corde Phariſęos potiſſime peccare quod plenum habebant prauis cupiditatibus peſſimiſq; decretis, quibus homo in primis coinquinatur. Ex his igitur verbis nihil colligi poteſt, quod faciebat ad tuam ſententiam vt ex euangelii contextu, poſtremiſq; clauſulæ verbis declatatur. Interpretata enim parabola colligit dominus.

N Non lotis igitur manibus manducare non coinquinat hominem, quæ verba ad ciborum libertatem nihil pertinent. Præterea cum parabolice loquutus fuerit (quod teſtatur Matthæus illa referens his verbis) Petrus dixit ei, Ediſſere nobis parabolam iſtam. at ille dixit &c. Quanuis authores ſint qui dicant illum non parabolice fuiſſe loquutum, ſed manifeſte, quamobrem & Petrum increpaſſe, qui illam ediſſeri petierat, dicente domino, Adhuc & vos ſine intellectu eſtis? quod intrat in os in ventrem vadit, & pet ſeceſſum emittitur & cętera. Attamẽ id non conuincit parabolice non fuiſſe loquutum ſed tãtum apertiorem fuiſſe parabolam non exquirentem interpretationem, præſertim apud Apoſtolos doctiores a domino affectos turbis & populis. Quamobrem conuincitur de ciborũ lege aliquid non definiſſe. Huic autem ſententiæ quę ex textu colligitur, aſtipulatur Chryſoſtomus inquiens, Monſtrauit dominus ꝙ Phariſæi non erant digni accuſare tranſgredientes mandata ſeniorũ, cum ipſi legẽ deſtruerent. Non autem dixit eis, nihil eſt obſeruatio eſcarum, neq; quod Moyſes male iniunxerat, ſed per modũ admonitionis ex rerũ ipſarũ natura teſtimoniũ accipiens, ait. Non quod intrat in os coinquinat hominẽ, ſed &c. Gloſa quoq; ita habẽs, quia huiuſmodi verba domini ex Phariſęorũ nequitia occaſionẽ ſumpſerant (qui traditiones ſuas diuinis præceptis pręferebãt) conſequẽter concludit incõuenientiã traditionis pręmiſſę dicẽs, Non lotis autẽ manibus &c. Et rurſus Chryſoſtomus. Non autem dixit eſcas in lege prohibitas manducare nõ coinquinat hominem, vt non poſſet illi cõtradicere, ſed cõcludit de illo, de quo diſputatio erat. Si enim ſimpliciter & ad tuum ſenſum ea verba eſſent accipienda oporteret fateri, ſe immodico cibo diſtendentes vltra ſaturitatem & vino ingurgitatẽs, non peccare, cũ illa per os intrent, in ventrẽ deſcendãt & per ſeceſſum immittantur. licereq; prorſus indulgere gulę. Præterea idolotitias carnes comedere ſuffocatũ & ſanguinẽ nõ coinquinaſſent hominẽ, & tamẽ Apoſtoli (Iacobo referẽte) illa pro tẽpore interdixerunt gentibus ad Chriſtum conuerſis, cum a cæteris legalibus illos ſoluerent. Sed eſto dominus illis verbis de alimentis ſtatuere aliquid intel

lexerit,nihil tamen tuę ſententię ſuffragari poſſunt.Cum trñ edoceant alimenta ex ſui natura hominem interne coinquinare non poſſe,cũ quę intrant in os corporea ſint: animam autẽ inficere non valeant quę ſpiritus eſt.Sed ſi quicq̃ officere valent id tantum poſſe prout inhibita eſſent,id autem ſpiritale.Quę autem ex corde proueniunt ex ſui natura praua eſſe vel proba,vti ſunt cogitationes malę, homicidia,fornicationes,& cętera quę dominus ibi enumerat.Quamobrem illa ex ſeſe hominem coinquinare poſſe,non autem quod in os intrat quia in ventrẽ vadit & in ſeceſſum emittitur,eo q corporeum nec ſui natura prauum.Id autem nihil facit ad concedendum quorumcunq; ciborum licentiam,cum ob præſcriptum legis illis coniunctũ quod non negat dominus quin eſcę coinquinare valeant vt dictũ eſt,illis enim intercedentibus homo coinquinari poteſt ſi illis abutatur tranſgrediens pręceptum aut debitam excedens menſuram.At id non vitio rerum contingit,ſed hominis trãſgreſſu,hocq; intellexiſſe dominum declarare conſtat,diligenter perpendenti verba ipſius.Id autem nihil ad tuam ſententiam,ſed & hoc tibi condonemus illis verbis declarare dominum intellixiſſe licere veſci Chriſtianis quocũq; ciborum genere voluerint,omniaq; munda eſſe mũdis(quod in lege Moyſi erat prohibitum)legemq; illam iam aboleri,non tamẽ ex hoc colligere vales quod petis: Cum non ſequatur ex illis nullum genus ciborum pro tempore & loco aut perſonis eſſe interdicendum,nec legem ieiunii vllam eſſe conſtitutam.Dices, lex Moſaica eſt abolita, fateor, omne genus cibi eſt mundum Chriſtianis,concedo(licet enim his cum benedictione dei aſſumere omne genus edulii quod libuerit)& vlterius tibi do licere etiam omni tempore cum res poſtulat aut neceſſitas exigit:ſed quum deinde infers,igitur non tenetur ex lege euãgelica vnq̃ ieiunare nec a quopiam cibo abſtinere,hoc tibi nego, non enim ſequitur ex datis.

Nã q̃uis oia ſint multa mũdis pręſcribere potuit,lex euãgelica,& eccleſia ſpiritu Chriſti gubernata Chriſtianis aliquot dies ad ieiunium ſeruandum,& prohibere edulia illi aduerſantia,quę conſtituta citra piaculum pręteriri non datur: O
potuerunt & homines ſibi ipſis vltro pręſcribere & voto ſe obſtringere,vel pręter votum,ad quędam ciborum genera vitanda,ad certaq; ieiunia ad quæ lege non tenebantur,vt fecerunt Ioannes Baptiſta,Iacobus Apoſtolus aquam ſemper bibens,Timothęus Pauli diſcipulus & alii pleriq;,quorum exempla ſequuti plurimi ſanctorum patrum pleraq; ſibi pręſcripſerunt, & viuendi formulas inſtituerunt:quibus & certa ieiunia diſcernuntur & eduliorum genera quędam inhibẽtur.At quia de hoc ciborum delectu reclamas pluſq̃ ad faſtidium,ita vt nunq̃ finem facias,vbiq; contendens humana eſſe inuenta,traditiunculas homunculorũ frigidas,ſuperſtitioſas,iudaiſmũ referentes, & ſimilia:reſpondeo te pręter omnẽ rationem & ad pauca reſpicientem iſta proferre.Cum ex ſcriptura liqueat primum pręceptum diuiuũ homini traditum,de delectu ciborum fuiſſe non ex lege Moyſi aut naturæ datum,ſed primęuum in lege gratię,& iuſtitię mox creato homine & in paradiſo conſtituto.Ait enim ſcriptura.Ex omni ligno cõmede, de ligno autẽ ſcientię boni & mali ne comedas:quid ais? Nonne vides inhibitũ a domino genus alimonię? Sed vide & ipſo ob præcepti tranſgreſſionem de paradiſo pulſo mox ei a domino pręſcriptum eſſe alimẽtum,ita enim habet Gene-

ſeos liber, Quia comediſti ex ligno ex quo pręceperã tibi ne comederes, maledi
cta terra in opere tuo, in laborib9 comedes ex ea hęrbas, & in ſudore vultus tui
veſceris pane, donec reuertaris in terram de qua ſumptus es. carnes autem tantũ
permiſſas poſt diluuium conſtare, ita enim ſcriptum eſt. Benedixitq; Deus Noe
& filiis eius & ait, Creſcite & multiplicamini. &c. piſces maris manui veſtrę tra
diti ſunt & omne quod mouetur & viuit erit vobis in cibum, quaſi holera virẽ-
tia tradidi vobis omnia: excepto q carnem cum ſanguine non comedetis. Audi-
ſti permiſſionẽ generalem, ſed & pręſcripto coarctatam.

P Nunq̃ enim legitur dominum de alimonia egiſſe quin aliquid pręſcripſerit,
Conceſſus autem carnium eſus quemadmodum & libellus repudii permiſſus in
lege Moyſi. Cui ſententiæ aſtipulatur Hieronymus contra Iouinianum his ver
bis, Dominus poſt diluuiũ auidiſſimam hominum gulam cognoſcẽs dedit eis
licentiam comedendarũ carnium vt dum intelligunt omnia ſibi licere non deſi-
derent quod non licebat, ne mãdatum in cauſam verterent pręuaricationis. Eo-
dem tempore & vinum conceſſum cum primus Noe plantauerit vineam ex qua
vinum naſcitur. Cuius vis ne authori quidem ſuo pepercit. Antea enim cum fri-
gida vteretur, mente interger arcã conſtruxit, hominumq; & animantium gene-
ra ſeruauit, potato autem vino, non ſolum mente obuolutus: ebriuſq; factus eſt,
ſed etiam propriis filiis ludibrio fuit. Sanctiſſimo quoq; Loth, cui Sodomiticus
ignis pepercerat vinum non indulſit, quin mentem illius obtenebrarit, & inceſtũ
committere quamuis ignorantem induxerit, & cætera. In lege autem tradi-
ta per Moyſem quot quantaq; dominus pręſcripſerit ciborum genera populo di
lecto, libri ipſius legis teſtantur. Semper enim dominum ſolicitum fuiſſe videre
eſt cuiuſcunq; legis tempore in homini alimentis conſtituendis vel genera pre-
ſcribentem vel modum, ne gulę voracitas vltra menſuram illis vteretur: quod
licet euangelium propriis verbis non exprimat, apoſtoli tamen declararũt pro-
hibentes comeſſationes & ebrietates. Supereſt reſpõdere alteri argumento tuo,
quod innititur illis Pauli verbis, Regnum Dei non eſt eſca neq; potus, quæ nihil
faciunt ad ſentẽtiã tuam vt declarabimus ex ipſius Pauli verborũ cõtextu & ſan
ctorũ enarrationibus. Sed ne in illis verbis plus æquo vel nunc gaudeas quaſi
tibi aſtipulentur, audias eundem Paulum quid aliis locis referat: ita enim habet,
Bonum eſt homini non comedere carnes & non bibere vinum. Præterea in vino
eſt luxuria. Et rurſus. Non in comeſſationibus & ebrietatibus. Ad hęc, eſca ven-
tri, venter eſcis, Deus autem vtrumq; deſtruet. Et ad Timotheum exigens: do-
tes in epiſcopo deligendo ait. Non vinolentum, neq; percuſſorem, ſed ſobriũ. Si
autẽ illis verbis regnũ Dei nõ eſt eſca neq; potus, intelligeret quod tu ſentis, nul
lã eſcã; ac potũ impedire ad regnũ Dei aſſequẽdũ, nõ hęc protuliſſet quę vinũ &
eſcam improbant. Si enim regnum dei non impeditur potu vini, quare expedit
epiſcopum ſobrium eſſe & non vinolentum? quemadmodum nec percuſſorem.
Si non obſtant eſca & potus regno cælorum, cur comeſſationes largaq; vini
ſympoſia prohibentur? Cur dicit Deum deſtructurum eſcam & ventrẽ. Et bonũ
eſſe homini non commedere carnes & non bibere vinum, illiq; ineſſe luxuriam?
Perſpicuum autem eſt Paulum id non ſentire. Cum non ibi agat de licentia cibo
rũ nec potus ſed de proximi offendiculo vitãdo. Inquit. n. Si frater tuus propter

cibum contriſtatur iam non ſecundum charitatem ambulas. Noli cibo tuo illū perdere, pro quo Chriſtus mortuus eſt. Non ergo blaſphemetur bonum noſtrū: non eſt enim regnū dei eſca & potus, ſed iuſtitia, & pax, & gaudiū in ſpiritu ſancto. Et paulo poſt. Itaq; quę pacis ſunt ſectemur, & quę ædificationis ſunt cuſtodiamus. Noli propter eſcā deſtruere opus dei. Omnia quidē ſunt munda, ſed malum eſt homini qui per offendiculū manducat: audiſti eo ſpectare hæc omnia vt offendiculū vitetur, & fraterna charitas ſeruetur. Quod offendiculū pręſtari poteſt, tā abſtinendo q̄ mādūcando. Quamobrē & dicit. Qui manducat non manducantē ne ſpernat, & qui nō manducat manducantē non iudicet. Idē quoq; de eadē re ad Corinthios ait. Et videte ne hæc licentia veſtra offendiculū fiat infirmis. & paulo poſt, Sic autem peccātes in fratres vt eorū conſcientiā infirmā percutientes in Chriſtū peccatis. Quapropter ſi eſca ſcandalizet fratrē meū, nō manducabo carnē in eternum, ne illā ſcandalizem. Quod autē ea quam diximus Pauli ſententia ſit. Audias & Auguſtini teſtimoniū illā aſſerentis Caſſulano his verbis. Nō eſt regnum dei eſca & potus: dictum eſt ad eorū fratrū admonitionem, per quorum eſcā & potum indifferēter acceptū ſcandalizabantur infirmi, ac etiā aduerſus eos qui more Iudęorū ſecundū veterem legē in obſeruatione quorūdā ciborum putabāt eſſe munditiā. Idē quoq; contra Fauſtum Manicheū fere in eādem ſententiā hæc dicit. In teſtamento veteri quidā cibi carniū prohibētur. Apoſtolus autē dicit, Omnia munda mūdis, & omnis creatura dei bona eſt, nec adinuicē hæc aduerſantur, cum Apoſtolus de ipſis naturis dicat. Teſtamentum autē vetus (propter quaſdā figurationes tempori cōgruentes animalia quędā ſignificatione immunda eſſe dixit) intellexiſti Paulū illa protuliſſe verba ad eorum admonitionē, per quorum eſcā & potū indifferenter acceptū ſcandalizabātur infirmi? Præterea de rerū naturis tantum decernere, & ciborū delectu more Iudęorū nō autem de ciborum omniū arbitrio, ſtareq; aliquid natura eſſe mundū, ſignificatione autē pro tempore immūdū, vel præſcripto interdictū. Hac diſputatione puto liquere ſatis declaratū eſſe primā propoſitionē (cui ſentētia innititur) videlicet ieiunia ab inſtitutis diuinis eſſe profecta a veritate lōge eſſe alienā. Illa igitur cōfutata, reliquū eſt refutemus & alterā aſſerentē iis inſtitutis de ciboꝝ delectu & ieiuniis plurima incommoda populo Chriſtiano euenire, ob illaq; multos in grauiſſimas incidere ęgritudines, & deniq; intēpeſtiua morte abſumi. Quāobrē cōcludis opportunā videri talia præſcripta per eccleſiæ pceres eſſe abroganda. Hęc aūt calūnioſa & falſo inducta eſſe cōſtar, cū nulla lex de illis lata ita obſtringat hominē, quin neceſſitate cogēte imbecillitatis, morbove, aut ſummæ rerum pœnuriæ (citra quas natura ſuſtentari nō valeat) imminētiſue periculi, pręſcripta illa præteriri poſſint. At de hac neceſſitate decernere (cū cōueniendi iudicis facultas adſit) nemo ſibi ipſi arbiter eſſe debet: ne naturę plus æquo ſibi blādiēti cōſentiēs in iudicādo aberret. Quāobrē ſtādū alterius (iudicis inq̄) arbitrio, q ſi forte fortuna aberret, & nihilominus vrgeret neceſſitas, nō is vetitū facinus ꝑpetraret q inſtitutū trāſgrederet: neceſſitati eñ nulla lex impoſita. Nihil aūt dominus Ieſus eiuſue diſcipuli, vel eccleſia ipſius ſpiritu directa præcepit inſtituitve qđ rationi aduerſet, humanęq; vitæ incōmodū, & letale exiſtat. Nā ieiunia præſcripta valētibus illa ꝑficere nō minus opitulātur corporibus, q̄ animis cōferāt,

commodaq; ſunt ad omnia munera peragenda,nec breuioris vitę eſſe explora-
tiſſimũ eſt,qui piſcibus leguminibuſve moderate veſcuntur, abſtemiíve ſunt ii,
qui ſe carnibus ſaturãt,vinoq; immodico obruunt.Compertum enim eſt vel quo
tã mortaliũ portionẽ vinũ potare:Incolę nãq; totius Africæ (quæ q̃ longe la-
teq; protẽdatur,& q̃ vaſta ſit regio,nauigationes ſęculo noſtro factæ manifeſta
runt)vinũ nõ cognoſcũt:Indi,Pragmanes,fereq; vniuerſa Aſia pręter Cherſon
neſſum,quæ mari Euxino,Ionio,Syriacove alluitur,vino abſtinẽt,Scythęq; om-
nes,tũ Aſiatici,tũ Europei numeroſiſſimi populi,magna Germania vt plurimũ,
Gallię portio nõ parua,vniuerſa Britãnia Hyberniaq; cũ ſuis inſulis adiacenti-
bus.Quid referã & de occiduis terris nouiter adinuẽtis,quẽ nouũ orbẽ vocant,
pariter vini ignaris?Nũquid in iis terris breuioris ſunt vitę homines, q̃ in Gal-
liis,Italia,aut Hiſpania,portioneve Germaniæ,in quibus ſitis vino reſtinguit?

R Pręterea nec qui carnibus raro aut nunq̃ vtũtur,lautioribuſq; dapibus abſti-
nẽt,breuioris vitę ſunt iis qui opipare viuũt:ſibi ipſis indulgẽtes.Quod eſt inſpi
cere nõ ſolũ in monaſteriis,verũ etiã in vrbibus,in quibus cõpertiſſimũ eſt pau-
peres & qui parcius viuũt diuturnioris eſſe vitę diuitibus & principib9,qui lau
tiſſimis mẽſis vtũtur.Quod ipſum & eſt cognoſcere regionũ prouinciarũve di-
ſcrimine homines lõgioris eſſe vitæ melioriſq; habitudinis,in quibus frugalius
viuitur q̃ in iis in quibus vẽtri & gulę indulget.Ex hiſq; crediderim & illud p-
uerbiũ natũ,Plures occidit gula q̃ gladius.Q; pręterea lõgæui fuerint Apoſto
li,vitę illorũ teſtãtur:Ipſos autẽ frugaliſſime vixiſſe eſt cõpertiſſimũ,q̃ lõgęuus
fuerit & Paulus Anachorita,q ad.xiii.ſupra cẽteſimũ annũ peruenit,palma tãtũ
victũ illi pbente: q̃ etiã magnus Antonius centeſimũ trãſgrediens annũ quẽad
modũ & Baſilius fecerat,grãdęui viridiſq; ſenectę naturę cõceſſerũt Ambroſi9
Diuuſq; Auguſtinus, Hylarion & plures alii arctiſſime viuẽtes, partim diuus
Hieronymus teſtatur eorũ vitã deſcribẽs,partim Caſſianus,& cęteri:qui Hie-
ronymus & ipſe ob victus tenuitatẽ ad decrepitã vſq; ętatẽ puenit. Exẽpla ſunt
innumera omniũ gentiũ cuiuſcũq; ordinis ſexus vt diſcrimine cõprobãtia tenuẽ
victũ,ieiunia moderata,alimonięq; plurimũ generũ abſtinẽtiã,pcipue delicatio-
rum,ad firmiorẽ habitudinẽ,ſanitatẽq; ſeruãdã & vitã lõgius protendẽdã,pluri
mũ cõferre.Satietatẽ pterea opimorũq; vſum plus obeſſe mortalibus q̃ ieiunia,
verãq; eſſe ſentẽtiã magni Baſilii(videlicet ieiunio nõ infirmari corpora ſed po
tius ſanari)res ipſa edocet.Superfluũ eñ cõcoctioni aduerſum(quod in delica-
tis cibis plerũq; euenit)morbos varios corporibus generat. innumeros referre
poſſum9 quos crapula enecauit,ebrietaſq; ſuffocauit,quos autẽ ieiunia intereme
rint pauciſſimos aut nullos eſſet inuenire.Cõſtat autẽ omniũ medicorũ decretis
q̃ cõmodũ q̃ vtile ſit moderatũ ieiuniũ corporibus. illud eñ primum indicunt
ęgrotãtibus tenuiſſimãq; dietã pſcribũt(præſertim ipſis morborũ initiis)Pluri
moſq; ſola inedia ſanãt,iſq; frugalis victus & ieiuniorũ abſtinẽtia nõ ſolũ cõmẽ
datur a noſtris vt cõmoda humano generi,ſed ab Ethnicis ſcriptoribus anti-
quiſſimis qui teſtãtur aurei ſeculi tẽpore mortales nõ comediſſe carnes ſed fru-
gibus & his q̃ ſpõte ex terra gignebant q & teſtat ingenioſiſſim9 poeta ingens.

Contentique cibis,nullo cogente creatis
Arbuteos fœtus montanaque fraga legebant.

Cornaq; & in duris hęrentia mora rubetis
Et quæ deciderant patula iouis arbore glandes &c.

Teſtantur etiam plurimos Reges hoc frugali vitę genere aliis ſeculis victitaſ-
ſe. Sacerdotes Aegyptii carnibus & vino abſtinuiſſe. Similiter ſub Pigmalione
qui in oriẽte regnabat eſum carniũ nõ fuiſſe. Preterea Magos & Pragmanes po
mis arborum tãtũ orizęq; farina famẽ repreſſiſſe. Quid plura referam?

Cur Orpheus carmine ſuo carnes deteſtet, in Eleuſinęq; tẽplo in quo pcepta le S
gũ pſcripta erãt, inter cętera hoc vnũ fuerit, carnibus nõ veſcẽdũ. Sed nimis mo
ror. Nõ. n. mihi dies ſufficeret ſi vellẽ tũ noſtrorũ tũ Ethnicorũ ſentẽtias, deterren
tes hoies ab eſu carniũ, viniq; potu, recẽſere. hęc ſane ſũt pluſq̃ ſatis ad declarãdũ
nõ eſſe cur deplores ob ieiunii inſtitutũ, & ciborũ quorũdã delectũ Chriſtianorũ
calamitatẽ, cũ illa nõ modo nõ obſint ſed & adiuuẽt, modo iuxta Pauli ſententiã
rationabile ſit eorũ obſequium. Quapropter valde demirandũ te virũ ætate gra
uem, doctrina admirabilem, ordine ſacerdotali verendum, dogmata Chriſtia-
norum epicuri, vetuſtioribus ſeculis damnata & extincta, denuo probare: cona-
riq; vt reuiuiſcant. Cũ non minus memoria placitorũ q̃ authoris iã fere ex toto
eſſet obliterata, ni ſancti patres ſcriptis ſuis de illo mentionẽ facerent ſepulto Fo
uiniano monacho q hęc dogmata Romę diſſeminauit (A quo & tu illa accepi-
ſti) cuius meminit diuus Auguſtinus in lib. de hęreſibus ita ſcribens, Iouinianus
quidã monachus (a quo iouinianiſtarũ hęreſis orta eſt) ętate noſtra cũ adhuc iu
uenes eſſemus nihil pdeſſe ieiunia vel a quibuſdã cibis abſtinentiã aſſerebat &c.
Cito tamẽ iſta hęreſis oppreſſa & extincta eſt. Nec vſq; ad deceptionẽ aliquorum
ſacerdotum potuit peruenire. De ipſo etiã refert beatus Hieronymus qui egre-
giũ volumẽ aduerſus eius hęreſes cõſcripſit. Hic ſuadebat omnibus cibis omniq;
potu indifferenter vtendũ, cum homo deo ſubiacens omniũ ſit poſſeſſor, dominũ
Ieſum non abſtinuiſſe a carnibus nec a vino, nõ eſſe quod homines ſibi placerent
ex abſtinẽtia, quaſi nõ & ſuperſtitio gentiliũ Coſſum matris deũ obſeruet, & Iſi-
dis Deo nõ eſſe grata ieiunia nec acceptabilẽ cõtinentiã, quã ſententiã & tu ipſe
probãs eadem ſuadere conatus es. Quid ais? ſi probanda eſt ſententia manduce-
mus igitur & bibamus, cras enim moriemur vt inquit ſcriptura. Indulgeamus
ventri & gulę dum viuimus, cũ ieiunia & cõtinentia nihil proſint ad meritũ, deo
non acceptibilia ſint qui nec illa inſtituit, ſed humana ſuperſtitio & tyrannis ho-
munculorũ. At contra hanc ſententiam declaratum eſt ſuperius illa diuini eſſe
inſtituti ſummoq; deo accepta, illumq; ea nobis propitiare, idque probatum, tũ
ſcripturarum teſtimoniis & argumẽtis, tũ ſanctorũ ſententiis & doctrina edocẽ
tibus carnẽ atterendã eſſe vt ſpiritus ſaginetur. Quãobrẽ & in pfatione ſacratiſ-
ſimi myſterii canit eccleſia dñm deprecãs. Qui corporali ieiunio vitia cõprimis,
mentem eleuas, virtutem largiris & præmia, Quæ vt conſequamur, ieiunemus,
abſtineamus quatenus licet, in hoc ſeculo: diuiq; Chriſoſt. ſententiã in Geneſim
ſequẽtes pœnas de nobis ipſis ſumamus p peccatis, vt nos a futuro ſupplicio li
beremus &c. qđ eueniet quũ ieiunia noſtra nõ phariſaica ſunt ſed euangelico ſale
cõdita, pſertim ſi alata oratiõe & eleemoſyna fuerint, & amore dñi Ieſu ſuſcepta.
Cũq; nõ indecere videat vt abſtinẽtię & ieiunii diſputationẽ in ipſius pconio ab-
ſoluamus magni Baſilii verba referã ita dicentis, ieiuniũ pphetas genuit, poten-

tes cõfirmat atq; roborat, ieiuniũ legiſlatores ſapiẽtia refertos facit, animæ optima cuſtodia, corporis habitatio ſecura, fortibus viris munimentũ, & arma, athletis & certãtibus exercitatio. hoc ꝑterea tẽtationẽ expellit, pietatis vnctio, lauacri familiaritas, pudicitię rector, in bellis fortitudinẽ, in pace quietẽ docet, Nazareũ ſanctificat, ſacerdotẽq; cõſecrat &c. Sed iam poſcit res vt aliud argumẽtũ aggrediamur, par autẽ eſt cũ ieiunia & ciborũ quorundã abſtinẽtia maxime impẽſius a monachis & religioſis ſeruentur, abſoluto hoc argumento, illud in quo de eorum inſtitutis agitur exordiamur.

DE MONACHIS

LIBER. V.

A EOS Enim vbiq; inſectaris, nec citabo loca quibus in illos petulãtius inueheris, admirabili acrimonia & dicacitate incredibili mores eorũ accuſans quaſi vitia carperes: q̃ ſi in vnũ cõgererent̃, tot ſunt vt his ſolis pluſq̃ iuſtũ volumen efficeret̃, ſed paucula tãtum recẽſebo ex his q̄bus eorum profeſſionẽ & inſtituta, genuſq; vitę labefactare niteris: q̃ ita improbas vt quẽlibet minus cordatum ab illo genere vitę (alioquin re ipſa ꝓbato & ꝑfecto) ſuſcipiẽdo deterrere poſſis. Et primũ quidẽ vt vetuſtatem illi detrahas (qua magna ex parte cuiuſlibet ordinis & iſtituti dignitas & auctoritas cõſtat) monachiſmũq; rẽ nouitiã ac factitiã eſſe ſuadeas: Hieronymi vitã deſcribẽs ita inquis, Monachi inſtitutũ tẽpore Hieronymi lõge diuerſum erat ab hoc, qđ hodie videmus cærimoniis obſtrictũ: manebat integra poteſtas migrãdi remigrãdiq; quo vellẽt, ad ſtudiũ, ieiunia, pſalmos & vigilias nõ cogebant̃ hominũ cõſtitutiũculis: veſtitus nõ ꝑſcriptus, ſed ſuo cuiq; arbitrio, ſimplex, nõ q ꝓdigioſa nouitate faceret inſignẽ: votoꝝ nulla vincula, res manebat integra &c. breuitati. n. ſtudẽs ſummã tm̃ collegi ꝓpriis tñ verbis tuis. itẽ ibidẽ Hieronymi ſoror virginis inſtitutũ arripuit, ſed multũ & hoc diſſimile ab harũ cõditiõe quas hodie ferreis cãcellis ceu feras indomitas incluſas tenẽt &c. Primũ qđ refers de inſtitutis monachoꝝ tp̄e Hieronymi refellit̃ teſtimonio ipſius in epiſtola ad Euſtochium de cuſtodia virginitatis: ita. n. habet, Monachoꝝ genus ꝓbatiſſimũ eſt cœnobitarũ, q plures ſunt & in cõe viuũt & habitãt. Prima apđ eos cõfœderatio eſt obedire maiorib⁹ & q̄cq̄d iuſſerint facere, diuiſi ſunt ꝑ cẽturias atq; decurias ita vt nouẽ hoibus decimus ꝑſit, & rurſus decẽ ꝑpoſitos ſub ſe cẽteſimus habeat. Manẽt ſeparati ſed iũctis cellulis. Vſq; ad horã nonã (vt iſtitutũ eſt) nemo ꝑgit ad aliũ, exceptis his decanis quos diximus: vt ſi cogitationibus forte q̄s fluctuet, illius cõſolet̃ alloquiis. Poſt horã nonã cõe cõcurrit̃, pſalmi reſonãt, ſcripturæ recitant̃ ex more, & cõpletis orõnib⁹ cũctiſq; reſidẽtib⁹ medius, quẽ patrẽ vocãt, incipit diſputare. quo loquẽte tm̃ ſilẽtiũ fit vt nemo aliũ reſpicere audeat, excreare ve. Poſt hęc cõciliũ ſoluit̃, & vnaq̃q; decuria cũ ſuo parẽte ꝑgit ad mẽſã: cui ꝑ ſingulas hebdomadas viciſſim miniſtrãt. Null⁹ in cibo ſtrepit⁹ eſt: nemo comedẽs loquit̃, viuit̃ pane, leguminib⁹, & holerib⁹ q̃ ſale ſolo cõdiunt̃: vinũ tm̃ ſenes accipiunt q̄bus & paruulis ſępe fit prãdium, vt alioꝝ feſſa ſuſtentetur ætas, aliorũ

non frangatur incipiens. Dehinc conſurgunt pariter,& hymno dicto ad præſepia redeūt,ibiq; vſq; ad veſperam cum ſuis vnuſquiſq; loquitur,& dicit, Vidiſtis illum & illum,quanta in ipſo ſit gratia?quantum ſilentium?q̄ moderatus inceſſus?ſi infirmum viderint conſolantur:ſi in dei amore feruentem, cohortantur ad ſtudium:& quia nocte extra orationes publicas in ſuo cubili vnuſquiſq; vigilat circūeūt cellulas ſingulorū,& aure appoſita quid faciant diligenter explorant. Quem tardiorem deprehenderint non increpant,ſed diſſimulato quod norūt eū ſæpius viſitant,& prius incipientes prouocant magis orare q̄ cogant. Opus diei ſtatutum eſt,quod decano redditum fertur ad œconomum, qui & ipſe per ſingulos menſes patri omnium cum magno tremore reddit rationem, a quo & cibi cū facti fuerint præguſtantur. Et quia non licet dicere cuiquam tunicā & ſagum textaq; iuncis ſtrata non habeo,ille ita vniuerſa moderatur, vt nemo quod poſtulet habeat. Si quis vero cœperit ægrotare,trāſfertur ad exhedram latiorē & tanto ſenum miniſterio confouetur,vt nec delicias vrbium,nec matris quęrat affectum. Dominicis diebus oratione tantum & lectionibus vacant:quod quidē & omni tempore completis opuſculis faciunt. Quotidie aliquid de ſcripturis diſcitur:ieiunium totius anni æquale eſt,excepta quadrageſima, in qua ſola conceditur diſtrictius viuere. A pentecoſte cœnę mutantur in prandia,quo & traditioni eccleſiaſticę ſatiſfiat,& ventrem cibo non onerent duplicato &c. tales Philo Platonici ſermonis imitator,tales Ioſephus gręcus, in ſecūda Iudaicę captiuitatis hiſtoria Eſſenos fuiſſe teſtatur.

B Hęc ad verbum Hieronymus : quę integre & prolixius recitaui : vt manifeſtius conſtet q̄ falſo & inconſiderate ſcripſeris inſtitutum monachi tēpore Hieronymi longe diuerſum fuiſſe ab hoc,quod eſt huius temporis,cum in illo nihil eſſet pręſcriptum:nec illos cogi ad ſtudium,ieiunia,vigilias,pſalmos hominum conſtitiunculas:ſed hęc ſui arbitrii erant. Si enim animaduertiſti Hieronymi verba,prorſus contrarium refert,ſimillimūq; fuiſſe cognoſcitur ipſius ſententia, inſtitutū monachi illius tēporis inſtituto noſtorū religioſorum,proprieq;,& (vt ita dicā)ex facie illos depingit,cū aſſerat ipſos priſcos monachos in cōmune vixiſſe ſub prępoſitorū obediētia cibū cōmunē & pręſcriptū ſumpſiſſe,veſtitū pariter,ac ſtrata ſimillima illis fuiſſe,& ex cōſtituto ab œconomo tradita: lectiones, orationes,ieiunia,publicas preces cū nocturnas tū diurnas,cōuentus, opera diei, colloquia,ſilētia:& deniq; omnia ex cōſtituto & pręſcripto fuiſſe facta: quę viuēdi formula effigies & exēplar expreſſiſſimū eſt vitæ monachorū noſtri tēporis, quā liquet ſumptā & deriuatā fuiſſe ab illo priſco & vetuſto inſtituto. Nō igitur nouitiū eſt monachorū noſri tēporis inſtitutū,ſed priſcū & propagatū ante tempora Hieronymi,qui teſtatur tātā eorum fuiſſe frequētiā:pręſertim in Syria & Aegypto,vt quēadmodū in aluearíís apū ob ingētē earū copiā quę exeūt, examina dicūtur quaſi agmina & exercitus ꝓprios habētes duces,vel colonię & nouus populus: Similiter & monachorū examina dicebātur ob eoꝝ multitudinum cōiūctionē,& ducū cōſtitutionē,quoꝝ tāta erat multitudo vt Nitrię tātū (vt refert idē Hiero.)circiter quinq; milia in eodē loco diuiſis cellulis habitarēt,itidē q; erat in q̄plurimis locis. Quāobrē & ꝑter apoſtatā Iulianū induct⁹ eſt,& Valēs Imꝑator Chriſtian⁹ q̄dē:at(vt apꝑet)paꝝ pi⁹,ꝓmulgare edictū quo monachi

militare cogerentur,propter quod & multi fuſtibus cæſi ſunt ſed tãtæ improbi-tatis ipſe breui debitas luit pœnas. Audiſti Hieronymi teſtimonium,cui ſoli etſi acquieſcere nolis,audias & illud Auguſtini: qui ſcribens de moribus eccleſiæ eadem prorſus refert de inſtitutis monachorum oriẽtis & Aegypti quæ Hiero nymus:ab illis inquam in commune viuentibus ex præſcripto omnia fuiſſe per-acta,cibum veſtitũ,ieiunia,ſtrata,preces,pſalmodias, manuũ opera, horaſq; diei ſtatutas ad vnumquodq; horum perficiendum,obedientiam deniq; ſingularem ac admirabilem ſuis præpoſitis,quos & ex conſtituto diſtinctos habebant, ob innumeram eorum multitudinem,referens plurimos inibi fuiſſe patres præfe-ctos,vnumquenq; eorum non minus tribus milibus monachorum:ſic enim ver-ba eius incipiunt,Iam accipite manichei perfectorum Chriſtianorum ſummã ca-ſtitatem,mores,& continentiam ſingularem:nec dicam quę vos ignoratis,quis enim neſcit ſummæ continentiæ hominum Chriſtianorum multitudinem per totum orbem eſſe diffuſum præſertim in oriente & Aegypto,nec quicquam di cam de anachoritis de quibus dixi &c.Sed de illis admirãdis & prædicãdis qui contemptis mundi huius illecebris in communem vitam congregati ætatem agunt.&c.Deinde proſequitur eorum quæ diximus inſtituta deſcribens:poſtmo dum agit de religioſis fœminis referens quæ ſuo loco inferius recitabimus.

C Iam habes cum Hieronymi(quem pro te citaſti)tum Auguſtini teſtimonia tuam ſententiam refellentia,præſcripta videlicet monachorum non fuiſſe vetu-ſta,nec a priſcis monachis obſeruata cum illis omnia libera eſſent nec ex præce-pto viuerent:quæ teſtimonia etſi tibi ſatis nõ ſunt forte acquieſces Ioannis Chry ſoſtomi doctiſſimi ſimul & eloquentiſſimi antiſtitis ſententiæ.Scribens eñ tres libros aduerſus vitę monaſticæ vituperatores inter cætera hæc ait,In monaſte-rio in magna tranquillitate & ſecuritate reſidetur & cætera.& paulo poſt, Nul lus ibi paupertatem exprobrat,nullus diuitiis honeſtior eſt:vnde id quod omnia peruertit meum & tuum,penitus eliminatum:cuncta illis communia,menſa, do mus,indumentum & cætera.Et demum ibi veluti ex quadam libra & regula cũ cta diligentiſſime ſunt ordinata,nulla inæqualitas,ordo ſummus &c. Intellexti quam expreſſe teſtetur apud eos omnia fuiſſe inſtitutis peracta, cum dicat vitã communem,menſam,domum,indumentum,& omnia veluti ex libra & regula fuiſſe ordinata.Non igitur erat liberum illis facere quod vnicuiq; videbatur bo num,vt tu vis:cum illis hæc omnia eſſent præſcripta.Eadem ſentit beatus pater Ambroſius Magnuſq; Gregorius,quod præſertim dialogorũ ipſius libri edo-cent.Num forte deſideras plures authores aut grauiores qui noſtram ſententiã comprobent & tuam refellant:Hieronymo inquam,Auguſtino, Chryſoſtomo, Ambroſio,Gregorio?Nihil dico de magno Baſilio, cũ iamiã ſim de ipſo dictu-rus.Præterea ꝙ dormitaueris ſi ex animo illa ſcripſiſti vel his duobus argumẽ-tis irrefragabilibus cognoſcere potes.Primo ex his quæ ſcripſit magnus Baſi-lius de inſtitutione monachorum,qui Hieronymum aliquantiſper præceſſit: & ſi Hieronymus auditor Naziãzeni fuerit, quem conſtat Baſilii tempore floruiſ ſe,vixerit adhuc ſuperſtite Baſilio, qui hæc omnia quæ negas monachis eorum temporum fuiſſe præſcripta:non ſolum illis conſtituit,ſed etiam longe minutio ra,vt eſt videre ex canone & regula ipſius edita ad monachos inſtituẽdos: quod

quidē genus vitę ſummis laudibus & pręconiis extollit, de quo pręter cætera
hęc refert. Quid itaq; huic tāto bono cōparari poteſt vbi pater quidem vnus,
ſupernū imitatur parentē: filii vero multi mutuo concordiæ charitatisq; cer-
tamine inter ſe ſuperare conantur,&c.Et paulo poſt.

Quā ergo virtutis formā huiuſcemodi referēt: nō ꝑfecto hūanā ſed cęleſtē. D
Aduerſus tales athletas tā ſtrenue militātes atq; charitatis ſpū certātes nihilo
oino diabolus poterit qđ nemo rē qdē aut anſam illius conſiliis ꝓbeat. De his
Dauid in Cāticis ait,Ecce q̄ bonū & q̄ iocūdū habitare fratres i vnū.Bonū qdē
vt ꝓbatiſſimū ac vitā reddēs ꝑfectā.Iocūdū vero vt ex cōcordia ſimul & vnitate
lętitiā afferēs &c.His igit̃ cū ꝓſcripta fere eſſent oia Baſilii tēpore, vaniſſimū
eſt ꝑfecto dicere Hieronymi tēpore monachos adhuc nō fuiſſe obſtrictos ho-
minū cōſtitutiūculis &c.qđ & altero argumēto cōprobat̃.Eqdē nō ſolū cōſen
taneū ſed cōptiſſimū nō minus fuiſſe ordinata viroꝝ cōſtituta in cœnobiis vi-
uētiū:q̄ mulierū.Scribit aūt Hieronymus i epitaphio diuę Paulę referēs ordi-
nē illius monaſterii,Inter cętera, mane,hora tertia,ſexta,nona, veſpere, noctis
medio ꝑ ordinē pſalteriū cātabāt, die tm̄ dñico ad eccleſiā ꝓcedebāt ex cuius
habitabāt latere,& vnūqđq; agmen matrē ꝓpriā ſequebat̃,atq; inde pariter re-
uertētes inſtabāt opi diſtributo,vnus omniū habitus excepto victu & veſtitu.
nullā habere qcq̄ patiebat̃. Quā cū monitā ex aliquo delicto nolle cōuerti ꝑ-
ſpiciebat,ꝓter vltimas & extra cōuētū ſororū ad fores tractim orare faciebat,&
ſeparatim cibū capere. Poſt alleluya cātatū quo ſigno vocabātur ad collectā
nulli reſidere licitū erat &c. Vide quāta diligētia oia illis erāt ꝓſcripta,quēad-
modū & nūc ſororibus religioſis ſiue monachis:qđ pariter fuiſſe viris non eſt
dubitādū.Cuius religioſę vitę genꝰ ſi prima exordio repetas,ꝑſpicis ab Helia
& Heliſeo Carmeli mōtis accolis,filiiſq; prophetarū fuiſſe ꝑfectū ſcripturarū
teſtimonio.Ab Ioanneq; Baptiſta euāgelii prodromo excultū & illuſtratū. Si
aūt rē ipſam iudicio expendas,ꝓter ſcripturarū teſtimoniū agnoſcitur cū ipſa
religione fuiſſe coeuū ac perpetuū.Cōſtat enim ſemper religioſos quoſdā fuiſſe
viros qui ardētius amplęxati pietatē a cœtu cōmuni , multa ad eā pertinentia
ſibiipſis pręſcripſerunt,quæ vulgo a cęteris non agebantur.

Sed vti ſunt rerū omniū initia rudia ac imbecillia, proceſſuq; ipſo ſenſim ro- E
borātur & excolūtur, ita & monachi inſtituta culta adaucta & ordine quodā
diſtributa ſunt tēporis ꝓceſſu prout ſpūs dñi ſuggeſſit,humanaq; ratio ſuaſit
ad illud ſanctū ꝓpoſitū cōmodius & tutius obſeruādū: qđ quilibet lubēs ac
volens ſibi deſumpſiſſet.Idq; in primis actū eſt ab ipſo Baptiſta Ioāne,nō ſolū
verbo multa ꝓſcribēte diſcipulos quos coegerat ad ieiunia, & pleraq; alia hu-
iuſce generis quaſi illos purgās & pręparās ad euangeliū ſuſcipiendū, ſed etiā
arctiſſime vitæ exemplo cum vinū & ſyceram nūq̄ ebiberit,nec aliquod obſo-
nium guſtauerit. Perſpicuum igitur domino adhuc latente nec iam euangeli-
zante monachorum genus fuiſſe perſimile : huic noſtro quod ipſo ſe prodēte
ac pręedicante propagatum & ad meliorem frugem deductum eſt,Nam Apo-
ſtolorum vitam ac delectorum domini diſcipulorum ſi quis diligenter expen-
dat agnoſcet monachiſmū quoddā fuiſſe.Non ſit cōtrouerſia in nomine,Non
enim monachi nomē tā vetuſtū quēadmodū res ipſa & inſtitutum. Sane con-

ſtat in monachiſmo hęc eſſe pręcipua, videlicet omnia ſua relinquere, ſeipſos abnegare, arbitrio prępoſitorꝝ om̄ia facere, nihil ꝓprii poſſidere in cõmune viuere, prępoſitis obedire, caſtitatẽ cęlibatũ ve colere, q̃ oia ab ap̄lis & diſcipulis dñi ex ꝓfeſſo perfecta fuerũt: relictis em̄ oibus ſuis ſecuti ſunt Chriſtũ: cui in oib⁹ parebãt cęlibes ac in cõe viuẽtes: qui & ipſa inſtituta monaſtica tradidit nõ tñ vti p̄cepta ſed vti cõſilia & in primis illa obſeruãs ope & facto cõſecrauit. Paupertatẽ inquã & obedientiã verbis edocuit cũ dixit, Si vis ꝑfectus eſſę relinque oia & ſeq̃re me. Et rurſus, Qui vult venire poſt me, abneget ſemetipm̃ tollat crucẽ ſuã & ſequat᷑ me. Pręterea cũ miſit diſcipulos ad p̄dicãdũ p̄cipiẽs eis vt nõ deferrẽt argẽtũ neq; aurum in zonis & hoſpitarẽtur apud illos q eos reciperẽt. Inſuꝑ & reſpõdit q̃rẽti vbi habitaret, filiũ hois nõ habere vbi reclinet caput ſuũ. Cęlibatũ aũt & cõtinẽtiã dicẽs. Sũt & Eunuchi q ſeipſos caſtrarũt ꝓpter regnũ dei. Quis poteſt capere capiat &c. Qui igit᷑ negare põt re ipa eos veros fuiſſe monachos ſiue religioſos, q inſtituta ad monachiſmi ſubſtãtiã ꝑtinẽtia ex ꝓfeſſione vitę caſtiſſimę obſeruarint, q̃ qdẽ poſtq̃ dñs triũphãs cęlos cõſcẽderat ab eiſdẽ ꝑpetuo ſũt ſeruata & aliis tradita. Nã a pleriſq; ex his q eorꝝ p̄dicatione Chriſtũ induerũt eadẽ accepta & ſeruata ſũt: His. ſ. in qbus regnabat maior in pectore virtus: q vẽditis omnibus fortunis nihil ſibi retinẽtes preciũ ad ap̄lorꝝ pedes deferebãt cõtẽti in cõe viuere, qb⁹ ab eccleſia diſtribuebatur id quo vnicuiq; opus erat, vt ap̄lorꝝ acta teſtant᷑: cui operi peragẽdo delecti ſunt ſeptẽ diaconi ſpiritu ſancto pleni vt apoſtoli liberius orationi & verbo vacare poſſent: & multę viduæ eã cõmunẽ vitam ducẽtibus miniſtrabant. De quibus Paulus Apoſtolus ſollicitus multa ad Corinthios ſcribit.

F Nõ em̄ hoc ſanctũ inſtitutũ in cõe viuẽdi ſũptũ eſt ex placitis Pythagorę, vt tu vis in ſcholiis ep̄lę Hieronymi ad Euſtochiũ, de qua ſupra meminim⁹, ſed a ſp̄ũ ſc̄tõ ꝓfectũ, & a ſanctis patribus obſeruatũ. Nõ eq̄dẽ diuina ph̄ia, egebat Pythagorę p̄ceptis, ſed veriſimilius eſt ip̄m Pythagorã illđ vt optimũ deſumpſiſſe a filiis prophetarũ vel Eſſenis ita viuẽtib⁹ teſtib⁹ Hegeſippo ac Ioſepho quod q̄dẽ ſanctiſſimũ inſtitutũ ſi q̄s diligẽter excogitauerit agnoſcet a natura quinimo ab ipſo totius naturę authore fuiſſe traditũ. Nã nil propriũ eſt alicui mutorꝝ animaliũ generi. Illa aũt inſtinctu naturę tm̄modo viuũt. Pręterea in ſtatu innocẽtię hois primũ cõſtituti nil diuiſũ erat ſed oia cõia diuina largitate & benedictione aſſumẽda. Inq̄t em̄ ſcriptura, Tulit ergo dñs deus hominẽ & poſuit eũ in paradiſo voluptatis vt oparet᷑ & cuſtodiret illũ: p̄cepitq; ei dicẽs. Ex om̄i ligno paradiſi comede: de ligno aũt ſciẽtię boni mali ne comedas, &c. In quo ſtatu ſi ꝑſtitiſſet homo nulla fuiſſet facta diuiſio bonorꝝ: vñ exortę ſunt lites, iurgia, cõtẽtiones, bella: nata eſt auaritia & plurima alia mala exorta: ſed vnuſqſq; ſũpſiſſet qđ ſibi libuiſſet abſq; diſcrimine. Nã quẽadmodũ dñs deus cõis fuiſſet oib⁹ iuſtis fruẽd⁹ ab vno quoq; ſcđm mẽſurã gratię ipſi datę ꝓut eſt & cõis angelis pariter & q̃ ab illo creata erãt, cõueniebat humano generi iuſtorꝝ eſſe cõia, vitiata aũt natura ob violatũ dñi p̄ceptũ res fuere diuiſę: qđ vt magis cõmodũ arbitrat⁹ fueri apđ ꝓmiſcuũ vulgus ob ei⁹ ĩbecillitatẽ, ĩiuſtitiã virtutiſq; cõtẽptũ. Apđ illos aũt q ad ꝑfectũ tẽdũt, & virtutẽ ardẽtius amplexati ſunt, ad illãq; primęuam innocentiã, quãtum poſſunt, accedere conantur,

conuenit vt & illam viuendi formã illius ſtatus imitentur. qua omnis prorſus cupiditas auaritiaq; cõpeſcitur. Illud igitur inſtitutum a nõnullis philoſophis ſumptum ab Hebręis, ſcriptis ſuis deinde cæteris prodiderũt: veluti a Pythagora, de quo diximus, & Platone (vt conſtat) in libris eius de re publica: ſed ipſe ad ſtatum naturę. Incorruptæ reſpexit, non autẽ vitiatę: quod expendens Ariſtoteles ſecus ſenſit cũ humana res publica non ex angelis vel hominibus (vt ita dicã) idealibus ſed ex terrenis carnalibus & vitiatis conſtituatur, quã obrem multa multo ſtudioſis & perfectis decenter pręſcribuntur & cõueniũt, quæ imperfectis & vulgo non ſunt conſtituenda. Sed de his hactenus.

Longe igitur ante Chriſtũ natũ hoc vitę genus quod monachiſmũ vocant, G liquet fuiſſe cõſtitutũ, in filiis ꝓphetarũ, in Eſſenis, in Nazareis, ipſoq; nato ac nondũ prodito, in Ioanne Baptiſta & diſcipulis eius: euangelizante autẽ eodẽ in apoſtolis, & poſtq̃ ad cęlos conſcẽdit in eiſdẽ & cęteris qui feruẽtiori ſpiritu erãt: & poſt apoſtolos in ipſis patribus primitiuę eccleſię proximis apoſtoloꝝ tẽporibus: quo tẽpore valde locupletatũ & ordinatũ eſt. Breui enim poſt illos ſecuti ſunt & alii patres diuino ſpiritu repleti, qui varias formulas viuendi ad illud propoſitũ perficiẽdũ eodẽ ſpiritu ſuggerẽte cõſtituerũt. Pręterea Antonios, Panutios, Macharios, Hylariones, cęterosq; ſimiles meros eremi incolas: de qbus Hieronymus & Caſſianus multa referũt, cũ illorũ integrę viuẽdi formulę cõmunes nõ extent, ſed eos huc cito patriarchas q cõmunes regulas ediderũt quorũ diſciplina monachiſmus per vniuerſum Chriſtianũ orbẽ diffuſus & propagatus eſt, vt magnũ Baſiliũ in oriẽte, Aureliũ Auguſtinũ in Aphrica, Benedictũ ac Franciſcũ in Italia & occidẽte, & alios vti diuũ Dominicũ quem nõ recẽſui cũ aliis eo ꝙ cõtẽtus Auguſtini regula propriã nõ ediderit. Cũ tamẽ author & pater grauiſſimi & docti ordinis fratrũ Pręedicatorũ extiterit. Referũt enimuero grauiſſimi viri claſſis Luſitanię regis pręfecti, ſe cõperiſſe apud Æthiopes, ac in ipſis Arabiæ ſinus faucibus monachos numeroſiſſimos vitæ ſanctimonia & morũ honeſtate pręclaros, patrẽq; ipſoꝝ, quẽ e mõtibus acceſſierãt vt eos ad littora cõueniret de re Chriſtiana cũ ipſis locuturus, venerandũ longe virũ ac triũ miliũ monachorũ antiſtitẽ poſt lachrymas pręgaudio emiſſas & fraternos amplexus adorationẽq; vexilli triũphãtis crucis in claſſe pendẽtis, & poſt multa interloquia viciſſim habita eis tradidiſſe quẽdã librũ laudũ & precũ diuinarũ trãſmittendũ ſummo paſtori & vicario Chriſti quẽ quidẽ Emanuel Luſitanię Rex pręclariſſimus ac egregie pius Romam trãſmiſit illuſtri ingenioſoq; ac erudito viro Michaele a Sylua oratorẽ ipſius agente apud Leonem. X. Quem & ego conſpexi & manibus euolui. Pariter apud Perſas & Indos multos inueniſſe eiuſdẽ propoſiti viros referunt. Cõſtat & apud Armenios, Cappadoces, & Medos plurimos eſſe monachos. Nullamq; eſſe regionẽ in terris (in qua Chriſti nomen reſonet) quæ monachis careat. Quorũ viuendi formam conſtitutã condemnare non valeas.

Nec eſt ꝙ calumnieris veſtitum (vt inquis prodigioſa nouitate inſignẽ ac H digito notãdũ) pręſertim ſi ad amictũ Baptiſtę domini Ioãnis reſpexeris tam agreſtẽ & horridũ. Si ad Iacobi Apoſtoli fratris domini cultũ q (Hegiſippo & Ioſepho teſtibus) linea tunica ſuccinctus, pedibꝰ nudis, capillolus, & barba

horridus ſemper inceſſit. Si pariter ad Helię & Heliſei palliū: ſi ad Pauli Thebaidis tunicā palmulis contextā, ſi ad magni Antonii cucullū & diui Martini veſtē monachorūq; Aegypti & Syrię ruſticana indumenta. Nam cōuenit qdē & veſtitū ipſum indicare vitę profeſſionē. Plurimū certe dedeceret eos qui tota vita ex profeſſo a cōmuni vulgo diſcrepāt cultu ipſo eſſe ſimiles. Conuenit eñi vt externa interius conſentiāt. Nam par eſt alium eſſe veſtitum militis, ciuis, & agricolæ. Cum ille chlamyde, hic toga, alius rudi tunicula veſtiatur. Similiter aliud Imperatoris, Senatoris, plebeiiq; hominis. Nā ille paludamento, Senator latoclauo, plebeius palliolo vel tunica induitur. Cōuenit autē & cōmunē eſſe monachorum habitum vniuſq; formę omniū vt monachum viſio ipſa deſignet (vti inquit diuus Baſilius hęc quoq; ſubiiciens) Eaq; vno proſpectu ac propoſito geruntur ſimilia, immo eadē eſſe omnibus debent. Vtile eſt autem etiā ex ipſa proprietate veſtis aut habitus intelligi vnūquēq;, & profeſſionem huius agnoſci, vt ſciat ſibi actus ſimiles etiā eſſe debere, & ad eos qui foris ſunt apparere æquales etiā in actibus &c. Et paulo poſt. Itaq; velut pędagogus qs eſt infirmioribus habitus iſte religioſior vt etiā inuitos eos ab opere inhoneſto indecentiq; cuſtodiat. Ordinata eñi vult omnia eſſe Apoſtolus in eccleſia. Ordinatus autē habitus monachi eſſe dicitur is qui ſecūdū ꝓpoſitū & ꝓfeſſionē eius aptus intelligit &c. Cęterū illud monachoꝝ genus qđ tibi magis ꝓbari videtur nō eſt etiā hoc tēpore ab eccleſia exploſum. Vbiq; eñi eſt cōperire multos quos eremitas nūcupamus habitu religioſo indutos binos, ternos, aut ſingulos, degētes, nulli prępoſito ſubiectos niſi quātum eis libuerit. Sed arbitrio ſuo viuētes, quodq; bonū videtur in ſuis oculis faciētes. At genus illud a diuo Hieronymo in eadē epiſtola his verbis prorſus reiicitur. Eſt & id genus eoꝝ q Remoboth dicuntur deterrimū atq; neglectū: ii bini vel terni nec multo plures ſimul habitāt, ſuo arbitratu ac ditione viuētes &c. Et paulo poſt. Inter hos ſępe ſūt iurgia, quia ſuo viuētes cibo nō patiūtur ſe alicui eſſe ſubiectos. Apud eos affectata ſunt omnia viſitatio virginū, detractio clericoꝝ, Et ſi quādo dies feſtus venerit ſaturātur vſq; ad vomitū. iis igit quaſi qbuſdā peſtibus exterminatis veniamus ad eos q plures ſunt & in cōmune habitāt quos vocari Cœnobitas diximus &c. Eos autē vt ſuperius retulimus miris laudib9 effert. Quod autē ais ipſius Hieronymi tēpore monachis votoꝝ nulla fuiſſe vincula, ſed tē māſiſſe integrā. Hoc tibi ſane nō cōſtat, nec ex ſentētia ipſius vales dicere cum ipſe nuſq̄ hoc referat, q licet de eorū votis mētionē nō faciat nec etiā oportebat eum de inſtitutis & eorū pręſcriptis agere: voti autē emiſſio nō ſit inſtitutū, ſed potius vinculū ad illa obſeruāda. Qui enim vouet nō agit, ſed promittit ſe perfecturum quod propoſuit. Pręterea forte pręterit vota quia non vulgo nec ſolēniter promiſcue ab omnibus emittebātur (vt eſt veriſimile) ſed tātūmodo a quibuſdā volētib9 ſe illi vinculo obſtringere ad illud genus vitę obſeruādū qđ ſemel ſuſceperāt, vt nec ab illo diſcedere poſſent, a ſanctoq; ꝓpoſito reſilire vel ſuggeſtu diaboli cogitationūve perturbatione aut animi incōſtātia, ad eūdēq; firmādū & retinēdū votorū cōpedibus illū colligate. Pręterea vt & gratiora eſſent & magis meritoria quę peragebant. Cū tamē liberū eſſet vnicuiq; vouere vel nō vouere: attamen valde probabile vt diximus plurimos vouiſſe.

Preterea ſi mulieres quę virginitatis propoſitũ arripuerãt perpetuo ſeruandũ,
cũ ſe deo dedicabãt publice a ſacerdote ipſas velante conſecrabãtur conceptis
verbis ab ipſo rite prolatis,& benedictione,quę diuus Ambroſius refert in li-
bello de Inſtitutione virginis cap.xvii. vniuerſoq; populo teſte reſpondente ac
clamante Amen,eodẽ Ambroſio teſte.qui ad virginẽ lapſam cap.v.inquit, Cũ
ſacro velamine tecta es,vbi omnis populus dotem tuã ſubſcribẽs nõ atramẽto
ſed ſpiritu pariter clamauit Amen, vincor lachrymis cũ hęc recordor &c. Et
paulo poſt,Nã ſi inter decẽ teſtes cõfectis ſponſalibus quęuis viro fœmina cõ-
iũcta mortali perpetrat adulteriũ,quid putas fore ſi inter innumerabiles teſtes
eccleſię corã angelis,exercitibus cęli,facta copula ſpiritali per adulteriũ ſolua-
tur? Neſcio an poſſit ei digna mors aut pœna excogitari.

Dicet aliquis melius eſt ergo nubere q̃ vri. Hoc dictũ ad nõ pollicitã per- I
tinet,ad nõdũ velatã.Cęterũ ſi ſe ſpopondit Chriſto,& ſanctũ velamen accepit
iam nupſit,iam immortali iũcta eſt viro:& iam ſi voluerit nubere cõmuni lege
cõiugii,adulteriũ perpetrat,ancillaq; mortis efficitur &c.Ex quibus patet illas
vouiſſe cũ conſecrarẽtur & velarentur : ſi cũ non fuiſſent obſtrictę voto,adul-
teriũ non cõmitterẽt ſi nuberẽt.Dicit enim immortali coniunctas eſſe viro co-
pula ſpirituali,ac pollicitas fuiſſe ſeruare virgineũ ſtatũ. Polliceri autem deo
nihil aliud eſt q̃ vouere.Quãobrẽ & ait idẽ beatus pater,Seruare te oportuit
fidem quã ſub tantis teſtibus pollicita es:ſemper cogitare cui virginitatẽ ſpo-
ponderis &c. Cui ſententiæ aſtipulatur & Tertulianus Ambroſio vetuſtior in
libro de virginibus velandis.Sic enim habet virginẽ alloquens , Nupſiſti enĩ
Chriſto,illi tradidiſti carnem tuam:illi ſponſaſti maturitatem tuam, incede ſe-
cundũ ſponſi tui voluntatem. Chriſtus eſt qui alienas ſponſas & maritatas ve-
lari iubet vtiq; multo magis ſuas &c. Quibus verbis patet eum loqui de vir-
ginibus non maritandis,ſed de iis quæ ſe Chriſto conſecrarunt,quas ait illi nu-
pſiſſe.Sed ad qd hęc refero cũ liqueat ab Apoſtolorũ vſq; tẽporibus, quinimo
ab ipſis Apoſtolis, dominique diſcipulis virgines ſancto velamine fuiſſe con-
ſecratas?Nãq; legimus Iphigineam virginem Æthiopiæ regis filiam ab apo-
ſtolo Matthæo (poſt ſuſceptum baptiſma) ſancti velaminis impoſitione deo
fuiſſe conſecratam.Simile factũ fuiſſe legimus a ſancto Martiale domini diſci-
pulo,qui beatam Valeriam virginem ſancto velo apud Lemouicas cõſecrauit.
Cum igitur mulieres religioſę vouerent,conſentaneum,immo perſpicuũ eſt,&
viros religioſos vt plurimũ idem feciſſe,pręcipue omnes qui prorſus ſe deo de-
dicabant ad illud vitę genus perpetuo obſeruandũ.Quinimo & quorũdã mo-
naſteriorũ cõmune fuiſſe inſtitutũ,quod & diuus Ambroſius teſtat̃ loco ſupe-
rius citato in enarratione pſalmi ſeptuageſimiquinti cũ dixit, Nemo frater in
monaſterio poſitus dicat,Recedo de monaſterio cum nõ ſoli deo pertineant ii
qui in monaſterio degunt &c.Reſpondetur ei,quòd illi qui extra monaſterium
ſunt non vouerũt : tu autẽ vouiſti,tu retro aſpexiſti &c.Idem quoque efficaciſ-
ſime cõuincitur teſtimonio Pauli(quo nec maius adduci poſſet)ad Timotheũ
hęc verba ſcribẽtis,Adoleſcẽtiores viduas deuita.Cũ enim luxuriatę fuerint,in
Chriſto nubere volunt habẽtes dãnationẽ,qa primã fidẽ irritã fecerũt &c. At
quomodo feciſſent primã fidẽ irritã quãobrẽ æternę dãnatiõis reę & obnoxię

res eſſent niſi voto ſe obſtrinxiſſent? Si enim liberũ propoſitũ abſtinentię ſeruandę habuiſſent citra voti obligationem ab illo recedẽtes nõ damnabiliter peccarent cũ id facere eis liberũ eſſet, non enim fidem irritaſſent quã nec dederant. Hanc autẽ eſſe Pauli ſententiã declarant etiã ſubſequẽtia ipſius verba permittẽtis viduas quaſdã nubere. Cũ igitur quibuſdã decernat non licere nubere, quibuſdã autẽ licere, manifeſtum eſt eas quę voto obſtrictę fuerũt, quod irritãtes damnationem meruere, ſeparare ab iis quibus licebat id facere: Cuius nulla alia cauſa ferri poteſt, niſi quia voto non fuerãt aſtrictę. Sic enim illic fidẽ accipit vt is qui dixit: accipe daq; fidem, id eſt ſanctã promiſſionẽ, hoc eſt votum: non enim fidem, id eſt perſuaſionẽ de Chriſto abnegarant. Hoc autem vt attigimus ſentit diuus Auguſtinus ſuper pſalmũ .lxxv. Tractans enim hæc verba Pauli, Quia primã fidem irritã fecerũt: inquit, hoc refert de quibuſdam quę vouerãt & nõ reddiderãt: ſubiungens, Nemo frater in monaſterio poſitus dicat, Recedo, cũ nõ ſoli qui ſunt in monaſterio ſint peruẽturi ad regnũ cęlorum, & illi qui ibi non ſunt ad deum non pertineãt: reſpondetur ei, Sed illi non vouerũt. Tu vouiſti, tu retro aſpexiſti. Meminiſſeq; debent vxoris Loth quæ liberata a Sodomis, in via poſita retrorſum aſpexit & ibi remãſit &c. Quid ais? Poſſet ne expreſſioribus verbis ſententia quã diximus eſſe Pauli enarrari? vel fuiſſe teſtatum vſque ad tempora Auguſtini morem vota ſuſcipiẽdi in monaſteriis fuiſſe vſitatũ: cuius tamen contrariũ tu ſentis, contendens Hieronymi tempore, qui tamen fuit Auguſtini contemporaneus, votorũ apud religioſos nullam fuiſſe mẽtionẽ? Idem ſentit & beatus pater Ambroſius eadẽ Pauli verba interpretãs & alii cõplures verborum Pauli enarratores.

K Sed quid tũ? Et ſi nõ vouiſſent, nunquid propterea vis inſinuare potius eſſe monachos nõ vouere q̃ vouere? Qđ ſi ſentis lõge aberras, vt inferius deo propitio cõmõſtrabitur cũ de voto diſputabim9. Sed & hoc tẽpore ex cœnobitarũ genere ſunt quidã qui votũ ſolẽne nõ emittũt. nec tali vinculo ſe alligant. Habemus quidẽ in Italia ſodalitatẽ quandã canonicorũ regulariũ ſub arctiori diſciplina viuẽtium, quæ a ſancto Georgio de Alga prope Venetias ſortita eſt nomen. In qua optimi ſunt patres, & inter cæteros floruit diuus Bernardus Iuſtinianus patriarcha Venetus, vir quidem ſanctitate vitæ & doctrina ſpiritus pręclarus. Cuius ingenii & gratiæ plura extant monumenta edita citra omnẽ diſciplinam humanitus perquiſitam, plena ſpiritu & ſuauitate. Cuius profeſſionis fuit & Eugenius quartus a Gregorio duodecimo in collegium Cardinaliũ cooptatus. Eugenius inquam Pontifex nunq̃ ſatis laudãdus. Qui ſodales vinculo votorum non ſunt aſtricti. Extat & ſodalitas proborum virorum qui Ieſuati nuncupantur (priſtinam ſimplicium monachorum in opere manuum laborantium puritatẽ referentes) qui nec voto aſtringuntur, nec ſacris ordinibus initiantur. Eorũq; inſtitutũ ſimillimũ eſſe videtur ei, de quo agit diuus Auguſtinus in libro de ritibus Eccleſiæ, inquiẽs, Sunt & in ciuitatibus qui degũt a vulgari vita remotiſſimi. Vidi ego diuerſoria ſanctorum Mediolani, non paucorum hominum quibus vnus preſbyter pręerat &c. Vidi & Romæ plurima ſimilia. Sunt & aliæ ſimiles aliis in locis tum virorum, tum mulierum hoc more viuentium. Quod autem inquis de inſtituto virginũ tẽpore Hiero-

nymi multum diſſimile fuiſſe a noſtrarum conditione quas hodie ferreis cancellis ceu feras indomitas incluſas tenemus. Compertiſſimum quidem eſt vt quemadmodum virorum religioſam vitam ducentium diuerſa fuerę inſtituta ad idem tamen propoſitum ſanctum obſeruãdum tendentiũ: ita & varia fuiſſe mulierum eundem ſcopum ſpectantium. Quamobrem ex his quæ virginitatis propoſitũ arripuerunt quædam vixere religioſe in parentũ neceſſariorũ propriis ve domibus: Alię autem in cœtu in monaſteriis ſub diſciplina matrũ & antiſtite in cõmune viuentes. Vtrũq; genus fuiſſe & vetuſtis illis tẽporibus & nunc in eccleſia conſtare patet. Nam Hieronymi tempore diua Paula delicias Romanas deſpiciens (fœmina nobiliſſima) ad Syriam migrauit, & apud Bethleem monaſteriũ triplex fœminarũ conſtruxit. In quo tãtus fuit numerus virginũ ex variis prouinciis congregatus, vt oportuerit in tres turmas choroſq; diuidere, ſicut Hieronymus teſtatur in ipſius Paulę epitaphio. In quod quidẽ monaſteriũ ipſa Paula vna cũ Euſtochio filia & aliis virginibus ſe incluſit & ibidem ſanctiſſime vixit vſq; ad mortẽ: de qua idem Hieronymus innumeris in locis plurima refert: nec in eius laudibus efferendis ſaturari poteſt. Scribenſq; aliis mulieribus pręclaris eas inuitat illius exemplo ad eãdem vitã capeſſendam. Pręfuit & alteri monaſterio virginũ Romæ Lea nobilis fœmina, de cuius obitu Hieronymus ad Marcellam elegantẽ epiſtolã ſcripſit. Præfuit & diui Auguſtini ſoror monaſterio ancillarum Chriſti. vt refert Poſſidonius, Auguſtini diſcipulus in eius vita. Pręterea teſtatur ipſe diuus Auguſtinus de moribus Eccleſię catholicę ſcribẽs, plurima fuiſſe mulierũ priſca huiuſcemodi monaſteria. Inquit enim cũ de monachis vetuſtiſſimis egiſſet. Hęc eſt etiã vita fœminarũ deo ſollicite caſteq; ſeruiẽtiũ, quæ habitaculis ſegregatę ac remotæ a viris q̃ longiſſime decet tãtũ illis charitate iunguntur & imitatione virtutis. Ad quas iuuenũ nullus acceſſus eſt, nec etiã probatiſſimorũ ſenũ, niſi vſq; ad veſtibulũ (neceſſaria prębendi quibus indigent gratia) lanificiũ operantes &c. Quid quęris? dices ne has ſanctimoniales prius caruiſſe repagulis ferreis in feneſtris ſeu portis nec peſſulum ſaltem aut ſeras earũ oſtiis fuiſſe admotas? Cũ audieris adire nec ſenibus grauiſſimis licuiſſe, ſed vſq; ad veſtibulũ peruenire ab aditu vel tãtũ portę quoſcũq; arceri? Nonne vides hoc inſtitutũ ſimillimũ inſtituto monacharũ huius tẽporis ſub regulari diſciplina viuẽtiũ? Scribit & diuus Ambroſius ad virgines plures libros quas velari & publice cõſecrari vouereq; & obſeruare tale propoſitũ affirmat vt ſuperius retulimus, & tu ipſe in ſcholiis regulę viuẽdi quã conſcripſit diuus Auguſtinus clericis ſuis teſte Poſſidonio ipſius diſcipulo qui & vitam illius conſcripſit & infinitis patribus qui poſt illam editam eãdem viuendi formam probantes profeſſi ſunt, inquis illam ſcripſiſſe mulieribus religioſis & non viris. Liquet autem ex ipſa viuendi formula illam conſcriptã eſſe cœnobitis ſimulq; habitãtibus & in cõmune viuẽtibus more noſtrarũ. Auguſtinus autẽ eodẽ tempore floruit quo & Hieronymus. Non igitur diſſimile inſtitutũ monacharũ ſiue mauis monialiũ ſeu nonarũ illius tẽporis ab inſtituto noſtrarũ virginũ ſimul in mnoaſterio co habitãtiũ, pręſertim in iis quæ ad ſubſtantiam monachiſmi pertinent.

Nec eſt quod calumnieris cancellos ferreos quibus clauſtrorum feneſtrę & L

aditus muniũtur. Cum nõ ſint intra illos incluſi, vt quemadmodum dicis ferę indomitę intruſę ſunt in caueis,ſed ſponte ſeipſas illis limitibus ac munitionibus coarctarũt. Tũ vt tutiores ſint ab offenſionibus cupidiorũ ac effrenatorũ hominũ cũ vi inſurgẽtes affectus ita coerceant, vt nõ ſolũ non peccẽt, ſed nec peccare corpore valeant,ſi velint. Tã enim ſancti propoſiti cõtinẽtię zelantes ſunt vt illis non ſit ſatis nõ peccare, ſed & nullam occaſionẽ peccandive facultatẽ habere velint. Quanta autẽ diligẽtia & ſolicitudine cuſtodiẽdũ ſit ſanctũ propoſitũ cõtinẽtię & virginitatis edocet diuus Hieronymus prolixa diſputatione ad Euſtochium de ea re ſcribẽs: edocet & diu9 Ambroſius virgines inſtituẽs. Similiter Tertulianus & diu9 Cyprianus omitto cęteros. At nil tã rectũ, tã ſanctũ,tanta ratione factũ quod ab Momo calũniari nõ poſſit. Tãtus eſt eñ liuor,tanta pectoris tui in ordinẽ monaſticũ fertur inuidia, vt omnia interpreteris in diuerſum extorquẽs modo illi detrahere poſſis vt illud in ſcholiis epiſtolę ad Euſtochiũ, Hieronymus aduerſus virgines diuerſarũ hęreſũ expreſſis verbis,prę ſertim autẽ Manichęorũ refert interpretaris dictũ aduerſus virgines religioſas eccleſię catholicę monachos ac clericos. Ais eñ, Videt in hac Satyrica mordacitate mihi in virgines,monachos & clericos & argutius illorũ vitã depingit ſuis coloribus &c. Cũ tamẽ ne verbulũ qdẽ Hieronymi ad illũ ſenſum trahi poſſit. Hoc idem innumeris aliis in locis facis. Sed nõ datur omnia dicta tua excutere & infinita perſequi: nullus enim eſſet volumini modus nec labori finis. Sed de his plusq̃ ſatis declaratũ. nãq; ſatis eſſe puto Monachiſmũ non eſſe rem factitiã nouiter adinuentam ſed priſcam & vetuſtiſſimã cum ipſa religione conceptã & adultã. Nũc quędã alia dicta tua percurramus. Ais eñ in libello ſupputationũ. Cum religio pietas ſit. Quid ſonat factitia religio quã fucatã & cõmẽtitiã,quales erant religiones gentiũ ab hominibus excogitatę? Item ibidẽ cũ vna Chriſtianorũ ſit religio,dicere religiones varias non multũ abeſt a blaſphemia. Et hoc eſt vere ſcindere Chriſti tunicam inconſutilem. Nũc dicunt qui religioſi vocantur. Nos religioſi, & ſi quis percontetur de eo qui monachiſmũ profeſſus non ſit eſt ne religioſus? Non eſt inquiũt,hic contumelioſi in proximũ illic arrogantes. Et in præfatione libelli Militis Chriſtiani ad Paulum Volſium exagitatis monachis ad ſatietatẽ tandẽ in hęc verba prorũpis. Illi viuunt in ocio & aliena liberalitate ſaginantur, in cõmune poſſidentes quod citra ſudorem illis obuenit. Nihil enim interim dicã de vitioſis,hæc tu. Quę ſi non de vitioſis,de probis igitur protuliſti. Et in libello ad eũdẽ Volſiũ, Hæc inquit, hac extẽporali ſcriptiuncula pro mea virili, vt ſanctum tuũ propoſitum promouerem,id quod eo feci maturius,ꝙ nõnihil metuerẽ ne in iſtud ſuperſtitioſum religioſorum genus incideres,qui te in monachatũ detruderẽt ſcrupuliſq; meris & inextricabilibus ſpinis explerent ad humanas quaſdam conſtitutiunculas aſtringentes: planeq; in Iudaiſmum quendam præcipitarent miſerum, quaſi extra cucullam Chriſtianiſmus non ſit. Monachatus non eſt pietas ſed vitę genus pro ſui cuiq; ingenii corporiſque habitu vel vtile vel inutile. Item in Prefatione, Quęſo te quid aliud eſt ciuitas q̃ magnũ monaſteriũ?

M Et tu paulo poſt multis verbis exaggerata re cõferẽdo vitam Chriſtianorũ communem vitæ religioſorum detęſtans inſtitutum veterum ſolenniũ inquis.

Cur ſic arctamus Chriſti profeſſionẽ quã ille latiſſime voluit patere? & paulo poſt, Iam non eſt ꝙ metuant ne non propagetur Eſſenorũ genus in tanta ingeniorum, varietate qua ſit, vt nihil ſit vſquàm tã abſurdũ quod non expetatur à multis. Et deinde, Nuſq̃ deerunt adoleſcentes rerũ imperiti, quos in naſſam illectent. Ingens vbiq; ſtultorũ ac ſimplicium eſt numerus. Rurſus ibidẽ quod vigilias, ꝙ ieiunia, ꝙ ſilentia, ꝙ preculas, ꝙ reliquas id genus obſeruationes nõ prætereant, nihil moror, in ſpiritu tamen non credã eos ambulare niſi videro fructus ſpiritus. Et paulo poſt, Non ego nunc loquor de iis monachis, quorũ mores & mundus deteſtatur, ſed de iis quos vulgus miratur non vt homines, ſed vt angelos. Cæterũ verum fateri phas eſt: nõne videmus arctiſſimũ quodq; monachorũ genus religionis faſtigiũ aut in cerimoniis, aut in certa lege pſalmorũ, aut labore corporũ ponere? Quorũ vita laborioſa Iudaicis ſuperſtitionibus eſt plena, nec ab vllis laicorũ vitiis immunis: immo in nonnullis magis cõtaminata. Præterea in libello in quo principem Chriſtianũ inſtituis, ita ais. Et fortaſſis expediret rei publicæ monaſteriorum eſſe modũ. Eſt enim & hoc ocii genus quoddã. & quod de monaſteriis dico, idem de collegiis ſentiendum: Et in Annotationibus noui teſtamenti de monachis loquens. Velut hodie apud nos habẽtur qui diuerſis ac nouis cultuum formis ac coloribus ſanctimoniam apud vulgus profitentur, & paulo poſt. Atq; vtinã hoc hiſtrionum genus non adeo paſſim eſſet apud chriſtianos, ad quos collati Phariſæi ſimplices & ſynceri queant videri. Et rurſus in Annotationibus in Hieronymũ, Duo theologi erant quorũ alter nunc epiſcopus eſt, alter profeſſor huius religionis quæ baptiſmi profeſſionẽ pene reddidit irreligioſam, qui calumniã mihi ſtruxerunt. Hæc pauca q̃ breuiſſime potui recitaui loca ex plurimis quæ aduerſus religioſorũ ordinem & inſtitutum ſcripſiſti, quæ tã expreſſa ſunt vt enerratore nõ egeant. Cũ dicta ſe inuicẽ ita dilucide interpretentur, vt de nulla ſententia ambigi poſſit quid velis, quid petas. Manifeſtiſſimũq; ſit te nil aliud conari, q̃ monachiſmũ perdere, cum non homines re bona abutentes inſecteris, ſed profeſſionem ipſam & inſtitutũ talis vitæ generis, quod non ſolum extreme carpis, & deteſtaris vti vanum, ſuperuacuum & ſuperſtitioſum, ſed prorſus condẽnas vti pernicioſum Chriſtianæ religioni. Inſinuans eſſe abiiciendũ & ab illa tollẽdum. Nec oportet hæc argumentis probare, cũ verba tua ita expreſſe illa exprimant & declarenr, quo nil aliud dici poſſit. Vis enim monachiſmũ rem eſſe factitiã religionibus gentilium ſimilẽ inſtitutũq; illius non eſſe pietatẽ, ſed hiſtrionicã (vt ita dicã) & potius ludicram quandã artem è medio tollendam. Plenũmq; eſſe inſtitutum eorum iudaicis ſuperſtitionibus, ita ꝙ Phariſæorum vita illis collata ſyncerior & ſimplicior exiſtimari poſſet. Hæc tuæ ſententiæ ſumma. Et tamen negas in reſponſione quam mihi feciſti, te monachorum inſtitutum fuiſſe inſectatũ, ſed malorũ duntaxat vitia carpſiſſe in me acerbe excandeſcens, quia te monueram legi in ſcriptis tuis quædam quibus monachos inſectaris, & profeſſioni illorum detrahis, illudq; vitæ genus rides, quod ſi tãtum riſiſſes quoquomodo, quaſi iocanti ignoſci potuiſſet: ſed ordinẽ ipſum peſſundare & inſtituta perdere niteris.

Cæterũ conuenit vt dictis tuis eam ſententiam aſſerentibus reſpondeamus. N

Primum quod aís cum religío pietas ſit quid ſonat factítia religio, quam fucatam & cõmentitiam, quales erant religiones gentium ab hominibus excogitatæ? reſpondeo omnẽ veram religionẽ pietatem eſſe, confictam aut adulteratam falſámve minime. At monachiſmũ ad veram & perfectã religionem pertinere contendo, cum non ſolum dominica præcepta communia complectatur, verumetiam conſilia & monita ad perfectum religionis ſpectantia, cũ quibuſdam appendicibus ad ea cõmodius obſeruanda plurimum facientibus, quæ vt ſepes vineas & conſita hortósq; muniunt, ne diripiatur poſſeſſio, ita minutiora illa obſepiunt dominica præcepta & conſilia, quæ etſi ab hominibus excogitata ſunt, multa tamen ratione, & diuino ſpiritu ſuggerente ſunt conſtituta, quãobrem religioſe ſunt perficienda, non contemnenda, religiones autem gentiũ cum aduerſentur & pugnent, cum vera religione & ſyncero cultu omnipotentis dei, creaturámq; pro creatore venerentur, plurimaq; in illis ſtatuantur pugnantia cum lege & mandatis domini, veræ pietati contraria ſunt, illámque oppugnant & à ſpiritu diabolico aſpirante adinuentæ ſunt.

¶ Alteri autem dicto tuo quando ais cum vna ſit Chriſtianorum religio, dicere religiones varias non multum abeſt, à blaſphemia & hoc eſt vere ſcindere tunicam Chriſti inconſutilem. Nunc dicunt qui religioſi vocantur, Nos religioſi & cætera. Age quæſo quis tam mentis hebes? quis tam obcæcatus ſenſu, qui his verbis auditis non videat impotens tuum calumniandi ſtudium & detrahendi religioſis? Ridiculum enim ac puerile nimis eſt aſſerere non abeſſe à blaſphemia, ſcinderéque tunicam Chriſti, qui dicit religiones varias, quaſi non poſſint ſub religione communi plures particulares eſſe, quemadmodum ſpecies ſub genere, vel ſub eodem communi pluria accidẽtibus differentia. Nãq; ſi ad latinum ſermonem ſpectes, nihil eſt quod damnes varias & plurimas dicendo religiones, licet vna communis ſit religio, cum enim à religando religio dicatur, qui pluribus vinculis alligatus eſt, magis religioſus eſſe & dici debere dignoſcitur: qui item diuerſis etſi non pluribus nec arctioribus, ſed tamen variis, diuerſa & in illis erit religio, ſtante tamen ſemper in omnibus vinculo religionis communis. Si autem ad rem ipſam inſpexeris cum inter ſeſe diuerſi ordines religioſorum inſtitutis quibuſdam & ritibus diſtinguantur, quamuis omnibus diuina præcepta ſint communia, & ex monitis & conſiliis illa quæ magis ad rem faciunt, & conſtituendam inſtituti monaſtici eſſentiam ita dicere oportet, vbi enim plurês & diuerſæ ſunt familiæ, quàmuis omnes idem oppidũ inhabitent, quibus illud ſit commune, & licet denominatio illius communis omnibus conueniat vt puta Pariſienſes omnes ſunt, attamen adinuicem varię & diuerſæ dicuntur. Poeſis quidem vna eſt, variæ tamen poetarum familiæ, vna eſt philoſophia omnésque philoſophi dicuntur qui res diuinas naturales humanasque contemplantur, attamen multa philoſophorum genera & ſectæ plures, cum hi quidem Pythagorei, alii academici, & hi diuiſi, Stoici Platonici Peripathetici & Epicurei dicantur, omnes tamen philoſophi. Sub eodem Imperatore plures Duces ac Tribuni militant, bellatorésq; ſunt varii generis, omnes tamen milites.

O Sed quid opus eſt his exemplis vel argumentis, cum Paulus Apoſtolus hoc

loquendi genus vna cum re ipſa & non ſolum denominationem probet & ea vtatur, vnam nempe eſſe Chriſti eccleſiam teſtatur, & tamen multas eſſe eccleſias idem commemorat. Nullum autem inter Chriſti eccleſiam & Chriſti religionem eſſe diſcrimen compertum, primum ad Corinth. ſcribens refert cum edocet viros debere diligere vxores quemadmodum & Chriſtus eccleſiam, & vnius mulieris vnũ debere eſſe virũ copulatũ, & nõ plures quẽadmodũ & Chriſtus eſt eccleſiæ. Alterũ cum ad eoſdẽ ſcribens ait, præter inſtantiã quotidianã ſolicitudo omnium eccleſiarum. Et alibi, Sicuti in omnibus eccleſiis doceo. Et rurſus, Collectæ fiant per omnes eccleſias &c. Vnam quippe vult eſſe eccleſiã communem & plures particulares in illa communi complexas. Quid igitur incommodi eſt, cum dicimus religiones varias loquentes de monachis, & his quos merito & peculiariter religioſos dicimus conferendo illos his, qui ſoluti ſunt vinculis illis quibus ipſi aſtricti, quãuis vnica ſit Chriſtianorum religio videlicet communis? Non certe negare poteris magis religioſos fuiſſe, nomenclaturámque hanc potius conuenire Apoſtolis, ꝙ̃ turbis & populo communi qui ad fidem Chriſti conuertebantur. Et rurſus magis religioſos qui omnibus ſuis venditis fortunis, eorúmque preciis ad pedes Apoſtolorum delatis in commune viuebant, illis qui ſua retinentes fidem tamen Chriſti receperant, quibus ſatis erat conari ſeruare mandata, conſiliorum paruam vel nullam rationem habentibus, vt pote minus ſtudioſis, nec de ſtatu perfectionis curantibus, vtrunq; tamen genus religioſum & communis legis particeps. Sed hoc illo potius & religioſius, quemadmodum & in lege veteri nemo ſanus negaret magis religioſos fuiſſe Heliam, Heliſeum, Samuelem, Racabitarum familiã, filios prophetarum, Eſſenóſq; & diſcipulos Ioannis Baptiſtæ, communi Iudæorum populo, cum tamen omnes diuinæ legi per Moſem datæ eſſent obnoxii. Nam vt acta Apoſtolorum referunt erant in Hieruſalem viri religioſi ex omni natione quæ ſub cælo eſt Parthi, Medi &c. Quod quidem verbum religioſi exprimitur ad notandũ diſcrimen ab aliis, & cõmuni populo liberius viuente minus religioni addicto, licet omnes religione legis Moſaicæ tenerẽtur. Quãobrem non eſt quod carpas vti contumelioſos, condẽnẽsve vt arrogantes monachos ſiue ſodales cum ſe religioſos eſſe dicunt, cæteros autem prophanos ſiue ſeculares (vt ita dicã) non eſſe religioſos, quãuis Chriſtiani ſint. intelligunt enim illos non eſſe aſtrictos vinculis conſiliorũ, quibus ipſi ſemet libere colligarũt. Collatione igitur illos negãt eſſe religioſos, non autem ſimpliciter. Illi enim peculiariter religioſi dicuntur, qui ſe Aminadab fecerunt, ſeq; voluntarie caſtrarunt propter regnum dei, prorſus illius ſeruitio ſe totos dedicantes. Nam & Paulus Apoſtolus pluribus in locis quoſdã vocat ſanctos cæterorũ comparatione, cũ tamen omnes Chriſtiani poſſint dici ſancti & quandoq; dicantur. Sed quid moror in re exploratiſſima? Mirandũ autem quonã pacto tu vir acutus, ſolers ac perdoctus inducaris his nugis & cauillationibus implere chartas, quapropter quãdoq; ambigere cogor ſerio ne an ioco ineptias tam pueriles proferas. At immenſum in huiuſce hominũ vitæ genus odium te fert præcipitem ad has nęnias effutiendas prorſus indignas tanto viro.

Alteri autẽ ſententiæ tuę quã ſcribis ad Paulum Volzium exagitatis mona- P

chis ad ſatietatē,inquiens illi viuunt in ocio & aliena liberalitate ſaginātur, in cōmune poſſidentes,quod citra ſudorem illis obuenit. Nihil enim interim dicā de vitioſis. Hęc tu,quę ſi de vitioſis nō protuliſti,de probis igitur intelligis. Q̃ aũt vana ſint hæc tua verba,omnibus eſt apertiſſimũ. Si enim religioſi reliquerunt omnia ſua propter Chriſtũ,certe oportet aliena liberalitate viuant, quod & fecerunt Apoſtoli ac etiā dominus Ieſus,& cæteri in cōmune viuētes. Quod autē ais citra ſudorē illis obuenire,ſane iniquus es rerũ æiſtimator. Nonne inſudant qui die noctéq; diuinis obſequiis & ſeruitio perpetuo inſiſtunt? qui ſtudent aut laborant orationi ve & contēplationi vacant? qui cũ vitiis,mundo,carne,& diabolo ſemper colluctantur? Nōne æquũ eſt qui ſpiritualia ſeminant,vt tēporalia metant? Domini ac Apoſtoli ſententia. Inania ſunt hæc Eraſme ni potiora in mediũ proferas: calce pulicis religioſos impetis. Quod autem eodem in libro alio loco dicis, hac extēporali ſcriptiuncula pro mea virili vt ſanctum tuũ propoſitũ promouerem &c. Idq; eo feci maturius quod nōnihil metuerim ne in iſtud ſuperſtitioſum religioſorũ genus incideres,qui te in monachatũ detruderent,ſcrupuliſq; meris & inextricabilibus ſpinis explerent, ad humanas quaſdā conſtitutiunculas aſtringētes,planeq; in Iudaiſmũ quendā præcipitarent miſerũ,quaſi extra cucullum Chriſtianiſmus non ſit. Monachatus non eſt pietas,ſed vitę genus &c. Et alio loco. Quæſo te quid aliud eſt ciuitas q̄ magnũ monaſteriũ &c. Et demũ re exagitata conaris vitā Chriſtianorũ cōmunē non minoris eſſe perfectionis q̄ religioſorũ comprobare. Deteſtanſq; votorũ ſolēniũ emiſſionē,inquis non conuenire Chriſti profeſſionē coarctare,quam ille latiſſime voluit patere. Iam ex ſuperioribus tibi magna ex parte reſpoſum eſt, videlicet inſtituta,conſilia Chriſti complectentia,& quæ ad illa faciunt non eſſe ſuperſtitioſa ſed opportuna,& ſumme laudāda: falſumq; eſſe ſcrupulis & ſpinis eſſe conferta, ſed placida floridiſq; roſis (quæ tamen inter ſpinas colliguntur) eſſe cōſperſa,nec Iudaiſmũ referunt,ſed apoſtolicā vitam. Quapropter dicendũ monachatũ,non ſolum eſſe pietatē,ſed peculiarem & permagnā, cum ad perfectionē vitæ adducat,quod etſi ciuitas (vt ais) fideliũ magnum eſt monaſterium,quodquidē non inficiendũ videtur, ſi ad ciuitates ethnicorum & infideliũ conferatur: verum ſi cum religioſorũ ſeceſſu ac domibus, quæ clauſtra ſiue monaſteria dicũtur,potius Babylon eſt q̄ monaſterium.

Q Nec eſt ꝙ compares vitam Chriſtianorũ communē vitæ religioſorum, niſi contenderis æs ac plumbũ,auro & gēmis eſſe conferendũ. Quantum autem inter vtrunq; ſit diſcriminis,Ioannes Chryſoſtomus,qui nec monachus nec monachorũ pater quemadmodũ magnus Baſilius fuit declarat,aſſerens monachi inſtitutũ verā & perfectam philoſophiā eſſe,ipſoſq; monachos virtutum magiſtros appellandos,eorúmq; inſectatores eſſe iniquiſſimos,gehēna æterni ignis vlciſcendos,viuētesq; in vrbibus vitiis ac ſceleribus eſſe obnoxios. quamobrē nequaq̄ conferendos iis, qui vt illa diffugerēt ſeceſſerunt,duriſſimum vitæ genus præferentes deliciis vrbium,quibus animi corrũpuntur, ſummæ virtutis amore: eāq; non adipiſci niſi per ardua & ſalebroſa ſcandētibus, declaraſſe dominum cũ dixit,arctā eſſe viam ducentē ad vitā: & rurſus cum ait,multos eſſe vocatos paucos vero electos. Cōcludēs ſanctus ac diuinus antiſtes,ſi arcta eſt

quæ ſimpliciter ducit ad vitam,quanto magis ardua eſt illa quæ ad perfectionẽ & faſtigiũ ipſius vitę perducit,per quam monachiſmi propoſitũ ſectãtes incedunt,recẽſitisq; hominũ in vrbibus degẽtium deteſtabilibus peccatis,in tãtũq; perturbatus fuit ob illos inſectatores monaſticę profeſſionis, vt non ſolũ in largiſſimas & vberrimas lachrymas,quẽadmodũ ipſe teſtatur eruperit, verumetiã impos ferendi tantã impietatẽ,precaretur dominũ tollere animã ſuam ne tã infanda audiret,ſtatuitq; talia agentes lõge iniquiores eſſe Samea & Pharatheis Mithridatis Perſarũ Regis principibus,filios Iſrael impediẽtibus à ſancti tẽpli reędificatione,quãobrẽ in eos excãdeſcens hæc refert huiuſcemodi viros non tantum morũ rectitudinẽ peruertere,verũ ipſam quoq; pietatẽ religionis contaminare,iureq; appellandos,totius naturæ inimicos,qui in aliorũ perniciẽ cõiurant,doctrinisq; ſceleratis ac moribus impuris ſecum nauigantes,in hoc vitę ſalo demergere ſtudent,dehortãtes vel cogentes,qui è procelloſo mari in ſalutis portum ſe contulerunt,ſubiungens in monaſteriis,in tranquillo & magna ſecuritate reſideri,velutiq; ex cęlo ipſo cæterorũ naufragia proſpici, cũ conuerſationẽ cæleſtem ipſi elegerint, qua nil deteriores angelis ſunt effecti, eorum nẽpe vitã ęmulari in monaſteriis.In illis enim,nullus paupertatẽ exprobrat,nullus diuitiis honeſtior eſt, inde id quod omnia peruertit meũ & tuum penitus eliminatũ eſt.cuncta illis cõmunia,menſa,domus, indumentũ & quod mirabilius eſt,vnus cuiq; animus,omnes eadẽ nobilitate nobiles,eadẽ ſeruitute ſerui, eadem libertate liberi ſunt,vnæ omnibus diuitiæ,quæ veræ ſunt, vna gloria quæ vera non in appellationibus,ſed in ipſis rebus bona eorũ conſiſtũt. Vna voluptas,vna iocunditas,vnę delitiæ, vnum deſiderium, vna ſpes, ibi veluti quadã ex libra & regula,cuncta ſunt ordinata,ordo ſummus,nulla inęqualitas, moderatio & cõuenientia ineffabilis concordię ſeruandæ, perpetua lętitiæ materia,quocirca omnes omnia & patiuntur & faciunt vt vna lætentur & gaudeant.pręſentia omnia contẽnunt,cęleſtiũ bonorũ ſpe beati:quęq; ſingulis cõtingunt ſiue triſtia,ſiue lęta,cõmunia exiſtimãt:quãobrem & meror facilius fugatur cũ pro virili ſua omnes cõportent onera, lætitiæq; occaſiones habeãt innumeras non in ſuis modo læti,ſed etiam aliorum:quãobrem ſi iſtos omnes imitaremur,rebus humanis quæ in dies magis corrũpuntur optime eſſet conſultum.Hęc Chryſoſtomus.Quę ideo recitare volui vt agnoſceres quantũ ab illo diuerſus ſis in hac cauſa,cũ prorſus contrariũ decernat his quę tu aſſeruiſti.Audiſti enim quantis pręconiis ſanctiſſimus pater euehat monachi propoſitum horteturq; ad illud ſuſcipiendũ,quãq; illud inſtitutum pręferat communi vitę Chriſtianorũ in vrbibus viuentiũ.Tu aũt amico tuo conaris oppoſitũ ſuadere,cęteroſq; ab illius vitæ ſtudio ſuſcipiendo deterres ipſum deteſtans,præter omnẽ modũ contendẽs ciuitatem nil aliud eſſe q̃ magnũ monaſteriũ, adiiciens & cętera erronea quę ſuperius recitauimus.Intellexiſti Chryſoſtomũ,Sed audias & Auguſtinũ ita referentẽ in libro de moribus eccleſię catholicæ.Quis non admiretur & prædicet illos viros, quorum multitudo innumerabilis per totum orbẽ diffuſa,præſertim autẽ in Oriente & Aegypto,qui cõtẽptis mundi huius illecebris in cõmunẽ vitam ſanctiſſimãq; congregati ſimul ætatem agunt,viuẽtes in orationibus &c.Ibiq; deſcriptis eorũ inſtitutis,hęc infert ver-

ba. Hos mores, hanc vitam, concordiã, hoc inſtitutũ ſi laudare velim, quod nec digne valeo vereri &c. Accepiſti eorum vitã admirandã & prædicandã dixit, eãq; tã excelſam vt ſe ſatis ipſam condigne laudare poſſe non arbitretur. Quæ verba aut abſolute & ſimpliciter ſunt intelligẽda, & ſic cõuenire nõ poſſunt cõmuni vitæ Chriſtianorũ in vrbibus viuentium. vel ideo dixit admirabilẽ monachorum eſſe vitam ac prædicandã cõparatione ad eam quæ eſt cõmunis Chriſtianorum vita, de votis iam ſupradictum eſt, & inferius proprio titulo latius explicabitur.

R Chriſtus quidem latiſſime voluit petere ſuam religionẽ, vt pluribus eſſet cõmunis. attamen & edocuit qua ſemita in ipſa religione gradiendũ eſſet iis qui ad perfectum contenderent. Vtrũq; autem edocuit paucis, ſed ſignificantibus verbis. Primum cum dixit, vis ſaluus eſſe ſerua mandata. Alterum ſi vis perfectus eſſe, vade, vende omnia quæ habes & ſequere me, quod qui faciũt nec ſtulti, nec hebetes ſunt (vt tu vis) ſed prudentiſſimi: qui etſi in naſſam illectantur (vt tu ais) opportuniſſima eſt illis ea naſſa modo in illa verſentur vt par eſt, in quã naſſam hortationibus & ſãctiſſimis monitis vetuſtiſſimi patres ſtuduerũt plurimos illicere. Baſilius, Chryſoſtomus & alii complures, tum Latini, tũ Græci pluribus editis voluminibus ingentibus præconiis, id genus vitæ efferentibus. Nullus tamẽ in illa intrudendus eſt vi nec alliciendus, fallacis artibus aut blãdiciis, ſed tãtum modicis ſuaſionibus caſtis & ſalutaribus, quod cęterũ eſt relinquendũ aſpirationi ſancti ſpiritus. Quod autẽ rurſus ais eodem in opere non credam eos in ſpiritu ambulare, etſi ſuas obſeruationes non prætererint, niſi videro fructus ſpiritus: nec loquor de his monachis quorum mores mundus deteſtatur, ſed de his quos vulgus miratur non vt homines ſed vt angelos. Facile eſt reſpondere tibi eos fructus non obtingere intueri eo ꝙ caligine odii ſis effectus ſtrabo aut cęcus. nam obſeruatio caſta ſuorum inſtitutorũ proteſtatur eos in ſpiritu ambulare, & vbi illa ſyncere & ſimpliciter obſeruantur ibi eſt conſpicere fructus ſpiritus ſanos habentibus oculos. Cęterum quod ſubiungis verum fateri fas eſt arctiſſimum quodq; monachorum genus religionis faſtigium in ceremoniis aut certa lege pſalmorum, aut labore corporũ ponere: quorũ vita laborioſa iudaicis ſuperſtitionibus eſt plena &c. Falſa hæc, omnia & calumnioſa: Nam religioſi omnes faſtigium religionis collocant in diuino amore, omniaq; agunt propter ipſum conſequendum aut adaugẽdũ, ad illum cuncta dirigentes, vt ad proprium ſcopum, quorum vita ſane laborioſa eſt: ſed in labore & circa ardua verſatur omnis virtus, authoreq; domino arcta eſt via ducens ad vitam, diuini tamen ardor amoris cũ ſpe futuri præmii omnẽ ſuperat difficultatem & laboris onus reddit facile, cum non ſint condignę paſſiones huius temporis ad futuram gloriam quæ reuelabitur in nobis. De iudaicis ſuperſtitionibus iam dictum eſt, non enim iudaizant religioſi ceremoniis & ritibus ſuis, ſed vere chriſtianizant, ſi ita dicere licet, cum eorum inſtitutum vere repræſentet perfectum chriſtianiſmum.

S Illa autem quę dicis in libello quo inſtituis principem Chriſtianum inquiẽs quod expediret reipublicæ monaſteriorum eſſe modum. Eſt enim & hoc ocii genus quoddam, & quod de monaſteriis dico idem de collegiis ſentiendum,

mutuaſti à Libanio ſophiſta qui ſuis prauis conſiliis Iulianum Cæſarem apoſta tam reddidit, & ſuaſit hæc eadem ipſi, propter quod & legem promulgauit, vt monachi à militia immunes non eſſent, ſtatuens eorum ſeceſſum Reipublicæ eſſe incommodum, quod conſilium Valens quoq; Princeps ſecutus idē ſanxit, vt ſuperius dictum eſt. Longe autem conſultius & magis pie Principem inſtituiſſes, ſi popinis artibusque ludicris, lupanaribus & luxui modum eſſe ponendum ſuaſiſſes, q̄ monaſteriis & ſacris collegiis, quibus ſi pie ſentires cuperes vndequaq; omnia eſſe refertiſſima, vt vbiq; diuinæ laudes reſonarent, & omni in loco mortales eſſent diuinis obſequiis prorſus dedicati, angelicam cōuerſationem imitantes, & ad vitæ perfectionem cęteros inuitantes. Nam diuus Auguſtinus ac Hieronymus Pauli ſententiam ſequuti cupiunt, vt omnes homines cælibes eſſent, inquit enim Apoſtolus de hoc, agens. Volo omnes eſſe ſicuti & ego ſum. His autem quæ refers in Annotationibus noui teſtamenti agens de monachis velut hodie apud nos habentur, qui diuerſis ac nouis cultuū formis & coloribus ſanctimoniā apud vulgus profitentur. Et paulo poſt, Vtinam hoc hiſtrionum genus non adeo paſſim eſſet apud Chriſtianos, ad quos collati Phariſęi ſynceri & ſimplices queant videri. Reſponſum eſt, tū in epiſtola noſtra cum de diuerſitate multiplicitateq; religioſorum cauſam expreſſimus, tum in his quæ ſuperius diximus de eorum cultu & veſtitu agētes. Nam conuenit, vt declaratum eſt, iis qui diuerſis inſtitutis & formulis viuunt, amictum quoq; & cultum eſſe varium & diſtinctum, vt & ex illo agnoſcatur, cui familiæ vnuſquiſq; ſit aſcriptus cum ratio poſtulet, vt ſupra expoſitum eſt, ex diui Baſilii ſententia, illorum qui eiuſdem ſunt profeſſionis ſimilem ac eundem eſſe cultum debere. Nec ob id hiſtriones imitantur qui diuerſas perſonas agentes veſtitum quoq; immutant illis accommodatum. Sed tu (ignoſce dolori meo quis enim (modo non ſit pietatis expers) in tam acri maledicentia de viris ſanctis temperare poſſet) hiſtrionem potius vel ſycophantā agis, hæc de illis oblaterans, quem non pudet nec vereris ſynceritate & ſimplicitate phariſaicum ordinem ſanctiſſimo monachorum inſtituto præferre.

Quod præterea ais de duobus theologis, quorum alter profeſſor eius religionis eſt, quæ baptiſmi profeſſionem pene reddidit irreligioſam. Si lubet dicas obſecro patenter quem ordinem indicas, quem intelligis, quem innuis hęc verba proferens? ſed ſi id exprimere non audes, attamen perſpicuum eſt te alteri de duobus probatiſſimis ordinibus prædicatorum videlicet aut minorum notam ita probroſam inurere. Nec vereris ſacratiſſimos ordines tam acri maledicto blaſphemiſq; verbis inceſſere, quòd Chriſtianam religionem pene rediderint irreligioſam, cum tam vnus quàm alter frigeſcēte charitate in pectoribus mortalium, his poſtremis ſeculis, ipſam religionem labaſcentem ac pene ruentem, propriis humeris, tum verbo, tum exemplo, ſanctiſſimæ vitæ ſuſtinuerunt. Bonus quippe ille IESVS nequaquàm fallax, ſed ſuorum ſeruantiſſimus promiſſorum cum recepiſſet ſuam columbam ac dilectiſſimam ſponſam (quam effuſione precioſiſſimi ſanguinis ſibi copulauerat) nunquàm deſerturum, variis temporibus prout res exigebat in deterius hominum moribus ſuapte natura peccato obnoxia labaſcentibus, miſertus hu T

manæ conditionis illi ſuccurrere volens, prout in profundiſſimis ſapientiæ ſuæ theſauris ſtatuerat, miſit viros perfectiſſimos plenos ſpiritu & virtute ad res collapſas inſtaurandas, nunc hos poſtea alios, prout tempora labebantur, vti prophetas fecerat veteris legis tempore. Poſt enim illos primæuos Apoſtolicos patres, poſt martyrum triumphantem exercitum, clariſſimos doctores miſit, Nazianzenum, Baſilium, Chryſoſtomum, Auguſtinum, Hieronymum & cæteros, quorum doctrina per vniuerſum orbem illuſtrata eſt eccleſia. Poſt hos glorioſiſſimos confeſſores monaſtici ordinis authores vel illuſtratores, vt Benedictum, Maurum, Bernardum aliosque ſimiles. Demum his nouiſſimis ſeculis miſit hæc duo clariſſima mundi lumina: hunc Cherubicum, alterum Seraphicum, Franciſcum videlicet & Dominicum, qui verbo & opere eccleſiæ quaſi ruenti ſuccurrerent charitatiſque ardorem pene ſuffocatum & obrutum curis & ſolicitudinibus rerum terrenarum, & mundi illecebris excitarent & inflammarent. Haſque duas arbores feraciſſimas plantarent quarum rami in vniuerſum orbem protenderentur, fructus ſaluberrimos producentes, quorum facultate qui deguſtauerint populi ad priſtinam pietatem reducerentur, quibus & parochi tanquàm miniſtris & coadiutoribus vterentur, vt pote datis, ad eis ſuffragandum in partem ſolicitudinis perferendæ.

V Quamobrem nec eſt quòd accuſes (vt ſæpe facis) eos inquiens vndique offendi, eorum aliquos in vehiculis, aliquos in nauibus, in viis &c. Cum id tum eorum multitudo efficiat, tum munus illis iniunctum, non quippe prorſus ſecedendo ab hominibus vitamque tantummodo contemplatiuam ducendo, quemadmodum monachi incolæ deſerti, primo inſtituti ſunt, ſed etiam partim ad actiuam & ad ea munia peragenda quæ ad populi procurandã ſalutem pertinẽt. Quapropter nec proprie eis monachi nomen congruit, ſed rectius (vt & fit) fratres dicuntur: quemadmodum in primæua eccleſia euangelii negocium procurantes appellabantur teſte Paulo, & Apoſtolorũ actis, pluribus in locis, quorum fratrum inſtituta, medium quoddam continẽt inter clericos ac monachos, participes enim ſunt munerũ & vitæ vtriuſq; generis, quorum opera vberrimã frugem quotidie per Chriſtianum orbem ſanctiſſima ſuſcipit eccleſia: quę ipſas arbores ab ipſis apoſtolicis viris Frãciſco ac Dominico plantatas ipſa rigauit, excoluit: & omnipotens deus incrementum dedit. Nec ob id inficias ibo quin & inter ipſos quidã ſint præpoſtere agentes & ſuę profeſſionis ac inſtituti immemores: quodquidẽ accidit in omni multitudine, quæ nunquàm tam perfecta eſſe valet vt omni ex parte ſyncera ſit, prorſuſque vitio careat quin in ea aliquid ſit adulteratum & corruptum. Ob id tamen non condemnandum inſtitutum. inquit enim Auguſtinus enarrans Pſalmum nonageſimumnonum. Nemo vos fallat fratres ſi non vultis falli, & vultis amare fratres, Scitote omnem profeſſionem in eccleſia habere fictos aliquos. ſunt Chriſtiani mali, ſunt & boni, & ſi plures malos vides quia palea ſunt, & te ad grana peruenire non permittunt: attamen ſunt ibi & grana multa, accede tenta excute, adhibe iudicium, inuenis ſanctimoniales indiſciplinatas. Nunquid ideo ſanctimonium repræhendendum? aut propter

virgines malas damnaturi ſumus & ſanctas? minime, vndiq; vnus aſſumetur &
vnus relinquetur. inquit enim pſalmus. Seruite dño in iocunditate. Ad vos loquitur
quicunq; in charitate omnia toleratis & ſpe gaudetis &c. His verbis edocet ſan-
ctiſſimus pater ferẽdos eſſe a probis (ne vinculũ pacis & charitatis diſrũpatur)
etiã aliquos firmos & infirmos, nec damnãdũ ſanctũ ꝓpoſitũ eo ꝙ in cœtu ſint
quidã ficti, & adulterati, in oĩiq; multitudine aliquos tales eſſe, cũ quędã paleæ
inter grana ſemꝑ ſint cõmixtę, attamẽ grana dignoſci, ſi iudicio inſpexeris dili-
gẽterq; excuſſeris. Hoc autẽ vbi paleę intermixtę ſunt granis plurimis, ꝙ ſi pa-
leę eſſent granis oĩno vacuę nõ certe ſentiret ferẽdas eſſe meras paleas, qđ apte
declarat libro de opere monachorũ. Quapropter ſyncere optãdũ ab oĩbus ꝓbis
operaq; pſtãda ab his quibus id peragẽdi facultas vt monaſteria a qbus regula-
ris diſciplina prorſus eliminata eſt, omniaq; inſtituta corrupta ad priſtinã diſci-
plinã reſtituãtur, ne deteſtãdi illorũ mores apud quos tãtũ remãſit monachiſmi,
quantum in cultu & veſtitu ac qbuſdã preculis cõtinetur, cætera oĩa ficta & ſimu-
lata vel etiã pudore iã poſthabito aperte iniqua iuxta illud, Cũ peccator in ꝓfun-
dam venerit deſpiciet: Chriſtiano populo, in ipſos conſpicienti, hortamenta quæ-
dam ſunt potius ad peccata & vitia perſequenda, q̃ ad virtutem & religionẽ ar-
dentius complexendam, probiſq; ac veris monachis ſint impedimento, & deniq;
vniuerſo orbi offendiculum & ſcandalum.

Cęterũ & in monaſteriis vbi viget diſciplina, videretur valde ꝓbandũ eſſe & X
ſeruandũ priſcũ illud inſtitutũ patrũ de opere manuũ quod diuus Paulus facto
& verbis plurimũ commẽdauit priſciq; patres diligentiſſime ſeruarunt, ſeipſos
exercẽtes in laboribus manuũ: quod & beatiſſimus Auguſtinus libro ſuperius ci-
tato ab eis faciendũ eſſe cõtendit. Etſi enim, ſemper nõ tamẽ ꝑpetuo orãdũ: quã-
obrem illud vtile non ſolũ ad ocium fugãdũ ex quo & malę cogitationes & ini-
qua opera, vt plurimũ prouenire ſolẽt, verũetiã ad corporis ſalubritatẽ ſeruandã
& ad ipſum domandũ vbi opus eſt, humilitatẽq; profitẽdũ. Nã & ſegnitiem ex-
cutit, & animũ alacriorẽ reddit ad orandũ ſtatutis tẽporibus ad quæ accedit, &
hęc cõmoditas ꝙ minus graues cæteris erunt cũ eorũ opẽ minus egeant ad pau-
pertatem ſuſtentandã, & ex proprio opere victũ ſibi ſaltẽ ex parte quęritant: q̃-
uis enim forte pretẽderent ex euãgelio tantum licere eis viuere, non tamẽ omne
quod licet perfectũ eſt. licebat & apoſtolo idẽ facere, & plurima alia a quibus ta-
men abſtinuit, nec omnimoda vſus eſt licẽtia vt teſtatur ipſe ad Corinthios ſcri-
bens, quapropter crediderim valde cõmendandũ ſi cõſtitueretur, in monaſteriis
regularibus vt & illud inſtitutũ ſeruaretur, vt videlicet quibuſcunq; vacaret ali-
quid tẽporis a muniis neceſſariis peragendis illud impenderetur in exercitatio-
nem corporis & manuũ opus honeſtum tamen ac religioſis non incongruũ, &
pręſertim ab his diligẽtius ſeruaretur qui ſtudiis literarum non ſunt dediti, tem-
puſq; quod illis ſupereſt, in ſcripturis perſcrutandis rebuſq; contemplandis non
impendunt. Sed de his hactenus: ad rem redeo.

Cum autẽ tam atrocia & odioſa aduerſus monachorũ religioſorũve inſtituta
ſcripſeris (immemor ſeuerę animaduerſiõis dominicę in pueros Heliſeo viro dei Y
inſultantes) vt liquet videre ex his locis quos citauimus & plurimis aliis quos
pręteriuimus nimiã vitantes prolixitatẽ. Interim tamẽ audẽs dicere, non damno

religioſorũ profeſſionẽ nec inſtituta, improbo, ſed quorũdã eorũ, mores deprauatos &c. Hiſq; verbulis putas ſubterfugere oẽm inuidiã quã letalibus plagis religioſorũ ordini a te illatis apud oẽs bonos in te induxiſti. Sed patẽtia nimis ſunt vulnera, cruorẽ vndiq; emittũt, q̃ nec reſtringi ſiſti ve poteſt hoc, tã imbecilli verborũ tuorũ lenimẽto, ſed dic pater queſo, ſi monachiſmũ probas, cur tã timebas amico tuo ad meliorẽ vitã reſipiſcẽti, ne in monachatũ (vt ais) ꝓtruderet̃, vt tã ꝓperãter ei libellũ ſcriberes de milite Chriſtiano? quo anxie tot rationibus in me diũ adductis, ſolicitus, oĩ ꝓfuſa tua eloquentia, ſumma induſtria ſuadere conaris, ne id agat, at potius in mũdo pie viuere ſtudeat, inquiẽs vrbẽ magnũ eſſe monaſteriũ, & monachiſmũ quẽdã iudaiſmũ. Si illud genus vitæ probas, cur illud factitiũ & ſimile religionibus ethnicorũ eſſe cõtẽdis? cur ſtultos ac vecordes vis eſſe eos q̃ illud amplexant̃? Cur illos hiſtrionibus cõfers, & exiſtimas ꝓbe agi cũ reb⁹ Chriſtianis ſi tales hiſtriones tollerent̃? Cur p̃dicas expedire rei publicę monaſteriorũ eſſe modũ? Cur cõtẽdis huiuſmodi inſtitutum ad pietatem non pertinere, ſed quoddam eſſe genus vitę, & ocium ſcrupulis ac ſpinis refertum ſyncerioraq; videri poſſe Phariſæorũ inſtituta eorũ decretis? nec hæc te dicere de improbis religioſis, ſed de his quos mũdus vt angelos admirat̃ &c. execrabiliora, crudelioraq;, de nullo ꝑditiſſimo & dãnato ordine excogitari dici ve poſſent. & tamẽ dicis nõ tibi cõſtans, te nequaq̃ inceſſiſſe ordinẽ aut inſtitutũ. Optareſq; viuere tibi licere cũ illis, vbi diſciplina vigeret. Si igitur ꝓbas, cur tot maledictis inſequeris? Si improbas, quomodo dicis te illud ꝓbare? idẽ igit̃ ꝓbas & improbas. Si enim mi Eraſme tale genus vitæ diſplicuit, ſatis eſſe debebat illud nõ cõplecti, aut reieciſſe, ſed parcendũ illis quibus placebat & ꝓbabatur: cũ illud inſtitutũ deteſtari genuſq; improbare, nequaq̃ tuã cauſam meliorẽ efficiat apud cordatos viros, ſed longe deteriorẽ. Sed his prætermiſſis ad alia iã deueniamus. Nã multo longius progreſſa eſt diſputatio noſtra hoc in argumento q̃ putabamus, quod dictorum tuorum indignitas ac procax petulantia effecit.

CEREMONIARVM AB ECCLESIA RECEPTARVM ASSERTIO. LIBER. VI.

A Poſt inſtituti monaſtici defenſionẽ, ordini cõuenire videtur, vt argumẽtũ, quo de ceremoniis ritibuſq; ſacris diſputandũ eſt, aggrediamur. Nã religioſorũ vota, obſeruationeſq;, monaſtici inſtituti, inter ceremonias recẽſes. Cũ igit̃ de iis iã egerimus, videndũ & quid de ipſis ceremoniis in vniuerſum: & de ſingulis in particulari ſcripſeris. Quibus pari modo te q̃cq̃ derogaſſe negaſti. De illis autẽ inquis in Methodo ſtudii theologici. Euolue teſtamẽtũ oẽ nouũ nihil vſq̃ reperies p̃ceptũ quod ad ceremonias ꝑtineat, & ibidẽ, nos pluſq̃ Iudaicis cõſtitutionibus oneramus Chriſti ſanguine liberos, & ob has calumniamur immerentes. & in ſcholiis in Hieronymũ Tomi primi, nos magnã partẽ orbis terrarũ perdidimus, dũ oẽs ceremonias ad vnũ exigi voluimus. Et in epiſtola ad Epiſcopũ Baſil. Q. ſi pietas nõ periclitatur ex ceremoniis,

cur Paulus tāto ardore vbiq; pugnat aduerſus ceremonias Moſaicę legis?& pau
lopoſt.Si nullus obſiſtat huiuſcemodi ceremoniis actū plane fuerit de libertate
euāgelica.Rurſus ibidē.Iuxta ſententiā Pauli dicimus ceremonias ad tēpus inſtitu
tas eſſe.Et in pfatione Enchiridii ad Paulū Volſiū,Si mediocris religiōis peſtis la
tuiſſet in ceremoniis Paulus nō tā acriter in omnibus ſuis epiſtolis in eas deſto-
macharetur.Ad hæc in annotationibus ſuper nouū teſtamētū.Vides vt Paulus ī
nullos icādeſcat acri⁹ q̄ ī eos q Moſaicis ceremoniis Chriſtū q̄rebāt abolere &c.

Hęc pauca recitaſſe ſufficiat ex innumeris eiuſdē ſententię,q̄ in hoc argumētū B
ꝓtuliſti.Cū ex iis ſatis liq̄at,qd de ipſis ceremoniis ſcriptis tuis ſtatueris,manife-
ſtūq; ſit īter nos de voce ceremoniarū nullā eē futurā q̄ſtionē.Cū ſub eaꝝ noie,cō
plexus fueris qcqd externe geritur ad cultū diuinū celebrādū:religioniſve cauſa
peragitur.videlicet,ciborū delectus,ieiunia,veſtimētoꝝ formas,ipſorūq; colores,
cōſtitutas ꝑces,cātus eccleſiaſticos tēploꝝ decora,ritus ſolēnes,myſteria,ſacrifi-
cia,luminū accēſiones,genu flexiōes,geſtus & alia id genus oīa q̄ ad rē diuinā
pagētibus,ad ſummi dei reuerētiā & gloriā fieri ſolēt.Præterea dies feſtos,ſacra
rū imaginū,& ſanctaꝝ reliquiaꝝ venerationē,pegrinationeſq; ad loca ſancta , &
alia ſimilia,q̄ oīa hac generica voce ceremoniarū cōprehēſa,nō ſolū in gn̄e, verū
& particulatim improbas,rides ac carpis inuidioſiſſima orone.Illa autē nos, pie,
ꝓ noſtra exigua facultate,ab inſectatiōe tua defendere conabimur:qđ ꝓſecutu-
rus,primū hoc dicā,te nōnūq̄ inducere me tuis verbis in tā magnā admirationē,
vt ꝓpe ī ſtuporē cōuertas,cū illa audio.Dicas igit̄ q̄ſo,qua frōte illa verba auſus
es ꝓferre:Euolue teſtamētū oē nouū,nihil repies qđ ad ceremonias ptineat?ꝑſer-
tim cū tu illud denuo interptat⁹ ſis,ad fidēq; Græcoꝝ codicū (vt ais) reſtitue-
ris.Pręterea paraphraſtice illud explicaueris,& tot annotatiōes in ipm edideris:il
lud aūt tot tātaq; de ceremoniis referat,tot ꝑcepta ad ipſas ptinētia cōtineat, vt
ipm vndiq; ceremoniis ſcatere ſit ꝑſpectiſſimū.Reſpōdeas obſecro:vt cętera nūc
ꝑtereā,ſacri baptiſmatis īſtitutū,diuiniſſimęq; Euchariſtię ſacramētū,cæterorūq;
myſterioꝝ traditiōes,vt tot varię manuū impoſitiōes,inſufflatiōes,cōtactus,inū-
ctiones,& cætera huiuſcemodi q̄ oīa ī nouo teſtamēto cōſtituta ſunt nec niſi exter
no cultu,& ritu pfici queūt,ceremonię nō ſunt,aut illis vacāt:& neutrū, credo,di
ces:cū ſit ꝑſpectiſſimū cōtrariū,& ſtādū tibi ſit in generica deſcriptiōe nois cere
moniæ,quā ſemel attuliſti.Quapropter ſententiā ego tuę ꝓrſus oppoſitā audacter C
ꝓferā:quā & me demōſtratuꝝ cōfido. videlicet.Euolue quā partē volueris noui
teſtamenti,nullā cōperies q̄ ceremonia careat:cū oīa in eo ceremoniis plena ſint.
Nihil eīm ibi fere geſtū narrat̄:nihil inſtitutū:qđ ceremonia vacuum ſit.Percurra
mus igit̄ ipm totū q̄ta poſſum⁹ breuitate,nō ſolū ab ipſi⁹ dn̄i Ieſu myſteriis ex-
ordiētes:verū & ab eius ꝓcurſoris aduētu:ipſe inquā ꝑter ceremonias,nec ꝓnūcia
tus nec genitus fuit.Nā parēte ipſi⁹ pōtifice Zacharia,ſolennia ſacra celebrāte
vt euāgeliſta Lucas refert,a dextris altaris incēſi angelus effectus viſibilis, ꝑſto
fuit:nūciās ei filiū futurū,indicēs vt eū noie Ioānis appellaret.Cui⁹ territ⁹ aſpectu
elinguis mox effectus eſt.Audiſti ceremoniā in viſione,in loco,ī nūcio,in ꝑſcripto
noie,in vocis amiſſę facultate.Legis deinde Gabrielē archāgelū,a ſūmo deo miſ
ſum ad Mariā virginē,ex qua diuinū verbū humanā naturā aſſumpturū erat,nū-
ciantē ex ea naſciturū altiſſimi filiū:ꝑcipitēq; vt illū noie vocaret Ieſum.Nōne &

in hoc myſterio exp̄ſſas vides ceremonias? Angelū ad Mariā igreſſū,ſpecie viſibili,illa nūciātē,& nomē futuro puero idētē? Poſthęc vbi Deipara iā cōceperat, ꝑgnāſq; ſalutatū iiſſet Elizabet cognatā,& ipſā grauidā cōpiſſet,ifās nōdū natus, ſed adhuc i vteri vorticibꝰ iplexus exultās,quo mō potuit,reueritꝰ eſt ſaluatorē, cuiꝰ faturꝰ erat p̄nūciꝰ,antea ꝓpheta,q̄ i lucē editꝰ.Nōne & i hoc myſterio,oia ceremōiis plena? Vides ꝑegrinationē Marię,ſalutationē,geſtū,exultationē & motū i vtero icluſi infātis,geſtu idicātis quē voce adhuc p̄dicere nō poterat:cōcepta verba Elizabeth.Vñ hoc mihi? &c.Et exultauit ifās i vtero meo:Beata q̄ credidiſti:Deiparāq; virginē i ſpū cāticū,pnūciātē:Magnificat aia mea dñm.&c.Hęc autē nequaq̄ negabis ceremonias fuiſſe? p̄terea nato puero(hūani gñis reſtitutore) in Bethleē auditꝰ angeloꝝ cęleſtis exercitꝰ canētiū.Gloria i exelſis deo &c. Eq̄bus vnꝰ paſtoribꝰ nūciat,natū eē mūdi ſaluatorē:quē ipi relicto grege,veniūt ſalutatū:Inueniūt,adorāt.Nūqd & hęc oia plena ſunt ceremoniis? Ad hęc,quid illa rutilās ſtella,idicās magnū Iudęoꝝ Regē eſſe natū,q̄ apparuit Magis vſq; in oriētē? Quid eoꝝ aduētus ex tā diſtāti regione? Quid ꝓcidētiū illa eoꝝ adoratio infantis? Et ꝓcidētes, inquit euāgeliū,adorauerūt eū.Quid p̄cioſa illa munera,auri, thuris, & myrrhę? Nōne hæc oia ceremoniæ καὶ μέγαλα μυστήρια,q̄ citra ceremonias ꝑagi nō pñt:quāobrē & myſteria dicunt̃,cū aliud occultū portēdāt ab eo, qđ externo ope videt̃.Quæ nā plura deſiderari pñt? Nōne hæc ſatis eē debēt ad tuā ſentētiā refellēdā? ſed hęc i euāgelii foribꝰ & Chriſti tātū cunabulis recitant̃. Par igit̃ eſt etiā videre,an in ꝓgreſſu & cęteris myſteriis,ceremonię itercefferint nec ne:nō tñ oia recēſenda q̄ ſcripta ſunt:vniuerſum.n.teſtamētū nouū eēt recitādū:q̄dā igit̃ tātū ꝑcurrēs,attingā.Dominū eñ adhuc puerū duodecim annos natū,cū legis peritis in cōſeſſu doctorū,ac populi ſeniorū diſputātē audis. Nō qdē & hoc factū p̄ter ceremoniā.Deinde cū ad ętatē ꝑfectā deueniſſet: ſeq; eſſet manifeſturus mūdo:audis eū quadragenariū ieiuniū obſeruaſſe. Vides ceremoniā ieiunii? Deinde baptizari voluit a Ioāne,qđ cū ageret̃,vox de cęlo facta eſt.& ſpūs dñi i colūbę ſpecie viſibilis appuit.Nōne & hic audis multiplicē ceremoniā baptiſmatis, verba cęlo ſonātia,et ſpm̃ ſanctū ſub colūbę ſpecie viſum? ipſo quoq; in cōuiuio nuptiali diſcūbēte,cū vinū deficeret cōuiuis iuſſit hydrias aqua repleri,quā i vinū cōmutauit.Quid? qa aquā i vinū trāſmutauit,nonne potuiſſet citra oēm aquā hydrias iplere vino? niſi in illa aq̄ ifuſiōe,ieſſet myſteriū,et ceremonia? Diſcurre cętera ꝑ ꝓdigia et miracula q̄ fecit,cū tñ oia ſolo verbo,nutu ve,vel voluntatis decreto(quo et vniuerſū orbē cōdidit)eadē facilitate perficere potuiſſet: noluit tñ ſine ceremonia rerū externarū,et ritu quodā illa ꝑficere:vtēs ipſis rebꝰ ſenſibilibꝰ,tāq̄ iſtrumētis ad ea ꝑagēda.Surdū nāq; et mutū,ei adductū i finibꝰ capoleos manu app̄hēdēs,mittēſq; digitos ſuos in aures eius & expuens in terrā,ex luto qđ fecerat illius tāgens linguā,ſuſpiciens in cęlū ac ingemiſcēs exclamāſq; epeptha ſanauit eū.Ad qd hęc? cū idē effici potuiſſet citra illa, ſi ceremoniis vti noluiſſet,vel eſſent ſuperuacuę? Faciebant nāq; plurimū illa omnia,ad illud ꝓdigiū aſtātibus magis manifeſtandū,eorū cordibus infigēdū, et vnūqđq; eorū aliud ſignificabat:Quāobrē nec ꝑagēdū erat,occulta virtute.p̄ter illa q̄ nil aliud erāt q̄ vere ceremonię.Audiſti ꝓdigiū muti,quātis ceremōniis pactū? Audias et illud leproſi mūdati:quē nec reſtituere ſanitati voluit,niſi per cōtactū manuū.In ciuitate quoq; Naym legis filiū mortuū,mrī rediuiuū ñ cōdonaſſe,abſq;

verboꝝ ceremonia,& loculi cõtactu.Pari ritu vitę reſtituiſſe filiã Iairi principis ſynagogę,& alios q̃plurimos ex euãgelio cõſtat:quos manuũ impoſitione curauit.Quid ais?dñs Ieſus nihil de ceremoniis egit,aut p̃cepit? Quid dices,cũ nec Lazaꝝ,tã amicũ,& hoſpitẽ ſuũ,a mortuis ſuſcitare voluerit abſq; plurimis ceremoniis?Infremuit.n.ſpũ,& turbauit ſeip̃m,& lachrymat9 eſt,ad tumulũq; acceſſit,eleuatiſq; oculis gr̃as egit,& cõceptis verbis clamauit:Lazare veni foras: quẽ citra illa oĩa,cõſtat domi ſedẽtẽ ſolo velle ad vitã reuocare potuiſſe. Sed voluit plurimis intercedẽtibus ceremoniis ꝓdigiũ illđ illuſtri9 reddere.Quid inqes & de ipſa trãſformatiõe facta i mõte Thabor,in q̃ reſplẽduit facies ei9 ſicut ignis, & veſtimẽta ei9 facta ſunt ſicut nix? Nũqd audebis hic negare ceremoniã fuiſſe in colore veſtis & vult9 fulgore?Quid dices cũ diſcũberet in domo Phariſęi, de vnguẽto,quo mulier illi9 pedes illiniuit,& capillis ſuis terſit?Quid & cũ ſimile myſteriũ pactũ ẽ i domo Symonis leproſi i Bethania,a muliere frãgẽte vas alabaſtri,vnguẽtũ cõtinẽs p̃cioſum,cui9 odore dom9 repleta eſt?Nõne vnguẽtũ illud,odor,vas,ipſiuſq; vnguẽti i caput iſuſio,& pedũ illinitio,capilloꝝq; exterſio, ceremonię fuerũt?quas dñs approbauit nõ ſolũ facto,ſed ẽt grauiter verbis icrepãs murmurãtes diſcipulos,vana & ꝑditionẽ illa putãtes.Ad hęc,qd dices de igreſſu illo dñi magnifico i Hieruſalẽ,inſidẽtis aſinę,apoſtoloꝝ veſtimẽtis ſtratę?Quid de ramis oliuaꝝ,& ſtrata veſte p viã qua iceſſur9 erat?Quid de vocib9 populi,cũ illi obuiã iret exclamãtis:Oſanna filio Dauid &c.Nõne hęc oĩa ceremonię?Quid de itroitu i tẽplũ tã verẽdũ,mẽſaꝝ & cathedraꝝ euerſiõe,& flagello excepto ad eiiciẽdũ vẽdẽtes colũbas,& ibi nũdinãtes?Nõne illa oĩa ceremõię? An nõ flagellũ illud poteſtatẽ,& regiũ ſceptrũ,paſtoris ue pedũ ſignificabat?Alia p̃tereo,ad ſacra paſſiõis,ac ipſi9 reſurrectiõis myſteria feſtinãs,q̃ tñ oĩa ceremoniis & myſteriis ſunt refertiſſima.Quid dicã de tot ꝓlixiorib9 ipſi9 ad ſũmũ patrẽ p̃cib9,nõnũq̃ oẽs noctis vigilias ducẽtis iſomnes i orõne ꝑpetua?Nõne hic vides ceremoniã i ꝓlixiorib9 p̃cib9,& orõne?Nũc aũt venio ad ſanctiſſimã cœnã & nouiſſimã,i qua veſte depoſita,ſuccinctuſq; linteo,ipſemet aquã i peluim iſundẽs apoſtoloꝝ pedes,ꝓcũbẽs i terrã,ſacratiſſimis manib9 lauit.Quot hoc i facto ceremonię?Quã magnę,q̃ admirabiles & ſtupẽdę?Sed qd dicem9 de iis q̃ pacta cœna geſſit,cũ diuiniſſimũ illud Euchariſtię ſacramẽtũ cõfecit,ſacratiſſimumq; corpus ſuũ ſub panis & vini ſpecie,ſumẽdũ chariſſimis apoſtolis tradidit? Quæ ceremonia vnq̃ expſſior?Qđ myſteriũ huic cõferri põt?qđ oĩpotẽs de9,idẽ & hõ corp9 ſuũ & ſãguinẽ mãducãdũ ac bibẽdũ tribuerit mortalib9:iiſdẽq; facultatẽ dederit idẽ faciẽdi quotieſcũq; liberet.O igẽs ceremõię myſteriũ,o verẽdũ & admirabile donũ,o diuiniſſimũ ifinitę bonitatis,& diuini erga nos amoris idiciũ, incredibileq; bñficiũ:qđ nec verbis exprimi,nec tñ mẽte cõcipi põt,tãta eſt illi9 celſitudo & maieſtas:Quãobrẽ ſuſpiciẽdũ & adorãdũ ſore ſilẽti,& tacita mẽte,vt pote in ſtuporẽ cõuerſa miraculi magnitudine,& tñ negas dñm Ieſum vllã inſtituiſſe ceremoniã,quã vel ſi ſolã cõſtituiſſet pluſq̃ ſatis erat ad te edocendũ oĩes ceremonias ad ipſius cultũ ꝑtinentes,venerãdas eſſe,& obſeruãdas.Sacramenti magnitudo,hic me aliquantiſper plus detinuit, nec cæteras annotare ceremonias,quę in illo conficiendo ab ipſo domino geſtę fuerunt,permiſit:vt gratiarũ actio,oculoꝝ ad cęlũ eleuatio,panis bñdictio ac fractio.q̃ & omitto ad alia ꝓperãs:his nãq; pactis,cum a cœna ſurrexiſſet,qd hymni diuini recitatio?qd de inde

in mõte oliueti rurſus ac rurſus repetita illa vehemẽs,& ſollicita ꝑcatio, vt ſudor ſãguineus a tenerrimo & puriſſimo corpe deflueret?Quid & illa ãgeli eũ cõfortãtis apparitio?Quid cũ vltro ſe cõphẽdẽdũ ꝑberet,illa iterata iterrogatio,militib9 cohortis facta.Quẽ quęritis?quid ipſorũ in terrã reſupina ꝓſtratio?Quid ſceleſtiſſimi ꝓditoris,illũ deoſculantis interrogatio,Ad quid veniſti?Hęc ne geſta ꝑter ceremoniã?ſed percurramus reliqua.Quid feruẽtiſſimi Symonis gladio auriculam miniſtro abſcindẽtis repreſſio?Quid illius vulneris cũ auriculę reſtitutione ſanatio?Quid illa dura vincula?Quid alapę?Quid ſputa?Quid tot improperia? Qualis illa ad Herodẽ tranſmiſſio?Qualis & ipſius alba ſuperinduti veſte ad Pilatũ remiſſio?Qualis & illa ꝓprię veſtis nudatio, ac purpureę chlamydis inductio?Qualis illa oculorũ obnubilatio,& ſacratiſſimo capiti coronę ſpineę impoſitio?Quid & illud ſceptrum arũdineũ eius manu impoſitũ?Quid & tot flagella?Quale & illud afflictiſſimi corporis ſpectaculũ,populo factũ a Pilato ? Quid & illa põderoſſimę crucis(in qua cõfigẽdus erat)ꝓpriis humeris deportatio? Hęc ne ceremoniis vacarũt?q̃ certe fruſtra ab euãgeliſtis fuiſſent expreſſa(quod tñ accuratiſſime fecerũt)ſi ceremonia & myſteriis caruiſſent. Quid ꝙ nudus in cruce expãſis manibus,crucifigi voluit?Quid & titulus ille tribus linguis cruci impoſitus?Nõne hęc ſtupẽdiſſimis ceremoniis pfecta?nihil eñ horũ citra myſterium.Omitto q̃ in cruce pendẽs ꝑegerit,multa quidẽ re maxima,ſed q̃ externe tãtum contigerũt recitabo. Qualenã illud qđ ipſo animã exhalante , ſol radios ſui luminis cõtraxit,tenebręq; factę ſunt ſuper vniuerſam terrã?Quid & terręmotus ille tã ingens,vt territus Centurio,cũ militibus qui dominũ crucifixerant fateri coactus ſit eũ verũ fuiſſe filiũ dei?Quot & in ipſius diuidẽdis veſtib9 ceremoniarum arcana?Quid velũ tẽpli apertum,ſaxaq; & petrę ſciſſę,& multa mortuorum corpora reſuſcitata?Quale & illud,qđ in latus mortui corporis vulnus illatũ ei a milite fuerit,a quo emanauerit ſanguis & aqua?Nõne illa plena ceremoniis ingẽtibus,& verẽdis?Sed q voluit myſterioſe emori,idẽ & voluit pluribus & ſolennibus ceremoniis tumulari?Primum in ſepulchrum nouum lapideum inferri,corpuſq; cõdiri aromatibus:ſudarium ſupra caput imponi:linteaminibuſq; vniuerſum corpus inuolui:ad oſtium monumenti lapidem magnũ apponi:cuius negocii & voluit eſſe miniſtros homines nobiliſſimos,& diuites, Nicodemũ inquã & Ioſephum.

D Vidimus mortis ceremonias & ſepulturę:pſpiciamus & illas q̃ in reſurrectione a mortuis,& in cęlũ aſcẽſione,interceſſerũt.Nãq; cũ deuicta morte triũphator a mortuis exurgeret,factus eſt ingẽs terręmotus,quo monumenti cuſtodes territi ſunt.Apparuerũt angeli mulieribus,in veſte fulgida,illũ reſurrexiſſe nũciãtes.Et hic vides plurimas ceremonias,terręmotũ,angelorũ cõſpectus, veſtẽ colore pſpicuã.Pręteteo & q̃ geſta ſint illis quadraginta diebus , qbus adhuc in terris verſat9 eſt,q̃uis ceremoniis plena fuerint,vt ad ea q̃ in admirabili &

E glorioſa illius aſcẽſione pacta ſunt tãdẽ deueniã.Dũ eñ in cęlũ aſcẽderet,vidẽtibus & admirantibus apoſtolis ac diſcipulis q aderant,interiecta nube ſublatus eſt ab eorũ oculis:quibus & duo viri,veſtibus albis induti apparuerũt,illis nunciãtes eũ iterũ venturũ,queãdmodũ viderant in cęlũ aſcendentem. Ceremoniam audiſti in angelorũ apparitione,eorũq; veſtitus colore.Moroſior forte fui in his recẽſendis q̃ quibuſdã licuiſſe videretur.Id autẽ factũ,vt apertius declararem,q̃

ſalſa & incõſiderata fuerit tua ſententia,in nouo teſtamẽto ſi quis totũ euoluerit;
nõ comperiri aliquod de cerimoniis inſtitutum,cũ oppoſitũ ſit manifeſtiſſimum
ex recitatis locis & aliis q̃plurimis quæ p̃termiſimus, ad vitãdũ lectoris faſtidiũ.
Nã ex iis ſatis liquet,omnia eius geſta cerimoniis fuiſſe refertiſſima. Ipſo nempe
carnẽ aſſumpturo,in ipſius natali,totiuſq; vitę ꝓgreſſu,ipſo inquã ſe manifeſtãte,
ſacramẽta inſtituẽte,prodigia faciẽte,tormẽta patiẽte,moriẽte,mortuo,reſurgẽ-
te,celoſq; cõſcendẽte,nihil actũ citra ceremoniarũ myſteria.Nec em̃ p̃ter myſte- F
riũ factũ eſt,ꝙ ipſo reſurgẽte ac cęlos ſcandẽte,angeli apparuerint veſtẽ fulgidã
induti,idq; ab euangeliſtis expreſſum:ipſo autẽ naſcente de angelorũ nitida ve-
ſte nihil illos retuliſſe.Nec mirũ:veniebat enim ęrumnas perpeſſurus,ſed nec ceſ
ſarunt ceremonię ipſo in cęlos euecto:ad dexteram patris omnipotentis ſedente.
Quinimmo paracletũ,quem diſcipulis promiſerat tranſmiſſurũ,nõ inuiſibiliter
tantũ internaq; vnctione trãſmiſit,ſed duplicis rei ſenſibilis ſpecie velatum: vna
ſonitus ſpiritus vehementis:altera viſibilis linguarum ignis formã habentis.Ex
quo eſt cognoſcere omnipotentem deum,illo inſcrutabili ſapiẽtię ſuę cõſilio,no-
luiſſe ſe ipſum inſinuare mortalibus,illiſq; ſua tradere munera,niſi ſignis quibuſ
dam ſenſilibus obuoluta.Hoc enim more ſummus ille rerum genitor, ſeipſum
ſemper exhibuit Abrahę,& cęteris patriarchis:Moyſi,Helię,& aliis prophetis:
populoq; dilecto,ſenſibili quadã ſpecie ignis,caliginis,aut columnę:propriumq;
filium tranſmiſit ad terras,vniuerſum orbem reſtituturum,humana velatum ſpe
cie,ſpiritum quoq; diuinum ſub columbę,aut ignis forma,ingentiſſimumq; ſuę
gratiæ munus,ſignis vt plurimũ ſenſilibus,nobis infundere voluit.

Voluit vtiq; iis rebus ſenſui noſtro accõmodatis,nobiſcũ agere.Tum vt noſtrã G
elatã,& ſuperbã ceruicẽ demitteret,illã ſubdẽs reb⁹ ſenſilibus & inanimis,cuius
ceruicis tãta eſt perſuaſio,tanta arrogãtia,vtpote quia rationis participẽ ſe agno
ſcit,quod ipſos cęlos tranſilire,& diuina non tantum attingere,ſed etiã comple-
cti valere ſibi ſumat.Tum vt in iis exerceremur,imbecillitate naturæ noſtræ ac-
commodatis:per quæ,vti per gradus quoſdam,ad ſuperiora mente capeſſenda
eueheremur.Cum mens ipſa corporeis clauſtris incluſa(licet igneus illi ſit vigor
& cęleſtis origo)vi ſua nil fere percipere valeat,ſed ſenſuum miniſterio tantum
res cognoſcere.Namq; illam terreni,hebetant artus,moribundaq; membra: nec
auras reſpicit clauſa tenebris,& carcere cæco. Quamobrem diuina nequaquam
attingere valet,vix autem ipſorum ſenſuum opera,ad illa per tranſcennam tan-
tum contemplanda quoquo modo deduci.

Proinde opus fuit externis ceremoniis,quibus corporis ſenſus edocti,per orga H
na propria debitum menti officium pręſtare valerent: quod non oportuiſſet ſi
mens ipſa ſoluta carceribus corporeis & in ſua libertate relicta,ſedibus in ethe-
reis vagari potuiſſet.Quocirca nec angelicis ſpiritib⁹ vllę ceremonię fuerũt inſti
tutæ:nec nobis tũc erũt,cũ ꝑfecto tẽporis orbe:cõcretã exuti labem,purumq; re
lictum æthereum ſenſum,atq; aurai ſimplicis ignẽ,ad beatã immortalitatẽ deue
nerimus.Nã multa ſunt ꝑegrinãtibus tũ opportuna tũ neceſſaria ad iter cõficiẽ
dum,ſiue mari ſiue terra illud peragatur,q̃ littori appulſis,ad terminumq; dedu-
ctis, eſſent ſuperuacua. Namq; nauigantibus rate,velo, remis, aliiſq; pluribus
armamentis eſt opus: quemadmodum & terra vectis, equo,ſella,freno,rheda,

aut alio vehiculo & viatico:pro quibus adminiculis ceremonię nobis viatorib9
ad vitam contendentibus deſeruiunt & opitulantur:illis enim inſtituimur,mone
mur,erudimur,ad ſublimioraq; euehimur:illis purgamur, illis ꝑparamur ac ꝑfi
cimus:ipſis deniq; intercedētibus,charitatis & gratię pręclariſſimū munus infū
ditur.Sunt em̄ illarū plura genera nec omnibus eadē vis & poteſtas,dignitaſve,
quēadmodū nec eadē cōmoditas vel neceſſitas.Neceſſarie q̄ppe ſunt valētibus
illas ꝑficere,q̄ diuinitus ſunt nō ſolū inſtitutę ſed præceptę,vt ſacri baptiſmatis
mādatum,Euchariſtięq; & ſacramētalis cōfeſſionis inſtitutū.cōmodiores autem
cęteris ſunt,q̄bus intercedētibus potiora elargiunt̄ munera.In cæteris variatur
ratio,prout vel iis ꝓximiora ſunt,vel ad diuinā maieſtatē indicandā reuerēdāq;,
propius accedūt.Ad eāque contēplādā nos magis ꝑparant, & idoneos reddunt,
obediētięque meritū ſibi cōiunctū habēt.E quorū genere nō ꝓmiſcue oēs oibus
cōmodę,ſed alię magis vni q̄ alteri,prout vitæ genus,aut ſtudia,ætas aut locus
expoſcunt.At cæremoniarū tāta eſt vtilitas,tāta opportunitas,vt perſpicuum ſit
nec cōmode ſtare,nec conſiſtere religionem poſſe cerimoniis ſublatis.Ipſarū nāq;
beneficio(vt cætera iam dicta non repetam)in memoriam reuocātur myſteria,
quę ad ſalutē noſtram fuere perfecta.Quorum certe plurimi redderētur imme-
mores,ni cerimoniarū cōmoditate illa retinerēt,& edocerentur,ad quē finē cōdi
ti fuerint.Quod forte ex ſeſe nūq̄ cogitarent.Proinde nulli mirū eſſe debet,quod
euangelica lege plurimæ fuerint inſtitutæ,ipſarumque in ea tāta habeatur ratio:
quicūque enim diligenter perpenderit euangelii ſeriem, habita ipſius ratione ad
volumina Moſi,ſane dignoſcet non minorem in eo haberi ceremoniarū mentio-
nem,q̄ in lege veteri fuerit habita.At quanto euangelica lex potior antiqua,tan-
to Chriſtianorum ceremoniæ perfectiores iis,quę in illa cōtinebantur,quibus &
tanto pauciores,quāto magis pręſtāt.Illas em̄ & plurimas eſſe oportuit,tū quia
noſtrarū typum gererēt,tū vt populus ille prorſus carneus,& terrenus, ſenſibilū
rerum ſignificationibus plurimis,multiſque ritibus ac myſteriis inſtitueretur:in
I officioque cōtineretur.Quāobrē nec fuerunt perpetuę ſed ad tēpus datę.Patefa
cta enim veritate,quæ inſtituta erāt ad illā indicandā,ceſſare cōueniebat.At quę
ex noſtris potiores ſunt,ſane ꝑſtabūt vſquequo dn̄s redierit orbem iudicaturus.
Perſeuerabit.n.ſacrū regenerationis ſignū,cū cæteris ſanctiſſimis ſymbolis,vſq;
ad orbis cōſummationē.Iuxta illud,Hoc quotieſcūque feceritis,mortē dn̄i annū
ciabitis donec veniat &c.E q̄bus tn̄ ſacratiſſimis ſymbolis, cōſentaneum aliqua
tradita fuiſſe,vel ſaltem promulgata ab apoſtolis,poſt receptum diuiniſſimum
munus ſanctiſſimi ſpiritus in pentecoſte , vel formulæ ac ritus conſtituti , qui-
bus illa eſſent peragenda:quod inter cætera indicat illud Pauli ad Corinthios,
cum de ſacramento Euchariſtiæ loqueretur.Hoc enim accepi a domino,quod &
tradidi vobis &c.Deinde ſubiūgit,Cætera diſponā,cū venero ad vos.Ex his aper
tiſſime cognoſcit̄ ceremonias & ſacros ritus nō eē humanitus cōſtitutos, nec ad
imponēdū popello,ſub tyrrānideque ſacerdotū,vt tu ais,cōtinēdo:ſed cerimonia
rum plurimas a Chriſto & apoſtolis inſtitutas & ꝑ ſanctos patres poſteris tradi
tas:& q̄ ex earū genere ſunt humanitus ſtatutæ,multa ratione,ad dei honorē,&
hominū cōmoditatē fuiſſe inductas.Quāobrē colendas & reuerentiſſime obſer
uandas,de legitimis veriſq; cerimoniis loquor,nō de indignis,adulteratis aut cō

mentitiis,quas ſola vocis communione,cerimonias ſacras dici exiſtimandum quemdmodum fictus homo homo dicitur.Nam vt corpori ſpiritus vita eſt:ita interna pietas externo cultui & ſacris ceremoniis, qua ſeiuncta cum peraguntur in aliud diuerſum,ad quod inſtituta ſunt,ad honorem videlicet & dei gloriam manifeſtandam,anima carent,emortuæ ſunt, hypocriſeſq; non ſanctæ ceremoniæ:niſi pro quanto externo cultu ad deum referuntur, appellandæ prorſuſq; inutiles his, a quibus peraguntur. Quinimmo & plurimum nocuę eſſe poſſunt,vt ſi monachus cucullum induat, corpus extenuet, faciem pallore obruat(vt videatur ab hominibus & cętera huiuſce generis)in choro pſallat,tem diuinam peragat(laudis aut lucri gratia)aliuſve quiſpiam Chriſtianus ſacræ menſæ participet,aliaſve obſeruet ceremonias,diuerſum ſpectans ab eo,ad quod inſtitutæ ſunt, illi nullā commoditatē afferent,ſed plurimū incommoditatis,cū irreuerenter & ad indignum finem ſacris ſignis abutatur.Attamen cum graues & legitimę ceremoniæ obſeruantur, iniquus eſt rerum interpres, quicunque iudicauerit(cum hominibus non ſint feneſtrata pectora)illa carere ſpiritu,niſi illi de oppoſito conſtet.Cum ipſę natura ſua indicent, proteſtenturq; ineſſe fidem & pietatem.Clamat enim dominus,Ex fructibus eorum cognoſcetis eos &c.Exteriora nempe ſignant internos affectus latentes.Attamen tu interim clamitas,vbi plurimum ceremoniarū,ibi minimū eſſe pietatis,quaſi ceremoniæ cū pietate pugnarent.At nihil tā ſyncere,tā ſancte agi poteſt,quod quis non calumniari valeat:quin dici poſſit,illud pio animo proficiſci.Verum conſentaneum, vt qui cuncta opera, quatumcunq; proba aſſerunt,aut inutilia eſſe, aut crimine nō carere,ſolaq; fide homines iuſtificari.Etiam ceremonias condemnare,cum non abſq; operis labore illę peragantur: quod poſtremum tu perſæpe affirmas.Licet quodam loco ad vitandam obiurgationem dicas, ſolū nonnunq̄ accipi pro pręcipuo.quod ſi is verum eſſet, non tamen euadis difficultatem, cum illud non accipias eo ſenſu in aſſerendis tuis ſententiis:qui tamē ſenſus,nec apud authores in vſum receptus,nec communi loquendi cōſuetudine admiſſus. Cum igitur hæc ita ſe habeant,manifeſtū q̄ perperā illud ſcripſeris in Annotationibus,eiuſmodi Chriſtum doctrinam tradidiſſe,in qua plurimum eſſet pietatis,minimum ceremoniarum.Conſtat enim vtriuſq; plurimum ineſſe in doctrina euangelica,licet ceremoniæ pietati miniſtrent.At hic locus poſtulare videtur,vt petam a te edoceri,quibus hæc vera pietas conſtet tuo iudicio,de qua toties ſcriptis tuis legentium aures obtundis:putas ne aliud eſſe quam pium vehementemq; amoris affectum in optimum maximumq; deum,quo illum vnice colimus,diligimus,ſuſpicimus præ cæteris rebus:illum inquam affectum, quo ex toto corde,ex tota mente,ex tota anima,ex omnibus denique viribus,illū obſeruamus,in illum ferimur,& quoquo modo transformamur:in ipſo potius viuētes q̄ in nobis ipſis: iuxta illud Apoſtoli.Viuo ego iam non ego,ſed viuit in me Chriſtus &c.Nil aliud puto ſentis eſſe veram pietatem,ni oculorum aciem ad commoditatem proximi deflectens:ipſam quoque fraternam dilectionem adveram pietatem pertinere iudices.Iuxta illud quod ſcriptū eſt,Et ſimile præceptū huic eſt,Diliges proximum tuum ſicut teipſum,in iis duobus vniuerſa lex pendet.Si inquam hoc exiſtimas,recte autem perpenderis quę retulimus,agnoſces

ceremoniis nos ad illam præparari,ad eam induci,curamq; nonnullis,vt plurimum ad eam perueniri,illamq; viuam ac formatam recipi,diuino ſpiritui miniſtrantibus:citra quas nec certus eſſe vales,niſi reuelatio tibi fiat,te illam aſſecutum eſſe.verum ſi tibi placet illa interna pietas,quæ (vt ais)oculis ſpiritus tãtum cernitur,non operibus externis.Ego cum Iacobo Apoſtolo tibi reſpõdebo. Oſtende mihi pietatem tuam ſine operibus,& ego oſtẽdam meam ex operibus. Nam magis probabile,in eo eſſe pietatem,qui illam ritibus ſacris legitimiſq; ceremoniis probiſq; operibus proteſtatur,q̄ in eo qui citra hæc illam ſibi ineſſe iactat.Nam facile cuilibet aſſimulare,ac prædicare veram ſibi ineſſe pietatem, etiã ſi impius ſit,non autem facile argumentis operum id comprobare, etiam ſi illa præditus fuerit:cum nihil quod opere agatur, citra ſudorem perfici poſſit. At ex tua ſententia coniicitur tibi valde probatum iri eorum religionem, quæ apud multos etiam iis tẽporibus vigere fertur in Syria & Africa ſparſim degentium:penes quos nulli conuentus ad rem ſacram peragendam,nullum templum,nullæ ceremonię rituſq; ſacri,nihil deniq; externum ad dei cultum pertinens conſpicitur.Sed conſenſus tantum quidam tacitus,communeq; in colẽdo numine ſilentium,q̄ commoda religio,q̄ facilis obſeruatione. probarentur & a te ſecundo loco Iſmahelitarum ſacra,a ſpurciſſimo Mahumeth inſtituta,quæ ſola voluninis Alcorani lectione precibuſq; tacitis perficiuntur: ſublato omni ritu & ceremoniis,cultuq; ſolenni,quæ cum tu in noſtra religione improbes, coniicitur inducendi ſimilem ritum,te ſtudioſiorem eſſe.Nam ad audiendũ euangelium,populum conuenire tibi non diſplicet,immo ais dies feſtos ad id tantum fuiſſe inſtitutos.At Chriſtiana religio alia exigit inſtituta,ad aliud tendit q̄ Mahumetana impietas. Quamobrem & myſteria plurima & ceremonias multas expoſcit, quibus præparemur, quibus euehamur,quibus ſanemur ac perficiamur.Sed iam pluſq̄ ſatis de ſententia tua diſputatum eſt.Deſcendendum igitur ad diluenda locorum tuorum argumenta ſuperius recitata.

Argumentorum Eraſmi contra cerimonias ab ecclefia receptas dilutio.

PRImum igitur in vniuerſum, quo ad omnia loca Apoſtoli a te citata,qui cerimoniarum obſernationem deteſtatur, tibi reſpondeo,Paulum non increpare cerimoniarum obſeruationem in genere:ſed ſolum Moſaicas,nec tamen omnes deſcriptas in lege,vt infra probabimus. Et ſi omnes vt a Moſe tanquam legiſlatore traditas, abolitas eſſe doceat, eoſq; improbare qui credebant, & aliis perſuadere conabantur Chriſtianos ad illas obſtringi, iiſq; iuſtificari: quod multi ex Iudæis ad Chriſtum conuerſi exiſtimabant, & gentibus pariter conuerſis perſuadere nitebantur. Paulus autem edocet illos plurimum falli ac fallere, cum per euangelium illæ euacuatæ ſint & emortuæ, hominesq; credentes in dominum Ieſum, in eius fide ipſius merito inſtificari:qui ſeſe obtulit hoſtiam immaculatam omnipotenti deo, vt nos in gratiam reſtitueret. Hanc autem eſſe Pauli ſentẽtiam declarant verba ipſius,& orationis cõtextus,

om̃ibus locis,quibus de ipſis ceremoniis agit:ad Rom.ad Galatas & in cęteris.

Nihil autẽ de legitimis ceremoniis,hoc eſt euãgelicis,ſiue recta ratione dictã te adinuentis reprehendit vel agit.Quamobrem tibi valde erubeſcendum videtur de tã puerili lapſu.Hæc enim eſt vis tui argumenti,Paulus inuehitur aduerſus rit9 & Moſaicas ceremonias.igit̃ cęrimonias improbat:q̃ cõcluſio ſi vim indefinitę propoſitionis habet,vera eſt,& ſequela recta. at nihil facit ad rem tuam cum illa æquiualeat particulari.Si enim Moſaicas improbat, certe aliquas improbat,ſed ex hoc non ſequitur,ꝙ omnes improbet,quod tuum eſt propoſitum. Nam ſi hoc non intelligis,fruſtra inducis dicta Pauli ad inſectandas Chriſtianorum ceremonias.Si autem vniuerſaliter intelligis concluſionem,quemadmodum oportet,ſecundum logicę regulas cum ſimpliciter illam intelligas perperam colligis,ex particulari inferens vniuerſalem,vel ex particulari aliam particularem ad ipſum nihil pertinentem: vt ſi ita argumenteris, Paulus deteſtatur ſerpentem,ſerpens eſt animal, igitur deteſtatur omne animal, vel ſic, deteſtatur ſerpentem,ſerpens eſt animal,& homo eſt animal,igitur deteſtatur hominem. Nihil autem ritibus Chriſtianis cum Iudaicis ceremoniis conuenit præter nomen,vel ſiquid aliud commune eis,id ratio eſt generica tantũ & valde diſtans a propriis ipſarum rationibus.Quamobrem plurimum falleris argumento tuo,vel modo quo diximus:nec tantum ſophiſtice ſyllogizans,cum ſyllogiſmus ſophiſticus ſit apparens ſyllogiſmus.aut peccas ex ęquiuocatione nominis, nec vere nec etiam ſophiſtice ſyllogizans.Eſt enim ſophiſticus ſyllogiſmus,apparens ſyllogiſmus.Si autem Paulus in genere ceremonias condemnaſſet,procederet ratio tua:at id nuſq̃ fecit.Non enim ignarus erat Apoſtolus euangelicę legis,quam prędicabat,in qua(vt declarauimus)plurimæ conſtitutæ ſunt ceremoniæ. Nec inſcius erat religionem nullam conſtare poſſe,ſine ritibus & ceremoniis quibuſdam.Quamobrem & ipſe pręter eas quas a domino acceperat, nonnullas inſtituit,& ſeruandas eſſe tradidit,vt eſt videre in ipſius epiſtolis,pręſertim ad Corinthios,Galathas,Timotheum & Titũ.Ergaq; illas fuiſſe ſtudioſum,ipſius geſta teſtantur.Nam conſtat & ipſum pluſculos propria manu baptizaſſe,plurimis quoq; manus impoſuiſſe ad recipiẽdum donum ſancti ſpirit9: ſacerdotes & epiſcopos multos ordinaſſe,remq; diuinam ſacratiſſimi corporis & ſanguinis domini confeciſſe.Conſtat præterea ꝙ ſępe ieiunauit,& orauit pręſcripto etiam modo,genibus flexis,vt cum receſſit ab Epheſo.Inquit.enim Lucas,Et cum hæc dixiſſet,poſitis genibus ſuis orauit cum illis &c Similiter cum receſſit e Tyro,eodem referente:deducentibus nos cum vxoribus & filiis, vſq; foras ciuitatem,& poſitis genibus in littore orauimus &c.Idem quoq; in cuſtodia poſitus apud Philippos,media nocte cathenatus,cum Sila tam alte domini laudes detonabat,vt ab aliis in cuſtodia poſitis facile audiretur: quarum laudũ virtute fundamẽta carceris tremuerũt,aperta ſunt oſtia,& vincula ſoluta. Hęc autẽ omnia ceremoniis fuiſſe peracta manifeſtũ eſt.Idem quoq; adoleſcentẽ Euthichiũ,qui Troade per feneſtram e tertio cœnaculo delapſus,ſublatus eſt mortuus,ad vitam reſtituit,nec pręter ceremoniã. Ait enim ſcriptura,ed quẽ cum deſcendiſſet Paulus,incubuit ſuper illũ,& complexus dixit aſtantibus,Nolite turbari,anima enim ipſius in ipſo eſt: adduxerũtq; puerũ viuentẽ & conſolati ſunt.

Nõ igitur Paulus ceremonias vnq̃ ſimpliciter dãnauit,ſed(vt diximus)Moſai
cas tñ:nec illas quia improbę eſſent,ſed ꝙ earum tempus iã pertranſierat, effe
ctęq; erant inutiles.Q? ſi dixeris,Si cerimonię Paulo nõ diſplicuiſſẽt in genere:
nõ tã acriter deſtomachatus fuiſſet in eos,qui antiquas obſeruari volebant,licet
eſſent inutiles & nõnullę mortificantes.Quid eñ mali ſequitur,ſi quis re in qua
aſſuetus ſit,vti velit,q̃uis illa nõ ſit vtilis?Vana quidem erit talis actio,attñ non
condẽnanda,vti praua:Si aũt res eſſet noxia,ſecus dicendũ.At dixti illas , nõ vt
prauas dãnari:ſed tñ vti emortuas reiici.Reſpondeť,Paulũ ſuccẽſuiſſe in obſer
uatores ceremoniaꝝ Moſaicę legis,nõ quia illę natura ſua prauę eſſent:dñs eñ
illas nũq̃ inſtituiſſet,ſed q͞a earũ obſeruatio detrahebat euãgelio.Cum plurimę
illaꝝ typum geſſerint,eorum quę iã fuerant ꝑfecta,myſterioꝝ,videlicet aduen
tus Meſſię & redẽptionis noſtrę.Ceſſat aũt figura re adueniente,per quã ventu
ra ſignificabať.Inq̃t enim Orig.ſup Leuiticũ,Nos Moyſem recipim9,eo ꝙ pro
pheta & deo ſibi reuelãte in ſymbolis & figuris ac formis allegoricis cõſcripſe
rit futura myſteria,quę in tẽpore ſuo fuere adimpleta.Eſt ergo lex & om̃ia q̃ in
lege ſunt,ſecundũ Apoſtoli ſententiã,vſq; ad tempus correctionis impoſita.Et ſi
cut ĩi quib9 artificiũ eſt ſigna ex ęrẽ facere añq̃ verũ opus ꝓducant ęris auri & ar
genti,figmẽtum prius luti & ſimilitudinẽ futurę imaginis formãt,nõ quod il-
lud neceſſarium ſit,ſed vſquequo op9,quod principale eſt expleať,quod cum ef
fectum fuerit,vſus eius vltra nõ quærit:tale aliq͞d intellige in his q̃ in typo & fi
gura futuroꝝ in lege & ꝓphetis,vel ſcripta vel geſta ſunt.Venit eñ ipſe artifex
& auctor om̃ium,& legẽ quę vmbrã habebat futuroꝝ bonoꝝ trãſtulit ad ipam
imaginẽ rerum&c. Quãobrem ex eaꝝ obſeruatione,patefacto euãgelio infere-
bať,nõ adhuc peractum eſſe,quod iam ꝑfectũ fuerat.Pręterea q͞ putabant illas
eſſe neceſſarias ad iuſtificationem,oportebat exiſtimarent,dñi Ieſu aduentum &
mortem,ipſiuſq; merita nõ ſatis fuiſſe ad iuſtificandũ hoiem,cũ opera legis,q̃ ex
igerẽť,quẽadmodũ & añq̃ veniſſet:id aũt plurimũ derogabat honori & gloriæ
ipſi9 dñi,ac euangelicę legis authoritati.Inq͞t eñ ſcriptura,de dño Ieſu loquens.
Ecce venio & oĩa facio noua &c.His de cauſis illi9 glorię zelator Paulus,excan
deſcit in eius legis obſeruatores.Accedit q͞d eaꝝ obſeruatio plurimum impedie
bat ꝓfectum euangelii,ob eaꝝ multitudinẽ & põdus,q̃ grauia gentilib9 videbã
tur ꝑ euãgeliũ cõuerſis,aduerſariq; dicto dñi,Iugum meũ ſuaue eſt,& on9 meũ
leue.Si aũt diceres,Eſto quod hac ratione gentiles nõ eſſent ad illas aſtringẽdi,
at ob id Paul9 ſtomachari nõ debuit aduerſus Iudęos cõuerſos,q͞b9 cum illis aſ
ſueti eſſent,lõge grauius erat ab eaꝝ obſeruatione impediri q̃ illa ſeruare. Dicẽ
dum videť,fuiſſe valde diſſonũ & erroneũ,populũ ſub vno eodemq; euangelio
viuentẽ,diuerſos ac quodammodo pugnantes ritus & ceremonias obſeruare,p̃-
ſertim in ipſis primis & coibus inſtitutis.Quod(vt dictũ eſt)& plurimũ dero
gaſſet glorię Chriſti,& euangelicę dignitati.Si aũt adhuc inſtares cõcedẽdum
eſſe eas abolendas,q̃ euãgeliũ futurum figurabant,at cum nõ oĩa antiquę legis
inſtituta ſint huiuſce gñis,illa q̃ id nõ p̃tendebant, nõ antiquanda fuiſſe videri,
ſed ꝑmittenda ſeruari,attñ vniuerſa Paulus eſſe abolita cõtendit.Videtur huic
q̃ſtioni eſſe reſpõdẽdũ.Et ſi oĩa illius legis inſtituta,ęque de ꝓxĩmo nõ referrenť
ad euangeliũ ſignandum:om̃ia tñ vel ꝓpinquius,vel remotius ad id ptinuiſſe,

Vniuerſa enim lex antiqua propter euangelicā tradita fuit. Quapropter omnia
quę ſunt ipſius, vt Moſaica cōſtituta, nō aūt ab eo expreſſa, vt pręco pręſcripto-
rum legis naturę eſſe abolita dignoſcitur. Pręterea ſi quędā ipſius legis obſer-
uarent, quędā aūt minime: magna inde proueniret confuſio, & q̄ſtiones ſuborirē-
tur, diuerſis diuerſa putātibus de ipſis legibus. Magnū itē fuiſſet offendiculum
recipiētibus fidē euangelicā videre Chriſtianos in qbuſdā iudaizare: & ratio nō
eſſet aperta: cur id potius in his pręſcriptis facere liceret, q̄ in cęteris. Quāobrem
in vniuerſum fuiſſe reiiciēda: abſtinendūq; ab om̄ibus rationi cōſentaneū; vt em̄
inquit ipſe Paulꝰ ad Galatas, Si circūcidimini, Chriſtus nihil vobis ꝓdeſt. Teſti-
ficorq; omni homini circūcidenti ſe, quoniā debitor eſt oīs legis faciēdę &c. At-
tamen crediderim quod multo magis delinqueret, qui in iis, quę tantūmodo &
ꝓximius inſtituta fuerāt ad figurāda myſteria euāgelii, q̄ qui in aliis remotiori-
bus, vel ad id non proprie, aut ſolūmodo inſtitutis obſeruādis inſiſteret. Cęterū
nō omnis exiſtimādus iudaizare, qui quędā obſeruaret in lege Moyſi deſcripta,
vel quę a Iudęis ſeruabātur. Sed is tm̄, qui illa ſeruaret, quia in ea lege cōſtituta
vel a Iudęis obſeruata. Quamobrē in initio diſputationis, diximus Paulum non
cōdēnare oīa deſcripta in lege Moyſi. Non enim pręcepta decalogi improbat,
multaſq; alias leges, ritus & ceremonias, quę ab eo & poſteris, ab vniuerſoq; po-
pulo Chriſtiano obſeruatę ſunt. At in hac apertiori quęſtione longius progreſſi
ſumus, q̄ forte locus poſtulare videretur. Quiſquis tamen diligēter perpenderit,
nihil forte dictū inueniet pręter rē, & quod ad Pauli ſentētiā capiendā nō faciat,
& ad ea etiā q̄ inferius explicāda ſunt, nō ſit ꝑopportunū, ſed ad ꝓpoſitū redeo.

Nempe ex dictis manifeſtum eſt Apoſtolū, nec improbaſſe, nec quicq̄ detra- L
xiſſe ritibus ceremoniiſve Chriſtianis. Immo eas ipſum ſeruaſſe, & cęteris ſer-
uari mandaſſe, & conſtituiſſe nonnullas. Idem factum fuiſſe a cęteris Apoſtolis
nō dubitandum. Cum eandem doctrinam omnes prędicarent, quibus vna fides
& vnus erat ſpiritus. Quamobrē & apud omnes eadem inſtituta communia, per
ipſos deinde tradita ſui tēporis fidelibus, a quibus & ad poſteros & vſq; ad no-
ſtra tempora ſuccedentibus ſibi inuicem tēporibus per manus deuenerunt (dif-
fuſa per vniuerſum orbē eccleſia) quę vti robuſtior & amplior eſt effecta, ſic illa
plus excolit ac illuſtrauit, & eis multa ratione ſpirituq; ſuggerente quædam ſu-
peraddidit, illis ipſis accommodata, & temporibus opportuna, de quibus ingen-
tibus myſteriis edocto Ariopagita Diony. ipſius Pauli diſcipulus, librū illū edi-
dit de eccleſiaſtica hierarchia, quo ea oīa nō ſolū diligēter collecta depigit ad de-
clarandū quomodo qbuſve rebus, forma ac ritu peragant̄, verū etiā & qd ſpūa-
liter illa ſignificēt, multa ſapiētia deſcribit. Nō tn̄ aſſeruerim quotquot ceremo-
nię, & ritꝰ ſacri nūc in vſu ſunt, ab eccleſia recepti, fuiſſe illis primęuis tēporibus
cōſtitutos et obſeruatos, ſed potiores et cōes oībus gētibꝰ, nationibꝰ ac populis.
Nēpe ſunt qdā peculiares ritꝰ et ceremonię, ꝓprię diuerſis eccleſiis, q̄ tm̄ in illis
ſeruant̄. Etenim q̄ ſcripto nō cōſtāt nec cōmuni traditione recepta ſunt, ꝓ locis
et tēporibꝰ hoīmq; votis et affectibꝰ, ſūt accōmodāda. At q̄ cōmuniter ab oībꝰ
ſunt recepta, nec tn̄ in ſcriptura expreſſa ſunt. Iuxta Auguſt. ſententiā intelligit̄,
vel ab Apoſtolis vel a plenariis conciliis cōmendata, et ſtatuta fuiſſe. In aliis au-
tem vnamquanq; eccleſiam in proprio ſenſu ambulare permiſſum.

M Ipſas aũt ceremonias, nec tñ ex ipſis minutiores (ſi animaduertas de dignis ac legitimis ſemper loquor) nõ paruifaciẽdas vel ſpernẽdas pręter ea quæ diximus, vetuſtiſſimi ac ſanctiſſimi patres, tũ facto tũ verbo edocuerunt. Cum illas religioſe obſeruauerint, & eorum plurimi aliquas inſtituerint, de ipſis quoq; tum in genere tũ in ſpecie (vt inferius conſtabit) ſcriptis ſuis tractauerint. Primũ eñ Auguſtinus de ipſis loquens in Numeros inquit, ceremonias ratas eſſe, cum rationabiles fuerint. Et beatus Hieronymus ad Heliodorum, cõmendãs Nepotianum ita ait. Erat ſollicitus ſi niteret altare, ſi parietes abſq; fuligine, ſi pauimenta terſa, ſi vela ſemper in oſtiis, creberq; ianitor in porta, ſi ſacrarium mundum, ſi vaſa luculenta, & in omnes ceremonias, pia ſollicitudo diſpoſita. Non minus non maius, negligebat officium: vbicunque eum quæreres in eccleſia inuenires &c. Et paulo poſt, Hoc idem poſſumus & de Nepotiano dicere, qui eccleſię baſilicas, & martyrum cõciliabula diuerſis floribus & arborum comis, vitiũq; pampinis adumbrarit, vt quicquid placebat in eccleſia, tam diſpoſitione q̃ viſu preſbyteri laborẽ & ſtudium teſtaretur. Macte virtute &c. Audiſti q̃ diligenter recenſuerit omnia ceremoniarũ genera minutiora, ita vt per illas diſcurrẽs deſcẽderit ad varios vſq; flores & arborũ ramos, qui baſilicis ornãdis ſolẽnibus diebus inducunť. Mos qdem vetuſtiſſimus, vt & poeta inqr, Templa deũ feſta velamus frõde per vrbẽ. qui & hodie pie obſeruať a Chriſtianis ſertis ac frõde rẽpla oronãtibus (vt audiſti) Idq; a grauiſſimo patre cõmendatũ qui & in Eſaiã ita ſcribit, Offerť in vniuerſo orbe thymiama deo. i. ſanctoꝶ orationes & hoſtia non immunda, vt a populo Iudeorum, ſed munda vt in ceremoniis Chriſtianorum & cætera. Idem quoq; multa acriter ſcribit aduerſus Vigilantium hęreticum, huiuſcemodi ritus ceremoniarum deteſtantem.

N Cętera, mox de particularibus agẽtes, referemus. Nãq; tu in vniuerſum, exagitatis ritibus & ceremoniis, deinde ad quędã inſectãda peculiariter deſcẽdis. & primum de diebus feſtis, ita inquis in ſcholiis Hieron. Tẽpore Pauli feſtos dies neſciebat eccleſia &c. Et in Annotationibus ſuper nouum teſtamentum. Neque enim de feſto loquitur opinor: & haud ſcio an pentecoſtes feſtum id tẽporis notum fuerit: cum Paulus in epiſtola ad Rom. (quã cõſtat poſt hanc ſcriptam fuiſſe) tollat om̃e diſcrimen dierꝶ, & infirmos vocet, qui diem cum die cõferant. Certe nullus veterum (quãtum memini) facit vllã feſti mentionẽ. Etſi Beda & gloſſa putat paſchę & pentecoſt. feſtũ, etiã Apoſtolorum temporibus fuiſſe celebratum: quod cõmentum opinor. mitto cętera. Hęc autẽ abſurdiſſima, & tã aperte falſa ſunť (quẽadmodum clarius luce demõſtrabiť) vt plurimum demirer quo vultu illa ſcripſeris. Nempe nulli dubium eſſe debet religionem Chriſtianã, adhuc in cunis vagientẽ, in ipſaq; infantia, nõ om̃es ritus & inſtituta, quę poſtea adulta ſuſcepit, habuiſſe: vtpote, quę illoꝶ nec adhuc eſſet capax, nec ipſi adeſſet facultas ipſa ꝑficiendi. Illa autem ſucceſſiue, prout adoleſcebat, vireſq; ſuſcipiebat, recepiſſe: ſe ipſam illis excolens & muniens. In ipſis autẽ initiis, ea adhuc imbecilli, oportuit multa ꝑmitteret, & alia pręteriret, ad vitãdum omne quod officere poſſet negocio euangelii: quæ deinde fuere ſublata vel conſtituta opportunis temporibus. Nam conſtat ſanctiſſimos Apoſtolos ad euangelii profectum cuncta dirigentes, permiſiſſe illis primis temporibus Chriſtianis in quibuſdã

iudaizare,quinimmo & ipſos Moſaicę legis conſtituta ſeruaſſe perſpicuum eſt;
quemadmodum Paulus cum Timotheum circũcidit,& poſt reditũ ſuum in Ie-
ruſalem,iam prædicato gentilibus euangelio,Iacobi & ſeniorũ ſuaſu comam to
tondit,& purificatus more Iudeorum ingreſſus eſt templum cum aliis quatuor
eorum,voti peracto tempore ſanctificandis.Seruabant & ſolennitatem ſabbati
Apoſtoli,vt ex eorum Actis cognoſcitur,horiſq; ſtatutis templum introibant
precaturi.Nam Petrus & Ioannes(vt ſcribit Lucas)aſcendebant in templũ ad
horam orationis nonam.Legitur & de ipſo Iacobo ꝙ fere ſemper erat flexis ge-
nibus in templo orans,cui ob eius ſanctitatem permiſſum erat ingredi ſancta
ſanctorum.Legitur & pluribus aliis locis Apoſtolos fere ſemper fuiſſe in tem-
plis orantes:& quod Paulus dum peregrinaretur ingrediebatur ſynagogas die
bus ſabbati.Cum igitur hæc fierent illis primis temporibus, & peropportune
quidem.Quid mirum ſi tunc ſtati dies feſti Chriſtianorum pręſertim non fuiſ-
ſent conſtituti?cum adhuc ſeruarent illos legis,qui tamẽ deinde opportuno tem
pore ab eccleſia inſtituti fuerint,quemadmodum & pleraq; alia.

At conſentaneum eſt quinimo perſpicuũ Apoſtolos ipſos dies proprios cõ-
ſtituiſſe,quibus celebris memoria myſteriorum noſtrę ſalutis ad honorẽ domi
ni Ieſu ipſius authoris,quotãnis recurrẽtibus tẽporibꝰ,ſimili die,quo peracta fu
ere celebraretur:vti natalis ipſius,mortis,reſurrectionis,aſcenſionis,necnõ miſſio-
nis ſanctiſſimi ſpiritus,vt dies dominicos prętereã.Nã vt ſcribit diuus Auguſt.
ad Bonifacium,Dies feſti ſacramẽta ſunt illarũ rerũ,quæ ſimili die geſtæ ſunt.
Et rurſus idẽ ad Ianuariũ,Illa,quę nõ ſcripta ſed tradita obſeruãtur in toto ter-
rarũ orbe,intelligitur vel ab Apoſtolis,vel a conſiliis fuiſſe ſtatututa,ſicut feſto
rũ obſeruatio, quibus celebratur memoria myſteriorũ noſtri redemptoris: &c.
Et idẽ,Dies dominicus reſurrectione domini declaratus eſt,& ex illo habere cœ-
pit feſtiuitatem &c.Et diuus Ambroſius in ſermone Pentecoſtes,inquit,Domi-
nica dies inde nobis ſolennis eſt,quia in ea Saluator,velut ſol oriens luce reſur-
rectionis emicuit &c.Idem quoq; in lucem ait apud Epheſios Paulus,Pentecoſtẽ
celebrat,relaxat animum,quia fidei cernebat ardore feruentes.&c.Sed dic quæ-
ſo Deſideri(Nam te hoc loco interpello)quod feſtum Pentecoſtes celebrat a-
pud illos? Non quidem Iudæorum dices, cum ipſi gentiles fuerint ad Chri-
ſtum conuerſi.Igitur Chriſtianorum feſtum, ergo illud iam tum a Chriſtianis
celebrabatur.Origenes prætereà contra Celſum de diebus feſtis agens, ait di-
es feſtos dominicos paraſceues & Pentecoſtes vnuſquiſq; fidelis celebrat.Et Hi-
eronymus in epiſtolam ad Galatas, Nos quartam ſabbati obſeruamus &
paraſceuen & diem dominicum, & Paſchæ feſtiuitatem & Pentecoſtes & cæ-
tera.Tu hæc audis, tam expreſſa teſtimonia vetuſtiſſimorum patrum, & ta-
men prædicas. Certe nullus veterum (quantum memini) facit vllam feſti
mẽtionẽ Et rurſus, Tempore Pauli feſtos dies neſciebat eccleſia.Quęſo te vnde
nam hæc tibi conſtant? Audiſti beatũ patrẽ Amb.aſſerentẽ,ꝙ Paulus feſtũ Pen
tecoſtes apud Epheſios celebrauerit.Pręterea vides ſolennitatẽ diei dominicę tã
vetuſtã,vt non conſtet de primo authore,de qua ſancti patres ea quæ recitaui-
mus retulere,& pleraque alia:quamobrẽ quis dubitabit eius diei ſolennitatẽ ab
ipſis Apoſt.deriuatã fuiſſe? Tũc cũ obſeruationẽ ſabbati abolẽdã eſſe ſtatuerũt.

Præſertim cũ Origenes antiquiſſimus ſcriptor Apoſtolorũq; temporibus proximis (floruit enim ante trecentos & mille annos ſub Alexandro principe Mameæ filio, quam ipſe ſacris dogmatibus imbuerat) ipſius feſti meminerit, quod faciunt & alii patres qui paruo interuallo poſt ipſum fuerunt, non ſolum de feſto dominicæ diei agentes, verum & de aliis feſtiuitatibus ad domini Ieſu honorem & gloriam inſtitutis. Extantq; plurimæ concionis ab ipſis tum Græcis tum Latinis habitæ in iis feſtiuitatibus: quod certe indicat ſolenni cultu populo Chriſtiano fuiſſe celebratas. Interq; eas etiam connumeratum fuiſſe Epiphaniç feſtum quod beati patris Ambroſii verba teſtantur ſic dicentis in ſermone illius diei, Ecce eñ adhuc natalis dominici ſolennitate corda noſtra perſultãt, & iam feſtiuitate ſanctæ Epiphaniæ gloriamur &c. At non ſolum conſtat has pręcipuas & maiores feſtiuitates more vetuſtiſſimo fuiſſe obſeruatas, verum etiam & pleraſq; minores certe diui Hieronymi tempore fuiſſe inductas, vt ipſemet refert in epiſtola ad Galatas. Recenſitis enim maioribus feſtiuitatibus videlicet Paſchatis Pentecoſtes & aliis ita ſubiũgit. Et pro varietate regionum diuerſa in honorem martyrum feſta fuere conſtituta &c. Et Auguſtinus meminit ſolennitatis ſancti martyris Cipriani inquiens, hũc pſalmum ſeptuageſimum ſecundũ nocte qua illucebat ſolennitas beatiſſimi Cipriani expoſuimus &c. tractatu item. xxvii. ſuper Io. Si, inquit, Sathanas perſequendo ceſſaret, hodie tam glorioſam coronam ſancti Laurentii non celebraremus. Et paulo poſt, Quomodo man ſit in illo ſanctus Laurentius cuius hodie feſtum diem celebramus. & rurſum poſt aliquãta, dixerat autem illi, ſcilicet beato Laurẽtio, Sixtus martyr ſanctus, cuius diem quinto ab hinc retro die celebrauimus. Sic Auguſtinus. Non igitur nouitium eſt feſtorum inſtitutum nec commentitiũ a venerabili Beda vel a gloſſatore confictum, quod videlicet Paſchatis ac Pentecoſtes ab Apoſtolorum vſq; temporibus more Chriſtianorum fuerit obſeruatum. Quemadmodum te exiſtimare (contra omnem rationem) prædicas. Præterea & q̃ erroneũ, quod dixiſti diem dominicum maiores probabili cauſa feſtum eſſe voluiſſe, vt populus conueniret ad audiendum ſermonem euangelii. Nempe vt ex patrum ſententiis intellexiſti, aliis rationibus fuit inſtitutum. Etenim ſi hac tantum ratione fuiſſet inductum, non magis referebat diem dominicum ad id peragendum deſignare, q̃ alterum quemlibet: ſed illa dies ſacramentum eſt rei, quæ ſimili die geſta fuit Auguſtino teſte vt audiſti. Ex reſurrectione enim domini id feſtum initium habuit, nam conueniebat, quinimmo dicam oportebat diem aliquem inſtitui in hebdomada loco ſabbati, quod iam antiquabatur: quod licet ex ſcriptura probari non poſſit, facto tamen ipſo comprobatum eſt, quemadmodum enim ſacrificiũ noſtrum ſacrificiis legis antiquæ ſucceſſit, ſacerdotium ſacerdotio, Chriſtianorum baptiſma circunciſioni Iudæorum ita feſtum dominicę ſabbato ſucceſſiſſe videtur, quod & per ipſum figurabatur. At ſi cõtederis certe oportuiſſe aliquando populum Chriſtianum colere & venerari deum, non tamen præſcriptũ eſſe, quo tempore id faciendum vna magis die q̃ altera. Reſpondeo ſane in ſcriptura id non eſſe conſtitutum, ſed conſentaneum per manus traditum fuiſſe, & ab ipſis vſq; Apoſtolorum temporibus, vt iam diximus deriuatum. Nanq; cõueniebat vt loco ſabbati, vna ſaltem hebdomadę dies peculiariter domino ſanctifi

caretur nulla autem opportunior ipſa dominica,qua dominus nunq̄ moriturus ſurrexit ad vitam,qua & orbis vniuerſus primū creari cœptus eſt. Nam cōſtat lege euangelica præcepta decalogi nō fuiſſe abrogata,ſed confirmata domino illa recenſente in euāgelio,Dominū deum tuum adorabis,ſabbatū ſanctificabis, non furtum facies &c.Inter illa aūt tertium eſt mandatū de ſanctificatione ſabbati,quodlicet quantū ad pręſcriptum diem,& ceremoniale legis fuerit figuratiuum,tamen quo ad inſtitutum latrię cultus & ceſſandi ab opere illud impedientis ratum fuiſſe videtur,ac perpetuo obſeruandum.Non enim ab re exiſtimandum infinitam illam ſapientiam,quę hominem condidit,lege præceptiſq; inſtituit,primo pręcepto ad ipſius cultum pertinēte non fuiſſe contentā:ſed illi voluiſſe & hoc tertium adiungere.Memento vt diem ſabbati ſanctifices &c. Nanq; prænoſcens ignauiam& ſegnitiem hominū,pręſertim in iis perficiendis, quę ad ipſius cultum & pietatem pertinent,quamq; abſorpti in rebus corporeis,& quę carnis ac ſenſus ſunt,legem ſtatuit qua illos moneret ad aliquando debitū pręſtandum officium.Nam vt inquitHieronymus dies feſti ſunt conſtituti propter eos,qui ſeculo magis vacant q̄ deo,nec poſſunt vel nolunt toto ſuæ vitæ tēpore in eccleſia aggregari,& ante humanos actus deo offerre orationum ſacrificium.Quotus enim quiſq; eſt,qui ſaltem hæc pauca,quæ ſtatuta ſunt,orandi tempora ſemper exerceat? Quam tamen legem dominus temperauit illius plurimum remittens,quod integra iuſtitia exigebat,id autem erat vt perpetuo eius obſequiis occuparemur:quemadmodum nec vllum eſt momentum, quo ipſius beneficia non recipiamus.At ſua bonitate imbecillitati noſtræ compatiens vna portiuncula temporis fuit contētus,nobiſq; diem tantum vnam hebdomadæ ad eum peculiarius colendum eiuſq; beneficia recognoſcenda pręſcripſit. Quamobrem non aberrare crediderim, ſi dicerem, diei dominicæ obſeruationem vim & authoritatem habere diuini inſtituti,quod de aliis feſtis aſſerere nō ita auſim.Nam & in hac temporis reuolutione numeriq; ſeptenarii conſtitutione latere myſterium ex ſcripturis dignoſcitur.Tu autem contendis dominicę diei feſtum tantum fuiſſe inductum,vt populus conueniret ad audiendum euangeliū.Subiungis enim,Mox indictę ferię ab operibus cerdonicis,quibus verbis aperte declaras ſentiendum eſſe illud inſtitutum humanum nequaq̄ diuinū fuiſſe,eius obſeruationem in audiendo euangelio conſiſtere. Quo officio manifeſtū non adimpleri præceptum decalogi,cum non ſolo legis euangelicæ auditu deus colatur,ſed latriæ cultu. Offerendū igitur illi ad diem feſtū ſanctificādū,ſalutē ſacrificiū laudis & orationis, quod tāetſi ſemper faciendū,attamē impenſius, & ex cōſtituto debitoq; ipſis diebus dominicis & feſtis,citra quem cultum pręceptum ſanctificandi ſabbata adimpleri non poteſt. Nanq; ſolennitates & feſta teſte Chryſoſtomo orationis tēpus ſunt,inſtitutaq;,vt dn̄o vigilātius ſeruiamus. Hæc autem perfici non poſſent,ſi in opificiis operibuſve ſeruilibus & terrenis occuparemur.Quemadmodum enim inquit dominus,Nemo poteſt duobus dominis ſeruire.Ita nec diuinis vacare & orationi,ſimul & in prophanis negociis occupari.Quapropter in ſanctificatione diei feſti,vtrunq; requiritur, cum vnum ex altero pendeat & ſequatur. Nanq; ſequela eſt optima, hodie vacandum eſt rei diuinæ & orationi, igitur non manibus laborandum, ſed ceſſandum ab

omni opere,quod illa impediat.

Tu autem inconſideratius rem perpendens,aut tuo ſenſui nimis tribuens, prædicas. Sanctius eſſet operando proſpicere vxori & liberis fame periclitantibus,q̄ terere tempus in templo,in audiendis ſacerdotum cantiunculis non intellectis.Exaggerataq; re aduerſus obſeruationē feſtorum multa indigna refers, quæ omitto ad vitandam nimiam prolixitatem. Recitatis autem, tantum reſpōdeo. Quid ais? Sanctius eſſet proſpicere liberis & vxori,q̄ feſtis diebus intereſſe miſſæ ac ſacris dum aguntur? Præſtat igitur,tua ſententia,commodis liberorum & vxori proſpicere,q̄ ſummo deo debitum præſtare officium,ipſiuſq; colēdi præceptum obſeruare? Igitur & longe magis præſtabit commodis propriis conſulere,cum nemo ſeipſo ſibi ſit proximior. At dominus prorſus contrarium edocuit dicens. Qui diligit animam ſuam pluſq̄ me,ſubintelligitur, perdet eam, & qui perdiderit, ſcilicet propter me, inueniet eam. Præterea qui amat patrem,vxorem aut liberos,pluſq̄ me,non eſt me dignus.Eos autem ab illo plus diligi conuincitur,qui vt iis proſpiciat,poſthabet diuinum obſequium. Inquit præterea,Quęrite primum regnum dei & gloriam eius,cętera omnia adiicientur vobis.Et ne quis id agens ſibi defutura neceſſaria vereatur ſubiūgit,Nolite ſoliciti eſſe quid manducetis aut bibatis,quove induamini,ſcit enim pater veſter qui in cęlis eſt,q; iis omnibus egetis,reſpicite aues cęli, quę nec ſerunt nec metunt,& lilia agri &c.Quibus aperte declaratur neminem periclitaturum, eo q; debitum honorem & obſequia præſtet altiſſimo. Sed cum hæc profers, te nil aliud quęrere,q̄ calumniandi cauſam,& omnia Chriſtianorum inſtituta euertere conari perſpectiſſimum eſt.Non enim tibi adhuc cōſtitit,licet iam te fatiget ſenectus,vllos eſſe fame periclitatos,q; ſtatuto tempore ſacræ rei interfuerint,. At ſecus innoteſcere potuit,plurimos eſſe fame laborantes,& in ſumma conſtitutos egeſtate, diuina ope & clementia fuiſſe ſubleuatos. Non enim omnipotens & benigniſſimus dominus, egeſtati & calamitatibus noſtris deeſt,præſertim ſi ei fidentes ad eius opem implorandam humiliter recurramus.Sunamitis nanq; Sareptana modicum habens farinæ & olei, vix quantum ſufficeret ad conficiendū panē,quem ſemel comederet cum filio ſuo anteq̄ moreretur,ex illa facto ſubcinericio pane & tradito Heliſeo viro dei id poſcēti,largiſſimus ei retributor fuit dominus dicens,Hydria farinæ non deficiet, nec oleum in lechyto, donec pluat ſuper terram,& ſterilitas pertranſeat &c.At condonemus tibi forte fortuna id contingere,vt periclitarentur filii aut vxor,niſi mox eis ſubueniretur a viro,in templo diuinæ rei occupato feſto die.dico liceret templum egredi, & accurrere ad ſubueniendum periclitantibus,incumbereq; operibus prophanis.Nonne tibi plene modo ſatiſfactum eſt? Quid vltra inquies quorundam paupertatem deplorans,et vt magis ad miſericordiam moueas, vxores et filios animam præ fame exhalantes nobis depingens, vt feſtis diebus detrahas,cum tibi reſpondeatur tali vrgente neceſſitate feſti diei infringere obſeruationem licere et cōuenire.Quod autē de nō intellectis ſacerdotum cantiunculis ais,breui reſpondebitur,cum de cantu eccleſiaſtico agemus.

Nunc reliquum eſt reſpondere locis, quibus feſtorum dierum obſeruationi, ex ſcripturarum teſtimoniis derogare niteris, vt cum ais. Paulus non

iudicat inter diem & diem,ſed oẽm diem pro ſacro habet:nec vllũ opus propha num iudicat, quod adhibetur euangelicę charitati. Et illud Paulus, in epiſtola ad Romanos, Tollit omne diſcrimen dierum, & infirmos vocat, qui diem cum die conferunt. Tibi reſpondetur conſentanee, ad id quod ſupra dictum eſt, cum de cerimoniis ageretur in genere. Paulum vbicunq; feſtorum obſeruationem deteſtatur, non condemnare feſta Chriſtianorum, quæ & ipſe ſeruauit, vt demonſtrauimus. Sed Iudæorum vel Gentilium quod & verba ipſius declarant, & patres ſancti loca illa enarrantes teſtantur. Auguſtinus nanque ad Paulinum ſcribens ſuper dicto Pauli, Nemo vos iudicet in parte diei feſti & cætera, inquit id dictum eſſe de diebus feſtis Iudæorum, vt ſabbatorum aut neomeniæ ac ſolennitatum gentilium. Iem interpretans illud, Dies obſeruatis tempora & annos & cætera. Ait id non eſſe referendum ad ſabbata & dies feſtos, putabat Adamantus, ſed ad temporum obſeruationem, & dies, quos cuſtodiebant gentiles, vt alio loco declarat, inquiens. Sed eſto de ſabbato cenſuiſſet, eos damnare intelligebat, qui ſeruiliter dies feſtos obſeruabant, non intelligentes ad quarum rerum ſignificationem pertinerent. id autem Chriſtianos non facere, ſed intelligere quo pertineant feſtiuitates. Quamobrem nec dierum aut temporum obſeruatores eſſe. Idem rurſus, inquit, enarrans epiſtolam ad Galatas, Apoſtolum, cum dicit, Timeo ne fruſtra laborauerim in vobis, dies obſeruatis & cætera. Improbare Gentilium ſuperſtitiones, qui in agendis rebus vel expectandis euentibus vitæ vel negociorum, ab aſtrologis notatos dies, menſes & annos obſeruant, quam ſententiam etiam repetit ſcribens ſuper Numeros, eundem locum interpretatus. Præterea idem inquit, in epiſtolam ad Galatas, fere per totum in hac epiſtola Apoſtolus tractat, quæ ad eos ſpectant, qui ex circunciſione erant,ſollicitantes Galatarum fidem ad carnales obſeruationes legis tanq̃ in eis ſalus eſſet, hoc excepto loco, qui ad Gentiles pertinet: nunc autem cum cognoueritis deum, quomodo conuertimini iterum ad infirma & egena elementa quibus denuo ſeruire vultis? dies obſeruatis, menſes, tempora & annos:timeo ne fine cauſa laborauerim in vobis & cætera. Hieronymus autem in eandem epiſtolam de iiſdem verbis diſputans ait, Si dies obſeruare non licet,nec dies feſtos,nos quoq; ſimile crimen incurrimus,qui diem dominicum & alias feſtiuitates obſeruamus, cui quæſtioni dupliciter reſpondet. Primum illa non obſeruamus,vt Iudæi, ſed reuerentes ea, quæ illis diebus geſta ſunt. Tum omnes dies ęquales eſſe perfectis,qui omnem diem tanq̃ feſtum celebrant ad diuinum honorem. At pro iis fidelibus,qui non ita perfecti ſunt oportuiſſe aliquos dies eſſe præſcriptos, ad offerendum orationum ſacrificium.Cęterum licere nobis indeſinenter diem dominicam celebrare, cęteroſq; dies, ſi volumus:Iudęis autem non licuiſſe id facere, niſi conſtitutis temporibus, vti nec immolare agnum: nobis autem licere diebus ſingulis deo immolare ſacrificium & ipſius eſſe participes,quam ſententiam vero ſimile eſt eruditiſſimum patrem ſumpſiſſe ex Origene contra Celſum, ſic dicente, Si quis obiecerit dies dominicos & alios feſtos dies celebrantes, tempora obſeruare: ei reſpondebimus perfectos vnunquenq; diẽ celebrare feſtum,is autem qui non perfectus eſt,

nec tanti eſſe deprehenditur, indiget ſenſibilium exemplorum, cum vel nolit vel nequeat quidē omnes dies feſtos ducere, vt non penitus dilabatur: ſed is, vt arbitror, partē diei feſti celebrare dicitur, & nō totum. Rurſus idē ſuper Numeros, Dies feſti a ſanctis, nūc ex parte celebrātur, ex toto autē celebrabuntur nō poſt hanc vitam, cum angelis feſtū perpetuo celebrabunt, cuius quidem princeps & ſponſus eſt Chriſtus &c. Hanc autem eſſe ſententiam Pauli, ad Romanos, Cum infirmos vocat qui diem cum die conferunt, & dictis manifeſtū eſt. Audiſti nāq; ex horum patrum ſententiis perfectis, omnes dies eſſe æquales & feſtos, pro imperfectis autem fidelibus aliquos conſtitutos. Paulus igitur, cum ſtatuit infirmos eſſe, qui diem cum die conferunt, vel de ipſis intelligit, qui collati ad eos qui ſemper feſtum celebrant infirmi ſunt, vel de his qui more Iudæorum dies obſeruant, qui & infirmiores ſunt: quemadmodum & ii qui tempora obſeruabant more gentilium feſtave eorum colebant. Hæc enim omnia genera ſub infirmi nomine complectitur, ſicuti qui imbecillis corpore eſt, non tamen ægrotat, infirmus dicitur collatus ad eum qui viribus eſt integris. Infirmus & qui febricitat, infirmus pariter & qui animam agit, ſquis inter ipſos magnū ſit diſcrimen. Pauli igitur verba, ſiue de omnibus iſtis intelligantur, ſiue de quouis eorū tuę ſententię nihil opitulari valent. Licet enim Chriſtianis omnem diem feſtum agere. quod Iudęis non licebat. conſtituti autem quidā ſunt, eo quod pauciſſimi ſint, qui velint aut poſſint omnes dies feſtos ducere. Quamobrem qui illos obſeruant, pręcepto obediunt ac faciunt quod debent, nec iudaizant, aut Gentilium more tempora & dies obſeruant, ſed de diebus feſtis hactenus.

R Declaratum eſt enim eorum inſtitutum vetuſtiſſimum eſſe & eorum plurium diuinum & Apoſtolicum: in illiſq; ſeruandis ab operibus prophanis eſſe continendum. Præterea & quibus rationibus feſta ſolennia fuerint conſtituta. Nunc ſupereſt de eccleſiaſtico cantu & pſalmodiis agamus. Nam deteſtata feſtorum obſeruatione, ipſum quoq; morem decātandi laudes diuinas, q̄ plurimis in locis inſectaris, vt illud in Annotationibus, Tēpore Pauli nondū cantus erat, ſed pronūciatio duntaxat: vixq; a poſterioribus receptus cātus. At nūc in multis regionibus totos dies pſallit' in eccleſiis, nec modus nec finis cantionū. Quid eñi aliud auditur in monaſteriis, templis ac collegiis, q̄ vocū ſtrepitus? Et illud, Sanctius eſſet proſpicere liberis & vxori, q̄ audire in tēplo ſacerdotū cantiūculas, nō intellectas. Principē quoq; Chriſtianū inſtituēs, illi ſuadere conaris q̄ præſtaret ipſum propriis muniis inſiſtere, q̄ in audiēdis ſacerdotū cātionibus occupari. Omitto alia: hoc aūt tibi peculiare eſſe dignoſcitur, nō minus aſſeuerare, quę nulla ratione cōprobaſti, nec probari poſſunt, modo tuo accōmodētur, ſenſui tibiq; placeāt, q̄ ſi plurimis rationibus confirmata eſſent ac demonſtrata, dicas velim quo argumēto probare vales, Pauli tēpore diuinas laudes nō fuiſſe decātatas, ſed tantūmodo pronunciatas? vbinam illud accipis, quod non minus falſum eſſe dignoſcitur, q̄ improbabile, cum mos concinendi hymnos diuinaſq; laudes, tam priſcus ac vetuſtus ſit, vt non modo primus author ignoretur, ſed nec indagari poſſit, vt pote quia illo careat. Quēadmodū eñi perſpicitur a natura ipſa ſuaues quoſdā modulos & mēſuratos ſonitus, harmonica quadā ratione proficiſci, ita eadē ſuggerente ac dictante, diuinas laudes decātatas fuiſſe dignoſcitur.

Nam ipſa adinuenta concinendi ratione, quid potius decantandum fuiſſet cō gnito omnipotenti deo,ipſius naturæ authore illius laudibus,quarū non eſt numerus,cuius imméſa maieſtas,pulchritudo incōparabilis,bonitas infinita.vt enī inquit propheta,Magnus dominus,& laudabilis nimis.Et rurſus,Quis ſicut deus noſter,qui in altis habitat?&c.Quę materia vberior, quę decentior ſublimiorq; ad intonandum?qua enim ratione heroū laudes natura decantare edocuit; ſcilicet ob eorum illuſtria facta,ſingularemq; virtutē,vel beneficia cęteris mortalibus collata,propter quę illos admiramur & ſuſpicimus,vt Poeta refert,

Tunc Salii ad cantus incenſa altaria circum
Populis adſunt euincti tempora ramis.
Hic iuuenum chorus,ille ſenum,qui carmine laudes
Herculeas & facta ferunt &c.

Longe maiori ſuggerit ipſa natura laudādū eſſe omnipotentē.Quid enim æque admirandū,vt ipſe qui fecit mirabilia ſolus,quid ęque ſuſpiciendū aut verendū, cū eius ditioni cęli,terrę,maria,cū omnibus quę in eis ſunt ſubiiciātur, cuius poteſtati nemo reſiſtere valet,nec tantū dicere,cur hoc facis?cuius nomē ineffabile ſubſtātia incōprehēſibilis,beneficētia & virtus infinita.Natura igit̃ diuinas laudes celebrare ac decātare docuit,ſeminibus illis ſcientię ſecū cōgenitis imbuta, nec aliū quempiā is mos habuit authorē,quemadmodū nec munera offerendi altiſſimo,illiq; ſacrificandi. Quiſnā oro edocuit primos illos a protoplaſtis genitos Abel videlicet & Cayn ſacrificare domino?Ita enim ſcriptū eſt,Obtulit Cayn de fructibus terrę munera domino.Abel quoq; obtulit de primogenitis gregis ſui & adipibus eorū.Quis pręcepit,vt id facerēt?niſi ratio illorū animis indita aut ſpiritus interne id ſuggerens?ſicq; eadē,vel ipſe ſpiritus edocuit,nitida ac mēſurata voce ſacrificiū laudis offerre.Quamobrē conſentaneū eſt ipſum prius natura,etſi non tēpore fuiſſe inſtitutū omī alio ſacrificio, & probabile ipſos,Abel & Cayn,illorumq; poſteros patres(dū rebus externis ſacrificarēt holocauſtumq; cōſumeretur)ſimul laudis ſacrificiū obtuliſſe.Nā vt in Paralipomenon, lib.refertur,Miniſtrabant ſacerdotes, coram tabernaculo canentes,& cætera. Et in eccleſiaſtico ,Cantores contra altare pſallebant . Et rurſus in Paralipomenon, coram arca fœderis domini canebant iugiter & cætera. Quinimmo & exiſtimandum videtur . quod ſi in iuſtitia,in qua conditus fuit homo perſtitiſſet,in paradiſo voluptatis conſtitutus , hoc ſemper egiſſet, vt mente non ſolum ſed etiam corpore omnibuſq; partibus quibus conſtabat dominum laudaret , ſcilicet ſpiritu & voce : quod & innuere videntur illa ſcripturæ verba; Et poſuit dominus hominem in paradiſo voluptatis , vt operaretur & cuſtodiret illum . Sed quæſo quid aliud operari poterat quàm dominum iubilanti voce laudare?Non enim colere terram,quæ vltro ac ſponte irrigata fonte ſacro omnem herbam & fructum proferebat.Operari autē proprie ad actus corporeis inſtrumētis perficiendos refertur,quēadmodū & facere , vt lætis operatus in hęrbis. Et cū faciā vitula pro frugibus ipſe venito.Nā & hoc loco ipm operari nō poteſt accipi niſi pro re diuina faciēda.Pręterea ipſum decātandi morē diuinas laudes fuiſſe naturę inſtitutū teſtāt̃ hymni & cātica,a vatib9 antiqſſimis edita ad numina q̃ colebāt celebrāda,qbus eoꝝ laudes decātarūt,vt Orphei

Muſei, Aſcrei, Pindari et aliorũ, qui eos ſecuti ſunt, his rationibus nimis ineptire dignoſcuntur, qui putant morem diuina modulandi ex iudaica lege fuiſſe ſumptum. Præſertim ſi diligenter perſpexerint de laudibus cõcinendis, nihil in illa conſtitutum fuiſſe, q̃uis de ſacrificiorum ritibus & aliis quibuſcunq; rebus, ad diuinum cultum pertinentibus, ad minima vſq; diligenter ſtatuta fuerint. Quãobrem obſecro de cantu nihil, de incenſo & thymiamate ſuffitibuſq; ſacris, materiaq; odorata, tanta diligentia & moroſitate deſcriptum fuerit, vt difficile ſit intelligere quomodo vnguentum illud conficeretur. Cum tamen illud ad oblectandum, & mouendum olfactum ita pertineat, quemadmodum cantus ad auditum, de ipſo tamẽ cõſtituere prętermiſſum, cuius nulla alia cauſa afferri poteſt, pręter ꝙ nõ fuerit de nouo conſtituendũ, quod iamdiu erat receptum, & vetuſtiſſima obſeruatione cuſtoditum. Nanq; ſcriptura locis innumeris vſum illius atteſtatur. Cecinit enim Moſes carmen domino, cecinit & Maria eius ſoror in tympano, cum cæteris mulieribus. Grex quoque Prophetarum cũ Pſalterio et tympano Sauli factus eſt obuius. Canebãt iugiter ſacerdotes coram arca fœderis domini. Cantorum nanq; quatuor milia inſtituit ad organorũ modulos & diuinas laudes celebrandas gratioſiſſimus ſummo deo & ſpiritu ſancto plenus Rex Dauid, amore diuino ſuccenſus: cui tantus fuit ardor ſpiritus, vt nec indecorum putauerit, quinimmo regię dignitati aptiſſimum ante arcam fœderis domini, procedere cythara perſonans, pſallens atq; tripudians. paternumq; inſtitutũ de cantoribus ædificato pulcherrimo templo adauxit & illuſtrauit ſapientiſſimus Salomon. Sed quid opus hæc referre de ipſo Rege Dauid, cum ipſe ſpiritu ſancto afflatus, tot pſalmorum & hymnorum author fuerit, quos & ſuauiſſimis modulis cecinit? Nam quemadmodũ perſępe ſpiritus cantu diuinarum laudum excitatus, in diuinum amorem inflammatur, ita nonnunq̃ ipſe ſuccenſus excitat, & organa vocis impellit ad decantandas laudes diuinas prorumpere: quod cum afflatu diuini ſpiritus peragitur, nec mortale ſonans vox eſt, ſed minime mota, altius intonat nonnunq̃ inſcia quid proferat vel agat, hoc pacto cõſtat nõnullos prophetas ſanctaſq; mulieres ipſius ſpiritus impulſu decantaſſe plurima. In ſcriptura nanq; recitantur cantica Annę Samuelis matris, Marię ſororis Moyſi, Iudith, Debhore, Moyſi, Eſayæ, Abacuch, Zachariæ, Aggei, Ezechię & aliorum: ſed hæc de veteri teſtamento.

S Adueniente autem euangelio etiã extat canticũ ſacerdotis Zacharię, Ioannis Baptiſtæ parentis, Benedictus dominus deus Iſrael &c. Sed quid hoc refero? cum extet & illud Deiparæ virginis, quæ cum iam diuinum verbũ geſtaret in vtero ſancti ſpiritus impulſu in illa habitãtis, carmen illud cecinit domino, Magnificat anima mea dominũ &c. Extat & illud ſanctiſſimi Symeonis, Nunc dimittis ſeruum tuum domine &c. De cãtu quoq;, quoties in Apocalypſi habetur mẽtio, vt, vocẽ audiui iſtud citharizantiũ: & cantabãt quaſi canticũ nouum, ante ſedẽ & quatuor animalia. & rurſus, & clamabat voce magna, Salus deo noſtro, qui ſedet ſuper thronũ & agno &c. Si autem diceres, recitabãtur ab illis cãtica, nõ decãtabantur, ridiculũ eſſet, quaſi illa q̃ metrica ratione et numeratis modis ſũt cõſcripta, ſint murmurãda poti⁹ q̃ decãtãda. cur eñ tãta arte mẽſuraq; et ratione ſonora fuere formata, ſi accõmoda vocis modulatione nõ fuiſſẽt pferẽda?

Perſpicuũ eñ eſſe, vt queadmodũ ſoluta oratio fere ꝑpetuo vocis quodã tenore recitanda eſt, ita carmina dulciſona & menſurata voce proferẽdã. Cõſtat autem pſalmos ac hymnos metrica ratione eſſe compoſitos, illos præterea non ſolum pro tempore legis Moſaicę fuiſſe editos, verum multo magis pro tempore euãgelii, quod & iis verbis teſtatur Paulus ad Epheſios ſcribẽs, Loquẽtes vobiſmet ipſis in pſalmis & hymnis & canticis ſpiritalibus, cantãtes & pſallentes in cordibus veſtris, domino gratias agẽtes ſemper pro omnibus. Qꝫ ſi obiiceres quantum ad cantum pertinet Paulum dicere in cordibus veſtris, non voce, primo reſponderetur id nõ tollere, quin & voce decantari debeãt: ſed exprimit quod potiſſime exigitur videlicet nõ tñ voce laudandũ eſſe deũ, verumetiã corde, & illud in primis oportere: vel dicendũ inibi nõ eſſe faciẽdũ colõ, videlicet cãtantes in cordibus veſtris, ſed antea ſcilicet loquẽtes vobiſmetipſis in pſalmis, hymnis ac cãticis, canẽtes & pſallẽtes, illudq; in cordibus veſtris cõiungendũ cum eo quod ſequitur, videlicet in cordibus veſtris deo gratias agẽtes &c. Ita vt ſit ſenſus. Cũ adinuicem loquimini in pſalmis & hymnis canẽtes, in cordibus veſtris deo gratias agatis &c. Et rurſus idẽ Paulus ad Corinth. Cũ cõuenitis, vnuſquiſq; veſtrũ pſalmum habet, doctrinã habet &c. Quę verba exponẽs ſanctus pręſul Ambroſ. ait pſalmũ habet, id eſt laudẽ dei per canticũ. Ad hęc idẽ Paulus ad Coloſſẽſes; Verbũ Chriſti habitet in vobis, abundanter in omni ſapientia, docentes & commonents vos ipſos in pſalmis, hymnis & canticis ſpiritalibus &c. Quanta autẽ habeatur mentio in ipſis pſalmis ac hymnis de cantu quoties ſpiritus ſanctus inuitet nos ad pſallendum diuinas laudes in iubilo & exultatione, commode referri nõ poſſet, niſi totũ pſalteriũ recitaretur, quod ſuperuacaneũ eſſet ac moroſum, pręſertim cum liber pſalmorũ ſit omnibus notus, qui non tñ Hebręos inuitat ad id agendum: ſed vel in primis Chriſtianũ populum ex gentibus magna ex parte cogendum. Si autẽ diceres illa myſtice eſſe intelligenda, & primo referenda ad ſpiritum, nõ inficiabor, verum id nihil ad rem, cum myſtica ſignificatio veritati ſenſus literę nihil detrahat. Nec etiam quantum ad id quod illa admonet vel edocet, modo nulla impediat circumſtantia. Hymnos autem ac pſalmos vera muſices ratiõe eſſe cõſcriptos, & a ſanctiſſimo Dauid, eadẽ metrice ad pſalteriũ decãtatos exploratiſſimũ. Pręterea carmẽ ipſum, & melos ſuauitas diuinarũ laudum, aliud qppe ſignat ab eo quod auribus percipit. Nã pium indicat internę mẽtis affectũ, animi iubilũ triumphãtiſq; regni gaudia ac ineffabiles delitias. Inqt eñ diuus Diony. Porro pſalmoꝝ ſancta modulatio, quę omnibus ferme ſacerdotalib⁹ myſteriis iũgitur, & ſubſtãtię ratiõe cohęret, ſũmo oim myſterio deeſſe nõ debuit. & paulo poſt, Diuinoꝝ carminũ ſacroſancta ſcriptura diuina vniuerſaliter canit. Cũ igitur huiuſmodi hymnoꝝ modulatio ſacra oĩa continet, animales habitus noſtros congrua diſpoſitione pręparauerit, & quaſi vna concordi & conſona ſacrarum rerum chorea inſtituerit ea, quæ in pſalmorum modulatione cõſcitiora ſunt atq; adũbrata magis pluribus, manifeſtioribuſq; figuris ſacratiſſima diuinarũ rerũ lectiõe dilatant, & ad ea q̃ paulo poſt ſũt celebrãda myſteria deueniũt &c. Nõ ſolũ aũt morẽ decãtandi pſal. antiquiſſimũ fuiſſe, ex recitatis patet, verũetiã & illi ſupinductũ fuiſſe et antiphonarũ vſum vetuſtiſſimo tẽpore teſtat Soc. grauis author, in tripartitę hiſtorię lib. x. hęc inquiẽs,

Dicendum eſt vnde ſumpſerit initiũ, vt antiphonę in eccleſia decantentur. Igna
tius Antiochię Syrię tertius poſt Petrum epiſcopus qui etiã cum ipſis vixerat
Apoſtolis vidit angelorum viſionem, quomodo per antiphonas ſanctę trinitati
dicerent hymnos: iſq; modum antiochenę viſionis tradidiſſe probatur eccleſię,
& ex hoc ad cunctas trãſiuit eccleſias &c. Fuit autem hic antiquiſſimus antiſtes
& martyr magni Ioannis euangeliſtę diſcipulus. Cæterum ſi vocis modulatio
in diuinis laudibus celebrãdis nõ fuiſſet, adhibẽda neutiq̃ tot verbis, ſpiritus ſan
ctus illam commendaſſet: nec ipſe tot tantaq; carmine protuliſſet. Cum eaſdem
ſententias, non minus ſoluta oratione potuiſſet exprimere. Nec tam impenſe ad
canendum inuitaret & hortaretur, ſed ad recitandas tantum diuinas laudes ſua
ſiſſet, vt puta cum inquit, Cantate domino &c. Annũciate inter gentes gloriam
eius: vel, Miſericordias domini ineternũ cantabo, &: Pſallite deo noſtro, Pſallite di
xiſſet, pronunciate domini laudes &c. Quas ſi qua ratio ſuadere poſſet non eſſe
decantandas, illa eadem probaret & non eſſe proferendas. Quẽadmodum enim
dominus non eget, nec expetit cantum ad demulcendas ſibi aures, ita nec exqui
rit prolationem verborum ad audienda cordis ac animi noſtri ſenſa. Quamob-
rem conuinceretur, ſi ratio vim haberet, ſilentio & tacita mente deum ſolummo
do eſſe colendum. Si igitur hæc quę tam aperte conſtant animaduertiſti, quo-
modo aſſerere auſus es, ętate Pauli nõdum cantũ fuiſſe, ſed duntaxat pronunci
ationem, eumq; vix a poſterioribus receptum? Apoſtolorum nẽpe tempore pſal
mos & hymnos fuiſſe celebratos a fidelibus exploratiſſimum eſt. Pręterea Chri
ſtianos illos canere fuiſſe ſolitos nõ ſolum efficacibus argumentis conuincitur,
verum & graui Ethnicorum teſtimonio. Scribens enim Plinius Nepos ad Tra
ianum principem, de Chriſtianis. Hęc inquit ſolitos eſſe ſtatos dies ante lucem
conuenire, carmenq; ſecum inuicem Chriſto quaſi deo decantare &c. ſuperſtites
autem fuiſſe Apoſtolorum aliquos ipſo regnante conſtat. Cum Ioannes euange
liſta ab exilio Pathmos, ea tempeſtate fuerit reuocatus. Quid ais? Audiſti ſolitos
fuiſſe Chriſtianos decantare carmen Chriſto in ipſius naſcentis eccleſiæ primor
diis. Cede grauibus teſtimoniis, ſaltem ſi nõ vis acquieſcere argumẽtis, quorum
& illud efficaciſſimum, quod naſcente domino, auditus eſt chorus angelorum
concinentium, Gloria in excelſis deo &c. Quo facto ſane edocuerunt Chriſtianũ
populum, ipſorum exemplo concinnis modulis glorificaturum dominum. Præ-
terea nec minus validum illud q̧ dominus probauerit populorum voces decan
tantium, ipſo in Hieruſalem ſuper aſinum ingrediente Ozanna in excelſis. Be-
nedictus qui venit in nomine domini &c. Sed quid aliorum cantum fuiſſe pro-
batum oſtendimus: cum manifeſtum ſit ipſummet dominum cum Apoſtolis di
uinas laudes decantaſſe. Poſt enim peracta ſacratiſſimæ cœnę myſteria cum
ipſis hymnum cecinit. Inquit enim euãgeliſta, & hymno dicto exierũt in montẽ
oliuarum. nec eſt q̧ effugias, non diceret decantaſſe, ſed dixiſſe, cum nomẽ dicti
non minus contineat quæ canuntur q̃ quæ ſimpliciter pronunciantur, & hy-
mni nomen non conueniat diuinæ laudi præter cãticum. Auguſt. teſte in enar-
ratione pſalmi ſeptuageſimi ſecundi, ita enim habet, hymni laudes ſunt dei cum
cantico, hymni cantus ſunt continentes laudes dei: ſi ſit laus & non ſit dei, non
eſt hymnus. Si ſit & laus, & dei laus, & non cãtetur, non eſt hymnus. Oportet

ergo,vt ſi ſit hymnus habeat hæc tria, & laudem & dei & canticum & cętera. Cui ſententię ſubſcribit diuus Chryſoſt.idē dictum interpr̄tās.Eteñ ꝓphetis pſal lētibus & apoſtolis hymnos canētib9 negocioꝝ tñ vitæ huius introducimus tu multū.At ſi refugeres dicens non hoc more hoc ve genere apoſtolorū tēporibus decātata fuiſſe diuina quo nūc vtitur eccleſia,ineptire videreris.Cum non de can tus qualitate ſit queſtio,ſed de ipſo in genere quem tu ſimpliciter non fuiſſe cō tendis.Nos autem aliquem fuiſſe vſitatum probauimus,quod præter adductas rationes etiam probatur teſtimoniis vetuſtiſſimorum patrum qui paruo poſt apoſtolis interuallo floruerunt.Nempe ſcio non negabis noſtrę religionis ritus & inſtituta primum in oriente vbi & euangelium prędicatum fuit promulgata fuiſſe & conſtituta,& exinde in occidentem propagata.Teſtatur autē diuus Au guſtinus morem continendi diuinas laudes in eccleſiis Orientis fuiſſe ex antiquo ſeruatū.Et inde deriuatum in occidentis eccleſias ab hiſq; receptum.Nam con feſſionum nono volumine,agens de eccleſia Mediolanēſi inquit. Tunc hymni vt canerentur ſecundum morē orientalium partium inſtitutum.Beatus quoq; Hie ronymus in epitaphio Paulæ hæc habet.Tunc Hebręo,Gręco, Latino, Syroq; ſermone pſalmi in ordine perſonabant.Et rurſus. Alii pontifices certos præfere bant,alii choros pſallentium ducebant.Pſalmorum enim linguis diuerſis,agmi na concrepabant.Animaduertendumq; verbum illud Auguſtini:ſecundum mo rem orientalium partium vt hymni & pſalmi canerentur fuiſſe inſtitutum : illa enim verba primum indicare videntur antea etiam aliquali cantu vſam fuiſſe mediolanenſem eccleſiam quemadmodum & multas alias.Et ſi non eo genere & tam celebri(quo vtebantur eccleſiæ orientis)pſalmis & hymnis dominum fre quēter glorificarent,qui vt declaratum eſt nequaq̄ apte pronunciari poſſunt,niſi modulo quodam flexæ vocis & elatæ,temporiſq; menſura, illorum numeris ac commodata,quod autem in Mediolanenſi eccleſia fuerit quædam decantandi diuinas laudes ratio obſeruata declaratur & per hymnos a ſancto antiſtite Am broſio editos,quoꝝ Auguſtinus meminit in libro confeſſionum recitans & prin cipium vnius tale. Deus creator omnium poliq; rector veſtiens diem decoro lu mine noctem ſoporis gratia & cętera.qui mos eccleſiarum & apertius dignoſci tur ex doctiſſimo patre Hilario pictauenſi epiſcopo,ipſo Ambroſio vetuſtiore,q ad vſum ſuę eccleſiæ & aliarū Galliæ plurimos carmine edidit hymnos.Decā tatas etiam fuiſſe diuinas laudes in Alexandrina eccleſia teſtatur Euſebius,quē admodum etiam refert teſtimonio Philonis in vita theorica,de monaſteriis q̄ cir ca ipſam Alexandriam fuerant conſtituta:a cuius eccleſia & plurima ex inſtitu tis ſuis acceperant in ſingulis eorum, domum orationi fuiſſe conſecratam quæ appellatur ſemnon,in quam non inferuntur niſi ſacra volumina legis propheta rum & hymnorum in deum,qui ab vno fratrum in medio conſurgente,honeſtis modis concinuntur,cui præcinenti verſiculum omnis multitudo reſpondet &c. Præterea indicant Auguſtini verba qui tamen fuit ante mille & centum annos cantandi vſum in partibus orientis iam fuiſſe vetuſtum , & ex antiquo conſtitu tum.Cum mos non dicatur niſi de re iādiu inducta & recepta.Quia non repente nec breui,ſed lōgo temporis vſu & conſuetudine generatur. Id autem declarat ipſum ab apoſtolorum tempore fuiſſe profectum quod & confirmatur cōmuni

conſuetudine omnium nationum & gentium, apud quas Chriſti lumen effulſit Gręcos, Barbaros, ac Latinos. nã concinunt Chriſtiani. Aethiopes & tripudiant, iubilant Aegyptii, Arabes, Perſę, Syri, Scythę, & cęteri populi qui Chriſtum induerunt vſq; in hodiernum diem, non minori diligentia & frequentia q̄ Latini, cũ tamen ex ipſis nõnulli ſint qui ab apoſtolica & Romana ſede deſciuerint. Quod autem tam ex antiquo tam late & communiter ab omnibus receptũ eſt Auguſtini ſententia ab apoſtolis eſſe deriuatum non eſt dubitandum. Quid ergo blateras apoſtolorum tempore cantum non fuiſſe in eccleſia ſed pronunciationem duntaxat, quaſi quę decantantur non etiam pronunciẽtur. Sed quorſum hoc refers, niſi vt cantui eccleſiaſtico vetuſtatem detrahens, ſimul & authoritati derogares? Sed eſto Pauli ætate non fuiſſet inductus cantus in eccleſiã pręſertim, ſolenni more. Quid tum? nec enim conueniebat vt iam ſępe dictum eſt in ipſius religionis Chriſtianę exordiis omnia inducere, pręcipue cantum ſolennem diuinarum laudum. Primum quia id Senatui apoſtolico in Hieruſalem reſidenti Iudæi non permiſiſſent, Chriſtianis enim vix licebat latenter in cœnaculis & ſolariis domus congregatis, tacitis orationibus inſiſtere vt ex apoſtolorum Actis eſt cognoſcere. Cogebantur tamẽ ad id peragendum eo ritu quo poterant. Porro cum adhuc templum coleretur, & Iudęorum cantus in ipſo reſonarent conuentus fieri priuatos ad decantandas laudes diuinas multis prębuiſſet ſcandalum nouitate facti, pręſertim cum legi aduerſaretur, inhibenti rem ſacram peragi ſacrificiũ ve offerri quouis alio loco q̄ in templo. Quapropter ab euangelio recipiẽdo pluriimi deterriti fuiſſent. Pręterea nec gentiles apud quos Chriſtiani verſabãtur ab idolis & ſuis ſuperſtitionibus ad Chriſtum conuerſi, permiſiſſent eos publicę decantare & ſacra peragere. Quocirca & ante lucem conueniebant non frequentibus locis nec celebribus: ſed in criptas cuniculos (quarum adhuc plurima monumenta Romę eſt videre) in cauernis & ſubterrraneis ſpecubus rem diuinã peragebant, quo minus ſtrepitus vocum exaudiretur, reſonantibus ex eorũ ore laudibus diuinis quas continere non poterant vt Plinius teſtatus eſt, licet illis proſcriptionis & capitis periculum immineret. Q uis igitur iis de cauſis ſolẽnis cãtus in eccleſiam primęuo illo tempore, publice ſaltem non fuiſſet inductus, nõ tamen ex hoc conuinceretur, quin apoſtolica authoritate inſtitutus fuerit obſeruandus cum tempora permitterẽt. Quem cum perficere licuit, tanta alacritate vbiq; fuit receptus vt in vniuerſo Chriſtiano orbe indeſinenter ſtatis horis domini laudes ſolenniter concinentium chori exaudirentur, vſq; adeo vt tu, cuius aures delicatiores ſunt & faſtidioſę, pręſertim ſacris vocibus audiendis) querare in nonnullis regionibus totos dies pſalli in eccleſiis: nec aliud audiri in monaſteriis, tẽplis ac collegiis q̄ vocũ ſtrepitus. At quid velles audiri potius? mimorũ ne? aut hiſtrionũ comœdias agentiũ ſonitũ? aut aduocatorũ, & inter agẽda iudicia vociferationes? vel nundinantium ſtrepitus? Conuẽnit audias inibi ea celebrari ad quæ peragenda templa inſtituta ſunt. Sunt enim ſacerdotes & monachi, non ſolum pro ſe ipſis officia illa preſtantes, ſed & pro vniuerſo populo in prophanis operibus occupato. Quod & ſi vocis pſallentium in ipſis nullus eſt finis, iure quidẽ id fit ad gloriam omnipotentis dei. Cuius beneficẽtię erga nos nec finis vllus eſt neq; modus, ſed perpetuo liberalitatis ipſius munera ſuſcipimus. Quamobrẽ vti ange

lici chori nũquam ceſſant collaudare dominum,ita apud mortales præſertim ad huiuſcemodi officium præſtandum deſtinatos,conuenit glorificandi omnipotentem,nullum eſſe finẽ.Inquit enim ſcriptura.Oportet ſemper orare. Et rurſus,Orãtes ſine intermiſſione.quod licet non ſit accipiendum vt nullo interuallo, ſemp ab eiſdẽ ſit orandũ,nec enim id perfici poſſet cũ oporteat quieſcere & corpus curare,ſed horis ſtatis,& congruis temporibus: Attamen inſtitutum illud valde probandum videtur,quod quibuſdam in locis religioſe obſeruatur,in quibus cum numeroſi ſint viri vel mulieres ad diuinum obſequium emancipatę:ita ſe commode partiuntur,ſibi inuicem ſuccedentes,vt nulli nimia aſſiduitate officii tedio affici poſſint,& tamen nunq̃ a pſallendi officio ceſſetur.

Ex more autem cantandi diuina,q̃ magnus Eccleſiæ veniat prouentus,quantaq; ſit illius commoditas,experiuntur pia hominum corda:quorum ſpiritus mira ſuauitate repletur,merorq; omnis,& tedium fugatur:magnaq; effuſus alacritate,ad contemplanda diuina euehitur,perſępe tranſfixis pręcordiis.Quod & teſtatur Auguſtinus in libro confeſſionũ,ita inquiens:Nunc in ſonis quos animãt eloquia tua,cum ſuaui & artificioſa modulatione cantantur fateor aliquãtulum acquieſco &c.Et rurſus,Quãtum fleui in hymnis & canticis tuis,ſuaue ſonitis eccleſię tuæ vocibus,commotus acriter.Nam voces illę influebant auribus meis: & eliquabatur veritas tua in cor meum:& ex ea æſtuabat inde affectus pietatis: currebant lachrymæ,& bene mihi erat cum eis. Præterea idem. Aliquando videor plus honoris cantui tribuere,q̃ decet:dum ipſis ſanctis dictis,ardentius ſentio moueri animos noſtros in flammam pietatis,cum ita cantantur, q̃ ſi non ita cantarentur,& omnes affectus ſpiritus noſtri ꝑ ſuaui diuerſitate, habere proprios modos in voce atq; cantu,quorum neſcio qua familiaritate excitentur. &c. Et rurſus in de laude canticorum ſuauiter inquit,audit pſalmus cum canitur, penetrat animum cum delectat: & quod legis auſteritas a mentibus extorquere non poterat,ii per dulcedinem cantionis excludunt,& cætera. Idem confirmat & doctiſſimus antiſtes Iſidorus Hiſpaleñ.inquiens,Pſallẽdi ſuauitas triſtia corda conſolatur,gratioſas mentes facit,faſtiditos oblectat,inertes excitat, peccatores ad lamenta inuitat.Pſalmorum inquam decantatio perpetuam Dei laudem demonſtrat & gloriam ſempiternã vnde & pſalmus:Beati qui habitant in domo tua domine in ſecula ſeculorum laudabunt te & cætera.Cui ſententię etiam ſubſcribit Rabanus iis verbis,Pſalterium cum melodia cantilenarum ſuauium pſallitur in eccleſia,quo facilius animi per compunctionem flectantur &c.Quod autem ais de cantionibus ſacerdotum, non intellectis a populo: quid tum? ſi a rudi & promiſcuo popello non intelligantur verba?quorum ſenſa, (q̃uis ſimpliciſſime recitarentur)etiam non caperent.Præſtaret tamen (fateor) ſi eas intelligerent. Viuus enim (vt ait Apoſtolus)eſt ſermo Dei,efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti:pertingẽs vſq; ad diuiſionem animæ & ſpiritus.Quarum tamen etſi voces indiſcretæ (modo pia mens adſit) exaudiantur,ab ipſiſve cantoribus non intelligantur,non tamen earum parua eſt commoditas:nam canentium labia,& ſimul audientium aures,ſanctificantur. Inquit enim pſalmus. Exultabunt labia mea,cum cantauero iuſtificationes tuas. & Ambroſius in hexameron inquit.Hoc eſt precioſiſſimum,quod homo veræ vocis dei ſit organũ,

quod corporalibus labiis exprimit cęleſte oraculum &c. Spiritus nanq; illis vocibus multum proficit: is enim exhilaratur: & ad ſublimia appetenda, ſuaui quodam vehiculo deducitur. Quibus vocibus omnipotentem glorificantibus, & præſentes angeli non parum iubilant. Inquit enim pſalmus. In conſpectu angelorum pſallam tibi. Nequiſſimi vero ſpiritus tremunt, & profligantur. Præſentes autem eſſe angelos in eccleſiis, teſtatur Paulus: Cum præcipit mulieribus, vt capite velato in eccleſia orent, habet ſiquidem vox ipſa iubilans, & prolatio diuina verba exprimens occultam quandam vim & poteſtatem, qua magna & admirabilia frequenter peragũtur, etſi nõ intelligatur quid per ipſa ſignificetur. Cæterum non diffitebor conuenire quinimmo exigi cantum ipſum eccleſiaſticum, quemadmodum & cæteros ritus, & ſacras ceremonias, ſuam habere dignitatem & grauitatem: vt id efficere valeant ad quod inſtitutæ ſunt: non autem contrarium. Quamobrem vti hiſtrionum geſtus ab eccleſiaſtica diſciplina reiiciuntur, ſic theatrales cantus, molleſq; & impuræ catilenę (quibus animus ad carnalia vel turpia potius inuitetur, q̃ ad honeſta & diuina alliciatur ſpiritus,) ſunt reſpuendæ. Nec diuina myſteria decantanda, neq; ad illa conueniendum aurium demulcendarum gratia: quas & ſi oblectari contingat (cum fieri non poſſit quin ſenſus re delectabili præſente moueatur & gaudeat) tamen in illo non perſiſtendum: ſed ad altiora tranſuolandum. Quemadmodum admonet Auguſtinus cum ait. Illis acquieſco non quidem vt hæream, ſed vt ſurgam cum volo. Diuus quoq; Hieronymus, idem edocet his verbis. Et canere igitur & pſallere & laudare dominum magis animo, q̃ voce debemus. Audiant hæc adoleſcentuli, audiant & in quibus in eccleſia pſallendi officium eſt. &c. Quod & præcipit ſpiritus ſanctus in pſalmo, per os Dauid dicens: Pſallite domino ſed ſapientiæ. Et rurſus Auguſtinus: Pſalmis & hymnis cum oratis Deum, hoc verſetur in corde, quod profertur in voce: & canite, quæ legiſtis cantanda: & non alia. & cætera. Nanq; idem beatus pater quandoq; veritus, ne cantus ſuauitate animus nimis hęreret ſenſibus, dicit ſe nonnunq̃ optaſſe illum remoueri ab eccleſia. Ita enim habet. Erro tamen nimia ſeueritate nonnunq̃, vt melos omne cantilenarum ſuauium, quibus Dauidicum pſalterium frequentatur, ab auribus meis remoueri velim, atq; ipſius eccleſię. at cum reminiſcor lachrymarum, quas fudi ad eccleſiæ cantus in ptimordiis fidei meæ, & nunc ipſo commoueri, non cantu ſed rebus quæ cantantur, cum liquida voce & debita modulatione cantantur. Magnam inſtituti huius vtilitatem rurſus agnoſco. &c. Qua ſententia edocet non tam ipſo vocis ſonitu commoueri, q̃ rebus ipſis debita modulatione decantatis: concludens huius inſtituti vtilitatem longe eſſe maiorem, quàm diſcrimen nimium hærendi in voluptate ſenſus aurium. & Ambroſius epiſtolam ad Epheſios. Si bene vixerimus implebimur ſpiritu ſancto ad confitendum & extollendum Dei donum diuerſo vocis canore vt laus in Deum omni lingua canatur, & cætera. Ex dictis manifeſtum eſt morem hunc ſolennem canendi in eccleſia, non vana ſuperſtitione fuiſſe inductum, aut vix a poſterioribus receptum (vt inquis), ſed plurimis ac optimis rationibus inſtitutum: & a primæuis patribus Apoſtoliſq; profectum. Quinimmo cum ipſa religione natum & coalitum.

Nam omitto prophetas, & antiquæ legis patres. Nos ad canendas laudes diuinas, non minus exemplo quàm verbis inuitantes. Omitto & ſpiritus ſancti poetam qui tot & tanta cecinit, ſuadens vniuerſis gentibus ac populis eoſque adhortans, vt modulanti voce, in iubilo & exultatione, domini laudes canerent. Cantate domino omnis terra iubilate ei; annunciate inter gentes gloriam eius. Cantabimus & pſallemus virtutes tuas. Cantate domino & benedicite nomini eius. Miſericordias domini inæternum cantabo, pſallite deo noſtro pſallite, pſallam tibi in nationibus, pſallam Deo meo quandiu fuero, & quis loquetur potentias domini? auditas ve faciet omnes laudes eius? Sed quid hæc pauca refero, cum nunquam ceſſet diuinus ille ſpiritus toto pſalmorum libro; ſuadere, incitare, inflammare corda fidelium, ad encomium domini decantandum. Sed venio ad ipſum conſurgens euangelium quod inſtitutum illud in pluribus modis nobis valde commendaueris. ad id nanque peragendum primo nos inuitauit Zacharias in Ioannis natiuitate cum carmen illud cecinit. inuitauit Deipara virgo ſalutans cognatam Elizabeth. inuitarunt angelorum agmina nato domino. prouocauit & ſanctiſſimus Symeon nudum infantem dominum in vlnis ſuſcipiens. inuitauit populus Chriſto obuiam factus & decantans Ozanna in exelſis. Sed quid hæc recenſeo? cum & ipſe dominus inuitauerit & docuerit id eſſe faciendum hymnum cum Apoſtolis concinens. Præterea commendarunt Apoſtoli, & Paulus ipſe verbis expreſſis. Pſallam ſpiritu, pſallam & mente. Et rurſus. Loquentes vobiſmetipſis in pſalmis & canticis ſpiritalibus, cantantes & pſallentes, probauerunt omnes ſancti patres, dictauit recta ratio, natura ſuggeſſit vniuerſi orbis conſenſus approbauit. Quod igitur tam ratum eſt, tot authoribus munitum, tanta authoritate confirmatum, tantis comprobatum rationibus, quod denique tam opportunum eſt, ac vtile nos ſpernemus, aut parui faciendum eſſe exiſtimabimus? Abſit abſit tanta temeritas a piorum cordibus: faceſſant iſti damnatarum hæreſum reſtitutores. profligetur hæc tanta arrogantia, plus ſenſu proprio tribueris, quàm vniuerſitatis eccleſiæ iudicio, quæ inquam, dominicos hymnos pſallit, magnaque alacritate tum voce, tum ſpiritu vbique decantat: in quo præſtando officio, nec ſatis explere animum poteſt. Canunt catholici ſuis in ſacris, non Mahumetani, non quidam hæretici, qui cantandi inſtitutum damnarunt, & ab eccleſia depellere conati ſunt. Non enim noua ſunt quæ hiſce temporibus audimus, ſed ab hęreticis lege antea tentata. Nanque & Arrianorum plurimi (erant enim in quibuſdam inſtitutis diuerſi, vt plurimum ſunt hæretici, quamuis in præcipuis dogmatibus conuenirent) cantandi morem deteſtabantur teſte Ambroſio, qui contra Auxentium ita ait, Geraceni præſentiam Chriſti ferre non poterant, Arriani neque laudes Chriſti ſuſtinere poſſunt &c. Manichæorum etiam multi aduerſabantur cantum diuinarum laudum vt Auguſtinus refert. contra Celſum Manicheum & in libro confeſſionum. Aduerſus quoque morem decantandi hymnos & pſalmos ad altare dum res diuina pera-

geretur Hilarius quidem vir tribunitius maledica reprehenſione vbicunque poterat plurima protulit, quem Diuus Auguſtinus vt ipſe refert libro retra-ctationum ſecundo iubentibus fratribus edito libello confutauit. Eundem morem etiam deteſtatus eſt Vigilantius caragorita, quem Beatus pater Hie-ronymus doctiſſime & eleganter corripuit: cuius peruerſe ſententiæ nec ii primi fuere authores, ſed Baſilides, & Eunomius teſte ipſo Hieronymo, non ſolum autem iſti iniqui ſed priuati homines diuinis canticis aduerſati ſunt: ve-rum & quidam impii principes eum morem abolere ſtuduerunt & præter cæteros Iulianus apoſtata de quo referunt hiſtoriæ tripartitæ authores li-bro ſexto Publiam quandam matronam nobiliſſimam Antiochiæ habuiſ-ſe chorum virginum in domo alta voce cantantium laudes domini quas cum forte pertranſiens Iulianus audiret præcepit vt a tali officio deſiſterent, Cuius edictum virgines paruipendentes chorum maiori voce complebant: quare indignatus magiſtram chori ſenectute maceratam iuſſit a ſpartariis alapis cedi, quæ tamen domum reuerſa conſuetis melodiis ſpiritalibus domi-num deuocare non ceſſauit. Sed & poſtremo ſeculo Vuicleff hęreſiarcha per-uerſiſſimus hos omnes ſolennes ritus damnauit & euertere enixius contendit. ſed vana ac irrita fuerunt malignantium conſilia. Nemo autem vnquam auer-ſatus eſt morem iubilanter diuina decantandi & cæteros ſacros ritus niſi aut hæreticus aut parum pius. Nec mirum cum vitiatę aures infectaque lingua bile & guttur corruptum potius abhorreant quod ſuaue eſt illiſq; contrarium quàm quòd ſimile & eorum vitio conſentaneum. quamobrem & maledicunt & condemnant hæc omnia quæ faſtidiunt: contra autem pietate conſpicui quo-rum mens & organa ſenſuum ſincera cum illa ſentiunt plurimum oblectantur mirumq; in modum exultant & gaudent. Cantemus igitur domino iugiter, ſed ſtudeamus pſallere ſapienter. Nam ſupra declaratum eſt ſanctorum di-ſciplina qualiter canendum & pſallendum ſit domino, quodve genus con-cinendi magis probandum eſſe videatur. Hæcq; de canendi ac pſallendi in-ſtituto, dicta ſufficiant.

X Quod ais præterea in ſcholiis Hieronymi (in hac videtur eſſe opinio-ne Hieronymus, vt putet ſuperſtitioſum accendere cereos in honorem ſan-ctorum luce, nec accendendos niſi in ſolatium noctis) a vero eſt prorſus alienum. Idq; Hieronymi ſententia pluribus locis tam expreſſe comproba-tur, vt ſtupeſcam quomodo id ſcripſeris. At ſi etiam huic pio mori non detraxiſſes, animi tui conſtituto derogandi quibuſcunque ritibus ſacris, non feciſſes ſatis. Ipſe autem ita habet aduerſus Vigilantium, morem hunc im-probantem. Si mulieres accendunt cereos ad honorem martyrum, quid in-de perdis? Martyres illis non egent, fateor: nec dominus egebat vnguen-to, quo a muliere vnctus eſt, quod cauſabantur Apoſtoli perire: ſed domini voce correpti ſunt, & quicunque accendunt cereos, ſecun-dum fidem ſuam habent mercedem. Dicente Apoſtolo. Vnuſquiſque in ſuo ſenſu abundat, & qui idola colebant renati deinde in Chriſto Deum verum colere non debent, ne ſimiliter eum videantur cum ido-

lis venerari? Illud fiebat idolis, idcirco deteſtandum eſt? illud fit martyribus, idcirco recipiendum? Nam & abſq; martyrum reliquiis, per totas Orientis eccleſias accenduntur luminaria quando legendum eſt euangelium, iam ſole rutilante: non vtiq; ad fugandas tenebras: ſed ad ſignum lętitię demonſtrandũ. Vnde & virgines illę euangelicę, ſemper accenſas habent lampades ſuas, & ad apoſtolos dicitur. Sint lucernę ardentes in manibus veſtris, & de Ioanne Baptiſta, Ille erat lucerna, lucens in templo dei. Accẽduntur luminaria, vt ſub typo luminis corporalis, illa lux oſtendatur, de qua in pſalterio legimus. &c. Heus tu illa legiſti, & ais Hieronymum cenſuiſſe non accendendos cereos, niſi in ſolatiũ noctis: & putares ſuperſtitioſum eſſe illos accendere in honorem ſanctorum, & dei gloriam. An non audiſti ipſum prorſus aſſerentem contrarium? Accendi inquam luminaria ad euangelium, iam ſole rutilante, non ad fugandas tenebras: ſed ad ſignum lętitiæ demõſtrandũ: probantemq; idem fieri in honorẽ martyrũ. Nũ igitur putat eſſe ſupſtitioſum? Audiſti p̃terea ſub typo corporei luminis, oſtendi illam increatam lucem, &c. Qui quidem Hieronymus, & ſi dicat diſputans cum ipſo Iouiniano illud etiã noctu fieri ad fugandas tenebras (qđ refert q̄dẽ quia in vigiliis quę in Baſilicis martyrum fieri ſolebant, plurimę lampades accendebãtur in ſolatium noctis) non tamẽ dixit, niſi, ſed tu adieciſti: quod ſi protuliſſet recitatę ipſius ſententię, quã mox ſubiecit, aduerſaretur, refelliturq; aſſertio tua nõ ſolum hoc vno Hieronymi teſtimonio, ſed etiam altero. In Epitaphio nãq; diuæ Paulę, ita inquit. Tranſlata eſt epiſcoporũ manibus, ceruicẽ pheretro ſubiicientibus, cũ alii põtifices lãpadas cereoſq; pręferrẽt. &c. Nõ dices arbitror id factum fuiſſe in ſolatiũ noctis, cũ funus interdiu nõ noctu peractũ fuerit. Cui turba innumerabilis Paleſtinarũ vrbiũ adfuit. Teſtimonia Hieronymi audiſti, en accipe & illud Auguſtini: q enarrãs pſalmũ ſexageſimũ quintũ, ita ait. Pręterea & in ſacramẽtis & in catechizando & in exorcizando adhibetur prius ignis. Nã vnde plerũq; immũdi ſpiritus clamãt, ardeo, ſi ignis nõ eſt? poſt ignẽ autẽ exorciſmi venitur ad baptiſmũ, vt ab igne ad aquam, ab aqua in refrigerium. &c. Perſpicuũ autem eſt non in vſum noctis accendi ignem, in catechizando vel exorcizando.

Quid igitur ineptis? perſpiciẽs ignei luminis tantã opportunitatẽ in myſteriis & ſacrificiis peragẽdis? vt etiã maligni ſpiritus cũ exorcizãtur fateri & exclamare cogantur, ſe ipſius pręſentia aduri? vt dicas ſuperſtitioſum eſſe in ſacris accendere lãpadas, & cęreos, hocq; diuo Hieronymo imponas? Nãq; ſi fulgẽtis ignis naturam perſpexiſſes, quãtaq; ſit opportunitas repręſentãdi plurima, q̃ inſenſilia ſunt & nobiliſſima, præterea quot & quanta per ipſum in ſcripturis figurentur, quamobrem & q̃ frequens in illis de ipſo fiat mentio, nequaquam illa protuliſſes. Namq; omnipotens glorioſiſſimuſq; dominus, in flamma ignis rubi ardentis Moſi apparuit, & cum eo collocutus eſt. In igne quaſi inflammati montis ſe videndum prębuit populo Iſrael, in deſerto. Ait enim ſcriptura. Totus autem mons Sinay, fumabat eo ꝙ deſcendiſſet dominus Deus ſuper eum in igne, & aſcenderet fumus de eo tanq̃ de fornace. & cætera. Eidem populo & ſub columnæ ignis ſpecie, dux itineris fuit. Per ignem quoque ad montem Dei Oreb ſe inſinuauit magno Heliæ, ſacrumque ignem a cælo demiſit, ad

accendendum in lignorum ſtruibus ignem ſacrificiis accommodatū. Quid plu⸗ ra? Cum ſub ſpecie ignis diuiniſſimus ille ſpiritus, in ſanctiſſimos Apoſtolos ſe transfundi voluerit? Nanq; ignis prę cæteris corporibus elementaribus, ſpirita⸗ lis, minuſq; craſſus, vtpote ex paucula materia, ex multa autem forma conſtans purior etiam, agendiq; vi & facultate potior, & efficacior, ſpecieiq; decore omni⸗ bus prę ſtat, nam lucidus & perſpicuus, tenebras fugat, & ſua claritate prę ſentia cuncta illuminat: Quid dico illuminat? quinimmo & animalia omnia viuificat, quibus tādiu ſupereſt vita, q̄diu igneus ille calor natiuus ipſo in corpore perſtat ipſiuſq; tepore ac lumine mixta omnia, gignuntur, metalla, gemmæ, plantę, ani malia, cuius & virtute ſeruantur. Natiuo enim calore illo exhalante, ſuppuran⸗ tur omnia & putreſcunt. Quid plura de illo referam. Nam & ſemper ab imis ad ſublimia contendit. Quamobrem qui arbitrantur prima corporum elemēta eſſe figurata, ei pyramidis figuram tribuunt, eo q̄ maxime Pyramis acumine ſuo, inciſiua ſit, paruarumq; partium & ſubtilium, conumq; ad ſuprema erigat: quē⸗ admodum & ignis ipſe ſubtiliſſimus eſt, & inciſiuus, ipſiuſq; flāmę cuſpis, ſem⸗ per ad ſuperiora reſpicit, ad quæ & conſcendere tota contendit. Quamobrem & ſupremum locum in vniuerſo, inter elementa obtinuit. Quas tantas dotes cum animaduerterent ſapientiſſimi viri, cuiuſcunq; ſeculi & religionis, illum ſemper in peragendis ſacris induxerunt. Nam & in ipſis creati mundi primordiis, ratio⸗ ne naturali dictante, ſiue etiā domino inſtituente, ſancti patres prę ter ignem do⸗ mino non immolabant. Magnus nanq; patriarcha Abraham præſtaturus ſingu laris obœdientiæ illius exemplum (vnigenitum immolaturus filium) vt ſcriptu ra teſtatur, ad montem accedens prę ſcriptum, ſecum ignem & ligna detulit. Pa ri ritu ſacrificarunt & illius poſteri patriarchę. Sanctiſſimus quoq; Noe, cum fi⸗ liis ſuis, tum ante Cataclyſmum tum poſtea, quem morem perpetuo ſeruarunt fi⸗ lii Iſrael: qui illis deinde per Moſaicam legem etiam fuit præſcriptus. Eundem & gentes vniuerſę, quę a cultu veri & omnipotentis dei recedentes, ad vana ido⸗ la ſe conuerterunt. Quod igitur tam communiter & paſſim ab omnibus eſt rece ptū, cognoſcitur vel naturę dictamine, vel diuino inſtituto, fuiſſe profectum. Et⸗ enim enimuero conſtat in ſacra re peragēda, res etiam qui religionibus erroneis, ac falſis detinebantur, (quis multis ſuperſtitionibus indignis, ac turpibus mo⸗ dis, numina ſua colerent) quoſdam tamē ritus obſeruaſſe prorſus ſimiles iis, qui a veri dei cultoribus obſeruabantur: quos per manus didiciſſe conſentaneum eſt, a primis eorum patribus, qui illa ſeruauerant, priuſq̄ a veri dei cultu recederent: quę q̄uis ſua natura & inſtituto recta & proba eſſent: attamen deteſtanda & im pia reddebantur, cum dę moniis aut hominibus quibuſdam, eorumve idolis, di⸗ uini honores tribuerentur. Huiuſce autem generis fuiſſe ſacrificandi morē, obla tis hoſtiis cum igne ſacro, manifeſtum. Quem tam venerandum, tāq; ſanctū eſſe putarunt antiqui Romani, gentium omnium cordatiſſimi, vt de eorum imperio actum iri arbitrati fuerint, ſi contigiſſet ipſum ſacrum ignem reſtingui. Ad quē ſeruandum nobiliſſimas fœminas, eaſdemq; virgines, deę Veſtę ſacerdotes, con⸗ ſtituerunt. Cum igitur tot ſint ipſius ignis ornamēta, tamq; inſignis & prę ſtans ſit illius natura, idoneaq; ad ſignanda myſteria, & res prę claras indicādas, quid in legitimis ritibus ſacris peragendis congruentius & aptius adhiberi poteſt

ignea flamma,& luminarium multitudine.Quibus primum lux illa increata, per quam omnia ſunt condita,refertur:optimuſq; & maximus ſeruator dominus Ieſus,in quo vtraq; natura coniuncta fuit,creatrix inquam & creata,qui(vt inquit Ioannes Apoſtolus)eſt lux vera quæ venit illuminare omnem hominem venientem in hunc mundum,luxq; erat in tenebris &c.Et Paulus, Qui cum ſit ſplendor & glorię figura ſubſtantię Dei,ſedet ad dexterā maieſtatis eius in excelſis.&c.Ad cuius æternæ lucis qualemcunq; agnitionem,neq; mortaliū mens vnq̄ veniſſet,niſi luminaria in cælo ſita,ad illam deduxiſſent,quę cōſpecta, cum mortales in ſui admirationem conuertiſſent,primum ex eorum motibus,in cęlorum & firmamenti notitiam deuenere.Deinde ad indagandas cauſas motus eorum luminum,eadem admiratione inducti,tandem in agnitionem primi motoris,multa contemplatione peruenerunt:eumq; incorporeum æternum,& infinitum,omniumq; rerum fontem & primam cauſam eſſe didicerunt. Repręſentant & accenſa illuminaria angelorum naturam,& gratiam:iuxta illud,Qui facit angelos ſuos ſpiritus,& miniſtros ſuos flammam vrentem.Præterea & ſanctos omnes,in primis autem beatiſſimos Apoſtolos:quibus dominus dixit,Vos lux mundi,non poteſt ciuitas abſcondi ſuper montem poſita, nec accendunt lucernam & ponunt eam ſub modio,ſed ſuper candelabrū,vt luceat omnibus qui in domo ſunt.Sic luceat lux veſtra.&c.Indicant & viuidam fidem , quam nemo habere poteſt,citra diuini luminis illuſtrationem.Vt enim ait in Matthęū Chryſoſtomus, Lucis opus eſt ipſas ſoluere tenebras , & ea quæ in tenebris fuerunt illuſtrare, & cætera . Pectora autem noſtra tenebris fuiſſe offuſa conſtat , ante receptum fidei donum . Cum igitur accenſa luminaria hoc ſignent, manifeſtum eſt eos,qui in ſacris,geſtant manibus lampades,vel miniſtrant,offeruntve omnipotenti Deo cęreolos accenſos,teſtari ſe fideles eſſe,& imprimis integram fidem offerre altiſſimo,quamobrem vetuſtiſſimo more fuit inductum vt baptizatis & veſte alba ſuperindutis accenſum lumen manibus geſtandum traderetur ad ſignificandum fidei lumen ab illis fuiſſe receptum , cuius rei meminit Ambroſius in opere de myſterio paſche hęc aiens,Hinc ſuper fidei arborem de vtero fontis innocuus cereorum ſplendet ornatus &c. Quo lumine & indicatur ſecundum Nazanzenum eos effici debere luminaria in mundo verbū vitę continentes ad gloriam vt & alios illuminent & efficiantur lumen perfectū de æterno lumine participantes ſanctę trinitatis ſplendore fulgentes vt clarius & illuſtrius lux eorum fulgeat coram hominibus per Chriſtum Ieſum quem induerunt.Vt enim inquit Hieronymus in Iohelem.Ignis naturæ eſt duplicis, habet lunam credētibus,& tenebras incredulis,qui vapores fumi ſunt.&c. Eos autem flamma conſumit,cum ipſa(teſte Philoſopho)nil aliud ſit,q̄ fumus ardens. Accenſa præterea luminaria,typice referunt charitatis ardorem, vim & claritatem,& quemadmodum ſuccenſus ignis omnia aliena conſumit, ac ad inuicem iuncta ſeparat,ſimilia autem congregat,ſordes purgat,conſortiiq; alienę rei eſt impatiens:ita charitas,peccata,& vitium omne excludit:maculas detergit, efficax & ardentiſſima eſt,comburens omne alienum.Et vti ignis ſplendidus ac manifeſtus,& quæ ſibi proxima ſunt illuminans,(nihil enim tam lympidum, diaphanum vel terminatum eſt,quod perſpici poſſit,niſi luminis beneficio illuſtre-

tur) ſic & charitas illuſtris ac fulgida, cum alicubi ſit, latere non poteſt: ſuoq; ſplendore omnia, quæ ad ſpiritum pertinent, illuſtrat, fouet, viuificat, ad ſe trahit, & ſibi coniungit, vt Chriſto lucri faciat: quemadmodum & tepor igneus conſtantia corpora fouet, & conſeruat, & ad ſe omnia attrahit, vt in ſui naturam conuertat. At vti & lumen ignis, deficiente pabulo extinguitur (abſumpto enim oleo in lychnis, vel cera in candelis, lumen ipſum ſimul reſtinguitur) ita charitas diuino munere & illapſu ceſſante aboletur. Prætendunt & luminaria militantis eccleſiæ, fidei alacritatem, & lætitiam, cęleſtisq; regni triumphos & gloriam. Quamobrem & alliciunt animos illa videntium, ad eam optādam, & perſequendam. hinc vetuſtiſſime inductum, in paſchatis ſolennibus magnum cereum benedici & accendi ſcilicet ad indicandam reſurgentis domini Ieſu eccleſiæ lætitiam & triſtitiæ diſcipulorum ex morte illius ſuſceptę depulſionē vniuerſamq; orbi reſtitutam charitatem per eius reſurrectionem omnia ſerenātem: cuius rei meminit Ambroſius in libro de myſterio paſchę plurima ad inſtituti commendationem referens, quod & manauit obſeruandum, deinde Zozimus pōtifex maximus q̄uis longe antea fuiſſet inductum. Floruit enim Ciricii tempore Ambroſius. Idemq; ſeculis poſterioribus & a conſilio Tolletano vt obſeruaretur ab eccleſiis Galliç quemadmodum fiebat in Hiſpania ſancitum. Cum ſancta igitur luminaria tantaq; portendant, commodiſſimeq; ac proprie illa ſignent, dignoſcitur quàm opportune & quāta ratione in ritibus ſacris, ad rem diuinam peragendam illa inducta fuerint, plurimum enim faciunt ad religionem conſeruandam, erudiendamq; pietatem. Summoq; Deo offerri tale munus acceptum eſſe, non dubitandum. non q̃ ipſe lumine egeat, ſed quia nos egemus, & quia referunt potiora dona, quę nobis impertitur, fidem videlicet & charitatem, ipſiuſq; ſummam gloriam, & immenſæ maieſtatis claritatem, ſimiliaq; ſunt iis in quibus illam mortalibus inſinuare voluit, in lumine enim vultus ſui ambulamus in hac mortali vita, & in ſplendore illius in æterna, contemplabimur illam lucem increatam, in qua abſorpti, perpetuo feliciſſime quieſcemus. Ex dictis liquet non ſuperſtitioſum eſſe accendere luminaria, & lampades in templis, ad dei gloriam, ſanctorumq; ipſius venerationem (vt ipſe vis.) Sed & hoc Vuicleficum eſt, & Dormitantianum.

Z Ais præterea colligi ex illo dicto Hieronymi, quare non ingrediuntur eccleſias, & cætera. Vnumquenq; qui voluiſſet olim domi ſuæ Chriſti corpus ſumere ſolitum, id autem quomodo colligas, non eſt videre, verba enim Hieronymi id nequaq̄ indicant, & ſententia prorſus falſa dignoſcitur. Quomodo nanq; id perfici potuiſſet, niſi vnuſquiſq; domi ſuæ proprium habuiſſet ſacerdotem: ni dixeris (quemadmodum a Luthero aſſeritur) vnicuiq; Chriſtiano facultatem cōficiendi ſacram Euchariſtiam adeſſe, & ſacerdotem poſſe conſtitui, pręter omnē ordinem, quod nunq̄ de te putauerim, vel a parochis tranſmitti ſolitam ad priuatas domos, vnicuiq; petenti: quod & nunc fit, cum res vrget, aut parochus morem gerere vult id petētibus. At ſi ita intelligo, nihil ad tuum propoſitum: cum id referas declaraturus ad ſynaxin ſumendam, in templis Chriſtianos nō fuiſſe ſolitos conuenire, quam & vis pane tantum benedicto, non autem conſecrato, fuiſſe peractam. Præterea improbabile eſt confectum ſacramentū, ad cuiuſcunq;

domum,promiſcue fuiſſe trãſmiſſum.Cũ ſoliti eſſent cõuenire Chriſtiani ad ec-
cleſiã,ad alia munia longe minora, peragenda.vt apoſtolorũ Acta teſtãtur.At-
tamen ais Paulũ innuere,eũ morẽ fuiſſe ſeruatũ. quũ ait,An domos nõ habetis
ad manducandũ & bibendũ.&c.quod nimis erroneũ,cũ ex Pauli ſermone aper-
tiſſime contrariũ colligatur:ad quod declarãdum ipſius verba recitabo, inquit
enim,Hoc autẽ pręcipio non laudãs quod nõ in melius,ſed in deterius conueni-
tis.Et paulo poſt,Conuenientibus vobis in vnũ,iam non eſt dominicã cœnã mã
ducare,vnuſquiſq; enim ſuã cœnã præſumit,ad manducandũ:& alius quidẽ eſu
rit,alius autem ebrius eſt:Nunquid domos nõ habetis ad manducandũ & bibẽ
dum,aut eccleſiã dei contemnitis,aut cõfunditis eos qui nõ habẽt?Quid dicã vo
bis?Laudo vos,in hoc nõ laudo.&c.deinde concludit.Itaq; fratres cũ cõuenitis
ad manducandum,inuicem expectate:ſi quis eſurit,domi manducet:vt nõ in iu-
dicium conueniatis.&c.Verba ſunt aperta,& ſentẽtia dilucida illos cõuenire ſo
litos,non ſolum ad ſumendũ corpus domini:verũ etiã ad cœnã faciendã, ex pri-
ſtino more:cum ſacramentum corporis domini ea peracta fuerit inſtitutum, ad
quam cœnam in cõmune peragendã deferebãt epulas in propriis ędibus præ-
paratas.inductum autẽ erat abuſu quodã vel quorũdã praua doctrina aut alio
rum gula & edacitate vt multi cũ obtuliſſent ad eccleſiã quę parauerãt vel nõ
expectarent alios cõuiuas,aut ſi pręſentes fuiſſent nõ tamẽ illis participarẽt de-
uorante vnoquoq; eorum qui in id peccabant quę detuliſſet cęteris & pręſertim
pauperibus excluſis,ex quo more contingebat,diuites ac potentes,opimis edu-
liis ſaturari:pauperes autem vilibus tñ;& inſipidis,aut eſurire.Ex qua inæquali
tate confuſio non parua & ſchiſmata in eccleſia inter cõuiuantes oriebãtur.Quẽ
abuſum ac prauũ morem.Paulus deteſtatur ac improbat,edocẽs:ꝙ ſatius eſſet
non conuenire,& comedere in propriis laribus,cum priuatas domos haberẽt:q̃
in publico eccleſię cœtu,cum pauperum offendiculo & confuſione:quãdoquidẽ
ſeruato eo more alium quidẽ eſurire,alium ebriũ eſſe contingebat.Et cum dicat
propriam cœnã,declarat ſe loqui de cœna priuata,prophaniſq; eduliis,quę ſecũ
deferebant:nõ autẽ de ſacramẽtali,qua nemo corpore,nec ſaturabat᷑ aut ebrius
erat,nec quiſq̃ eſuriebat,cum illã ex æquo participarẽt,qui illa communicabãt.
de ptopria igitur cœna,& prophana,id eſt,de eduliis illius quę licebat edere in
domibus propriis, ſi libebat aut fameſcerent intelligit:non de ſacra euchariſtia.
reprehendit igitur id quod faciebant,anteq̃ ſumerent corpus domini, hortatur-
q; vt ſi eſuriant:domi potius manducent q̃ ad conuiuandum conueniant cũ ec-
cleſię offendiculo.quaſi diceret,Quæ differtis ex domo cõmunicate, & cæteris
cõuiuis:& inuicẽ expectate.vel ſi edacitas vos impellit potius illa in ꝓpriis do-
mibus comedite,& ad conuiuandũ nõ accedite,ne eccleſiã dei(in qua cõuiuia ce
lebrant᷑)cõtẽnere videamini:& cõfundere eos,qui nõ habẽt,qđ ad eã deferãt.Id
aũt nihil ꝓſus ꝑtinet aut facit ꝙ ad euchariſtiã aſſumẽdã cõuenire nõ deberẽt,
ſed in domibus ꝓpriis illã aſſumere(vt tu ineptiſſime colligis)qđ tñ etiã p̄ſta
ret mõ ſacerdos illud ꝑmitteret q̃ cũ ſcãdalo cęterorũ in eccleſia cõuenire,ad eã
ꝑcipiẽdã.At cũ probet cõueniẽdi inſtitutũ:inquit enĩ(in hoc laudo vos ꝙ con-
ueniatis ad cõuiuandũ)multo magis cõmendare cõuincitur,cõuentũ, ad eucha
riſtiã aſſumendã,p̄ſertim cũ vtrũq; ab cõuenientibus perfici eſſet ſolitum.

DE ORNATV TEMPLORVM. LIBER. VII.

A AT ne his quidem fuiſti contentus, ſed animi tui inſtitutum te impulit vt etiam templorum cultum, eorũdemq; ornamenta & conſtructiones particulatim inſectareris, q̄uis illa pluſq̄ ſatis improbaſſes, deteſtatis etiam acriter in genere ceremoniis. ſed plane momum inter ſacerdotes & ſacra non egiſſes niſi priuatim etiã hunc pium & laudabilem cultum taxaſſes. Et ne quid reſtaret intactum, oportuit etiam eccleſiaſticum morem nouiſſimaq; pietatis officia, quę in funeribus pręſtantur, deſcendens vſq; ad pulſum campanorũ, carperes & damnares vt inferius recitabitur. Quod autem ad templorum cultum attinet in dialogo de peregrinationis ergo, inter alia erronea hoc quoq; ſcribis, Verum nõnunq̄ ſerio mihi venit in mentem quo colore poſſint excuſari a crimine qui tantũ opum inſumunt tẽplis extruendis, ornandis, locupletandis, vt nullus omnino ſit modus. Quorſum attinent tot baptiſteria, tot candelabra, tot ſtatuę aureę? quorſum organorum immẽſi ſumptus? nec vnicis interim contenti ſumus, quorſum ille muſicus tinnitus magno cenſu conducendus? cũ interim fratres & ſorores noſtrę, viuaq; Chriſti templa fame contabeſcant &c. Pręterea & in dialogo qui dicitur Cõuiuiũ religioſum ita ais, Vnde non videntur mihi a peccato capitali excuſari poſſe qui ſumptibus immodicis aut conſtruant aut ornent monaſteria ſeu templa, cũ interim, tot Chriſti viua templa fame periclitentur &c. Et paulo poſt, cum eſſem apud Brytannos, vidi tumbam ſancti Thomę gẽmis innumeris ſummiq; p̄cii onuſtã pręter alia diuitiarũ miracula &c. Prętereo alia recitare loca quibus idem reprehẽdis, ne quolibet in argumẽto plus æquo prolixior videri poſſim. his eñ ſatis cõſtat de animi tui ſentẽtia. At profecto nõ eſt videre in cultu templorũ quod pii cuiuſpiã animum offendere valeat, vel quod ipſe tu cẽſor tã grauis & ſeuerus præſertim in rebus ad religionẽ pertinẽtibus reprehẽdere poſſis. Sed nõ eſt Eraſme quod glorieris hoc in negocio quaſi de inuẽto nouo: pręferẽs cõmoda mortaliũ eorũ calamitates depellẽtia, diuinis obſequiis & q̄ ad ipſum oñipotẽtẽ in primis glorificandũ pertinẽt. Nã hęc vox nõ tua eſt, ſed a ſceleſtiſſimo Iuda proditore domini accepta, increpãte Mariã pio amore dñi ſuccẽſam, vnguentum precioſum quod trecẽtis denariis vendi poterat in caput & pedes domini effudiſſe. quo facto tãta efferbuit ira vt in hanc vocẽ irruperit, Ad quid perditio hęc? poterat vnguentum iſtud venũdari multo & dari pauperibus. Voluit nãq; auaritiã & odiũ cõceptum in dñm velare ſpecie erogationis erga pauperes. Miſer & p̄fide Iuda luxuriem & p̄ditionẽ exiſtimabas, quod in obſequiũ dñi & magiſtri tui p̄ſtabatur. At ſecus Maria pietatẽ & officium debitũ, quare inter vos tã diuerſę erant ſentẽtię, niſi quia dominum Ieſum illa diligebat, colebat, tu autẽ oderas & cõtemnebas. Quocirca illa optime collocari & magni eſſe cõpẽdii iudicabat, qđ tibi perdi & profundi videbatur. Sed audias vtram ſententiã dominus probauerit: ita enim dixit, Sinite eam: quid illi moleſti eſtis? bonum opus operata eſt in me: ſemper

enim pauperes habebitis vobiſcum,me autem non ſemper,quod habuit hęc fecit.Pręuenit enim vngere corpus meum in ſepulturã, & quod hęc fecit narrabitur,in memoriã eius in vniuerſo mũdo.Audiſti bonũ opus illã operatã eſſe effundẽdo precioſiſſimũ vnguentũ ad honorificandũ dominũ.Audiſti & præferri quod ad obſequiũ Chriſti peractum fuit,operi miſericordię,quod impẽditur erga pauperes: prætereа & factum illud ita probari vt perpetuo eſſet memoria illius mulieris in vniuerſo orbe celebrãda vbicũq; prędicabitur euangeliũ in laudem & memoriã ipſius facti:quod equidem tantę fuit excellentię & exempli,vt a nullo euãgeliſta fuerit pretermiſſum referri,licet multa alia eorum vnuſquiſq; prætererit,vtpote, quæ ab aliis relata fuerant: verum hoc ab omnibus ſpiritus ſancti decreto,diligentiſſime eſt expreſſum.Non enim pręferenda Eraſme miſericordiæ opera proximo exhibenda propter dominum,his quæ ipſi domino impendenda ſunt,ad ſummam eius gloriam magnitudinem & potentiã atteſtandam.noſtrãq; erga illum reuerentiã cultũ & ſeruitutem: quod & indicatur ex ipſa lege tradita duabus in tabulis,in quarum priore tantummodo fuere cõſcripta quę ad cultũ domini ſpectabãt,in altera autẽ quę ad proximũ.Tanto autem pręſtãt ea quę prioris,his quæ ſecundæ,quãto omnipotẽs creator,imbecilli creaturę.Nãq; ſi ſolus Adã fuiſſet formatus nõ oportuiſſet eũ ad proximum reſpicere eũ nullus fuiſſet ei proximus.Attamen debuiſſet deũ colere debito latrię cultu,qđ & faciũt beatiſſimi ac fœliciſſimi ſpũs ꝑpetuo,ad quos nihil attinet de operibus miſericordię vel officiorum quæ ad proximũ pertinent.Illa igitur quæ fiunt ſummum deum reſpicientia regula (vt aiunt)perpẽdiculari,quę angulos rectos efficit longe præferenda ſunt his quæ in ipſum tantum feruntur per obliquã,acutos aut obtuſos angulos facientẽ:& illa tãto ſunt his præferenda quanto rectus angulus obtuſis vel acutis potior.

Eleemoſyna igitur & cętera miſericordię opa nequaq̃ ꝑferẽda,ſed lõge poſtponẽda his q̃ ad latrię propriũ cultũ pertinẽt,quod non latuit & Origenẽ,quẽ tamẽ tu vt plurimũ ſequeris.inquit enim Homilia trigeſimaquinta,Operis autem boni aliud eſt quod facimus ꝓpter homines,aliud quod propter deũ & ſecũdũ deũ:& hoc ipſum quod facimus ꝓpter deũ aliud ꝓficit ad vſum hominũ, aliud ad gloriã dei.Ad vſum autẽ & vtilitatẽ hominũ vt puta eleemoſynę,& cętera huiuſmodi:hoc q facit in Chriſtianos,pedes dñi vngit,pauperes eñ Chriſti pedes ſunt & quęlibet opera q̃ ꝑcipue facere ſolẽt pœnitẽtes ꝓ remiſſione peccatorũ.Qui autẽ ſtudent iis quę ad gloriã dei proficiũt,ii domini caput vngũt: opuſq; eſt propriũ,nõ pœnitentiũ ſed perfectorũ &c.Intellexiſti magnum Origenẽ exiſtimare tãto potiora eſſe opera quę tantũ ad reddendã deo gloriã ptinẽt,iis q̃ ad proximi vtilitatẽ ſpectãt,quãto caput pedibus pręſtare cognoſcit. illaq; ꝑprie eſſe pfectoꝝ opera:hæc autẽ pœnitẽtia . quã quidẽ ſentẽtiã accepiſſe videt ex ſcriptura dicẽte. queãdmodũ aqua extinguit ignẽ ita eleemoſyna extinguit peccatũ,licet autẽ dño nõ ſit opus glorificari a nobis cum ſit ante ſecula glorioſiſſimus ex ſeipſo,attamẽ vult ſibi reddi gloriã & debitũ præſtari honorem a mortalibus quos condidit, & tanta bonorum copia abundare fecit, grattoſq; & memorẽs beneficii accepti ſe oſtendere,illi offerẽtes ex his bonis q̃ meliora poſſidẽt.Inquit enim Chryſoſt.in Geneſim.Iterũ dico & dicere nõ ceſſabo: B

non quia deus his indiget ſed vult per hæc noſtram oſtendi gratitudinem,nam
& eum qui Deo offert,de his quæ tamen Dei ſunt & intelligit quantum differt
a natura cum homo ſit,oportebat quantum ſibi conceditur ſuum teſtari officiũ
& precioſiſſima offerre &c.Id autem multipliciter fit non ſolum quidem cultu
interno ſed etiam externo.Sed nec internus ſufficit,verum requiritur & exter-
nus quod & iudicatur ex ſententia ſapientiſſimi Salomonis,Mulierẽ fortem de-
ſcribentis his verbis,Quæſiuit linum & lanam,& operata eſt conſilio manuum
ſuarum.quæ verba interpretãs diuus Auguſtinus ſermone trigeſimoquarto in-
quit,Sunt qui dicunt ſufficit mihi in cõſcientia Deum colere,non opus eſt,in ec
cleſiam ire,nec in his externis peragendis conuenire cum aliis:qui ita ſentit is li-
neam tunicam tñ vult habere non autem laneam. Hoc non commẽdat mulier
iſta ſapiens &c.Res eſt tam aperta vt in ea magis comprobanda non ſit inſiſtẽ-
dum.Exploratiſſimum nanqꝫ eſt ex vtriuſqꝫ teſtamẽti ſcripturis, dominũ pluri-
ma inſtituiſſe & mãdaſſe peragi,ad cultũ externũ pertinẽtia.Corde eñ creditur
ad iuſtitiã,ore autẽ cõfeſſio fit ad ſalutẽ.Quod intelligi nõ debet tãtũmodo de
vocali ore.ita enim elingues & muti nequaq̃ ſalui eſſe poſſent, ſed de omni ex-
terno opere:quod ipſam fidẽ & cultũ internũ indicet & proteſtetur,cuiuſmodi
& vnũ eſt in tẽplis ædificandis vel ornandis,ſolennibuſqꝫ ſacris ritibus peragẽ-
dis,quibus officiis & ſi nihil domino accedit,muneribus tamen noſtris pio ani-
mo ſibi oblatis gaudet.Qui enim munus offert ſane proteſtatur ſe id facere vel
amore vel reuerentia vel timore vel ad promerendã ſibi gratiã cõciliandãqꝫ be-
neuolentiã illius cui donat,vel deniqꝫ propter hęc omnia:dño autẽ acceptiſſimũ
eſſe vnũquodqꝫ eorũ manifeſtũ eſt.Nã & amari vult gratoqꝫ animo gaudet.vult
pręterea honorari & coli,vereri quoqꝫ & timeri,& gratiã ſuã a nobis exoptari,
quamobrẽ & acceptauit delinitionẽ precioſiſſimi vnguenti,ſibi factã a muliere,
amore,reuerẽtia,timoreqꝫ non ſeruili ſed pio,gratiãqꝫ illius impenſe conquirẽte.
dixit enim benigniſſimus dominus illius factũ probans,quod habuit hęc fecit:
quaſi dixiſſet,& ſi nõ egerẽ tali delinitione,nec ipſius cęterorũve mortaliũ qui-
buſuis officiis,cũ omnia mea ſint,iuxta pſalmographi ſententiã.Meę ſunt oĩes
fere ſyluaꝝ iumẽta in mõtibus & boues.Cognoui oĩa volatilia cęli & pulchri
tudo agri mecũ eſt.Et rurſus,Dñi eſt terra & plenitudo eiꝰ,orbis terrarũ & qui
habitant in eo.attamẽ cum ipſi mortales faciũt quod in ſe eſt,meqꝫ honorant de
his q̃ habent licet illa beneficio meo & munere poſſideãt,gratiſſima & accepta
ſunt mihi eorũ munera & officia.Quocirca & acceptũ fuit opus mulieris quę ex
hoc quod habuit id mihi pręſtitit,quã ſententiã & approbat diuus Chryſoſto-
mus inquiẽs.Sicut enim pater eius odorem victimę & fumum ſuſcipiebat in odo
rem ſuauitatis,ita & Chriſtus mulierẽ deuote vnguẽtẽ:cuius facti laus, vti pre-
dixit dominus,vbiqꝫ celebratur.Quocunqꝫ enim terrarum abieris videbis hanc
mulierem fama celebrem effectam.Et regum quidem multorum & ducum vi-
ctorię ſilentur,& multi qui ciuitates conſtruxerunt, & gentes multas ſeruituti
ſubegerunt,nec ex auditu vel ex ſolo nomine ſunt cogniti,mulier autẽ hęc quo-
niam oleum effudit in domo cuiuſdam leproſi duodecim viris pſentibus,hoc o-
mnes concinunt per totum orbem terrarum:cuius facti etſi tempus trãſierit,nõ
tamen memoria eius quod factum eſt fuit labefactata.&c.

Quod autẽ offerentiũ munera domino grata ſemper fuerit pietas, multis cũ C argumentis tũ exẽplis cõmonſtratur. Primũ inquã cũ in cunis vagiens, recens natus & ſacratiſſima matris vbera exugens a potentibus & ſapientiſſimis. Magis adorari voluit, auriq; thuris & myrrhę munera ſibi offerri. Pręterea nuſq̃ legitur dominũ reieciſſe honorẽ debitum ſibi exhibitũ, ſed contra benigne illum acceptaſſe vti debitum, nec oblata munera aſpernatum fuiſſe. Dixit enim, Vocatis me magiſter & domine & benedicitis, ſum etenim. Et rurſus. Si ego dominus & magiſter hęc feci vobis &c. Cæci quoq; & illius a ſpiritu immundo poſſeſſi & arrepti leproſorumq; adorationes ei pręſtitas minime reſpuit. Nec etiã angelorum miniſterium poſt fugatum Satanam. Præterea nec aſpernatus ꝙ apoſtoli aſinam ſuper quam erat ſeſſurus propriis veſtibus adornaſſent, nec puerorũ & populi decantantium Ozanna filio Dauid, benedictus qui venit in nomine domini, voces compeſcuit: ſed illas Iudęorum ipſas impedire volentium dicens, & ſi illi tacuerint lapides clamabunt. per viamq; magnificus, q̃uis humilis, inceſſit ſtratam ramis arborum ac floribus tunicisq; ac palliis populorum. Quod item munera non ſpreuerit teſtantur nuptiæ & conuiuia quibus inuitatus interfuit, & id quod refert euangeliſta de proditore: loculos enim habebat & quæ mittebantur portabat, inſuper munera offerenda eſſe altiſſimo apertiſſime declarauit lege conſtituta quonammodo illa ſint offerenda inquiens. Si offeras munus ad altare & recordatus fueris quia frater tuus habet aliquid aduerſum te, relinque ibi munus tuũ, & vade prius recõciliari fratri tuo, & tũc veniẽs offer munus tuum. Probauit & mittẽtes munera ſua in gazophylaciũ & pręſertim viduam pauperculam duo æra minuta tm̃ offerentem, quia cæteri de eo quo abundabant obtulerant, illa autem de eo quod erat ei ad victum neceſſarium. Mortuus præterea & exanimis munerari voluit, honorificumq; funus ſibi exhiberi, inferriq; in monumentum a viris diuitibus atq; præclaris precioſorum aromatũ adhibita copia in ſepulchrum nouum inquam & marmoreum. Nec huic ſententię refragatur, ꝙ in regem ſe eligi non permiſerit, cũ non conueniret regem vniuerſorum ab omnipotenti Deo inſtitutum, cæleſtium inquam terreſtrium & inferiorum ab homunculis quibuſdam, & ea facultate carentibus: in regem eligi, nec congrueret myſteriis quæ peracturus venerat, eam decus regium & poteſtatẽ aſſumere, ſed plurimum aduerſaretur. At ſi dominus cum adhuc mortalis eſſet, nec adhuc triumphator deuicta morte, & deiecto mundi principe, qui antea in genus humanũ debacchatus erat, atq; cathenis vincto, a mortuis ſurrexerat, ſibi honores debitos impendi non renuerit, ſed acceptarit, quanto magis conſentaneum eſt nunc glorificatum & ad dexteram patris ſedentem illos acceptare & exigere ab his quos ſanctiſſimi ſanguinis profuſione & proprie animę deuotione redemit, vtpote omnia quæ illius gloriam magnitudinem & potentiam quouis modo referre & atteſtari poſſunt.

Quod ſi diceres hęc omnia myſterio quodã fuiſſe pacta cũ myſtice ſignarẽt D aliud ab eo quod agebatur, ineptire videreris cũ myſtica ſignatio, tollere nõ valeat rerum naturam, nec veritatẽ eorum per quæ illa ſignantur, re nãq; ipſa ſpecioſis & præclaris rebus auro inquam & aromatibus, a nobiliſſimisq; viris illa quę retulimus geſta fuere, illudq; dicis quaſi q tẽpla extruunt decoraq; auro

& ſimilibus reddunt, aliud non ſignent ab eo quod oculis conſpicitur. Attamen inquit Apoſtolus, hęc ſenſibilia, ſimulacra eſſe verorũ: & inuiſibilia dei per hæc quę facta ſunt intellecta conſpici, quaobrem & Moſi ſeruo dei, fœderis tabernaculum conſtituturo dictum eſt, facias omnia ſecundum exẽplar quod tibi in mõte monſtratum eſt, Ezechieli quoq; prophetę tam diligenter oſtenſum eſt, excellentiſſimi illius templi extruendi ſimulacrum vt nihil pręteritũ ſit quod ad eius intelligentiam facere poſſet. Quis enim dubitat ædium ſacrarum decora templorumq; donaria illa inſignia, referre quoad fieri poteſt, & typũ gerere, ſupercęleſtis illius templi æterni ornamentaq; illius pulchritudinem ac gloriam indicare: illudq; iubar increatę lucis, ipſum templum illuſtrantis, fulgorem & maieſtatem contemplãdam inſinuare, cuius tẽpli effigies filio tonitrui in Pathmon inſulam relegato oſtenſa & precioſiſſimis rebus fuit expreſſa. Nec enim ſublimia illa, nobiliſſima inquam & pulcherrima ſenſum omnem & humanum captum tranſcendentia rebus abiectis & humilibus indecoriſve vllo pacto repreſentari poſſent, oportet enim ſignans aliquid cum ſignato cognationem quandam vel ſimilitudinem habere: quamobrem nec nobiliſſima ignobilibus, nec turpia pulcherrimis referri poſſunt. Ioãnes autem viſum deſcribens ita ait, Vidi ſanctam ciuitatem Hieruſalem, nouam deſcendentem de cælo a deo paratam ſicut ſponſam ornatam viro ſuo: & audiui vocem de throno dicentem. Ecce tabernaculum dei cum hominibus: & habitabit cum eis &c. Animaduertiſti verba, a deo paratam ornatam ſicut ſponſam viro ſuo? ſed animaduertas & hæc, quę ſequuntur. illius enim pulchritudinem & excellentiam adhuc magis exprimere volens inquit. Suſtulit me in ſpiritu & oſtendit mihi ciuitatem dei, & huius lumen ſimile lapidi precioſo tanq̃ lapis iaſpidis ſicut criſtallum, & erat ſtructura muri eius ex lapide iaſpide & fundamenta muri omni lapide precioſo ornata, zaphiro, ſmaragdo, iacintho & cęteris, & portæ ex margaritis, & platea aurum mundum & ipſa tota ciuitas aurum mundum ſimile vitio, intellexti? Non audis ad æternum illud templum ſignandum nihil adhiberi niſi aurum mũdum, gemmas, margaritas & precioſiſſima quęq;? Cum igitur templa noſtra illud idẽ referre habeãt, ſane oportere dignoſcitur, illa decora eſſe & ornatiſſima, cuius pulchritudo & ornatus varietas quemadmodum mortaliũ oculos oblectare valet aſpectu, ita etiam indicare valet, gaudium illud & honeſtiſſimam voluptatem qua fruituri ſumus, tum intuitu oculorum mentis tum corporeis ſi in æternum ſupercęleſteq; illud templum ingredi & in ipſum ſuſcipi meruerimus conſpicientes illã inacceſſibilem increatamq; lucem, a qua omne lumen, omne donum, omnis gratia, omnis pulchritudo, omnis ſuauitas, omne gaudium prouenit, in qua ſola, quies, pax, ſecuritas, beatitudo & fœlicitas inuenitur: a qua & oĩa gignũtur & ſeruãtur, quę quomodocũq; eſſe participãt: apud quã & ſpecioſiſſimũ dominũ noſtrũ Ieſum Chriſtũ, in ipſa diuina luce abſorptũ, vt pote ad dexterã Dei patris oĩpotẽtis ſedẽtẽ, & reginã illi proxime aſſiſtẽtẽ in veſtitu deaurato circundatã varietate, cũ exercitibus angelorũ, inter ipſos intercalatis ſanctorũ virorũ agminibꝰ decantantiũ benedictio & claritas & ſapientia & gratiarũ actio, honor virtus & fortitudo deo noſtro in ſecula ſeculorũ. Amẽ. Hiſce rationibus q̃ opportunũ decens ac debitum ſit dignoſcitur, vt templa magnifica & ornata cõſtruantur,

precioſisq; muneribus & dedicamentis locupletentur, videlicet tum ad colendā diuinam maieſtatem, cultumq; decentiſſimum illi præſtandum, tum ad ſignandam referēdāq; quatenus id fieri poteſt, templi illius ſupercęleſtis, ac diuini pulchritudinem ac maieſtatem, accendendoſq; animos noſtros, vt beatitudinis illius efficiantur participes. Quemadmodum enim ſuperius dictum eſt de cantu, omnis externus cultus quantum pertinet ad commoditatem noſtram conſtitutus eſt, vt per ipſum ex imis & ſenſilibus rebus ad ſublimia & nobiliora euehamur ſenſuum adminiculo illa, hæc mente contemplaturi. Viſibilia nanq; & omnia ſenſilia ad ſpiritalia referri debent, quamobrē nec in illis inſiſtendū prepoſtere agendum, ſpiritum ad illa auocantes, ſed ipſum illis excitandum, vt ad diuina meditanda propriis deinde alis euolet. Impulſus tamen quaſi flatu ſuauis auræ, ex ſenſilibus ſpirantis & auxiliantis ad ſuperiora conſcendere.

Quod ſi dixeris ex tali ornatu ſenſiliumq; rerum decore contingere, plurimorum animos a ſpiritalibus potius auocari, q̄ ad ea promoueri. Tibi reſpōdeo id piorum religioni præiudicare non debere, nec decentiſſimis ritibus quicquā detrahere, quorundam procacioris animi mollitiem, vtpote nimis in ſenſilibus abſorptam, quemadmodum nec fidei Apoſtolorum Iudæ proditio quicq̄ derogauit. Quamobrem nec a probis & decentibus ceſſandum, ob quorundam improbitatem illis abutentium, quemadmodū neq; ſalubria pharmaca reiicienda, quia quibuſdam incommmoda ſint, nonnulliq; illis ad veneficia vtātur, cum plurimis cōferant vtiliſſimaq; ſint. Si eñ quę optima ſunt, reiicere oporteret, quia ex illis arripiatur a quibuſdam occaſio peragendi minus honeſta, profecto e ſacris ſcripturis nonnulla eſſent detrahenda, & præter cætera cantica canticorū, cum lubrici quidam homines voluptatibus dediti ad illicitos amores prouocari, ac incitari illo carmine poſſint, cum tamen ſecus probis ac modeſtis eueniat. Nēpe eius lectione, qui diuino ſuccendūtur amore, fragrant ſuauitate quadam indicibili prorſus eorum animi liqueſcunt. Præterea, quod & efficacius eſt, cultus huiuſcemodi non inſtituti ſunt tatummodo ad vtilitatem noſtram, ſed ad pręſtanda decentiſſima obſequia omnipotenti deo, quæ iure ipſo illi debentur, ad inſinuandamq; illius magnitudinem, maieſtatem & gloriam, domuſq; illius triumphos & decorem. Non autem dimittenda officia, quę iure optimo debentur, propterea q̄ quibuſdam non ſint vtilia, pręſertim cum id accidat eorum culpa, non autem natura rerum quæ peraguntur. Q̄uis igitur nonnulli ex templorum ornatu ritibusq; ſolennibus ad ſenſibilia auocarentur, non tamen illa prætereunda ſunt, nec quicq̄ illis detrahendum: tum quia pluribus opitulantur ad ſpiritalia & diuina contendentibus, illaq; id ſui natura facere valent, quamobrem & fuerunt inſtituta: tum quia debentur altiſſimo, qui non eſt contētus ſolo latriæ cultu interno, ſed & externum exigit, vt totus homo qui non ſolo ſpiritu conſtat, ſed & ſpiritu & corpore, ipſi deſeruiat, opereq; & rebus quas poſſidet optimis, illi ſacrificans proteſtetur ſuam erga illum humilem ſeruitutem, & omnem reuerentiam. Quibus de cauſis videtur ipſum dominum ſtatuiſſe, vt ei ſanctuarium conſtrueretur ex rebus nobiliſſimis, ſerico inquam, murice & croco, & byſſino inferctis: tot præterea ornamentis ex auro & argento & gemmis inſignito, tantoq; artificio & induſtria, vt dominus dixerit ſe repleuiſſe, arte & ſciētia ac intel-

ligentia Beſeleel & Ooliab,opifices ad illud conſtruendum, in quo & candelabrum aureum arcamq; laminis auri mundiſſimi contectam a duobus ſeraph complexam,propinatorium quoq; aureũ & tot vaſa,thuribula & alia eiuſdem generis.Præterea & ſacerdotis veſtimenta ad ſacra peragenda, tam culta & ſplendida fieri voluit.Ad quidnam hæc? niſi ad iudicandum decorem domus dei,& inſinuandam diuinæ maieſtatis immenſitatem & gloriam, cum magna magnis,honorifica ſublimibus,precioſa excellentiſſimis tantum dedicentur & conueniant.Voluit igitur omnia illa fieri ex nobiliſſimis & pręcipuis rebus,qa ad cultum ipſius optima quæq; debebantur.

F Etſi enim plura ex iis quę in tabernaculi deſcriptione & ſupellectilis ipſius exprimuntur,in figuram eſſent conſtituta,ad ſignanda videlicet myſteria,eorũ quę futura erant,& nonnulla ad ipſius tabernaculi & vtenſilium illius transferẽdi commoditatem & defenſionem ab externis euentibus & iniuriis,vt vectes, anulos,pelles & cætera huiuſmodi.Attamen reuera omnia præter illa quæ ſubſterni ad tabernaculum conſtituendum,aut ad illud fulciendum & ſuſtinendũ oportebat, ex auro, argento aut gemmis rebusq; precioſiſſimis erãt contexta: quę ſane ex rebus ignobilioribus minusq; precioſis fieri potuiſſent,& nihilominus eadem figurare vt pote loco auri aurichalcum,loco argenti ſtannum, loco gemmarum vitrum aut lapilli marmorei,locoq; muricis crocei & byſſini bis tincti, colores minus nobiles: niſi dominus voluiſſet, ex optimis nobiliſſimisq; eorum quæ homo poſſideret illa cõſtitui,& precioſiſſima quęq; ad ipſum colendum adhiberi.Idem quoq; dominus voluit populo Iſrael iam terram promiſſionis obtinenti,ſtabilesq; ſedes adepto,domum quoq; ſtabilem ſibi cõſtitui ædificariq; magnificentiſſimum ac illuſtre illud templum,cui in vniuerſo orbe nihil vnq̃ ſtructum,illi decore,pulchritudine,ſplendore,diuitiis ve conferẽdum. indignum enim putauit acceptiſſimus deo Rex Dauid,de quo teſtatus eſt dominus inueniſſe ſe hominẽ ſecundum cor ſuum,ſe habere domum firmam, ex lapidibus & cedris ornatiſſimam,& domini domum inſtabilem ac vagam,afflatusq; illo ſibi tam familiari diuini ſpiritus oraculo,ſtatuit glorioſiſſimum tẽplũ domino conſtruere,ad quod peragendum materiã præparauit: verum quia vir bellator fuerat,humanumq; ſanginem profuderat,a domino pacis authore, voti fieri compos non eſt permiſſus.Idq; reſeruatum filio eius ſapientiſſimo Salomoni, vtpote Regi pacifico.Quod ille ſplendidiſſimum & munificentiſſimũ cõſtruxit,tantaq; venuſtate & gloria illuſtre vt ab omnibus gentibus,etiam idolatris ſuſpiceretur,admirationiq; omnibus eſſet.In quo tanta auri copia,vt omnia auro tecta eſſent,&parietes ipſi auro incruſtati.De cuius ornatu & decore,vanũ eſſet plura verba facere,cũ pro dignitate illius,nequaq̃ dici poſſet,etiam prolixiori oratione,& ſcriptura diligentiſſime illud depingat.Quod opus quãtum domino placuerit, & dominus commendauerit ipſa ſcriptura teſtatur, referẽs gloriam domini ſub viſibili ſpecie nubis illud oppleuiſſe, coram vniuerſa multitudine populi Iſrael,cum ipſum ſolenniter dedicaretur,cuius nubis glorioſę tanta fuit copia vt ſacerdotes ſtare ad miniſtrandum non poſſent,vtpote non ferente infirma mortalitate glorię domini præſtantiam.Præterea eadem ſcriptura referente idẽ dignoſcitur ex verbis domini teſtantibus Salomoni exaudiſſe orationẽ

eius, ſanctificaſſetq; ipſum templum, vt in eo poneret nomẽ ſuum in ſempiternũ: & eſſent oculi eius & cor eius ibi perpetuo, videlicet ad exaudiendas preces ini-bi orantium. hoc enim precatus fuerat Salomon a domino cum orauit pro tem-pli ſanctificatione. Non etiam latebat Regem ſapientiſſimum immenſitatẽ do-mini opplentem, non ſolum omnia quę ſunt & eſſe poſſunt, verum etiam quę eſ-ſe non valent vtpote ipſum infinitum, anguſtiis parietum templi contineri non poſſe. Ita vt in illo magis inhabitaret ꝑ eſſentiã q̃ aliis in locis, ſed vt per vberio-rem gratiam in domo ſibi dedicata: ad precandũ ipſum peculiariter conſtituta adeſſe vellet, liberalius tribuens petita poſcentibus precatus fuerat his verbis. Ergo ne putandũ eſt ꝙ deus habitet ſuper terrã? ſi enim cęlũ cęliq; cęlorũ eum capere non poſſunt, quãto magis domus hęc, quam ędificaui? Sed reſpice ad o-rationem ſerui tui & ad preces eius domine deus meus. Audi hymnũ & oratio-nem quam ſeruus tuus orat coram te hodie, vt ſint oculi tui aperti ſuper domũ hanc nocte ac die, vt exaudias orationem quam orat in loco iſto ſeruus tuus, & deprecationes populi tui Iſrael, vt quandocunq; orauerint in loco iſto exaudias in loco habitaculi tui in cęlo & cum exaudieris propitius ſis &c. Non igitur fu it templum illud ita ornare cõſtructum, vt eſſentia domini quem cęli capere nõ poſſunt ipſum inhabitaret, ſed tantum illius munificentia & liberalitas, vtq; do-mus eſſet propria ad illum precandum dedicata, cuius pulchritudo & ſplendor referret magnitudinem, gloriam & maieſtatem illius templi Hieruſalem ſuper-celeſtis ſpecietenus effigiem, propterea dominus voluit illud ſibi conſtrui ſplen dudiſſimum. Nanq; ipſi Dauid dixit per Natham prophetam dominus, Nun-quid tu ædificabis mihi domum ad habitandum? Neq; enim habitaui in domo ex die illa qua eduxi filios Iſrael de terra Aegypti vſq; in diem hanc, ſed ambu-labam in tabernaculo & in tentorio per cuncta loca, quę tranſiui cum omnibus filiis Iſrael &c. Et deinde, Qui egredietur vtero tuo, ipſe ædificabit domum no-mini meo & ſtabiliam thronum regni eius in ſempiternum. Ego ero ei in patrẽ, & erit mihi in filium. hiſq; verbis dominum voluiſſe ſibi templum ędificari ma-nifeſtum & teſtatum eſſe, ſe in tabernaculo & in tẽtorio inhabitaſſe in temploq; ędificando inhabitaturum. Domum igitur dominus ſibi conſtrui voluit ad eam inhabitandam per peculiarem gratiam conferendam plurimę dignitatis & ex-cellentię precioſam ac ſplendidam vti cõueniebat celſitudini maieſtatis eius lar gitatiq; & donis, quę in ipſa diſtributurus erat populis in illa deprecaturis, cu-ius decore & dignitate inuitabantur etiam externę gentes & Gentilium populi ad ipſum adorandum, vt teſtatur euangelium his verbis, Multi Gentiles conue nerunt in Hieruſalem in die feſto, vt ibi adorarent, cupiebãtq; videre Ieſum &c. Quod etiam atteſtantur donaria precioſa magnificaq; munera ab externis Re-gibus tranſmiſſa, in ipſoque templo oblata. Quo exemplo dignoſcitur quan-tum populorum ad religionem excitẽtur corda, ad omnipotentẽq; colendũ alli ciantur templorum ornatu & decore, quod & pſalmographus commendans inquit, Domine dilexi decorem domus tuæ & locum habitationis gloriæ tuæ. Decentiſſimum eſt igitur peropportunum & debitum ad dei omnipoten-tis honorem & gloriam templa conſtruere ornata & ſplendida ad eius cultum peragendum, precioſiſq; donariis illa inſignire, illuſtriaq; & nobiliſſima pro fa

cultate ſemper illi offerre munera. Quibus & admonemur oportere interna il-lis eſſe conſentanea, animumq́ omni ſcelere & macula vacuum & virtutibus ornatiſſimum illi in primis offerre, in quo inhabitare valeat gloria domini, nō ſub nubis ſpecie, vt in materiali templo, ſed per gratiam viuificantem miro & inuiſibili modo. Et quemadmodū in lege veteri nec licebat quicq̄ offerre domino mutilatū, aut quouis modo vitiatū, ſed omnia integra eſſe oportebat: ita nunc quoq́ nihil turpe aut ſordidum in externis conuenit, vt in interna omnia integra ſint: non conſpurcata aliqua labe aut vitio, vt interna externis reſpondeant. Nanque prius dominus reſpexit ad Abel, q̄ ad munera eius. Id autem & templorum nitor, & omnium vtenſilium illius ad cultum domini pertinentium mundicies indicare videntur. Quod quidem templum tam impenſe dominus Ieſus ſemper coluit, vt in illo, q́ non ſolū infans completis purificationis diebus præſentari voluerit, in illo adhuc puer diſputare cum legis doctoribus: verum & vir effectus iam euangelizans prędicare, docere, orare. Inquit enim ipſe, Quotidie apud vos fui in templo docens & diſputans & in occulto locutus ſum nihil. Frequentiſſime nanq́ in illo erat, quod tam reuerendum eſſe cenſuit, vt nec vas per illud tantum opportunitatis alicuius gratia ad templi vſum traſferri pateretur, teſte Marco Euangeliſta, quinimmo & illius reuerentiam & cultum tantum zelatus eſt vt bis eiecerit de templo vendentes ac ementes, primum dum euangelizare cœpit, poſtremo dum moriturus eſſet de proximo, exclamans, Domus mea domus orationis vocabitur. Et rurſus, Domum patris mei feciſtis domum negociationis &c. Caſtigatis etiam flagello, qui illa faciebant. Q̄. apertis verbis, quāta grauitate & ſeueritate edocuit templa eſſe ſummę veneranda, colenda? Q̄. expreſſe teſtatus eſt illam domū eſſe ſuam propriā, æterniq́ patris, appellādāq́ domum orationis: quamobrem nihil prophanum in ea geri adminiſtrarive licere. Et tamen non erat ſanctior & interior pars templi, vnde eiecti erant, quia non ingrediebantur ſancta ſanctorum, vnde ſignificatur etiam cœmiteriis honor habendus. Quod equidem templum etiam Apoſtoli poſt ipſum glorificatum ſemper coluerunt, vt teſtantur eorum Acta tot in locis, quòd templum ingrediebantur ſtatutis temporibus ad adorandum &c. De Iacobo quoq́ Apoſtolo fratre domini Hieroſolymorum epiſcopo refertur, vt fere nunq̄ e templo diſcederet ſed genu flexo perſtaret in illo ſemper orans. Prętermitto exempla veteris teſtamenti quanta obſeruantia cultum fuerit ipſum templū ab hominibus prophetis, quanto ſtudio, diligentia & alacritate reſtitutum a Neemia, Eſdra & ſenioribus populi cum ab Aſſyriis eſſet dirutum: quod ſanctiſſimus propheta Daniel tam impenſe veneratus eſt, vt etiam captiuus in Babylone per feneſtrā domus verſus illud aſpiciens ſemper adoraret, animoq́ pręſens in illo eſſet, cui corpore adeſſe prohibebatur. Certe plura maiorave deſiderari non poſſent teſtimonia ad comprobandum templa eſſe excolenda, ornanda ac frequentanda. Cum tamen templorum oſores eorumq́ cultus contemptores, vel vnum teſtimonium argumentumve ſaltem probabile adducere non valeant in contrariam ſententiam. Deſinant igitur deſinant latrare, & diuino cultui detrahere, quod nūq̄ tam honorifice, tam ſpendide præſtari poteſt q̄ deberetur. Nam piorum hominum oculi, nihil tam ſplendidum in templis, tamq́ magnificum conſpicere poſſunt,

quod eis plene ſatiſſacere queat,quin meliora & potiora adhuc deſiderēt:gaudēt
tamē & plurimū animo geſtiūt,cū illa nitida ac ornata vidēt,multaq; cū digni-
tate & ordine cūcta diſpoſita.Cōtra non parū offendūtur & dolēt cum templa
indecora,ſordida rimisq; fatiſcētibus,ruinā minantia conſpiciunt,potius fœnilis
aut tabernę ſpeciem habētia,q̃ templi & diuinæ domus:quorū tamē ſimilia lon
ge plura videre eos cōtingit q̃ decora & fulgida.Illudq; potius fuiſſet reprehen
dendum,q̃ diligētior cultus in quibuſdā.Cum Chriſtiana pietas tantū neglectū
erga diuinum cultū proferre nequaq̃ poſſit.Nam huiuſcemodi cōſilia tēplis de-
trahētia ab aſtu veniūt nequiſſimi illius ſpiritus,impotētis ferre diuinos honores
& gloriam, ad quos labefactandos callida arte ſe tranſfert in formam angeli lu
cis prętendentis pietatis gratia ſuadere meliora,vt hæc quæ videntur minora
poſthabeantur:non ignarus his labefactatis,nec interna illa quæ ſuadere vide-
tur perſtitura,ſed ſimul cum externis collapſura,ac exinde omnem diuinum cul
tum periturum.

Quod ſi adhuc cauilleris inquiens verū dei templū & vnum eſſe piorū cor- G
da illaq; excolēda eſſe & ornāda,de materiali autē & lapideo tēplo parum curā
dum.Reſpōderem tibi,te adhuc nugatorie agere,cum tātum laudes id quod po
tius eſt,vt vituperes quod probandum eſt & rectum,q̃uis non ęque perfectum.
Nemo enim dubitat,nec de hoc vlla verſatur quæſtio,an præſtet internum tem
plum animi in quo ſpiritus ſanctus habitat per gratiam,vt aiunt,gratum facien
tem excolere & ornare,an materiale,externum,lapidibusq; & cæteris rebus ſen-
ſilibus conſtructum, cum illud inductum ſit propter internum: propter quod
autem vnumquodq; tale & illud magis.Sed de hoc contendimus q; externum
non ſit negligendum ſed curandum,ſecundo tamen loco.Manifeſtum eſt enim
quemadmodum conuenit primo ſolicitos eſſe circa ſpiritum,ſecundo autem lo-
co & corporis curam habere,ad ipſum ſpiritum in corpore ſeruandum: Ita exi-
gi vt circa ſpiritale templum diligentia & ſtudium primo adhibeatur,deinde &
materialis,citra quod in plurimis nec ſpiritale diu excultum perſiſtere poſſet.
Perficiatur igitur in primis quod potius eſt,& illud alterū non omittatur.Nam
vt inquit Auguſtinus,Operari carne & non operari ſpiritu, q̃uis videatur, vtile
tamen nō eſt.Operari autem ſpiritu & non operari carne pigrorum eſt , verum
hunc prętextum ſpiritus multi hęretici vſurpantes,protinus cultum externum
abolere conati ſunt.Arriani inquam & Donatiſtæ Manicheorumq; plurimi(vt
Auguſtinus refert eorum ſententiam refellens libris cōtra Adimantiū) diſpu-
tāt quidē,& magnū aliquid ſibi vidētur dicere, cū dicūt,quomodo ille deus cu
ius cęlum ſedes & terra ſcabellū pedum eius in tabernaculo habitet,quod auro,
gēmis,lapidibus aliave materia conſtructū ſit &c.Et paulopoſt, Et tñ audiūt fi-
lium dei flagello de funiculis facto expuliſſe de tēplo,qui ibi nūdinabāt:ac dixiſ
ſe,Domꝰ patris mei,domꝰ orationis &c.Pręterea idē verba Fauſti refert.Paga-
ni aris,delubris, ſimulacris,victimis,& incēſo deū colore putāt.Ego autē ab his
multū diuerſus īcedo,ꝗ ipm me ſi mō ſum dignꝰ rōnabile dei tēplū puto,viuū vi
uę maieſtatis ſimulacrū,Chriſtū eiꝰ filiū accipio,arā mētē hois bene ībutā exiſti
mo,honores diuinos ac ſacrificia ī ſolis orōnibꝰ & puris ipis ac ſimplicibꝰ pono,
quā ſētētiā Aug.ꝓlixa et efficaci diſputatiōe reiicit ſic īcipiēs,Ecce quō tēplū dei

blaſphematis vt non ſolum non ſanctum eſſe dicatis, verumetiam machinamẽtum diaboli & ergaſtulum dei &c. Marſiliani quoq; hęretici, teſte beato patre Damaſceno, templa & omnem cultum exteriorem reiicienda eſſe contendebãt. Cæterum quod hæc quæ retulerat Fauſtus, in Paganis non eſſent reprehendenda, niſi quia tribuebantur cui non par erat, declarat ipſe pater Auguſtinus ſcribẽs ad Deogratias his verbis, Qui Chriſtianas literas vtriuſq; teſtamenti ſciunt, nõ hoc culpant in ſacrilegis ritibus Paganorum quod conſtruant templa & inſtituant ſacerdotia ac faciant ſacrificia, ſed quod hæc idolis & dæmoniis exhibeant &c. Quod autem iſta opera, videlicet fanorum & monaſteriorum decora conſtructio grata ſint omnipotenti cum illi pręſtatur, teſtatur & in ſuis Sermonibus inquiens, Retribuet ergo dominus fidelibus ſuis tam pie iſta operãtibus, vt eos quoq; ipſos in ſuæ fabricæ compoſitione componat quo occurrent lapides viui fide firmati, ſpe ſolidati, charitate compacti &c. Ex his liquet negari non poſſe materiale templum eſſe domum dei, quemadmodum propriis verbis edocuit dominus Ieſus, quod cum datur, oportet fateri diligenter exornandam & excolẽdam eſſe, quanuis in primis, vt dictum eſt, ipſe intimus noſter animus, qui & peculiarius domus dei eſt, vt Paulus inquit, Vos eſtis templum dei viui. Attamen non dixit ſolum ipſum animum eſſe templum, quinimmo & corpora noſtra etiam templum ſpritus ſancti eſſe voluit: dicit enim, An neſcititis quoniam membra veſtra templum eſt ſpiritus ſancti, qui in vobis eſt.

H Eſt igitur diuinũ templum multiplex & diuerſum nec eorũ aliquod pręiudicat cęteris. Eſt enim ipſe dominus primũ ſibiipſi templũ, eſt quidem in ſeipſo nec circũſcribitur aliquo, immenſus enim immenſo tantũ adęquatur. Eſt ſecundo loco templũ dei ipſe dominus Ieſus. Nanq; in eo diuinitas & humanitas in eadem hypoſtaſi iunctę ſunt, in ipſiusq; glorioſiſſima anima habitat ſpiritus ſanctus per plenitudinẽ gratię. Sũt & templum dei angelicę mẽtes animięq; iuſtorũ: ſunt etiam & corpora eorũ. Eſt templum dei ipſum cęlũ, Cęlum cęli domino, terram autem dedit filiis hominum. Et rurſus, Cęlum ſedes mea. Item, Cęlũ thronus dei eſt. & Qui habitat in cęlis irridebit eos. Eſt & templũ domini hæc machina orbis vniuerſi. Nã vndiq; oppletur maieſtate eſſentiæ illius, eſt & tẽplum domini manufactum, vtpote conſtitutum ad eum precandũ & colẽdum, in quo & peculiari quodãmodo gloria illius inhabitare dignoſcitur, beneficentiaq; & liberalitas non ſolum in pręſtãdis quę petũtur, verumetiam in muneribus variis ſpõte & vltro ſua bonitate elargiẽdis, de quo nunc agimus, quod excolẽdum muneribuſq; ornandũ eſſe cõtendo, cum ſit vera domus dei, ad ipſiusq; honorẽ & gloriam dedicata, quamobrem & ſancti patres circa illam ſtudium & curam, tum facto tum verbis adhibendum eſſe declararunt. inquit enim Auguſtinus, adhortans populum ad pręſtanda auxilia ſuis prępoſitis ſpiritalibus, Non vides arcã inanem præpoſiti, ſi cibo non indiget, forte veſte indiget: ſi non veſte, forte tecto: forte eccleſiã fab ricat, forte aliquid vtile in domo dei molitur. Audiſti domum dei eccleſiã nominaſſe. Beatus quoq; Amb. idem ſentiens denegauit Auguſto ſe traditurum baſilicam Auxentio hęretico, prout ille mandauerat aſſerens neminem pręter dominum in illa poteſtatẽ habere, cum illius eſſet iuris. Sed obſecro quale argumentũ hoc, tẽplũ domini ſpiritale excolendũ locupletãdũq; eſt.

Igitur materiale templum non eſt exornandum ſed negligendum. Nanq; licet
primo animi ſit habenda cura, nunquid corporis ſeruandi ſtudium contemnen-
dum? quod & ſanctificatur per ſpiritum in animo inhabitantem redundante per
cõiunctionẽ animi virtute quadam ſpiritus ipſum purgante & ſanctificante.

Quod ſi adhuc contenderis inquiens, apparere ex quibuſdam dictis ſancto- I
rum patrum non magnum ſtudium adhibendum eſſe in huiuſcemodi templo-
rum cultu, ſed circa illud ſpiritale inſudandum: quinimmo quando & ipſos vi-
deri pręferre opera miſericordiæ tali ſtudio. Facile eſt tibi reſpondere, primum
ſolere patres dicere quædam diſputantes, quæ pro aſſertis ſententiis non ſunt
accipienda, cum & probabilibus argumentis nonnunq̃ vtantur ipſorum propo
ſito accommodatis ad conuincendum aduerſarium. Non ſic autem accipienda
eorum dicta cum edocent vel dogmatizant. Præterea dicendum illos qui hoc
agunt ſtudioſiores eſſe erga id quod præcipuum eſt, ad illudq; in primis horta
ri excolendum, neminẽ autem ſentire hoc externum non eſſe exornandum, ſed
contrarium q̃uis circa id quod difficilius eſt, & potius ſoliciti ſint cum accidat
multos procliuiores eſſe ad erogandũ aliquid opum ſuarum, q̃ ad excolendum
animũ virtutibus affectusq; ſuperandos & pietatem internã adaugendã. Certũ
eſt nullũ inueniri qui opera miſericordię erga proximũ pręferat cultui latrię q
debentur domino, quomodocunq; verũ eſt eleemoſynã commẽdare, eo q; multi
mortaliũ nimis ſuapte natura ſint alacres ad illã pauperibus erogandã ob aua-
ritię cõmune vitiũ. Quamobrẽ diuus Chryſoſtomus fere in omnibus ſuis cõcio-
nibus ad populũ deflectit orationẽ ad eleemoſynã cõmendandã. Pręterea dicen
dũq; ſi qui patres minus ſtudioſi videtur circa cultũ externũ, illos admonere vo
luiſſe eos, q nimis illi fidẽtes, donisq; ſuis turpiſſime viuũt, ſibi perſuadẽtes ſolis
muneribus poſſe placare altiſſimum, cuius præcepta contemnentes peruerſiſſi-
me cætera omnia agunt. Plures autem eſſe huiuſcemodi cõſtat, qui ſummo deo
ſatiſfeciſſe putant, expiaſſeq; omnia ſua ſcelera modo ſacellum conſtruant, aut
templum aliquo munere adornent, preculas aut laudes quaſdam diuinas decan
tari audiant, aut ipſi recitent, ſacrificiumve pro ſe offerri faciant, qui tamen
plurimum falluntur, ſibiipſis adulantes. Non enim munera eorum acceptat o-
mnipotens, quorum vita inquinata & voluntas vitiata, ſed aſpernatur & odit,
quemadmodum ore vatis Eſaiæ declarat his verbis, Quo mihi multitudinem
victimarum veſtrarum? dicit dominus. plenus ſum holocauſto arietum & adipe
pinguium, ſanguinem vitulorum & agnorum & hircorum nolui, Cum veneri-
tis ante conſpectum meum, quis quęſiuit hæc de manibus veſtris? Non offera-
tis vltra ſacrificium fruſtra incenſum, abominatio eſt mihi, iniqui ſunt cœtus ve
ſtri, ſolennitates veſtras odiuit anima mea. Et cum extenderitis manus veſtras
auertam oculos meos a vobis: & cum multiplicaueritis orationem non exaudi-
am: manus enĩ veſtrę ſanguine plenę ſunt. Lauamini, mundi eſtote, auferte malũ
cogitationũ veſtrarũ ab oculis meis, qeſcite agere puerſe, diſcite benefacere &c.
At quomodo hęc prophetam reiicit dominus, qui illa eadẽ per legẽ exegit, mã-
dauitq; ſibi pręſtari? Non equidem ſibi aduerſantia inſtituit, quocirca manifeſtũ
eſt ipſum per ꝓphetã nõ hęc refutare, ſed illos q hęc pręſtãt indigne, cũ in primis
velit ſua obſeruari pręcepta, citra quę edocet hęc ſibi nõ eſſe grata nec vtilia his

qui ipſis confidunt: quapropter vanus omnis cultus externus qui a vera pietate interna non proficiſcitur: præſertim autem qui operibus ſupererogatoriis conſtat. Non ſic autem qui debitus & ex præcepto perficitur. Nanque is licet ad propitiandum ſibi deum nihil conferat, ad aſſequendamq́ æternam felicitatem non ſit vtilis, attamen commodus quoquomodo eſſe videtur, cum ſaltem illo præceptis ſatiſfaciat. Hanc igitur a rogantem fiduciam reſpuit dominus, per Eſaiam, quemadmodum & in alio r loco per pſalmographum. Peccatori dixit deus, quare tu enarras iuſtitias meas & aſſumis teſtamentum meum per os tuum? Tu vero odiſti diſciplinam & proieciſti ſermones meos retrorſum. Si videbas furem currebas cum eo: & cum adulteris portionem tuam ponebas &c. Horum enim ſacrificia renuit omnipotens. quamobrem & in euangelio dicitur, Non omnis qui dicit domine domine intrabit in regnum cælorum. Longe enim præfert dominus vitæ innocentiam, & pietatis internæ ſynceritatem omnibus externis muneribus: quamobrem & oblaturo munus ad altare edicit, illud dimittat priusq́ reconcilietur fratri ſuo cum quo negocium habet, ac dein de munus offerat. Scriptura quoq́ alio loco idem exigit dicens, Miſericordiam volo & non ſacrificium. Quod intelligendũ vbi opus miſericordię ex præcepto exigitur, ſacrificium autem non eſt debitum. Nãq́ (inquit Auguſtinus in quęſtionibus vtriuſq́ teſtamenti) duo genera ſunt ſacrificiorum, quædam ex pręcepto & quædam voluntaria &c.

K Inſuper ſi alicubi quiſpiam opus miſericordiæ præferre videatur, ſtudio de coris diuini cultus externi, intelligẽdum id ſentire cum maior ingruerat neceſſitas pauperum, vtpote fame periclitantium, q̃ illius exornandi templi. Hanc autẽ eſſe patrum ſententiam ex verbis eorum cognoſcetur. Theophilactus nanq́ locum illum Matthęi enarrans quo Marię factum recitatur, ita, inquit, Diſcipuli quoniam multa de eleemoſyna habendaq́ illius magna ratione audierant, reprehenderunt mulierem, magis quęrentes miſericordiam q̃ honorem in illum, quamobrem & ipſe increpauit ipſos diſcipulos &c. Et paulo poſt, decet enim vt honorem quem deo debemus pręferamus ſimpliciter omnibus etiam miſericordię operibus. Noli enim quia propter miſericordiam Chriſtus ſuſcipiat miſericordiam quaſi ſibi facta eſſet, exiſtimare ꝙ oporteat contemnere deum, & eleemoſynæ tantum curam habere, quia ſic & ſacrilegium liceret, & ex ſacrilegis eſſet eleemoſyna danda. verum non ſic res ſe habet, quia nõ eſt ipſum miſereri pauperis colere ac honerare ipſummet Chriſtum. Audis, Pauperes enim, inquit, ſemper habebitis vobiſcum, me autẽ non ſemper. Accepiſti verba iſtius patris? quomodo aliud ſit impendere curam honori Chriſti & aliud miſereri pauperis, tametſi Chriſtus ſuſcipiat, perinde acſi in ſemetipſum cõferatur. Et rurſus idem Bulgarius eandem ſententiam expreſſius pronunciat. Eundem locum Marci interpretãs. Inquit enim, Confunduntur hoc loco qui pauperes Chriſto præferunt. Audiui ego aurifabros dicentes, Quid ſi ego diſſectum vas ſacrum dem pauperibus, vel ego ex ipſo viuam? num condemnor? Audiant igitur quomodo Chriſtus præferat ſui curam pauperibus. Chriſti autem corpus proprie quod in diſco aureo, & ſanguis qui in poculo, qui abſtulerit diſcum precioſum, & cogit vt corpus ipſum Chriſti in viliori ponatur prætexens pauperes, ſciat cuius partis

ſit. Eandem ſententiam refert & Ioannes Chryſoſtomus Homilía octogeſima prima,ſed diffuſius.Non reciro verba ob prolixitatem, cum ſatis ſit citaſſe locum.verum illa non tacebo quæ ſcrupum aliquem afferre poſſent . Quiſquis dominum interrogaſſet antequàm hoc feciſſet mulier, hoc fieri non mādaſſet. Attamen dixit,bonum opus operata eſt in me, erudiens non eſſe in principio à quocunq; gerente aliquod bonum exigendum quod optimum eſt, & omnē diligentiam,ſed ſuſcipiendum agendum & fouendum.Quibus verbis videretur forte cuipiam ſentire opus illud non fuiſſe optimū,nec operi miſericordiæ pręferendum præſertim cum ſubiungat , ita & tu ſi videris quoſdam vaſa ſacra præparaſſe aut ornatum alium circa parietes eccleſiarum,& pauimenta confeciſſe noli repręhendere,aut venundari iubere,quod factum eſt. Sin vero anteq̄ fecerit te cōſuluerit pauperibus offerre iubeto,hęc Chryſoſtomus.Quę verba ſi diligenter perpenderis ſententiamq; eloquentiſſimi patris exquiſieris,non illam eſſe dignoſces quæ prima fronte apparet. Nequaq̄ enim vir ſanctus & doctiſſimus ſenſiſſet miſericordiæ opera potiora eſſe his quę ad latriæ cultū pertinent.quod Theophilactus , qui illum in omnibus ſuis enarrationibus ita eſt ſequutus,vt nihil aliud eas eſſe perſpiciatur,q̄ doctrinæ Chryſoſtomi cōpēdiū vel ipſe Chryſoſtomus decurtatus, expreſſit dicens,quę ad honorē dei fiūt ſimpliciter præferenda omnibus miſericordię operibus,quod ſi ſecus eſſet & ex ſacrilegiis eſſet eleemoſyna danda,nec ipſum miſereri pauperi,eſſet colere ac honorare Chriſtum.Sed cur Theophilacti ſententiā ex Chryſoſtomo ſumptā referimus? cū ipſe dominus apertiſſimis verbis prætulerit mulieris pietatē erga ſuum corpus exhibitā ipſi eleemoſynę?Quod opus niſi ex ſui natura probatius eſſet,nō illud cum ea cōtuliſſet ſubnectens illa verba,Pauperes ſemper habebitis vobiſcum &c.Sed vtrunq; declarare voluit,videlicet & mulieris opus fuiſſe optimum, & operi miſericordiæ erga pauperes longe præferendum . Sed ſi hæc vera eſt ſentētia,quomodo dixit Chryſoſtomus?Sin vero te cōſuluerit pauperibus offerre,iubeto,id quidē intelligendum cum ratio id poſcit , vrgēte videlicet neceſſitate.Non enim omnia quæ ſui natura potiora & nobiliora ſunt ſemper omnive tempore aut loco magis peragēda ſunt his quę minus nobilia, ſed tātūmodo cū in cæteris nō eſt diſcrimē,ſed æqua parilitas,tunc em̄ ſemper quod potius eſt ſui natura,magis peragendum,verum cum neceſſitas exigit,id quod minus nobile eſt,non autem quod præſtantius neceſſitati parendum.

Non ſunt autem omnia quæ ad cultum latriæ pertinent ſummoq; deo prę- L
ſtantur officia æqualia.Nam quędam neceſſitatem habent ipſius pręſcripto: illaq; præteriri nequaq̄ poſſunt,nec poſthaberi ratione cuiuſcunq; alterius boni peragendi. Alia ſunt non neceſſaria, ſed inducta propter id quod eſt melius & decentius ad magis glorificandum deum: illaque poſthabere nonnunq̄ licet,quinimmo & conuenit,vt minora quæ magis vrgent perficiantur. Exempli gratia,Vides pauperem fame pereuntē, ita vt niſi ei ſubuenias animā mox exhalet.Cum interim peragenda ſint diuina myſteria ad quorū vſum mens tibi erat offerre vas aureum,vel cæreolū,ad illa illuſtrāda:par eſt potius ſubuenias pauperi periclitanti,quàm illud vas offeras altari vel cæreolum.Hocque conſulit Chryſoſtomus eſſe faciendum eo accidente , At ſi munus illud offerri

debitum eſſet nequaꝗ id liceret,cum ex alieno vel ſacrilegio non cōueniat elee‑
moſynam elargiri:nec prætermittendus ſit honos deo debitus ob pauperum
miſericordiam.At raro euenit vt id videre liceat videlicet pauperem extrema
laborantem inedia quamuis multi ſemper ſint mendicantes, ſed potius præ‑
ſumptiua quadam exiſtimatione id iudicatur,ꝗ vere dignoſci poſſit:quamobrē
vnum tali moderatione perficiendum vt alterum non negligatur,ſed vtrunq;
peragi poſſit,rationiſq; lance ita penſentur omnia vt & tēpla exornentur mu‑
neribuſq; ad rem diuinam peragendum decētibus honeſtentur, & eleemoſyna
nihilominus pauperibus erogetur:cū fraterna charitas annexa ſemper eſſe de‑
beat diuino amori.In his enim duobus pēdet vniuerſa lex & prophetæ: vt di‑
xit dominus:hocq; intendit Chryſoſtomus,nō autē ſimpliciter & omni tēpore
præferendam eſſe eleemoſynam operibus ad diuinum cultum pertinentibus,
& ad illius honorem & gloriam impendendis, ſed vbi nullum ſit diſcrimen in
circunſtantiis,illum eſſe ſemper præferendum.

M Nec quæ interſerit verba quouis modo huic ſententię refragantur,videlicet
increpauit eos vt erudiret nō ſtatim ab incunabulis & imbecillioribꝰ ſublimio
ra eſſe petēda.Nō enim exquiſitiſſima ratio ſtatim in principio rerū quęrenda:
ideoq; eos repręhēdiſſe ne germinantē fidem eius decuterēt,ſed irrigarent ma
gis ac ad maiora protraherent.Nō enim hæc verba quicꝗ detrahunt operi illi
ſi recte accipiātur queādmodum nec alia,ꝙ dominus non pręcepiſſet illud ſibi
pręſtari,qnod tamē permiſit fieri.his enim verbis magis declaratur ac confir‑
matur expoſita ſentētia, videlicet non eſſe cōfringendā alacritatē illius qui of‑
fert domū vel aliquod perficit opus bonū etiā ſi illud non eſſet perfectiſſimū,
præſertim ab inchoantibus,ne fides illius germinans decutiatur, hæc autē nil
derogant facto mulieris.Sed hac ſententia dominum illa diſcipulorum repræ‑
henſione conſtat de duobus eos erudire voluiſſe. Primū mulieris factum fuiſſe
excellens & probatum præferendumq; operi miſericordię erga pauperes.Alte
rū eſto non fuiſſet ſummę probādum & eleemoſynę anteferendū, nō tamē re‑
præhendi debuiſſe,cum nō ſint deterrendi bonum quid operātes quāuis quod
potius eſſet pręterirent,præſertim ſi bene agere incipiāt:vt in muliere illa con
tingebat quę meretrix fuerat,& tunc ad Chriſtum conuerſa:hocq; eſt quod ait
Chryſoſtomus.Noli repræhendere ne animū illius perturbes,& exorientē fidē
decutias.Quod autem dominus nō iuſſiſſet illud ſibi fieri nec forte permiſiſſet,
ideo dicit vt declaret dominū non tā oblectatum fuiſſe illa illinitione ꝗ fide &
pietate animi mulieris,id peragētis,ſine qua nec probaſſet opus illud externū,
quod ſi nec mādaſſet ſibi præſtari ad pręcauendū offendiculū præſentiū,qui id
attribuere potuiſſent mollitiei aut luxuriæ nō agnoſcentes latēs myſteriū,omi
ſiſſet.Omnia autem optimus magiſter faciebat ad ędificationem & eruditionē
diſcipulorum,quamobrem frugalia & humillima ſemper eſt ſequutus,nec vnꝗ
delicatiora ſublimia,aut exquiſita exegit, quāuis ei omnia ſumma deberentur.
His rationibus nec hāc inunctionē precioſi olei exegiſſet.venerat enim dura &
aſperrima perpeſſurus ſub forma ſerui & non domini.

N Attn̄ qđ nō expetiiſſet vocalibꝰ verbis,certe exegit impulſu interno & tacitis
monitis corda ad id pagēdū ipulſātibꝰ, Maria em̄ nequaꝗ id egiſſet niſi eā ad

id impuliſſet ſpiritus ſanctus,quod & Theophilactus exprimit dicens, illam a deo inſpiratam id feciſſe.Domini quoque verba idem comprobant atteſtantia ad indicandum ſuum funus breui futurum, id factum fuiſſe, preueniente ipſa vngere corpus illius in ſepulturam &c. Plurima autem exacta fuiſſe, exigique indies à domino hoc more eſt perſpectiſſimum,afflatu inquam ſpiritus ſui,non autem vocis organo. Multa etiam permittit exquiri rationis examine nobis ſuo dono inditæ,quæ nulla alia lege conſtituta fuerunt, ſed tantummodo ſancita exprimens illis ſapientiæ ſeminibus animis noſtris ab ipſa eius creatione ingenitis:e quibus & ſi quædam deinde verbo tenus aut ſcripto tradita ſunt, id factum eſt,vel ad recordationem eorum quæ primitus impreſſa fuere, vel ad faciliorem magisq; communem illorum cognitionem. His enim rationibus leges quædam inciſæ de his quæ natura ipſa ex ſeſe dictare valet, modo diligentia adhibeatur in his percipiendis quæ ipſa ſuggerit, defectusque aut vitium in ea non fuerit.His nempe modis exegit omnipotens,ante legem ſcriptam à mortalibus, & ſe adorari & ſibi ſacrificari: ad idq; peragendum aras conſtitui,quæ obſequia, qui cultus ei pręſtita fuerunt,vt à primæuis illis patribus qui ante diluuium fuerunt,& poſt ipſum incipiendo ab Abel,Cayn,vſq; ad Moſem legis ſcriptorem. Hac nempe ratione declarauit Iacob patriarchæ in ſomniis illi oſtenſis angelis per gradus è cælo deſcendentibus locum illum ſanctum eſſe,exegit & lapidem oleo conſecratum ſibi in titulum erigi. Eadem ratione exegit & templum ſplendidiſſimum ſibi in Hieruſalem conſtrui. Edocuit & naturali ratione cæteras gentes numen colere templaque ipſis quos colebant,vti numina,conſtruere,cumulatisque honoribus illa proſequi, licet in ipſo numine dignoſcendo,& cuinam tales honores tribuendi eſſent, valde aberrarent,vtpote in idolatriam lapſi permittente domino ob eorum ſcelera vt in eam cæcitatem deuenirent dicente Apoſtolo. Quia cum cognouiſſent deum non ſicut deum glorificauerunt,ſed euanuerunt in cogitationibus ſuis,mutantes gloriam incorruptibilis dei,in ſimilitudinem imaginis corruptibilis hominis,& volucrum, & quadrupedum, & ſerpentinum.Attamen in genere nõ delinquebant quantum ad inſtitutum, videlicet numen diuinum omnibus modis quos humana mortalitas attingere valet eſſe venerandum & excolendum. Cum igitur ſummos honores ac omnem celebrem cultum ratio naturalis dictet ſummo deo eſſe tribuẽdum diuinusq; ſpiritus interne hoc idem ſuggerat, ſanctique patres antiquiſſimi hoc præſtiterint, non tamen vt inſtituta vel pręcepta ſcriptæ legis vt eorum geſta in ſcripturis narrata teſtantur,quorum exẽplis & poſteritas eſt,edocta ſimilia quędã peragere.Manifeſtum eſt q̃ iniuſte,q̃ indigne,q̃ arroganter carpſeris ornatum templorũ,cultũq; ſolẽnẽ qui pro immẽſa maieſtate domini illi in ſacris peragendis tribuitur, ita vt audeas dicere capitalis criminis reos eſſe qui in excolendis tẽplis propẽſiores ſunt. Nãq; legiſti primos illos patres(vt dictum eſt)altaria domino dedicaſſe,& quędã loca diuino cultui mãcipata ſacroſãcta eſſe voluiſſe,in quibus & ſolẽni ritu ſecũdũ eius tẽporis morem deo altiſſimo ſacrificarunt. Præterea & eadem per legem traditam fuiſſe confirmata & adaucta,vtpote multis ceremoniis inſtitutis ad ſignãda meliora quæ futura erant. Cõſtat quoq; dominũ Ieſum multis modis

comprobaſſe templũ,ipſum colentem,& ſumme reuerendũ eſſe edocentem,cæ
ſis & profligatis qui illud prophanabãt:nec quicq̃ decori illius magnificentiæ
vel tantùm verbulo detraxiſſe.Cum enim Iudęorum crimina non taceret, ſed
aperte vnumquodq; repræhenderet circa cultum tamen templi nihil vnq̃ eos
legitur taxaſſe:ex quo ſane liquet illum comprobaſſe.

O Attamen tu perſtringens eccleſiarũ decorẽ ais,in illis ornandis nullũ ſerua-
ri modũ & rẽ exaggerãs dicis.quorſum attinẽt tot baptiſteria, tot cãdelabra,
tot imagines,tot cãtus,tot organa,& cętera quę cõmemoras:cẽſens potius eſ-
ſe talia impẽdia in pauperũ eleemoſynas inſumere &c.Nec reſpicis Eraſme hęc
proferens ꝙ licet cęteris in rebus modus ſit adhibẽdus,in hac tamẽ ſola amã-
di & glorificãdi omnipotentẽ deum nullus eſt ſeruandus.Id enim fieri cõuenit
præter omnẽ modũ,citra omnẽ menſurã,vltra omnẽ facultatẽ.Præterea obſe
cro vbinam vidiſti hunc exceſſum,hancq; præter omnem modũ redundantiam
in tẽplorũ cultu vt de illis blaterare valeas? Nuſq̃ certe,ſed vbiq; potius defe-
ctũ.Cum autem ais quorſum tot baptiſteria &c. Ego pariter te interrogabo,
Quorſum pertinebãt,tot ornamẽta,tot decora ſanctuarii à Moſe iuſſu domi-
ni cõſtituti?quorſum tot vaſa aurea argẽtea,tot gẽmæ, tãq; precioſa ſupellex?
Quorſum tã precioſum vnguẽtũ & thymiama? Quorſum pertinebat Regem
Dauid,qui id primũ facere inſtituit? Deinde ſapientiſſimum Salomonẽ qui il-
lud perfecit,cõſtruere ſplendidiſſimũ tẽplum:quod tanq̃ miraculum ab vniuer
ſo orbe terrarũ ſuſpiceretur?Quorſum tantũ auri inſumptũ,vt parietes,trabes,
laquearia:deniq; omnia auro cõtecta eſſent?Quorſum tot precioſi lapides vtẽ
ſiliaq; vaſa tã illuſtria tãq; illorũ magna multitudo?tot cãtores,tot inſtrumẽta
varii generis muſicorũ?tantus ſacerdotũ numerus, tot Põtifices? Deniq; ſum-
mus ſacerdos tã cultus,tã ornatus,tantæ dignitatis & auctoritatis? Cũ horũ
reddideris nobis rationẽ ſatiſfaciemus tibi quorſum illa fiãt in templis noſtris
quę tu dãnas,& forte rationibus nõ valde diuerſis ab his,quas tu afferes.

P Ad quid aliud adducere poteris q̃ ad magis etiã atq; etiã glorificãdũ omni-
potẽtẽ deũ,illiusq; cultũ amplificãdũ illa inducta fuiſſe?ad ſignãdaq; myſteria
euãgelica lõge meliora,q̃ illa eſſent,quãobrẽ & ea abolita eſſe cũ hæc perfecta
fuerunt,vmbramq; fugatam patefacta luce . Si inquam hoc dixeris , nec enim
quicq̃ aliud omnibus excuſſis cauillis dicere potes. A te peto nunquid omnia
illa adhæc tantummodo portendenda cõſtituta fuerint? Quod ſi affirmaueris
ſequitur prorſus omnia illa ſublata eſſe,& horum nihil vel tãtum ſimile pera-
gere licere in lege euãgelica:quod aduerſatur ſentẽtiæ Pauli Apoſtoli teſtãtis
ſacerdotiũ non ſublatũ eſſe ſed tranſlatũ.Tranſlato enim,inquit,ſacerdotio ne-
ceſſe eſt vt legis trãſlatio fiat.Si igitur tranſlatum ſacerdotium & non aboli-
tũ ſequitur & trãſlatũ templũ ac altare & ſacrificium,cũ ſacerdos ipſi tẽplo &
aræ præfectus ſit in illoq; miniſtret. Nec hoc tantũmodo accipiẽdũ de ſacerdo
te ęterno,domino videlicet I E S V vncto manu dei viui,& tabernaculo perẽni
quod fixit deus & nõ homo,qui ſacerdos ſecũdũ ordinẽ Melchiſedech ſe obtu-
lit ſemel hoſtiã viuã deo patri ad deſtitutionẽ peccati, tergẽdasq; maculas hu-
mani generis,ſui ſanguinis profuſione emũdans conſcientiã nõſtram ab operi-
bus mortuis,ad ſeruiendum deo viuenti.De quo præcipue agit Idem Apoſto-

lus ad inſinuandum ipſum Pontificem noſtrum ipſis Iudæis. Sed etiam de ſa-
cerdotio ac tabernaculo materiali & ſenſibili eccleſiæ militantis & terrenæ,
quod quidem conſtitutum fuit ab ipſo domino IESV, anteq̃ ad cælum mi-
graret diſcipulos conſecrante, & Petrum illorum Principem inſtituente, vt eius
vices gerens in terris cum cæteris ſacerdotibus ea miniſtraret quæ peragenda
inſtituerat, ipſo in cælis confirmante & perficiente quæ ab ipſis in terra incho-
arentur, gregemq; ſuum qui tanti ſibi conſtiterat, paſcerent, cuſtodirent: & de-
nique ad illud tabernaculum non manufactum, id eſt non huius creationis in
quo ipſe ſolus dominus miniſter ſanctorum eſt deducerent. Si enim tantummo-
do intelligendum eſſet tranſlatum eſſe ſacerdotium in ipſum dominum Ieſum
in cælis ad dexteram patris conſidentem, nullumq; in terris relictum eſſe ſacer-
dotium, ſequeretur militãtem eccleſiam nullum habere Pontificem, nullum ha-
bere ſacerdotem: quod tam impium & abſurdum eſt, vt nemo catholicus nec
aliquis mentis compos de hoc vnq̃ vel tãtillum dubitauerit. Quot enim Pau-
lus Apoſtolus inſtituit ſacerdotes & epiſcopos per diuerſas eccleſias? Quot à
Ioanne euangeliſta in eccleſiis Aſiæ conſtituti? Quot ab Apoſtolis aliis & ſe-
nioribus in Hieruſalē degētibus, variis in terris. vt Iacobus frater domini Hie
roſolymis, Marcus Alexandriæ, Dionyſius Areopagita Athenis, Polycarpus
Smirnæ, Ignatius poſt Petrum Antiochiæ, Hirenius Lugduni ac alii aliis in lo
cis, quorum ſeriem & ordinem refert in ſua hiſtoria Cęſarienſis Euſebius? Quot
à Tito & Timotheo eius diſcipulis inſtituti ſunt?

Quid illud mandatum, Nemini cito manum impoſueris? Nam quemadmo Q
dum eccleſia militãs non eſt triumphãs: Ita miniſtri & ſacerdotes illius à Põtifi
ce ſupercęleſtis & triũphantis ſeparati ſunt, & templũ à tẽplo, ſacrificiũq; à ſa-
crificio. Nã templũ illud æternũ inuiſibile eſt & ſpiritale, ſacerdosq; immorta-
lis glorioſus, ſanctus, innocẽs, impollutus, ſegregatus à peccatoribus & excel-
ſior celis factus, ſeq; offerẽs perpetuo ſummo patri: terrenũ aũt templũ morta
le imbecille viſibile & materiale quẽadmodũ & ſacerdos illius ſacrificiaq; eius
tẽporanea, nõ ex ſe conſtãtia, nec vitã habẽtia, ſed tantũmodo perſtãtia quantũ
viuificãtur aut alũtur, influxu roris ſupercæleſtis ab illo ſpiritali tẽplo & ſum-
mo ſacerdote illo ęterno defluẽtis à quo prorſus pendẽt. Quemadmodũ igitur
re vera ſacerdotiũ habemus terrenũ quod ſucceſſit ſacerdotio legis Moſaicæ,
ita etiã habemus tẽpla quæ ſucceſſere tẽplo Iudeorũ, ita & altare & ſacrificiũ,
quo quotidie immolãt ſacerdotes deo altiſſimo, loco arę & victimarũ quę im-
molabantur in lege Moſaica. Et præter hæc multa alia ornamẽta & ritus non
prorſus diſſimiles his qui in ea ſeruabãtur. Inquit enĩ Auguſtinus ad Deogra
tias, Mutatio ſacrificiorũ & ſacramentorũ impudẽter nũc videretur præcepta,
niſi fuiſſet antea prędicta. Nã vniuerſo tractu ſeculorũ aliud oblatũ eſt ab an-
tiquis ſanctis, aliud ab eis qui nũc ſunt offertur: nõ humana præſumptione, ſed
volũtate diuina tẽporibus cõgrua &c. Noſtra autẽ conuenit tanto meliora &
præſtantiora eſſe, quãto euãgelica lex potior eſt & ꝑfectior moſaica. Si aũt q̃
agebãtur in figura myſteriorũ nouę legis tãto cult9 ſplẽdore, tãq; precioſis re
bus peragebãtur, q̃to magis cõuenit eſſe ſplẽdida & ornata q̃ nõ tãtũ ad ſigni
ficationẽ aliquã peragũtur, ſed ad veritatẽ rerũ perficiẽdã? Si enĩ vmbrę tãtus

honos congruebat & tribuebatur : quanto magis conuenit tribuere luci? Si exemplaris tanta erat gloria, quanto maior debetur rei verę per ipſam imaginem ſignatæ? & ideo magis q in noſtris ritibus vtraq ratio coniungitur: nam & rei veritatem ſignatę per quaſdam ceremonias legis atteſtantur, & exemplaria ſunt cæleſtium & diuinorum. Vt enim inquit Auguſtinus ad Bonifaciũ, Si ſacramenta ſimilitudinem quandam non haberent eorum quę ſignant, ſacramẽta nõ eſſent. Et rurſus ad Deo gratias, ſignificatiua ſunt & ſimilitudines quarũdam terũ, qbus admoneri nos oportet ad ipſa recolẽda &c. Antiquę ſiquidẽ legis ſacramenta ſignare tm̃ valebant non autem efficere quod ſignabant, euãgelicæ autem non tm̃ indicant, quę aut pręterita aut futura ſunt, verumetiam efficiunt quod in pręſenti referunt. Quid enim circuncifio pręter ſignum erat, quidve efficiebat? Quid panes propoſitionis? quid baptiſmata? quid arca fœderis complexa duobus ſeraph? Quid victimarum oblatio? quid tot legitima & iuſtificationes legis? Nam nihil horum iuſtificare valebat, ſed vel tantummodo ſignare aut præparare ad iuſtificationem futuram merito & gratia domini noſtri Ieſu.

R Noſtra autem ſacramenta non ſolum ſignant quorum ſacramenta ſunt, ſed etiam efficiunt: vt puta baptiſma non ſolum ſignat ſordium deterſionem, ſed & illã efficit. Sacratiſſima etiam euchariſtia repręſentat quod dominus fecit, & ſimul demonſtrat ibi verum eſſe corpus domini, quod cum immolatur aut participatur & gratiam confert, & indicat nos in ęterna gloria, deo eſſe cõiungendos, quemadmodum oſſa & caro noſtra per illius aſſumptionem ipſi dominico corpori coniunguntur. Similiter & alia ſanctiſſima ſymbola efficiunt quod præcipue ſignant. Pręterea & nonnulla nunc referunt, quæ adhuc perfecta non ſunt ſed futura. Non enim omnia adhuc completa ſunt quæ typis quibuſdã fuerunt repręſentata & prophetis reuelata futura. Abſoluta autem erunt cum peracto tempore conſtituto a diuina ſapientia, fiet cęlum nouum & terra noua, æternique illius templi effecti fuerimus participes vel gehennæ ignis, damnatorumque ſpirituum conſortes. Tunc nanq ceſſabunt cultus externi, templa manufacta & eorum ornamenta cum omnibus ceremoniis, quæ pro hoc tempore oportet eſſe & peragi decentiſſime. Quamobrem ſi quiſpiam diceret, Si imitandus eſt in ornandis templis in ritibusque ſacris peragendis ornatus templi Moſaici, & ſplendor ſupellectilis illius: inducendum eſt igitur ſimiliter templis Chriſtianorum propiciatorium, arca federis, & cætera huiuſcemodi quæ in templo erant: immolandæque victimæ, & libamina offerenda, & denique omnes expiationes & iuſtificationes legis peragendæ. Ridendus videretur vtpote adinuicem confundens quæ inter ſe plurimum differunt. Nam ſimiliter aduerſus ipſum argumentari poſſumus: ſi non licet agere aliquid ex his quæ agebantur à Iudæis in cultu diuino, non licebit igitur adorare deum, quia illi ipſum adorabant. Non licebit vllo tẽplo vti ſplendido vel deformi, quia ipſi templum habuerũt, non orare in ipſis tẽplis non aram conſtruere quia ipſi altare cõſtruxerunt. Non deniq ſacrificare, quia ipſi ſacrificabant. Sed ſub dio ſine ara, ſine ſacrificio, ſine ſacerdote deũ colere, quemadmodum fertur facęre quoddam genus Aethiopum troglodirarum

qui in areis quibuſdam ſub diuo congregrantur ad adorandum illa quæ putant eſſe minima. Sed quid hæc dico, non liceret ſimpliciter orare quia Iudæi orabant, nec conuenire ad contiones ſacras, nec legere ſacros liberos, nec comedere, nec bibere, nec domos habere, nec dormire: quia Iudæis hæc omnia in vſu erant. Nullus autem eſt tam vecors, rerumq; imperitus qui hoc diceret, cum igitur illa tam abſurda ex tali aſſumpto ſequantur, manifeſtum eſt, argumentum illud futilę eſſe & nullius momenti: quamobrem non eſt magni negocii nobis reſpondere tuo ſimili, dicentibus nos non facere illa ex inſtituto Iudæorum, & quia ab illis obſeruata fuerint, ſed quia recta tanq̃ conſentanea rationi vt fere in vſum communem omnium gentium & populorum recepta ſint, exẽplisq; ſanctorum plurimis commendata & diuinis oraculis inſtituta ſanctique ſpiritus afflatu probata. Quę enim gens, quæ natio vel vnquam fuit tam inculta, tam ſæua, tam barbara, modo religionis prorſus non fuerit expers, quæ ſolenni cultu & ritu more ſuo numen quod ſuſcipiat non adoret & colat? Præterea quænam (modo non ſit prorſus ruſtica, & ſoliuaga ſed in vicis & vrbibus habitans) quę tẽpla non ædificet, exornet, reuerentiq; cultu obſeruet? Nulla profecto eſt.

Si autem diceres, cum igitur quædam imitantur Iudæorum inſtituta in ſacris peragendis quia recta & commendata a ſanctis patribus, cur non omnia complectimur? cur victimis præſertim non ſacrificamus? cum illud fuerit antiquiſſimi moris ſanctorum patrum longe ante legem Moſaicam, quinimmo ab ipſo orbe condito. Quid quæris? quia non omnia inſtituta Moſaica vel etiam priora eiuſdem ſunt rationis ſed diuerſarum: nam plurima ſunt quæ tantummodo referebant Meſſiam eſſe venturum & myſteria, quæ per ipſum erant peragenda, & pręcipue illud admirabile crucis & mortis eius per quod omnia innouanda erant in meliora tranſlata, & hæc præcipue ſignificabantur per ea quæ ſanguine & victimarum oblatione peragebantur, quapropter & illa prorſus aboleri & oblitterari oportuit, poſtq̃ ipſe ſemetipſum obtulit in ara crucis ſanctum & immaculatum deo noui teſtamẽti mediator effectus, in morte enim ipſius nouum teſtamentum confirmatum fuit, quemadmodum & vetus ad id indicandum per ſanguinem fuerat dedicatũ: quia ſacrificium hoc, vniuerſæ prioris legis & omnium iuſtificationum eius erat conſummatio. Illa igitur quæ id indicabant tantummodo vel cætera myſteria ab ipſo perfecta omnia ſunt non ſolum abrogata, ſed prorſus oblitterata, ita vt peragi non poſſint ſine ſcelere. Quæ autem non huiuſcemodi ſunt etiam aliud pętendere valent, & ad omnipotentem deum magis glorificandum pertinent, vtpote ad eius celſitudinem & maieſtatem inſinuandam, cæleſtiſque aulæ triumphos & ſplendorem: vel ad commoditatem mortalium illa retenta ſunt, licet non vt Moſaica ſed recta, & euangelicæ legi conſona & peropportuna, cuiuſmodi eſſe templorum conſtructiones & ornatus, ritusque ſolennes cantus, luminarium accuſationes, incenſi & thymiamatis ſuffimenta, inunctiones, manuum impoſitiones, lauacra & alia plurima, quę in ſacris myſteriis adhibentur debito ceremoniarum cultu, quæ conuenit longe meliora eſſe, puriora, nitidiora, magisque ſplendida, quàm & fuerint obſeruata in lege Moſaica.

Ecce iam habes quod recepimus quorſum baptiſteria, candelabra, cantus, ſolénéſq; ritus & cætera ornamenta in Chriſtianorũ templis cõſtituta ſint. Attamen tu hæc qui faciunt in excolendisq; tẽplis, & qui conſtruendis religioſorũ domibus ſtudioſores ſunt, a crimine capitali cõtendis non eſſe immunes, eo q̃ longe præferenda cenſeas eleemoſynã & cætera miſericordiæ opera, omni cultui externo, qui ad glorificandum omnipotentem deũ exhiberi poſſit: quod abſurdiſſimum erroneũq; eſſe prolixiori diſputatione, ni fallor, demonſtrauimus. Non minus ſanctorum patrũ teſtimoniis q̃ rationibus & argumentis id demonſtrãtibus, diuinus enim honor, prẽferẽdus eſt omnibus cõmodis proximi, quáobrẽ & omne opus latrię probatius eſt ex ſui natura quibuſcũq; miſericordię operibus, quę & prẽſtari poſſunt ex probitate quadã morũ naturaliq; miſericordia ad depellendam alterius hominis calamitatẽ: quod & multi deũ ignorantes & veræ religionis expertes frequenter faciunt nulla habita diuini honoris ratione, ac latriæ cultus non niſi a fidelibus celſitudinẽ omnipotentis dei agnoſcentibus & ſuã erga illũ debitã ſeruitutẽ ex amore & reuerẽtia prẽſtatur. Q̃d ſi cõtẽderis id verũ eſſe de illo cultu quẽ dñs cõſtituit ſibi exhibẽdum, illũ aũt nõ externis rebus, nec in tẽplorũ ornatu conſiſtere, iam tibi reſponſum eſt, dominũ non fuiſſe contentum interno tantum cultu, ſed etiã externũ exegiſſe.

T Quod ſi adhuc pertinacius reſiſtas dicens, & ſi aliquẽ dominus exegerit nõ tamen hunc, qui in tẽplorũ ſtructuris aut ornatu conſiſtit. Vaniſſime reluctaris. Mãdauit nãq; & tabernaculũ & tẽplum ornatiſſimũ ſibi cõſtrui in lege veteri, inſtituta autẽ illius, quæ per euangelium non fuere obliterata, ab eo probata fuiſſe conſtat. Exegiſſe autem tẽpla ſibi ædificari & ſacrificia offerri manifeſtum eſt, tũ ex his quæ diximus, tum ex perpetuo ritu & obſeruatione religionis Chriſtianæ, quę ſtatim nata conſtituit quędã ſacra loca ad precandũ omnipotentẽ deũ venuſta & decora, q̃tum tẽpora permittebant publica aut ſecreta ob tyrannos ſeuitiáq; perſecutionum: quibus ceſſantibus auguſtiora & magis ſplendida cõſtruxerũt, quod atteſtatur magnificẽtiſſima Romæ & Cõſtãtinopoli a magno Conſtantino & aliis principibus Chriſtianis tẽpla condita, & ea quę ſãctiſſima Helena eius parẽs Hieroſolymis ſuper ſacratiſſimũ ſepulchrũ domini IESV ac in Bethleem ad ſanctũ præſepe excolendum pluribusq; aliis terræ ſanctæ locis erexit: cum ingentia, tum ſplendidiſſima: quorũ tantus fuit decor & magnificentia, vt vel ipſorũ ruinę adhuc extãtes in admirationẽ & ſtuporẽ cõuertãt earũ inſpectores. Idẽ quoq; pro loco & facultate in vniuerſo terrarum orbe factitatum a Chriſti fidelibus, extructa inquam templa & ornata varia ſupellectili & precioſis donariis honeſtata. quod peractum non fuiſſet, niſi Apoſtoli id commendaſſent & patres ſancti illorum temporibus proximi id fieri procuraſſent. Pręterea & ſi tibi condonaremus dominũ nunq̃ exegiſſe tẽpla ſibi cõſtitui vel locupletari, quid tũ ſi cũ ratio a natura nobis indita id fieri ſuaſerit ſanctusq; ſpiritus interno impulſu iuſſerit. Nũquid propter hoc euinceres eleemoſynã tali operi eſſe prẽferendã? Sequeretur equidem ſi illã præcepto diuino fuiſſe inſtitutã comprobaſſes, nõ autem vllum externum latrię cultum. At ſi diſcurras per omnia præcepta decalogi nihil de eleemoſyna fuiſſe cõſtitutũ inuenies. Prohibent enim illa pręcepta quę ad proximũ pertinẽt iniu

rias illi fieri: vt nõ furtũ facies. nõ occides. nõ ſis mœchus. nõ teſtis iniquus &c. Non autẽ pręcipuũ vt aliquid ei tribuatur de proprio. De cultu autem latriæ tota prima tabula agitur. Ac ſi diceres dominũ Ieſum in Euangelio & apoſtolos plurimũ cõmendaſſe eleemoſynã. Fateor & merito quidẽ. Sed cõmendare ab eo quod pręcipere longe eſt diuerſum, cõmendatur vt opus bonũ, ad quod peragendũ adhortantur homines: ſed hęc omnia cõſilii ſunt non pręcepti: operaq; ſupererogatoria (vt aiunt) ſunt, quæ cum non ſint pręſcripta nec nobis mandata pręteriri poſſunt abſq; peccato. Quod ſi adhuc proteruire volueris, contẽdẽs extrema neceſſitate vrgente eleemoſynam pręcepto contineri. Non tibi negauerit: ſed toto pectore aſſentiar. Nam pręter id quod naturę lex hoc dictat: & ſcripta. dicens, Non occides, Dominus ipſe ſatis edocuit dicens, Diliges proximũ tuũ ſicut teipſum. Sed pariter dicendũ ſub pręcepto contineri ea quæ ad cultũ latriæ externũ pertinent. Nam quemadmodũ non cõſtat quãdo pauper in extrema penuria ſit cõſtitutus, ſed id cõiecturis & diſcurſu rationis diiudicatur, ita eadẽ ratio diiudicat, ſpiritusq; ſuggerit quando opportunũ neceſſumve ſit templum conſtruere, illudve ornare & rem diuinã ſolenniter peragere, quod non minus cadit ſub præceptũ q̃ ipſa eleemoſyna, ſed magis cum ad dei gloriam & honorem plus pertineat. Quamobtẽ vtrũq; peragẽdũ, tãtaq; moderatione diſpenſanda bona, vt vtrũq; pręceptũ adimpleri poſſit. Largiter nãq; & liberaliter eleemoſynę pauperibus ſunt erogãdę, ſubueniẽdũq; inopię fratrum minorum: at ob id non prętereũda munera quæ ad honorem & gloriam dei offerri conuenit. Nec tanta circa pauperes adhibẽda diligẽtia, vt quæ ad diuinũ cultum pertinent, negligantur. Verum hoc in primis peragẽdũ nec alterũ omittendũ. Perficiendũ autẽ primo ſemper id quod magis vrget. Canon enim vniuerſalis eſt exploratiſſimus ſcilicet obſeruationem pręceptorũ pręferendam eſſe cuicũq; operi ſupererogatorio, quãuis illud ſua natura pręſtãtius eſſet: quapropter eo contingẽte eleemoſynam tribuendam eſſe vti præceptũ: conſtructionem autẽ aut donariũ templi, tunc non eſſe neceſſarium, pręferẽda eleemoſyna illi operi, admittenda vltronea licet illa ad diuinũ honorem magis pertineant.

Sed quæſtio noſtra in hoc non verſatur videlicet an potius ornãda ſint tẽpla, q̃ ſaturandus pauper fame animam agens. Sed eſt in controuerſo an ſit V
derogandũ cultui templorum propter eleemoſynam, relinquendaq; ſint quæ ad diuinũ cultum pertinent pauperũ cauſa: quod nequaq̃ faciendũ eſſe demõſtratũ eſt. Sed & cõpertiſſimũ eſt ſi templa muneribus ſpoliarẽtur, nec in illis conſtruẽdis aliquod fieret impendiũ, ſacraq; omnia ſimpliciter nullo ſumptu peragerentur, verſis his omnibus in vſum pauperũ nihilominus egeſtas e populo Chriſtiano non depelleretur: nec mendicorũ frequẽtia ceſſaret. Perpetuo enim eccleſia pauperes habuit & habebit: Pauperes enim ſemper habebitis vobiſcum, dixit dominus. Nam & humanũ genus ex vtroq; genere conſtat, videlicet diuitum & pauperũ, & nõnulli ſunt non fortunæ acerbitate ſolũmodo, ſed etiam ſua ipſorũ ſegnitię & innato ocio egentiores, e quibus & pleriq; cũ eis plura tribuuntur pigriores ac magis inopes reddũtur. Attamen ob id non ſunt ope defraudandi, ſed cunctis pauperibus ſubueniendũ quantum facultas

patitur. Quamobrem cũ ſemper habituri ſumus pauperes, quibus poterimus benefacere, nihil detrahendum ſolennibus ſacris & templorum decoro. Nam poſt religionem chriſtianam conditam non ſunt effecti magis egeni mortales q̃ antea fuiſſent. Imo largiores eleemoſynæ contributæ & longe maior charitas erga proximũ, q̃ anteq̃ lux veritatis illuxiſſet mũdo. Nihil igitur detractũ pauperibus ob templorũ extructionem & illorũ ornamenta. Nāq; nõ negabis regũ Dauid & Salomonis tempore in illo numeroſiſſimo Iudæorum populo plurimos fuiſſe inopes & egenos. Non tamen ob id prætermiſerunt magnificentiſſimi templi cõſtructionẽ, illiusq; precioſam ſupellectilem & dedicamẽta innumera conſtituere, in quibus conſtat impenſa innumera auri põdera. Quis enim regum eſt tam opulentus, tam prępotens, tantiq; cenſus, qui ſimile tẽplũ cõſtrueret, tamq; ingentẽ ſumptũ perferret, in quo tãtũ diuitiarum inſumptũ? Nam pręter auri, argenti, gemmarũ, & cuiusq; rei ornamenta in ſola murorũ & tecti conſtructione, centum quinquaginta milia hominũ præter ſexcentos, & tria milia pręfectos ſeptem annis perpetuo laborauerũt. Quantũ & inſumptum in eius dedicationem? Hisq; dignoſcitur q̃ tenuia, q̃ infirma ſint quæ a populo Chriſtiano circa diuinũ cultum impenduntur. Quocirca manifeſtum q̃ prępoſterus fueris eum deterrere ab his minimis quæ pręſtat, cũ potius eſſet ad maiora incitandus, pręſertim cum hoc tempore proh dolor tantũ huiuſcemodi ſtudium, tantũ illa pietas refrixerit vt pauciſſimi ſint vel nulli qui noua templa conſtruant, exornent, aut muneribus precioſis locupletent, verũ potius alio ſeculo conſtructa & ornata, nunc corruũt aut vix reparantur, donariaque illorum ſacrilegis manibus diripiuntur. Quiſnam quęſo vt non tantũ de prophanis dicam ſacerdotum aut antiſtitũ hoc tempore huic rei ſtudet vt par eſt? Cum tamen interim ex cenſu eccleſiaſtico, arces, palatia, villas, hortos, ferarũq; ſepta diligentiſſime ad ſuũ commodum & voluptatem conſtruãt, de eccleſia autem exornanda vel extruenda, aut nulla aut vltima fiat quæſtio. Quis præterea principum, quisve regum nunc templa aut monaſteria extruit, dotat aut exornat eorum opulentię & magnitudini condigne? Quis omnipotenti deo, cuius ſola gratia regnant & fortunis tam abundant, munera offert decentia? Cum tamen omnes ſoliciti ſint, cæteris in rebus cuncta agere pro ipſorũ dignitate & ſplendore. Tantus autem eſt circa diuina neglectus, vt, niſi extarent monumenta maiorum. quæq; prioribus ſeculis ab ipſis multa magnificentia ardentiq; pietate cõſtructa ſunt iam ſete nullum eſſet videre tẽplum auguſtũ donũve munificum & illuſtre. ſed vix ſacella & ædiculas quæ pro ingentibus templis, & ornatiſſimis præteritorum temporum nunc a quibuſdam minoris notæ hominibus non prorſus pietate vacuis ædificantur potius q̃ a proceribus aut principibus. At contra (quod ingemiſcendum) multa eſt inſpicere quę deſtruũtur, cremãtur, ſoloq; æquãtur populariter deprędatis eorum ornamentis & ſupellectili, cenſuque & poſſeſſionibus occupatis præſertim in Germania nephandiſſimorũ hæreticorum ſcelere & culpa. Vnde iure flebile illud carmen proferri poſſit, O amor, o pietas noſtris male cognita ſeclis. Itidem factitatum eſt Auguſtini tempore a Donatiſtis in Aphrica & poſterioribus ſeculis in Bohemia a Vvicleuiſtis & Huſſitanis: iccirco nequaq̃ hic lapis a te

erat iterum mouendus.

Vel ſi te tanta pauperum commiſeratio angebat vt inuehi cogereris in eos qui parciores ſunt in elargiendis eleemoſynis,taxareq́ qui opes inſumũt cæteris in rebus minus opportunis,ſatis latus tibi erat campus ad dicendũ aduerſus mortalium luxuriam in cõuiuiis,in cultu corporum, in ſtructuris domuũ, in venationibus,aliis ve voluptatibus,quibus & patrimonia eroduntur hominesq́ mollitie & luxu contabeſcunt,corpora debilitantur,& optimi quiq́ mores profligantur.Edocendũq́ in his pręſcribendos eſſe ſumptus, redundãtiam tollendã,vana omnia & ſuperflua pręcidẽda,frugaliterq́ viuendũ,& quicquid opum in illis cõſumitur in eleemoſynis diſtribuendum:vociferãdo, Quorſum tot obſoniorum genera? quadrupedum,auiũ,piſciũve.ſquama, cortice, cruſta, teſta contectorum? tot fercula,tot liquamina,tot ſalſamenta,tot placentę, tot bellaria? Quorſum tot compotationes,totq́ ſelecta & precioſa vina perquirũtur? Quorſum tot mollia & ſumptuoſa indumenta & non vnius generis tñ ſed diuerſorum?Quorſum tam precioſa & varia ſupellex vaſorum auri,argẽti, precioſiq́ lapidis,tot aulea,tot tapeta, tot ſtrata, tot cortinę ſerico & auro cõtextæ? Quorſum tot pelles tanto precio apud Sarmatas & glaciales Scythas perquiſitę? Tot annuli,tot gemmę,tot ſigna,tot tabulæ?Quorſum tot domos inſtar palatii cum laquearibus inauratis? Quorſum tot canes qui ad venationẽ tñ aluntur? Quorſum tot equi phalerati? Quorſum tot aues ad aucupiũ?quę omnia ſuperflua ſunt,nec ad naturæ neceſſitatem pertinent: In quibus tamen immodici ac perpetui ſumptus fiunt,quæ ſi in vſum pauperũ conuerterẽtur, plurimis opitulari poſſent. At quæ in templis aut monaſteriis extruendis impenduntur,paucis & vix ſemel venditis omnibus ornamẽtis templorũ, illa tibi erant taxanda & cenſura notanda, nõ templorũ cultus. Sed ad ea nõ ſpectas, cum tibi bellum non ſit cũ prophanis rebus,ſed tãtũmodo cum ſacris ritibus, templis,eorũq́ miniſtris.quapropter probanda calumniaris,improbanda pręteris,de illis enim taces aut vix muſſitas.In eccleſiaſticis autem ritibus carpẽdis omnem eloquẽtiam profundis, omnes ingenii neruos extendens. Hæc de templis & eorum donariis. X

Reliquum eſt videre & quæ in funeribus & iuſtis quæ defunctis pręſtãtur carpſeris,quæ omnia in templis peragi ſolent.In dialogo ſiquidem cui titulus Funus,omnia derides cõdemnas & carpis procaciſſime.Extat & dialogus,cui cupido inceſſerit illa videndi ipſum perlegat. Nã recitare illa eſſet moroſum non minus q̃ ſuperuacaneum. Vnũ tamen dictum tñ referã: Rogoq́ animaduertas tua verba,& q̃ pia ſint tu ipſe iudicęs.Inquis enim, Mox iniecta mentio de ſonitu campanarum,de tricenariis & anniuerſariis, de diplomate & remiſſione peccatorũ emenda &c.Q̃ columnioſe,q̃ maligne hęc profers & ſubiicis inducens allocutorem ægrotum ita dicentẽ, Tum ille mi paſtor ętiã ſi nulla ſonet campana,ſi me vno ſacro funebri digneris, plus ſatis erit &c.omitto reliqua. Quid autem tibi velis cũ dicis de diplomate & remiſſione peccatorum emenda,explica. Nunquid & hanc iuuris notam catholicę eccleſię vt vendat remiſſionem peccatorũ quis edicat pœnitentibus eleemoſynam & orationem quibus peccata indulget? Nonne id eſt rationabile & probatum in ſcriptura Y

dicente, Eleemoſynis redime peccata tua. Nõne opus illud Origene teſte proprium pœnitentiũ eſt, vt ſuperius dictũ eſt? Cum igitur pia mater ecclesia pro pœnis filiorũ redimẽdis liberaliter offerat altiſſimo theſauros ſpiritales apud ipſam reconditos calumnianda eſt, & pro tanto beneficio tam magna ingratitudo repẽdẽda? Quod autem ais de ſacrificiis quæ in tricenariis, & anniuerſariis, cadauerũve depoſitione, magna pietate & vi ſuprema officia offeruntur omnipotenti deo ad expiandas animas defunctorũ, nõ exiſtimo multa eſſe dicẽda, nec proueheda eſt talis diſputatio, cũ nolim exiſtimare te, etſi ſecus verba tua indicent, ex his eſſe qui aut purgatoriũ denegãt, aut aſſerũt nullo pietatis officio mortales opitulari poſſe animis defunctorũ illos ſubleuando a pœnis eorum ſceleribus cũ viuerent debitis, vt Arriani hæretici ſenſerũt & pleriq; alii, hoc non ſolum affirmantes, verũetiã nec a beatis ſanctorũ animabus auxiliari poſſe quin deſtinatas pœnas perpetiantur. quæ ſententia ſi vera fuiſſet nunq̃ ſancti patres tum veteris, tum noui teſtamenti tantã curam & diligentiã erga funera adhibuiſſent. Non enim magnus ac ſanctus dux Iudas Maccabeus obtuliſſet pro his qui in bello ceciderant, tot milia dragmarum auri in templo Hieruſalem altiſſimo. Non diuus Auguſtinus funus ſanctæ matris Monicæ apud Hoſtiam Tyberinam defunctę, tot adhibitis precibus & ſacrificiis peregiſſet. Nec ſibi mortuo a ſuis clericis eadẽ fieri exegiſſet. Inquit enĩ libro Cõfeſſionũ .ix. Nec in his precibus quas tibi fudimus, cũ offerretur pro ea ſacrificium precii noſtri iam iuxta ſepulcrum poſito cadauere fleuimus &c. At comprobatũ habens huiuſmodi officio animabus ſubleuandis commodiſſima eſſe illa peragi voluit. Id nãq; pluribus in locis atteſtatur. Inter quæ in quęſtionibus Dulcitii ita ait, Non negandũ defunctorũ animas, pietate ſuorũ viuentiũ releuari cũ pro illis ſacrificiũ mediatoris offertur, vel eleemoſynæ in eccleſia fiunt. Vniuerſam nãq; eccleſiã conſueuiſſe pro defunctis ſupplicare, idq; vacare non poſſe certiſſimũ. Non item beatus pater Hieronymus, epiſcopiq; ſanctiſſimi & ſacerdotes, monachiq; innumerabiles in funere diuæ Paulæ tot officia & preces pręſtitiſſent, quæ tamen refert ipſe Hieronymus in Epitaphio ipſius narrans & funus illatum in ſepulcrũ manibus epiſcoporũ, aliis etiam epiſcopis ac ſacerdotibus ante funus cũ lampadibus & cęreolis accenſis pręcedentibus, totq; magnis precibus interpoſitis & hymnorũ pſalmodiis: quę profecto vana fuiſſent ſi animabus a corpore ſeiunctis nulla cõmoditas afferri poſſet. Idem quoq; Hieronymus non ita acriter inuectus fuiſſet aduerſus Vigilantiũ aſſerẽtem vanũ eſſe & ſuperſtitioſum tumulari apud memorias martyrum: cuius ſentẽtiã refellens, doctiſſimus pater probat id eſſe opportunũ & vtile vt ipſorũ precibus adiuuentur, necnon eorũ qui in baſilicis in quibus reliquiæ illorũ cõduntur, precantur omnipotentẽ. Beatus quoq; Auguſtinus nõ ſcripſiſſet librũ de cura agenda pro mortuis, in quo preces, ſacrificia, eleemoſynas ad animarũ cõmodũ ſuadet & hortatur eſſe perficienda. Diſputans etiam ac edocens, quomodo hæc illis prodeſſe poſſint inter cætera hæc circa finem voluminis dicit, Non exiſtimemus ad mortuos pro quibus curam gerimus ipſam peruenire, niſi q; pro eis ſiue altaris, ſiue orationũ, ſiue eleemoſynarũ ſacrificiis ſolẽniter ſupplicamus, quãuis nõ pro quibus fiunt, omnibus proſint, ſed his tñ quibus

dum viuūt comparatur vt proſint &c. id eſt non in inferno conſtitutis, ſed in purgatorio. Illi enim non in mortali peccato decedentes, compararūt ſibi viuentes vt illa eis prodeſſe poſſent. Et rurſus in Enchiridio, Non igitur iſta quę defunctis cōmendandis frequētat eccleſia, illi apoſtolico ſunt aduerſa: de quo dictum eſt, Omnes autē aſtabimus ante tribunal Chriſti, vt referat vnuſquiſq; ſecūdū ea quæ corpus geſſit. quia & iam hoc meritum quiſq; cum in corpore viueret ſibi comparauit vt ei poſſint iſta prodeſſe. Nō pręterea antiquiſſimus pater Dionyſius in libro Eccleſiaſticæ Hierarchię, de huiuſcemodi officiis pręſtandis aliquid edocuiſſet: quod tamen diligentiſſime fecit, declarās quomodo & illa fieri debeant, vtiliſſimaque ſint. Non beatus pater Ambroſius in obitu Satyri fratris, & cæteri patres illa peragi voluiſſent ſi vana eſſent & nullius vtilitatis. Sed quid hos refero cū ſanctiſſimus Euāgeliſta Ioannes apud Epheſum deceſſurus aut alio transferēdus ad eccleſiam ſe tranſportari voluit ac in illa recondi? Nec in veteri teſtamento toties ſcriptura memoraret populum Iſrael planxiſſe in morte patrū tot diebus &c. ſi talis fletus non fuiſſet cōmodus eorū animabus pro quibus flebant: quamobrē interpretatur ab enarratoribus planctū illum fuiſſe preces & iuſta quæ defunctis pręſtabātur. Sed plus æquo immoror in re nimis manifeſta. Ex his enim eſt apertiſſimū morem hūc, ſolenniū exequiarū apud Chriſtianos tam antiquū, tam vſitatū, tam cōmunem fuiſſe vt ab apoſtolicis viris prodiiſſe non ſit dubitandū. Cum igitur ad expiationem ipſarum multa peragi poſſint a ſuperſtitibus pręſertim in ſacrificiis & precibus offerendis altiſſimo eleemoſyniſq; erogandis q̄ rationabile, quā cōueniēs fuit certos dies conſtituere ad id perficiēdū, quibus admoniti neceſſarii & amici pauperū defunctorū hæc pręſtare memores eſſent, & pręſertim ter in anno ſecundum quod ipſa tempora triplici diſtinctione reuoluūtur, videlicet hebdomadæ, menſis & anni. Hinc ſtatis diebus iuſta perſoluuntur defunctis. Hinc ſeptimæ, trecenaria, & anniuerſaria inſtituta, in quibus non eſt videre q̄d inueneris arguendum aut ridendum.

Quod autem ais de campanis, nūquid & eorum ſonitus tibi obſtrepuit vel interlegentē impediuit vt nec illis tātū peperceris? Tranquilliores profecto fuiſſent aures tuæ ſi Iſmaelitarum terras incoluiſſes q̄ Chriſtianorum. Nunquid delicate Deſideri campanarū vſus pręter rationē eſt inductus? Nonne vides earū magnam opportunitatē. Non enim ſine aliquo tinnitu aut bombo admoneri poteſt populus vt cōueniat ad rem ſacrā peragendā, audiendā ve ſanctā concionem, quibus de cauſis & dominus in teſtamento veteri iuſſit tubas ductiles confici ex argento quibus ſacerdotes canerent ad cōuocandū populū ad rē diuinā & alia munia pergenda. Dominus quoq; Ieſus in Euāgelio prędicens multa futura cū ipſe filius hominis venerit iudicaturus mūdū vniuerſum. Inter cætera, inquit, ſe miſſurum angelos ſuos cum tubis & voce magna ad cōgregandos electos a quatuor ventis & a ſummis cęlorum vſq; ad terminos eorū. Z

Cum igitur neceſſariū ſit aliquod tale inſtrumentū conſtrui, nullū certe cōmodius reperiri potuiſſet ipſis campanis, ad quas pulſandas nō eſt opus magna arte vel induſtria, eorūq; bombus longe lateq; diffunditur. Ita vt etiam valde diſtantes illo excitari poſſint, ſuauiſq; eſt & iocundus, alacritatēq; & læ-

titiam ſpiritalē atteſtatur fideliū. Quāobrē crediderim nec fuiſſe inuētū citra omnē ſancti ſpiritus afflatū. Nā antiquiſſimus pater Paulinus epiſcopus Nolanus vir doctiſſimus & ſingulariter pius ad quē tot Auguſtin9 & Hieronymus ſcripſerūt epiſtolas, earū vſum in eccleſiā primus inuexit. Quid et ſi dixerimus earū ſtrepitu & bōbatu aerē caliginoſum diſcuti, tēpeſtatesq; arceri, & nequiſſimas poteſtates aereas detrudi? Quæ vti gaudent cantionibus ad libidinē & voluptatē prouocātibus inſtrumētisq; quibuſdā ad id inſtitutis, ita triſtātur nec ferre poſſunt, ſonitus, cantilenas & ſtrepitus ad glorificandū omnipotentē cōſtitutos. Quod ſi me riſeris inquiens, ſi aures haberent id cōtingere poſſet: at cū auditu careant quonā modo ſtrepitu cāpanarū deterreri poſſunt? Pariter ego te ridebo nō negaturū Apoſtolū pręcipere mulieres in eccleſia velatas eſſe debere propter pręſentiā augelorū, cū tamē nō magis corporeo viſu prędíti ſint q̄ auditu, ſed vtroq; pariter careant. Pręterea omnipotētē dominū ſolitū fuiſſe ſuſcipere fumū & nidorē holocauſtorū in odorē ſuauitatis, cū tamē nec oculos nec aures nec vllū ſenſū corporeū habeat. Quocirca eſt intelligere mētes incorporeos pręſentes illa quę ſenſu nō capiūt cognitione intueri poſſe quibus & gaudeāt & triſtētur. Nā & exploratiſſimū eſt illos igne torqueri & carcere inferni cōcludi, quāuis incorporei ſint. Inductus igitur mos campanas pulſandi in exequiis & iuſtis defūctorū perſoluēdis propter cauſas adductas, ſcilicet vt excitētur ac pręmoneātur neceſſarii, ſunt etenim veluti exclamatorię quędā voces defunctorū ad illa pręſtāda officia eorū opē implorantium, ac ſi dicerēt, Miſeremini mei ſaltē vos amici mei: necnō ad ipſorū dolorē leniendum atteſtāte illo ſonitu leto defūctum nō periiſſe, ſed tm̄modo in dn̄o obdormiſſe reſurrecturū in die aduētus dn̄i. Nāq; & Paulus Apoſtolus de defunctis agens ſemper illos obdormire dicit, nō autē mortuos. Sed de his hactenus. Nā & lōgius progreſſa eſt diſputatio noſtra q̄ putaremus. nimirū, cū nō tātū de templorū vtilitate, eorūq; ornatu diſſeruerimus, verūetiam cū hoc de cultu latriæ operibusq; miſericordię, deq; ſacramētis & ritibus antiquę legis ac euāgelicę: pręterea & de ſacerdotio & iuſtis quę defunctis perſoluūtur, campanarū etiam tinnitu. Nāq; hęc omnia eodē argumēto cōplexi ſumus. Aliud autē ob materiæ cognationem huic proximū par eſt iam pertractemus. Manifeſtum enim templa vt plurimum exornari ſignis imaginibus ac tabellis quę tu taxas: particulatim etiam calumniaris.

DE IMAGINVM SANctorum & ſanctarum veneratione. Lib. VIII.

A PLuribus nempe locis venerationem quæ illis tribuitur carpens, multa obloqueris improbans morem id faciēdi vti ſuperſtitioſum & erroneū. In Enchiridio quippe multis verbis deteſtaris honorē qui ſigno ſanctiſſimæ crucis tribuitur ſimulacrisq; domini Ieſu & ſacratiſſimæ parentis eius ac ſanctorum. In cuius negocii calce in hæc verba prorumpis, Pudet me referre quanta ſuperſtitione plerıq; iſtorum obſeruāt has cęręmonialas

ab homunculis inſtitutas &c. Et in annotationibus noui teſtamenti ſuper illa Pauli verba ad Hebræos, Et adorauit faſtigium virgę illius &c. inquis. Intãtũ eo tempore abhorrebant ab adorandis vllis rebus creatis, ſoli deo hoc honoris ſeruantes. Cum hodie repertũ ſit ex ſupernaturali philoſophia ligneam ſtatuã eadẽ adoratione adorari qua adoratur æterna trias, neq; quiſq̃ eſt cuius aures hic offendat ſermo. Cũ vndiq; tã multa producantur offenſiua piarũ auriũ &c. Alia loca recitare prætereo tum ad vitandã prolixitatem, tum quia ex reſponſione ad iſta cæteris omnibus abunde ſatiſfactum non dubitamus. Nãq; & de hac materia epiſtola noſtra priore occaſione loci digreſſi, aduerſus hæreticos huius tẽpeſtatis quædã diſſeruimus, quibus ſolis (ni fallor) cõfutari ac reiici omnia dicta tua poſſent modo opportuna ex factis ibi fundamentis colligerẽtur. Attamen nunc tecum agẽtes ex propoſito idem negocium tractaturi, illis præſuppoſitis (ne eadem pluries repetere cogamur) calumnioſiſſimis dictis tuis particulatim reſpondebimus. Quibus diſputatio illa magis illuſtrabitur & quæſtioni plenius ſatiſfiet diſcuſſis obiectis, & omnibus, ſi qua ambiguitatem inducere poſſent, prætermiſſa diligẽtius priori diſputatione explicari, diffuſius declaratis.

Primũ autem hoc calumnioſiſſimũ dictũ tuũ examinandũ quod tam aſſeueranter profers ac ſi illud eſſe verũ ex ſeſe pateret, vel tu euidentiſſime demonſtraſſes. Cũ tamen cõmentitiũ prorſus ſit a teq; effictum ad detrahendũ venerationi ſacrarũ imaginũ, oſtendere volente idolatras eſſe qui id faciũt cũ rei vili ac emortuę eum cultum tribuant, qui ſoli ſummo ac omnipotenti deo debetur. Horreſcit profecto cuiuſq; Chriſtiani animus, & aures tantũ nefas audire non ferũt, vt quicq̃ manibus effictũ naturave productũ latrię cultu adoretur. Nec enim quiſq̃ tam tardus eſt mentiſve hebes in Chriſtiano populo, qui ſigna & ſtatuas veneratus, aſſerat (ſi rite interrogatus fuerit) ſe ſtatuam aut imaginẽ tãq̃ deum adorare: ſed omnes profitebũtur ipſum ſummũ deum quem mente pia & fide inſtituta ſuſpiciũt adorare cultu externo ſub imagine quæ ipſum repręſentat. Nã (vt inquit magnus Origenes ſuper Geneſim) qui viderit imaginem alicuius videt eũ cuius imago eſt. Et ſi enim genu flexi homines coram aliqua imagine aut triumphali ſigno glorioſiſſimæ crucis precantur, nõ tamẽ lignũ illud ſiue æs lapidemq; ita figuratũ adorant, ſed ſummũ deum colunt, quẽ ſenſibus conſpicere non valentes imaginem ex inſtituto illum referentem venerantur, adorant non in illa ſiſtentes. Quãobrẽ & cenſendũ neminẽ interno illo cultu, qui latria dicitur, & ſoli deo debetur vlli ſimulacro tribuere vti ſimulacrũ eſt, ſed illi cuius archetypum & ſimilitudinem gerit. Quis enim hoc credat quod auro ſiue ære, aliove metallo fuſum ſit, lutove effictũ, aut ſcalpello e marmore lignove eductũ, vel aſcia, lima, dolabra, malleoq; formatũ, aut coloribus lineatum verũ deum eſſe, in artificũq; manu facultatem eſſe diuinũ numen conſtituere? Vt enim commode, ait Flaccus, Olim truncus eram ficulnus inutile lignũ, Cum faber incertus lignũ faceret ne priapum Maluit eſſe deum: Deus inde ego &c. Verum ſi diceres externo cultu ipſis imaginibus eoſdẽ honores tribui qui ſummo deo: Iam tibi reſponſum eſt illis nõ tribui eos honores ſed numini ad quod referũtur. Externus nãq; cultus ad intęrnũ refęrtur quo B

ipſa diuinitas colitur: externus autem pręſtari non poteſt niſi loco tempore & re quapiā ſenſibili pręſente: quę ſi inſtituto ſimilitudine quadā decenter repręſentauerit ipſum numen quod per fidem mente cōplectimur, oportet illud colentes ſub eius imagine externo cultu ipſi ſimulacro eoſdem honores tribuere. Cui tamen quantū ex ſui natura nullus honor, reuerētia, aut veneratio tribueretur. Cum tamen vniuerſa illa ipſi numini citra omnē imaginem nihilominus impenderentur quæ & coram ipſa imagine pręſtantur. Sunt etenim quędam ſigna ritusq; externi ſubiectionem & obedientiā indicantia, quibus pręſtantur cōmunia in reddendis honoribus ſummo deo diuis ac etiam mortalibus in poteſtate conſtitutis vel eorum dignitati ſiue beneficentiæ conuenientibus: quæ & ſi illis omnibus exhibeantur, non tamen ex æquo animo illa pręſtantiū eos venerātur ſed multo maiori, videlicet cum in faciem proſtrati deum adorant, q̄ cum aliquem diuorū eiſdem ſignis venerantur, & multo minus cū mortalem regem, parentemve aut ſtudioſum quempiam magnis honoribus dignū colūt, nec tamen aliter fieri poteſt cum non ad certam regulam cuilibet condecētem hæc exteriora ſigna inſtitui potuerint. Nullus tamen externus cultus aut reuerentia pręſtari poteſt par interno illi latriæ cultui qui ſoli altiſſimo debetur pleniſſimo iure, non ſolum propter immenſam illius dignitatem & maieſtatē, verūetiam ob incomparabilem & ſummā (quę nec exprimi poteſt) erga nos beneficentiā & bonitatem, tum quia eius munere ex nihilo cōditi ſumus perpetuoq; ſeruamur, tum & quia perditos noſtro ſcelere & ingratitudine indicibili per mortem & innocentiſſimi ſanguinis filii ſui effuſionem ad priſtinam gratiam reſtituerit. Nec profecto tametſi toto corpore noſmetipſos in faciem proſternamus proniq; ſemper ſimus orantes debita adhuc reuerentia, illū proſequimur & noſtram ſeruitutem ei obnoxiam ſatis profitemur : ſed illam his obſequiis corporeis indicamus quę præſtari poſſunt. Cum parem ac debitam nequaq̄ attingere valeamus.

C Eſt enim latriæ cultus ſummus honor maximaq; reuerentia, quæ tribui debet tantū illi ſummo ac pręcipuo domino, qui cultus mente tantū vix quoquo modo attingi poteſt, & potius in ſtuporem cōuerſa, contemplante celſitudinē diuinam & propriam humilitatem ac obligationem noſtram erga illam, quā confidente ad eam colendam accedere poſſe. Latriæ autem cultus externus nō eſt nobis præſcriptus præterq̄ in iis quæ ad myſteria peragenda ab ipſo inſtituta pertinent, ſed illum pręſtamus rem diuinam agentes nunc genua flectentes, interim proſtrati, nonnunq̄ ſtantes, quandoq; etiam ſedentes. Ipſa enim genuflexio non tantū domino tribuitur, quæ nec ſemper a ſacra agētibus tribuenda. Quinimo & eccleſiaſtica lege quandoque cautum fuit ne diebus dominicis, vel inter paſcha & pentecoſten liceret orare genuflexo. Quandoquidē id pœnitentiū potius eſt indiciū q̄ lętantiū vel glorificātiū deum. Genu flectimus etiā prophanis regibus & cæteris in republica gerentibus magiſtratum. Genu flectimus ſacerdotibus, filiiq; parentibus genu flectūt, & ſerui dominis. nemo tamē ob id adorare illos latria dicitur. Licet quędam vera adoratio ſit. Nam & ſcriptura ita loquitur. Vt cum Iacob ex Chaldęa rediens, ſepties genu flectens adorauit Eſau: & Abraham filios Het, Loth quoque adorauit ange

los & pluribus aliis locis ſcriptura exprimit adoratos eſſe Reges & homines, vt cum Abigail adorauit Dauid, & ipſe Dauid Ionatham & Saulem ac meretrices Salomonem &c. Siquidem venerationis honoriſq; ſigna ſunt hęc, non latria adoratio. Quamobrem nec cum genu flectimus imaginibus & ſignis, illa adorare dici debemus latria, nec eum honorem tribuere illis rebus ſenſu carẽtibus, ſed omnipotenti deo per illa ſignato. Cum eadem adoratione imaginẽ & imaginatum veneremur: quemadmodũ & eadem latria colitur Chriſti humanitas cum diuinitate coniũcta, quę ſi ſeparatim hoc eſt diuerſo actu coleretur nequaq̃ talis honor vel reuerentia ei tribueretur, ſed longe minor vt edulię cultus, ita & materialis imago. Licet, vt imago eſt, veneranda ſit propria reuerẽtia & actu tm̃, propter id quod refert, non tamen eadẽ adoratione colẽda, quaſi ſimul cum re quã reprę́ſentat adoretur. Nãq; vti imago eſt in illa, dũ ſiſtim⁹ mentis noſtrę operationem, nec vltra progredimur ad terminũ videlicet, ratione cuius & illã veneramur (ipſum autẽ proprie adoramus) is ſummus honor nequaq̃ ei cõgruere poteſt, quanto autẽ minus ſi ſecundũ naturam ſuam cõſideretur, quę nil aliud eſt q̃ talis materia eo pacto figurata. Nõ autẽ ignoramus ipſam formã illi ſuperinductã nil aliud eſſe q̃ aut exilẽ quãdã qualitatẽ aut reſpectũ adhuc imbecilliorẽ.

Quamobrem & ſi ſola effigies ſtatuę cuiuſpiã cernatur ingeniũq; artificis, q illã perfecit ſuſpiciamus, vtpote qui eduxerit viuos de marmore vultus. Attamen ſi ignoremus quid ſignet nequaq̃ illam venerabimur: ſublata enim ſignificatione ſigni nulla veneratione dignã cenſemus quęcunq; illa fuerit, etſi eã charam ac precioſam habebimus ob artis præſtãtiam, qua formata ſit, vel materiei nobilitatem. Nanq; ſi ſtatuę Theodoſii Imperatoris ab Antiochenis euerſę principem non retuliſſent, nequaq̃ ipſe tam vehementer concitatus fuiſſet, vt ciuitatẽ ipſam omni dignitate & ornamentis ſpoliarit, deq; illa diripiẽda vel euertenda cogitarit, cũ tamẽ cauſa fuiſſet cognita, placatus tũ propria facilitate, tũ ſanctiſſimi ſacerdotis opera pro ciuitate legationẽ obeuntis omnẽ eidem pœnã condonauit. cuius rei meminit diuus Chryſoſt. cõcionibus ſuis totũ negociũ enarrans, & plurima in ipſius principis laudẽ & ſacerdotis diligentiã ac prudẽtiã referẽs. Ex his apparet quod cũ cognitũ fuerit ſtatuas repręſentare illud ad quod inſtitutę ſunt, vtputa dominũ aut heroũ aliquẽ, tũ reuereri propter ipſum ſignatũ, quod argumẽto eſt pios mortales eas in ſe nõ colere, ſed id cuius typũ gerũt. Quãobrẽ & artificis ad id indicãdũ ſignorũ capita diuos referẽtiũ diademate inſigniũt. D

Si autem diceres iis rationibus pariter defendi poſſe morem gentiũ ſua idola colentium inquiens, illos non ſimulcra ipſa coluiſſe, ſed numen illud quod ſimulacris repræſentari intelligebant, nanq; & nonnulli eorum (teſte Auguſtino in enarratione pſalmi nonageſimiſexti) ita cauſam ſuam tuebantur. Non ego illum lapidem colo nec ſimulacrum quod eſt ſine ſenſu nec animam habet, ſed adoro quod video & ſeruio ei quem non video, numini ſcilicet inuiſibili quod præſidet illi ſimulacro, reſpondendum quæſtionem hanc aliam eſſe & longe diuerſam ab illa de qua quærimus, quæ eſt Chriſtianos venerantes imagines non illas vt imagines ſunt cultu latriæ adorare: quemadmodum tu illis obiicis dicens, inuentum eſſe ex ſupernaturali philoſophia ligneam ſtatuam eadem adoratione adorari, qua adoratur ęterna trias, quod demonſtrauimus falſiſſimum & E

ſ

calúnioſiſſimũ eſſe. Hęc autẽ queſtio eſt an gentes culpandę fuerint ob id quod idola & ſimulacra coluerint, cui tamen fatiſfacere cum nõ ſit multũ difficile non grauabor & illi reſpondere. Ad quod agendum primũ dicam non deteſtandas fuiſſe gentes idolatras, eo ꝙ numini quod mẽte concipebant, ſimulacra cõſtituerent illud referentia, cum nulla lege id eis inhiberetur: non quidẽ naturę. Nam hoc ratio ipſa naturalis non dictat, nec ex principiis ipſius colligi poteſt nõ licere, nec conuenire rem inuiſibilẽ & ipſum numen incorporeum, ſpecie aliqua ſenſibili repręſentare: ſed cõtrarium colligitur. Pariter nec vlla lege ſcripta illis vetitũ fuit. Conſtat enim hoc non interdictum fuiſſe ante legem per Moyſen traditam ad quam & tantum populus Iſrael obſtrictus fuit. Etenim prioribus hoc inhibitum fuiſſe, nuſꝗ legitur nec veriſimile eſt, ꝗuis veri dei cultum haberẽt. Ex quo conuincitur non idem eſſe idolatrare, quod ſimulacra habere & venerari. Quocirca & conſentaneũ eſt, cum omnipotens dominus pluries ſe ipſis patribus ſub ſenſibili ſpecie indicaſſet ad conſeruãdam memoriam viſionis & facti, illos quędam ſigna ſibi conſtituiſſe illam referentia: pręſertim cum nec eo tempore adhuc literarum characteribus & ſcriptura res memorię mandarẽtur. Nihil enim ſcriptum fuiſſe legimus ante legem Moyſi traditã. Non igitur culpantur gentes propter id quod ſimulacra fecerint, nec idolatrę dicendę ſunt. Si eñ id eſſet, oporteret illos qui ſolem, lunam aut ſtellas, cęlum ve aut æthera alias ve partes vniuerſi adorabãt, vel nunc colunt abſq; omni ſimulacro, quibus non egebãt eo ꝙ corporea ſunt & ex ſe ſenſibus repręſentẽtur idolatras nõ eſſe nec deteſtãdos.

F Cum igitur vt his rationibus demonſtratũ eſt gentes, nõ ſint dicendę idolatrę eo ꝙ imagines & ſimulacra fecerint numinibus: aliã oportet aſſignare rationẽ illorũ culpę tam acriter & ſeuere in ſcripturis condẽnatę. Illã autem exprimit Apoſtolus primo ad Rom. inquiẽs, Reuelatur enim ira dei ſuper omnẽ impietatem & iniuſtitiã hominũ, qui veritatẽ dei in iniuſtitia detinẽt, quia quod notũ eſt dei, deus illis manifeſtauit. Inuiſibilia eñ ipſius per ea quę facta ſunt intellecta cõſpiciũtur, ſempiterna quoq; eius virtus & diuinitas, vt ſint inexcuſabiles, quia cũ cognouiſſent deũ nõ ſicut deũ glorificauerũt, ſed euanuerũt in cogitationibus ſuis, & obſcuratũ eſt inſipiẽs cor eorũ, dicẽteſq; ſe eſſe ſapiẽtes ſtulti facti ſunt, & mutauerũt gloriã incorruptibilis dei, in ſimilitudinẽ imaginis corruptibilis hoĩs & volucrũ, & quadrupedũ & ſerpẽtũ: cõmutãtes veritatẽ dei in mẽdaciũ, coluerũt & ſeruierũt creaturę potiꝰ ꝗ creatori ꝗ eſt benedictꝰ in ſecula propter quod tradidit illos deus in reprobũ ſenſum & in paſſiones ignominię &c. His nẽpe Apoſt. apertiſſime declarat quo in primis idolatria cõſtet: ſimul ꝙ aperit cauſã, propter quã mortales in tã execrabilẽ errorẽ, plapſi ſint, qa ſcilicet mutarunt gloriã incorruptibilis dei, in corruptilẽ creaturã, & veritatẽ eius in mẽdaciũ, ſeruiẽtes creaturę potius ꝗ creatori: illã exiſtimãtes eſſe deũ & adorãtes tãꝗ ipſum: verũ aũt deũ quẽ naturaliter cognouerãt, colere reliquerũt. cui impietati nulla poteſt eſſe par, poſthabere inquã creatorẽ & pro illo adorare creaturã. cuius infandi ſceleris nec pręteriit Apoſt. pœnã a dño illis inflictã referre, inquis, Propter hanc iniquitatẽ traditos fuiſſe in reprobũ ſenſum, & in paſſiones ignominię, recẽſens turpia & enormia, in quę probabili pmiſſi ſunt. Cauſam aũt ipſius tã execrãdi erroris expreſſit, cũ dixit, Quia cũ cognouiſſent veritatẽ dei ſempiter

nãq; eius diuinitatẽ illã in iniuſtitia detinuerũt euaneſcẽtes in cogitationib⁹ ſuis. Propter quod obſcuratũ fuit inſipiẽs cor eorũ & ſtulti facti ſũt, cũ putarũt ſe eſſe ſapiẽtes. Nã q̃ poteſt eſſe maior amẽtia q̃ creaturã credere eſſe deũ & verũ creatorẽ contẽnere illãq; pro deo adorare? Quomodo aũt detinuerũt veritatẽ in iniuſtitia? praue inquã viuẽtes & cõtra legẽ naturę, cum tñ haberẽt verã dei notitiã. Idolatrę igitur ſunt (ipſius Apoſt. ſentẽtia) q veritatẽ dei in mendaciũ cõuertunt & q potius ſeruire volũt creaturę q̃ creatori. Illi aũt in hunc errorẽ prolapſi ſunt, q deũ naturaliter agnoſcẽtes illum nõ glorificauerũt vt par erat, nec gratias egerũt illi ſe ſubdẽtes, ſed aduerſus legẽ naturę ſibi inditã iique viuẽtes ſupbia elati vana a cordibus eorũ excogitata adorare cœperũt. Quãobrẽ illud aïaduertendũ, ꝓpterea quod agnoſcẽtes deũ non illũ glorificauerũt viuẽtes ſecundũ legẽ ab illo eis inditã in idolatriã delapſos eſſe & ꝓpter idolatrię crimẽ in paſſiones ignominię &c. Culpãdę igit̃ gẽtes & idolatrę dicẽdę q̃a falſas opiniones de deo quem naturaliter cognouerãt induerunt mutãtes veritatẽ dei in mendaciũ, creaturę poti⁹ q̃ creatori ſeruiẽtes, in iiſq; cõſiſtit idolatria, nõ aũt in ſimulacroꝝ cõſtructiõe, q̃ ſi vero deo ab ei⁹ cultu nõ recedẽtes erexiſſẽt, nõ eq̃dẽ idolatraſſẽt illa colẽdo. At q̃a illa vel mortalibus extruxerũt, vel dęmoniis, aut in tãtã demẽtiã deuenere, vt ipſas res corporeas & manufactas putarẽt effectos veros deos idolatriã cõmiſere, nõ ſatis diſquirẽtes quomodo lapis aut lignũ & emortuę res de⁹ effici potuerit vel q̃buſdã ſupſtitionib⁹ vaniſq; ritibus pactis vt cũ dęmoniis (de q̃bus Triſmegiſtus in Pimãdro) id fieri poſſe credẽtes lapidẽ aut lignũ effigiatũ tãq̃ numẽ aïatum & viuũ adorauerũt. Permiſitq; oĩpotẽs, vt tãtę vanitatis pœnas darẽt, ipſos falli ac ludibrio haberi a fallacibus ſpiritibus q locis q̃buſdã aſſidẽtes ipſis idolis & ſtatuis, vt in Delpho apud Apollinẽ, in harenis Libyę apud Iouẽ Hãmonẽ, in Antiochia apud Daphnidẽ, in Epidauro apđ Eſculapiũ & alii aliis locis reſpõſa aut ꝑ ſomnia aut voce darẽt, falſa tñ vt plurimũ, vel ambagib⁹ exp̃ſſa & mille inuolucris referta rebus ve leuib⁹ & incõſtantib⁹ deſcripta (vt poeta inq̃t) Cumęa Sibylla Horrẽdas canit ambages antroq; remugit, Obſcuris vera inuoluẽs, Et lati ducũt adit⁹ cẽtũ oſtia cẽtũ, Vñ ruũt totidẽ voces rñſa Sibyllę, & illđ Eneę ad ipſã Sibyllã, Hic ego nãq; tuas ſortes arcanaq; fata, Dicta meę gẽti ponã, foliis ne noïa mãda. Ne turbata volẽt rapidis ludibria vẽtis. Ipſa canas oro &c. Nãq; his modis mortales per reſpõſa ludificabant̃ quẽadmodum euenit Epirotarũ Regi eo reſpõſo q̃đ ſic verſũ, Aio te Aeacida Romanos vincere poſſe, & Cręſo, Cręſus trãſgreſſus halim maxima regna ꝑdet. Nec mirũ ipſos dęmones ambigua reſpõdiſſe, cũ ipſi futura & cordis ſecretiora neq̃q̃ certo agnoſcere poſſent, & ſi qua vera p̃dicerẽt vel ex cõiecturis aut ex cauſis illa indicare valẽtibus aut alio mõ dño q̃nq; id ꝑmittẽte illorũ cognitionẽ accepiſſent, q̃ tñ vera cũ ſemꝑ fallendi cupidine detinerent̃ mille inuolucris obtenebrata referebãt, frequẽtiſſime tñ ęditũoꝝ opere & fallacia p̃ſtigiis q̃buſdã videbãt̃ ab idolis reſpõſa dari, quę tñ cõmentitię ab illis tradebant̃: ſed hę omnes fallacię quales cũq; eſſent, ſiue dęmoniorũ ſiue hoĩm ſublatę ſunt beneficio aduẽt⁹ dñi Ieſu q principẽ huius mũdi deiiciẽs foras, eis fallẽdi mortales hoc ſenſibili genere ꝑ reſpõſa videlicet facultatẽ ademit. Nã reſpõſa ab idolis dari iãdiu ceſſarũt, his eñi modis idolatrat̃, cũ de creatura ſentit̃ quod tñ de creatore ſentiendũ eſt ipſiq;

rei createę & ſenſibili tribuit̃ is honor qui ſoli rerũ omniũ creatori tribuẽdus eſt. Quocirca & quodcũq; ſimulacrũ fieret ad verũ deũ referendũ, quiſquis putaret illud ſimulacrũ proprie repręſentare deũ vti deus eſt, videlicet propriã eius ſubſtantiã ſiue dicas eſſentiã aut naturã, & ob hoc illud coleret, procul dubio idolatraret. Quomodo eñ quod inuiſibile eſt incorporeũ, infinitũ & immẽſum, quãobrẽ & incircũſcriptibile ꝓprie effigiari poſſet? & infigurabile figurari? & ineffabile exprimi? Quãobrẽ recte inquit beatus pater Damaſc. Inſipiẽtię & extremæ impietatis eſt diuinitatẽ velle figurare, id eſt ſecũdũ ꝓpriã rationẽ &c. At ſi fiat ſimulacrũ ad deũ ſolũ ſignificatiue indicãdum, quẽadmodũ & deſcribunt̃ q̃dã literę ab Hebreis ad eius nomẽ tñ oſtẽdendũ, nõ aũt exprimendũ vel ꝓferẽdũ, videlicet illę, qbus nullũ nomen ꝓferri poteſt, nõ idolatrarent illud colentes. Gẽtes merito aũt ſunt increpãdę ſentiẽtes veri dei ſubſtãtiã oſtẽdi poſſe alicui⁹ creaturę effigie ſiue hoĩs ſiue ſerpentũ ſiue volucrũ quadrupedũ, aut alia quauis forma, vt Aegyptii ſibi deos fingebãt horũ ſpecie vel etiã cępe allei aut porri, quos ſatyric⁹ poeta deriſit his carminib⁹, Quis neſcit Voluſi Bithynice qualia demes Aegypt⁹ portẽta colat? crocodilũ adorat Pars hęc, illa pauet ſaturã ſerpẽtib⁹ ibi. Effigies ſacri nitet aurea cercopitechi, Oppida tota canẽ venerant̃ nemo Dianã, Porrũ & cæpe nefas violare ac frãgere morſu. O ſanctas gẽtes &c. Qui nõ ſolũ in hoc culpabiles erãt, verũetiã ꝙ plurimos eſſe deos credebãt diuerſas poteſtates habẽtes, & dęmones ac etiã hoĩes tãq̃ deos colebãt. Nãq; & Hadriani Cęſaris amaſiũ in Nilo ſuffocatũ, vti deũ coluerũt, ſtatuaſq; & tẽpla ei dedicarunt. Pari modo & alię gẽtes militiã cęli & dęmones pro deo coluerunt, hoiesq; mortales & impios, vt Iouẽ, Venerẽ, Mercuriũ, Martẽ, Saturnũ & alios, de qb⁹ mira fabulamẽta & turpiſſima cõmẽti ſunt & credi derũt. In qbus colẽdis nõ minus obſcenos coinqnatosq; ritus adhibebãt q̃ illi fuiſſent quibus hęc tribuebãt. Alii aũt vt dictũ eſt ſolẽ ſiue lunã aut aſtra ſummũ deũ eſſe putãtes: cõtra veras naturæ ratiocinationes diuinos illis honores tribuerũt. Alii quoſdã mortales exuperãtia affectus amoris ſimiliter tãq̃ deos coluere. His modis rationibusq; idolatrat̃ impiiſſime nõ ſimulacra faciendo, quod & atteſtatur diuus Aug. in ſimili ad Deogratias ita inquiẽs ſup illud Pauli dictũ ad Corinth. Nolo vos fieri ſocios dęmoniorũ &c. Vnde ſatis intelligi poteſt, nõ tam ipſam immolationẽ (nam vero deo priſci ſancti immolauerũt) ſed ꝙ diis falſis & impiis dęmoniis immolatur, reprehendi a vera religione in ſuperſtitionibus gentiũ. Sicut eñ veritas hortatur homines fieri ſocios ſanctorum angelorũ, ita ſeducit impietas ad ſocietatẽ dęmoniorũ &c. Sãctiſſimus quoq; pater Hieron. eandẽ ſentẽtiã approbãs cõtra Vigilãtiũ inquit, Quę fiebãt ad cultũ idolorũ, ideo deteſtãda quia idolis pręſtabantur quibus non conueniebant: quę cum deo pręſtantur vel ſanctis cõmendanda ſunt, qa illis debẽtur & cõueniunt. Culpãtur igitur gentiles qa vel dęmonia vel mortales aut res ſenſibiles corporeas ve latria colunt, non ſignis externis tñ verum et interno animi iudicio, illoſq; poteſtatẽ habere opinantur, qua ſolus deus preditus eſt: vel figuratum aliquod exiſtimant veri dei propriam naturam repręſentare, & non tantum ſignificanter illum indicare: vel multos deos eſſe credentes ſe adinuicem quodam modo habẽtes vti genus humanum, pręter hoc quod illi immortales, hi autem mortales eſſent. Et in ſumma ratio idolatriæ in hoc

ſtat quod de aliqua creaturã vel pluribus ſentiatur,idem cultus tribuatur quod de ſolo creatore ſentiendum,illiq; tribuendum eſt:non autem in effingẽdis ſimulacris quod & ſi in idolatris reprehenditur eſt propter adductas cauſas. Ex iis perſpicuum,q̃uis gentes deteſtabiles & impię fuerint in excolẽdis idolis ſuis,nõ tamen Chriſtianum populum in ſacris imaginibus venerãdis culpandũ eſſe, cũ illi id agentes creaturam pro deo adorarẽt:hi autẽ pie verum ac omnipotẽtem deum latria ſolũmodo colant.Si vero diceretur.Certe potius eſſet id prętermittere,ne quemadmodum illi ſimulacra ſua adorantes idolatrant,ita nos idem erga noſtra facientes pariter idolatrare videremur.Reſpõſio in promptu eſt, nam vt ait Auguſt.contra Fauſtum Manicheum,Etſi vſus quarũdam rerum nobis ſimilis eſſe videtur cum gentibus,longe tamen aliter iiſdem rebus vtitur,qui ad alium finem vſum illarum refert,q̃ ipſi habentes de deo falſas opiniones &c.Ex quo ſequitur non reiicienda eſſe quæ praua non ſunt,ſed potius commoda.Licet ſimilia ſint his,quæ ab impiis inique peraguntur:quod & Apoſt.edocuit, Cum apud Athenienſes agens eorum delubra circuiret inter aras dæmoniorum inuenta illa quæ dicata erat ignoto deo,non eam improbauit,ſed ſumpſit in argumẽtum prędicationis ſuę inquiens,Quem vos ignorantes colitis,hunc ego annuncio vobis.Non enim prætermiſit quod verum ac commodum erat,ne & ipſe idolatrare videretur.Qua de re ſcribens Auguſtinus contra Petilianũ ait,Hanc regulam Apoſtolicam nobis traditam ſequentes,ſi quid recti in peruerſis inuenerimus,eorum peruerſitate correcta illud quod rectũ eſt, minime violamus &c. In adoratione autem ſimulacrorum gentium,quod peruerſum erat, ſcilicet illa colere,vt deos qui dii non erant,ſane reiecimus . Quod vero non iniquũ erat ſed rectum,venerari inquam imagines inſtitutas ad referẽdum numina quæ credebant(q̃uis in illis fallerentur)retinuimus, nec propter coniunctum errorem & falſitatem,quod probum & verum eſt prętermittẽdum duximus.

G Sed vt nihil quod ſcrupum afferre poſſit intactũ relinquamus,anſamq; arripiendi tibi nulla occaſio ſuperſit calumniandi ritum Chriſtianorum in venerandis imaginibus,quem tam ſuſpirans improbaſti,non ſolum vti vanum & ſuperſtitioſum , ſed vt ſacrilegum . Reſpondebimus ad id quod obiicere poſſes dicens,Licet non idolatrarent Chriſtiani venerantes imagines :attamen non licet conuenitve,nec decet nec expedit illas formare vel colere, horumq; primum ita probares . Quod effingi nequit & incircunſcriptibile eſt , repræſentariq; non valet ſenſibus(cum prorſus inſenſibile ſit)non effingendum,nec aliquo ſimulacro repręſentandum.Talem eſſe omnipotentem deum manifeſtum,igitur non formãda eius imago.Præterea quod nulla re ſenſibili magis exprimi repręſentarive poteſt q̃ altera,effingẽdum non eſt,cum effigies non conſtituatur niſi vt nos deducat in agnitionẽ effigiati.Summus autẽ deus huiuſmodi eſt.Nanq; in eo pariter omnium rerum creatarum, Ideæ ſunt,quas omnes in ſe virtute ac eminentia continet & cuncta optima,quæ perfectiones (vt aiunt) ſimpliciter dicũtur.Igitur nulla effigie formandus:quacũq; enim formaueris,nõ magis illa eum repręſentabit q̃ altera , vtputa ſi terræ q̃ aquæ aut ignis, ſi ſolis lunæ aut ſtellarum , q̃ cæli q̃ herbæ q̃ ſtirpis aut arboris , ſi auis q̃ quadrupedis,ſi piſcis q̃ hominis. Omnium enim harum rerum formas & rationes proprias

æque in ſe continet. Quamobrem confuſa ſemper erit ac indiſcreta eius repręſentatio, quodcunq; ipſorum effictum fuerit ad eum oſtendendum. Ad hæc, Nihil effingendum rebus eiuſdem naturæ vel prorſus ſimilibus, nec incongruis diſconuenientibus vel contrariis. Primum colligitur ex hoc quod effigies non debet idem eſſe cum effigiato. Nam ſi eiuſdem naturæ eſſet quo modo vnum potius eſſet effigies quàm alterum? eſſent enim eadem. Alterum pari ratione infertur, ſi enim duo ſint prorſus adinuicem ſimilia, neutrum eorum magis referre poterit aliud quàm alterum. Non eſt autem effigies niſi referat. Tertium autem probatur, cum enim imaginis ratione indicatio contineatur, incongruum autem vel contrarium non indicare valeat id cui aduerſatur. Cum ſignificatio omnis & repręſentatio per ſimilitudinem quandam fiat, incongruo vel contrario nihil repręſentari poſſe manifeſtum eſt. Diuinitatem autem ſi effingenda eſſet aliquo ex his modis oporteret effingere. Primo autem neutiquam effingi poſſet. Nam nihil eſt eiuſdē naturæ cum ipſa, nec per ipſammet illam effingere poſſumus, nec alio, quia nihil illi ſimile. Relinquitur igitur quod tertio tantum modo effingenda eſſet, videlicet per rem incongruam vel contrariam quod fieri non poſſe probatum eſt. Non enim dici poteſt effingi valere per rem partim ſimilem partim diuerſam, cum probatum ſit nullam eſſe talem in rebus creatis, cum ex æquo omnia in eo contineantur. Quamobrem omnia creata pariter diuerſa, & illius naturæ incongrua, etſi alia ratione aliquo modo ſimilia. Nulla autem partim ſimilis partim diſſimilis, diuinitas igitur nullo pacto effigiari poteſt.

H Alterum videlicet nec decere, ſimilibus argumentis probari poteſt. Nam ſi decens opportunumq; fuiſſet (hęc enim ratio vtrunq; ſtruere valet) omnipotens deus illud peragi lege nō cauiſſet. Nam decētia & opportuna ſaluti humani generis nunq̄ prohibuit. Hoc autē lege Moyſi expreſſe inhibuit in Exodo inquiens, Non facies tibi ſculptile, neq; omnem ſimilitudinem, quę eſt in cælo deſuper, & quę in terra deorſum, neq; horū quę ſunt in aquis ſub terra. Nō adorabis ea neq; coles &c. Quod & in Deuteronomio repetitum eſt, nullaq; alia re dominus tam fuit vnq̄ irritatus, neq; ſeuerius vindicauit, q̄ per trangreſſionem huius pręcepti, de qua & per prophetas tā frequēter conqueſtus eſt & dira cōminatus populo Iſrael illud trāſgredienti. Ad hęc probatur tertiū alio argumēto quod tamen pariter cōprobat &. ſecundū, Illud facere nō expedit neq; decet, quod maiorem occaſionē pręſtare valet erroris, & delinquendi q̄ agnoſcēdæ veritatis, & pie agēdi. Deniq; quod magis & pluribus valet eſſe incōmodū q̄ cōmodū, propter hoc nanq; Apoſt. vetat Corinthiis idolothyta mādicare, non q̄ ea ex ſui natura praua ſint, vt inquit Auguſt. cōtra Fauſtū. Nam ſi ita vetuiſſet ſe ignorātes id feciſſent, quemadmodū ſi ſcientes, neq; ex eo quod idolū ſit aliquid quod ipſe Apoſt. aſſeruit eſſe nihil, ſed propter conſcientiā ne dęmoniis cōmunicaſſe viderētur. Qua de cauſa dixit idem Apoſt. Nolo vos fieri ſocios dęmoniorum &c. ſed huiuſcemodi eſt conſtructio imaginum ad referēda diuina & cultus earum. perſpicuum enim eſt plurimos tum ex gētibus tum ex Hebræis & ex nōnullis etiā Chriſtianis earū occaſione idolatraſſe. Nam cū inter mortales plures ſint rerum imperiti & ſocordes, pauci aūt cordati & ſapiētes, vulgusq; cōmuniter, ſit talis,

craſſus inquam diſtinguendi & diſcernendi res inſcius, facilius inducitur ad credendum illud numen eſſe quod videt, q̄ intelligendum quomodo ipſum referatur. Si enim gentes nulla ſimulacra ſibi conſtituiſſent, non tot nec tam frequentes idolis ſacrificaſſent, ſed plurimi inditam naturę legem fuiſſent ſequuti. Nec Hebręi ſi Aegyptiorum ſimulacra non vidiſſent, ad ea adoranda fuiſſent inducti. Idem dicendum & de rudioribus Chriſtianis qui ipſas imagines tanq̄ numina coluerunt, igitur nec decens nec expediens earum vſus.

His argumētis ſi reſpōdebimus vt par eſt contrariū probātes cōcluſionibus I illorū, videlicet licere, ac cōuenire, opportuniūq; eſſe, ac perutile imaginē om̄ipotentē deum referentem formare & colere, abūde huic queſtioni ſatiſfactū crediderim. Ad qđ peragēdū hoc primū dicā, concluſionē quę inferri videtur ex argumētis probantibus nō licere talē imaginem facere, verā eſſe ſi recte intelligatur, ſcilicet nō poſſe ac impiū eſſe conari effingere imaginē vllā quę propriā diuinitatis naturā exprimere & repręſentare valeat, vti ſuperius dictū eſt. Sed hęc ſentētia nihil facit ad aſſerendū non licere vllam effigiē formare ad adorandū quæ ſignāter indicare valeat ipſum numē diuinum, quod erroneū ac falſum eſſe demonſtrabimus cū argumenta tua diluerimus. Primo igitur cū ais quod effingi nequit nō eſt effingendū &c. Reſpondetur vera eſſe aſſumpta cū concluſione ſi vtrobique iidem termini accipiātur. Nā & ratiocinatio eſt optima: ſecus autem ſi diuerſi, ſic enim nihil colligi poteſt. Nā ratio ex quatuor terminis cōſtaret. At ſi tm̄ ex tribus, totum conceditᷓ videlicet ꝙ effingi nequit, ita quod propria natura per ipſum demōſtretur non eſt effingendum vt illius repręſentatiuum, vera eſt & quę ſubſumitur, diuinum numen huiuſcemodi eſſe ꝙ per nullam rem propria eius ſubſtātia demonſtrari poſſit: Quamobrem & verum quod colligitur, non licere nec cōuenire illud effingere, vt huiuſcemodi. Ad hęc concluſio tali ſententię in illo deſeruit. Colligas enim oportet nullo pacto effingendum eſſe, ſiue vt repręſentatiuū proprię ſubſtantię, ſiue vt indicatiuum vel ſignificans quod veneretur. Id autē non ſequitur ex illis aſſumptis, cum id quod repręſentari non poteſt ſecundum propriam ſubſtātiam, aliquo tamen ſigno indicari valeat & ſignari multis aliis rebus ſenſibilibus videlicet ſcripto voce & imaginibus.

Alteri reſpondetur concedēdo tibi primā vti veram, licet nō ita nota ſit quin K multa circa illam dici poſſent eam limitando: ſed quę ſubſumitur neganda eſt, videlicet ſummū deum non cōmodius repręſentari poſſe vna re ſenſibili q̄ altera & inducta probatio non efficit quod conatur, ſed inanis eſt. Quis enim verū ſit in ſummo omnium rerum conditore contineri omnes virtutes, quas vocant perfectiones ſimpliciter, omniumq; rerum quas produxit gignive poſſent proprias rationes & ideas ex ęquo, cum nō magis hanc q̄ illam vel alteram, attamē contenta non ex ęquo ei aſſimilantur: ſed vti diuerſa ſunt entitate & natura nec pares perfectione, ſed longe diſpares, ita illorum aliqua ſunt propinquiora & ſimiliora, prout magis ad illud accedūt. Nemo enim negabit quod perfectius eſt, perfectiſſimo propius accedere ſimiliusq; eſſe imperfectiore. Conſtat autem etiam naturali ratione ipſum omnipotentem deum primum ens eſſe: immo hoc ipſum quod eſt incorporeū, naturęq; intelligentis, volentis ac decernētis optima, eſſeq; ęternū, incommutabilem, ſemper viuentem, ſimpliciſſimuū, vnū ſapientem

ac optimum,& cętera quæ vere de deo dicuntur. Quamobrem negari non poteſt quę in rebus creatis his quomodo magis participant plus illi aſſimilari & cōmodius illum referre cæteris rebus,quę iis dotibus carent:vti inquam ſupercæleſtes mentes & angelicos ſpiritus homine, ipſumq; hominem cum animal rationale ſit q̄ bruta rationis expertia, & illa his quæ tantum vegetantur ipſa autem cæteris quę vita prorſus carent.Et deniq; omnia perfectiora minus perfectis.Quamobrem cum infers confuſam ſemper fore ad indiſcretam illius repręſentationem,quacunq; forma horum effingatur,ſi intelligis quantū ad exprimendam & oſtendendam propriam diuinitatis naturam,verum eſt. Non enim magis repręſentabit,exprimetue propriam diuinitatis naturam imago piſcis,q̄ cuiuſcunq; alterius rei etiam ſenſu carentis, nec hominis q̄ cuiuſlibet animalis, neq; ſolis aut ſtellarū q̄ rei tenebroſæ,cum ſola per ſeipſam cognoſci poſſit prout ipſa vult ſeſe manifeſtare,quanuis vt dictum eſt,ex rerum creatarum generibus aliqua ad eam magis accedant & ſimiliora ſint,vtpote quæ ſunt perfectiora.At ea ſimilitudo ad eam proprie repręſentandam nihil cōferre poteſt.Si autē intelligis de effigie non repręſentante propriā naturam, ſed indicante tantum & ſignante illam,falſum eſt.Nam aliqua re cōmodius indicari poteſt,& maiori ratione inſtitui ad ipſum ſignificandum q̄ altera vt probabitur.

L Ad poſtremum,cum argumentaris,nihil effingi poſſe rebus eiuſdem naturæ prorſusve ſimilibus incongruisve aut contrariis,falſum aſſumis.Licet enim verum ſit nihil effingi poſſe primis duobus modis capiendo effectionē pro eo quod inſtituto aut ſimilitudine indicatiuū eſt,non tamē verum de eo quod ex ſui natura effigiatur.Nā teſte Paulo,Filius ipſe in diuinis imago eſt dei patris & figura ſubſtātię eius,& tamē eſt eiuſdē naturę & ſubſtātię cum ipſo diuino patre a quo exprimitur,& prorſus illi ſimillimus.Attamē & ſi prioribus modis capias,verum eſt qđ aſſeris.Tertium autem falſiſſimum eſſe teſtatur Aug.expreſſioribus verbis,ratione quoq; probabitur. Inquit enim ipſe Auguſt. contra legis & prophetarum aduerſariū,Relinquamus ipſum inania garrientē & neſciendo quid loquatur,quadā,ſi dici poteſt, imperita peritia de figurarū qualitate tractātē:qui cū dicit rebus cōgruis nō cōtrariis aliqd eſſe ſignificandū,poteſt vanus dicere ſemper deū lucido auro nunq̄ nigro atramento ſcribi oportere,quoniā deus lux eſt & tenebrę in eo nō ſunt vllę &c.Quid eñ prohibet re diuerſa,nec aliquo modo ſimili q̄uis naturæ nō cōgruāt,ſed prorſus diuerſę ſint & quodāmodo cōtrarię aliam rem ſignare & referre?Nihil ſane,ſic eñ characteres & voces variis linguis ſignāt non ſolū res ipſas,verū & mētis noſtrę cōceptus,& vmbrę indicant corporis luminoſi pręſentiā & accidētia rerum ſubſtantias.Quæ autē non tm̄ ex inſtituto ſed per qualitatē cōmunem vtriſq; ſignantur,oportet aliquo modo eſſe ſimilia.Nam illam agnoſcens non errabit quod diuerſum eſt natura,attamen ſimili illa qualitate aliud referre,vt effigies ad viuum formata.De eo autem quod inſtituto aliud ſignat,cū idem pluribus modis ſignari poſſit ſimulq; dici valeat,non conſtat talis ſignificatio inter homines niſi conſenſus accidat, quāobrem inſtitutū requiritur:falſiſſimū,igitur eſt ꝙ rebus incōgruis & prorſus diſſimilibus ſignificari nō poſſint.Quinimo oportet id quod ad alterū indicādū & referēdū inſtituit,nō ſolū hoc mō ſed etiā ꝙ ſimilitudine quadā diuerſū

ſit naturā & diſſimile in multis ab eo quod referendum eſt ne in ipſo ꝙ ſimilius eſſet ſiſteretur potius q̄ referretur ad alterum. Quocirca nec probādum videtur quod a Socrate alioqui ſapientiſſimo factum eſt, ſtatuente potius iurandum eſſe per canes q̄ per ſimulacra deorum, eo ꝙ canes viuerent ac ſentirent: eaq; ratione diis magis ſimiles eſſent q̄ eorum ſimulacra, quamobrem & magis illos referre valerent. Quoniam non ex communi inſtituto æque illos referebāt quē admodum ſimulacra ipſa, licet natura eſſent ſimiliores. Si enim canes in mediū adducerētur ad ipſos deos indicandos eo ꝙ ſenſu prędit i ſint & ſimiliores multi ſe in eis ſiſterent, putantes ipſoſmet eſſe deos. Quemadmodum Aegyptii faciebant circa Apim, & alii idolatrę qui viua animalia colunt vt quidam, ſimiā, ſerpentē inſignesve arbores, & cętera huiuſcemodi: falſum igitur q̄uis reprędentatio fiat per ſimile quoquomodo, per diuerſum tū & diſſimile nihil poſſe ſignari. Licet verum ſit nihil valere reprędentari & exprimi ſecundum propriam naturā per id quod prorſus incongruum eſt. Quo pacto nec diuinitatem reprędentari manifeſtum eſt, cū nec ſimili referri poſſe, nec quouiſmodo conformi confeſſum & comprobatum ſit, q̄uis indicari & ſignari valeat vt declaratum eſt inter diſcutiendum argumenta.

Quibus confutatis reſtat vt ſententiam quam probare nituntur etiā ſcripturarum teſtimoniis ac exemplis, patrum quoq; authoritate refutemus, declarantes id quod fieri poſſe probauimus, etiam conuenire & licere. Nāq; nemo negabit id licere quod omnipotens exemplo, & verbis faciendum eſſe edocuit: ipſe autem ſeipſum imagine non ſolum eſſe reprędentabilem teſtatus eſt, verum & ſemetipſum effigiens reprędentauit. In libro enim Geneſeos ita ſcribitur, Ad imaginem dei fecit deus hominē: deus igitur imaginem habet, ſcilicet æternum verbum ſuū filium: ſed illa naturaliter reprędentans propriā eſſentiā, ad cuius imaginis ſimilitudinem factus eſt homo. Itaq; ibi ſecundū doctiſſimi Origenis ſententiam duplicē eſt intelligere imaginem, vnā verbi reprędentantis dei patris diuinitatem, alterā hominis illam imaginem referentis, ita vt homo ſit imago imaginis dei. Non autē ipſa prima imago: eaq; verba, Faciamus hominē ad imaginē & ſimilitudinem noſtrā, per ſubſequentia videlicet, ad imaginē dei fecit deus hominem, declarari. Vtrūq; autem verum eſt, ſcilicet verbum primā & naturalem eſſe imaginem. Hominem autem nō ſic illius eſſe imaginē, q̄uis & ipſe vera imago dei ſit: ſiue intelligēda ſint illa verba, vt vult ipſe Origenes, ſiue abſolute imaginem dei eſſe quemadmodum priora verba referunt. Faciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinē noſtram. Nāq; etſi ſit imago imaginis, cū illa imago ſit verus deus, vere homo eſt imago & ſimilitudo dei. Intelligentia enim cū eo participat & arbitrii libertate, quod nulli alteri creaturę prędertim materiali & corporeę tributum eſt. Rationis enim prorſus expertia ſunt cętera animalia. Cū igitur dominus teſtatus ſit hominem eſſe factū ad imaginem & ſimilitudinem ſuā: manifeſtum eſt deum cōmode humana ſpecie effigiari poſſe. Tali enim forma & ſeipſum Abrahæ oſtendit in conualle Mambre, cū tres viros vidit & vnū adorauit. Præterea eadem ſpecie ſeipſum per viſum Danieli prophetæ oſtendit (ita enim inquit Daniel) Aſpiciebā donec throni poſiti ſunt; & vetuſtus dierū ſedebat, & indumentum eius quaſi nix album, & capillus capitis eius quaſi lana M

munda,& thronus eius flamma ignis:& mile milia deſeruiebant ei,& dena mi
lia denum milium aſſiſtebant ei &c.Audiſti q̃ diligenter ſe depinxit ſummus
deus & qua effigie,hominis inquam ſenis amicti veſtimento albo,ſedentis ſuper
thrónum igneum.Hęc autem ſpecies referre primum illum genitorem & origi
nale principium quē deū patrē appellamus demonſtrat,& ſequentia verba pro
phetę cōfirmant.Sequitur enim,Aſpiciebam & ecce cū cęli nubibus quaſi filius
hominis erat & vſq; ad veterem dierum peruenit,& oblatus eſt ei & datus ipſi
principatus honor & regnū,& omnes populi,tribus,& linguę ipſi ſeruiēt & po
teſtas eius æterna &c.quę verba manifeſtiſſime cōſtat referri non poſſe niſi ad
ipſum dominū Ieſum qui regnū accepit & poteſtatem ab ipſo deo patre. Priora
igitur vt & verba conteſtantur vetuſtus dierum &c.deſcripta ſunt ad indican
dum originis principiū quo pater filio prior eſt.Igitur ipſe ſummus pater non
tm̃ filius incarnatus ſub forma ſenſibili humana ſeipſum oſtendit q̃q̃ ipſe natu
ram humanā nūq̃ aſſumpſit,qđ filius fecit.Quamobrē dici nequit ꝙ ſe ſub ſpe
cie humana effinxerit quia illam aſſumpturus eſſet cum deus pater,nunq̃ homi
ne foret induendus nec ipſe futurus homo,ſed ſe ſemper inuiſibilem & incorpo
reum ſub ſpecie tamen corporea & viſibili effingere voluit:quod & beatus Au
guſtinus teſtatur libro ſecundo de trinitate inquiens. Temerariū eſt dicere deū
patrem nunq̃ patribus aut prophetis per aliquas viſibiles formas apparuiſſe,vi
ſiones autem illis per creaturā commutabilem deo incōmutabili ſubditā factæ
ſunt non proprie ſicuti eſt ſed ſignificatiue,oſtendentes deū ſicut pro rerū cau
ſis & tēporibus oportuit.Hocq; loco Danielis inducto proſequitur qui forma
re ſimilitudinē corporis poteſt ad ſe ſignificandū per viſa ſomniantiū certe & po
teſt formare ipſam corporeā creaturam ad ſe ſignificandum oculis vigilātium.
ipſum enim quod deus eſt licet corporaliter videri nō poſſit,per ſubiectā tamē
creaturam non ſolū filium vel ſpiritum ſanctū,ſed etiam ipſum patrē corporali
ſpecie mortalibus ſenſibus ſignificationē ſui dare poſſe non dubitandū &c.Nō
ſolum autem diuinum numen ſe effinxit Danieli ſub ſenſibili ſpecie & pręcipue
hominis,verumetiā & aliis prophetis vt Ezechieli qui eius effigiem ſibi oſtēſam
deſcribens ita inquit,Vidi ſuper ſimilitudinem throni ſpeciem habentis ſapphi
ri ſimilitudinem quaſi a ſpectus hominis deſuper ſpeciem habentis electri: & a
lumbis eius vſq; deorſum quaſi ſpeciem ignis ſplendentis in circuitu velut aſpe
ctum arcus cū fuerit in nube.Hęc viſio ſimilitudinis glorię domini &c.Ecce tā
Ezechieli q̃ Danieli quomodo omnipotens ſe effinxerit reprę ſentandū ſub ſen
ſili ſpecie hominis teſtatur ſcriptura.Alias reprę ſentationes prętereo, cū his ſa
tis conſtet licere & conuenire ipſum diuinum numen imaginibus repræſentari
cum dominus eiſdē ſe reprę ſentauerit,non tm̃ verbis id referentibus,ſed etiam
ipſa apparēti effigie,ſenſiliq; pictura.Qua enim ratione ſi verbis & characteri
bus quę ſigna ſunt,ſolum ex inſtituto cū prorſus ex ſe ſint diſſimilia licet diuina
referre & ſignificare, non licebit aliis imaginibus radio aut ſcalpello formatis
aliquā ſimilitudinem habētibus itidē facere?Nam effinge omnes homines ſur
daſtros eſſe quāobrem nec voce nec literis aliquid eos edoceri poſſe, quonāmo
do illis diuinū quicquam indicabis ſi omne imaginū genus ſuſtuleris?Nā pluri
mos eſſe liquet a natura mutos ac ſurdos quēadmodum & multos cęcos.Lice

bit autem cæcos voce inſtituere ad agnoſcendum dominũ & eius myſteria ſurdos non licebit? quia eorum viſui nihil prꝗſentari poterit, indicans illa eadẽ quæ per auditum oſtenſa ſunt cæcis? Longe igitur iniquior erit ſurdorũ cõditio q̃ cęcorum. Manifeſtum eſt ergo nõ ſolum authoritate ſcripturę exemplisq; diuinis, verum & ratione naturali licere ac cõuenire Deũ ipſum & diuina myſteria imaginibus reprꝗſentari: quod primum erat ex his quę a nobis fuerant demõſtrãda.

Supereſt probare duo reliqua, videlicet idem decere & expedire quod pariter faciemus dilutis argumentis ad contrariũ probandum inductis. Ad aſſumptũ igitur primum, cum inquis decentia & opportuna omnipotens nunq̃ inhibuit, admittimus. Ad id quod ſubſumitur, videlicet hoc ipſum lege cauiſſe, reſpondetur totũ pręceptum non fuiſſe recitatũ ſed prętermiſſum id quod in eo p̄cipuũ eſt, ad quod & id quod dicitur de ſculptili eſt referendum. Præceptum autem ſic habet. Non habebis deos alienos coram me. Non facies tibi ſculptile &c. Prioraq; verba declarant quare poſteriora ſubiũgãtur. Inhibet enim omnipotẽs illis ne adorent deos alienos vt tñ ipſum colant: & ſubiungit nõ facies tibi ſculptile ad ſimilitudinem cuiuſuis creaturę. Et ſequitur. Nõ adorabis ea, neq; coles. Quibus verbis manifeſte declarat nõ tã ſculptile fieri prohiberi q̃ illud adorari: ſenſumq; præcepti eſſe eiuſq; vim in hoc ſtare, creaturã nullã eſſe adorandã illiúq; honorẽ ſoli deo tribuendũ. Quid enim erãt dii alieni qui primis verbis præcepti vetant venerari, niſi creatũ aliquod ſenſibile vel inſenſibile, prauũ vel bonũ, viuẽs vel mortuũ, re ipſa conſtans aut animi figmentũ? Nã & multi quod imaginantur & phãtaſmata propria quę ſibi cogitationis acie formãt tãq̃ numina adorãt. Pręcepto igitur illo cauetur ne ſculptile fiat quod tãq̃ deus adoretur. Quãobrẽ cum dicitur, Nõ facies tibi ſculptile: animaduertenda eſt illa dictio tibi id eſt non facies ſculptile tibi pro deo. In ſculptili enim efformãdo nulla malitia eſt: ſed in illius adoratione, conſtituendo illud ſibi pro deo, ſtat omnis impietas. Eo autem tẽpore quo pręceptũ hoc datũ populo Iſrael humano genere corrupto & in omnem impietatẽ prolapſo, inductũ erat vt fere vnuſquiſq; proprios deos ſecundum vanitatẽ cordis ſui ſibi faceret: paucis veri dei cultũ retinentibus, age quęnã erat domus quę proprios penates nõ haberet? Sum pius Aeneas raptos qui ex hoſte penates Claſſe veho mecũ &c. Quis genium & lares nõ colebat? nonne & hęc ſcriptura refert? Laban inquã (vt in Geneſi legitur) propter id mirifice ſuccẽſus eſt cõtra Iacob, ꝙ Rachel eius filia ſuſtuliſſet ſibi idola & proprios deos, ad quos perquirẽdos & vniuerſam ſupellectilẽ ipſius Iacob ſcrutatus eſt. Scribitur & in Iudicũ libro: cum nõ eſſet Rex in Iſrael ſed vnuſquiſq; faceret quod bonum ſibi videbatur in oculis ſuis Micham feciſſe ſibi deos & in propria domo conſtituiſſe ſacerdotem qui eis ſacra faceret. Hęc inquã fieri legẽ Moyſi ꝓhibitũ eſt populo Iſraeli, non autẽ ſimpliciter fieri ſculptile vel imaginem qualecũq; referentem ipſum deum in cuius cõſpectu ipſe dominus coleretur. Quod quidẽ & ſcriptura ipſa manifeſtat. Mandauit nãq; dominus eidẽ Moyſi, cui & p̄ceptũ traditum eſt, tabernaculũ fieri in quo eſſet Arca ſuper quam propitiatoriũ cũ duobus Cherub illam complexis habentibus alas & figura formatis, ad quorũ ſimilitudinem & Salomon duo alia fecit in tẽplo: de quibus prophetæ perſepe mentionẽ faciunt & pre ceteris Ezechiel. Fecit quoq; Salomon duodecim boues

fuſiles in tẽplo conſtitutos aeneum mare ſuſtinentes. Hiſq; dilucidum ſimpliciter & abſolute ſculptile ad diuina ſignanda & peragenda non fuiſſe inhibitũ, ſed ne ſculptile fieret quod pro deo adoraretur: totãq; vim ac ratiõe illius pcepti quod pluribus verbis explicatur in hoc ſtare. Quamobrẽ nec ex illo inferri poteſt indecens eſſe ſigna vel imagines facere ad diuina referenda.

O At aduerſus hęc obiicere poſſes, Si pręcepto tñ hoc cauebatur, licuiſſet igitur populo Iudæorum formare effigiem aliquam quæ Deum repræſentaret puta humanam vel aliam quamuis, hoc tamen falſum, nũq; enim id eis permiſſum, ſed pro ingenti piaculo tributum. Reſpondetur id eis non licuiſſe eo q nimis procliues eſſent ad idolatrãdum quod & rabi Moyſes fatetur, vir maximę apud ipſos authoritatis, & quidem perdoctus, aſſerens hac ratione interdicta illis fuiſſe ſimulacra. Sed quid opus eſt teſtimonio ipſius Rabbi, cum ex eorum geſtis id in ſcriptura ſit perſpectiſſimum, & prophetæ omnes id toties deplorent? Nullis enim præceptis, nullis minis, nullis plagis, maximis ve calamitatibus arceri potuerunt quin ſemper idolatrarent. Nempe natura ipſa ſiue inſtitutis craſſi erant prorſus & terreni, rebusq; ſenſilibus nimis dediti, & a ſpiritalibus alieni, duræq; ceruicis, & populus exaſperans vt ſummus Deus ſæpe cõqueſtus eſt. Quãobrem & non ſemel cogitauit eos delere, & totum genus perdere vt pluribus locis ſcripturæ refertur: quid tamen propter nominis ſui gloriam & ad preces Moyſi ſerui ſui pluries eorum ſceleribus pepercit. Nanque & in Aegypto degentes ritus & religiones Aegyptiorum didicerunt & eorum Deos coluere. Liberatiq; a ſua ipſorum ſeruitute in deſerto peragrantes vitulum conflatilem adorarunt dicentes, Iſti ſunt Dei tui Iſrael qui te eduxerunt de Aegypto: & ſimilia ſemper fecerunt. Quod dominus exprobrat eis per Aſeam prophetam. Nũquid hoſtias & ſacrificiũ obtuliſtis mihi in deſerto quadraginta annis domus Iſrael? Quem locum enarrans beatus Hieronymus inquit, Omnes hoſtias & ſacrificia quæ in deſerto obtulerunt non Deo ſed Moloch Regi ſuo cuius portauerunt tabernaculum & imaginem idolorum ſuorum venerati ſunt, id eſt lucifero quẽ ſarraceni hucuſq; venerantur. Nanq; & ſi domino quædam eos obtuliſſe legitur, non id voluntate ſed pœnarum fecerunt metu: dominus autem voluntatem reſpicit afferentium &c. Nec ab impietate ceſſarunt obtenta terra illis promiſſa, quamuis tot ingentia prodigia & miracula propriis oculis conſpexiſſent. Nã id & cũ a iudicibus reſpublica adminiſtraretur & a ſacerdotibus, cũ & ab ipſis regibus, vt ex libris quibus deſcribũtur illorũ tempora, eſt videre. Primus enim ipſorum regum Saul & ſpiritũ Phitoniſſę conſuluit & illius incãtationibus Samuelem coram ſe adduci voluit. Nec ingens ſapientia Salomonis eum cõtinuit quin adoraret Aſtarthen De Sydoniorũ & Moloch idolũ Ammonitarũ. Quo mortuo & decem tribus Hieroboam idolatrę filio Nabath adhęſerunt: de quo toties queritur ſcriptura, q peccare fecit Iſrael. Nã eius idola coluerunt & prophanos ritus obſeruarunt ſacrificantes in excelſis. At nec ſciſſo regno Reges Iuda ab idolatria immunes fuere. Sed plurimi neglecto Dei cultu gentiũ impietates & ſcelera ſequuti ſunt. Nam & circa templum gymnaſia ſunt conſtituta & proſtibula, & gẽtiũ turpitudines inductę & in Hieruſalẽ adorarũt Baal & fana idolis conſtituerunt, filiosq; ſuos igne ſignantes dęmoniis conſecrarunt. Et mu

liéres more gentiliũ Adonidem fleuerunt. Sed nec ſacratiſſimo tẽplo pepercere quin illud violarent: nã abominationes & idola in ipſo inducta ſunt, & profanata omnia ſacra. Inquit enim Ezechiel, Et adduxit me in Hieruſalẽ in viſione Dei & iuxta oſtium interius vidi ſtatutum idolum celi ab aquilone portę altaris, & dixit ad me dominus, Fili hominis putas ne vides abominationes magnas quas domus Iſrael hic facit vt procul recedã a ſanctuario meo? Videbis & maiores. & ingreſſus vidi, & ecce omnis ſimilitudo reptiliũ & animaliũ, & vniuerſa idola domus Iſrael. Depicta erãt in pariete in circuitu p totũ &c. Propter quas iniquitates & ciuitas euerſa & templũ ſolo æquatũ populusq; captiuus in Babylonẽ perductus eſt. Sed nec ipſa captiuitas nec ærũnę quas perpeſſi fuerãt eos deterrere valuerũt quin in impietate pſeuerarẽt. Nã & exules ſemp idolatrarũt vti & antea faciebãt. Prout etiã poſterius fecerũt dei clemẽtia ad proprias terras reſtituti ppetuo eiſdẽ obruti ſceleribus vſq; ad vltimam deſolationem, qua reliquię eorum per vniuerſum terrarum orbem ſunt diſperſę. Ob id igitur q tam proni eſſent ad idolatrandum, & vndiq; idolatris ſepti, quorum exemplis etiam maxime moueri poterãt, preſertim cęteris populis omnibus eis exceptis in vniuerſo orbe in ipſam impietatem prolapſis, ad tollendã illis omnem occaſionem quã arripere valerent, non eſt permiſſum vt ſimulacra conſtituerẽt. At quod eis vetitum his rationibus & eo tempore, non ſimpliciter prohibitum & vetitum cæteris hominibus, quamobrem & ſi decalogi præcepta communia ſunt omnibus hominibus, eo q legi naturæ non ſolum conſentanea ſed innixa ſunt (non autem tñ quia præcepta diuina, cum & cætera mandata legis Moyſi diuina eſſent: quibus tamen nulli erant obnoxii præter ipſum populum Iſrael) attamen hoc q pertinet ad ſculptilis ſiue imaginis efformationem, ipſi legi naturæ innititur. de hoc enim nihil dictat niſi quantum ad eorum adorationem, ſed potius contrarium ſuadet. Quamobrem Chriſtiano populo nequaquam id interdictum, quod tamen Iudæis concedimus non fuiſſe permiſſum. Quocirca ex illo præcepto compertum inferri non poſſe, indecentem eſſe vſum imaginum ad referenda diuina, quod erat argumenti concluſio.

Rationi poſtremę conanti probare tertium ſcilicet non expedire imaginum vſum, ſed inutilem eſſe ac importunum, reſpondetur primũ aſſumptum, verum eſſe: quod autẽ ſubſumitur, falſum, ſcilicet vſum ſacrarũ imaginũ maiorẽ pſtare occaſionẽ errori & delicto q̃ veritati & pietati: & pluribus eſſe incõmodũ q̃ cõmodũ. Nã rei veritas ſecus habet. Licet eñ verũ ſit inter mortales plures eſſe ingenio craſſos q̃ ſapiẽtes, vulgusq; ſit huiuſcemodi & ineptũ ad diſcernendas & lõge minus ad intelligẽdũ quomodo diſcernẽdæ ſint: ob id tamẽ nõ ſequitur ipſum populũ Chriſtianũ ad idolatrandũ occaſione imaginũ facilius induci poſſe q̃ ad pie adorandũ omnipotentẽ: quod quia fit ſub ipſis imaginibus, non oportet actu vt aiunt ipſas diſcernere diſtincteve intelligere, quomodo diſcernãtur, cũ ſatis ſit pio animo in fide eccleſię implicita confuſo quodam modo illud facere: queadmodũ eñ nec vulgus obſtringitur oĩa dogmata quæ ad fidẽ ptinẽt & religionẽ explicite cognoſcere, & quibuſdã communibus cognitis preſertim ad redẽptionẽ noſtrã pertinentibus ſufficit cętera implicite intelligat, cõſentiẽs omnibus prout explicite ab eccleſia tenentur & prędicãtur: ita nec oportet in P

ritibus & deo colendo explicite vel diſtincte diſcernat quę ſunt diſtinguẽda,ſed ſat eſt propoſitũ habeat id facere prout eccleſia ſentit eſſe faciẽdum.In hoc autem omnes catholici Chriſtiani conſentiunt & id velut fidei fundamentum amplexãtur, ex quo omnis ambiguitas & error in quem ex imperitia incidere poſſent reiicitur. quod quidem fit manifeſtũ in omnibus ſi rite & debito ordine interrogati fuerint:nam aliter in confuſo hæc omnia tenent. Reſpondentes enim quotquot ſunt fatebuntur ſe non illam ſtatuam ſiue pictam imaginem manufactam adorare, ſed omnipotentem Deum ſub illa effigie.Nemo enim tam rudis eſt quin edoctus ſit vnum eſſe viuum immortalem deum,quod & prędicari audierunt.Vident autem ſtatuam ſine vita eſſe & manu artificis formatam, vtpuca cum coram crucifixo adorant,non figuratum illud lignum colunt,ſed ipſum dominũ Ieſum quem prædicari audierunt:fuiſſe pro ipſorum ſalute crucifixum. Nam perquiſiti ſemper fatebuntur illũ vnũ eſſe & viuere,nec amplius cruci affixum: ligneas autẽ crucifixi imagines oculis vident eſſe innumeras & emortuas. Quamobrem licet gentibus ob eorum impietatem, & ſcelera quæ deum agnoſcentes non illi gratias egerunt,nec vti deum glorificauerunt, vt dixit Apoſtolus,fideq́ꝫ vacuis frequentius idolatrandi ſimulacra occaſionem pręſtitiſſent pariter & Iudæis ad id procliuioribus:non tamen hoc idem contingit Chriſtianis, qui ob receptum fidei donum deum agnoſcentes illum glorificãt,& illi gratias agunt,q̃uis peccatores & in prauos mores prolapſi.Cum retinentes implicite fidei integritatem & deum glorificare cognoſcantur: quod gentes minime faciebant.Quamobrem quod illis inutile & incommodum forte fuit,Chriſtiano populo commodum & vtile eſſe valet:quandoquidem & eadẽ medicina, idem alimẽtum,idẽ mos non omnibus vtilis & opportunus,nec omni tempore,ſed quibuſdam commodus,aliis autem quãdoq́ꝫ incommodus. Quod autem pluribus commodum eſſe dignoſcitur, nõ reiiciendum ob paucorum incommodum,pręſertim eorum culpa proueniens.Et ſi quibuſdam Chriſtianis ſecus euenerit, dominus occulto ſuo iudicio id permiſit ob peculiarem quandam eorum impietatem.Propter quam euanuerunt in cogitationibus ſuis et dati ſunt in reprobum ſenſum:non imaginum cauſa,cum nulla res tam proba & ſancta queat eſſe quę a prauis in occaſionem peccandi arripi non poſſit.

Q Quod autem vſus imaginũ Chriſtiano populo ſit vtilis & peropportunus modo declarabitur, diluta iam ratione cõtrariũ ſuadente.Ex inſtitutore inquam hoc probabitur:deinde ex ipſius inſtituti & moris vetuſtate: præterea ex prodigiis & miraculis a dño peractis ipſis intercedẽtibus inſuper ex ſentẽtiis patrum: quinto ratione & experiẽtia,demũ more & vſu authoritateq́ꝫ eccleſię.Conſtat enĩ omnipotentẽ deũ illas effigiandi primũ authorẽ fuiſſe,mandantẽ Moyſi vt Cherubin imagines fabricaret,itidẽ & Salomoni qui omnia que in tẽplo conſtituit, iuſſu domini fecit. Simulacra autẽ Cherubin aurea inſenſibilium rerum effigies erãt,vtpote ordinis angelorũ quorundam:quarũ imaginũ vſus niſi opportunus fuiſſet,dominus illã neutiq̃ fieri conſtituiſſet. Omitto exẽpla ſuperius tacta,quibus inſtituiſſe dignoſcitur id fieri eſſe opportuniſſimũ, ſcilicet ꝙ ipſe ſub ſpecie imaginis ſenſibilis ſe pluries oſtenderit, & ꝙ hominem quẽ creauit imaginẽ eſſe ſuã dixerit. At & vnigenitũ filiũ ſuũ ſibi conſubſtantialẽ,veramq́ꝫ ſui imaginem

humana ſpecie velādum ad nos tranſmiſit,qui & per euangelium retulit ipſo ad iudicandum orbem venturo in maieſtate & poteſtate magna ſignum filii hominis in cælo appariturum id eſt ſanctiſſimam crucē.Quod enim eſſe poteſt aliud ſignum ipſius hominis q̄ tropheum crucis in quo crudeliter moriens de hoſte triumphauit,efficiens quod fuerat patibulum, immenſæ maieſtatis thronum? Crucis autem ſignum refert dominum Ieſum crucifixum: qui vt ſanctus pater Damaſcenus inquit libro quarto de fide orthodoxa,Abagaro Edeſſenorum rege cupidiſſimo videndi dominum Ieſum vel ſaltem depictam eius effigiem, miſſo eius gratia pictore ad eum effingendum cum non valeret id perficere prę diuinę illius faciei ſplendore,volens benigniſſimus dominus pio regis affectui ſatiſfacere deterſa ſua facie impreſſam imaginem ei transferendam tradidit.Cuius regis meminit Euſebius Cęſarienſis in ſua hiſtoria referens ipſum grauiſſime ægrotantem audita fama prodigiorum domini Ieſu miſiſſe nuncios cum literis ad eum,obſecrans vt ad ipſum ſanandum accederet:quem dominus reſponſione dignatus eſt,excuſans ſe voto eius tūc ſatiſfacere nō poſſe ob myſteria q̄ erat peracturus,ſed poſt mortem ſuam miſſurum aliquem ex ſuis ad eum ſanandū:quarum literarū exempla recitat ipſe Euſebius,referens Taddęum domini diſcipulum poſt eius mortem illum ſanaſſe,vti dominus ſe facturū promiſerat. Ex his glorioſiſſimi creatoris præceptis & exemplis perſpicuum eſt, valde opportunū & vtile eſſe ſacrarum imaginum inſtitutum.

Quod pariter ex eius vetuſtate demonſtrabitur.Exploratiſſimū nāq; eſt illud eſſe commendandū quod ab apoſtolorū vſq; temporibus a fidelibus fuit receptum & ſuccedentibus temporibus adauctum ac perpetuo ſeruatum. Nā quod huiuſmodi eſt ab Apoſtolis licet ex ſcriptura nō conſtet eſſe deriuatū,nō eſt dubitandum Auguſtini teſtimonio ſuperius citato.Cum patres illis proximi illud ſeruarint & poſteri continuata ſerie pariter receperint: ſacras autē imagines formatas ab eorū vſq; tēporibus expreſſe aſſerūt diuus Auguſtinus ,Euſebius Cęſarienſis, ſanctus Damaſcenus,tripartitę quoq; hiſtorię authores ,& alii cōplures.Refert enim Auguſtinus memorię proditum eſſe q; Lucas euāgeliſta dominum noſtrū & ſacratiſſimā eius matrem depinxerit aſtruens ex his imaginū venerationē ſumptā fuiſſe ex apoſtolicis traditionibus.Ita eñ habet libro de doctrina Chriſtiana,Nēpe qui veneratur ſignū diuinitus inſtitutū cuius vim & ſignificationē intelligit nō hoc veneratur quod videtur & tranſit,ſed illud ad q̄d talia cūcta ſunt referēda &c.Quibus verbis ſubſcribit eximius pater Damaſcenus libro quarto de fide orthodoxa inqu ens,Imaginis enim honor ad prototypum exemplar imaginiſq; veritatē trāſfertur.Qui mos illas venerādi, & ſi nō in ſcriptura traditus ſit,attamē vetuſtiſſim⁹ & ab apoſtolis deriuatus.Plurima eñ ſancti apoſtoli tradiderūt abſq; ſcripto.Quamobrē Paulus gentiū apoſtolus ad Theſſalonicenſes dixit,Ergo fratres ſtate & tenete traditiones noſtras quas edocti eſtis ſiue per ſermonem ſiue per epiſtolam noſtrā &c.& ad Corinthios, Laudo vos fratres quia per omnia mei meminiſtis:& ſicut tradidi vobis traditiones tenetis &c.Et rurſus idē Damaſcenus,Imaginem crucifixionis Chriſti videntes in paſſionis eius memoriam redimus & procidentes adoramus,nō materiā ſed imagine repręſentatum: quemadmodum neque materiam ex qua ſcriptum eſt

euangelium,ſed quod typo figuraque exprimitur.Nihil enim refert crux a materia ſi non habet Chriſti repręſentationem &c.Euſebius quoq; ſuę hiſtoriæ libro ſeptimo refert mulierem quam dominus ſanguinis profluuio laborantem ſanauit ciuitatis Cęſareę fuiſſe ciuem,pro foribuſq; domus ipſius baſim poſitam in qua mulieris prouolutę,palmaſq; ſuppliciter tendētis imago ære expreſſa cō ſtabat: ſupra quam aderat alia ſtatua pariter ære fuſa habitu viri ſtola circundati & dextram mulieri porrigentis,efformata ad ſimilitudinem domini Ieſu: quā permanſiſſe dicit vſq; ad ſua tempora,& ſuis oculis conſpectam:ſubiiciens hæc verba,nihilq; mirum ſi ii qui ex gentibus crediderant pro beneficiis a ſaluatore acceptis huiuſmodi velut munus offerebant,cum videamus nunc etiam apoſtolorū Petri & Pauli & ipſius ſaluatoris imagines deſignari tabuliſq; depingi &c. Cuius ſacratiſſime ſtatuę etiā meminit Socrates in hiſtoria tripertita ſic dicens. Quum cognouiſſet Iulianus princeps in Cęſarea Phœnicię inſigne Chriſti eſſe ſimulacrum,quod mulier illa hęmorrhoiſſa ſanguinis liberata profluuio conſtituerat,eo depoſito ſuam ibi ſtatuam collocauit.quę violenter igne de cęlo cadēte circa eius pectus diuiſa eſt & caput cum ceruice vna parte deiectum atq; in terra fixum,reliqua vero pars hactenus ſuperfuit & fulminis indicium reſeruauit:ſtatuam vero Chriſti tunc quidam pagani trahentes confregerunt:poſtea vero Chriſtiani colligentes in eccleſiam condiderunt vbi hactenus reſeruatur &c. Animaduertiſti verba Euſebii ſimulacra & tabellas pro munere ſolitas offerri & temporibus ſuis Ieſu Chriſti intemeratęq; virginis & Apoſtolorum Petri & Pauli effigies efformari.His exemplis & teſtimoniis manifeſtum ſacras imagines faciendi morem fuiſſe antiquiſſimum,ita vt etiam ante crucem domini Ieſu habuerit initium.Quod quidem inſtitutum a ſanctis illis primęuis patribus & apoſtolicis viris receptum ac ſeruatum non fuiſſet niſi illud commendandum & vtile cognouiſſent.

Idem autem ex prodigiis etiam & miraculis quæ apud imagines facta ſunt confirmatur.Siquidem refert grauiſſimus author Euſebius apud ſtatuam illam ſaluatoris quæ in Cęſarea Phœniciæ conſtituta erat ex eius baſi hærbam quādam non ſpecie naſci ſolitam,quæ exorta & creſcēs vſq; ad fimbriam ſtole illius cum illam contigiſſet vires inde ad depellendos omnes morbos languoreſq; cōquireret.ita,vt quæcunq; illa fuiſſet infirmitas hauſtu exiguo madefactis ſalutaris graminis depelleret,nihil omnino virium gerens ſi anteq̄ æreæ fimbriæ ſummitatem creſcendo contingeret,decerperetur.Cū igitur ex contactu ſtatuæ hærba illa tantam vim & virtutem ſuſciperet vt morbos quoſcunq; depelleret, quis dubitare poterit ſimulacri illius conſtitutionem commodam & vtilē fuiſſe,idēq; cenſendum eſſe de ſimilibus.Nam ſi deteſtandus eſſet vſus imaginum non tantum virtutis ab illa imagine prodiiſſet.Sed hoc priſcū & a vetuſtiſſimo ſcripto re recitatum.At poſterioribus ſeculis quot alia peracta fuerint prodigia apud ſacras imagines diuerſis terris ac regionibus.Si mihi manus centum oraq; cētum eſſent,illa ſcribere aut referre non valerem.Cum omnium temporum hiſtoriæ ſint illis refertiſſimæ non vulgarium tm̄ ſcriptorum,ſed & multæ dignitatis atq; authoritatis.Quot enim fuiſſe peracta recenſentur a doctiſſimis ſanctiſſimiſq; patribus Chryſoſtomo,Auguſtino, Cypriano, Ambroſio,Hieronymo,

Georgio, Athanaſio, apud martyrum & cõfeſſorũ memorias baſilicaſq; eorũ nominibus nũcupatas? in quibus eorũ imagines ad illos ipſorũq; fortia facta literarũ ignaris referẽda nõ minus fuiſſe effićta q̄ chartis deſcripta pro eruditis, monumẽta ipſorũ patrũ teſtãtur: quę his ſunt refertiſſima. Vnũ tantũ locũ citabo. Nam inter volumina diui Athanaſii quidã libellus legitur Athanaſii Epiſcopi Alexandrinę vrbis de paſſione imaginis dñi noſtri Ieſu Chriſti crucifixi a Iudæis in Beritho Syrię vrbe temporibus Cõſtantini ſenioris: qui libellus recitatus eſt apud Cęſareã Cappadocię per beatiſſimũ Petrũ Nicomedię vrbis antiſtitem in conſilio patrũ ibi cõgregato: quo libello ingẽtia narrãtur miracula quę ab illa icona prouenere: & pręter cętera ſanguinẽ ex vulneribus ei illatis fluxiſſe: cuius aſperſiõe paralyticos, cęcos, & aliis grauiſſimis morbis ęgrotãtes ſanatos eſſe: omnes inquã quocũq; detinerẽtur lãguore & plurima alia ſigna quę eodẽ narrãtur libello. Hęc etiã p̄terita ſed etiã ſeculis proximioribus & hoc noſtro ſigna quotidie apud imagines fieri exploratiſſimũ, pręſertim piẽtiſſimi reſtitutoris humani generis ſuperexcelſęq; parentis eius in vniuerſo orbe Chriſtiano. Nulla eſt enim regio, nulla prouincia, nullus populus, nulla ciuitas, qua afflićti grauiſſimis morbis aliiſve calamitatibus cõfećti precãtes apud aliquã taliũ imaginum vel etiã cum abſint ab illis corpore, fide tamen & mente ſint pręſentes, beneficia nõ recipiant & votorũ cõpotes efficiãtur. quod & ſi omnibus precãtibus nõ cõtingat, attamẽ illis euenit quorũ precibus omnipotẽti deo placet annuere. Quot enim eſt videre ſimilia apud virginẽ Lauretanam cõtinue peragi? Quot Florentię apud imaginẽ virginis a Gabriele ſalutatę? Quot Romę variis in templis? Quot Aſiſii apud virginẽ de angelis nuncupatã? Quot Neapoli & aliis Italiæ ciuitatibꝰ? Quot variis i locis in Chriſtianiſſimo Frãcię regno & Galliis? Quot in Hiſpania p̄ſertim in Pyreneis apud virginẽ mõtis Serrati & inſigni vrbe hiſpali aliiſq; locis? Quot pariter locis apud Aritannos? Quot in magna Germania & Sarmatia? Quot apud Gręcos, Syros & Aethiopes? Quę cũ tã multis locis apud tã varias nationes & diuerſos populos cõprobentur, quiſnã prudẽs animiq; bene inſtituti, & ſi illa ipſe oculis nõ conſpexerit, nec aliter expreſſe cognouerit, dubitare poteſt eorũ plurima quę referũtur vera eſſe prodigia? Cũ præter naturę ordinem & ſupra eius vires ſanentur deſperati a ſalute, reſtituãtur & momento quidẽ ad priſtinas vires mẽbris omnibus debilitati ac etiã deſtituti, defendantur imbecilles a pluribus & valẽtibus oppreſſi, vulnerati, cõfoſſi, humiles a potentibus, res perditę & deſperatę ſola oratione recuperẽtur, & deniq; ab omni anguſtia & miſeria eruãtur, nõ ope humana naturalive more ſed tantum diuino munere: quorum ſi nulla vera eſſent quę tamẽ vt diximus vbiq; a plurimis fide dignis authoribus & aliis innumeris atteſtãtur & celebrãtur, talis mos & opinio ex tam diuturno tempore ſi fallax effićtaq; eſſet proculdubio abolita foret. Sed quomodo negari poteſt quod oculis conſpicitur, digitis cõtingitur, & ſenſu proprii corporis immutati experitur? Nam multi hęc expreſſe in aliis fieri vident, itidem multi aliis recipientes beneficia, in ſeipſis fieri ſentiunt. Sed hæc quo ad eos qui beneficia receperunt.

Nec autem minora eſt cognoſcere ex his qui ſceleris luerũt pœnas ob ſacras T imagines violatas. Sequit enim diuina ira in multos qui id attentare præſumpſe-

tunt. Non enim tu Eraſme primus imaginũ inſectator nec noua audimus his temporibus ꝙ imagines nõ ſint colendę: nã hęc cõtrouerſia priſco tẽpore ab hęreticis fuit inducta. Pluribus enim ſeculis de hoc acerrime diſputatum ſacriſq; ſynodis definitum eſt, contendentibus magnis principibus, Cęſaribusq; in hunc errorem deductis vt imagines abolerentur: inter quos Philippicus imperator & Leon Iſaurus, Conſtantinus quoq; eius filius patre ſceleſtior: qui in tantã dementiam deuenere tantoq; furore occecati ſunt, vt Conſtantinopolitanos epiſcopos ſede extruſerint & ignominioſe prius habitos excruciatos capite plexerint, Pontificemq; maximum pariter obſiſtẽtem comprehendi iuſſerint promulgato ſub ingẽtibus poenis edicto vt vbiq; tollerentur. Nã & ipſorum tempore & alterius Conſtantini Irenes filii, qui poſt piam matrem captiuatam in eundem furorem conuerſus eſt, pleriq; eorum conatibus obſiſtentes crudeliſſimo martyrio coronati ſunt, ſed tam infandę impietatis & nequitię nõ effugerũt poenas. Animaduertens enim in eos omnipotens Deus ipſos variis plurimiſq; calamitatibus afflixit, vti Græcorum ac Latinorum hiſtoriæ teſtantur. Non ſolum enim labefactatum eorum temporibus imperium quod erat, & Romanum, barbaris vndiq; fines imperii ingreſſis omnia diripientibus & plurimas prouincias occupantibus, verum & ad Francos tranſlatum, delecto in imperatorem Carolo Chriſtianiſſimo Francorum Rege, iure optimo cognomento magno per Leonem pontificem maximum ſcitu Populi Romani cleriq; rogatu & totius Italiæ ac occidentalium prouinciarum vocibus. Ipſeq; Conſtantinus Irenes, imperio ſpoliatus & in exilium pulſus in Leſbon inſulam, miſerrime vitam finiuit. In cuius regni principio ad reddendam eccleſiæ pacem templiſq; & imaginibus ſuum honorẽ, Irenes matris opera ſeptima Nicena Synodus eſt celebrata contraq; Iconoclaſtas definitum. Ex his prodigiis & exemplis decretiſq; conuincitur ſacrarum imaginum vſum expedire & commodiſſimum eſſe, quod erat propoſitum. Idem quoq; demonſtratur ſanctorum patrum ſententiis. Nẽpe ꝙ hoc Auguſtinus aſtruat ex ſuperius dictis audiſti. Audias nunc & patrem Chryſoſtomum. Hęc enim ſuper Matthęum de ſigno crucis loquẽs ait. Neminem pudeat horum ſalutis noſtræ ſymbolorum atq; ſignorum, ſed veluti coronam ſic læto animo Chriſti crucem circunferamus. Omnia enim quæ ad ſalutem noſtram conducunt per ipſam cõſummãtur. Nam cum regeneramur, crux Chriſti adeſt: cũ ſacratiſſimo alimur cibo, cum in ordinem conſecrandi ſtatuimur, vbiq; ac ſemper id victorię ſignum nobis aſſiſtit. Quapropter & in penetralibus & in parietibus & in feneſtris, fronte quoq; ac mẽte, magno ſtudio Chriſti crucẽ inſeramus &c. Intellexiſti in parietibus & in feneſtris & vbiq; ſignũ ſacratiſſimę crucis eſſe inſerẽdum: ſcilicet vt illã ſemper veneremur, vt a nobis colatur, nos commoueat & memores reddat ipſius Ieſu Chriſti crucifixi. Expediens igitur & percommodũ, ſacratiſſimũ crucis ſignum conſtituere & circunferre ſententia Chryſoſtomi. Eadem ratione intelligendum eſſe de cęteris ipſius ſaluatoris domini Ieſu intemeratęq; eius parentis & diuorũ conuincitur, q̃uis ipſius crucifixi ſignũ præcipuũ ſit inter omnia, vtpote in quo cõſummata ſunt oĩa myſteria redemptionis noſtrę, affixumq; chirographum quo deleta ſunt crimina & debita noſtra. Quãobrem & propriũ vexillum Chriſtiani populi glorioſiſſimumq; eſt domini Ieſu tropheum

Audiſti Chryſoſtomum,accipe Damaſcenum q̄uis ex verbis eius ſuperius reci- tatis expreſſam illius ſentētiā audieris,attamen idē agens de ſanctis venerādis hoc idē aſtruit inquiens.Statuas illis erigamus,& viſibiles imagines & nos ipſi animatę ſtatuę ipſorū virtutum imitatione efficiamur. Nam eorū fortia facta cum a nobis conſpecta fuerint pręparant nos ad virtutē & zelum & imitatio- nem virtutis illorum & gloriā Dei &c.Non ſolum eius ſententiā audiſti de in- ſtituendis imaginibus,verum & vtilitatem quę exinde ſequitur.Magnus quoq; Baſilius idem aſtruens ita inquit.Imaginis honor ad exēplaris trāſfertur hono rem.Exemplar autē eſt quod imaginē efformat & ex quo quod deducitur fit. Cuius gratia & populus Iſrael tabernaculum in circuitu adorabat vt in exodo ſcribitur,imaginē & formā gerens cęleſtiū &c.Plura alia poſſem adducere ſan ctorum teſtimonia,ſed in re aperta nō eſt redundandū.Quid enim plura deſide rari poſſunt?Cum ſententiā noſtrā aſtruxerint Auguſtinus,Chryſoſtomus,Ba- ſilius,Damaſcenus,quorū etiam alia dicta pręterii?Tamen & ſi plura vis,legere potes diuum Hieronymū contra Vigilantiū eandem ſententiā aſſerentem.Nē- pe ſi imaginum vſus nō eſſet opportunus,magnus Gregorius non obiurgaſſet Serenum epiſcopum Maſſilienſem qui pio zelo occaſione cuiuſdam erroris ima gines quaſdam confregerat,cuius reprehenſionis rationem aſſerēs ſanctiſſimus pontifex in epiſtola ad eū inquit,Idcirco eīn pictura in eccleſiis adhibetur,vt hi qui literas neſciunt ſaltem in parietibus vidēdo legant quę legere in codicibus non valēt: vnde ſcientiā hiſtorię colligere nō poſſunt.Nō itē imagines domini noſtri Ieſu,glorioſiſſimę virginis & apoſtolorū Petri & Pauli trāſmiſiſſet idem ſanctus pontifex Secūdino pie illas ab eo petenti.ita enim habet,Imagines quas tibi dirigendas per Dulcidiū diaconē rogaſti miſimus,vnde valde nobis tua po ſtulatio placuit.Quia illum toto corde diligis, cuius imaginem prę oculis habe re deſideras.Nō ab re facimus ſi per viſibilia inuiſibilia demōſtramus. Sic ho- mo qui aliū ardenter videre deſiderat.& paulo poſt,Scio quidē ꝙ imaginē ſal- uatoris nō ideo petis vt quaſi Deū colas ſed ob recordationē in eius amore reca leſcas,& nos qdē nō quaſi ante diuinitatē ante illā proſternimur,ſed illū adora- mus quem per imaginem aut natū aut paſſum,ſed in throno ſedentem recor- damur.Et dum nobis ipſa pictura quaſi ſcriptura ad memoriā filium dei redu- cit,animū noſtrum aut de reſurrectione lętificat,aut de paſſione demulcet &c.Ex hoc autē cōſtat vſum imaginū & adorationē in eccleſiis cōmuniter fuiſſe obſer uatam illis tēporibus,cū ipſemet pōtifex maximus illas trāſmitteret,& teſtetur quod ſe ante imaginē proſternebat.Qꝫ ſi earum vſus non fuiſſet commodus nō illas in ſuis eccleſiis habuiſſent beatus pater Ambroſius,diuus Auguſtinus,Ba ſilius,Chryſoſtomus & cęteri ſanctiſſimi epiſcopi tū Gręci tum Latini tū aliarū nationum,ipſe autem Ambroſius nō ſolum in ſua Baſilica domini Ieſu crucifixi ſignum habuit & cæteras ſacras imagines,verumetiam ſimulacrum ſerpentis æenei a Moyſe in deſerto conſtituti.Cuius cōſpectu ſanabātur qui morſi fuerant a beſtiis peſtiferis:quod & collocauit e regione crucifixi cuius typum geſſerat. His patrum ſententiis euidentiſſime quod petebatur probatum eſt.

Supereſt idem demonſtrare vſu experientia & ratione & demum ſacroſanctę eccleſię authoritate.Siquidem nemo negare poteſt quod longior vſus & expe- V

rientia docuit.Quis autẽ eſt tam frigide pius,modo nõ ſit prorſus religionis cõ temptor,qui ſe permoueri non ſentiat quin experiatur vtilitatem ſacrarũ imaginum,cum illas piis oculis intuetur?Quis ad agendas gratias nõ prouocetur cõſpiciens ipſis in imaginibus myſteria quę pegit perpeſſusq; fuit bonus ille Ieſus Dei viui filius pro ſalute noſtra?qui contemplans ingentia beneficia ab illo recepta tãq; magnã ingratitudinem ſuá erga illorũ authorem animo nõ cõteratur, doleat,pœniteat,& quãdoq; ad effundẽdas lachrymas non impellatur?Quis eſt tam ſaxeo corde vel ex ſilice formatus,cuius pectus quandoq; nõ molleſcat, hęc cernens,& diuinã nõ imploret clemẽtiã?Quis tam gelatus etiam ſi frigidior ac durior cryſtallo qui ſaltem non tepeſcat & demũ non liqueſcat vt fluant aquę? Quis deniq; tam aſper & inhumanus vacuusq; omni affectu qui conſpiciẽs tã beneficum,tã pium & ſublimen regem ſuũ innocentiſſimũ,tam dira & ignominioſa in patibulo crucis pro ſua ſalute perferentem ad eũ amandũ non accendatur?Qui pari modo cõſpiciens eũ potenter a mortuis reſurgentẽ,vel cęlorũ regna glorioſę petentẽ non hilareſcat?Qui ſimiliter videns ſanctorum coronas & ſupercęleſtis aulę gaudia , & triumphos nõ in magnã ſpem & deſideriũ erigatur tantorũ bonorũ fieri participẽ?Contra non horreſcat totus,non cõtremiſcat, ſi intueatur dominũ in poteſtate magna & maieſtate iudicantẽ ſontiũ ſcelera,& de eorũ pœnis decernentem, ad ęternasq; flãmas illos trãſmittentẽ?Quę omnia imaginũ commoditate ea repręſentantiũ illis proueniunt. Nã quẽadmodũ hæc eadẽ experiuntur & ſentiunt cum illa aut perlegũt vocis organo auribusq; accipiunt,nihil minus immo & in plurimis longe magis quando ea imaginibus expreſſa intuentur,cũ interni affectus & pręſertim amoris magis moueãtur conſpectu q̃ auditu aut lectione:nã & cęteris in rebus rerum pulchritudo conſpecta magis delectat & permouet ad eã deſiderãdã,q̃ lectio illã deſcribens aut vox illam ſignans.Maxima quippe eſt vis intuitus magisq; hęrent viſa q̃ audita.Præterea plura ſunt quę nequaq̃ ita repręſentari poſſunt voce vel literarũ beneficio, quẽadmodũ effigiatis imaginibus magis rerũ verarũ ſimilitudinẽ referẽtibus, eo q; plus ſenſum afficiãt vt pote qa & magis ſenſibiles & rebus veris quas rep̃ſentãt cõformiores q̃ literarũ characteres aut vocis ſonitus:q̃uis ſint & multa q̃ effigiari nõ poſſunt,& tñ characterib9 aut voce indicari valẽt.Etenĩ cũ viſus magis afficiat̃ q̃ auditus plus etiã oblectat̃,quãobrẽ & iteriores ai potẽtias magis mouet.Vnico enĩ momẽto in ictu oculi imagines edocẽt,rep̃ſentãt,in memoriã reuocãt citra laborẽ,q̃ nõ niſi cũ ſudore & p̃ſępe animi tędio legẽtes vel audientes cognoſcere aut meminiſſe valem9.Hęc aũt nemo negare poterit,niſi q ꝓpriũ ſenſus iudiciũ ꝑtinacia denegare voluerit.Nã interiori aio nemo id facere põt,cuius ſenſuũ organa nõ fuerint vitiata.Cũ igit̃ hęc in nobis ipis experiamur,valde mirãdũ quõ dicere poſſit qs ſacrarũ imaginũ inſtitutũ nõ eſſe vtile nec opportunũ.Nec iſta,quã dixim9,ſola ab eis ꝓuenit vtilitas,verũ & alię cõplures quas pariter expimur.Etenĩ illis admonemur ad ſectãdã virtutẽ ſceleraq; fugiẽda cũ videmus illos ob eoꝝ egregia facta tali honore decoratos,vt pote qa vbiq; p̃ſentes eſſe nõ valeãt,nec lõgo tẽpore p̃ſtare ad eorũ ſaltẽ memoriã cõſeruãdã & pluribus in locis gloriã propagandã ſtatuę illos repręſentãtes dedicatę ſint. Nam & virtuti eor ũ talis honos debetur quamobrẽ ad illam imitãdam prouocamur.

Mos eñ cōſtituēdi imagines & ſtatuas nō tantū ex deſiderio defunctorū (vt X
quidā arbitrātur) inductus fuit, vt quos perennes & viuos habere nō poſſumꝰ
ſaltē eorū imaginibus frueremur. Quandoquidē conſtat plurimis adhuc viuēti-
bus publico decreto ſtatuas æneas vel marmoreas equeſtres aut pedeſtres etiā
inauratas locis celebrioribus fuiſſe cōſtitutas ad teſtādū eorū virtutē & merita,
in priuatisq; domibꝰ idē honos a poſteris tribuebatur eorū maioribus ꝗ clario-
res fuiſſent vti debitus, & vt ſuperſtites incitarētur ad æmulandā eorū virtutē:
ꝗđ nō peragētes poeta in ſatyra taxat, his verſibus, Stemmata quid faciunt? ꝗd
prodeſt Pontice lōgo Sāguine cēſeri, pictosq; oſtēdere vultus Maiorū? Quis fru
ctꝰ generis tabula iactare capaci Fumoſos eqtū cū dictatore magiſtros, Si corā
lepidis male viuit̃? effigies quo Tot bellatorū ſi ludit̃ alea pernox &c. Si igit̃ ex
prophanis imaginibus tātā vtilitatē ꝓuenire maiores cognouerūt, vt ꝓpter eā
talē morē induxerint: quanto maiorē ex ſacris imaginibus & ſimulacris euenire
dignoſcit̃? Nēpe tāto quāto diuoꝝ & ſanctoꝝ virtus amplior & ꝑſtātior illorū
virtute fuit, & ſi illis huiuſcemodi honor debebat̃, quāto iuſtius, quātoq; dignꝰ
debet̃ diuis nr̄is eorūq; memorię, vt nō ſolū chartis mādata ſeruaretur, verū etiā
oculis cōſpiceret̃. Nā neq; ꝓfanis viſum eſt ſatiſfacere, glorię & memorię clariſſi
moꝝ virorū eoꝝ inſignia facta hiſtoriis deſcribēdo, ſed etiā ſignis imaginibus &
ſtatuis illā cōſeruādā eſſe ſtatuerūt, tū vt multipliciter ſeruaret̃ tū vt apud plu-
res frequētiorq; eſſet. Nāq; apud literarū ignaros & promiſcuā populi multitu
dinē multorū honor & gloria periiſſet niſi ſtatuarū & imaginū beneficio cōſer
uata fuiſſet. Itidē cōtigiſſet diuis noſtris quoꝝ memoria prorſus obliterata eſſet
apud rude vulgus, niſi eorū imaginibus aliqualis fuiſſet retēta. Nec hoc in di-
uis ſolū cōtingit, verūetiā & in geſtis in myſteriis omnipotentis dei & ſeruatoris
noſtri dn̄i Ieſu Chriſti: quorū (vt ſuperius attigimus) ſurdi a natiuitate vel ſaltē
ab infātia diuini numinis & ipſius dn̄i Ieſu nullā habere poſſent agnitionē, q̄uis
& ipſi ſacris initiati ſint luſtricis. Quāobrem nō cōtingat aliqualē habere dei co
gnitionem & myſteriorū Ieſu Chriſti, vt puta natiuitatis & mortis eius niſi effi
giem aliquam indicantē numē diuinū & ipſius domini Ieſu naſcentis crucifixive
ac reſurgētis imagines cōſpexiſſent: ad quę qualitercūq; agnoſcēda conſpectus
beneficio & aliis qbuſdā ſignis induci poſſunt. Similiter accideret & multis, ſo-
cordibus, prorſusq; literarū ignaris, ꝗ nullā taliū myſteriorū haberēt agnitionē,
q̄uis eis prędicaretur ob eorum craſſitiem perpetuamue animi mobilitatem aut
nimiā tarditatē, niſi frequenti imaginū intuitu ea cognouiſſent: & tamē nō pau-
ci ſunt in popello huiuſcemodi. Quicūq; ergo fatebitur ſcripturę inſtitutum lite
rarumq; & characterum inuentū vtile fuiſſe (nemo autem id mente ſanus nega
bit) & imaginum inſtituendarum inuentum & morem vtilem fuiſſe fateri coge
tur. Nam pari ratione idem conuincitur, quinimo & magis faciente pro imagi-
nibus q̄ pro literis & characteribus: cum illę quibuſdam tantum commodita-
tem afferre valeant & paucis, vt pote tm̄ diſciplinabilibus: Hæ autem omnibus
præterquam cæcis, ſcilicet tam rudibus & tardis q̄ eruditis & ingenio prædi-
tis, q̄uis his potius ad faciliorem reminiſcentiam quam ad eruditionem: vtriq; au
tem generi magis ad mouendum affectum: quocirca quēadmodum qui ſacros
libros aboleret, nemo negare poteſt quin magnum incommodum rei chriſtianę

afferret,pręſertim viris ſtudioſis & literarũ capacibus:ita qui ſacrarum imagi-
num vſum tolleret, nemo non videt quin vniuerſum populum Chriſtianum ma
xima iactura & incommodo afficeret,præſertim imperitam multitudinẽ quæ
innumerabilis eſt:literarum autem gnari perpauci.Sicuti enim tm̃ linguę Grę
cę periti iacturam facerent ſublatis literis Græcis,nullam autem Latini & Bar-
bari:ita in vniuerſum ſublatis characteribus literarum,ſoli ad literas cognoſcen
das habiles incommodum paterentur,populus autem rudis nullum.Ita ſubla-
tis ſacris imaginibus maximam populus,exiguam autem eorum collatione eru
diti.At plurium & publicę vtilitati conſulendum eſt.Si autem diceretur litera-
rum inſtitutum fuiſſe diuinum,non autem ſacrarum imaginum: id ſuperius de-
monſtrauimus eſſe falſum pluribus diuinis exemplis & dictis.Q̃ꝫ ſi ruiſus quis
obiiceret(vt ſupra tactum eſt)vſum earum vetitum fuiſſe populo Hebręo:pte-
ter id quod ibi reſponſum fuit,dicendum & illis tm̃ traditum fuiſſe vſum litera-
rum & ſcripturæ:Igitur nobis non licere illis vti?Pręterea dominum Ieſum nũq̃
mandaſſe euangelium deſcribi & chartis mandari,ſed tantummodo voce præ-
dicari,Ite inquit in vniuerſum mundum & prędicate euãgelium omni creaturę.
Attamen poſtea ab apoſtolis & ſanctis patribus ad cõmunẽ vtilitatẽ & magnũ
eccleſię commodũ fuit conſcriptũ ipſo ſpiritu diuino ſuggerente,itidẽ contigiſſe
dicendũ & in ſacris imaginibus cõſtituẽdis:ad publicã inquã commoditatẽ ipſo
diuino ſpiritu ſuggerente eũ morẽ fuiſſe inuectũ.Nã quis niſi mẽte captus dice-
re audebit licere diuina repręſentare exiguis characteribus & imbecillibus tãq̃ꝫ
diuerſi generis quot ſunt idiomata,nõ autẽ magnis imaginibus & ſimulacris in
quibus omnes nationes cuiuſcũq̃ꝫ idiomatis ſolo naturali intuitu legere valerẽt?
& varios libros diuinarum rerum facere decuiſſe,non autem vnũ qui omnibus
valeret eſſe communis?Afferat his ſciolus rationem cur magis liceat,vno modo
q̃ altero.Q̃ꝫ ſi dixerit ex imaginibus induci poſſe Chriſtianos ad idolatriã, iam
ſupra reſponſum eſt:ſed pręter id dicetur pari modo idẽ accidere poſſe circa vo-
lumina ſacrarũ literarũ:nã illę nũq̃ venerarẽtur niſi diuina repręſentarẽt. Cũ au
tem ſacri codices idẽ efficiant,cur nõ pariter ad ſe adorandũ homines inducere
valebunt?Nã & pie exoſculatur & veneratur a Chriſtianis ſacrum volumẽ euã-
gelii & aliarũ ſcripturarũ quẽadmodũ & imagines venerant̃.At ſi adhuc diceres
quia id ſimilius idolatriæ gẽtiũ, nõ autẽ cõuenire Chriſtianos gẽtilizare, vt ita
dicã,ridiculũ,nã reſpõſio prõpta:ſi id facere nõ debẽt ne videant̃ gẽtilizare,eadẽ
ratione probatur debere imagines colere ne videãtur iudaizare.Nã quẽadmo-
dũ apud gẽtiles imagines erãt in vſu,ita Iudęis erãt prohibitę. Nõ minus autẽ
dedecet videri iudaizare imo magis interdictũ q̃ gentilizare. Cõmoditas etiam
vſus earũ pluribus exẽplis euidẽtiſſime dignoſcit̃.Quot enĩ vidẽtur correpti ab
immũdis ſpirítibus cõtremiſcere,exclamare,trãſmutata humana facie in teterri
mã ſpeciẽ?ſpumãti ore trãſlato corã ipſis pręſertim ſigno glorioſiſſimę crucis ,
fatẽtibus ipſis ſpiritib9 dire ſe torq̃ri,nec corã illo ſiſtere poſſe,coactoſq̃ꝫ eſſe re
cedere corpore qđ vexabãt?Idẽq̃ꝫ frequẽter cõtingere cũ deducunt̃ ad cõſpectũ
aliarũ imaginũ,apđ quas ſigna & virtutes frequẽter ꝓdeũt.Q̃ꝫ pterea cõmodũ
fuerit magno Cõſtãtino ſignũ viuificę crucis potita victoria cõtra Maxẽtiũ ty-
rãnũ ad põtẽ miluiũ,vrbs ẽt a ſeruitute liberata declarauit:qđ ſignũ ei añ oſtẽſũ

fuerat & triumphus de hoſte promiſſus hiſce verbis, In hoc ſigno Conſtantine
vinces quo etiam potitus Romanę vrbis imperio tot barbaros populos tot ef-
feras nationes profligauit atq; ſubegit. Quis negare audebit inuentionem ſacra
tiſſimę crucis illius inquam proprię in qua dominus pependit fuiſſe vtilem &
commodam religioni Chriſtianę? diuinoq; opere ſequutam ſanctiſſimamq; He
lenam ipſius Conſtantini parentem, peregrinationē illam ad id perficiendū non
ſine afflatu ſancti ſpiritus ſuſcepiſſe: quo in negocio tot admiranda prodigia cō
tigere teſtata a tam grauibus & ſanctis authoribus tēporiq; quo hęc geſta fue-
re proximis, beato inquam patre Ambroſio in oratione funebri de obitu Theo-
doſii Imperatoris, & doctiſſimo ſacerdote Ruffino Aquileinſi in decimo hiſto-
rię eccleſię libro. Qui Ambroſius ipſius ſanctę fœminę factum celebrans teſta-
tus eſt ſancto ſpiritu permotam id peregiſſe: & edocuit q̄ opportunū decensq;
ſit adorare ipſam ſanctiſſimam crucem & nequaq̄ dici poſſe adoratores idola-
trare inter cętera hęc inquiens, Inuenit ergo Helena titulum crucis & crucē ado
rauit: non lignum vtiq;, quia hic gentilis eſt error, ſed Regem qui pependit in li
gno ſcriptus in crucis titulo. Et paulo poſt, Miſit filio ſuo Conſtantino diadema
gemmis inſignitum, quas ferro innexas precioſior gemma crucis redemptionis
diuinę connecteret. ſapienter nāq; Helena egit quę crucem in capite regum leua
uit & locauit vt crux Chriſti in regibus adoretur. Non inſolentia eſt iſta, ſed pie
tas eſt cum defertur ſacrę redemptioni &c. Erigere igitur ſanctę crucis ſignum
illudq; conſtituere, vſq; in diademata regum ac id efficere geſtamen regiū quod
fuerat damnatorum ignominioſiſſimum patibulum vtile & peropportunum.
Quo conuincitur de aliis ſignis ſacriſq; imaginibus ſimiliter eſſe ſentiendum.
Nempe & q̄ proficuum fuerit hoc decorum geſtamen ſigni glorioſiſſimæ cru-
cis Heraclio imperatori in maximo bello, quod cum Coſdroa potentiſſimo Per
ſarum Rege geſſit, fœliciſſimus belli euentus declarauit: opportunitas quoque
eiuſdem ſacratiſſimi ſigni dignoſcitur ex hoc q; omnia myſteria peragenda ſem
per adhibetur, nullaq; res diuina peragitur quemadmodum & ſuperius retuli-
mus ſententia diui Chryſoſtomi abſq; ſigno Dominicę crucis, quod vbiq; tranſ
ferendum, & inſerendum eſſe cenſuit.

Reliquum eſt eandē opportunitatem ſacrarū imaginū demōſtrare ex vniuer- Y
ſalis eccleſię ſacroſanctę authoritate, quę morem illas erigendi & venerādi non
ſolū vſu & conſuetudine perpetua vbiq; locorum recepta probauit, verū & faciē-
dum eſſe definiuit & ſanxit decretis, non ſummorum pontificum tm̄ ſed etiā pa
trum ſententiis in conciliis generalibus ad id definiendum coactis. Nulla enī na
tio eſt, nullus populus in Chriſtiano orbe qui hoc inſtitutum ſacras imagines co
lendi non obſeruet. Non ſolum enim Latini & Græci Barbari quoq; orthodoxi
quaſcunq; regiones habitent, verū etiā & ſchiſmatici quocūq; nomine appellen-
tur, vt Neſtoriani, Iacobitę, Armeni, Cophti, Gorgiani, & cęteri huiuſcemodi
per orientem diſperſi hoc idem pie faciunt. Reiecit vſum imaginum ſceleſtiſſi-
mus Mahumet Arabs in inſtitutis ſuarum legum, vt etiam Iudęos in ſuas par-
tes facilius traheret. Nam vt in Alchorano eſt videre, modo Iudæis applaude-
re ſtudet, modo Chriſtianis, ſed hęreticis præſertim in varios errores lapſis vt
Arrianis & cæteris, nunc etiam gentilibus ſiue paganis vt omnes alliceret.

ad ſuam ſpurciſſimam legem ſuſcipiendam. Reiecerunt & imagines quidam alii
hęretici ſed pauci, ad id inducti vel ſenſus penuria vel tumore & ſuperbia, putãtes
ſe reddi inſigniores nouos inducendo mores & diuerſos a cętero Chriſtianorum
cœtu catholicęq; eccleſię: alii omnes pie & diligenter illũ perpetuo ſeruarũt. Cũ
igitur tot efficaciſſimis rationibus conſtet inuectũ morem colendi ſacras imagi
nes nõ ſolũmodo licitũ eſſe ac decentẽ, verũ etiã vtiliſſimũ & peropportunũ ve-
tuſtiſſimũq; eſſe inſtitutũ, & a ſanctis omnibus cõmendatũ ac obſeruatum, ſum
maq; authoritate vniuerſalis eccleſię cõprobatũ, attamẽ tu interim audes dice-
re ad derogãdũ tã pio mori hoc tẽpore repertũ eſſe ex ſupnaturali philoſophia li
gneã ſtatuã eadẽ adoratiõe adorari qua adoratur æterna trias. Teq; pudere re-
ferre quãta ſuperſtitione, pleriq; iſtorũ obſeruent has ceremoniolas ab homũcu-
lis inſtitutas. Vere inquã Eraſme ex ſupernaturali philoſophia q̃a ex ſacra theolo
gia, ex inſtitutis & exẽplis e ſcriptura acceptis, ex ſanctorũ patrũ ſententiis, ex ſa
croſanctę eccleſię authoritate, nõ hodie ſed vetuſtiſſime a tẽporibus vſq; ipſius
Chriſti & Apoſtolorum inſtitutum hoc adorandi ſacras imagines inductũ, non
quemadmodum adoratur æterna trias, vt tu vafre ac calumnioſiſſime cõmẽta-
ris, quod ſuperius declaratũ eſt, ſed cultu conueniẽti & rationabili: non illũ hono
rem imaginibus tribuẽtes, nec in ipſis ſiſtentes, ſed ipſi numini ad quod refertur
imago: quod te puduiſſe debuerat dicere eſſe ſuperſtitioſum, ceremoniolaſq; ab
homunculis cõſtitutas. Nũ homunculos putas tu magnus Athlas Apoſtolicos
viros, tot ſanctiſſimos ac doctiſſimos patres quos ſupra recenſuimus, iudiciũq;
vniuerſalis eccleſiæ? ſed & Goliath homũculum & puerum exiſtimauit eſſe Da
uid, quamobrem eum contempſit: cum tamen ille eum non haſta aut gladio, ſed
ſimplici funda, non comminus ſed eminus, non ſolum ſuperarit ſed & internicio
ni dederit. At tanta eſt tui ipſius perſuaſio, tantumq; ſtudium contradicendi pa-
tribus, & calumniandi vniuerſos mores eccleſiæ, vt omnia proprio ſenſu metiens
nec rationibus demonſtrantibus cedas, nec patrum ſententias reuerearis, ſed &
eccleſiæ authoritatem contemnas. at qui nec credit patribus recte monentibus,
nec eccleſiam audire vult, eiuſq; decretis acquieſcere, ſententia domini habendus
eſt tanq̃ ethnicus aut publicanus.

Cęterum exiſtimauerim imaginũ vſum debere eſſe moderatũ, tãtaq; grauitate
& iudicio diſpoſitũ, vt cõmode pręſtet id ad quod inductus eſt, videlicet vt ſum-
mũ deũ glorificet, pietatẽ excitet, myſteriorũ dñi ac virtutis ſanctorũ nos memo
res reddat, ad eos imitãdos incitet & deniq; ad glorificãdũ dñm mẽtẽ noſtram
inflãmet. quod q̃dẽ nõ tã imaginũ multitudine fit q̃ quãdoq; confuſionẽ gignet
ac deriſum cõtẽptũq; parit: cũ multis in tẽplis plurimę inculcẽtur, magiſq; p̃ter
omne decorũ q̃ ſi paucę locis aptis debita ratione & vero iudicio in tẽplis ipſis
collocẽtur. Nec quidẽ om̃ia a diuis geſta ſunt effingẽda. At quẽadmodũ nec in
comœdiis om̃ia corã ſpectatoribus agũtur, ſed q̃ rep̃ſentare turpe indignũve eſ-
ſet ab illarũ actoribus p̃tereũtur, tm̃ indicãtibus illa in penetralib9 dom9 fuiſſe
pacta, vel iterno ſenſui ſpectatorũ illa ſubintelligere p̃mittẽtib9 ex his q̃ geſta ſpe
ctarũt: Ita quoq; in effingẽdis imaginib9 vt ſolũ ea effingãt q̃ vtilia cõmodave
futura ſũt illa ſpectaturis, eorũq; aĩos ędificatura. nec etiã oĩa q̃ rite effingi poſſẽt
adinuicẽ infarciẽda ſunt, ſed cũcta rõne diſponẽda vt videlicet ea q̃ cõnectant cõ

ſentanea ſint, nec ſe impediāt, cōſpectūq; inſpicientiū obruāt poti⁹ q̄ inſtruāt. Sicuti eñ neq; ſcriptores probantur qui frequentiores ſententias infarciunt, orationemq; ex eis tantummodo contexunt: ita pariter neq; pictores ſtatuariive ſigna tabellasq; adinuicem coaceruantes quaſi informes res eſſent: ſed hi laudantur, qui conuenientia ordine congruo debitisq; componunt interuallis. Sunt enim effictores prorſus ſimiles ſcriptoribus: tantum enim diſcrepant deſcribendi genere. Nam vt illi rerum geſtarum & naturæ opera characteribus quibuſdam exprimunt chartisq; mandant: Ita pictores quæ fingi poſſunt parietibus & tabulis effigiebus res ipſas imitantibus exprimunt. Quamobrem & confuſa illorum compoſitio ac exuperans frequētia pari modo improbatur. Vitruuius quippe ſcriptor egregius, rationes architecturæ deſcribens, cum de ornandis ædificiorū parietibus ſignis & picturis agit, edocet illos non eſſe ipſis obruendos, ſed locis quibuſdam aptis collocandas, quibus & illi inſigniores aſpicientium conſpectui reddantur: ipſiq; parietes & tota conſtructio ornatior. Quemadmodum & mulieres magis cultæ aſpectuq; gratiores ſunt cum earum ornatus modicus, vtpote ſi tantummodo gemmatū de collo pendet monile, ornaturq; frons inter flauos crines fulgenti lapide, quibus ad aures difluentibus micent ex ipſis precioſiſſimi vniones, pectus ve pyropo aut adamante tantum niteat, q̄ ſi vniuerſum corpus contectum onuſtumve eſſet gemmis & auro. Neq; etiam manus ornatior ſi digiti ſinguli annulis adinuicem coaceruatis eſſent referti, q̄ ſi modici vtpote annularius pollexve aut index. Quod ſi hæc animaduertenda in domuū aut corporū ornatu cæterisq; rebus prophanis, quę tantummodo fiunt ad oculorū voluptatem, quanto maiori diligentia ſeruanda hæc ratio in cultu templorum rebusq; diuinis repræſentandis? Cum in his ad vtilitatem ſpectantium altiſſimiq; & ſanctorum eius honorem & gloriam. Quamobrem tales fieri par eſt imagines in templis, vt quod dictum eſt efficiant ad quod & inſtitutæ ſunt. Et hæc quantum ad præſens negocium dicta ſufficiant.

DE SANCTORVM CVLTV ET RELIQVIARVM VENERATIONE. Item de præconiis, titulis & innocentia Deiparæ virginis: & eorum ad catalogum ſanctorū adſcriptione iuxta canonicam conſuetudinem. Lib. IX.

VIDENDVM modo congrua ordinis ratione, quid de cultu diuorum, qui per imagines repręſentantur, reliquiarumq; ipſorū veneratione & elogiis ac titulis quibus honorantur, ſcripſeris. A Non enim ſatis fuerat inſtituto tuo te inſectatum fuiſſe cultum, qui eorum imaginibus pie impenditur, niſi etiam venerationi, quæ feliciſſimis eorum animabus a mortalibus tribuitur, impudentibus & deriſoriis verbis, ne dicam ſacrilegis derogaſſes. Quod plurimis in locis modo carptim arrepta quacunq; occaſione, modo prolixiori oratione facis: & præ cæteris ex propoſito in Enchiridio militis Chriſtiani, & qui-

buſdam familiaribus colloquiis. In Enchiridio enim ita inquis, Sunt qui certos diuos certis quibuſdam colunt cęrimoniis: alius Chriſtophorum ſingulis ſalutat diebus, ſed non niſi conſpecta eius imagine. Quo tandem ſpectans? Nempe huc ꝙ ſibi perſuaſerit ſeſe eo die a mala morte tutum fore. Alius Rochum quẽdam adorat. Sed cur? ꝙ illum credat peſtem a corpore depellere. alius Barbaræ aut Georgio quaſdam preculas admurmurat, ne in manus hoſtium veniat. Hic ieiunat Apollinæ ne doleant dentes: ille viſit diui Iob ſimulacra, vt ſcabie careat. Hieronymi cęreolos accenditur, vt res quæ periit recipiatur. In ſumma ad hunc modum quot res ſunt, quas vel timemus, vel cupimus totidem illis diuos præfecimus, qui & ipſi diuerſis nationibus diuerſi ſunt, vt id apud Gallos valeat Paulus, quod apud noſtrates Hieron: neque paſſim id valeant Iacobus & Ioannes, quod illo atque illo loco &c. Et in colloquio, quod inſcribitur naufragium, ita inquis, Erat vnus qui polliceretur ſe aditurum diuum Iacobum, qui habitat Compoſtellæ nudis pedibus & capite, corpore tantum lorica ferrea tecto. Ridiculum, quaſi diui non habitent in cælis. Vnum audiui qui clara voce ne non exaudiretur, polliceretur Chriſtophoro, qui eſt Lutetiæ in ſummo templo, mons verius quàm ſtatua, cæreum tantũ quantus ipſe eſſet. Hæc cum ſæpius inculcaret, qui proximus aſſiſtebat ei, cubito tetigit eum ac ſubmonuit, vide quid pollicearis & cætera. Tum ille voce iam preſſiore ne videlicet exaudiret Chriſtophorus. Tace inquit fatue, An credis me ex animi ſententia loqui? ſi ſemel attigero terram, non daturus ſum illi candellam ſebaceam &c. Et inferius, Quid tu interea, an implorabas alicuius diui præſidium? ne id quidem. Quamobrem autem? Quia ſpatioſum eſt cælum, ſi cui diuo commendauero ſalutem meam, puta ſancto Petro, qui fortaſſe primus audiet, ꝙ adſtet oſtio: priuſquam ille conueniat deum, priuſquam exponet cauſam ego iam periero. Quid igitur tu? Recta adibam ipſum patrem dicens, Pater noſter. Nemo diuorum eo citius audit aut libentius donat quod petitur & cętera. Et paulo poſt ſubiungis, Interim exoritur quidam ſacrificus ſenex, is abiectis veſtibus, ocreis etiam & calceis poſcit paremus nos ad natandum. Atq; ſtans in medio nauis concionatus eſt nobis ex Gerſone quinque veritates de vtilitate confitendi, hortans omnes nos paratos eſſe vitæ & morti. Dominicano cuidam confeſſi ſunt, qui volebant, ego autem tacite confeſſus ſum deo. & rurſus Cum iam nihil ſupereſſet ad arripiendum, quidam auulſit ligneam ſtatuam virginis matris iam putrem atque excauatam a ſoricibus, eamq; complexus cœpit natare. Et inferius, Sed quanq̃ erant inuicem confeſſi in naui, tamen obliti neſcio quid circunſtantiarum, rurſus ibi confitentur, & alter alteri manum imponit. Dominicanus autem nudus ſe commiſit natationi inuocans dominicum, Thomam, Vincentium, & neſcio quem Petrum. Sed in primis fidebat Catharinæ Senenſi, Chriſtus illi non veniebat in mentem. Certe melius enataſſet, ſi non abieciſſet ſacram cuculam. Ea depoſita qui potuit illum agnoſcere Catharina Senenſis? &c.

B Moroſior fuit huius loci recitatio ſed nihil ex his præteriri potuit declaraturo tuam ſententiam, qua plurima & diuerſa coaceruans, non ſanctorum obſeruationem tantum præſtringis, verum etiam & ſacram confeſſionem,

inſinuans ipſi deo eſſe confitendum & promiſcue licere laicis ſibi inuicem manus imponere volentibus confiteri quemadmodum ſacerdotibus: & ſanctos inuocatos non agnoſcere quis ſit qui precetur,niſi ex amictus genere. Præterea & in dialogo de Peregrinatione religionis ergò, quot bone deus indigna profers? quo toto nil aliud agitur, nil aliud ſpectatur, quàm mouere riſus, quàm ludificari glorioſam virginem cum cæteris ſanctis,& cultum qui illis præſtatur inceſſere. Nam quanto ludibrio diuos omnes & virginem habeas, formidet lingua referre. Quo loco nec præteris inceſſere religioſos ipſis diuis ſacra peragentes,nec iis quidem parcens,quos te minus lacerare decebat, videlicet canonicis regularibus diuam virginem parathalaſſiam apud Britannos colentibus. Omitto cætera ad vitandum maius lectoris faſtidium & vt tibi aliquantiſper indulgeam, quædam condonans: cum hiiſce tuis teſtimoniis pluſquam ſatis repreſſam eſſe tuam impudentiam conſtet,tam lata fronte denegantem, te nihil vnquam ſcripſiſſe quod honori ſanctorum cultuique & pietati Chriſtianorum eos venerantium detraheret. Nam quæ de eorum reliquiis ,cultu Deiparæ virginis, & canonizatione ſanctorum ſcripſiſti inferius ſuo loco recitabimus. Alioqui enim loca illa bis recitare neceſſario cogeremur. At ſaltem Deiparæ virginis peperciſſes honori, illam reueritus B propter eum,quem nobis genuit ſeruatorem, ſi incomparabilis ſingulariſſimæque eius virtutis ac dignitatis nullam rationem voluiſſes habere, ſi cæteris ſanctis maligno impetu animi ad id te impellentis indulgere non valuiſſes. O audaciam inauditam. Quiſnam pietate tam frigidus eſſe poteſt, qui æquis auribus, qui patienti pectore tales riſus, tam ludibrioſa verba, tam calumnioſa proferri de ſanctis omnibus, de amicis dei, de ipſa ſuperexcelſa intemerataq; virgine dei parente ferre poſſit? Hæc autem perſequeris: primum ſanctos omnes in vniuerſum vellicas, eorum honorem & cultum inſectans. Poſtea ipſam glorioſiſſimam Mariam, quæ nobis eum edere meruit,qui vere per eſſentiam ſolus ſanctus eſt, per cuius gratiam quotquot beati ſunt, fuere ſanctificati, derides, præſtringis, illiq; infande derogans contendis iis æalogiis & titulis, quibus ſanctum eius nomen colitur indigne celebrari, vtpote non ei conuenientibus: ac in ſumma plus honoris a mortalibus quàm liceat, deceatve illi præſtari, in eáque inſectanda eo vſque dementatus es, vt non formidaueris eius verbis effingere epiſtolam Glauco Pluto tranſcriptam, quam prophanæ gentes de Venere aut Veſta, effingere etiam ludentes grande piaculum duxiſſent. Tertio reliquiarum venerationem procaciſſime deridens, ſimul & eam pietatem fidelium deteſtaris. Poſtremo iis nondum ſatiatus, vt in dubium etiam reuoces, an ii vere ſancti ſint, qui pro ſanctis coluntur, ſimul & eccleſiæ inſtitutum condemnas, inductum morem referendi illos in diuorum album, ſiue (vt aiunt) canonizandi carpis, & quoad vales inuidioſiſſima oratione taxas. Quocirca non erit quod graueris, ſi & tu forte quædam male audies, quando tibi reſpondebitur, vt qui antea pios diuorum cultores tot & tanta male audire de diuis ipſis coegeris. Quis enim tam modeſtus eſſet, vt prorſus a verbis temperare poſſet, audiens tam pro-

cacitet inſultari heroibus noſtris. Eccleſiæ catholicæ proceribus ſanctorum omnium parenti, omnipotentisq; dei ſponſæ & matri. Nanq; ſi omnes ſancti mẽbra Chriſti ſunt, virgo autem intemerata ipſius Chriſti mater, conuincitur & omnium ſanctorum matrem eſſe.

C Quoniã vero tractantes quodcunq; negocium conuenit vt prius agant de eo quod commune eſt & vniuerſalius, quàm ad particulare deueniant, tibi reſpondentes hunc ordinem ſeruabimus. Primo loco diſſeremus de ſanctorum veneratione in communi ipſorumq; reliquiarum cultu: propter ipſos enim eorum monumenta & reliquias honoramus. Secundo de ipſa veneratione glorioſiſſimæ virginis omnibus ſanctis ſuperexaltatæ. Sic etenim debitum orationis progreſſum tenebimus, ab inferioribus ad potiora contendentes. Poſtremo & de ipſo inſtituto canonizationis agemus, vniuerſam diſputationem huius argumenti abſoluentes. Hoc autem in primis probabimus, beatiſſimas ſanctorum animas venerandas eſſe & interpellandas, vt pro nobis communem dominum precentur, nobisq; opitulentur, facultatibus & gratiis eis a domino impenſis ac diſtributis: hocq; tum rationibus, tum patrum exemplis & ſententiis confirmabimus. Manifeſtum quippe illos venerandos eſſe & colendos, qui egregia virtute præ cæteris mortalibus prędití fuere, precandosq; vt nobis opem ferant, præſertim cum valeant & poſſint. Huiuſcemodi autem eſſe diuos quotquot ſunt exploratiſſimum. Nam omnes heroica virtute polluerunt, gratiaq; valent apud omnipotentem deum, quem præ cæteris rebus ex toto corde, tota mente, tota denique anima amauerunt ſuſpexeruntq;: pro cuius amore tot & tanta incommoda perpeſſi ſunt. Quocirca & nobis opitulari poſſunt, obq; charitatem communem, qua inflammati ſunt, nobis bene volunt. Igitur ſancti venerandi ac interpellandi. Quantum ad primam collectionis partem forte diceres te id non inficiari, ſed contendere plus tribui honoris & cultus quàm liceat. Hanc enim ſententiam tua verba exprimunt. Non autem ſimpliciter ſanctos non eſſe venerandos. Alteram autem partem ſcilicet eos eſſe interpellandos ad opem ferendam negares, aut quia id præſtare non valeant, aut quia ad deum omnipotentem ſit recurrendum, illique ſoli ſupplicandum, vt petita & quæ nobis vſui ſint præſtare dignetur. Nam aperta eſt tua ſententia in colloquio Naufragii ridens eos, qui ſanctorum auxilia inuocabant, conſiliumq; illius probans, qui tantum omnipotentem precabatur, orationem dominicam proferens. Quamobrem & argumento noſtro reſponderes falſum eſſe qđ aſſumebat, videlicet ſanctos vita functos, ſuis precibus aut conceſſis facultatibus nobis auxiliari poſſe: nec enim ex eo q̃ gratia valeant, apud ſummum deum id confici: grati nempe ſunt altiſſimo, diceres: cum illius glorioſiſſimi regni effecti ſint participes, ac domini Ieſu filii eius cohæredes. At ex hoc non ſequitur quòd valeant præſtare cæteris opem, vt eorum felicitatis conſortes efficiantur, vel eis alia beneficia conferre: ſed deo deorum, domino dominorum, ſancto ſanctorum, ſoli hæc omnia eſſe reſeruata. Si inquam hæc diceres conatus defendere tuam ſententiam: reſpondendum primũ te cõtra ratiõe reluctari: pręterea cõtra expreſſiſſimas ſanctrorũ omniũ

ſententias prorſus contrarium ſtatuentes. Contra rationem inquam. Non enim negabis, ipſos ſanctos valuiſſe, dum in corpore mortali adhuc viuerent, dum adhuc (vt aiunt) viatores eſſent, cum adhuc peccare poſſent. Quinimmo & peccarent, incertiq́ de propria ſalute adhuc eſſent, nondum Chriſto coniuncti per confirmatam gratiam ſuis orationibus nobis auxiliari facultatibus eis a domino tributis, nobis varia beneficia conferre, vt ſanare morbos, pellere nequiſſimos ſpiritus, & alia huiuſce generis admiranda: quorum tot teſtimonia, tot exempla recitantur in ſcriptura, tum veteris, tum noui teſtamenti. Tum ꝙ ſuis precibus, tot impetrarunt a ſummo domino condonari nobis, tum ꝙ ipſimet nobis præſtiterunt, ac præſertim Apoſtoli. Nam tanta prodibat virtus a Petro & Paulo, vt contacti eorum ſola vmbra, quocunque langore detinerentur, incolumes & ſani euaderent, vt Apoſtolorum Acta teſtantur. Cætera prætereo infinita, quæ & notiſſima ſunt. Si inquam viuentes hæc valuerunt, ob ſecro age quid commiſerint, quid perdiderint, poſteaq̄ angelorum conſortes effecti ſunt, poſteaquam ciues cæleſtis aulæ, domeſticiq́ omnipotentis redditi ſunt? quibus talis facultas adempta, quam omnis ratio ſuadet fuiſſe adauctam. Quanto celſiores, perfectiores, & magis diuini effecti ſunt, quàm cum mortaliter viuerent. Vt enim inquit Hieronymus aduerſus Vigilantium, Si Apoſtoli & martyres adhuc in corpore conſtituti, poſſunt orare pro cæteris, quando adhuc pro ſe debent eſſe ſolliciti: quanto magis poſt coronas, victorias & triumphos? Et rurſus idem ſanctiſſimus pater, ſuper illa verba Matthęi, Qui autem minor eſt in regno cælorum Nos ſimpliciter intelligamus quòd omnis ſanctus, qui iam cum deo eſt, maior ſit illo, qui adhuc conſiſtit in prælio. Aliud enim eſt, coronam victorię poſſidere, aliud adhuc in acie pugnare. De delicto culpave nihil diſputandum. Conſtat enim eos poſt mortem cæleſtisq́ aulæ ingreſſum nil peccaſſe. Diceres ne igitur quia corpus amiſerunt, ideo hanc vim & poteſtatem perdidiſſe? quod forte probabiliter dicere poſſes, ſi eorum virtus & merita in corpore potius fuiſſent ſita, quàm in ipſorum animis: ſi eorum ſtatus & conditio potior fuiſſet, cum iuncta eſſet terrenæ ac corruptibili carni, quàm nunc, cum per indiſſolubilem charitatem iuncti ſunt gloriæ ſummi creatoris. Cum autē res ſecus ſe habeat conuincitur, nihil ab eis demptū eſſe, quo præſtare minus poſſint, quicquid antea valebant: quinimmo omnia & ſi non maiora commodius, facilius & ſecurius. Si autem diceres id non valere, quia nec pro ſeipſis amplius mereri queant, cum merendi tempus iam pertranſierit: quamobrem quod pro ſeipſis nō poſſunt nil mirum, ſi nec pro aliis valeant. Reſponſio prompta eſt nullam aut inualidam prorſus illationem eſſe. quod enim pro ſeipſis hic meruerunt in caſtris decertantes, iam receperunt in ęterna pace triumphantes. vt autem adhuc pugnantibus nobis ſubſidia auxiliave ipſi ſancti regnantes ferre praeualeant, non id in regno, ſed hic in acie militantes promeruerunt. Non enim hoc exigitur vt cum aliquid impetrant, illud tunc primum impetrare mereantur, ſed ſufficit illud meruerint, cum adhuc in ſtatu merendi eſſent conſtituti, quemadmodum & dixit beatus Auguſtinus decernēs quomodo preces & ſacrificia diuorum opitulari valeant defunctis pro quibus præſtantur. Ait enim vt in alio argumento recita-

uimus, illis prodeſſe qui dum viuerent meruerunt, vt eis illa auxiliari poſſent. Meruere ſiquidem ſancti omnes benigniſſimo domino acceptante pia eorum opera formata fide peracta dum viuerent, vt etiam diſſoluto corpore pro ſuis beneuolis impetrare petita valerent, iidemq; ipſi illis beneficia conferre.

D Quòd autem eis talis inſit facultas, iiſq; dotibus prædici ſint, prout ratione demonſtratum eſt, ſanctorum patrum teſtimoniis & exemplis, quemadmodum polliciti ſumus plane demonſtrabitur. In qua ſententia cum omnes conſentiant te illi refragari non poſſe manifeſtum eſt. Exemplis autem primum id agemus, quibus & ſententia ipſa magis confirmabitur. Perſpicuum ſane quòd ſancti patres & poſteri eorum, qui antea deceſſerunt, nequaquam illos mortali vita functos interpellaſſent, vt pro ipſis orarent ac intercederēt, niſi pro comperto habuiſſent, illos id præſtare poſſe, doctiſſimus ſiquidem atque beatiſſimus pater Hieronymus diuam Paulam vita functam in Bethleem ſupplex rogauit, vt ſuis precibus ipſi propitium redderet dominum, vt in epitaphio ipſius deſcriptū eſt hiſce verbis. Vale o Paula, & cultoris tui vltimā ſenectutem orationibus iuua. Sanctiſſimus quoq; ac ingenioſiſſimus Auguſtinus (vt eſt videre plurimis in locis lucubrationum) eius, enixe rogauit ſanctam matrem Monicham, vt ſibi precibus ſuis præſto eſſet apud dominum. Idem quoque fecit erga beatum martyrem Cyprianum & alios diuos. Cum de eorum laudibus & geſtis ageret: idem & grauiſſimus pater Ambroſius deſcribens præclaræ virginis Agnetis martyriū, ac virtutes ab illi9 Mauſoleo ꝓdeūtes, & agēs de inuentione martyrio ac prodigiis ſanctorum martyrum Geruaſii & Prothaſii, Vitalis quoque & Agricolæ ac aliorum. Magnus item Gregorius plurimos ſanctos interpellauit, vt in ipſius dialogo aliiſque eius operibus, quibus de ſanctis agit videre licet. Itidem factitaſſe & cæteros patres conſtat. Cum aliis ſuadeant eóſque ad id faciendum prouocent. Inquit enim diuus Chryſoſtomus in ſermone ſanctorum martyrum, Maximi & Iuuentini, quòd illos non indignum fuerit columnas, & ſcopulos, & turres, & candelabra, & tauros ſimul appellare. Et paulo poſt, Iccirco ſæpe eos inuiſamus, tumulos adornemus, magnaq; fide reliquias eorum contingamus, vt inde benedictionem aliquam aſſequamur. Etenim ſicut milites vulnera quæ in præliis fuere ſibi inflicta Regi monſtrantes fidenter loquuntur: ita & illi manibus abſecta capita geſtantes & in medium afferentes, quæcunque voluerint apud Regem cælorū impetrare poſſunt. Vis expreſſiora verba quàm dicere quæcunque voluerint apud Regem cælorum illos impetrare valere? Rurſus idem eloquentiſſimus pater in Geneſim, Quando enim quod ex nobis eſt ſimul afferimus, & interceſſio ſanctorum, plurimum nobis confert. Et rurſus in ſermone beati Babilæ martyris, Tanta ſanctorum vis eſt, vt dæmones cum viuunt, eorum vmbras & veſtes ferre nequeant. Defunctorum autem & tumulos formident. Audiſti Chryſoſtomum? modo audias & diuum Auguſtinū. libro enim meditationū, ita habet, Felices ſancti per veſtrā charitatē, qui ſecuri eſtis de vobis, ſolliciti eſtote de nobis, ꝑ ipſū vos rogo, q vos elegit: eſtote iugiter memores noſtri, ſubuenite nobis miſeris q adhuc in ſalo hui9 vitæ agitamur ꝓcellis, date manū & erigite,

iacentes intercedite & orate conſtanter & indeſinenter pro nobis miſeris peccatoribus, vt per veſtras orationes ſancto conſortio veſtro coniungamur, quia aliter ſalui eſſe non poſſumus. Sumus enim nimis fragiles & nullius virtutis homunciones, animalia ventris & carnis mancipia, per hoc mare magnum nauigantes vbi ſunt reptilia, quorum non eſt numerus, vbi Scylla & Charybdis, vbi draco ſæuiſſimus paratus ad deuorandum. Orate dominum, orate piiſſimi, orate omnia agmina ſanctorum & vniuerſi cœtus beatorum. Et in libro de ſpiritu & anima ſic legitur, Vos qui meruiſtis conſortes fieri ſupernorum ciuium & perfrui æternæ claritatis gloria, orate pro me ad dominum. Item quoque in pſalmum octogeſimum octauum ſi ait, Natalitia ſanctorum cum ſobrietate celebrate, vt eos imitemini qui præceſſerunt, & gaudeant de vobis qui orant pro vobis, vt benedictio domini maneat in æternum ſuper vos, fiat fiat. Præterea idem in Ioannem, Ideo ſanctos martyres ad ipſam domini menſam non ſic commemoramus quemadmodum & alios, qui in pace requieſcunt, vt etiã pro eis oremus, ſed vt ipſi orent pro nobis, & cætera. Et beatus Damaſcenus de fide orthodoxa, inquit, Honorare decet ſanctos, vt amicos Chriſti, vt filios & hæredes dei: quemadmodum ait deiloquus Ioannes Euangeliſta, Quicunque autem receperunt eum, dedit eis poteſtatem filios dei fieri: igitur & hæredes. Et dominus in euangelio, Vos, inquit, amici mei eſtis. Et paulo poſt, Reges, domini, ac dii ſunt ſancti, non natura ſed gratia: quod ipſe ſummus deus eſt natura. Quomodo igitur non honorandi ſunt, nam honor erga gratos & benignos conſeruos, beneuolentię erga communem dominum iudicium eſt. Promptuarium enim domini & pura habitacula facti ſunt. Quomodo igitur non ſunt honoranda animata templa dei? viuentes enim in fiducia, deo aſſiſtunt. Et paulo poſt, Adiutores ergo totius generis deo pro nobis ſupplicationes porrigentes, certe honorandi ſunt, & in primis Deipara virgo & cætera. Beatus quoque Hieronymus in Ezechielem hæc inquit, Legimus Aaron aduerſum ignem, Iſraelis populum deuorãtem, occurriſſe & ſtetiſſe medium, oppoſuiſſeq; ſe murum pro ſalute populi. Hieremiæ quoque dicitur ne occurrat domino, neque ſtet contra iram eius orationis perſeuerantia. Sicuti enim murus hoſti opponitur, etiam aduerſario occurri ſolet ex aduerſo contraq; venientis: ita dei ſententia ſanctorum precibus frangitur. Vnde & Moſi dicitur, Dimitte me & delebo populum iſtum, & cætera. Magnus quoque Baſilius in ſermone quadraginta martyrum ita ſcribit, Beneficium hoc fratres, gratiam hanc minime deficientem, ac ſine inuidia ex deo obtinemus, vt paratum ſit nobis & eccleſię per hos martyres auxiliũ. Vbi enim ſunt iſti, quis dubitet deum eſſe præſentem? Qui aliqua premitur anguſtia ad hos confugiat, qui rurſus lætatur hos oret: hic vt a malis liberetur, ille vt duret in rebus lętis: hos mulier orans pro filiis, auditur: peregrinanti viro reditum incolumem, ęgrotanti ſalutẽ implorat. Cum his ergo martyribus noſtras effundam9 preces &c. His tot tãtisq; clariſſimorum patrum teſtimoniis, omnibus adinuicẽ conſentiẽtibus, apertiſſime conſtat ſanctorum beatiſſimis animis ineſſe facultatem precandi omnipotentem pro mortalium commodis, & petita vt plurimum impetrandi: illos q; fidenter eſſe interpellandos, vt nos tali officio non deſtituant, ſed indeſinenter

illud præſtare velint ipſosq; magna veneratione a nobis eſſe colendos, & cumu latis honoribus ſemper proſequendos. At inquies non inficior eſſe venerandos, ſed in eorum cultu exceſſum & redundantiam cauſor. Quod autem ad interpel landã eorum opem attinet, quam recitatæ patrum ſententiæ afferre videntur, alia eſt quæſtio, de qua poſterius agetur.

E At ſi hoc aſtruis, par eſt vt proferas quibus rebus peccatur in ſanctorum ve neratione & cultu: manifeſtum nempe eos nequaq̃ latriæ cultu, qui ſoli omnipo tenti debetur, illos coli, ſed dulia tantũ aut hyperdulia reuereri ac ſuſpici. In quo præſtando ſi limes pertranſitur, ſi debita menſura non ſeruatur, dicas oportet an hoc contingat cum illos precamur, vt pro nobis intercedant beneficiaq; ſecũ dum menſuram gratiæ illis collatę nobis conferant, aut cum illorum laudes & pręconia decantamus, vel cum templa & baſilicas eorũ nominibus appellamus, ſtatuas ve aut imagines ipſos referentes dedicamus. Aut cum eorum feſtos dies ſolenniter celebramus, vel cum intuitu & reuerentia honorem offerimus, & ali qua ad eorum decus erogamus, aut cum eorum tumulos ac reliquias venerabũ di inuiſimus & exoſculamur. Nam extremo cultu iiſce rebus ſancti venerantur. Quod ſi declarauerimus in his nihil nimium fieri, nihil indecens, compertũ eua det te iniuſte hac de re conqueri ſolo calumniandi ſtudio, non autem pietatis officio, quod prætendens perſæpe ipſam veram pietatem inſectaris. Primum autem (quia ad poſteriorem quæſtionem attinet) leuius attingam, nec multum in eo immorabor: hoc tantum dicam, cum diuis ſupplicamus, non id peragere, obtendẽtes illos ſolos aut propria virtute ea quæ petimus præſtare poſſe, quod ſolius omnipotentis dei eſt. Nã nullã ex cauſis poſterioribus aliquid efficere poſ ſe, niſi ad id primo concurrat illa ſuprema qua nulla prior, a qua cæteræ omnes pendent, non ſolum fide tenemus, verum etiam recta naturali ratione ſumus e docti: fide præterea ſumus inſtructi nullã naturam remve creatam aliquid prę ſtare poſſe virtute propria, ſed tantummodo quantum permittit, ſiue vult glo rioſus deus, quamuis in iis quæ ad naturales cauſas pertinent. Ita illas admini ſtret, vt proprios motus communi lege agere ſinat. Ipſum autem tantummodo citra adminiculum cuiuſcunq; creaturæ quicquid libuerit agere poſſe. Quam obrem cum ſupplicamus diuis, hoc ab eis petimus, vt vel aduocatos nobis agãt apud omnipotentem precãtes, vt ea nobis præſtet quæ deſideramus, aut illi tri buãt quæ præſtare dominus dedit facultatem. non autem vt ipſi propria vir tute illa efficiant: quod ex orationibus Eccleſiæ & obſecrationibus dignoſci tur. In cuius fide rudis populus ſimiliter precatur: implorans enim diuorum au xilia ita inquit, Sancta Maria mater dei ora pro nobis, Sancte Petre ora pro no bis, & ſic de cæteris. Nõ autem vt ipſi dent aut præſtent, ſed id ab omnipotenti deo tantum modo poſtulatur, vt videlicet intercedente diuiniſſima virgine, vel Apoſtolorum aliquibus, vel aliis diuis per dominum Ieſum Chriſtum illa quæ optamus cõcedat & præſtet. Et ſi quandoq; a diuis ipſis quicq̃ peti contingat ſecundam expoſitam rationem illud ab eis poſci intelligendum. ſcilicet vti mini ſtris dei, aut apud eũ interceſſoribus. Ex his conſtat in hac diuorũ interpellatio ne nihil excedi aut delinqui. Pariter probabitur, nec in eorum efferendis laudi bus præconiiſq; celebrãdis quicq̃ exceſſu peccari. Tam ſublimis enim fuit eorũ

virtus, vt potius illam admirari valeas, quàm condignis verbis exprimere: tot & tanta geſſerunt præclara facinora, vt nequaquam verbis explicari poſſint, tanta gratia a ſummo deo eis fuit collata, tantiſque dotibus inſigniti fuere, & tam ſublimes effecti, vtpote ex ſeruis filii dei & cohæredes Ieſu Chriſti, tantæq́ gloriæ effecti participes, vt verbis explicari non poſſit. Quinimo nec mente tantum concipi, quod Apoſtolus teſtatur inquiens, Nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis aſcenderunt quæ præparauit dominus diligentibus ſe. Age obſecro, quiſnam honos, quæ reuerentia par, quæ laus tribui poteſt æqua tantæ virtuti, tanto decori, tantæ gratiæ, tot meritis, tantæ gloriæ, amicis inquam omnipotentis dei: quinimo filiis per adoptionem? Nulla ſane: igitur æqua, ſi condigna præſtari non poteſt. Quomodo in ea exhibenda excedi quis poterit, aut nimius eſſe, præſertim cum omnis ſanctorum laus in eum qui eos ſanctos effecit, redundet ac referatur? Quod ſpiritus ſanctus per os ſanctiſſimi Regis Dauid non ſolum approbat, ſed etiam hortatur faciendum, dicentis in pſalmo, Laudate dominum in ſanctis eius, &c. & vt ait beatus Damaſcenus, Honor qui exhibetur benignis gratisq́ conſeruis, beneuolentiæ apud communem dominum indicium eſt. Quæſo te, quid aliud eſt laudare dominum in ſanctis eius, quàm eorum recenſere virtutes & glorioſa facta recolere? ipſosq́ cumulatis honoribus reuereri glorificantes dominum, qui eos tam admirabiles tamque diuinos effecit, vt omni laude ac honore ſint proſequendi? Quod ſcriptura edocuit inquiens, Nimis honorati ſunt amici tui deus, nimis confortatus eſt principatus eorum, Quorum virtutes & geſta gentium Apoſtolus celebrans in hæc verba prorupit, Sancti per fidem vicerũt regna, operati ſunt iuſtitiam, adepti ſunt repromiſſiones, obturauerunt ora leonũ, extinxerunt impetũ ignis, effugerunt aciem gladii, cõualuerunt de infirmitate, fortes facti ſunt in bello, caſtra verterunt exterorum, & cætera. Alii vero ludibria & verba experti inſuper & vincula, & carceres, lapidati ſunt, ſecti ſunt, tentati ſunt, in occiſione gladii mortui ſunt, circumierunt in melotis, in pellibus caprinis, egentes, anguſtiati, afflicti, quibus dignus non erat mundus, in ſolitudinibus errantes, in montibus & ſpeluncis & in cauernis terræ. Omnia Pauli verba recenſere volui, vt manifeſtarium eſſet q̃ ſublimibus elogiis, quantis præconiis ſanctos ipſos ſanctiſſimus Apoſtolus dignos eſſe cenſuerit, illa ipſe celebrans & decantans. Quod agnoſcens magnus pater Baſilius in ſermone Gorgonii martyris ita ſcripſit, Ineptum ſane fuerit, ſi ſanctis qui res orbis vniuerſas contempſerunt noſtris opus eſſe commendationibus putemus. Non enim noſtris indigent laudibus ornari, ſed nos ipſorum vitæ hiſtoria & commemoratione indigemus. Quemadmodum enim ex igne naturaliter emicat ſplendor, ex vnguento quoque præſtanti diffunditur odor: ſic e ſanctorum commemoratione geſtorum omnis prouenit vtilitas. Diuus quoque Hieronymus eandem approbans ſententiam in Aggeum ita ſcribit, Quotidie nominatur in eccleſia, quotidie magnificatur nomen ſanctorum, non quòd ipſis proſit a nobis in eccleſia nominari, ſed quòd nos magnificantes nomen eorum, conſequamur ſalutem. Gloriatur quippe dominus in athletis ſuis, & cætera. Auditis autem his tam expreſſis patrum ſententiis, de

ſanctorum cultu & celebrandis laudibus aliisq; q̄plurimis quas præterii, quæ tamen omnia tibi nota ſunt: profecto nimis admirandum te nihilominus ſtatuiſſe illos plus venerari quàm deceat, quod vti his duobus capitibus demonſtratum eſt eſſe falſiſſimum, ita in reliquis ſperamus nos eſſe facturos. Non enim hoc dicere vales propterea quòd templa quædam eorum nominibus nuncupemus ſtatuasq; & imagines ipſos referentes, ad eorum honorem erigamus. Quod enim ad imagines attinet, perſpicuum te nihil tale dicere poſſe. Ex his quæ in libello de imaginibus dicta ſunt, niſi dicere eſſet animus illis non conuenire imagines inſtitui, ex auro aliave precioſa materia, quemadmodum omnipotenti deo & domino Ieſu Chriſto, quod ineptum & puerile nimis eſſet, eo quòd ob materiam non veneremur imaginem, ſed propter illum quem repræſentat, quod æque fit, qualicunque materia illa formata fuerit. Præterea & ſi eiſdem characteribus atramento figuratis, æque ſanctos quemadmodum omnipotentem deum ſignare poſſumus, pariter ex eadem materia inſtituere imagines licebit illos etiam deſignantes. Nam ſi materia propria ſecundum dignitatem illorum, quæ referuntur, ipſa ſubſeruiente omnibus aſſignanda eſſet, nequaquam beatus Auguſtinus legis & prophetarum aduerſarium, congruis tantum rebus, res debere repræſentari aſſerentem rideret, minimeq; licere ſummum patrem atramento deſignari, cum ille ſit lux, illud autem tenebræ. Non igitur circa hoc longius inſiſtendum. Quod autem ad nomina templorum attinet, manifeſtum quidem ſoli omnipotenti deo templa conſtrui & dedicari: id enim ad latriæ cultum pertinet. Quid autem mali eſt ſi templum creatori dicatum (cum multa ſint templa) ad illud nomine diſtinguendum appellemus nomine alicuius ſancti, cuius corporis reliquiæ, aut in eo conditæ ſint, aut tanquam peculiaris patronus interpellatus ab his, qui templum condiderunt, vt pro illis & cæteris inibi oraturis apud omnipotentem, aduocatum agat? Nam certe hoc decuit & conuenit, quod quidem teſtatur beatus pater Damaſcenus his verbis, Templa a nobis deo erigenda ſunt, in ſanctorum nomine fructus afferendi illorum memoriam venerantibus, & in ipſis lætantibus ſpiritu, vt propria inuocantium lætitia fiat, ne nos non colere tentati, ediuerſo ipſos iritemus. Nanque imagines iiſdem nominibus appellare ſolemus, ad cuius typum illæ effigiatæ ſunt, quanuis tantum illius effigiem repræſentant, ſubſtantia autem & natura prorſus diuerſæ res ſunt, quod apertiſſime teſtatur Auguſtinus ad Simplicianum. Omnia quæ pinguntur ac finguntur ex aliqua parte materiæ metalli aut ligni, vel cuiuſcunque rei aptæ ad opera huiuſcemodi, quæque etiam videntur in ſomniis, & omnes fere imagines earum rerum, quarum imagines ſunt, appellari nominibus ſolent. Non igitur abſonum ad diſtinguendum vel indicandum aliquid, quod cognitu ſit opportunū, & ſeruandā memoriā rei inibi geſtę, locum nomenclatura patroni ipſius loci, vel rei ibidem peractę nūcupare, vt ſi quis domum aliquam diu aut perpetuo inhabitaret, cuius tamen ille non eſſet dominus, indicare volens eam domum, diceret, vade ad talem vel etiam ad domum talis: enim loquēdi modus, nec habitatoris facit domum eſſe propriā, nec quicq̄ iuris detrahit vero illius domino.

Minus etiam redundare in feſtis eorum diebus ſolenniter celebrandis per- F
ſpicuum. In quibus & ſi res ſacra lætius ac honoratius celebretur cæteris
diebus, templaq́; aut baſilicæ eorum nominibus appellatæ, ad eorum hono-
rem ornentur, non tamen illis immolatur vel offertur ſacrificium, precesq́; &
ſupplicationes ad illos diriguntur. Sed hæc omnia ſoli omnipotenti deo, cui &
peculiares gratię aguntur, ꝙ hunc aut illũ in ciuem ſupernę ciuitatis Hieruſalē
cooptauerit: tanto honore ac gloria dignatus, vt etiam pro iis, qui illum re-
uerentur & pie colunt, quorum nominibus & ipſe obſecratur, intercedere va-
leat, votorum compotes efficiantur, & illis ipſimēt domino annuente benefi-
cia conferre. Quocirca & ſolenniori ritu decantantur hymni diuini, interpoſi-
tis etiam quibuſdam eorum laudibus maiori lætitia & iubilo. Nam vt ait
Damaſcenus, iis a quibus deus colitur, & eius ſerui delectantur: & quos de-
ſpicit deus, & eius deſpiciunt clientes. In pſalmis igitur & hymnis, odis
ſpiritalibus ſanctos veneremur. Cum miſericordia & compunctione indigea-
mus, hocq́; inſtitutum ſolenniter celebrandi feſtos eorum dies vetuſtiſſimum
fuiſſe, & ab antiquiſſimis patribus commendatum & ſeruatum declarauimus,
cum de diebus feſtis ſupra ageremus: quod & reſtantur plurimæ orationes ge-
neris demonſtratiui ſanctorum patrum, Baſilii, Chryſoſtomi, Nazianzeni,
beati patris Ambroſii, ſancti Auguſtini, magni Gregorii, & aliorum in feſtis
ipſorum inter ſolennia ad dei gloriam honoremq́; diuorum, & eorum nominis
commendationem habitæ.

Quod autem ad ea quæ offerimus ad illos honorandos, vel ipſorum gratia G
aliis erigamus debitæ eorum venerationis limitem tranſgredi putare fatuum
nimis eſſet, ſi enim neceſſarii amici cuiuſcunq́; cauſa, aut alterius, quem ſuſpi-
ciamus interpellati nomine illius interpoſito petita tribuere, modo honeſta
ſint, non ſolum decet, verum & valde commendandum eſt: quomodo de-
decebit aut non erit laudandum, ſi ſtipem pauperi alicuius diui reuerentia &
amore, quem nominauerit, aut acceptam iniuriam condonauerimus. Si diuis
ipſis preces & orationes offerre, illisq́; ſupplicare decebit, & faciendum a ſan-
ctis patribus comprobatur. Cur alia exteriora munera ad eorum honorem of-
ferre indecens fuerit, dedicamentaq́; vlla appendere decora?

Supereſt declaremus in ſacris eorum reliquiis venerandis, nullum indebite H
honorem impendi, nihilq́; præſtari quod nimium ſit, quo peracto conuictum
erit falſiſſimam eſſe tuam ſententiam, ſanctorum videlicet cultui longe plus
tribui q̃ deceat, & exceſſu delinqui. De earum enim veneratione, in ſcholiis in
Hieronymum, ita inquis, Nunc ſanctorum ſtrophiolũ & calceos oſtentamus,
ſacrilegiiq́; genus habent, parum reuerenter attrectare ſanctorum reliquias pu-
ta annulum Annæ, Georgii pectinem aut calceum Thomæ: hæc quoque
venerabũdi exoſculamur. Et in colloqo de Peregrinatione religionis ergo. Quid
ſibi volũt hę pecudes, vt oſculemur calceos omniũ bonorũ virorũ; q̃n eadē ope-
ra porrigũt oſculãdũ ſputũ & alia corpis excremēta &c. Et paulo poſt ſi calcei
ſoleęq́; ſeruarent, vt argumentũ frugalis vitę nō improbarē &c. Cęterũ ipudēs
eſt, ſoleas, caligas, & ſubligaria oſculanda obtrudere. Pręſtabat iſta non fieri ne-
quid diſſimulē, &c. Decentiſſimum autē eſſe illas venerari, eumq́; morem rite

inoluiſſe in eccleſia perſpicuũ eſt. Quandoquidem cum illas reuerenter conſpicimus, ac exoſculamur, eorum virtutis memores efficimur, & feliciſſimas ipſorum animas colimus, illis admoniti: quo ritu & proteſtamur omnipotentem deum præ cæteris colere ac venerari, dum illius gratia exiguis etiam ſeruorum eius monumentis honorem impendimus. Præterea cum ſacra omnia veneranda ſint, cuncta autem quæ deo dicantur, aliquo pacto ſacra efficiantur, quamobrem nec liceat illa ad prophanos vſus conuertere. Sequitur ſanctorum reliquias valde eſſe honorandas, eo quòd ſanctificatæ ſint. Ea enim de cauſa veneramur ſacra vaſa, veſtes, lapides, templa, & cætera ad diuinum cultum præſcripta. Quanto igitur magis ſanctorum reliquiæ colendæ, quibus feliciſſimi eorum animi iuncti fuere? quas & decet honoris eſſe participes, vti & gloriæ futurę ſunt conſortes, ſicuti nec laborum fuere expertes. Quod autem ſanctificentur res diuino cultui mancipatæ, teſtatur ſcriptura pluribus in locis, Dixit nanque Iacob patriarcha cum vidiſſet viſionem illam admirabilem, Vere locus iſte ſanctus eſt, & ego neſciebam, accepitque lapidem & infundens deſuper oleum conſecrauit illum domino. Dictum & Moyſi a domino, Ne appropinques huc, ſolue calciamentum de pedibus tuis, locus enim in quo ſtas terra ſancta eſt. Scribit & Marcus Euangeliſta ſeruatorem noſtrum dominum Ieſum tanto in honore habuiſſe templum, vt nec permitteret, vel vas tranſferri per ipſum. Quod templum quàm ſanctum, quamq; verendum eſſet, etiam oſtendit, eiectis vendentibus columbas & menſis nummulariorum euerſis. Si igitur lapides ſancti, terra ſancta, quam nec licet contingere calceatis pedibus, quia a domino conſecrata eſt, quanto magis & diuorum reliquiæ ſanctæ erunt? Quamobrem & reuerentiſſime attrectandæ, in quas diuinus ſpiritus inhabitauit? Neſcitis enim (inquit Apoſtolus) quia corpora veſtra templum ſunt dei per ſpiritum ſanctum, qui in vobis habitat? Si terram ipſam, ſi lapides ſacros venerabundi exoſculamur, cur non venerabundi exoſculabimur oſſa & cætera ſanctorum monimenta? Attigit Oza ligneam arcam domini, ne videlicet ipſa e curru, quo vehebatur, decideret: affectu ſane pio, attamen auſi mox pœnas dedit morte mulctatus, quia ſanctum contigerat quod ei non licebat. Cum igitur tam ſanctum effectum fuerit lignum, quia deo dicatum, vt nec attingi a prophano liceret, nonne edocemur ſanctorum reliquias, & monumenta domino ſanctificata reuerenti cultu eſſe veneranda? Indicium quippe vehementis amoris eſt, Eraſme cara & precioſa habere monimenta illorum, quos ardenter amauimus & coluimus: quamobrem & cariores magiſq; dulces eorum exuuiæ, quos dileximus, cum a nobis receſſerunt. Hoc pii filii erga parentes faciunt, patres erga filios, & denique omnes, quos inter neceſſitudo non vulgaris interceſſit. Immenſi enim amoris exemplum eſt quæcunque fuerunt vſui his quos diléximus aut amauimus, cara habere, frequenter inſpicere, reuerenter attrectare, exoſculari, & denique diligenter ſeruare. Iuxta illud, Quid referam, quoties do veſtibus oſcula, quas tu Helleſpontiaca ponis iturus aqua? Tanto autem ea diligentius ſeruantur, quanto illis fuere aut ſunt gratiora. Hocq; omnes veri amatores faciũt, in defunctorum ſupellectili, modo deſiderium illius

quem amiſerunt, ferre poſſint, quod apud aliquos ex monumentorum inſpe ctione ita adaugeſcit, vt dolorem ſuſtinere nequeant: non quòd ſolatium inde accipere poſſint. Secus autem aliis accidit. At hos nihil ad ſanctos, ſed commune omnibus diligentibus & obſeruantibus, amare & quouiſmodo venerari quæcunque fuerint intimiora iis, quos valde dilexerunt. Quamobrem & qui ſanctis maiori affectu addicti ſunt, illosq; magis obſeruant eorum monimenta & reliquias maiori veneratione & ardentiori affectu proſequuntur. Quanti enim fecerit diuus Antonius tunicam palmeam, Pauli anachoritæ, teſtatur diuus Hieronymus, in illius vita ſcribens eum diebus ſolennibus ſolitum fuiſſe illa amiciri. Quanti & ipſe Hieronymus illam exiſtimauerit, ipſe teſtatur referens, optione ſibi data, ſe illam prælaturam cunctis Crœſi diuitiis. Faciunt quippe Eraſme huiuſmodi monimenta & reuerentia, quæ illis exhibetur ad pietatem. Excitant enim animos ad glorificandum dominum, modo rite, caſte, grauiter, non ad quæſtum, non ad hypocriſim fiant, nec præpoſtere ſanctis rebus vtamur. Non igitur pecudes, vt ais, qui calceos ſanctorum virorum, aut ſtrophiolum oſtendunt: neq; oues ſtolidæ, qui illa venerabundi exoſculantur, ſed oues innocentiſſimas, ſimplicitate Chriſtiana inſignes in agnoſcendo ſuſpiciendoq; paſtore ſapientes, & ſi cæteris in rebus ſimplices & craſſæ. At id longe præſtat optare, quàm ſapientia huius mundi nimiaque proprii ſenſus exiſtimatione protinus deſipere, prout tu hoc loco apertius videris facere. Quis enim tam inconſideratus, tam modice pius, aut denique tam inſanus, qui de ſanctorum reliquiis eorúmque monimentis agens (etiam ſi illa non reuerenda eſſe conſeret, ſed vilem puluerem, vt furioſus & a diabolo arreptus Dormitantius cenſebat) non veritus eſſet cum immundis ſputis, cæterisq; ſpurcis corporum excrementis conferre? Neque enim hoc facere vnquam auſus eſt, non in tantam prorupit impietatem ille ſceleſtus. Attamen ſi horum diſcrimen quæris, quanuis reſponſione indignus ſis. Illud tibi declarabo. Varia enim eſſe excrementorum corporis genera conſtat. Nam quædam ſunt quæ ex neceſſitate materiæ proueniunt, & vti ſuperuacanea naturamq; impedientia eiiciuntur. Nec quouis modo ad coſtitutionem corporis pertinent, vt oſſa, cutis, caro, ſanguis, & cætera huiuſcemodi, nec illi vtilia vſuive ſunt. ſed tantummodo per ipſum tranſeunt cum reiiciuntur, quandoquidem in ipſum ex alimoniis congeſta ſunt. Gignuntur enim & in noſtris corporibus parua quædam animalia ex ſuppurante materia, quæ tamen noſtra eſſe non dicuntur, vt exquiſitiſſime in problematibus docet Ariſtoteles. Alia autem ſunt, quę & ſi ab exuperante & indomita materia proueniãt, tamẽ ſtudio naturę vtilitatẽ nanſciſcẽtis ex quacũq; te poteſt ad corporis commodum deducuntur, vt pili, vngues, vngulæ, & cornua in brutis animalibus, cæteraq; huiuſcemodi. Ex quo genere & ſeruantur quædam, quæ ſanctorum fuerunt, vt pili, vnguis, & ſimilia, quæ corpori commoda fuerunt, nec immunda aut ſpurea ſunt, quemadmodum & ſeruantur calcei, ſoleæ, veſtimenta, vaſa & alia q̃plurima. Illa autem iis tanto magis veneranda, quanto ſacris corporibus fuere adactiota.

Licet & ab illis externis ſolo contactu prodigia & virtutes perſæpe pro- I

diiſſe non ſolum ſanctorum, ſed ſcripturæ teſtimoniis ſit exploratiſſimum. Percuſſæ enim Iordanis aquæ pallio Heliæ diuiſæ ſunt, pertranſiitq; alueum Heliſeus ſicco pede. Quid dicendum, & de ferro ſecuris, quod in Iordane abſorptum ſolo præciſi ligni contactu, ab ipſo propheta ad ſuperiora enatauit? Miſit quoque idem Heliſeus baculum ſuum per Giezi, ad ſuſcitandum Sunamitidis filium, quanuis dominus illud tunc perfici non permiſerit, volens vt ipſemet Eliſeus ad id agendum pergeret. At prophetæ fides in monimento ipſius baculi agnoſcitur. Quot & per virgas Moyſi & Aaron edita fuerint miracula, tum in Aegypto, tum in populi peregrinatione, eadem ſcriptura pluribus in locis refert. Nam virga dracones a Magis Pharaonis producti deuorati ſunt, fluminaq; & ſtagna Aegyptiorum in ſanguinem verſa, inductusq; vrens ventus ſuper terram, agminaq; locuſtarum immiſſa ſunt, omnem fructum terræ erodentia. Mareq; rubrum ſolo virgæ contactu in partes diuiſum, ita vt ſiccis pedibus populus illud pertranſiret. Aquarum gurgites e duris ſilicibus ad ſitim Iſrael extinguendam educti. Quot pariter prodierint virtutes & magnalia ex rebus externis Apoſtolorum Lucas Euangeliſta in eorum Actibus refert. Quot etiam ex ſolo contactu ligni ſanctiſſimæ crucis, de qua dominus pependit prouenerint miracula mortui ad vitam reuocati, & plurima alia quæ a ſanctis patribus in illius inuentione referũtur contigiſſe, ſatis atteſtantur. Quot ex tunica & veſtibus diui Martini prodierint virtutes, Seuerus Sulpitius illius vitam deſcribens recitat. Quot pariter ex monumentis beati Hilarionis fuerint peracta miracula, ex eius vita, a diuo Hieronymo deſcripta cognoſcitur. Quot ex ſacco diui Hieronymi vita functi prodierint, vitæ illius ſcriptores memoriæ mandauerunt. Sed quid his referendis moror, cum infinita ſint? quæ ab externis ſanctorum monimentis prodiiſſe a grauibus authoribus teſtibuſque fide dignis ſcriptum legimus: quibus & præſertim recitatis ſcripturæ locis, quæ nequaquam refutari poſſunt, conuincitur illa religioſe ſeruanda eſſe ac veneranda, non autem (vt tu facis) ridenda aut contemnenda. Ad hæc de monimentis externis: quæ ſi vt probauimus veneranda & colenda ſunt, vtpote ex quibus tot prodierint virtutes, quanto magis omni ratione colligitur, circa ipſorum corpora & reliquias id eſſe faciendum, quod pariter & ſanctorum patrum ſententiis confirmatur & decernitur, teſtantibus tot ingentia prodigia, tot admirabiles virtutes, & ſigna quæ dominus per ea oſtendere voluit. Vt autem a potioribus & magis vetuſtis exordium ſumam. Conſtat nempe oſſa ſancti Ioſeph patriarchæ, iam pridem vita functi prophetaſſe. Ita enim ſcribitur in eccleſiaſtico, Et Ioſeph, qui natus eſt homo princeps fratrum, firmamentum gentis, ſtabilimentum populi, & oſſa ipſius viſitata ſunt, & poſt mortem prophetauerunt. Quid referam de oſſibus & reliquiis Heliſei, quorum ſolo cõtactu, defunctus caſu in eius tumulũ iniectus vitæ eſt reſtitutus? Ita enĩ habetur libro quarto Reg. Quia autẽ ſepeliẽtes hominem viderũt latrunculos & proiecerũt in ſepulcrũ Heliſei, & reuixit homo & ſtetit ſupra pedes ſuos. Nũquid & preterũdũ corpus ſanctiſſimi Helię, ſiue meliori loco deceſſurũ, ſiue vſq; ad aduẽtũ dñi ſupuicturũ, curru igneo ad ethereas ſedes fuiſſe euectũ?

Pari modo & ſanctiſſimũ Enoch,in corpore ad beatiores domos vel in cælũ fuiſ-
ſe tranſlatum?Cum igitur ſanctorũ corpora dominus ad ſublimia æternaq; re-
gna euexerit,vel in aliis feliciſſimis ſedibus collocarit, tantoq; honore dignatus
ſit,ſanctorũ corpora & reliquias : nos marmoreo ſepulcro loculiſve ornatiori-
bus argenteis vel aureis,indigne aut indecenter recõdi dicere audebimus, & im
penſius q̃ conueniat venerari?Nonne edocuit ipſe dominus his exemplis, non ſo
lum animas,ſed & corpora ipſa ſanctorum reuerentiſſime eſſe colẽda:Omitto q̃
& beatiſſimam virginem pie tenetur corpore & anima,ad cęleſtia regna fuiſſe
aſſumptam,cum id ſcriptura nõ conſtet,quanuis Auguſtinus multa ratione te-
nendum eſſe contẽdat.Similiter quod & pie creditur de dilecto domini Ioanne I
Euangeliſta,qui vt a grauibus authoribus refertur,ſemet viuens in ſepulcrum
condidit,quo deinde breui reſerato ſanctiſſimum corpus nequaquam repertum
eſt,ſed mauſoleum quaſi manna oppletum.Hæc de ſcripturis,nunc ad ſanctorũ
ſententias & teſtimonia veniamus.Inquit enim Auguſtinus de dogmatibus ec-
cleſiaſticis, Sanctorum corpora, & præcipue beatorum martyrum reliquias
perinde ac Chriſti membra ſinceriſſima honoranda, & baſilicas eorum nomi-
nibus appellatas, velut loca ſancta diuino cultui mancipata, affectu pio & de-
uotione adeundas credimus. Si quis contra hanc ſententiam venerit, non Chri-
ſtianus,ſed Eunomianus & Vigilantianus credetur. Beatus quoque Chryſoſto-
mus in ſermone beati Babilæ martyris inquit, Verum vt deus miſericorditer
multas ſalutis occaſiones præſtat: ita cum aliis etiam hanc nobis parauit, vt ſan
ctorum reliquiæ nos ad virtutem excitent,cum illas veneramur.Etenim poſt cõ
cionandi munus tumbæ ſolus aſpectus plurimum iuuat.Loculis enim illis aſtan
tes eorum virtutem ſentiunt,&c.

Beatus præterea pater Ambroſius in paſſione beatę Agnetis martyris,refer- K
re ad eius mauſoleum mirabiles ac diuinas viſiones fuiſſe a domino multis oſtẽ-
ſas, ſignaq; innumera & virtutes prodiiſſe. E cuius verbis hæc pauca refe-
ram, Igitur dum multi aſſiduis pernoctationibus inuigilarent, ad Agnes
tumulum in medio noctis ſilentio vident exercitum virginum, quæ omnes
auro textis cycladibus indutę, cum ingenti lumine præteribant. Inter quas
Agnen beatiſſimam agnoſcunt, ad cuius dexteram agnum vident niue can-
didiorem : quibus illa inquit, Videte ne me quaſi mortuam lugeatis, ſed con-
gratulamini, quia cum his lucidas ſedes accepi, & illi ſum iuncta in cælis,
quem in terris poſita toto animo dilexi.Et paulopoſt, Conſtantia virgo regina
Conſtantini filia erat,ita obſeſſa vulneribus,vt a capite vſque ad pedes nulla
membrorum pars libera remanſiſſet. Ea autem accepto conſilio ſpei recu-
perandæ ſalutis,venit ad tumulum martyris nocte, licet pagana tamen cre-
dula, preces fideliter fundens. Quod dum faceret repentina ſomni ſuauita-
te corripitur, & vidit beatiſſimam Agnen, quæ illam admonuit, ſi crederet
in dominum Ieſum dei filium, mox ſanaretur. Ad quam vocem Conſtan-
tia ſana euigilat, & ſic ſana vt nec ſignum alicuius vulneris in eius corpore
remaneret. Reuerſa igitur ad palatium,gaudium magnum patri Auguſto &
fratribus Imperatoribus fit,coronaturq; tota ciuitas ob lætitiam.Currit deinde
hæc opinio ad omnes,& quotquot credentes ad eius tumulum aduenissent ſa-

nabantur, quacunq; fuiſſent infirmitate detẽti, & cætera. Scribit & idem in Apophoretis ſuis ad virgines, quanta celebritate & honore effoſſę fuerint, ac delatæ ſanctorum martyrum Vitalis & Agricolę reliquię in ciuitate Bononiæ, his verbis, Illic igitur martyris exuuias requirebamus, tanquam inter ſpinas roſam legentes, cunque illæ eueherentur, aderat populus cum plauſu magno & lętitia. Detuli ergo vobis munera quæ meis legi manibus, id eſt crucis trophæa, cuius gratiã in operibus agnoſcitis. Certe & ipſi dæmones confitebãtur. munera itaq; gratiæ accipite, quæ nunc ſub ſacris altaribus reconduntur. Diuus quoq; Hieronymus ita ſcribit aduerſus maledicum Vigilantium.

L Et audes dicere illud, neſcio quid, quod in modico vaſculo precioſo linteamine circundato transferendo colitis. Quid eſt illud, neſcio quid. Expone manifeſtius, vt tota libertate blaſphemes. Puluiſculum inquam ais, Dolet iniquus martyrum reliquias precioſo operiri velamine, & non vel pannis, vel cilicio colligari vel proiici in ſterquilinium, ſacrilegosq; decernit eſſe eos, qui honorifice illas contegunt, & reuerebundi ſolenni cultu transferunt. Sacrilegus fuit Conſtantinus Imperator, qui ſanctas reliquias Andreæ Lucæ & Timothei tranſtulit Conſtantinopolim, apud quas dæmones rugiunt, & inhabitatores Vigilantii ſe ſentire pręſentiã confitentur. Sacrilegus & nunc Auguſtus Archadius, qui oſſa beati Samuelis longo poſt tempore de Iudęa tranſtulit in Thraciam. Item omnes Epiſcopi nõ ſolum ſacrilegi, ſed & fatui iudicandi, qui rem viliſſimã & cineres diſſolutos in ſerico & vaſe aureo portauerunt. ſtulti omnium eccleſiarum populi, qui occurrerunt ſanctis reliquiis tanta lætitia & plauſu, quaſi viuentem prophetam cernerent, vt de Palęſtina vſque Calcedonem iungerentur, populorũ examina, & in Chriſti laudem vna voce reſonarent. Audiſti ſanctiſſimum pa-

M trem Hieronymum, externi tamẽ cultus, vt videtur quibuſdam in locis nõ multum diligentem, attamen hic acerrime pugnantem aduerſus blaſphemũ Vigilantium ſanctarum reliquiarũ honori detrahentẽ, illasq; colentes oppugnantem contendere ac probare illas precioſis & aureis vaſculis recõdi eſſe decentiſſimũ. Antiquiſſimoq; ritu a ſanctis Epiſcopis, a maximis & piis principibus, a populis & nationibus Chriſtianis ſemper obſeruatũ. Sed quid plura recenſenda ſunt teſtimonia? Nam labor ſuperuacaneus eſſet, nec minus afferret legenti faſtidium, q̃ laborem mihi perſcribenti: cum iam recitatis quod petebatur luculentiſſime & plus q̃ res poſceret ſit demonſtratum. Nam ſi omnia ſanctorum dicta, quę conſulto præterii, hęc aſſerentia colligere voluiſſem, in his recēſendis volumen modum omnem excederet. Quot enim refert diuus Chryſoſtomus prodiiſſe miracula ex ſancti Babilę martyris reliquiis? in quem oraculũ Daphnidis mutũ effectũ, vaſtiſſimũ templũ igne abſumptũ, pulſum dęmonẽ, ſanatos ęgros, tum animorũ, tum corporũ, quę omnia prętermiſi. Quot pariter & referuntur a grauibus hiſtorię tripertitę authoribus, quot a diuo Gregorio & cæteris ſcriptoribus rerum diuinarum, quot a Nazianzeno & Baſilio? Non enim dies, ſed nec annus ad ea deſcribenda ſufficeret. Pręter tamẽ ſcriptorũ teſtimonia quę talia referũt, nõne manifeſtiſſimũ quãti ſit meriti reliq̃as ſãctorũ colere & venerari vel ex hoc ſolo, q̄ tot tãtiq; digni effecti ſint palma martyrii, ex hoc q̄ ſanctorũ martyrum corpora diſcerpta & truncata colentes, propriiq; capitis pœnam con

temnentes illā collígebant & q̄ honorificentiſſime poterant recondebant ſepulchris. Quos diuus Chryſoſtomus in ſermone ſuperius citato viuos martyres appellat ita inquiens, Habet enim & ſanctorum ſanguis ſuam vocem quę non per aures auditu, ſed occidentium conſcientiam inuadit & perſtringit. Poſt beatam enim illam cędem quidam cū ſalutis periculo athletas illos optimos rapuerunt, etiam ipſi iam martyres vt illorum reliquias curarent decenter. Nam q̄uis non occiderint, optabant tamen mori potius q̄ vt corpora illa relinquerent: ita ad venerationem eorum feſtinabant &c. Innumeros autem ea ſola de cauſa fuiſſe effectos martyres, qui eorum geſta & triumphos chartis memorię mādarunt, teſtātur. His euidentiſſime demonſtratum eſſe poſtremum illud quod ſupererat ſcilicet nec in reliquiis ſanctorum venerandis quicq̄ excedi: ita ꝙ dici poſſit ſanctos ipſos coli plusq̄ oporteat aut deceat, confido. Quid igitur latras eos nimiū & lōge magis q̄ pertineat honorari quaſi id gloriæ Chriſti detraheret, cum hæc tibi lectori tam indefeſſo qui nihil legendum prętereas perſpicua eſſe deberent: nec tamen quę refers vllo teſtimonio aut argumento ſaltem probabili confirmas. Quid igitur nobis Eunomium iam diuturnis flammis abſumptum tuis næniis ab orco reuocas? Quid & Vigilātium e baratri infernis faucibus excitas, eorum inſana & impia placita iam tot ſeculis abolita reſtituere contendens? quæ ſi tibi placebant prout placuiſſe ſententiæ tuæ indicant, nihil enim ſenſu intimiori diſcrepare perſpicienti diligentius agnoſcuntur, ſed verbis tantum differre vtpote temperatioribus & callidiori modo a te conſcriptis, tum ad vitandam maiorem inuidiam & horum temporum periculum, quod ab expreſſis illorum hæreticis non erat formidandum, tum vt commodius perſuadeant hæreantq; quāto maiori cum modeſtia & arte prolata fuerint: quæ placita inquam ſi tibi applaudebant ſat tibi eſſe debuiſſet ea in pectore tuo continere & in ipſis oblectari; non autem illa iam emortua apud promiſcuum vulgus denuo ſuſcitare ea præſertim puerilibus dialogis prædicans.

Ar illud non prætereundum, quo non tantum deteſtaris aut derides cultum M
qui in venerandis diuis tribuitur, quantum ꝙ varii variisq; in locis interpellētur ad munera diuerſa impetranda. ita enim ais in Enchiridio, In ſumma ad hūc modum, quot res ſunt quas vel timemus vel cupimus, totidem illis diuos præfecimus, qui & ipſi diuerſis in nationibus diuerſi ſunt &c. Hæc autem (vt euangelicis verbis vtar) ex te dicis, an alii tibi dixerunt? Si ex te ipſo, oportebat rationē afferres, quę te ad id ſtatuendum induxiſſet, vel quoquo modo apparenti argumento probares: ſed nuda prorſus illa & omni deſtituta ratione protuliſti. Si autem aliorum relatu, teſtimonia erant afferenda. Verum eam ſententiā nullus vnq̄ ſanctorum patrum aſſeruit, nec grauis ſcriptor protulit. Quamobrē calumnioſe a te fuiſſe confictam ſolo male dicendi ſtudio manifeſtū eſt. Age obſecro, quonam modo potuerunt mortales, diuerſos præficere diuos rebus quas timēt aut optant, cum illis datum non ſit, agnoſcere illos his virtutibus fuiſſe præditos? Sed reuelatione tantum diuina aut ſcripturarum teſtimonio. Quod ſi altero horum modorum q̄uis in idem recidant, agnouiſſe cōtingat, rebus illis, quas optarent aut timerent, ipſos conſtat non pręfeciſſe. Sed ipſum dominum cuius ſolius eſt conferre talem poteſtatem, ſuisq; ſeruis & amicis virtutes diſtribuere, quē

admodum ei placuerit, quod & feciſſe teſtatur Apoſtolus inquiẽs, Diuiſiones ve
ro gratiarum ſunt, & diuiſiones miniſtrationum, & diuiſiones operationum: idẽ
autem Deus, idem dominus, idem ſpiritus, qui operatur omnia in omnibus: vni
cuiq; autem datur manifeſtatio ad vtilitatem, alii quidem per ſpiritum, ſermo ſa-
pientię, alteri ſcientię, alii gratia ſanitatum, alii operatio virtutũ &c. Hęc autem
operatur vnus & idem ſpiritus diuidens ſingulis prout vult. Cum igitur nega-
ri non poſſit dominũ diſtribuiſſe dona ſua, inter quę & ab Apoſtolo recenſetur
donum ſanitatũ, & virtutes faciendi, nec omnia vni aut quibuſdam tribuiſſe, ſed
quibus voluit & quando voluit, nec ſimul eiſdem omnia pręſtitiſſe conſtet euan
gelii teſtimoniis. Vocatis enim duodecim (vt inquit Matthęus) cũ illos miſit ad
prędicandum, dedit eis poteſtatẽ ſpirituum immundorũ, vt eiicerent eos, & cura
rent omnes langores, & infirmitates, quod idem & refert Marcus, authoritatẽ
tamen dimittẽdi peccata nõ dedit, niſi poſtq̃ a mortuis ſurrexerat, & ſenſum in-
telligendi ſcripturas. Donũ autẽ linguarum, cum aliis pleriſq; muneribus, tã-
tummodo Pentecoſtes die, quãdo miſit paracletum. Cũ igitur ita res ſe habeat,
non eſt videre quamobrem abſonum iudicantes, diuerſos implorari diuos ad di
uerſa munera impetranda. Nã quemadmodum gratia ſanitatũ non omnibus cõ
ceſſa, nec ipſa conceſſa, cuiuſcũq; generis morborum ſanandi facultatẽ ipſis eiſ-
dem tributã fuiſſe oportet, ſed huic vnius morbi, alii alterius: veluti nec eiſdem
angelicis ſpiritibus ad eadem munera peragenda vſus eſt miniſterio dominus,
Michaelis enim, ad opem ferendã populo Iſrael in bello, Gabrielis ad ſacratiſſi-
mum filii ſui incarnationis myſteriũ nunciandum, Raphaelis ad ſanandos ęgro
tos, comitandosq; pios peregrinãtes, vt ex Tobię libro dignoſcitur: eadẽ opera
vtitur omnipotens ſanctorum miniſterio variis in officiis, & diuerſorũ in diuer-
ſis. Quod cum cognitum fuerit a mortalibus, quare illos nominatim inuocare,
& illorũ ope vti non conueniet, quibus dominus eam voluit conferre poteſtatẽ?
quod ſi nec id perſpectum eſſet, vanũ tamen aut indecẽs dici nequeat, ſi quis po
tius vnum diuorum q̃ aliũ inuocaret, vt pote erga quẽ pio affectu magis eſſet
deditus: quocirca & maiorem fiduciã in eo haberet, quod ſi diceres, vndenã con
ſtat hęc diſtributio virtutum, & quonam pacto agnoſcitur? De diſtributione ex
Paulo conſtat. quantũ ad alteram partem exiſtimandũ, de quibuſdam facta re-
uelatione diuina aliquibus piis hominibus, vel per angelos vel inſpiratione, vel
alio modo qui id aliis tradiderũt, & ſic per manus propagatũ. In aliis autẽ expe
rientia rerũ magiſtra, vel caſu vel ex propoſito id edocuiſſe, inuocatis quibuſdã
diuis ad id potius negocium q̃ ad aliud. nã cõſentaneũ vt quẽadmodũ ſanitatis
donũ a cęteris diſtinguitur, morborũq; genera ſunt plura: ita diuerſis ſanctis
datũ eſſe illis opitulari poſſe: quẽadmodũ etiã a variis medicis diuerſa morbo-
rum genera diuerſis pharmacis curantur. Quòd autem non vnus tantum ſanctus
omnibus in locis eidẽ morbo mederi valeat eaſdemq; perficere virtutes, ſed plu
res, & alii in aliis regionibus & apud diuerſas nationes eadẽ operentur, hoc ex
immenſa domini bonitate & munificẽtia contingit, qui nationũ omniũ ac gẽtiũ
commodis proſpiciens nõ vnum tñ qui illis opem ferat, ſed plures & varios cõ
ſtituit: ob idq; tãto ingentiores illi debentur gratię. Male etenim cũ humano ge
nere ageretur ſi vnus ſolũ medicus in vniuerſo cõſtitutus eſſet, quẽ multis in lo-

cis contingeret eſſe ignotum. Cum autem omnipotens dominus cuiuſq; natio- X
nis rationem habere volens proprios quoſdam illius indigetes ſanctificauerit, honoreq; & gloria eſſe voluerit percelebres: illis etiã conferendi dona & virtutes faciendi ea in regione potius q̃ in alia poteſtatem contulit, vt pote quia in ea magis ſunt cogniti. Et in quibus ab his populis vberior fiducia collocata, citra quã fidem viuidam vt plurimum nec a poſcentibus dona impetrantur, ipſi autem diui illa conferentes apud illos clariores euadunt qui forte obſcuri deliteſcerent licet multa virtute & meritis pollerent, curæ ſiquidem eſt beneficentiſſimo domino quoſdam ex amicis ſuis non ſolum in cæleſtibus regnis gloria claros eſſe verumetiam & in terris apud mortales voluit eluceſcere, & ab illis celebrari. Sicut enim & cæterę dotes tum animi tũ corporis quæ a Neotericis gratię gratis datę nuncupantur, ſub quarum genere gratia & ſanitatũ & faciendi virtutes connumeranda, a domino ad ornandos mortales diſtribuũtur: abſq; enim illius gratia nihil agere poſſidereve quicq̃ decorũ poſſunt, quę tamen & ſi partim natura partim induſtria concurrẽte ipſa diuina gratia fiant, ita & hęc dona ad reddendos clariores in hoc ſeculo varie diſpenſatione diuina apud omnes nationes ſanctis impenduntur, prout bene placitum eſt domino. Quod & his verbis teſtatur Auguſtinus ad Clerum ſcribens, Verũetiam ad iſta quę hominibus viſibiliter nota ſunt quis poteſt Dei iudiciũ de his perſcrutari? Quare in aliis locis miracula fiant in aliis non fiant. Multis enim notiſſima eſt ſanctitas loci vbi beati Felicis Nolenſis corpus conditum eſt: quo volui vt pergerent quidam noſtri vt inde facilius fideliusq; ſcribi poſſet quicquid in eorum aliquo diuinitus fuerit propalatum. Nam & nouimus Mediolani apud memorias ſanctorum vbi mirabiliter & terribiliter dæmones confitentur furem quendam qui ad eum locum venerat vt falſum iurando deciperet compulſum fuiſſe fateri furtum & quod abſtulit reddere. Non tamen hoc fit apud omnes ſanctos. Sicut enim Apoſtolus dicit, Nõ omnes ſancti habent dona curationum nec diiudicationem ſpirituum: ita nec in omnibus memoriis ſanctorum iſta fieri voluit ille qui diuidit propria vnicuiq; prout vult. Nil igitur eſt q carpas aut cõdemnes Anglos eadem apud diuum Thomam Cãturienſem aut alium quempiam diuum ibi percelebrem poſcẽtes quę Lutetiani ciues apud diuos Dionyſium aut Genouefam: & apud eoſdem varios eiuſdem generis prodigia fieri. Ex his patet Eraſme hæc carpenda non eſſe, ſed pie accipiẽda, & q populorũ fides eſt erigenda non deterrenda his nugis & verbulis tuis prętor omnem rationem inductis. Nam omnis cultus & veneratio ſanctis tributa quibuſcunq; in terris & ſpes in illos collata in gloriam Ieſu Chriſti referuntur, qui ſanctos ſuos tali honore dignos effecit vt etiam pie poſcentibus conferendi munera copiam fecerit, præſentesq; virtute nonnunquam eſſe a quibus loco plurimum diſtant. Quid igitur reſpondendum mihi ſit locorum tuorum nęniis quibus tam procaciter tam arroganter hæc omnia carpſiſti ac improbaſti pręterea quę dicta ſunt non video, cum valida ratione ſcripturis & tot ſanctorum patrum dictis ſententia quam nullis argumẽtis confirmatam illę aſſerunt improbata ſit. Quamobrem talia diſſoluere non eſt opus. Nil igitur ſupereſt niſi par pari referendo riſibus & iocis ſycophãtias tuas deridere: nam qui ſupplicat huic aut alteri diuo ſperans ſe impetraturũ

ab eo quod poſcit magis q̃ ab altero,prudẽter agit,& pie agit.Pariter qui vouet ſe illi in eius honorẽ aliquid oblaturũ id multa ratiõe facit.Quid igit̃ blateras hũc ſalutare Chriſtophorũ,aliũ Georgiũ vel Barbarã,aut Hieronẽ,vt eos a variis morbis impẽdẽtibus vel cęteris ꝑiculis imunes cõſeruẽt?Quid & ꝑdit̃ ſi ad indicãdũ Chriſtophorũ fuiſſe corpore ꝓceriori & plusq̃ iuſto ab effictoribus gigãtea forma effingit̃?In quo & ſi excedit̃ nihil tñ mali inde ꝓuenit,licet nõ tã excedere magis cõueniret.ſed pictoribus atq; poetis hoc cõceſſum:nõ autẽ oĩa
N tam ſcrupuloſe taxanda quę potius fieri debent modo pietati non derogent.

Quod pręterea ais ridiculum eſſe dicere Iacobum habitare Compoſtellę,quaſi diui non habitarent in cęlis,ridicula ſane verba profers quaſi iidem diui ipſo domino volente non valerẽt ſimul eſſe in cęlis & pluribus aliis locis vel animis in cęlo,oſſibus autẽ & corpore in terris.Quod autem ais de illo qui ſe daturum cęreum ad illius menſuram pollicebatur,non daturus candelam ſebaceam:nihil mirum te illa proferre cum vouendi inſtitutum non probes, nec illius violationem pertimeſcendam ducas.Similiter quod ſubiicis Apoſtolorum principẽ ludificatus quod aſtet oſtio,recta adeundum eſſe ipſum patrem quo nemo diuorũ citius audit aut libentius donat,inſinuans eos non eſſe inuocandos ſed ipſum tñ dominum,non minus ridendum eſt,quaſi dominus(& ſi citius & libentius quibus addere debuiſſes & potentius quod petitur pręſtat)velit per ſeipſum ſolũ potius petita concedere q̃ intercedentibus aduocatis. Tanta apud illum gratia valentibus vt in peculiares filios adoptauerit,& quaſi qui ipſos precantur vt petita impetrent non in primis ſpectant ac ſupplicent ipſi domino.Prȩterea quod ais de quinq; vtilitatibus confitendi a Gerſone recitatis nouum non eſt quod irrideas ſacrum cõfeſſionis morem illiq; detrahas,ſed de his inferius agemus, ſed quid tempus perdo in reiiciendis omnibus verbulis ac dictis tuis tã ineptis prorſus indignis reſpõſione:cętera igitur prętereo accedẽs ad reliqua quorum illud vnũ eſt nõ ſolũ omnipotẽtẽ Deũ eſſe rogãdũ vt optata nobis tribuat,licet ſolus ſit adorãdus verũetiã ſanctos ipſos interpellandos,quod q̃uis iam probatum ſit. attamen quãtũ ad primam partem nõ fuit plene diſcuſſum quicquid in contrarium a proteruiẽtibus obiici poſſet tot ſanctorum authoritati ſententiiſq; nõ cedentibus,qui dicerent Deo Deorum ac domino dominorũ ſoli hoc eſſe ſeruatũ cõferẽdi beneficia mortalibus,& illi tãtũ ſupplicari eſſe conueniens,etiam ſi ſancti ob quandã reuerentiã & humilitatem,quaſi interceſſores inuocari poſſent,nihil tamen eos impetrare poſſe ac minus quicq̃ conferre.Et ad euadenda ſanctorum dicta contrariũ aſſerentia pariter dicerent,quoniã vt plurimum qui inuocãtur interceſſores eſſe ſolent,ſancti patres ſentientes illã reuerentiam ac humilitatem noſtram in ſanctis inuocandis non ingratam fore domino,cõmunem loquẽdi vſum,ſequuti eos interceſſores noſtros & auxiliatores eſſe dixerũt nominibus abutentes,non tamen ꝙ ſentirent eos quicquam intercedere aut nobis opitulari valere,quod & ſuperuacaneum eſſet cum omnipotens Deus longe magis ſit propitius precantibus eum q̃ cæteri ſancti,vtpote quia longe benignior magis beneficus ac liberalior,& qui nos multo plus diligit maioriq; charitate amplectitur.Propter quos nec proprio filio pepercit,ſed in mortem ignominioſam tradidit. Quapropter & in ſanctis ſuperuacua eſſet talis facultas

imprecandi & ad illam reuerentes eſſent fatui. Quandoquidem ſtultum eſſet quempiam cui pateret aditus ad principem benigniſſimũ & facilè illius conuenire miniſtrum vt interceſſorem ageret ſecurus ſe plus diligi a principe quàm a miniſtro. Præterea cum ab omnipotente Deo conſtitutus ſit nobis aduocatus:& quiſnam? Filius inquam vnigenitus dominus Ieſus, cui data eſt omnis poteſtas in cælo & in terra:& qui iuxta Paulũ, cõpatitur infirmitatibus noſtris, continue interpellans pro nobis:qui & nos tam vehementer dilexit, vt propriæ animę non pepercerit, ſed vna cum precioſiſſimo ſanguine profuderit, vt nos a morte erueret. Cum igitur talis ſit nobis aduocatus, q̃ indecens, q̃ abſonum interpellare alios illo tam inferiores, & ipſum velut quodammodo relinquere? qui enim alios patronos quærit q̃ proprium, declarat ſe illi non prorſus fidere. Cur igitur inuocabimus ſanctos interceſſores, cum habeamus dominum Ieſum? Forte putamus eum egere auxiliatoribus in præſtando officio, aut de eius voluntate ambigimus, an illud præſtare velit? Neutrum certe dici exiſtimarive poteſt. Quocirca manifeſte delirum ac impium eſſe, alios conuenire interceſſores, ſed vt Paulus docet, adeundum cum fidutia ad thronum gratiæ eius, vt miſericordiã conſequamur, & gratiam inueniamus in auxilio opportuno. Ad hæc ex ſcripturis dignoſci, nullum ſanctorum patrum veteris teſtamenti cuipiam angelorum miniſtrorumve Dei ſupplicaſſe, vel ſolum popoſciſſe, vt pro ſeipſis orarent: ſed recta ipſoſmet ſolum dominum precatos eſſe, vt poſtulata tribueret. Hoc magnũ patriarcham Abrahã minime feciſſe, hoc poſteros eius patriarchas, hoc ſanctũ Melchiſedech, ſanctum Moſen, hoc magnum ducem Ioſue, hoc gratiſſimum deo & ſanctiſſimũ Dauid, hoc Heliam, Samuelem, Heliſeum, & quotquot fuerunt prophetæ, ex ſcripturis perſpicuum euadit: q̃uis perſæpe cum angelis verſarentur, illis mandata domini perferentibus. ſed quod de angelis dico, pariter ſeruatum erga animas, e ſanctorum corporibus ſolutas, nunq̃ filii Abrahæ parentis animam, precati ſunt: non quiſq̃ populi Iſrael, Moyſen vita functum: non Heliſeus Heliam, poſtq̃ in cęlos raptus fuerat? ſed tantum cum illos conſcenderet: nec alius quiſpiam alium. Præterea nec in nouo teſtamento vſpiam legi, aliquem Apoſtolorum, alium quempiam ſanctum precibus interpellaſſe, qui eos ad poſſidendã æternam gloriam præceſſiſſent. Quibus exemplis colligitur, id facere nec licere, nec decere, proinde nec a cæteris faciendum. Adhuc alia ratione idem probatur, ſanctos videlicet non eſſe interpellandos, licet enim daretur illos precari licere, eoſq; exorare poſſe quæſita a domino, attamẽ id facere adhuc ſuperuacuum foret. Illos ſiquidem conſtat tanta charitate nobis eſſe iunctos, vt quicquid opis ferre nobis poſſint, ex ſeſe illud præſtare & nullum pręterire officium, quod ſaluti noſtrę ac commodis conferre valeat. Non enim mouentur vti mortales affectibus, aut precibus: ſed vti perfecti, quicquid agunt, ex officio agunt: quemadmodum angeli quorum ſocii ſunt effecti. Vanum igitur eſſet illos precari.

His forte ſcapulas tibi pruriẽtes ſcabere volui, nõ eſt tñ quod gaudeas, nequaq̃ enim efficiunt huiuſcemodi argumenta quod prima fronte protendunt, ſed futilia plane, nulliuſq; ſunt momenti, vti me declaraturum confido. Primum cũ dicitur omnipotenti Deo hoc eſſe reſeruatum, vt beneficia cõferat, quamobrem &

illi ſoli ſupplicandum. Reſpondeo id falſiſſimum eſſe, quod nec ratione, nec illa ſcripturæ authoritate probari poteſt. Hoc enim omnipotenti propriũ, quod ſolus & beneficia conferre, & omnia agere valet, nullius egens adminiculo: attamen poſt primam rerum omnium, totiusq; orbis creationem, cũcta fere intercedentibus cauſis & miniſtris, quos ipſe condiderat, peragere voluit. Res enim quas edidit ita adminiſtrat, vt illis motus proprios agere ſinat. Nãq; & ignem calefacere & vrere: aquam, frigefacere & humectare: ſolem, illuminare: ſemina tum plantarum, tum animalium, gignere, & reliquas corporum operationes, niſi quandoq; ex cauſa prodigio aliquo eas impediat, vt cum inflammatam fornacem inhibuit tres pueros adurere. Iſta vero non frequenter facit, ſed cauſas permittit agere ſuas operationes, quæ ſolæ, hoc eſt, non concurrente operatione diuina, nihil efficere poſſunt. Quamobrem nec in earum facultate, prorſus continetur tota res quæ efficitur, ob idq; partiales cauſæ dicuntur. hoc itaq; (vt dictum eſt) proprium omnipotentis Dei, poſſe omnia ſine aliis, cætera autem ſine eo nihil poſſe. Si igitur verum eſſet aſſumptum, Deũ hoc ſibi ſeruaſſe, videlicet, efficere res & illas tribuere, ſequeretur ignẽ nõ calefacere, nec ſolem illuminare, nec cætera corpora naturalia ſuas proprias agere operationes: ſed Deum ſolum omnia facere. Quamobrem dicendum eſſet cum ignis adurit, cum animal generat, nihil ipſa efficere, ſed Deum tantum eſſe, qui adurit & generat. quo nihil abſurdius, dementius ve ſentiri aut dici poſſet. Falſum ergo eſt dominum hoc ſibi ſeruaſſe. Quocirca falſum eſt & id quod ſequitur, propter id ipſum, ſolum orandum, & ſanctos nihil impetrare poſſe, nec beneficia conferre. Quod autem ad ſanctorum ſententias euadendas dicebatur, pariter falſum eſt & erroneum: nunquam enim ſancti id ſentire potuerũt, quod præter ipſorum iam adducta expreſſa teſtimonia, etiam ratione demonſtrabitur. dictum eſt nanq; licere ſanctos precari, nec domino id diſplicere, ob reuerentiam & humilitatem precantium. Attamen illos nec orare poſſe, nec quicq̃ impetrare vel efficere. ſed ſanctos verbis abuſos fuiſſe, eo q; qui precantur interceſſores appellari ſoleant, q; prorſus omni rationi aduerſatur. fruſtra enim ab aliquo petitur quippiam quod ſcitur ab eo non poſſe præſtari. Ad quid igitur orandi ſancti vt precentur dominum pro nobis, ſi id facere non poſſunt? diceres ad indicandam humilitatem, ſed fatua hæc humilitas eſſet: nam rideri potius viderentur ſancti, q̃ honorari. Si autem diceretur, ad id euadendum, eos pro nobis precari poſſe, at nequaquam intercedere: vana pariter eſſet huiuſcemodi facultas, nam nemo ſanus aliquid precatur, quod ſe exoraturum deſperat. ſed ad quid quæſo dominus eis dediſſet precandi facultatem, ſi ſuſtuliſſet impetrandi gratiam? Non enim alicui tribuitur quicq̃ vti donum, quod nulli vſui eſſe poteſt. Si rurſus diceretur ad fugitandum illis hanc præſtitam facultatem, qua vtentes officium perficerent. Sed cuinam hoc officium vtile eſſet? ſanctis ipſis neutiquam, mereri enim non poſſunt, cum ad metam peruenerint. Non orantibus, non illos interpellantibus, cum nihil eorum gratia impetrare valerent: igitur illud complere prorſus vanum. Tantę igitur ſtoliditatis fuerit dicere, ſanctos precari pro nobis non poſſe, attamen orandos, vt precentur omnipotentem cum nihil impetrare poſſint. Non igitur detorqueri poſſunt dicta ſanctorũ ad

hunc ſenſum, qui ſi tale ſenſiſſent certe longe aliter fuiſſent prolocutę. No equidem dixiſſent venerandos eſſe ſanctos, & interpellandos vt pro nobis omnipotentem deprecentur intercedantq;, & nobis beneficia conferãt, ſed venerãdos q̄d ſummo deo placeat hęc humilitas, vt nõ ſolũ ipſum adoremus, verũetiam ipſius ſeruos & amicos, eius gratia veneremur. Hocq; ſaltẽ aliquis ipſorũ patrũ expreſſiſſet, hoc declaraſſet. Quod autem ſubiungitur ſuperuacaneum etiã fuiſſe ſanctos habere hãc facultatẽ, cũ omnipotens Deus precãtibus eũ lõge ſit benignior q̃ omnes ſancti, quia liberalior, munificẽtior, & magis propitius, quãobrẽ ſuperuacuum fuiſſet diuos hãc habere facultatem, & fatui cenſendi eſſent illã implorantes, cũ apud dominũ facilius ipſimet precãtes impetrare poſſent &c. Huius inquã rationis imbecillitas ex eo dignoſcitur, ꝙ ſequeretur ex ea ſi quicq̃ efficeret. Nẽpe pariter irritũ fuiſſe colligeretur mortales precãdi pro ſe inuicẽ habuiſſe facultatẽ, & fatuos eſſe, petẽtes eos, vt hoc illis officium pręſtent. Quapropter ſtolidiſſimus fuiſſet Paulus Apoſtolus qui vbiq; ſuis in epiſtolis (nulla enim fere eſt in qua nõ petat, non flagitet, vt pro ſe orationes fundãtur altiſſimo) multa ſolicitudine precatur, vt eſt illud ad Epheſios, Orate om̃i tẽpore, in ſpiritu, in ipſo vigilantes, in omni inſtantia, & in obſecratione pro omnibus ſanctis, & pro me, vt detur mihi ſermo cũ fiducia notum facere myſterium euangelii, ita vt in ipſo audeam (prout me decet) loqui. Et illud, obſecro vos fratres, per dominũ Ieſum Chriſtũ, & per charitatẽ ſancti ſpũs, vt adiuuetis me in orationibus ad Deũ, vt liberer ab infidelibꝰ, q̄ ſunt in Iudęa, vt obſequii mei oblatio accepta fiat ſanctis in Hieruſalẽ, vt veniã ad vos in gaudio per volũtatẽ Dei, vt refrigerer vobiſcũ. Et rurſus, Oratiõi inſtate, vigilãtes in ea, in gratiarũ actione, orãtes ſimul & pro nobis, vt Deus aperiat nobis oſtiũ ſermonis, ad loquẽdũ myſteriũ Chriſti vt manifeſtẽ illud ita vt oportet me loqui. Et illud, De cętero fratres orate pro nobis, vt ſermo Dei currat, & clarificet̃, vt liberemur ab importunis & malis hominibus. Sed ad q̄d tã anxie petebat apoſtolus id ab hoibus ꝓmiſcue fieri? nũq̄d forte diceretur, ad hæc petẽda, illi obſeratum fuiſſe oſtiũ pergẽdi ad dñm? Si enim omnipotẽs q̄a magis ꝓpitius, & cũctis ſanctis benignior, ideo recta p̃cibus implorãdus, nec ſanctorũ auxiliũ inuocãdũ. Si ſanctis benignior, quãto magis mortalibus nõdũ ſanctificatis, ipſis etiã peccatoribus? Si ideo ipſe ſolus rogãdus, q̄a nos lõge plus diligat, q̃ omnes ſancti, ꝑfecta nobis charitate cõiũcti, quãto magis ipſe ſolus implorãdus ꝙ nos vehemẽtius amet, q̃ mortales omneis nõdũ ſolida ac ꝑpetua charitate nobis addictos? Attamen tot ſcripturę teſtimoniis tum veteris tũ noui teſtamẽti, quibus refragari nemini licet, id faciendum eſſe edocemur. Nã idẽ ipſe Apoſtolus q̄ hoc toties pro ſe fieri, vt dictũ eſt, petiit, pro aliis etiam fieri debere inſtituit, inquiens, Obſecro igitur omnium primũ fieri obſecrationes, poſtulationes, gratiarum actiones, pro omnibus hominibus, pro regibus, & omnibus q̄ in ſublimitate cõſtituti ſunt, vt quietã & trãquillã vitã agamus in omni pietate. Hoc em̃ bonũ eſt, & acceptũ corã ſaluatore dño Deo. Cũ ergo argumẽtat̃, Deus magis eſt ꝓpitius nobis, facilior, benignior oibus ſanctis, plusq; nos diligit q̃ ſancti oẽs faciãt, & ſolus oia p̃ſtare põt, q̃ petunt̃, ad p̃ſtãdũq; promptiſſimus eſt: quãobrẽ fidẽter ipſe recta cõueniẽdus, hęc oia vti vera cõcedẽda. cũ autẽ ex his infertur, igitur ſancti ſi facultatem haberent precandi pro nobis, illa

eſſet ſuperuacanea,& fatui eſſent cenſendi,qui illam implorarent, vti falſiſſimũ & erroneum prorſus eſt negandum,cum ex datis(vt declaratũ eſt)nullo pacto ſequatur.Verum autẽ eſſe poſſet,ſi omnipotens inuidia duceretur,aut omnia ex ſeſe peragere vellet,ſine cuiuſcunq; miniſterio : quod in rebus naturalibus falſum eſſe perſpicuum eſt:concurrentibus etenim illis ipſa perficiũtur, quod & in cęteris pariter verũ non eſſe declarabimus. Etſi enim omnipotens nullius egeat miniſterio,ſolusq; omnia poſſit.(Solo enim verbo ſuo vniuerſum orbem condidit,inquit enim ſcriptura,Dixit Deus fiat lux,& facta eſt lux,ita & de cęteris rebus creatis).Attamen deinde per miniſtros,vt plurimum egit quæcũq; operari decreuerat,quo more ſe eſſe dominum Sabaoth declarauit, cui omnis creatura pareret,& immenſitati maieſtatis eius magis conueniebat iuſſa per miniſtros, iã conditos agere q̃ ſeipſum deiicere ad humilia quęq; perficienda.quod & opportunius erat iis cum quibus agebat,quorum imbecillitas perferre non potuiſſet, ipſam infinitam poteſtatem operantem.Quę & indigna erat,propria manu domini caſtigari.Quamobrem id ſemper per angelos feciſſe ſcriptura teſtatur.Idẽ quoq; vſu veniebat peccantibus,cum leuius delinquerent coram miniſtro domini,q̃ pręſente ipſa diuina maieſtate.Q̃uis enim immenſitate ſua vbiq; præſens ſit,attamen peculiari quodam modo alicubi eſſe dicitur,quo alibi non dicitur: vt cum aliquo loco ſeſe magis inſinuat aut oſtendit,vel vbi magis eius operatio conſpicitur:quo pacto & magis dicimus illum in cęlo eſſe & in tẽplo,grauiuſq; peccare delinquentes in templis,q̃ in locis prophanis.quamobrẽ dictũ eſt Moyſi a domino in Exodo,Mittam angelum meũ antecedentẽ populum iſtũ,nec ego ero in medio populi huius,ne deleã ipſum.ſcio enim populum durę ceruicis eſſe &c.Imbecillitatem autem quorũdam tantam eſſe,vt non poſſit ne ſermonẽ domini quidem ferre ibidem declaratur.Populus enim dicebat Moyſi,Nequaq̃ loquatur dominus nobiſcũ,ne moriamur:ſed tu accedas ad dominũ,& deferas nobis verba eius &c.His rationibus & aliis potioribus reconditis in diuinę maieſtatis arcanis (Quis enim cognouit ſenſum domini,aut conſiliarius eius fuit?) plurima agere voluit per miniſtros,quę tamẽ ęque ſolo nutu perficere potuiſſet. quod manifeſtum eſt ex his quę feciſſe legitur in ſcriptura tã veteris q̃ noui teſtamenti,quæ plurima ſunt.Per angelos enim multa egit cum Abraham,Iſaac, & Iacob,cęteriſq; patriarchis vt in Geneſi legitur.Similiter & quãdoq; cũ Moyſe Helia cęteriſq; prophetis.Manu quoq; angeli interfecit primogenita Aegyptiorũ & ſeruatis domibus Iudęorum illeſis.Angelũ poſuit inter currus Aegyptiorum & populũ Iſrael mare traiicientem ad euertẽdos eorũ currus, & quadrigas,omnemq; exercitum delendum.manu quoq; angeli ſeptuaginta milia ex populo Iſrael interfecit,cum Dauid Rex populũ recenſeri iuſſiſſet,vt lib.ſecundo Regum ſcribitur.Pariter angelica manu centũ octogintaquinq; milia de exercitu Sennacherib vna nocte deleuit.Miſit & angelum itineris comitem Thobię filio,cuius opera & reſtitutus parẽti viſus.Plurima alia ſunt veteris teſtamẽti exempla quę omitto,in quo & legitur multa humano peregiſſe miniſterio,vt per Moyſen, Aaron,Ioſue,& alios prophetas:ſed nec pauciora in tempore legis gratię peregit per miniſtros.Angelus enim primum apparuit Zachariæ intra ſancta ſanctorum incenſum adolenti,Archangelus Gabriel miſſus ad Mariam

virginem nuncius illius ſuperexcelſi & diuiniſſimi myſterii. Angeli ad paſtores miſſi nunciātes Chriſtum natum iidē ad iubilanter canendū, Gloria in excelſis Deo &c. Miſſus quoq; ad Ioſeph in ſomniis admonēs ne timeret accipere Mariā coniugem ſuam & vt puerum iam natū in Aegyptum transferret ob Herodis ſęuitiā. miſſi non ſemel & ad magos angeli: miſſiq; ad ipſum dominū Ieſum vt ei miniſtrarent poſt ſuperatā Satanę tentationē. Tum ad eū conſolandū cū in mōte Oliueti in Angonia poſitus frequētius oraret, vt pote imminēte dolorifica tormentorum hora angeli miſſi ad nunciandū reſurrectionis dominicę triumphū. Angelus eduxit e carcere Petrum. Velut autem vtitur angelorū opera quos diuerſis eccleſiis & regnis pręfecit nationibus ve & populis, vt in Daniele ſcribitur de principe Perſarū & de Michaele miſſo in adiutorium populi Iſrael. Et in Apocalypſi de angelis pręfectis Aſię eccleſiis &c. Ita & ope hominum vtitur prout ei libuerit. Emergente enim lege gratię miſit Ioannem Baptiſtam cuius opera vſus eſt ad annunciandum Chriſtum venturum, prędicandum pœnitentiam & futuri baptiſmi Chriſti typum gerendum. Vſus eſt pręterea opera Apoſtolorum, martyrum, ſacerdotum, doctorum, & confeſſorum: per quos tamen omnes mirabilia fecit vno quoq; eorum peculiari quodā munere inſignito, vti & in veteri teſtamento vſus fuerat opera Abrahæ, Moyſi, Aaron, & aliorū. Cum igitur hæc ita ſe habeant, iiſq; ſcripturæ exemplis tam manifeſte conſtet omnipotentem dominum per ſeruos ſuos vt plurimum operari prout ipſe vult, nec ſe ſolū omnia facere velle: quid mirum ſi idē in exaudiendis mortalium votis facere ſtatuerit, volens intercedente illorū opera & precibus ipſis dona concedere: ſanctiſq; tradere facultatē vti ſuis miniſtris impertiendi illis beneficia: quēadmodū pleriſq; in rebus angelis & vtriuſq; teſtamēti ſanctis vt ex modo dictis patet impertitus eſt. Pręſertim cū id nihil illius infinitę maieſtati detrahat, ſed ad eius accedat gloriā magis manifeſtandam. Multa enim decentius & maiori cum decore a regibus & principibus per miniſtros ſuos fiunt q̄ ſi illa ipſimet peragerent. Quinimo prorſus eſſent indecētia, vt ſi Rex ipſe promulgādi ſui edicti præconem ageret. Præterea ſupplicatio illa quæ omnipotenti fit intercedētibus amicorum eius precibus gratior eſt. Tum quia illos plurimum diligit, quamobrem & honorari ab aliis gaudet, tum q; laudat ſubiectionem illam & humilitatem quam precatio illa præſe fert, & quæ in orando primum exigitur; indicat enim illa interpellatio facta ſanctis ipſos mortales ſe indignos exiſtimare recta adire dominum, vel quicq̄ ab illo impetrare, & eapropter mediatores interpellare qđ domino valde eſt acceptum. Quemadmodum enim & ſi cui ad Regem pateret aditus, attamen ſe indignum cenſens eos precaretur quos apud ipſum authoritate & gratia valere cognoſceret vt illum ad Regis conſpectum introducerent, vel potius Regis magnitudinem veriti ſuam agnoſcentes imbecillitatem ipſos rogarent vt preces ſuas regi deferrent eum pro ſe ipſis Regem obſecrātes, gratius foret Regi eos talem ſeruaſſe modeſtiam q̄ ſi auſu quodam temerario illum ipſimet conueniſſent, licet nihilominus poſtulata conceſſiſſet: ita & omnipotenti Deo gratiores ſunt preces quę per ſanctos ſuos interpellatos ipſi deferuntur. Nanq; ſcripturæ teſtimonio id ſæpius per angelos fieri conſtat. Dixit enim angelus Thobiæ, Quando orabas cum lachrymis & ſepeliebas mortuos, ego ob-

tuli orationem tuam domino. Ego enim Raphael angelus & cætera in Apocalypſi quoque ſcribitur. Et alius angelus venit & ſtetit ante altare habens thuribulum aureum: & data ſunt illi incenſa multa vt daret de orationibus ſanctorum omnium ſuper altare aureum quod eſt ante thronum, & aſcendit fumus incenſorum de orationibus ſanctorum de manu angeli coram Deo & cætera. quod & atteſtatur Auguſtinus ad Honoratum his verbis ſuper illud, Annunciabitur domino generatio ventura. Non eſt accipiendum tanquam neſciente vt ſciat, ſed ſicut annunciant angeli non ſolum nobis beneficia Dei, verumetiam illi preces noſtras. Quod idem confirmat ad Probam verba illa enarrans, Poſtulationes veſtræ innoteſcant apud Deum: intelligendum aut angelis innoteſcere vt eas offerant Deo, & quod ille iuſſerit euidenter vel latenter apportent. Dixit enim angelus homini, Dum oratis, obtuli orationem veſtram in conſpectu claritatis Dei & cætera. Et rurſus idem ſuper Geneſin, Non propter inferiorum ſcientiam nunciis indiget Deus, habet tamen nuncios angelos propter nos & propter ipſos. Origenes quoque in Geneſin, Angeli in cælo lætantur ſuper vno peccatore pœnitente, & de profectibus hominum gloriantur. Ipſi enim velut procurationem animarum noſtrarum tenent, quibus dum adhuc paruuli ſumus velut tutoribus & actoribus committimur: Deo tamen ſoli cognitum eſt propoſitum mentis. Quamobrem niſi ex operibus angelus non valet dicere, nunc cognoui ꝙ tu times Deum. Idem rurſus ſuper Numeros, Et ipſi Apoſtoli angelis vtuntur adiutoribus in muneribus ſuis explendis, & alius erat Petri, & alius Pauli, ſic & cæterorum. Nam in Actis ſcribitur, quod angelus Petri eſſet qui pulſaret ad oſtium & cæter. Si igitur proferre preces noſtras omnipotenti, angelis datum, noſtrique procurationem habere tanquam paruulorum auxilio egentium, ac pro nobis precari: nulla ratio eſt ſanctorum animis qui ſimiles angelis effecti ſunt, quique magis compati poſſunt infirmitatibus noſtris vt eiuſdem naturæ conſortibus, eſſe denegatum: præſertim cum id adhuc in mortali vita conſtituti facere valuerint. Quid ab eis ſublatum quod nunc idem non poſſint? Si placet domino per angelos acceptare orationes mortalium, & plurima illis conferre eorum miniſterio: quare eadem per ſanctorum ſuorum orationes non acceptabit & conferet? Qui enim ſublimiores effecti auctoritate, ac dignitate potiores euaſerunt, facultatibus eorum naturæ & ſtatui non incongruis fieri certe non potuit vt deteriores redderentur. Et qui talia ſentiunt ſomniare ac delirare credendi ſunt. His puto ſatiſfactum eſſe primo argumento cum aperte ſatis declaratum ſit dominum qui licet ſolus præſtare omnia & efficere poſſit non tamen id voluiſſe: ſed plurimum intercedente miniſtrorum opera. Quamobrem non eſſe indecens nec ſuperuacaneum per eoſdem miniſtros ſuos ad illum accedere vota impetraturos. Quinimo id perſæpe gratius domino ob maioris humilitatis indicium. Oſtenſum pariter ac demonſtratum eſt ſanctos ipſos & miniſtros Dei referendi preces noſtras habere facultatem & tanquam miniſtros dona & quæ dñs per ipſos nobis tribuit beneficia conferendi. Quod & euangelium confirmat dicente domino, Angelos paruulorum ſemper videre

faciem patris cæleſtis: qui ideo ſunt eorum angeli quòd eos cuſtodiunt & preces ad Deum perferunt. Neque vero cum à ſanctis quicquam petimus in ipſis ſtamus, ſed in dominum omnia referimus, qui talem amicis ſuis poteſtatem dederit. Modò reliquum eſt aliis reſpondere. Cum ergo dicebatur à glorioſo Deo dominum Ieſum conſtitutum eſſe noſtrum aduocatum illumque ob id rectà conueniendum, & non ſanctos & cæter. Reſpondetur omnia quæ ibi aſſumuntur eſſe vera videlicet ipſum eſſe aduocatum noſtrum eundemque pientiſſimum nihil non poteſtatis habentem, diligentem nos pluſquam omnes ſancti, ob idque cauſæ ipſum eſſe adeundum. Attamen ſequelam nil valere ac falſum eſſe quod concluditur. (Ex veris autem nil niſi verum ſequitur) videlicet indecens & abſonum ſanctos adire. Enimuero perſpicuum ſatis ſi non indecens nec abſonum adire peccatores, & eoſdem orare vt pro nobis ſummum Deum ipſumque dominum Ieſum Chriſtum precentur: nec indecorum etiam aut vllo quouis modo diſſonum eſſe ſanctos interpellare. Decere autem & commodum eſſe eos mortalium orationes perferre, quamuis nobis ſit aduocatus dominus Ieſus ſupra pluſquam fere iuſtum eſſet edocuimus, igitur & cæter. Nonne inquam Pauli gentium Apoſtoli dominus Ieſus erat aduocatus, qui tamen omnibus eccleſiis ſupplicabat vt pro ſe ipſo populariter dominum deprecarentur? Quænam ratio prohibet, licet apud patrem omnipotentem Ieſus Chriſtus ſit patronus, interpellare & alios vt idem præſtent officium, interceſſoreſque ſint pro noſtris votis conſequendis? Nemo ſane accedit ad ſummum patrem niſi per filium. Præſertim cum ipſe aduocatus cum ipſo patre eiuſdem naturæ ſit eiuſdemque diuinitatis ac maieſtatis. Quocirca æque verendus ac ſuſpiciendus, cui & in precibus noſtris humilitas æque exigitur quæ in ſanctorum interpellatione quos ipſe amicos ſuos appellauit demonſtratur. Modus igitur huius argumenti eadem qua & ſuperius acu diſſoluitur. Interpellandi quippe ſunt ſancti vt apud ipſum dominum Ieſum pro nobis tanquam actores & procuratores agant: interpellandi ad maiorem humilitatem: interpellandi quia illorum preces ipſi gratiores ſunt quàm noſtræ, vtpote tanquam ab amicis & fratribus per adoptionem effectis: interpellandi quòd per domeſticos & miniſtros ſuos reddere mortales votorum compotes placeat. Nihil enim creatoris noſtri honori detrahit conuenire amicos eius illos venerari & colere, ſed id ad ſuam ipſius gloriam concedit.

Alteri argumento cuius vis in hoc ſtat, quòd in ſcriptura nec veteri neque noua legatur id à ſanctis prophetis vel Apoſtolis factitatum. At hoc quidem valde imbecillum eſt. Non enim omnia quę ab antiquis patribus vel Apoſtolis geſta ſunt ſcripta fuere: Conſentaneum tamen id factum fuiſſe quamuis ſcriptum non ſit. Quandoquidem ſi homines adhuc in mortali vita conſtitutos precabantur vt pro ipſis orarent, quanto magis conueniebat vt idem facerent cum ad immortalem perueniſſent? Quod ſi diceretur, quinimo quia mortui ſunt vel ſaltem mortuorũ ſpeciem gerentes dormiunt, reſpondendum dormire

corpore non quoad precandum indigebant. Viuere autem animo & ſpiritu vegetiores & magis quam antea alacres & vita immortali.dicit enim ſcriptura, Deus Abraham,Deus Iſaac,Deus Iacob, non autem Deus mortuorum,ſed viuentium. Si igitur mortales homines precabantur (manifeſtum autem quod id fecerint. Nam Moyſes viuens perſæpe pro populo dominum precatus eſt. Precati ſunt Reges & alii prophetas vt ad dominum pro eis orarent) valde probabile itidem feciſſe cum mortali vita ſoluti immortalitate eſſent donati. Neq; enim pertinebat hęc in ſcriptura referri,ſed ea ſolum quæ ad myſteria ſpectabant,quæ dominus peragebat, vt pote cum angelum ad aliquid denunciandum,aut peragendum mittebat:& quid dominus mandaſſet, & quid is reſpondiſſet egiſſetve, cui nuncius miſſus fuerat.Non autem quæ ille priuatim cum nuncio egiſſet. Videlicet quòd ſe illi commendauerit, vel vt eius preces ad dominum deferret, quod ex ſuperioribus angelos feciſſe conſtat. Præterea quantum ad ea quæ ad teſtamentum vetus pertinent reſponderi poteſt,quòd ſi etiam condonetur nullum patrum oraſſe ſanctos mortali vita ſolutos, vt pro eis dominum precarentur, hoc tamen nihil efficere quod nunc minime orandi ſint: cum vt in argumento de imaginibus dictum eſt,Non omnia omni tempore nec omnibus conueniunt. Tempore ſiquidem antiquæ legis conſtat vniuerſum fere orbem in idolatriam fuiſſe prolapſum multoſque ſibi Deo conſtituiſſe & proprios vnumquenque populum adoraſſe,vniuſque veri Dei cultum fuiſſe abolitum, in domo tantum Abrahæ ſeruatum, cuius omne ſtudium fuit illum inſtaurare ac mortales ab idolatria reuocare: legemque hac maxime de cauſa per Moſen fuiſſe traditam. Quãobrem nihil in ea permittendum fuit aut faciendum quod ei quod primum ſpectabatur officere poſſet. Valde etenim offeciſſet ſi quempiam mortali vita functum precati fuiſſent. Nam rudis ille populus & in idolatriam procliuis, eum tanquam Deum adoraſſet. Ad quod vitandum conueniebat vt neminem præter illum vnum Deum omnipotentem adorarent qui per Moſen illis fuerat declaratus. Ad idq; prçcauendum ipſis quoque inhibitum fuit facere ſculptile vel effigiem vt ſuperius ample ſatis dictum eſt. Nullaq; mentio in heptaplo Geneſeos de angelorum creatione facta eſt: licet de illis ſub humana ſpecie apparentibus habeatur. Eadem ratione & duos Cherub ſuper propitiatorium arcæ teſtimonii conſtitutos non vnum, ne craſſus populus vnum tantum videns verum eſſe Deum ſibi a Moſe prædicatum putaret. Quapropter ex hoc quòd illi ſanctos non fuiſſent precati, nequaquam inferri poteſt itidem a nobis eſſe faciendum. Quod autem ad nouum teſtamentum attinet,facilis eſt reſponſio. Nam in eo nil niſi quę ad redemptionis noſtræ myſteria pertinent deſcribitur,& pauca quædam de geſtis Apoſtolorum prçcipuiſq; euangelicæ legis inſtitutis,& de præcauendis erroribus ac morum honeſtate ſeruanda, & hoc tantum Paulus. Quid autem pertinebat euangeliſtas Chriſtum nunciantes quicquam de ſanctis, hoc eſt mortali vita ſolutis agere aut referre,vel etiam de viuentibus, niſi quantum negocio euangelico deſeruiebat. Spectabãt etenim tantum declarare dominum Ieſum verum meſſiam eſſe, prçnunciatum,promiſſum per prophetas,Dei viui vnigenitum filium, qui carnem

aſſumpſerat mortemq́ crucis vt humanum redimeret genus ſubierat:eaq́ reci-
tare quę ad hoc myſterium peragendum geſſerat,& quid faciendum eſſe dixe-
rat ab his qui ſupercęleſtis vitę volebant eſſe participes.Nec tamen hęc omnia
ſed ſolum potiora,& deniq́ aliam eſſe vitam perfectiorem,de qua ſoliciti eſſe de
bemus,quam ante Chriſtum nemo pręſcierat. Q̃ igitur indecens importunũ-
ve fuiſſet ad hoc negocium ſperantes de ſanctorum precationibus tractare,pre-
ſertim cum nullus ante necem domini Ieſu perfecte ſanctus fuiſſet. Obſeratum
enim erat oſtium regni priuſq̃ illud ipſe reſeraret.Captiuiq́ patres apud inferos
ad quos cõſummato crucis myſterio deſcendit vt inde illos erueret.At cognito
iam Chriſto,& propagato per Apoſtolos euãgelio in plurimas vniuerſi partes,
mox per apoſtolicos viros apoſtolorum ſucceſſores interpellatos fuiſſe ſanctos
teſtantur dicta vetuſtiſſimorum patrum a nobis recitata,& alia quę pretermiſi-
mus innumera.Et omnes pene hiſtorię q́d ꝑpetua ſerie ſemper vbiq́ apud Chri
ſtianos ſeruatũ eſt,& vt indubie credo ad conſummationem vſq́ ſeculi ſeruabi-
tur.Non enim putandum dominum eſſe mutaturum ſententiam & illi decretu-
rum contrarium quam hucuſq́ probauit:hanc autem probaſſe, ſcilicet morta-
les precari ſanctos.ſibiq́ eſſe acceptũ & gratum declarauit eos efficiens votorũ
compotes qui ſanctos precibus interpellauerant:quod frequentiſſime feciſſe &
adhuc quotidie facere omnes ſancti patres,vt iam viſum eſt,teſtãtur. Quãobrẽ
hac ſola ratione ſanctos eſſe rogandos euidentiſſime conuinceretur ſiue ipſi ora
tiones noſtras audirent facultatemq́ haberent orandi pro nobis,& vt plurimũ
impetrandi petita,ſiue his omnibus eſſent deſtituti.Quid enim refert deſideran
ti quicq̃ impetrare a Rege ſiue interceſſores quos interpellat illum audiãt opi-
tularive poſſint necne,modo aſſequatur ab ipſo quod petit?Sat enim ei eſt quod
ita faciens voti compos efficiatur. Beneplacitum enim Regis eſſe cognoſcit vt
iis mediiſad conſequendum optatum incedat:quod agnoſcit ex ipſius rei euen-
tu,quia ſic agens cupita conſequitur, nec ad rem illius pertinet ſciat vtrum id
poſſint quos interpoſuit mediatores an non poſſint.& minus quo pacto ſi valẽt.
His conuincitur ſanctos ſimpliciter interpellandos etiam ſi certum eſſet eos no
bis nihil opis ferre poſſe,cum perſpectum ſit ita agentes nobis ipſis opitulari,
ex fœlici ita precantium ſucceſſu. Proinde quanto magis faciendum conuinci-
tur vtrunq́ agnoſcentes ſcilicet id nobis prodeſſe ex beneplacito diuino & ip-
ſos diuos intercedere poſſe?

Supereſt reſpondere poſtremo argumento cui tamẽ virtualiter,vt aiunt iã pe R.
ne reſponſum eſt,quod omnibus aliis eſt multo futilius.Si enim id cui innititur
verum eſſet,ſequeretur nec orandum eſſe Chriſtum nec ſummum patrem nec
ipſum diuinum ſpiritum cum liqueat nos ab eis longe plus diligi q̃ a ſanctis
ipſis & maiori charitate complecti : quicquid prꝰſtant liberalius ac benignius
condonare clementioresq́ eſſe & ad indulgendum promptiores.Attamen nemo
inficiaret rogandũ eſſe omnipotẽtẽ deũ ac dominũ Ieſum:eumq́ velle ſibi ſup-
plicari q̃uis precibus noſtris non moueatur:noſtra tamen precatione lętari,licet
vltro ſola ſua bonitate & miſericordia plurima beneficia conferat mortalibus.
Nempe etiã dominos lętari exploratiſſimum cum a libertis & amicis quidpiã
petẽtibus rogarẽtur q̃uis ob ſuã ipſorũ beneficentiã vltro etiã illud tribuiſſent.

Attamen alacrius & maiori quadam voluptate petentium videntes affectum & ſummiſſionem id concedunt. Itidem & parentes agunt erga filios: gaudent enim omnes illa precantium cupiditate & ſubiectione ſupplicationi coniunctis, nullus ſiquidem precatur qui non valde cupiat, ſeq; in precando demittat ſupplicemq; faciat. Quapropter licet ſancti (vt aſſumptum fuit) ex officio & charitate omnem ſuam operam mortalibus etiam non rogati vltro præſtarent: attamen ipſorum mortalium officii eſſet illos precari, illis ſupplicare. Reiectis igitur & confutatis argumentis & cauillis ſupra inductis ad veram ſententiam quæ iã comprobata fuerat infirmandam deueniamus: ſcilicet ſanctos eſſe interpellandos illiſq; ſupplicandum & eoſdem poſſe apud omnipotentem Deum pro facultate eis conceſſa pro nobis precari & intercedere ac domino concurrente beneficia conferre, de quo valde admirandum quenquam dubitare poſſe ſi ad ea tantum reſpiciat quæ modo referemus ſcripturarum teſtimonia. quibus ſolis aſſerta ſententia conuincitur. Ait nempe primum dominus per Hieremiam, Si ſteterint Moſes & Samuel coram me, non eſt animæ meæ ad populum iſtum. Quid quæſo per illud ſteterint coram me, intelligi poteſt aliud quàm vt aduocati & interceſſores, quemadmodum omnes ſancti verba illa interpretantur? Quod ſi facere non poſſent nec ſolerent ſancti, illud nequaquam dominus induxiſſet ad oſtendendam indignationem conceptam erga populum cum nihil faceret ad propoſitum. Præterea nonne & in Apocalypſi ſcribitur, viginti quatuor ſeniores amictos veſtimentis albis & corona aurea decoratos ſingulos eorum habere citharas & phialas aureas plenas odoramentorum quæ ſunt orationes ſanctorum? Quid illis viginti quatuor ſenioribus indicatur niſi ſanctorum vniuerſitas? Quomodo & intelligenda verba illa, habebant phialas & citharas plenas odoramentis quæ ſunt orationes ſanctorum, niſi quod preces fidelium offerebant altiſſimo precantes vt petita concederet? Nil enim aliud indicare valent, & ita patres omnes loca illa enarrant. Rurſus q̃ expreſſum & illud quod ſcribitur in Iob. Voca ergo ſi eſt qui tibi reſpondeat, & ad aliquem ſanctorum conuertam. Quę verba licet ad arguendum Iob ab Elipha Temmanite aſſumantur: attamen declarant id fieri ſolitum & conuenire, vt ab afflictis & ope egentibus ſancti inuocentur, & ad eorum aliquem qui opem ferat animum deflectant. Nec aliter inductum argumentum ad conuincendum Iob vllam vim haberet. Porro quis dubitare poſſit ſanctos audire preces noſtras, & vota agnoſcere, vel ambigere, an opitulari valeãt ſintq; ſupplicandi, qui animaduerterit verba euangelii referentis Epulonis & Lazari mendici hiſtoriam? ſic enim habet, Factum eſt autem vt moreretur mendicus & portaretur ab angelis in ſinum Abrahæ: mortuus eſt autem & diues & ſepultus eſt in inferno: eleuans autem oculos cum eſſet in tormentis vidit Abraham a longe & Lazarum in ſinu eius & ipſe clamans dixit, Pater Abraham miſerere mei, & mitte Lazarum vt intingat extremum digiti ſui in aquam vt refrigeret linguam meam, quia crucior in hac flamma. Et dixit illi Abraham, Fili recordare quòd recepiſti bona in vita tua. Prætereo quæ non faciunt ad rem. Et paulo poſt, Rogo ergo te pater vt mittas illum in domum patris mei. habeo enim quinque fratres vt

teſtetur illis ne & ipſi veniant in hunc locum tormentorum &c. Nequaquam certe ſingulæ partes aſſertæ ſententiæ expreſſius declarari potuiſſent. Primum emortuus exiſtens in tormentis Lazarum in ſinu Abrahæ receptum conſpicit precaturq́; Abraham illum mittat ad eius linguam refrigerandam. Audit ille & reſpondet. Quis autem iſte Abraham niſi ſanctus ille Abraham exiſtens in lymbo beatorum? A quo rogatur? ab Epulone in tormentis cruciato. Quid petit? Opem ad ſuos non tantum leniendos dolores, ſed etiam pro fratribus adhuc viuentibus precatur. Itaq; ſancti nunc in cęlo exiſtentes precibus interpellati audiunt non tantum viuentes, ſed & mortuos reſpondent interpellantibus & opem ferre poſſunt. Hęc enim omnia ex verbis narrationis illius rei geſtę colliguntur. Nanq; Epulo Abraham in lymbo conſidentem precatur, ille audit, reſpondet. Ecquid inquã flagitauit Epulo? opem. illã igitur præſtare poſſe ac ſolere inuocatos ſanctos ſciebat: alioqui eam minime imploraſſet. Vnde ſole clarius demonſtratur ipſis diuis ſupplicandum eſſe. Si autem ad hæc diceretur neutrum tamen impetrauit Epulo: reſponſio foret parata. Primum non fuiſſe cõceſſum qa ille in inferno ſepultus erat. Quibus ſanctos nihil opitulari poſſe manifeſtatum eſt ex illo. Siue ceciderit lignum ad auſtrum, ſiue ad aquilonem ibi erit. Non autem diſcernebat Epulo quantum intereſſet inter purgatorium quod vocant & infernum, eo q; forte vnus & idem vtrorunq; ſit locus. Sed infernus dicatur pro his qui perpetuo inibi ſint cruciandi, purgatorium autem eorum ratione qui tantum ad expiationem ſuorum ſcelerum torquentur. Altero nec eſt potitus quia factu importunum, cum illius fratres Moſen & prophetas dictis ſuis eos admonentes haberent. At hoc aliud eſt ab eo quod quæritur. Nam illud manifeſtiſſimum quod hoc loco petebamus, ſcilicet ſanctos precantium orationes nec viuorum tantum, ſed vita functorum audire poſſe, & illis auxiliari valere: nec tantum intercedentes apud dominum, verumetiam pro facultate illis conceſſa cum ipſo concurrere ad beneficia præſtanda. Nam Epulo rogabat patrem Abraham vt Lazarum mitteret, non autem vt tantum domino ſupplicaret illum mitteret verum vt etiam ipſemet. Quocirca efflagitandos eſſe ſanctos irrefragabiliter conuincitur. Vnus tantum euellendus reſtat ſcrupus vt ſi forte quis diceret hęc parabolice dicta eſſe, non autem vti vere rei geſtę narrationem. At nihil refert quocunq; modo ſcripta ſint, verba tamen euãgelii de parabola nihil prorſus habent, ſed potius rem geſtã indicant, moris enim euangeliſtarum eſt, cũ parabolice quicq̃ agitur dicere, Dixit Ieſus parabolam hãc, Simile eſt regnum &c. Hic autem tale nihil, cum tamen paulo ſuperius multas parabolas expreſſiſſet euangeliſta Lucas. Attamẽ & ſi daretur eſſe parabolice dictũ, idem ſequeretur, cum quę recitantur porabolice & non per apologos oporteat vt veritatis ſimilitudinem retineãt, rerum per parabolã ſignificatarũ Secus non efficerent quod petunt. Hæc igitur ſiue res geſta fuerit ſiue parabolice inducta, hoc certe cõpertũ, rem veriſimilẽ, & quę fieri poſſit, eſſe deſcriptã. quod ſi fieri nõ potuiſſet, illã nõ induxiſſet dominus. Ipſum enim riſiſſent quibus ſuadere volebat quid per eos ex tali parabola eſſet agendũ: quę cũ apologus nõ eſſet oportebat res veras ac veriſimiles eſſe potuiſſe quę per illam narrabantur. Poſtremo ex transfigurationis dominicę myſterio idem demonſtratur. Cũ Apoſtolis

x iiii

tranſfiguratus apparuerit inter Moſem & Heliam ipſi colloquentes indicauit. nempe tranſfiguratio illa ipſum eſſe poſt mortem glorificandum. Quamobrem ſecum hos præcipuos prophetas iam mortali vita functos habere voluit, ſed ad quid hoc? vt ſanctos ſuos ſecum futuros eiuſdem gloriæ participes declararet. Sed & quid colloquium illud pretenderat? Familiaritatem ſane cum ſanctis ſuis domeſticam habere. Et quid loquebatur? Dicit enim euangelium, loquentes cum illo non ꝙ cum eis ipſe loqueretur. Quid autem dicebant? Non profecto vt eos beatos efficeret cum iam certa ſpe eſſent nec referabant quæ neſciret. Nil igitur aliud agere poterant ꝙ̄ ſupplicare pro ſalute generis humani, itaqꝫ ſanctos pro mortalibus dominum ſupplicare manifeſtum. Qua quidem viſione territi diſcipuli ſuauitateqꝫ & gaudio repleti eos videntes dominum tanto honore dignatos, vt vnum ad dexteram, alterum ad ſiniſtram glorioſos & ſublimes locarit, dixit Petrus, Domine bonum eſt nos hic eſſe. Id autem ſignificat voluptatem illam ſpiritalem quam ex viſione conceperant. Deinde ſubiungit, Faciamus hic tria tabernacula, tibi vnum, Moſi vnum, & Helię vnum. Sed cur Petre tantū honoris tribuis Heliȩ, & Moſi, vt eos quodāmodo æquare domino videaris? Illis tabernacula quéadmodū & ipſi dño cōſtitui cupiés? Quia illos (forte reſpōdeat) a nobis colédos agnoui quos dñs nobis tāto decore ornatos oſtēdit, vt illius ſocii videātur. Quos igiť ipſe decorauit & tāto affecit honore, nos nō venerabimur? Quid ergo nōne his ſanctos plurimū eſſe venerādos manifeſte cōuincitur ac precibus interpellādos vti domeſticos dñi Ieſu & quodāmodo ſocios vt illū pro nobis precētur & exorēt: quod facto dñs probat. Eoqꝫ edoctū Petrū itidē ſenſiſſe ꝙ exploratiſſimum eſt. Et hęc quantum ad ſanctos in communi.

S Supereſt videre & quātū ſcriptis tuis ſuperexcelſę virginis deiparę honori & innocētię detraxeris. Primū quidē in dialogo q dicit naufragiū ita ſcribis, Nautę cātātes Salue regina implorabāt Mariā virginē appellātes eā ſtellā maris, reginam cęli, dominā mūdi, portū ſalutis, aliiſqꝫ multis titulis illi blādientes quos nūꝙ̄ illi tribuūt ſacrę literę. Quid illi cū mari ꝙ̄ nūꝙ̄ opinor nauigauit? In Annotationibus autē inqs, Ceterū cultui beatiſſimę Marię aut hodie vulgus pio quodā fauore plus ſatis tribuit, aut parū tribuit Chryſoſtomus explanās locū illum Matthęi. xii. Dixit autē ei qdā, Ecce mater tua & fratres tui foris ſtāt q̄rētes te alloqui. Ait eñ ambitiōe quadā ac oſtētatione cōmoti foras eū in pſentia omnium vocauerūt. Idē enarrās euāgeliū Ioannis de nuptiali miraculo tribuit Marię affectū aliquē ambitionēqꝫ glorię humanę. Auguſtinus quoqꝫ videt tribuere nōnihil diffidētię: nos eā ꝓrſus a peccato originali facimus immunē: at hic videt aliqđ peccatū actuale vt nōnulli aiūt tribuere. Propterea i Ichthyophagia inqs, Qꝫ multi ſunt q magis fidūt pſidio virginis matris aut Chriſtophori ꝙ̄ ipſius Chriſti? Matrē colūt imaginibus candelis & cantiunculis: Chriſtū impia vita fortiter offendūt, & virginē ſe credūt habere propitiā ꝙ illi ſub noctē cantiūculā nō intellectā canūt Salue regina &c. Eodē quoqꝫ libello carpis cōſuetudinē a cōcionatoribus inductā inuocādi auxiliū beatę virginis in cōcionibus. Qꝫ ꝑterea indigna ſit epiſtola quā cōfingis a virgine deipara Glaucopluto ſcriptā i dialogo de ꝑegrinatione religionis ergô ꝙ̄ procax ꝙ̄ indecora vt a tā ꝑcelſa & reuerēda virgine proferatur: cuius initiū eſt, Maria mater Ieſu Glaucopluto ſalutem. Quod

Lutherum ſecutus ſtrenue ſuades ſuperuacaneum eſſe inuocare diuos, a me quidem iſto nomine magnam iniſti gratiam ſcito &c. Tu ipſe legens omiſſa Philautia iudicato, ſi aliorum iudicio ſtare nolueris. Prætereo illam recitare, eo ꝙ prolixior ſit, & ne mihi rurſus ſtomachum faciat. Sed quid cauſor? epiſtolam cum vniuerſo dialogo nil aliud agatur, nil aliud ſpectetur, q̃ mouere riſus & ludificari virginem ac ſanctos omnes? Quibus reſponſurus continere nõ poſſum, quin noſtrorum temporum calamitatem defleam, quibus ſuper excelſæ virgini Deiparæ, non ſolum illudere ac detrahere, verum & crimen impingere impune liceat. O mores, o leges, o zelus, o pietas. Quonã abiiſtis? Quid fieri poteſt, vt ab his principibus, ab eccleſiæ proceribus, hęc ſurdis auribus diſſimulanter prætereantur? Stomachantur ſane & ingemiſcunt pii ac cordati omnes, & tanto zelo concitantur, vt quodammodo vitæ pigeat, malintq; deſiiſſe viuere q̃ hęc audire. Quiſnã malus genius te tam corripuit Eraſme, vt illa deriſoria verba proferre de glorioſa virgine impulerit, quam cum implorarent naufragi. Quid illi cum mari, quæ nunq̃ opinor nauigauit, ſcomma quidem aptũ ad riſum pueris mouendum, & forſan non incommode dictum, ſi quapiã in comedia ad voluptatem apta, de Diana nemorũ cultrice aut Veſta dictum eſſet: de diua autem virgine, de parente creatoris ac redemptoris noſtri indecentiſſimum ac ſacrilegum. Pudet me inquam, pudet tui talia referentis, ſacerdotis nẽpe ætate prouecti, alioqui viri inſignis ac celeberrimi. Sed ecquid hæc cum his quæ ſubiicis ipſi virgini ambitionis ac oſtentationis notam impingens vanæq; gloriæ cupiditatem, & erga filium diffidentiam? Quæ vt magis recipiantur, ſanctorum Chryſoſtomi & Auguſtini teſtimoniis confirmare niteris: non veritus talibus tantisq; patribus tantam imponere calumniam, vt tuæ non minus inſanę q̃ impiæ ſententiæ aliquid authoritatis accederet. Ex qua corollarie infers, ipſam innocentiſſimam virginem non tantũ peccato originali fuiſſe obnoxiã, verũ etiã & actuali, quod neminẽ catholicũ pręter te dicere credo vnq̃ fuiſſe auſum. Quod malum deus? perpetuo ne anticomaritæ inſurgent aduerſus tam innocentiſſimam virginem, aduerſus matrem tuam? ſed ſemper calũniis & maledictis inſectabuntur? cui ſaltem ob tui reuerentiã peperciſſent. ſed de hoc inferius cum his tuis locis reſpondebitur. Nunc ad illud irriſoriũ redeo. Quid illi, inquis, cum mari, quę nunq̃ opinor nauigauit? Quid? quæris. plurimũ enimuero non tamen eo modo, quo Citherea tua, quam ex maris ſpuma genitam poetæ effingunt, vel ea ſola ratione, quia maris authorẽ aquarum rerumq; omniũ cõditorem genuerit. Eum, inquam, qui calcatis vndis ſicco pede proſiliit: qui mare rubrum in duas partes diſcidit, qui aquas Iordanis in duas tanq̃ mõtes non ſemel ſeparauit, qui Petro ſuper ipſas maris aquas incedere dedit. Qui in orbis conſtitutione ferebatur ſuper aquas: quibus diuiſis in earum firmamentum collocauit. Illum quia ipſius matris ſuffragio aquam in vinum cõmutauit, qui imperauit ventis & mari tempeſtatibusq; ſonoris, quanuis ſali gurgites rate nũq̃ ſulcauerit. Hocq; ſcommate cęteros titulos, qui intemeratę virgini, a piis mortalibus illam venerantibus tribuuntur, vt indecentes pariter infeciſti. Nec eos tũ quos verbis expreſſiſti, vt reginam cęli, dominam mundi, portumq; ſalutis: verũ & alios multos. ſic enim habent tua verba, Præterea multis aliis illi blandiebã-

vel ſancti hominis es futura, ſed filii dei viri.& quomodo?Inquit,Spiritus ſanctus ſuperueniet in te & virtus altiſſimi obūbrabit tibi.His inquā titulis oīpotens Mariā ornauit κεχαριτωμένη, ὁ κύριος μετὰ σοῦ, εὐλογημένη σὺ ἐν γυναιξί. Confer modo hos titulos mortalibus qui Marię tribuuntur,& quoſcunq; alios potiores qui tribui poſſent cum his,& agnoſces q̄ vileſcant,quanto interuallo ab illis diſtent,q̄q; humiles & abiecti ſint. Cum igitur dominus illam iis tam inſignibus præconiis ornauerit,dicere tamen audes ima illi & abiecta tribui, quibus illam mortales celebrant ei blandientes:quod nec aliud eſt dicere q̄ immodicos eſſe,& propterea non conuenire. Si enim a blandientibus tribuuntur nō ex vero,non iure impēdūtur. At non his tantummodo titulis virgo puriſſima ex ſcripturis ornatur,ſed aliis q̄plurimis.Non enim in nouo ſolum teſtamento de Maria agitur, verumetiam & in veteri per ſpiritum propheticum celebratur.In Canticis ſiquidem ſpiritus domini plures illius titulos decantat eā,ſponſam domini vocans,amicam, ſororem, immaculatam,pulcherrimam,ac coronandam.Nec his contentus metaphoricos etiam titulos tribuit.Eamq; columbam domini nuncupat,decoram,vt hieruſalem quam viderūt filiæ ſion & beatiſſimam prædicauerunt,& quam laudauerunt reginæ. Inſuper fontem hortorum,terribilem vt aciem caſtrorum ordinatam. Rurſum idem ſpiritus, Quæ eſt iſta quaſi aurora conſurgens, pulchra vt luna,electa vt ſol? Qz autem hæc myſtice ſcripta ad ipſam referantur (Licet etiam ad Eccleſiam referri poſſint metaphorica,nanq; locutio plura indicare poteſt.)ſancti patres loca illa enarrātes declararūt.Inter quos audi Hieronymum.ita enim inquit,Canitur in Cāticis de Maria,Ortus concluſus,fons ſignatus,emiſſiones tuę Paradiſus.Ortus deliciarum in quo ſunt conſita vniuerſa florum genera & odoramenta virtutum:ſicq; ſignatus vt neſciat violari vllis inſidiis fraudib9 ve diaboli:fons itaq; ſignatus ſigillo totius trinitatis &c. Illud quoq; quod in pſalmis ſcribitur ad Mariam referēdum,licet etiam ad Eccleſiam deduci queat.Aſtitit regina a dextris tuis in veſtitu deaurato circundata varietate. Qz autem hi magnifici ſint tituli inſignes,præclari,eſtimare poſſunt qui illos legerint.Regina appellatur, ſoror,ſponſa,amica,perfecta,columba domini,fons viuus,puteus aquarum ſcaturientium,ortus concluſus,& aliis.Auroræ deniq; ac ſoli comparatur,quę omnia in primis quadrant virtuti gratiæ illiuſq; pulchritudini. Sed forte inquies quid hoc refert?cauſor ego hos titulos qui nunc ei tribuuntur a mortalibus in ſacris litteris nequaq̄ tribui,alia autem non tribuēda ſunt ab his quæ inibi ſcribuntur.Præterea dico ſacras literas cum illius mentionem habent, nullis eam inſignire titulis, ſed ſimpliciſſime Mariā virginē vel matrē Ieſu appellare.Qđ ad primum attinet,quid tum & ſi ſacræ literæ titulos mortalium illi non tribuunt,cum eam longe ſplendidioribus ac potioribus decorarint?Abſonum enī fuiſſet hec humilia cum his tam ſublimibus componere. Porro nimis ineptum et ſtolidum eſt id verum exiſtimare quod a nouiciis horum temporum hęreticis aſſeritur, ſcilicet nihil agendum in his quæ ad religionem pertinent,niſi in ſacris literis comperiatur expreſſum.

Cum ſole ſit clarius non omnia ad religionem attinentia chartarum monumentis fuiſſe mandata,ſed plurima verbotenus tradita, quod plurimis locis

relinquens afflatu ſancti ſpiritus Eccleſiam gubernantis,partim rationis naturalis iudicio,quod non in vanum nobis tradidit.Quocirca de his quæ per ſcripturas non ſunt conſtituta,nec mala eſſe dignoſcuntur ſtandum eſt Eccleſiæ decretis.In cęteris rationis iudicio. Q꞉ igitur inſulſum q̄ vanum dicere,dominus non præcepit ſanctos eſſe orandos:igitur non ſunt orandi?Non dixit,cum datis Eleemoſynam dicite,ora deum pro me: ergo non debemus dicere pauperibus, aliisve vt pro nobis precentur?Non dixit veneremini ſanctos:igitur nō ſunt venerandi?Non iuſſit offerri munera in templis,& ſimilia huiuſce generis innumera:ergo non ſunt facienda?At multa etiam dominus virtualiter,vt aiūt, iuſſit quæ verbis expreſſis mandata non inueniuntur:multa item exemplis quę verbis non præcepit,multa ſimilitudine & ſpecie quadam non autem eiuſdem naturę proprietate vel forma.In huiuſmodi itaq꞉ non ſolum conſiderandum,an ea quæ in Eccleſiā inducta ſunt in ſcriptura verbis expreſſis contineantur, aut ſequela neceſſaria ex eis colligātur,ſed an natura praua ſint an proba, commoda an incommoda,conſentaneaq꞉ ſint his quæ in ſcriptura commendantur, an diſſona,ſimilia an diſſimilia ſententiis vel exemplis in ſcriptura contentis de illis poſt hæc iudicandum. q꞉ ſi proba & ſimilia eſſe dignoſcuntur recipienda ſunt. Siquid autem vitii in illis ſit coniunctum illud caſtigandum & mouendum,vt tollatur,& quod probum eſt relinquendum. Non enim quod probum eſt & bonum ob id q꞉ ei aliquid prauum annexum fuerit reiiciendum eſt. Id enim ratio concludit,& ſanctorum patrum ſententiæ atteſtantur:quarū nōnullę a nobis ſuperioribus libellis recitatæ ſunt. Sed de his hactenus. Q꞉ igitur ſtultum eſt dicere,Maria cum in ſcriptura nominatur,nullis niſi virginitatis epithetis & elogiis honoratur,ſed ſimpliciter nuncupatur.Inquit enim Iucas Miſſus eſt angelus Gabriel ad Mariam virginem.& Ioannes,Stabat iuxta crucem Ieſu mater eius.Et rurſus Lucas alibi,Maria ſeruabat hæc omnia,& conferebat in corde ſuo.Idem Lucas in Actis,Erant diſcipuli cum Maria matre Ieſu & cæteris mulieribus perſeuerantes in oratione &c. Ergo non eſt præconiis & titulis præſertimq꞉ ſublimibus in Eccleſia a fidelibus inuocanda. Eſto namq꞉ verum eſſet quod aſſumitur,nullis videlicet eā titulis in ſcripturis decoratam, quod tamen falſiſſimum eſſe oſtendimus: colligeretur ne ipſam præter honorifica epitheta a nobis nuncupandam?Sed quamobrem? inquis.quia ſcripturæ illam his non honeſtāt. Quid tum?An cogimur his vti verbis vel elogiis tantummodo quibus ſcripturæ viſæ ſunt?minime quidem.

Videndum præterea an ea epitheta quæ illi tribuuntur ei conueniant,deceantve:an merito laudanda ſit, eiuſq꞉ nomē celebrandum nec ne.ſi non laudanda,ſi non veneranda, ſi immodica ſunt epitheta, vtpote eius virtutem, ac dignitatem excedentia,ſoliq꞉ omnipotenti deo dominoq꞉ Ieſu Chriſto tribuenda, perſpicuum eſt illam his non eſſe inſigniēdam.At ſi nullis tam honorificis elogiis celebrari poteſt,quin illi potiora & ſublimiora debeātur,q̄uis ſcripturæ in illa nominanda,nec his nec maioribus ſimilibuſue viſæ fuiſſent, ſed ſimpliciter vt plurimum fecere illam nominaſſent,nequaq̄ tamen ſit debitis laudibus a nobis defraudanda,aut ſimplici nomenclatura compellanda. cum longe alia ratio ſit ſcripturarum in diuinis rebus recenſendis a noſtra in illis recolendis. X

Quid enim ſimplicius ipſo etiã omnipotente vnq̃ nominauit prꝗter omne elogium citra omne epithetum Moſe rerum exordium conſcribens?In principio,inquit,creauit deus cælum & terrã &c.Authores nãq; ſcripturarũ breuitati ſtudẽtes res geſtas nudo tñ & ſimplici ſermone tetulerunt,prætereuntes omnia quæ ad rem neceſſariã non faciebant affectataq; videri potuiſſent.Quãobrem nec mirum ſi euangeliſtæ in Mariæ titulis ac epithetis cum de ea facere mentionem contingebat non ſint immorati, nec vlla tribuerint domino Ieſu illum ſimpliciſſime nominãtes:vt eſt illud,Dixit Ieſus turbis:vel,Hoc ſignũ fecit Ieſus &c.Verum ad proſequendam potius narrationem rei geſtæ,prætermiſſis omnibus glorioſis titulis,contenderunt, illã ſimpliciſſime annũciantes. nullo enim verborum boatu reſonantiq; & eleborata ratione declarandus erat Chriſtus , ſed pura ſimplici ac plena virtute & ſpiritu,ne vi humanæ ſapientiæ eloquentiæq; magnitudine orationis ve ſuauitate perſuadere magis viderentur quę ſpectabãt,q̃ veritate inuitati & virtute ſpirit9.Quocirca vniuerſam ſcripturam rudi oratione ac ſimpliciſſimis verbis prout conueniebat dignoſcitur fuiſſe conſcriptam,non autem in ſublimitate ſermonis(vt inquit Paulus)nec quicq̃ in ea exaggeratũ eſſe conſpicitur,ſed omnia potius verbis extenuata,ſobrieq; & aride expreſſa , quo magis diuini ſpiritus cuncta perficientis virtus eluceſceret. Si igitur dominus Ieſus nullis in ſcriptura elogiis celebratur,quãto minus cõgruebat celebrari Mariam?Cum euangelico negocio nihil conduceret: ſed tñ de ipſa illa erant celebranda quæ ad texandam Chriſti hiſtoriam faciebant:qui quidem erat euangeliſtarum ſcopus. anunciare inquam Chriſtum a prophetiſq; promiſſum adueniſſe,& referre quomodo ab omnipotenti deo ad humanum genus recuperandum miſſus fuerit ipſo diuino verbo ex Maria virgine naturam humanam aſſumente. Quid etiam denuncians euangelium regni fecerit, & quomodo tandem cruci fuerit affixus in eaq; animam emiſerit: Deinde reſurrexerit,cælos conſcenderit,iterum venturus &c. Ipſum namq; Ieſum Chriſtum euangelizabant non beatiſſimam virginem ex cuius epithetis & præconiis nil gloriæ Chriſti accedere poterat:cum quicquid ipſi virgini eſſet dignitatis ac gloriæ,ab illius gratia proueniſſet:nec etiam ad beneficia explicanda facere potuiſſent,quæ in nos ille contulerat . Quapropter in Maria non erat immorandum. Per Chriſtum namq; redempti ſumus , per Chriſtum reſtituti gratię ex filiis iræ,per Chriſtum a duriſſima Sathanę ſeruitute liberati,& per eius adoptionem cæleſtis regni effecti participes. Etenim Chriſt9 ipſe pro nobis in crucis patibulo affixus acerbiſſime & ignominioſe mortuus debita noſtra perſoluit.Iniquitates noſtras ipſe portauit,non Maria . De illo igitur agendum erat:myſteria illius ab euangeliſtis erant referanda non Mariæ geſta aut laudes exaggerendæ. Ille inquã a nobis imprimis colendus celebrandus & ſolus adorandus,vt qui ab illo cuncta beneficia acceperimus non a Maria. Ille optimus & maximus deus,q̃uis & verus homo. Ob idq; cauſæ & frater noſter eſt effectus,licet etiã genitor & creator eſſet. Ipſe idem dominus indulgentiſſimus,idem amicus,idẽ rex beneficentiſſimus,iudex clementiſſimus, ſalus noſtra,gloria noſtra,vita noſtra:citra quem nec Maria virgo glorioſiſſima quicq̃ fuiſſet:quæ tametſi mater eſt gratia,natura tamen ſerua eſt & pura

creatura. Quicquid enim in illa geſtum eſt, totum diuinæ gratiæ opificiũ fuit: quemadmodum & ipſa ſpiritu ſancto repleta viſitans cognatam Elizabeth his verbis proteſtatur. Magnificat anima mea dominum: et exultauit ſpiritus me9 in deo ſalutari meo. Quia fecit mihi magna qui potens eſt: & ſanctum nomen eius. Quapropter de illa in ſcripturis tantum erant referenda quæ ad ſeruatoris aduentum, carnis aſſumptionem, natiuitatem & progreſſum illius hiſtoriç pertinebat. Si enim quicquid in Maria laude dignum eſt, quicquid decoris ac maieſtatis, ex filio pendet: profecto non tm̃ cõueniebat, ſed etiam oportebat antea eius filiũ agnoſci ac celebrari q̃ Mariæ nomen laudibus efferri. His rationibus in euangelio non frequens de Maria habetur mentio, pauca etiam referuntur. Ex his tamen non ſequitur, quin illa ſit a nobis diligentiſſime colenda, celebranda, epithetisq; ac elogiis honoranda.

Q. ſi diceres, non inficior venerandã eſſe, ſed eã plus laudari dño, honoresq; tribui ingẽtiores q̃ deceat. Id eñ pſæpe cauſaris, vt in Ichthyophagia tua verba ſic teſtantur. Quàm multi ſunt qui magis fidunt præſidio virginis matris, q̃ ipſius Chriſti: matrem colunt imaginibus, candelis, & cantiunculis, ſub noctẽ enim illã ſalutãtes ipſi canũt, Salue regina non intellectum: Chriſtũ autẽ impia vita fortiter offendũt. In quo libello & carpis cõſuetudinẽ a cõcionatoribus inductã inuocãdi a deo auxilii p interceſſionẽ ipius. Cũ ſint cõcionaturi, inquiẽs, & hi qui ſacras literas e ſuggeſto interpretãtur, malũt inuocare virginis matris auxiliũ, q̃ ipſius Chriſti aduerſus veterẽ (vt ais) cõſuetudinẽ, vt Origenis, Baſilii, Chryſoſtomi, Ambroſii, & aliorũ. Quibus ad manũ eſt reſpõſio. Fateor eñ tibi videri virginẽ coli impẽſius q̃ deceat, piis autẽ omnibus cultorib9 lõge minus q̃ cõueniat, tm̃ abeſt vt ſatis: cũ vt ſanctus pater Damaſcenus inquit, Omnis honor qui in Deiparã virginẽ impẽditur, in illũ, qui ex ea eſt reuocetur. videre eñ non eſt quempiã mẽte ſanũ, qui plus honoris tribuat Mariç q̃ Chriſto, ſed iſta ſolo calumniandi ſtudio cõfingis ac prædicas. illã ſalutari reprẽhẽdens ſub noctis initio, quaſi ex hoc illud quod protuleras ſequeretur, videlicet eam plus coli q̃ filium, & cum ipſam colimus precantes, vt pro nobis apud filium intercedat ſic precemur, ac ſi non in primis ille colatur. A

Sed ai, nunquid tibi videtur indecens eam ſalutare in noctis crepuſculo, qua hora ab angelo fuiſſe ſalutatam creditur? Profecto mirari ſatis non poſſum, quomodo tibi omnia in vſum ab eccleſia promiſcue inducta diſpliceant tam optima, quibus calumniandis nullus eſt locus, quàm non æque probata, quibus cauillandis aliqua occaſio arripi poſſet. Sed quid habes quod reprehendas, cenſor grauiſſime in more ſalutandi virginem a ſacris cõcionatoribus pie inducto? Animaduerte & dicas quæſo concionatorum nonne munus eſt euangelium prędicare? Eſt quidem dices: quapropter & contendo Chriſtum inuocandum non Mariam. At certe non negabis ante prædicatum euangelium Mariam virginem ab angelo Gabriele fuiſſe ſalutatã. Si igitur hoc idem faciunt concionatores, vt prius Mariam ſalutent q̃ euangelium anunciẽt, perperam facere dici poſſunt? cum morem angeli imitantes ſimul & ordinẽ rei geſtæ obſeruent? pręterea quid in ipſa ſalutatione contineatur perpendendũ. B

Prolatis quippe ſalutationis euāgelicæ verbis celebratoq; ac benedicto ſub ipſius ventris fructus nomine ſanctiſſimo domino inquā Ieſu dicit ſancta Maria mater dei, ora pro nobis peccatoribus &c. Interpellatur ergo, vt apud filium aduocatam agat, non vt ipſa nobis gratiam impertiatur: quod & ipſi concionatores ante ſalutationem palam proteſtantur dicentes, Inuocemus beatam virginem, vt apud dominum nos ea dicere impetret, quæ ad gloriam illius faciāt, & ſalutaria nobis ſint. At dicis hoc non faciebant ſancti patres, ſed Chriſtum recta inuocabāt. Eſto, & hoc fortaſſe hiſce noſtris pręſertim temporibus magis probandum. Nam humilior eſt precatio, quæ per intermedium fit, vt ſupra declaratū eſt, & hiſce ſeculis talis meo iudicio videtur accōmodatior, licet patrū cōſuetudo illo tum ſeculo forte fuerit opportunior, quo bona pars populorum nondum Chriſto crediderat, ſed in paganis ritibus perſiſtebāt: quorum plurimi promiſcue in Baſilicas fidelium frequenter conueniebant ad audiendas patrum conciones, quibus modis Chriſtus inſinuādus, & eorum pectoribus erat inſerendus. Chriſtum igitur in concionū initiis recta inuocare conueniebat, nō Mariā quę nec adhuc illis vllo pacto cognita erat. Taleq; ſalutationem potius riſiſſent, q̄ ipſa electi ad induendū Chriſtum deueniſſent. Qua ratione Paulum euangelium prædicantem, tam frequenter ſanctiſſimum nomen Ieſu in ore habuiſſe crediderim. At euangelio vndiq; propagato: reiectiſq; gentium erroribus cum iam domini Ieſu nomen matris apud omnes glorioſum & celeberrimum effectum eſſet, ac quoq; illius glorificandæ ratio habenda fuit: quid vt magis agnoſceretur, ipſiuſq; nomen celebrius euaderet, & quo magis glorificaretur Chriſtus in maternis laudibus, fuit conueniens in agendis concionibus, ad quas frequentiſſime conueniūt populi illam ſalutare, & vti aduocatam interpellare, vt ipſa apud Chriſtum filium ſuum pro nobis intercederet. Hacq; de cauſa morem hunc fuiſſe inductum, valide conſentaneum. Alia quoq; ad obſiſtendum inquam hęreticis ſanctiſſimæ virgini detrahētibus, hoſtes nempe ſemper habuit innocentiſſima virgo, quemadmodum eius filius. qui enim Chriſtum negabant veram ex Maria aſſumpſiſſe carnem, maternum decus illi detrahebant. Qui autem ab eo diuinitatem eripiebant, eam θεοτόκον eſſe negabant. Qui vero eam plures aſſerebāt ſuſtuliſſe filios inſigni virginitatis corona eam ſpoliabāt: quorum vt occurreretur blaſphemiis, forte introductum eſt, vt in concionum exordio ſalutaretur, auxiliumq; ab illa peteretur, vt inde populus tanto magis ad eam venerandam ſuccenderetur ad veritatēq; agnoſcendam facilius induceretur, contemptis hæreticorum ineptiis.

C Cæterum ſi qui tam vecordes mentiſq; inopes eſſent, qui plus intemeratę virgini affectu quodam immodico tribuerent, q̄ glorioſiſſimo eius filio, quo & a cultu dn̄i Ieſu diuerterētur in ipſa virgine inſiſtētes, tales ab Eccleſiarū propoſitis ſacriſq; cōcionatoribꝰ admonēdi eſſent, ac edocēdi, vt virgini & cęteris ſanctis illū impēderēt honorē, qui eis cōuenit. Illū aūt nequaq̄ qui ſoli oipotēti deo & dn̄o Ieſu debet. Virginēq; & ſctōs ꝑpter Chriſtū, & nō ꝑpter ſeipſos eſſe colendos: Ipſum autem dnm ſui ipſius tantū gr̄a, eumq; ſcopū eſſe ad quē omnes noſtrę operationes ſpectare debēt. Ipſum nāq; ſuper omnia amandū, illi fidēdū, in eo ſpem oēm reponandā. Deniq; virginē & ſctōs omneis dn̄i gr̄a diligēdos,

non autem dominum propter ſeruos. Quamobrem non tam impenſe eſſe colendos, nec tanto complectendos affectu vt id quicquã derogare poſſit dominico cultui, aut tantũ ab illius amore diuertere. Edocendi pręterea ꝙ deipara virgo, licet domini mater ſit, ſerua tamen eſt humillima, non natura mater, ſed gratia, ſancti quoqꝫ omnes ſerui inutiles ex ſeſe, per gratiam tamen domini ſanctificati. Quicquid enim virtutis decoris & glorię in ipſis ſitum eſt, illius dono conſecuti ſunt. Quocirca omnis affectus, omnis honor qui illis tribuitur, propter dona quę in illis ſunt, referẽdus eſt in patrem luminum, a quo bona omnia procedũt. Ob idqꝫ creaturam omnem viliſſimum puluerem exiſtimandam. Quid dico puluerem? imo nihil eſſe, & ſi quid ipſo nihilo min9 eſſe poſſit. Quapropter illũ prorſus ſuſpiciendum, glorificandum & amandum. Creaturas autem quanto ad ipſum per gratiam magis accedunt tanto diligendas magis & venerãdas. Cuius cum beatiſſima virgo prę cęteris omnibus fuerit effecta particeps (tantũ enim gratię illi fuit collatum, quantum mundiſſimũ atqꝫ ideo capaciſſimũ vas illud capere potuit) illi poſt dominum Ieſum (cui propter diuinitatem cum humanitate coniunctã verus latrię cultus debetur) illius quoqꝫ naturę humanę, vt humana eſt in ſe conſideratę ſummus honor & cultus citra latriam, tum quia anima illa beatiſſima non plenitudinem gratię quemadmodum Maria cõſecuta eſt ſcilicet quantum capax fuit, ſed ſimpliciter ſummam, qua maior nec eſſe, nec tribui poteſt, tum ob ingẽtia q̃ beneficia nobis cõtulit. Illa enim prodidit vna cum ſanguine ad ſordes noſtras detergendas, quo myſterio & nos a morte ad vitam reuocauit. Ille igitur in primis ſuſpiciendus, poſt ipſumqꝫ intemerata virgo ſuper omnem aliam creaturam veneranda. Deinde cęteri ſancti venerandi vel ſecundum eorum glorię & meritorum menſuram, aut quantum proprius affectus ſtatuerit. Parum enim refert ſi plus vni ſancto tribuatur honoris q̃ alteri. Sanctiſſimi tamen apoſtoli vna cum pręcurſore domini poſt Mariam prę cæteris omnibus ſanctis proculdubio videntur honorandi. In ſumma hoc ſeruãdũ eſſe in omnium ſanctorũ cultu perſpicuum eſt, vt quicquid laudis, quicquid honoris, quicquid glorię illis tribuitur, quicquid ſolenne illis impenditur, totum ad gloriam omnipotentis dei referatur, nihilqꝫ agẽdum in eorum obſequio, ſiue ipſa deipara virgo fuerit, ſeu quicunqꝫ alius diuorum, quod quouis modo ab omnipotentis dei dominiqꝫ Ieſu cultu nos diuertat, ab amore illius nos auocet, a cõtemplatione immenſę maieſtatis eius impediat. In Chriſto enim viuimus, membra Chriſti ſumus non Marię, quę tamen exaltata eſt in cęleſtibus regnis ſuper choros angelorum, celſior apoſtolis, prophetis pręſtantior, glorioſior martyribus, potentior confeſſoribus, illuſtrior cęteris virtutibus, ac deniqꝫ reliquis ſanctis omnibus ſublimior. vtpote ordinum omnium ornamentis inſignita. Nam & prophetarum & Apoſtolorum & martyrum, & confeſſorum, Maria virgo ſuper omnes virgines, choro & catalogo merito aſcribitur. Quę quis autẽ hæc rudi populo declaranda eſſe (vt dixi) nõ abnuerim, attamen vix quenquam eſſe tam craſſum ex his etiam qui cultui beatę virginis impenſius dediti ſunt ſuſpicor, qui putet illam filio potentiorem eſſe magisqꝫ venerandam: quiqꝫ illam colat ipſius tantum gratia, vel exiſtimet citra deum pręſtare beneficia, licet quando illam precatur aut colit, preces in deum actu non referat: quod nec oportet

cum ſatis ſit,habitu(vt aiunt)in fide eccleſię precetur.Quocirca qui putãt qui-
buſdam in his delinqui,ob idq; conuenire admonere & inſtituere populũ id cir-
cũſpecte magnaq; moderatione faciendum eſſe,toto cælo aberrãt:ne dum pau
cos ab errore auocare ſtudent immodice hoc agentes,plurimos in diuę virgi-
nis & aliorum ſanctorum neglectum & contemptum inducant.At quemadmo
dum imperiti medici faciunt,qui leuem morbum pellere volẽtes,acrioribus im
portuniſq; pharmacis non ſolum illum adaugent, ſed aliis grauioribus mor-
bis ęgrotos obiiciunt:ſic ſobrie ac modice pro auditorum qualitate tractanda
ſunt iſta apud promiſcuũ vulgus:quod illius potius relinquẽdũ eſt ſimplicitati
in fide eccleſię ꝓcedenti,q̃ in labyrinthũ quendã confuſiſſimũ illud detrudere.

D Iam reliquum eſt cæteris dictis tuis reſpondere,quibus glorioſam virginẽ,
non tantum peccato originali fuiſſe obnoxiam,verũ & ab actuali non fuiſſe ex-
ortem contendis.Hoc aſſerens ex Chryſoſtomi & Auguſtini(vt ais)ſententia,
quo nihil falſius eſt,vt in medium allatis eorũ verbis aperte conſtabit.At prius
res ipſa,quantum patitur materia,ratione ſpectanda eſt : deinde ſanctorum pa-
trum ſententiis comprobanda.Quandoquidem illa quæ ex ſcripturis euidentiſ-
ſime demonſtrari non poſſunt,alia via tractari non datur,q̃ probabilibus argu
mentis & teſtium authoritate, cui refragari temere non liceat. Prius autem de
peccato actuali diſputantes ad originale deſcendemus.Age igitur obſecro,quo
modo mater domini actualis peccati culpa ſordidata eſſe potuit, ſi fuit plena
gratia?Cum peccatum omne quantumcunq; leue charitatem omnem, grati-
amq; ipſam refrigeret:quæ licet cum peccato,quod veniale vocant,ſtari poſſit,
cum tali plenitudine tamen gratię cõſtare non poſſe manifeſtum eſt.Vbi enim
plenitudo ibi non eſt defectus nec virtutis remiſſio.Negari ſiquidẽ non poteſt
quin ſi nunq̃ peccaſſet vegetiorem,amplioremq; in ea gratiam fuiſſe, q̃ ſi labe
peccati fuerit deturpata.Nullũ eñi maiꝰ donũ,nulla gratia maior rationali cre
aturę conferri poteſt,perfecta innocẽtia:ita vt illa omni crimine,omni peccato,
deniq; oñi culpa ſit vacua & immunis.Nõ ergo plena gratia ſi peccatũ ꝓpria
culpa cõmiſit.Secus autẽ de peccato ab origine ꝓpagato,quod culpa propria
non cõmittitur, ſed aliena contrahitur.Mariam autem gratię plenam fuiſſe ar-
changelus Gabriel aſſeruit,non ſuo ſed domini teſtimonio ſubiũgens eam be-
nedictam ſuper omnes mulieres. At quomodo benedicta ſuper cęteras,ſi pecca
to actuali maledicta quẽadmodũ & cęterę?quę tamẽ capitali peccato nunq̃ fue
rũt obnoxię.Quomodo dominus cũ illa?Nõ more communi,vt dicitur eſſe cũ
cæteris,qui eius gratia prorſus vacui nõ ſunt ,ſed ſingulari priuilegio videlicet
cũ plenitudine gratię.Vbi ęnim dñs ęternę lucis cũ plenitudine gratię inhabi-
tat,ibi nullę ſordes,nullę tenebrę eſſe poſſũt.Radius nẽpe ſolaris cũ aliquo in-
greditur,non ſolum tenebras omnes pellit,ſed & parietes illuſtrat,licet eos non
peruadat ob opacitatis naturam. diaphanũ autem ſplendidiſſimũ reddit ,& o-
mni purgatũ caligine. Nõ aũt ſolaris radius in Mariã ingreſſus vel increatæ
lucis ſplẽdor,ſed ipſa lux diuina increata eam integris nouem menſibus inhabi
tauit.Et tamen dicemus eam non illuſtraſſe,& ſi quæ tenebrę aut ſordes in ea
fuiſſent,non omnes abegiſſe?Abſit abſit tanta infamia. Itaq; tãbernaculũ illud
caliginea rubigine qui potuit eſſe deturpatum?diſſonum nimis & naturali ra-

tione contrariũ,dominũ nanq; omnium habitaculũ nitidiſſimũ ac ornatiſſimũ
delegiſſe.inhabitandum omnino decuit,quod & facere potuit.Quid dico inha-
bitandum?immo ex quo humanũ corpus ſibi aſſumeret? Conueniebat igitur,
conueniebat,vt ex mundiſſimo & illuſtri corpore puriſſimum ſacratiſſimũq;
corpus formaretur, in hypoſtaſis vnitate iungẽdo cum ęterni verbi diuinitate.
Expers igitur virgo ſacratiſſima prorſus inquã expers omnis culpæ,omnisq; ſce
leris.Quod enim peccato coinquinatum eſt,pœnę obnoxium eſt.Quomodo au
tem plena gratię ſi obnoxia pœnę,ſi rea culpę?Qui nanq; in peccato eſt inte-
ger amicus,amicus dei eſſe nequit,ſed potius inimicus cenſendus,quia trãſgreſ
ſor,& dominicę voluntati cõtrarius.Quomodo autẽ dominus cum illo in ple-
nitudine gratiæ,qui illius hoſtis quodãmodo eſt?Semper autẽ dominus cũ Ma
ria fuit,quã ab ęterno in ſponſam delegit,in matrẽ,in nutricẽ:ſiue eñ ab origi-
nali pręſeruata fuerit,vt potius creditur ſiue nõ:in vtero tñ ſanctificatam eſſe ne
mo dubitat.Nã ſi Hieremias propheta,ſi baptiſta Ioannes teſte ſcriptura, Iaco
bus quoq; frater domini & alii in viſceribus maternis conſtituti fuere ſanctifica
ti:quis hoc idẽ detrahet Marię?quę ſi ſanctificata fuit antea q̃ in lucẽ ederetur,
qui peccare potuit in lucẽ edita?Sanctificare eñ nil aliud eſt q̃ a peccãdo & o-
mni culpa immunem reddere.Quamobrem neq; mortales dũ viuũt, quantũuis
pfecti ſint,ſanctificati dicuntur,vt qui adhuc peccare poſſunt. Si igitur Maria
ſãctificata,ſi canonizata anteq̃ fuerit genita,vel poſtq̃ fuit cõcepta,oportet nũ-
q̃ actuali peccato fuiſſe deturpatã:Nã canonizati ſancti peccare nõ poſſũt.Quis
autẽ negabit eã canonizatã,cũ in ſponſam dei,in matrẽ domini delecta fuerit,
vel cũ ab angelo Gabriele ſalutata ſanctificataq;,cuius nũcio annuens deũ con
cepit?Attamẽ iniqua mẽte illi peccatũ tribuis,non ſolũ poſt genitũ dominũ,ve-
rũ cum dñs iã adoleuiſſet Euangeliũq; prędicaret.Quis hoc diceret niſi mente
captus aut Mariæ inimicus,vt ſaltẽ dominus ei tantã gratiã ſuo aduẽtu nõ con
tulerit,vt deinceps a peccando foret immunis,licet antea peccaſſe daret? quod
erroneũ nimis & omni rationi prorſus contrariũ,vt ſanctorũ patrũ ſentẽtiis do
ctrina & iudicio clariſſimis authoritate & ſanctitate cõſpicuis liquide cõproba-
tur.Origenes eñ de beatiſſima virgine in Matthęũ ita ſcribit,Maria mater im
maculata,mater intacta:quæ ſi peccatrix,nõ vtiq; immaculata. Et proſequitur,
O magna admirationis gratia,o inenarrabilis ſuauitas, o ineffabile ſacramẽtũ
ipſa eademq; virgo,ipſa & mater domini,genitrix eius,plaſmatio eius: ipſa eius
ancilla,nemo vnq̃ talia audiuit aut tantũ cogitare potuit.Et paulo poſt,Vnige-
niti dei dicitur & mater & virgo maria,digna digni,ſancta ſancti, immaculata
immaculati,vnica vnici,&c. quę verba non ſolũ illam ab actuali peccato immu
nem fuiſſe ſtatuunt,verum & ab originali fuiſſe pręſeruatã oſtendunt. Rurſus
idem paulo poſt Ioſeph agnoſcens illius ſanctitatis excellentiã iuſte humilians
ſeſe timebat,ſibi ipſi tantæ ſanctitatatis coniunctionem dicens . Maior eſt enim
illius dignitas,ſuperexcellit eius ſanctitas,nec meæ congruit indignitati.Cui an
gelus,Accipe eam Ioſeph ſicut commendatũ celeſtem theſaurũ,veritatis diuiti-
as , perfectã iuſtitiam, vnigeniti manſionẽ,honorabile templũ,ſicut domũ dei
ſicut creatoris omnium propriam , ſicut cæleſtis Regis domum immacula-
tam & cætera.Audiſti quot quantaq; præconia glorioſiſſimæ virgini ſapien-

tiſſim9 Orig.tribuerit.quã pleniſſimã ſanctitatẽ & perfectã vocat iuſtitiã.Nõ ergo peccatis erat obnoxia.Rurſus idẽ,Audite oẽs filię Euę,q̃ hęreditatẽ doloris ex illi9 cõdẽnatiõe ſúpſiſtis,ꝙ virgo in vtero accipiet,nõ ex deſiderio ꝑtũ ſuſcipiẽs,q̃ neq; ꝑſuaſione ſerpẽtis decepta eſt,neq; ei9 venenoſis afflatib9 infecta,&c.Hoc dictũ eã nõ ſolũ ab oi actuali peccato imunẽ reddit,ſed & ab originali pariter ꝓrſus abſtergit.Si eñ ſerpẽtis ꝑſuaſiõe nõ fuit decepta,nec pœnę ſubiectã fuiſſe conuincitur,quę quidẽ ex ea perſuaſione ſeruata eſt,quã peccatũ originale fuiſſe liquet.Accepiſti Origenem , nunc & Auguſtinum expreſſime loquentẽ audias:ſic enim ait contra Pelagianos de natura & gratia.Excepta itaq; ſancta virgine Maria,de qua propter honorem domini nullam prorſus cum de peccatis agit̃,haberi volo quęſtionem.Inde enim ſcimus quod ei plus gratiæ collatum fuerit ad vincendum omni ex parte peccatũ,ꝙ cõ cipere ac parere meruit,quem conſtat nullũ habuiſſe peccatũ.Idem quoq; pater in Sermonibus,Quis eñ dicere poteſt,ſine peccato ſũ natus,aut mũdatus ab oñi iniquitate,niſi virgo illa prudẽtiſſima,animatũ templũ dei excelſi, quã deus ſic elegit & ꝑelegit ante mũdi conſtitutionẽ,vt ſancta & immaculata mater dei ab ęterno pręſeruata incorrupta ab omni labe peccati.Et idẽ prę̨terea Charitas effecit vt non ſolũ Maria peccarit,ſed nec peccatũ cogitare potuerit,& ſuper cunctos pręſeruata eſt ab oñi labe peccati.Et idẽ,Prę̨terea Charitas effecit vt nõ ſolum Maria non peccarit,ſed nec peccatum cogitare potuerit:& ſuper cunctos reſeruata eſt ab omni labe peccati. Rurſus idem, O mater domini ſicuti in prima fœmina abundauit delictũ,ita & in te ſuperabũdauit plenitudo gratię.ideo & ſuper oñes ignara delicti.Beatus quoq; Cyrillus Alexãdrinus ita ſcribit,Temerariũ in Maria virgine ponere culpã aliquã aut peccatũ.Sanctus vero Hilari9 Pictauenſis ſic inquit,O virgo benedicta ſuper omnes fœminas, quę angelos vincis puritate,quę ſanctos oñes ſuperas pietate. Quę quidẽ ſi puritate vincit angelos,iſtius ſanctiſſimi ac doctiſſimi patris ſentẽtia,q̃d blateras Eraſme actualẽ ei impingẽs culpã?Sanctus autẽ Ambroſius de illa hęc profert, Hæc eſt virgo,in qua nec nodus originalis,nec cortex venialis culpæ fuit.

E Cũ ergo tã expreſſa ſint hęc ſanctoꝝ patrũ teſtimonia glorioſã virginẽ oñi culpa fuiſſe imunẽ aſſerẽtia,tu tñ auſus es illi tribuere,nõ ſolũ originali labe fuiſſe infectã,verũ & actuale cõmiſiſſe peccatũ,ambitioſamq; ac diffidentẽ fuiſſe auſu quodã ſacrilego Chryſoſtomi & Auguſtini ſentẽtia aſſerere nõ erubuiſti: qui ſi hęc dixiſſent,ſibiipſis ꝓtuliſſent aduerſantia.At neuter ſane eorũ ſuis verbis virgini Deiparæ tribuiſſe peccatũ vſq̃ inuenietur,vel actuale vel tñ originale.Licet eñ hęc vox ambitio in malã partẽ,vt plurimũ ſumatur,non perperã tamẽ pro magno quodã affectu,ſtudioq; diligẽtiori rei cuipiã peragẽdæ nõnũq̃ accipitur.Dicitur eñ ab eo quod eſt ambire,idq; nil aliud eſt q̃ circũire. Inde apud Latinos ſumptũ nomẽ ambitionis,eo ꝙ petẽtes honores ac magiſtratus, in repub.ciuiũ claſſes circũibãt,ſuffragia precibus preciove ſibi cõparãtes. Ad quod inhibendũ lata fuit lex de ambitu,hinc dicta ambitio,& ꝓpterea in malã partẽ vſurpata,nõ ꝙ ambire prauũ eſſet,ſed quia ambiẽtes praue agerẽt vota emẽtes ac vitiãtes comitia.Honores autẽ appetere & cętera,quę ſui natura cõmoda ſunt,nequaq̃ autem praua nec interdicta citra peccatum appeti poſſunt, modo id non immodice fiat. Quandoquidẽ quod bonũ eſt naturaliter appetit̃.

Quis igitur Chryſoſtomus dixerit ꝙ ambitione ac oſtentatione commoti diſcipuli eum foras in præſentia omnium vocauerũt, & enarrans euangelium Ioannis de nuptiali miraculo, Mariæ affectum aliquem ambitionemq; gloriç humanæ (vt ais) tribuiſſet (quod tamen falſum eſt) ex his non cõuinceretur Mariam, vel ipſos etiam diſcipulos peccaſſe. cum, vt dictum eſt, in deſideriis naturalibus (modo non exuperent, ſed rationi ſubiiciantur) aliquod eſſe peccatum nõ contingit. Eoq; ambitionis nomine illud honoris deſideriũ ſit intelligẽdum. Chryſoſtomus tamen hos affectus illi abſolute non tribuit, ſed dicit fortaſſis quod tu prætermiſiſti. Inquit enim in Ioannem loco a te citato. Et forte humano aliquo afficiebatur affectu. Quia autem fortaſſe dicit, nihil aſſerit. ſed eſto aſfirmaſſet nihil ad rem tuam, cum multos contingat eſſe affectus humanos in mortalibus, citra tamen omne peccatum: quemadmodum & multa ignorari citra culpam poſſunt. Affectus enim maternus erga filios laudandus eſt, non culpandus, modo metam non excedat. quod ſi concedas, vt fateri quodãmodo videris, cur infers Chryſoſtomi & Auguſtini ſententia actuale peccatum Mariæ tribui? Ais enim in Annotationibus, Cęterum cultui beatiſſimç Mariæ, aut hodie vulgus pio quodam fauore plus ſatis tribuit, aut parum tribuit Chryſoſtomus, qui explanans illa verba, Ecce mater tua &c. ambitionem quandam ac oſtentationis ſtudium illi tribuit & gloriæ humanæ cupiditatem.

Auguſtinus pariter videtur tribuere nonnihil diffidentiæ. Nos autem eam a peccato originali prorſus facimus immunem. At hic videtur aliquod peccatum actuale tribuere, quanuis Auguſtinus illum locum enarrans de his tractans affectibus, glorioſam virginem excipiat, & in diſcipulos cenſeat eſſe referendos. Tu tamen id audaci fronte protuliſti. Ita autem, inquit, in libro de natura & gratia. Sed qcquid dicatur de fratribus, de ſancta virgine Maria propter honorem Chriſti nullam haberi volo quæſtionem. Inde enim ſcimus ꝙ ei plus gratiæ collatum fuerit ad vincendum omni ex parte peccatũ &c. At non ſolum Auguſt. ſed & ipſe Chryſoſtomus hãc in fratres importunitatem potius refert, q̃ in ipſam virginem, quod nec tu in alia editione negas matri parcens. Sed tãtum de importunitate ſentiẽs ambitionem retices, quę longe peius ſonat. Cum importunus ſit qui non apte, nõ ſuo tempore aliquid agit, quod ex inſcitia excuſabili prouenire poteſt. Ambitio autẽ non niſi ex affectu. In eo autẽ facto, fratrũ & matris fuiſſe importunitatem teſtatur Euangeliſta dicens, Adhuc ipſo loquẽte ad turbas, dixit ei quidam, Ecce mater tua, & fratres tui foris ſtant quęrentes te alloqui &c. Importunum ſane erat adhuc euangelizãtem dominum interpellare. Quod autem hos affectus cupiditatis, glorię vel ambitionis in fratres referat Chryſoſtomus, & non in virginem illius verba declarant. Ait enim, Vnde patet inani gloria illos commotos fuiſſe nihil magni de ipſo cogitantes, quod apertius ſignificauit Ioannes dicens, Quia neq; fratres eius credebant in eum. Animaduertiſti. Primum dicit illos commotos fuiſſe: quod nihil ad virginem. Præterea nil magni de ipſo cogitantes, quia neq; fratres eius credebant in eum: hocq; ad virginem minus referri poteſt. nõ enim frater erat, ſed mater, in fide de filio ſemper ſolida. Quomodo enim non potuiſſet illa in filium credere, nec aliquid magni de ipſo cogitare, quę ſe ab archãgelo Gabriele ſalutatam nouerat? F

ab eodemq; audierat. Hic erit magnus & filius altiſſimi vocabitur, & dabit il-
li dominus deus ſedē Dauid patris eius &c. Quę abſq; viri cōmercio, ſed ſpiritu
ſancto obumbrante ſe cōcepiſſe ſenſerat vt ei ab archangelo fuerat denunciatū.
Quæ cognatam Elizabet prophetātem audierat. Vnde hoc mihi vt veniat ma
ter domini mei ad me? Nam vt facta eſt vox tua in auribus meis exultauit in-
fans in vtero. Cuius & illa in ſpiritu, Magnificat anima mea dominū &c. Quæ
inquā atteſtata fuerat ſibi magna feciſſe dominū per conceptū filiū, nihil ma-
gni de eo credebat? Quę per paſtores angelū dñi veniſſe de cælis cognouerat
& dixiſſe ad eos, Ecce ego euangelizo vobis gaudiū magnū, quia natus eſt ho
die ſaluator qui eſt Chriſtus dominus in ciuitate Dauid, & cū eo angelos mili
tiæ concinuiſſe cęleſtis, Gloria in excelſis deo &c. Quæ eoſdē viderat illū ado-
rantes: Itidem facientes magos, ſtellam, Herodem, Symeonemq; iuſtum inter
complexus pueri prædicantem, Nunc dimittis ſeruū tuum tuum domine &c.
Annā quoq; prophetiſſam de illo mirabilia dicentem, quę nondū puberē cum
doctoribus diſputantem viderat. Quę inquā tanta eum feciſſe miracula cogno
uerat, eumq; induxerat, aquam in vinum conuertere ſumma fiducia dicens mi-
niſtris, Facite quęcūq; vobis dixerit, in ipſum nō credebat, nec magni quicq̄ de
illo exiſtimabat? Credidit ſane virgo illa benedicta in filium, magnaq; omnia
de illo ſemper exiſtimauit, poſtq̄ a Gabriele fuit ſalutata, quod & cognata Eli-
zabet his verbis proteſtata eſt, Beata quę credidiſti, quoniam in te perficientur,
quæ dicta ſunt tibi a domino. Sed quorſum ſpectat, ſi nō omnia quę de ipſo fu
tura erant agnouiſſet vtpote ei nondū reuelata quę nec ipſo initio cognoſcere
erat opus, vt quęcunq; miracula facturus eſſet, & alia quę ad redemptionis no
ſtrę myſteria pertinebant. At certe perpetuo credidit quę ab angelo nunciata
fuerāt. Alia quoq; quę viderat & cognouerat, omnia vt euangeliū refert ſeruās
& conferens in corde ſuo. Quamobrē cōuincitur magna & maxima ſemper de
ipſo cogitaſſe. Ad Mariam ergo verba illa referri non poſſunt. Quomodo enī
in eum credere non potuiſſet, aut humilia tm̄ de illo cogitare ſi nō credidiſſet?
Archangeloq; Gabrieli reſpondiſſet, Ecce ancilla domini, fiat mihi ſecundū ver
bum tuum. Diuinū verbū ex eius puriſſimo ſanguine nunq̄ corpus aſſumpſiſ-
ſet ni credidiſſet. Sed quomodo potuit nō credere quę erat prophetis? Inqr enī
Hieronymus in Eſaiā, Quidā prophetiſſam ſanctam Mariā interpretātur, quā
prophetē fuiſſe non dubiū eſt. Si autem Anna prophetiſſa Marię filiū agno-
uit, ſi Symeon, ſi cæteri priores prophetæ illa quæ & mater & prophetis non
cognouiſſet? Si cognouit, ergo credidit in illum, ac de illo magna omnia
cogitauit. Igitur quæ Chryſoſtomus protulit ad fratres & Apoſtolos tan-
tum referuntur, qui tardius diuinitatem domini agnouerunt. Viuente autem
domino eū agnouit & confeſſus eſt Petrus, Tu es, inquit, filius dei viui. & ne-
gabimus Mariam illū cognouiſſe? Præterea Chryſoſtomus eadē homilia enar
rās verba reſpōſionis Chriſti, ita inqt. Nūc vero nō tm̄ honoris ei cōferre videt,
q̄ fratrum, qui nudum hominē eſſe, cenſebāt inanem ambitionem eiicere ſtude-
bat. Itaq; acerbius non ad contumeliam, ſed ad emendationē eorū reſpōdit. Tu
vero noli verba tm̄ ppendere, quę mediocrē acrimoniā continēt, aut fratrū im-
portunitatem, verum etiam audaciam conſidera &c. Audis? Nulla fit matris

mentio,ſed audaciæ fratrum,quam dominus retundere voluit. Quamobrem & ſuperiora verba ad eoſdem ſunt referenda.Quoniam enim illa fuerat cũ fratribus ad interpellandum eum, vt refert Euangeliſta; Dixit autem ei quidam,Ecce mater tua & fratres tui ſtant foris, & quærunt te alloqui &c. Conſentaneum quippe eſt ipſam,vt ſatiſfaceret cognatis, qui illam rogauerant, vel proprio affectu motam,vel fiducia maiori in filium priores ſibi partes in eo interpellando vendicaſſe importuno tempore,vtpote filio docente turbas & diuinum agente negocium.Quamobrem nec reſponſum non mite recepiſſe, nec & talis importunitas vllum arguit in ea peccatum,vt dictum eſt: præſertim cum veriſimile ſit illam non cognouiſſe filium tunc euangelizare. Quod ſi cognouiſſet certe non illum interpellaſſet,ſed expectaſſet donec dicendi finem faceret. Quocirca & reſponſio in diſcipulos referẽda. Nam preter iam dicta Chryſoſtomus,Hoc etiam (inquit) non recitat Euangeliſta ipſorum verba, non paruæ plena dementiæ, quia magno ſtudio illum Hieroſolymam trahebant, vt a ſignis illius aliquam gloriam conſequerentur.Nam tu qui hæc facis (aiebant) oſtende te ipſum mundo. Hæc autem verba diſcipulorum fuiſſe refert Euangeliſta non matris.igitur ad ipſos etiam ſuperiora referenda. Non enim conſentaneum dominum matri reuerentiſſimum,licet etiam illa quodam affectu permota & fiducia materna intempeſtiue cum cognatis illum interpellaſſet,neſcia illum euangelizare, verbis minus placidis reſpondiſſe. Erat enim ſubditus illi, vt inquit Lucas.Illam enim nunquam neglexiſſet,ſed perpetuo mirifice obſeruaſſet. Manifeſtum etiam tum quia res id poſcebat. Nunquid enim ſanctiſſimam matrem parui feciſſet, quæ lege conſtituta cæteris preceperat parentes venerari? Tum ipſius facto, quod ſcriptura recenſere non prætermiſit, quamuis alia plurima præterierit pauca referens de Maria.Nanque cum cruci affixus ſanctiſſimam eſſet exhalaturus animam, neque dolorum ſæuitia, neque imminentis mortis horror efficere potuerunt,vt ipſius obliuiſceretur,eſſetve minus ſolicitus:quin illam enixiſſime cõmẽdaret amatiſſimo Apoſtolo.Et quibus verbis?Ecce mater tua,illam tibi in parentem do,illius curam ſuſcipe,quam filius de optima & dulciſſima parente ſuſcipere tenetur. Ad illamq; in quoddam ſolatium acerbiſſimi illius cruciatus ſic locutus eſt, Mulier ecce filius tuus. Num credendum eſt mitiſſimum dominum aliquod vnquam verbum acerbum minusve placidum aut irreuerẽs matri protuliſſe?Nequaq̃ nequaq̃ vel tantum dubitandum,quod nec Chryſoſtomus, nec Auguſtinus,vt tu illis falſo obiicis, vnq̃ protulere,ac longe minus ſanctiſſimus pater Hieronymus,qui reſponſionem illam domini, quæ tamen nec fuit irreuerens nec quicquam materno detrahebat honori, quinimo nec cognatis, ſed eo tempore factæ interpellationi conueniens, vult referendam eſſe, non in illos ſed in nuncium,qui tentans dominum & ei nunciauerat.Inquit enim,Videtur mihi iſte,qui nũciat non fortuito aut ſimpliciter nunciare,ſed inſidias obtendere, vtrũ ſpirituali operi carnẽ & ſanguinẽ præferat. Vnde dominus nõ q matrem negaret & fratres,exire contempſit, ſed quo reſponderet inſidianti & cetera. A qua ſententia nec diſſentit Chryſoſtomus. dicit enim, Ahuc ipſo loquente dixit quidam ei, Mater tua & fratres tui quærunt te. Cui Chriſtus,Qui

fecerit voluntatem patris mei &c. Ad nunciantem ſane reſpondit, non ad eos quos nunciauerat quærere eum. At hoc parum refert cuicunque reſponderit,cum reſponſio vt eſt manifeſtum minime acerba fuerit,ſed operi quod peragebat conuenientiſſima.Quid enim ad eos ædificandos, quos edocebat, melius reſpondere potuiſſet quàm ſe non moueri ſanguinis cognatione vel affectu humano, ita vt obſequium diuinum dimitteret, & demandatum ſibi officium interrumperet, vt ad propinquos accederet. Sed ſibi parentem eſſe ac cognatos chariſſimos quicunq; facerent voluntatem ſummi patris qui in cœ eſt,reſpondit:illos quidem propinquos eſſe ſecũdum ſpiritum, a quibus autem interpellabatur ſecundum carnem.

G Nullam pariter acerbitatem vel irreuerentiam habuiſſe reſponſum illud glorioſiſſimæ virgini factum in negocio nuptiali declaratur ipſa dicente, Fili vinum non habent.Eoq; reſpondente,Quid mihi & tibi mulier?nondum venit hora mea.Quidam verbum illud mulier animaduertentes, ꝙ ꝗ matrem non appellauerit,id dictum fuiſſe, quaſi ad reprimendam illius importunitatem ſuſpicati ſunt. Miror tamen eos ea de re talem ſumpſiſſe opinionem, cum in cruce pendẽs ſimili nomine cõpellauerit.Dicendũ itaq; eſt eum quãdoque ſolitum fuiſſe appellare matrem, quandoque mulierem,quod nomen ad matres & alias quaſuis fœminas facit. Filios nanque nominibus appellatiuis parentes non ſemper nominant, ſed propriis perſæpe.Quinimo & quibuſdam in terris & vrbibus tantum propriis.Nunq̃ autẽ filii parentes nominant ꝑpriis nominibus,ſed tantum appellatiuis. Animaduertendum præterea ꝙ in ſcriptura nullibi reperitur dominum illam matrem appellaſſe,ſed id euangeliſtæ ſemper,ad eam explicandam & denotandam.Non igitur ex eo verbo ſiniſtri quicq̃ ſuſpicari poteſt.Minus autẽ ex ſequentibus nondum venit hora mea.Illa quidem interpellabat, vt conuiuis virtute prodigia faciendi, qua pollebat vinum ſubminiſtraret. Ipſe autem nondum euangelizare cœperat, nec miracula facere. Inquit enim diuus Ioannes, Hoc fuit initium ſignorum quæ fecit Ieſus in Cana Galileæ: quapropter reſpondit dominus,Nondum venit hora mea, id eſt faciẽdi prodigia, q̃uis inſtaret.Attamen ne quid denegaret matri,illamve triſtem redderet,effecit quod petebat,quod illa ipſum facturum confidebat.Quamobrem illa reſponſione nihil territa vel mutata dixit miniſtris,Quæcunque vobis dixerit facite.Quibus ille ait, Implete hydrias aqua. Quibus omnibus quod ſuperius diximus confirmatur, ſcilicet beatam virginem in Chriſtum credidiſſe, & omnia magna de ipſo cogitaſſe. Si enim credidiſſet ipſum non habere poteſtatem faciendi ab eo non petiiſſet, vt in nuptiali conuiuio de vino prouideret. Auguſtinus præterea hunc locum interpretatur,eam non eſſe appellatam mulierem in matris cõtemptum ita inquiens,Vel ideo ſic dixit, quia dñs noſter ſecundũ ꝙ deus erat,matrẽ nõ habebat,ſecundũ ꝙ homo erat habebat.Miraculũ aũt quod facturus erat,ſecundũ diuinitatẽ facturus erat,nõ ſecundũ infirmitatẽ humanã.Miraculũ autẽ exigebat mater,at ille non tanq̃ agnoſcẽs viſcera humana operatur9facta diuina dixit.Quid mihi & tibi mulier? tãq̃ dicat,quod in me facit miraculũ nõ tu genuiſti,diuinitatẽ videlicet meã.Cũ igitur hęc ita ſe habeãt ꝙ Chryſoſtomus ſiue Auguſtinus nullã peccati labem

beatæ virgini tribuant nec affectum vllum humanum qui citra peccatum eſſe non poſſet. Quinimo Auguſtinus illam prorſus ab his immunem faciat quę cognatis domini diſcipulis vtpote minus perfectis attribui poſſent vt ſuperius diffuſe ſatis declaratum eſt. Quęnam igitur tanta temeritas ad hęc te inducere potuit vt dixeris, vel vulgus hodie beatæ Mariæ plus ſatis tribuit aut parum tribuit Chryſoſtomus explanans illum locum &c. Ambitionem quandã oſtentationiſq; affectum & glorię humanę cupiditatem illi tribuēs. Auguſtinus quoq; nonnihil diffidentię quę cũ peccata actualia eſſe videãtur: nos tamen eã prorſus a peccato originali facimus immunē? Argutaris hoc loco a minus veriſimili ad magis hoc fere modo. Si id quod minus ineſſe videtur id tamen ineſt, igitur & quod magis: ſed minus videretur illam peccaſſe originali peccato q̃ actuali, hoc autem illi tribuunt ſancti: ergo & originali ſubiecta fuit. Vtramq; autē partem ſubſumpti falſam eſſe declaratum eſt, cum plurimis illorum dictis & irrefragabilibus ſententiis ab omni prorſus tum actuali tum quauis alia labe ſancti illi cæteriq; illã immunē reddãt: nec aliq̃ afferãt vnde vel originali fuiſſe obnoxiã cõuinci poſſit. Quod vt ſpero quantum materia patitur euidēter declarabimus.

Hactenus opus ſuum relegit & recognouit author ipſe Albertus Pius: ſequentia immatura morte prçuentus, recognoſcere nõ potuit: omnia tamen ſcripſit, & ab eius familiaribus fideli ſolertia ex Archetypo exſcripta nobis ſic tradita ſunt. H

Vt autem nullum ſuperſit hulcus ex morſibus tuis impreſſum, cutem ſuperinducere non curemus. eis quoq; reſpondebimus quæ in Apotheoſi Capnionis intuliſti morem eccleſię taxans in referēdis inter diuos mortalibus quibuſdam, qui heroica virtute claruerunt. Ais enim, Quis canonizauit Diuum Hieronymum? Quis Paulum? Quis virginem matrem? vtrorum memoria ſanctior apud pios omnes, an Catherinę ſenenſis quam in diuorum numerum retuliſſe fertur Pius ſecundus in gratiam ordinis & vrbis? &c. Declarans vnico huius exemplo ita & de cęteris canonizatis eſſe ſentiendũ. Fateor equidem morem hunc canonizandi eo ritu ceremoniiſq; quibus nunc agitur non fuiſſe priſcum: ſed vti hoc tibi do, ita contendo rem ipſam eſſe vetuſtiſſimam. Siquidem compertiſſimũ erat in primęua Eccleſia ex pollicitis domini Ieſu eos qui fide integra innocētiſſimaq; vita deceſſiſſent ad cæleſtia regna euolare. Quamobrem & cenſebãtur inter diuos eſſe relati. Reſponderat enim dominus diſcipulis perquirentibus quid ipſis futurum eſſet qui reliquerant omnia ſua & ſecuti fuerant eum, Cētuplum accipietis & vitam æternam poſſidebitis, & in regeneratione mecum corregnabitis &c. patremq; rogauerat morti proximus vt vbi futurus erat ipſe & ipſi eſſent, videlicet in cælorum regno, de quo toties apud eos fecerat verba, pluribus parabolis & ſimilitudinibus illud inſinuans: in pręſentię nihil quod eos allicere poſſet promiſerat, ſed potius quę terrerent videlicet preſſuram eſſe paſſuros, e ſynagogis eiiciendos & perſecutiones ſubituros. dixerat enim, Si me perſecuti ſunt & vos perſequentur. Et alibi, Eiicient vos & occident & eritis odio omnibus hominibus propter nomen meum. Et rurſus, Veniet tempus quo omnis qui occiderit vos arbitrabitur ſe obſequium præſtare Deo: ſed tunc beati eritis cum maledixerint vobis homines & fecerint vobis omne malum propter me. tunc gaude-

te & exultate quia merces veſtra copioſa eſt in cælo. mercedem quippe certam promittit non in hoc ſeculo ſed in futura vita. Quanta ſit autem illa Paulus edocuit dicens. Nec oculus vidit, nec auris audiuit &c. quę dominus præparauit diligentibus ſe. Eos igitur qui ad æternam illam gloriam migrauerāt, ſine dubio diuos eſſe effectos priſca tenebat eccleſia, & vti ſanctos hoc eſt gloriæ domini effectos participes venerabatur. Itaq; in primis hoc honore glorificata eſt pręexcelſa virgo deipara, hoc Apoſtoli cæteriq; patres eccleſiæ columnæ. Quorum vita & mors ipſos commēdauit & inter diuos eſſe relatos comprobauit. Quo honore etiam primis illis temporibus martyres dignabantur. Cū ipſa ſanguinis atq; animæ effuſione in nouiſſimo vitę momēto teſtati eſſent ſeſe perfecta fide ardētiq; charitate ſummum Deum proſecutos fuiſſe. Securi enim de promiſſis domini alacres & læti non ſolum tormenta & ſęuiſſimos cruciatus, ſed & ipſam mortem, quæ terribilium ſupremum eſt, ſubibant viuida ſpe futurorum: non ipſam interitum putantes, ſed dormitionem ad tempus in qua ſorte mutata ad longe meliora transſferrentur. isq; honor quia mortalibus ipſis pręſtabatur poſt triumphū martyrii priſca fuit canonizatio ſiue inter diuos relatio: de quo tot referunt Chryſoſtomus, Hieronymus, Auguſtinus, Ambroſius de martyribus agentes. Primęua enim eccleſia hoc pacto quotquot pro Chriſti gloria & nominis eius confeſſione occubuiſſent vti diuos ac ſanctos venerabatur: & a fidelibus eorum reliquiæ & ſepulchra fideliter obſeruabantur, ariſq; ſuper ipſa conſtitutis ſacratiſſima myſteria peragebantur, quaſi acceptiora domino futura quæ ipſis interpellatis vti interceſſoribus peragerentur. Quamobrē & ſacella in ipſis locis conſtituebantur eorum nominibus commendata memoriæq; martyrum appellabantur, de quibus ſæpe meminit Diuus Auguſtinus, Ambroſius & cæteri patres. Quibus in locis innumeræ virtutes & inſignia prodibant miracula, hocq; primū. Deinde is etiā mos inoluit vt non martyres tm̄ verumetiam alii quidam quorum vita ſingularis dum vixerant ſpectata fuiſſet, ſubſecutaq; mors ſanctiſſima eiuſdem honoris velut hęroes quidam conſortes efficerentur. Præſertim ſi ab ipſis interpellatis virtutes & ſigna quædam prodiiſſent. Cum ſuperatis cunctis affectibus propter Chriſtum contemptisq; rebus terrenis omnibus ac vitæ illecebris veluti ſtrennuiſſimi milites aduerſus Satanam depugnaſſent. Hos enim omnes qui in fide ſyncera deceſſerunt conſtabat euolaſſe ad cæleſtia regna, quamobrem & inter diuos recenſebantur, hiq; ad martyrum diſcrimen cōfeſſores dicti ſunt. eo ꝙ verbo & opere viuentes & morientes Chriſtum confeſſi eſſent. Neq; enim dominus Ieſus omnes voluit eſſe martyres, ſed quoſdam teſtes euāgelii ſanguine, alios moribus præcipuis & vita ſingulari. Quāobrē & Petrus de prædilecto diſcipulo Ioanne quid futurum eſſet percunctans cum de ſe audiiſſet, Cum ſenueris extendes manus tuas & alius cinget te & ducet quo non vis, audiuit, Sic eum volo manere donec veniam quid ad te? Tu me ſequere. Quapropter nec per martyrium deceſſit diuus Ioannes. Et tamen nemo eum ſanctiſſimum & inter diuos relatum negare audebit: ex quo genere multi alii iure optimo fuere referēdi, vt illi ſanctiſſimi veriq; heroes, Baſilius, Auguſtinus, Hieronymus, Chryſoſtomus, Ambroſius, Antonius, Gregorius & cæteri huiuſce generis vitę, innocentia & charitate clariſſimi: quorum numerus vix recenſeri

poſſet, cum eccleſia perpetuo multis grauidaſuper fœtet & ſeriatim plurimos pariat. Quorum tanta eſt multitudo vt non omnes innoteſcere poſſint. Quam obrē & ſi inter diuos ſint collocati, nō tamē inter ſanctos ab hominib9 recēſent: ſed tm̄ hi qui clariſſimi fuere vel ſignis & virtutibus præ cęteris innotuerunt.

Qui & ſi confeſſores dicuntur non martyres, eo q̄ non violenta ſed naturali morte obierint, attamen ſi martyr dicendus eſt quicunq; Ieſu Chriſti amore tormenta, pœnas, dolores, & cruciatus pertulit, quis negabit illos eſſe martyres qui tota vita cum propria carne, cum affectibus humanis inuiſibiliq; hoſte Satana, perpetuo ſunt digladiati? Si quis enim rem diligenter expendat, agnoſcet chriſtianam vitam perpetuum eſſe martyrium: quod teſtatus eſt dominus cum dixit regnum cælorum vim patitur & violenti rapiunt illud. Conſtitutum enim eſt vt ad cælorum regna perueniatur laboribus, ſudore, preſſuris, anguſtiis & conatu maximo: quaſi oporteat illud ſubituros portas illius antea fortiſſime expugnare. vnde & magnus Gregorius inquit, Ad magna præmia perueniri non poteſt niſi per magnos labores. Milites quippe imperatoris fortiſſimi ſunt omnes Chriſtiani quos oportet fortes ac ſtrenuos eſſe ſi ab Imperatore ſint commendandi, ſegnes enim, timidos ac effœminatos contemnit. Quamobrem nec illos coronabit, ſed qui ſtrenue pugnauerint. Strenui autem militis vita duriſſima, quę & martyrium quoddam dici poteſt ſi quis ea quę patitur attendat, ſpe tamen contēptibilis exiliſq; pręmii ſemper alacrior illam perfert. Quanto autem magis in Chriſti milite hoc idem exigitur cuius pręmium immarceſcibile ac perpetuum tā ingens tantęq; glorię, vt nec lingua exprimi poſſit nec ſenſu concipi? I

Cum igitur his heroibus dictis confeſſoribus hunc honorem tribui cœptum eſt, vt ſicut martyres honorarentur, forte cōtigit, quod in cæteris humanis rebus impellentibus affectibus fieri aſſolet, vt ſenſim ab illa recta regula diſcederetur: & quod rectiſſime inſtitutum cœptumq; fuerat, a quibuſdam in abuſum verteretur. Chriſtianis enim in immenſum adauctis euangelioq; per vniuerſum orbē propagato, vſu venit vt plurimi hoc cultu colerentur prout amor hominū erga quoſdā neceſſarios fuerat ardētior, quo & mouebantꝰ ad opinādū eos inter diuos eſſe relatos & ſanctorū honore eſſe venerādos: vnde eueniebat vt ſolēni ritu hic parenti, ille filio, alius fratri, alius amico ſacra faceret. Quæ res non ſolum ambiguitatem, ſed & confuſionē quandam in eccleſia pariebat, cum idem a quibuſdam vti ſanctus coleretur ab aliiſq; contemneretur ac rideretur. Contingebat enim ſimile ei quod in Sapientię libro legitur: De idolatrię origine quę ab affectu humano & deſiderio ſuperſtitum eorū qui deceſſerant euenit. Qua occaſione forte fuit vſurpatum illud tritum prouerbium. Multa corpora ſanctorū venerantur in terra, quorum animę cruciātur in inferno. Ad eam igitur ambiguitatē cōfuſionēq; tollendā ex qua multa offendicula ꝓueniebāt, ſolicita ac ꝓuida ſancta mater eccleſia ſanxit vt nemo diuorū honoribus publice coleretur, niſi eū ſolenni ritu & maturo iudicio diligēti examine pręmiſſo & comprobatis rebus tum de vita tū de ſignis & prodigiis ipſa inter diuos recēſuiſſet. Priuatāq; id faciendi licentiam quā ſibi arrogauerant homines coercuit. Quod quidem ab eccleſia conſultiſſime ac ſapientiſſime (vti & cætera) factum eſt. Quo conſtituto K

mos iſte inductus inter diuos recenſendi ritu ac cerimoniis quibuſdam quæ nunc ſeruantur,quo & diuis honor adauctus eſt,& mortalibus de eorum gloria certitudo & ſcandalorum deniq; omnium occaſio ſublata:quod tamen tu deri- des,ac vitio das inquiens,Nonne glorioſa virgo & diuus Hieronymus inter ſan ctos recenſentur cum tamen canonizati non fuerint?Nonne ipſis plus honoris tribuitur q̃ Catherinę Senenſi?Non erat opus Eraſme ſuperexcelſam virginẽ ca nonizare,nec eccleſię decreto inter diuas recenſere aut referre,quam conſtat ſan- ctam fuiſſe anteq̃ naſceretur,quinimo & ſanctam genitam,& a diuino ſpiritu ca nonizatã ſcriptura referẽte,Spiritus ſanctus ſuperueniet in te &c.Apoſtoli quoq; & primęui patres illo more de quo dictum eſt inter diuos relati ſunt, non hoc poſtremo,qui nondum erat inſtitutus vt poſtea fuit cauſis exigẽtibus.Quo ſub- lata eſt facultas ſciolis ac ſuperbis ſaltem palam ridendi ſanctos vel eorum glo riæ derogandi.At pro more tuo facis,qui omnia eccleſiæ conſtituta carpere & deprimere conſtituiſti.Sed heus tu vndenam tibi conſtat diuam Catherinam Se nenſem in gratiam ordinis ſiue vrbis inter diuas fuiſſe relatam?Cum enim ciuis Senenſis eſſet,quid illi erat cum vrbe communeſ quam gratiam ob id Pius ſecun dus apud Romanos erat initurus?Si per vrbem,Senas intelligis,improprie lo- queris.Preterea nonne his verbis inſinuas ſummos pontifices & eccleſiam po- tius in gratiam hominum canonizare ſanctos,q̃ ob eorũ merita?quo & duos pa- rietes eadem dealbas fidelia : cum ſimul ſanctis deroges & eccleſiam cõdemnes. Verum quidem eſt rogari quandoq; pontifices a principibus ac populis vt quẽ- piam probatum virum ſigniſq; & virtute apud illos clarum inter diuos referãt. Quorum precibus quandoq; annuit eccleſia. cum prius ei conſtiterit re diligen- ter penſata & examinata merito eſſe referendum . Si autem ſecus apud iudices, quibus negocium demandatum eſt,actum fuerit q̃ precibus efflagitatum erat, hoc eſt ſi non fuerint probata quę narrabãtur,abnuit eccleſia:quę nihil temere ni hil in hominum gratiã decernit in his quę ad religionẽ diuinũq; pertinẽt cultũ, in quibus nec aberrare poteſt cũ a diuino ſpiritu dirigatur.Sed de his hactenus. Oportet enim & alia,quæ ſubſequuntur argumenta,percurramus.

DE NOVICIIS THEO- LOGIS ET Scholaſtica theologia. Lib.X.

L

His autem abſolutis par eſt ad ea excutienda veniamus quę de ſcholaſtica theologia nouiciiſq; theologis & philoſo- phia ſcripſiſti:nec ſingula loca quibus hęc omnia oppu- gnas in medium adducam,quandoquidem tanta ſunt vt vix immenſum volumen foret illorum capax : ea autẽ tan tum recitabo per quę facile dignoſci poſſit quid de illis ſentias.Primum autẽ de theologis in ſcholiis tomi pri- mi in Hieronymũ ita inquis,Epiſcopi & theologi libros virorum, qui eccleſię lumina fuerunt,fidei proceres & an- teſignani &c.intercidere paſſi ſunt,vt hoc ſordidum ſcriptorũ genus ſuccederet

ſententiariorum ſummulariorum faſciculariorum ſpeculariorum & o Deum immortalem quorum vel recordatio nauſeam moueat generoſis ac bene natis ingeniis &c. De theologia autem in ſcholiis Tomi ſecundi ita inquis. Ea quæ nunc paſſim tractatur in ſcholis theologia ſic Ariſtotelicis eſt diſtenta decretis, ſic ſophiſticis nugis ne dicam ſomniis contaminata eſt, ſic inanium quæſtiunculorum inuoluta labyrinthis, vt ſi ipſe reuiuiſcat Hieronymus aut etiam Paulus nihil theologię ſcire viderentur. In tertio autem Tomo rurſus de theologis inquis. Hæc lege theologe qui nihil niſi Ariſtotelem crepas. Et rurſus ibidem. Hieronymus ſignificat omnes hereſes e philoſophorum literis eſſe natas, & puritatem Chriſtianæ ſapientiæ doctrina illorum non adiuuari, ſed conſpurcari. At modo iſti quidam theologi nihil putant intelligi in diuinis literis niſi bonam vitæ partem in Ariſtotele contriueris. Et in Tomo quarto. Non dubito quin ſi Hieronymus hanc vidiſſet theologiam Ariſtotelicis ſententiis ac legibus vndiq; contaminatam vel potius obrutam, tota libertate in rem tam indignam detonuiſſet. Et in methodo theologiæ ita ais. In libris ſcholaſticorum theologorum audis hominum commenta quæ quo propius inſpicias hoc magis ſimilia in ſomniis euaneſcunt. Et in Enchiridio. Noſtri (inquis) theologi noſtro Ariſtotele contenti Platonicos & Pythagoricos arcent à ludis. Allegoriam aut aſpernantur aut oppidoq; frigide tractant. Item in Annotationibus. Proinde nobis quoque cauendum eſt ne ſic ſectemur theologiam, vt in matheologiam incidamus. Quorſum enim attinet quot modis accipiatur peccatum, priuatio ne an macula ſit inhærens animæ &c. Omitto enim cæteras quęſtiones quas recitas & alia quæ ſubiungis damnans theologiam admiſceri philoſophiæ. Qua de re demum hæc verba profers. Et in hac theologia tam non ſimplici vitam omnem conſumunt qui ſimplicem & apoſtolicam profitentur vitam, & qui ipſo etiam cognomine ſummam modeſtiam profitentur. Huiuſmodiq; philoſophiæ profeſſione tollunt criſtas & nihil crepant niſi Auerroem, & Ariſtotelem: horrent pecuniæ contactus & in blaſphemi philoſophi libris tota ducitur ætas. Et deinde Ioannem Scotum impudentiſſime taxans ais. Huiuſmodi labyrinthis, Baſilides, Valentinus, & Marcion captabant animos ſimplicium. Et rurſus in eiſdem. Nam mos eſt ſcholas vocare diatribas ſiue ꝙ ſicut ſcabioſæ oues dum affricant ſeſe morbo implent & ſanas, ita iſti quoq; dum aliis affricant ſe, corrumpunt alios. Præterea in præfatione in Hilarium ais. Atq; hac in re adeo modum neſciere quidam, vt poſteaquam nihil non definierant de rebus diuinis, noua etiam in his, quæ nihil aliud ſunt quàm hominum, theothita commenti ſunt, quæ atroces tumultus excitarunt orbi. Sed pudet rabbinos alicubi non habere quod reſpondeant. In Enchiridio quoq; poſtquam ad ſatietatem aduerſus eos ipſos debacchatus es his verbis orationem claudis. Vtinam aliquando expergiſcatur Chriſtus & hoc Iudaiſmo atq; hac tyrannide liberet populum ſuum: niſi forte ideo nos redemit ſuo ſanguine vt huiuſmodi portentis ſeruiamus. Cętera prætermitto quæ in theologos & theologiam protuliſti. Diuum Thomam ac Ioannem Scotum ita tractans, vt ſi pecudes aut moriones fuiſſent. His enim ſatis declaratur quale ſit iudicium tuum quidve de his ſentias.

M Ad hęc autem tanto minori negocio tibi reſpondere poſſum quanto ſuperius de his quæ in Moria dixiſti agens plura ad hoc argumentum pertinentia diſſeruerim,quæ repetenda non ſunt. Nunc igitur hoc potiſſimum declarare curabo non dedecere philoſophiam theologiæ admiſceri vti tu ipſe autumas & docere conaris:ſed vel plurimum conuenire opportunumq; fuiſſe & neceſſarium.Quod cum eſſet faciendum philoſophiaq; vti a variis authoribus ita diuerſis methodis pro ingeniorum varietate nobis fuerit tradita,prudentiſſime illam quę ab Ariſtotele prodita eſt prę cęteris fuiſſe delectā.At quia hoc philoſophiæ nomen pleriſq; eſt odioſum, multis etiam ſuſpectum,putantibus philoſophiam rem quandam abſtruſam eſſe aut commentum miris portētis ambagibusq; inextricabilibus conflatum,diſputationem aggredientes nomē ipſum & authores reiiciamus,remq; tm̄ perpendentes diſcutiamus an res theologica cum philoſophica pugnet,aut tam difformes ſint vt indignum ſit vnam alteri adiungi famularive. Primum autem res ipſas pinguiori quadam Minerua finiamus,vt illis præſcriptis diſputatio noſtra rectius procedat certiorq; & dilucidior euadat.Dicamusq; theologiam notitiam eſſe cum aliquali ratione rerum in primis diuinarum cęterarumq; nobis non euidentium ſed diuinitus reuelatarum: illud autem cum ratione appoſuimus vt theologicum habitum ab eo qui eſt tantum fidei diſtinguamus.Similiter & philoſophiam euidētem eſſe aut probabilem notitiam rerum cum diuinarum tum naturalium ac humanarum ratione partim vi mentis ſuo innato lumine,partim ex ſenſibus conquiſitam.Quandoquidem circa hęc omnia verſatur philoſophia in vniuerſum.Nihil enim eſt quod ſubterfugiat philoſophię contemplationem.Cum nulla res ſit quæ ab intellectu menteve aliquo modo attingi non valeat. Diſtinguitur autem a theologia per hoc q; diximus euidentem eſſe aut ſolum probabilem notitiam & naturaliter cōquiſitam a ſenſuum autem ſimplicium cognitione per hoc q; eſt ratiōe parta.Ex quibus liquet non incongruam eſſe ipſius philoſophiæ, diffinitionem . Non enim eam hic,in partes ſpeciesve partimur ſuas , vt in ſpeculatiuam practicam,metaphyſicam, mathematicamve aut naturalem ſcientiam,ſed ipſum genus commune tm̄ diffinimus. Qua quidem omnes homines mentis compotes aliquantiſper participant plus minusve pro ingenii facultate aut ſtudii diligentia.Nemo enim ſanæ mentis rerum omnium cauſarumq; ſuarum prorſus cognitione caret, philoſophiæq; eſt expers : ſed ea ſola quæ inanima ſunt:aut ſi animata , ratione tamen carent , philoſophiæ incapacia ſunt : vti prima rerum elementa , lapides ſtirpes ac bruta animalia. Propria eſt igitur homini philoſophia illiq; communis. Cum igitur res ita ſe habeat,manifeſtarium eſt cognitionem hanc nequaq̄ facere theologię repugnate,vtraq; enim cognitio eſt.At vna vtpote theologia reuelationi inſiſtit,nec vi propria acquiri poteſt.Altera naturę & rebus ipſis agnoſcibilibus innititur,& indagatione naturalis virtutis perſcrutationiſq; diligentia paratur.Vtraq; a Deo proueniens:at theologia immediate,philoſophia autē mediante natura nobis ab ipſo datur.Non igitur pugnāt hę cognitiones ſiue habitus quin idem vtriuſq; valeat eſſe poſſeſſor. Verum quemadmodum humana ſubiiciunt̄ diuinis vti minora potioribus:ita cognitio humanitus acquiſita,reuelata ac infirmior eſt illiq; ſubiecta.Cui tamen in multis opitulari poteſt:quēadmo-

dum & ſerui miniſtrive opitulantur vtilesq; ſunt domino. Etenim quæ in lumi-ne naturali agnoſcimus nobis euidentiora ſunt his q̃ in fidei lumine recepimus, nõ tñ abſolute ſunt certiora:cũ nulla veritas certior eſſe valeat ea q̃ ab ipſa diui na veritate prodita eſt. Attamen cum non omnia credenda expreſſe reuelata ſint, ſed multa ex reuelatis conſequantur:nec ipſa reuelata ſint æque dilucida ſed plu rima egeant interpretatione, hæcq; non peragantur niſi perſcrutatione & indu-ſtria intellectus nobis inditi, ratiocinantis ac conferentis & ex his quæ ſibi natu-raliter cognita ſunt explicãtis ea quæ in theologia minus explicata ſunt, manife-ſtum eſt facultatem ipſam humanam notitiamq; ab illa partam opitulari, & de-ſeruire ipſi habitui ſacræ theologiæ. Quinimo ipſum vel tenuiſſime & craſſiſſi-mo modo percipi non poſſe, niſi omnipotens ſuo ſpiritu ſupplere velit functiones ac ſtudia humanæ induſtriæ & virtuti, vti in quibuſdam ſanctis patribus fecit, quos illapſu ſuo ex rudibus & idiotis homunculis mox ſapientiſſimos theolo-gos effecit, vt Apoſtolorum principem Petrum, tonitruiq; filium Ioannem, & alios Apoſtolos quos ex ſordidis piſcatoribus ſummos doctores in tẽporis mo-mento reddidit. Sed hæc vti miraculo ita & raro cõtingũt. Non eñ omnipotẽs mortalibus theologiã tradidit velut impreſſã inſculptãve in lapide aut alia qua-uis materia, ſed mentibus hominum illam reuelauit. Non omnino explicitam & patentem, ſed in plurimis inuolutam & abſtruſam, permittens humanæ in-duſtriæ illam explicare. Nam & in ſcripturis multa prodita ſunt quæ inter ſe pugnare abſonaq; eſſe videntur. Quæ tamen beneficio ſtudioq; cognitionis hu-manitus inuentæ excutiuntur & inter ſe conciliantur. Si enim lapides aut ſtipi-tes eſſemus ad theologiam capeſcendam ſiue recipiendam, nulla humanę ratio-nis ope efficeremur idonei: vti lapides illi in quibus decalogi pręcepta inſculpta fuerunt. Licet enim theologica continerent non tamen contenta capiebant. Ho-mo autem conditus rationis eſt particeps vt ea facultate vtatur tum ad reuela-ta cognoſcenda quantum materia ipſa patitur, tum ad alia percipienda: quorum adminiculo & reuelata perfectius diſtinctiuſq; pcipiat, tueatur, & de ipſis poſcẽ-ti rationem reddere valeat. Vtilis igitur ac neceſſaria illa res quæ philoſophia dicitur ad theologiam tractandam.

Quinimo abſq; illa recte exacteve tractari nequit: quod & ſanctiſſimi docto-res priſci animaduertentes non Neoterici tñ licet illi non eadem methodo qua iſti, at certe alia via illam tractarunt. Abſq; enim philoſophia nunquam Augu-ſtinus libros de trinitate ſcripſiſſet, nunquam Hilarius, nunquam Ambroſius tot volumina ad conuincendos hæreticos edidiſſent: in quibus rationan-tes ex his ſcripturis quas illi admittebant, ſubſumptis aliis naturaliter notis quę negare non valebant, illos redarguebant conuincebantq;. Citra philoſophiam Origenes non tanta tamq; docta volumina edidiſſet. Non item Gregorius Na-zianzenus, nõ Chryſoſtomus tot ſcripturarum myſteria explicaſſent: nec etiam periciſſimus linguarum Hieronymus. N

At dices, ſed Ariſtotelem nunq̃ citant. Ridiculũ, perinde ac ſi Ariſtoteles nunq̃ natus fuiſſet philoſophia careremus. Philoſophia quidẽ ab orbe cõdito ſemp fuit, & ſi nõ æque oñni tẽpore pfecta: ppetuoq; erit dũ hoĩes rationis erũt cõpotes. Cum autem multi illius ſtudioſiores fuerint cupidioresq;, vt homines q̃plurimi O

illius participes redderentur: cum mortales partim ſegnitie partim rebus aliis impediti aut voluptatibus ſeruientes erga illam negligentiores ſint quidam illam tradere & ſcriptis promulgare ſtuduerunt. Inter quos (vt cęteros omittam) Pythagoras Platoq; & Ariſtoteles bonam operam nauauerunt. At Pythagoras numeris & figuris rem tractauit. Plato autem alia via progreſſus, metaphoris & ænigmatibus: At maximus ac prope diuinus Ariſtoteles omnes illius partes complexus, verbis propriis dictioneq; perbreui, & quodam modo abſtruſa (ne tanta res prophanaretur, ſed pręclaris ingeniis eſſet reſeruata) ordine admirabili illam tractauit. Hinc contigit vt prę cęteris illius doctrinam homines complexi fuerint & ad deſeruiendum theologiæ illam traduxerint. Sed finge tu qui Ariſtotelis nomini tam infenſus es ea quę ab Ariſtotele prodita ſunt non ab ipſo ſed a Plauto Priſciano ve aut Diomede fuiſſe pfecta, ſiue mauis a quopiā ſanctorum, aut ſi magis placet diuinitus tradita: An nephas eſſet in theologicis tractandis authorē eorum dogmatum citare ad prolixitatem vitandam? Nō enim omnia primum ita nota ſunt cum proferuntur vt fidem faciant, ſed illa ex his cō probare oportet quę euidentia ſunt. Quod non niſi ratiocinationis negocio prolixaq; oratione peragi poteſt, aut auctorē inducere, cuius tanta ſit authoritas vt veluti comprobatum accipiat quodcunq; ipſe dixerit. Nam hac de cauſa citātur authores. Cum autem iam circiter duo annorum milia Ariſtotelis volumina ita diſcuſſa & cribrata fuerint, vt nullus mortalium adhuc illum carpere auſus ſit, ipſiusq; doctrina nō minus a Barbaris q̄ a Gręcis & Latinis & ab omnibus gē tibus nationibusq; ſit recepta vti oraculum, quid mirum, quid abſonū ſi in his, quę tractantur partim innixa reuelatis partim placitis naturaliter notis, perſępe citetur Ariſtotelis authoritas? Cui vti regulę legive ſtandum eſſe cenſetur ab omnibus doctiſſimis viris in his quę ad naturalem cognitionem pertinent: cū ipſe nihil prodiderit quod aut non ſit euidenter notum aut efficaciſſima ratione certa vel probabili munitū. Fuit quippe Ariſtoteles omnium iudicio quoddā ſingulare naturę miraculum: Tu autem illum blaſphemum philoſophum appellas. Quo manifeſte oſtendis te parum in eius doctrina fuiſſe verſatum. Profer locum ſi vales in quo Ariſtoteles blaſphemet, aut quidpiam proferat aduerſans noſtræ religionis dogmatibus. De diuinis quippe pauca tractauit, cū rationem a natura inditam tranſcendant a qua ipſe non recedit. Dices forte, At mundum ęternū eſſe contendit, quod quidem falſum eſt: contendit quidem non eſſe factum, at nō negat eſſe creatum. Quinimo vnum quoddam & primum eſſe rerum omnium conditorem & finem naturali ratione demonſtrat: tantumq; abeſt Ariſtoteles a blaſphemia, quantū tu ab eius doctrina: in qua ſi maiorem operam impendiſſes, multa certe ſubticuiſſes quę effudiſti, & tibi ipſi magis conſtares. Ex his puto ſatis declaratum eſſe philoſophiam & Ariſtotelis dogmata non indecenter ſed opportune & neceſſario dogmatibus theologicis quęſtionibusq; tractandis fuiſſe admixta: quod & longe magis pręſtat q̄ in illis exeplicandis admiſcere fabulas, apologos, dicteria, adagia, vel ad grammaticam facientia: quod tamen tu abſq; diſcrimine paſſim facis. Et qui Ariſtotelē citare tanq̄ piaculū ducis, nō abhorres Aeſopum, Lucianū & poetarū figmēta in mediū adducere theologica tractans.

P Sed hęc iam miſſa faciamus. Dices autem forte, Nō tam damno philoſophiā

admiſceri Theologi,q̃ tractãdi methodũ a Neotericis repertã, ab iſtis videlicet ſentẽtiariis qui ſpinoſis & anxiis quęſtionibus omnia cõplectuntur. Genus quippe iſtud tractãdi theologica prorſus alienũ & diuerſum ab eo quo vſi ſũt priſci patres. Ad quod tibi reſpondeo nihil eſſe ꝙ methodum reprehẽdas. Cũ accõmodiſſima ſit ad res breuius explicãdas veritatẽq; comperiendã & dubitationes tollendas. Quid eñ cõmodius eſſe poteſt cõpendioſius ve q̃ re propoſita de qua quęritur proferre hinc & inde rationes dubitationesq; ſublata oñi verboꝝ circuitione & ambagibus rhetoricisq; coloribus rẽ paucis vti ſe habet definire & explicare? Tam nempe vtilis eſt hæc via, vt putem eam ad tollendas hæreſes diuinitus inſpiratam fuiſſe. Hæc enim eſt theologia quædam loricata, galeata, clypeum & haſtam tenens: clypeum ad tela hoſtium reiiciendą, haſtam ad eos impetendos, eorũq; erroneas opiniones expugnandas. Aliud autẽ theologiæ genus placidius quidem eſt vt pote inerme, quod nec in campum deſcenderet cum hoſte decertaturum. Vtiliſſimũ tamen his qui illud admittunt, ædificat enim, inſtruit, edocet, ac inflammat fideles, ſed ipſis tantummodo commodum, Ethnicis autem ſacras ſcripturas non recipientibus contemptibile, cum ſola authoritate ſcripturæ nitatur: quam ipſi deſpiciũt ſi nuda probabilibusq; rationibus ſit deſtituta, hisq; principiis in quibus omnes cõſentiunt ipſiq; innituntur vacua illis vti teſtimonium proponatur vel ad refellendas eorum inſanias aut ad noſtra dogmata perſuadenda. Quapropter opus fuit, tum ad eorum dogmata conuincenda, tum ad noſtra placita commodius perſuadenda, philoſophiam optimasq; diſciplinas ſacris literis commiſcere. Quod quidem facere, ſi tñ cum fidelibus & orthodoxis res eſſet, nõ ita fuiſſet neceſſarium, et ſi tamẽ vtile. Nam vt Apoſtolus inquit ad Corinthios, Linguæ in ſigna ſunt non fidelibus ſed infidelibus: prophetiæ autem non infidelibus ſed fidelibus &c. Intelligens per prophetias ſacrorum dogmatum interpretationem. Et idem alibi ad Romanos teſtatur ſcripturarum ſtudium fidelibus tñ eſſe proficuum, cum ait, Quæcunq; ſcripta ſunt ad noſtram notitiam ſcripta ſunt, vt per conſolationem ſcripturarum ſpem habeamus &c. Ad noſtram ait doctrinam fidelium videlicet non Ethnicorum ſpe carentium. Non autem valet ſpes eſſe in his qui fide ſunt vacui. Dicit enim ſpem habentium. Proinde nihil illis ſcripturæ opitulari poſſunt. Quotquot enim illarum teſtimonia ad quicquam improbandum in medium illis proferrentur quanto efficaciora eſſent, tanto magis ab illis riderẽtur, & interpretationes quaſi ſomnia vel deliria quædam procaciter illuderent, niſi ſale rationum naturalium forent cõdita. Ex quo eſt videre quàm opportunum q̃q; neceſſarium ſit hoc exactum Theologiæ genus quod ſcholaſticũ vocãt, modo ſincerum ſit nec adulteretur. Tantoq; altero placidiore validius eſſe & potius, quanto vir armatus præſtat inermi, fortis imbelli, & is qui poteſt reddere rationem de ea quæ in nobis eſt fide dogmata ſua defendens & confirmans aduerſantiaque refellens, eo qui iſthæc præſtare non valet. Q; ſi vtrunque genus coniunxeris conſummatiſſimum efficies Theologum, videlicet ſi tum in diſciplinis, tum in ſcripturis apprime fuerit exercitatus. Quod quidem genus doctrinæ etiam in diſciplinis ingenio naturæ & induſtria adinuentis longe præſtat alteri generi,

vtpote hebetiori ac infirmiori.Nã in om̃i doctrina hęc duo genera cõperiũtur: vnũ exquiſitius & alacre,alterũ craſſius magiſq; tardũ . Nemo em̃ ſanę mẽtis cõferre auderet naturalẽ doctrinã Plinii,Senecę,aut ſimiliũ,qui de philoſophia & rebus naturalibus tractarũt, cũ naturali Ariſtotelis philoſophia.In his dico in quibus de iiſdem rebus tã illi agunt q̃ ipſe.Quod ſi quis faceret ſine dubio protinus deliraret:quod indicare volentes priſci illi ſapiẽtes Ethnici omnia naturę ſecretiora & ſcitu digniora imaginibus quibuſdã & ambagibus potius inſinuãtes indicarũt q̃ expreſſerũt. Sapiẽtię numen qđ Pallada appellarũt ſine matre natũ caſſide & thorace ac phramea armatũ effinxerũt . Sed nec omnia poſſumus omnes . Quãobrẽ ſi nequeas illud abſolutiſſimũ vtrũq; cõplectẽdo adipiſci.Illud quod vtilius eſt proſequẽdũ.Ipſum autẽ proculdubio eſſe videtᷓ quod cõplexa, ſumma notitia placitorũ religionis,quę magis ad fidei eſſentiã pertinẽt e ſcripturis excerpta illa exquiſitius intelligit,tueriq; ipſa & cõfirmare valet ac aduerſantia impugnare.Nã pręſtat exactius pauca cognoſcere q̃ multa craſſe & dormitanter, in quibus & plurima ſint quę vtrũ ſciantur an ignorẽtur,nõ multũ refert: cõmodiuſq; eſt illa paucula edocere poſſe vt animis hęreãt,q̃ multa & illa nõ perſuadere.

Q Eſſe autẽ in ſcripturis plurima quę cognoſcere non multũ referat et ſi ſcitu digniſſima ſint & valde opportuna modo recte capiãtur,vtpote minus ad fidei ſubſtãtiã faciẽtia perſpectiſſimum eſt, vti ſunt plurimę res geſtę,quę inibi narrantᷓ,necnõ & multa prophetarũ dicta aliaq; ſimilia.Quãobrẽ non negãdũ eũ Theologi nomine poſſe vocari qui illa vniuerſa nõ legerit modo potiora diligẽtius cõprehẽderit.Et ſi abſolutus perfectuſq; theologus iure dici nõ poſſit. Pari modo nec theologi titulo indignũ cẽſuerim eũ qui vacuus cęteris diſciplinis ſcripturarũ tãtum notitiã habuerit. Verum is theologus vt dictũ eſt fidelibus tm̃ vtilis eſſe valebit. Alter autẽ tã Ethnicis q̃ fidelibus:ſed de theologia loqmur ſtudio ac humana induſtria perquiſita.Non de illa quæ diuinitus infunditur,& citra oẽm literarũ cognitionẽ ſola ſpiritus virtute exquiſitiſſime difficillima quęq; intelligere facit: datq; hoſtes proſternere,vera dignoſcere & falſa confutare.Sed non frequenter diuinũ hoc munus condonatur. Vult enim dominus (vt plurimũ) mortales inſudare facultatibus animi ſibi inditis ad indagandum & conſequẽdum ſapientiæ habitum,quod faciẽtibus nec denegat ſuam opem cum illoꝝ mẽtibus ſæpiſſime illabatur.Hincq; theologiã in duo genera partiti ſumus.Non tamen putandũ qualẽcũq; dogmatum religionis notitiã efficere habitum theologicum. Quẽadmodum enim inter habitum fidei & theologicum plurimũ intereſt: Ita ſimplex articuloꝝ fidei notitia vel alioꝝ quorũdã dogmatũ lõge diſtat ab habitu theologico . Qđ ſi ſecus eſſet ſequeretur cerdones,coquos,ruſticos, & mulierculas modo ſacris Chriſti initiati ac imbuti eſſent,quinimo promiſcue vniuerſum populum Chriſtianũ theologi nomine appellari debere . quod nemo ſanus diceret. non enim tam late theologiæ nomen proprie extenditur.

R Qꝫ autẽ genus illud exquiſitius ſit,quod Philoſophię ſtudio & cęterarum bonarũ artiũ cõmercio cũ ſcripturis cõflatur,pręſtet illi altero Pauli Apoſtoli doctrina (qui gẽtiũ id eſt Ethnicoꝝ Apoſtolus fuit nõ Iudęoꝝ tãtũ) teſtatur. In qua quãdoq; & teſtimonia ſentẽtięq; Ethnicoꝝ inſerũtur.Quo etiã doctri-

na & apud Atheniéſes cũ Academicis & Stoicis (vt acta teſtãtur) ſubtiliſſime diſputauit. erroribusq; Gentiliũ pluries cõfutatis multos variis in regionibus & pſertim Grçcia & Italia in qb⁹ tũ ingenia tũ ſtudia florebãt, ad fidé Chriſti recipiẽdã cõuertit: cũ illis autẽ diſſerere nõ valuiſſet ſcripturis tm̃ innixus quç apud illos nullius erãt ponderis nec authoritatis. Ex quo cõuincitur Paulũ cũ illis diſputãtẽ vſum fuiſſe placitis philoſophicis naturalibusq; principiis cum ſcripturisq; philoſophiã ipſam cõmiſcuiſſe. Cuius exẽplũ & ſecuti ſunt poſteriores patres tũ Grçci tũ Latini cũ hçreticis aut Ethnicis diſſerẽtes vt ex Auguſtini & Origenis, aliorũq; lucubrationibus eſt videre, de qbus ſuperius egimus. Quãuis alia Methodo ab ea quç nunc ſcholaſtica dicit̃ vſi fuerint. Ita em̃ eoꝝ tẽpus exigere videbatur, in quo rhetorice potius omnia tractabãtur q̃ dialectice. Quapropter vt domũ reuertar dicere auſim quãdoq; in vna quçſtiuncula exacte tractata non minus ſucci, non minus theologicæ doctrinç cõtineri q̃ in aliquo iuſto & integro priſcorum doctorum volumine.

Qȝ autẽ ais quçſtiones ipſas ſpinoſas eſſe, & inter ſpinas ſcis quidem roſas naſci, plurimosq; precioſos fructus & ſemina legi. Si quidẽ perfectç res exacte & ad viuũ tractari nõ poſſunt abſq; labore & difficultate. Craſſe nẽpe ac pinguiori Minerua de rebus diſſerere & ſicco pede ſcrobes ſaltando pertrãſire facillimũ. at id nõ eſt exacte docere aut ſcire. At inquies, ſed multç harũ quçſtionũ inutiles ſunt & ſophiſticis importunitatibus redundãtes. Fateor quidẽ non oẽs eſſe vtiles, hoc eſt pertinẽtes ad rẽ de qua agitur. attamen & multç vtiliſſimç ſunt quç tibi inutiles & ſuperuacaneç videntur, vt exẽpli gratia illa quã attigiſti quot modis accipiatur peccatũ, priuatio ne an macula ſit inhçrẽs animç. Niſi em̃ hoc fuerit definitũ, quomodo cognoſcetur peccatũ originis in nos eſſe traductũ? Quomodo prçterito actu quo admiſſum eſt facinus, quod tamẽ in nobis maneat peccatũ, ſiue vt aiũt reatus peccati? Quomodo cõdonata culpa obnoxii adhuc pœnç ſimus? ita eſt & de pluribus aliis, quæ inexercitatis vel ad pauca reſpiciẽtibus inepta & vana eſſe vidẽtur. At quaſdã quçſtiones inutiles eſſe & importunas fatemur & Sophiſticis importunitatibus diſtentas. At hoc nõ eſt methodo tribuẽdũ, ſed vitio ſcriptoꝝ illa abutentiũ. Cum em̃ non onéroſum ſit exercitatis in cõcertatoriis diſputationibus ſcribere q̃ſtiones plurimi quçſtiunculas ſcripſere ineptas & abſq; iudicio. Quinimo & probati huius generis ſcriptores magna quãdoq; ingenii vbertate & rerũ occurrẽtiũ affluentia a propoſito recedũt & a re theologica quãdoq; ad logicã quçſtionẽ diuertunt: quod nequaq̃ probauerim. Ita em̃ agentes declarãt ſe aut parũ Ariſtotelis doctrinã imbibiſſe, aut tunc illius immemores eſſe: Cũ ipſe innumeris pene locis doceat vnãquãq; rem ſuo loco tractandã, nec diſciplinarũ dogmata eſſe confundenda. Et ſi enim liceat nonnunq̃ obiter & per tranſgreſſum aliquantiſper digredi, non tamen ita immorandum, vt a propoſito videatur recedi. In rebus enim diſſerendis, et ſi primũ ex cõmunibus quibuſdam agatur ad rẽ introducendã & dubitationes attingendas, attamen de propriis rei de qua geritur demũ agendum & definiendũ eſt. ſed vt ſuperius diximus, nullius artis præcepta ita exacte ſeruantur, quin multa ab illa tractantibus in diuerſum admittantur. Nam & quandoq; bonus dormitat Homerus. Neq; nos errores abuſusq; de-

S

ſendimus quos tolli cuperemus,ſed methodũ ipſam tuemur. Hac itaq; diſpu-
tatiuncula ni fallor abunde reſponſum eſt locis tuis,non ſolum his quæ citaui-
mus verum & pꝛętermiſſis,quibus ipſam ſcholaſticam theologiam damnas.

T Quapropter neq; verũ eſt id q̃d dixiſti Epiſcoporum Theologorũve culpa
veterũ theologoꝝ monuméta periiſſe,vt hoc ſordidũ ſententiarioꝝ genus ſuc-
cederet. Periere eñ volumina tũ tépoꝝ viciſſitudine & diuturnitate,tũ belloꝝ
iniquitate & barbaroꝝ illuuionibus.Nec ſordidũ ſentẽtiarioꝝ genus ſucceſſit,
ſed abſolutũ & exactũ,quãtũ ad resquas tractãt attinet. Et ſi quãtũ ad ſermo-
nis proprietaté minus latinũ vel politum . Quod et ſi reuiuiſceret Paulus aut
Hieronym9 nequaq̃ improbarét,ſed induſtriã admirarent́ gauderétq; metho-
dũ inuẽtã eſſe qua paucis abſolute & dogmata noſtra defendi poſſent ab Eth-
nicis vel hęreticis illa impugnãtibus,illosq; refellere & ꝓprio mucrone iugu-
lare,quęſtionesq; difficillimas exacte tractare & explicare. Quasquidé attin-
gere nó abhorruit,vt diximus Paulus longe diuerſus a tua ſentẽtia,q ſupuaca-

V neum putas in illis explicãdis inſudare. Supereſt vni loco reſpódere,qui tñ
magis attinet ad theologos ſcholaſticos q̃ ad ipſam methodũ & theologiam
quo ais in Annotatiõib9 ſup nouũ teſtamẽtũ, Vtinã aliqñ expergiſcat́ Chriſtus
& hoc Iudaiſmo atq; hac tyrãnide liberet populũ ſuũ : niſi forte ideo nos rede-
mit vt hmõi portẽtis ſeruiamus &c.Quibus verbis exulceratiſſimũ in eos ani-
mũ impotẽsq; odiũ minus patefeciſti.Quid eñ atrocius,quid immanius in ho
ſtes truculẽtiſſimos,in peſtes humani generis dici optariq; poſſet:q̃ vniuerſum
q̃d inſectaris genus aboleri & e medio tolli,& tu ipſum theologoꝝ genus in-
nocuũ vetendũ tũ profeſſionis dignitate,tũ vitę innocẽtia peſſundari optas,q̃d
tñ te & ornauit,& in collegiũ ſuũ cooptauit.Qꝫ ſi non vererer te offendere,di-
cerẽ magis forte eoꝝ humanitate facilitateq; q̃ tuis meritis.Sed tibi hoc pecu-
liare magis eos inſectari,inter quos nomen dediſti : optas vt theologoꝝ ordo
perdatur a Chriſto, vt ſcilicet hęreticis licẽtioſius debacchãdi adſit facultas,vt
arrogãtibus & temerariis liberũ ſit ſcribere quęcũq; eis ad buccã veniũt, dũ-
modo dicacitatẽ aliquã calleant tãq; dę rebus ſacris & diuinis quas nó intelli-
gũt q̃ de profanis nec extẽt idonei q in cóſiliũ vocẽtur ad ea examinãda & co-
gnoſcẽda ac ad decernẽdũ ſtatuẽdũ ve de illis quę.ſ.probãda reiiciẽdave ſint,vt
pote aduerſantia dogmatib9 & decretis religionis.Quęſo te ſublatis theologis
quinã rogabũtur in huiuſcemodi cóciliis cũ de fide aut religione q̃ſtio verſat́?
Nunqd cerdones aut coqui aberrant dicere volui. Nunqd grãmatici ant rhe-
tores?At quomodo ſtatuẽt de his q̃ nó intelligũt? Eoꝝ q̃ norit vnuſquiſq; opti-
mus eſt iudex,inqt Sapiens.Iuſtius optaſſes Eraſme vt Chriſtus expergiſceret́
& liberaret populũ piũ ſuo precioſiſſimo ſanguine redẽptũ a ſupbis hæreticis
a temerariis ſcriptoribus,ſcrupulos,lolia & zizanias diſſeminãtibus. Rabinos
vocas theologos qa prodigioſa móſtra ferre non poſſunt: Quia cũ lupos aut
vulpes caulis aut chortib9 domini inſidiãtes vidẽt,clamitãt & in illos inſiliũt:
neq; fures clãculũ domũ ſubeũtes perferre poſſunt:tyrãnidẽ exercẽt,qa in reb9
religionis cẽſurã agunt,quã (liceat & mihi optare) vtinã diligẽtius fortiori
pectore amplioriq; facultate exercuiſſent & nũc exercerẽt,forte:nó tã audacter
graſſarẽt́ ac inſultarẽt hęretici in populũ ſanctũ dñi.Sed iã de his plus q̃ ſatis.

DE SACRIS SCRIPTVRIS ET EARVM AVTHORITATE.

LIB. XI.

HIs autẽ ſubiiciemus & quę de ſacris ſcripturis quibuſdã eorũq; authoribus in titulo prænotatis derogãdo illoꝝ authoritati ſcripſeris. de nonnullis quidem in methodo primum ita ſcribis, Apud me certe plus habet ponderis Eſaias q̃ Iudith aut Heſter: plus euangelium Matthęi, q̃ Apocalypſis inſcripta Ioãni: plus epiſtolę Pauli ad Romanos & ad Corinthios, q̃ ad Hebręos. Poſt hęc in primis pono ſymbolum in cõcilio Niceno editũ, qđ vulgo dicitur Apoſtolorũ. Item in ſcholiis in Hieronymũ, Viuo Hieronymo Romę nõ recipiebãt epiſtolã ad Hebręos, nec Ioãnis Apocalypſim Gręci. Et in Supputationibus. Ego nullũ arbitror ſchiſmatis periculũ ſi faterer me de Epl̃ę ad Hebręos authore dubitare. Et rurſus ibidẽ, Arbitror omnibꝰ ſeculis fuiſſe doctos q de Epl̃ę ad Hebręos authore dubitarint: & ipſe (vt ingenue fatear) adhuc dubito: dubitaturus donec expſſũ ſuꝑ hac re iudiciũ ecclesię videro. Neq; enĩ Nicenũ cõciliũ aut Carthaginẽſe ex ſeſe obligabat vniuerſam eccleſiã, Ad hęc in Annotationibꝰ ſuper nouũ teſtamẽtũ inqs. Quoſdã eruditiſſimos viros multis cõuiciis inſectatos totũ Apocalypſeos argumentũ ſeu fictum, & quaſi nihil haberet Apoſtolicę grauitatis: nec in ſentẽtiis eſſe qđ Apoſtolico maieſtate dignũ videat. Pręterea & alias eſſe cõiecturas q̧ ſcilicet reuelationes ſcribẽs tã ſolicite ſuũ nomẽ inculcat. Quaſi ſyngraphã ſcriberet nõ librũ pręter morẽ alioꝝ apoſtoloꝝ & ſuũ, qui in Euãgelio authorẽ tãtũ indicat nomẽ ſubticens, Diſcipulus ille &c. Ad hęc in Gręcis codicibus quos tu vidiſti non eſſe titulũ Ioannis Euãgeliſtę, ſed Ioannis theologi. Adhuc & ſtilũ diſſonũ eſſe ab eo q eſt in euãgelio & epiſtola. Et ſubiũgis, Hęc me mouerẽt quo minꝰ crederem eſſe Ioannis niſi cõſenſus orbis & authoritas eccleſię alio me vocarẽt. Si tamẽ hoc opus eccleſia hoc animo cõprobat, vt Ioãnis Euangeliſtę velit haberi, & paris eſſe ponderis cũ cęteris canonicis libris: certe Dorotheus martyr de euãgelio Ioãnis ſcribẽs de Apocalypſi nullã facit mẽtionẽ: nec Anaſtaſiꝰ in ſuo catalogo affirmat eſſe Ioãnis, nec Dionyſius Alexandrinus: & ſi cõtẽdat non eſſe Cherinthi hęretici, Deinde multis verbis negociũ proſequens ſtudes perſuadere non eſſe Ioãnis. citasq; Caium, vt ais authorẽ orthodoxũ, tribuẽtem hoc opus Cherintho hęretico, & Euſebiũ ſuſpicantẽ eſſe cuiuſdã Ioannis preſbyteri. Pręterea in Supputationibus de Iacobo Apoſtolo & eius epiſtola ita ſcribis, Iacobus qui primũ inter Catholicos ſcripſit epiſtolam, non fuit vnus ex duodecim apl̃is: nec Iudas Iacobi fuit Chriſti cognatus. In Annotatiõibꝰ quoq; ſuꝑ nouũ teſtamẽtũ ita ais. De hac epl̃a dubitatũ eſt olim cuius eſſet. Neq; enim referre videtur maieſtatẽ illam & grauitatẽ apoſtolicã, nec Hebraiſmi tantũ quãtũ a Iacobo qui fuit epiſcopus Hieroſolymitanus expectaret. Et ipſe in titulo epl̃ę non appellat ſeſe apoſtolũ, quod cognomen Apoſtoli adiectũ eſt in noſtris: ſed reclamãtibus magno cõſenſu Gręcoꝝ ęxẽplaribus. & ſubiicis huius nominis

ſare, videlicet humani ſenſus ꝓpriiq; iudicii tui. Sed cũ diuina cõmunẽ ſenſum
trãſcendãt nec tuæ mentis anguſtiis coarctetur: quomodo audes ſenſu tuo iu-
dicare omnes ſcripturas diuinas nõ eſſe eiuſdẽ ponderis: licet ad id ſentiendũ
probabilibus rationibus id eſt ſenſui tuo accõmodatis adducaris? Cũ ipſa di-
uinorũ ratio lexq; decernãt omnes eiuſdẽ põderis authoritatisq; eſſe oportere,
eo ꝙ ab eodẽ authore, diuino inquam ſpiritu, qui nec falli nec fallere poteſt, ad
noſtrã doctrinã proditę ſint. Si eñ vſq̃ hęſitare fas eſſet de earũ pondere ac ve-
ritate, pari ratione & de cęteris oibus in locis vacillare & ambigere poſſem9.
Quamobrẽ qui vel de vno tantũ ſcripturę verbulo dubitat, vniuerſam ipſam
infirmã eſſe profitetur. Quomodo igitur apud te plus habet ponderis Eſaias
q̃ Heſter & Iudith? cũ Heſter in vetuſtiſſimo canonicarũ ſcripturarũ catalo-
go recẽſeatur: Iudith quoq; hiſtoria inter ſacras ab eccleſia recepta ſit. Quomo
do plus Euãgeliũ Matthęi q̃ Ioãnis Apocalypſis, Epiſtolę Pauli ad Romanos
& Corinthios, q̃ ad Hebręos: cũ omnia hęc inter ſcripturas ſacras ab Eccleſia
recẽſeãtur? Quid refert ſi de aliqua quondã fuerit dubitatũ: cũ veriſimile ſit de
ſingulis apud quoſdã fuiſſe dubiũ? Nulla eñ res tã explorata, tã manifeſta eſt,
quin aliquãdo de ipſa a ſcrupuloſioribus & cõtẽtioſis fuerit diſceptatum. Sed
tũc cũ dubitabatur res quę erat in cõtrouerſia vnicuiq; liberũ erat ambigere.
Verũ re definita & extra cõtrouerſum poſita, dubitare impiũ & nũc illa refer-
re quę ſaltẽ infirmiorib9 offendiculo eſſe poſſunt, ſcripturisq; illis authoritatẽ
imminuere, nõ inutile ſolũ ſed nocuũ nulliq; rei deſeruiẽs ꝑter q̃ vanę oſtẽtatiõi.
Attamẽ ipſe diuinarũ ſcripturarũ cenſor infirmare nõ vereris ex ipſis canoni-
cis quę ſenſui tuo minus accõmodantur. Subinde & de Symbolo ſic ais.

Poſt hęc in primis pono ſymbolũ in cõcilio Niceno habitũ qđ vulgo dicit' D
Apoſtoloꝝ, de quo alibi dubitas an ab Apoſtolis fuerit proditũ, licet fatearis
omnino ab Apoſtolicis viris fuiſſe profectũ. nec Auguſtini iudicio in hoc ce-
das atteſtãtis ab ipſis Apoſtolis fuiſſe traditũ, quẽ ais impẽſe credulum fuiſſe:
& hac in re abuſum nõ impia vulgi opinione. Nullã tñ affers ſentẽtię tuę ra-
tionẽ qua mouearis ad diſſentiẽdũ ab eo cęterisq; grauiſſimis authoribus idẽ
ſentiẽtibus eã ob rẽ fuiſſe editũ, cũ videlicet Apoſtoli diſpergendi eſſent per
varias regiones ad prędicãdũ euãgeliũ, vt expreſſam regulã fidei haberent, in
qua oẽs cõuenirẽt. Quod q̃dẽ longe ante cõciliũ Nicenũ factũ eſt, quod Con-
ſtãtini tẽpore ad abolendã Arrii blaſphemiã conſtat fuiſſe coactum. In ipſoq;
aliud promulgatum, quo expreſſis verbis impia Arrii dogmata damnãtur vt
illud videlicet: Deum de deo lumen de lumine, & deum verũ de deo vero. Ge-
nitũ nõ factũ conſubſtantialẽ patri &c. illudq; ſymbolum Nicenum dicitur,
quod & ab illis tẽporibus in eccleſiis perpetuo decãtatur, nõ autẽ illud quod
Apoſtoloꝝ dicitur. Quod quidẽ & in ſynodis q̃ ante Nicenã fuere habitę, non
tñ recitatum fuerat, licet repetitum in Nicena, vti primęuus canon ab Apo-
ſtolis proditus, cui poſteriora omnia inniterẽtur. At tu magis illud amplecti
videris, quod non reprehenderẽ, ſi ad authores ipſos Apoſtolos reſpiceres: ve-
rum id negas. Si autem eo ꝙ minus in eo explicẽtur myſteria ſacratiſſimę &
diuiniſſimę triadis, & homuſion illud quod Arrianam hęreſim prorſus tollit,
quã & ipſe tueri ſtudes vt inferius declarabimus, nullo pacto probandum,

Cum enim Ioannes nouũ ſcribendi genus exorſus eſſet, resq; futuras ſcriberet,
non geſtas vt alii ſacri ſcriptores noui teſtamenti fecerant, rei nouitas admira-
tioni & ambiguitati anſam pręſtitit primis illis. Eaq; dubitatio ceſſit ad maio-
rem operis fidem: cum non niſi re diligenter exagitata & diſcuſſa volumen in
ſacrorum ordinem receptum fuerit. Referunt enim peruetuſti Hebręorum do
ctores Salomonis opuſcula in Canonem ſacrorum voluminum non fuiſſe re-
cepta præter controuerſiam. Quinimmo diu an eſſent, inter illa recenſenda di-
ſceptatum eſt, apud ſeniores & ſynagogæ principes, donec prophetę teſtimo-
nio certiores facti fuiſſent illa a diuino oraculo fuiſſe prodita. Nec tamen ob
id ꝙ de ipſis aliquando fuerit dubitatum minoris poſtea authoritatis fuere, q̃
alia. de omnibus enim licuit (vt diximus) dubitare anteq̃ eſſet definitum, illa
eſſe ſacra.

Idemq; pariter dicendum ad ea, quæ de ſecunda Epiſtola Petri, Pauli ad He- G
bræos, Ioannisq; & Iudæ Apoſtolorum protuliſti. Eandem enim ſententiam,
quam de Epiſtola Iacobi Apoſtoli refers videlicet non ſapere maieſtatẽ, & gra
uitatem Apoſtolicam, memini me alias in Lutheri ſcriptis legiſſe. At ſi vobis
non videtur ſpiritum apoſtolicum præ ſe ferre? Secus certe viſum Auguſtino,
Hieronymo, Chryſoſtomo, & cæteris patribus tum vetuſtis, tum neotericis.
Secus etiam viſum eccleſiæ orthodoxæ, quæ illam plenam ſpiritu doctrina ca-
tholicaq; eruditione iudicauit. At bonorum operum inſectatoribus præ cæte-
ris diſplicet, eo ꝙ ipſa expreſſius bona opera probet, et fidem abſq; illis emor-
tuam eſſe prædicet. In ſumma igitur ac in vniuerſum tibi reſpõſum velim ſcri
pturas omnes de quibus olim dubitatum eſt, eiuſdem eſſe ponderis et autho-
ritatis, poſtq̃ fuere receptæ, cuius & ſunt hæ de quibus certum eſt nunq̃ fuiſ-
ſe hæſitatum: cum ſcripturarum omnium põdus, & fides ex authoritate eccle-
ſiæ pendeat comprobantis illas diuinitus eſſe proditas. Quapropter neq; tibi
fas ambigere de authore epiſtolæ ad Hebræos. & ſi quondam apud doctos
de hoc fuerit dubitatum, cum eccleſia illam inter Paulinas recenſeat. Si enim
Nicenum concilium de hac re definire non poterat, ita vt obligaret vniuerſam
eccleſiam (vt inqnis) ad id ſentiẽdum, idem dicere & de cæteris quæ definiuit
cogeris. Ex quo ſequitur Chriſtianos, nullo niceni concilii decreto obſtringi:
quod q̃ abſurdum ſit, nõ opus eſt verbis exaggerare, cum omnia poſteriora cõ-
cilia illi innitãtur. Omniſq; orthodoxæ fidei diſciplina ex illis quatuor primæ-
uis fere profecta ſit. Quibus dinus Gregorius non minorem fidem adhibendũ
eſſe cenſet, q̃ euangeliis labefactatis. nanq; aut infirmatis illius concilii decre-
tis Arriana impietas prorſus reuiuiſceret. Cui tu plus æquo verbis et ſi forte
non ſenſu (vt inferius explicabimus) fauere videris.

An autem Matthæus Hebraice euangelium ſcripſerit, nihil eſt ꝙ diſputem.
non enim ſingula perſequi licet ad finem properanti. Verum cum illa ſit cõ- H
munis patrum ſententia, diuusq; Hieronymus in his indagandĩs diligentiſſi-
mus id aſſeueret: tu autem nihil in contrarium afferas, niſi ꝙ nemo ſat idoneis
argumentis teſtetur ſe vidiſſe vllum illius veſtigium, puto magis conſenta-
neum eſſe rationi ſentire cum Hieronymo, & communi opinione q̃ cum Eraſ-
mo. Vero enim ſimilius ſi Hebraici nullum extet exemplum, Iudæorum ſtu-

quí non accipiat illam in malam partē perinde ac ſi liceat te in ſoluta oratione vti aduerſus communem authorum vſum, quod poetis pangendi carminis licentia permittitur. Erroneum eſt ergo dicere apoſtolum pia vafritie vti aut torquere quicq̃, cū torquere ſit in diuerſam partem trahere ab eo ad quod inſtitutum eſt, quod nihil aliud eſt, q̃ illo mendaciter vti. Qui enim torquet verba mendax eſt in verbis, vti qui diuerſum ſentit ab eo ꝙ eloquitur. q̃uis enī alia ſentire poſſit præter ea quæ profert citra mendacium cum quiſpiam loquitur. (Non enim omnia quæ ſentit tenetur exprimere) ac etiā diuerſa cū vtatur cōceſſis ab aduerſario contra quem decertat: ſemper tamen mendax eſt cū quicq̃ docet contrarium ab eo quod ſentit. Tu autem non obhorres mendacem facere apoſtolum cum dicas eum aliud ſentire q̃ eloquatur. Rem enim non immutas, licet verba commutans rem ipſam delinire videaris.

Falſum quoq; eſt & illud apoſtolū vafritie vſum fuiſſe apud Athenienſes dicentem ſe inueniſſe arā prætereundo ſimulacra eorum, in qua ſcriptum erat Ignoto deo &c. Et ſi is fuiſſet titulus quē tu recitas Aſiæ & Aphricę diis ignotis. Si enim ignoti erant nullum eorū ſimulacrū in ara extare poterat. Vere igitur dixit Paulus de illa ara ꝙ eius titulus fuerat ignoto deo. Simulacri enim abſentia proprium illius aræ titulum indicabat, ꝙ videlicet ignoto deo eſſet dicata, proinde & ſimulacro careret. Et ſi titulus exprimebatur literis pluralitatē deorum ſignificantibus, eo ꝙ communi ſenſu deorum turbam ſemper auſpicaretur. Cum autem nec præſcriptum numerū nec nomina contineret, manifeſtū eſt ipſum titulū indicare voluiſſe aram illā numini incognito eſſe dicatā, ſiue id vnū eſſet, ſiue plura. Pręterea licet demus pluralitatē deorū tātūmodo expreſſiſſe, ob id tamē Paulus nullo aſtu, nullaq; arte vſus fuiſſet dicēs, Ignoto deo. q enī plures dicit deos nō negat & vnū deū. Hūc igitur pręcipuū deū inquit Paulus quē vos ignorātes colitis, qui fecit mūdū & omnia q̃ in eo ſunt &c. annūcio vobis. Explicat enī de quo ignoto deo loquatur, cui & illa ara dicata erat, licet vt ipſi putabāt cōmunis & multis aliis, vti & nūc quoq; dicūtur multę arę dicatæ pluribus diuis. Nemo tamē mētiet vel ſubdole aget, ſi affirmauerit aliquē ex his vni eorū eſſe dicatā. Magna igitur prudētia cōmode & veraciter vſus eſt Paulus verba illa ꝓferēs ad argumētū euāgelii: nulla aūt vafritia aut violētia. L

Sed & quāto magis impiū eſt quod de ipſo diuino verbo de Ieſu Chriſto veritatis authore quinimo de ipſa increata veritate ꝓtuliſti inquiēs, Chriſtū paſſū eſſe diſcipulos ſuos ad tēpus errare vt crederēt ipſum ſic ignorare diē iudicii, quēadmodū ignorāt hoies. Cū illis interrogātibus de ipſo reſpōdit, nec angelos nec filiū ſcire ipſum diē. Si enī hæc tua ſentētia vera eſſet mētitus fuiſſet dominus Ieſus & de induſtria fefelliſſet ipſos diſcipulos. Qui enī falſum profert ſciens id falſum eſſe, & ſatagit illud probari & pro vero recipi ab his cū quibus agit, is proculdubio & mētitur & illis imponit. Quare nihil abſurdius audiri poteſt q̃ æternā veritatē mentiri, & de induſtria fefelliſſe quos docebat. Exploratiſſimū autē ipſi filio diem iudicii eſſe perſpectū eſt, quēadmodū & patri, cum ipſe patris ſit ſapientia. Si igitur negaſſet ſe id ſcire Chriſtus petens ea negatione vt apoſtoli crederent ipſum ſic ignorare diem quemadmodū ignorant homines, illos proculdubio fefelliſſet. Non ergo is eorum verborū ſenſus M

ſed alius quē ſancti patres oſtēderūt ea verba interpretātes, videlicet ipm filiū inquātū hominē ex ſeſe illū ignorare, quēadmodū faciūt. Quāobrē nec conueniſſe illos petere, vt eū noſcerent: arrogantiāq; curioſę ipſoꝝ inqſitionis ea reſpōſione caſtigaſſe, quaſi diceret, Si angeli vobis perfectiores, ſi ipſe dei fili9 vt homo hoc ignorat, quę quantaq; eſt veſtra temeritas velle diem illū ſcire? vel aliter, cū dies ille non ſit notus angelis, nec ipſi dei filio vti arcanoꝝ diuinę ſa ſapientiæ promulgatori, quomodo audetis vos de illo interrogare? his eſtote cōtēti quę mea vobis liberalitate reſeraui, quoꝝ vos participes feci: hoc ex illis myſteriis eſt quę ſibi reſeruauit pater quę ardentiora ſunt q̃ vt vos deceat illa cognoſcere. hocq; ſenſu & eos ſolatus eſt & monuit ne magis curioſi eſſent q̃ eoꝝ cōditioni cōueniret. Quomodo eñ negaſſet ſe illū diē ſcire vt putarent ſe ignorare diē iudicii, quēadmodū ignorant homines quę illis inſinuauerat, expreſſerat, declarauerat ſe verū eſſe filium dei viui: vt ṗdixerat, Ego in patre & pater in me eſt. Et, Ego & pater vnū ſum9. &, Qui videt me videt & patrē meū. Et, Omnia mihi tradita ſunt a patre meo. Et, Nemo nouit patrē niſi filius, neq; filium niſi pater, & cui voluerit filius reuelare. Pręterea cui Apoſtoli dixerant, Nouimus quoniam ſcis omnia, & nō opus eſt tibi vt quis te interroget: in hoc credimus ꝙ a deo exiſti. Nam ex his apertiſſime ſequitur quęcunq; patri nota fuiſſent pariter & filio eſſe nota: neq; quicq̃ poſſe latere filiū quod patri eſſet apertū. Rectus igitur ſenſus ſanctoꝝ doctoꝝ & cęteris ſcripturis cōſentaneus non repugnans vti tuus. Verba enim pręfers quibus mirū in modū piæ aures offenduntur: quæ neutiq̃ audire poſſunt Apoſtolos aut Chriſtum dominū vti vafritie, fallere, imponere: quādoquidem hęc omnia, circulatoꝝ & pręſtigiatoꝝ ſunt, a quibus prorſus abhorruerunt viri apoſtolici ipſaq; diuina veritas & filius abhorret qui de ſeipſo teſtatus eſt ſe eſſe viam, veritatem & vitā. Attamen inter ea ais, Chriſtus aliquoties fallit ſuos ad tēpus allegoriarū ænigmatibus, Et haud ſcio quo conſilio viſum eſt æternæ ſapiētię adumbratis ſimulacris inſinuare piis mētibus, & profanis, vt ita dicā, imponere. Nec illud (vt ita dicā) quod adieciſti ad vitandam verbi inuidiā imminuit ipſius ſenſus & verbi atrocitatē: Cū prorſus hoc abſit a diuina ſapientia, nihilq; magis aſpernetur q̃ vlla ratione ſimilitudineve quēq̃ decipere. Licet enim allegoriarum tropis parabolisq; & ænigmatibus multa agat plurima exprimat, tū quia natura earū rerū de quibus agitur ita poſcebat, tum quia decebat eos cum quibus agebat ita edoceri: nō tamen id genus orationis doctrinęve natura ſua ad fallendum vel imponendum inſtitutū eſt: ſed ad docēdos mortales cōmodiſſimū. Præſertim cum de ipſis rebus agitur quarū eos minus capaces eſſe conſtat. Neuave aut his maiora ſunt quibus aſſueuerūt vel potius indigni ſunt vt eis myſteria apertius panderētur: manuducit eñ humana mens illis exemplaribus ſimulacrisq; ſibi notioribus ad euectiora quoquo modo agnoſcenda. Gliſcitq; & gaudet animus, cū ex his quę ſibi familaria ſunt & perſpecta deducitur ad perfectioꝝ cognitionem. Quo fit vt quæ ſic percepta ſunt, magis ipſi inſideāt hęreantq;.

N His de cauſis (pręter eam quæ ſumma eſt, quia ſcilicet ſic viſum in arcanis diuinę ſapientiæ conſiliis) arbitrari poſſumus plurima diuinorum myſterioꝝ eſſe in ſcripturis prodita metaphoris allegoriis & parabolis. Craſſa eñ nimis

& inepta ex ſe eſt humana mẽs non ſolum ad ſupercæleſtia & diuina capienda, verũ etiam ad lõge inferiora vt quæ naturæ ſunt aut ad ipſius hominis mores pertinent exacte cognoſcenda: ita vt erudienda pluribus egeat pędagogis illã ex his quę faciliora ſunt & notiora, quibuſq; humanus ſenſus aliquomodo oble ctatur, quaſi ſuperadditis ad volandum aliis ab imis ad altiora euehatur. Hinc a cordatis iuris vetuſtiſſimis inuenti ſunt apologi, fabulæ, & cætera id genus ipſiuſq; poeſis bona pars. Quibus adminiculis humanus animus rudis labo riſq; reſpuens ſe erudiri pateretur & aliquali voluptate allectus diſciplinam ſuſ ciperet. Quod cum ita ſit quanto magis oportebat ad diuinam doctrinam ca peſſendam, quæ tanto humana ſublimior eſt quanto mens præſtat corporeo ſenſui, quantoq; ipſa diuina humanis, illum pręparari, illius multa imaginibus quibuſdam & parabolis inſinuari atq; tradi: præſertim ne ſancta ab impiis di lucidius prodita, vti proiectæ margaritæ ante porcos conculcarentur, propha nataq; & conſpurcata a canibus diſcerperẽtur: a piis autem nondum bene pręparatis per gratiamq; & donum ſpiritus redditis idoneis nõ niſi labore & induſtria, quaſi per tranſcennam conſpicientibus tñ aliquo modo attingerẽtur: qua difficultate tanto magis agnoſcerẽt rei maieſtatẽ & propriã imbecillitatẽ: & ſe citra lumen diuinæ gratiæ ea capeſſere nõ valere. Impii autẽ ob prauitatẽ ſuã ſic affecti eſſent vt videntes non viderẽt & audiẽtes non intelligerẽt. Illaq; traditione conuenit nos eſſe contentos nec vltra limites noſtræ ſortis, licet eſſe curioſos. Sat eñi eſt de diuinis æterniſq; rebus nos agnoſcere que dñs beneficẽtia ſua voluit nobis reuelare. Eorũq; cognitionis reddi participes, ea methodo, eo dicẽdi genere quo placuit diuinæ maieſtati illa nobis ꝓdere. Quę reuerẽtiſſime & tremẽter vti diuina oracula a nobis excipienda & tractãda ſunt, nõ libra humani ſenſus pẽſanda, ſed fidei & ſpiritus, prout ſancti patres illa tractarũt & interpretati ſunt qui cũ Moiſe ſteterunt ſupra petrã, tranſeunteq; gloria domini ab ipſo domino in foramine petræ poſiti & protecti dextera eius: & tamen eleuata manu domini tantum poſteriora illius eis videre datum eſt: faciem autem domini nec ipſe Moiſes nec ſanctorum aliquis videre potuit.

Et ſi enim humanæ mentis portio (vt contendũt philoſophi) quę potẽtia paſſibilis dicitur, etiã diuina intelligere queat, portione altera q̃ agẽs dicitur operãte cui tribuũt omnia intelligibilia facere poſſe actu intellecta fatẽtur, tamen ad ea intelligẽda ſe habere vti oculi nycticoracis ad lumẽ ſolis intuẽdũ, exilẽq; ac imbecillem eſſe omnẽ illius in diuinis rebus cognitionẽ, anteaquã intellectus fuerit perfectus cõiũctusq; agẽti per intimã & perfectã vnionẽ: quẽ quidẽ intellectũ adaptũ copulatiũve nominãt. Quod quidã myſteriũ nõ plene intelligentes, ſed tñ ſpecie tenus quaſi ſomniãtes, veritatem attigerũt: quã veluti balbutientes quouiſmodo expreſſerunt. Quod quidem reipſa nil aliud erat dicere q̃ ad illam increatam lucem ac lumen illius naturæ intellectualis quæ ab illa primum proficiſcitur cognoſcendam humanam mentem accedere non poſſe: niſi per gratiam illam illuſtrantem ei luci intime copulata fuerit. Ille enim vere eſt intellectus agens quo volente noſter intellectus cognitionis diuinarum rerum redditur particeps: non is quem portionem mentis noſtræ multi ex philo ſophis exiſtimarunt, quem non inficiamur veram eſſe animi portionem ac po

tiorem, cuius vt & facultate ea quę natura nobis cognita eſſe poſſunt, agnoſcimus: ſed negamus abſolutum verũq; eſſe agentẽ. Cũ diuinã illius poteſtatem capeſſere non valeamus : ſed illud ipſum eſſe a quo ipſa mens euecta abſorbetur, & in illo beatiſſime cõquieſcit. Tã eñ ingens, tã immenſum, tã ſublime eſt fulgur glorię domini, vt a nulla creata mẽte, arrectis oculis intueri poſſit. Fumabat eñ totus mons Sinay deſcẽdẽte domino deo ſup eũ in igne, aſcẽdebatq; fumus ex eo quaſi de fornace, exaudiebãtur ingẽtia tonitrua, micabãt fulgura, & nubes denſiſſima operiebat montem : eratq; omnis montis facies terribilis. Vocauitq; dominus Moyſen in cacumen montis & prętcepit, vt deſcẽderet & cõteſtaretur populũ ne forte tranſcẽdere velint terminos ad videndũ dominũ & pereant. Deſcenditq; Moyſes ad populũ & deinde regreſſus eſt ad montem cum ſolo Aaron ſummo ſacerdote. Populus autẽ cũ ſacerdotibus nõ prætergreſſi ſunt terminos circa montẽ: territusq; eſt populus audiẽs voces ac ſonitũ buccinę & lampades vidẽs. Pauoreq; concuſſi ſteterũt procul petẽtes a Moyſe vt ipſe loqueretur eis, & abnuentes dominũ ſecũ loqui, cũ vocem illius perferre non valerent. Hęc in Exodo. Quibus edocemur q̃ humili ſpiritu, q̃ ſubmiſſa mentis ceruice: q̃ verecũde, quãtoq; cũ tremore myſteria ſupcęleſtia diuinosq; ſermones haurire & tractare debeam9. Perinde eñ ac ſi brutũ animal vltra ſortis ſuę limites, prętcr ſuę naturę conditionẽ vellet cognitionis humanę mentis fieri particeps in genere ſuo inſaniret, & baculo eſſet plectendum: ita humana mens caſtigãda ſi genuini luminis tãto plus admitteret, quãto magis increatã lucem vi propria intueri cõtenderet: quod quo magis conatur, eo magis retũditur plusq; hebeteſcit, tantoq; minus quod petit aſſequitur, & tãdẽ obſtinate pergens atteritur, prorſusq; abſumitur. Et de his hactenus.

DE MYSTERIO TRINITATIS ET DOGMATE ARRII, QVOD DEFENDERE IN QVIBVSDAM VIDETVR ERASMVS.

LIB. XII.

PAr eſt autẽ vt etiã videamus quæ ad Arrianum dogma defendendum aduerſus noſtrorũ ſententiã exaraſti. Cui ita fauere videris vt a noningẽtis annis ex quo Arrius damnatus eſt ſimilẽ patronum habuiſſe non videatur. Inquis eñ in ſcholiis Tomi tertii ſuper Hieronymum, Arrianorũ error factio ſchiſmaq; verius erat q̃ hæreſis: ꝙ aduerſarii noſtris numero fere pares erãt, eloquentia doctrinaq; ſuperiores. Quibus verbis primum oblitus eſſe videris eorũ quæ alio loco ſcripſiſti, Videlicet, orthodoxos doctores vetuſtos fere omnes præter paucos fuiſſe eloquentiſſimos : contra hęreticos fuiſſe rudes & inelegantes. Nunc autem ais eos eloquentia doctrinaq; noſtris fuiſſe ſuperiores numeroq; fere pares: ex quo colligis factionẽ poti9 fuiſſe q̃ hęreſim. Quaſi hęreſis potius numero conſtet paucorum aut multorũ ita ſentiẽtium, q̃ pertinaci errorũ ſententia. fieriq; non poſſit vt cũ hęreſi ſit factio & cũ factione

hæreſis : vt cum ex pertinaci multoꝝ errore res deuenit ad tumultum, vt iam anteactis annis contigit in Bohemia tumultuantibus huſſitanis,tum aduerſus catholicos tum ipſis inter ſe diſſidentibus:quod ſectarũ omniũ propriũ eſt. Et ne longe exempla petamus,etiam nũc in Germania contigit Lutheranorũ tumultibus.Quod ſi factionem non hæreſim eſſe ſtatuis, oportebit & te negare Lutheranũ errorem hæreſim eſſe, ſed factionem dicere : quo vitatur verbi hæreſeos inuidia.Quamobrem forte cẽſuiſti Arrianam impietatem factionem potius eſſe appellandam q̃ hęreſim.Sed falſiſſimum eſt illam ita inualuiſſe vt numero plures ſiue pares fere occuparit his qui in vera pietate perſtitere. Et ſi enĩ complures Orientis regiones peruagata fuerit, non tamen occiduam plagã regionesq; illi ſuperiacentes ita peruaſit. Quinimmo & ipſius Orientis accolæ q̃ plurimi ab eius labe fuere immunes. Quod perſpicuum eſt ex Nicena ſynodo in qua ſexcẽti patres congregati fuere, fere omnes ciuitatum Orientis epiſcopi:qua Arrianum dogma damnatum eſt.Rurſus autem eodem volumine,ſed alio loco ita inquis.

Contra malum dogmatis Arrii in Originiſtis renatum certatum eſt acriter Q
ſynodis & decretis & ſymbolis ſexcẽtis,haudquaq̃ aptiſſimis meo iudicio pręſidiis ad hæreſim opprimendam, niſi res ab authoritate pendeat. Alioqui quo plus eſt dogmatum, eo vberior hæreſeon materia. Et nunq̃ fuit ſyncerior caſtiorq; chriſtiana fides q̃ cũ breuiſſimo illo ſymbolo cõtẽtus eſſet orbis.Et rurſus ibidem inquis ſuper hoc Hieronymi verbo, verũ deũ hoc eſt a nullo creatum, quũ filius ſit creatus a patre iuxta Arrianos,& ſpiritus ſanctus creatus a creato filio. Tãetſi non video quid hic locus proprie faciat aduerſus Arrianos qui non negabant dei filiũ eſſe deum, immo & magnũ deum fatebantur & benedictum ſuper omnia deum:ſed arbitrabantur patrem aliquo modo peculiari dici deum quo filius & ſpiritus ſanctus non dicebantur. Nõ hic agit Paulus quid eſſet Chriſtus ſed qualẽ ſe gereret,videlicet nobis edens exẽplũ &c.Et in Annotationibus ſuper nouũ teſtamentũ in prima epiſtola Ioannis,ais in codice Græco non haberi illa verba,Tres ſunt qui teſtimonium dant in cælo pater verbum & ſpiritus ſanctus & hi tres vnum ſunt,ſed tñ tres ſunt qui teſtificantur ſpiritus aqua & ſanguis:quem locum refers Hieronymũ aſſerere deprauatum fuiſſe ab hæreticis in illis codicibus:cuius ſententiæ ipſe refragaris plurimis verbis:citaſq; Cyrillum & Bedam epiſtolæ interpretes qui hunc locũ præteriere.Quamobrem ais cõſentaneum eſſe potius fuiſſe addita a noſtris q̃ ſtudioſe prætermiſſa ab hęreticis, vt ſentit Hieronymus.quod etiam aliis argumentis comprobare niteris.Et quod ad Hieronymi authoritatẽ attinet, ita reſpondes,Sed vrgemur authoritate Hieronymi,q̃q̃ ille ſępenumero violẽtus eſt parumq; pudens,ſæpe varius parumq; ſibi conſtans : & declarare vis eo loco Hieromynum ignoraſſe quæ ſibi vellet:& proſequens negocium, paulo poſt ais,An putamus Arrianos tam ſtupidos futuros vt non idem hoc loco interpretentur de patre & filio & ſpiritu ſancto ? referentes non ad eandem naturã ſed ad conſenſum teſtimonii vti nos referimus aquam ſpiritum & ſanguinem, vnum ſunt,id eſt eadem de re teſtantur.hoc non eſt confirmare fidem ſed ſuſpectam reddere ſi nobis huiuſmodi lemmatis blandiamur.Forte præſtiterit hoc

piis ſtudiis agere vti nos iidem reddamur cum deo q̃ curioſis ſtudiis decertare quomodo differat a patre filius & ab vtroq; ſpiritus. Certe ego quod negant Arriani non video poſſe doceri niſi ratiocinatione ꝓſequeris multa pro Arriano dogmate differẽs. Et infirmare ſtudẽs illud Euãgelii in Ioãne, Ego & pater vnũ ſumus. Et in ſũma aperta inſinuatione declaras, licet eiuſdẽ ſubſtantię ſint pater & filius & ſpirit⁹ ſanctus. Ex hoc tñ colligi nõ poſſe ꝙ ſit vnũ indiuiduũ detorquẽsq; ſcripturas aduerſaris ſentẽtię Auguſtini, Hieronymi, Chryſoſtomi, cęterorũq; orthodoxorum id ex ſcripturis colligẽtium.

R In præfatione quoque in Hilarium hęc ais. Qui huc audacię prorupimus vt non vereamur filio præſcribere quibus modis debuerit honorare matrem ſuam. Audemus autem ſpiritum ſanctum appellare deũ, quod veteres auſi non ſunt. Prolixaq; oratione pro Arrianis ſtas aduerſus ſententiam & volumen illius authoris qui a te recognitus & caſtigatus emittebatur. Legat locum oratione perpetua cuius nos ſũmam retulimus quem laboris non pigebit: & propenſum ſtudium tuũ in Arrianis defendẽdis omni luce clarius perſpiciet. Hęc aũt tu cũ multis aliis eiuſdẽ ſentẽtię: q̃ ꝑtermitto, cũ hęc plus nimio ſufficiãt ad atteſtãdũ qd̃ ꝓpoſuimus. At ꝑfecto vir eruditiſſime cõiectari nõ valeo qd tibi in mentẽ veniebat cũ hoc ſcriberes. Si eñ vt defenderes dogma Arrianũ eo ꝙ verũ illud putaſſes, lõge magis impius Luthero eſſes cẽſendus, qnimo & ſũme blaſphemus. Ipſe eñ qd̃ mihi cõſtet nũq̃ hucuſq; ꝓlapſus eſt qd̃ protulerit dei filiũ, a patre eſſe creatũ vel ſpiritũ ſanctũ a creato filio: ſed vnã eiuſ eſſentiã diuinã totius triadis fatetur. Quãobrẽ te hoc nõ ea ſcripſiſſe vix vnq̃ putarim. Si aũt vt oſtẽtares tãtã eſſe ingenii tui acrimoniã vt etiã Arriũ defendere valeas, nõ min⁹ temeraria & arrogãs q̃ vana & periculoſa eſt hęc oſtẽtatio. Neq; ꝑſtas qd̃ conaris, ſed te in hmõi anfractus & labyrinthos ꝑtrudit philoſophię & diſciplinarũ ſeuerioꝝ cõtẽptus. In qbus ſi æque verſat⁹ eſſes vt in leuiorib⁹ fuiſti, & Ariſtotelẽ cõtẽplari pernix ingeniũ tuũ nõ refugiſſet nõ ignorares neceſſario colligi filiũ in diuinis nõ eſſe creatũ, ſi verũ deum illũ eſſe fateamur: & vnũ indiuiduũ eſſe, ſi eiuſdẽ ſit ſubſtãtię cũ patre & ſpiritu ſancto. Qd̃ eñ verus de⁹ eſt, natura eſſentiaq; deus eſt vt verus homo natura homo: ſicut & verũ aurum eſſentia eſt aurũ nõ ſimilitudine aut colore tm̃. Non eñ filius verus deus nũcuparetur ſi tm̃ deus diceret̃ eo pacto quo dicunt̃ dii multi & domini multi: Sed ſcriptura verũ deũ eſſe ꝑdicat. Igit̃ eſſentia eſt deus. Non ergo creatus non factus: nihil eñ ſeipſum facit aut creat, nec ab alio creatus eſſe poteſt qui natura eſt deus. Quomodo enim ſubſtãtia deus ſi illa ab alio penderet, imo ille potius deus eſſet a quo ipſe pẽderet. Si igitur verus deus non creatus, ſed eiuſdem naturæ cum patre, ſi eiuſdem naturæ: igitur idem indiuiduum, q̃uis non eadem perſona, quæ tãtũ hypoſtaſim ſuperaddit: eo ꝙ diuina natura cũ ſimpliciſſima ſit, pluribus indiuiduis communis eſſe non valeat. Et ita vnita ſit ꝙ in plura

S indiuidua diſtributa eſſe non poſſit. Exinde ſequit̃, verus deus eſt, ergo vnus eſt: ipſum enim quod eſt & proprie vere eſt quod eſt, vnum tantum eſt: cætera autẽ quę tãtum eius participatione ſunt quod ſunt, nihil prohibet plura eſſe cum ab ipſo quod vnum eſt fluant, non ꝙ pars eſſentiæ illius ſint. tum quia illud partibus careat, tum quia ipſius naturæ immenſitas partiri nequeat.

Verus igitur Deus ita vnus eſt ꝙ repugnat plures eſſe. Sicuti enim quod eſt na-
tura id quod eſt repugnaret eſſe, id quod eſt participatione: ita quod natura vnũ
eſt repugnat eſſe plurificatum. Quam naturam declarare volens nobis diuina
ſcriptura qualis eſſet & q̃ ſingularis ait: Et ſi dixerint mihi quod eſt nomen eius
quid dicam eis? Et reſpondit dominus. Ego ſum qui ſum: ſicq; dices ad eos. Qui
eſt miſit me ad vos. Pręterea. Audi Iſrael dominus Deus tuus Deus vnus eſt. Et
alibi. Ego ſum principium & finis. Nec ab hac ſententia diſcrepant philoſophi a
ſcripturis: ſed ſcripturæ ipſæ aliquid vlterius expreſſerunt, ad quod lumen na-
turale attingere non valebat, videlicet ipſum ſummum Deum natura vnum in-
diuiduum, trinum eſſe in perſonis hypoſtaſibus, quibus pater a filio diſtingui-
tur & ſpirituſſanctus ab vtroq;, manente tamen vnitate & ſimplicitate vnius
Dei: quod de filii natura æternaq; illa productione cum naturæ communicatio-
ne expreſſius protulit tonitrui filius cum illa verba intonuit. In principio erat
verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum. Hoc erat in prin-
cipio apud Deum. Omnia per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil.
Quibus verbis expreſſe conuincitur vt & optime colligit Auguſtinus, filium
ipſum qui verbi nomine expreſſus eſt a Ioanne, non eſſe creatum. Si enim o-
mnia per ipſum facta ſunt. Et ſine ipſo factum eſt nihil quod factum eſt: certe ip
ſe factus eſſe nõ poteſt. Non eñ oia per ipſum facta eſſent ſi ipſe factus eſſet cũ
nihil ſe ipſum efficiat. Si igitur Arriani non negabant (vt ais) Dei filium eſſe
Deum immo & magnum Deum fatebantur, & benedictum, ſuper omnia Deũ,
quomodo arbitrari poterant filium eſſe creatum a patre & ſpiritum ſanctum a
creato filio? Si Dei nomine intelligebant illam primam naturam, illud pri-
mæuum creatarum rerum principium, quod eſt per eſſentiam id quod eſt:
cum illud nec factum nec creatum eſſe poſſit, ſed per ipſum facta ſint omnia
quæ facta ſunt: aut igitur proprias voces ignorabant aut aſtu & vafricie ad vi-
tandam inuidiam ſi negaſſent Dei filium eſſe quod omnes Chriſtiani comper-
tum habebant ex doctrina apoſtolica Dei nomine abutebantur fatentes ipſum
eſſe Deum & magnum Deum & benedictum ſuper omnia Deum. Re autem
negabant eſſe Deum cum creatum profiterentur. Sed & quomodo benedictum
ſuper omnia Deum ſi creatum? Non enim magis benedictum ipſo creatore
qui ipſum creauit. At intelligebant diceres ſuper omnia creata, ſed nec hoc con
ſtare poteſt cum non ſit magis benedictus ſe ipſo. Ipſe autem creatus ſit iuxta il-
lorum ſententiam, ſed ſuper cætera creata dicis intelligendum. At hoc nil aliud
eſt dicere quàm ipſum eſſe primæuam creaturã: ex quo ſequitur non eſſe verum
Deum, nec magnum Deum, nec benedictum ſuper omnia Deum: nec dici poſ-
ſe patrem aliquo modo peculiari Deum, quo filius aut ſpiritus ſanctus non di-
ceretur, vt inquis Arrianos arbitratos fuiſſe: ſi filius & ſpirituſſanctus vere eſ-
ſet Deus & magnus Deus. Non enim quia gignit ſpiratve eſt aliquo modo pe
culiari Deus: ſed tantummodo quia gignit pater eſt. Et quia ſpiritum produ-
cit vna cum filio ſpirator eſt. Deus autem eſt ſuæ eſſentiæ diuinitate: quæ ex
æquo communis eſt ipſis tribus. At ſi creatam vtramq; perſonam profiteamur
vt ipſi ſentiebant, recte colligitur non ſolum patrem aliquo modo peculiari di-
ci Deum, ſed ſolum ipſum recte debere dici Deum, verumq; eſſe Deum. Si au-

tem filium & ſpiritum ſanctum verum eſſe Deum fateamur & a nullo eſſe crea
tum fateri oportet, vti Diuus Hieronymus optime collegit ex ipſo Apoſtoli ver
bo non detorto vt inquis. Præterea videre non valeo qua ratione & ab ipſo diſ-
T ſentias aſſerente in Epiſtola Ioannis locum fuiſſe deprauatum, & ſtudioſe omiſ-
ſa illa verba ab hæreticis, Tres ſunt qui teſtimonium dant in cælo, Pater filius
& ſpiritus ſanctus, & hi tres vnum ſunt: quæ verba teſtaris in codice Græco non
eſſe, ſed tm̃ inquis, tres ſunt qui teſtificantur ſpiritus aqua & ſanguis. Nec cur ti
bi probabilius videatur quæ Hieronymus ait dempta fuiſſe & edita a noſtris q̃
ſtudioſe prætermiſſa ab hæreticis: quod tanta pertinacia ſuadere niteris vt non
verearis ad authoritatem Hieronymi verbis imminuendam petulãtiſſime eum
inſectari: non erubeſcens dicere illum ſæpenumero violentum eſſe parumq; pu-
dentem: ſæpe varium parumq; ſibi conſtantem. Tu inquam hæc de diuo Hiero
nymo profers eruditiſſimo atque ſanctiſſimo, cui nec dignus eſſes vel matulam
præbere vel ſoluere corrigiam calceamenti. Nam quę de te ipſo veriſſime dici
poſſunt illi impingis: quem & ais hoc in loco ignoraſſe quid ſibi vellet. Imo hoc
potiſſimum loco nouit quid ſibi vellet & expreſſit. Sed tu Arriani dogmatis pa
tronus videns hunc locum expreſſius illud dogma iugulare, Et hi tres vnum
ſunt, vis ſuperadditum eſſe a noſtris potius q̃ prætermiſſum ſtudioſe a fautori-
bus Arriani dogmatis in ipſis codicibus Græcis: quorum forte obtigit Cirillum
aut Bedam aliquod exemplar habuiſſeetſi locum illum interpretari omiſerunt.
quem tamen Hieronymus cæteriq; eximii doctores interpretati ſunt, & eccleſia
illis codicibus vtitur in quibus ea verba conſpiciuntur, quæ & cõſentiunt poſte
rioribus, & ad amiſſum inter ſe quadrant. Vti enim tres ſunt qui teſtimonium
dant in cælo videlicet, Pater verbum & ſpiritus ſanctus, & tamen hi tres vnum
ſunt: ita tres ſunt qui teſtimoniũ dant in terra ſpiritus aqua & ſanguis, & hi tres
vnũ teſtificantur: q̃uis non ſint vnũ adinuicẽ, vti ſunt illa quæ teſtantur in cælo.
Ita vt ſit ſimilitudo quo ad vnitatem teſtimonii: non autem quo ad identitatem
naturæ vt tu inquis, Arrianos non tam ſtupidos futuros quin hoc retuliſſent tã-
tum ad conſenſum teſtimonii, non ad eandem naturam. At hoc licet conceda-
tur nihil tamen derogat veritati dogmatis noſtri quod expreſſe verba illa con-
firmant. Et ſi enim ſufficiat ad veritatem teſtimonii conſenſus teſtantium qui ſi-
milis ſit in terra ei qui eſt in cælo. Non tamen hoc tollit quin ſcriptura expri-
mens conſenſum teſtimonii cęleſtis declaret qualis ſit ille & q̃ differat ab eo qui
eſt in terra. Cum in cæleſti illo non tantummodo tres ſint qui idem teſtentur, ſed
ita illud vnum teſtantur ꝙ etiam inter ſe vnum ſint: quod cum dicit vnum ſunt
manifeſte declarat vnum eſſe natura & eſſentia. Sic enim loquimur, & aſſuetus
enunciandi modus, quoniam aliqua eſſe eadem eſt ſubſtantia & natura cum di-
cimus illa eſſe vnum aut idem. Neutralirer aut ſubſtantiue accipiendo ipſum
vnum vel idem nullo alio verbo adiecto diſtrahente aliquo pacto vnitatem aut
identitatem in qua conueniunt illa quæ idem aut vnum eſſe dicuntur: vt ſi dica
mus Eraſmus & Albertus vnum ſunt: intelligimus natura qua conueniũt. Nec
enim congrue diceremus Bucephalum & Alexandrum vnum eſſe, cum eſſentia
equi ab ea quæ eſt hominis diſſentiat. At non incongrue diceremus Bucephalus
& Alexander vnum erant albedine ſi ambo albi fuiſſent. vel vna eſt albedo ni-

uis & farinę:non tamen recte vnum ſunt nix & farina. Cum igitur dicat ſcriptura, Pater:verbũ,& ſpiritus ſanctus:& hi tres vnũ ſunt:Indicatur vnũ eſſe natura: etſi natura,& indiuiduo vt ſuperius deduximus. Si enĩ tãtũ ad cõſenſum teſtimonii id referendum eſſet,ſcriptura nõ protuliſſet,Et hi tres vnum ſunt:ſed hi tres vnũ & idẽ teſtantur,vel hi tres vnũ & idẽ ſunt teſtimonio. Niſi enĩ ſic certis regulis proloquamur ex vſu loquentiũ vt plurimũ aſſumptis nihil verbo aut ſcripto prodi poſſet,cuius certus ſenſus haberetur. Detorqueri enĩ poſſent oĩa & referri ad alia extraria vt ad accidẽs vel ad ſubiectũ. Et ſic audiẽtẽ ſemp̃ fallere. Violẽtia enim quadã fere omnia verba detorqueri poſſunt & ſic nihil certi ex ſcripturę verbis accipi,vt Arriani faciebãt in illo Ioannis, Ego & pater vnũ ſumus id eſt cõſenſu volũtatis. Quę verba Ioannis cũ multis aliis eiuſdẽ ſubſtantię(q̃ expreſſius in ipſius euãgelio recitant̃ q̃ a cęteris euãgeliſtis)homuſion cõfitẽtibus argumẽto eſſe poſſunt & in epiſtola etiã illa ſcripſiſſe. Nõ autẽ a noſtris fuiſſe ſupaddita,vtpote cõſentiẽte epiſtola cũ euãgelio,& repetẽte id qđ p̃ cęteris petebar, & cuius cauſa potiſſimũ euãgeliũ ſcripſerat,vt videlicet filii dei diuinitatẽ aſtrueret aduerſ9 Cerinthi & Ebionitarũ dogmata & dicẽdũ de aliis ſcripturę locis ad eos cõuincẽdos aptiſſimis niſi ad certã regulã illa accipiam9.

Quid enim expreſſius & clarioribus verbis in ſcriptura proditũ eſt q̃ illa ſacratiſſima verba quibus diuinum euchariſtię ſacramentũ cõficitur,videlicet hoc eſt corpus meum. Ea tamen infœlix Oecolampadius pro libidine interpretatus eſt,figurate eſſe intelligẽda,videlicet hoc ſignat corpus meum ſiue hic eſt typus vel figura corporis mei. Q; ſi hoc modo ſcripturas interpretari liceat periclitetur omnis eius doctrina & authoritas. Cuilibet enim liberum erit interpretari illam quoquo loco vt lubebit. Sumenda igitur ſunt ſcripturę verba ſecũdum certam regulam vſitati ſermonis & proprii ſenſus verborum,niſi vbi ex circunſtantia aliqua cogimur intelligere alium ſenſum ab eo quem primo verba referunt. Hancq; regulam ſeruarunt ſanctiſſimi & doctiſſimi patres priſci tum Gręci tũ Latini qui ſcripturas tractarunt. At inquis præſtiterit hoc piis ſtudiis agere vt nos idem reddamur cum Deo,q̃ curioſis ſtudiis decertare quomodo differat a patre filius aut ab vtroq; ſpiritus. Certe ego quod negant Arriani non video poſſe doceri niſi ratiocinatione &c. Aduerſus quod certatũ eſt acriter ſynodis decretis & ſymbolis ſexcentis haudquaq̃ aptiſſimis meo iudicio præſidiis ad hęreſim opprimendam,niſi res ab authoritate pendeat. Alioqui quo plus eſt dogmatum hoc vberior hęreſeon materia. Et nuq̃ fuit ſincerior caſtiorq; Chriſtiana fides q̃ cum breuiſſimo illo ſymbolo contentus eſſet orbis. Atq; tibi reſpondeo ab ipſis nouiſſimis verbis incipiẽs contentũ fuiſſe orbem illo breuiſſimo ſymbolo Apoſtolorũ cũ oẽs Chriſtiani idẽ ſentirẽt. Illoq; ab Apoſtolicis viris interpretato intelligerẽt patrẽ filiũ & ſpiritũ ſanctũ vnũ verũ Deũ eſſe nõdũ obortis hęreſiarchis noua dogmata p̃dicãtibus,aut antiqua ꝓprio ſenſu interp̃tãtibus. Ad quorũ tollẽdos errores & primũ Cherinthi & Ebionitarũ coactus fuit Ioãnes Apoſtolus ſenio cõfectus,euãgeliũ ſcribere,vt p̃ſertim æternã filii generationẽ, quã illi negabãt,eſſentięq; indiuiduã vnitatẽ in diuinis p̃ſonis exprimeret. Veritas.n.ipſa pauciſſimis verbis cõtẽta eſt,breuib9 ꝓdit̃. At iproborũ cõtumacia & ſupborũ obſtinatio nõ niſi plurimis verbis cõuinci põt. Quinimo & deuicta cedere neg.

Hinc plurimis ſynodis decretiſq; & nouis amplioribuſq; ſymbolis, quibus fidei ſubſtãtia cõtineretur agere oportuit:nihil tamẽ de nouo adiũctũ ex his q̃ ad integritatẽ fidei ptinẽt,ſed magis q̃ antea expreſſum & explicatũ.Tũcq; ad opprimendã hęreticorũ arrogãtiã & ſciolorũ temeritatẽ ſcriptura ipſa abutẽtiũ & p libidine interpretantiũ,oportuit pter ſanctorũ patrũ volumina & diſputationes authoritatẽ eccleſię definiẽtis ſtatuẽtiſq; qd ſentiẽdũ ſit ſuperinducere quę quidem Ieſu ſaluatoris teſtimonio a recta ſentẽtia aberrare nõ poteſt.Hinc ſynodalia decreta & maximorũ pontificũ definitiones.Ratiocinatione enim difficillimũ eſt ita cõuincere aduerſariũ vt obmuteſcat,aut ingenue fateat ſe eſſe cõuictum:tũ quia vere demõſtrationes perraro & de difficili ſtruũtur.Tum ob aduerſariorũ proteruiã,qui ne conuicti videãtur etiã quod demõſtratũ eſt cauillari ſtudẽt,& calumnioſe aliqua ex aſſumptis interpretãtes quadã verborũ lubricitate euadere conãtur.Quãobrem & in philoſophicis cõcertationibus quẽadmodũ in ludis olympicis victori corona non dabatur cũ in illis nõ ita in aperto ſtet victoria quẽadmodũ cũ corpore decertatur.Quapropter nec de facili iudices idonei a quibus palma traderet reperiri potuiſſent.Nec victi qui cederẽt.verbis eñ non cedere facillimũ ſit verboſis & propriũ cõtẽtioſis.Quãobrẽ oportuit in his quę magis ad rẽ pertinẽt & diſſidia tolleda,ratiocinationibus ſuperaddi authoritatẽ,cui refragari nõ poſſis.ſed proh dolor ſuperborũ ac hæreticorũ tanta eſt vecordia,tãta cõtumacia,vt nõ minus authoritatẽ cõtemnant q̃ ratiocinationes: quas,licet firmiſſimæ ſint,& neruoſiſſimę, non verentur cauillis & ſophiſticis importunitatibus eludere.Præſtat autẽ in primis pie credere & ſentire,de diuinis dogmatibus:deinde illis conformiter agere. Fides enim ianua eſt per quam omnes ad Deum accedentes ingredi oportet:quæ niſi ſincera puraq; fuerit ſuperuacanea erunt omnia agendi ſtudia. Quamobrem non poſſumus idem reddi cum Deo ſtudiis noſtris quod tu ais niſi vniuerſam fidem orthodoxam ſincere & pure tenuerimus implicite ſaltẽ,ac in illis explicite quorũ per eccleſiaſticã traditionẽ & Apoſtolis deriuatam vti cõmunis regulę fidei omnes Chriſtianos capaces aliquo mõ eſſe oportet inter q̃ primũ eſt vnũ eſſe deũ trinis perſonis diſtinctũ: Patre videlicet filio & ſpiritu ſancto.Quod quidẽ triadis myſteriũ nobis reuelauit ac aperuit ipſe filius:qui venit ad regnum Dei euangelizandũ: miſitq; diſcipulos ſuos ad euangelizandũ & baptizandũ in nomine patris & filii & ſpiritus ſancti.Quod quidem myſteriũ nõ expreſſum fuerat in veteri ſcriptura . Si igitur redẽptori placuit hoc dogma aperire,quomodo verũ eſt id quod ais quo plus eſt dogmatum hoc vberior hęreſeon materia. Hoc enim dogma ipſe Ieſus expreſſum eſſe voluit in nouo teſtamento vti & pleraq; alia quę in antiquo explicata non fuerãt:quod quidẽ triadis myſteriũ vt quoquomodo caperetur,quantũ ab homine Deo reuelãte illud attingi poteſt,in nouo teſtamẽto variis modis exprimitur.In primiſq; a Ioanne qui in cœna requieuit ſuper pectus domini cũ dixit,In principio erat verbum &c.In eiuſq; prima epiſtola ab Apoſtolo Paulo pluribus locis Iacobo cæteriſque ſcriptoribus ab ipſoq; ſaluatoris in euangelio. Quod cum varie exprimatur diuerſiſq; verbis ſanctiſſimi patres inſudarunt modum aliquem inuenire humanæ rationi conſentaneum,quo mens noſtra intelligere poſſit quomodo cum vnitate indiuidua diuinæ naturæ ſtare poſſit

triadis perſonārum diſtinctio. Adinuenerūtq; hypoſtaſes illas ſiue abſoluti gradus quidam ſint ſiue relationes, quibus aliquid redditur incommunicabile & ex his rebus quas in rebus creatis adinuenerunt & humana ratione naſcitur alios pariformes, ſed proprios diuinis perſonis quibus ille conſtituerentur & abinuicem ſepararentur: quos tamen proprios gradus non agnoſcit mens humana, nec curioſe agnoſcere perquirit: licet ex recepta fide fateatur illas tres diuinæ triadis perſonas re ipſa ſeiungi abinuicem, natura autem & indiuiduo eſſe idem. Nec decertarunt ſancti patres quomodo differat a patre filius aut ab vtroq; ſpiritus propriis illis gradibus quos dignoſcere non valebant, ſed per ſimilitudinem quandam declarare ſtuduerunt aliquomodo re differre poſſe præter vnitatis diſcrimen: modoſq; explicarunt quibus differre non poſſint citra eius diſcrimen huiuſq; rei poſſibilitatem: in eaq; nullam eſſe repugnantiam declarare conati ſunt, Diuus Auguſtinus, Ambroſius, Hilarius, Seuerinus Boetius, & cæteri patres vtriuſq; linguæ. Qua quidem in re non laboraſſent niſi Dei filius hoc diuinum & ingens myſterium reuelaſſet: niſi Ioannes & cæteri Apoſtoli in eo explicando operam nauaſſent. Non igitur ſanctorum patrum hoc curioſum ſtudium: ſed neceſſarium ad explicandum diuinum myſterium a domino proditum. Quod ſi tibi diſplicet dogmatis explicatio, & diſpliceat oportet ipſius dogmatis promulgatio. At dominus illud promulgauit. Quod ſi probas dogmatum paucitatem quantum ad ea quæ ſunt credenda, magis a te probabitur antiqua lex quam noua. In qua plurima promulgata ſunt quæ in veteri latebant. Non enim dogmatum promulgatio, diuinarumq; rerum reuelatio præbet materiam hæreſibus, ſed extantes illas potius tollit & extirpat, præcauetq; ne nouæ oboriantur, cum & doceat & erudiat quid ſentiendum ſit. Iuxta illud, Omnis doctrina diuinitus reuelata vtilis eſt ad inſtruendum, ad docendum &c. Sed humana malitia, ſuperbiaq; & proprii ſenſus fiducia, hæreſibus præbet materiam & occaſionem. Alioqui inſcitia diuinorum eſſet eorum notitiæ præferenda: deuſq; cum homine male egiſſet reuelando illi ſua myſteria. Tu autem optas in Supputationibus copioſiorem explanationem in ſcripturis. Ais enim, Si blaſphemus eſt qui deſiderat copioſiorem explanationem in ſcripturis: ego nuſquam fere non ſum blaſphemus. Nunc vero reprehendis explicationem dogmatis diuinæ triadis, qua ſumma Arrianorum blaſphemia extruditur: putaſq; quo plus eſt dogmatum explicatum, hoc vberiorem eſſe hereſeon materiam: probans breuiſſimum illud ſymbolum quo pauca erant explicita. Y

Qua ſententia quis tam cæcus mentiſve expers eſt qui non videat te nihil aliud his verbis optare quam vt Arrianorum error reuiuiſcat? Cui & aſtipulantur ea quæ in præfatione in Hilarium ſcripſiſti inquiens inter cætera. Qui huc audaciæ prorupimus vt non vereamur præſcribere filio quibus modis debuerit honorare matrem ſuam. Audemus ſpiritum ſanctum appellare Deum quod veteres auſi non ſunt. Quos veteres mihi narras? Orthodoxos ne & probatos authores? Cita vel vnum qui ſenſerit ſpiritum ſanctum non appellandum Deum, audaxq; facinus eſſe ita illum appellare. Nullum certe proferes. At ego plurimos tibi in medium adducere poſſum qui ipſum ſic appellarunt, & reuerentiſſime ab omnibus appellandum cenſuerunt. Sed breuitati ſtudens omitto cum

Græcos tum Latinos patres qui omnes conſentiẽtibus verbis illum ſic appellarunt, vt Chryſoſtomum, Didimum, Ambroſium, Hilarium, Auguſtinum, & cæteros. Quiſnam vetuſtior? quis maior? quis ſublimior adduci poteſt Ioanne euãgeliſta? is autem epiſtola ſua prima teſtatus eſt ſpiritum ſanctum eſſe Deum, cũ illa verba protulit de quibus modo tractauimus: quod ſi tu grauiſſimus & omnibus veteribꝰ doctior ac recentiorũ doctiſſimus, q nec vel Ioãni nec Paulo nec ipſi Chriſto cedas, minorem fidem præſtandam eſſe cenſes eo ꝙ in codice Græco non ſint, adducam tibi aliud teſtimonium cui nihil refragari valebis. Ait enim pientiſſimus redemptor noſter dominus Ieſus diſcipulis ſuis. Ite &c. baptizantes eos in nomine patris & filii & ſpiritus ſancti, cum autem ipſe pater deus eſſet filiuſq; cui coniungit & ſpiritum ſanctum, ſatis declarat & ipſum Deum eſſe cenſendum. Non enim inuocanda creatura vti poteſtatem habens cum inuocatione creatoris. Ita vt in ipſius nomine conferatur gratia quæ tantummodo ab ipſo creatore prouenit. Dicit autem in nomine patris & filii & ſpiritus ſancti. Illaq; coniunctio, & æque iungit illa tria. Et cum dicat in nomine id quidem poteſtatem ſignificat: vt cum quis dicitur facere aliquid nomine Regis declaratur in regia poteſtate facere. Cum igitur dicat in nomine patris & filii & ſpiritus ſancti, declarat poteſtatem communem ipſorum trium. Non enim dicit in nomine patris tñ interpellatis filio & ſpiritu ſancto vt interceſſoribus aut miniſtris, ſed in nomine patris & filii & ſpiritus ſancti. Ex quo ſequitur cum poteſtas ſit communis, ſi pater ſit Deus, & filium eſſe Deum & ſpiritum ſanctũ eſſe Deum. Præterea & idem indicant illa verba Chriſti, Spiritus qui a patre procedit. Non enim dixit, qui a patre creatus aut factus eſt, ſed procedit: ita ꝙ inſinuat ei communicare ſuam diuinitatem. Et rurſus illud, Alium paracletum dabit vobis. denotat enim illud alium ſimilitudinis relationem. Quamobrem ſi ipſe filius Deus, & ille alius paracletus a filio Deus. Non enim dixiſſet alium paracletum niſi is ſibi natura ſimilis eſſet: ſed paracletum mittet vobis, ſi creaturam intellexiſſet. Cum autem diceret alium, declarauit ipſum non ſe minorem. Præterea ad eius diuinitatem declarandam multa reſeruata ſunt Apoſtolis aperienda quę filius aperire noluit inquiens eos incapaces eſſe illorum myſteriorum ante tranſmiſſum ſpiritum ſanctum. Præterea & animaduerſio tam ſeuera in eos qui eludere præſumpſerunt ſpiritum ſanctum, vt in Ananiam & Sapphiram vxorem eius quibus ait Petrus. Cur tentauit Satanas cor tuum mentiri ſpiritui ſancto & cæter. Et rurſus, Quid vtique conuenit vobis tentare ſpiritum domini. Et cum quis in ſpiritum ſanctum peccauerit non dimittetur ei. Apertiſſime declarant ſpiritum ſanctum eſſe Deum. Si enim Deus non eſſet, ſed creatura, non vtiq; tam execrabiliter peccarent qui in ipſum minus reuerentes eſſent. Idem quoque confirmatur per illud Iohelis quod a Petro Apoſtolo citatum eſt dum concionem haberet ad multitudinem putantem Apoſtolos ſpiritu domini repletos ebrios eſſe &c. Et erit in nouiſſimis diebus dixit dominus, effundam de ſpiritu meo ſuper omnem carnem &c. Sed & Apoſtolus Paulus cum dona ſpiritus & fructus recenſet quid aliud vult q̃ declarare cum dei tñ ſit ea dona tribuere, & ea ſpiritus ſancti dona dicantur, ipſum ſpiritum ſanctum Deum eſſe? Ad hæc forte diceres, q̃uis hęc ſatis comprobarent ſpiritũ ſanctum diuinitatis eſſe

A

participem,ob id tamen non comprobari ꝙ appellandus ſit Deus.Ridiculum:ſi
enim fatemur Deum eſſe,quare temerariũ ſit ipſum appellare eo nomine quod
vere eſt.Sed quid ago?rem ita diffuſe proſequor quaſi volumẽ de diuinitate ſpiri
tus ſancti comprobanda conflarem. Negocij certe magnitudo, argumenti ma
ieſtas,verborumq; tuorum indignitas longius prouexit orationem meam . In-
quis enim. Huc audacie prorupimus vt audeamus &c.Cum audacia in malam
partem accipiatur,& oratio tua declaret te illã accipere pro temeritate reprę̄hen
dentem quod audeamus ſpiritum ſanctum appellare Deum, quod veteres lon-
ge nobis præferendi non ſunt auſi:hiſq; verbis non accuſes tm̃ ſententiarum ma
giſtrum aut neotericos doctores & vniuerſam eccleſiam , ſed omnes orthodo-
xos ipſamq; ſynodum Nicenam & cæteras,in quibus ſymbolum illud condi-
tum eſt. Quo expreſſis verbis vti fidei articulus prædicatur ipſum eſſe verum
Deum.Cantat enim ſymbolum.Et in ſpiritum ſanctum dominum & viuifican-
tem:Qui ex patre filioq; procedit:Qui cum patre & filio ſimul adoratur & con
glorificatur.qđ & Athanaſius ſuo ſymbolo ab eccleſia recepto explicat his ver-
bis.Deus pater,Deus filius,Deus ſpirituſſanctus:& tamen non ſunt tres dii,ſed
vnus eſt Deus.Quę ſentẽtia q̃uis nõ ita expreſſis verbis,quia nec adhuc hæretici
inſurrexerant,in ſymbolo illo breuiſſimo,quod tu probas continetur. cum in il-
lo ſcriptũ ſit.Credo in ſpiritum ſanctum.In ſolũ autẽ Deũ debeamus credere &
non in creaturã,& tamen inquis veteres nõ auſos fuiſſe ipſum nominare Deum:
Aſſeriſq; Arrianos filiũ,& ſi a patre creatũ contenderẽt,tamẽ fuiſſe faſſos illum
Deũ eſſe & magnũ Deum.Quod ſi filium,cur nõ pari ratione & ſpiritũ ſanctũ,
Deũ eſſe fatebantur:ſed forte diceres,Quia ipſe non immediate a Deo patre crea
tus eſt,ſed a creato filio ſecundum ipſos.At hęc intercapedo non videtur tollere
appellationẽ Dei,cum nec ea ſublata appellatio illa cõueniat his quę immedia-
te a patre creata ſunt:Nõ enim cõuenit cęlo & terrę cęteriſq; rebus quas primo
condidit.Si igitur appellatio Dei nõ repugnat naturę createę qui tribuunt illã fi
lio non diſſonũ erit iuxta illorũ ſentẽtiam tribuere illã ſpiritui ſancto ab ipſo fi-
lio creato.Sed de his pluſq̃ ſatis. Non enim propoſuimus librũ edere de deitate
diuinę triadis,ſed tm̃ his reſpõdere quę pro Arriano dogmate tuẽdo protuliſti.

DE SACERDOTVM
ET EPISCOPORVM Authoritate,& ipſorũ functionibus. Lib.XIII.

COnuenit nempe poſt hæc vt videamus & quædam ex A
his quę de ſacerdotibus ac epiſcopis ſcripſiſti.Inquis enĩ
in ſcholiis quarti tomi operũ diui Hieron.Olim ſoli epi
ſcopi ſacerdotes vocabãtur,& iidem epiſcopi. Deinde cũ
plures eſſe cœpiſſent princeps omniũ ſacerdos & epiſco
pus vocabatur, cęteri pręſbyteri.Pręterea in Tomo ter-
tio.Nõ,inqs,putat Hieronymus epiſcopũ quouis ſacer
dote pręſtantiorẽ eſſe,niſi ꝙ ius habet ordinandi. Hæc
olim fortaſſe vera nunc magna ex parte commutata.

In Annotationibus autem ſuper nouum teſtamentum ita inquis. Húc locũ oportet annotare diligenter epiſcopos qui exigunt a ſuis ſuum honorem: cum nó curent ipſi præſtare ſuum officium. Et rurſus in eiſdem. Vbi receptũ eſt vt epiſcopi ditionem prophanam gerant? Et alio loco. Nihil nunc gratuitum in ecclesia ne ſepultura quidem: cum Auguſtinus Epiſtola ſexageſima quarta nolit vendi mortualia. Et rurſus. Annotandus hic locus ab his qui tantis clamoribus tanta tyrãnide pluſquam decimas extorquent a pauperibus laicis. nec intelligunt legem vetare ne quis obliget os boui, ſed triturãti inquit. Aliud quippe eſt laborare ore non infrenato: aliud explere ſcrinia ſanguine pauperum. Et alio loco. At hodie quantum eſt onus ferre quoſdam tyrannos potius quàm epiſcopos: quorum vt quiſq; maximus eſt, ita populo fere grauiſſimus. Et rurſus. Illud annotãdum quo ſe demittat tantus Apoſtolus etiam apud illos qui peccauerunt: cum nunc longe diſſimiles huic, miro ſupercilio nihil niſi mandata, minas, excommunicationes, & anathemata, crepent. Præterea in eiſdem alio loco. O ſupellectilem apoſtolicam pœnulam, quę defendat ab hymbribus & libros aliquot haud dubie ſacros: Nunc quantum eſt caballorum, quantum bombardarum, quantum aliarum rerum quas referre non libet? Item in eiſdem aduerſus ſacerdotes ꝙ tributa non pendant ita inquis. Ille propter eximiam charitatem pro nobis & crucem ſuſtinuit & tributa reddidit: nos pro illius honore tributa nõ reddimus, & quaſi filii Regis a vectigalibus immunes ſumus: quod Hieronymus arrogantiæ tribuere videtur. cum hodie ſumma pietas habeatur pro immunitate clericorum modis omnibus digladiari. Et rurſus in eiſdem. In omnibus aulis epiſcoporum oportebat inſcribi præceptum Petri: Paſcite (inquit) gregem, non opprimite, nõ expilate, non dominãtes more Regum &c. Nunc epiſcoporũ vulgus nihil audit ab aſſentatoribus doctis niſi dominia, ditiones, claues, poteſtates. at hinc faſtus quorundã pluſq̃ regius, ſęuitia pluſq̃ tyrãnica. Et in colloquio Lanii & ſalſamẽtarii ita ſcribis. Demirari nõ poſſum in pleriſq; rebus prępoſtera mortaliũ iudicia, cęlũ terrę miſcemus ſi quid periculi ſuſpicamur, ne quid decedat ponderis ſacerdotũ cõſtitutionibus authoritatiq;: & dormitamus, cũ imminet euidẽs periculũ ne tãtũ tribuamus hoĩm authoritati: vt diuinę min9 tribuat̃. Debet̃ epiſcopis ſuus honor, qs negat? ꝓſertim ſi agãt quod dicũt. ſed impiũ eſt honores ſoli Deo debitos homini tribuere: & dũ impenſe reueremur hominem parũ revereri Deũ. Et adhuc alio loco in Annotationibus. Carenſis feſtiuiter expoſuit. Turpis lucri ideſt ſecularis, quaſi ſit aliud genus quęſtus eccleſiaſticum honeſtum. Senſit opinor de captandis teſtamentis & auertendis ad ſe rebus male partis. De inuolandis religionis prętextu defendendę, alienis facultatibus. De ineſcãdis ſacerdotiis, de emulgendis deliris aniculis & compilandis craſſis negociatoribus &c. Hæc ex plurimis quę ſcripſiſti recitata propoſito noſtro ſint ſatis.

B Quibus ſane partim in epiſcoporũ & ſacerdotũ mores inueheris, partim muneri ac dignitati eorũ derogas, iuſq; ac immunitates oppugnas. Quantũ autem ad primum attinet multa prudens recitare prętermiſi, quędam quia nimis prolixa, alia quia procaciora. Plus enim ſexcentis in locis ſacerdotibus ac epiſcopis detrahis, & eorũ dignitatem pelſundare conaris. Mitiora tantum quædã ac magis ſuccincta attigi, quibus breuibus reſpondere conabor. Primumq; dicã me nõ

ſnficias ire,ſed vltro fateri aliquos eſſe tum prǫſules,tũ ſacerdotes turpiſſimos, tali honore prorſus indignos,rudes, ineptos, impuros, ſuperbos, auariſſimos, quorum deus venter eſt aut marſupium,quod nec mirandum in tanta ſacerdotum multitudine.In magna enim domo iuxta Apoſtolum non ſolum ſunt vaſa aurea & argentea,ſed & lignea & fictilia.Et quędam quidem in honorem,quędam autem in contemptum,nec difficilior adhuc forte longe plures eſſe huiuſmodi,q̃ ipſorum numerus ferre poſſe videatur, id autem ingemiſcendum, nec huius generis ſacerdotes defendere eſt propoſiti mei,quos ab illis corrigi cuperem,quorum muneri id incumbit,ſed tantummodo eorum gradum functioné ordinisq; dignitatem & iura tueri conabor.Quãtum autem ad prauos ſpectat probare,non poſſum tuam in eis taxandis arrogantiam,tantumq; illius verendi ordinis contemptum,de quo beatus pater Hieronymus tam reuerenter loquitur.Inquit enim ad Ruſticum,Sancti ſunt clerici & omnium vita laudabilis.Et rurſus,Non eſt humilitatis meæ neq; menſuræ iudicare de clericis & de miniſtris eccleſiarum,aut ſiniſtrum quippiam dicere.Pręterea ad Heliodorum, Sed de hoc gradu pulſus prouocabis ad clericos.An de his aliquid audeant dicere? Abſit vt de his quicq̃ ſiniſtrum loquar,qui Apoſtolico gradui ſuccedentes Chriſti corpus ore ſacro conficiunt,per quos & nos Chriſtiani ſumus. Qui claues regni cælorum habentes,quodammodo ante iudicii diem iudicant.Qui ſponſam domini ſobria caſtitate conſeruant.Et rurſus,Clerici paſcunt oues,cæteri paſcuntur ab illis.Laico ante preſbyterum ſedere nõ licet.Illi ſi peccauero, licet tradere me Sathanæ,in interitum carnis,vt ſpiritus ſaluus ſit,&c.

Diuus quoq; Paulus ad Timotheum ſcribens,inquit,Seniorem te ne increpaueris,ſed obſecra,vt patrem,&c.Maiori autem reuerentia, digni preſbyteri, ſenibus laicis,q̃uis & nomẽ ipſum preſbyteri interpretatur ſenior.Et rurſus ad eundem,Argue,obſecra,increpa,in omni patientia & doctrina. Item ad Timotheum,Aduerſus preſbyterum accuſationem cito ne receperis,&c. Tu autem in ipſos ſacerdotes ignita tela iacularis,illos diffamas,illis detrahis,nulla ordinis dignitatis ve habita ratione.Si aũt diceres,nulli detraho,neminem nomino. Reſpondeo te longe magis ipſis officere ac detrahere in commune loquendo, q̃ ſi vnum vel alterum nominatim carperes.Ita enim agẽs vniuerſum ordinem inſectaris.Præſertim cũ ita ſcribas,vt indices,etſi non omnes,at certe plurimos eſſe huiuſmodi.Tantoq; magis noces,quanto maiori quadam ſpecie pietatis illa profers.Magnus autem Conſtantinus Cæſar præſentatis ei libellis, quibus ſacerdotes accuſabantur,eos ne legere quidẽ voluit,ſed comburendos igni tradidit.Tu autem non coram vno populo concionaris ſacerdotes acerrime accuſans,ſed pluribus voluminum milibus apud vniuerſum orbem illos diffamas criminarisq;.hoc quidem non eſt pie monere ſed lacerare, diſcerpere, cõfodere. An ignorabas nihil tam facile eſſe,q̃ plebeculam indoctumq; populum concione,linguęq; volubilitate ad ſeditionem commouere ac decipere? quæ quo minus quid intelligit plus miratur.Nonne ſciebas q̃ genus hominum maledicentia oblectatur,ſubditusq; populus gaudeat cũ ſuis principibus,prǫſulibus ac magiſtratibus derogatur? Noras quidem hæc omnia,ſed nõ animaduertiſti cũ illa ſcribebas.Quid autem tum ex his,tum ex ſimilibus maledictis ſubſecutũ

fuerit, ſibiecta reuerentia quæ præpoſitis habebatur, ipſa re iam plus nimio experti ſumus. Hoc non fuit ſeruare præceptum Pauli, qui nec ab Epiſcopo vult ſubiectum increpari, ſed tantum permittit obſecrari, vt parentem, modo ætate prouectior ſit. Non fuit imitari diuum Hieronymum, qui non permittit vel tantum aliquid ſuſpicari de clericis. Non eſt obſecrare aut increpare in omni patientia & doctrina, vt vult Paulus fieri erga ſubditos. Dicit & ſcriptura, Corripiet me iuſtus in miſericordia & increpabit. Tu autem contumelioſiſſime canino more artificioſa oratione ita vniuerſum clerum, preſbyteros Epiſcopoſq; obiurgas & inceſſis, vt dici poſſit de te illud, Molliti ſunt ſermones eius ſuper oleum, & ipſi ſunt iacula. Illa enim quæ obiicis æque aſſeris, atque ſi oculis omnia conſpexiſſes, quorum tamen plurima ſolo certe relatu accepiſti. Monet autem Paulus aduerſus preſbyterum accuſationem non eſſe de facili recipiendam. Quidam vero ſunt qui cum cæteris detrahunt, & alios lacerent ſeipſos commendare videntur, viderique volunt cæteris maledicendo illis eſſe ſanctiores. Verum vt inquit Hieronymus, accuſamus ſæpe quod facimus, & contra noſmetipſos diſerti in noſtra vitia inuehimur.

Nunc ad loca tua confutanda properemus. Et primum quod ais, Olim ſolos Epiſcopos preſbyteros fuiſſe. Si, inquis, ad exequandos preſbyteros ſacerdotibus ac ſi velles dicere inſtituto diuino fuiſſe pares, tantum autem humano diſpares, idq; indicari quod primitus ille idem qui Epiſcopus & preſbyter erat, nullumq; propterea inter ipſos eſſe diſcrimem, falſiſſimum eſt. Preter enim Apoſtolos inſtituit dominus Ieſus & alios ſeptuaginta duos, quos miſit ante ſe ad prædicandum. nec idem ordo Apoſtolicus & diſcipulorum. Si igitur diſcipuli fuere ſacerdotes, Apoſtoli autem maiores illis, ſequitur illos fuiſſe Epiſcopos. Cum nullus alius ordo in eccleſia conſtitutus ſit ſupra epiſcopatum: quod & declarant munera & functiones, quas ipſi præ cæteris diſcipulis exercebant. Ipſi nanque ſacerdotes conſtituebant & per manuum impoſitionem confirmabant baptizatos. Quæ quidem Epiſcoporum ſunt functiones, non autem ſimplicium ſacerdotum. In quibus muneribus peragēdis perſeuerarunt perpetua ſucceſſione, qui eorum loco ſuffecti fuere. inquit enim Paulus ad Titum, Huius rei gratia reliqui te Cretæ, vt ea quæ deſunt corrigas & conſtituas per ciuitates preſbyteros: ſicut & ego diſpoſui tibi. Et ad Timotheum, Noli negligere gratiam, quæ in te eſt, quæ data eſt tibi per prophetiam cum impoſitione manuum preſbyterii. Idem quoque Paulus, Baptizatis duodecim Epheſi in nomine Ieſu, qui prius baptizati fuerant baptiſmo Ioannis, impoſuit illis manus & acceperunt ſpiritum ſanctum. Ipſi quoque & Barnabæ, dum Antiochiæ eſſent, ſpiritusq; ſanctus iuſſiſſet eos ſegregari ad opus, ad quod illos delegerat, manus impoſuerunt iis qui Antiochiæ erant ante eorum diſceſſum, & ſacerdotes conſtituerunt. Præterea cum audiſſent Apoſtoli qui erant in Hieruſalem, quòd Samaria per Philipum recepiſſet verbum dei, & multi baptizati eſſent in nomine domini Ieſu, miſerunt ad eos Petrum & Ioannem, qui cum veniſſent oraſſentq; pro eis, & impoſuiſſent manus, acceperunt ſpiritum ſanctum. Ex his manifeſtum

eſt non omnibus diſcipulis fuiſſe poteſtatem imponendi manus. Inter quos tamen plurimi erant ſacerdotes. Initiauerat enim dominus tali gradui cum illis dedit ſpritum ſanctum, poteſtatemq; a peccatis ligandi atque ſoluendi. Quamobrem & multi benedicebant ac frangebant panem, ſublato domino in cælis, quod muneris eſt ſacerdotum. Et tamen hi non imponebant manus, ſed tantum qui illis maiores erant. Hi autem ſunt Epiſcopi, quibus talis facultas fuerat tradita. Non igitur idem gradus epiſcopi & ſacerdotis. quod & confirmatur ex ſententia Hieronymi, quam adduxiſti videlicet epiſcopum non eſſe præſtantiorem ſacerdote, niſi quòd ius habet ordinandi. Si igitur hac facultate præſtat cæteris ſacerdotibus, oportet in eo aliquid plus eſſe quo id perficere valeat, quàm in ſimplicibus ſacerdotibus. Falſum igitur eſt ac erroneum dicere ipſos inſtituto diuino pares & non maiores eſſe ſacerdotibus. Pariter falſum eſt olim non fuiſſe diuerſos, & ſi contigiſſet aliquando omnes ſacerdotes deceſſiſſe, & tantum epiſcopos fuiſſe ſuperſtites obq; paucitatem Chriſtianorum non fuiſſe ad aliquod tempus ſuffectos ſimplices ſacerdotes: quamobrem & contigiſſet eoſdem eſſe ſacerdotes & epiſcopos (Quod tamen improbabile eſt & dictum abſque ratione) non ob id ſequebatur epiſcopatum & ſacerdotium idem eſſe. Ad id igitur quod ais locum illum eſſe annotandum ab epiſcopis, qui exigunt a ſuis ſuum honorem, cum non curant præſtare ſuum officium. Reſpondeo eos qui a ſuis exigunt honorẽ, ſuo muneri & dignitati, quam gerunt, debitum hac in parte ſuum præſtare officium: qui ſi in cæteris illud prætermitterent, id eſſet culpandum. Exquiret quippe dominus ab eorum manibus ſanguinem ſuarum ouium, vt ſcriptura inquit, Et potentes potenter tormenta ſubibunt.

Ad aliud quod annotandum ſit, Quo ſe demittat tantus Apoſtolus, E cum nunc longe diſſimiles miro ſupercilio nil niſi mandata, minas, excommunicationes & anathemata crepent. Dico diuerſa tempora, diuerſos mores poſtulare. Quamobrem nec in exemplum adduci debet quicquid in Apoſtolis vetuſtioribusq; patribus factũ eſt, quaſi nunc eadem vel ſimilia in omnibus ſint facienda ab eccleſiæ proceribus: Cum multa tunc facerent ad religionis incrementum & euangelii profectum, & ad dei gloriam. quæ hodie ſi fierent, hauddubie illis aduerſarentur, potiuſque contemptum gignerent, quàm ædificarent. Semper autem quibuſcunque in rebus agendis, ratio in primis habenda diuinæ gloriæ & honoris. ad huncq; ſcopum cuncta ſunt decernenda, omniaq; dirigenda. Quamobrẽ cum res poſtulat vt graui ſupercilio peragatur, vel cõtinẽdos aut coercẽdos in officio ſubditos, illo vtendũ eſt, Oderunt enim peccare mali formidine pœnæ, Oderunt peccare boni virtutis amore. Cũ autẽ mãſuetudine opus eſt, illa potius agẽdũ quę & magis propria eſt ſacerdotibus, & in illis magis probatur. Moiſem enim legiſlatorẽ ſummum ſacerdotem & populi ducem omnium mortalium fuiſſe mitiſſimũ ſcriptura teſtatur. Dominus quoq; noſter Ieſus Chriſtus ſummus ęternusq; ſacerdos omniumq; Rex & natura dei filius, leniſſimus ac indulgentiſſimus fuit: quantumq; probaret manſuetudinem & cordis humilitatem nõ ſolũ verbo, ſed etiam exemplo docuit. Verbo inquam cum ait, Diſcite a me quia mitis ſum

inter vos, qualis nec inter gentes, ita vt vxorem patris ſui aliquis habeat: & inflati eſtis & non magis luctũ habuiſtis. Ego quidem abſens corpore, præſens autem ſpiritu iam iudicaui eum qui ſic operatus eſt, & cætera. tradere huiuſmodi hominem Sathanæ, in interitum carnis, vt ſpiritus ſaluus ſit in die aduentus domini & cætera. Et ad Timotheum, Ex quibus eſt Hymeneus & Alexander, quos tradidi Sathanæ, vt diſcant non blaſphemare. Cum igitur mos hic excommunicandi & anathematiſandi ab Apoſtolis fuerit profectus: cum hic ſit mucro ſpiritalis, quo erga inobedientes ſacerdotibus animaduertere liceat. Nihil eſt quòd repræhendas proceres eccleſiaſticos, ſi illo vtuntur, qui tamen nec leuiores ob cauſas exercendus videtur, ſed tantummodo in contumaces, vel in grauioribus & nephandis criminibus pollutis, vt exemplo Apoſtolico edocemur. Quamobrem qui ſecus agunt, & in exiguo quoque negocio gladium illum exerunt aut fulmen detorquent, perperam agere, & vt imperitos militiæ, telis non commode, ſed importune vti perſpicuum eſt. Vileſcit enim authoritas de qua ſæpius periculum fit, frequentioriq; vſu mucro hebetatur. Nam & eius acies potius retunditur quàm acuatur: ſi in molliorem materiam, vt eſt pennarum, ſtuppæ, aut palearum minus cohærentium cadat, q̃ ſi ad ſolidiorem materiam admoueatur. Imbecillis enim illa facileque cedens ictum non recipit. Quamobrem nec cedenti vulnus infligitur. Audiſti profecto graue ſupercilium, frontem rugoſam, ſeueras increpationes, minas, præcepta, imperia, anathemata, excommunicationes animaduerſionesq; Apoſtolicas. Quibus rebus etſi pro tempore & negocio etiam nunc vtuntur epiſcopi, nihil eſt ꝙ illos taxes.

Ad aliud quòd nihil nunc gratuitum ſit in eccleſia, ne ſepultura quidem, F cum Auguſtinus nolit vendi mortuaria. Modeſtius egiſſes ſi tantum in quibuſdam eccleſiis, quædam non gratis fieri protuliſſes. Abſolute autem ſic proloquens cunctas accuſas eccleſias. Cum tamen perſpectum ſit in plurimis omnia eſſe gratuita. Quinimo in omnibus catholicis myſteria cuncta tribui & gratis conferri. Idque communiter & ex inſtituto ſeruari non dubito. Si autem occulte auaritia ductus quiſpiam ſacerdos ſecus fecerit, culpandus eſt ipſe, non eccleſiæ inſtitutum vel conſuetudo. Quantum autem ad ius ſepulturæ attinet, conſtat neminem habere ius ſepulcri in poſſeſſione alterius, ſed tantum modo in propria. Abraham enim petiit a filiis Het vt ſepulcrum ipſi venderent ad ſepeliendum Sarram vxorem ſuam, quod cum ei citra precium permitterent, renuit. Et a Segor agrum cum ſpelunca quadringentis ſiclis emit, in qua nec antea vxorem condere voluit quàm contractu emptionis, rato & agro confirmato ſibi a filiis Het. Ieſus quoque dominus & ſaluator noſter conditus eſt in ſepulcro a Ioſeph & Nicodemo ſibi tradito: emptus etiam fuit ager figuli in ſepulturam peregrinorũ pecunia qua venditus fuerat ipſe ſeruator. Hisq; exemplis patet ſacerdotes non teneri ius ſepulturæ cuiquam gratis tribuere, niſi locus cui ipſi præſident ex publico ad id faciendum fuerit coemptus. Non enim eccleſia ſiue templum ad ſepeliendum conſtituitur, ſed ad àdorandum remq; ſacram peragendam. domus enim patris mei

ſic inquit dominus in Exodo, Decimas tuas & primitias tuas non tardabis offerre. Et in Leuitico, Omnes decimæ terræ, ſiue de pomis, ſiue de frugibus ſunt, domino ſanctificantur. Omnium decimarum bouis & ouis & capræ quæ ſub paſtoris virgam tranſit, quicquid decimum venerit, domino ſanctificabitur. Et in Numeris ait dominus, Filiis Leui dedi omnes decimas Iſraelis in poſſeſſionem pro miniſterio, quo ſeruiunt mihi in tabernaculo fœderis. Et rurſus, Præcipe Leuitis atque denuncia, vt primitias, hoc eſt decimarum decimas offerant domino, & dent illas Aaron ſummo ſacerdoti. Et in Deuteronomio. Ad locum quem elegerit dominus deus veſter, vt ponat nomen ſuum, ibi & habitet, in eum venietis & offeretis in loco illo decimas & primitias manuum veſtrarum. Et rurſus, Afferetis ad locum quem elegerit dominus decimam partem de cunctis fructibus, quæ naſcuntur in terra, decimam frumẽti, vini, olei, primogenita de armentis & ouibus, vt diſcas timere dominum deum tuum in omni tempore. Quod ſi non potueris hæc portare, his venditis portabis precium. Ex his & aliis plurimis quæ prætereo ſatis puto eſſe comprobatum decimas, tum in lege Naturæ, tum in Moſaica fuiſſe inſtitutas & ſeruatas. Quæ quidem lex reddendi decimas, cum non ſit abrogata a domino (Non enim erat ex his quæ figurabant ipſum dominum venturum) ſequitur fuiſſe probatam: quod & perpetua per tot ſecula illius obſeruatio euidenter indicat. Conſentaneum enim rationi eſt, vt miniſtrantes res diuinas, cum ſe abdicent ab operibus prophanis, habeant vnde ſe alant & vnde viuant. Id autem per decimarum traditionem illis tribuitur. Quòd ſi diceres in primitiua eccleſia nullam de decimis mentionem eſſe habitam. Reſponderem, etſi non hoc nomine, tamen re ipſa conſtare decimas & pluſquam decimas a fidelibus fuiſſe oblatas. Præterea vt ſæpius dictum eſt illis primis temporibus non perfecte conſtituta fuerat eccleſiaſtica diſciplina, quæ ſucceſſiuis demum temporibus aſpirante diuino ſpiritu opportune perfecta eſt. In illis enim initiis plurimi vniuerſa bona eccleſiæ erogabant, nec aliquid ſibi proprium reſeruabant: alii aliquotam partem plus minusve, vti ardentior erat charitas, collectæque fiebant in eccleſiis, de quibus toties meminit Paulus. Licet enim illo tempore non exigerentur, debebantur tamen ſi ab exactoribus petitæ fuiſſent. Sed cum tempora non fuerunt, vt exigantur. illas quandoq; remittere magis expedit quam exigere. Attamen ſacerdotibus ſemper integrum remanet ſuum ius. Si enim miniſtris antiquę legis debebantur, cur non magis debentur his qui euangelicæ? Cum ſacerdotum Chriſtianę legis potius ſit & dignius antiquo. Cum igitur vſus decimas perſoluẽdi omni tempore fuerit obſeruatus: in lege inquam Naturæ a ſanctiſſimis patriarchis: fuerit probatus, in lege Moiſi toties pręceptus & inſtitutus, & deniq; in euãgelica ab ipſis principiis receptus. Non enim in medium affero tot ſanctorũ, pontificum, aliorumq; ſanctiones de decimis offerendis. Illa enim videre eſt in volumine decretaliũ: quę quoniã a te minus probãtur, manifeſtũ eſt te ſumma iniuria criminari ſacerdotes ſuo iure vtentes. Pręſertim cũ hoc ratio ipſa naturalis dictet, & Apoſtolus Paulus approbet: licet de decimis nulla vnq̃ mentio facta fuiſſet, dominusq; Ieſus iudicet ſacerdotibus aliqua via fuiſſe proſpiciendum,

qua & viuere poſſent ſeruatata ſui ſtatus & ordinis dignitate. Et perferre ſum ptus opportunos ad templa remq; diuinam peragendam. Necnon ad ſubueniendum egenorum & pauperum neceſſitati. Quę autem via commodior q̃ hęc decimarum? Quæ iuſtior vel magis æqua? quæ probatior aut ſanctior reperiri poterat? cum hanc omnipotens dominus illaq; increata ſapientia inſtituerit, præceperit? cum hanc patriarchæ ſapientiſſimi diuino ſpiritu afflati facto probauerint, totq; ſanctiſſimi ac vetuſtiſſimi patres, tum antiquæ, tum nouæ legis exemplo & verbo probauerint? Quam & populus Chriſtianus vniuerſaliter recepit & tanta religione ſeruauit. Natura enim ipſa ſanxit gratos nos eſſe debere iis, qui nobis bene faciunt. Id autem tunc nos maxime præſtare atteſtamur, cum ex acceptis rebus beneficiorum largitori offerimus munuſcula. Indicat enim munus vel amorem, vel reuerentiam, vel vtrunque erga illum cui offertur. Cum autem immenſa illa ac infinita maieſtas vniuerſarum rerum creatrix omniumq; cauſa. Non ſolum nos genuerit, ſed & nobis copiam fecerit omniũ bonorum, quibus alimur, quibus viuimus. Nihil enim habemus, nihil poſſidemus, quod gratis a patre luminum nobis non fuerit traditum. Quid enim habes, inquit Apoſtolus, q; non acceperis? Par eſt aliquam gratiam nõ ſolum animo & verbis, ſed etiam rebus ipſis illi referamus. Id autem facimus cum pio animo de donis ipſius aliquid in templo eius offerimus.

H Quamobrem & dixit omnipotens, Vacuus coram me ne acceſſeris. Cum igitur domino offerenda ſint munera, illaq; debeant curari per eos, qui illi miniſtrant, & illorum vſui cedere debent, quantum ſatis ſit ad victum decentem ſtatui eorum. Iuxta illud Pauli, Neſcitis quoniam qui in ſacrario operãtur, quę de ſacrario ſunt edunt: & qui altario deſeruiunt, cum altario participant? Ita quoq; & dominus ordinauit, vt qui euangelium annunciant de euãgelio viuãt, &c. Ipſæ autem oblationes & munera decimarum exhibitione perſoluantur, manifeſtum eſt naturę decreto ipſas decimas eſſe perſoluẽdas. Proptereaq; ſpõte ac hilari animo eſſe offerendas. Et ſi qui ſint tanta auaritia obcæcati, vt renuant id præſtare, eadem naturalis ratio dictat eſſe cogendos. Qui enim nolunt ſponte facere quod debent, par eſt vt ſaltem inuiti illud perficiant. Cum id ad commodũ reipublicæ pertineat, vel illis ipſis qui rationi obtemperare nolunt profecturum ſit. At ſi contrarium ex coactione ſuccederet, non id tunc agendũ eſſet, quanuis liceret. Nam non omnia quæ licent expediunt. Proſpiciendum autem in omnibus ad id quod commodius & melius. Licebat quidem Paulo exigere a Corinthiis & aliis multis, quæ erant ad victum neceſſaria & debebantur ei tanq̃ merces laboris euangelicæ prædicationis: id tamen prætermiſit, qa iudicauit non expedire. Propterea & potius ſtatuit viuere ex labore manuũ ſuarum, vt illos ędificaret & offendiculum dimoueret a negocio euangelii. Inquit enim ad Theſſalonicẽſes, Non inquieti fuimus inter vos, neq; gratis panem mãducauimus ab aliquo: ſed in labore & operatione nocte & die operantes ne quẽ veſtrum grauaremus. Non quaſi non habuerimus poteſtatem, ſed vt noſmetipſos formam daremus ad imitandum nos. Animaduerte dicit ſe exigendi habuiſſe poteſtatem. Et ad Corinthios inquit de eodem negocio agens, Ego autẽ nullo horum vſus ſum, & ſi haberem poteſtatem &c. Omnibus omnia factus

ſum,omnia facio propter euangelium &c.Idem quoq; confirmat ſibi uidelicet ac cęteris dei miniſtris fuiſſe ius.In primis enim ad Corinthios ait,Quis militat ſuis ſtipendiis vnquam?Quis plantat vineam & de fructu eius non edit? Quis paſcit gregem & de lacte gregis non manducat? Nunquid ſecundum hominem hæc dico?An & lex hęc non dicit?Scriptum eſt enim in lege Moiſi, Non alligabis os boui trituráti.Nunquid de bobus cura eſt deo? An propter nos hoc vtiq; dicit? Nam propter nos ſcripta,quoniam debet in ſpe cum arat, arare,& qui triturat in ſpe fructus percipiendi.Si nos vobis ſpiritualia ſeminauimus, æquum eſt carnalia veſtra metamus,&c. Iam vides Apoſtolum probare decretum legis Moſaicæ,ex quo conuincitur eam legem non eſſe abrogatam.Ait enim ſtatutam eſſe propter nos videlicet,euangelicæ legis miniſtros. Quamobrem & ſubiunxit ius eſſe ſeminantibus ſpiritualia,carnalia metere.Et ad Timotheum ait,Qui bene præſunt preſbyteri, duplici honore digni habeantur.Maxime qui laborant in verbo & doctrina.Dicit enim ſcriptura,Non alligabis os boui trituranti. Et dignus eſt operarius mercede ſua &c. Nec illud aduerbium maxime excludit eos qui non laborant in verbo & doctrina, modo bene pręſint.Non enim omnibus data eſt gratia ſermonis vel doctrinę. Præterea ad Romanos ſcribens inquit, Probauerunt Macedones & Achaici collationem aliquam facere in ſanctos, qui ſunt in Hieruſalem. Placuit enim eis, & debitores ſunt eorum. Nam ſi ſpiritualium eorum participes facti ſunt gentiles,debent & in carnalibus miniſtrare illis. Et alio loco, De collectis autem quæ fiunt in ſanctos ſicut ordinaui eccleſiis Galatiæ, ita vos faciatis. Et ſecunda ad Corinthios, Nunquid peccatum feci meipſum humilians, vt vos exaltemini, quoniam gratis euangelium dei euangelizaui vobis. Alias eccleſias expilaui accipiens ſtipendia ad miniſterium veſtrum. & ad Philippéſes, Scitis autem & vos Philippenſes quod in principio euangelii, quando profectus ſum a Macedonia nulla mihi eccleſia communicauit in ratione dati & accepti,niſi vos ſoli,q̃a ex Theſſalonica & ſemel & bis in vſum mihi miſiſtis &c.Ex his liquet poteſtatem & vſum exigendi carnalia pro ſpiritualibus fuiſſe Apoſtolis & eorum ſucceſſoribus in primæua eccleſia, idque probatum fuiſſe verbo & opere. Sed quid moror in citandis Apoſtoli dictis? Cum dominus Ieſus euangelii inſtitutor hoc probauerit illis verbis, Dignus eſt operarius mercede ſua. Quæ verba enarrans Chryſoſtomus inquit,Operarios vocauit,& quod eis dabatur,mercedem appellauit, vt rem debitam dari ipſis oſtenderet.Nam & ſi verbis ſolum operari videbantur,res tamen erat non par ui laboris & beneficia collata non parua. Quare quod Apoſtolis dabatur non gratis offerebatur,ſed ad retributionem officiorum reddebatur. Dignus eſt enim operarius mercede ſua.

Quod autem merces huiuſcemodi in dictis decimis potiſſimum tribuatur declarat Apoſtolus ad Hebręos ſeptimo probans dominum Ieſum fuiſſe decimatum in figura Melciſedech ſacerdotis dei ſummi, qui obuiauit Abrahæ regreſſo a cæde Regum & benedixit ei. Cui & Abraham decimas omnium diuiſit, vt ſuperius dictum eſt. Dicitur enim de Chriſto in pſalmis, Tu es ſacerdos inæternum ſecundum ordinem Melchiſedech. Si igitur decimatus I

B

eſt dominus (decimatus autem dicitur qui decimas accipit vt Paulus ibi ait) patet ipſum dominum Ieſum decimas recepiſſe vti ſibi debitas, ipſoque facto vſum decimandi probaſſe. Cum igitur tot & tam expreſſa ſint ſcripturæ teſtimonia hoc approbantia, tu tamen deteſtaris ſacerdotes decimas a populo debitas exigentes, & contendis locum illum ſcripturę, Non alligabis os boui trituranti, non facere ꝓ ſacerdotibus, qui nõ laborant in verbo &c. ſed in ocio viuũt quod valde erroneũ eſt. Decimę ſiqdẽ debẽtur altari & tẽplis. Qui autẽ illis pręſunt & in illis miniſtrant, eas diſpenſare habentq; ſi fideles diſpenſatores non fuerint, pręcipitabit eos dominus in tenebras exteriores, in quibus perpetuo fletu debitas luent pœnas, illorum tamen culpa non abſoluit debitores a reddendis debitis oblationibus.

K Audiſti quoq; Apoſtolum ad Timotheum, Non excludere ſacerdotes a debito ſibi honore modo pręſint, etiamſi in verbo & doctrina non laborauerint. Tu autem nõ contentus ipſos decimis ſpoliare, publicis etiam tributis vis eſſe obnoxios: nec pręcęteris immunes eſſe debere contendis. Qua in re nõ poſſum non demirari prudentiam ſeu mauis iudicium tuum, cum velis homines diuino cultui mancipatos, qui ſe a terrenis negociis abdicarunt pendere vectigalia prophanis. Si enim negociis eorum nullatenus immiſcentur, ſed obtinent ſublimiorẽ gradũ, nihil cũ illis habentes: quo iure obſtringentur ad conferendũ in cõmune qui de cõmuni non cõmunicant? An velles eos a re diuina peragẽda diſtrahi, vt pecuniam parent ad vectigal pendẽdum? Cum autem tributum omne aut pro rebus quæ poſſidentur, aut per capita poſſidẽtium pendatur: abſonumq; ſit res deo conſecratas ad prophanos vſus conuertere, & prophanis eſſe ſubiectas: quomodo vis ipſos ſacerdotes aut eorũ ſacerdotia obnoxia eſſe tributis quæ prophanis penduntur? Sacerdotiorũ enim cenſus aut ex decimis aut pręsaid pręsaid pręsdiis poſſeſſioneve aliarum rerum, quæ loco decimarum eccleſiæ aſſignatæ ſint conſtat. Prępoſtere igitur fieret ſi ipſi a prophanis decimarẽtur tributa exigentibus: ſic enim decimati decimarentur a decimatis. Præterea vt inquit Paulus, Maior a minore benedicitur, & non e contrario, & maior decimas recipit a minori. Similiter & is qui recipit tributum maior eſt eo qui pendit. Sequeretur itaque eoſdem potiores eſſe & minores ad eoſdem collatos. Sacerdotes quippe cum decimas exigant a prophanis maiores eſſe conſtat. Si autem eiſdem tributa perſoluerent, ſequeretur eos ipſis eſſe minores. Tanto autem abſolute eccleſię proceres maiores ſunt prophanis, quantum anima corpori præſtat. Quapropter & alterius fori efficiuntur prophani cum ſacris clericatus initiantur. Abſurda ſunt hæc, vir præclare, & prorſus rationi contraria, omnibusq; legibus aduerſantia. In veteri lege immunes erant ſacerdotes & leuitæ ab omni opere prophano: obnoxii tantummodo ſacrarii miniſterio. Tanto autem magis conuenit ſacerdotes noui teſtamenti immunes eſſe, quanto præſtantius eſt ſacerdotium euangelicum ipſo Moſaico. Immunes ſunt milites lege quanto tempore militant: & ſacerdotes erunt obnoxii vectigalibus? & in republica ſacerdotum honor militari etiam apud Ethnicos. Sed iam plus nimio immorati ſumus ſuper hac diſputatione.

L Reſtat tantũ reſpondere tuis ratiũculis. Etſi enim dñs Ieſus crucẽ ſuſtinuerit

& tributum reddiderit, & queretibus an tributum Cęſari reddere liceret: reſponderit, Reddite Cæſari quæ ſunt Cęſaris &c. Quid tum? Ex his non ſequitur ꝙ ſacerdotes debeant pendere tributa prophanis. Si eñ oñe Chriſti factũ trahendum eſſet in exemplum, & ideo obſtringerentur ſacerdotes ad reddendum tributa, quia Chriſtus reddidit: pariter oporteret eos conſtringi ad ſubeũdum crucis eculeum. Etſi rurſus inſtares, oportere eos eſſe paratos crucifigi, ſi res poſceret: reſponderem pariter & illos tributa reddere cum res exigeret. Tributum autem reddidit dominus, quia expediebat ad id quod venerat facturus, non ꝙ illud deberet. Exinaniuerat enim ſemetipſum & formam ſerui acceperat. Quamobrem & quod cęteri ſerui faciebant, ipſum etiam facere par erat: quod ſi ſecus egiſſet, arcanum myſteriũ vel quoquomodo reuelaſſet, vel exemplo ſeditionem cõmouiſſet: venerat autem paſſurus. Ideo poteſtatem occulere oportebat ne quid decretum ſummi patris impediret. Eandẽ ob cauſam & reſpondit tentantibus eum, Cuius eſt imago hęc? Cęſaris dixerunt. Et ille, Reddite quæ ſunt Cæſaris Cæſari. Sed ſubiunxit, & quæ ſunt dei deo: quaſi diceret, cum ſubiiciaminĩ Cæſari (Numiſmata enim id declarant) Reddite illi quod conſtituiſtis: ſed memores eſtote reddere deo quæ dei ſunt. Quibus verbis & confirmari poteſt decimãdi legem comprobaſſe: cũ decimæ dei eſſent iuxta legem. Ita autem reſpondens, Malitiam eorum qui tentantes eum interrogauerant ſuperauit, præripuitq; eis omnem carpendi occaſionem, & facultatem ſuſtulit ſeditionis commouendę. Erat enim dominus author pacis non diſſenſionis. ſed quid hoc ad rem? An dixit ſacerdotibus, vt penderent tributa? Quod & ſi ſtatuiſſet pro tempore ſtatuiſſet, ne offendiculum aliquod daretur euãgelio. Qua ratione & Paulus ſcripſit, Cui tributũ, tributũ: cui vectigal. Scribebat eñ Romanis, in quorum vrbe ſitum erat imperiũ. Non ꝙ ſentiret ſacerdotes obnoxios eſſe pendendis tributis. Non enim illis tantũ ſcribebat, ſed Chriſtianis omnibus Romæ habitantibus, quos par erat in vniuerſum pendere tributũ reipublicæ. ne impediretur profectus euangelii. Id inquit, Reddite ergo omnibus debita, cui tributum, tributum: &c. hoc eſt debita ex cõſtituto reipublicæ, non autem diuino. Quod autem ad Hieronymũ attinet, ſi ipſe reprehendit arrogãtiam quorumdam denegantiũ pendere tributa: non tamen inficiatur ipſos eſſe immunes. Sed eſt modus in rebus &c. Quod ais eos veluti filios Regis nolle pendere tributa, proculdubio peculiari quodam modo præ cæteris vere filii Regis ſunt. Inquit enim Apoſtolorũ princeps, Gens ſancta, regale ſacerdotiũ. proinde & iure immunes. Attamen ob id non conuenit ipſos arrogantes reddi, ſed cum omni manſuetudine pręſtare aut negare, quod magis decet: & quãdoq; iniuſta perpeti ac iure ſuo defraudari, ſi id poſcat res: videlicet ſi ad maiorem dei gloriam cedat, vt ſupra diximus Paulum feciſſe. Cum autem ſecus eueniat, reniti debent fortiterq; ſe tueri, ne a iure ſuo deturbentur. Sed et ſi Hieronymus ſenſiſſet par eſſe clericos pendere tributa, quia forte eo ſeculo videbantur ipſi id magis expedire: attamen Auguſtinus diuerſum ſenſit, clericoſque prorſus a tributo, vectigali, & quouis alio onere immunes eſſe ſtatuit: quod & piiſſimi principes laici agnoſcentes pluribus legibus id cauerunt, ne pro eis magiſtratum gerentibus, non agnoſcentes quid eueniret ipſis

ſacerdotibus & clericis moleſti eſſent, & ne ipſos a iure proprio deturbarent.

M Quod autem queris vbi receptum ſit, vt epiſcopi ditionem prophanam gerant. O vocem peſtiferam, ſeditioſam, blaſphemam, plenam ſcandali & tumultus, prębentem anſam cupidis, parumq; piis inuadēdi ac diripiendi vniuerſam ditionem eccleſiaſticam, quæ tanto eſt precioſior, quanto artificioſius eſt prolata, tribus nempe verbulis ac ſi ex ore excidiſſent: cum tamen tam praua & peruerſa ſint. Si enim ius non competit Epiſcopis in ditione rerum prophanarum, illud igitur tyrannice dolo aut vi ſibi vendicarunt. Qui autem iniuſte & tyrannice aliquid poſſidet, non iniuria a poſſeſſione deturbari videtur. Sed cum quæris quomodo id receptum ſit, ſi de licito quæris, reſpondeo receptum eſſe. Primum ex lege Naturæ, Melchiſedech enim ſacerdos fuit dei altiſſimi, & idem Rex Salem. Deinde receptum eſt lege ſcripta. Moiſes enim ſummus ſacerdos præerat rebus, moderabatur innumerabilis populi Iſrael negocia, duxq; ipſius erat in rebus bellicis & iudex in omni republica adminiſtranda. Samuel propheta & ſacerdos & populi iudex fuit & rector. Omitto Heli ſummum ſacerdotem & cæteros qui populo præfuerunt ante quàm populus Regem peteret: quod tam deteſtatus eſt omnipotens, vt Samueli dixerit, Regem petunt & adminiſtrationem tuam reiiciunt, ne ego regnem ſuper eos, & cætera. Denique receptum ab ipſo euangelii authore domino Ieſu Chriſto pientiſſimo ſeruatore, qui licet non exercuerit omnimodam poteſtatem ipſi traditam, eo quòd id maximo operi, quod per ipſum erat perficiendum, aduerſatum fuiſſet: & quia gregem ac populum acceptabilem, quem congregaturus erat, non vi & poteſtate ſibi ſubigi & ad ſe cogi volebat, ſed amore & ſpiritus virtute: attamen ſe eam habere tum verbo tum opere declarauit, cum dixit, Omnia mihi tradita ſunt a patre meo. Et omnis poteſtas mihi data eſt in cælo & in terra. Et Pilato interroganti an rex eſſet, non negauit, ſed profeſſus eſt ſe eſſe Regem vt teſtimonium perhiberet veritati. Facto etiam idem declarauit, cum templum ingreſſus eiecit ementes, & vendentes, & numulariorum menſas & cathedras vendentium columbas euertit. Facto enim quaſi flagello de funiculis (vt teſtatur Ioannes) illos eiecit: quod & expreſſiorem poteſtatem indicabat. Et hoc quidem fecit ſemel, quaſi in initio prædicationis ſuæ, dum cœpit ſe oſtendere: & demum morti propinquus idem fecit, vt teſtatur Marcus & Lucas. poſtridie videlicet glorioſi ingreſſus in ſanctã Hieruſalē. Voluit enim hãc poteſtatē declarare, tum in ipſis initiis euangelicę prędicationis, tum prope finē, vt tanto magis atteſtaretur illam ſibi non defuiſſe, quã nō agnoſcētes ſummi ſacerdotes, ſed potius admirātes quod illa vteretur dixerũt, In qua poteſtate hęc facis? Et quis dedit tibi hanc poteſtatē vt iſta facias? Ipſe autē nolens indignis patefacere diuinũ arcanũ viciſſim aliam queſtionē eis propoſuit, quã illis explicare non valētibus, ſed reſpondētibus neſcimus, ait: neq; ego dico vobis in qua poteſtate hęc facio. His quippe omniũ legum decretis & exemplis Naturæ ſcilicet, ſcriptę & euangelicę declaratur, ſacerdotium nō impedire quin illo fungens ditionē prophanã gerere valeat & iuriſdictionem exercere. Iam igitur vides vbi receptum ſit id licere. quinimo & dicere & expedire.

Si autẽ quęras quomodo receptum ſit quod huius poteſtatis poſſeſſionem adepti fuerint,cũ in ipſo principio naſcẽtis eccleſię tã pauperes eſſent & poteſtati ꝓphanorũ ſubiecti.Reſpõdeo id eſſe pſpicuũ.Summo ſiquidẽ ac omnipotẽti deo decernẽte ac aſpirãte pietas tum principũ,tum populorũ hoc fecit. Agnoſcentes enim cõplures populi ſacerdotũ dignitatẽ ſeſe illorũ poteſtati vltro dediderunt.Principes quoq; prophani ad idẽ proſpiciẽtes multa illis liberaliter tribuerũt,partim reſtituentes quæ iuris eorum erant,partim cõdonantes:hiſq; modis conflata eſt ditio eccleſiaſtica & recepta iuriſditio.Nam quæ mea ſunt poſſum alteri donare & in antiquam poſſeſſionem meam, alterum transferre cuicunq; liceat recipere.Probatũ eſt autẽ ſacerdotibus et licere & decẽter conuenire.Pari modo ſi quid arbitror cognoſcove non eſſe iure meum ſed ad alterum pertinere,licet illius fuerim antiquus poſſeſſor,ei poſſum reſtituere tranſferreq; quod in me erat dominium iure antiquæ poſſeſſionis in ipſum.His rationibus eccleſię multas obtinẽt ditiones diuerſis in regionibus & locis pleno iure, quibus antiſtites præſunt & eas adminiſtrant .Quod cum peragunt vt par eſt,officium pręſtant:ſin ſæcus,culpandi quidem ipſi,non tamen detrahendum eccleſię quod ſuum eſt nec in iure ſuo defraudẽda.Nõ equidẽ cũcti principes laici rerumq; publicarum adminiſtratores præſtant officiũ in magiſtratu quẽ gerũt vt conueniret,ſed multa præpoſtere agunt:attamen ob id nõ ſpoliatur ciuitas ſiue regnum rebus ad eam pertinentibus.

Sãctiſſimus certe monachorum occidentis pater & inſtitutor Benedictus monachus & ipſe & Caſſinenſis monaſterii abbas ingẽtes poſſeſſiones & ditiones monaſtario ſuo traditas tum in Italia tum in Sicilia non renuit,ſed cuncta ſapiẽter & ſancte adminiſtrauit.Bona ſunt hæc omnia magno Gregorio teſte modo his bene vtantur qui illa adminiſtrant:ſed nonnũq̃ hoc cõtingit vt plus afficiamur rebus oculis & viſui ſubditis q̃ inſenſilibus & ſpiritualibus (Terre nos enim terrena delectant)propterea & propenſiores ſumus ad ea curanda q̃ ad illa quæ ſunt ſpũs: vt qui vtrũq; gen⁹ curare debẽt in vno prorſus occupẽtur,potiori neglecto cui alterum inſeruire & miniſtrare debet.Quod pręcauẽtes ſanctiſſimi apoſtoli creſcente numero diſcipulorum & conſequẽter adminiſtrandarum rerum cura adaugeſcente,ne ab oratione & verbi prædicatione diſtraherẽtur,ſeptem diaconos delegere probatos viros,qui rebus domeſticis eccleſiæ præeſſent,& eas adminiſtrarent:vt enim ſcriptum eſt in Actis apoſtolorum dixerunt apoſtoli,Non eſt bonum nos dimittere verbum dei & miniſtrare mẽſis.Moiſes quoq; vir diuinus ſeptuaginta ex ſenioribus populi delegit qui pondus cum illo ſuſtinerẽt in cauſis cognoſcendis,iudiciiſq; peragendis, ſummam rerum ſibi tantummodo reſeruans , vt liberius vacaret diuinæ contẽplani,& his quæ ad deum tantummodo pertinebant. Qua ratione & ſibi cooptauit Aaron fratrem in ſacerdotem,ad quod exemplum cõueniret præſules & ſacerdotes functiones ſuas diuerſas moderari,non æquam portionem ſuę ſollicitudinis vtriq; parti tradẽtes ſeruata proportione geometrica,ſed Arithmetica. neq; peti deberent ſe inebriari in rebus prophanis vt in ſpiritualibus ſegniores efficerẽtur,aut quouiſmodo ab eis diſtraherẽtur.Sed illis primum incumbere, illis inſiſtere,in illis oblectari,erga illa curam diligẽtiam ſtudiumq; omne im-

penſius adhibere. Ad prophanas autem terrenaſq; res curandas læuam tantum admouere. Reſpondit autem dominus Marthæ, Sollicita es & turbaris erga plurima: Maria autem optimã partem elegit, quæ nec auferetur ab ea. Sed ad rem redeamus. Cum ex dictis liceat deceatq; ac expediat eccleſias ditiones prophanas poſſidere, ad illaſq; adminiſtrandas conueniat plurimis vti inſtrumentis ac rebus aliis, tum ad dignitatem ſeruandam, tum ad res tuendas & ad vires oſtendendas pertinentibus, patet q̃ abſonum ſit velle redigere epiſcoporum ſtatum ad Apoſtolicam conditionem & paupertatem, vt verbis tuis inſinuas. Apoſtoli quidem ſupellectilem habuere cõuenientem eorũ profeſſioni & vitæ quam gerebant congruentem. Inſedit dominus Ieſus aſello tunc cum glorioſius & maiori comitatu igrederet̃ Hieruſalẽ. Apoſtoli nihil poſſidebãt, precario & vti mendici viuebant, quæ omnia myſterio agebantur: cum decreuiſſet ſumma illa poteſtas diuina infirmis & abiectis fortia & ſublimia ſuperare. Nunc alia ſunt tempora. myſterium illud integre peractum conſummatumq; fuit. Crux omnem poteſtatem expugnauit, ſibiq; ſubegit. Turpiſſimum quippe nunc eſſet epiſcopum præſertim prophanas ditiones adminiſtrantem pannoſum ac ſordidatum incedere, nudiſq; pedibus ambulare, aut aſello inſedere, vel ſpicas præ fame terere. Quocirca nõ eſt quod accuſes ſi videas nũc epiſcopos caballos habere multos & illis vti, machinaſq; & bõbardas paratas aliaq; multa. Hæ quippe res opportunę neceſſarięq; ſunt ad dignitatem ſeruandam reſq; tuendas. et ſi tunc videre fuiſſet Apoſtolos tantum penula & libris aliquot contentos.

P Q Quis quantum ad libros attinet non legatur eos ſecum libros detuliſſe, quod nec conſentaneum videtur. Non enim habuerunt libros noui teſtamenti quod adhuc ſcriptum non erat: nec veriſimile illos veterem legem habuiſſe, cum eam abrogatam eſſe didiciſſent. Præterea nõ op⁹ habebãt libris, qui ſapiẽtiſſimum doctorem omniſq; ſcientiæ & librorum authorem præſentem haberent, tum externa, tum interna voce eos edocentem. Habet enim viua vox plus energiæ q̃, vt librorum eſt, muta. Ipſi autem cum Chriſto domino anteq̃ mortem obiret perpetuo erant: poſtq̃ autem ad cælos aſcendit, mox pręſentem ſpiritum ſanctum ac edocentem eos omnem veritatem habuerunt. At de hoc non eſt quæſtio noſtra. Sed dic ad quem vſum Apoſtoli cabalos habuiſſent, cum illis præceptum eſſet, vt ſine baculo, ſine pera, ſine pane, ſine calceamentis ad euangelium prædicandum accederent? Ad quid bombardas? forte ad tuendas ſuas ciuitates, cum vel propria domuncula carerent. An ad expugnandas poteſtates ac vrbes quas nuditate tantum aut ſpiritu ſuperaturi erant? Caruerunt autẽ illis rebus qb⁹eis nõ erat opus. Trãſacta autẽ nũc ſunt illa tẽpora & peracta myſteria. His tẽporibus alia requiruntur, in quibus ſi ipſi Apoſtoli ſuperſtites eſſent, non illa præſcripta prorſus ſeruarent quibus tunc vſi fuerant.

Q Quinimo nec ſemper eandem viuendi normam tota vita tenuerunt, ſed pro negociis, pro req; & temporibus multa immutarunt. Quandoq; enim & prope nudi vt diximus, inceſſere, nõnunq̃ & loculos & gladios habuere, ſed omnia ad profectũ euãgelii & Chriſti gloriã cedẽtia. Quod ſi nũc pariter faciãt epiſcopi, qui caballis & machinis vtuntur, valde laudãdi. Si autem in his rebus

parandis immodici magiſq; ſollíciti ſint q̄ par eſſet. Nec eam modeſtiam præferant,q̄ præſulibus & ſacerdotibus in cultu,geſtu,omni deniq; re conuenit,ad commodumq; proprium magis reſpiciant & ad faſtum ſuperbiamq; illis vtantur,prorſus indigni redduntur vt ea poſſideant.

Sed nec video quomodo plurimum tribuẽtes authoritati ſacerdotũ,authoritati diuinę minus tribuamus,vt tu ais: & in Charybdim incidamus Scillam vitantes. Cum omnis honor qui præſulibus tribuitur & ſacerdotibus nõ propter ſe illis præſtetur,ſed ratiõe muneris quod apud ſummum deum obtinẽt. Si eñi propter deum illos veneramur,tanto magis neceſſe eſt nos ipſum omnipotentem venerari. Cum autem multi ignobiles euehantur ad epiſcopatũ, moxq; ſuſpiciãtur,qui forte pridie neglectui erant,manifeſtũ eſt illos nõ propter ſe ipſos, ſed ob ſuſceptum munus reuereri, vti ille non inepte dixit papam adorans, Non tibi,ſed Petro. Quod autem honores ſoli deo debitos illis tribuamus impudentiſſimũ eſt mendacium. Latriæ enim cultus vt ſuperius diximus ſoli deo debetur. Licet enim quibuſdam ſignis exterioribus, quę latriæ cultu præſtantur illos veneramur,&c. non tamen ob id dicendum illos latria coli. Præſtantur enim eadem & ſimilia regibus poteſtatibusq; prophanis. R

Si de titulis quereris vt dicantur beatiſſimi & ſanctiſſimi : accuſes oportet priſcos patres qui eum morem induxerunt,non tantum erga pontificem maximum,ſed etiam erga coepiſcopos & ſacerdotes. S

Ad id autem quod carpis Carenſem interpretantem illum locum turpis lucri,id eſt ſecularis:manifeſtum eſt te iniuria illum repræhendere. Secularium eñ ſtudia in re perquirenda, in multis valde diuerſa ſunt a ſtudiis clericorum. Alea enim taxillis,& aliis id genus ludis impune laici ludere ſolent,quod clericis interdictum: lucrumq; quod ex illis prouenit turpe dicitur. Præterea turpe lucrum precium meretricium,lenonum,præſtigiatorum fœneratorumq; prouentus & alia id genus,quæ ex ſordidis obſcœniſq; artibus parantur, quæ tamen omnia ab ipſis laicis palã ac impune exercentur: clericis autem inhibita ſunt. Commode igitur interpretatus eſt Carenſis per turpe lucrum, quod inhibet Apoſtolus,ſeculare ſiue laicum. Et de his hactenus. T

DE PRIMATV DIVI PETRI, Pontificis Maximi poteſtate,titulisq; & honore cæterorum præſulum. Lib.XIIII.

NVNC rerũ ordo expoſtulare videtur, vt diſcutiamus & ea quę ad infirmãdã Pontificis maximi poteſtatẽ, quinimo Petri Apoſt. authoritatẽ partim inſinuate,parti explicite ſcripſiſti,& ſi pfricata fronte id vnq̃ a te factum neges. Primumq; in Methodo ſtudij theologici ita inqs, Quod Matthęi decimo ſexto dicitur Petro, Tibi dabo claues regni cælorum ad vniuerſi Chriſtiani populi corpus pertinet. Et paulo poſt, Cum Chriſtus Ioannis vltimo dixit Petro,Paſce agnos meos, cuiuſuis epiſcopi typum gerit. Cui nõ cõmittitur grex niſi vehemẽter amãti Chriſtũ. Et in Annot. A

noui teſtamẽti ſuper illa verba, Tu es Petrus &c. inquis. Proinde miror eſſe qui hunc locum detorqueant ad Romanum pontificẽ, in quem nõ dubie cõpetit in primis, velut in Chriſtianę fidei principẽ. At nõ in hunc vnũ, ſed in oẽs Chriſtianos: quod elegãter indicat Origenes. Verũ ſunt quibus nihil ſatis eſt niſi quod ſit immodicum. Cyprianus videtur accipere ſuper Petrũ eſſe ſundatã Eccleſiã, ſed fortaſſe excuſandus ꝙ petrã hic non pro homine illo, ſed pro typo accepit, quod indicant quæ ſequuntur. Similiter excuſari poteſt Hieronymus locis, quibus videtur dicere ſuper Petrum fundatã eſſe eccleſiã Chriſti. Pręterea in ſcholiis Tomi ſecundi operum diui Hieronymi de hoc Hieronymi verbo, Si igitur Apoſtolus Petrus ſuper quẽ dominus fundauit eccleſiã &c. inquis, Hoc in pręſentia detorquet ad cõmendationem Petri. Neq; enim Petrus eſt fundamentum eccleſię. Cum Paulus dicat, Fandamentũ nemo alius poteſt ponere pręter id qđ poſitum eſt, quod eſt Chriſtus Ieſus &c. Nam quod in euangelio dictũ eſt, Suꝑ hanc petram fundabo eccleſiam &c. Ego ſaluo aliorum iudicio intelligo ſuper iſtam de me confeſſionẽ. Nam quod hic petro dixit Dominus, Beda putat ad omnes Apoſtolos pertinere, mandans illis Apoſtolicum munus, Accipite ſpiritum ſanctum, & quorũ remiſeritis peccata &c. vt omnibus ex ęquo mandet. Porro quod poſtea ſit caput conſtitutum, id Hieronymus putat in ſchiſmatis remedium eſſe factum. Et iterum in Annotationibus ſuper illud Pauli verbum, Secundum poteſtatem quam dedit mihi dominus &c. ais, Hic locus annotandus eſt his qui ſummi pontificis authoritatem in immenſum tollunt, aſſeuerantes vniuerſum Chriſtianę Eccleſię corpus vni homini debere cedere. adeo vt ſi animas omnes deduceret ad inferos, non foret ius illi reſiſtendi. Paulus a Chriſto acceperat authoritatem Apoſtolicam, nõ a Petro: & tamen dicit, Quicquid eſt mihi datũ poteſtatis, in hoc datum eſt vt proſit, non vt lędat, Et rurſus in eiſdem ſuper ſecundam ad Corinthios inquis, Ex hoc capite & proximo licet cõiicere, quæ fuerint dotes illius veteris eccleſiæ priuſquã tot cæremoniis, opibus, imperiis, copiis, bellis, aliisq; id genus eſſet onerata. Nunc fere tot pręclara munia ad vnam poteſtatem redacta ſunt, hoc eſt Chriſti titulo palliatam tyrannidem. Et in Enchiridio militis Chriſtiani ita inquis, Quo magis admiror poteſtatis & dominii ambitioſa vocabula ad ipſos vſq; pontifices ſummos & epiſcopos inuecta fuiſſe &c. Nec pudere theologos non minus indocte q̃ ambitioſe magiſtros noſtros vulgo apellari: cum vtrunque Chriſtus interdixerit ſuis, ne vel dominos vel magiſtros vocari ſe ſinerent: vnũ enim eſſe tũ magiſtrũ tũ dominũ. Et in epiſtola ad Epiſcopũ Baſilienſem, Sunt eccleſię proceres q cũ abundent eccleſiaſtico cenſu vſq; ad Regũ opulentiã, & palã impie viuũt & offenduntur idiotæ, hic tamen nihil datur populi ſcandalo: ſed ab infirmis tanta firmitas exigitur, vt iubeantur credere (ni malint eſſe hæretici) quicquid per illos agitur ſiue cum abſoluũt damnantve, ſiue cum benedicunt aut maledicunt, ſiue cum largiuntur indulgentias aut retinent, tantummodo valere ac ſi per Apoſtolum Paulum, Andream & Iacobum fuiſſet actum. Et rurſus in Annotationibus, Paulus vetat Epiſcopum fieri, qui Neophytus ſit, aut percuſſor, aut violentus. At hodie Romani Pontifices vel heri baptizatum, aut pyratam publicum admittent ad honorem epiſcopalem ſi videatur,

nihil deterriti Paulina cõſtitutione.Et in dialogo qui inſcribitur Ichthyophagia,
ais,Extra eccleſiam eſt quiſquis non agnoſcit Romanum pontificem.Non recla
mo,ſed hunc non agnoſcit qui illius præſcripta negligit atq; ideo ſpero futurũ,
vt hic Pontifex nomine Clemens animo pietateq; clementiſſimus quo magis
omnes nationes ad eccleſiæ ſodalitatem alliciat,omnia mitiget quę hactenus vi-
ſa ſunt,aliquos populos a Romanę ſedis fœdere alienare,potiusq; habeat euan-
gelii lucrum q̃ ſuum in omnibus ius perſequi.Audio quotidie veteres querimo-
nias de annatis & condonationibus,de diſpenſationibus,deq; reliquis exactioni-
bus,de grauatis eccleſiis: ſed arbitror,hunc ita moderaturum omnia vt poſt hac
impudens ſit qui pergat queri &c.His nempe verbulis ſperare potes ſummũ põ
tificem in tuam ſententiã iturum.Hęc tu. & tamẽ interim negare audes te quicq̃
aduerſus pontificiam maieſtatem Petriq; principatum ſcripſiſſe.

Quinimo te aſſertorem eorum poteſtatis & authoritatis profiteris.Deum im B
mortalem,quanta eſt hic tua impudentia? Quid inuidioſius ? quid atrocius dici
excogitarive potuiſſet in Apoſtolicam ſedem?Quam quidẽ omnibus machinis
oppugnas,diuina poteſtate,decoribus,& ornamentis omnibus,eam ſpolians, &
demum confodens.Statuis enim nil aliud eſſe q̃ titulo religionis palliatam tyra
nidem:tamq; expreſſis verbis iſta omnia probare videris, vt nulla (quantũuis ſi-
nuoſa interpretatione defendi poſſint,tamq; apertis vt nullo egeant teſtimonio,
ſenſum enim ſuum ſtatim legentibus omnibus produnt,quorum quidã ipſa nu-
da recitatio ꝓpoſito noſtro ſatis eſſe poſſet ſi nil aliud ſpectaremus q̃ demõſtra-
re nos non fuiſſe mendaces cum tibi paręnetice ſignificauimus te quædam ſcri-
pſiſſe quibus ſummi pontificis authoritati detrahere videbaris.Eoq; magis cõue
niret nos eos eſſe contentos quod de hoc dogmate priori Epiſtola noſtra diſſe-
ruerimus.& ſi non copioſe tamẽ quod ſatis eſſe poſſet ad veritatem deprehendẽ
dam.Attamen cum illa ad confirmandum dogmatis veritatem potius attineant
q̃ ad explodenda aduerſariorum obiecta aliqua ad argumenta tua diſſoluenda
dicemus eundem morem(quem in cæteris)ſeruantes.Primum igitur id quod
ais illa Chriſti verba ad Petrũ, Tibi dabo claues regni cęlorum,pertinere ad vni
uerſum populi Chriſtiani corpus vt falſiſſimum eſt,ita & abſurdiſſimum. Ex eo
enim ſequeretur regni cęlorum claues non magis Petro q̃ cuilibet infimę ſortis
Chriſtiano fuiſſe traditas:illiuſq; poteſtatem non ſolum cum cęteris epiſcopis &
ſacerdotibus,verumetiam cum laicis quibuſcunq; in ordinem redigi.Si enim vni
uerſo corpori Chriſtiano promiſſæ ſunt claues vt Petro,cum illis datę ſint qui-
bus & promiſſę,ſecundum autem tuam ſententiam vniuerſo populo ſunt pro-
miſſę: ſequitur nihil eſſe primatum Petri in eccleſia.illum enim principatu ſpo-
lias , cui cæteros omnes exęquas. Præterea ordinem epiſcopalem ac ſacerdotiũ
nullius eſſe momenti,cum hoc tantum cęteris pręferantur,quo de clauium po-
teſtate participant:poteſtatemq; dimittendi & retinendi peccata habent,qua cę-
teri carent.Hocq; dogmate non ſolum confeſſio ſacramentalis aboletur, ſed &
omnium myſteriorum adminiſtratio:ad hæc & omnis eccleſiaſtica dignitas &
ordo.Cum intẽr ſacerdotem & prophanum nil intereſſe poſſit(tua ſententia)q̃
quod is qui a populo inſtitutus ſit ad ſacra peragenda ſacerdos dicatur: cæteri
minime.Per te enim diuino inſtituto nullum eſt inter eos diſcrimẽ.hocq; Lutheri

dogma eſt quod & cum huſſitanis edito ad id libello perſuadere ſtuderet,eis ta men(licet ſchiſmatici ſint & hęreſi notati)ita inſanum & erroneum viſum eſt vt etiam ab his prorſus fuerit reiectum.Tu tamen hoc ipſum doces:& quo loco in Methodo ſtudii, theologici,quo ſolo placito dignoſci poteſt qualis ſit illa tua Methodus quæ verius inſcripta fuiſſet Methodus aduerſus veram theologiam: Methodus ad deſtruendam omnem doctrinam eccleſiaſticam: vti & rectius dixiſſes Annotationes contra nouum teſtamentum:& ſcholia aduerſus doctrinam Hieronymi.Illis enim omnia peruertis ac obtorques quæ recta fide interpretari

C debebas. In Methodo aũt(vt iſta alia omittam)proh dolor quot diſſeminas ſcrupos? quot tendis laqueos? quantum euangelicæ authoritati derogas? Et deniq; Ieſu Chriſti geſtis ac dictis,cum tractas de varietate & pugnantia geſtorũ & verborum Chriſti,ſcripturarumq; cõtrarietate? Quot profers blaſphemas? Inquis enim pręter cętera quodam loco,Tanta eſt varietas & pugnantia:adeo vt cum noſtro Chriſto nihil ſit ſimplicius,tamen arcano quodam conſilio,proteum quendam repræſentat,varietate vitæ atq; doctrinæ.Præterea & quot indecentia abſonaq; refers cum agis de genere doctrinæ & conſiliis eius(vt ais)trahẽdi mundum in ſuas leges? Quantum pariter detrahis Pauli doctrinæ cæteriſq; Apoſtolorum ſcriptis.Ais enim ibidem,Iam ſi libet paucis conferamus quemadmodum ad magiſtri formam Apoſtolorum vita doctrinaq; reſpõdeat.Quãta vafricie Paulus Chameleontem quempiam (vt ita loquar) agit,& in omnia vertitur &c.Tu tamẽ ea tam callide diſponis vt videri velis illa omnia ad Chriſti laudem & gloriam contexere.De Annotationibus in nouum teſtamẽtum & ſcholiis in Hieronymum hoc vnum dicam,te in illis omnes fere hęreſes iamdiu ſepultas & doctiſſimis ſanctiſſimiſq; patribus exploſas demum ab inferis reuocare conari.Sed de his hactenus.Non enim properãti ad finem omnia perſequi datur.Ad propoſitum igitur reuertamur.Si forte diceres ſcripſi iuxta quorundã interpretationem verba illa ad vniuerſi populi Chriſtiani corpus pertinere, aliquo pacto id tibi condonari poſſet.

D Tu autem eandem ſententiam probas vt verborum tuorum contextus præcedentiaq; & ſubſequentia declarant.Inquis enim citatis his verbis, Vos autẽ quẽ me eſſe dicitis &c.Capitis perſonam agit Petrus,totiuſq; populi Chriſtiani voce & vice reſpõdit,Tu es Chriſtus filius Dei viui.Nullus enim eſt in corpore Chriſti a quo non exigatur iſta confeſſio.Cõſimiliter & quod Petro dicitur,Tu es Petrus & ſuper hanc petram ædificabo eccleſiam meam,iuxta quorundam interpretationem,ad vniuerſum populi Chriſtiani corpus pertinet.E diuerſo,cum Petro ter amorem profeſſo dicit,Paſce agnos meos,Criſtus ſummi paſtoris hoc eſt capitis vices ſuſtinet,Petrus cum ſuis epiſcopi typum gerit &c. Et paulo poſt. Neq; vero dictum eſt Rege aut ſubige oues ſed paſce.Quid autem hæc ſibi velint,perſpectiſſimum eſt.Si enim Petrus totius populi Chriſtiani voce & vice reſpondet ac confitetur Chriſtum eſſe filium Dei viui, ac propter illam confeſſionem promittuntur ei claues regni cælorum:ſequitur & illas omnibus promiſſas cum omnes per os Petri vti ipſorum internuncii id confiteantur.Sed & quomodo Petrus capitis perſonam agit,cum adhuc non eſſet caput conſtitutus? quinimo nec adhuc id ei promiſſum.Cætęrum & ſi illa confeſſio exigatur ab omni-

bus Chriſtianis non tamen exigitur anteꝗ myſterium illud eis fuerit cognitum. Ait enim dominus. Beatus es Simon Bariona: quia caro & ſanguis non reuelauit tibi, ſed pater meus qui in cęlis eſt &c. Tibi inquit, quo nō cęteris ſe illud daturum ſed illi ſibi pollicetur: illud enim myſterium ab eo creditum audacterq; confeſſum eſt. Quapropter & in confeſſionis præmiū promiſſio traditionis clauium facta eſt. Ipſe nanq; prima petra fuit iacta ad fundamentum eccleſię, quia ſua confeſſione cęteros quid eſſet de Chriſto ſentiendum & confitendū edocuit. Sed quid ais ſecundum quorundam interpretationem? Certe cūm ſententiā probares, æquum erat vt illorum quorundam verba proferres, e quibus dignoſceretur an rectū ſenſum accepiſſes. Tam enim erroneę ſententię, ex qua tot abſona ſequūtur, neminē probatū authorē fuiſſe certū eſt. Nam quod ſacerdotes inſtitu to diuino a laicis diſtingūatur, tū ex illis quę aduerſus hoc dogma in epiſtola noſtra diſſeruimus, tū ex his ꝗ in ſuperioribus diximus ſatis probatum eſſe puto. E

Q8 aūt illa verba non ſint eo ſenſu interpretanda, ſed diuerſum ſentiant ſancti patres, iam iam declarabimus. Beatus nempe Chryſoſtomus verba illa enarrans ita inquit. Quandoquidem Chriſtus de ſententia vulgi videlicet quem dicerent eſſe filium hominis eos interrogauit, omnes reſponderunt: cum vero de ſua eos rogaret, Petrus proſiliit: & cum omnes interrogati eſſent ipſe ſolus reſpondet, Tu es Chriſtus filius Dei viui. Cui Chriſtus, Beatus es Simon Bariona &c. Ea igitur de re Petrus beatificatur, quia Chriſtum patris proprie filium confeſſus eſt. Non ita cæteri, qui tamen eum Dei filium eſſe dixerunt vt qui erant in nauigio & alii, ſed vnum ex multis vere filium exiſtimabant: præcipuum quidē magiſq; dilectum, non tamen ex patris ſubſtantia natum: quamobrem nec beatificati a domino ſunt vti Petrus. Qua de cauſa nihil tale de illis dictum eſt quale de hoc dicitur: Quia pater reuelauit tibi. Petrus quidem locutus eſt. Pater autem reuelauit illi quod loqueretur: Subiecit dominus quoque illi. Et ego dico tibi, Quia tu es Petrus & ſuper hanc petram ædificabo eccleſiam meam. Super hanc petram, ſuper te videlicet confitentem me eſſe filium Dei viui. Et ego dabo tibi claues regni cælorum. Non dixit rogabo patrem vt tibi det, ſed quamuis magna erat poteſtas, & doni magnitudo ineffabilis, & ego tamen dabo tibi inquit: ac ſi diceret quemadmodum tibi pater dedit vt me agnoſceres, ita & ego tibi dabo claues regni cælorum: vt quæcunq; ligaueris ſuper terram ſint ligata in cælis: & quæcunq; ſolueris ſint ſoluta in cælis. Hunc enim vniuerſo terrarum orbi Chriſtus præpoſuit, cui poteſtatem tribuit dimittendi peccata: quod concedere ſolus Deus poteſt. Et vt futura eccleſia tot tantiſq; fluctibus cum impetu irrumpentibus immobilis redderetur, cuius eccleſię paſtor & caput piſcator homo atq; ignobilis, terrarum orbe reluctante, adamantis naturam firmitate ſuperat &c. Hæc Chryſoſtomus author probatiſſimus. & cui tu (qui nullos fere admittis, ſed tuo ſenſui inniteris) vel plurimum tribuis. Idem præterea ſuper illa verba dicta Petro quæ refert Ioannes, paſce oues meas, eandem ſententiam tuæ prorſus contrariam his verbis confirmat. Si amas me, fratrum curam ſuſcipe: & quam in omnibus dilectionem oſtendiſti, & qua delector nunc oſtende: & animam quam pro me poſiturum te dixiſti, hanc pro pro ouibus meis trade. Et paulo poſt, Qui antea non eſt auſus Chriſtum

interrogare, ſed id munus alteri delegerat, hic commiſſa ſibi fratrum cura non modo alteri vicem ſuam non mandat, ſed ipſemet magiſtrum interrogat. inquit enim, Domine hic autem quid? Et Ioannes quidem tacet: ipſe autem loquitur &c. Ex his Chryſoſtomi verbis videre potuiſti Petrum præter cæteros beatificatum, & ob talem confeſſionem pollicita ei fuiſſe tam ingentia dona, videlicet ſuper ipſum eſſe fundandam eccleſiam tantæ ſoliditatis ac roboris ꝙ portæ inferi non præualebunt aduerſus eam. Præterea ipſum Chriſtum promiſiſſe ſe ei traditurum claues regni cælorum cum ligandi & ſoluendi poteſtate: Et conſtituturum eum paſtorem eccleſiæ futuræ. Et illud, Tibi inquit dabo claues: quemadmodum pater dedit vt me cognoſceres. Deniq; animaduertere potuiſti & illa verba. Huncq; vniuerſo terrarum orbi præpoſuit cui dixerat, Tu es Petrus: Ego ſuper te ædificabo eccleſiam meam. Quamobrem autem? Quia me es confeſſus & me plus cæteris amas, quare & mei amore fratrum curam ſuſcipe. Et illud puto audiſti commiſſam illi fratrum curam. Cum igitur Petro fratrum cura data ſit, ab ipſoq; ſuſcepta, manifeſtum eſt claues regni cælorum non fuiſſe ex æquo omnibus Apoſtolis datas, vt tu ſentis. Non enim eadem eſt poteſtas his cum paſtore: ſicuti nec iis qui ſubiiciuntur, cum magiſtratum gerente. Si enim ita eſſet ſequeretur eidem collatum eſſe ouis & paſtoris officium: præterea eundem eſſe profectum & ſub præfecto conſtitutum, eundem patrem & filium. Et ſi enim Petrus ad Chriſtum collatus ouis ſit ſupremi paſtoris & domini, & ab ipſo domino inſtitutus ſit eius vicarius: non tamen reſpectu ipſius gregis cuius paſtor eſt, ouis eſt dicendus. Si autem totum Chriſtiani populi corpus vel ſaltem omnes epiſcopi regni cælorum ex æquo claues haberent, non magis ipſe paſtor fuiſſet conſtitutus quàm cæteri apoſtoli, ſed ſibi mutuo eſſent & paſtores & oues: nihilque intereſſet inter ouem & paſtorem: quod Pauli ſententiæ penitus aduerſatur. Superuacanee quoque illa verba dicta fuiſſent Petro, Paſce oues meas. & ſuper hanc petram ædificabo eccleſiam meam: quod Chryſoſtomus interpretatur ſuper te non ſolum ſuper fidem & confeſſionem tuam. ſed ob meritum tam fidelis confeſſionis ſuper ipſum fundatam eſſe eccleſiam. Fides enim atque confeſſio populi Chriſtiani fundata eſt ſuper ſoliditatem fidei Petri. Non ꝙ fides ſit fundata ſuper fidem, ſed ſuper Petrum credentem & confitentem Chriſtum eſſe verum filium conſubſtantialem patri. Cuius eccleſiæ paſtor & caput eſt vt teſtatus eſt Chryſoſtomus. Et ne putares de vlla particulari fidelium congregatione eſſe intelligendum, quamuis dum ſimpliciter & abſolute abſque vlla reſtrictione quicquam de aliqua re dicitur intelligi non poſſit niſi in genere & in vniuerſum: quod & Chriſti verba declararunt dicentis ſuper hanc Petram ædificabo eccleſiam meam. Chriſti autem eccleſia eſt vniuerſus populus Chriſtianus, & non aliqua portio ipſius ſignata. Et hoc quoque exprimere voluit ipſe Chryſoſtomus, Nam poſtquam dixerat, cuius eccleſiæ paſtor & caput piſcator homo, ſubiunxit: hunc autem vniuerſo terrarum orbi Chriſtus præpoſuit. Quid expreſſius? Quid dilucidius ad declarandum vniuerſi dominici gregis curam Petro eſſe demandatam, & claues regni cælorum illi in primis & in vniuerſum traditas in quibus ſtat facultas dimittendi & retinendi peccata? Nec præterea video

quonam pacto interpretari valeas illud tibi id eſt pluribus,cum nec ſecundum grammaticam rationem illud tibi ad multos referri valeat. Si enim id ſenſiſſet Chriſtus, & ſi nomine cæterorum Petrus reſpondiſſet,vt tu vis,non tamen præmium confeſſionis quod multis tributurus erat ipſi ſoli promiſiſſet: ſed vti omnes interrogauerat ita omnibus ſe daturum pollicitus fuiſſet. Dixiſſetq; illi reſpondenti pro omnibus: Et ego ſuper vos fundabo eccleſiam meam; & vobis dabo claues regni cælorum. Extorta igitur nimis talis interpretatio & pluſ quam verba ipſa patiantur. Ita enim enarrando nihil ſolidum haberemus in ſcriptura. Præterea talis ſententia aduerſatur cæteris dictis euangelii,quæ apprime quadrant ſinceritati literæ & ſimplici ſenſui quem Chryſoſtomus ex illa enarrauit. Dixit enim dominus Petro, cum primum ductus eſt ad eum a fratre Andrea: Tu es Simon filius Iona: Tu vocaberis Cephas quod interpretatur Petrus. & cum ex petris, eccleſiæ conſtituantur, ideo illud nomen ei inditum ad ſeruandam metaphoram, quia ſuper ipſum vti ſuper primam petram fundanda erat eccleſia. Præterea illud quoque aliud. Rogaui pro te Petre, vt non deficiat fides tua, & tu aliquando conuerſus confirma fratres tuos: ſi fidei confeſſio fuiſſet omnium,& poteſtas clauium ex æquo tradita, non magis fuiſſet muneris Petri confirmare cæteros quàm cuiuſlibet ipſorum confirmare eum. Ad hæc, ſi promiſſio facta fuiſſet omnibus ſiue pro omnibus pariter ipſum promiſſum fuiſſet ſeruatum quibuſcunque:Dominus autem ſoli Petro, cum tamen cæteri præſentes eſſent illud tradidit, ter dicens: paſce oues meas & cæter. nemine eorum reclamante quod impune facere licuiſſet. Potuiſſent enim dicere, cur nos excludis domine ab hoc munere quod nobis promiſiſti? Si dicas id præteriere quia agnoſcebant & ipſis tribui quod Petro dabatur: Pariter dicam id eos nec cogitare quidem potuiſſe. Munus enim quod pluribus præſentibus vni tantum committitur, non poteſt intelligi etiam cæteris pariter tradi; præſertim cum cauſa exprimitur propter quam is cæteris præferatur. Dixit autem dominus Petro cæteris præſentibus, Petre diligis me plus his: ipſo vero præ modeſtia reſpondente, Scis domine quia amo te: ſubiunxit Chriſtus, Paſce oues meas: id ter repetens, quod & maiorem affectum oſtendit & propenſius animi decretum. Quòd ſi rurſus vrgeres dicens, Si ſolus ipſe vniuerſi gregis paſtor fuiſſet conſtitutus, ſequeretur cæteros Apoſtolos non fuiſſe paſtores nec datam eis fuiſſe facultatem dimittendi aut retinendi peccata, quod aduerſatur euangelii ſententiæ. Inquit enim Ioannes dominum poſt reſurrectionem Apoſtolis congregatis apparuiſſe ipſiſq; ſalutaris in eos inſufflaſſe dicentem, Accipite ſpiritum ſanctum. Quorun cunque remiſeritis peccata, remittentur & in cælis. Et quorumcunque retinueritis, retenta erunt. Id autem & Matthæus decimooctauo capite refert eis ante fuiſſe promiſſum ſiue datum. Inquit enim. Amen dico vobis,Quorumcunq; retinueritis peccata retenta erunt in cælo &c.Primæ obiectioni reſpondet Chryſoſtomus in Ioannis vltimum his verbis.Dicit ei ſequere me. Quibus verbis iterum curam & familiarem in eum affectum oſtendit: Quòd ſi quis

percunctaretur quomodo Iacobus ſedem Hieroſolymis acceperit,reſponderem hunc totius orbis magiſtrum præpoſuiſſe & cæter. Audis eum vniuerſi gregis paſtorem fuiſſe conſtitutum: etſi Iacobus paſtor Hieroſolymis fuerit, vt cæteri Apoſtoli variis in locis. In numeroſiſſimo quidem grege, & ſi vnus ſit paſtor præcipuus, vniuerſo gregi intendens, attamen ſunt & alii paſtores in partem ſolicitudinis dati, quibus diſtributa eſt cura gregis: qui tamen omnes paſtorum principem ac archimandritam obſeruant. Attamen & illi quoque paſtores munuſque eis ab vniuerſi gregis domino demandatum paſcendi & cuſtodiendi gregis portionem:qui & paſtorem illum præcipuum conſtituit,& ad diligentiorem ſeruandi paſcendique gregis curam coadiutores illi parauit. Hæcque omnia ob magnum affectum ſolicitudinemque quam pro ſeruando grege gerebat: cui hoc pacto proſpectum fuit commodiſſime. Eodem pacto & ingens exercitus conſtituitur: quamuis enim ſit vnus ſupremus dux ſiue Imperator vniuerſi exercitus: tamen & multi ſunt præfecti diuerſis partibus in quas diſtributus eſt exercitus. Nam hi quidem tribuni, alii centuriones & cæter. Omnes tamen ducem ſiue imperatorem agnoſcunt & colunt. Licet forte præfecturas,non ab illo ſed rege accepiſſent:qui & alium ducẽ ac imperatorem conſtituit. Quo ordine & eccleſia militans conſtituta eſt a reipublicæ conditore domino noſtro Ieſu Chriſto. Audiſti certe quid inter Iacobum & Petrum Chryſoſtomi ſententia interſit. Et quod de Iacobo dicitur de cæteris pariter intelligendum. Vterque quidem epiſcopus, vterque paſtor, vterque Apoſtolus, vtrique datus ſpiritus ſanctus, vtrique data clauium poteſtas dimittendi ac retinendi peccata: At Petrus totius orbis epiſcopus,Iacobus tantummodo Hieroſolymitanus. Ille paſtor vniuerſi orbis, hic tantum ouium quæ erant Hieroſolymis. Ille Apoſtolorum princeps, hic ſub principe conſtitutus. Illi facultas tradita retinendi aut condonandi errata ouium quarumcunque, huic tantummodo ſuarum. Ille fundamentum totius eccleſiæ, hic ſuper fundamentum extructus. Hęc non ego tantum aſſero, ſed Chriſti verba teſtantur: & Chryſoſtomus aſſeruit euangelii verba enarrans. Super hanc petram, id eſt ſuper te extruam eccleſiam meam: & tibi dabo claues regni cęlorum, videlicet plene vt illis reſerare poſſis & occludere portas regni omnibus: quas licet etiam cęteris impertiare, non tamen ex ęquo id agam ſed longe diſpati vſu & poteſtate. Tibi autem hęc quia primum tu me confeſſus es ex patris reuelatione tibi facta,& quia me plus cęteris amas. Hęc quidem ex Chryſoſtomi ſententia pręter vnum quod quidem conceſſi ad vitandam inuidiam quęſtioneſq; tollendas. Non enim ipſe affirmat a Chriſto immediate omnibus Apoſtolis traditam fuiſſe poteſtatem dimittendi & retinendi peccata. Quinimo illud verbum Chriſti quod Ioannes recitat inſufflauit & dixit: Accipite ſpiritum ſanctum, Quorúncunque remiſeritis peccata remiſſa ſunt & cęter. ita enarrat, Quidam dicunt tunc eis non dediſſe ſpiritum ſanctum, ſed tantum idoneos ad eum accipiendum per inſufflationem reddidiſſe. Nam ſi Daniel viſo angelo perterritus eſt, quid ills arcanam gratiam accipiendo vſu veniſſet: niſi prius eos Ieſus pręparaſſet? Ideo inquit

non dixit accepiſtis,ſed accipire ſpiritum ſanctum. Non tamen quiſpiam erraret ſi tunc eos poteſtatem quandam & gratiam ſpiritalem accepiſſe diceret: non vt virtutes oſtenderent,ſed vt peccata dimitterent. Differentes ſunt enim gratiæ ſpiritus quare addidit. Quoruncunque &c. Oſtendens quod virtutis genus largiatur. Poſt quinquaginta autem dies ſignorum operandorum poteſtatem acceperunt. Vides neutram aſſerit ſententiam, ſed tantummodo vtranque recitat. Non igitur neceſſe eſt ſentire illis verbis dominum Ieſum dediſſe omnibus Apoſtolis poteſtatem dimittendi peccata, cum liceat intelligere tantummodo eos præparaſſe ad recipiendam ſpiritus gratiam in die pentecoſtes &c. De illoque alio verbo quo dicunt promiſſionem, huius facultatis fuiſſe factam Matthæi decimooctauo, ita inquit: Cum autem iſtum cum publicanis collocarit, qui eccleſiæ monitis non paruerit, vt certe & illum qui pertulit iniuriam conſolaretur, & hunc merito perterreret. Non enim ſolũmodo iſte hoc pacto punitur. ſed audi quæ ſequuntur. Quæcunque ligaueritis ſuper terram erunt ligata & in cælis. Quibus verbis duplici hunc neceſſitate vinxit, præſenti punitione & futuro ſupplicio: hæcque minatus eſt vt vincula tam cæleſtia quàm terreſtria formidans mitior fiat. Audis,nihil dicit de promiſſione quam poſtea adimpleuit inſufflans & cæter.ſed tantummodo illa dicta eſſe ad deterrendum eum qui eccleſiam non audierit. Quæ quidem hanc habet poteſtatem: cum paſtori illius fundamento & capiti tradita ſit per quem & in cæteros paſtores transferri poteſt. Et ſi enim cæteri Apoſtoli ab ipſomet Chriſto poteſtatem ſoluendi & ligandi non habuiſſent,non tamen ex hoc ſequeretur ipſos illa prorſus caruiſſe.Cum enim epiſcopi fuerint, proculdubio opus fuit eam in proprios greges habuiſſe:ſed ſi non a Chriſto immediate ab eccleſia tamen illam accepiſſe cui facultas erat illam dandi per Petrum, qui a Chriſto immediate illam acceperat. Ex his puto diſſoluta ſunt obiecta ſuperius recitata, declaratumque eſt plures eſſe poſſe paſtores ad eundem gregem cuſtodiendum, ſed non ex æquo poteſtatem habentes, facultatemque dimittendi peccata. Et ſi pluribus conceſſa ſit: non tamen illis ex æquo cum Petro qui paſtor & caput ipſius eccleſiæ, fuit conſtitutus, vniuerſo terrarum orbi a domino Ieſu præfectus, Et ſi piſcator homo eſſet atque ignobilis. Illique hæc decora tradita his verbis: paſce oues meas: paſce agnos meos. quod ei quidem dictum fuit & non cæteris. Id autem & ſequentia verba confirmarunt cum ei ſoli dixit,Sequere me: quod non ſolum interpretari poteſt quantum ad martyrium & genus mortis ſimillimum: verumetiam quo ad munus ſacerdotale & curam paſcendi gregis: quaſi diceret. Ego quidem ſacerdos a Deo conſtitutus & paſtor gregis eius cum mortem obiero & animam meam rurſus ad corpus aduocauero, par eſt vt alicui veſtrum relinquam functiones meas, qui pręſens gregem paſcat, illique proſpiciat. Ad quas te delegi. Sequere igitur me non modo in morte & crucis eculeo, verumetiam in ſacerdotio & cura gregis habenda. Tu autem contendis Petro nihil collatum fuiſſe prę cęteris Apoſtolis, niſi primatum ad tollendam ſchiſmatis occaſionem: ſed ex ęquo eandem poteſtatem traditam fuiſſe cęteris Apoſtolis: quod ex ſententia Hieronymi aſſeris. Et ſi ipſi tñmodo verba illa, Ti

bi dabo &c.fuerint dicta quia ſolus ipſe reſponderat q̃uis ex aliorum ſententia: Petrumq; illis verbis paſce &c.geſſiſſe typum cuiuſuis epiſcopi,quod ex te adii-cis.quamobrem & negas Petrum eſſe fundamentum eccleſiæ : cum Paulus di-cat,Fundamẽtum nemo alius poteſt ponere &c.Pariter inficiaris eum eſſe eccle-ſię caput eadem ratione:cum Chriſtus ſit ipſius caput.Quamobrem & negas ec-cleſiam ſuper ipſum eſſe fundatam. Quæ quidem omnia aduerſantur ſententiis Hieronymi,Chryſoſtomi,Auguſtini,Cypriani,& omnium patrum orthodoxo-rum.Et ſi enim quidam eſſent qui dicerent Petrum reſpondiſſe nomine omniũ, vti & omnes interrogauerat Ieſus quem illum eſſe dicerent:datamq; eſſe pote-ſtatem ligandi & ſoluendi omnibus Apoſtolis:nullus tamen negat pręcipuo & peculiari quodam modo hanc Petro fuiſſe traditam,eumq; principem Apoſtolo rum tunc fuiſſe conſtitutum.Tu autem dicis id factum ad tollendum ſchiſma. Sed quęnam cautio hęc eſſet ſi omnibus data fuiſſet æqua poteſtas.Licet enim congregatis Apoſtolis Petrus ius rogandarum ſententiarum habuiſſet niſi ipſe definiendi quoq; facultatem habuiſſet, quomodo ſchiſma fuiſſet ſublatum aut impeditum?Liberum enim cuiq; Apoſtolorum fuiſſet ſententiæ Petri renuncia-re & in propria ſtare.Si igitur ad vitanda ſchiſmata Petrus princeps Apoſtolici chori fuit conſtitutus,oportet & traditã ei fuiſſe poteſtatem qua id perficere poſ ſet.Princeps igitur Apoſtolorum Petrus,eccleſię fundamentum & caput.

Sed tu interim contra ſtas.Si Chriſtus caput, ſi fundamentum, non igitur F Petrus. Quod autem Chriſtus ſit fundamentum declarat Paulus ad Co-rinthios inquiens, Fundamentum enim aliud nemo poteſt ponere præter id quod poſitum eſt quod eſt Chriſtus Ieſus. Et ad Coloſſenſes, Sicut ergo acce-piſtis Ieſum Chriſtum dominum,in ipſo ambulate radicati & ſuperædificati in ipſo &c.Quibus certe nihil moti ſunt ſancti patres, Cyprianus, Hieronymus, Auguſtinus,& alii:quin Petrum caput & fundamentum eccleſię fuiſſe dixerint. Ex quo ſequitur eorum ſententia,hæc loca nõ obſtare,quin Petrus caput & fun-damentum eccleſię ſit appellandus. Quod & ratione ipſa comprobatur. Quid enim vetat caput ſub capite eſſe cõſtitutũ,Petrãve ſuper petrã?& fundamẽtũ ſu-per fundamẽtum fuiſſe conſtitutũ?Metaphorica quidẽ ſunt hæc omnia.Nec eñ Chriſtus,nec Petrus vere lapides ſunt ſicuti nec vere paſtores.Non enim genus humanum vere dicitur grex ouium.Dominus autem Ieſus dicitur per trãſlatio-nem paſtor.Inquit enim.Ego ſum paſtor bonus:Attamen id non tollet quin in eccleſia etiam hodie ſic multi ſint paſtores. Præfecti enim eccleſiarum paſtores ſunt Apoſtolicis cathedris ſuffecti.Sicut igitur Chriſtum paſtorem eſſe & ta-men alios eſſe paſtores non repugnat:ita nec pugnabit Petrum eſſe fundamen-tum & caput,licet de Chriſtõ pręcipue hæc omnia dicantur.Quam autẽ ob rem Petrus his titulis ſit inſignitus,ſuperius expoſitum eſt.Nec tamen illa ita Petro tribuuntur vt cæteri Apoſtoli prorſus ab illis excludantur,q̃uis priuilegio quo-dam primũ de illo dicantur.Super enim omnes Apoſtolos vti primores lapides fundata eſt eccleſia Dei,nõ tñ ex æquo ſuper omnes.Quia Petrus primus eſt la-pis iactus, cęteri autem ſuperædificati.Quia tamen omnes in fundamẽto poſiti ad cęteros lapides collati quibus parietes domus Dei ſtructi ſunt, fundamenta dici poſſunt:ideo ſignate dici Petrum primũ lapidẽ iactũ.Propterea q̃ Chriſtus

licet quadam ratione lapis ſit & petra,non tamen petra iacta,ſed immobile illud ſaxum eſt in quod omnis conſtructio ſolidatur:cui & prima petra iacta innititur. Hocq; eſt illud fundamentum de quo dixit Paulus,Fundamentũ aliud nemo poteſt ponere præter id quod poſitum eſt,quod eſt Chriſtus &c. Si enĩ prima petra huic inconcuſſo lapidi nõ cohęreret,nihil ſuper ipſam ædificii ſpiritalis conſtrueretur. Vti autem hac ratione Chriſtus dicitur fundamẽtum: ita alia architectus dicetur: ſicuti & dominus gregis & paſtor.Struxit nempe ipſe dominus ac quotidie ſtruere non ceſſat Eccleſiam ſuam.Licet igitur vtrũq; domino conueniat ſecundum metaphoram,ſed diuerſis rationibus: tamen potius videtur ei conuenire ædificatoris nomen gregis domini q̃ petræ vel paſtoris.Verum de hoc multa eſt lis. Controuerſia tñ erat an Petrus dici poſſet caput & fundamentum: cum de Chriſto hæc omnia dicantur.Dum igitur Petrus his titulis ornatur,non intelligendum eſt eos ita illi tribui quin dominus ſemper excipiatur: a quo ipſe omnia hæc ornamenta accepit quum vices ſuas illi commiſit.At inquis,Hieronymus huic ſententię aduerſatur:ita enim ſcribit aduerſus Iouinianũ. At dicis ſuper Petrum fundatur eccleſia, licet idipſum alio loco ex æquo ſuper omnes Apoſtolos fiat,& cũcti claues regni cęlorum accipiant,& ex æquo ſuper eos eccleſiæ fortitudo ſolidetur,tamẽ propterea inter duodecim vnus eligitur, vt capite conſtituto ſchiſmatis tollatur occaſio. Fateor quidẽ hęc eſſe Hieronymi verba,ſed contẽdo.illa non aſſerere ſentẽtiã tuam: quinimo probare noſtram,licet prima fronte ſecus videatur. Quod illis examinatis inferius perſpicietur. Sed antea reſpondendum eſt argumentationi tuæ,etiam ſi ſenſus eo modo quo tu vis eſſet accipiendus.

Dicimus autem primum operæpretium eſſe ante omnia eum qui diſcuſſurus eſt alicuius authoris ſententiam inſudare, vt agnoſcat quid agat author, quid moliatur, quid ſibi velit,diſputet ne an definiat, cum aduerſario pugnet an doceat. Non enim putandum omnia quæ a probatis authoribus dicuntur eiuſdem eſſe roboris, propriæque ſententiæ. Refert enim plurimum,an quid proferat quis cum aduerſario digladians,an concedens dogmatizet. Perſæpe enim congredientes telis ab aduerſario emiſſis vtuntur, tum ad euadendos alios ictus, tum ad inferendos, quæ et ſi non probentur ab ipſis quia minus ſolida & potius plumbea quàm ferrea: attamen illis ſatis eſt, modo vires aduerſarii defatigare valeant aut deludere, idque Hieronymum hoc loco facere oportet confiteri niſi præſumamus dicere, eum eodem loco ſeipſum redarguere: quo nihil turpius excogitari poſſet. Prætermitto q; pluribus aliis locis contrarium ſcribat non diſputans, ſed docens. Hoc autem loco ipſum cum Iouiniano pugnare manifeſtum eſt, qui ad aſtruendum matrimonium eſſe par virginitati & continentiæ hoc induxerat. Si continentia eſſet præferenda coniugio, dominus non præpoſuiſſet Petrum coniugatum Ioanni continenti, quod tamen fecit. Super ipſum enim fundauit eccleſiam.Quod argumentum Hieronymus vti friuolum contemnens,ipſum aduerſariũ deludere voluit illa reſpondẽs,Et ſi non ex propria animi ſententia.Quibus tamen infringebatur robur argumenti illius, quaſi diceret, Poſſum tibi reſpondere non prælatum fuiſſe Petrum, cum alio loco cuncti claues regni cælorum G

accipiant. Conſtabat enim Matthęum decimooctauo dixiſſe, Quorūcūq; remiſeritis peccata &c. Qua reſpōſione Iouinianus cogebatur aut tacere aut a propria quæſtione ad aliam ſe transferre, qua aſſereret primatum Petri &c. idque reſponſionis genus a Neotericis dicitur reſponſio ad hominem non ad rem: quo genere acrius diſputantes perſæpe vtuntur. verba autem Hieronymi indicant hoc eiuſdem generis eſſe. Animaduertendum enim verbum licet & quæ ſequuntur idipſum ſuper omnes Apoſtolos ex æquo fiat &c. Eam enim non eſſe propriam ipſius ſententiam declarant quę diuerſis in locis ſcribit. Ad Damaſum enim ſummū pontificem de Arrianis ſcribens ita inquit. Ideo mihi cathedram Petri & fidem Apoſtolico ore laudatam cenſui conſulendam. Apud vos enim ſolos incorrupta patrum ſeruatur hæreditas: apud vos ſol iuſtitiæ oritur. Vos lux mundi, vos ſal terræ, vos aurea vaſa & argentea, a ſacerdote victimam ſalutis, a paſtore præſidium eius flagito. Ego nullum primum niſi Chriſtum ſequens beatitudini tuæ, id eſt cathedrę Petri conſocior. Super illam petram ædificatam eſſe eccleſiam ſcio. Quicunq; extra hanc domum agnum comederit, prophanus eſt. Si quis in arca Noe non fuerit, regnante diluuio, peribit. Quicunq; tecum non colligit, ſpargit: hoc eſt qui Chriſti non eſt, Antichriſti eſt. Et rurſus ad eundem in præfatione Euangeliorū ita habet. Duplex cauſa me conſolatur, quod & tu qui ſummus ſacerdos es fieri iubes. Ad hæc ad eundem in explanatione Symboli. Hæc fides, inquit, eſt papa beatiſſime, quam in eccleſia catholica didicimus: in qua ſi quid minus perite aut caute poſitum eſt emendari cupimus a te, qui Petri & fidem & ſedem tenes. Idem quoq; ad Marcellam docēs hæc ſcribit. Si igitur Apoſtolus Petrus ſuper quē dominus fundauit eccleſiā promiſſionē domini illo tempore completā memorauit, quum ſtans in medio Apoſtolorum omniſque conuentus ait, Viri Iudæi &c. non enim ſicut vos exiſtimatis hi ebrii ſunt &c. quomodo poſſumus nobis aliud tempus vindicare? Omitto alia loca in quibus hoc idem aſſerit. Nam ex his videre potuiſti eum non ſemel aſſerentem ſuper Petrum fundatam eſſe eccleſiam. Dixit enim ſuper quem, non ſuper quos. Præterea eum petentem fidem ſuam aut probari aut corrigi ab eo qui ſedem Petri tenet. Et illud, Nullum niſi Chriſtum ſequens, beatitudini, inquit, tuæ, id eſt cathedræ Petri conſocior. Super illam petram ædificatam eccleſiam ſcio. Quicunque tecum non colligit, ſpargit. Hoc eſt, qui Chriſti non eſt, Antichriſti eſt: & reliqua. Quicunq; igitur a Romani pontificis fide & authoritate diſcedit (teſte Hieronymo) Antichriſti eſt. Quamobrem autem? Quia ſummus ſacerdos eſt. (vt ipſe dixit) ſuper quæ verba vt etiam ſcrupum aliquem de more inijceres (Nam ſi non aliqua nocuiſſes mortuus eſſes) inquis in ſcholiis illud annotandum, quòd Damaſum ſummum ſacerdotem vocat, non ſummum pontificem: quaſi præferat eum cæteris preſbyteris non cæteris epiſcopis. Puerile quidem & calumnioſum, quaſi epiſcopi in ſacris literis non appellentur ſacerdotes. Si enim ſummus ſacerdos ſimpliciter, Epiſcopi autem ſacerdotes, præfertur ergo cæteris epiſcopis. Nam non eſſet ſummus ſi plures ei eſſent æquales. Nonne & de Chriſto dictū eſt, Tu es ſacerdos inæternū ſecūdū ordinē Melchiſedech? Nū igitur non pontifex intelligēdus, de quo Paulus ait,

Qui poteſt cōpati infirmitatibus noſtris &c. Hæc apertiora ſunt q̄ vt prolixiorem diſputationem requirant. Non igitur ſentētia Hieronymi eſt Apoſtolos ex æquo accepiſſe claues regni cælorum & ſuper eos eccleſiæ fortitudinē ſolidatam eſſe, ita vt Petrus nō maiorem ſed parem habeat cum cęteris facultatem, tm̄modoq; primatum honoris acceperit ad ſchiſmata tollenda: quod & ſequentia tua ipſius verba declarant: ſiquidem ais, Hieronymū ſentire omnes Apoſtolos pares eſſe poteſtate, ſolumq; Petrum honore primatus cæteris anteferri. Quid, inquit, poſtea? Propterea inter duodecim vnus eligitur vt capite cōſtituto ſchiſmatis tollatur occaſio. Iſta quidem duo ad inuicem pugnāt. Videlicet q; omnibus tributa fuerit æqua poteſtas, & q; vnus inter eos deligatur, vt ſchiſmatis tollatur occaſio. vt enim ſuperius diſſeruimus, honos primę cathedrę in conſeſſu alicui tributus cogere nō valet cęteros facultate pares ſtare & acquieſcere illius ſentētiæ, ſed ad id faciēdū oportet quādā habeat ſuper cęteros poteſtatem: quod noſtrum eſt propoſitum. Pręterea cum non ex alio loco ſumi poſſit hunc primatum traditum eſſe Petro, q̄ ex illis verbis, Simon Iona diligis me plus his, paſce oues meas: ad ſuperiora relatis, videlicet, Beatus es &c. Super hanc petram ædificabo eccleſiam meam, & tibi dabo claues regni cælorum: ſi illis non cōuincitur quicq̄ poteſtatis Petro præ cæteris Apoſtolis eſſe conceſſum, quomodo conuincetur eiſdem verbis hūc principatū illi fuiſſe conceſſum? Si enim licet detorquere illud verbum, Tibi dabo, id eſt vobis. Tu paſce oues meas, id eſt vos paſcite: cum nil aliud ſubiungatur: quo teſtimonio conſtare poterit Petro hunc primatum fuiſſe tributum? Quinimo et ſi ſubiūxiſſet Chriſtus: principem te conſtituo pariter interpretari poſſes, id eſt vos principes conſtituo. Eadem enim interpretandi ratio in hoc vti & in cæteris. Cum igitur de hoc nulla ſit diſſenſio quin Petrus primatum obtinuerit illis verbis domini, nulliusq; eſſet roboris niſi facultatem haberet decernendi quæ in controuerſiam verterentur: apertiſſime ſequitur non æquam fuiſſe cæteris Apoſtolis cum ipſo poteſtatem. Hoc enim pacto ratiocinari poteſt. Si Petrus primatum obtinuit, igitur cæteri non eandem habuere poteſtatem quam ipſe: ſed primatum obtinuiſſe omnes fatentur, igitur poteſtas nō omnibus ex æquo tributa. Vel ſic, Si poteſtas ęqua fuit omnibus Apoſtolis, igitur Petrus prim⁹ nō fuit: ſed primatē fuiſſe cōſtat, igitur poteſtas illis nō ęqua eſt. Cū igitur hęc ratio cōuincat, nil aliud reſtat q̄ vt interpretemur verba Hieronymi quę prima facie vidētur aſſerere cōtrariū cū dicat, Licet alio loco cūcti claues regni cęlorū accipiāt, & ex æquo ſup eos eccleſię fortitudo ſolidetur: tn̄ ꝓpterea inter duodecim vnus eligitur vt capite conſtituto ſchiſmatis tollatur occaſio. Hęc autē facile exponi poſſunt abſq; hoc vt torqueātur. Et prima qdē pars interp̄tatione nō eget: cū nō inficiemur poteſtatē retinēdi ac dimittēdi peccata omnib⁹ apoſtolis a Chriſto fuiſſe traditā: & ſi aliā quoq; opinionē a Chryſoſtomo recitatā citauerimus: ſed tn̄ negemus q; ex æquo, qđ nec dicit Hieronymus. Illud em̄ ex æquo ad aliam partē pertinet, videlicet ex æquo ſuper eos eccleſię fortitudo ſolidetur. Id autē nō intelligēdū de poteſtate: Non enim innitiur eccleſię ſtructura primū ſuper poteſtatem, ſed ſuper fidē & charitatē, qua omnes Apoſtoli forte fuere pares: & præſertim quantum ad fidem poſt acceptū ſpiritus ſancti

donũ.Nullus enim hęſitauit de fidei veritate,ſed omnes fortiter ſanguinem & animã profudere illam confitentes : quòd et ſi in Petro diceretur quodãmodo fuiſſe viuacior vti & in priore,nõ tamẽ ob id tolleretur quin ex æquo fortitudo eccleſię ſuper eos ſolidata fuiſſet. Cũ cõſentiẽti eorũ prędicatione in omnibus quæ ad fidem pertinẽt ipſis diſtributis in varias mundi regiones diſſeminata fuerit propagataq; ac ſolidata domino incrementũ dãte,nec hoc per Petrũ magis factũ eſt q̃ per cęteros.In munere eñ apoſtolatus & euangelizandi par cęteris,etſi authoritate definiẽdi ſuperior.Par etiã in ordine ſacerdotii,ſed Petrus functione celſior.Attamẽ vt ipſe euangeliũ in Iudæa diſſeminauit, fuitq; Apoſtolus populi Iſrael,vt teſtatur Paulus ad Galatas dicẽs,Qui operatus eſt Petro in Apoſtolatũ circũciſiõis,operatus eſt & mihi inter gẽtes.Ita cæteri diuerſas prouincias ſortiti ſunt,vt hic qdẽ Ægyptũ,ille Æthiopiã,alius Armeniã, & ſic de ſingulis.Igitur ſuper oẽs Apoſtolos ex æquo ſolidari eccleſię fortitudo dicitur,quia ſuper eãdẽ fidẽ & confeſſionẽ,ſuper cõſentiẽtẽ prędicationẽ & munus apoſtolicũ ac etiã ſup eũdẽ ordinẽ ſacerdotalẽ. Quis autẽ in his eſſet parilitas,vt dictum eſt,ſuperabat tñ Petrus cęteros oẽs poteſtate & functione. Eratq; in tanta æqualitate faſtigiũ quoddã maieſtatis in quo collocatus fuerat Petrus a domino,ad id ſelectus a cæteris, quia cęteris fide prior,& vegetior & charitate ardẽtior. Rationi quoq; naturali congruebat vt ad rẽpublicã optime cõſtituendã vnus eſſet qui ſummũ gereret magiſtratũ : omnẽ enim pluralitatem ad vnũ deduci par eſt. quod videns Philoſophorum princeps pręter id quod dixerat in vnoquoq; genere vnũ eſſe oportere,quod eſſet metrum & mẽſura omniũ quæ in illo ſunt,quia ea ſententia ad plures res referri poteſt,duodecimum philoſophiæ ſuæ librum abſoluit verſu Homerico,

εἷς βασιλεὺς ᾧ ἔδωκε κρόνου παῖς ἀγκυλομήτεω

σκηπτρόν τ' ἠδὲ θέμισας, ἵνα σφίσι βασιλεύῃ. id eſt, Eſto vnus princeps &c. Sed in his rebus nõ innitimur Ethnicorũ ſentẽtiis.Licet euidẽtior ſit veritas quę ſenſui naturę cõſentit.Sed Paulũ Apoſtolũ hãc Petri dignitatẽ prę cęteris Apoſtolis agnouiſſe indicant verba quę ſcribit ad Galatas:q̃uis hęc poteſtas primis illis tẽporibus nõ eſſet adhuc exerta nec plene promulgata.Inquit eñ Paulus,Nec veni Hieroſolymã ad anteceſſores meos Apoſtolos , ſed abii in Arabiam &c. Deinde poſt annos tres veni Hieroſolymã videre Petrum, & manſi apud eum diebus quindecim:aliũ autẽ Apoſtolorũ vidi neminẽ niſi Iacobum fratrẽ dñi. Quæ verba animaduertens diligẽtiſſimus Chryſoſtomus inquit,Venit ad Petrum & nõ ad alios: nec tãtũ venit & mox receſſit,ſed apud eũ manſit diebus quindecim:nec dicit ſe caſu vidiſſe Petrum,ſed veni,inquit,quod manifeſtat ſtudiũ & votũ cõueniẽdi ipſum.Eo quod agnouerat aliquid in Petro eſſe prę cæteris.Non eñ dicit,Veni ad Iacobũ,ſed vidi Iacobũ, qui tamẽ eccleſię Hieroſolymitanę pręerat.Non venit ad epiſcopũ vrbis nec manſit apud eũ:ad Petrũ autẽ & venit & mãſit qđ certe animaduertẽdũ nõ fuiſſe peractũ citra myſteriũ. Ex his eliciẽdus eſt verus verborũ Hieronymi ſenſus:qui ſi tibi non probatur, altera reſponſio tibi ſatis eſſe debet,videlicet Hieronymum illa verba non ex propria ſententia protuliſſe,ſed homini reſpondiſſe: niſi malis pro tuenda ſententia tua dicere Hieronymum inter ſe pugnantia protuliſſe.

Ad aliud quod in Annotationibus refers, Tu es Petrus & ſuper hanc petrã H
&c. ex ſuperioribus iã reſponſum eſt. Et ſi enim diuus Auguſtinus per petram interpretatus ſit Chriſtum: Cuius tamen ſententiæ cæteri patres refragantur: attamen nec illa tollit quinetiam ſuper Petrum ſiue fidem & confeſſionẽ eius, vt tu mauis fundata ſit eccleſia. Super Chriſtum quidẽ id eſt ſuper ſaxum firmiſſimum: cui prima petra iacta innititur quæ eſt ipſe Petrus, vt ſuperius diſſeruimus. Quid igitur tibi velis non intelligo cũ dicis illum locum detoqueri ad Romanum pontificem. Si enim illud de Petro dictum eſt, vt verba Chriſti ſonant, & patres interpretantur. certe & illa Romani pontificis poteſtatẽ aſſerunt, cum Petri ſucceſſor ſit & ſuo muneri ſuffectus: quẽ ſi appelles Chriſtianæ fidei principem ei tamen detrahis authoritatem. Nec ſat eſt confiteri illum principem, ſed fateri oportet eum præ cæteris Epiſcopis inſtituto diuino ampliorem habere poteſtatem, vt & Petrus habuit pręcæteris Apoſtolis quod tu negas, contẽdens illa verba quibus tradita ſiue promiſſa fuit ad totum Chriſtiani populi corpus pertinere, ſecũdum elegantem Origenis interpretationẽ, quam tamen tu non recitas: vixque putare poſſum, illum & ſi in multis (teſte Hieronymo) aberrarit ſentire quod tua verba volunt quod & ſi ſecus eſſet, potius erat pie interpretandus aut refutandus q̃ in hoc dogmate probandus.

Quod demum ſubiicis quaſi defendere velis Cyprianum & Hieronymum I
aſſerentes ſuper Petrum fundatam eſſe eccleſiam: re autem ipſa declarare vis ipſos pro nobis non ſtare inquiens eum accepiſſe Petrum non pro homine illo ſed pro typo vniuerſæ eccleſię: neſcio quid per typum intelligas. Eſt enim typus quiddam tãtũmodo ad ſignãdum inſtitutum, cũ in ſe nihil veritatis cõtineat, prępertim rei ſignatę vt ſigna efficta referentia rem veram vt hominem aut deum. Et & typus qui licet vera ſit, tamen aliam ſignat, vel potiorem vel minorẽ: quo pacto ſynagoga typus fuit Eccleſię Chriſti, q̃uis & ipſa vera eſſet eccleſia. Et Melchiſedech ſacerdos dei ſummi, typus fuit maximi & æterni ſacerdotis qui eſt Chriſtus Ieſus: minorem referre dicitur quum typus potior eſt re ſignata: quo pacto dixit dominus, Faciamus hominẽ ad imaginẽ & ſimilitudinem noſtrã. Si Petrum primo modo ſentis eſſe typum, ſequitur te ſentire eum non eſſe pręcipuũ Eccleſię paſtorẽ, nec primatem: ſin altero, nihil agis ex hoc inferens ſuper ipſum non magis fundatam eſſe eccleſiam q̃ ſuper cæteros. Quid enim vetat eum fuiſſe primam petram iactam ad fundandam eccleſiam, licet typus fuerit cęterarũ quæ iaciendę erant? Quin potius ex hoc q̄ fuit prima petra & cæterarum exemplar cõuincitur in ipſum primũ fundatam eſſe eccleſiam, primũq; illũ traditas claues. Cũq; primus confeſſus fuerit Chriſtum par eſt inſtitutum fuiſſe principem & caput totius eccleſiæ. Signauit enim cęteros omnes qui eiuſdem confeſſionis erant futuri participes. Quãobrẽ totius diſputationis ſummã colligã. Aſſeruimus quidẽ Petrũ fuiſſe a domino conſtitutum totius gregis Chriſti paſtorem caput & principẽ, ipſum fuiſſe primum lapidem iactum ſuper fundamentum ipſius eccleſiæ. Quamobrem & recte dici poſſe fundamentum. Ex hisque colligi, non ex æquo traditam fuiſſe poteſtatem clauium cæteris Apoſtolis cum eo, ſed illi primo plene & in vniuerſum. Aſſumpta probauimus ex verbis Chriſti, Beatus es &c. Tu es Petrus, & ſuper

hanc petram ædificabo eccleſiam meam. Et tibi dabo claues &c. Et quodcunq; ligaueris &c. Præterea, Simon diligis me plus his? paſce oues meas. paſce agnos meos. Verba ita expreſſa ſunt vt interpretatione non egeāt: ſenſus ſimplex eſt ac dilucidus. Et diuus Chryſoſtomus ita illum accipit. Quamobrem & teſtatur eum paſtorem vniuerſæ eccleſiæ fuiſſe conſtitutum, & vniuerſo terrarum orbi a Chriſto prępoſitū, hęcq; decora illi tributa quia dominū Ieſum Chriſtum dei filium ſecūdū naturam primū confeſſus eſt. Quamobrem & ab ipſo domino beatificatus. Inquit enim Chryſoſtomus: Nihil tale de illis dictū eſt quale de hoc dicit, Quia pater reuelauit tibi, propter quod & ego dico tibi quia tu es Petrus &c. Hieronymus quoq; & Cyprianus ac alii pleriq; hoc idē confitentur, videlicet ſuper Petrum fundatā eſſe eccleſiam: ipſumq; Apoſtolorum eſſe principē & caput. declarauimus pręterea & ſi Chriſtus ſit fundamentum, petra, caput, & eccleſię paſtor, id non tollere quin eadē de Petro dicantur: cū illi dominus vices ſuas cōmiſerit. Pręterea nec ſequi, Et ſi ipſe paſtor ſit & ei tradit ę cęlorum claues, quin & cæteris Apoſtolis fuerint traditæ a domino, & non per Petrū, licet abūdantius & omni modo, cæteris autē parcius. Quis etiam alia ſentētia probari poſſit, q pet Petrū illā acceperint. Nemini enim aliorum propria voce dominus dixit, Paſce oues meas, niſi Petro: nec cōuinci poteſt ſecundū ſententiā Chryſoſtomi datā fuiſſe aut promiſſam vti ab illo accipiendā citra omne mediū poteſtatē retinēdi & dimittēdi peccata illis verbis Matthęi xviii. Quorūcūq; remiſeritis peccata &c. vel Ioannis vigeſimo, Accipite ſpiritū ſanctū &c. ſed tātū pręparatos fuiſſe illa inſufflatione ad recipiēdū diuinū ſpiritum. Priori tamen ſententię ego potius ſubſcriberem, licet ſummū faſtigium cum omnimoda poteſtate Petro fuiſſe tributam non dubitem.

K Sed nec hic Petri primatus latuit tuū Origenem, quod his verbis ſatis declarauit cum dominus Matthęi. xviii. dixit diſcipulis, Quęcunq; ligaueritis ſuper terram ligata erūt & in cęlo. Non dixit, In cęlis, ſed in cęlo. quemadmodū dixit Petro. Hoc autē quia fratres non ſunt tantæ perfectionis quantę Petrus. Cyrillus quoq; Alexandrinus in Theſauro ita inquit. Secūdū autē hāc domini promiſſionem Eccleſia Apoſtolica Petri ab omni ſeductione hęreticaq; circūuentione manet immaculata: ſuper omnes præpoſitos & epiſcopos primatesq; Eccleſiarum & populorum in fide pleniſſima & authoritate Petri: & cum aliæ eccleſiæ quorundā errore ſint verecundatæ, ſtabilita: in qua ſtabiliter ipſa ſola regnat, ſilentium imponens & omniū obturans ora inimicorum. De hocq; primatu, nulla apud patres eſt quęſtio. In ſententia omnes conueniūt, licet verbis diſcrepent. Petro enim quem eccleſiæ paſtorem conſtitutum fatentur, omnes qui de grege Chriſti ſunt ſubiiciantur oportet vti paſtori. Ipſum autem nemini niſi Chriſto domino. Cæteros vero non tm̄ domino gregis, ſed etiam paſtori conuenit eſſe ſubiectos, q̄ quis ipſi muneris participes ſint & ipſius præcipui paſtoris coadiutores. Tamen ipſe curat ouesouiumque magiſtros. Quo inſtituto grege commodiſſime proſpectum eſt. Si enim plures ex æquo gregi eſſent præfecti, ſeditiones & ſchiſmata de facili euenirent. Nemo enim poteſt (inquit Chriſtus) duobus dominis ſeruire, videlicet æquam functionem habentibus.

Quod prӕterea ais, in Annotationibus ſuper Epiſtolam ad Corinthios. Hic locus annotandus eſt his qui ſummi pontificis authoritatem in immẽſum tollunt &c. Et paulo poſt, Paulus a Chriſto acceperat authoritatem Apoſtolicam non a Petro &c. Et demũ, At qui nũc tantam tribuũt Romano pontifici poteſtatem, vtinã poſſint & cęteras dotes pontificias tribuere ſapientiam, puritatẽ, charitatẽ &c. Quod ad primũ attinet ex his quӕ diximus ſatis reſponſum eſt. Non enim qui aſſeuerãt ſummi pontificis decretis vniuerſum populum Chriſtianũ cedere debere in immenſum tollunt pontificiam poteſtatẽ, hoc eſt prętet limitem. Si enim conuenit cunctas oues paſtori cedere ac parere, ſummus autẽ pontifex paſtor eſt vniuerſi gregis Chriſti, ſequitur illi vniuerſum cedere oportere: non tãq̃ vni homini (vt tu ais) ſed vti Chriſti vicario & Petri ſucceſſori. Cum enim ſummus Pontifex caput Eccleſiӕ & magiſter ſit, vti fuerat Petrus, corpusq̃ a capite ſeiunctum non niſi truncum cadauer ſit: vel ſi contendas adhuc aliquantiſper viuere poſſe vti, videmus in quibuſdam animalibus contingere, prӕſertim in eo genere quod inſectum dicitur: attamen fatearis oportet, & ſi vitali ſpiritu nondum prorſus abſumpta ſemiuiua aliquãtiſper, non tamen abſq̃ capite diu conſiſtere poſſe: ſed ſenſim emori breuique omnino extingui. Quomodo igitur inquis vniuerſum Eccleſiӕ Chriſtianę corpus debere cedere vni homini: cum non poſſit corpus ſine capite conſtare, nec perfectum corpus dici queat quod acephalum ſit? L

Quod autem ſubiicis quoſdam eſſe qui dicant, q̃ ſi omnes animas deduceret ad inferos, non foret ius illi reſiſtendi. Auxeſis eſt in his verbis. Omnia autem ſane & pie interpretanda quatenus fieri licet. Sed is caſus nunquam eueniet. Dominus enim non permitteret gregem ſuum quem alicui commiſit paſcẽdum ab illo perdi. Cum autem ad id aperte conaretur, vel eum e medio tolleret, vel gregem edoceret remedia quibus ſuӕ ſaluti proſpiceret: cum paſtori poteſtatem dederit in ӕdificationem non in deſtructionem. M

Quod ſubiicis de Paulo quia a domino Ieſu vocatus fuerit, authoritatemq̃ acceperit, non a Petro: fateor Apoſtolatus, nõ autẽ quãcũq̃. ab Eccleſia quippe & per ſequelam a Petro varias facultates accepit. Primã ex baptiſmo quem ab Anania ſuſcepit: cӕteras ex multiplici manuũ impoſitione. Attamen Paulus agnoſcens prӕcipuam ipſius Petri authoritatem venit ad ipſum vt diximus, apud quem & manſit dies quindecim: nec eſt videre ad quid, niſi vt cum ipſo conferret Euangelium quod prӕdicabat. N

Quod poſtremo iuducis detrahens ſummis pontificibus quos multis virtutibus vacuos eſſe affirmas, cum optes eos qui tantũ poteſtatis illis tribuunt tribuere poſſe & illas virtutes quas tu recitas. Reſpondeo eos qui authoritatẽ tribuũt putare illos his dotibus eſſe ornatos, quӕ conueniũt his quibus tanta poteſtas eſt permiſſa. Quod ſi ſecus accidat, & ſi dolendum, non tamen ob id poteſtati quicq̃ eſſe detractum ſciunt. Sed par eſt, niſi contrarium euidẽtiſſime perſpiceretur, exiſtimimare pontifices maximos illis virtutibus eſſe ornatos. Si enim beato patre Hieronymo teſte, quem ſuperius citauimus, iniquũ eſt vel de clericis tm̃ aliquid ſiniſtri ſuſpicari, quanto maius periculum de ipſis prӕſulibus & maxime de ipſo Pontifice maximo aliquid indignum ſuſpicari? Nam O

ſi diuerſum quandoq; accidit id permiſſu diuino ſit in ſontem gregem ad expianda eorum facinora,illa tamen occulenda ſunt potius q̃ propalanda. Iuxta illud quod dicitur de filiis Noe,Quia pallium impoſuerũt humeris ſuis:& incedentes retrorſum operuerunt verenda patris ſui,facieſq; eorum auerſę erant, & patris virilia non viderunt.Quapropter & benedictionem acceperunt:Chanaam autem maledictionem, quia patrem ebrium & nudum publicauerat. Cũ igitur accidit paſtorem minus ſtudioſum virtutibuſq; deſtitutum eccleſiam gubernare,deprecandus pientiſſimus dominus vt eum ad meliorem frugem deducat,patienterq; ferendus,& domini iudicio cui ſtat aut cadit relinquendus. Nõ enim paſtor ab ouibus obiurgandus aut iudicandus, ſed qualiſcunque is fuerit ob muneris maieſtatem obſeruandus eſt. Cui nihil detrahit hominum nequitia,modo in Chriſti caula permaneat vt ſancti patres teſtantur. Chryſoſtomus enim octogeſimaquinta ſuper Ioannem Homilia præter cætera hæc inquit.Etiam ſi praui ſint ſacerdotes deus per eos omnia perficiet & mittet ſpiritum ſanctum:gratia enim omnia operatur.Quicquid enim conatur ſacerdos, ſolius dei donum eſt: & vbi humanam exercet ſapientiam,minor illius gratia apparet.Sed quid ſacerdotes dico?neq; angelus neq; archangelus in his quæ a deo data ſunt quicq̃ perficere poteſt,ſed pater filius & ſpiritus ſanctus omnia facit:ſacerdos & linguam & manus præbet. Neque enim iuſtum eſt propter aliorum malitiam accedentes ad ſalutem noſtram offendi &c.Audito Chryſoſtomo audi & quid Bulgarius dicat.Ait enim,Vide inſuper ſacerdotum dignitatem q̃ diuina ſit:eius enim eſt remittere peccata.ſic igitur illi honorandi ſunt vt deus.nam q̃uis indigni ſint, quid hoc?diuinorum donorum miniſtri ſunt,& gratia operatur per eos.Non enim indignitas noſtra gratiam prohibet: atque ideo,quia per ſacerdotes gratia ſuppeditatur, honorandi ſunt &c. Sed & rurſus audi Chryſoſtomum in illa verba, Super cathedram Moiſi ſederunt &c. Ait enim.Increpatis ſacerdotibus & Phariſæis a domino,ne quis ob id in ſacerdotes inſurgat id ſummopere iubet, nec iubet ſolum verumetiam facit. Non enim a docendi gradu moribus corruptos deiicit: & q̃uis nequam eſſent, in principatu eos confirmauit,dicens, Facite quæcunq; illi vobis eſſe facienda cõfirmant. Vides vt nihil detrahatur poteſtati ob morum prauitatem. At quid moror in teſtimoniis patrum cum ex euangelio ipſo hoc apertiſſime ſtatuatur. Caiphas quidem iniquiſſimus erat perditiſſimæque vitæ: attamen cum eſſet Pontifex anni illius (vt euangelium inquit) prophetauit dicens,Quia expedit vnum hominem mori pro populo.

P Cum hæc tam aperta ſit veritatis aſſertio: attamen tu præter ea quæ diximus etiam alio loco inquis in Epiſtola ad epiſcopum Baſilienſem, de propoſitis eccleſiæ diſſerens, Ab infirmis tanta firmitas exigitur vt iubeantur credere ni malint eſſe hæretici,quicquid per illos agitur,ſiue cum abſoluunt dãnãtve,ſiue cum benedicunt aut maledicunt,ſiue cum largiuntur indulgentias aut retinent,tantumdem valere acſi per Apoſtolum Paulum, Andream aut Iacobum fuiſſet actum. Si id quidem accuſas, te igitur ſecus ſentire declaras:videlicet non idem valere.At quomodo id potes ſtatuere ſi pręſules ipſos eis ſuffectos eſſe agnoſcas,& memor ſis dominũ ipſis dixiſſe, Accipite ſpiritũ ſanctũ.

Quorũcũq; remiſeritis peccata remiſſa erũt. & quorũcũq; retinueritis retẽta erunt. Et quodcũq; ſolueritis ſuper terram erit ſolutũ & in in cęlo &c. Si igitur Apoſtoli talem habuere poteſtatem oportet & in ſuffectis parem eſſe. Aliter enim non fuiſſet perpetuo proſpectum Eccleſiæ, niſi tantum pro tempore quo Apoſtoli vixere.

Ad aliud quo inueheris in pręſules Pôtificemq; maximũ ac in Theologos, quod nominib9 poteſtatis domini magiſtriq; ambitioſis, vt ais, vocabulis vtãtur, mirũ profecto tanta te inuidia in hos ſacratiſſimos ordines ferri, vt etiam deteſteris ea quæ modeſtiſſima ſunt, & quæ a ſanctis patribus ab Apoſtolis ab ipſo deniq; domino Ieſu inuecta fuere. Nomine quidem poteſtatis vſus eſt non ſemel Apoſtolus Paulus. Ad Corinthios enim ſcribẽs inquit, Secũdũ poteſtatẽ quã dedit mihi dominus. Et rurſus, Nũquid habemus poteſtatem manducãdi & bibẽdi &c. Adhuc, Nã & ſi amplius gloriatus fuero de poteſtate noſtra &c. Et ad Theſſalonicenſes, Non quaſi non habuerimus poteſtatem &c. Dominus quoq; Ieſus in Ioanne dicit, Poteſtatem habeo ponendi animam meã, & iterum ſumendi eam. Et rurſus, Data eſt mihi omnis poteſtas in cęlo & in terra. Præterea non ſemel Apoſtolis poteſtatem dedit: Cum videlicet vocatis duodecim dabat illis poteſtatem ſpirituũ immũdorũ. Præterea dedit eis poteſtatem calcandi ſupra ſerpentes & ſcorpiones. Ad hæc, Vt ſciatis filium hominis habere poteſtatem dimittendi peccata &c. Ex his agnoſcere vales poteſtatis vocabulũ non eſſe ambitioſum vt tu vis. Non enim illo vſi fuiſſent Apoſtoli nec ipſe dominus, ſed nec ratio illius vocis id ſignificat. Et ſi enĩ referri ad imperia & magiſtratus authoritatem poſſit, tamen etiam ad humillima quæq; officia referri poteſt: vt enim Paulus Iuriſconſultus vult plura ſignificat: a poſſum enĩ venit. Quid autem eſt aliud poſſe q̃ facultatem habere aliquid agendi? Facultas aũt tam ad magna q̃ ad parua extenditur. Quãobrẽ & dicit Paulus ad Romanos, An non habet poteſtatem figulus luti ex eadem maſſa facere aliud quidẽ vas in honorem, aliud in contumeliam? Dicimus & parentes in liberos habere poteſtatem videlicet patriam authoritatem: & dominos in ſeruos. Iudices quoq; poteſtatem habent decernendi in iudiciis. Cũ igitur pontifex maximus ac cæteri pręſules plurimas agẽdi poteſtates habeant, & id quidẽ diuerſis in rebus, iure poteſtatis voce vtuntur. Sunt enim patres iudices rebus ſpiritalibus prępoſiti, & plurium profanarum diſpenſatores. Quamobrem ſi in profanis citra ambitionem hac voce poteſtatis vtimur, quãto magis proprie & conueniẽtius in ſacrarum adminiſtratione conueniet? Quænam poteſtas in terris eſſe valet vel maior vel illi comparanda, qua dimittuntur aut retinentur peccata, qua & miniſtratur gratia quę in myſteriis per manus & ora ſacerdotũ a domino deo confertur? Quænam æqua (ne dicam ampliorem aut multipliciorẽ) illi quę in pontificis maximi maieſtate ſita eſt? In quo vel vno omnes functiones cõſtitutę, facultas plenaria in ſpiritalibus, in multis etiã profanis maxima, & in cæteris non contemnẽda. Cuius eſt reſerare ac eludere fores regni cęlorũ. Cuius eſt vſq; ad tartarea regna vbi ſontium animæ cruciantur quoquomodo pertingere: & ſententia tua negabimus eam vocem illi conuenire? cum tamen nulli potius, nulli verius, nulli æque conueniat atque ipſi.

R Deinde cæteris eius muneris participibus. Nec interim veteris eos am bitionis accuſare q̃ illa vtantur. Sicuti & de hoc q̃ domini appellentur. Quãuis nullo modeſtiori vocabulo indicante tamen eorum munus ac facultatem vti potuiſſent, licet ad reges & imperia quandoq; referatur. Quinimo & ad omnipotentẽ deũ, quandoq; tamen & ad minoris notæ homines, a domo enim quomodo ſcholæ Grammaticorũ placet deriuatur. Quamobrẽ quicũq; domũculę tãtũ pręeſt, licet ex fęce plebis ſit, domin9 domus dicitur. Item quiſquis bouis vel equi aut agri ſerui ve ius proprietatis habet, dominus eius rei dicitur. Præterea & is qui vſufructum tantũmodo accipit, pro tẽpore quo vſufructuarius eſt, dominus dicitur. Si igitur omnes hi iure domini dicũtur: cũ eccleſiæ tot & tanta iura poſſideant, conuincitur eos qui eccleſiis pręſunt, remq; earũ adminiſtrãt iure dominos dici non ambitioſe. Pręterea ſi illa vox domini honoris eſt, cum honos ſacerdotibus debeatur præ cæteris potiſſimũ ea vox illis tribuẽda eſt. At ſi dicas, nõ decet eos etſi honore digni ſint illis vti vocabulis, qb9 potius poteſtas profana ſignatur q̃ ſacra, cuiuſmodi eſt domini nomen: cum illis ſit a Chriſto inhibitum. Reſpondeo noluiſſe quidẽ Eccleſię proceres regio nomine ducis aut imperatoris appellari, cum hæc munera profana tm̃ indicent, q̃uis ipſi ordine ac dignitate eis pręſtent. Tuliſſe autẽ vt vocabulo domini appellarentur, quia cõmune vtriq; generi, hoc eſt ſacro & profano: quod & modeſtiſſimũ eſt, vt e ſcripturæ teſtimoniis probabimus. Nec illud tm̃ omnipotẽti deo tribuitur in ſacris literis. Nam Paulus ad Corinthios inquit. Sunt dii multi, & domini multi. Et ad Galatas. Puer cum ſit dominus omniũ, non tamen differt a ſeruo. Et rurſus, Serue obedite dominis veſtris: & vos domini quod iuſtũ eſt ſeruis pręſtate. Et Petrus Epiſtola prima, Subditi eſtote dominis veſtris in omni honore. Vides ex his Apoſtolos, non tm̃ ſummũ deum dominũ vocaſſe, ſed etiã pleroſq; alios etiã humiles. In Geneſi quoq;, Iudas Ioſeph fratri dixit, Tu es poſt Pharaonem dominus. Item Chriſtus in Euangelio, Nemo poteſt duobus dominis ſeruire. Præterea vos vocatis me magiſter & domine & bene dicitis, ſum etenim. His teſtimoniis dilucidũ ſit hãc vocẽ domini valde cõmunẽ eſſe, nec cũ ad humiles etiã referatur valde faſtuoſam eſſe: & dñs Ieſus quã tamen renuit ſe appellari Regem, & ſi rex eſſet, nõ abnuerit ſe vocari dominũ, ſed probauerit. Q2 autem non ſignet potius poteſtatem profanam q̃ diuinam ex infinitis ſcripturæ locis probari poteſt. Pluries enim ſcribitur. Loquutus eſt dominus ad Moyſen, & ſimilia. Amos quoq; inquit, Dominus eſt nomen eius: Et Hierẽmias, Nomen quod vocabũt eũ dominus. Et in Pſalmis, Dixit dominus domino meo. Cum hoc domini vocabulum non tm̃ profana ſed diuina ſignificet, & ad humilia vſq; referatur, indicetq; facultatem quandam in eo quã dicitur dominus ad negocia quædam: proceresq; eccleſiæ & præſertim pontifex maximus multiiugis facultatibus prædici ſint: ſequitur eos pleno iure & dici debere dominos & eſſe: huncq; titulum multiplici nomine illis conuenire. Ad id autem quod inquis illis eſſe interdictum: cum diluero quod obiicis

S Theologis, & hoc quoq; explodam. Ais enim, Non pudere Theologos non minus indocte q̃ ambitioſe magiſtros noſtros vulgo appellari, cũ vtrũq; dñs interdixerit. Primũ videamus quæ ſit huius nominis ratio: ea enim perſpecta

facilius agnoſcem⁹ deceat ne an dedeceat eos magiſtros appellari. Magiſtri enĩ ſecundum tuos Grammaticos ab aduerbio magis dicuntur, & proprie artium præceptores ita appellantur. Transfertur tamẽ ad omnes quibus præcipua ali cuius rei ars aut cura incumbit, aut quia magis cæteris poſſint, aut quia maiorem diligentiam & ſolicitudinem adhibent ſiue debent rebus quibus pręſunt. Hinc magiſtri pagorũ, vicorũ & collegiorũ dicuntur. Ex hac itaq; ratione patet nomẽ ipſum magiſtri non ambitioſum eſſe, ſed tantũ indicare quandã potẽtiam ſiue diligentiã in re aliqua peragenda: & præceptoribus artium maxime conuenire. Cũ autẽ nulla ars doctrinave ſit ſacræ theologiæ conferenda quinimo omnes liberales illi miniſtrẽt ac ancillẽtur, manifeſtũ eſt nullis magis hoc nomen conuenire q̃ illius profeſſoribus theologis. Quamobrẽ pleno iure magiſtri noſtri appellantur. Edocent quippe nos ea quæ dei ſunt & ad fidem & religionem pertinent. Scite igitur & non indocte ſe ita appellari permittunt, nec tamen ambitioſe. Cũ non ſit ſuperba vox, ſed quæ ad humillimum quodq; opi ficium referri poſſit, vt ex aſſignata ratione & communi loquẽtium vſu perſpe ctum eſt. Dicũtur enim non ſolum magiſtri pagorũ, ſed & artium ſeruilium ac etiã ſordidarum. Quinimo & magiſtri gregis dicuntur ſecundum Poetam. Idẽ amor exitium eſt pecori, pecoriſq; magiſtro. Quod etiã multiplici ſacrarũ literarum teſtimonio probatur. In Geneſi enim etiã piſtorum magiſter vocatur. & in libro Macchabeorum, Beſtiæ magiſter. Et Daniel conſtitutus eſt magiſter ſuper omnes ſapientes. In euangelio quoq; ſæpiſſime mẽtio ſit de magiſtro, vt dies non ſufficeret ſi illa omnia recitare vellem, vt quũ dominus dixit Nicodemo, Tu es magiſter in Iſrael & hæc ignoras? Et venit doctor legis tẽtãs eũ &c. Ex his puto patere magiſtri nomen non ambitioſum eſſe: ſed theologis maxime conuenire. Itidem dicendum & de doctoris nomine: q; ſi vellem in omnibus authoritates ſcripturæ citare, ſuperuacaneus videri poſſem.

At cum dicis, id illis a Chriſto inhibitum fuiſſe: inquit enim, Nolite vocari rabi &c. Reſpõdeo, q; ſi his verbis præſcriptũ fuiſſet ne quis appellaretur magiſter, pariter cautum eſſet ne quẽ appellarẽt patrẽ. Eodem enim loco vtrũq; vetatur: Inquit enim, Et patrẽ nolite vocare vobis ſup terrã: vnus enim eſt pater veſter qui in cælis eſt: ſicuti & vnus magiſter. Sed audi quõ hęc interpretet Chryſoſtomus. Non vocetis patrẽ inquit nõ hoc dixit vt neminẽ patrẽ vocẽt, ſed ne ignorẽt quẽ principaliter patrẽ vocari oporteat. Nã queadmodũ nemo principaliter magiſter eſt, ſic nec pater, pręter illũ qui tã magiſtrorũ q̃ patrum omniũ cauſa eſt. Quãobrẽ & ſubiũxit, nec vocemini magiſtri quia magiſter veſter, vnus eſt Chriſtus. Nõ igitur ſenſit dñs diſcipulos nõ appellari magiſtros, ſed ne more Iudæorũ ſe appellari vellẽt, qui illo nomine gaudebãt: immemoresq; reddebãtur pręcipui magiſtri, qui vnus tñ eſt. Hancq; magiſtri & patris appellationẽ repreſſit dñs p quã cæleſtẽ patrẽ & magiſtrũ negligãt. Prolixiorẽ de hac re fecimus diſputationẽ. Quia huic loco reſpõdẽtes multis aliis reſpõ demus. Quibus vel ſacerdotes vel theologos inceſſere nõ deſinis quos defendere ac revereri debuiſſes. Ad aliud quod dicis in Annotationibus ſuper epiſtolã Pauli ad Corinthios: ſedis apoſtolicę ſtatum eſſe Chriſti titulo palliatam tyrannidem, putarem ſane te quodam morbi furore percitum illa verba pro

tuliſſe,potius q̄ mentis compotem ex animo talia ſcripſiſſe, ſi hoc tn̄ loco ipſi
ſanctæ ſedi infeſtus fuiſſes.At cum mēte reuoluo te illam perpetuo inſectari &
plus q̄ mille locis illi derogare, inducor vt credam te ex animi ſententia,non
mēte niſi dūtaxat bona captū illa ſcripſiſſe.Inquis enim,Ex hoc capite & pro-
ximo licet cōiicere quæ fuerint dotes illius veteris Eccleſiæ,priuſq̄ tot cęrimo-
niis,opibus,imperiis,copiis,aliiſq; id genus eſſet onerata . Nunc fere tot præ-
clara munia ad vnam poteſtatē redacta ſunt , hoc eſt Chriſti titulo palliatam
tyrannidē.Quid atrocius? quid acerbius a quoq̄ dici potuiſſet:non ad minuē-
dam ſolum, ſed ad prorſus perdendā cathedrę Petri authoritatem ? Nec enim
atrociſſimus quiſpiā acerbius qd dicere potuiſſet,q̄ q; poteſtas eccleſiaſtica ty-
rannis eſt.Si ita eſſet Eraſme accurrerem inter primos ad illam abolendā.hoc
idem & omnes agerēt quibus pius animus eſſet,& qui rempublicā diligerēt.
Cum igitur hoc prędices , vide quęſo quantā ſedi ſanctiſſimę primū inferas
iniuriam,deinde & cæteris eccleſiis. Vide quantā moueas inuidam, quantum
excites incendium : & tamen audacter negas tibi quicq̄ cōuenire cū Luthero.
Quid antē Lutherus aduerſus illam pernicioſius vnq̄ protulit ? Quē morſum
intulit tam rapidum?Quodnam telum ita medicatum toxicoque magis letali
inſectum iaculatus eſt vnq̄ ? Parcat tibi ſummus deus Eraſme,qui hæc tā ini-
qua,tam inuidioſa diſſeminaſti, & deinceps ponat cuſtodiam ori tuo & oſtium
circūſtantiæ labiis tuis,ne effundas verba malitiæ,fidens eloquētia te excuſari
poſſe in peccatis.Sed quod ad rem attinet ſuperioribus diſputationibus reſpō-
ſum eſt. diſſeruimus enim de poteſtate eccleſiaſtica: & vnde ſit tam ingens,tā
verēda,tam vaſta,tā multiplex:ſimulq; declarauimus illi multis opus eſſe prę-
ſidiis & ornamentis externis ad ſe tuendam,dignitatemq; ſuſtinendam. Multi-
plici enim poteſtati multiplicia oportet eſſe miniſteria, pluraq; & varia inſtru-
menta . Exerta quoq; & exercita poteſtas plures exigit miniſtros q̄ latēs & re-
condita.Quamobrem nec cōuenit cunctis in rebus ſtatum eccleſię huius tem-
poris cōferre ſtatui veteris illius pene naſcentis,& adhuc (vt ita dicā) vagiē-
tis.Sed id facere eſſet ita rationi diſſonū,ac ſi quis robuſtū iam virū cōponeret
infantis faſcibus alligati cōditionibus.Q; ſi contenderes illā robuſtiorē fuiſſe
ſpiritu,licet imbecillem corpore & viribus externis: id quidem non inficiarer :
præſertim quātum ad primęuū illud tempus Apoſtolis adhuc viuentibus aut
illi proximū , non exhauſto adhuc ſpiritu illo Apoſtolico ſed vigēte in multis:
qui tamen ardor peculiare dei donū eſt:Nec eſt volentis neq; currentis:ſed dei
miſerentis illum tribuere temporibus,menſura,& quibus decretum eſt in arca-
nis illius ſapientiæ & bonitatis:quē & impertitur diſtribuitq; quandoq; ſplen-
dentem ac micantem,virtutes etiam & prodigia operantem : aliquando ętiam
latentem prout vſus poſtulat & tempora exigunt.

X Quod dico ne putares eccleſiam nunc deſtitutam eſſe ſpiritu Chriſti , cum
in eo non perſpiciātur miracula , nec videantur illi veri hęredes quos in veteri
paſſim erat videre,quaſi dominus Ieſus deſeruiſſet dilectam ſponſam ſuam cū
qua tam magno ſacramento (vt Pauli vtar verbis) iunctus eſt. Cui recepit ſe
cum ea futurum vſq; ad ſeculi conſummationem . Sed vti tunc exigebantur
miracula ad euangelium propagandū , oportebatq; vt flamma micaret cuius

ſulgor tanto magis remittebat quanto fides in paucioribus conſtabat. Sicut
enim carbunculus margaritumq; inſigne plus nitet cũ inter atra & caliginoſa
ſitum eſt,q̃ ſi inter multa renitẽtia:Ita pręclara & egregia virtus vbi rarior ibi
magis cõſpiciẽda. Quodquidem in veteri eccleſia vſu veniebat paucis fidelibus
diſperſis in multitudine Ethnicorum & infideliũ.Nunc autẽ propagato euãge
lio & cõuerſis ad Chriſtum Ethnicis,vti non eſt opus tot & tam apertis prodi-
giis ad confirmãdã veritatem doctrinæ Chriſti:ita nec perfulgent viri illi per-
fecti in quorum pectoribus Chriſtus habitat,ſed diſperſi in turbas inter illas
deliteſcũt minus pręclari.Attamẽ diuerſis ſeculis modo vnus,modo alter emer
git heros in quo excelſa perſpicitur virtus, per quẽ & prodigia fiũt.Hocq; ita
a domino peragitur vt tempora exigunt,& res eccleſiæ poſtulat:quod indicat
ipſum dominum Ieſum a columba ſua diuortium non feciſſe, ſed perpetuo illi
adhærere:quam decuit primo nudam eſſe plumiſq; deſtitutã, vt interna virtus
illius magis agnoſceretur:cũ tamen vndiq; circũuolaret,teterrimũq; griphum
illum qui aera occupabat viribus & poteſtate loco deturbaret,& regnãtẽ pro-
fligaret. Decreuerat enim omnipotens humilitate expugnare ſuperbiam, ege-
ſtate auaritiã,imbecillitate poteſtatem,ſimplicitate verſutiã,ignominia ac con-
fuſione gloriã,infirmitate robur,ſermonis inopia eloquẽtiã,inſcitia mũdi ſapiẽ
tiã,crucis patibulo ſoliũ, deniq; ſanguine & morte regnãtem ac triumphãtem
ſola vi & robore ſpiritus miſſo ad hoc myſteriũ cõſummãdum Chriſto Ieſu ſer
natore noſtro.Sed obtẽta victoria,depulſo hoſte,nõ eiſdem machinis, nõ eiſdẽ
telis,nõ eiſdẽ inſtitutis prorſus inſiſtẽdum erat,ſed cõueniebat columbã pẽnas
aſſumere,alas extẽdere,multa poſſidere,decus & maieſtatem ſeruare, intus ac
extra fulgere,de hoſte triumphare,ſpoliaq; & manubias diſtribuere.

Alii obiectioni quã in Annotationibus tãgis carpẽs Põtifices maximos, Dũ Y
inquis,Vetat Paulus epiſcopũ fieri qui neophytus aut percuſſor aut vinolen-
tus ſit:at hodie Romanus Pontifex vel heri baptizatũ vel piratam publicũ ad-
mittit ſi videatur,nihil deterritus paulina cõſtitutione.Fuiſti Romæ Eraſme:&
quia epiſcopali honore non fuiſti decoratus vti forte ſperaueras:ita iratus inde
diſceſſiſti,vt perpetuo exulcerato ac implacabili animo aduerſus eam vrbẽ fue
ris,ita vt ſemper ſpicula quædam in eam torſeris non oblata occaſione ſed ea
de cauſa perquiſita.Ob idq; dialogum ſcripſeris de captãdis ſacerdotiis,in quo
nil aliud ſpectas q̃ illi derogare.Quot eñ in eo ſunt ſententiæ tot ſunt & mor
ſus,tot riſus,tot ludibria in Romanã cathedrã:vt illud,Roma venis qua nuſq̃
magis latẽt boni viri,adeo vt ſæpe clariſſima luce neminem videas in frequen-
tia.Redis igitur nobis onuſtus ſacerdotiis : nam cõplures ibi piſcantur hamo,
quod dici ſolet,aureo.Stultum piſcandi genus & tamen pulchre ſuccedit nõ-
nullis:ſed nõ oñibus fœliciter cedit hæc alea:attamẽ inſigniter ſtulti ſunt qui
plumbum cõmutãt auro.Inibi Eraſme cũ fuiſti,vidiſti ne aut tãtum audiſti he-
ri baptizatum vel piratã publicum ad honorem epiſcopalẽ fuiſſe euectũ?Hoc
certe nõ dices.Ego ſane qui pluribus annis in ea vrbe verſatus ſum,dicere non
poſſum me vnq̃ tale quicq̃ vidiſſe vel audiiſſe. Quod vero ad conſtitutionem
Paulinam attiñet dico illud decretum diuinum non eſſe nec a Paulo promul-
gatum vti a domino traditum.Quinimo nec vti legem ab ipſo cõſtitutum, ſed

potius conſilium quoddam eſſe,ſtatuens & quaſi formans eum quem ad epiſcopatum euehi deceat:quem cõuenit hominem probum eſſe, prudentẽ,bonæ famæ,& deniq; qui nõ poſſit offendiculum pr&ebere eccleſiæ,nec ipſe cõtemni. Recenſet autem illa quæ eũ contemptibilem reddere poſſent aut multis prębere offendiculum.Quamobrẽ & pręſcribit bonũ teſtimoniũ vt habeat apud eos qui foris ſint &c.Non tamen conſtituit ꝙ ſi quis aliqua dotium illarũ careret,ratio tamen alia exigeret vt eueheretur,nõ poſſit aſſumi:quod facto ipſe comprobauit.Timotheum enim epiſcopum cõſtituit. Neophytum tamen & adoleſcentem.Inquit enim primo ad ipſum, Nemo adoleſcentiã tuã cõtemnat. Titus quoq; iunior erat & Neophytus.eũ tamen toti Cretæ pręfecit.Pręterea hoc licere dum res poſcit dominus Ieſus declarauit, qui eodem die publicanũ e teloneo vocatum,fecit Apoſtolum:qui eccleſiæ perſecutorem, hoſtẽq; maximũ vbiq; perquirentẽ fideles vt eos in carcerẽ vinctos adduceret,in Apoſtolũ pręcipuũ delegit,vaſq; electionis vocauit,& doctorem gentium conſtituit.

Z Ad aliud quod in dialogo Ichthyophagię inquis.Extra eccleſiã eſt quiſquis non agnoſcit Romanum pontificem,non reclamo.ſed hunc non agnoſcit, qui illius pręcepta negligit,atq; ideo ſpero futurum &c.q̃ vafre,q̃ lubrice hęc profers.verbiſq; ambiguis non reclamo inquis.Nũquid nõ reclamare eſt probare? proferre debueras an probares. Qui enim quampiã rem non agnoſcit aut improbare non audet, licet animo eam condemnet, forte propter fuſtẽ nõ reclamat.Pręterea quid intelligis cũ ais,non agnoſcit Romani pontificis poteſtatẽ. An ſentis per agnoſcere eum videlicet fateri eſſe eccleſiæ primatem inſtitutũ ad tollenda ſchiſmata tãtũmodo? An vti habentem ſummã poteſtatẽ a Chriſto ſibi traditam,vti catholica eccleſia aſſerit,illũq; agnoſcit & cõfitetur? Si priori modo,verum dicis,quod qui tantũmodo eum habere primatũ in eccleſia cẽſet eius præſcripta negligere poterit: Si altero, videlicet ꝙ illius agnoſcat poteſtatem, nequaq̃ negligere valebit ſciens ac volens. At qui illam negligi poſſe putat abſque piaculo,certe eius poteſtatem non agnoſcit. Ad ea verbula quæ blanda ſpecie ſubiungis in diſputationis principio dixi te minus vanum & leuem eſſe,ſi putas grauiſſimum pontificem, licet clementiſſimum ac permitem illis allici poſſe,vt a patrum decretis diſcedat & hęreticorũ dogmata probet, vt eos ad eccleſiæ ſodalitatem alliciat.Nulla enim ſanctiſſimæ ſedis culpa,quę fidei puritatem ſolidiſſime ſemper ſuſtinuit, vlli ab eius gremio diſceſſere: ſed eorum proteruia contumaciaq; factũ eſt,qui pię matris ſalutaria monita contemnentes ab illa receſſere.Quod omnes hęreſiarchę cum ſuis ſectis fecerunt: quos tamen ſemper ad pœnitentiam inuitat parata eos ſuſcipere in ſinu charitatis,vti dominus inſtituit eſſe faciendũ,& Petrum docuit. Attamen nihil vnq̃ illis concedet quod aduerſetur ſanctorum placitis & patrum orthodoxorum decretis. Qui enim pertinaces reſipiſcere nolũt,ſane indigni ſunt vt inter filios eius aſcribantur.

Et Ad id quod poſtremo dicas te quotidie audire veteres querimonias de annatis deque reliquis exactionibus & grauatis Eccleſiis,mirum ꝙ a paucis annis hæ querulæ voces audiri cœperint,tamq; increbuerint poſtq̃ tu de diuinis rebus philoſophari & ſcribere cœpiſti.Quę quidẽ voces nil aliud ſunt q̃ excuſationes in peccatis.Hęc cæteroꝝ enĩ & ſcuta & pila ſunt aduerſus

catholicam eccleſiam. Annatę quidem non heri aut nudiuſtertius fuere impoſitę, ſed vetuſtiſſimo inſtituto conſenſuq; omnium nationũ ac populorum agnoſcẽtium iure diuino a leuitis ſiue minoribus ſacerdotibus decimas decimarum ſummo ſacerdoti deberi. Quę tamen non exiguntur ſingulo quoq; anno, vt in veteri lege moris erat, ſed tñ ſemel in vita ſacerdotis ad ſacerdotiũ euecti. Sed age. Quænã ſunt hęc grauamina? Nũquid adauctę ſunt annatę? Non quidem. Quinimo a multis detractũ. Cæterum quod ais ad epiſcopũ Baſilienſem, eccleſiæ proceres eſſe qui cum abũdant eccleſiaſtico cenſu vſq; ad regũ opulentiam (quod tamen falſiſſimũ eſt & ad ſolã inuidiã prolatum) tamen non docet populum & palam impie viuũt. Reſpondeo, eos qui rebus præſunt nec ea præſtant officia quæ debent & valent, peruerſe agere & caſtigandos eſſe, ab his quorum functio eſt: qui licet hic non debitas luant pœnas, diuinum tamen iudicium non euadunt. Lento etenim gradu ad vindictã ſui diuina procedit ira, tarditatemq;, ſupplicii grauitate compenſat. Sed iam plura diximus in hoc argumento q̃ noſtri eſſet propoſiti: quæ tamen per occaſionem protulimus aliquot argutatiunculis tuis prouocati.

DE CONSTITVTIONIBVS ECCLESIASTICIS ET LEGIBVS AC TRADITIONIBVS HVMANIS. LIB.XV.

DIſcutiamus modo & quæ de eccleſiaſticis conſtitutionibus humaniſq; traditionibus docuiſti. quo quidem in negocio primum animaduertendum te variis nominibus de illis agere: illa enim modo ceremoniarum nomine complecteris, modo delectus ciborum præſcriptiq; veſtium, & aliis huiuſcemodi. Quandoq; proprio nomine eccleſiaſticarum conſtitutionum vel humanarũ traditionum ſiue conſuetudinum De quibus omnibus vti variis titulis tractas ita pluribus & diuerſis in locis ea prolixiori oratione impugnas: quæ ſi vel ſola colligerentur, pluſq̃ ingens volumen proculdubio efficerent. Quamobrem ne moroſiores ſimus pauca & breuiora e multis recitabimus, præſertim cum ſuperius de ceremoniis diſſerentes quædam ex illis attigerimus. Primum autem de conſtitutionibus eccleſiaſticis in Methodo ita inquis. Conſtituta in eccleſia huiuſmodi videri poſſunt vt certa hæc pure cõſtituta ſit integritas Chriſtianæ religionis. Et rurſus in eadem. Nouæ leges ſunt inductæ: quarum aliquæ viderentur cum Chriſti decretis pugnare niſi diſtinctione temporũ ſcripturas in concordiam redigamus. Ad hæc ibidem, Complura in eccleſia primitiua erant inobſeruata quæ nunc iubentur obſeruari, quod genus ſunt dies feſti. In colloquio aũt cuius titulus Pietas puerilis, de iiſdẽ agẽs ita inquis, Neq; vero protinus eſſe piaculum arbitror quod admittitur aduerſus conſtitutiones humanas, niſi contẽptus acceſſerit malitioſus. Et rurſus in Methodo, Vbi friget charitas, nullæ quælibet leges ſufficiũt: vbi feruet, nulla opus eſt lege. Itẽ in colloquio Conuiuii religioſi ſic habes. Rex intelligi poteſt vir perfectus qui domitis carnis affectibus ſolo diuini ſpiritus A

impetu ducitur. Porro qui ſit huiuſmodi, hũc non conuenit fortaſſis humanis legibus in ordinẽ cogere, ſed ſuo domino cuius ſpiritu agitur relinquẽdus eſt. Et iterũ in Methodo. Non probo ꝙ humanis cõſtitutionibus tota pene humana vita oneraẽ, & ꝙ his nimiũ tribuitur pietatis. Nimirũ ꝙ his freti ſimplices ſtudiũ verę religionis negligũt, ꝙ ob has magnis tragœdiis ſcinditur trãquillitas Chriſtiani corporis. Et in Supputationibus, Multæ rationes ſunt, quæ vix ferũt videri probabile conſtitutionẽ Romanę ſedis cõgruere cũ æquitate naturali. Ad hęc in Prępfatione Enchiridii ais, Noli cõtaminare cęleſtẽ illã diſciplinã Chriſti humanis decretis. Et rurſus ibidẽ de his loquẽs inquis, Nõ ea faciũt ad Chriſti gloriã, ſed ad quęſtũ qui condonationes, cõpoſitiones, ſimileſq; cauponationes redimũt. Et iterũ in Methodo, Sũt quidẽ de votis, de decimis, de remiſſionibus & confeſſionibus ſcholaſticorũ, imo monachorũ placita, quibus grauiter illaqueãtur animi ſimpliciũ aut certe ſuperſtitioſorũ, ingẽti malo populi. Et in colloquio qđ ſcribiẽ Ichthyophagia de iiſdẽ agens ita ſcribis. Sublatũ eſt ſabbatũ, imo nõ ſublatũ, ſed tranſlatũ in diẽ dominicã. Quid refert? Paucorũ dierũ ieiunia indixit lex Moſaica. Et in Annotationibus idẽ repetẽs ſuperaddis, & qualia eſſent. Inqs eñ, Pauca erãt Iudæorũ ieiunia, & tamen nemo capitale duxit, ſi quis illis ſtatis dieb⁹ nõ ieiunaſſet. Nos quot grauamur inediis? ad quas nõ innitamur, ſed cogimur, ſub pœna (vt aiũt) æternę damnationis? Et proſequeris in dialogo de delectu ciborum, Quãto liberiores Iudæi nobis quibus licebat vel totũ annũ veſci ouibus, perdicibus, capris & hœdis? Et alio loco in Annotationibus, Nos bonã anni partẽ piſciũ eſu cõtabeſcimus: inedia diſrũpimur, nec ætati ſubuenitur nec morbo, niſi legis relaxatio nummis rediniaẽ. Et proſequeris in Dialogo, Illis nullũ genus veſtis interdictũ: nũc pręter tot veſtiũ pręſcriptas formas & colores, acceſſit capitis raſura eaq; varia, ne cõmemorẽ interim confeſſionis onus & conſtitutionũ humanarũ ſarcinas, decimationes non ſimplices. Aſtrictũ arctioribus vinculis matrimoniũ, nouas affinitatis leges, aliaq; multa quę faciũt vt hac parte nõ paulo cõmodior videaẽ fuiſſe Iudęorũ q̃ noſtra cõditio. Item in Annotationibus in illa verba, Super cathedrã Moyſi &c. Quę dicunt facite &c. ita ais, Hũc locũ quidã eo torquẽt, quaſi parendum ſit omnibus quæ pręcipiũt epiſcopi, aut prępoſiti ob muneris authoritatẽ. Cum Chriſtus de iis loquatur qui recte docerẽt legẽ Moſaicam, non qui ſuis conſtitutionibus illaquearent homines hi nec ferendi: non pro ſuo quippe commodo fixis legibus ac refixis meram tyrannidem exercent in populum, excogitatis ad illum irretiendũ. Hoc quãtũ ad præſcipta eccleſiaſtica in vniuerſum. Omitto loca quibus carpis particulatim eorum plurima, vt illud in Methodo, Nolle Paulum ſeruum Chriſtianum a domino Ethnico diſcedere niſi manumiſſum: ſecus hodie decretum eſſe. & quæ ad iterandum matrimonium pertinent, ac cætera id genus, ſicuti & quæ ad votorum obſeruãtiam ſiue diſpenſationem pertinent, quoniam de his ſuis capitibus diſſeremus. Prætermitto etiam quæ in Annotationibus exaraſti ſuper illud verbum, Iugum meum ſuaue eſt &c. quo loco mira linguæ volubilitate debaccharis in omnia fere decreta Eccleſiaſtica, nec illis quidem parcens quæ ſtatuit circa ipſa dogmata credenda, & ad ſummam fidei pertinentia: vt quod

de diuina triade cum ſumma naturę vnitate promulgauit eſſe ſentiendum. Carpens eccleſiæ decreta de diebus feſtis, de matrimoniis, de ſacramentis, de ieiuniis, cæteriſq; ſimilibus. Præterea & quæ ad honeſtatem cultus & veſtitus ſanxit, vt de votis, conſuetudinibus, excommunicationibus, ac ſacerdotum iuribus. Qua oratione, licet nonnulla verba ſint quæ lenocinio quodam ſpeciem pietatis præ ſe ferant, ſententias tamen ipſas plenas fellis & amaritudinis eſſe conſtat, & canina mordacitate prolatas aduerſus eccleſiaſticam diſciplinam ſanctorumq; patrum decreta: vtq; me vera dicere teſtatum ſit, quædam ex illis recitabo. Multos enim tam prolixam, orationem legere forte pigeret. Ais enim vere blandum eſt iugum Chriſti & leuis ſarcina, ſi præter id quod ille nobis impoſuit nihil imponeretur ab humanis conſtitutiunculis. Præter mutuam charitatem nihil ille præcepit. Et paulo poſt. Facile toleratur quicquid eſt ſecundum naturam: nihil autem magis congruit cum hominis natura q̃ Chriſti philoſophia: ſed quemadmodum apud Iudæos legem per ſe moleſtam aggrauabant hominum conſtitutiones, ita cauendum eſt ne Chriſti legem per ſe blãdam, grauem & aſperam reddant humanarum conſtitutionum ac dogmatum acceſſiones. Et deinde. Iam q̃ popularis, q̃ expedita eſt doctrina Chriſti apoſtolica, quàm nunc impedita, ſpinoſa, ne dicam tenebricoſa facta? Et deinde q̃ pura, q̃ ſimplex fides a Chriſto nobis tradita, q̃ huic ſimile ſymbolum apoſtolicũ? cui deinde multum adiunxit eccleſia diſſidiis hæreticorum vexata: quorum tamen quædam ſunt quæ citrà fidei diſpendium poterant omitti. tamen pleraq; videbantur ad rem pertinere. Nihilo tamen melius bonæ fidei ſignum, q̃ cum in contractibus res multis ac verboſis ſyngraphis agitur: quæ cum ad excludendas captiones adhibeantur, quo circunſpectius ſcriptę ſunt, hoc plus captionum ſolent gignere. Poſtremo res eo paulatim deducta eſt, vt propemodum homunculorum quorundam opiniones vel ſomnia quos articulos vocant, ad factum excogitata, propemodum æquentur articulis fidei apoſtolicę. Sunt tamẽ pleraq; huius generis vt impium ſit homini de his definire, qualia fere ſunt quę de ratione eſſentiæ diuinæ, deq; diſtinctione perſonarum philoſophãtur. Et paulo poſt, Quantum deſtomacharetur Auguſtinus ſi videret liberum illum Chriſti populum, tot legibus, tot cerimoniis, tot laqueis irretitum: neq; ſimplici hominum tyrannide oppreſſum, ſed principum prophanorum, epiſcoporum, cardinalium, pontificum, multoque maxime horum ſatellitum, qui religionis imagine perſonati ventris ac tyrannidis agunt negocium. Et deinde. Imo velut hoc quoq; parum ſit, grauari nos volunt iure, neſcio quo, conſuetudinis: quæ primũ a duobus deliris profecta paulatim inualuerit. Et paulo poſt, His malis medicandis vna ſupereſſe ſolet anchora ſacra, generale concilium. At nunc hęc, ipſa vertitur in reipublicæ caput. Et paulo poſt, Nam vt turchus aut tyrãnus quiſpiam per tumultum ſubuerſo rerum ordine per occaſionem reſtituat rem Chriſtianam, non opinor vllis piis optandum. Et rurſus, Illud animaduertendum, ne ſic libertatem a Chriſto datam amplectamur vt ſub libertatis pretextu turpius ſeruiamus vitiis: ſed ſic excutiamus iugum hominum graue, vt vere blando Chriſti iugo premamur. Hęc ex pluribus recitata ſufficiant, quibus reſpondere non grauabor: cum tectus veritatis clypeo non magno negocio hęc ſpicula

non ſolum retundere,ſed etiam in ſacientem retorquere poſſim.

B Primo autem hoc inſpiciendum quod de cōſtitutionibus eccleſiaſticis ita con
fuſe & in vniuerſum ac promiſcue loqueris,ac ſi oēs vnius tantū generis eſſent,
cum tamē earū plura ſint genera.Sunt enim quędam quibus diuinę leges pro-
mulgātur:alię quibus interpretantur & explicantur.Pręter has & aliud genus
eſt earū quibus quędā cōſtituuntur conducētia ad obſeruantiam diuinorū pre-
ſcriptorū,aut ad mores & honeſtatē,vel ad ordinem eccleſiaſticum,remq; publi
cam cōſtituendam pertinentia.Hęcq; omnia non eandē vim dignitatemve obti
nent,ſed vti genere & natura diuerſa ſunt,ita diuerſo modo, ad diuerſa obligāt
& obſtringunt.Attamen tu in vniuerſum illis derogas & pariter detrahis, nul-
la eorū diſcriminis habita ratione.Aís enī conſtituta in eccleſia huiuſmodi vide-
ri poſſe vt citra hęc pure cōſtatura ſit integritas Chriſtianę religionis.Exhis au
tē ſequitur etiam illis ſublatis quę primi generis ſunt,eſſentiaq; fidei explicant,
in his quę antea perplexa erant,æque conſtaturā integritatē Chriſtianę religio-
nis:quod abſurdiſſimum eſt.Innuiſq; illis verbis,ea ſuperuacanea eſſe potiuſq;
abroganda q̄ retinenda.Quod ſi dixeris te de poſtremo genere tantummodo,
earum videlicet quę prorſus humanę ſunt,id eſt ab hominibus repertę & præ-
ſcriptę pręter diuinas agere:reſpōdeo primū te incaute loqui,cum non diſtinxe-
ris:pręterea & falſum eſſe quod ſentis.Nō enim æque conſtaret integritas reli-
gionis ſublatis legibus illā vallantibus vti ſtat his munita pręſidiis. Q; autem
pręter diuinas leges Chriſtiana religio muniri poſceret etiam humanis cōſtitu-
tis,doctrina apoſtolica edocuit.Plurima enī dū primęve eccleſię parietes ſtrue-
rentur,cōſtituta fuere & hominibus ab ipſis inquā Apoſtolis vti homines erāt
ad ſtructurā domus Dei pertinētia.Teſtantur enim id Paulinæ leges de quibus
ait.Hæc ego præcipio non dominus.Teſtātur & quæ in Actis Apoſtolorū reci
tantur.Teſtātur & quæ in cæteris Epiſtolis Apoſtolicis,tū Petri,tū Ioannis, tū
Iacobi explicātur.In quibus & quædā ab ipſis iudicio humano p̄cipiunt̄ ad p̄fe
ctū eccleſiæ faciētia.Quæ tamē vti diuinitus cōſtituta nō receperāt.Si igitur de
hoc genere locutus es dānaſq; oēs q̄ diuinitus inſtitutæ nō ſunt,dānas etiā Apo
ſtolicas,ipſoſq; Apoſtolos in illis cōſtituēdis vti ſuperuacaneos ac nimios accu-
ſas:cū æque cōſtaturā fuiſſe ſine his puritatē religionis Chriſtianæ contendas.
Fruſtra autē per plura fiat quod æque cōmode paucioribus fieri poſſe cōtingit.

C Erronea & illa altera ſentētia,videlicet.Nulla opus eſſe lege vbi ferueat chari
tas:cum ibi maxime ferueat charitas vbi pręcepta diuina ſeruātur.Quæ quidem
ſeruari non poſſent vt præcepta niſi lege fuiſſent cōſtituta:ſi etiam citra præce-
ptum illis præſcripta ſeruarētur.Non enim tanta in illis peragēdis dignoſce-
retur eſſe charitas,cum carerent obœdientiæ merito.Alioqui pręſtaret ſine lege
viuere & euangelica pręcepta nunq̄ fuiſſe tradita.Nam vera charitas nō exclu
dit leges diuinas aut humanas,ſed illas toto pectore complectitur & ſuadet hu
manitus conſtitui,quotquot conducunt ad commodiorē diuinarū obſeruationē
& ad ampliorem profectū.Charitate enim inflammatus ſanctiſſimus Dauid po
poſcit a domino legem ſibi conſtitui,vt,Legem pone mihi domine in via tua.Et,
Legem pone mihi domine,viam iuſtificationū tuarū:& exquirā eam ſemper.Et
Portio mea domine dixi cuſtodire legem tuam.Bonū eſt mihi domine lex oris

tui,ſuper milia auri & argẽti.Da mihi intellectũ vt diſcã mãdata tua.Niſi ꝙ lex tua meditatio mea eſt tunc forte periiſſem in humilitate mea. Et quis eſt homo qui timet dominũ?Legẽ ſtatuit ei in via quã elegit &c.Ecce ꝙ dñs ſtatuit legem his quos diligit.Hi autem charitate maxime feruẽt quos ipſe diligit.Nõ igitur charitas pręcepta & leges euacuat,ſed perficit & cõſummat.Nõ enim veni ſoluere legẽ(clamat dñs)ſed adimplere. Condidit quippe & ipſe omnipotens rerum omnium conditor ſimul cum homine & ipſam legẽ.Statim enim ipſi creato leges plurimas pręſcripſit,q̃uis eſſet gratia & charitate plenus: quæ tamen facultati arbitrii non pręualuerunt:quin mox diuina iuxta prætergrederẽtur. charitate ardebat & Apoſtolorum princeps qui & paratus erat mori pro domino Ieſu:& tamen non ſolum legem,ſed legis authorem abnegauit.Quid igitur garris nullam requiri legem vbi ferueat charitas?At forte diceres intelligo de humanis,ſed & hoc falſum eſt,pariter & erroneũ.Vt enim modo diximus multę leges humanę ab Apoſtolis traditę ſunt tẽpore primitiuę eccleſię:quo maxime vigebat charitas apud fideles.Qꝫ ſi rurſus cõtẽderes æquũ fuiſſe illis ſtare nec alias ſuperinducere:reſponderem ꝙ vti non conueniebat pręſcriptis diuinis omnia ad ſtatum hominis pertinentia complecti,ſed tantũmodo quædã magis ꝑcipua vti fundamẽta & baſes ſuper quas cęrera ędificarẽtur ad domũ cõſtruẽdam: & vti exẽplaria & regulę quibus dirigerẽtur cętera opportuna,reliqua autem permitti facultati & iudicio eorum qui rebus moderandis pręeſſent: ne vileſceret diuina maieſtas ad humillima quæꝗ ſtatuenda deſcendens, induſtriaꝗ humanę rationis ocio torpeſceret, authoritaſq; magiſtratuum & miniſtrorum imbecillior eſſet.Cum nec etiam in minoribus negociis cenſendi facultatem haberet:pręſertim quę in rebus mutabilibus requiritur,quæ pro tempore & loco moderãdę ſunt.Itaꝗ non expediebat ab Apoſtolicis viris primęuis patribus eccleſiam adhuc lactentẽ alẽtibus,omnibus rebus ſigillatim proſpicere ac illam adhuc in cunis vagientẽ multitudine legũ potius obruere q̃ inſtituere:ſed decebat vti accuratius proſpicerẽt rebus quę tunc magis ſurgebant:& quędam alia communia traderent,imitanda in cęteris quę prudentię facultati ac diligentiæ poſterorum qui illis magiſtratu ſufficiendi erant relinquerentur. Quę pro temporum conditione caſuumꝗ quotidie emergentiũ neceſſitate ſalutaribus inſtitutis rebus eccleſiæ proſpicerẽt habita ratione non minus vitiũ eccleſię & ſtatus q̃ circa ipſas res agẽdas quid melius aut optimum eſſet:cum fruſtra condantur leges quæ ferri nequeunt,fruſtra promulgentur quæ recipi nõ poſſunt. Eccleſiam ꝗppe primæuis tẽporibꝰ multitudine Ethnicorũ & potẽtia oppreſſam, nõ decebat multas cõdere leges,quas nec ꝑ ipſos Ethnicos licuiſſet ꝓmulgare, vel ꝑ eos ꝓmulgatas ab eccleſia recipi.Accedit ꝙ paucitas fideliũ non poſcebat pluribus legibus gubernari.Paucioribꝰ eñ cõſtitutis paucitas hoĩm gubernat: immẽſa multitudo q̃ vti maior eſt ita ampliorẽ cõfuſionẽ parere ſolet.vbi enim plures homines ibi plura ingenia:quæ quo plura,eo magis varia.Quãobrem & ad ea cõpeſcenda regẽdaꝗ pluribus opus eſt conſtitutis.Pręterea nouis caſibus euenitẽtibus,nouis eſt legibus occurrẽdũ.Tẽpora autẽ populuſq; creſcẽs nouos intulere caſus,quorũ multitudo & varietas tãta eſt,vt nec etiã a diligentiſſimis legum latoribus eis ſatis proſpici potuerit.Quapropter oportuit vt virtuti illi q̃

ſupra iuſtū eſt videlicet æquitati iudicū relinquerentur. His de cauſis cōſtituta eccleſiaſtica primis illis tēporibus fuere pauciora, quę demū ſucceſſiuis ſeculis creſcēte populo ſenſim adaucta fuerunt. Omnia autē ſancte cōſultiſſimeq; vrgētibus cauſis a ſanctis patribus fuere ſancita: citra q̄ nec chriſtiana reſpublica cōmode ſtare poſſet. His enim vallis munita tutior ab inſidiantium ictibus redditur, quę & firmius ſtaret & iucundiori pace ꝯſueretur, ſi illa omnia quę probata ſunt & ſancita exactius ſeruarent̄. Sed proh dolor quorūdā hominū auaritia ac improbitas effecit vt ipſi quādoq; optima inſtituta potius ad propria cōmoda q̄ ad reipublicę, interpretentur: & vt bonis legibus ad prauas res abutātur. Nihil enim tam probum aut ſanctum eſt, quo prępoſtere praui vti non valeant.

D Quod autē excitādi turbas aut rumores occaſionem præſtat, hoc potius deflendum magiſq; optandum erat vt corrigeretur q̄ vt optimę leges ſalutariaq; inſtituta abrogentur: quibus cōtendis cęleſtem illā Chriſti diſciplinā contaminari: & cum Chriſti decretis pugnare videri, niſi tēporum diſtinctione res concordētur. At profer vel vnū ex canonicis decretis quod videatur cū Chriſti inſtitutis pugnare & victas tibi do manus. Canonicę quippe leges ad diuinas vt ad ſcopum reſpiciunt. Et cuncta quę ſtatuunt ad illas referuntur. Non enim ob id quod in primitiua eccleſia quędā eſſent inobſeruata, nunc autē obſeruari ꝑcepta hęc cū illis pugnāt: nō em̄ erāt obſeruata qa nec forte ꝓmulgata vel nō adhuc recepta: quę nec promulgari tunc opportunum erat quod poſtea expediuit. Plurima etiam tunc obſeruata fuere quę hodie ſunt abrogata nec ſeruanda, eo ꝙ pro tēpore tunc conſtituta aut promiſſa, vt pręſcriptū de ſanguine & ſuffocato nō eſitādo, aut de imolato idolis, vt & ſolēnitatis ſabbati obſeruatio & circūciſionis ꝑmiſſio. Tu aūt dicis eo tēpore inobſeruatos fuiſſe dies feſtos, nunc aūt vt ſeruētur ꝑceptū. Sed qa de his ſuperius diſputauimus nihil in ꝓſentia dicimus.

E Nec aduerſantur eccleſiaſtica horū tēporū decreta Apoſtolicis veteribus (vt tu vis) eo ꝙ hodie decretū ſit Chriſtiano ſeruo licere a dn̄o Ethnico diſcedere: cū Paulus diuerſum ſanxerit. Siquidē Paulus illud pro tēpore ſanxit, vt om̄e offendiculum auerteret a negocio euangelii: quod ad Timotheum ſcribens declarat his verbis. Quicunq; ſunt ſub iugo ſerui dominos ſuos omni honore dignos arbitrentur, ne nomen domini & doctrina blaſphemetur &c. Hoc autem illo tempore forte contigiſſet, ſi licuiſſet Chriſtianis ſeruis a dominis diſcedere apud quos reſidebat poteſtas. Quamobrem non ſolum reclamaſſent, ſed ſeruis inhibuiſſent Chriſti ſacris initiari. Idq; pręcauens Paulus illud ſtatuit ſi ſtatuit. Atq; idē ſuadet vt ſi poſſit fieri liber, hoc eſt abſq; ſcandalo, magis libertate vtatur. Ita em̄ habet. Seruus vocatus es, non ſit tibi curæ, ſed ſi potes fieri liber magis vtere &c. Sed certe nuſq; ſtatuit Paulus, vt ſi vterq; Chriſtianus eſſet, dn̄s autem a fide recederet ſeruus cum illo maneret. Si enim cōiugum alter altero ſpiritualiter fornicante redditur liber a coniugii nexu: cum longe maius ſit vinculū cōiugale vinculo ſeruitutis, quanto magis par eſt vt ſeruus fidelis immunis reddatur a iugo ſeruitutis domini ſpiritualiter fornicantis? Quomodo nanq; fieri poteſt vt Chriſti ſeruus, ſeruitute ſit obnoxius ſeruo Satanę? vt enim inquit Paulus precio empti eſtis, nolite fieri ſerui hominū, videlicet Satanæ ſeruientiū. Omnis enim idolatra vel infidelis diaboli ſeruitute premitur: Attamen nec eccleſia

decernit ſimpliciter liberũ eſſe ſeruum Chriſtianũ cuiuſcunq; domini infidelis. Si enim vterq; fuerit Ethnicus, non decernit vt puto eccleſia illum eſſe liberum ob receptũ Chriſtianiſmum. Et hoc idem forte vult Paulus. Quoniam ius iam antea quęſitum erat domino Ethnico q̃ ſeruus Chriſtianiſmũ reciperet. Sicuti nec etiã decernit, quin ſeruus eſſe poſſit domini fidelis, quod & hodie apud plures ſeruatur. Vtrouis igitur horũ modorũ cõmode ſeruari poteſt decretũ huius tẽporis non aduerſari decreto Pauli, videlicet Paulũ id ſolum ſanxiſſe pro tempore quo Ethnici fidelibus prępualebãt. Quo pręterito & immutatis rebus ſecus erat decernendũ. Aut non inhibuiſſe diſceſſum ſimpliciter ſerui Chriſtiani a domino Ethnico, ſed tantummodo illius qui iam ſeruituti fidelis domini obnoxius erat, anteaq̃ ipſe cõuerteretur: eccleſiã autẽ liberare ſeruum tantummodo domini illius qui apoſtata factus a ſacris Chriſti, ad cultum gentilium ſe tranſtuliſſet. Ex his liquet conſtitutiones eccleſiaſticas nõ aduerſari Chriſti aut Apoſtolorũ inſtitutis: ſed docere qualia ipſa ſint quęve perpetua & prorſus immutabilia, & quæ pro tempore tantummodo inſtituta, quapropter & mutabilia.

Pariter nec pure conſtaturam Chriſtianę religionis integritatem vt tu ais citra illas: cũ illis in vniuerſum ſublatis plurima in ancipiti & confuſo manerẽt: in dubiũq; verti poſſet, quãdo, qualiter, aut quos obſtringerẽt, & an perpetua eſſent an temporaria. Quę ancipitia, tolluntur diffinitionibus & pręſcriptis eccleſiaſticis. Ad reliqua quę ais de votis, de decimis, reſtitutionibus aut remiſſionibus, ſcholaſticorum & monachorum eſſe placita, illiſq; illaqueari animos ſimpliciũ aut ſuperſtitioſorum ingenti malo populi: tibi reſpõdeo eccleſię eſſe placita decernẽtia quid illis in negociis ſentiẽdũ agendũq; ſit, ne diſputationibus illa in infinitũ procederẽt & perpetuo in dubiũ verſarẽtur magno ſimpliciũ populiq; incõmodo. Quę q̃dẽ eccleſia & ſcholaſticis & monachis cõſtat, quos ęquius eſt in cõſiliũ vocari ab eccleſię proceribus cũ de his definiendũ eſt, q̃ grammaticos aut pantomimos. Cęterũ quod ais illa nõ facere ad Chriſti gloriam, ſed ad quęſtũ & tyrãnidẽ: nõ ego legũ abuſus tueor, ſed leges ſi qui illis abutũtur ipſi viderint. Ego certe multos video illis optime vtẽtes, & vt plurimum a cęteris ita fieri exiſtimo: nec ob abutẽtiũ culpã, etiã ſi lõge plures eſſent q̃ id facerẽt, ipſę leges forẽt abrogãdę. Prorſus.n. tolli ſcãdala nõ poſſũt quin plurima eueniãt ſcãdala. Vęh autẽ illis per quos ſcandala fiunt. Q́ pręterea ais te nõ putare eſſe piaculum quod admittitur aduerſus ipſas cõſtitutiones, plurimũ incaute loqueris. Si enim id ſentis in vniuerſum longe aberras, cũ multę ſint vt dictũ eſt quæ diuinam legem exprimunt aut interpretãtur: ſin de quibuſdã tñ intelligis videlicet his tãtummodo quarũ tranſgreſſoribus ſtatutę ſunt pœnę canonicę vel arbitrio iudicũ cõſtituẽdę, diuinãq; legẽ, nec interpretãtur nec promulgant, verũ dicis ſentẽtia mea: ſed diſtinguẽdũ & pronũciãdũ tibi erat te de his tãtũmodo itelligere. Ad ea vero q̃ in colloquio laniis & falſamẽtarii ſcripſiſti iã reſpõdimus, diſſerẽtes de diebus feſtis, de ieiuniis, de cerimoniis cęteriſq; id genus. Pręter illa tamẽ & hoc dicã te nõ minus inepta in illos proferre q̃ indecora pſonis quas inducis de rebus illis diſſerẽtes. Quid enĩ magis indecorũ q̃ laniũ & falſamentariũ de grauiſſimis rebus diſputantes inducere? De ſacris inquã ritibus, de ieiuniis, de pſcriptis antiquę legis & nouę cõponẽtes ea adinuicẽ & de illorum

onere ac facilitate ſtatuentes? Cómodius induxiſſes lenonem cũ meretrice diſpu-
tantem de ſumma reipublicę, de cõdẽdis legibus, deq; virtute & moribus, paſto
rẽve aut aratorẽ de virtutibus Imperatoris aut ducis exercitus, deq; oppugnan-
dis defendẽdiſq; vrbibus, ſed hoc tuo more. Tibi eñ hãc licentiã vſurpaſti nul-
lam perſonarũ habere rationẽ, cũ tamẽ fueris comicorũ ſtudioſiſſimus.

H Sed quid ais? lege Moſaica nullũ interdictũ fuiſſe veſtis genus, nihil circa cul
tum pręſcriptũ: nobis autẽ & veſtiũ formas varie cõſtitutas, colores quoq; & ca
pitis raſuram eãq; variã. Hoc inquis & tamẽ conſtat nec lege euangelica nec ec-
cleſiaſtica de veſtitu quicq̃ ſtatutũ eſſe in vniuerſum, ita ꝙ aliquẽ obſtringat ad
aliquã veſtitus formã aut colorẽ materiãve. Sed liberũ eſt vnicuiq; veſtiri vt li-
buerit, niſi ei q ſe ad aliquod vitæ genus aſtrinxiſſet, cuius veſtitũ & ꝓſcriptũ idẽ
eſſe par eſſet. At Iudęis in vniuerſum lege cautũ ne induerẽtur veſte lana linoq;
cõtexta, pręſcriptę philacterię veſtium, pręſcriptus ſacerdotis cultus magna cu-
ra & diligẽtia, pręſcriptus & Nazareorũ capitis cultus, vt vbi primũ votũ vouiſ
ſent nouacula nõ tranſiret ſuper eoꝝ capita, ſed ceſariẽ producerẽt. falſiſſimũ er
go in veſtitu liberiores fuiſſe Iudęos ipis Chriſtianis. At dices de clericis loquor
& monachis: iã reſpõdi, illis in quãtũ Chriſtianis nihil circa cultũ eſſe pręceptũ.
At ſi qd ꝓſcriptũ eſt vti monachis aut clericis, eſſe factũ ex præſcripto profeſſio
nis vitę quã ipſi ſibi libere delegerũt. Si qs enim votũ voueret ſe albo colore in-
dutũ iri, ad id qdẽ ſeruãdũ teneret nõ ſtatuto eccleſię q̃ ipm ad illius coloris ve-
ſtitũ coegerit, ſed ex libertate ſua. Eccleſia tñ ſtatuit vota eſſe ſeruãda. Sed nũqd
tibi abſonũ videt eos q, ſe ad quoddã peculiare vitę genus addixerunt peculiari
quoq; veſtitu indui, & vt vita a cęteris differũt, ita cultu a cęteris differre? Solli-
citus fuit Paulus de cultu mulierũ cũ ſtatuit illas nõ niſi velato capite in eccleſia
orare, viris autẽ inhibuit. De his quoniã ſuperius egimus plura dicere ſuperuaca
neũ eſſet. Poſtremo qđ ais nõ paulo cõmodiorẽ fuiſſe Iudęorũ conditionẽ q̃ no-
ſtrã tibi iã ſuperius reſpõdi Chriſtianã legẽ in quibuſdã grauiorẽ eſſe, quędãq;
pręcepta in illa cõtineri magis ardua pręſcriptis Iudęorũ. Quo aũt ad numerũ
ꝓceptorũ eorũq; moroſitatem & faſtidium Moſaicam longe fuiſſe difficiliorem.

I Quod poſtea ſubiũgis in Cõuiuio religioſo, de viro perfecto quod legibus nõ
ſubdatur, q̃uis & ad hoc ſuperius reſpõſum ſit, tamẽ libẽter a te ſcire vellẽ quẽ
perfectũ virũ eſſe cenſeas & quomõ ſit agnoſcẽdus? An qui diuina pręcepta ſer
uat cenſendus ſit perfectus? an qui illa negligit ac prætcrit? Si is qui ſeruat, cer-
te ille ſe eis obnoxium reddens declarat ſe non eſſe legibus abſolutum: Si qui
prætcrit, perfectum igitur virum putabis præceptorum domini cõtemptorem
atq; tranſgreſſorem, & Valdenſium hęreſi ſubſcribis. At ſi dices, aio illum qui
perfectus eſt non ſubdi legibus eccleſiaſticis humanis: falſum eſt. Quanto enim
perfectior tanto magis obſtringitur legibus eccleſiaſticis ſeruandis. Illaſq; tranſ
grediens obnoxius es pœnis canonicis vti &c. Sed illæ pœnam æternam non
obſtringunt. Parere tamen eccleſiæ debent, quam ſi contemnerent perfecti eſſe
nequirent. Si autẽ dicas ad ſtatuta eccleſiaſtica non aſtringi, dum afflatu aſpirã-
tur ad contraria facienda, fateor. Sed vnde cõſtabit ipſum facerę ipſius numinis
impulſu? Non quidem quia ipſe id teſtetur credendum. Verum ſi probatæ vitæ
teſtimonio aliiſq; probabilibus indiciis id teſtet, tũc permittẽdũ quoad licet eũ

libere ſuo arbitrio viuere. Verum perfecti quanto probatiores fuerint, tāto obſeruantiores erūt pceptorū eccleſię. Et circa illa ſeruāda ſolliciti magis. Quod qdē erit magnę perfectionis indiciū, quis fieri cōtingat vt aliquo in negocio pro tēpore aſpiratus ſecus agat q̄ pręſcriptum ſit, id tamen perraro accidit.

Reſtat reſpondere ad ea quę recitauimus excerpta ex prolixa illa Annotatione ſuper ea verba Iugum meū ſuaue eſt. quis & illis iam fere reſponſum ſit, at tamen & hęc pauca adiiciemus. Et primum dicemus eccleſiaſticas leges nil grauitatis apponere legi Chriſti, ſed illā explicādo reddere leuiorē: & ſepe vallando efficere tutiorē. Falſum ꝑterea & illud, Chriſtū nihil ꝑcipere niſi mutuā charitatē. Imo in primis diuinū cultū & feruētē erga Deū amorē ꝑcepit. Illa eñ q̄ primę tabulę ſunt ad fraternā charitatē nō pertinēt. Abſurdū quoq; & illud cū natura noſtra cōuenire oia Chriſti ꝑcepta: cū quędā ſint ex his quę ſupra naturam ſunt. Nō eñ ſecundū naturā dilectio & amor erga inimicos & odiū ſui propter Chriſtū. Illa eñ dictat amicos eſſe amādos, inimicos autē odio habēdos: vnde & locus ille. Si oportet amicis bene facere ergo inimicis male. Erroneū pręterea & illud, doctrinā Chriſti eccleſiaſticis decretis effectā eſſe tenebricoſam & ſpinoſam. Quinimo pſpicua explicita magis certa & dilucida reddita eſt. Caeterū qđ ais grauari Chriſtianū populū neſcio quo iure cōſuetudinis, q̄ primū a duobus deliris profecta paulatim inualuerit. Reſpōdeo nihil referre quo pacto cōſuetudines initiū habuerint, ſed animaduertēdū eas vim habere ex publico cōſenſu quo receprę fuere: cōſentaneū autē cū probę ſint a piis nō a deliris habuiſſe originē. Robur autē obtinuerūt legis licet non promulgatę. At certe facto quod quidē maius eſt. Grauiſſimū quidē eſt populi iudiciū communiſq; conſenſus. Nam populi eſt ſcire leges quæ non minus opere q̄ verbis ſanciuntur. K

Quamobrem receptę conſuetudinis tranſgreſſor præſertim approbatæ a præſulibus & patribus magiſtratum gerentibus reus eſt legis non minus q̄ ſi legem ſcriptam prætergreſſus foret. Accedit ad hoc q; talis conſuetudo infringi non poteſt abſq; multorum offendiculo. Non tamen ad ipſas conſuetudines obſtringuntur niſi qui illas receperunt q̄uis probatiſſimę & commodiſſime eſſent: a quibus immunes ſunt hi apud quos nunq̄ fuere receptæ. At cum receptæ ſunt publico conſenſu magnam dignitatem & vim obtinuerunt, quanroq; vetuſtiores tāto magis probatę a pluribuſq; receptę. Videtur autē quod per ſe honeſtum eſt vel ad honeſtatē & pietatem faciat, receptūq; cōmuniter ſit & diu ſeruatum, non niſi afflatu diuini ſpiritus fuiſſe inſtitutum. L

Ad illud autem quod ais in Annotationibus ſuper illa verba. Super cathedrā Moyſi &c. Falſum eſt quod interpretaris Chriſtum loqui de his qui rēcte docēt legem. Nam nec pręcedentia nec ſequentia verba huic ſententię quadrant. Non enim de lege tunc agitur, ſed intendit Chriſtus ea ſeruanda eſſe a populo quæ a ſacerdotibus decernuntur, ſiue ex lege ſequantur ſiue non, modo ad profectum faciant. Atteſtantur enim hæc quæ ſcripta ſunt in Deuteronomio, Qui non obœdierit ſacerdoti morte morietur. Lapidabit enim eum populus extra caſtra & ſic malum auferetur ex Iſrael. Liquet autem ob authoritatis contēptum talem pœnam ſumendam fuiſſe de tranſgredientibus. Quod vero ſubiicis non eſſe ferendos qui huiuſmodi authoritate freti figunt & refigunt leges, quia id M

pro ſuo commodo faciunt ad populum irretiendum,tyrannidem in ipſum exercentes.Reſpondeo,ſi conſtaret eos id facere ad tyrannidem exercendã eorũ trãſgreſſionem non eſſe verendam.Attamen ferendos etiam id agentes ne reſpublica perturbaretur.Ferendi nanq; & mali principes hac de cauſa.

N Demum quod addis te non probare quod humanis cõſtitutionibus tota pœnę Chriſtianorũ vita oneretur,nemo certe eſt qui hoc probet,ſed nec agitur ſane.Non enim multa ſunt quę eccleſia explicat eſſe ſeruanda pręter fidei regulã ab vniuerſo populo Chriſtiano.Licet ingens ſit decretalium volumen:tantũmodo enim pręſcribit feſtorum dierũ obſeruationẽ,ieiunia quadrageſimę,& tẽporũ vigiliarumq; numerũ ſiue ipſarũ cõmutationẽ:Reliqua autẽ aut ad rem diuinã peragẽdã pertinẽt,aut ad perſonas cuidam peculiari vitę generi addictas,vel iudices inſtituunt de agẽdiſq; iudiciis agunt,aut cauſas diuerſas decidunt,aut mouent,& hortantur ad virtutem & pietatem,docentes quę vnicuiq; ordini & conditioni proprii muneris ſunt peragere.Et hęc omnia nõ paucioribus quaſi legẽ condentes,ſed plurima multis vti exhortantes & ſanctionũ perſępe rationẽ adhibẽtes teſtimonioq; ſacrarũ literarũ & ſentẽtiis patrũ illas cõfirmãtes.Hoc aũt volumẽ e paruo fere magnũ reddiderũt.Nã paucis chartis ipſę leges & cõſtituta pſertim ad cõmunẽ populi vitã pertinẽtia continerẽtur.Sed de his hactenus.

DE VOTO CONTINENTIÆ ET Cęteris votis Deo factis conſeruandis. Lib.XVI.

O NVnc videamus quid de voto continentiæ,cæteriſq; votis ſcripſeris.Primumq; in Chriſtiani matrimonii libello ita inquis,Profuerit admonuiſſe Chriſtianos omnes vt a votis non neceſſariis,aut etiam inutilibus abſtineant.Si cui cordi eſt Hieroſolymam aut Compoſtellam viſere,morem gerat animo ſuo , votum interponere non eſt neceſſe .Et paulo poſt, Ne Iepte quidem votum in exemplum trahendum eſt. Cætera Iudæorum vota aut ad figuras legis pertinebant , aut erant facilia præſtatu , aut redimi poterant . Et rurſus,Hæc de votis vulgaribus,quæ mea ſententia non ſuſcipere tutiſſimum eſt : aut temere ſuſcepta pro nullis haberi . De voto autem continentiæ ſic inquis , Plurimum conduceret ad expediendam cauſam matrimonii,ſi ſtatuerit eccleſia votum caſtitatis irritum eſſe,niſi cum authoritate pręſulis ſuſcipiatur : quem oportet & in hac re eſſe difficillimum . Deinde inter votum ſimplex & ſolenne non eſſet tantum diſcrimen vt alterum ſi pręcedat, faciat dimidiatum coniugium : alterum etiam ſi ſequatur, ſoluat ratum matrimonium:ſed vtrunq; pari pœna dignum eſſet . Præterea contemplãdum quę ſit nunc diſciplina in pleriſq; monaſteriis tum virorum tum virginũ, quantaq; paucitas vere monaſtice viuentium.Ad hęc audio quoſdã ita loqui: nec parentũ nec maritorum authoritas obſiſtere poteſt ei, qui afflatu ſancti ſpiritus totum ſe dedicat Deo . Quid igitur in baptiſmo eſt actũ? An dimidiũ hominis

dedicatum eſt deo, dimidium diabolo? Nam ſi afflentur diuino ſpiritu, nullus deberet obſiſtere. Atqui palam eſt ꝙ multos afflauit ſpiritus ſtultitiæ, temeritatis, phreneſeos, ambitionis, auaritię, libidinis & luxus. Certe eos qui clã aut inuitis parentibus, quibus lex diuina iubet obediri, dedunt ſeſe in id vitæ genus, vnde non queant ſemet in poſterum extricare, veriſimilius eſt malo afflari ſpiritu &c. Et rurſus conferens ſtatum mariti cum ſtatu monachi, ita inquis, Habet maritus cui obediat, cui etiam debeat obedientiam, paupertatem ipſe ſibi conflabit, ſiquæ poſſit, eroget pauperibus: Continentiæ dimidium (fateor) tantum habet in manu ſua, ſed hic calculus multis aliis bonis operibus penſari poterit viſendis ægrotis, ſubleuandis pauperibus: &c. A quibus officiis nunc ſecluduntur monachi monachæꝙ, qui maxime prædicantur ſanctitatis nomine. Et in colloquiis, dialogo de valetudine aduerſa deridens vota ita inquis, Sunt qui tecti cucula dominicana aut franciſcana reualuerũt: idem fortaſſe eueniſſet, ſi lenonis pallio tecti fuiſſent. Et rurſus, Alii morbo leuati ſunt nũcupatis alicui diuo votis: at ego cũ diuis nõ paciſcor. Et in dialogo de peregrinatione religionis ergo, ita inquis de voto Hieroſolymitano. Eſt ne illic quod putes ſpectatu dignum: vt ingenue fatear tibi, nihil. Oſtenduntur quædam monumenta vetuſtatis, quorum nihil mihi non videbatur commentitium & excogitatum ad illiciendos ſimplices & credulos: immo nec hoc arbitror ſciri quo loco ſita fuerit olim Hieroſolyma. Et in dialogo qui dicitur naufragium poſt longa ludibria & riſus in eos qui diuis inuocatis vota nuncupant, ita inquis, Quid tu interea nulli diuorum nuncupabas vota? Nequaꝗ. Cur ita? Quia non paciſcor cum diuis. Quid eſt aliud ꝗ contractus iuxta formulam, do ſi facias, aut faciam ſi facies. Si enatem, ibo Romam &c. Et in ſcholiis ſuper Hieronymum ais. Hieronymi tempore votorum ſolennium quæ a religioſis nunc emittuntur nullam fuiſſe mentionem.

Hæc tu de votis & plura alia quæ prætermiſi, ne plus æquo ſim longior. Quo in argumẽto quid tibi velis facile eſt videre. Et primũ qdẽ votorũ nũcupationes deteſtaris, ſuadens non eſſe vouendum, & ſuſcepta vota negligenda: ſed addis, ſi temere ſuſcepta fuerint pro nullis haberi debere. Pręterea ſtatuis quo ad voti vinculum & obſtrictionem non eſſe faciendum diſcrimen inter ſimplex votum & ſolenne. quamobrem & taxas eccleſiæ morem ſecus obſeruãtis. Præterea votum caſtitatis debere eſſe irritum, niſi cum authoritate præſulis fuerit ſuſceptum: quo nec vis irritum reddi poſſe ratum matrimonium, ꝗuis non conſummatum. Præterea ſtatuis filios non poſſe, inuitis parentibus votum religionis vel cælibatus emittere, vitamꝙ religioſam arripere. Ad hoc ipſi voto continentiæ & religionis totiꝗ monaſticæ vitæ coniugalem vitam non ſolum exæquare, ſed etiam pręferre videris. Quam ſententtiam vna cum illi proxima confirmas & aſſeris in dialogis familiaribus. In eo enim qui Eubuti & Caterinę inſcribitur ita inquis, Illi iactant obedientiam: Nam ea laus tibi deerit ſi obedias parẽtibus tuis, qbus deus iubet obediri, ſi epiſcopo tuo & paſtori tuo? Quid ſu pereſt? Linea veſtis ex intima verſa in extimam. Cęremoniæ quædam quæ nihil faciunt ad pietatem, neꝗ quenꝗ commẽdant oculis Chriſti, qui ſpectat animi puritatẽ, &c. Quod aũt ad ingreſſum religionis inuitis parentibus attinet, eodẽ

colloquio ſic refers, Quæ eſt igitur iſta noua religio,quæ facit irritum, quod noua lex ſanxit & vetus lex docuit, & euangelica comprobauit, & Apoſtolica doctrina cõfirmauit?Iſtud decretum non eſt a deo proditum, ſed in Senatu mo nachorum repertum. Et rurſus ibidem, Natura dictat, deus approbat, Paulus hortatur, leges humanæ ſanciunt, vt filii obediant parentibus: & tu te ſubduces ab authoritate parentum optimorum, vt pro vero patre te dedas factitio, & pro vera matre tibi aſciſcas alienam?&c. Et rurſus, Licet ne igitur tibi emere aut vendere fundũ inuitis parentibus?Minime. Vnde igitur tibi ius vt teipſum de das neſcio quibus inuitis parentibus? An non tu illis chariſſima maximeq; propria es poſſeſſio?& cætera. Hæc autem omnia quàm abſurda & fellis amaritudine infecta ſint, non modo accurato lectori, ſed etiam neglegentiori perſpicuum eſt, quod & dilucidius cognoſcetur, cum rationes tuas confutantes aliquantulum diſſeruerimus.

Q Quamobrem primo animaduertendum quid per vota temere ſuſcepta in telligas. Si enim temere accipis pro inconſulte, id eſt non præuia deliberatione facta, vt cum præter rationem aliquid promittitur aut propellente immodico quodam affectu aut inſcitia, vt cum non dignoſcitur ipſa res promiſſa, aut nõ animaduertitur quid promittatur, ſiue quomodo adimpleri poſſit, recte cenſes. Sed te hæc tantum non complecti illo verbo declarant quæ deinceps refers. Vis enim votum caſtitatis ſiue religionis non infringere ratum matrimo nium, & ſuſcipi vt plurimum leuitate quadam, & afflatu cacodæmonis po tius quàm ſancti ſpiritus. Ais nanque palam eſſe multos talibus votis ſe ob ſtringere afflatos ſtulticiæ ſpiritu, & cætera. Hos autem affirmas eſſe eos, qui inuitis parentibus aut coniugibus dedunt ſeſe in id vitæ genus, ad idq; con firmandum componis ſtatum coniugalem cum monaſtico. Cum igitur vota quæ a bono ſpiritu profecta non ſunt, pro nihilo ſint habenda, tanquam temere facta: quæ autem ab ingredientibus religionem, vt plurimum ſint huiuſcemo di (vt tu vis) ſequitur illa inter temere facta eſſe recenſenda. At hoc ſentire valde eſt erroneum: videlicet cenſere vota ab adultis nuncupata, inuitis pa rentibus, vel coniugum altero, qui adhuc coniugii poteſtatem non acceperit temere eſſe facta, aut pro nullis habenda. Piaculum eſt præterea & iniquum opinari eos qui ſe totos peculiari quodam modo deo dedicant, ſpiritu ſtul titiæ aut phreneſeos ad id potius adduci afflatu cacodæmonis, quàm bo ni ſpiritus.

R Contra quidem ſanxerunt ſanctiſſimi patres, & ſtatuit eccleſia. Filiis au tem non licere, inuitis parentibus religionem profiteri, non minus rationi quam ſanctorum placitis & eccleſiæ diffinitionibus aduerſatur. Conſtat enim res ita natura conſtitutas eſſe, vt infirmiora potioribus magiſq; firmis obſi ſtere nequeant, modo cætera ſint paria. At votum caſtitatis religioniſque per fectius & præſtantius eſt bono coniugali & obedientia filiorum erga pa rentes: quod conſtat tum eccleſię iudicio, quę Iouinianum damnauit, quod nu ptias celibatui æquaret: tum ſacrarum literarum teſtimonio & decreto, a do ctore gentium præ cæteris expreſſo. Igitur illa impedire non poſſunt votum continentiæ ſiue religionis. At forte diceres, ſi ratio procederet, ſequeretur pari

modo conſummatũ matrimoniũ nõ impedire religionis votum,cũ ſtet ſemper illud de ſe pefectius, at hoc diſſoluitur illis verbis quæ in aſſumpto adduximus : ſi cætera ſint paria.Non enim valet qui obnoxius eſt vinculo rei infirmioris ſe obſtringere vinculo perfectiori repugnante inferiori citra iniuriam ipſius: cui ſis alligatus.Cum autem ſeruanda ſit iuſtitia in omnibus, nec ſint facienda mala, vt inde eueniant bona : non licet obnoxium vinculo vxorio præſeribere ſibi cælibatum,vel preſbyteri religionem:cum id ſine coniugis iniuria,cui alligatus eſt fieri nequeat.Quod ſi diceres hoc æque militat in matrimonio rato non conſummato atq; poſt peractum coniugale opus.Reſpõdeo,ſi tibi ita videtur,ſecus viſum fuiſſe patribus,ſecus viſum eccleſiæ,ratione id ſuadente.Q̃uis enim ex libero cõſenſu partium contrahentium matrimonium ita ratum ſit, quod nulla poteſtate humana diuelli poſſit : quoniam ea quę deus coniũxit homo ſeparare non valeat, vti abunde inferius dicemus de matrimonio tractantes: attamen non ita ratum eſt,quin ab ipſis contrahentibus eo in caſu dirimi valeat:Cum eorum alter ſe totum deo dedicat,& carnem ſuam,vti hoſtiam deo acceptabilem perpetua munditie conſecrat:quod tamen facere non valeret, ſi per copulam cõiugalem caro ipſius eadem cum carne comparis facta eſſet. Diuelli enim eadem caro a ſeipſa nõ poteſt,quamobrem nec offerri ad ſacrificium niſi tota conſentiat. Secus autẽ eſt cum caro adhuc eadem effecta nõ ſit: quod quidẽ contingit anteq̃ caro cũ carne copuletur.Et ſi enim cõiuges verbo & animo in tranſigendo tradiderint ſibi inuicem corporis poteſtatẽ ad opus cõiugale:illa tamẽ potius ꝓmiſſio eſt reſpectu ipſius operis peragendi,q̃ abſolutio & adimpletio promiſſi.At quẽadmodũ aliquo caſu licet quinimo & expedit promiſſa non ſeruare ex quibuſdã,quę deinde acciderũt:dedecet autẽ prorſus repetere quod ſortitum effectum eſt ex promiſſo,eo ꝙ iam iuris alterius ſit factum, quod anteq̃ traderetur adhuc ad promittentem pertinebat.Ita qui iam dedit poſſeſſionem & vſum ſui corporis alteri,non poteſt citra iniuriam illius illud ab eo tollere.Verum anteaq̃ dediſſet,poterat quidem a promiſſo recedere, cum ſe deo tradere prorſus decreuiſſet:quod longe ſublimius eſt q̃ præſtare compari coniugale officium. In cuius poſſeſſionem ei adhuc illam non intulerat.Natura enim & ingentibus beneficiis acceptis vnuſquiſq; ſummo deo ſecundum ſe totus prorſus obnoxius eſt: quod ſi quid remiſſum eſt & pars quædam ad tempus nobis permiſſa,id immenſa dei benignitate & liberalitate factum eſt. Qui autem redire vult ad eum ſtatum,qui ſecundum naturam eſt, impediri nõ poteſt ex ſola nuda promiſſione cuiquam alteri facta ob permiſſum arbitrium. Quãobrẽ animaduertẽdũ in cõtractu matrimonii,cũ dicitur,Accipio te in meã vel in meũ, &c. tacite ſubintelligi, excepto caſu quo me ꝓrſus dedicarẽ deo,vel votũ continẽtię ſolenniter emitterẽ,quod quidẽ excipi nõ poteſt, peracto opere coniugii. factũ enim illi exceptioni ſiue proteſtationi repugnaret. Quãdoquidẽ plurimũ refert,magnaq; vis & robur accedit ad cõtractũ operis executione ſiue poſſeſſionis traditione.Poſſidet vxor iã corpus mariti & marit9 viciſſim vxoris, cum ſeſe miſcuerunt in opere cõiugali.Secus anteq̃ inter ſe cognouiſſent.Quãobrẽ & quibuſdã caſibus dirimuntur matrimonia rata ante cõiugalẽ operã,vt cum quis repertus fuerit frigidus aut maleficiatus &c.Attamen in contrahen-

do caſus illi verbis non fuere recepti, ſed tacite ſolum ſubintellecti. Si igitur caſus quidam tacite excipiuntur quibus euenientibus dirimitur matrimonium, quanto efficacius idem ſentiendum celibatus ſiue religionis votum tacite fuiſſe exceptum? Recte igitur eccleſia decernit votum caſtitatis irritum reddere ratum matrimonium, ſed non perfectum per operis conſummationem. Quamobrem nec ipſum matrimonii vinculum impedire cælibatum aut religionis votum. Liberum eſt enim mulieri, quæ contraxerat ſiue viro, altero eorum religionem ingreſſo, nubere cui velit in domino. Quamobrem citra ipſius iniuriã dedicauit ſe alter diuinis obſequiis. Secus autem conſummato matrimonio. Non enim licebit perſiſtenti nubere ſecundum Pauli doctrinam altero coniugum ſuperſtite. Si igitur licet contractum matrimonium dirimere ſuſcipiendo votum religionis, ſequitur magis licere, & inuitis parentibus ipſum religionis votum ſuſcipere. Minus enim obnoxii ſunt filii parentibus ꝙ coniugum alter ſuo compari. Ait enim dominus. Propter hoc relinquet homo patrem & matrem & adhærebit vxori ſuæ. Non enim filii poteſtatem ſui corporis tradiderunt parentibus, neq; voluntatis. Quamobrem & illis licet, quanuis non cõueniat, ipſis inuitis matrimonium contrahere. Si igitur licet inuitis parentibus maritos effici, matrimonium dirimere, & religionem profiteri: ſequitur multo magis licere inuitis parentibus religionem ipſam profiteri. Vnuſquiſq; enim cum adultus eſt natura, tum ſui arbitrii, tum corporis dominus eſt, quamobrem de his decernere poteſt, vt libet. quod etiam brutorũ animalium exemplo indicatur. filiorum enim curã gerunt, quouſq; ad ſeſe alẽdos non ſint ſatis. Cum autem adulti fuerint, illos dimittunt ſuopte ſenſu degere & viuere, quod licet hominibus ſtudium diuturnius & amor magis propenſus ſit, cognitioq; perpetua ob rationis vſum, libertas tamen æqua. Nec enim natura homines parentibus ſubiecit vt ſeruos, ſed ita liberos eſſe conſtituit, vt tamen illos vereri & eis parere docuerit. At non debent in cunctis promiſcue obedire parẽtibus, vel eorũ conſiliis aut decretis ſtare. Venerẽtur filii parentes, opitulẽť eis, cum res exigit & ipſi poſſunt, dictis eorũ pareant modo ne præcipiant iniqua, inutilia, aut optimis cõtraria. ſi em̃ hęc iuberẽt, negligẽda eſſent eorũ pręſcripta. Cum igitur liberum ſit filiis, quando parentes aduerſantia virtuti aut propriis commodis aliqua ſuadent, eorum præceptis reluctari, quãto magis liberũ erit ipſis inuitis perfectioris virę ſemitã ingredi, & religionem toto pectore amplexari? Et enim lõge minus debent nati parentibus priuatis, qui tantum gignendæ carnis authores ſuo genere fuerunt, quàm omnipotenti illi patri rerum omniũ genitori, qui & carnem & ſpiritũ dedit, ſummuſq; author om̃ium & dominus eſt. Cuius beneficio & gratia omnes ſumus & ſeruamur. Diſtrahet igitur parens carnis filium a cultu domeſtico, obſequiis & ſeruitute patris, & carnis? Nequaꝙ. Hortatur me quippe dominus, admonetq; vt omnia relinquã, tollam crucem & ſequar ipſum. Ego autem hæc ſalutaria domini conſilia poſthabebo, vt obſequar parenti contraria præcipienti? Nequaquam. ſed parentum preces, lachrymas, minas, monita, præcepta, prorſus contemnam: quotieſcunque me ab inſtitutis domini, a via virtutis & perfectionis auocabunt, ſequarq; Chriſtum dominum parentem meum, fratrem meum, dominum

meum, regem meum, iudicem meum, redemptorē meum, deum meum, & me illi prorſus dedam totumq; dedicabo, & carnem meā illi hoſtiam conſecrabo perpetuo continentię voto, & cum eo illā crucifigam. Parentes relinquā, diuino eius amore deſpiciā. Licet ſparſo crine & ſciſſis veſtibus vbera quibus me nutrierat mater oſtendat: licet laxis vberū pellibus arata rugis, frōte antiquū referat mammæ lallare, clamitetq; morituros expecta parentes & ſepeli. Licet in limine pater iacecat, per calcatum patrem ſiccis oculis ad vexillum crucis euolabo. Solū em̄ pietatis genus eſt in hac re eſſe crudelē, teſte Hieronymo. Inuitat me Chriſtus ad nuptias, interpellat vt ſequar ipſum in militiā, aſciſcit in ſelectā familiam ſuā: & ego de matris lachrymis cogitabo, aut propter patrē Chriſti militiam deſeram? Cui ſepulturā in euāgelio teſte eius cauſa non debeo. At inqs, ſcriptura pręcipit parētibus obſequendum, & ipſa reſpondet, Quicunq; amat patrem aut matrem plus q̄ me, perdit animā ſuam. Aries iſte pietatis erga parentes quo vera & perfecta pietas quatitur euangelii retundendus eſt muro. Mater mea & fratres mei ſunt, quicunq; faciunt voluntatem patris mei, qui in cælis eſt. Si parētes mei credunt in Chriſtū, ſi illum amāt, vti vident, faueant mihi pro eius nomine pugnaturo: ſin minus, mortui ſepeliant mortuos ſuos. Ego aūt pergam per oſtenſam viam, ſequar vocantem, qui me tanto dignatur honore cauſaq; ipſius & ipſam vxorem poſthabebo, propter quam & parentes reliqueram. Relinquam illam quam mihi in perpetuam vitæ ſociam delegeram, eiusq; lachrymas ridebo, modo opus coniugii non conſummauerim. Hæc enim vincula facile rumpit viuidus amor Chriſti. Quapropter & omnia deſeram, vt indiuiſus integer ac totus omniq; ſolicitudine vacuus corpore, animo, pectore, pleno deniq; affectu, militem Chriſto domino. Parentes nempe fuerunt Ioanni Baptiſtæ. Nam ſanctam matrem habuit pontificisq; filius fuit, & tamē nec matris affectu nec patris opibus vinci potuit, vt in parentum domo cum periculo viueret, ſed illis relictis ſolitudinem vaſti deſerti petiit. Parētes habuere filii prophetarum, quibus tamen relictis caſulas propter Iordanis fluenta ædificabant. Plures quoque Apoſtoli parentes habuere, cum a domino vocarentur, quibus tamē neglectis dominum ſecuti ſunt. Deſerā nempe fratres, deſerā ſorores, cognatos, amicos, fortunas oēs, cōmoda om̄ia poſthabebo, me ipſum abnegabo & ſequar dn̄m meū Ieſum. Reclamēt parētes, cognati, affines, amici, qcunq; voluerint incedā ea via, quā ipſe mihi oſtendit ad faſtigiū virtutis & ad perfectū ducere. Hoc agere mihi ſuaſit ipſe dn̄s verbo pluribus locis & exēplo diſcipulorū. Clamat em̄, qui vult venire poſt me, abneget ſemetipſum, tollat crucē ſuā, & ſequatur me. Et rurſus, Veni em̄ ſeparare hominē ab homine, filios a parētibus, viros ab vxoribus, fratres a fratribus. Et rurſus, Vis perfectus eſſe, relinque om̄ia quę habes & ſequere me. Preterea q reliquerit patrē aut matrē aut agros, &c. propter me, centuplū accipiet, & vitā æternā poſſidebit. Et ſunt Eunuchi, qui ſe caſtrant propter regnum dei. Qui poteſt capere capiat. Aliis quoq; pluribus locis nos inuitat dominus ad hęc quæ heroicæ virtutis ſunt amplectēda, nō aūt cōpellit. Non igitur tantūmodo licet inuita vxore & parētibus votū caſtitatis ſuſcipere & religionem aliquam profiteri, in qua hæc inſtituta ad perfectionem pertinētia diſciplina quadā continētur, quinimo & expedit & valde probandū.

Arbitrandumq; id facientes afflatu ſancti ſpiritus potius id agere,ꝗ̃ cacodæmonis aut ſtultitiæ,vt tu ſentis.Tuæ enim ſententiæ reſponderi poteſt id quod ſaluator noſter dixit Phariſæis ſibi obiicientibus quod eiiceret dæmonia in Belzebub principe dæmoniorum. Si enim malus ſpiritus afflat eos, vt plurimum qui religionem inuitis parentibus profitentur: quomodo ſtabit regnum eius, cum ſuadeat illam vitæ diſciplinam eſſe ſuſcipiendam, per quam maxime regnum eius & poteſtas deſtruitur? Perſpicuum enim eſt non ſolum præcepta, ſed etiam cætera inſtituta & conſilia domini regnum Sathanæ deſtruere:hoc autem perfectioris vitæ genus illis conſtare iam ſuperius declarauimus. At inquis, Non eſt opus ſeſe ad id vitæ genus dedere, a quo nequeas te in poſterum extricare: cum quilibet Chriſtianus ex profeſſione baptiſmatis totus ſit dedicatus deo. Ais enim, Audio quoſdam ita loqui, nec parentum nec maritorum autoritas obſiſtere poteſt ei qui afflatu ſancti ſpiritus & cætera. Quid igitur in baptiſmo eſt actum? An dimidium hominis dedicatum eſt deo, dimidium diabolo? Verba certe digna, vt ab ore illius prolata fuerint qui aduerſus monaſticam profeſſionem liuore occæcatus non hæc tantum, ſed & peiora protulit. Sed de his quoniam in libello de monachis latius diſſeruimus,plura non dicemus.

S Supereſt reſpondere his quæ ſentis, tum de votis nuncupandis, tum de voto ſimplici & ſolenni, cuius vim & authoritatem contendis eſſe æquandam cum ſimplici, quo placito ignorare videris, quantum inter ſolenne ſimplexq; votum interſit. Primum quidem quod maxime refert, votum ſimplex temere ſuſcipi poteſt, ſolenne non niſi conſulte emitti poſſe videtur. Ritu enim certo cæremoniis pluribus, more quodam ſolenni ſtatuto loco & publico conceptis verbis nuncupantur, hæc autem temere & citra conſilium rationis animiq; decretum peragi non poſſunt: ſecus in voto ſimplici, quod quidem & momentaneo impetu quodam & abſque perfecta deliberatione ex tempore emitti poteſt, quod perſæpe contingit, cum ex affectu aliquo quaſi vim inferente inconſiderate ex animi facilitate vota ſuſcipiuntur. Præterea & hoc intereſt,quod in ſolenni voto perſonæ quædam adhibentur, quaſi ſponſionis & promiſſorum teſtes: quinimo & quaſi viciſſim tranſigentes & promiſſionem recipientes, quod in ſimplici non requiritur. Adhæc ſolenne votum de paruis exiguisve rebus non ſuſcipitur, ſed de arduis quibuſdam ac præcipuis ad vniuerſam vitam inſtituendam & apicem adipiſcendum pertinentibus. Simplex autem promiſcue de quibuſcunq; rebus voueri poteſt. Cum autem tot & tam magna ſint diſcrimina inter hæc vouendi genera, tu tamẽ illa vis eiuſdem eſſe momenti: & eccleſiam taxas, quod ſtatuat inter ipſa magnam eſſe differentiam. Diſpenſat quidem eccleſia in voto ſimplici, non autem in ſolenni. Expedit enim in ſolennibus votis vti vocibus ſolitis, vt apertior ſit ſenſus, remittens aut commutans obligationem ex cauſis in medium adductis, interpretaturq; aut illa non vera fuiſſe vota, caruiſſeq; aliquo ex his quæ ad perfectam voti rationem pertinebant, aut vinculum pro vinculo reponit. Conſulens imbecillitati & ſaluti vouentis ſemper proſpiciens ad id quod magis ad gloriam diuinam & honorem cedat, & commodũ ſalutis

filiorum,quod nec æque peragit omnibus in negociis. Non enim remittit aut commutat continentiæ votum ſiue religionis,modo ex animi ſententia,licet ſimpliciter emiſſum fuerit,difficiliorq; ſemper eſt in his quę penſi ſunt maioris. Veriſimilius enĩ eſt illa conſultius emiſſa fuiſſe,q̃ leuiter & incõſiderate. Cõmutat igitur ſiue remittit eccleſia obligationes huiuſce generis,cum eius facultatis ſit decernere quales illę ſint vtiles,ne an potius incommode his qui vouerunt,quorum ſaluti in primis proſpicit. Forte etiam dici poſſet, facultate & a Chriſto domino tradita prorſus diſſoluere vincula. Si enim obnoxios pœnæ purgatorii indulgendo authoritate clauium abſoluere poteſt: cur non valebit & obnoxios quibuſdam rebus promiſſis pari facultate abſoluere? At diceres,ſi hæc eſt eccleſiæ poteſtas in votis ſimplicibus, quare illa carebit in ſolennibus? Attamen nec in ſimplicibus cunctis illa vtitur. Non enim diſpenſat in voto continentiæ aut religionis ſimplici, nec in ſolennibus. Reſpondeo multum intereſſe inter votum religionis,ſiue perpetuæ continentiæ & alia ſimplicia vota. Hæc enim ad totius vitæ ordinem quẽdam ſuſcipiendũ,quod ad magnam perfectionem pertinet ſpectant. Cætera nequaquam. Obnoxii autem ſummo deo in his celſioribus ipſi diuino iudicio relinquuntur. Nec eccleſia ad hæc manum porrigit. Quapropter forte pari cauſa nec remittere quicq̃ valet obnoxiis pœnę æternæ:ſed in his quæ leuiora ſunt,& ob id frequentiora decuit eſſe remedium, quo proſpici poſſit quieti & ſaluti eorum,qui minus conſulte vouiſſent. Tunc enim multis præcipuus eſt vouendi locus, quando ſalutis eſt nullus. Quapropter deſperãtes de ſalute ſępiſſime incautius vouent. Omitto contingere potuiſſe plurima eſſe immutata immiſſis votis, quæ illa redditu difficiliora fecerint, minusq; expedientia,quàm cum ſuſcipiebantur:ad quæ obſtricti nunquam animo quieſcerent niſi iudicis arbitrio facultatem habentis illa aut commutarentur aut remitterentur.

Diſpenſat igitur eccleſia in votis ſimplicibus aliqua illarum rationum,non autem in voto ſolenni. Tum quia certa deliberatione fit:ipſa enim non diiudicat de occultis,& vt indulgẽs ac pia mater cuncta in meliorem partem interpretatur. Tum quia in his diſpenſare non poſſet citra offendiculũ eorũ qui voti nũcupationi interfuerũt. Poſtremo vt dictũ eſt,illa non ſuſcipiũtur niſi de his quæ ad ſtatũ vitæ perfectioris conſtituendũ pertinẽt:vt cum aliqui ſeſe prorſus diuinis obſequiis dedicãt,qui cũ omnino ſe totos deo deuouerint,ſolius eius arbitrio relinquũtur. Attñ nec prorſus eos deſerit,quin illis eadẽ indulgentia ſubuenire ſtudeat: quũ ad illã cõfugiẽtes atteſtãtur ſe non poſſe viuere quieta mẽte & tuta(vt aiũt)conſciẽtia,in monaſterio in quo profeſſi ſint aut abſolute cœnobiticam vitã ducere, aut parẽtes extrema egeſtate & ſenio laborãtes ipſis opus habere. Cum quibus non quantum ad ea quæ ſolenniter vouerunt:ſed in quibuſdã aliis illi cõnexis diſpẽſabit eccleſia,vt videlicet poſſint ad aliud monaſteriũ ſe transferre, aut citra cœnobium viuere, aut ad tempus neceſſitati parentum prouidere, & illis miniſtrare. Quòd ſi mentiatur qui id ſibi indulgeri petit, falſas in medium cauſas adducens, ſeq; ipſum fallat: is certe ſi humanum non tamen diuinum iudicium effugiet. Qui enim monaſteriorum clauſtra exeunt: licet locum aut veſtem eis eccleaſiſtica authoritate mutare liceat,

a votis tamen ſolenniter emiſſis non abſoluūtur. Sed in hac materia reſtat adhuc alius ſcrupus a te non prætermiſſus: Cur videlicet ſolenne votum continctic contractum matrimonium irritum reddat. Non autem ſimplex illud contrahi impediat, tamen diſſolutus eſt, ſi diligentius attendatur quę diximus. Solenne enim votum non niſi perfecta deliberatione ſuſcipitur, ſimplex & temere ſuſcipi poteſt. Obſtrictum autem deo ad perpetuam continentiam manifeſtum ſe non poſſe obligare vxori ad opus coniugale Si enim vxori obnoxius conſummato opere coniugii, non poteſt ſe deo deuincire & religionis vota profiteri, quanto minus poterit deo coniunctus obſtringi vxori? Quamobrē liber eſt ab obligatione erga vxorem operis perſoluendi: ſecus autem accidit in voto ſimplici, quod & temere potuit eſſe ſuſceptum, tamen nō conſtat eccleſiæ fuiſſe factū cōſulte. Ipſa autem (vt dictum eſt) de occultis nō iudicat. Quamobrem ſi deinde ille contraxerit ſtatuit matrimonium eſſe ratum, eo ꝙ ipſum ſolenniter fuerit contractum. Mortaliter tamen peccauit qui contraxerit, voto caſtitatis obnoxius. Dirimi quippe non poſſet contractum matrimonium citra iniuriam alterius partis, quæ bona fide contraxit inſcia alteram votum ſimplex emiſiſſe, ad quam fallendam poſſet is qui contraxerat, aut ſaturata libidne, aut quia iam facti pœnituiſſet, dicere ſe antea voto continentiæ fuiſſe obnoxium. Sed diceres, ſ̄quis hoc idem ſufficiat quantum ad iudicium eccleſiæ & quietem animi partis innoxiæ, quid autem quantum ad alteram partem, quæ volens ac ſciens ſe deo dedicauerat, & votum continentiæ emiſerat, demumqꝫ matrimonium cōtraxit? Qui enim deo obſtrictus eſt, certe non poteſt obſtringi vxori, vt ſuperius dictū eſt. Forte dicendum omnipotentem & indulgentiſſimum deum in fauorem partis obnoxiæ & bona fide contrahentis ratum habere illud matrimonium. Et eo caſu remittere obligationem obnoxii, & caſtitatem immenſa liberalitate ſua, modo eum pœniteat fregiſſe fidem, præſertim cum id fieri poſſit abſqꝫ alicuius offendiculo. & veriſimile ſit non tam perfecta animi deliberatione & cōſilii decreto illum ita id vouiſſe priuato & ſimplici voto, vti ab his ſit qui ſolenniter votum vouent.

Supereſt dicere de primo capite videlicet quo ſuades non eſſe vouendum. Ais enim profuerit admonuiſſe Chriſtianos omnes, vt a votis non neceſſariis, aut etiā inutilibus abſtineant. Si cui cordi eſt Hieroſolymā aut compoſtellam viſere, morem gerat animo ſuo, votum interponere non eſt neceſſe &c. Primum expendendum quid per votum non neceſſarium aut inutile intelligas. hæ enim voces cum voto non conueniunt: quod enim inutile eſt aut nō neceſſarium, ſub voto non continetur: cum votum ſit promiſſio facta deo ex decreto voluntatis conſulte de re proba agenda, ad quam neceſſario cogimur. Vana enim promiſſio, quę de re abſolute neceſſaria ſit. Si enim euitari non poteſt quin illud fiat: ad quid illud pollicemur, quod fieri omnino neceſſe erat quanuis non promiſſum fuiſſet? Pollicemur autem quæ noſtri arbitrii ſunt, a quibus excluduntur ea quę ſimplicis neceſſitatis ſunt. Quamobrem & rideretur qui voueret ſe eſſe moriturum aut eſitaturum. Cum igitur ſola neceſſaria a votis excluduntur, quomodo ſuades neceſſaria tantum vtilia eſſe ſuſcipienda: quaſi de inutilibns verum votū ſuſcipi queat? Si enim votum emitti non poteſt niſi de re proba, vt ex aſſignata

ratione colligitur,quam omnes de voto tractantes aſtruunt, nec alia aſſignari valeat illi aduerſans:proba autẽ neq; ante ſe inutilia, inepte quidẽ nimis inutilia a voto ſeparas, acſi eſſet quoddam votum vtile, quoddã inutile. Quòd ſi vota omnia vtilia ſunt & bona,qua fronte a vouendo deterres?Nã ſi vouere bonum,tu igitur a bono peragendo dehortaris.At dicis hoc abnuo,vouere inquã bonum eſſe,licet non niſi de re bona voueatur,cùm potius ſit id quod ex libertate peragitur,q̃ quod ex neceſſitate.Voto enim obſtrictus ad aliquid peragẽdum,illud omnino adimplere cogitur:qui vero voto ſolutus eſt, lubens ac volens illud peragit.Hilarem autem datorem diligit deus,neceſſitas vero ingerit triſtitiam.Priuſq̃ autẽ hoc argumentum diluam, quæro a te ſi votum de re bona eſt,qui fieri poteſt vt vouere malum ſit?Cuius enim rei finis optimus eſt, via ducens ad talem finem praua eſſe non valet.Quonã pacto enim ſi aliquod peractum bonum eſt,ſpondere illud peragere prauum eſſe poterit?Non conſentiũt hæc mutuo.Si enim promiſſa res bona eſt, neceſſe eſt, & promiſſionẽ bonam eſſe.Sortitur enim ipſa promiſſio probitatem aut malitiam ex ipſa re quę promittitur.Si igitur vouere nõ niſi de bona re eſt,& vouere certe bonum eſt:virtutis enim operatio eſt.Etenim quemadmodum liberaliter tributurus aliquid cuipiam ſi promittat antequam det iam aliquid dediſſe videtur,& ipſius liberalitatis promiſſio quidam actus eſt,quamobrem & gratię aguntur & habentur ab his quibus promiſſio facta eſt,quaſi iam arram receperint rei promiſſæ. Sponſio enim ipſa obſtringit promittentem ſeruare fidem:Ipſa autem & recipitur ab eo cui ſpondetur.Vnde promittens & inde dans quaſi bis dediſſe exiſtimatur. Itaq; qui vouet ſummo deo ſe aliquid eſſe peracturum,iam aliquid præſtat ipſi deo acceptum.Alterum autem prioris eſt conſummatio, cum videlicet votum perſoluitur.Vouere igitur per ſe bonum eſt & deo gratum.Nulla enim operatio proba propter deũ peracta merito proprio caret.Accedit q; voto ſe obſtringens,maiore quodam animi conatu & propenſiori voluntate ipſum votum nũcupare dignoſcitur.Scriptum eſt enim Paralipomenon primo,Lætatusq; eſt populus valde cum vota ſponte promitterent.Quia corde toto offerebant ea domino.Sed & Dauid,Rex lætatus eſt gaudio magno & benedixit domino, &c. Non enim voto ſe obſtringeret quis ad id agendum quod ſtatuiſſet, niſi quodam peculiari animi affectu moueretur ad illud ita ſtatuendum,quod non poſſit ab illo perficiendo recedere.Dat enim pleno affectu, non ſolum rem ipſam animo quam pollicetur,ſed in ea danda obſtringit arbitrii ſui facultatem.Quãobrem & rem dat & dandi arbitrium:plus autem dat & in tribuendo potior eſt qui vtrunq; dat,q̃ qui vnum tantum.

Cum autem operationes noſtrę potiores ſint,quanto maiori affectu perficiuntur,& in dãdo pręſtet is qui plura tribuit,eo q pauciora, cæteris æquis,vota autem abſoluentes vt declarauimus id faciant:ſequitur igitur vouere eſſe opportuniſſimum & valde probandum.Potiusq; eſſe voto obnoxium illud perficere q̃ ſolutum,contra ſententiam tuam,quæ aduerſatur,non ſolum patrum decretis ſentientium eſſe vouendum,& eccleſiæ ſtatutis,verum etiam ſcripturæ exemplis, quibus vniuerſa ſcatet:quorum quædam attigimus in epiſtola noſtra, quæ repetere aut plura colligere ſuperuacaneũ eſſet,quædã tamen propter loci X

opportunitate in mediũ adducemus. Clamat enim ſpiritus ſancti vates in pſalmis, Vouete & reddite domino deo veſtro, omnes q in circuitu eius affertis munera. Et rurſus ſic, Pſalmũ dicam nomini tuo in ſeculũ ſeculi, vt reddã vota mea de die in diẽ. Præterea introibo in domũ tuam in holocauſtis. Reddã tibi vota mea quæ diſtinxerunt labia mea. Audiſti: dixit vouete, hortatur ad vouendũ, tu autem dehortaris. Et non tantũ offerenda eſſe munera dicit, quæ & citra votũ offerri poterãt, ſed vtrunq; ſuadet. Tu autẽ prefers oblationẽ munerũ citra votum factam & opus peractũ his quæ ex voto fiunt. Vide q̃ diuerſus ſis a ſpiritus ſancti decretis. Sed forte diceres, Si preſtat actũ ex voto ei quod agitur preter votum: frequenter igitur eſſet vouendũ. Quinimo nullũ peragendũ opus bonum, niſi voto antea nũcupato. quod eñ potius eſt & preſtat, modo fieri poſſit, ſemp agendũ eſt. At id eccleſia non cõmendat, nec patrum ſentẽtiis probatur.

¶ Ad quod facile eſt reſpõdere. Fatendũ enim cuncta bona opera ex voto eſſe facienda, eo quod meliora reddãtur modo illa perficerẽtur. Verũ quoniã difficile eſt imbecillitati humanę, quę volubili animo & incõſtanti volũtate regitur, cuncta quę propoſuit aut ſemel decreuit adimplere (Mutatur enim in horã humanus animus. Nã idem modo placet modo diſplicet, & quod nunc probauit paulo poſt deteſtatur) hic eſt ꝙ grauiſſimi patres nolũt nos faciles eſſe in votis ſuſcipiendis: nec laudant votorum frequentiam ſiue multitudinem. Procliuiores enim ad promittendũ perſæpe eadem facilitate & promittũt & a promiſſis recedunt. Non igitur multa ſunt promittenda, quia difficillimum in multis affigere arbitrium & perſiſtere in ſententia. Sed ſi rarius promittas, & tunc ex animi matura deliberatione, commodius ſeruabis. Quamobrem de rebus exiguis, licet probis vouere, aut etiam de maioribus frequenter id facere nequaq̃ probãdum eſt, & nequaq̃ commendandũ eſt ob voluntatis noſtræ volubilitatẽ: ſed vouendum tantummodo de rebus voto dignis, ſanctiſſimoq; animi decreto, quod nõ niſi perraro fieri contingit. Secus autem forte dicendum eſſet, ſi noſtrum arbitrium bono ita immobiliter hæreret, vt ab illo ſe deflectere non poſſet.

Y Nunc reſpondendũ eſt rationi ſuperius inductę, conãti probare nõ expedire vota nuncupare, eo ꝙ agens ex voto, ex neceſſitate agat, citra votum autẽ ſponte &c. quamobrem & potiora eſſe quæ libere fiunt his quæ cogente neceſſitate. Immo pari libertate vtrũq; peragitur, vti eñ ſponſio libere facta eſt, ita libere promiſſum adimpletur. Si enim neceſſitate abſoluta illud fieret, a promiſſis recedi non poſſet, nec infringi fides data: quod tamen fit ſæpiſſime, & quotieſcũq; promittenti. Non ergo cogitur adimplere, vti nec cogebatur promittere. Attamen quod liberum erat polliceri aut non polliceri, poſtq̃ promiſſum eſt, non licet a promiſſo declinare. Fateor ſi per licet intelligis non decet, quia inhoneſtũ &c. Verũ id ad neceſſitatẽ abſolutã promittenti nõ attribui, quin ſecus vt dictũ eſt arbitrio ſuo facere valeat: ſed tantũmodo conferẽdo promiſſionis affectũ cũ ipſa promiſſione ipſum ſecundũ videtur habere quandã neceſſitatis ſpeciẽ, qua valeat ipſa promiſſio. Nulla eñ neceſſitate adducit' ꝓmittẽs in libera ſpõſione, ſed prorſus ſpõtanee ꝓmittit quod libet, verũ cum ꝓmiſerit, qa iã quaſi partim dedit quod pollicitus eſt, illud obſeruare obſtringitur neceſſitate honeſtatis. Ita nihil demit de dignitate operationis, immo illã perfectiorẽ reddit, vti ſuperius

declaratum eſt. Quia ampliori effectu & voluntate magis affixa in ipſum opus bonum illud peragitur. Et quia plura tribuit, qui ex voto aliquid perficit, q̄ is qui citra votum: nec neceſſitas illa honeſtatis quæ obſeruationi voti coniungitur, triſtitiam inducit, ſed potius gaudium. Gaudet enim bonū opus perficiens, quanto ampliori voluntate & ardentiori animo illud peragit: licet quandoq; quędam triſtitia ex ſenſu proueniens, votorum obſeruationi annectatur. Id tamē accidit, nec actum reddit imbecilliorē, modo firmum moueat decretū illud adimplendi. ¶ Cętera quę dicis de votis Iudęorū, aut nihil ad rem faciunt, aut certe contra te faciunt. Votum quidē inepte probatur a Paulo Apoſtolo, qui inter opera ex fide facta illud connumerat, & ipſum in ſanctorum catalogo recenſet. Scriptura quoq; teſtatur eum, ſuſcepto voto, victoria fuiſſe potitum: licet adimpletio ipſius a ſanctis non probetur, eo q̄ incaute de re incerta vouerit. Cætera autem vota in ſcriptura recitata, quæ dicis aut ad figuras legis pertinuiſſe, aut facilia præſtatu fuiſſe, ſiue redimi potuiſſe, quid tum? Nunquid ſi aliqua figurę fuiſſent, id tollebat quin vera vota eſſent, & quin in ſcriptura narrentur, vt probe facta: quamuis quædam facilia fuiſſent? Nunquid ob id non vota aut non emittenda? Apud nos pari modo & multa ſunt præſtatu facilia, ſed & inter illa plurima erant obſeruatione ardua, vt votum Nazareorum, & quædam alia moroſiora ac faſtigiū ingerentia. Quid tum ſi quædam redimi poterant? Nonne id potius atteſtabatur votorum obſeruationem eſſe neceſſariam? Non enim redimitur quod prætermittere licet. Et illa quidem in ſcriptura nō recenſentur, niſi in exemplum quo prouocemur ad idem faciendum cum res exigit, & ratio dictat. Primæui enim illi ſanctiſſimi patres, Abraham & Iacob vouerunt, & factum eorum in ſcriptura probatur, vt in Geneſi legitur.

Ad ea autē quę in colloquiis dicis, tibi reſpōdeo, te nolle cum ſanctis paciſci, indiciū magis eſſe cuiuſdā imbecillitatis fidei, ne dicam impietatis, q̄ animi grauitatis. Nam ſecus pię ac ſanctæ mentes & ſentiunt & faciūt. ¶ Quantū autem ad votū Hieroſolymitanū attinet, vt, ab ipſo ſuſcipiendo deterreas, non veteris ſacratiſſimo loco nefandis verbis detrahere. qui quidem a ſummo creatore primum delectus fuit, vt ibi ſanctiſſimum nomen eius inuocaretur, & maxima myſteria peragerentur. In quo humanæ redemptionis miracula omnia geſta ſunt. Tu autem inquis nihil ibi oſtendi, niſi fictitium ad alliciendos homines, quinimo nec ſciri vbi vetus Hieroſolyma ſita fuerit. Quibus verbis declaras te parum revereri locum ſanctum, & ignarum eſſe plurimarum rerum quæ ibi cernuntur, niſi id diſſimules. Extant enim adhuc plurima antiquæ Hieroſolymæ monumenta. Extant mœnium ruinæ & fundamenta pluribus in locis. Extat platea priſci templi fundamētaq;, quibus recens ſuperextructum innititur. Conſpiciuntur & immania templa diuæ Helenæ. Preterea & vetuſtæ pietatis exempla locis quibus dominus Ieſus natus eſt, ſacratiſſimamq; cœnam paſſurus fecit. Crucifixus eſt & tumulatus, ſtat ipſum dominici corporis ſepulcrum: conſpicitur foſſa, cui infixum fuit glorioſiſſimum trophęum, celſiſſimumq; ſolium, vbi ſita fuit viuifica crux, cuius & videri poteſt portio quædam: quam Heraclius Cæſar loco reſtituit, direptam antea a Coſdroa Perſarum Rege. Eſt præterea videre alia pleraque monimenta

myſteriorum noſtrę ſalutis,multa patrũ religione & diligentia ſeruata,non con
nectitur vt ais efficta.Suſpicandum eſt non ab re illos qui id ſentiũt, tibiq; re-
ferentes perſuaſerunt non minus putare vniuerſam religionem chriſtianam fa-
ctitiam eſſe & commẽtitiam,q̃ ipſa ſacrorũ locorum monimẽta. At id proferre
verentur.De locis aũt ſacris blaterare nõ formidãt.Ad ea aũt quę in eiſdẽ dialo
gis dicis de votis religionis,quę fiunt inuitis parẽtibus ſuperius iam tibi reſpõ-
ſum eſt.Hoc autẽ adiiciendũ,quoniam eloquẽtia tibi peculiari nimiũ rem exag
geras te iniquũ eſſe rerum æſtimatorẽ,ſi cẽſes filios præſertim adultos poſſeſſi
onem eſſe parentũ,quemadmodũ eſt bos,equꝰ,ager aut ſeruus.Natura eñ oẽs
homines liberi naſcũtur:licet quidã magis idonei & aptiores ad ſeruiendũ, q̃ ad
imperandũ.Subduntur filii parentibus,tum naturę pręſcripto,tum humanę le
gis conſtituto & diuinę decreto:in quibuſdã,vt ſuperius explicitũ eſt,nõ autem
promiſcue in omnibus,& præſertim in his quę ad veram religionem & pietatis
ſtudium pertinent.Non igitur hoc placitũ,ꝙ liceat inuitis parẽtibus religionẽ
profiteri,& ad pietatis faſtigium contendere,in ſenatu monachorũ repertũ, ſed
ab ipſo Ieſu Chriſto,vt ſuperius declarauimus decretũ , & in cõuentu Apoſtoli-
co cœtuq; eccleſiæ promulgatũ.Puerilia ſunt hęc Eraſme,ſed nil mirũ cum il-
la pueris perſuadere propoſueris. Qꝫ autẽ ais quędã vota pacto cõſtare ad for-
mulam quandã contractus.Faciam ſi facias,&c.Quid tum? Cũ etenim vouere
in poteſtate arbitrii poſitũ ſit,ſicuti liberũ eſt abſolute ac ſimpliciter vouere,pa
riter & liberũ eſt vouere ſub cõditione,& vtrũq; approbandũ eſt,modo cõditio
turpis nõ ſit,& ad verum ſcopũ vota ſemper tendant.Id autem quod in ſcholiis
refers Hieronymi tempore de voto religioſorũ nullam fuiſſe mentionẽ,falſum
eſt:ſecus enim ipſe teſtatur in epiſtola ad Heliodorũ his verbis,Sed forſitan di
cturus es,Quid ergo?Quicunq; in ciuitate ſunt,Chriſtiani non ſunt.Non eſt ti-
bi eadem cauſa quæ cæteris.Dominũ auſculta dicentẽ,Si vis perfectus eſſe,ven
de omnia tua,da pauperibus,& ſequere me.Tu autẽ perfectũ te fore pollicitus
es,&c.Vides pollicitationẽ factam domino ad vitam perfectã capeſſendã.Et ſe-
quitur inferius.Nam cũ derelicta militia te caſtraſti ꝓpter regna cęlorũ:quid
aliud q̃ perfectã ſecutus es vitã?Sed de his ſuperius egimus.Hęc igitur omitta
mꝰ,& ad reliqua ꝓgrediẽtes videamꝰ qd de virginitate & cęlibatu ſcripſeris.

DE VIRGINITATE
ET CAELIBATV LIB. XVII.

A NVNC ad alia quę reſtãt,properãtes deſcẽdamus.De vir
ginitate inquã cęlibatuq; multa abſona & ĩpudẽtia ſcri-
pſiſti,ex qbus quędã ꝓ more noſtro recitabimus.In Me-
thodo eñ theologię ſic ſcribis,Non omnes capiunt hoc
verbum,videlicet, ꝙ aliqui ſe faciant eunuchos propter
regnum dei.Chriſtus hoc ſelectis diſcipulis dixit,a qbus
tñ nõ exegit ad quod inuitauit.Pręterea in Supputationi
bus, Non ſatis intelligo quid ſibi velit hoc Auguſtini
votum , quo ſi liceret optauit vt omnes caſte viuant:

niſi forte coniugatis non patet cælum. Adhæc ibidem, Probabile eſt quod ſi
Hieronymus nouiſſet matrimonium vnum eſſe de ſeptem eccleſiæ ſacramen-
tis,parcius extuliſſet virginitatem,reuerētiusq; fuiſſet locutus de matrimonio.
Et rurſus,Probabilius eſt Auguſtinum librū de bono coniugali aduerſus Hie-
ronymū edidiſſe,licet nomini pepercerit,q̄ aduerſus Iouinianū &c.Prius autē q̄
alia loca recitē expedit de his parumper tecum diſſeramus.

Primū autē quod dicis dominum,ſelectis diſcipulis illud verbū dixiſſe,videli B
cet ꝙ aliqui ſe caſtrent,&c.ab illis tamē id nō exegiſſe.Quæro abs te vndenā ti
bi cōſtet,ꝙ ab ipſis hoc nō exegerit?Probabilius enī ipſum id exegiſſe, cum ab
ipſis tāta diligētia & integritate ſeruatū ſit,vt nō niſi videri poſſit fuiſſe exactū.
Teſtatur autē Hieron.ad Pammachiū,cui & conſentiūt cęteri ſancti patres, A-
poſtolos om̄es vel virgines fuiſſe,vel poſt nuptias cōtinētes.Et alio loco ita in-
quit,Quod ſi indigne accipiūt mariti,nō mihi iraſcātur,ſed ſcripturis ſanctis,im
mo Epiſcopis,& preſbyteris,& diaconis,& vniuerſo choro ſacerdotali,& leuiti-
co,q ſe nouerūt hoſtias nō poſſe offerre,ſi operi cōiugali ſeruiāt.Manifeſtū autē
eſt Apoſtolos epiſcopos & preſbyteros fuiſſe,ac hoſtias perpetuo obtuliſſe. Ex
quo ſeqtur & ab opere coniugali abſtinuiſſe .quod & ſatis videt̃ fuiſſe exactū a
domino,cū tantopere ab ipſo fuerit cōmendatū,vt cęleſtis regni gloriā illi pre-
miū cōſtituerit futurū.Qꝫ igitur dn̄s illud(quod quidē magnę ꝑfectionis eſt,
videlicet in carne viuere pręter carnē)nō exegerit ab vniuerſa multitudine, ita
vt illud ſeruari præceperit:at certe ab iis q ad perfectiora tendūt,a ſelectis ad ſi-
bi peculiarius miniſtrandū,ad ſacerdotiū ꝑagendū exegiſſe videt̃:quod & per-
petua eccleſiaſticę traditionis obſeruatio,apertiſſime indicat fuiſſe factū.Etſi igi
tur illud pręcepto nō tradiderit,ſicuti nec cæterorū cōſiliorū quodq̄,eorū videli
cet quę ſtatuit ad perfectionē pertinētia:ab his tn̄ q celſiorē vitā agere ſibi ꝓpo
ſuerāt,illud exegit,quibus liberū erat,prius q̄ illam profiterētur nō ſic caſtrari.
Quod ſi ꝑtinacius negaueris nō exegiſſe,vti p̄ceptū,at ſane inficiari neutiq̄ po-
teris nō exegiſſe vt conſiliū,hoc eſt illud ꝓbaſſe prę nuptiis.Attn̄ ais tu (quas
ignores aut deneges id ad perfectionē ꝑtinere)nō ſatis tibi perſpicuū eſſe,quid
ſibi velit hoc Auguſtini votū,quod ſcilicet optauit vt omnes caſte viuāt,niſi for
te cōiugatis nō patet cęlū.Quę verba prorſus inania ſunt,niſi velis Auguſtinū
& cęteros patres,q̄ cōſentientibus verbis omnes præferūt lōgo interuallo cęli-
batū ac virginitatē nuptiis,ita pręferre, vt eas dānent,& in errorē Encrattiarū,
Martionisq; & Manichei incidiſſe:vel ſi id non ſentias,putes tu eorū ſententiā
erroneā,nec pręferendā eſſe cōtinētiā operi cōiugali.Qui enī nuptias nō dānāt,
ſed probāt cælibatū,& tamē virginitatē magis extollūt,nō denegāt coniugatis
patere cęlū:quod quidē tu colligis ex Auguſtini voto,optantis,vt omnes caſte
viuant:quod repręhendens infers ex illo hoc abſurdū prouenire,quod videlicet
cōiugatis non pateat cęlū.Qui tametſi optat omnes eſſe perfectos,nō tamē im
probat eos(modo boni ſint)qui arduam illam perfectionis ſemitam non at-
tigerunt.Reſpondit enim redemptor noſter iuueni petenti, Quomodo ſaluus
fieret, Serua mandata cui adhuc ſatagenti: dixit, Si vis perfectus eſſe, vade,
vende omnia quæ habes, da pauperibus & ſequere me,& cætera. Fatetur Au-
guſtinus (cum librum fecerit de bono coniugali) item Hieronymus in

libris ad Pãmachiũ cõtra Iouinianũ.Pręterea Amb. ac Tertullianus,cõiugatis patere cęlũ,q̃nimo docẽt honorabiles eſſe nuptias & cubile immaculatũ,ac trigeſimũ eſſe fructum ex vna terra, & vna ſemente natum e qua tamen terra & ſemine,& ſexageſimum & cẽteſimum fructũ eſſe ortum,quem quidam ſexageſimum continentibus tribuunt, vti centeſimum virginibus, aſſerẽtes quanto maior numerus minorem ſuperat,tantum preferri virginitatem continentię, & continentiã operi cõiugali.Cumq; hęc tibi notiſſima ſint,aptiſſime declaras illis verbis te nil aliud petiiſſe q̃ calumniari virginitatẽ ac cælibatũ: & quod aperta bucca ꝓferre formidaſti,demiſſo tñ ore obliquoq; ſermone oſtendere nuptias & caſtũ cubile nõ eſſe ſubiiciẽda cęlibatui ac virginitati: ſed aut pręponẽda,aut certe ęque honorabilia:q̃d & muſſitãs cõfirmaſti,quũ in Enchiridii ꝓlogo inquis,Iã vero q̃d ad caſtitatis votũ attinet,nõ auſim explicare quantũ interſit inter cęlibatũ & caſtũ matrimoniũ, q̃bus verbis vis intelligi quod proferre nõ audes.Ad idẽ tendũt & quę ſuperius recitauim⁹ in Supputationibus deſcripta,videlicet ꝓbabilius eſſe Auguſtinũ,librũ de bono cõiugali aduerſus Hieronymũ ſcripſiſſe,q̃ aduerſus Iouinianum. Sed age,quomodo aduerſus Hieronymũ,cũ in ſentẽtia conueniãt,vtriq; videlicet cõtinentiã nuptiis præferẽtes? Sed tu his verbis id negare voluiſti,& vis eos inter ſe diſſentire.quod ſi verũ eſſet,id non cõtingeret,niſi quod aut Hieron.cõiugiũ improbaret,aut q̃a Hieronym⁹ (etſi vtrunq; cõmendet)pręſtare tñ magna intercapedine,cõtinentiã bono coniugali aſſeueret.Auguſt.autẽ contrariũ ſentiat.Cum autẽ cõſtet in primo ipſos nõ diſſentire(nuſq̃ eñ Hieronymus cõiugiũ dãnat,ſed ex ꝓfeſſo etiã in opere aduerſus Iouinianũ illud nimis extollentẽ cõmendat)ſeq̃tur in altero ipſos diſcrepare,videlicet ꝙ Hieron.cõtinentiã cõiugio pręferat,quodquidẽ eſt ꝓpoſitũ tuũ:qua de cauſa vis Auguſtinũ potius aduerſus Hieron.q̃ aduerſus Iouinianũ ſcripſiſſe librũ de bono cõiugali,obq; duo tituli verba,videlicet de bono coniugali: ac ſi ex hoc ꝙ q̃s dicat bonũ eſſe cõiugiũ,ſequatur continentiam nõ eſſe illo potiorẽ,vis inſinuare Auguſtinũ fauere ſententiæ tuę,quod nõ ſit præferenda continentia bono coniugali,cũ Aug.tum in illo ipſo volumine,tum in infinitis aliis locis apertiſſime contrarium ſentiat.

C Ad quam ſententiam confirmandam & illud de Hieronymo inducis, quod ſi nouiſſet matrimonium vnum eſſe e VII eccleſię ſacramẽtis,parcius extuliſſet virginitatẽ.Age,cur parcius?aliq̃d aliud ſubintelligere oportet illis verbis ſi id cõleq debeat.Nunq̃d q̃a matrimoniũ tãto pluris ęſtimaſſet,eo q̃d fecerit id nõ noſcẽs,q̃d exęquandũ aut pręferendũ virginitati cẽſuiſſet?aut q̃a perceppiſſet virginitatẽ minoris eſſe dignitatis q̃ antea ęſtimauerat?Nõ ſecundũ,quia nulla eſt ſequela,matrimoniũ vnũ eſt ex ſacramẽtis eccleſiaſticis:igitur virginitas ſiue cõtinẽtia eſt minus ꝓbanda.Nihil eñ immutat vel tollit de virginitatis natura dignitateve matrimoniũ eſſe e ſacramẽtis.Primũ igit̃ dicere oportet, videlicet quod matrimoniũ tãto dignius ęſtimaſſet,vt virginitatẽ ei pferendã nõ cẽſuiſſet,ſed ſecus,q̃d tuę ſentẽtię aſtipulat̃.Id aũt facillimũ eſſe declarabimus. Nũq̃d igit̃ putas Hieronymũ ignoraſſe matrimoniũ eccleſiaſticũ eſſe ſacramẽtũ?ſignãs cõiunctionẽ Chriſti cũ eccleſia?ſiue VII eſſent eccleſiaſtica ſacramenta,ſiue plura,cum illo tẽpore forte hoc ſeptenario numero nõ eſſent pręſcripta.

Sed etiã nunquid ſequitur apud te, matrimoniũ vnũ eſt e ſeptẽ eccleſię ſacramẽtis, igitur perfectius qd eſt virginitate? Si eñ hoc neceſſario cõſequitur ex illo, oportet & hanc eſſe verã, Omnia quę ſacramẽto conſtant, perfectiora ſunt his quæ ſunt citra ſacramẽtũ, quę tamẽ falſa & erronea eſſent. Nõ enim (vt inquit Auguſtinus) dominus alligauit potentiam ſuam ſacramẽtis, quin dona ſua tribuat citra ipſa, & quædam potiora, quàm cum ipſis: ſed ſacramẽta tantũmodo ſi qua ſunt rei ſacræ. Cum autẽ ipſa virginitas, cõtinentiaq; diuini honoris gratia ſeruata ex ſe ſatis ſacra ſint abſq; alio ſigno ſenſili, e donisq; ꝓcipuis ſit oñipotentis dei, quam dominus Ieſus in ſua puriſſima carne conſecrauit, diuinaq; Maria eius mater perpetuo intacta fuerit, ac vterq; magna illa gratię miracula Ioannes, totq; alii ſanctiſſimi viri, tũ ex Apoſtolis, tũ ex martyribus & cõfeſſoribus vtriuſq; ſexus, quibus & multiplex gratia, & peculiaris gloria, in præmiũ a domino tribuitur. Quid refert? etſi eñ contractu ipſo matrimonii ſacramentum eccleſiaſticum exiſtit, num ideo dicere debeamus ipſum maius eſſe virginitate aut cælibatu? Deipera enim mater plena gratia fuit, citra omne ſacramẽtum eccleſiaſticum. Baptiſta Ioannes ſanctificatus in vtero citra ſacramentum, Apoſtoli die pẽtecoſtes repleti dono ſpiritus, citra tũc receptũ ſacramentũ eccleſiaſticũ. Pręterea mortẽ ſubire pro Chriſto (quod & martyriũ dicim⁹) pręfertur & continẽtię & virginitati, quę a ſanctis oñibus pręferũtur matrimonio: illi tñ nõ eſt cõnexũ ſacramentũ eccleſiaſticũ. Falſum igiť in qbuſcũq; cõſtat ſacramentũ eccleſiaſticũ, in his plus eſſe dignitatis, arbitrãdaq; eſſe potiora omnibus his quę ſunt citra ſacramentũ. Erroneũ igitur quod ais & inepte infers, Quod ſi Hieron. matrimoniũ vnum e VII ſacramẽtis eſſe cognouiſſet, parcius extuliſſet virginitatem, ac reuerentius locutus fuiſſet de matrimonio. Quinimo cognouit eſſe, & tñ longe virginitatẽ ipſi prętulit. Nũquid autẽ parũ reuerẽter loqtur de matrimonio, qui illud inter dona dei cõnumerat? quod vbiq; facit Hieronymus, illud ſtellarum luci conferens. An parũ reuerenter qa cõtinẽtiã & virginitatẽ illi pręferat? Tãetſi eñ aurũ precioſius eſſe argẽto dicimus, nũqd ex hoc argẽti precio aliqd detrahimus? Vtrunq; bonũ eſt, vtrunq; comẽdandũ, attamẽ inter plurima bona ſtat aliud alio eſſe pręſtãtius. Non igitur derogat cõiugio q cælibatũ ac virginitatẽ illi pręfert, vt Hieron. Auguſt. Tertullianus, Cyprianus, Ambroſi⁹, & ex Gręcis oẽs. Quinimo cũcti doctores orthodoxi, vna cũ definitione vniuerſalis eccleſię, hoc ſentiũt, hoc ꝓdicãt, hoc firmiter tenẽdũ ſtatuũt. ſupſtite eñ adhuc Hieronymo dãnat⁹ fuit Iouinianus cõtrariũ ſtatuẽs. Cui dogmati tu tñ quibuſdã in locis murmurãdo (etſi nõ oĩno apertis verbis, at certe ſenſu tã claro vt diſſimulare nõ poſſis qd ſentias) cõtradicere niteris: aliis autem expreſſius.

Inquis enim in Chriſtiani matrimonii inſtitutione aſſumens id quod modo improbauimus, videlicet pręſtãtiora eſſe ea quæ ſacramẽto conſtãt ſiue illi iungũtur, his quę illo carẽt. Aliqua ex parte deus plus habuit honoris matrimonio q̄ virginitati. Et rurſus, Quid eñ habet eccleſia chari⁹ aut ſacrati⁹ VII illis myſteriis, quę ſpõſus Chriſtus ſponſæ ſuæ veluti pignora quædam redituri reliqt? inter hæc chariſſima pignora, inter hæc præcioſiſſima monilia & ſui monumẽta, matrimoniũ eſſe voluit, nã hoc honoris virginitas ſibi non poteſt vendicare. Et rurſus, Cum enim inter eccleſię ſacramenta numeretur matrimoniũ, multaq; D

intercidere voluiſſent?Ex connubio enim oriuntur tum qui virginitate deco rantur,tum qui continenter viuunt.Non igitur tam amentes fuiſſent, vt ſeminarium hominum abolerent.Præciſa enim radice,quomodo fruges aut fructus orientur?Radix autem nuptiæ ſunt, virginitas fructus. Sed iam ad alia loca excutienda accedamus omiſſis cęteris,quę in hoc ſatis magno volumine ſcribis: in quo nil aliud ſpectas,q̃ perſuadere coniugalem vitam,cęlibi eſſe pręferendã. G

His enim pręter citata & in Annotationibus ſuper nouum teſtamentum interpretans illa verba Pauli ad Corinth.Mulierem non tangere bonum:bonum, id eſt commodum:deinde ſubiungis,nõ dixit ſimpliciter bonum eſt, ſed bonum ob vrgentem neceſſitatem. Nec enim quod pro tempore,pro reꝗ; præſenti bonum eſt,id protinus ſimpliciter bonum eſt.Aetate Pauli cum inter innumeros Ethnicos ꝑpauci eſſent Chriſtiani,fortaſſe cõmodius erat abſtinere a matrimonio,nunc mutatis rebus haud ſcio an magis expediat ſanctũ connubiũ pure & ſancte colere,etiam ſacerdotibus.Et in Supputationibus ita ais.Beda mihi obiicit Paulum qui videt optare vt omnes eſſent qualis ipſe erat.Sed Paulus creditur habuiſſe vxorem quum hæc ſcripſit.& hoc aſtruere volens in Annotat.ais, gynęca Gręcis etiã vxorem ſignificare:ex quo inferre vis quum Paulus ad Corinth.dixit:poteſtatem ſe habere circunducendi Gynæcaa ſicut Cephas & cęteri Apoſtoli faciebant,q̃uis illam non circunduceret,fuiſſe tñ vxoratum,quemadmodum & Petrum:quod confirmare niteris Euſebii Cęſarienſis teſtimonio,referentis ſcilicet tertio ſuę hiſtorię volumine,Clementẽ huius fuiſſe ſentẽtię:illũꝗ; appellas,vt credamus magnum illum fuiſſe Clementem(de quo Paulus meminit)martyrem & in Apoſtolatũ Petri ſucceſſorem.At Euſebius non illũ citat, ſed Clementem quendam Alexandrinum diſputantem aduerſus hæreticos,qui nuptias damnabãt.Ait enim Euſebius,Hic Clemẽs ſcribẽs aduerſus eos qui nuptias ſpernunt,inter cætera etiam hæc dicit.At qui ad conuincendum aduerſarium diſputat,non omnia pro conſtanti affirmat quę aſſumit,ſed pro re & cauſa in mediũ affert quæ illi fauere poſſunt,etiam ſi minus certa aut vera ſint,modo aliquo teſtimonio aut probabilitate nitantur.Ipſius autem diſputantis hæc verba ſunt,An & apoſtolos improbant?Petrus enim ac Philippus & vxores habuerunt,& filias nuptum dederunt.Sed & Paulum nõ tedet Apoſt.in quadam epiſtola ſua mentionem facere comparis ſuæ &c.Hanc tñ opinionem non probat Euſebius:quinimo contrariam recitat ſententiam Polycratis & Caii de filiabus Philippi,vt declarabimus inferius.quę verba etiam repetis in Annot.alio loco ſubiungens & Apoſtolos filias ſuas nuptũ dediſſe,Theophilactoꝗ; ſecus ſentienti de Paulo reſpondere niteris,magna diligentia ſtudens ſuadere oppoſitũ.

Et in epiſtola ad epiſcopum Baſilieñſem inquis,Quod quondam pium erat inſtituere, poſt pro re nata, mutataꝗ; temporum qualitate, magis pium fuerit abrogare:quod fortaſſis ſentiendum de coniugio ſacerdotum. De cælibatu enĩ neꝗ; Chriſtus,neꝗ; Apoſtoli legem aliquam præfixerunt.Quo loco longo progreſſu multisꝗ; rationibus contendis cælibatum ſacerdotum eſſe abrogandũ, & rurſus in Annot.ſuper illud Pauli ad Timothęum,Vnius vxoris virum. Hic (inquis)periclitatur Chryſoſtomus,ne Paulus exigere videatur ab epiſcopis vt vxorem habeãt, aut exemplo Iudæorum plures habeant.At nunc non ſolum a H

tot ſacerdotibus exigitur caſtitas, verum etiam ab hypodiaconis matrimoniũ contractum dirimitur:quin id quoq; vehementer aſtringunt, vt quod Paulus in-ſtituit ſeruandum in epiſcopo, eo ſeculo quo ſumma erat ſacerdotum raritas, vt non adiret hunc honorem digamus:nunc cum tot ſint ſacerdotum milia, exclu-duntur a ſacerdotio, qui vel imprudentes duxerint corruptam. Immo & qui e baptiſmo duxerit alteram, priore defuncto. Et paulo poſt, Mirum eſt autem vt quædam vrgemus ac mordicus tenemus, ad quædam prorſus conniuẽtes &c. Et rurſus, Q̃ꝫ q̃ nec is caſtus eſt qui venerẽ non attingit quia nõ licet. Sed vereor ne cenſus Eccleſiaſtici caſtrẽt hodie clericos, verius q̃ pietas. Et rurſus in Metho do. Pleriq; iſtorum qui nunc continentiã profitẽtur non ĩdiſtudio pietatis agũtur ſed longe alio ſpectant, nimirum ad ocium, ad culinam, ad tyrannidem, ad licen tius tutiusq; peccandum. Et ad declarandam rei difficultatem, immo quod im-poſſibilis ſit, ais in ſupputationibus. Gratia quidem Dei omnibus præſto eſt ad conſequendam ſalutem:an præſto ſit omnibus Beda viderit, certe Paulo non erat præſto ter dominum roganti vt liberaretur a Satana colaphiſante. Et alibi in epiſtola qua reſpondes febricitanti. Neſcio qua fronte Auguſtinus continen-tiã extollat cum ipſe duas concubinas habuerit: & extollit virginitatem Hiero nymus, quam tamen nõ ſeruauit vt ipſe teſtatur ad Pammachium. Preterea & in Annnot. inquis, Siquis perpẽdat horum temporum ſtatum quotam hominũ portionem monachorum greges occupent, quotam ſacerdotum ac clericorum collegia, ac q̃ pauci vere ſeruent vitæ caſtimoniam, in quę libidinum genera q̃ innumeri demergant, q̃ palam inceſti ſint, fortaſſis iudicabit magis expedire, vt his qui non continent fiat ius publici matrimonii, cælibes enim nunc habet mundus q̃ plurimos, caſtos perquam paucos. Hæc ſcripſiſti cum pleriſq; aliis eiuſdem ſententiæ, & tamen mihi tam acerbe ſuccenſes, q; tribus verbulis hu-maniſſime monuerim, quædam legi in libellis tuis quibus videaris matri-monium ita extollere, vt illud cælibatui adæques, & tamen perfricata fronte ne gas, te nil huiuſcemodi ſcripſiſſe.

I Sed par eſt diſcutiamus aliquantiſper, q̃ eneruia ſint hæc argumenta tua, vti & ſuperius fecimus. Primum vero ad id reſpondendum paucis cenſeo quo eccle-ſiam immeritam taxas, q; ab hypodiaco non contractum matrimoniũ dirimat. Non enim citra diuinæ authoritatis exemplum id facit:nam Nathinnei de qui-bus Eſdræ primo mentio ſit, diuino miniſterio erant addicti, in eorum autẽ loco eccleſia habẽt hypodiaconos, vt illic ſanctorum patrum definit ſentẽtia. De qui-bus in quadam epiſtola decretali ex patrum ſententia ita ſcripſit Innocentius. Erubeſcant impii & intelligãt iudicio ſpirituſſancti eos qui in ſacris ordinibus, presbyteratu, diaconatu & ſubdiaconatu ſunt poſiti, ſi caſte non vixerint, exclu dendos ab eorumdem graduum dignitate. Q̃ꝫ autem interpretaris dictũ Pau-li, bonum eſt mulierem non tangere, bonum id eſt commodum:ſi commodum vt ſynonymum ad bonum abſolutum accipis (prout fecit Paulus) idẽ interpre taris per idem, nihilq; ad rem tuam facit: Si autem cõmodum pro vtili accipis, vt pro eo quod eſt aliquo modo bonum, ſed non ſimpliciter bonum, vt ver-bi gratia quod eſt ſalubre, ſic intelligens bonum eſt homini mulierem non tangere, id eſt ſalubre, vel quandoq; homini eſt bonum mulierem non tangere:

primo modo falſum eſt quod aſſumis,omniũ enim medicorũ ſententia a venere prorſus abſtinere,nõnũq̃ qbuſdã hominibus inſalubre & incõmodũ eſt.Prçterea nihil facit ad rẽ quã Paulus agit,Si altero inepta eſt interp̃tatio q̃ aduerſat̃ literę & ſenſui ſcriptoris:Paulus autẽ reſpondẽs Corinthiis,quos capite ſupiori verbis caſtigauerat vtpote fornicationi deditos,& libidinibus ſeruientes.Corinthii enim ſemper ad rẽ venereã,propenſiores fuere,& ad carnis illecebris procliuiores,prç cçteris grçcię ciuitatibus.Vnde & illud prouerbiũ,nõ eſt omniũ nauigare ſeu adire Corinthũ,ob ꝓſtitutarũ mulierũ copiã & pulchritudinẽ: a qbus ſtudiis eos reuocare volẽs Paulus eis ſcripſerat,Neſcitis qm̃ corpora veſtra mẽbra ſunt Chriſti?Tollens ergo mẽbra Chriſti faciã mẽbra meretricis?Abſit,an neſcitis quoniã q adhęret meretrici,vnũ corpus efficitur cum ea?&c.Et rurſus,Qui fornicat̃,in corpus ſuũ peccat.An neſcitis quoniã mẽbra veſtra tẽplũ ſunt ſpiritus ſancti,q in vobis eſt?&c.Quẽ habetis a Deo,& nõ eſtis veſtri:qbus ſubiungẽs inquit:De quib9 aũt ſcripſiſtis mihi,reſpõdeo vobis,bonũ eſt hoĩ mulierẽ nõ tãgere:ꝑpter fornicationẽ autẽ vnuſquiſq; vxorẽ ſuã habeat,& vnaquęq; virũ ſuũ &c.Quaſi diceret q̃uis ſimpliciter ſit bonũ hoĩ mulierem nõ tãgere,eo qđ id ad ꝑfectionẽ eius ꝑtineat,tñ eis qui abſtinere nõ volũt expedit vt vnuſquiſq; ſuã vxorẽ habeat,& illis id facere ſuademus:Cui ſententię ſubſequẽtia ipſius verba aſtipulant̃:ꝙ ſi nõ cõtinent nubant,melius eſt enim nubere q̃ vri,qđ Hieronymus & cęteri ex ipſis verbis Apoſtoli interpretãt̃,q̃ fornicari.Suadet ergo Paulus nolenti ſe cõtinere,vxorem ducere,nõ autẽ abſolute vxorem homini eſſe ducendã:Poſtq̃ eñ dixerat,Propter fornicationẽ autẽ vnuſquiſq; ſuã vxorẽ habeat,quibus & ſubiũxerat,vxori vir debitũ reddat &c.noliteq; fraudare inuicẽ niſi forte ex cõſenſu ad tẽpus &c.ſubinfert cauſam:Ne tẽtet vos Satanas ꝑpter incõtinentiã veſtrã:& nequis putaret id ab ipſo ꝓcipi qđ prioribus verbis pugnaret,ſubinfert,Hoc aũt dico ſecundũ indulgentiã nõ ſecundũ imperiũ,volo autẽ omnes vos eſſe ſicut meipſum.i.cupio oẽs, vos cęlibes eſſe & mulierẽ nõ tãgere:ſed vnuſquiſq; ꝓpriũ donũ habet ex Deo:alius quidẽ ſic,alius vero ſic.At forte nõ omnibus datũ hoc cõtinentię donũ,videlicet vt cõtinere velint. Illis ergo bonũ eſt vxorẽ accipere.Dico aũt nõ nuptis ſed viduis bonũ eſt illis ſi ſic ꝑmãſerint,vti & ego.Quibus verbis expreſſe iugulat̃ ſentẽtia tua,qđ ipſe vxorẽ haberet,vel opi cõiugali icũberet:quũ illa verba ꝓtulit,volo vos oẽs &c. ſubiũgit.n. dico aute nõ nuptis ſed viduis bonũ eſt illis ſi ſic ꝑmãſerint ſicuti & ego, nõ.n. ꝑmanerẽt innuptę & viduę,ſi ipſe cõiugat9 vellet eas ꝑmanere ſicuti & ipe erat. ſentẽtia igit̃ Pauli oĩ luce dilucidior eſt,ſimpliciter & abſolute bonũ eẽ hoĩ mulierẽ nõ tãgere; expedire autẽ eos qui cõtinere nolint,vxorẽ ducere ad fornicationẽ vitandam:hocq; illis indulgẽdũ ꝑpter eoꝝ incõtinẽtiã:melius autẽ eſſe ſi nõ nubãt,& cõtineãt,ſiue virgines ſint,ſiue viduę,ꝑmaneãtq; imaculatę ſiue cõtinẽtes,ſicut & ipſe faciebat.Qꝫ autẽ melius ſit nõ nubere,q̃ matrimonio iungi,declarat ſequẽtibus verbis dũ ait,Solutus es ab vxore,noli quęrere vxorem: ſi autem acceperis eã,nõ peccaſti:& ſi nupſerit virgo,nõ peccabit:tribulationẽ aũt carnis habebũt huiuſmodi.Ego autẽ vobis parco.Et paulo poſt,Igit̃ & qui matrimonio iũgit̃ virginẽ ſuã,bene facit:& qui nõ iungit,melius facit.Beatior autẽ erit ſi ſic permanſerit ſecundum meum conſiliũ.Puto autẽ ꝙ & ego ſpiritũ Dei

habeam. Et paulo ſuperius dixerat, Volo autem vos ſine ſolicitudine eſſe. Qui ſine vxore eſt, ſolicitus eſt quæ domini ſunt, & quomodo placeat Deo: qui autẽ cum vxore eſt, ſolicitus eſt quæ ſunt mundi, quomodo placeat vxori, & diuiſus eſt &c. Tu autem aduerſus tam apertam ſententiam, tot proprijs expreſſiſſimiſq; verbis explicatam, inquis Paulum non ſimpliciter dixiſſe bonum eſſe mulierem non tangere, ſed bonum eſſe ob vrgentem neceſſitatem.

K Primum explicanda erat a te illius temporis conditio, quæ redderet illud fuiſſe bonum tũc, quod nunc non ſit bonum. Et ſi enim perpauci tunc eſſent Chriſtiani, & nunc ſint multi, tamen id nihil facit quod tunc fuerit bonum mulierem non tangere, nunc autẽ ſecus ſe habeat. Quid immutatum eſt vt melius ſit nunc colere matrimonium, q̃ illibatam virginitatem ſeruare, aut ſanctam ſeu cælibẽ vitam ducere? Nunquid Deo gratius tunc erat & acceptius, nũc illi minus gratum minuſq; ab ipſo commendatur? Ineptiora ſunt hęc Eraſme q̃ vt a doctiſſimo ore tuo proficiſci deberent. Apoſtoli verba magis aperta ſunt, q̃ quę torqueri vllo aſtu in tuam ſententiam poſſint. Abſolute clamat Paulus: bonum eſt homini mulierem non tangere: quod & dominus in euangelio prędixerat. ſunt & Eunuchi, qui ſe caſtrẽt propter regnum Dei: qui poteſt capere capiat &c. Quod intelligendum eſt ſimpliciter, & non pro tempore aliquo per vnã occaſionẽ aut neceſſitatem. Nõ dixit bonum eſt vobis aut hominibus, pro re & tempore, ſed homini ſimpliciter & abſolute. Qui loquendi modus abſolutus, non patitur ſenſum diſtractum, ſiue coarctatũ. Quod enim bonum eſt homini, ſemper bonũ eſt illi: recte enim dicimus bonum eſt homini ſtudioſum eſſe, quia & omni homini & ſemper bonũ: non autẽ recte diceretur bonum eſt homini albũ eſſe, aut rẽpublicam gubernare. nõ enim Aethiopi forte bonum album eſſe, neq; tardo & mentis inopi gerere magiſtratũ. Sunt eñ homines qbus natura magis expedit ſeruire q̃ regnare: & ſecus. Quę igiť nõ ꝑpetuo nec cuicũq; cõueniũt, ſimpliciter & abſolute de illo dici nõ pñt, ſed limitate tñ dicunť. Quãobrẽ nec recte dicere mus, cõuenit homini albũ eſſe, etſi plures albi ſint q̃ nigri, eo quod nõ cõuenit oĩ homini, nec ſẽper. at apte dicimus, cõuenit hominẽ animal eſſe ratiõis particeps & diſciplinę capax, eo q; ſemp & omnis homo huiuſmodi ſit. Pariter igiť quum dicimus, homini bonũ eſſe nõ tãgere mulierẽ, oportet vt id omni homini bonũ ſit, & ſemp. Ex quo tamẽ nõ ſequitur, eſſe malũ mulierẽ tãgere, ſed tãtummodo melius eſſe nõ tãgere. Quod eñ pręſtãtius eſt, bonũ eſt, etſi nõ cõuertatur. Inter autẽ id quod præſtat, & illud quod opponitur ei quod cõmune eſt ad ipſum & ad quod exceditur, mediũ intercedit, ipſum quod ſuperatur. quod quãto a perfectiori recedit, tãto magis accedere ad cõtrariũ videtur: quãobrẽ & quãdoq; ipſius nomine nũcupatur. quod eñ minus bonũ eſt, ſi quis bonũ ſit, tamẽ ꝑfectioris collatiõe, malũ quãdoq; dicitur. quo pacto Hieronymus illud accipiẽs quum aduerſus Iouinianũ diſputat, matrimoniũ malũ dicit: quod tamẽ in cõfeſſis eſt bonũ eſſe, & ipſe alibi cõfitetur. Quũ igitur Paulus inquit, bonũ eſt homini mulierẽ nõ tãgere, ſimpliciter, & abſolute intelligit, bonũ eſſe homini illã nõ tangere, igitur omni homini perpetuoq; bonũ, nõ tñ pro tẽpore, pro re q; præſente, prout ipſe expoſuiſti.

L Quamobrem & pariter erroneum eſt quod ad id confirmãdum in Methodo

refers:Paulus pręcipit vt epiſcopi ſuas vxores & liberos bene gubernent,nunc
hypodiaconis,ius habēdi vxores interdicitur.Quibus verbis vti ꝑdictū eſt ta-
xans inſtitutū eccleſię vti aduerſans ꝑcepto Pauli,ac ſi probaſſes vel Paulū ꝑce
piſſe,vel ſuaſiſſe,epiſcopos habere vxores,qđ & repetis in Annot. cū ais. Hoc
loco periclitatur Chryſoſtomus,ne Paulus exigere videatur ab epiſcopo vt vxo
rem habeat &c.Et paulo poſt,At nunc nō ſolū a tot preſbyteris exigitur caſti-
tas,verū & matrimoniū ab hypodiaconis contractū dirimitur.Sed age:quę eſt
Chryſoſtomi periclitatio & anxietas,in hoc loco:Verba eñ ipſius ita habēt.Sē
ſus facillimus eſt,explicat quid Paulus ſibi velit,reiicit ſenſum erroneum,quem
malitia,vel inſcitia,quiſq̄ ex illis elicere poſſet,ſentētię Pauli aduerſantem.In re
quidē tam dilucida ſibi enarranda non oportebat inſudare Eraſme. Non enim
Apoſtolus ſibi ipſi aduerſatur.Cū autē(ſicut modo commonſtrauimus)in epi
ſtola ad Corinthios ꝓlixa oratione ſtatuerit Apoſtolus,melius eſſe homini in-
nuptum permanere,q̄ matrimonio alligari,ipſumq; cōiugiū probauerit in his,
quibus cōtinere nimis arduum videtur:illudq; permiſerit ſecundū indulgētiā,
nō ꝙ imperio id conſtituerit,manifeſtū eſt,tanto minus illud Epiſcopis præce-
piſſe.Quod enim laicis ſiue prophanis hominibus nō traditur vti pręceptū,ſed
tm̄ per indulgentiā conceſſum,clericis certe & epiſcopis perfectiorem vitā agē
tibus,nō potuit eſſe præceptum.Sed ſi expendamus verba ipſius Apoſtoli,aper
tiſſime dignoſcemus ipſum nūq̄ tale ſomniaſſe.Inquit enim,Oportet eñ epiſco
pum irreprehenſibilē eſſe vnius vxoris virum, ſobriū,prudentē,ornatū,pudicū,
hoſpitalē,doctorem,non vinolentū,non percuſſorē:ſed modeſtum,non litigio-
ſum,nō cupidum:ſed ſuę domui bene prępoſitum,filios habentē ſubditos,cum
omni caſtitate.Si quis autē domui pręeſſe neſcit,quomodo eccleſię Dei diligē-
tiam habebit:hęc ille.Quibus ſi contendas Paulū velle illa omnia in epiſcopo
eſſe,ſequitur quod qui filiis caruerit,in epiſcopū eius ſentētia nō ſit aſſumēdus,
quod abſurdiſſimū eſſet,fere eñ oēs ex diſcipulis dñi Ieſu Chriſti,filiis carue-
runt:qui tamen ſacerdotio & epiſcopali munere functi ſunt.Omitto cęteros pa
tres poſteriores,tū Gręcos,tū Latinos,vt Baſiliū,Chryſoſtomū,Gregoriū, Hie
ronymū,Ambroſiū & alios innumeros:quinimmo nec ipſe Timotheus ad quē
ſcripſit,vxorē habuit.Pręterea ſequeretur nec Ioannē Apoſtolū qui ꝑfuit oībus
eccleſiis Aſię,epiſcopū lege Pauli fuiſſe:Cū omniū cōſenſu citra cōtrouerſiā cō-
ſtet ipſum ꝑpetuo coluiſſe virginitatē.Multa alia adducere poſſem,ſed in re tā
aperta non eſt immorandū:oportet igitur dicere,nō omnia q̄ Paulus recitat ab-
ſolute epiſcopis ꝑſcribere,ſed q̄dā abſolute,vt illa q̄ prauitatē excludunt, & ad
ꝓbitatē munuſq; recte peragēdū faciunt:quędā autē ſub cōditione requirere:
E qbus vnū eſt illud, vnius eſſe vxoris virū,& aliud filios habentē ſubditos cū
omni caſtitate:hoc eſt oportet epiſcopū irreprehēſibilē eſſe:qđ erit,ſi vxorē ha-
bens,vnius vxoris tm̄ vir fuerit,nō pluriū:ſimul aut digamus vel trigamus.qđ
ſi cōtingeret,eſſet quātū ad ordines reꝑhēſibilis,nō autē ſecus.Pręterea decet ſi
filios habuerit,eos ſubditos habere,cū oī caſtitate,aliter reꝑhēſibilis eſſet.indica
ret eñ ipm nō eſſe bonū patrēfamilias,cū filios diſciplina ꝓbos reddere neque
uerit.Pręſcribit igit Paulus epiſcopū nō deligēdū eſſe digamū,nec filios habē
tē rebelles,& iniquos:non ſuadet,aut inſtituit vt habeat vxorē vel filios :ſed ſi

& matrẽ & vxorẽ,nõ poteſt meus eſſe diſcipulus.Et illud quod is qui inuitatus eſt ad cõuiuium & abnuit, excuſans ſe duxiſſe vxorem,a patrefamilias prorſus indignus conuiua iudicatus eſt.Et illud ex Luca, Putatis quia pacẽ veni mittere in terram?Non dico vobis:ſed ſeparationem.Et alia pleraq; idem innuentia. Pręterea hoc atteſtantur priſci patres Tertullianus, Cyprianus, Hieronymus, Ambroſius,& ex Gręcis præcipui.Tu autem cõtrariũ ſentis,ac aliis perſuadere. contendens vis Paulum fuiſſe coniugatum,Petrum pariter ac Philippum, vxoresq; ſuas circũduxiſſe,innuẽs & plurimos alios ex Apoſtolis fuiſſe cõiugatos, pro qua ſententia nullã tamẽ affers rationem,nullũq; teſtimoniũ,qđ eã aſtruat.

Non enim conſtat ex Apoſtolis excepto Petro & Philippo aliquẽ ceterorum fuiſſe coniugatum,quinimmo & de Philippo nil certi habetur.Et ſi tibi condonaretur omnes fuiſſe coniugatos,quid hoc ad tuam ſententiam?cum anteq̃ ad Apoſtolatum vocarentur,id fuiſſet factum:quinimmo qui iam alligati erãt eo ſuſcepto munere ab opere coniugali prorſus abſtinuerunt(quemadmodum dictum eſt) ne diuiſi eſſent in opere euangelii . Iuxta enim Paulum,Qui rei vxorię operam impendit,nec expeditus eſſe valet miles ad militiæ ſpiritus munera obeunda.Quapropter & in eo de quo longe minus referret, in prophana militia,nec miles idoneus cẽſetur, nedum homo vxorius,verum nec qui circa opus coniugale ſit intentus.Quamobrem & diſciplina militari cautũ,ne proficiſcentibus in expeditionẽ militibus vxores illos conſequi,aut cum illis in caſtris eſſe liceret.Et tamen vis tu Apoſtolos circunduxiſſe vxores,cum pro ſpiritu militarent,pugnarentq; aduerſus poteſtates humanas & principes tenebrarum, innixus his verbis Apoſtoli ad Corinthios,Nũquid nõ habemus poteſtatẽ mulierẽ ſororem,circunducendi,ſicut & cæteri Apoſtoli,& fratres domini & Cephas? Quæ verba contra te faciunt,non pro te. Licet enim γυνὴ gręce vtranque ſignificet vxorem ſcilicet & mulierem,hoc tamen loco pro vxore intelligi nõ poteſt.illud enim ſororem determinat non vxorẽ eſſe ſed mulierem vti ſororẽ, ſecundum ſpiritum miniſtrantem eis:quas permittebant ſe conſequi(cũ circuirẽt ciuitates euangelium prædicantes)ſibi miniſtraturas exẽplo domini.Legimus enim in euangelio,Et erant mulieres quę ſecutę fuerãt Ieſum miniſtrãtes ei &c. Indecorum enim nimis fuiſſet ac turpe,ipſos Apoſtolos proprias vxores a quibus ſe iam ſeparauerant,vtpote quum ſe domino dediderunt,poſt triumphum crucis,illis ſe rurſus adiungere,ac eas publice circunducere. P

Ex hoc igitur loco inferre non potes,aut Paulũ vxorẽ habuiſſe,nec cæterorũ quẽpiã:quinimmo cũ dicat & fratres domini,manifeſtũ qđ de vxore nõ intelligat,fratres eñ dicebãtur aut filii Zebedęi,aut filii Alphei,aut vtrorũq;, quorũ nemo vxoratus fuit,ſed omnes aut virgines aut cælibes patrũ teſtimonio fuiſſe cõſtat.Quinimmo nec de vxore Petri vlla vnq̃ mentio fit in ſcriptura, ſed tãtũ de ſocru febricitante,nec etiã a vetuſtis ſcriptoribus.Pariter nec de vxore Philippi,ſed tãtũmodo de filiabus illius aliqua habent,de quibus tamẽ ambigitur an Philippi Apoſtoli an Diaconi filiæ fuerint , quas & legimus dono prophetiæ fuiſſe dotatas . In Actibus enim Apoſtolicis Lucas de Philippi filiabus ita inquit . Venimus Cæſaream & ingreſſi domum Philippi euangeliſtæ qui erat ex.vii.manſimus apud eum . Huic autẽ erant filiæ virgines quatuor pro- Q

phetantes ipſum autem non loqui de Philippo Apoſtolo conſtat,tum quia ipſe non dictus eſt euangeliſta,tum quia non fuit,ex ſeptem delectis ad miniſtrandũ menſis ac viduis:quorum nomina ipſe Lucas alio loco receſet,inter quos & Philippum nominat.ait enim , & Procorum & Philippum &c. Vtrum præter iſtũ Philippum & Philippus Apoſtolus filias habuerit,an nominis cõmunione auctores vnum pro altero accipiant,incertum eſt. At ſi illi fuerint filiæ aliæ propheti ſſe teſtimonio tum Polycratis lictori vrbis Romam ſcribentis,tum Caii, de quibus ſupra meminimus,illas certe nuptui non tradidit. Ait enim Polycrates(vt refert Euſebius)Philippus Apoſtolus apud Hetapolim dormiuit,ſed & duæ eius filiæ inibi virgines conſenuere,& alia eius filia ſpiritu ſancto repleta permanſit apud Epheſum. Et Caius in ſuo dialogo aduerſus Proculum idẽ cõmemorat dicẽs,Poſt hęc autẽ quatuor fuere Philippi filię,cuius ſepulchrum extat apud Herap. Aſię vrbem vna cum filiabus ſuis. Ex quo quia non cõſtat Philippum Apoſtolum illic ſepultum,videtur de Apoſtolo non loqui. Sed dato ꝙ Apoſtoli filiæ fuiſſent,& nuptui datę,quid tũ? Nõne anteq̃ Philippus ad Apoſtolatum vocaretur,potuit illas ſuſtuliſſe? Deinde defuncta vxore cum cælebs eſſet delectum fuiſſe? vel etiam illa ſuperſtite,ipſumq; illas nuptui dediſſe cum iugari vellent,non autem virgines permanere? Non enim dominus inhibuit nuptias,ſed probauit:etſi illis longe prætulerit virginitatem. Nonne Paulum dicentem citauimus,Qui matrimonio iũgit virginem tuam bene facit:& qui non iungit melius facit? Hoc igitur exemplo probare non vales coniugium potius eſſe virginitate aut cælibatu.

S At diceres. Q̃uis demus illa potiora eſſe,non tamen lex erat ſtatuenda de ipſis,quæ non minus ardua ſunt ad ſeruandum,q̃ ſint ſublimia,quamobrem & a pauciſſimis præſcriptum illud ſeruatur,q̃uis innumeri illud profiteatur,vnde etſi iam condita,in tẽpore fuit opportuna,nunc rebus mutatis videtur eſſe abroganda. Hæc enim eſt ſententia verborum tuorum quę ſuperius recitauimus: ad comprobandamq; rei difficultatem illud ſcripſiſti in Supput. Gratia quidẽ Dei omnibus præſto eſt ad ſalutem.an præſto ſit omnibus ad continentiã Beda viderit.certe Paulo non erat præſto ter dominũ roganti vt liberaretur a Satana colaphiſante. Quibus verbis ſi intelligis gratiam domini non fuiſſe pręſto Paulo ita vt ipſum permiſerit labi in carne, non ſolum falſiſſimum dixiſſes, verum & blaſphemaſſes: Sin autẽ(quod magis credo)vis non ita fuiſſe pręſto vt liberaretur ab exæſtuatione carnis,id nihil facit ad cauſam tuã, cũ ſatis præſto ſit gratia quæ præſeruat a peccato.facit enim dominus cum tentatione prouentum. Vt inquit Paulus, Fidelis quippe dominus qui non permittit ſeruum ſuum tentari ſupra id quod poteſt. Præterea gratia,non poteſt eſſe pręſto omnibus ad ſalutem,niſi præſto etiam ſit ad ea ſine quibus ſalus haberi non poteſt. Non valet autẽ quis ſaluus fieri,niſi a peccato abſtineat:peccat autẽ omnis qui nuncupatum votũ aut legem quã profeſſus eſt,tranſgreditur. recte igitur dixit Natalis Beda,omnibus conantibus & facietibus quod in ſe eſt, pręſto eſſe gratiam domini ad continentiam ſeruandam,ſiue ad illam obſtricti ſint ,ſiue obſtringi decreuerint,quod nec citra donum gratiæ facere poſſunt. ſi autem ſecus eſſet,ſequeretur dominum eſſe acceptatorem perſonarum.

Sed quum ea verba de Paulo protuliſti,coiicio te immemorem fuiſſe eorũ T
quę tum in Methodo ſcripſeras,tũ in ſcholiis in beatũ Hieron.In Metho.enim
inquis,Quũ Paulus ad Rom.ſcribẽs inquit,Infelix ego homo, quis me libera-
bit de corpore mortis huius?gratia dei p Ieſum Chriſtũ &c.Igit ego ipſe mẽte
ſeruio legi dei,carne aũt legi peccati: nõ ſua voce loquit hæc opinor Paulus,
ſed alterius cuiuſpiã,adhuc imbecillis,& qui cupiditatibus ſuis etiã non impar
eſſet.Et in ſcholiis in Hieron.ſuper illa verba, Video aũt aliã legem in mẽbris
meis repugnantẽ legi mẽtis meę & captiuãtem me in lege peccati &c. inquis.
Mea ſententia Paulus hæc in ſuã perſonam trãſtulit,quo minus moleſta eſſet
diſputatio,nõ ꝙ tã huiuſmodi ipſe vexaretur affectibus vtpote perfectus. Quã
aũt hęc ſententia ſuperiori aduerſetur,ꝙ ei præſto non fuerit gratia dei &c. tu
ipſe vides. Ob hæc tamẽ non inficias eo quin continentiæ votum difficile eſſe
fatear,arduumq; hominẽ carne veſtitũ eniti puritate angelis fieri cõparẽ: diffi
culterq; ſeruari citra peculiare dei donũ,etſi apud ethnicos multi fuerint qui &
virginitatẽ & cælibatũ intemerare coluerint. Pariter fatebor & apud noſtros
ex ipſis qui continentiã profitẽtur plurimos eſſe lubriciores,promiſſis nõ ſtan
tes.Sed quid tũ?Nonne omne virtutis opus circa difficile verſatur? Nunquid
bonæ leges abrogãdæ ob aliquot illarum tranſgreſſores?Nõne ſatius eſt ali-
quos perfectos eſſe conariq; ad id quod optimũ eſt,ꝙ nullos? Conſtat quidem
plurimos hominũ fornicari,nũquid igitur lex a domino inhibẽs fornicationem
reuocãda? & fornicatio permittẽda ad alia nephãdiſſima libidinũ genera euitã
da?Non equidẽ hoc ſtatuit dominus, nõ hoc docet Paulus,ſed prorſus a forni-
catione abſtinendũ.inquit enim, Ne cõmiſceamini fornicariis. Et rurſus,Neq;
fornicarii neq; idolis ſeruiẽtes,neq; adulterii regnũ dei poſſidebũt &c.Ad hæc
ſcitote intelligentes quia omnis fornicator aut immũdus &c.non habet hære-
ditatẽ in regno Chriſti & dei.Et iterũ,Mortificate mẽbra veſtra quę ſunt ſuper
terrã,deponẽtes fornicationẽ immunditiã &c. propter quę venit ira dei &c.ſed
de hoc non eſt cõtrouerſia.Exploratiſſimũ quidẽ omne venereũ opus interdictũ
lege diuina,præter cõiugale:abũtur tñ plurimi,nec ob id pręſcriptũ abrogat.
At diceres.non inficior legẽ ſancientẽ ſacerdotibus cœlibatũ præcipere, qđ V
melius vel optimum eſt: ſed dico vel non fuiſſe ſanciendam vel abrogandam,
cũ res ipſa doceat eã multis peccandi occaſionẽ præſtare. Lex enim,vt inquit
apoſtolus,fecit peccatũ.Si enim cõdita nõ fuiſſet lex,nõ peccarẽt,quibus cæli-
bẽ ducere vitã grauius eſſet,ſed ſancto cõnubio vterẽtur.Ad quod reſpondeo
demonſtratũ fuiſſe ſuperius cælibatũ ſimpliciter præſtãtiorẽ eſſe cõiugio: qđ
ſi accidat multos ſiue quoſdã illud non integre cuſtodire,nõ tamẽ optimũ tol-
lẽdũ ob imbecilliorũ infirmitatẽ aut prauorũ iniuriã.At inquies:nõ ſemp quæ
optima ſunt,pręcipiẽda ſunt,ſed quę cõmodiora ac ſalubriora his quibus ſan-
ciũtur.Lex em̃ quęcũq; cõmune cõmodũ ſpectat:hæc aũt pluribꝰincõmoda eſt
ꝙ cõmoda.Reſpõdeo lege hac neminẽ alligari inuitũ:liberũq; eſſe omnibus illi
ſe obſtringere,aut eã abnuere. Nõ em̃ pręcipitur hominibus vt cælibes viuãt.
Cõmẽdato enim cõtinẽtiæ voto inquit Paulus.Porro hoc ad vtilitatẽ veſtrã di
co,nõ vt laqueũ vobis iniiciã,ſed ad id quod honeſtũ,& qđ facultatẽ pbeat ſine
impedimẽto dñm obſecrãdi &c.Queadmodũ igit nemo cogit inire coniugiũ,

ita nec quiſq̄ compellitur amplecti cęlibatum. At vti alligatur quis ad leges coniugii,a quibus prius liber erat,ita & ad continētiam ſeruādā.Nemo enim inuitus militare cogitur,at ſi quis militię ſacramēto ſe lubens adegerit, oportet vt militis officia pręſtet. Pariter qui ſe voto ad ſeruādā cōtinētiā obſtrinxit,eam ſeruare tenetur.At ſacrorū ordinū collationi hoc votū annexū eſt,qui igitur ordines ſuſcipit & continentiā ſeruare aſtringitur. Q̄z ſi id graue putet pręteremittat & illud conuenit,ob quod illi alligatur.Leuiticum ordinē & ſacerdotale munus nō ſubeat. nemo enim inuitus impellitur ſacerdotio fungi. at ſi dignitas illa arridet,& onus illi annexū,æquo animo ferat oportet: ſicuti iniquū eſſet vxori ſe alligare & debitū reddere petenti denegare: ita iniuſtum eſt perfrui velle honore ſacerdotali,& debitum reddere petenti denegare.Qui eñ vult id quod antecedit,par eſt vt etiā velit, qđ ad ipſum neceſſario ſequit. Non igitur lex abroganda,q̄uis multis occaſione illius delinquerēt,eo ꝙ non ſit abſolute pręcipiens,ſed tñ ſub conditione,quę eſt in facultate eligentis.

X At adhuc forte inquies,nec lex non potuit obſtringere omnes ſacerdotes,cū ab vniuerſali eccleſia nō fuerit recepta. Panutio eñ magnę authoritatis patre reclamante plurimę orientis eccleſię illam reſpuerūt.Dicerē ad id,verum eſſe orientis eccleſias plurimas illam non habuiſſe ratam quantū ad ordinandos, ſed quantū ad ordinatos. Nulla enim, vt ſuperius dixi,vnq̄ fuit diuerſitas aut controuerſia apud vllam nationem in populo Chriſtiano, nec vnq̄ permiſſum aliquem ſacerdotem ordinatum vxorem ducere,ſed tantūmodo indultū vt qui iam duxiſſet ob id a ſacerdotio non reiiceretur,illaq; tātūmodo ſuperſtite operi coniugali modeſte indulgere poſſet. Q̄z ſi ad integrum cęlibatum prorſus non alligantur eccleſiæ quæ legem non receperunt,nec iungi caſtitatis votum ſacerdotali ordini voluerunt, at procul dubio obligat occidentis eccleſias, & quotquot legem illam non ſunt aſpernati, diutiſſimaq; plurium ſeculorū obſeruatione illam integerrime ſeruarunt.At diceres (prout epiſcopo Baſilienſi ſcripſiſti) expediret vt hæc lex laxaretur occidentalibus eccleſiis. Reſponderem temerarium eſſe hoc iudicium,teq; petulantius hoc ſuadere q̄ tibi conueniat,& tantæ rei grauitas patiatur.Secus eñ videtur Hieronymo, Ambroſio, Auguſtino,Gregorio,Cypriano,Tertulliano,& cæteris patribus:qui teſtātur eos digne hoſtias offerre non poſſe, qui operi ſeruiant coniugali. Clamat & dominus in Euangelio,Nemo poteſt duobus dominis ſeruire.Quomodo igit̄ ſacerdotes toto pectore domino ſeruient ſi obnoxii vxoribus ſint,& illis inſeruire cogantur?Secus viſum Eraſme vniuerſis patribus illis & eccleſiis quę lubentes & ſumma alacritate legem illam ſuſceperunt. Q̄z ſi quidam contrariū ſentiant,vtpote quibus propria id libido ſuggeſſit,non tamen probanda eorū ſententia qui plus affectibus q̄ rationi indulgent,pluſq; virium tribuunt incētiuo carnis q̄ virtuti,continentiæ & gratiæ domini.Quorum ſententia aduerſatur teſtimoniis & exemplis ſcripturarum & ſanctorum patrum. Si autem diuinus ſpiritus eccleſiā gubernans (qui ſua diſtribuit prout vult ſuggeſſitq; plurimis eccleſiis vt illud ſuſciperent) diuerſum nunc aſpiraret, eccleſia certe illius decretum ſequeretur.

Y Sed & falſiſſimum eſt quod ais,pauciſſimos eſſę ex his qui virginitatem aut

cælibatum profitentur,ea ſnuiolate ſeruare. Contrarium enim ſentiunt qui re-cte ſentiunt quinimo longe plures eſſe eos qui vere cælibem & incontaminatam vitam ducunt iis qui illam polluūt:inter eos præſertim qui religioſi ſiue monachi apud te dicuntur: apud quos viget regularis diſciplina & in monaſteriis ſiue collegiis ſacrarum virginum,rationi magis eſt cōſentaneum. At dices ſecus ſentiunt multi de vtroq; genere,reſpondeo vnumquenq; pro ingenio proprio ſuiſq; affectibus facile de cæteris iudicare. Tales enim libidinibus inſeruientes,gulæq; illecebris dediti,vti ipſi incontinentes ſunt aut helluones ſibi ipſis blandientes, putant cæteros pari licentia voluptatibus indulgere. Auari cenſent reliquos omnes pecuniæ cupidiſſimos eſſe. Qui autem frena luxuriæ non laxarūt,ſtudioſeq; viuunt,ſecus ſentiunt,putantq; plures eſſe probos q̄ improbos. Quamobrem cum tu id tantopere prædices de his qui cælibes viuunt, nec id aliter doceas, non ſtandum eſt verbis tuis proprio ſenſu prolatis.

Præterea quam & erronea illa quæ protuliſti de diuis Auguſtino & Hieronymo,non erubeſcens diffamare tantos viros tam eximios celebreſq; patres vt cauſæ carnis faueres? Dixiſti enim Auguſtinum duas habuiſſe concubinas, & tamen virginitatem ac cælibatum laudare: Hieronymum in cælum euehere virginitatem,quam tamen ipſe non ſeruauerit. Quanto ſatius erat hæc tacere & ſopire,ſi fieri poſſet,etiam ſi vera eſſent,q̄ diuulgare? Quanto iniquius cum ſint falſiſſima? ac ſiquid veri hæc verba contineant,id calumnioſiſſime prolatū ſit. Fatetur ipſe Auguſtinus in confeſſionibus ſe adoleſcentem cum ethnicus eſſet addictum fuiſſe vni mulierculæ, quod quidem maximo fletu deplorat. Sed quid tum? adoleſcens erat, ethnicus erat,non adhuc Chriſti ſacra receperat,non putabat id indecere, nec ſe peccare. Apud ethnicos enim concubinæ non erant inhibitæ,quinimo forte putabat ſe probe agere, vt ſola extincta libidine non ſe multis commiſceret. At poſt ſacra Chriſti recepta nunquid tale quicq̄ commiſit vnq̄? Nunquid carni indulſit? an non continentiſſime & puriſſime vixit? & tamen tu illa verba profers ſimpliciter abſq; vllo temporis diſcrimine, ac ſi iam Chriſtianus immo ſacerdos & epiſcopus amicas habuiſſet. Q2 ſi illi vitio dandum quod imprudens fecit anteq̄ Chriſtum indueret, multo magis accuſandus eſſet q; ethnicus,q; gentilis fuit. Nec enim Paulo vitio datur,q; æmulator legis & patriæ traditionum,perſecutus fuerit eccleſiam Chriſti. Similiter quod protuliſti detrahens Hieronymo aduerſus communem ſententiam quæ illi virginitatis candorem tribuit,irreuerenter petulanterq; dictū eſt:cuius quidem rei nullum teſtimonium afferre vales exceptis quibuſdam ipſius verbulis ad Pammachium ſcribentis:quæ quidem prima facie id aſtruere videntur. Sed diligentius inſpiciens & ea conferens cum his quæ aliis locis ſcripſit,animaduertit ipſum id non aſſerere,ſed ſeipſum exinaniendo ad faſtum vitandum illa verba protuliſſe: præſertim eo q; plurimum illa verba facerent ad confirmandam ipſius de virginitate ſententiam. Vt enim ipſe quodam loco inquit,Maior eſt fides potiorq; authoritas laudantis id quo ſe ipſe carere fatetur,quam quod ſe habere profitetur. Ait enim,Ingenua & verecunda confeſſio eſt,quo ipſe careas id in aliis prædicare. Quamobrem & ſuperius dixerat vir-

ginitatem autem in cęlum fero,non quia habeam, ſed magis miror id quod non habeam.quaſi dicat,Virginitatem non tantis laudibus extuli, quia me illam habere profitear : ſed tanto magis illam admiror ſi illa careo. Ad Euſtochium enim de cuſtodia virginitatis ſcribẽs,inquit, Nobis diuerſo tramite incedendum.Virginitatem non tãtum efferimus ſed ſeruamus. Nec ſufficit ſciri quod bonum eſt,niſi cuſtodiatur attentius quod electum eſt, quia illud iudicii eſt,hoc laboris:& illud commune cum pluribus,hoc cum paucis.Qui perſeuerauerit,inquit, vſq; in finem, hic ſaluus erit. Et,Multi vocati,pauci vero electi Quid queris ? maius ne teſtimonium, aut expreſſius afferri poſſet ? Sed iam par eſt vt prolixam diſputationem claudamus : & ad alia quæ ſequuntur properemus.

DE MATRIMONIO

LIB.XVIII.

A HOc igitur argumentum prorſus omittẽtes iam videamus & quid de ipſius matrimonii ſacramẽto ſcripſeris. In ſcholiis enim tomi primi operũ diui Hieronymi ita inquis, Haud ſcio an ætate Hieronymi eccleſia matrimoniũ numerauerit inter ſacramenta.Certe Dionyſius cum ex profeſſo de his tractet, matrimonii nullã fecit mentionem. Quibus verbis conſtat te innuere ipſum inter ſeptem ſacramenta non eſſe recenſendum.Pręterea in Tomo quarto inquis,Hac tempeſtate matrimonium inter ſacramenta ponitur,de quo mirum eſt,nec Iouinianum meminiſſe cum illud laudibus eueheret:nec Hieronymum, cum illius libros refelleret. Eãdemq; ſententiam in Annotationibus non vno loco repetis, videlicet matrimonium non eſſe inter ſacramenta recenſendum,& aliis de cauſis diuortium fieri poſſe q̃ propter adulterium cenſes : Nec ſeparationem thori fieri poſſe manente nexu matrimonii vt eccleſia tenet aſſeris. Præterea & vis licere quibuſdã de cauſis matrimoniũ dirimi per iudices legitimos, ita vt liberum ſit vtriq; cui velit iungi aut certę alteri qui diuortii nõ dederit cauſam: quod perſuadere conaris pluribus argumentis,ſenſui tuo potius q̃ rationi accommodatis.

B Ad hæc autem diluenda, Primo animaduertẽdum te omnia negligere nihil penſi habere modo confirmare videaris quæ petis.Ad idq; peragendum eadem nunc affirmas,nunc denegas,eodẽ vultu pariq; fronte.Ad matrimoniũ quippe aſſerendum vt in pręcedenti argumento recitauimus aſſeruiſti illud e ſeptem diuinis ſacramentis & myſteriis eſſe nobis a Saluatore Ieſu relictis, tanq̃ ſui monimẽtis. His autem quę nunc recitauimus non ſolum de hoc dubitas,verũ etiam oppoſitum apparẽtibus rationibus perſuadere niteris.Qui quidem mos q̃uis apud oratores inoleuerit,vt videlicet eiſdem locis vtantur cum diſputãt de rebus prophanis in cauſis diuerſis : at certe Philoſopho aut Theologo ſacras literas interpretanti omnino dedecori eſt. Quid enim in doctore turpius q̃ in docendo inconſtantia ? Quid magis indecorum ? Quid magis ineptum ?

q̃ quod ſeſe redarguat? Sed vt reſpondeam argutationibus tuis. Primum quęro a te quid cenſeas de matrimonio? Teneas ne illud eſſe ex ſeptem eccleſiæ ſacramẽtis an non? id ſi affirmes, fateris igitur quæ pro ſentẽtia cõtraria induxiſti vana eſſe, nec ex illis id effici. Si deneges, fateris quæ aliis locis ſcripſiſti nullius eſſe ponderis, ſed falſa prorſus & inepta. ſed vti declarauimus illa nihil opitulari ſentẽtiæ tuæ, ita demõſtrare ſtudebimus ex iis quę in cõtrariũ adduxiſti colligi nõ poſſe quod prætẽdis. Primum enim ex hoc q̃ Dionyſius quẽ ais ex profeſſo de ſacramẽtis tractare matrimonii nullã fecerit mẽtionẽ, inferre vis ipſum aut nõ eſſe inter ſacramẽta recẽſendum, vel certe a veteribus nõ fuiſſe relatum. Ad quod reſpõdeo Dionyſii propoſitum nõ fuiſſe de omnibus ſacramentis tractare, nec eorũ numerũ recenſere, ſed tñ de his quę ad inſtitutum ſuum faciebãt: quod erat docere etiam in eccleſiaſticis myſteriis hierarchicum ordinem & munia illius aliquo pacto referri: ad quod peragẽdum de ſacris ritibus & aliis huiuſce generis nonnullis pariter agit, quæ tamen inter ſeptẽ ſacramenta non numerantur. Nec enim ibi ſolum matrimonium prætermittit, ſed etiã pœnitẽtię ſacramẽtum: pariq; ratione nec de illo tractat ſed tãtũmodo de his in quibus expreſſius ordo ille & operationes repręſentãtur. Ad aliud q̃d ais matrimonium inter ſacramenta hac tempeſtate numerari: mirũ autem eſſe q̃ Iouinianus illius non meminerit &c. Dico Iouinianum huius nõ meminiſſe, eo q̃ ad ſententiam ſuam comprobãdam nihil faceret. Vt enim ſuperius diſſeruimus argumẽtum illud prorſus elumbe eſt nulliuſq; vigoris. Cõiugium inter ſacramẽta eccleſiaſtica numeratur, igitur honorabilius eſt virginitate. Pariq; ratione nihil ad Hieronymum pertinebat de hoc meminiſſe, præſertim cum tempore Hieronymi eccleſiaſtica ſacramenta hoc ſeptenario numero forte nõ coartata fuerint. Ita vt hęc peculiari quadam ratione hoc nomine cenſerentur, ſed ſolicitius tua interlegens quæ in Annotationibus noui teſtamenti pluribus locis ſcribis, quibus matrimonio ſacramẽti dignitatem detrahere conaris, ſummopere miratus ſum. Quare ad ipſum extollẽdum ex profeſſo magnum volumen edideris, nec aliã cauſam diu quærens inuenire potui q̃ vt detraheres eccleſiæ decretis illud inter ſacramenta recẽſentis, quod lubens & gaudens perſæpe facis, modo vllã anſam accipere poſſis, inferaſq; ipſam illud inter ſacramenta de nouo recẽſuiſſe: cũ vetuſtiores patres illius mentionẽ non fecerint. Hocq; voto id ſtatuiſſe, vt iudicia quę de matrimoniorũ cõtrouerſiis cõtingũt, ſibi prorſus vẽdicaret, vtpote ad quã ſolã pertineat de his quæ ad ſacramẽta attinẽt decernere. Idq; verba tua ſuperius recitata in libello de Chriſtiano matrimonio indicãt. Cũ ais. Verũ præcipuã huius negocii curã ad ſe pertraxit ius Põtificum, ſic multa corrigẽs ex legibus principũ vt ipſum tamẽ parũ ſecũ cõſentiat: nec ab hoc recedũt theologorũ placita. Cũ enim inter eccleſiæ ſacramẽta numeretur matrimoniũ, multaq; ſuper hoc ſtatuerint euãgelicæ & Paulinę literæ, viſi ſunt Pontifices ſuo quodã iure tractationẽ huius materiæ ſibi vẽdicare: nec alibi ius Cęſareũ magis ac reuerẽtius cedit decretis Põtificũ q̃ in cauſa matrimonii &c.

Aut ſi id nõ petiiſti, certe aliud tibi volebas, quod nec multum diſtat ab hoc licet diuerſum ſit, videlicet placitis eccleſiaſticis & ſummorum Pontificũ decretis cõtrauenire: vt eſt illud q̃d diuortiũ fieri nõ poſſit inter cõiuges, vt liberũ ſit C

ipſis aut eorũ alteri nubere cui voluerit ſuperſtite altero coniuge. cuius tu cõtrariũ cẽſes. A quo pariter diſſentis, videlicet poſſe fieri ſeparationẽ thori manẽte nexu matrimonii, & illud aliud ſolo cõſenſu contrahẽtiũ ratũ eſſe matrimoniũ. Et illud nõ licere cõiuges ſeparari niſi ex cõſẽſu citra cauſam adulterii, quã tu nõ ſolũ mortaliũ & eccleſię, ſed etiã Ieſu Chriſti redẽptoris cenſor admiraris ab ipſo fuiſſe ſtatutã, hancq; tãtũ cauſam exceptã cũ plurima alia ſint (vt ais) maioris piaculi ob quę diuortiũ videretur eſſe faciendũ. Sed id forte nõ ſtatuiſſet bonus magiſter & dominus ſi te in conſiliũ vocaſſet, aut putaſſet inſtitutũ ſuũ cenſoria virga tua eſſe notandũ. Cum autẽ aduerſus hęc diſputas prolixioribus verbis pręter cętera inquis, Leges cõmutãdas eſſe vti pharmaca ad morborũ rationẽ. quædã enim ita recepta eſſe dicis ab authoritate eccleſiæ vt pro re nata poſſint mutari. & vt fas non eſt diuinã ſcripturã quã certiſſimã habemus, vitę regulã abrogare: Ita pii ac prudẽtis diſpẽſatoris eſt eã publicis moribus accõmodare. Quibus verbis ita deſipere videris vt nunq̃ magis. Vis enim diuinã ſcripturã quã fateris certã vitę regulã eſſe, trahi poſſe, ac publicis moribus accõmodari. An nõ ſecus agẽdũ, vt videlicet mores publici accõmodentur ſacrę ſcripturę a qua habent regulari? Lex eñ pręſcribit quid agẽdũ ſit, nec ad cõmodũ aut exẽplar illius qđ agitur lex ſancitur. Plurima eñ cõmuniter praua agũtur quę lege inhibẽtur, neq; ſtandũ eſt cõmuni ſenſui noſtro in his quę a nobis ſunt agẽda, ſed diuinę legi ita ſtatuẽti. Vti eñ ille opifex rerũ hominẽ ad imaginẽ ſuã condidit: ita legẽ ei pręſcripſit, ad quã mores ſuos formaret. Licet igitur ſexcentę rationes humano ſenſui innixę ſuaderẽt cõmodius eſſe hominibus, vt quibuſdã in caſibus dirimeretur matrimoniũ citra mortem alterius coniugũ, vel quo dirempto quãtũ ad thorũ pariter eſſent ſeparati cõiuges quãtũ ad nexum matrimonii, tamẽ prorſus eſſent cõtemnẽda ſi lege diuina oppoſitũ decernatur. Quãobrẽ & illud indignũ quod ab ore tuo prodać, videlicet immutãdas eſſe eccleſiaſticas leges iſthęc ſentiẽtes. Licereq; ac expedire id facere tum quia pharmaca ad morborũ rationẽ mutãda ſunt, tum quia quædam alia ſunt ab eccleſia inſtituta quæ pro re poſſunt mutari. quibus non diſtinguis inter eccleſiæ decreta cum velis quod licet in quibuſdã, pari ratione licere & in cæteris. At multum intereſt inter eccleſiæ præſcripta. Quædam enim huiuſce generis ſunt vt ea immutari liceat, videlicet quæ traditione tñ humana, ſuadente ita ratione pro re & tẽpore ſunt inſtituta, quibus immutatis & illa immutari poſſunt. Sunt & alia prorſus immutabilia vt quæ eccleſia nõ humana traditione, ſed diuino inſtituto promulgauit eſſe tenẽda. Aut ſacram ſcripturam afflatu diuini ſpiritus interpretans aut tradens a Chriſto & ab Apoſtolis ore tenus prodita, ac per manus ſucceſſiue recepta, vel nouo illapſu ſancti ſpiritus expreſſit ab ipſa ſtatuta, quæ nec niſi noua reuelatione tolli aut commutari poſſent. Ad hoc autem ſecundum genus, videlicet eorum quæ immutabilia ſunt ſpectant quæ ad matrimonium pertinent, de cuius quæſtionibus ius decernendi non ſibi vendicauit eccleſia, vt verbis innuis, & ob id inter ſacramẽta fuiſſe relatũ: ſed dominus Ieſus legẽ expreſſam cõdidit de matrimonii vinculo, de qua promulgãda tã ſolliciti fuerũt Apoſtoli & Euangeliſtæ vt non quemadmodũ in pluribus aliis quod ab vno prolatum

eſt ab aliis prętereatur, ſed & illa quæ a Matthæo primo Euangelii ſcriptore narrata fuerāt, eadē tamē & eiſdē expreſſioribus verbis a Marco & Luca repetātur, nec his cōtētus Apoſtolus Paulus illud idē repetēs explicuit. Inqt autē apud Mattheū dominus idictū eſt, Quicūq; dimiſerit vxorē ſuā det ei libellum repudii. Ego autē dico vobis, quia omnis qui dimiſerit vxorē ſuā excepto fornicationis cauſa, facit eam mœchari. Et qui dimiſſam duxerit, adulterat &c. Nec cōtētus hoc ſemel ſcripſiſſe idē capite decimonono repetit, referēs quæſtionē Phariſęorū, An liceret homini dimittere vxorē ſuā quacūq; ex cauſa. Ait enim, Non legiſtis, quia qui fecit ab initio maſculū & fœminā fecit eos: & dixit, Propter hoc dimittet homo patrē & matrē & adhęrebit homo vxori ſuę, & erūt duo in carne vna. Iam nō ſunt duo, ſed vna caro. Quod ergo deus coniūnit, homo nō ſeparet. Ad quę dicūt illi, Quid ergo Moyſes mādauit dare libellū repudii & dimittere? Quibus ait, Quoniā Moyſes ad duritiā cordis veſtri permiſit vobis dimittere. Ab initio autē nō erat ſic. Dico autē vobis quia quicūq; dimiſerit vxorē ſuā niſi ob fornicationē, & aliā duxerit, mœchatur. Idq; cum arduū videretur diſcipulis proprio ſenſu ea verba expēdētib9 dixerūt, Si ita eſt cauſa hominis cū vxore, nō expedit nubere: q; dixit illis, Non oēs capiūt verbū iſtud &c. Hoc eadē repetit Marcus, dicēs, Accedētes Phariſęi interrogabant eū ſi licet vxorem dimittere &c. Animaduerte autē ꝙ ſoliciti fuerint Apoſtoli de hac lege bene capiēda, verba eīn Chriſti expreſſiſſima fuerūt. Tamē & cū in domū ſe recepiſſent, iterū de eodē eū interrogāt, & ait illis, Quicūq; dimiſerit vxorē ſuā & aliā duxerit, adulteriū cōmittit ſuper eā. Et ſi vxor dimiſerit virum ſuum & alii nupſerit, mœchatur. Audis verba, Quicūq; dimiſerit & aliā duxerit, nihil excipit qui adulteriū cōmittit. Vis expreſſius teſtimoniū non licere aliquo caſu vxorē dimittere, & aliam ducere? Audiſti & ꝙ duo ſunt in carne vna. Quinimo & iam non ſunt duo, ſed vna caro. Quomodo igitur vis ꝙ eadem carne manēte & vtroq; coniugum ſuperſtite liberum ſit nubere alteri? Pręterea & legem repudii a Moyſe permiſſam ad duritiā cordis Iudæorū. Ab initio autē hominis conditi nō ſic fuiſſe, ſed ſecus. At dices ſed ſuperius in Matthęo excipit cauſam fornicationis in qua liceat dimittere. Fateor, ſed non ſubiunxit, & aliam ducere: immo inquit, Qui dimiſſam duxerit, mœchatur: quod quidem non contingeret ſi liceret illam dimittere vt liberum eſſet aliam ducere. Nullusq; maneret matrimonii nexus prout ipſe cenſes. Sed & Paulus ita expreſſis verbis id declarat vt omnem cauillandi facultatem detrahat, quemadmodum paulo inferius ex verbis illius dignoſcetur. Permittit dominus dimittere vxorem quātum ad vſum coniugii ob adulterium, & cum hoc tīn excipit, cæteras cauſas excludit. quod autem tīn permittitur, non pręcipitur.

D Ex hoc autē diſſoluitur argmentum tuū illud cedere alicui in pœnam non debere qui culpę non fuerit particeps. Vxore autē adulterante abſq; viri culpa cū illā dimittat, ſi aliā ducere non poteſt, oportet ipſum perpetuo caſtratum & ſobole defraudatū viuere, ſolo vxoris ſcelere: quod a communi ſenſu naturę abhorret, prorſuſq; iniuſtum dignoſcitur. Ad quod reſpondeo ꝙ ſi dimiſſio eſſet pręcepta id conſequi valeret. At ſi tīn permiſſa, nihil iniuſtū ſequi poteſt. Inhibuerat eīn dominus hominē nō ſeparari ab vxore: qđ Paulus explicauit, niſi ex

cõſenſu.Excipit tamẽ dominus cauſam fornicationis vtpote ob iniuriã matri-monio illatã. Si igitur vir hac iniuria permotus ab vxore ſeiũgi decreuerit, id ei perficere cõceſſum eſt.Cũ aũt animo ſuo ſatiſfecerit,cõtinẽter viuat oportet. Cautũ enim ne aliã ducat.Nã qui dimiſerit vxorem ſuã & aliã duxerit mœcha tur,dixit dominus.Si autẽ grauius eſt illi cõtinẽter viuere q̃ iniuriam adulterii perferre, liberũ eſt ei nõ dimittere aut dimiſſam recipere in gratiã:æquam eñ ad vtrunq; habet facultatẽ, eligat vtrũ magis expedit. Pœna igitur tantũ tri-buitur peccãti nõ autẽ inſonti.Quæ enim adulteriũ cõmiſit oportet cõtinẽter viuat velit nolit,ſi a viro dimiſſa eſt:cũ nec alteri nubere valeat.Hãc autẽ legẽ apertiſſimis verbis explicauit Paulus inquiẽs.His autẽ qui matrimonio iuncti ſunt præcipio,nõ ego ſed dominus,vxorẽ a viro nõ diſcedere: quod ſi diſceſſe-rit manere innuptã aut viro ſuo recõciliari.Quod aũt dixit de vxore pariter & de viro intelligẽdũ,q caput eſt mulieris.Et rurſus mulier alligata eſt legi quã-to tẽpore vir eius viuit.Nõ igitur licet eo ſuperſtite aliã ducere.ſubiungit,Q; ſi dormierit vir eius liberata eſt,cui aũt vult nubat tñ in domino.Tãtũ ergo li cet nubere cũ vir eius dormierit.De eadẽ re meminit & Lucas.Ait eñ,Omnis qui dimittit vxorẽ ſuã & alterã ducit mœchatur: & quę dimiſſam a viro ducit mœchatur. Ex his teſtimoniis cognoſcere poteras ſi voluiſſes eccleſiã ſaluato-ris & Pauli decretis innixã,leges illas promulgaſſe ad matrimoniũ pertinẽtes. Quibus & diuortiũ in cõſũmato matrimonio prorſus abiicit & ſeparationẽ in opere cõiugali permittit,manẽte tamen nexu matrimonii quod tu inqs huma-nũ fuiſſe inuẽtũ. Cũ apud Hebræos nullũ fuerit diuortiũ niſi quod dirimeret nõ tñ cõiugiũ ſed etiã omnes nexus matrimonii:quaſi lex Chriſti nõ eſſet per-fectior lege Moyſi.Et ille non expreſſerit illud permiſſum eis ad duritiam cor dis eorum,non tamen q; bonum eſſet & primitus a domino deo inſtitutum.

E Supereſt reſpondere ad illud q; calũniaris eccleſiã ſtatuere ſolo conſenſu cõ-trahi poſſe matrimoniũ. Ad quod vellicandũ vt videaris & iuris ciuilis nõ eſſe expers, ſed eſſe grammaticus,rhetor,geometres pictor aliptes,in libro de ma trimonio plures leges prophanas inducis tũ iuriſconſultorũ, tum Cæſarum necnon & plurima veteris teſtamenti exempla.Quibus infers ſine parentũ po-teſtate id nõ licere.Quæ quidem leges recta præcipiunt,inhibẽt enim quod fie ri non decet,ſed multa facta tenẽt quę tamen fieri lege humana nõ permittun tur.Inquit enim dominus quos deus coniũxit,homo nõ ſeparet. Coniũcti autẽ diuino decreto ſunt,quotquot ſe libera volũtate mutuo cõiunxerũt,modo in il-lis non ſit obex qui cõtractum impediat.Libera autẽ facultas ineſt omnibus in huiuſcemodi qui mente integra ſunt & adulti.Non enim quantũ ad hoc ſubii-citur natorum voluntas parentum arbitrio: liberum eſt enim vnicuiq; tradere poteſtatẽ ſui corporis ad opus coniugale peragendũ: altero viciſſim ad idẽ ſui corporis poteſtatẽ tradẽte.Quid enim magis liberũ eſſe cõuenit q̃ deligere illã quæ nõ ſolũ ſocia vitæ perpetuo ſit futura,& cũ qua ſemper ſit cõuiuendũ: ſed & cũ qua tãta neceſſitudine ſis colligandus vt vnũ corpus & vna caro ex duo-bus efficiaris?Quonã pacto enim ſi mores diſcrepẽt ſi cõtra votum cõiungan tur,dulcis aut iocũda felixq; eſſe poteſt talis copulatio & cõuictus ad cõmune cõmodũ inſtitutus adq; ſobolem procreandã? Quomodo vi coniuncta tã arcto

vinculo vt ſint vna caro valebunt perſeuerare iuncta ſi inter ſe pugnent? Non certe valerent. Propterea voluit optimus maximus deus, liberum eſſe matrimoniũ, nec eſſe in parentum arbitrio, cogere natos vt cuiq̃ nubant. Dicit enim ſcriptura, Propter hoc dimittet homo patrem & matrem & adhęrebit vxori. Quibus verbis declaratur liberum eſſe homini adhęrere cui voluerit, & hoc in negocio poſthabere patris ac matris volũtatem. A qua ſentẽtia nec protinus diſcrepant prophanæ leges. Conſentiũt enim legi diuinę hoc in negocio principum ſanctiones, iuriſperitorum placita, lexq; ipſa naturæ, nõ poſſe compelli quẽq̃ a parentibus vt alicui nubat: ꝗ ſi nõ obſtringi valet vt nubat, eadem ratione ſequitur nec teneri nubere cui non libuerit. Libera eſt enim facultas ad vtrũque. Quandoquidem ſi liberum eſt homini adulto tradere corpus ſuum in ſeruitutem cui placuerit, iusque propriæ poteſtatis in alterum transferre. Is autem eſt arbitrii cuiuſcunque, quanto magis liberum eſſe conuenit tradere corporis ſui poteſtatem cui libuerit, viciſſim idem facienti ad opus coniugale. Ideo autem dixi adulto, quia ſecus ſentiendum in his quæ vſu perfectæ rationis carentes, adhuc in poteſtate patris ſunt conſtituti, vt quæ ætate minores ſunt.

At diceres, q̃uis leges omnes in hoc conueniant vt compelli non poſſit quis ad nubendum cuipiam: tamen ciuile ius in hoc diſcrepat, ꝗ nõ vult matrimonia eſſe rata quę a filiis inuitis parẽtibus fuerint contracta. Ad quod reſpondeo aliquas fuiſſe leges Ethnicorum ciuiles & principũ placita, quas ius eccleſiaſticum vti minus conſonas vel diſformes diuino iure aut caſtigauit, aut interpretatum eſt, vel prorſus reiecit. Præterea dico humanas leges condi ad commune commodum: vt & quæ honeſta ſunt ſuadeãt, quæ autem turpia inhibeant. Ad idque agendum perſæpe ſeueriorem pœnam adhibuerũt vt praui formidine pœnæ ab interdictis abſtinerent. Cum autẽ turpe ſit & rationi contrarium vt adoleſcentuli rerum ignari, & qui vt plurimum affectibus ferũtur, citra parentum conſilium & authoritatem tantæ rei vinculo ſe obſtringerent quãtum eſt matrimonium, ad quod vel libidine acti vel decepti facillime protrudi poſſunt: lex ſeuere cauit ne fieret, inſtituta grauiori pœna qua cũ nulla grauior & magis commoda excogitari potuiſſet, ad arcẽdos iuniores quàm vt infectum & irritum eſſet quod aduerſus legis præſcriptum parentibus inuitis coniugia iniiſſent, id ſanxit præſertim, præter id animaduertens q̃ plurima ex his inconſulte fieri potius ad ſaturandam libidinem q̃ vera & perfecta animi deliberatione, magisque habere coniugii ſpeciem, q̃ ꝗ vera ſint matrimonia. Lex autem cauet de his quæ plurimum accidunt. Cætera prætermittẽs æquitati iudicis cordati. Quæ quidem humana lex nec hoc ſanxiſſet niſi diuinæ legis contrarium ſentientis fuiſſet ignara. Non enim intellexerat illud, quod Deus coniunxit, homo non ſeparet. Et, Propter hoc relinquet homo patrem & matrem & adhęrebit vxori ſuæ: & non erunt duo ſed vnum corpus & vna caro. Nunquam enim ſi hoc percepiſſet, coniugia citra parentum conſenſum integra deliberatione firmata irrita eſſe ſanxiſſet. Cuius contrariũ ſanxit ius eccleſiaſticum ſcopo diuinæ legis ſemper intẽtum. Ad quem ciuile ius nonnunq̃ negligentius ſe conuertit: Sed de his hactenus. F

DE CONFESSIONE SACRAMENTALI. LIB.XIX.

G AD reliqua igitur properantes videamus quid de ſacramento Pœnitentiæ, ſiue de confeſſione ſacram entali ſcripſeris. Ais enim in ſcholiis Tomi primi in Hieronymũ. Ex hoc loco potes animaduertere olim confeſſionem fuiſſe publicam. Et apparet Hieronymi tẽpore nondum inſtitutam fuiſſe ſecretam. Et rurſus ibidem. Verum in hoc labyrintho Theologi quidam parum attenti, vt quod veteres illi de huiuſmodi publica & generali cõfeſſione, quę nil aliud erat q̃ ſignis quibuſdam & piaminibus ab epiſcopo indictis ſe peccatorem & bonorũ cõmunione indignũ agnoſcere, trahant ad hanc occultã & lõge diuerſi generis. Et in Methodo ita ſcribis, Hac obedientia non contenti quidam ſuũ adiũgunt dogma. Hanc confeſſionem quoniã pars eſt ſacramenti, non ab Apoſtolis, ſed ab ipſo Chriſto fuiſſe inſtitutã. Neq; ẽm ius eſſe eccleſię vt vnũ ſacramentũ vel addat ſeptem illis vel adimat, cũ tamẽ vni homini ius tribuant, vel totã ditionẽ purgatorii demoliendi ſi velit. Mihi ſane dogma hoc non admodũ videtur eſſe neceſſariũ ad pietatẽ: quid enim ad hanc refert vtrũ Chriſtus conſtituerit aliqd, an eccleſia Chriſti ſpiritu afflata? Præterea & in Annotationibus hęc refers. Hinc colligi poteſt cõfeſſionẽ nõnullã antiquitus fuiſſe, ſed apertã, vt opinor, & in genere, quã nec ipſam legimus exactã abs quoq̃. Cęterũ quę nũc recepta eſt clancularia & in aurem, videtur ex conſultationibus priuatis eſſe nata, quę ſolent apud epiſcopos fieri ſi quis ſcrupus vrgeret animũ. Et rurſus in eodem opere contẽdis Iacobi Apoſtoli verba, videlicet, Confitemini vobis inuicẽ peccata veſtra, non pertinere ad confeſſionẽ eccleſiaſticã. Ais enim, Sẽtit de quotidianis offenſis Chriſtianorũ inter ipſos quos continuo vult reconciliari. Alioqn ſi de illa quã partẽ ſacramenti pœnitẽtię dicimus intellexiſſet, non addidiſſet vobis inuicẽ, ſed ſacerdotibus. Et in dialogo qui inſcribitur Pietas puerilis: ita loqueris, Quid delectat confeſſio? magnopere, nã cõfiteor quotidie. Quotidie? Alendus eſt igitur tibi proprius ſacerdos: ſed ego illi confiteor qui ſolus remittit peccata. Cuinã? Chriſto. An iſtud ſat eſſe putas? Mihi ſat eſt ſi ſat eſſet eccleſię proceribus & cõſuetudini receptę. Omitto quæ in dialogo cuius titulus Confeſſio militis, ſcribas, petulantius deridẽs ipſam cõfeſſionẽ. Oporteret ẽm vniuerſum dialogum recitare. Hæc autẽ pauca ex multis ſufficiant. Adiecta his quæ in libro de confeſſione exaraſti ſatis declarent te confeſſionẽ eccleſiaſticã tm̃ vſu & traditione humana conſtare, nullũ autẽ robur aut dignitatem habere inſtituto diuino, ſentire. Ex quo ſequitur illã inter ſacramenta non eſſe recẽſendam, nec vt rẽ ſacramẽtalem. Quibus cum plurimũ authoritatis, immo fere vniuerſam illi detrahas, eã paruifaciẽdam eſſe declaras, hominesq; ad illã non obſtringi inſtituto diuino. Quo pacto & omnes a confitẽdi officio poſitis
H talibus principiis expreſſius dehortaris, q̃ ſi aperte ageres.

Quoniã autẽ in ſuperioribus de hoc negocio multa diſſeruimus quæ repe-

tere ineptum eſſet paucioribus reſpondentes tecũ agẽmus. Dicis nãq; Hiero-
nymi tempore confeſſionem fuiſſe publicã: nondum aũt inſtitutã hãc ſecretã,
Theologosq; parum attentos quæ a veteribus de huiuſmodi publica & gene-
rali confeſſione referuntur trahere ad hanc occultã & legẽ diuerſi generis &c
Ad quę reſpondeo primũ nõ conſtare tibi nec te vllũ afferre poſſe teſtimoniũ,
ꝙ ſecreta cõfeſſio Hieronymi tẽpore nõ fuerit inſtituta. Quinimo cõtrariũ eſſe
probabilius eſt, licet confitẽdi tẽpus nondũ eſſet pręſcriptũ. Par eñi erat vt ad
peccata occulta abolenda pręſentaneũ paratũ fuiſſet antidotũ. quo aſſumpto
delicta extinguerẽtur, & pœnitẽtiũ animi cõquieſcerẽt vti & in publicis expiã-
dis piamina erãt cõſtituta. Secũdã quippe tabulã, Hieronymo teſte, poſt nau-
fragiũ periclitãtibus miſericorditer cõceſſam vt incolumes ea arrepta tẽpeſta-
tem vaſti gurgitis euadere poſſent, decebat eſſe patentẽ nõ minus iis qui pu-
blico conſpectu ſummergebantur, q̃ iis qui inter fluctus obruti occulebantur.
Pręterea ipſe Hieronymus de ſacerdotibus ad Heliodorũ ſcribens hoc inquit,
Qui claues regni cęlorũ habẽtes quodãmodo ante iudicii diẽ iudicãt &c. Verũ
iudicari non poteſt de rebus incognitis. Occulte autẽ perpetrata iudici abſcon-
dita ſunt, niſi illi peccãtiũ ore aperiãtur. Sequitur ergo tẽpore Hieronymi cõ-
feſſionem hanc quã eccleſiaſticam vocamus, quæ fit iudicaturo ſacerdoti fuiſſe
inſtitutã. Nã pręcipit dñs in Euangelio leproſis ab ipſo mũdatis vt oſtendãt ſe
ſacerdotib9. Legis eñi decreto eoꝝ iudicio leproſi ſubiiciebãtur, mũdiq; ab im-
mũdis diſcernebãtur. Sed qd tũ? quãuis Hieronymi tẽpore nõ fuerit inſtituta
huiuſcemodi cõfeſſio, an ex hoc colligi poteſt qđ nõ fuerit diuinũ inſtitutũ, ſed
humanũ? Liquet enim plurima ex inſtitutis Apoſtolicis nõ fuiſſe mox affatim
recepta, ſed adoleſcẽte eccleſia ſenſim admiſſa & probata: vtq; vires ſuſcipiebat
eccleſia, ita illa fuiſſe promulgata. Diſputatione autẽ ſuperiori illã inſtituti di-
uini fuiſſe declarauimus. Quã ſentẽtiã aſtruẽtes rectiores theologi vigilãtes &
attẽti, quę a veteribus de cõfeſſione ſcripta ſunt ad hãc aſſerẽdã nõ diſtorre tra-
xerũt (vt ipſe prędicas) ſed ſcite ac docte illa ad eã cõfirmãdã adduxerũt, quę
pie interpretata valebãt ad eã referri: quã & ſacramẽtalem vocãr, eo ꝙ ſacra-
menti pœnitẽtię pars ſit, vt eccleſię decreto promulgatũ eſt, definiẽtis pœnitẽ-
tiã inter illa ſeptẽ diuina ſacramenta recenſeri, inſtituta tãq̃ pharmaca ad ſanã-
da vulnera humani generis, eorũq; corpora vegetiora reddenda. Cum igitur id
eccleſię dogma ſit, exactũq; decretũ, liquet non eſſe theologorum inuentum. I

Ex hoc igitur ꝙ ſacramẽti pars ſit, cõuincitur & dominicum fuiſſe inſtitutũ,
tum ſacramenta vim & efficaciam non habeant niſi ex diuino inſtituto. Chriſti
enim tantũmodo eſt conferre gratiam quã ipſa ſacramenta & cęleſti decreto
& quaſi certo pacto ſignant. Nec eñi vniuerſę eccleſię militanti, quę cœtu ho-
minũ tãtũmodo conſtat, neq; Apoſtolis ipſis, neq; cũctis angelorũ agminibus
angelorũq; ordinibus ius aut facultas vnq̃ fuit conferendi gratiã: quãdoquidẽ
illud propriũ eſt diuinę maieſtatis. Cũ autẽ in myſteriorũ ſeu ſacramentorum
opere illã indubie conferri indicetur: quinimo & miniſterialiter, vt ita dicã, cõ-
feratur, ſequit̃ ipſa myſteria neceſſario diuinitus fuiſſe inſtituta. Et ſi eñi Apo-
ſtoli aut eccleſia Chriſti ſpiritu afflata aliquod ſacramentoꝝ quãtũ ad ſenſibilẽ
materiã ſignantẽ attinet ſtatuiſſet aut promulgaſſet, non tñ illa ad conferẽdã

gratiam certove indicandā vim vllam haberent, niſi Chriſtus antea illam tribuere conſtituiſſet quotieſcūq; ea rite perageretur. Licet enim eccleſiam diuino a ſpiritu afflari, ſit exploratiſſimū: non tamen eam quibuſcūq; in negociis aut iudiciis ſemper afflari compertum eſt. Ignorare enim multa poteſt. Cū autem in rebus maximis & potioribus ſtatuēdis cōueniat, ſummam eſſe certitudinē, ſacramenta autem ſint ex potiſſimis: manifeſtum eſt eccleſiam non poſſe circa inſtituta ſacramenta aliquid immutare, aut aliud nouū conſtituere, niſi aperta reuelatione diuina id eſſe faciendum præcipiente edocta, qua intercedente procul dubio poſſet & noua inſtituere & vetera abrogare. Cum eiuſdem facultatis ſit deſtruere, cuius eſt & fuit conſtruere. Sed hoc quantū ad eccleſię facultatem attinet, potius promulgatio diuinæ ſententiæ circa ipſa myſteria dicēda eſſet, q̄ ipſorum inſtitutio aut immutatio.

K Diximus autem niſi aperta reuelatione edoceretur, eo q; diuinus ſpiritus nō vnico ſed multiplicibus variiſq; modis decreta ſua manifeſtat. Quandoq; enim vt ex ſacris literis conſtat, dominus arcana reuelat ſenſibilibus rebus, vt cū auditui aut oculis aliqua manifeſtat ſenſibus ipſis per ſe angelorum miniſterium ſenſibilem ſpeciem referentium. Quo pacto locutus eſt patribus, vt Abrahæ, Moyſi, & aliis, aut per oſtenſa & viſiones, vt Iacob, Ezechieli, Ioanni Apocalypſim ſcripturo, aut per ſomnia aut eoꝝ interpretationē, vt Danieli, Sampſoni. Hæc autem omnia ſenſibili quadam ſpecie perficiuntur. Alio autem genere loquitur cum videlicet inſenſibiliter per intimam inſpirationem & illapſum aliquid manifeſtat, & hoc duobus modis. vno quippe cū afflatis non ſolum res ipſa oſtenditur, verū & de ipſa oſtentatione certi redduntur, ita q; exploratiſſimū illis ſit ſe afflari, & in pectore numen geſtare, plenosq; eſſe deo: quo pacto locut9 eſt Eſaię, Hieremię, Dauid, & Apoſtolicis viris. Alio aūt modo cū certo illabitur: Attamen non ſentiunt qui afflantur ſe aſpirari, quāuis id fiat. Quo pacto & Paulum Apoſtolum quandoq; aſpiratum fuiſſe conſtat, & ipſe teſtatur cum ait, Puto autem quod & ego ſpiritum dei habeā. & vt plurimū ſancti doctores in ſacris literis interpretandis, & eccleſia ipſa in multis definiendis. Hoc autem aſpirationis genere tantūmodo quod non omnino certum eſt, licet præſumptum, & in quibuſdam rebus indubium, circa tamen ſacramēta conſtituenda aut immutanda eccleſiam contentam eſſe, illi quidē ipſi inniti quāuis exiſtimaretur illam afflari, nec tutum nec facile recipiendum eſt, cū ad id agēdum certa & manifeſta reuelatio requiratur ipſi eccleſię illa innouanti facta.

L Quod autē addis, confirmans iſtam tuā ſententiā ad infirmandā Pontificis maximi poteſtatem, ac dicens, Qꝫ vni homini tribuūt ius, totam purgatorii ditionē demoliēdi ſi velit: Eccleſię autē vniuerſę de ſacramētis aliquid cōſtituēdi nullam velint eſſe poteſtatē? Cū hæc loqueris, declaras te non animaduertere quantū interſit inter remiſſionē pœnarū & indulgentiā peccatorū, charitatiſq; donū mortuos viuificātis, & ad cęleſtia regna perducētis. Quod quidem dare ſolius eſt omnipotētis. Hoc quippe tm̄ ſui muneris eſſe conſtat. Cuius etiam creare omnia, & felicitatē æternā tribuere: qui tamē eccleſię ſuę poteſtatē dedit remittēdi aut retinēdi peccata. Quod quidē lōge maius eſt q̄ alicui pręfixæ pœnę ad tēpus obnoxios ipſius reddere immunes. Sed qd mirū ſi vni homini

vicariũ principis agenti cũ plena poteſtate datũ ſit poſſe remittere pœnas iis qui iam in gratiã cũ principe redierint. Miſericors autẽ & clemẽtiſſimus dñs, cuius miſericordię nõ eſt finis, infirmitati noſtrę cõpatiẽs pluribꝰmodis ſaluti noſtrę ac felicitati proſpexit,multipliciaq; nobis adminicula pręſtitit. Quibus & ad amiſſam gratiã reſtitui valeremus, & æternæ felicitatis fieri participes. Inter quę ingẽs & verẽdũ eſt quod proprio vicario,quẽ nobis reliquit, abſoluẽdi facultatẽ a pœnis ſceleribus noſtris cõgruẽtibus. Et qd mirũ ſi poteſtatẽ dederit homini peragẽdi hoc munus,cũ & vni homini demoliri tartateas arces dederit,& tenebroſum inferni carcerẽ,regi inquã glorię dño forti & potẽtiſſimo in pręlio? Qui licet deus & homo eſſet,ei tamen inquãtum homini tributa fuit hęc poteſtas:& illius nomẽ tãtopere glorificatũ, vt eo audito curuẽt genua,cęleſtia,terreſtria,ac inferna: de ipſo eñi inquãtũ homine ſcriptũ eſt, Data eſt mihi omnis poteſtas in cęlo & in terra.Quę verba deo vti deo nõ cõuenirẽt cũ omnimodã poteſtatẽ ex ſe habeat:quod autẽ habetur,nõ datur habẽti,ſed ei qui nõ habet.Quid igitur abſoni ſi dicat̃ voluiſſe eũdẽ omnipotentẽ vnigeniti ſui vicario poteſtatẽ tradere animas eruẽdi e purgatorio?qđ tamen fieri certo quodã modo dicitur: non ſimpliciter tãq̃ in illis poteſtatẽ habenti,ſed potius per modũ ſuffragii, hoc eſt opitulãti ac offerenti diuinę iuſtitię aliquid e commiſſis ſibi theſauris loco pœnæ ad expianda eoꝝ peccata cõſtitutæ.qđ ab ipſa exactrice iuſtitia acceptatur debiti loco,Quãobrẽ nec in ſuo iure defraudatur, & tñ miſericordia in eo opere potiores partes obtinet,ſeq; adinuicẽ oſculãtur. Sed ad negociũ cõfeſſionis redeamus. Hęc enim obiter dicta ſunt,ne quod in pontificiã poteſtatẽ deblateraſti in remittẽdis peccatis, reſponſione vacaret.

Nam pręter ea quibus iam reſpõſum eſt,& in Annotationibus contẽdis verba Iacobi Apoſtoli,Confitemini &c. trahi non poſſe ad confeſſionem eccleſiaſticam,ſed ſolũmodo ipſum ſentire de quotidianis offenſis &c. Idq; hoc argumento confirmas q; ſi de illa ſenſiſſet quam partem ſacramenti pœnitentię dicimus,non addidiſſet alterutrum,ſed ſacerdotibus tãtũmodo dixiſſet,qua argutatiuncula leoni pellem detraxiſſe videris: cum tamen prorſus eneruis ſit & dirutiſſima.Illi enim reſpondere facillimum,quæ ſolum ex vſitato loquendi modo diſſoluitur.Si enim quis diceret ægrotis quibuſdam, medeamini vobis alterutrum fratres, non ſentiendum quod medendi facultate carentes curare haberent ægrotos medicos:ſed per alterutrum intelligendum de habentibus eandem facultatem id peragendi. Ita vt illud alterutrum non ſemper referatur ad rem quæ ſuadetur, ſed & quandoq; ad genus ſiue naturam eorum qui hortantur ad illud munus peragendum.Sibi enim inuicem homines recte mederi dicũtur,licet non niſi ab his qui medici ſunt medicatio fiat:quia nõ equus aut bos,ſed tñ homo homini medetur. Quãobrẽ ſemper in huiuſmodi locutionibus quando ad rem ſuaſam illud alterutrum refertur, ſubintelligendum modo ex vtraq; parte adſit facultas. Patet igitur ex ipſo loquendi genere, & verborum Iacobi eãdem eſſe ſententiam cum inquit, Confitemini alterutrum peccata veſtra.Videlicet poteſtatem abſoluendi inuicem habẽtes, aut qui carent,confiteãtur illã habentibus.Fruſtra enim fit confeſſio ad quã cõſequi non poteſt abſolutio,Quod & ſi beatus Iacobus intellexiſſet illis verbis generaliter M

& in vniuerſum de confeſſione loqui,nec tñ de ſacramẽtali:non tamẽ ſentiẽdũ ſecludere illis verbis ſacramẽtalem:quãuis dicat alterutrũ. Cũ illud alterutrũ vere fieri poſſe dicatur modis expoſitis. Quod autẽ ipſe potiſſimũ de illa ſentiat declarant verba quę pręcedunt in ipſa epiſtola, quibus agit & promulgat ſacramẽtũ extremę vnctionis.Quo facto,& proſequit̃ de ſacramẽto confeſſionis ſtatuere.Inquit em̃, Infirmatur quis in vobis,inducat preſbyteros eccleſię & orent ſuper eũ:vngentes eũ oleo in nomine domini. Et oratio fidei ſaluabit infirmũ,& alleuiabit eũ domin9:& ſi in peccatis ſit,remittẽtur ei. Audiſti,dixit preſbyteros inducẽdos pro illo oraturos & ad eũ vngẽdũ eo ꝙ ſolis preſbyteris ſit facultas pręſtãdi tale munus.Pariter igitur intelligẽdũ & de ipſa confeſſione,ꝙ videlicet adhibitis preſbyteris quibus eſt abſoluẽdi facultas ipſa ſit facienda.Quod enim in vno exprimitur & in ſubſequẽnti intelligitur,niſi ratio diuerſa fuerit,quod in propoſito minime accidit.

N Animaduertẽdũ em̃ eſt eadẽ verba vtriuſq; conſtitutionẽ cõcludere. Dixit in vno,Et oratio fidei ſaluabit infirmũ.Alterũ vero abſoluit dicẽs,Et orate pro inuicẽ.quod pariter intelligẽdũ,vt ſacerdotes pro ſe inuicẽ orent,cũ ad inuicẽ cõfitẽtur: aut ꝙ ipſe ſacerdos oret pro confitẽte qui non habeat facultatẽ abſoluendi.Teſte em̃ Hieronymo,ſacerdotis tantũmodo munus eſt orare pro eo qui ſacerdos nõ fuerit:qđ eſt intelligendũ pro intercedere ſiue mediũ ſe ponere tãq̃ ſequeſtrẽ inter deũ & hominẽ. Ita orauit Moyſes & Aaron pro populo: ſic ſacerdotes orant pro laicis pro quibus & munera offerunt.Ita enim ſcribit Hieronymus ad Heliodorũ.Si monachus peccauerit pro eo orabit ſacerdos. Si autẽ ipſe ſacerdos deliquerit,quis orabit pro eo? At ſi dicas,nõ dixit adinuicẽ ſtatuens de ſacramẽto vnctionis vti & poſtea.Ratio eſt in promptu.Non dixit de vnctione,quia illa vtilis eſt cũ per preſbyteros miniſtrat̃ vti ſacra &c. Secus autẽ de cõfeſſione cõmuni,vt ſuperius dictũ eſt.Q; aũt cũ de cõfeſſione decernitur ſacramẽtalẽ excludere nõ liceat,ſed in primis attẽdẽda ſit,Patet,qa cum de genere aliquo in vniuerſum agitur nõ excludũtur potiores ſpecies ſiue partes illius generis,ſed primo comprehẽdũtur, vt ſi de animali agatur homo nõ excluditur.Cũ igitur confeſſio ſit multiplex, eſt enim quędã cõmunis ſiue vulgaris,quę & cõmoda eſt & ſacramẽtalis,potior autẽ cũ ſit ſacramẽtalis cõmuni, ſequitur Iacobũ agentẽ de confeſſione in cõmuni nõ ſecludere ipſam ſacramentalẽ,ſed in primis de illa decernere. Quod vero de cõfeſſione tractãtes potiſſimũ hanc ſacramẽtalẽ attẽdãt,ſanctoꝝ patrũ ſentẽtiis declaratur.Inquit em̃ Ambroſius,Venialis eſt culpa quã ſequitur confeſſio delictoꝝ. Et rurſus, Non poteſt quiſq̃ iuſtificari a peccato niſi peccatũ ipſum antea fuerit cõfeſſus. Confeſſio enim a morte animam liberat.Confeſſio aperit paradiſum,ſpem ſalutis tribuit,quia non meretur iuſtificari qui in vita ſua non vult peccatũ confiteri. Chryſoſtomus quoq; ita inquit, Non poteſt quiſq̃ gratiam dei accipere niſi purgatus fuerit per pœnitẽtię confeſſionem. Auguſtinus quoq; ſic habet, Quib9 ſacerdotes remittũt peccata,remittit & deus.Et rurſus,Remiſſionẽ peccatoꝝ vel per colũbę ſuę mẽbra.Ad hęc recte conſtituũt qui eccleſiis pręſunt tẽpora quędã pœnitentiæ:& ſi cor contritum & humiliatũ deus non deſpexerit. Cui gemitus peccatoris non eſt abſconditus, vt ſatiſfaciat etiam eccleſiæ

in qua peccata ipſa remittuntur. Ipſa enim ſpiritum ſanctũ pignus accepit ſine quo non remittuntur vlla peccata. Hieronymus pręterea ita inquit, In agenda pœnitentia menſura tẽporis non aperte præfigitur pro vnoquoq; crimine, ſed magis in arbitrio ſacerdotis intelligẽtis relinquitur. Ex his & aliis pleriſq; manifeſtũ teſtimonio priſcorũ primũ, non immediate a Chriſto ſemper peccata dimitti, ſed plerũq; intercedente opera eccleſię miniſtrantis per ſacerdotes ſacramẽta, quibus peccata delẽtur inſtituto diuino. Cũ autẽ id potiſſimũ fiat in cõfeſſione ſacramentali vt patet ex verbis Chriſti, Quorũcũq; remiſeritis peccata &c. non enim remittũtur niſi cognita, cognoſcũtur autẽ per confeſſionẽ: relinquitur ergo non minus abſurdũ eſſe q̃ falſum quod ſcripſiſti in Colloquiis inquiens, Tibi ſatis eſſe confiteri Chriſto qui ſolus peccata dimittit, ſi ſatis eſſet proceribus eccleſię & conſuetudini receptę. Nam q̃uis Chriſtus dimiſiſſet per anteriorem contritionẽ ſiue interiorẽ pœnitentiã, aſſerit tamen Auguſtinus vt audiſti ſatiſfaciẽdũ eſſe eccleſiæ in qua quis peccauit. Et Ambroſius, nõ mereri eũ iuſtificari qui in vita ſua non vult peccatũ confiteri. Sed de his plus q̃ ſatis.

DE FIDE ET OPERIBVS.

LIB.XX.

HIs autẽ abſolutis videamus, & quæ de fide & operibus ſcripſiſti. A Fidem omnẽ & authoritatẽ ipſis operibus detrahẽs, de quibus in Annotationibus ſic inquis, Nemo Chriſti gratiæ effici poteſt particeps, niſi in Chriſto fiduciam habeat. Et in Supputationibus ais, Iudęorum & gentium ad baptiſma venientiũ corda purificabat fides, vtiq; ſola: ſi dixiſſem poſt baptiſmũ nos iuſtificari ſola fide poterat habere pium ſenſum: ſolum enim dicitur quod eſt pręcipuũ. & vox ſola non excludit quę ſuapte natura adhęrẽt. Et in eiſdem alio loco in Matthęum de extremo iudicio, Narrãtur opera charitatis, verũ, ſed ſiqui fecerãt, neſciebãt ſe feciſſe. Et in Supputationibus, Cũ dicat Apoſtolus, Si ſpiritu ducimini, nõ eſtis ſub lege: quomodo igitur verũ eſt quod dicit Beda, oẽs obnoxios eſſe legi? Pręterea idẽ quod dixi nos iam nõ cogi ad benefaciẽdũ pręſcripto legis, nõ loquor de quibuſuis baptizatis, ſed de his qui perſeuerãt in gratia ſemel hauſti ſpiritus. In Methodo autẽ ita inq̃s, Chriſtus declarat nihil gratię deberi ſeruis etiã ſi per omnia ſuo functi fuerint officio. Oẽs eñ noſtrę iuſtitię corã oculis dei nihil aliud ſunt q̃ pãnus mulieris menſtruo profluuio pollutę. Pręterea ibidẽ, Si ab opere ceſſat ſeruus meretur pœnam: ſi obit mandata, nihil ex pacto debetur præmii, cum totus ſit domini. Ad hæc in Enchiridio, Apoſtolus contemnit opera Abrahæ, quæ ſumma fuiſſe nemo neſcit. Et tu his cõfidis, Deus aduerſatur victimas & ſabbata, quorum omniũ ipſe fuerat author. An audebis tu has conſtitutiunculas cum diuinæ legis præceptis conferre? Audis tamen ad iſta nauſeantem ac ſtomachantem deum, Quo mihi victimarum veſtrarũ multitudine? &c. Nõne cum obſeruationes & ritus ſacrorum cõmemorat, tũ multiplicatas orationes

tãq̃ digito notat eos qui religionem numero pſalmorũ aut precum metiũtur? Et rurſus ibidem, Quoties Paulus excludit operum fiduciam commẽdans dei gratiam? & ſunt hodie qui abhorrentes ab huiuſcemodi ſermone iactant bona opera ſua, nec gratię nec fidei laudem ferentes, ſat æquis auribus &c.

B Hæc tu. Prætermitto enim plurima quibus longo progreſſu operibus derogas fidem commendans. Ea recenſui quæ magis ſobria vidẽtur, & ſpeciem pietatis prę ſe ferunt, quamobrem & magis fallere poſſunt minus aduertẽtes. Quocirca & illis magis obuiandum & reſpondendum q̃ apertioribus. Cũ illis pręſertim ſatiſfactũ ſit, ex his quæ in ſuperiori epiſtola a nobis diſputata ſunt. De his itaq; diſſeremus eo ordine quo & recitata ſunt. Et primũ ea quæ in Annotationibus exaraſti, videntur recta & habere pium ſenſum videlicet neminẽ Chriſti gratiæ fieri poſſe participem, niſi illi fidat &c. Quorum tamen falſiſſimus eſt ſenſus. Saulus enim in Chriſto nõ fidebat, quinimo illum perſequebatur, & omnes qui inuocabant nomen eius: & tamen audiuit dominũ dicẽtem, Saule Saule cur me perſequeris? At ille. Quis es domine? Sum, inquit, Ieſus Nazarenus quẽ perſequeris. & circũfulſit eum lux diuina, effectusq; eſt gratię Chriſti particeps, & ex hoſte ac perſecutore dilectus in vas electionis anteq̃ crederet. Matthęus item ex publicano ad Teloneum ſedente, electus eſt in Apoſtolum anteq̃ Chriſto fideret. Cęteri quoq; Apoſtoli ad Apoſtolatũ vocati ſunt prius q̃ dominũ agnoſcerent: facti igitur ſunt participes gratię anteq̃ fiderent. Item & alii pleriq;, nam ſpiritus ſanctus per Eſaiam prophetam hoc futurum prædixerat, quod & Apoſtolus recitat, inquiens, Inuentus ſum a non quęrentibus me, palam apparui iis qui me non interrogabãt. Falſum ergo eſt neminẽ Chriſti gratię effici poſſe participẽ niſi in ipſo fiduciã habuerit: hi enim adhuc ei nõ fidebãt, & tamen vocati ſunt. Scribitur pręterea in Actis, Adhuc loquẽte Petro coram Centurione cecidit ſpiritus ſanctus ſuper oẽs qui audiebãt verbũ Petri &c. Et deinde obſtupuerũt fideles qui venerãt cũ Petro q; in nationes gratia ſpiritus ſancti effuſa eſt. Audiebãt enim illos loquentes linguis & magnificantes deum. Tunc reſpondit Petrus, Nunquid aquam quis prohibere poteſt vt non baptizentur hi qui ſpiritum ſanctum acceperunt ſicut & nos? Et iuſſit eos baptizari &c. Quo facto erudimur ſemper ſtudioſa opera eſſe peragenda quocunq; ſimus in ſtatu, etiam cum gratia quæ illa viuifica reddere habet careamus. Et quod plus eſt, fidei etiam expertes.

C Quæ quidem licet ſit vt ianua per quam ad deum acceditur, & vt plurimum gratiam ipſam iuſtificantem quaſi cõmuni lege antecedat, qua de cauſa Paulus inquit, Oportet accedentem ad deum credere quia eſt, & quia remunerator eſt: non tamen hoc ſemper fit, nec illam gratia neceſſario conſequitur: nec ipſa primũ dei donũ eſt. ſed ordinatio diuina interna pulſatio, & donũ ipſa gratia iuſtificans, teſte Paulo Apoſtolo ad Romanos ita ſcribẽte, Quos prędeſtinauit hos vocauit: quos autẽ vocauit, hos iuſtificauit: quos autẽ iuſtificauit, illos & glorificauit &c. Audiſti illũ iuſtificãti gratię tertiũ locũ dare. Quę licet vt dictũ eſt, ipſam fidẽ vt plurimũ cõſequatur, illã tamẽ nõnũq̃ etiam pręcedit. Multi enim iuſtificati ſunt anteq̃ de fide eſſent eruditi, eamque recepiſſent. Quod, vt in exemplo proxime citato perſiſtamus, peractũ eſt Cæſareæ in Cor-

nelio centurione:& in Apoſtolo iter peragente Damaſcum. Si autẽ diceres illã ordinationem diuinã internamve pulſationem eſſe gratiam iuſtificantẽ de qua modo diximus,quę & habitus theologicus dicitur diſtinctus cõtra fidẽ & ſpẽ &c. quid tum? ob id certe non negabis ipſam diuinã prędeſtinationem & vocationem eſſe Dei gratiã:cum prçcipuum donum ſit & primũ quod a Deo tribuatur:cũ in illa vocatione perſępe & habitus ille charitatis illabatur, vt in Paulo factũ eſt & in cęteris Apoſtolis pariter eſt conſentaneũ fuiſſe:vt ſimul vocarentur,& animi illorũ dono charitatis ornarẽtur. Cũ autẽ contingat, vt ſępe & in multis euenit, vt pulſatio primaq; appellatio citra infuſum donũ gratię peragatur ſed quodã ordine ſeruato,ita vt primũ homo vocet̃,deinde donũ fidei ꝑ auditũ vel per illapſum tribuat,& demũ donũ gratię iuſtificãtis (quę charitas dicitur) cõferatur:qđ vt plurimũ fit in ſacramẽto baptiſmi. Attamẽ (vt dictum eſt) & ſecus quãdoq; fit ſecundũ diuinũ beneplacitum, ita ꝙ diuina gratia tribuatur ante exhauſtã fidẽ vel per illapſum receptã:quod tamẽ deinde requirit̃. Attamẽ cũ ſeiuncta ſit ab iſta gratia:æque antecedere gratiã ipſam poteſt quẽadmodũ & ſubſequi & perſiſtere vtraq; citra alterã. Permanet enĩ fides,ſublata gratia:& ſtat gratia ſine fide:vti fides ſine operibus:quis ex lege cõmuni & gratia perſeuerãs exigat fidẽ,& fides ipſa opera. Falſa igitur eſt tua ſentẽtia neminẽ Chriſti gratię fieri poſſe participẽ niſi primum in illũ credat & fiduciã habeat.

Verius autẽ & probabilius fuiſſes locutus ſi id de operibus dixiſſes. Hoc eſt nullũ opus ad æternã ſalutem efficaciter cõferre,niſi prius is qui illud fecerit in Chriſtũ credat & in eo fiduciã habeat. Ad id autẽ quod in ſupputationibus ais conatus defendere quod dixeras:videlicet corda purificari ſola fide eorũ qui ad baptiſmum veniebant inquiens, Si dixiſſem poſt baptiſmum nos iuſtificari ſola fide,poterat habere pium ſenſum,ſed nõ ſatiſfacit quęſtioni,quia nõ quęrit̃ qđ prçcipuum ſit in ipſa iuſtificatione,hoc eſt fides in baptiſmo,ſed quid ad ipſam conſequẽdam requiratur. Non autẽ tãtummodo fides ad ipſam pertinet, ſed & ipſum baptiſma. Teſtimonio domini dicentis, Prędicate euangeliũ omni creaturę, Baptizantes eos in nomine patris &c. Et Apoſtolorũ facto. Baptizauit enĩ Petrus Cornelium,de quo egimus. Paulus quoq; baptizatus eſt ab Anania. Prętera exigitur in primis gratia:quę ſi fidei cõferatur nõ ſolũ præcipuũ obtinet locum verũ ipſa ſola iuſtificat. Et in adultis ſuperſtitibus & ratione vtentibus requirũtur opera,ſi in iuſtitia ſint perſeueraturi. Niſi enim domini pręcepta ſeruauerint,quę per opera adimplentur mox a iuſtitia deciderent. D

Nec quod deinde ſubiicis ad rẽ pertinet,videlicet quod vox ſola nõ excludat quę ſuapte natura adhęrent cum certũ ſit bona opera ſuapte natura ad fidem non conſequi. Stat quippe ſyncera fides cum prauis operibus: vt enim modo dictum eſt,nõnulli apprime credũt nihil hęſitantes qui tamẽ affectibus acti perperam operãtur:quod Paulus Apoſtolus teſtatur ad Corinthios ita ſcribens, Si linguis hominũ loquar & angelorum,charitatem autẽ non habuero,factus ſum velut æs ſonans aut cymbalum tinniens. Et paulo poſt. Etſi habuero omnem fidem ita vt montes transferam,charitatem autem non habuero,nihil ſum. Quo loco teſtatur fidem tam perfectam & viuidam eſſe poſſe vt montes transferat ingentiaq; peragat citra charitatem miracula:quam ſententiam & cõfirmat ad E

Romanos ſcribens:inquit enim,Non quod volo bonum hoc ago,ſed quod odi malum illud facio.Nam bonum velle habeo:perficere autem bonum non inuenio.Condelector enim legi Dei ſecundum interiorem hominem, video autẽ aliã legem in membris meis repugnantem legi mentis meę me captiuantem in lege peccati:Paulus enim perfectę fidei plenus ingemiſcit ſe ſentire captiuari, id eſt valde tentari ad legem peccati ſitam in membris ipſius &c.Cui quidem legi pleriq; integre omnia credẽtes quę fidei ſunt,obœdiunt:& tamen a fide nõ excidunt:licet gratia deſtituantur.Tanto nãq; interuallo ſeiuncta ſunt fides & gratia,vt cũ exitiale peccatum fidem non excludat,gratiam tamẽ prorſus aboleat. Opera autem q̃uis cum fidei ſint conſentanea ipſam proteſtentur,nequaq̃ tamẽ illam naturã cõſequuntur quẽadmodũ nec ipſum baptiſma natura fidei cohæret,ſed tantũmodo diuino inſtituto.Quocirca vt dictum eſt,ante baptiſma fide fuerunt illuſtrati & integerrime iuſtificati.Quomodocũq; igitur acceperis ſola fide homines iuſtificari ex vi verborũ & ſenſu cõmuni orationis perperã locutus es,vt ſententia falſa & abſurda eſt.Quanto preſtitiſſet eloqui cõſentaneę de his cum orthodoxis patribus qui ſcripturas diligentiſſime tractãtes de fide & operibus impiorumq; iuſtificatione quid ſentiendum ſit,edocuerunt.

F Ad aliud quod ais in parabola futuri iudicii eos qui opera charitatis peregiſſent neſcire ſe illa feciſſe,vnde id aſſumas non ſatis video.Non enim ex verbis reſpondentium iudici, Domine quando te vidimus ſitientem aut eſurientem aut nudum &c.Hoc accipere potes cum illa hoc non exprimant nec huiuſmodi ſenſus poſſit ex illis deſumi:cum longe diuerſa ſit eorum ſententia. Et ſi enim ignorarent ſe illa officia præſtitiſſe domino,cui nec in propria forma præſtiterant, non tamen inſcii erant ſe illa præſtitiſſe proximo.Sed quomodo ignorare poterant quæ in libro vitæ conſcripta erant qui tunc referatus erat,& in quo pandebantur quæcunq; tum proba,tum improba omnes peregiſſent?Inquit eñ Apoſtolus ad Romanos.Secundum autem duritiam tuam & impœnitens cor theſaurizas tibi iram in die ire & reuelationis iuſti iudicii Dei : qui reddet vnicuiq; ſecundum opera eius his quidem qui ſecundum patiẽtiam boni operis gloriam & honorem &c.His autem qui non acquieſcunt veritati,credunt autem iniquitati,ita indignatio tribulatio & anguſtia &c.Audiſti,appellat diem illam diem reuelationis,quia certe in ea reuelabuntur abſcondita tenebrarum cum reddet iuſtus iudex vnicuiq; ſecundum opera ſua.Quomodo nãq; tãta obliuio beatiſſimos & feliciſſimos inuaſiſſet vt bonorũ operũ quibus illos gaudere conueniebat immemores eſſent effecti?Quẽadmodũ eñ improbis recordatio preteritorum quę inique egerunt accedit ad pœnã:ita iuſtis & piis ſcientia & memoria recte actorũ faciet ad gloriam.Nõ igitur negabũt iuſti in iudicio ſe opera charitatis perfeciſſe,quorum neq; obliti erunt,ſed audientes a domino illa recenſeri ſibi ipſi preſtita fuiſſe pudibundi & quodãmodo ſtupefacti tãta benignitate & beneficentia domini eſt ſuam agnoſcẽtes imbecillitatem ſeq; indignos eſſe arbitrantes tãto honore & gratia quę a domino eis impartietur,nõ elati lętitia,ſed humilitate tremẽtes amoreq; erga iudicẽ feruẽtes.Reſpondebũt,Domine quãdo te vidimus eſurientem &c.quaſi dicerẽt,domine non agnoſcimus nos hęc tibi pręſtitiſſe quę refers.Licet cum ſeruis & proximis noſtris illa tui amore prę

ſtiterimus:nec tamẽ ob id nos etiã tãto munere dignos cẽſemus.Serui enĩ inuti
les ſumus q̃uis illa geſſerimus mãdatorũq; tuorũ ſtudioſi fuerimus.Reſponde-
bũtq; potius ad verba q̃ capient vti cõmunis vox ſonabit q̃ ad ſenſum dñi. Me-
mores q̃ppe erũt operũ,ſed illa nõ digna eſſe tãta mercede tãtoq; munere ex eo-
rum merito cognoſcẽt & fatebuntur:quãobrẽ & ſumme admirati illa ꝓferent;
operũ quippe memores erũt, at in illis nõ gloriabuntur,nec cõfident: potiuſq;
ignorare ſe illa feciſſe voluerint q̃ illorum memores ea receẽſere. Pudentiũ enim
& eorũ qui ingenui ac grati animi ſunt eſt propria attenuare merita : & omnia
referre ad liberalitatem & bonitatem beneficii conferentis.Hæc eſt omnium or
thodoxorum ſententia verus illorum verborum ſenſus,nõ tuus ꝙ ignorauerint
ſe illa opera perfeciſſe:quę quidem induxiſti vt operibus authoritatem detrahe
res,cum ſoli fidei omnem vim ad vitam æternam conſequendam attribuas.
Ad aliud cum rurſus ad deprimẽda opera(mirum enim in modũ tibi arridet G
religio quę paruo negocio citra ſudorem omnem & conatũ qui ad perficienda
opera exigitur conſtat)in Enchiridio ais,Apoſtolus contemnit opera Abrahæ
quæ ſumma fuiſſe nemo neſcit:& tu his cõfidis.Deus auerſatur victimas & ſab
bata quorũ ipſe fuerat author.An audebis tu has cõſtitutiunculas cũ diuinę le
gis pręceptis cõferre? Audi tamẽ ad iſta nauſeantẽ Deũ: Quo mihi veſtrarũ vi-
ctimarum multitudine? Plenus ſum &c.Nonne cum obſeruationes & ritus ſa-
crorum cõmemorat,tum multiplicatas orationes,tãq̃ digito notat eos qui reli-
gionem numero pſalmorum aut precum metiũtur:& quoties Paulus excludit
operũ fiduciã cõmendans Dei gratiã? Et ſunt hodie qui abhorrẽtes ab huiuſmo
di ſermone iactãt bona opera ſua,nec gratię,nec fidei laudẽ ferẽtes ſat ęquis au
ribus &c.Reſpõdeo tui ingenii & moris eſſe,vt plurimũ cũ aliq̃d deprimere ve
lis cõferre alicui q̃d potius ſit vel videatur & pro cõfeſſo accipere eos q̃ probãt
q̃d tu attenuare ſtudes cõtemnẽdũve cẽſes,aut pręferre aut ęquare illi potiori.
Pręterea & tibi eſſe peculiari argumẽtari in ęquiuoco.q̃d ſi inſcitia facis,tui mi
ſerendũ eſt qui laberis in his in quibus vel pueri erubeſcerẽt.Si autẽ malitia ad
capiendos & hallucinandos lectores:magis ſane eſſes accuſandus eo ꝙ conaris
iſtiuſmodi ſophiſmatibus minus cautis perſuadere quicquid tibi arridet.
Quiſnam quęſo eſt ex his qui opera bona probant & edocẽt eorum quędam H
eſſe neceſſaria valentibus illa perficere,quędam autem percommoda & oppor
tuna nullumq; probum opus eſſe infructuoſum:iuxta domini ſententiam dicen
tis,vis ſaluus fieri ſerua mandata, ſi autem vis perfectus eſſe vende omnia quæ
habes &c,et ſequere me : qui viuendi formulas ad perfectionem aſſequendam
commodiſſimas deſcripſerunt,qui eas conferat aut æquet præceptis domini?
Aduerſus enim illas ea verba protuliſti,conatus diſſuadere illi ad quem libellũ
ſcribebas.Nemo profecto catholicus ſanuſq; mente hoc ſenſit dixitve vnq̃. Sũt
enim illa vt aiunt erogatoria conferentia ad commodiorem pręceptorum obſer
uationem,& conſiliorum domini plena inſtituta,pro his qui ad perfectionẽ aſpi
rant.In quibus & quædam ſunt humanitus adinuenta: & licet valde commen-
danda non tamen æquanda domini pręceptis.
Quinetiã dici poſſit quędam eſſe in illis contenta natura ſua perfectiora qui- I
buſdam dñi præceptis.Sed hic forte exclamabis.Quid inquis? homunculorum

inſtituta dominicis præceptis ſunt perfectiora? Sed ne excandeſcas obſecro, ſi em̃ patienter audieris cognoſces me nihil falſum vel abſonũ protuliſſe. Non enim ſapiẽtiſſimi legiſlatoris eſt omnia pręcipere quę optima ſunt & cęteris potiora. Cum illorũ quędam difficiliora ſint factu. Quãobrem nec vulgo & promiſcue ſed vix a generoſis & cordatis ſeruarẽtur. Propterea illis ꝑtermiſſis vel tantũ mõ indicatis ac laudatis, ea tãtũ ꝑcipit citra q̃ probe ducere vitã nemo põt: accõ modataq; ſunt multitudini vtpote cõmunia & obſeruatu faciliora. Et hoc autem genere ſunt pleraq; in decalogo cõtẽta. Quis enim iure potuiſſet dñs homini quẽ ex nihilo creauerat ꝑſcribere quęcũq; libuiſſet (nemo em̃ dixiſſet, cur ita facis, vel iniuſte agis) & iugũ grauiſſimũ imponere ceruicibus mortaliũ: ſumma tamẽ illa bonitate & clemẽtia nũq̃ integre exigẽte quod natura debitũ eſt, ſed liberaliſſime laxante & dimittẽte magnã debiti partem, cum agnoſceret figmentum noſtrũ magnãq; imbecillitatẽ, eo ꝙ puluis & caro ſimus, cõtentus fuit pauca & ea quidẽ leuia nobis pręſcribere: citra quę nec iuſte quiſq̃ nec cõmode viuere poſſet. Quãobrẽ & ſtatuit vt qui illa auerſarentur, æternę fœlicitatis eſſent expertes. Ea vero quæ ad perfectiorem ſtatum ſpectant tm̃ monſtrauit & commendauit inquiens, Vis ſaluus fieri, ſerua mandata: ſi autem vis eſſe perfectus, vende omnia quæ habes, tolle crucem tuam, & ſequere me, id eſt per ſemitam arctam & difficilem. Quis autem ambigat potius eſſe & excellentius vendere omnia, abnegare ſeipſum, aſſumere crucem propriam in humeris, & ſequi Chriſtum: q̃ exempli gratia, vt ita dicã, honorare parentes, vel ſanctificare ſabbata? Si enim id perfectius quod perfectiorem efficit eum qui illud peragit & poſſidet, manifeſtum eſt teſtimonio domini potius eſſe abnegare ſemetipſum & ſequi Chriſtum, q̃ honorare parentes: cum illud perfectum reddat ſui peractorẽ: nuda autem præceptorum obſeruatio non in perfecto ſtatu collocet, ſed tantũmodo in eo qui ſalutis eſt.

K At inquies, Cum hęc ad ſalutem deducant citra quę nec illa haberi poteſt, illa autem neceſſaria non ſint, ſequitur mandata eſſe potiora. Dico non omnia neceſſaria nobiliora aut potiora eſſe omnibus non neceſſariis: cum plurima ex his quæ neceſſario requiruntur ad aliud ſint & non propter ſeipſa, & illa quæ vtilia & ita requiſita ſunt, vt ſine his alia eſſe non poſſint ignobiliora ſunt q̃uis communiora: quod eſt videre tum in naturę operibus tum artis, & in bonorum generibus ab hominibus induſtria cognitis: quę enim ad eſſe tãtum rei pertinent, viliora ſunt his quę rẽ abſoluũt & perficiunt. Quãobrẽ licet illa antecedãt: generatione enim priora eſſe oportet, nobilitate tamẽ ſunt poſteriora. Fatebitur pręterea vnuſquiſq; rerũ peritus plurimas eſſe artes nobiliores ꝑſtãtiores ve agricultura vel paſtorali aut piſtoria ſeu coquinaria, q̃uis illę commodiores ſint & ad vitã magis neceſſarię. Quãobrem & ex his eſt videre nõ ſequi oĩa diuina pręcepta, licet magis neceſſaria ſint ad ſalutem aſſequendã decreto dñi cunctis conſiliis eſſe nobiliora vel potiora, quantum eſt ex ſui natura.

L Quod autem ais dominũ auerſari victimas & ſabbata, quorũ omniũ ipſe fuerat author &c. Nuſq̃ reperies in ſcriptura dominũ aſpernari victimas pie oblatas ſabbatave rite obſeruata. Non enim incõſtans dominus, vt illa obhorreat & aſpernetur quę ipſe inſtituit pro tẽpore quo ea exq̃ſiuit. Sed nauſeat & cõtẽnit

victimarum ſimulacra & ſpecies ſolennitatis ſabbatorum,cũ nõ eſſent verę victimę illę quę offerebãtur ab iniquis cultu tm̃ exteriori,animo autẽ minus pio,ſicuti nec vere obſeruationes ſabbatorũ quę a talibus celebrabãtur,quod atteſtatur illud Prouerbiorũ,Victimę impiotum abominabiles domino &c. At piorũ victimę ſane ſemper fuere acceptę domino.Nidor enim eorũ quę in altari cõburebãtur aſcẽdebat ad dominũ & recipiebatur in odorẽ ſuauitatis,vt ex innumeris ſcripturę locis manifeſtum eſt.Qꝫ autem ipſas victimas nõ abhorreret dñs, ſed illos qui eas minus reuerẽter offerebant,habentes tantũmodo victimę ſpeciem non autem rem,declarat Eſaias a quo hæc accepiſti,ſed pręter rem dicens poſt illa verba,Quo mihi victimarum veſtrarũ &c.Et quis quæſiuit hęc de manibus veſtris,vt ambularetis in atriis meis?Ne offeratis vltra ſacrificiũ fruſtra: incenſum abominatio eſt mihi.Et ſubdit,Iniqui ſunt cœtus veſtri:manus veſtrę ſanguine plenę ſunt.Lauamini,mundi eſtote,auferte malum cogitationum veſtrarum ab oculis meis,quieſcite agere peruerſe,diſcite bene facere &c. Declarans victimas illas & ſacrificia grata eſſe domino quæ pio animo offeruntur a iuſtis & probis ,non autem ab iniquis.Oportet enim interna hominis conſentire externis vt ipſa externa quæ ad cultum Dei perficiuntur grata eſſe domino valeant,& profectura ſint his qui illa peragunt.Qꝫ ſi interna externis pugnent iniquuſq; animus ſit:& putet quis ſibi dominum propitiare tantummodo illis externis ritibus obſeruatis,ſeipſum ſeducit:& contingere poteſt vt quandoq; dominum potius iritet q̃ placet.Cum ſacra ad diuinum honorem inſtituta irreuerenter peragat,& quodammodo abutatur,coinquinatus ſceleribus & poſthabens domini præcepta ad ſalutem neceſſaria.Cum fidat externo illi operi quod ab eo peragitur.Inquit eñ ſpiritus ſanctus per os Dauid:Peccatori dicit Deus: cur enarras iuſtitias meas & aſſumis teſtamẽtum meum per os tuum? Si autẽ videbas furem currebas cum eo:& cum adulteris portionem tuam ponebas.Et alibi.Populus iſte labiis me honorat,cor autem eorum longe eſt a me.Attamen licet ab eo qui prauis ſit moribus vitamq; perducat in peccatis,offeratur ſacrificium laudis domino pio affectu,licet coinquinata mẽte ob peccata,illud tamẽ q̃uis ad ſalutem vt dictum eſt aſſequendam vanum ſit,non tamen eſt prorſus inutile.Quandoquidem tanta eſt domini clemẽtia & bonitas vt nullũ opus bonum prorſus reiiciat,licet ad vitam æternam condonandã illud non acceptet: quin pro ipſo bono opere aliquid tribuat.Quamobrem vel cõducet ad aliquod donum recipiẽdum,quod a Neotericis theologis gratia gratis data dicitur,vel ad bona huius mortalis vitę percipiẽda,aut certe conducet ad præparandũ animum & diſponendum ad ipſam gratiam iuſtificantem recipiendam.

Quorſum igiter pertinet id quod ais,Nonne cum obſeruationes & ritus ſacrorum,&c.quaſi ii qui numeratos pſalmos recitant preceſq; reiterant condẽnãdi ſint,adeoq; illis verbis notentur. Quid inquis ? Tibi diſplicet numeratos dicere pſalmos,conſtitutas & præſcriptas Deo decantari laudes & hymnos reiterare ac preces.At id vetuſtiſſimo inſtituto placuit vniuerſali eccleſiæ, quod declarat mos omnium eccleſiarum & cœnobiorum tam vetuſtus vt illius initium prorſus ignoretur:quod indicat ſimul cum eccleſia eſſe natum & coalitum:hoc quidem perpetuo factum ſuccedẽtibus ſibi adinuicem temporibus ab eccleſiis M

tum Orientis,tum Occidẽtis citra controuerſiam,hoc a ſanctis patribus, tum Aegypti,tum Syrię deſerta incolentibus,quorum examina fere erãt innumera, factitatum,vt teſtãtur Caſſianus diuuſq; Hieronymus,hoc pręterea actũ & religioſe ſeruatum a monachis Gallię a temporibus vſq; diui Martini Turonenſium archiepiſcopi:quod & refert Seuerus Sulpitius illorum inſtituta & Martini vitã deſcribens.Hoc idẽ omnes ſancti ſeruarũt quos omnes numerare non minus ſuperuacaneũ eſſet q̃ oneroſum.Quinimo & dñs Ieſus & Apoſtoli ipſi verbo & facto docuerũt id eſſe peragẽdũ.Nõne cũ Apoſtoli diu noctuq; eſſent perſeuerantes in oratione,cũ Petrus & Ioannes aſcenderẽt in tẽplũ ad horã orationis nonã,cum Iacobus frater dñi nunq̃ fere egrederetur de tẽplo:cõſentaneũ eſt in primis diuinas laudes eo tẽpore cõſtitutas & ſolitas preces ab illis ſpiritu ac etiã lingua decãtatas fuiſſe?Nõ enim eſt veriſimile eos ſemper nouas preces cõdidiſſe aut abſorptos cõtẽplatione tãtummodo ſemper fuiſſe citra omnẽ laudum aut precum inſtitutarũ celebrationẽ:ſed potius hymnos Pſalmos cęteraſq; ſtatas preces celebraſſe ac iteraſſe:qđ Paulus ad Epheſios ſcribẽs ſuadet eſſe faciendũ inquiens.Videte fratres quomodo caute ambuletis,nõ quaſi inſipientes, ſed vt ſapiẽtes,redimẽtes tẽpus,quoniã dies mali ſunt &c.Sed cur in his recẽſendis laboro,nec potius ſtatim recurro ad verba Ieſu Chriſti in mediũ ꝓferẽda?ſic enimait,Petite & accipietis:quęrite & inuenietis:pulſarę & aperietur vobis.Oẽs enim qui petit accipiet,& pulſanti aperietur.Quid autem obſecro eſt hęc pulſatio,niſi perſeuerans & iterata poſtulatio deprecãtis?Quod & parabolã declarauerat illius qui media nocte:ad amicum acceſſerat vt panes ei commodaret &c. Hoc dominus verbo,ſed & facto atteſtatus eſt cum ad montẽ Olineti perueniſſet,imminẽte hora mortis & ad patrẽ prolixius orans ac in terrã proiectus momentaneis interuallis ter eaſdẽ preces iterauit dicens.Pater ſi poſſibile eſt trãſeat a me calix iſte &c.Quod teſtantur Matthęus, & Marcus dicentes : iterum abiit & orauit tertio eundem ſermonem &c.Quod igitur a tot præclaris & eximiis patribus inſtitutum & ſeruatum eſt,quodq; Apoſtoli & ipſe Ieſus peregerunt tu contemnes & vt inutile vel ſuperſtitioſum taxabis? Inquis enim præter citata in Annotationibus.Vude quod hic docet Chriſtus nõ ſolum pertinet ad immodice prolixas preces,verumetiam ad illos qui ſuperſtitioſe preculas eaſdẽ iterant.Porro quot hodie videmus ſacerdotes nihil dicam qualibus,ſed certe nimium prolixis precibus oneratos &c.Nam cantiuncularum clamorũ murmurum ac bomborum vbiq; plus ſatis eſt &c.Ad hęc omnia,quia ſuperius ad faſtidium reſpondimus nihil vltra dicemus.

N Rurſus quod ais,Apoſtolus contemnit opera Abrahę quę ſumma fuiſſe nemo neſcit & tu his cõfidis.Pręterea Paulus excludit operũ fidutiã, commẽdans Dei gratiã.Et ſunt tamen qui hoc abhorrentes iactant bona opera ſua &c. Falſum eſt,nuſq̃ enim Apoſtolus Abrahę opera cõtemnit.Quomodo nãq; cõtẽneret quod omnipotens Deus ore ꝓprio probauerat,Apparuit enim dñs Iſaac & ait.Omnes has terras dabo tibi,et benedicentur in ſemine tuo omnes gentes,eo q; obœdierit Abraham pater tuus voci meæ,& cuſtodierit præcepta et mandata mea,et cerimonias legeſq; ſeruauerit &c.Quæ verba vtrum opera exprimãt illaq; commendent, tute ipſe iudicato.

Dum autẽ Apoſtolus videtur Abrahę opera nõ multi facere ſed eorũ laudẽ attenuare,non abſolute de illis loquitur,ſed conferendo illa ad diuinã gratiam a qua primum & pręcipue pendet iuſtificatio vniuerſę creaturę:diſputãſq; aduerſus eos qui obſeruationi operum legis prorſus fidẽtes,citra illa hominẽ iuſtificari non poſſe putabant,declarat nec ipſum Abrahã iuſtificatum fuiſſe ex operibus q̃uis ſumma fuerint & maxime cõmendanda,ſed in primis ex Dei gratia quę communiter datur ex fide in Ieſu Chriſto per quem gratia omnis iuſtificãs cõdonatur & diſtribuitur: quia in ipſo(vt inquit Paulus ad Coloſſenſes)cõplacuit Deo omnem plenitudinem inhabitare & reconciliare,omnia in ipſum pacificans per ſanguinẽ crucis eius,ſiue quę in terris ſiue quę in cęlis ſunt:quoniã in ipſo condita ſunt vniuerſa in cælis & in terra,viſibilia & inuiſibilia,ſiue throni ſiue dominationes &c.Omnia per ipſum & in ipſo creata ſunt,& ipſe eſt ante omnes:& omnia in ipſo conſtant &c.Igitur citra dominum Ieſum omnia opera mortua ſunt infirmaq; & inefficacia ad placandã diuinã iuſtitiã ad percipiẽdam diuinę beneficentię gratiã,ad aſſequendã deniq; vitã æternã. Hoc Paulus edocet,hocq; ſentit.Non autẽ vult docere opera Abrahę eſſe paruifaciẽda quaſi inutilia ſint opera bona aut minus neceſſaria iis qui illa peragere poſſunt,vel a domino non eſſe exacta,ſed vult ea cõparata ad gratiã iuſtificantẽ nõ eſſe illi æquiparanda,cũ ipſa ſola iuſtificare valeat,in primiſq; & pręcipue iuſtificet:opera autẽ q̃uis optima ſint & perfectiſſima citra ipſam id efficere nequeant.Qui autem ita gratiã commendat & extollit opera nõ deiicit.Precioſum eſt aurum, precioſum & argentũ:qui autẽ prefert aurum argento,non dicit argentum eſſe contemnendũ,licet enim ipſum ex auri collatione paruipendat,nõ tamẽ ſimpliciter & abſolute illud cõtemnit.Talia ſunt opera ad gratiã cõparata.Nõ enim cẽſuit Apoſtolus aut docuit vllo pacto eſſe nõ fidẽdũ operibus,ſed in ipſis ſolis nõ eſſe fiduciã collocãdã.Legatur attẽte ac diligẽter vniuerſa diſputatio huius quęſtionis quã ſcribit in epiſtolis ad Romanos,ad Galatas,ad Hebręos:in his enim locis potiſſimũ agit de hac re & diffuſe diſputat,& luce clarius cognoſcetur quod diximus,legantur pręterea omnes earũ enarratores patres doctiſſimi & ſanctiſſimi tum Gręci,tum Latini,hoc idem eos ſentire perſpicietur.

Præterea & ipſum Apoſtolum nõ loqui diſputareve niſi de operibus Moſaicę legis,cõtenderẽq; illa ad perfectũ nõ ducere nec ad eorũ obſeruationẽ aſtringi populũ Chriſtianũ,& accedẽtes ad legẽ euangelicã.Illaq; opera vti imperfecta & pro tẽpore a ſummo Deo exacta tãq̃ vmbras & in figurã & pręparationem meliorũ & perfectiorũ hoc eſt euãgelicę gratię eſſe antiquata,nec illis amplius eſſe inſiſtẽdũ,ſed prorſus fidendũ gratię quę datur per euãgelium.Et hoc enixius cõtendit eo ꝙ nõnulli fuiſſent Pſeudoapoſtoli & pręcipue ex his qui ex circunciſione ad fidẽ deuenerant:qui edocebant,pręedicabant,& obſtinatius contendebant gẽtiles ad fidem Chriſti cõuerſos obnoxios eſſe illis q̃ in lege Moyſi continebãtur,& ad circunciſionẽ recipiendã:quod erroneũ eſſe & euãgelicę doctrinę pugnans Paulus ingenti ſpiritu & ſumma contentione declarat.

Q̃d autẽ ipſe Apoſtolus nõ paruifaciat bona op̃a,ſed exigat a potẽtibus illa p̃fici,exp̃ſſiorib9 verbis teſtat̃ plurib9 i locis.Et i his potiſſimũ i qb9 de fide & gr̃a diſputauit & laudẽ operũ attenuare viſus fuerat.Ita.n.ſcribit ad Gala.Quę

enim ſeminauerit homo hęc & metet. Quãobrem bonũ faciẽtes nõ deficiamus. Tẽpore enim ſuo metemus. Ergo dũ tẽpus habemus operemur bonũ &c. Audis ipſum nõ ſolũ exigere opera, ſed etiã teſtari meſſem hoc eſt fructum fore colligendũ ab his qui ea ſeminauerit. qđ & expreſſius edocet ad Philippẽſes ſcribẽs, cum ait, Cum metu & tremore ſalutẽ veſtrã operamini &c. Certe dilucidius declarare non poſſet operationũ vtilitatem & neceſſitatem: cum teſtetur homines ſalutẽ operationibus adipiſci. Ad Romanos quoq; poſtq̃ fidẽ & gratiã vſq; ad aſtra extulerat, demum inquit: Gloria autẽ honor & pax omni operãti bonum &c. Non dixit pacem futurã recte tm̃ credenti, ſed operanti bonum, declarans pręter fidem exigi & opera bona. Et rurſus ad eoſdẽ. Bonum fac & habebis laudem, non dixit tm̃ crede & habebis laudem: Ad hęc alio loco: non enim auditores legis iuſti ſunt apud Deum ſed factores legis iuſtificabuntur. Ad Hebręos quoq; ſic inquit. Cõſideremus inuicem in prouocationem veritatis & bonorum operũ. Et alio loco. Hoſpitalitatem nolite obliuiſci memẽtote vinctorũ & laborãtium. Et rurſus. Non enim iniuſtus Deus vt obliuiſcat̃ operis veſtri, quo miniſtratis ſanctis &c. Vides, cẽſet Deum fore iniuſtũ ſi obliuiſceret̃, operũ q̃ ꝑficiebãtur ab eis erga ſanctos illis miniſtrãtes. Et rurſus. Beneficentię & cõmunicationis nolite obliuiſci. Talibus enim hoſtiis ꝓmeret̃ Deus. Sed qđ moror? dies me deficeret ſi ſingula Apoſtoli loca recenſere vellẽ in quibus opera cõmendat & exquirit in epiſtolis ſuis, & in his quę de eo referũtur in Apoſtolorum Actis.

R Pręterea vbiq; ſcatet ſcriptura noui & veteris teſtamenti in operum exactionem & cõmendationẽ. Quoties enim dñs in euãgelio operum mẽtionem habet illa laudans & exigens, ac illorũ multa pręcipiens alia autem ſuadens? Quoties inquit hęc ſunt pręcepta mea, mãdata mea &c. Quoties de his agitur mentio in epiſtolis Petri, Ioannis, Iacobi, & Iudę? Quoties Paulus teſtatur ſe a dño accepiſſe inſtituta q̃ illis pędicabat eſſe ſeruãda vt ad Corinthios ſcribens inquit, Siqs videtur propheta eſſe aut ſpiritualis, cognoſcat quę ſcribo vobis ꝙ dñi ſunt mãdata. Si quis autẽ ea ignorat ignorabitur. In Actis quoq; Apoſtolicis de operibus vndiq; habetur mẽtio honorifica & ipſa exigunt̃: illaq; peragẽtes ꝓmiant̃, ꝑtereũtes autẽ puniunt̃. Dorcas ſiqdẽ (q̃ & Tabita dicebat̃) cũ vita functa eſſet meruit a principe Apoſtoloꝝ ob bona opa & eleemoſynas ad vitã reſtitui. Cornelius Cẽturio ꝓpter eadẽ euãgelicę gratię fieri ꝑticeps meruit. Cũq; tot tãtiſq; teſtimoniis abũdet ſcriptura, ſatis mirari nõ poſſum quõ tu illis derogare & ea tãq̃ inutilia & non neceſſaria floccipendere auſus fueris, ſpecie quadã extollẽdę fidei: perinde ac ſi patres tum vetuſti tũ neoterici doctrina & ſanctitate inſignes valde opera cõmẽdãtes & exqrentes plus illis tribuiſſent q̃ deceret: fidei aũt minus, aut potius illius laudẽ vel gloriã depreſſiſſent: tuq; plus illis vidẽs eorũ errata caſtigare volueris, & rei veritatem aduerſus imbibitũ errorem declarare.

S Inquis enim in Methodo. Chriſtus declarat nihil gratię deberi ſeruis etiã ſi ꝓ oĩa ſuo functi fuerint officio. Oẽs eñ iuſtitię noſtrę corã oculis Dei &c. Et rurſus, Si ab opere ceſſat ſeruus meretur poenam &c. Quib9 verbis opera enecare niteris, cũ ab ipſis nõ ſolũ oĩs meriti rationẽ detrahas, ſed etiã omnẽ ꝓbitatem ac rectitudinem, quantũ eſt ex eorum natura: qđ tamẽ tã placide tãq; artificioſe aſſeris vt videri nolis illa ꝓferre ad ea deprimẽda, ſed potius ad fidẽ extollendã.

Quæ tamen fides ſi nuda ac ſeiuncta gratia,quæ communiter per eam traditur, rectis operibus illam præexigentibus conferatur, forte nec præferenda nec æquanda ipſis ſit.

T Sed dicas oportet Eraſme, quonam loco declararit Chriſtus nihil gratiæ deberi ſeruis,cum integre perfuncti fuerint ſuo officio? Si enim hoc alicubi edocuiſſet,certe ſibi ipſi non conſtitiſſet,cum pluribus in locis contrarium expreſſioribus verbis docuerit.Inquit enim,Dignus eſt operarius mercede ſua.Et voca operarios & redde illis mercedem ſuam.Q; ſi tergiuerſando diceres operarios proprie non dici ſeruos,id quidẽ friuolũ eſſet,cum dominus illã parabolam induxerit,vt declararet omni laboranti & operanti bonum, præmium aliquod deberi. Nam & ipſis ſeruis iure optimo debetur,ſaltem victus & veſtitus.Et præter id ab ęquo & iuſto domino,ſi operando diligentior fuerit, ſi munus aliquod obierit,profecto ei aliqua debetur gratia.Quòd autẽ operanti cuicunq; debeatur merces aliqua,declarauit dominus alia parabola, quando conductis operariis ad colendam vineam tantundem tribuit ei qui nouiſſima hora venerat,quantum illi qui prioribus horis,per hoc edocens certum præmium deberi labori.Et rurſus idem alia inducta imagine declarauit. Cum paterfamilias peregre profectus diſtribuit talenta ſeruis ſuis,iniungens vt illis negociarentur:qui cum rediiſſet his qui ſuperlucrati fuerant,hoc eſt inſudauerãt negociantes,magnam mercedem retribuit:illi autem qui ocioſus nihil fuerat operatus,abſtulit quod dederat,& eum a ſe reiecit.

V Sed parabolis omiſſis,Audi alia loca qbus expreſſius de mercede ſeruis debita loquitur.Inquit enim in Matthæo edocens diſcipulos, Gaudete in illa die & exultate quoniam merces veſtra copioſa eſt in cælis.Et rurſus,Attẽdite ne iuſtitiam veſtrã faciatis corã hominibus vt videamini ab eis:alioqn mercedẽ nõ habebitis.Et alio loco,Cum ieiunatis nolite fieri ſicut hypocritę triſtes,&c.Amen dico vobis,acceperunt mercedem ſuam.Et rurſus,Qui recipit prophetam in nomine prophetæ,mercedẽ prophetæ accipiet. Et apud Marcum, Qui dederit tantum calicem aquæ frigidæ in nomine meo,non per det mercedem ſuam. Et apud Ioannem,Qui metit,mercedem accipit,&c.Ille autem metit & fructus ei debetur qui ſeruit.Princeps quoq; Apoſtolorum hanc mercedem exegit,cum domino dixit,Nos reliquimus omnia & ſecuti ſumus te,quid ergo erit nobis? Quibus dominus benigniſſime reſpondit magnam retributionem illis eſſe conſtitutam.De ipſa quoq; mercede loquitur Paulus ad Corinthios,cum ait,Vnuſquiſq; propriam mercedem accipiet.Et Ioannes in ſecunda epiſtola,Videte voſmet ipſos ne perdatis quæ operati eſtis:ſed vt mercedem plenam accipiatis. Et in Apocalypſi,Merces mea mecum eſt.Hæc & alia plurima de mercede debita bonis operibus ſcribuntur in nouo teſtamento.

X In veteri autem quod merces a ſummo creatore tribuatur infinita ſunt loca,ex quibus paucula tãtum recitabimus. Inquit enim Pſalmographus,Inclinaui cor meum ad cuſtodiendas iuſtificationes tuas propter retributionem. Et in cuſtodiendis mandatis tuis retributio multa.Præterea ſcribitur in Geneſi, Ego protector tuus ſum,& merces tua magna nimis.Et in Ruth,Plenam mercedem accipies a domino deo Iſrael .In ſapientiæ quoq; libro,Apud deũ eſt merces corũ.

Et rurſus, Reddet iuſtis mercedem. Et in eccleſiaſtico, Qui timetis dominum credite illi, & non euacuabitur merces veſtra. Et iterum, Non verearis vſq; ad mortem iuſtificari, quoniam merces dei manet inæternũ. Adhæc alio loco, Da mercedem ſuſtinentibus te, vt prophetæ tui fideles inueniantur. Præterea, Operamini, dabitq; vobis deus mercedem veſtrã in tempore, &c. Hæc pauca ex plurimis. Si enim vellem ſingula loca recitare, mihi centum linguæ non ſufficerẽt. Ex quibus manifeſtum eſt opera bona digna eſſe præmio, & vt Neoterici dicunt, eſſe meritoria, cum mercedis ratio & retributionis eſſe non valeat, vbi ratio meriti non ſit. Eo ꝙ merces debita ſit illi qui eam meruit. Dicitur enim merces quaſi merita & meritum, quod eſt retributioni dignum. Retributio autem merces eſt, cum igitur ſe inuicem referant, non valet vnum eſſe vbi alterum non inueniatur. Quocirca & Apoſtolus ad Romanos ſcribens inquit, Ei qui operatur, merces non imputatur ſecundum gratiam, ſed ſecundum meritum, quia dignus eſt operarius mercede ſua. Alioqui merces non eſſet ſed donũ, &c. Omnipotens autem omnium creator quod propter bona opera tribuitur, mercedem & præmium nominare voluit, vti ex recitatis locis videre potuiſti,

Y Ex quo ſequitur eum voluiſſe meriti rationem habere, quod & cenſendum naturali ratione id ſuadente. Non omnium ſapientum cõſenſu virtuti debetur laus, honor & gloria. Q uis enim propria & genuina merces, vel prœmium ipſius virtutis non poſſit eſſe externum propter eius nobilitatem, tamen & ea externa illi debentur: probi enim & ſtudioſi homines amandi, colendi, honorandi & glorificandi ſunt. naturæq; inſtinctu ab his qui præclara gerunt, hæc appetuntur, vti merces ac præmium debitum labori, qui in peragendis operibus ſtudioſis impenditur. Non enim ſapientiſſimus ac optimus ille potius naturæ conditor, qui cuncta certo ordine, numero & menſura ſuauiter ſapienterq; diſpoſuit, parcior fuit in diſtribuendis commodis, q̃ in pœnis conſtituendis. Cum igitur liquido cõſtet prauis operationibus & inique peractis pœnam & ſuppliciũ deberi, quanto magis cenſendum eſt probis & rectis præmium & cõmoda quæ pœnæ contraria ſunt eſſe debita? Quapropter etiam ſtatuerunt prudentiſſimi legum latores, legum tranſgreſſoribus ſupplicia & pœnas. Contra autem ingẽtia præmia earum obſeruatoribus.

Z Inquis autem tu Chriſtum declarare nihil gratiæ deberi ſeruis, etiam ſi per omnia ſuo functi fuerint officio, quod pluribus ſcripturæ teſtimoniis falſiſſimũ eſſe declarauimus. Sed tu ne vnum quidem locum adducere potes pro tua ſententia, niſi forte illa verba in medium adducas. Cum omnia feceritis, dicite inutiles ſerui ſumus, &c. Quæ verba nullatenus tibi aſtipulantur. Non enim negat dominus illis verbis mercedem deberi bonis operibus, ſed edocet ſeruum non debere extolli & gloriari, eo ꝙ iuſſa adamuſſim perfecerit, ſed humiliari in oculis propriis, & arbitrari apud ſemetipſum ſibi ob peracta officia non deberi gratiam a dominocum nihil peregerit quod non deberet, eo ꝙ ſeruus ſit: ſed ſicuti ipſius eſt exinanire ſuas operationes, nec quicq̃ exprobrare domino, ita æquitatis domini eſt illa recognoſcere, & pro eis quod iuſtitia exigit retribuere. Nam declarauimus debitum ac meritum non impedire ſe mutuo.

A Attamen illa verba domini a Luca recitata nihil faciunt ad quæſtionem

noſtrum, cum ipſe ibi loquatur de obſeruatione mandatorũ dei, ac de vita æterna conſequenda. Controuerſia autem noſtra non eſt de illo dono ſiue præmio ſupercæleſti & diuino, ſed de merito ac mercede ſimpliciter, cum tu contendas operibus ſeruorum nullum meritum deberi. Ego autem contrarium ſentiens, dico aliquam ſeruis deberi gratiam, cum exacte & diligenter ſuo functi fuerint officio. preſertim perſpecta eorum ſingulari fide & virtute. Attamen ſicuti non ſtatuo ſecundum arctam iuſtitiæ rationem, ob officia qualiacunq; ipſis ſeruis deberi libertatem: multo minus ſentio æternam felicitatem iure deberi quibuſcunq; probis & preclaris operibus factisq; mortalium, vti illis meritam ex ipſorum natura. Longe enim tranſcendit illa omne meritum humanũ, omnem rectitudinem noſtrorum actuum, celſior eſt omni virtute humana, præſtantior ipſa natura noſtra. Cuius licet condita ſit capax, non tamen propriis viribus ad eam conſcẽdere aut adipiſci valet, ſed tantũ tribuitur dono & munificentia ſummi illius opificis, qui eam ipſam condidit naturam. Quapropter nec ipſa deſtituta gratia & ſibi ſoli relicta ad illam contendit: quapropter & potius dei donum & ſingulare munus, cenſenda eſt q̃ proprie merces aut præmium, quantũ eſt ex natura exactæ iuſtitiæ.

Vtrunq; tamen recte dicitur, eo q̄ tanta fuerit ſummi dei bonitas & beneficentia, q̄ nobiſcũ pepigerit conueneritq;, vt ſi iuſſa ipſius capeſſeremus, licet illa ex officio deberemus, tamen ſe nobis illam tanq̃ pro mercede tributurum. Inquit enim, Si vis ad vitam ingredi, ſerua mandata. Et quicunq; reliquerit, &c. propter me, vitam æternam poſſidebit. Quamobrem & locis ante citatis, quotieſcũq; de illa loquitur, mercedem & præmiũ eam appellat. Quapropter & a Neotericis theologis non inſcite dicitur merces de cõgruo, non autem de condigno: & nos illam eo pacto mereri, quia ſummæ illi bonitati diuinæ decens & cõgruum eſt illam tribuere, q̃uis plurimũ excellat meriti noſtri rationẽ. B

Tu autem cẽſes nullo pacto ſiue ex cõgruo, ſiue de cõdigno opera noſtra illã promereri, q̃uis nec diſtinguas, nec de illa loquaris, ſed abſolute & ſimpliciter aſſeueret nullam deberi gratiam ſeruis, etiam ſi per omnia functi fuerint ſuo officio, ſubiungens, Omnes noſtras iuſtitias coram oculis domini nil aliud eſſe q̃ pannũ mulieris mẽſtruo profluuio polluteę: accipiens id ex Eſaia propheta, ſed preter rem: Cũ ibi Eſaias agat de populo Iudęorũ corrupto, inter quos nõ erat qui faceret bonũ, non erat vſq; ad vnum: quod ad Chriſtianum populũ referri non poteſt ad aſtruendam ſententiam tuam. Sic enim habet Eſaias, Et facti ſumus vt immũdus omnes nos, quaſi pannus mẽſtruatę vniuerſę iuſtitię noſtrę. Et cecidimus quaſi foliũ vniuerſi, & iniquitates noſtrę quaſi ventus abſtulerunt nos, &c. Et paulo poſt, Abſcondiſti faciẽ tuam a nobis, & alliſiſti nos in manu iniquitatis noſtrę, &c. Poſt quod vaticiniũ breui deſolata eſt Hieruſalem, & populus in captiuitatẽ datus. Non autem dominus abſcõdit faciem in vniuerſum a populo Chriſtiano: cui ſe perpetuo affuturum promiſerit vſq; ad ſeculi conſummationem. Attamen ſi obſtinatius contenderes ad populum Chriſtianũ etiam valere referri, cum derelinquant dominũ, & ambulent in adinuẽtionibus propriis, nihil tamen ad rem tuã facerẽt, cum illa adducas ad probandũ Chriſtiani populi proba opera qualiacũq; ſint, quãtauis pietate peracta: fieri tñ non C

poſſe quin coinquinata ſint & immũda: quod ſane Lutheri dogma eſt, qui id a quodam Tolerio accepit, quod tamen falſiſſimum prorſus eſt & erroneum. Facit tamen ad propoſitum eorum, qui aſtruunt nihil præmii bonis operibus deberi, cum pollutis operibus peccato non carentibus potius pœna debeatur q̃ vlla merces: colligentes concluſionem abſurdam ex abſurdo principio.

D Verumenimuero licet gratia iuſtificante deſtituti, mortalibusq; peccatis obnoxii nihil perficere queant, dum in eo deteſtabili ſtatu ſunt, acceptum deo ad felicitatem æternam conſequendam, vt ſupra diſſeruimus. Non tamen quęcunq; agunt, oportet eſſe polluta, nec ab omnipotente deo aſpernantur. Alioquin nec ſaltem vllum diuinum præceptum ſeruare poſſent, & quicquid agerent, peccato aſcriberetur. Non autem tam ſeuerus eſt miſericors dominus, cuius miſericordiæ ſuper omnia opera eius, vt a nobis exigat opera perfici culpa vacãtibus & gratiæ dono decoratis: ita vt peccatis tribuat, ſuppliciũq; ſumpturus ſit, de quibuſcunq; operationibus noſtris ad mandata illius exequenda peractis, niſi iuſtificati fuerimus. quod ſi ſecus eſſet potior eſſet illorum conditio, prorſus præcepta diuina negligerent, q̃ eorum qui in illis obſeruandis inſudarent: etiam agnoſcentes ſe peccato deuinctos, ſatiusq; eſſet tranſgredi præcepta q̃ illa obſeruare. Quamobrem id non eſt a domino inſtitutũ, nec illis anguſtiis coarctati ſumus, vt obſtringamur immunes culpa dominica præcepta ſeruare, ſed illis ſatiſfacimus, modo pio propoſito operam illis impendamus, quantumcunq; peccatis præteritis ſimus onuſti. Q̃uis enim is labor qui in illis obeundis aſſumitur, emortuus ſit, quãtũ ad meritum, nõ tamẽ vanus eſt quãtũ ad debitum perſoluendum. Quocirca & de illis nullum ſumetur ſupplicium, vti de tranſgreſſoribus, nec ad priora peccata hæc vti noua adiicientur. quod certe fieret ſi ipſa mandata fuiſſent prætermiſſa. Tale igitur operationum genus a domino non conſpicitur vt pollutum, ſed vt ſatiſfactorium. eo ꝙ reddatur id quod debitum eſt, quo facto iuſte agit qui reddit.

E Si autem de huiuſmodi genere non intelligeres, videlicet pollutas eſſe omnes iuſtitias noſtras in conſpectu domini, ſed potius de his qui iuſtificati gratiæ participes ſunt, a letaliq; crimine immunes, longe magis aberrares. Non enĩ illorum operationes ita pollutæ ſunt, nec panno mulieris menſtruatę cõparandæ. Cum perſpicuum ſit ea polluta non eſſe, quæ iuſta ſunt & ſummo deo accepta. Cuiuſmodi eſſe quę pie peraguntur ab ornatis gratia certiſſimũ eſt. Q̃uis enim opera noſtra qualiacunq; ſint, ob noſtram imbecillitatem ita exacta & perfecta eſſe non valeant, quin vtrinq; infirma ſint: abſolute enim perfecta eſſe nequeunt, attamen eo quod ab abſolutiſſimo deficiant, non imputantur ad peccatum: alioqui pręmium aut merces eis non tribueretur. Non enim peccato vel cui crimen prorſus cohęret, præmium vllum eſt conſtititutum. Quomodocunq; igitur dicas, ea verba tuæ ſententiæ non aſtipulantur. Licet enĩ nulla operatio noſtra mereatur ex condigno, vt ſupradiximus, quantum ex ſui natura, q̃uis gratia ſit illuſtrata, vt ſit digna pręmio ęternæ glorię, nec vlla valeat nos iuſtificare gratia deſtitutos. Non tamen ob id cenſendum eſt, ꝙ ipſa ſit coinquinata. Multa enim ſorde carent, quæ tamen non tanti ſunt, vt illis aliquid valde precioſum retribuendum ſit. quæ etiam quanuis įntegra & nitida ſuo in

genere ſint, attamen digna non ſunt, vt tanto emantur precio. Quamobrem ſumma illa & æterna felicitas nulli operi noſtro, ſuo ipſius iure debetur, ſed tantummodo ex bonitate & diuina clementia decenter condonatur acceptante opus noſtrum, gratia viuidũ, acſi eſſet illius meritum. Noſtrę autem facultatis tantum eſt receptioni illius non obſiſtere, & nos ita pręparare, vt illius capaces eſſe mereamur, ſed nec ad id pręparari valemus, quod in operibus ſtudioſis ex ſui natura & peccatis pręcauendis, conſiſtit citra opem diuinæ gratię, quę tamẽ non eſt gratia iuſtificans vel vt Neoterici theologi illam appellant, gratum faciens: ſed potius eo genere quod gratis datum nominant.

Quæ tamen diuiſio non videtur admodum eſſe probanda, cum diuiſionis parte coincidere non debeant, ſed inter ſe pugnare, vt recte partimur animal in id quod eſt rationis particeps, & illud quod illius expers: quamobrem recta nõ valet eſſe gratiæ partitio, quæ fit in gratiam gratis datam, & gratum facientẽ. Oporteret enim eam quæ gratum facit, non eſſe gratis datam. At illa potiſſimum gratis datur. Attamen partitionis ſenſus rectus eſt, q̃uis verba non probe accommodentur. Intelligunt enim quendam eſſe gratiam viuificantem, ſiue (vt aiunt) iuſtificantem, & hanc gratum facientem vocant. & quandam tantummodo ornantem, ſed quæ emortuum ſuſcitare non valeat: ſed hæc præter rem Ad negocium autem redeamus. Cum igitur tot ſcripturæ teſtimoniis aſferatur ſtudioſas operationes noſtras pręmio eſſe dignas, voluerítq; dominus quod illis penſat mercedem appellare & retributionem, profecto valde temerariũ eſt aduerſus verba domini eiusq; decreta ſentire vel dicere ſtudioſa opera quãtumcunq; iuſta ſint, nullius eſſe meriti: nec eis vllam gratiã deberi. Quinimo oñia polluta eſſe & coinquinata in conſpectu domini. F

Quapropter nõ eſt quod miteris ſi multi ſint qui abhorruerint ab huiuſcemodi ſermonibus, & contra teſtent ac cęteros in eundem errrorem lapſos, qui tamen non iactant bona opera ſua, vt tu ais, ſed in primis fidunt diuinæ clementiæ & gratię ab illa prouenienteː cenſentq; nihilominus bonis operibus eſſe inſudandum, & acceptum talentum exercendum, idq; vtile & mereri mercedẽ, præſertim ex pacto & communi conſtituto. Pręterea & ex eorũ natura aliquod prępmii genus deberi, ipſaq; non tantum eſſe commoda, verum quædam etiam neceſſaria. qua ſententia nec gratię nec fidei laudibus quicq̃ detrahitur, ſed tanta moderatione commendantur, vt & opera ſua laude non defraudentur, ſed tu ab hac moderatione recedens in alterum extremorum laberis, in ſola fide omnẽ fiduciam & dignitatem collocans, & ab operibus omnem neceſſitatẽ detrahens. G

Ita enim argumẽtaris, Si a lege immunes ſumus, ſumus autem Apoſtoli teſtimonio dicentis, Si ſpiritu ducimini, non eſtis ſub lege, certe nõ obſtringimur operibus pręſtandis, cum ipſa lege pręſcribãtur. Quam ob rem & infers, verum eſſe non poſſe quod dicit Beda, videlicet, omnes obnoxios eſſe legi. & ſubiũgis, Idem quod dixi nos iam non cogi ad benefaciendum pręſcripto legis. Non loquor de quibuſuis baptizatis, ſed de his qui perſeuerant in gratia ſemel hauſti ſpiritus, &c. Iam diximus mirum eſſe quomodo tam pueriliter labaris in multiplici, aut illo citra omnem pudorem vtaris. Sentit enim Apoſtolus ſpiritu viuentes non eſſe ſub lege carnis, nec etiam lege Moiſi obnoxios. Spiritu autem H

viuere qui Chriſtum induerunt, eo quòd euangelium ſpiritale ſit. Ex quo ſequitur non obnoxios eſſe circuncisioni, qui ducuntur ſpiritu, nec cæteris præceptis legis Moiſi, eo ꝙ illa ſpiritalia non eſſent. Licet enim ſancta, iuſta & bona (quod ad Romanos teſtatur) non tamen erant ad perfectum ducentia, quamobrem & legem illam pædagogum appellat: quocirca nec perpetuam. Non enim viris pædagogo opus eſt, ſed pueris & imbecillibus. Ex quibus infert Apoſtolus ſcribens ad Galatas, quibus perſuaſum fuerat a Pſeudoapoſtolis illos oportere circuncidi adhoc vt ſalui fierent, eos, cum ſpiritu ducerentur, immunes ab ea legę, quinimo nec licere eis circuncidi. eo quòd omnes qui ſignaculum illud reciperent, obnoxii redderentur cunctis præceptis Moſaicis & obſeruationi vniuerſæ legis. Inquit enim, Teſtificor omni circuncidenti ſe, quoniam debitor eſt vniuerſæ legis faciendæ. Euacuati autem eſtis a Chriſto, qui in lege iuſtificamini a gratia excidiſtis. Loquitur autem de lege Moiſi, quam ad euangelii diſcrimen legem appellat: Euangelium autem gratiam. Propterea quòd eo tempore cum de lege haberetur, mẽtio de ipſa lege per Moiſem ſcripta intelligebatur. Non enim euangelium quod tunc primum promulgabatur, ita receptum erat, vt legis vim & nomẽ obtinuiſſet. Prętereа & ab eo quod potius eſt, ſit denominatio. Gratia autem potior eſt pręceptis & operibus: per euangeliumq́; eius dignitas declaratur & communi lege tribuitur illi conſentiẽtibus, gratiam euãgeliũ appellat. Hoc autem conatur Apoſtolus lõga diſputatione perſuadere ipſis Galatis, quam tractans inquit, Vos enim in libertatem vocati eſtis fratres, &c. In quam autem libertatẽ? vt videlicet prorſus exleges eſſent facti? Minime, ſed in libertatem vindicantem a ſeruitute legis Moſaicę & legis carnalis, de qua & ita ait. Caro enim concupiſcit aduerſus ſpiritũ, ſpiritus autem aduerſus carnem, ꝙ ſi ſpiritu ducimini non eſtis ſub lege, &c. ſed ſub qua lege? ſub ea videlicet cuius opera deinde enumerat ſubiũgẽs. Opera autem carnis ſunt, fornicatio, immũditia, &c. Quibus enumeratis & fructus ſpiritus recẽſet, proueniẽtes videlicet ex operibus cõtrariis. Inquit enĩ, Fructus aũt ſpiritus ſunt, pax, gaudiũ, charitas, &c. Et cõcludẽs ait, Aduerſus huiuſmodi nõ eſt lex. Quę lex? videlicet carnis quã antea excluſit, cũ aduerſetur ipſis fructibus ſpiritalibus. Nõ tamẽ tãta eſt vis eius vt pręualeat aduerſus ſpiritũ, & eius fruct9. Non enĩ negat Apoſt. quin lex carnis opponat̃ ſpiritui, qđ ſuperius dixerat, qđ & ſequentia verba declarãt. Qui aũt ſunt Chriſti, carnẽ crucifixerũt cum vitiis & concupiſcentiis. Ex quo ſequitur in illis emortua eſſe debere carnis opera: quãobrem & cõcludit. Si ſpiritu viuimus, ſpiritu & ambulemus, &c. Cũ igit̃ Apoſtolus ea in epiſtola doceat ſpiritu viuẽtes immunes eſſe a lege carnis, & a lege Moiſi: ex hoc tũ perperã colligis liberos eſſe ab oĩi lege viuẽtes ſecundũ euangeliũ. Et Chriſtianos prorſus exleges eſſe. Quod abſurdiſſimũ eſt, vt declarabitur, tum rationibus, tum plurimis ſacrę ſcripturæ teſtimoniis.

I Ex quo ſequitur Natalem Bedam dicentẽ omnes obnoxios eſſe legi, ſcite & vere locutũ fuiſſe, cum nemo, tum a lege naturæ, tum ab euangelica ſit immunis. Inquit enim Paulus, Quoniam quidem vnus eſt deus iuſtificans circunciſionem ex fide, & præputium per fidem. Legem ergo deſtruimus per fidẽ? Abſit, ſed legem ſtatuimus, &c. Expreſſius certe dicere non potuiſſet, per fidem non

tolli omnem legem. Cum dicat per ipſam legem ſtatui. Et inferius, Quicunque ſine lege peccauerunt, ſine lege & peribunt, id eſt ſine lege ſcripta. quod ſequentia verba declarant. Et quicunq; in lege peccauerunt, per legem iudicabuntur. Non enim auditores legis iuſti ſunt apud deum, ſed factores. Cum enim gentes quæ legem non habent, naturaliter ea quæ legis ſunt faciant, ipſi ſibi ſunt lex, qui & oſtendunt opus legis ſcriptum in cordibus ſuis, teſtimonium reddente illis, ipſorum conſcientia, &c. Cum igitur ex Apoſtoli ſententia quædam ſit lex extrinſecus data, quædam inſcripta in cordibus congenita illis. Nunquid audebis dicere ſpiritu dictos ab huiuſcemodi lege eſſe immunes? Non certe puto. Recte igitur dixit Beda omnes obnoxios eſſe legi. Cum omnes obſtringantur ad ipſam legem naturæ nobiſcum natam & in mente inſcriptam. Quamobrem & dicit Apoſtolus, Teſtimonium illis reddente eorum conſcientia, dictãte quid rectum, quid bonum & proſequendum: quid contra obliquũ, peruerſum & fugiendum. At hæc de lege naturæ.

Præterea nonne ſubiiciuntur, qui ſecundum ſpiritum viuunt legi euangelicæ? Quod ſi proteruiens negaueris, probabitur, tum ratione, tum plurimis ſacræ ſcripturæ teſtimoniis probantibus euangelium legem eſſe, & dici debere. Cum igitur quæſtio ſit de nomine legis, ab ipſius nominis interpretatione ſiue finitione exordiemur. Lex enim ſecundum grammaticos eſt ius generale liberi populi, aut principis poteſtatem habentis, illam conſtituere ad publicam commoditatem. A iuriſperitis autem ita finitur, Lex eſt ſanctio ſancta, ſuadens honeſta, prohibens turpia, rationeq; illis præmia & pœnam conſtituens &c. Quocirca & leges dicuntur ſenatuſconſulta, plebiſcita magiſtratuum edicta, principum placita & reſponſa prudentum. Ad hęc enim omnia ſe extendit nomen legis. His præſuppoſitis rogo te. Nunquid in euangelio quædam ſtatuantur ac præcipiantur proba, honeſta, & ad commune commodum facientia? Quod ſi fateare, rurſus interrogabo. Nunquid dominus Ieſus illa decernens ac ſtatuens facultatem habuerit illa inſtituendi, quod cum ſupremus & maximus ſit princeps tantæ celſitudinis authoritatiſq;, vt nemo ei dicere valeat, Cur ita facis? quare ita ſtatuis? non negabis habuiſſe poteſtatem illa conſtituendi. Præterea rogabo te. Nunquid illa quæ in euangelio continentur honeſta ſuadeant, turpia prohibeant? quod proculdubio fatebere. His autem confeſſis colligitur illam neceſſario veriſſime & proprie eſſe legem. Euangelium igitur lex eſt. Si autem horum aliquid obſtinatius negares, comprobabitur plurimis ſacræ ſcripturæ teſtimoniis, vt ſi impudenter diceres in euangelio nihil mandari aut præcipi. Audias dominum dicentem in Ioanne, Si præcepta mea ſeruaueritis, & cętera. Et rurſus, Hoc eſt pręceptum meum. Et iterum, Mandatum nouum do vobis. Et in Matthęo, Mandatum magnum in lege eſt, Diliges dominũ deum tuum ex toto corde tuo, &c. Quod licet mandatũ eſſet per Moiſem, dominus tñ illud confirmat, & de nouo inſtituit. Et rurſus, Qui ſoluerit vnum de mandatis iſtis minimis, &c. Ad hęc, Si vis ad vitã ingredi, ſerua mãdata. Et alibi, in Ioanne, Si diligitis me, mãndata mea ſeruate. Et alio loco, Niſi iuſtitia veſtra abundarit plus q̃ Scribarum & Phariſæorum &c. Et rurſus in Matthęo, Audiſtis quia

dictum eſt antiquis, Nõ occides. Ego autem dico vobis, Qui iraſcitur fratri ſuo, &c. & proſequitur plurima conſtituens, quæ vnuſquiſq; facile videre poteſt. Hæcq; omnia ſaluator ipſe ſacratiſſimo ore promulgauit: ſed & plurima alia per Apoſtolos, qui & multis in locis atteſtantur dominum Ieſum plurima mãdaſſe & præſcripſiſſe. Paulus enim ad Corinthios ſic inquit, Circuncifio nihil eſt neq; præputium, ſed obſeruatio mandatorum dei, quod & inferius aliis verbis confirmat cum inquit, De virginibus præceptum non habeo, conſilium autem do, &c. De indiſſolubilitate autem matrimonii dixerat ſe domini præceptũ habuiſſe: quamobrem & plura alia ipſe præcepit, a domino inſtituta: & ſibi reuelata ad promulgandum. Vnde ait ad Corinthios, Si quis videtur propheta eſſe aut ſpiritalis, cognoſcat quæ ſcribo vobis, q̇ domini ſunt mandata. Et rurſus, Laudo autem vos fratres, q̇ ſicut tradidi vobis præcepta mea tenetis. Ad Theſſalonicenſes quoq; ita habet, Scitis quæ præcepta dederim vobis. Et ad Timotheum, Serues mandata ſine macula, &c. Ioannes quoq; Apoſtolus prima epiſtola ſua inquit, Mandatum nouum ſcribo vobis. Iacobus quoq; Apoſtolus in in ſua epiſtola, millies agit de præceptis & lege domini, ac euangelium appellat legem. Inquit enim, Vocati eſtis in lege perfectæ libertatis, &c. Ex his autẽ forte conſtat euãgelium legem eſſe & appellari debere. Cum in eo plurima ſancita ſint, quæ in lege Moiſi non erant contenta. Plurima enim præcepta noua, euangelium complectitur vim legis & authoritatem habẽtia. Quinimo exactiſſimæ ſanctiſſimæq; leges ſunt, nec appellatio legis ab euangelio tollitur, propterea q̇ in ipſo plura narrantur q̃ præſcribantur, vtpote in quo omnia Chriſti myſteria narrentur. Pentateuchus quidem totus, lex dicitur, & tamen non pauciora in eo recitat Moiſes vt hiſtoriographus his quæ explicat vt legiſlator: ſed euangelium lex gratiæ dicitur, lex perfectæ libertatis, lex dilectionis & amoris, eo q̇ ab authore gratiæ prodierit. In eoq; de ipſa gratia in primis agatur. Et quoniã omnia per ipſum in charitate conſummantur, & magis amore q̃ timore ſeruari debent, non ad præcauendam vltionem pœnæ, quemadmodum in lege Moiſi, in qua cuilibet piaculo & tranſgreſſioni propria vltio conſtituta erat: ſed ob amorem & reuerentiam erga legiſlatorem. Ideo aptiſſime ac belliſſime lex amoris dicitur, quemadmodum & lex libertatis. eo q̇ nos immunes reddat ab onere & ſeruitute legis antiquę, cuius ob põdus nec vnq̃ pfecte ſeruata eſt ab ipſis Iudæis. Teſte Apoſtolorum principe dicente, Cuius iugum nec nos, nec patres noſtri portare potuimus: Euãgelium autem pauciſſimis inſtitutis ac perfectiſſimis amanti & gratiæ participi facillimis ac iucundiſſimis.

L Q; autem legis nuncupatio ipſi euãgelio conueniat, in eoq; plurimæ contineantur veræ leges a domino Ieſu latæ, præter ea quæ adduximus ex teſtimoniis noui teſtamenti, ſunt & plurima in veteri deſcripta idem atteſtãtia. De ipſa enim agens Pſalmographus inquit, Legem pone mihi domine, & da mihi intellectum & ſcrutabor legem tuam. Non eñ de lege Moiſi loquebatur, quę lõge antea nata fuerat, cum poſtulet vates legem nouam ſibi a domino poni. Quantum autem ad mandata, Fidelia (inquit) omnia mandata eius, cõfirmata in ſeculum ſeculi. Quod ad ea quę legis Moiſi ſunt, referri non poterãt: cum illa ad cõſtitutum tempus, non in ſeculum ſeculi fuerint confirmata. Idem & pluribus

aliis locis teſtatur, quos enumerare ſuperuacaneum eſſet. Eſaias quoq; propheta de euangelio vaticinans, inquit, De ſyon exibit lex. Et Malachias de eodem agens, inquit, Lex veritatis fuit in ore eius. Et rurſus Eſaias, Legem eius inſulæ expectant. Quod vaticinium, partim temporibus præteritis adimpletum eſt, cum plurimæ inſulæ legem Chriſti receperunt: & nunc quotidie adimpletur in inſulis ac terris nouiter repertis. Et rurſus Eſaias de Meſſia loquens, inquit, Dominus legifer noſter. Si igitur legifer Chriſtus: euangelium proculdubio lex eſt. Et rurſus, Lex a me exiet & iudicium. Et Hiremias, Dabo legem meam in viſceribus eorum. Et iterum Eſaias, Benedictionem dabit legiſlator, &c. Pluri ma ſunt alia loca veteris teſtamenti idem aſtruentia, ſed recitata nimis multa ſunt. Ex quibus liquido conſtat euangelium legem eſſe.

Propterea erroneum ac falſiſſimum eſſe dicere Chriſtianum populum ab omni lege immunem, quod & luce clarius præter adducta teſtimonia Paulus Apoſtolus declarat inquiens. Tranſlato enim ſacerdotio oportet et tranſlatio le gis fiat. Non autem fuiſſe ſublatum aut abolitum ſacerdotium, ſed tantummo do traſlatum in dominum Ieſum, declarauit ipſe inquiens eum ſacerdotem eſſe ſecundum ordinem Melchiſedech. Si igitur ſacerdotium non ſublatum ſed trāſ latum, nec lex prorſus ſublata, ſed tātummodo tranſlata: & vti nouus ſacerdos, ita noua lex ab eius ore prodita. Vnde & Hieremias ait, Non peribit lex a ſacer dote, ſed exibit de ore eius, &c. Is autem ſacerdos eſt dominus Ieſus de quo ſcri ptum eſt, Ecce noua facio omnia. Et qui fecit vtraq; vnum diſſoluens medium parietem, qui legem tam placidam tradidit, vt illa in viſceribus fidelium fuerit deſcripta iuxta vaticinium Hieremiæ, Dabo legem meam in viſceribus eorum, omnesq; ſcient illam, &c. Preterea & Apoſtolus ad Epheſios de Chriſto loquēs ſcribit, Ipſe enim eſt pax noſtra, &c. qui legem mandatorum decretis euacuans, vt duos condat in ſemetipſo in vnum hominem, &c. Quam appellat legē mandatorum niſi legem Moiſi? Quam dicit dominum decretis euacuaſſe, ſed quibus decretis, niſi euangelicis? Decretum autem principis lex eſt. Vt igitur cęte ra prætermittamus liquet ex his videre, q̄ ſtulte parumq; pie loquantur & ſentiant qui dogmatizant Chriſtianos omnes a lege eſſe immunes: & contendunt euāgelium legem non eſſe cenſendum: q̄q; expreſſis verbis Chriſti contraueniant. Præter enim citata dicit dominus in Matthæo, Non veni ſoluere legem, ſed adimplere, &c. Non autē adimpletur quod prorſus aboletur, id enim eſt diſſoluere. Qui enim domum deſtruit non illam adimplet: ſed qui tectum parietibus ſuperimponit illosq; dealbat, is illam adimplet & perficit. Decreto igitur & le ge noua ab eo ſancita, id factum eſt: & non per aliam legem q̄ per euangelium. Igitur euangelium lex eſt. Ex quibus etiam ſequitur dominum Ieſum magnum & ſummum legiſlatorem fuiſſe. Si enim illa, quæ in figura veræ legis & ad illam præparandam lata fuerant, iure legis dicebātur, ſequitur iure optimo euangelium quod per illas figurabatur, vere & propriiſſime legem dici debere.

Dictis autem tuis non ſolum negatur ipſum eſſe legem, verum aſſeritur omnes Chriſtianos non eſſe illius præſcriptis obnoxios. Vis enim eos qui perſeuerant in gratia ſemel hauſti ſpiritus non cogi ad benefaciendum legis præſcri pto: quod abſurdiſſimum eſt. Cum gratia inhærens & perſeuerans, non modo

hominem a mandatis domini & præceptis euangelicis non reddat immunẽ, verum magis illi obnoxios reddat, tum ꝙ gratia ad illa ſeruanda procliuiores facit, tum ꝙ illorum magis debitores ſint ob acceptum beneficium. Scriptum eſt enim, ab eo qui plus accepit plus exigi. Cũ igitur varia gratia obſtringantur ad ſeruãda mãdata dei & præſcripta euangelii: quanto magis ad illa obſtrictos eſſe dignoſcitur, qui gratiam acceperunt & in eo diuino munere perſtiterunt? Plus enim eis illo tributum eſt. Præterea non par eſt in gratia perſeuerantes expertes eſſe ſiue excluſos a merito obedientiæ: quod ſane conſtat in obſeruatione præceptorum. Obnoxios igitur oportet eſſe præceptis, qui illis obtemperantes merentur. Idem quoqꝫ comprobatur teſtimonio verborum domini dicentis, Si præcepta mea ſeruaueritis manebitis in dilectione mea: ſicut & ego præcepta patris mei ſeruaui, &c. Non enim loquitur tantummodo ad eos, qui accepti beneficii immemores & ingrati gratiam perdituri erant, ſed potius ad eos, qui in illa erant perſtituri. Nec dicit, ſi bona operabimini, ſed ſi præcepta ſeruaueritis. Sicut & ego præcepta patris mei ſeruaui. Commendaturqꝫ dominus Ieſus in myſterio redemptionis noſtræ potiſſimum ex obedientia. Inquit enim paulus, Dominus noſter Ieſus Chriſtus factus eſt pro nobis obediens patri vſqꝫ ad mortem, &c. Ingens enim & eximium eſt obedientiæ bonum, in quo & præter humilitatem, quæ ſumme laudatur, eſt & ſui ipſius abnegatio & fiducia in alio, obeundiqꝫ muneris promptitudo. Quis igitur in gratia perſeuerantes præſcripta diuinæ legis timore non perficiant, ſed potius amore: non tamen ob id cenſendum eſt, eos nõ obſtringi ad benefaciendum præſcripto legis, quaſi ab illa eſſent abſoluti. ſed iam tempus eſt vt huic diſputationi finem imponamus. Ex dictis enim omnes ratiunculas tuas, quas in medium adduxiſti, dilutas eſſe confidimus.

DE BELLO ET IVRE EIVS LIB. XXI.

NVNC ad ea pauca quæ reſtant diſcutienda veniamus, videntes quæ de bello ſcripſeris, aſſerẽs Chriſtianis illud prorſus eſſe interdictum. Inquis enim in Methodo, Bella quę Iudęis licita erant, Chriſtianis iam non licent. Et rurſus, Milites per Ioannem, non adhuc apparente euangelio moniti fuerãt, vt ſuis ſtipendiis contẽti eſſent. Sed ex hoc non vere Chriſtiani erant, ſed minus mali. Et in inſtitutione principis Chriſtiani ais. At pontificię leges non improbant omne bellum. Et Auguſtinus alibi probat. Laudat & dius Bernardus milites quoſdam. At Petrus, ac Paulus vbiqꝫ diuerſa docent. Cur horum authoritas minus apud nos valet, q̃ Auguſtini & Bernardi? Auguſtinus vno aut altero in loco bellum non improbauit. At tota Chriſti philoſophia dedocet bellum. Apoſtoli nuſq̃ non improbarunt, &c. In Annotationibus autem noui teſtamenti milites execrans, & ab Auguſtino diſſentiens, cõten

dis nullo pacto Chriſtianis licere belligerari.Nō recito verba ob prolixitatem. Idem quoq; in eiſdem Annot.alio loco probare niteris,irreuerenter exectrans ſacerdotes ad bellū incitantes vel in bellis interuenientes,dicens eo ꝙ data ſit eis poteſtas remittendi peccata,ex hoc Chriſtum erigunt & tyrannidem quādam ſibi vendicant.& alio loco ſcribis,Vtinam liceret omnibus epiſcopis piis,qui in Pauli locum ſucceſſere hanc vſurpare vocem Pauli,Arma militię noſtrę nō carnalia.Nunc videre eſt aliquot qui copias habent,gladios,lanceas & bōbardas & deniq; quicquid forti bellatore dignum eſt.Et rurſus in inſtitutione principis, Nō pudet epiſcopos verſari in caſtris,illic Chriſti corpus,& cum re pluſq̄ tartarea miſcent ſacramenta.Et in tā cruēto diſſidio adhibent ſūmę charitatis ſymbola.Si nō tota vndiq; Chriſti doctrina cum bello pugnet,ſi vnum poſſint proferre illi belli nomine commendatum,bellemus Chriſtiani.At noſtrum oraculum quod nobis in euāgelicis literis reſonat,a bello deterret.Ego nec in Turchas temere ſuſcipiendum eſſe credo.Chriſti ditionem longe diuerſa via natā,propagatam,& conſtabilitam mecum reputo.Neq; fortaſſe cōuenit aliis rationibus vindicari,quàm quibus orta propagataq; eſt,&c.Eandemq; ſententiam in prefatione militis Chriſtiani aſſerens acriter dehortaris a bello ſuſcipiēdo aduerſus Turcas.Idem in Scholiis Tomi quarti operum diui Hieronymi ſcribis, Quomodo nūc pium habetur turchas & alios nihil etiam de nobis male meritos.armis opprimere,ſpoliare,occidere.Atqui ad hęc pontificis cōdonationibus admiſſorum inuitāt & cęlum promittūt cadētibus.Et rurſus eodē Tomo Hieronymus negat deum amare poſſe,qui pecuniā amat:vbi ſunt Chriſtiani quidā q permittūt vt bellum & pugnā pecunię cauſa ſuſcipiamus?Itē Tomo primo, Hęc Chriſti mens ōino fuiſſe videtur,vt tolerātia vincāt Chriſtiani,nō armis.Et rurſus,Hoc loco Hieron.videtur in hac fuiſſe ſentētia vt Chriſtianis nō liceret bellare,quod vtinā oīibus ꝑſuaſum eſſet. Ad hęc apparet in hac ſentētia fuiſſe Hieronymū, vt exiſtimauerit in lege Moſaica licuiſſe belligerari:in euāgelica nō itē permitti: cum iuſſerit dominus Petrū condere gladiū,quod vtinā ſimpliciter Chriſtianis oīibus eſſet perſuaſum.Hęc tu & alia pleraq; in eandē ſentētiā, quę cum tam expreſſa & manifeſta ſint,non poſſum nō demirari quoſdā tam tibi addictos eſſe,vt negent te docere bella eſſe interdicta Chriſtianis,idq; marginibus librorū annotent.quibus aliqua ex parte indulgendū.Cum tu alicubi tibi ipſi non conſtans quędam verba proferas,vt id ſentire videaris. Quibus per illos animaduerſis nec ad alia dicta tua collatis,vt te a tam manifeſto errore vindicarent ea protulere:nō videntes quod dū te e charybdis gurgite retrahere volunt,in Scyllaceam voraginem protrudunt.Cum longe magis improbanda ſit inconſtātię nota in authore,q̄ alicuius dogmatis inſcitia.Cum id ab ignoratione proueniat, quę nonnunq̄ venia digna eſt:illud autem non niſi ab imbecillitate mentis leuitateq; contingat,quod turpiſſimum eſt.

Sed qd ais? Sane oportet te vnā aut alterā probare ſententiā.Si illā aſſeris quę cōmuniter ꝓbatur,& vera eſt, videlicet licere qbuſdā ex cauſis Chriſtianis belligerari:Reſpondere habes his locis citatis quibus expreſſiſſime contrarium aſtruis,quod quidem facere non valebis,etiam ſi verba quātumuis detorqueas. Preterea ſi vera eſt ea ſentētia, quare optas vt cōtraria & falſa oībus Chriſtianis

ſint perſuaſa.Cupis enim vt Chriſtian9 populus potius ſit falſa q̃ vera edoctus.
Si autem alteram ſententiam mauis,videlicet nullo pacto Chriſtianis fas eſſe
bellare.Cur alicubi contrarium ſentire videris?

Inſpice queſo in quas te ſyrtes & anguſtias deducat hęc tua loquacitas, &
ꝓprii ſenſus impotẽs fiducia,qua quicq̃d ad buccã venit,p̃ter om̃e perpendentis
lãcis examẽ eructas.Sed quoniã q̃d magis ſentias ꝑſpectũ eſt reſpondeam9 ar-
gutatiũculis tuis.Cũ aũt in ſuperiorib9 diſſerẽtes obiter ꝑ vera ſentẽtia quędã
adduxerimus,illis tãq̃ pręmiſſis,de reliquis agemus.Primũ aũt vnde hoc placi
tũ tibi ꝑſuaſum ſit nõ facile video.Illa enim verba dñi increpãtis Petrũ,qui gla-
diũ exeruerat & pręcipiẽtis vt in vaginã remitteret,nihil ad hãc ſentẽtiã faciũt,
q̃d ſubſequẽtia verba declarãt.Inq̃t em̃,Calicẽ quẽ dedit mihi pater,nõ vis vt bi
bã illũ?Et,Nõne poſſum rogare patrẽ,vt det mihi pluſq̃ duodecim legiones an
gelorũ?Quomodo em̃ implebũtur ſcripturę,q̃a ſic oportet fieri?Quibus verbis
manifeſtũ eſt nõ gladii vſum ſimpliciter interdixiſſe,ſed tantũmodo eo in nego
cio.Cũ em̃ ęterni patris decreto oporteret ipm violẽtã mortẽ pati:nulli fas erat
illi cõtraire.& conari humanis virib9 tãtũ impedire myſteriũ.Quocirca coerci-
tus Petrus a cœpto deſiſtere,cui9 ſentẽtiã antea ipſe dñs cõdẽnauerat,cũ eo p̃di-
cẽte ſe eſſe paſſurũ.Petrus nimio amore ſuccẽſus dixiſſet,Abſit a te dñe.Nõ erit
tibi hoc.At ille,vade poſt me Sathana ſcãdalũ mihi es.Nõ ſapis ea quę dei ſunt,
ſed ea quę hoim.Quid aũt hęc ꝑtinẽt ad om̃e genus belli execrãdũ & tollẽdũ?
nihil certe.Quinimo lõge magis cõprobari poteſt licere vrgẽte re,vt bellũ ge-
rat̃:Ex illis verbis domini,q̃ nõ habet gladiũ vendat tunicã & emat illũ.Cũ em̃
bellum ex cauſa iuſta ſuſceptum,iure optimo naturæ ſit conceſſum,ipſa dictã-
te vnicuiq; licere ſe & ſua tueri:quonam pacto ais dominũ illud inhibuiſſe euã-
gelii oraculo,in quo nihil pręſcriptũ eſt q̃d aduerſetur naturę cõſtitutis? Etem̃
longe ante legẽ veterẽ,quę per Moiſem lata eſt,tẽpore legis naturę,plurima &
atrocia bella a domino geri iuſſa ſunt.Siquidẽ Abraham ſuorum manu,cum
quinq; Regibus cõgreſſus eſt,quibus profligatis & pędã recuperauit & Loth
nepotẽ ſuũ e captiuitate eruit.Quod factũ maxime in ſcriptura ꝓbat̃. Præterea
a cõdito orbe ꝑpetuo bella inter mortales fuerũt,quorũ plurima licet fuerit exe
crãda,vtpote iuſta & impia dominãdi cupiditate ſuſcepta,quędã tñ fuere iuſtã
ac neceſſaria,optimo iure & ratione ſuadẽte ad iuſtitiã tuẽdam geſta.Queſo te
quonã pacto reſiſti poterit violentorũ hominũ potẽtię,auarorũ rapinis,flagitio
ſorũ luxurię,ſuperborũ cõtumeliis,citra bellũ?Quomodo vim repellem9 abſq;
vi? Nam citra ipſum nec iuſtitia defendi poſſet,nec mortales quietã vitã duce-
re.Quãobrẽ manifeſtũ eſt eos q̃ bellãdi ius om̃e tollũt,aduerſus naturę legẽ pu
gnare:& optare potius omnia perturbata eſſe,q̃ ad tẽpus tantũmodo: cũ bella
ſuſcipienda ſint,vt cõmodiori pace frui deinceps valeamus.Cõſtante igitur plu-
rimorũ prauitate(quãdoq̃dẽ certũ eſt plures mortaliũ eſſe improbos) neceſſa
riũ eſt quãdoq; bellare ad eorũ iniurias propellẽdas.Res em̃ publica ſecus ſalua
eſſe nõ poſſet.Si autẽ homo innocẽtiã in qua cõditus fuerat ſeruaſſet: nemo ſa
ne alteri fuiſſet iniurius.Quamobrem nec vllę contentiones,tumultus,aut bel-
la ſuborta fuiſſent:ſed perpetua pace gaudentes ęuum tranſegiſſent. Verum
natura fomite admiſſi criminis contaminata, rebellarunt ſubdita imperanti

poteſtati. Omniaq; prorſus in diuerſum ceſſere, quamobrem & perpetuum bellum in nobis ipſis excitatum affectibus cum ratione pugnantibus, & mortalibus externe inuicem diſſentientibus. Quocirca nec ſtatuendū hoc in ſtatu, quod in illo ſuapte natura conſtitutum fuiſſet. In eo enim non ſolum vanum, verum etiam iniquiſſimum & contra naturam fuiſſet. Cum nulla controuerſia ſubſiſteret. In hoc autem quandoq; neceſſarium & opportuniſſimum eſt ob plurimorum prauitatem. Quemadmodum enim ſi omnes recte valerent nullo pharmaco opus haberemus. Pari modo ſi homines cuncti probi ac iuſti eſſent nullo pacto bellandum foret. Belli enim neceſſitas ex quorundam nequitia prouenit, ad quam retundendam vi opus eſt. Ex his igitur manifeſtum eſt lege naturæ bellum non ſolum permitti, ſed quandoque exigi, cui lex euangelica nequaquam aduerſatur.

Quòd autem illa bellum non interdicat pluribus ſcripturarum exemplis & teſtimoniis comprobatur. Si enim nō licuiſſet, ſane Apoſtolorū princeps cum Cornelium Centurionem Cæſareæ Philippi ſacra vnda, cum vniuerſa eius cognatione & domo intinxit, eum a militia ceſſare iuſſiſſet, quod tamen minime fecit. Præterea ſcriptura, ne vno quidem loco militiam deteſtatur. Nuſquam enim euangelium hoc agit. In Apoſtolorum Actis non præſcribitur, non a Paulo Apoſtolo, qui tamen ita ſolicitus fuit, vt etiam minima quæq; attingeret, quæ ad Chriſtianum formandum pertinent. Pariter nec in cæteris Apoſtolicis Epiſtolis, quas canonicas vocant, id prohibetur. Si autem militare nefas fuiſſet, certe id non prætermiſſent, præſertim cum in lege veteri licuiſſet. Siquidem promulgauit dominus per euangelium ea quæ vltra præcepta decalogi erant ſeruanda, & nonnulla quæ fuerant illis permiſſa aboleuit, cōtraria conſtituēs: vt de dilectione inimicorum, de vinculi coniugalis indiſſolubilitate, abrogata lege libelli repudii, & aliis quibuſdam. Itidem ſane & feciſſet de iure militiæ, cum militare non ſolum populo Iſrael licuiſſet, verum etiam & fuiſſet iniunctum. At contra per Ioannem præcurſorem leges militibus conſtituit inquiens, Neminem concutiatis neq; calumniam faciatis, & contenti eſtote ſtipendiis veſtris. Non dixit, Abdicate vos a militia. Sed ad id ais, Hoc factum non apparente adhuc euangelio. Et ꝙ ex hoc non vere Chriſtiani erant, ſed minus mali. Ridiculū quaſi Ioannes alios inſtitueret, quàm eos qui Chriſtiani futuri erant, vel inſtituendo permitteret quæ a domino eſſent abroganda. Cum enim veniſſet vt pararet domino plebem perfectam, & baptiſmum pœnitentiæ prædicaret, ſi militia quaſi res infanda tollenda fuiſſet, omnes ſane ab illa deterruiſſet: ſed econtrario eis leges præſcripſit, quibus vterentur. Ex quo declarauit eos non dedecere in militari officio perſiſtere, ſi ea præſcripta ſeruarent. Sed inquis, hoc fecit vt minus mali eſſent. Hoc autem nimis ineptum eſt, cum eis nouas leges non conſtituerit, quibus ſeruatis minus mali efficerentur: ſed tantummodo dixerit ea quæ in præceptis decalogi continebantur. Concutere enim proximum, illi calumniari, & ſuo non eſſe contentum, dominica in decalogo præcepta prohibent. Quamobrem nec Ioānes illa retuliſſet, niſi vt eos doceret modo illa ſeruarent eis militare licere. Percunctati enim fuerant ipſum dicentes, Et nos quid faciemus? Nam idem interrogantibus publicanis reſpōderat. Nihil aliud q̄ quod

vobis conſtitutũ eſt faciatis. Voluit igitur dñs per Ioannẽ declarare militiã non
eſſe rem improbã,ſed munus eſſe probandũ,modo milites ab officio ob licen-
tiã & audaciã non diſcedãt:ſed iuſtitiam colentes ſeruent domini pręcepta.

R Pręterea ſi Chriſtianis prorſus inhibitum eſſet lege euãgelica belligerari:nõ
profecto tẽpore naſcẽtis eccleſię,quo maximus vigebat feruor & ſpiritus apud
eos q Chriſtũ induebãt, t ãta fuiſſet militũ Chriſtianorũ frequẽtia: quæ tñ fuit
permagna,vt hiſtorię illorũ tẽporũ ab Ethnicis cõſcriptę teſtãtur, dũ etiã ſęua
perſecutio vrgeret ſub variis principibus.Ex qua & plurimi martyrii palmam
cõſecuti ſunt,iuſſa principũ cõtemnentes propter Chriſtũ. Quare perſpicuũ fit
militiã Chriſtianis nõ fuiſſe interdictã,ſe eñ ab illa abdicaſſent,cũ ſacris Chri-
ſti fuiſſent initiati.Qui enim Chriſti amore ſe hac luce priuabãt & animam cum
ſanguine profundebãt,proprium corpus hoſtiam offerentes,eiuſdẽ intuitu lon
ge magis & facilius interdictam militiam poſthabuiſſent. Multi tamen in mu
nere perſtiterunt,& alii poſt indutum Chriſtum in militia nomen dederũt. Tan-
ta enim fuit eorum copia,vt eodem loco plura illorum milia ob Chriſti nomi-
nis confeſſionem,principũ iuſſu fuerint morti tradita. Nõne legimus apud Ale
xandriã ſub Adriano principe decem milia Chriſtianorũ militũ,a cęteris legio-
nibus crudeliſſime vna die fuiſſe enecata? Partim eculeo crucis affixos, partim
trucidatos? Nõne & in Galliis ſub Maximiano integra legio,quę Thebeorum
dicta ducebatur, duce Mauricio pariter eſt interciſa? Omitto recitare alia plu
rima exempla,quorũ pleni ſunt libri,ne ſim plus ęquo moroſus. Pręterea tanta
fuit eorum copia,vt Iulianum Apoſtatã proficiſcentẽ ad expeditionẽ Parthicã
Antiochię coegerit in eorũ gratiã ingredi eccleſiã. Et intereſſe rei diuinę ſacriſq;
ſolennibus,quæ ſanctiſſima nocte natalis domini celebrabantur, vti tradũt hi-
ſtoriæ. Ad hęc,quid dicemus de illo nunq̃ ſatis laudato Sebaſtiano Narbonen-
ſi cohortis prætorianę pręfecto,qui Diocletiano principi chariſſimus erat? Nõ-
ne dũ ſuo munere fungeretur,Chriſtianorũ martyrũ aios quãdoq; poenarum ti
more percitos,ipſe Chriſtianus ſolabatur,cõfirmabat reddebatq; inuictos? Quid
dicam de Gryſogono, Victore, Georgio, Panthaleone, Gorgonio, cæteriſq; in-
numeris,quorum glorioſi triumphi & magna certamina,toto terrarũ orbe ce-
lebrantur? quos ſi recenſerem,nec dies mihi ſufficeret. Plura etiam exempla Cæ
ſarum Regum ac ducum recitare poſſem,quæ omnia prætereo.

S At inquis,hæc videtur fuiſſe ſententia diui Hieronymi,vt eſt videre Tomo
primo operum ipſius. Tantũ aũt abeſt vt Hieronymus id ſentiat,quantũ ipſum
dogma a veritate. Nec enim Hieronymi verba hæc aſtruunt,immo nec inſinu-
ant quidẽ. Nã q̃uis Hieronymus deteſtetur bella inter Chriſtianos peragi,vt-
pote quę vel iniuſte ſuſcipiũtur,vel leuioribus de cauſis, quamobrẽ pręſtaret ea
omittere q̃ perſequi:cum videlicet reipublicę plus obſint q̃ proſint, non tamen
damnat bella,quæ vel aduerſus Barbaros & infideles, vel pro neceſſitate &
commodo reipublicæ ſuſcipiuntur: ſed ideo deteſtatur bella, vt & plures alii
ſancti faciunt,quia ex Chriſtianorum prauitate proueniunt, qui ſi probi eſſent,
nequaquam bellare oporteret. Non igitur condemnatur bellum, quia ex ſe
prauum aut importunum, ſed quia vt plurimum prouenit ab alterius
partis iniuſtitia: ad quam capeſſendam neceſſario abſumitur bellum, vti

amara potio ad vitium corporis propellendum: quæ ſi loco & tempore recte adminiſtretur, ſalutaris eſt: ſi ſecus, mortifera. quod cum nonnunq̃ contingat accidit vt & pharmaca condemnentur, quanuis tota hæc ſit miniſtrorum culpa: ita quoq; & in bellis euenit, cum non adminiſtrantur, prout inſtituta ſunt, ſeruata militari diſciplina. Sed tanta eſt mortalium peruerſitas, & in tantum res prolapſæ ſunt, vt ipſi milites, qui ad ſeruãdam iuſtitiam, & ad prohibendas iniurias conſtituti ſunt, in primis violent iniuriasq; inferant, & quidem atrociſſimas. Cuncta certe diripiunt, nec magis parcunt amicis quàm hoſtibus, Omnibus ſunt iniurii, & erga deum blaſphemi: quorum auaritia inexplebilis, libido inexhauſta, crudelitas pluſq̃ ferina, mores nefandiſſimi: vtq; paucis eorum mores complectar, omnis humani diuiniq; iuris & ipſius numinis contemptores impiiſſimi. quod inde prouenit, quia fere nullus ſit qui vere virtutis amore & pro ingenuitate militet: ſed fere quotquot ſunt, vel auaritia vel ambitione, ſiue furore acti militant. Quis autem tam hebes parumve pius, qui huiuſce generis belluas, ne dicam homines, non deteſtaretur, ſtatueretq; potius a bellis abſtinendum, niſi res valde cogeret, quàm per tales miniſtros bella geri? Quis non cenſeret potius ferenda eſſe plurima incommoda, quàm illis laxare habenas ad mille iniuſtitias & piacula perpetranda? Quod ſecus eſſet, ſi bella rite & iuſte adminiſtrarent. Attamen cum ingruit neceſſitas, oportet illa ſuſcipere: ſed curandum principibus ac ducibus, vt quàm commodiſſime & modeſtiſſime fieri poſſit, peragantur. Qui ſemper dei gloriam & honorem eiusq; præceptorum obſeruationem propriis commodis præferre debent. Suadent igitur ſancti non bellandum eſſe, ob ea quæ inde proueniunt mala: non tamen præcipiunt. Idq; intelligendum quotieſcunq; res non poſtulat, nec vrget neceſſitas. His rationibus pontificię leges nõ omne bellum improbant. Diuus Auguſt. aliquot probat, & diuus Bernardus milites quoſdam laudat. Tu autem contra horum omnium ſententias is: & forte exiſtimandum Auguſtinum non tam accurate vidiſſe euangelia, legiſſe Paulum & cæteras ſcripturas, vt tu ipſe feciſti: quod hęc in illis deprehenderis quæ ipſe non cognouerit. Inquis enim, Tota Chriſti philoſophia dedocet bellum. Apoſtoli nuſquam non improbant, quanuis nec vnum tantum locum id aſſerentem adducere poſſis. Quod ſi alicubi ſcriptura, vel aliquis ſanctorum patrum bella improbaret, cauſam belli deteſtatur, & ſcelera quæ in illis admittuntur, non bella neceſſario aut opportune ſuſcepta: quod optime docet diuus Auguſtinus. V

Tu autem illa in vniuerſum damnans, Chriſtianis nedum fas non eſſe aſſeris inter ſe bellare, ſed nec aduerſus Turchas quidem aut cæteros chriſtianæ religionis hoſtes: quod poſtremum ſequitur ex tuis placitis quæ in Annotationibus ſcribis ab Auguſtino diſſentiens. Quapropter in Epiſtola ad Volſium, omnes ad ſuſcipienda bella aduerſus Turchas dehortaris, Eandemq; ſententiam confirmans in Inſtitutione principis ita inquis, Ego nec in Turchas bellum temere ſuſcipiendum eſſe credo. & neque fortaſſe conueniet aliis rationibus vindicari, & cætera. Illaq; duo verba temere & fortaſſe interpoſuiſti, vt effugia tibi de more parares: ſed ſi quis diligentius perſpiciat, T

parum certe tibi opitulari poſſunt. Nemo enim eſt tam amens qui aſſerat bellum aliquod temere eſſe ſuſcipiendum. Nihil igitur doces cum ais, In turchas non eſſe temere ſuſcipiendum, ſed tu per illud temere aliud, ſentis, quàm verbum exprimat. Vis enim ſimpliciter non eſſe inferendum Turchis bellum: quod aliis in locis declaras: in ſcholiis inquam in Hieronymum, vt ſuperius recitauimus. Sed quid ſibi vult quod ſuper primum Tomum ais, Hæc Chriſti mens omnino fuiſſe videtur, vt tolerantia vincant Chriſtiani, non armis. Tua igitur ſententia nedum licet Turcas bello inuadere, nec illis nos adorientibus reſiſtere, ſed illis cedere, vt tolerantia vincamus. Quid & illa verba ſibi volunt. Neq; fortaſſe conuenit ditionem Chriſti aliis rationibus vindicari, quàm quibus orta propagataq; eſt, niſi q; cum illa citra arma orta & propagata fuerit, non liceat illam tueri & vindicare humanis viribus terrenaq; poteſtate. Illud autem, fortaſſe, quod ad effugiendum ſubiunxiſti, nequaquam tibi patrocinari valet. Cum in dubium reuocare non liceat id quod certum conſtitutumq; eſt eccleſiæ decreto, patrum ſententiis & populi Chriſtiani conſenſu. Quemadmodum enim aduerſus illud quicquam ſtatuere, ſcelus eſt, ita culpa non vacat id in dubium reuocare.

V Eccleſia autem ſtatuit & licere, & expedire tueri Chriſtianam religionem, viribusq; & humana poteſtate ab hoſtibus illam defendere. Temerariumq; eſſe diuinam tantummodo expectare opem, quæ miraculo & prodigiis nos defendat. Citra omnem operam noſtram, ſimileq; id eſſet illi ſententiæ, quæ vult citra omnem ſudorem noſtrum & opus quodcunq; ſola fiducia nos apud omnipotentem iuſtificari. Cum enim omnipotens dederit nobis vires, tum mentis, tum corporis, voluit vt illis vteremur, & eſſemus ipſius cooperatores. par autem eſt ſemper opem diuinã implorare, illiq; in primis fidere citra quam nec quicquam a nobis peragi poſſet: ſed & opera noſtra interponenda, faciendumq; quod in nobis eſt, eo q; ignari ſimus diuini decreti ſtatuentis, aut ex ſeſe prodigio rem peragere, quod non ſepe facit, aut potius nobis laborantibus, & ipſo cooperante. Potuiſſet nanque dominus terram promiſſionis tradere filiis Iſrael citra omnem eorum ſudorem. Voluit tamen vt belligerando & ſummis viribus contendendo magno cum labore illam obtinerent. Potuiſſet Philiſteos perimere abſque opera Sanſonis, Goliath trucidare ſine Dauid, Antiochum Regem citra Macchabæos: tamen iſtorum opera & aliorum vti voluit, pro beneplacito ſuæ ſapientiæ, Omitto alia multa exempla quæ adducere poſſem. Ex his autem dignoſcitur ſtultum eſſe, exiſtimare res partas eiſdem rationibus eſſe tuendas quibus partæ ſunt. Voluit quippe dominus religionem ſuam conſtituere citra omnem potentiam humanam, eo quòd terrenam potentiam per quam princeps huius mundi tyrannice regnabat, virtute & ſpiritu ſuperare volebat & contraria contrariis expugnare. Euangelium enim ſpiritale eſt, quamobrem cum illud propagaretur multiplicibus ſignis & prodigiis fuit confirmatum. Quo per vniuerſum confirmato, non tam crebra & expreſſa prodita ſunt miracula: ſed humanis etiam rationibus voluit dominus illud quod paratum erat ſpiritu & prodigiis cuſtodiri ac ſeruari: ipſo tamen ſemper concurrente. Non igi-

tur preciſe eiſdem rationibus ſeruanda Chriſti ditio quibus & parta. quinimo erroneum id ſentire vel in rebus prophanis natura ſiue humana induſtria partis. Non enim iiſdem res conſeruantur quibus parantur. non res familiaris, non opes, non gratia ſemper, non potentia, & cætera huiuſcemodi: quinimo & nonnunq̄ diuerſis. Similiter quæ a natura fiunt non ſeruantur eo pacto prorſus quo & conſtituuntur. Decuit quidem euangelium prodigioſe & miraculo feri ac propagari. At ob id non oportet eadem Methodo nunc citra, omnem aliam rationem conſeruari. Alioquin eo ꝙ euangelium religioq; Chriſtiana parta fuit apud Arabes, Syros, Caldæos, & Iudæos. apud Aſiaticos, & Ponthi incolas, Græcos, Gallos, & Hiſpanos, cęteraſq; nationes Apoſtolica prædicatione non conueniet illud ſeruari aliis rationibus. Sed quid cum ſcelere, aſtu & armis nefandiſſimi Mahumet & poſterorum eius violatum valdeq; debilitatum fuerit, occupatis plurimis regionibus partim fraude partim vi & armis: tantaq; ſit facta iactura vt de vniuerſa Africa Aſiaq; & magna parte Europę iam actum ſit, non ſolum non licebit ablata recuperare, & noſtra iura vendicare, ſed nec paucillum quod reſtat Europę defendere? Si certe id par fuiſſet, ſereniſſimus Hungarię & Boehemię Rex Ferdinandus debuiſſet hoc præſenti tempore potius permittere Viēnam inſignē vrbē, vniuerſamq; ſuperiorē Pannoniā perdi & ad Turcharū principis imperium accedere, potius q̄ armis ac viribus ab eius impetu, & ſęua oppugnatione defendere. Abhorrent hæc Eraſme non modo a communi omnium ſenſu, ſed prorſus ab om̄i exacta ratione, a ſacrę ſcripturę exemplis & teſtimoniis, ab omnium ſanctorum patrum ſententiis. Condemnanturq; hoc placito omnes Chriſtiani principes, qui pro republica tuēda & amplificāda aduerſus barbaras nationes vnq̄ bella peregerunt. Quid? non conueniet Chriſtianis ſua ſibi ipſis vendicare quę vi & poteſtate Barbarica eis erepta fuere & occupata? Ceteris autem quibuſcunq; populis & gentibus dictante ipſa natura licebit? Quod ſi eſſet, miſerrima profecto foret Chriſtiani populi conditio. At inquis Chriſti mens fuit vt tolerantia vincant Chriſtiani, nō armis: forte aſſumēs ex illo Chriſti dicto, Si quis percuſſerit te in maxillam vnam, prębe ei & alterā, & ſi arripere voluerit tunicam dimitte ei & pallium &c. Reſpōdeo illud nō eſſe domini præceptum, ſed conſilium: exercendum non ſemper & quocūq; in negocio, ſed quando tempus aut res poſtular. Ar ſecundum Auguſtinum ad implendum ſpiritu & animo magis q̄ opere aut facto. Perfectorū enim eſt perferre iniurias & patienter illas tolerare. Cum amplior Dei gloria exinde ſit prouētura, non autem cum ſecus. Quod & ipſe dominus exemplo declarauit cum in maxilla percuſſus coram pontifice, non alteram præbuit, ſed generoſe queſtus percutientem coercuit. Quo exemplo & Paulus apud Feſtum Procōſulem percuſſus pariter ſeuerioribus verbis Ananiam pontificē increpuit inquiens. Percutiat te Deus paries dealbate: quod & aliis exemplis comprobari poteſt.

Si autem adhuc contendens diceres longe aliam eſſe rationem repellētis iniurias & inferentis bellum vltro: quemadmodum & longe diuerſum eſt ſua bello repetere ab eo quod eſt aliena inuadere. Chriſtiani autem non ſolum ſua repetunt, ſed etiam quæ nunq̄ ſui iuris fuere inuadunt & occupant, opprimētes etiā nihil de ipſis male meritos. Reſponderem me non inficiari inter hæc plurimum X

eſſe diſcriminis: attamen horum quodlibet licere & nonnunq̄ expedire. Cum
enim Chriſto Ieſu data fuerit omnis poteſtas in cælo & in terra, nullus eius ho-
ſtis quibuſuis in terris ius aliquod dominandi habere valet: quamobrem ſi quis
illi aduerſans vllas poſſidendo occupat terras, licet illum vt iniuſtum poſſeſſo-
rem deturbare, & terram ad ius reipublicę redigere. Supremi quidem principis
rebelles & hoſtes vndecunq; detruduntur, & quodcũq; ius habuiſſent illud per-
dunt, incapaceſq; redduntur cuiuſcunq; honoris & commodi. Quicunq; igitur
Chriſto domino aduerſantur eiuſq; glorię obſiſtunt, propagationem euangelii
impedientes, ſane ab omni poteſtate ſunt deiiciendi, cum illa abutãtur aduerſus
ſupremi principis dignitatem & amplitudinem. Illis enim res moderãtibus nec
licet populis eorum tyrannidi ſubiectis euangelicam legem recipere. nec permit-
titur illam prędicari: quamobrem ad illam promulgandam Chriſtiq; gloriam
amplificandam, licet & expedit pro loco & tẽpore illos inuadere, & Chriſti ſua-
ui iugo ſubigere: ipſis etiam nos minime laceſſentibus, nec terras noſtras obti-
nentibus quę vnq̄ a nobis poſſeſſę fuerint. Iuris enim Chriſti ſunt, quod vindi-
care phas eſt Chriſti ſeruos: modo igitur hoc propoſito, videlicet propagãdi euã
gelii & glorię Chriſti amplificandę, bellum aſſumatur, piũ ac iuſtũ erit. Aduer-
ſus autem Turchas & Sarracenos licebit belligerare pręter illam rationẽ, ꝙ no
ſtras terras occupẽt, ꝙ Ethnicis & gẽtilibus cęteris longe peiores ſunt noſtręq;
reipublicę putida membra, quę ad ſanitatem non niſi ferro vel igne redigi poſ-
ſunt. Quid enim obſecro aliud ſunt Agareni ſiue Iſmaelitę q̄ Chriſtiani hęretici?
qui ab ipſo Mahumet partim ſeducti partim coacti in Arrianam hęreſim pro-
pulſi ſunt, aſſerentem Chriſtum dominum meram eſſe creaturam, & alias ple-
raſq; blaſphemias: quos eccleſia ſanxit & principes pluribus edictis ſtatuerunt
diripiendos eſſe, & earum fortunas ab vnoquoq; inuadendas.

Y Ipſos vero & cęteros iniquos rerum poſſeſſores vi deturbandos eſſe e pro-
priis ſedibus comprobatur ſcripturæ teſtimoniis & exemplis. Et præſertim illo
ꝙ in cæleſti regno peractũ eſt. Nam Lucifer cum ſatellitibus ſuis conſpirãs cõ-
tra altiſſimum deturbatus eſt e cęlo, cum vniuerſis ſuis ſequacibus, pugnante
ſtrennuè contra illum Michaele archangelo. Inquit enim ſcriptura; Et factũ eſt
pręlium magnum in cęlo, Michael & angeli eius præliabantur cum dracone.
&c. Quo etiam aſtruitur bellare non eſſe inhibitum Chriſtianis: cum illud refe-
ratur a Ioanne euangeliſta in Apocalypſi. quamobrem nec dedecere militẽ eſſe:
cum angelici ſpiritus & milites fuerint & eorum officio functi. Quamobrem &
altiſſimus dicitur dominus Deus Sabaoth, id eſt exercituũ in pluribus ſcriptu
ræ locis. Vbi autẽ exercitus, ibi & milites. Vnde & Eſaias dicit, Leuate in excel
ſum oculos veſtros & videte quis creauit hęc, qui eduxit in numero militiã eo-
rum, & omnes ex nomine vocat. Micheas quoq; dicit, Vidi dominum ſedentem
in ſolio ſuo, & omnem exercitum cæli aſſiſtentem ei. & Neemias, Tu ipſe domi
ne ſolus feciſti cælum & omnem exercitum eorum, & exercitus cæli te adorat.
In nouo etiam teſtamento ita vocatur. Scribit enim Lucas, Et facta eſt cum an-
gelo multitudo militię cęleſtis laudantis dominum &c. Et in Apocalypſi. Et vo
cabatur nomen eius verbum Dei: & exercitus qui ſunt in cælo ſequebantur eũ
in equis albis. Qz ſi dixeris hęc nomina impropríe in cæleſtibus referri conten-

dam in illis propriiſſimè dici. Improprie autẽ in terrenis & corruptibilibus, cũ denominationes a nobilioribus & veriſſimis ad ea quæ minus vera ſunt & imperfectiora trãſferri debeãt & nõ ediuerſo, niſi cum vocum penuria pręſtantioribus impoſita nõ ſint nomina. Eo ꝙ incognita inferiora ad ſuperiora trãſferuntur. Omnium autem creatori nihil incognitum, quamobrem & cunctis rebus ipſe nomina impoſuit: omnia enim ex nomine vocat. Cũ igitur dominus his nominibus militię ac exercitus vſus fuerit, conuincitur ibi veriſſimos eſſe exercitus & militiã & proprie ita appellari. Pręterea ex his omnino cõuincitur etiã ſi tibi detur ex terrenis quędã nomina ad diuina quãdoq; trãſferri: nomẽ militis & exercitus nõ indicare rẽ iniquã deteſtabilẽve & propterea Chriſtianis inhibitam: cum ſcriptura nunq̃ vſurpet nomina rei deteſtabilis & damnatę ad ea quę optima & meliora ſunt nuncupãda: quod tamẽ tu cẽſes rem eſſe pluſq̃ tartareã inquiẽs in inſtitutione principis Chriſtiani. Nõ pudet epiſcopos verſari in caſtris: illic Chriſti corpus & cum rẽ pluſq̃ tartarea miſcent ſacramenta &c.

Nam locum in initio recitauimus, cui cum iam fere reſponſum ſit declaratumq; nullo loco per euangelium bella iuſta eſſe damnata, reſtat tantummodo reſpondere illis verbulis quibus execraris Chriſti corpus in caſtris verſari, & ſacramenta in tam cruento diſſidio adhiberi. Si quidem verum eſſet quod tu aſſumis, quaſi iam probatum videlicet bellum rem pluſquam tartaream eſſe: certe nec liceret bellare, nec cum bellatoribus ſacratiſſima ſymbola intereſſe. At cum id a vero alienum ſit, quare nephas erit dominicum corpus in caſtris deferri aut morari? Nunquid ne polluatur ſanguine eorum qui iure cæduntur? Nunquid quia illuc non poſſit reuerenter deportari aut illic eſſe? Nũquid quia minus opportunum & ad nullum commodum cedẽs. De primo nihil eſt opus dicere. Alterum perſpicuũ eſt poſſe videlicet tibi reuerẽtiſſime ſacra peragi myſteria & Chriſti corpus tractari. De tertio ſupereſt dicere. Multa quippe cõmoda ex tali delatione euenire poſſunt. Primũ ex pręſentia tãti ſacramenti defluere ſperãdũ eſt gratiã & opẽ qua hoſtiũ vires frãgãtur animiq; debilitẽtur: noſtrorum autẽ confirmẽtur. Nã delata arca fœderis inter exercitũ populi Iſrael, hoſtes ſemper niſi fortaſſe id populi culpa impediuerit profligati fuerunt, & Iſrael victoria potitus eſt. Ipſiuſq; p̃ſentia hoſtes territi aquę Iordanes decurrẽtes ſubſtitere quaſi illi parentes: & vniuerſus populus ſiccis pedibus pertranſiuit. Q; ſi ab ea tantum emanabat virtutis quæ ſolum vmbra & typus fuit noſtri ſacratiſſimi ſymboli, quanto maiorem ex illo ipſo prouenire poſſe exiſtimandum eſt? ſuperari enim poſſunt cunctę difficultates tanti ſacramenti pręſentia & maieſtate: pręterea & expiari plurima errata quę in ipſis caſtris cõmitti ſolent. Ad hęc & opportuniſſimũ eſt vt pręſto ſit cũ illud miniſtrare oporteat e vita decedentibus quod frequẽtiſſime accidit bellãtibus. Eos autẽ moriẽtes in officio nõ par eſt defraudari ſacratiſſimo viatico: quo cõfirmati peruenire valeant vſq; ad ad mõtẽ Dei Oreb. Attamẽ nõ defertur ipſum dominicũ corpus in caſtris, niſi põtifex maximus illis interfuerit. Quo iter agẽte: ſemper ſolẽniter deferri ſolet. eo ꝙ cõueniat domini vicarium ob oculos verſantẽ dominũ ſemper cõſpicere. Cuius verenda maieſtate monitus ac excitatus, tanto magis eum ſuſpiciat, greſſuſque omnes & acta ipſius ad honorem & gloriam eius dirigat. Et nihil

agat quod tantę maieſtatis pręſentia indignum ſit. Quapropter etiam inſtitutum vt ſignum dominicæ crucis vbicunq; fuerit ſemper illi adſtet.

Et Ad id vero quod ais in Annotationibus taxans epiſcopos ꝙ copias habent gladios lanceas & bombardas &c. in ſuperioribus ſatiſfactum eſt, cum declaratum ſit illa eis licere & conuenire ac opportuna eſſe: præſertim rempublicam adminiſtrantibus. Nec id repugnat Pauli ſententiæ dicentis, Arma militiæ noſtræ non eſſe carnalia &c. Cum ibi tãtummodo agat de militia ſpiritali, cui ſpiritalibus telis ac armis opus eſt. Hæc autem carnalia & terrena illi deſeruire & miniſtrare externæ debent: quemadmodum & corpora animis cum perſæpe cõtingat illa, nec tuta eſſe nec cõmode adminiſtrari poſſe ab his deſtituta. Quãobrem nec illa poſſident vt tyrannidem exerceant (ſicuti tu illis de more impingis) ſed vt iniunctum eis munus ſecurius & commodius perficiant. At nonnulli ſunt qui non minus vibrantis linguę telis tyrannidem exerceant, q̃ alii lanceis & bombardis. Non enim vt ſæpe dixi defendo abuſus multorum præpoſtere commodis rebus vtentium, ſed ipſas res non improbandas defendo. ¶ Supereſt tñ reſpondere illi loco quãtũ ad confirmandam illam ſententiã, ꝙ Chriſtianis non liceat belligerari. Inquis, Hieronymus Deum amare poſſe negat qui pecuniam amat: vbi ſunt Chriſtiani quidam, qui permittunt vt bellum & pugnã pecunię cauſa ſuſcipiamus? Non certe permittunt Chriſtiani vt pecunię amore bellum ſuſcipiatur Eraſme. quinimo vetant illa peragi pecuniæ cupiditate. interdicunt enim ſacra conſtituta omne bellum quod iniuſtũ ſit. At licere & nonnunq̃ expedire ſua occupata vendicare etiam armis, quando alia via id perfici non poſſit edocent: quod & naturali rationi (vt diximus) eſt conſentaneum. Cum igitur bellum aliquod peragitur ad proprium ius repetendum, non inferentis eſt culpa, ſed proterui occupatoris vi obſiſtẽtis ei qui ſua recuperare ſtudet. Nec ſuſcipitur bellum ſolummodo pecunię repetundę gratia, ſed quia expedit & ita exigit iuſtitia. Ex his puto ſatis reſponſum eſſe argumentis tuis quibus probare niteris bella omnia Chriſtianis eſſe interdicta. quod ſane falſiſſimum & erroneũ eſt. q̃uis non omnia quę licent (vt inquit Paulus) ſemper expediant. Nos autem probauimus non ſolum licere, ſed & quandoq; opus eſſe bella ſuſcipi.

DE IVREIVRANDO.
LIBER.XXII.

A HVic autẽ placito aliud annectis non minus erroneũ, agẽs de iure iurando, aſſerẽsq; pari modo & illud prorſus eſſe interdictum Chriſtianis vti & bellũ. Inquis enim in Supputationibus, Si Chriſto placuit iuſiurãdũ, incaſſum dixit illa verba. Ego autem dico vobis non iurare omnino. Si Chriſtianis vtile eſt iurare, quid ipſe docuit? quid addidit dominus legi Moſaicę? quę vt ipſa vetat periuriũ. ita prohibet etiam ne nomen Dei aſſumamus incaſſum. Et in Annotationibus noui teſtamenti de hoc contendens in-

quis. Fatemur Apoſtolum iuraſſe, verũ pro re ſacra. Sed in negociis huius mun di iurare fortaſſe non eſt ingenui Chriſtiani &c. Verum enimuero ſi iurare pror ſus a domino interdictum eſt, ſequitur nec pro re ſacra nec prophana iurare li cere, nec diſcrimen vllum eſt videre inter iuramentum quod pro re ſacra ſumi tur ab eo qđ ꝓ pphana, ſi iurãdi neceſſitas vel opportunitas vtrobiq; inueniat.

Qꝫ autem iuſiurandum non ſit ex ſui natura execrandum, nec etiã a Chriſto prohibitum, probatur exemplis tum omnipotentis Dei pluries iurãtis, tũ Pauli Apoſtoli quem loquentem animaduertas obſecro. Ad Hebræos enim ſic ſcri bit, Deus quoniam neminem habuit per quem iuraret maiorem, iurauit per ſe metipſum. In Geneſi ſcribitur. Et ſubiungit, Homines enim per maiorem ſe iu rant: & omnis controuerſiæ eorum finis ad confirmationem eſt iuramentum. In quo abundantius volens deus oſtendere pollicitationis hæredibus immobi litatem conſilii ſui interpoſuit iuſiurandum: vt per duas res immobiles quibus eſt impoſſibile mentiri Deum fortiſſimum ſolatium habeamus &c. Si Paulus cenſuiſſet iuſiurandum prauum eſſe, deteſtatus fuiſſet morem hominum iuran tium: quorum finem controuerſiarum ad confirmationem dixit eſſe iuramen tum. Si autem ea dixiſſet ſentiens aliis licere, Chriſtianis non item: illos excepiſ ſet, quemadmodum agens de matrimonio edocuit eis non licere repudiare vxo rem, quod Iudæis permiſſum erat. Tamen id minime facit: ſed abſolute conſue tudinem probat intantum vt velit omnipotentem Deum ad confirmanda pro miſſa ſua eos quibus illa pollicebantur iuſiurandum maximum interpoſuiſſe. Quibus conuincitur ipſum non ſenſiſſe iuſiurandum prorſus Chriſtianis eſſe interdictum: quod ſi putaſſet certe nec ipſe vnquam iuraſſet. Iurauit autem ſę pius vt in eius epiſtolis eſt videre. Ad Romanos enim ita ait. Teſtis eſt mihi Deus cui ſeruio in ſpiritu meo q; ſine intermiſſione in orationibus meis memo riam veſtri facio. Et ad Corinthios. Ego autem teſtem Deum inuoco in animam meam, q; parcens vobis non veni vltra Corinthum. Præterea ad Philippenſes. Teſtis enim mihi Deus eſt, quomodo cupiam omnes vos in viſce ribus Ieſu Chriſti &c. B

Qꝫ ſi dixeris dominum in euangelio interdixiſſe iuramentum cum per Mat thęum hęc dicat. Audiſtis quia dictum eſt antiquis, Nõ periurabis &c. Ego au tem dico vobis, non iurare omnino: neq; per cælum, quia thronus Dei eſt: neque per terram, quia ſcabellum eſt pedum eius. Sit autem ſermo veſter eſt eſt, non non. Quod autem his abundantius eſt, a malo eſt, & cæter. Reſpondeo do minum his verbis non interdicere prorſus iuramentum, ſed tantummodo de terrere a iurandi facilitate: quod præter cætera Pauli exemplis declaratur: qui pluries iurauit. Vt enim inquit Auguſtinus contra mendacium ſcribens, pleraq; verbis intelligere non valentes colligimus in ſanctis quemadmodum oporteat illa capere: quod facile in aliam partem duceretur niſi exemplis eo rum reuocaretur. Iurauit Apoſtolus in epiſtolis ſuis. Et ſic oſtendit quomo do accipiendum eſt quod dictum eſt. Dico autem vobis non iuretis omnino: ne ſcilicet ad facilitatem iurandi veniatur: ex facilitate autem ad conſuetu dinem: ea conſuetudine in periurium decidatur. Et ideo non inuenitur iuraſſe niſi in ſcripturis, vbi conſideratio cautior non habet linguam præcipitem: & C

tamen dominus omnino ait non iurare. Non enim conceſſit vt liceret ſcriben-
tibus.Nephas autem dicere Paulum præcepti violati reum eſſe, præſertim in
epiſtolis conſcriptis. Intelligendum eſt igitur illud quod poſitum eſt,vt quan-
tum in te eſt non affectes,vbi quaſi pro bono cum aliqua delectatione appetas
iuſiurandum &c.Facto igitur Pauli & Auguſtini ſententia manifeſtum eſt,iuſiu
randum non fuiſſe illis verbis omnino vetitum ſed ſolummodo deteſtatum.Nō
quia ſui natura prauum,ſed quia illius facilitas peierandi occaſionem præſtet.
Quod quidem nephandum eſt eo ꝙ omnipotenti Deo iniurioſum,vtpote addu
cto in teſtem mendacii.Quamobrem & ſcriptum erat in lege veteri, Reddes
autem domino iuramenta tua,id eſt ſi iurare contigerit per creatorem iurabis,
& vera iurabis.

D Q; autem iuramentum frequens peierandi pręſtet occaſionem teſtatur etiam
Chryſoſtomus ſuper Matthęum his verbis.Nemo enim frequēter iurat qui nō
aliquando periuret:ſicut qui fecit conſuetudinem multa loquendi aliquando lo
quitur importuna,cui & pręter adductum locum aſtipulatur Auguſtinus con-
tra fauſtum ſcribens,ita enim habet.Quia vero periurare graue peccatum eſt,
longius autem remotus eſt a periurio qui nec iurare cōſueuit,q̄ qui iurare pro-
cliuis eſt:maluit dominus nos non iurantes non recedere a vero q̄ verum iuran
tes appropinquare periurio.Ad hęc & in de verbis domini in monte,Non enim
poteſt peierare qui non iurat.Iurat autem qui adhibet Deum teſtem &c. Cū igi
tur lex Moyſi iurare permitteret, Iudæiq; procliuiores eſſent ad iuſiurandum
non ſolum per Deum,ſed etiam per creaturas,vt pote quia populus durę cerui
cis & procliuis ad mentiendum:mentiri autem eſt perſæpe iurare vt iuris iurā-
di authoritate fidem mendaciis faciat:dominus volens Chriſtianum populum
longe illo eſſe perfectiorem,ſtatuit non tantum non eſſe peierandum, quod lex
Moyſi ſolummodo prohibuerat,ſed nec de facili eſſe iurandum illive vllo pa-
cto aſſuefaciendum:vt non ſolum peierandi iniquitatem fugerent verumetiam
occaſionem,quod perfectorum eſt.Ex iurandi enim licentia de facili prolabitur
quis in periurium.Hoc igitur ſuperaddidit dominus Moſaicæ legi agenti de
periurio non aūt ſimpliciter vetuit eſſe iurandū,qđ & verba illius indicant quę
Diuus Hieronymus animaduertens ita ſcribit,Deniq; conſidera ꝙ hic ſaluator
non per Deum iurare prohibuit,ſed per cælum & terram,& per Hieroſolymā,
& per caput tuum.Hanc enim per elementa iurandi peſſimam conſuetudinem
ſemper habere Iudæi noſcuntur.Qui autem iurat aut veneratur aut diligit eum
per quem iurat . In lege autem præceptum eſt vt non iuremus niſi per domi-
num Deum noſtrum &c.Auguſtinus autem his conſentiens inquit in libro de
ſermone domini. Iudæi non putabant ſe teneri iuramento ſi per iſta iuraſſent,
ideo periurabant. Dominus autem illis verbis edocet contrarium & eos debe-
re domino iuſiurandum,quia per eum iurare conuincuntur qui per illa iurant.
Cum cælum thronus eius ſit,terra ſcabellum pedum eius.Hieroſolyma ciuitas
magni regis:illaq; cum cæteris per quæ iurabant,ad ſummum Deum referan-
tur.Quibus recitatis non ſubiunxit dominus neq; per Deum iurabis ſed ſit ſer-
mo veſter eſt eſt,non non : concludens his verbis eſſe vtendum, excluſis his
quæ recitauerat, per quæ non ſolum iurare ſolebant , ſed etiam peierare.

Quod eñ in genere dicitur poſtmodũ in ſuas partes diſtribuitur. Illas & earũ ſimiles edictas eſſe intelligendum quæ in diſtributione fuere explicatę. Cũ igitur dominus in genere edixerit, non eſſe iurandum & deinde explicuerit illa per q̃ iurare non decet, intelligitur tantũmodo per illa & illis ſimilia nequaq̃ eſſe iurandum: videlicet per creaturas, per quas etiam peieratur ſi quis falſã iuret. De creatore autem nihil addidit eo q̃ per ipſum iurare quandoq; opportunum ſit vel neceſſarium: ſed nec per ipſum faciliter leuiq; cauſa iurandum eſt vt peierandi occaſio diffugiatur: quemadmodum ſuperius dictum eſt. Non autẽ pugnant inter ſe edicere non eſſe de facili iurandum, & tamen iurare quandoq; permittere, videlicet cum id res poſtulat aut neceſſitas exigit, aut ad magnum bonum conſequendum, aut ad ingens malum vitandum. Alioquin non eſt iurandum omnino, ſed tantummodo, licet conuenit pro re & tempore ad fidem faciendam negocio quod ad Dei gloriam cedit. Qua ratione iurauit Apoſtolus vel ad controuerſiam tollendam, qua vrgente magna incommoda euenirent: de quo genere dixit Paulus. Omnis controuerſiæ finis eſt iuramentum: quod tamen a mortalium infirmitate prouenit, vel horum qui iuſiurandum ſuſcipiunt vel quibus iuratur vt fidem præſtent. Si enim prorſus veridici eſſent qui aliquid aſſerunt pariter & hi quibus illud affirmant, vt de eorum fide controuerſiam & contentionem non excitarent, ſane iurare ſuperuacaneum eſſet. Propterea dixit dominus, quod autem a ſermone eſt eſt & non non abundantius eſt, a malo eſt. Quæ verba animaduertens diuus Auguſtinus inquit. Itaq; non dixit quod abundantius eſt malum eſt, ſed a malo eſt: id eſt ſi iurare cogeris ſcias de neceſſitate venire infirmitatis eorum quibus ſuades: quę vtiq; infirmitas malum eſt, cogeris enim iurare ob eorum infirmitatem &c. Cui & conſentit Hieronymus dicens.

Euangelica igitur veritas non recipit iuramentum: cum omnis ſermo fidelis iureiurando comprobatus eſſe ſit cenſendus &c. Id autem intelligendum de perfectis. Dominus vero perfectionis ſemitam edocuit. Volo autem omnes vos perfectos eſſe inquit, quemadmodum pater veſter cæleſtis perfectus eſt. Perfecto enim nequaq̃ iurandum eſt niſi ex magna neceſſitate. quod & Auguſtinus declarat his verbis. Qui arbitratur non in bonis, ſed in neceſſariis tm̃ iurationem habendam, refrenet ſe quantum poteſt vt non ea vtatur niſi neceſſitate, cum videt pigros eſſe homines ad credendum quæ vtile eſt credere niſi iureiurando firmẽtur &c. Sed inquies Chryſoſtomum in Homeliis ſuper Matthęum nullam admittere excuſationem neceſſitatis ad iurandum. Reſpondeo ipſum de illa neceſſitate intelligere quam explicat exemplis plurimis, non ſimpliciter de quacunq; neceſſitate. Neceſſarium quippe multipliciter dicitur: id enim q̃d valde vtile & commodum eſt quandoq; pro neceſſario accipitur. Præterea & illud ſine quo vix res aliqua perfici poteſt, valdeq; vrget. Ad hæc & illud quod coactiuum eſt, ita quod ſine eo res perfici non poſſit, idq; potiſſimum & primo neceſſarium dicitur. De hoc autem non loquitur Chryſoſtomus, ſed de aliis generibus, & cum concionaretur ad populum videtur ad vnum extremũ deſcendere vt eos trahat ad medium. Cum enim homines procliues ſint ad iurandum, idq; de facili & nullo negocio contingit vt ad illud excuſandum perſępe fallant ſe ipſos aut ſuperiores fallere ſtudeant, aſſerentes ſe neceſſitate adductos illud

peregiſſe vt periculi vitandi gratia aut perſuadendi aliquid,cui fides non pręſta batur.quas excuſationes non recipit Chryſoſtomus,ſed reiicit.Cõtraueniret enĩ Paulo Apoſtolo præceptori ſuo qui iurauit.Pugnaret & cum innumeris ſacræ ſcripturæ teſtimoniis & exẽplis ſanctiſſimorum patrum.

F Sed quid dico patrum,quinimo ſummi creatoris qui Abrahæ iurauit?Cuius rei meminit Zacharias dicens,Sicut iurauit ad Abraham patrem noſtrum. Et per memetipſum iuraui &c.Iure quoq; iurando iurauit Noe ſe non inducturum vltra aquas ſuper terram.Iurauit et Heli ſacerdoti quod non expiaretur iniquitas filiorum eius vſq; inęternum.Et Hieremias.In memetipſo iuraui dicit dominus &c.Plurima inſuper teſtimonia quæ adducere poſſum prætermitto. His enim conuincitur iuſiurandum non eſſe ſui natura iniquum,nec diuinæ gloriæ, aut honori aduerſari.Quinimmo illam conteſtari potius ac referre.Non enĩ iuratur per rem contemptibilem,ſed verendam: quæ vt Hieronymus dixit aut amatur aut timetur.Iuſiurandum autem adhibetur ad teſtandam veritatem rei quæ refertur.Illa autem confirmari non valet per rem ſe imbecilliorem aut æque dubiam,ſed tantum per potius certiuſq; teſtimonium.ſi autem diceres iuramentis diuinis non conuinci iuramentum probari:cum omnipotens deus nullis legibus coarctetur in his quæ extra ſe agit,ſed cuncta bona ſunt quę ei ſunt beneplacita.Primum dicerem ex iuramenti finitione ſuperius aſſignata declaratum eſſe,illud nec iniquũm nec Deo eſſe iniurioſum.In cuius enim ratione nihil malum eſt,nec ipſum malum eſt.Præterea iuramentum omne adhiberi quãtum eſt ex ſui natura ad vtilitatem eorum quibus iuratur:hoc autem commodum eſt non malum:Q̃uis enim quidam iuramento ad fallendum abutantur, id llorum culpa non iuramenti prouenit. Argumento autem tuo reſpondeo q; licet tibi condonarem,exemplo diuini iuramenti prorſus non conuinci iuramentum ſui natura probandum vel improbandum eſſe.Plurimis tamen aliis exemplis illi ſuperadiunctis id reddi exploratiſſimum.Iurauit enim Abraham Abimelech in Berſabee.Iurauit Iacob Laban.Iurauit & Moyſes ſe habitaturum cũ Raguel.Præterea & in Apocalypſi ſcribitur.Iurauit angelus per viuentem in ſecula.Si etenim iuſiurandum malum fuiſſet & in lege tãtummodo permiſſum ad vitandum periurium, certe nunq̃ fuiſſet a quopiam exactum. Quod enim tm̃ permittitur a moderatoribus reipublicæ ad vitandum maius malum,nunq̃ ab eis exigitur.Legimus autem pluries exactum fuiſſe iuramẽtũ.Moyſes enim non ſolum exegit iuramentum,ſed etiam ſanxit.cum ait in Exodo.Iurabit quod non extenderit manum in rem proximi ſui.Legimus & in libro Paralipomenon. Aſa regnante & exigente iuraſſe vniuerſum populum Iudę domino in voce magna & ex toto corde.A ſacris quoq; prophetis non ſemel commendatur iuramentum.Inquit enim Eſaias.In me iurabit omnis lingua &c.Plura alia prętereo quæ forte facerent faſtidium.Cum autem tot tantaq; expreſſa ſint teſtimonia ſcripturarum iuramentum probantia: nec vnus quidem locus comperiatur in quo ipſum improbatur præter eum qui in Matthæo eſt,qui tamẽ vt declarauimus non facit pro te:& præter id q̃d Iacobus Apoſtolus ait, Ante omnia autẽ fratres mei nolite iurare,neq; per cælum &c.quod eodẽ prorſus ſenſu a ſanctis doctoribus & eccleſiæ cõcilus,quo Chriſti pręmiſſum verbum,accipitur & ex-

ponitur: manifeſtum eſt iuſiurandum non eſſe rem prauã,ſed potius bonam, quantum eſt ex parte iurantis.

At contra inquis tu,Si iuſiurandum placuit Chriſto,incaſſum dixit illa ver- G
ba,Ego autem dico vobis nõ iurare omnino.Si Chriſtianis vtile eſt iurare,quid ipſe docuit?quid addidit dominus legi Moſaicę?quę vt vetat periurium,ita prohibet ne nomen dei aſſumamus incaſſum,&c.Non certe incaſſum dixit illa verba,ſed multum addidit legi dominus hoc in negocio,vti ſuperius diximus.Cũ in illa iuramentum eſſet permiſſum,modo quis vitaret periurium(Licebat eñ citra offenſionem quocunq; in negocio iuramẽtum adhibere) Hoc autem Chriſtianis non licet,ſed tantummodo cum neceſſitas exigit,vel ex illo magna vtilitas prouentura eſt,pertinens aut ad dei gloriã,aut ad proximi vtilitatem: quæ citra iuramentum non eſſet prouentura.Nec iſta cohortatio fit,eo q; iuramentum ex ſui natura malum ſit,ſed quia ex illo de facili inciditur in periculum.Ad quod prçcauendũ interdicitur,& iuramentũ liberũ & bene placitũ,quod Iudçis vti imperfectioribus fuerat permiſſum.Enimuero illis id quod prauũ eſt ſui natura erat vetitum.Chriſtianis aũt vtpote perfectioribus non ſolũ prauũ,ſed etiã id quod ſpeciẽ quandã praui habere poſſe videt,& ad malũ prçſtare occaſionẽ. Quantum autẽ vnum ab altero differat,quantoq; inſtitutũ Chriſti prçſtet inſtituto legis Moiſi iam vides.Chriſtus vetuit iuramentũ incaſſum aſſumi.Moiſes hoc non vetuit.Chriſtus docuit iurandi procliuitatẽ vitandã eſſe,Moiſes ad duritiem Iudeorum permiſit.Vult igitur Chriſtus id quod ratio ipſa ſuadet nõ eſſe iurãdũ,niſi magna opportunitate vel neceſſitate vrgente,quapropter & raro eſſe iurandũ,& tantummodo ob magnũ negocium.Pro re autem turpi aut indigna minusve neceſſaria nequaq̃,ſed proſus ab illo abſtinẽdum:non propter iuramenti naturam in ſe,ſed ob cauſas prædictas.

Ob quas & in veteri teſtamento docetur non eſſe aſſueſcẽdum nec multum H
iurandũ.Inquit enim eccleſiaſticus.Vir multum iurans replebitur iniquitate: & non diſcedet a domo illius plaga.Quãobrem,nõ quidẽ quia iurat, q̃d lege permiſſum erat,ſed quia multũ iurans incautus etiã quandoq; peierat.Quãobrem & rurſus inquit eccleſiaſticus iurationi nõ aſſueſcat os tuum &c. Iuramẽto eñ aſſuetus ſçpe imprudens ex conſuetudine periurat.Ex hiſq; eſt videre quomodo quandove iurandum ſit:& quando a iuramento abſtinendum.Tunc quidem iurandum eſt,cum Dei honor illud poſcit.Prçterea quando maior ingruit neceſſitas vel ingens exinde ſequitur vtilitas.Cum autem negocium his cõditionibus vacat nequaq̃ eſt iurandum.Primi generis exemplũ docuit Paulus:alterius ſancti patres cum aut iurarunt aut ab aliis iuramentum exegerunt. Moyſes enim vt in Deuteronomio ſcribitur,præter citata ad primores populi Iſrael recitata lege inquit.Et hęc iuramento non ſolum vobis affirmo, ſed cunctis abſentibus & præſentibus.Non eſſe autem iurandum citra hæc,quod eſt tertium,docuit Chriſtus illis verbis,Ego autem dico vobis &c.

Quapropter nequaq̃ probare poſſum inductũ morẽ & conſuetudinẽ adigẽ- I
di ad iuſiurandum quocũq; in negocio humili & indigno:ita vt inductũ ſit iurare vel in cauſa denarii.Prçterea & quod magis mirandum ab ipſis iudicibus exigi iuramentum ad veritatem eruendam amiſeris qui quæſtionibus ſubiiciũ-

tur quaſi non ſatis ſit curare vi tormentorum extorquere veritatem niſi adhi-
beatur & iuſiurandum:quo more magna ſane peierandi pręſtatur occaſio, dum
ſaluti conſulentes mortis timore perciti peierare malunt q̄ perire.Si enim tor-
mentorum ſęuitia non vincuntur ad verum fatendum: profecto nec iuriſiurādi
religione cogentur. Quapropter videretur præſtare altero tantum genere vti
ad eruendam veritatem, hocq; habita ratione perſonarum quæ inquirūtur:neq;
vllo modo adigere ad iurandum audaciores,facinoroſos numiniſq; irreuerētes,
quos conſtat peieraturos ad mortem præcauendam,cum cauſis longe leuiori-
bus varia ſcelera perpetrarint,& ſępiſſime periurio grauiori,q̄uis illud ſit inter
maxima.iuriſiurandi enim religionē certe negliget qui ſacrilegium committe-
re,inceſtum facere,aut ſummū Deū blaſphemare non formidauit.Tales eñ po
tius torquēdi ſunt q̄ iuriiurando adigendi.Quibus autē videretur ſatius adhi-
bendū eſſe iuramentū q̄uis forte nemini par ſit vbi cauſa capitis agitur, os me-
tum pręſentis periculi perturbantē nullo pacto vidētur eſſe torquēdi poſt ſuſce
ptum iuramentū:ne cruciatuū vi inducātur ad peierandū:qđ ſępe accidit cum
pręter modū tormēta adhibētur.Impellūtur eñ nōnulli dolorū acerbitate in
propriā perniciem fateri ſe ſontes eſſe ſcelerū quę vel nunq̄ cogitarunt,& ſimul
peierare.Quamobrem neutiq̄ videretur admiſcendam iuriſiurādi religionē tar-
tareis ſuppliciis.Quapropter & moderanda eſſe videretur conſuetudo adigēdi
quoſcunq; ad ſacramentum citra diſcrimen. Contingit enim multos adigi in-
cautos & inſcios.Q̄z graue ſit cōtraire iuriſiurādi religioni,nulloq; pacto adhi-
bere iuramētū in cauſis friuolis & indignis teſtimonio tātę authoritatis pſtādo
tam facilē peierandi occaſionē,pretextu eruendę veritatis.Proinde nemo adigē
dus videretur ſacramēto niſi antea admonitus & edoctus quāta ſit ſacramēti re
ligio,& q̄ iniquū peierare.Sed hęc miſſa faciamus:nō eñ ad cōtrouerſiā noſtrā
pertinent:quę in hoc ſtat,An Chriſtiano liceat iurare expediatve aliquando,an
prorſus dedeceat & interdictum ſit:de quo ſatis dictum eſſe puto.

K Verum vnus adhuc videtur reſtare ſcrupulus.An videlicet is qui iurat frequē
ter,nec tñ pro re neceſſaria aut valde commoda,ad quam confirmandā nō indi
gne omnipotens inuocari in teſtem poteſt,cū Chriſti decretū pretereat qui tan-
tummodo huiuſcemodi iuramēta vetat vti probauimus,peccet ita ꝙ reus crimi
nis ſit quod mortale vocant.Prima autem fronte conſideranti probabile videtur
huiuſmodi eſſe.Si enim illud eſt Chriſti præceptum,illud eſt pœna mortis,trāſ
gredienti imponitur vti & cæteris illius mandatis.At contra non videtur con-
tentaneum quemlibet iurantem(modo non peieret)citra neceſſitatem aut ma-
gnam cauſam mortaliter delinquere:cum iurare poſſit tū ex conſuetudine quo-
dammodo nō animaduertens,tum etiā quandoq; ſciens & volens ad aſtruendū
aliquod verū quod valde credi cupiat,nō animaduertendo ſe tranſgredi diuinū
pręceptū cū hoc inter mandata cōmunia & expreſſiora nō recenſetur , videlicet
non eſſe iurandū niſi neceſſitate cogente aut magna vrgente cōmoditate. Præ-
terea cum difficile ſit de ipſa neceſſitate aut cōmoditate decernere,facillimū eſt
iurantē falli in æſtimāda ipſa neceſſitate vel vtilitate.Quamobrē videtur excu-
ſandus.Rurſus cū dictum ſit inhibitā eſſe iurādi licētiā ad periuriū pręcauēdū,
cū qs iurat pro re ſibi certa vel pſuaſa,ſe peierare nō poſſe cognoſcit.Quocirca

in peierando diſcrimen non incurrit. Ex his autẽ apparet durius videri cenſere
iurãtẽ citra neceſſitatẽ ſemper mortaliter delinquere: ſed potius cẽſendũ tãtũ-
modo peccare ad mortẽ, cũ ex perfecto animi decreto ita ſciens & volens iurat
de re quã turpẽ aut indignã eſſe ſcit: & ob quãdã cõplacẽtiã & voluptatẽ quã
in iurando capit, pręſertim ſi cũ iurat id faciat ſciens inſtitutum Chriſti: hęcq;
ſentẽtia videtur probabilior oppoſita, reſpõderiq; poteſt, argumẽto ſuadente
contrariũ ab his qui illã probauerint, illud nõ eſſe proprie inter Chriſti præ-
cepta recẽſendũ, ſed potius inter cõſilia cõmunia, tamẽ & non propria vni tãtũ
vitę generi: vt illud, Si vis perfectus eſſe, vade vende omnia &c. & ſimilia quæ
non datur omnibus, ſed tm̃ volentibus illud vitę genus ſuſcipere. Hoc autem
datur omnibus Chriſtianis, vt a cũctis peierandi lapſu diuellãtur. Quãobrẽ &
huiuſcemodi eſt vt quędã pręcepti ratio ipſis inhęreat, quę in hoc ſtat vt peierã-
di occaſio, quod fieri poteſt, aufugiatur. Sed iurãs in ſuperius dictis generibus
& aliis ſimilibus non exponit ſe manifeſto diſcrimini peierãdi: et ſi in aliquo ſe
exponeret mortaliter peccaret. Tanto autẽ magis abeſt a periculo quanto ra-
rius iurat. Quãobrẽ qui nũq̃ iurat niſi coactus (vt ſuperius diximus) in ſecu-
riſſimo & optimo ſtatu eſt: qui cũ ab omnibus ſit exoptãdus nunq̃ eſt temere
iurandũ. Et ob hoc dicit dominus: Dico autẽ vobis non iurare omnino. Sed q̃
in eo ſtatu ſe collocẽt homines non eſt pręcepti ſed conſilii. Non em̃ obſtrinxit
nos dominus pręcepto, ſed tantũmodo hortatus eſt. Et hæc de iuramẽto dicta
ſufficiant.

DE MENDACIO

LIB. XXIII.

SVupereſt vt videamus quid de mẽdacio ſcripſiſti. Seri- L
pta enim tua teſtãtur, te in eorũ numero eſſe recenſen-
dũ qui putant mentiri cũ res poſtulat nullũ eſſe piacu-
lum. Inquis etenim in ſcholiis tomi ſecũdi in Hierony-
mum, Plato in reipublicę libris vult ciuitatis cuſtodes
callere artẽ mentiendi, & populo imponere, quoties id
exigit vtilitas, reliquos mẽtiri vetat. Vulgus enim craſ-
ſum nõ ducitur veris. Alioquin quorſum erat opus tot
cęrimoniis in lege Moſaica, quę Hieronymus ob id ſcribit tradita, ne in deo-
rum cultum prolaberentur? Porro quæ ſcribit Auguſtinus de mendacio, quęq;
traduntur a noſtri tẽporis Theologis, partim eiuſmodi ſunt vt etiam ſi maxi-
me ſint vera, a communi ſenſu vehementer abhorreant. Et in Methodo ita ais,
Cum legamus, Perdes omnes qui loquuntur mẽdacium: quoſdam tamen pro-
bos viros mendacioſos legimus, vt Abraham & Iudith &c.

Quibus verbis declaras te ſentire non tantũmodo licere mentiri pro re & M
tẽpore abſq; peccato, verũ & expedire. Quę Priſcilianiſtarũ hęreſis fuit ſumme
deteſtanda, diuo Auguſtino teſte. Illa enim ſententia non pugnat ſolum cũ ra-
tione naturali, verũ etiam cum innumeris ſcripturæ teſtimoniis. Cum homini
tãtũmodo excluſis cæteris animalibus datũ ſit eloquium, vtpote rationis par-

ticipi,vt ea quę mente concipit, alteri ſignificare valeat ad cõmune cõmodum.
Quandoquidẽ voces ſunt vt ſapiẽtiſſime Philoſophoꝝ princeps edocuit, tum
eoꝝ quę animo percipiũtur & exiſtimãturr , tũ affectuũ qui in ipſo ſunt ſigna
& notę:ideſt vox data eſt ad ſignãda ea quę interne cõcipiũtur,animoq; inſunt.
Ex quo ſequitur oportere illas eis eſſe cõſentaneas.Si eñ ab illis diſſentirẽt,ne-
quaq̃ ea indicarẽt. Nam,vt inquit Auguſtinus:Quiuis aliquid nũciat,teſtimo-
niũ perhibet animo ſuo &c.Quãobrẽ nequaq̃ vtiles forẽt,ſed cõtra valde incõ-
modę.Cũ magis ad fallẽdũ eſſent idonęę,q̃ ad docẽdũ,aut ad fidẽ faciẽdã.Qui
igitur mẽtitur non ad id vocibus vtiẽ ad quod ab natura inſtitutę ſunt. Quã-
obrẽ & peccare cõuincitur,cũ aduerſus naturę pręſcripta agat . Abutitur eñ
donis illius peruerſe:longeq; pręſtaret articulata voce carere vti bruta anima-
lia,quę tñ ſonitu quodã ſuos affectus ſignãt,q̃ illa perperam vti: cũ hęc fallat,
qđ iniquũ eſt.Carens autẽ illa q̃uis indicare nõ valeat omne quod internũ eſt,
attamẽ nec fallere poteſt:Quod tñ nõ vidẽtur animaduertere qui mẽdacii pa-
tronũ agũt.Sed quia mentiri eis quãdoq; vtile eſſe videtur,publicũ incõmodũ
quod ex mentiẽdo prouenit non attẽdũt.Tollitur quippe omnis humanus cõ-
uictus:omnia cõmercia ſi mẽtiri liceat,homoq; ex ſociali & diſciplinabili ſoli-
uagũ quid aut mutũ gregarile redditur. Animal eñ voce carẽs ad conuiuẽdũ
inhabile eſt. Cũ maxime cõuictus conſtat ex mutuis officiis,quę mutuo pręſtã-
tur patefactis ope vocis viciſſim his quę vnicuiq; vſui eſſe poſſunt,qđ ab elin-
gui aur mẽdaci perfici nõ valet.Quã eñ fidẽ pręſtabit quis alteri aliqd petẽti,
ſi illũ mẽtiri exiſtimet? Quod quidẽ exiſtimare licet ſi mentiri liceat.Qui enim
quolibet in negocio mẽtiẽ,pari modo in quocũq; alio mẽtiri poteſt. Quãobrẽ
nulla certa fides eius verbis pręſtari valet.Ex quo ſequitur vniuerſam cõmer-
ciorũ cõmoditatẽ tolli cũ illa vocibus vt plurimũ & cõmodiſſime trãſigãtur.
Quocirca nec vlla priuato quopiã in negocio cõmoditas quæ ex mẽdacio ali-
quo ꝓuenire queat cõferri in pernicie valet huic publicę incõmoditati cõuictũ
& cõmerciũ abolẽti.Nullo igiẽ pacto mẽtiẽdũ etiã ſi priuato in negocio vide-
reẽ fore opportunũ.Cũ priuata cõmoditas publico dãno coæqparari nõ q̃at.

Qua de cauſa nec pariter deteſtanda fictio omnis ſiue ſimulatio quæ geſtu
quopiã aut veſtitu aliiſve ſignis & motibus peragitur:licet ęque imponere ſtu-
deret fingens atq; is qui mendaciter loquitur: Quia mendacium nõ damnatur
ob id ꝙ fallat eũ cui quis loquitur : cum falli non ſemper obſit,ſed pluribus in
negociis ſit opportunũ.Quocirca licet omne mẽdaciũ ad fallendũ proferatur,
non tamẽ omnis qui fallit mẽdax eſt:ſed is tãtũmodo qui falſum aſſerit fallẽdi
propoſito.Fictio autẽ aut ſimulatio cum verbis non agatur, ſed rebus quibus
indifferẽter vti poſſumus ad diuerſa indicanda,licet fallendi animo fiat,nõ ta-
men aduerſus pręſcriptum naturę agit qui fingit,vtentis re ab ipſa inſtituta ad
verũ exprimẽdũ,peruerſe & in contrariũ videlicet,ad fallendũ. Non eñ in fal-
lendo eſt peccatũ,nec fallere prorſus inhibitũ : ſed tãtũmodo cũ ad incõmodũ
eius qui fallitur ſpectat:mentiri autẽ ſemper malum & prorſus interdictũ.Cũ
mendaciũ proferre non poſſit quin deroget publicę cõmoditati.Quamobrem
licet non ſemper noceat ei qui fallitur,ſed prodeſſe valeat:ſemper tamen obeſt
ei qui illud profert: cũ voce abutatur contra id ad quod a natura inſtituta eſt,

At diſſimulans ſiue quouiſmodo fingens in rebus quę nec nocere poſſunt illi cui imponit,qnimo nõnũq̃ prodeſſe nec ſibi ipſi nec publicę cõmoditati obeſt. non eñ agit cõtra naturę pręſcripta:cũ res illę ab ea non inſtitutę ſint ad vnũ tñ ſignificandũ,vti vox ad animi conceptũ. Et pręſertim illud quod exiſtimat is qui fallitur. Quamobrẽ ſi quis illis vtatur ad fallendum, modo non noceat, nec aduerſus naturę inſtitutũ agit,nec publicæ vtilitati derogat:ſed ſibi quandoq; conſulit,& cõmuni cõmodo vel patrię vel alioꝝ. Vt verbi gratia,Si quis per terras hoſtium tranſiturus mutet veſtitum patrium,ne agnoſcatur : fallit quidẽ hoſtes,nec tamẽ nocet,ſuęq; ſaluti conſulit.Non enim is veſtitus natura inſtitutus eſt ad ſignandũ eũ eſſe illius regionis hominem, ſed eius patrię hominũ conſtituto & more.Quo etiã ad ornatum vti poſſumus.Et ad protegẽdũ corpus a frigore cęteriſq; offenſionibus . Quãuis igitur videns hominem ita veſtitũ fallatur in diiudicando cuias ſit,verbi gratia,putans illum eſſe Hiſpanũ qui Gallus ſit,hoc nihil attinet ad ſimulantem,licet illud ad fallendum induerit.Similiter ſi duo fuerint fratres quorum alter grauius ægrotet . Cuius filius abſens naturæ conceſſerit ipſo inſcio,ſi alter ad eum acceſſerit veſte fulgida indutus vt iudicet domi recte ſe habere omnia,nihilq; luctus eſſe,fallendo ægrotum fratrem,eum ſeruabit, nec ſibi ipſi erit nocuus : cum præſcriptis naturæ non contraiuerit, nec publicę vtilitati quieq̃ detraxerit . Quo genere fictionis legimus vſum fuiſſe Dauid cũ fugeret a facie Saulis illum perſequentis Apud Achis regem Geth . Inquit enim ſcriptura, Et immutauit os ſuum coram Achis,& collabatur inter manus eorum & impingebat in oſtio portę fluebantq; ſaliuæ ex ore eius in barbam,& ait Achis ad ſeruos, Vidiſtis hominem inſanum? Quare duxiſtis eum ad me? An deſunt nobis furioſi? &c. ęaque amentię ſignificatione ſeruauit ſe .

Tametſi igitur quandoq; liceat pro re & tempore fingere diſſimulando aut O aſſimulando (nec enim ſemper tenemur proloqui omne verũ & pandere cordis noſtri ſecreta & ſenſus omnes internos) attamen nũq̃ conuenit aduerſantia ipſi verba proferre ad fallendũ,quod proprie eſt mentiri . Id autẽ plurimis diuinę ſcripturę teſtimoniis cõprobatur. Inquit enim Pſalmographus, Perdes omnes qui loquũtur mendaciũ.Et rurſus,Delictũ oris eoꝝ ſermonẽ labiorum ipſorum.Et in Prouerbiis,Qui mendacia loquitur,non refugiet.Et in Eccleſiaſtico,Non contradicas verbo veritatis vllo modo.Et rurſus in Prouerbiis,Sex ſunt quę odit dominus,& ſeptimũ deteſtatur anima eius, Linguam mẽdacem, manus effundẽtes ſanguinẽ innoxiũ,proferentẽ mendacia,teſtem fallacem &c. Et in libro Sapientię,Os quod mẽtitur,occidit animam.Sunt & plurima alia veteris teſtamẽti loca mendaciũ deteſtantia.Cũ nec vnũ ſit reperire in quo probetur q̃uis in deſcribẽdis hiſtoriis aliqua referãtur prolata mendacia,vel ipſius ſpeciẽ habentia. Eſaias quoq; inqt, Vęh filii mẽdaces.Sed & in nouo teſtamẽto multo etiã expreſſius execratur mendacium, & ii qui ab eo prorſus immunes fuerunt,cõmendantur. In Apocalypſi enim ſcribitur de his qui ſequũtur agnũ quocũq; ierit: q; in ore ipſorum non eſt inuentum mendacium. Et rurſus,Non introibit in ciuitatem dei aliquod abominationem faciens & mendacium . Et iterum , Extra portam ciuitatis dei ſunt canes vęnefici , impudici , idolis

ſeruientes,& omnis qui amat & fallit,mẽdaciũ. Ad hæc omnibus mendacibus pars illorum erit in ſtagno ardẽti igne & ſulphure. Paulus autem apoſtolus erudiens Epheſios quales cõueniat eſſe chriſtianos,& a quibus cauere debeãt, mendacium prorſus eis inhibet inquiens.Renouamini ſpiritu mentis veſtrę,& induite nouum hominem:propter quod deponẽtes mendacium loquimini veritatem vnuſquiſq; cum proximo ſuo.Et ad Titum cõdemnans Cretenſes inter cætera eos repræhendit q̃ eſſent mendaces. Et Ioannes præterea quæ in Apocalypſi,hoc dicit in epiſtola prima.Omne mẽdacium ex veritate nõ eſt: ex quo ſequitur ex deo non eſſe,neq; ex domino Ieſu Chriſto:qui ſumma veritas eſt,q̃d autem contra veritatem eſt a malo eſt,malum ergo mendacium & a diabolo progenitum & natum quod & ſaluator dominus Ieſus declarauit in Ioãne his verbis.Vos ex patre diabolo eſtis & deſideria patris veſtri vultis facere:ille homicida erat ab initio & in veritate non ſtetit,quia non eſt veritas in eo.Cum loquitur mendacium,ex propriis loquitur,quia mendax eſt & pater eius. Tu autem contra hæc tam expreſſa teſtimonia audes patrocinari mendacio.& diuũ Auguſtinum ab illis edoctum taxare: quod de ipſo diſputans tradiderit quæ valde abhorrent a communi ſenſu.Itidem & facere neotericos theologos.

P Non profecto putare debes Eraſme quæ a tuo ſenſu abhorrent a cæterorum quoq; & communi abhorrere. Senſus enim Auguſtini & cæterorum patrum longe diuerſus eſt a tuo:qui tamen tuo non inferior ſed longe exactior & perfectior ab omnibus exiſtimatur. Cui & hoc in dogmate ratio nobis innata,quæ verus communis ſenſus mortalium eſt, aſtipulatur,vt ſuperius declaratum eſt. Præterea cum contrarium ſit veritati mendacium,& ex diabolo ortum: quomodo valeat eſſe probandum? Oratorum autem moris eſt & eorum qui cauſas agunt mentiri,quotieſcunq; opportunum ſit ad cauſam quam ſuſtinent agẽdam.Quocirca forte minus mirandũ te mendacio patrocinari ab illis edoctũ.

Q At forte inquies nonne ratio ſuadet ad vitandum aliquod ingens malũ vel ad magnum bonum conſequendum,quandoq; eſſe mẽtiendum? præſertim cũ mentiẽdo nemini noceamus:multis autem opitulemur? Nonne & maioris mali vitandi gratia minus malum eſt peragẽdum? Plurima enim extant exempla in ſcripturis virorum quæ probatiſſimi fuere,quos tamen legimus fuiſſe mendaces. Proinde quomodo improbabimus omne mendacium? Sanctus nempe Abraham apud Aegyptios Saram dixit eſſe ſororem ſuam & non vxorem.Et Iſaac pariter dixit Rebeccam eſſe ſororẽ ſuam. Et Iacob dixit Iſaac patri ſe eſſe Eſau primogenitum:quoniam maior ſeruiet minori. Obſtetrices etiã Aegyptiorum mentitę ſunt de filiis maſculis populi Iſrael,& a deo ob id factum remuneratæ ſunt. Rurſus Raab apud Hierichiuntinos mentita eſt vt ſeruaret exploratores populi Iſrael &c. Quibus omnibus vna reſponſione fieri poteſt ſatis Cui hoc præmittẽdum nullum reperiri exemplum in lege Euangelica nouoq; teſtamento,in quo omnia ad perfectum redacta ſunt,mendacii a quopiam probato viro prolati.

R His autem quæ de veteri adduxiſti,licet tibi daretur ad contentionem diffugiendam aliquod eorum verum fuiſſe mẽdacium.Reſpondeo primum illa tãtummodo recitari in veteri ſcriptura,nõ autem per ipſam probari.Quãobrem

nec ex eo conuinci, mendacium defendi poſſe, q̃uis probati viri eius temporis illa protuliſſent. Nã & iuſti aliquãdo delinquunt iuxta Pſalmographũ, ſepties in die cadit iuſtus. Quamobrẽ nec in his imitanda iuſtorũ exẽpla, ſed in quibus profecerũt & quæ optima ſunt. Et præſertim ab Euangelii profeſſoribus quos vti legis ſublimiores ſectatores conuenit ab omni labe eſſe immunes, ſi perfectionis faſtigium quo tendunt attingere velint. Sed & veriſſime dicere poſſumus illa non fuiſſe mẽdacia cũ prophetico ſpiritu prolata fuiſſent. Cuius dicta aut facta nulli legi ſubiiciuntur. Myſticas autẽ locutiones non eſſe mendacia manifeſtum eſt. Cũ veriſſime ſignificent id ad quod prolatę ſunt: quod agnoſcitur ab his qui illas intelligũt, q̃uis alii ea non capiẽtes aliud ſentiãt. Omnis enim enunciatio ad id quod enunciat referenda eſt. Omne autem figuratũ aut factum aut dictum, hoc enũciat quod ſignificat eis quibus intelligẽdum prolatũ eſt, vt rectiſſime ſentit Auguſtinus. Nemo enim tã obtuſus eſt qui putet metaphoricas locutiones eſſe mendacia, cum tamen aliud prætendant ab eo quod ſonant, vt cũ dicimus prata ridere, & ſegetes luxuriare, & huiuſce generis infinita, quæ per tranſlationem referuntur. Præterea etiã reſpõderi poteſt multis minus diligenter res perpendentibus videri illorum plurima eſſe mẽdacia, quæ tamen nequaq̃ fuerunt, vt illud Abrahę, & illud Iſaac. Superius enim diximus, non eum mentiri qui tacet verum, ſed qui dicit falſum animo fallendi. Non aũt dixit pater Abraham Saram non eſſe vxorem ſuã, mẽtitus em̃ fuiſſet, ſed dixit, dic ꝙ mihi ſoror es, quod verum erat genere paterno. Secũdũ autem Hebręorum & ſcripturarum conſuetudinem, vt optime probat diuus Hieronymus, huiuſcemodi dicuntur fratres & ſorores, quia eiuſdẽ cognationis ſunt. Sara autẽ hoc pacto Abrahę ſoror erat. Quod autẽ de obſtetricibus & Raab ſcriptum eſt: non commendantur ob id quod mentitę fuerint, nec prę̃miãtur: ſed ob opus miſericordię quod peregerunt. Propter quod & indulſit dominus eis mendacium. Leuius enim peccat qui mentitur ad bonum peragendũ, q̃ qui ad malũ. Quod appoſite & vere docuit Rabanus Theologus egregius ſuper illud libri Sapientię, Os quod mentitur, occidit animã: Inquiens, Eſt mẽdaciũ leuioris culpę cum quis mentitur pręſtans beneficium. Qꝫ autẽ ſcriptũ eſt deũ benefeciſſe obſtetricibus Hebręorum & Raab meretrici, non ideo factum eſt quia mentitę ſunt, ſed quia miſericordes fuerunt. nec remunerata eſt fallacia, ſed beniuolentia. Sic ille.

Ad alterum argumẽtũ, quod magis vrgere videtur, primũ dico illud attingere aliã quęſtionem ab ea de qua huc vſq; diſſeruimus. In hoc enim ſtat controuerſia noſtra, ꝙ tibi videtur aliquod mendaciũ non eſſe malum. Ego autem a diuo Auguſtino & cęteris patribus edoctus contẽdo quodcũq; prauum eſſe. Hęc autẽ quęſtio eſt, an vnq̃ ſit mentiendũ, vtputa maioris boni aſſequẽdi aut ingentis mali vitandi gratia. Quantũ ad primũ dico rationẽ, ſuadere nũq̃ eſſe mentiendũ. Cũ dictet non eſſe facienda mala vt eueniant bona. Malum autem eſſe mendaciũ iam probatum eſt. In altero maior videtur eſſe difficultas: Cum videatur conſentaneũ ad id quod iniquius eſt vitandũ minus iniquũ eſſe peragẽdũ. Quod quidẽ verũ eſſet ſi quis redigi poſſet in has anguſtias, vt alterũ peragere neceſſe eſſet: ſed id non contingit, Nemo enim ad peccandũ cogi po- S

teſt,cum voluntatis arbitrio nemo vim inferre valeat. Verum ſi adhuc magis inſtas dicens æquum videri ad vitandum ingens proximi incommodum corporis aut ſpiritus,mentiri licere citra damnũ cuiuſcũq;. Reſpondet tibi probatiſſimus Iob,Deus nõ indiget mendacio veſtro.Valet quidẽ omnipotẽs vitare ne eueniat id quod deterius eſt ſi ei videbitur opportunũ abſq; mẽdacio noſtro. Quãobrem cũ his coarctamur anguſtiis,humillime deprecandus eſt vt prouideat ne quod imminet eueniat ſiue corporis ſiue ſpiritus malũ fuerit.Attamen & congruere videtur bonitati diuinę, ꝙ ſi quis mentitus ſimpliciter fuerit ad ſeruandam alterius vitam propter deum vt magis attẽdat ad opus miſericordię peractum q̃ ad prolatum mẽdacium.Illudq; gratũ ſit magis q̃ hoc diſpliceat,quod declaratum eſt in facto obſtetricum & Raab.

T Quapropter ſi dicatur quãtum ad bonũ corporis & omne id quod temporaneum eſt quãtũcũq; ingens fuerit neutiq̃ eſſe mẽtiendũ,eoq; nullum malum ſpiritus q̃uis exile ſit eligẽdũ propter quodcũq; cõmodũ corporis.dura quidẽ videtur ſententia vt permittendum ſit potius aliquẽ iniuſte interfici,q̃ ſimplex mendacium proferre,quo ille ſeruari poſſit.Attamen, vt dictum eſt,prouidere poteſt dominus ſi ei placuerit ne id eueniat. Sed quomodocunq; res ſe habeat hoc certum eſt, omnẽ diligentiã adhibendã eſſe & cautionẽ ad mendaciũ euitandũ.Poteſt enim etiã ſeruari homo alia via aliiſq; modis q̃ mentiẽdo:ꝙ ſi ita coarctamur vt omnino alterum ſit futurũ precãdus ſumme deus, vt vel vtrũq; amoueat,vel quod eligendum ſit aſpiret,qui ſi ſuggereret falſum eſſe dicẽdũ, illud non eſſet appellandum mendacium.Licet videretur ꝙ arbitrio libertatis ſpiritus eſſet prolatum,non vt cuiq̃ noceret,ſed potius vt ſeruaret.

V Sed quid ad vitãdum malum ſpiritale,legẽ ne certã habemus quã ſequẽtes aberrare nequeamus? Dicendum equidẽ reor ſecũdũ charitatis inſtitutũ bonũ noſtrum alterius bono cuiuſcũq; generis modo par ſit præferẽdũ eſſe. Ex quo ſequitur malum proprium potius vitãdum q̃ alterius. Cum igitur res ad has anguſtias redigatur manifeſtum eſt quãta diligentia vitãdum ſit mendacium, nulloq; pacto eſſe proferẽdum ad aliquod proprium ſiue cõmune cõmodum, tãtũmodo ad hanc mortalem vitam pertinens. Tu autẽ ais,Platonem velle in libris reipublicę prẹſides ciuitatis populo imponere quoties id exigit vtilitas, eo ꝙ vulgus craſſum non ducatur veris: quod & ſi cenſeret Plato, quid tum? Nonne & eiſdẽ in libris plurima alia conſtituit deteſtanda, quæ neutiq̃ fuere probata? Quinimo a pluribus philoſophis,& pręſertim ab Ariſtotele eiꝰ diſcipulo reprehenſa? vt & ſtatuit de rerum & fortunarũ cõmunione,de vxoribus & pleriſq; aliis.Non enim Platonis dogmata nobis legem conſtituũt,ſed Ieſu Chriſti.At certe nec Plato vnq̃ intellexit proprie eſſe mentiẽdũ,tametſi ſtatuit eſſe opportunũ cum queq̃ ad vtilitatẽ propriã fallere valeamus aliis modis q̃ mendacio,vt pote apologos ei proponẽtes aut agentes fabulas.Cui illa magis inhęrent.Ipſum animũ facilius ſubeunt quæ perſuadere malumus: qua induſtria ex his quæ multitudini notiora ſunt deducuntur ad aſſentiẽdum ignotioribus. Gaudet enim populus illis imaginibus & figuris q̃uis ſciat illa quæ narrantur non eſſe vera,quãtum ad id quod verba primũ cõmuniter ſignant. Quapropter & his facilius perſuadętur,vt Romanæ plebi contigit. Cũ a pa-

tribus diſſentiẽs in mõtem ſacrũ ſeceſſiſſet: ſicuti Liuius teſtatur. Nec vllis rationibus a cõpluribus legatis ad eam a Senatu trãſmiſſis a ſentẽtia dimoueri potuiſſet. Apologo tãdem illo de vẽtre a Menenio Agrippa recitato mox perſuaſa in gratiam & cõcordiam cum patribus rediit. Nemo tamen eſt tã rudis qui putet Apologis vt Aeſopi & cæterorum fabuliſq; vera narrari: licet vti allegoricis ad aliquid docẽdum, & facere aues vel quadrupedes loqui: attamen quia aliud ſignant q̃ verba communiter exprimãt, nemo mẽdacem arbitrabitur qui illa cõfinget aut recitabit. Sed quid ad rem pertinet ꝙ inducis in lege Moſaica traditas fuiſſe ceremonias ad imponẽdum populo? niſi velis omnipotẽtem deum eam legem tradidiſſe vt ſuo peculiari populo imponeret: quo quid abſurdius dici poſſet? Nec tibi opitulatur Hieronymus q̃uis dicat illa tradita ne in deorum cultum prolaberentur: que cauſa licet vere ſola fuiſſet illam tradẽdi, non tamen illis cõtinere in officio populum eſſet illum decipere. Cũ nihil falſum eſſet propoſitum ad eum fallẽdum: ſed nequaq̃ Hieronymus ſentit illa ſola ratione legem Moſaicam fuiſſe traditam. data nanq; fuit lex, & illę ceremoniæ inſtitutæ tum ad meliora ſignanda quæ erant futura, tum ad præparãdum populum ad illa recipienda, vtpote typo quodam antea prægustata.

OPERIS CONCLVSIO ET DISPVTATIONIS FINIS, PRO LIBRO.XXIIII.

SEd quid ago adhuc differẽs? nam res poſcit tẽpuſq; poſtulat vt tãdem labori modus ponatur: cum propoſitũ iter iam abſoluerimus, optatumq; littus ex alto proſpiciatur. Nã pluſq̃ ſatis vela vẽtis dedimus, procelloſiq; æquoris vaſta ſpatia ſumus emenſi. Præſertim cũ cymba noſtra diutius colluctãtibus vndis agitata, iam fatiſcat. Quapropter & carbaſa nobis legenda & placido curſu contendendum, vt portũ ſubeamus, alacreſq; remis incumbentes continenti applicemus: immenſas omnipotenti deo gratias agẽtes qui cœptum curſum perficere dederit. Nã & apprime cõuenire videtur in peculiari argumento damnandi mẽdacii, quod tu tueris opus abſoluere. Cũ veritatis tuendæ gratia vniuerſum laborẽ hũc ſuſcepimus. Non enim vir clariſſime cõtradicẽdi tibi ſtudio aut minus beneuolo erga te animo quicq̃ ſcripſimus hoc in opere: ſed tantummodo religionis noſtræ zelo dogmataq; & ritus illius defendendi gratia: cũ placita tua vt ex recitatis locis cõſtitit illorũ plurimis e diametro pugnent, immutareq; illa omnia & cũcta innouare verbis tuis cõtendas, quæ tãto magis nocua ſunt quãto maiore induſtria, arte, eloquẽtia, & dexteritate, a te ſunt prolata. Noſti eñi hoſtes domeſticos plus nocere poſſe, quum ſpeciem amici prætendant q̃ apertos inimicos, quorum ſola nomina obhorrentur: perinde quæcunq; proferũt mox reſpuuntur. Quapropter cum illa quæ diieciſti aduerſantia patrum ſententiis, ec-

cleſię ritibus orthodoxorumq; inſtitutis & moribus non hoſtili veſte indutus protuleris,ſed ſub catholici profeſſiōne velataq; ſpecie quadam pietatis,ſuauius oriri poſſunt a multis putantibus ſingularem quādam & ſalutarem imbibiſſe doctrinam, idoneam ad reiiciendos veterum errores.Noua enim & apte ac iucunde prolata natura omnibus placēt,& pręſertim iunioribus,cū tamen letale toxicum imbibiſſent.Hac de cauſa ad aſſerendam veritatem,dictaq; tua diſcutienda pręſtita mihi a te non ſolum anſa & occaſione,ſed cauſa ex his quæ ad me ſcripſiſti, licet non me ſatis idoneum agnoſcerem qui tale munus ſubirem, tecumque ego imperitus ſermone maxima dicendi facultate prædito de tam grandibus materiis diſputatē : attamen impulſu quodam ſpiritus cum multo timore ac tremore tentaui facere quod in me erat.

Y Qua in re licet minus aſſecutus fuerim quod petebam,attamē conatus ipſe & ſtudium reprehendi non poſſunt.Nec enim condemnatur in faciendis oblationibus æs offerens qui auro & argento caret.Nam farre litāt quibus maiorum libaminū facultas non eſt.Hæc igitur tecum colloqui ſtatui , non vt tecū congrederer,quia me non tanti facies nō vt obiurgarē, verum vt his admonitum te excitatem ad tua cū animaduerſione telegenda, vt pietatem cunctis rebus pręferens poſthabito omnis contētionis ſtudio illa e ſcriptis tuis detrahas quæ multiplicem anſam pręſtare poſſunt multis periclitandi , tamq; expreſſe mali ſonant vt nulla recta interpretatione defendi poſſint . Et ſi qua ancipitia fuerint,ea ita declares vt nemini offendiculo eſſe queant . Humanum enim eſt quandoq; labi:ad quod procliuiores ſunt qui plurima agunt vel ſcribunt.Qui enim nulla aut pauciſſima tentant experiunturve quid poſſint, quemadmodū oportet benefactorum laude careant,ita etiam lapſibus vacāt:quos etiam ſcriptura execratur inquiens , Maledictus homo qui in vano accepit animam ſuā. Qui autē ſemper agunt & laborant in rebus pręclaris,vti laude fruſtrari non poſſunt,ꝙ conētur,ita non tam vigilantes eſſe valent,vt omne peccatum pręcauere queant.Quamobtem & vſurpatum fuit triuiale illud prouerbium,Qui nihil agit non aberrat:quaſi diceret,Qui multa agunt quādoq; aberrare oportet,quod illi ſcriptorum generi aceidit,qui tanta celeritate pręditi ſunt, tanto ingenii impetu vel comparandæ gloriæ cupiditate vt ſtatim edant quod ſcripſerint,anteq̄ recto iudicio ea examinauetint quæ exararūt . In quorum albo te eſſe tecenſendū tu ipſe pluribus locis & ad me ſcribens fateris.Quod ſi in cæteris tibi condonandum eſſet,in his certe quæ ad religionem pertinent nequaq̄ condonari poteſt.Sed de his hactenus.

Z Cæterum ſi quod verbum in diſſerendo mihi exciderit intemperatius, ne in malam partem accipias quæſo,quaſi dictum fuerit lędendi gratia , quod tam abfuit a meo propolito quantum animus meus abeſt, vt detractet viris doctis quos omnes perpetuo amaui & obſeruaui,te etiam ſuſpexi.Quamobrē ſi quid tale exciderit quod aureis tuas offendiſſet caſu dictū putato.Pręterea ſi nimiꝰ fortaſſe fuerim in recitandis dictis ſentētiisq; tuis , collectis primum vnicuiq; argumento propriis,& rurſus illis reſpondēdo ſeparatim recēſitis,quaptopter & legenti faſtidium fecerim , veniam eſſe dandam arbitror . Vtile enim ratus ſum cuncta argumenta tua & loca eandem aſtruentia ſententiam, collecta in

medium afferre priuſq̃ eorum alicui reſponderem,eo ꝙ integra ſententia & per
fectus ſenſus tuus ex omnibus magis elici queat,q̃ ex ſingulis ſeparatim : cum
dicta ſe mutuo declarent & interpretentur.Facile eſt enim vnica in propoſitione
prolata ſententiola tergiuerſari & elabi vinculo pertinacius contendendi verbis;
te non ſic ſenſiſſe, orationemq; eſſe amphibologicam,perperamq; ab aduerſario
acceptam fuiſſe.Pariter & ignoſcendum,ſi in diſſerendo prolixior quandoq; fue
rim,q̃ neceſſitas poſtulare videretur.Inter diſputandum enim multa occurrũt
ad rem facientia,quę tamen cũ diſputare cœptũ eſt,dicere nõ decretũ fuerat. Prę
terea in his diſcutiendis,quę ad religionem defendendam pertinẽt,potius vide-
tur eſſe abundandum q̃ deficiendum.Et reſpondendum,non ſolum obiectis,ſed
etiam illis quæ a tergiuerſantibus pertinacibusq; rurſus obiici poſſent,vt pror
ſus omnis proteruiendi cauillandiq; materia aboleatur.Vnde diuus Hieron.ad-
uerſus Iouinianum,Statui,inquit,cuncta molimina tua quaſi inſtructam aciem
contra me ponere,& totum hoſtilem exercitum cum ſuis turmis ac ducibus cõ
gregare:ne poſt primam victoriam alia deinceps prælia naſcerentur. Supereſt
vt veniam deprecer,ſi quid a me dictum fuerit quod minus rectum probatũve
ſit,quod de facili contingere potuit in tam varia & diffuſa diſputatione. Nihil
enim horum pertinacius aſſero.Nam vt ille dixit,Sunt bona,ſunt quędam me-
diocria,ſunt mala plura:Quæ legis hic,aliter nõ fit Auite liber. Scripſi quę mi
hi viſa ſunt veritati conſona,& ad pietatem conducentia:quod ſi aſſecutus fue-
rim in plurimis,gratiæ per me agendæ ſunt omnipotenti deo & domino Ieſu
Chriſto Seruatori:qui ea mihi proloqui dederit.Quę autẽ minus recte dicta fu
erint,ob meam imperitiam illa prorſus abnuo.Cuncta enim ſubiicio ſanctæ ma
tris eccleſiæ decretis,& meliori oĩm iudicio,præſertim ſacrę theologię profeſſo
rum.Det igitur tibi ſummus deus Eraſme ſemper optima quæq; ſentire ac do-
cere,ac commodiſſima proloqui:cumq; his exoptatam felicitatem. Vale pri-
die dominicæ Reſurrectionis.Anno.M.D.XXX.

Imprimebat autem hæc Iodocus Badius Aſcenſius in clariſſima Parrhiſio
rum academia,cum gratia & priuilegio a tergo primæ chartæ expreſſis: ſepti-
mo Idus Martias,ſub paſcha M.D.XXXI. Ante quas menſe Ianuario diem ſu
premum obierat , cum ſumma bonarum literarum iactura,author ipſe Al-
bertus Pius Carporum Comes illuſtriſſimus:de quo hoc emiſſum eſt diſtichõ;
Hos tibi cana fides Pius ægris flatibus hymnos,
Hæc ſibi,ceu moriens,iuſta canebat,holor.

3

9-3-2